(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१११ पत्रे पंडता नेसेकी
दिते हुकम सकोरि
सं १९५२८ पृ ८५६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आदिपर्व

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वि ५

श्री० १ श्रीगणेशाय नमः यं वक्तुं मुकुरायते हृदि यमनो द्यापाः पुराणगृह्यस्यतां निमुखमस्यविमादिनापि च विरूपस्तत्रेशभावेगतं तं वसरहरगाहृश्यमक्रुरमणांगसंक्तोपनेत्रवयूः श्रीगोपा
लमपास्म हे श्रुतिशिरोवंशोरवेदर्शिनि १ ब्राह्मत्वेनाभिभाषीव हि हृदवसितं यानि तत्कौवनिशेतीमीमांसाप्रतिज्ञां यभिजिगुणागणांपुरूपसंख्यानि सांख्यः हृद् यं योगिगृह्ये म०२
तिहितमप निषद्गृह्यहृद्वेदैः पुरं समभाष्यं श्रीलक्ष्मणाख्यो जगति विनयतेयस्य लेशाः शिवाद्याः २ हरिविधिविभिरिह शक्तिपराशरव्यासमुकदेवानवेशं पायनमस्यम्बुवमंत्रं पु
राणगुहमस्यान ३ कर्णामृत चरणांजेमि निकपिलोपतंत्र लिंच नमः श्रीमद्व्यासवचोवुधिनयशीकरवर्षिणां महदिवान ४ सर्वविघ्नेशतामाविष्कीर्ष्ट सर्वं हत्वा श्रीनारा
यणा धीरेशहृयोहृयिहृणेनमः ५ बहून्समाहृत्य विभिन्नदेश्यान्कोशान्विविच्य सचयाक्रमम्प्राचां गुरूणामनुसृत्य वाचमारभ्यते भारतभावदीपः ६ टीकांतराणि दुरविश्रमाणि का
व्यार्थरत्नानि वकाशयंत श्वांत निगूढार्थतत्त्वप्रकाशे दीपः क्रमोभारतमंदिरेस्मिन ७ ईशप्रसादादविनंसवंशप्रभ्रगीरथे नवमयावणीतास्या महाभारततीर्थगंगालोक
त्रयीजाड्यमलं धुनोत ८ उन्नानेष्विहकोश विग्रहवलेपद्येषु नेव श्रितं गंभीरेषु नमेतवोन विहिताः कुरानन स्फोटिताः न छिन्नाननमश्रुणनन नतिभिक्तानननाज्ञादितानां
दीनानविभीषणाश्च विहिताः श्रीलक्ष्मणार्यश्रितैः ९ इह खलु भगवान्व्यासाशयः परमकारुणिको मंदमध्यममतीनन्ग्रहीतं चतुर्दशविद्यास्थानरहस्यमेकत्र प्रदि
दर्शयिषुर्महाभारताख्यमितिहासं प्रणिष्यन्प्रारिप्सितस्य ग्रंथस्य निष्प्रत्यूहपरिपूरणाय प्रचयगमनाय च कृतं मंगलं शिष्यशिक्षायै श्लोकरूपेण निबध्नन्नयाति त्रेष्वकाव्य
हृ संगमोमिधयादिदर्शयति नारायणमिति [redacted]
नरेः विद्यावच्छिन्नचैतन्यं जीवः तेन विषयीकृतेः नवच्छिन्नचैतन्यरूपेत्र स्मणिष्ठक्तौरजनवत्कल्पितं च णचां श्चप्रशब्दवाच्यं नारं तदेव श्वयनं स
क्तीदमशपरज्जनमिवप्रवेशस्थानं यस्य स नारायणः स्वस्मिन्जीवकल्पितं स्वप्रपंचसत्ताप्रस्फूर्तिप्रदत्वेन कारणीभूतः इसर्घः यथोक्तं आपो नारा इति प्रोक्ता [redacted]
[redacted] आपोवेनरसूनवः श्वयनं तस्यताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः इति तेन नारायणं नमस्कृत्य तथा नरं उत्तमं पुरुषं नमस्कृत्य एनं विशिनष्टि नरोत्तममिति
जीवो हि चेतनत्वेन जडवर्गादुत्कृष्टः ततउत्कृष्टतरः कारणात्मा नारायणः ततोप्युत्कृष्टतमं निरुपाधिचैतन्यं सत्यज्ञानमनंतं ब्रह्म विज्ञानमानंदं ब्रह्मेत्यादिश्रुतिषु प्रसि
द्धं तदेव नरोत्तमस्य निरस्ताविद्यस्य जीवस्य निष्प्रपंचं पारमार्थिकं रूपमित्युक्तं नरोत्तमस्य विशेषणं यथोक्तं विशेषणं यथोक्तं पिंडब्रह्मांडनतत्वात् अस्रौ जीवेश्व
रावुभौ नपोश्च नयनात् ऊर्द्ध्वं ब्रह्मापि नरउच्यते नरजानाम यथा कार्यं नारं ब्रह्माण्डमिप्यते तत्र प्रसवसतिस्थानं तेन नारायणो विभुः स्वाविद्यासृष्टपिंडेन नारा तं पपो
गतोनरः सजीवः सपरंब्रह्म नरोत्तम यत्राभिधं तद्योतिकां गिरं नत्वा ततो व्यासमत्येव मम संसारजपि तं ग्रंथं जयनामानमीरयेदिति एवं च जीवाविद्याक
ल्पितत्वाज्जगतो मिथ्यात्वं ब्रह्मणश्च तत्र सत्तास्फूर्तिप्रदत्वेन सत्यत्वं जीवस्य तदभिन्नत्वं चेति विषयो दर्शितः अविद्यानिवृत्तौ तत्कृतप्रपंचस्य त्रैकालिकबाधा राम० १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञाप्य

दासंतिकी ह्यनर्थनिवृत्तिः प्रयोजनं स्वार्थज्ञिकामोऽधिकारी ग्रंथस्य तज्ज्ञविषयस्य चैज्ञापकभावः संबंधइतिच दर्शितं देवीं तु रनारायणनरोत्तमतत्पर्यायतनीसरस्वतींचतन
मस्कृत्यैव ततोव्यासमपि यैवसरस्वसायरमकारुणिकपाजनबोधायप्रवृत्तिः जयं जयो नामेतिहासोयमितिवक्ष्यमाणत्वाज्जयसंज्ञं भारतं व्यासमितिहासं वाऽष्टादशपुराणा

णं

॥ॐ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् १

नियमस्य चरितत्वात्तथा कार्ष्णं वेदं पंचमं च यन्महाभारतं विदुः तथैव विष्णुधर्माश्च शिवधर्माश्च शाश्वताः जयेति नामतेषां च प्रवदंति मनीषिणः इति भविष्यवचनात्पुराणा
दिकं च तत्राप्युत्तमानामपीह तौ जयो ह्रियामिति कोशात् व्यासवस्तुस्यार्थत्वनिपातकं यथा शारीरकसूत्रभाष्यादि तदुदीरयेत् उच्चारयेत् अत्र शिष्टसमंगलाचारस्य ग्रं
थपाठेप्यावश्यकत्वं दर्शयता स्वमारंभे पुनरपि तद्दर्शितं १ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री॰ रि०
२

अ:२

नन्वेतत्त्रपत्नीपुंनत्थारभेपंचपोरुषेयत्वात उभेयेसुखप्रमविप्रलंभकत्वयोः संभवादितिचेन्न सर्वज्ञेषुवेदैकप्रमाणेषुमन्वादिषुतदसंभवात एवंतंत्रेवस्मृत्यादेर्यप्रामाण्यम
[?]तिहत्वात पुंसांतस्मात्तौलोभमूलकत्वप्रसक्तेर्दृश्यते यथावेमर्ज्जनहोमौ यंवांसोत्र्यर्यः परिगृह्णातीतिनत्रास्ति प्रमाणं। नत्वष्टकाः कर्त्तव्याः प्रपाः कर्त्तव्याः अहेतु
हुमदेकुर्यादिसादीनांतासांलोभमूलकत्वादर्शनात याजनाः प्रतिनंदंति। धन्वान्निवप्रपास्वसिलमयो। श्रोणामेकदेकेगाभवाजनीतिमंत्रलिंगात्स्मितिविधिमूलकत्वाच्च। ध
न्वेवधन्वनिनिरुदकप्रदेशे किमपेक्षेष्टः पल्वलाः भवंतिभुवंतामेसतुक्रमणिकायांकिमपेक्षेष्टतिइत्यस्यचत्वदशर्चेसप्तमभट्टदेवसत्यनवमूदशम्पावेनेऽचो योभूपिष्टाइसे
कोत्रवीदग्निर्भूपिष्टरसमोत्रवीत वधयंतीवसुभ्यः प्रेकोत्रवीत्तावदंतस्पुम सांत्रपिंशत १ श्रोणामेकउदकंनामवाजनिमांसमेकः पिंशतिसूतयामनं। त्र्यानि
मृचः शकदेकोत्रयाभराति विश्वेभ्यः पितराउयावतः २ अत्रकाम्यारम्पदेवतानिसृमानेनश्रोयः साधुनानिविधीयते। हेअभवः भवतांमध्येएकेः कांशुद्धीर्था
श्रये शेवप्रासदेवताभावः आयतनम्पिष्टउत्कृष्टतमाइसप्रवीत २ एवंयज्ञादिनाप्रासदेवताभावृ आमः अग्निर्भूपिष्टरसप्रवीत वधयंतीत्रवसूर्ह्वा तोचिच[?]प्रसय
भागभिमतेनाकारस्नोयेचेदंरूपं। स्वादिपुरा[?]दश्यपत्वनिपातनत्वाद्धुदान्नत्वच[?] अवगसधारय[?]तानियोगात्नवधरिमूत्र्ययपालनार्थ। तदर्थयंतोगछतौचेनोद्दिनिदयावस्त
भः प्रमाणेभ्योनिश्चित्यएकः दययेवप्रदेवताभावः प्रकर्षेणात्रवीत नेतुयंक्रतानिसामेवेतामवा[?]दोनिदेवताभावप्रासिसाधनानिवक्तुंतउपदिशंतः यज्ञेषु
चमसानसोमपुक्तानत्रपिंशत्वमभजत अत्रश्वेवमयारव्यायतेऽमवोनामत्रपोदेवाः एकंचमसमासेद्दुः तत्रवहि रपितदूपगृहीत्वात्यागतः नेन अतिसारूप्यात्पृथकेन
त्मशक्ताः एकंचमसंचतुर्धाव्यभजंतेति। यद्वामसवाहिनामेवतीर्थादिफलदमितिक्रमोवदतउससप्तार्थः श्रोणामेकं हे अभवः भवतांमध्येएकः श्रोणांस्त्रदंगामप्द
गोपिचुंदनादिहपातीर्थनिकरस्थांशुव्यकुर्मभृतांप्रतिउदकंजलंगोणा कर्मअवाजनिअवगमयतिच्युतमाविततपृथीयं। श्रोणां गांउदकेनसिंचयतो[?]सर्थः श्रोणां
एकेचदनादिहपांचानथाएकः स्तनपाहिंसपातत्केनाश्र्यानतेत्राहुनमांसंगोरोचनाख्यंपिंशतितउदकेनसहेतिशेषः निश्चुचः निजरामितिगछंतः दायेवनसापे: संबंधि
शकृतगमय गोमयपोश्चेभस्मेतिपावन। अयाभरत आपाहूतवान अत्रापुदकेनसहेतिशेषः अववहितांनाश्चेतिछंदसि व्यवहितानाम्युपसर्गेणत्र्याभरतपायाः संबंधः हृत्र
होमेकंदसीतिहृसमः एतानिमंत्रपदानिअर्मपूर्णार्थत्वात्तदर्थत्वाभयत्राह्मणमपेक्षेतेयत्वोमादिमंत्रवत ५ तत्रयथाद्यप्रेत्वेति रश्मेवामाधिनतिउर्जेत्वेत्यनुमार्ष्टी
तिब्राह्मणानुसारात तिपुंडकंतनिमृत्वेः शाकदपाहरेदितिच व्याख्येयं एवामनरस्यापिपादस्यब्राह्मणेमंत्रलिंगात उपवेहणस्मृतिभ्यश्च अ८ कोप्रपा
दिविधिवदनुमेयं तथाचश्रोणामितिपदस्यरक्ताभिति व्याख्या[?] सौरशातगाएशानारक्ताभेवपार्थिवद्रव्यंपुंड्रार्थतन्नतंत्रेविधीयतेवैक्त
वानंपीतशेवानाभस्मेतिमूनेन तन्नसुंद्रोपलदितनतद्देवताभजनेनापिदेवताभावप्रानुवंतीतिविधीयतेकेवलवैदिकानांतुश्रोणांशुक्लणमिति
व्याख्यानेनत्रिनयस्थापिसमुच्चयः स्नात्वापुंड्रंसदाकुर्याद्धुत्वाचैवतुभस्मनादेवान्विप्रान्समभ्यर्च्यचंदनेनसमर्चयेदित्यादिस्मृतिभ्यः अत्रगोरोचना
ग्रहणंचंदनाद्युपलक्षणार्थं एतेषांविकल्पसमुच्चयपदार्थंपितपैतामहपरंपराक्रमेणव्यवस्थामाह किंस्वित्सुत्रेभ्यः पितराउपावतुः पुत्रादि
तार्थयत्किंचिद्धनंपितरोमातापितरोपितृपितामहो[?] ... कृत्यश्रावद्वः सम्यकुर्य ... तद्देवत्स्य ... साधनमित्यर्थः
एवंसत्यवादिनांतीर्थानियज्ञादयस्तत्रमार्गेणस्पृपीय ...

पादिषुतिरस्मीतिरलमहपुरुषोत्तमाकन्नुकासार्वजनपाणांमिस्रतिजाते
वेदवादिविदांवलस्मितिमाग्रतानिमस्मिरुपयपव ३ नीयंअाख्यातव्रीति
श्रा
सर्वकालिवयाम
२१

महतः शास्त्रस्यारंभे वक्तुर्विघ्नसंभावनया स्वोपास्यं वासुदेवं द्वादशाक्षरेण ब्रह्मण्यपस्य देवे पराभक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ। तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशंते महात्मनः इत्युक्तेरीश्वरवद्गुरवः सगुणं पितामहं पराशरं गुरुं तत्र वसिष्ठमरी
आदीन्प्रजापतींश्च ब्रह्मणश्च गृहं मनसा स्मरंस्तेभ्यश्च स्वादितया वामदेववत्स्वकीयं वह्मभावं च परमात्मा यश्चोक्तः शास्त्रदृष्ट्या तस्य संदधानः प्रसादात्मानमेव नमस्करोतीति ॐ नमः कृष्णद्वैपायनायेति १ ततो विघ्नविनायकान्नमस्करोति

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमः पितामहाय ॐ नमः प्रजापतिभ्यः ॐ नमः कृष्णद्वैपायनाय ॐ नमः सर्वविघ्नविनायकेभ्यः लो
महर्षणपुत्र उग्रश्रवाः सौतिः पौराणिको नैमिषारण्ये शौनकस्य कुलपतेर्द्वादशवार्षिके सत्रे १ ॥ ॥

नानितिभारतारंभश्लोके पेक्षितं दर्शयति प्रयेन लोमहर्षणपुत्र इति। लोमानि हर्षयांचक्रे श्रोतॄणां यः स्वभाषितैः कर्मणा प्रथितस्तेन लोमहर्षणसंज्ञया निकौर्मे निरुक्तार्थनामतः पुत्रः उग्रश्रवाः उग्रं स्पष्टं सिंहतायनी योय
निषत्समितियाथ यस्य वक्तृत्वतः श्रवः श्रवणं यस्य सः उग्रधिषणो यनिषद इह स्पष्टस्यार्थः सौतिः सूतजातेरूढ़त्वेनिरुक्तं वायुपुराणे वैमत्स्यस्य पैर्यज्ञवर्त्मानि महात्मनः सुत्यायामभवत्सूतः प्रथमं वर्णवैकृतं ऐन्द्रेणाह विषा
तत्र हविः पृक्तं बृहस्पतेः जुहावेन्द्राय ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री॰ ४

यदेवमतः सूतोऽयमजायत शिष्यहृद्येन संक्रममिमं तं गुरोर्हितैः अथ योऽन्नरवारे रागज्ञेन दृष्टौ वैकृतमिति वर्णवैकृतमिति ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूत इति याज्ञवल्क्योक्तं विलोमजत्वं न सम्भ
वत्यस्य सौतिः पौराणिकः पुराणोक्तः प्रश्नः नैमिषारण्ये वाराहे एवं कृत्वा ततो देवो मुनिर्गौरमुवाच तान् उवाच निमिषेणेदं निहतं दानवं बलं अरण्येऽस्मिंस्ततस्त्वेतन्नैमिषारण्यसं
ज्ञितमिति उक्तं वराहे नैमिषेति पाठे तु वायवीये एतन्मनोमयं चक्रं मया सृष्टं विसृज्यते यत्रास्य शीर्यते नेमिः स देशस्तपसः शुभः इत्युक्त्वा सूर्यसंकाशं चक्रं सृष्ट्वा मनोमयं प्रणिपत्य महादेवं वि
ससर्ज पितामहः तेऽपि हृष्टतरा विप्राः प्रणम्य जगतां प्रभुं प्रययुस्तस्य चक्रस्य यत्र नेमिर्व्यशीर्यत तद्वनं तेन विख्यातं नैमिषं मुनिपूजितमिति तन्निर्वचनं द्रष्टव्यं शौनकस्य शौनः सर्ववि
वेकहृणिति लीलावसां। शौन एव शौनकः तत्कुलपतेः एकादशसहस्राणि पोष्याणि दानादिना येन सर्वे कुलपतिरित्युक्तत्वहणार्थं सत्रे पेयजमाना नाहां एव कर्मान्ति ज्योपास्मिन्बहुकर्त
के कर्तौ सत्रसंज्ञः यथोक्तं बहुभ्यो दीयते यत्र तत्सत्रमिति। प्रायणीयो बहु। कर्माणि वह्नीयत्र तत्सत्रममिधीयतइति॥ १ ॥ ॥ ॥

राम॰ ४

सुखासीनानिति कर्मच्छिद्रेषु सुखं स्वरूपानंदं विचारयितुमासीनान् अभ्यगच्छत् आभिमुख्येन स्वयमेव तेषां श्रवः कथं वक्तुं कौतूहलेन यागगतवान् नानाहूतो ध्वरं गच्छेदन्यत्र तु ऊनदह
लादित्युक्तेः संशितव्रतान् सम्यक् शितं तीक्ष्णं खड्गधारावदनास्कंदनीयं व्रतं ब्रह्मचर्यादिकं येषां तान् २ नैमिषारण्यवासिनो आश्रमं अनुप्राप्तं तपस्विनः परिवव्रुरिति संबंधः अनुप्राप्तमिति पाठे तु उत
राद्धेन मित्याध्याहार्यं ३ तपोधनानां तपोवृद्धिरेव प्रष्टव्या तस्मात् तपोवृद्धिं अपृच्छत् पृच्छेर्द्विकर्मकत्वात् तपोवृद्धानिति पाठे तपो॰ ऽपृच्छदित्यन्वयः ४ निर्दिष्टं स्वहस्तउपविश्यतामिति दर्शितं ५ प्रस्तावयन्

सुखासीनानभ्यगच्छद्ब्रह्मर्षीन्संशितव्रतान् विनयावनतो भूत्वा कदाचित्सूतनंदनः २ तमाश्रममनुप्राप्तं नैमिषारण्यवा
सिनो चित्राः श्रोतुं कथास्तत्र परिवव्रुस्तपस्विनः ३ अभिवाद्य मुनीं स्तांस्तु सर्वानेव कृतांजलिः अपृच्छत्स तपोवृद्धिं स
द्भिश्चैवाभिपूजितः ४ अथ तेषूपविष्टेषु सर्वेष्वेव तपस्विषु निर्दिष्टमासनं भेजे विनयाल्लोमहर्षणिः ५ सुखासीनं
ततस्तं तु विश्रांतमुपलक्ष्य च अथापृच्छदृषिस्तत्र कश्चित्प्रस्तावयन्कथाः ६ कुत आगम्यते सौते क्व चायं विहृतस्त्व
या कालः कमलपत्राक्ष शंसैतत्पृच्छतो मम ७ एवं पृष्टोऽब्रवीत्सम्यग्यथावल्लोमहर्षणिः वाक्यं वचनसम्पन्न
स्तेषां च चरिताश्रयं ८ तस्मिन्सदसि विस्तीर्णे मुनीनां भावितात्मनां

उपोद्घातयन्प्रास्तावयः इति पाठे हृद्ध इत्यर्थः ६ उपोद्घातमेवाह कुत इति विहृतः नीतः ७ एवमिति सम्यक् प्राहृतः शुद्धं यथावत् अर्थतः शुद्धं वचनसंपन्नः शब्दप्रयोगकौशलयुक्तः ते
षां च चरिताश्रयं तेषां मुनीनां चाद्दन्येषां राज्ञां भावितात्मनां विशोधितचित्तानां च संबंधीनि यानि चरितानि तेषामाश्रयभूतं वचनं ८ भावितात्मनां विशोधितचित्तानां ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म॰ भा॰
आ॰ प॰
५

सौतिरुवाच जन्मेजयस्य राजर्षेरित्यत्र राधिकामार्षं यतः जन्मनैवाभिशब्देन शत्रून्जितवान् यतः एजत्कंपने यात्तद्विर्जं जन्मेजय इति ख्यातः इति निरुच्याचचक्षुरर्थं नामेत्याकृतिनिर्दिष्टं जन्मेजयः पा(
रिक्षितस्तु इति श्रोता तावत्संख्याविरोधात् जन्मशब्दस्यानुपसर्गत्वाच्छेडि परस्मैपदं डुलभं च युक्तं तु जनशब्दपूर्वात् एजृभेजृभ्राजृ दीप्ताविति दीप्त्यर्थात् एजेः तादेजेः खशिति खशि मुमागमे जनमेज
य इति ९ पार्थिवेंद्रस्य समीपे कृष्णद्वैपायनप्रोक्ताः वैशंपायनेन कथिताश्चेति संबंधः १० विशंप्रजां यातीति विशंपो जनमेजयः तस्य अयनं गुरुत्वेन आश्रयभूतो विशंपायनः स एव वैशंपा

सौतिरुवाच जन्मेजयस्य राजर्षेः सर्पसत्रे महात्मनः ९ समीपे पार्थिवेंद्रस्य सम्यक्पारिक्षितस्य च कृष्णद्वैपा
यनप्रोक्ताः सुपुण्या विविधाः कथाः १० कथिताश्चापि विधिवद्या वैशम्पायनेन वै श्रुत्वाहं ता विचित्रार्था म(
हाभारतसंश्रिताः ११ बहूनि संपरिक्रम्य तीर्थान्यायतनानि च समंतपंचकं नाम पुण्यं द्विजनिषेवितं
१२ गतवानस्मि तं देशं युद्धं यत्राभवत्पुरा कुरूणां पांडवानां च सर्वेषां च महीक्षितां १३ दिदृक्षुराग
तस्तस्मात्समीपे भवतामिह आयुष्मंतः सर्व एव ब्रह्मभूता हि मे मताः १४

यनः स्वार्थे तद्धितः यद्वा विविश विः जीवः पदि वेहे हांतरसंक्रमणात् शेयः सुखस्य पालकः ईशः तयोरयनमधिष्ठानं शुद्धं ब्रह्म तत् तदधीते तद्वेत्ति वा वैशंपायनः तेन वैशंपायनेन ताः श्रुत्वा तं दे
शं गतवानस्मीति संबंधः महाभारत चत्वार एकतो वेदा महाभारतमेकतः महर्षिभिः समागत्य तुलामारोपितं पुरा महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते इत्युक्तलक्षणं संश्रिताः सम्यक्
श्रिताः सर्ववेदार्थगर्भा इत्यर्थः तः पर्वतक्ष्यामित्यत्र स्थितो मतः धीयः तपस्त्ययो बाहुलकाद्भारशब्दादपीति ध्येयं ११ तीर्थानि जलप्राधान्यात् पुष्करादीनि आयतनानि स्थलप्राधान्यात्

टी॰
५

(c) Dharmarth Trust, Digitized By eGangotri

ऽन्मेजय इति श्रुतः इति तिर्यच्चच [illegible] नामेन्याऊ ऌविर्वंले जन्मेजयः पा।
ह्दीश्च [illegible] इति तिर्यग्वृशिमुपागमेव [illegible]

कृतेति आसनेस्वस्थाभवंतोभवंत्विति शेषः आसतेइति पाठे स्वास्थ्यं प्रकृतिकथां प्रस्तोतुमित्यर्थः अहं च पुराणादिषु न्यतमं किं ब्रवीमित्याज्ञापयतेति शेषः १५ पुराणेति सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वं।
तराणि च वंशानुचरितं चेति पुराणं पंचलक्षणमिति स्मृत्युक्तं पुराणं पुराणिनवं वर्णोपदानुपूर्वी विभ्रंशोपि प्रतिनिकल्पं तत्पर्यानां सर्गादीनां समाननामरूपत्वात् सूर्याचंद्रमसौ धाता यथा पूर्वम
कल्पयदिति श्रुतेः पुराणस्यसंहिताः धर्माश्रिताः कथाः दानमोक्षधर्माद्याः अर्थाश्रिताः राजधर्माद्याः नरेंद्राणां नलरामादीनां इतिवृत्तं आचारप्रकारं ऋषीणां भृग्वादीनां वानप्रतिव्रतादी।
नां १६ सुरैः ब्रह्मर्षिभिश्च यदभिपूजितं स्वस्वलोके इति शेषः १७ विचित्राणि स्वरूपतो र्थतश्च रम्याणि पदानि वाक्यादेरुपलक्षणं पर्वाणि येषु यो लोमादीति आदिसभादीनि वा यत्र तस्य सूक्ष्मा

अस्मिन्नुते महाभागाः सूर्यपावकवर्चसः कृताभिषेकाः शुचयः कृतजप्याहुताग्नयः भवंतमासनेस्वस्थान्ब्रवीमि किमहं द्विजाः १५
पुराणसंहिताः पुण्याः कथाश्च धर्मार्थसंश्रिताः इतिवृत्तं नरेंद्राणामृषीणां च महात्मनां १६ ऋषभश्च द्वैपायनेन यत्प्रोक्तं पुरा
णं परमर्षिणा सुरैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव श्रुत्वा यदभिपूजितं १७ तस्याख्यानवरिष्ठस्य विचित्रपदपर्वणः सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्य वेदा
र्थैर्भूषितस्य च १८ भारतस्येतिहासस्य पुण्यां ग्रंथार्थसंयुतां संस्कारोपगतां ब्राह्मीं नानाशास्त्रोपबृंहितां १९ जनमेजयस्य
यां राज्ञो वैशंपायन उक्तवान् यथावत्स ऋषिस्तुष्ट्या सत्रे द्वैपायनाज्ञया २० वेदैश्चतुर्भिः संयुक्तां व्यासस्याद्भुतकर्मणः संहि
तां श्रोतुमिच्छामः पुण्यां पापभयापहां २१

सूक्ष्मार्थाः आत्मतत्त्वादयः अचिंत्याः खलु ये भावा न तांस्तर्केण योजयेत् नाप्रतिष्ठिततर्केण गंभीरार्थस्य निश्चयः नैषा तर्केण मतिरापनेयेति स्मृतिश्रुतिभ्यां न्यायः तत्प्रतीत्य तत्कुलाद्युक्तिः वेदार्थैर्वेद
तात्पर्यविषयभूतैरर्थैश्च भूषितस्य १८ संस्कारोपगतां पदादिव्युत्पत्तिमतीं ब्राह्मीं वाचं ब्राह्मी गौर्भारती भाषेत्यमरः नानाशास्त्रैरुपबृंहितां उद्दीपितां शास्त्रांतराविरुद्धामित्यर्थः १९ राज्ञोग्रे इ
ति शेषः २० वेदैश्चतुर्भिः संयुक्तां चतुर्वेदार्थसमितां पाठे तुल्यामित्यर्थः पुण्यां श्रेयोवर्द्धिनीं पापभयापहां चित्तशोधिकां २१ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म·भा
आ·प·
८

मंगलाचरणपूर्वकं मुनिभिः प्रार्थितमर्थं वक्तुं प्रतिजानीते आद्यमित्यादिचतुर्भिः। हरिं नमस्कृत्य महर्षेर्मतं प्रवक्ष्यामीति तृतीयचतुर्थयोरन्वयः। अत्र भूबीजांकुरतरुफलोपमाः पंच ईश्वरस्वरूपाः शुद्धशबलसूत्र
विराड्विष्णुसंज्ञाः। निरुपाधिर्मायोपाधिर्मायाकार्यापंचीकृतमहाभूतोपाधिः पंचीकृतमहाभूतोपाधिः पुरुषकारमूर्त्युपाधिविशिष्टश्चैतन्यरूपाः। तत्र त्रीनाद्यो दिशति नमस्कार्यत्वेन आद्यं पुरुषं निरुपाधि
चैतन्यं ईशानं मायिनं तं महेश्वरमिति श्रुतिप्रसिद्धं पुरुहूतं यज्ञेषु पुरुभिः बहुभिर्होतृभिः हूतं आहूतं पुरुभिः सामगैः स्तुतं अध्वर्युभिरिष्टं चेत्यपि द्रष्टव्यं तद्यदिदमाहुरमुं यजेत्येतस्यैव सा विसृष्टि
रिति हिरण्यगर्भो वै सूत्रे सर्वयष्टव्यदेवतात्मत्वश्रुतेः। परे नमस्यभिः शंसंति यजुर्भिर्यजंति सामभिस्तुवंतीति स्मृतेश्च पुरुहूः पुरु भूयिष्ठमित्यमरः। एतदेव त्रयं शुद्धक्रमेण विशिनष्टि व्यक्ताव्यक्तं सनात

सौतिरुवाच आद्यं पुरुषमीशानं पुरुहूतं पुरुष्टुतं ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं सनातनं २२

नमिति व्यक्तं सूत्रात्मा हविर्भोक्तृत्वफलदातृत्वादियोगात्। अव्यक्तमीशानः सुषुप्तिप्रलययोः सर्वलयास्पदत्वात्। सनातनं अखंडदंडायमानं एतेन तस्माद्व्यक्तमुत्पन्नमिति स्मरणेऽप्येतरयोः कृतत्वमिति मते (
नलयो दर्शितः ऋतं यथाभूतं यथा स्फटिके स्वतः शुद्धे हिंगुलाश्रयत्वेन रक्तत्वं तत्रैव स्फटिकाश्मप्रमोषे पद्मरागत्वं तत्रैव चंद्रिकायामिंद्रनीलत्वं वाध्यस्यते तथा चैतन्ये मायायोगात् ईशत्वं ईश
यविद्यायोगात्सूत्रत्वं सूत्रे विप्राविद्यायोदाहृदपंत विराड्विराट्त्वं वाध्यस्यते तत्र उत्तरोत्तराये दलाया पूर्वपूर्वं ऋतं परमतत्वाद्यः पुरुष एव एकमिति मायाद्वैतेयुपाधिकृतभेदनिरासः अक्ष ताम॰
रं अश्नोतेः सन् व्यापकं तेन आकाशात् पृथिव्यादेरिव नाशात् एषणुपाये तापि सतत्वमस्तीति दर्शितं अत एव ब्रह्म निरावधिकं बृहत्त्वात् देशतः कालतो वस्तुतश्च परिच्छेदशून्यं २२ ॥ ॥ ८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चतुर्थं विराजमाहासेवेति। यतस्तदसत्सदसत्स्यां कार्यकारणाभ्यां सत्वेशाभ्यां परं अव्यक्तमनानता स्वं तदेव अक्षरं विश्वं विराड्रूपमित्यर्थः ब्रह्मैवेदं सर्वमित्यादिश्रुतेः किंभूतं विश्वं सततदृश्यमानत्वात्
असत्वेतेह नानास्ति किंचनेति तत्त्वज्ञानवाध्यत्व श्रुतेः नन्वाद्यंतयोरसतमध्ये च सतघटादिकं दृष्टं नेत्याह असद्वेति गुरुरागवतश्रुतिः भासमानमपि कालत्रयेपि नास्तीत्यर्थः फलोपमं पंचमं विश्वमाह यरे
ति परे सत्त्वात्मानः अवरे विराडादिषु गताः वृक्षत्वं अनंतशक्तित्वसूचनार्थं तेषां वहुशारं। ननु अंडांतरूसत्त्वस्य कथं परादित्वहृत्वमत आह पुराणामिति पुराण्यनेवं। अनादिरेव सत्त्वत्र स्यां डांतस्य चतुर्थं
जनत्वरूपेणाविर्भूतोनंतशक्तिः परिणामवीजगर्भफलमंकुरादीनामिव पराचराणां स्रष्टा भवतीत्यर्थः अत एव परमव्ययं असंतव्यपदस्यं। संसारस्यानेसान्तकारणीभूतस्यतस्य षष्ठपोनपुज्यतद्रस्यर्थः न

असत्त्वसदसत्त्वैव यद्विश्वं सदसतःपरं परावराणां स्रष्टारं पुराणं परमव्ययं॥ २३ ॥ श्री ॥

सुप्तोपमात्मा चतुष्पादित्यादिसानानीत्याधिकृतुर्यं भवति पञ्चपरमात्मनस्तीरणपञ्चमोपाधिकानि रूपाणि विश्वतैजसप्राज्ञसंज्ञानि मांडूक्यादिषु प्रपंचेन तु चतुर्थमिति चेन्न सत्यं तथापि पिण्डानां तत्रादिसे हिरण्मयः
पुरुषो दृश्यते हिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशः आप्रणखात्सर्व एव तत्तीयस्याभितो दिवीत्यादिश्रुभ्यु विमितं हिरण्मयं वेश्मेति मुंडकेपि पुरुषाकृतेर्ब्रह्मणस्त्रैलोक्यादेश्च अश्रवणात। कौषीतकिब्राह्मणे च
पर्यंकस्थस्य ब्रह्मणा सेन सह संवादादेश्च श्रवणात्तदस्त्येवेति गम्यते। आरण्यके पिङ्गं धमादन्यवेशे धाम्यवाक्यमहामहामहाभागैस्सादिना मेरुपृष्ठे ब्रह्मलोकाख्यमंविश्वलोकं प्राक्यां नारा
परास्यानं मेरावति विराजते रसादिना स्थानमेतन्महाभागक्रवमत्कं मव्ययमित्संते नयथे नोक्तविशेषणामामनंति तेनैव वचनसाधारणामनाहतिः स्मर्यतेतरवा॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुनर्नेमं लोकमापांति भारतेति स्थानांतरेभ्यश्चाहत्रिर्गतास्सूक्ष्माब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्त्तिनोर्जुनेति। इमावेव ब्रह्मविष्णुलोकावभिप्रेत्य चिंतितं च चतुर्थे कार्यं बादरिरित्यत्र
छेदोपि हिरण्यर्चिरादिमार्गेण कस्य सत्यपुनेनसह नान्यब्रह्मगमयतीसत्राष्टनवः उपासकान्कार्यं ब्रह्म प्रापयति न विश्वाकर्ष्यं परमिति प्राणो ब्रह्म कं ब्रह्मेति प्रसंगयदुक्तं च कं तदेवं खं यदेव खं तदेव
कमिति कखयोरभेदमुक्त्वा प्राणं च हास्मै तदाकाशं चोचुरिति प्राणाकाशस्वयीः कार्यकारणब्रह्मणोरुपासने नोपसंहारसंशयः तत्र परास्मिन्ब्रह्मणि न तत्प्राणाउक्ताः अस्य
चैवममवनीयंत इति स्मृतिश्चाविदुपारमार्थिकं गत्युभावमभिप्रेत्य कार्यब्रह्मैव गतिप्राप्यमिति पूर्व. पक्षः परमिति सिद्धांतः अस्मिन्पक्षे श्रुतिसूत्रयोः स्वारस्यं कृतकेवगांतवंइ
कृतिकर्माधिकरणाभावेपि हि एवं विधोपदेशोनरर्यक्षोमवत्रदृश्यते। यत्तुक्तं परमेश्वरे हिरण्यश्मश्रुत्वादिरूपश्रवणं नोपपद्यत इति। तत्र ब्रूमः स्यात्परमेश्वरस्यापि इच्छावशात्
मायामयं रूपं साधकानुग्रहार्थमित्यादिना। नहि दिदृक्षापि दृश्यंत त्रपूर्वं यक्षोपलंइमं मानवमावर्त्तं नावर्त्तंत इत्संतेइमामिति विशेषणान्मानवांतरे च्यावृत्तिरिति सिद्धं तेन तु न च पुनरावर्त्ते
त इति श्रुतसंगतपतौ चाइमानिमृतानिजायंत इति वदिदं शब्दं उपपादशनार्थं इसनावृत्तिरिति। कथं तर्हि भाष्ये सूत्रक्रममनुरुद्ध्य परं गतिप्राप्यमिति प्राप्यकार्यमेव गतिप्राप्यमि
ति सिद्धांतितं। अशुत्रो वामापरो यदितियरवामास्यव्याख्यानाकाशस्य सर्वजगत्कारणस्यापि स्वेदः प्राकृतिषेधश्रवणात्तस्मात्परमेकस्तु सत्यमिति न दृष्टस्तिश्रुतेः हिरण्य
श्मश्रुत्वादिमतोपि कारणब्रह्मणः शुद्धापेक्षयाकार्यत्वं विवक्षित्वात् हिरण्यत्वं गतिश्रुतीनां वर्णितं। परशब्देन च शुद्धं विवक्षित्वात्तत्रगत्ययोगश्चंद शितं इति। न च हिरण्यश्म
श्रुत्वादिश्रवणं कार्यब्रह्मविषयमेवेति वाच्यं तत्र सहस्रशीर्षोपदेशात् दहरउत्तरेभ्य इत्यादिनापि सत्यजगत्कारणत्वसिद्धेः इयमेव ऋग् अग्निः साम वागेवर्क्‌ प्राणः साम एषा
दिनाऽक्षसामात्मत्वेन निरूपितस्य कृत्स्नस्याधिदैविकाध्यात्मिकप्रपंचस्य तस्यर्क्सामचोष्णावितितदंगुलिपर्वमात्रलोकेश्च। तस्मात्तशास्त्रसंस्थापेनयदधीनं जगद्व्या
पारवर्जमित्यरेषामपुयामना सिद्धांतो हिरण्यगर्भादीनामैश्वर्यं येन सह तेषां भोगसाम्यप्रथैतां देवतां सर्वाणि भूतान्यवंसेवं हैवं विदं सर्वाणि भूतान्यवंतीति लिंगात् अपितु परमे
श्वरमिंसर्वतो हृत्वा सति दशांगुलमित्याद्यादिभ्यो मदइवइंद्रजालादैंद्रजालिकस्येव च विकारवर्त्तिनस्तद्वर्त्तिविरूपांस्थितिः श्रूयते यस्ता कं प्राप्तानामनावृत्तिस्तस्य च
चतुर्थेक्रमसहमुक्तिर्णाधिकारिणामनुक्तविद्याफलानां तल्लोकगतानामपि यावदधिकारं कल्पांतरेष्ववस्थितिः श्रूयते न तत्पतितग्रहात् किं सर्वशास्त्रप्रामाण्यादस्तु चेयं।
रूपमेवमगवसादीयवेदांतसारे च न हद्दृष्टं तेन स्थूलसूक्ष्मकारणोपाधिभेदेन त्रिविधे समष्टिव्यष्टिप्राणे पाद समष्टिव न दृष्टं तेन प्रतिपादितः किंच शुद्धे ब्रह्मणि व
णिधापमानं विचित्रं स्थूलसूक्ष्मकमात्मवंचिदा[illegible]त्मनि निखिलापयोदितियं वीकारणोंऽकमेण स्वाभाविकपरिच्छेदाभिमानं सत्काहमेवेदं सर्वोस्मीति मम तेषोस्य परमो लो

दिका३

कइतिशास्त्रीयसावीस्याभिमानयुक्तं व्यक्तभावनामंतरेणासहसाकतुमशक्यं च व्यक्ताहिगतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यत इत्युक्तेः देहवद्भिर्देहाभिमानवद्भिः तस्मात्तभावनाम
पंचरात्रोपासनामयंचेति द्विविधमभिध्यानं मुमुक्षुणा यद्यपि सोपास्य कं। तत्राद्यं तत्र वनितावदमान्भिहितविषयं पुरुषव्यापारमंत्रेणैव वशीकृतं चित्तं क्रमशो मूर्तीकार
तः पंचव्याख्यातं मात्रालंबनो भूत्वा विराडादीकारणो ब्रह्मणि चित्तं प्रणिदध्यात् स्वयमेव ध्यानक्रमः श्रीमद्भागवतादिसर्वपुराणोक्तः प्रणिधानं च वस्तुतत्त्वविषयं पूर्वो
क्तस्फटिकदृष्टांतेन आत्मन्यध्यस्तस्य विराडादित्रयस्य तुरीयस्यैव चित्राख्यिरीकारणोऽधिष्ठानमात्मशङ्कुवत्तद्दर्शनेन प्रविलापनकारणं तद्दर्शनं दृग्बोधनामलव त्वप
मुपशांतं चेत्तत्सुषुप्तिस्वरूपाकाचिदानंदावस्थाऽभिव्यक्ति। सा च श्रूयते। यथा निरिंधनो वह्निः स्वयोनावुपशाम्यति। एवं वृत्तिक्षयाच्चित्तं स्वयोनावुपशाम्यतीति। तत्रभा
ष्कृत्वादौ यद्यपि प्रणिधानगोचरमेव रूपत्रयमुक्तं तथापि मदाधिकारिणां भावनागोचरमपि च तत् थैसोपाधिकं ऐश्वरं रूपं श्रुत्युक्तमप्रसाद्यं यं। तत्त्वस्यापि सत्वेन द्वै
कोदिकमपि निसंवाद्यं। तथाच स्मृतेः यावत् देवसोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयमिति त्रिविधभेदशून्यसन्मात्रसद्भावावधारणाविरुध्यतेति चेन्न व्यवहारपरमार्थदृष्टे
र्भ्यामुभयोपपत्तेः तथाहि न च यमस्येह तथोपलभ्यते नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा। अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण दृढेन छित्वा। अस्यार्थः न रूपमस्यानंतो न सं
च्छिसेनमितिचेश्वरः इंद्रजालोपमत्वेन भवास्वप्नस्य तु रूपयत १ सम्यग्दृशां विज्ञप्तमागां रूपं नास्योपलभ्यते। एतस्यापो तु निस्सत्वादयमाद्यंतवर्जितः २ रज्जुसर्पस
मस्यास्य तु ज्ञानाद्भवतः प्रतिष्ठास्थलपश्यानं नास्ति कुंभसमयथा ३ अस्याहैतेंद्रजालस्योपादानकारणं अज्ञानं तत्तु याभिस्स ब्रह्मकारणमुच्यते ४ इत्येवंवा
र्त्तिकाचार्यैरुपवारासरात्म [redacted] नः उक्तोपादानमनात्मसादप्रतिष्ठोभवद्द्रुमः ५ दुःखनस्वसंसारः संगमात्रेणदुःखदः तमसंगास्त्रिनाच्छित्त्वा प्राप्नुहि परमं त्वा
पदं ६ निःसंवद्धदृशास्मिंद्रजालं सुहृद्दृशा विदं। कालत्रयेपि नास्तीति मायामत्रापि योजयेत् ७ प्रवाहनिसंजगदिसाद्धूमीमांसकाः स्फुटं। व्यवहारे भाद्दनयोत्स्वस्मा
कमपिसंमतः ८ नकार्यत्वादनिसोयं नंदनंदनविग्रहः उपचारादिकार्यत्वं नत्रयोगिकारास्तु ९ देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवतिमायया। उसन्नेतितदालो
केसानिसाप्यमिधीयते १० दुर्गाविनायकोविष्णुर्भवोभानुरितीह हि नामरूपांतरगणपसश्रुणमः पार्थसारथेः ११ वेदांतेष्वपिनिसत्वं रवादीनां व्यावहारिकं

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पदि

यो० सिद्धवत्कसहस्रांतेकीर्तनेहिस्फुरं १२ तथात्माकाशवत्सर्वगतस्त्वनिःसः इत्याकाशात्मनोर्दृष्टांतदार्ष्टांतिकयोः सर्वगतत्वनिःसंगत्वे संगच्छेते अन्यथा द्वयोरपि ससत्वे सर्वगतत्वस्यैवासंभवद

७ सात्त्वोतामावतः॥ ननु सुषुप्त्याः स्मादादिसुप्तिकाले सर्यद्रास्वपितितदेतंवाक्तवैर्नामभिः सहार्थ्येतिचक्षुः सर्वैः रूपैः सहाप्येतीत्यादिना श्रूयमाणोपि सर्वनामरूपप्रलयो

इतरेषां व्यवहारेणविच्छिद्यते एवं ब्राह्मप्रलयकालेपि वैकुंठस्यापि नामिति। सदेव सोम्येत्यादिकमपिश्रुत्यादावेव तत्पन्नाशित्ववर्तमानेपि तत्रथेति मायेनन्तेहनानास्ति किंचनेति

श्रूयमाणस्य व्यवहारकालेपि प्रपंचासत्वस्य प्रदर्शनार्थं ननु कादाचित्कसत्वदसत्वस्य ज्ञापनार्थं नासतो विद्यते भावइत्यसत्त्वसत्त्वनिषेधात। नांतोनचादिरित्यादि विरोधाश्च

तस्मादखंडदंडायमाने द्रजालवत्सजगतो दर्शनादर्शनेएवोदयलयाविसंस्थिदायेण। दृष्टिकृतयद्रसाकाशवद्व्यवहारिकं विश्वमूर्त्यादेरपि नित्यत्वमिति सिद्धंपरमार्थतस्तु

ननिर्विशेषचिन्मात्रादन्यत्कालत्रयेप्यस्तीति दिक् रज्ज्वज्ञानात्सर्पभीतियात हृत्तमिवक्रमात। आत्माज्ञानादहंसंगक्रियादेह [illegible] समुत्थितं १ घनव

द्धीयते सुसौवासनामात्राद्देहकः बोधेसंहन्यतेचैवपुनः पुनरहंभ्रमः २ अहंतद्वासनाधारौज्ञानेसति शाम्यति। संगक्रियादेहचक्रं नाऽनष्टेऽहमिति नश्यति ३ रज्जुज्ञाना

त्सर्पं नश्येत्तत्पातोद्भवं कृतं। आत्मज्ञानात्तथासंगोनतुकर्मोद्भवं वपुः ४ यावत्कर्मवपुस्तावत्तावदेहस्थितिः सुनीतावत्कर्मादिः हंत्यमशुवर्तनेदग्धवस्त्रवत ५ तत्रैवंसति

कर्मोत्थकर्मनाशात्स्वनाशम्यति। अकर्मजंतु बोधेनबाध्यतेनतु नश्यति ६ एवंश्रीकृष्णदेहोयमकर्मोत्थेनन नश्यति। बोधेनबाध्यतेचैवं स्वप्नेदृष्टइवेश्वरः ७ अतोस्यबाध

कोज्ञानसत्वप्रभावात्मनिकल्पितो नोसद्यतेननश्येत्तेरज्ज्वां सर्पस्त्वज्ञाविव ८ आत्मेवहीश्वरोस्माकंधीदर्पणेप्रतिबिंबितः धीनाशस्वतद्बाधः कार्यत्वाद्धीश्वनश्यति ९

प नेहेश्वरोपमकार्यत्वात्तन्नश्येयस्वगात्मनः बोधेबाधस्तुतस्यात्मापावाधेनसर्वथा १० अत्रोत्कंवानैकस्योरेवस्तत्वादेवजीवस्यधांतजीवत्ववाणात्तवाशिष्टाद्यात्र स्वधर्मा

शिष्यंतेतोपमीश्वरः ११ निहृत्तत्वात्तुजीवधर्माभिमानेनैवकस्यचित अनिहत्वाईशधर्मा आकर्मपादितत्वतः १२ मांतितेत्वीश्वरस्यापिबुद्धानांवत्स्वबुद्धितः ईश्व

रस्यतत्तोधर्माः संत्वनात्रिहविस्मयः २३ निष्टत्वपीशधर्मेषुधर्माणांमापिक [illegible] त्वतः ईशोनिधर्मकोबोध्योविमुक्त्यर्थंवुमुत्सभिरिति १४ प्रयंवक्तत्रैवद्रष्टव्यः

कस्यचितविदेहेमुक्तादेः अयंचईश्वरोयमधर्मवित्तस्वस्वबुद्धिभेदात्तवर्णाइवलिपिभेदादाकारभेदेनविस्फुरितितांवद [illegible] तिवशाखेद्धर्त्स्यं एवंतत्रोकोपिवैकुंठइति ११८०

८

कैलासशृंगे च एकं संतं बहुधा कल्पयंति। यो देवानां नामधा एक एव स आदिपुरुषः तंध्याय थो यास्तेत थैनः प्रेमसभवंतीति क्षतेसद्गु वनावनांतस्तानूप्यडासिः कीटभृंग
मायेनभवतिनतत्तदैकपद्मासिरिति सुसादितं वेदांतकृतनके। केचित्तु शर्वोमनः प्रणिधानात्मकध्यानसंप्रदायानभिज्ञाः एतद्दलोकद्वासिरेव मुक्तिरयमेव श्रुतोनसमष्ट्यालो
महेश्वरोस्तीति वदंति ते सर्वशास्त्रप्रसिद्धं मुक्तो हेतोर्दर्शनं बाधमानाः स्वाप्यपसंयसोऽसादिमायेनन हिद्रुष्टुहेष्टे विपरीतलो यो विघ्नेऽ विनाशित्वान्नतद्वितीयमास्तितनो
मद्वाहिमत्त्रं पश्येदितिस्मृतिके वल्पयोरविशेषात हेतोर्दर्शनमवण्णनच विरुद्धांते अनपेवचक्कसाहितोपाभावादेवहेतोर्दर्शनं नरहस्लोपादिति वदं साहेत सैद्धजा
लतत्प्लत्वंदर्पितिं तेनविश्वः सर्वोन्नमः शिवो जीवः ।शिवस्सर्वोन्नमो विष्णुर्जीवस्सुयासकानामयहो विष्णुधुत्कर्षप्रतियादकश्रीभागवतसंहितादीनामनार्षत्वा
त्सरत्वादिवचनेहेयगांचशास्त्रमपदिनवबोधमूलमेव। विकल्पोऽविशिष्टफलत्वादितिन्यायेनएकात्म्यचिंतावनारांथयएकस्माचिद्दयाकारसालंबनीयत्वान
।यत्र शैववैष्णवपुराणेषु इतरनिंदास्मरणं तत्र हि निंदा निंद्यं निंदितुं प्रवर्त्तते अपि तु विधेयं स्तोतुमिति न्यायेन विधेयस्तुत्यर्थः यथा उद्यत्सु खलवाश्वादिसत्रा
हवनीयेन रश्मीन्संदधानोस्यपक्रमप्रधानः प्रातरन्नंनेवंदतिपुरोदयात्तज्जुहतिपेग्निहोत्रं। दिवाकार्समदिवाकीर्त्यंतः सूर्यो ज्योतिरेष्यामिति। श्वादिसे। वाश्व
हृतपत्रग्निमनप्रविशतीति श्रुति सपजीव्ययद्दितेस्यैयानजुहुयात। यथाभिथयेपहृतायभूम्यायावासथायाहार्यहरमितिप्राहुरीवत्नादिभिः उदितानुदितहोम

श्रा० ९

मयोः प्रकरणेऽन्तरनिंदाविधेयत्वस्य सर्वेष्वेव तद्वत् नवतत्र च निंदायां तात्पर्यमस्ति उभयस्यापि स्वात्मत्वापत्तेः नहि विष्णुभजनं शिवभजनं वा नंदं ग्राम्यं पुंड्रं त्रिपुंड्रं चादि
वा स्वरूपतो नादिव्यागतः श्रासंध्येन निंदार्थवादानुमितनिषेधशास्त्रबलादनर्थकरं स्यात् यद्वा प्रसक्तिनिषेधेशास्त्रतः श्राद्धत्वात् अतिरात्रे षोडशिनं गृह्णाति। नातिरा
त्रे षोडशिनं गृह्णातीति विहितप्रतिषिद्धत्वात् षोडशिग्रहणाग्रहणवद्विकल्पतां विशिष्टफलत्वेन विरोधे वा समुच्चीयतां। न तु न द्विधा पकशास्त्राप्रामाण्यमध्यवसातुं
शक्यं इतरस्यापि तदर्थापत्तेः सर्वपुराणोच्छेदप्रसंगः तस्मात् श्यालश्वनकन्यायेन शिवविष्णुगोचरे निंदाफलनी संकेतभेदमात्र प्रसकार्यकारणब्रह्मगोचरतया व्याख्ये
ये। यथाहि कश्चित्कुतुकी स्वभार्यां कोपयितुं गृहश्वनकं श्यालनाम्ना संकेतगालपति सा च मद्भ्रातरमयं गालयतीति कुप्यति। नहत्र शैवे विष्णुशब्देन कार्यं ब्रह्म
विवक्षितात् द्रुजनात् भावनातारतम्येऽपि सर्वतारतम्यं वत्तं॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनमः॥
श्रीरामनाम तारकं॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ ॥
श्रीभैरवायनमः॥ ॥श्रीकालभैरवायनमः॥ ॥श्रीकालभैरवायनमः॥ ॥श्रीकालभैरवायनमः॥ ॥श्रीकालभैरवायनमः॥ ॥रामराम

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

याहीनसपरंपुमांहुः स्वकरत्वात्मना कशब्देदित्यस्य ब्रह्मलोकस्य शासितृत्वेन। एवं प्रक्रांतरेपि। तथा चैषा ख्यानं मोक्षधर्मे पुत्रापकोपाख्याने अमृतेनिपानिस्थानानि देवानां परमात्मना
मित्यादिना नमस्यानवरस्येह सवैं निरपसंज्ञितादूसंतेनन मिमंपोरणां भाषाभेदमजानंतः पामराः शैववैष्णवायमदाः ब्रह्माणं केशवं रुद्रं भेदभावेन मोहिताः पश्यंसे कं न जानंति पावं
डोपहताजनाः इति नत्रैव स्पर्धमानाः शिवविष्णोर्भेदं दर्शने दोषमुदाहृताः भेदश्रुतीश्चापश्यंतः मूलकारणमेवं सात्कार्यान्तरस्थत्वन्न दृष्येणाभासतः इति शास्त्रतत्वमजानंतः अस्मतरह
पपरियहेणोन्नरण्लिंरंतः परस्परकलहापमानाः स्वामिद्रोहान्नरकं पैवसक्तं तद्ररवलंथमकाखुपसकोनया। तस्मात् इति चतुर्भिरात्मनः पादैः भोः इति एको विश्वाख्यः पंचमः पुरुषः सो

मंगल्यं मंगलं विष्णुं वरेण्यमनघं शुचिं नमस्कृत्य हृषीकेशं चराचरगुरुं हरिं २४ महर्षेः एजितस्येह सर्वलोकेम
हात्मनः ध्यात्वा भिमतं पुराण्यं व्यासस्याद्भुतकर्मणः ॥ २५ ॥ ॥ ॥ ॥

यं प्राप्तिपाद्यते पणवरणानंतरशारामित्यादिना २३ मंगल्यं मंगल्यं मंगलावहं मंगलं स्वरूपेणोवा। एषशेवानंदयती। तेआनंदो ब्रह्मेति च श्रुतिभ्यां विष्णुं यज्ञात्मानं यज्ञो वै विष्णुरिति श्रुतेः वरेण्यं वरणी
यं मोगमोक्षकांक्षिभिरवश्यमाश्रणीयं अनघं आगंतुकदोषास्पर्शिनं। शुचिं स्वभावशुद्धं शिवमिति पारे शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यंते इति श्रुतेः ब्रह्मेति सिद्धं निगुणं हृषीकेशं हृषीकाणामिंद्रियाणामीशितार
रं। चराचराणां गुरुं विधाप्रदं अत एव हरिं संसारहारिणं २४ इत्थं हरिं नमस्कृत्य व्यासस्य मतं अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादि सूत्रैर्निर्णीतं परब्रह्माद्वैतं तत्प्रकर्षेणानानोपाख्यानोपबृंहणेन वदन्नामि तत्र
अद्वितीयार्थं महर्षेरित्यादि। व्यासविशेषणं ऋषीणां मंत्रद्रष्टृणां महत्तर इति तन्मतस्य श्रौतत्वमुक्तं। अद्भुतकर्मणः इति ब्रह्माद्वैत प्रतिपत्त्युपायभूतेन नानाख्यान दृष्टांत प्रणयनेन विचित्रग्रंथकारित्व

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
५

आचख्युरिति कवयः क्रांतदर्शिनः २६ त्रैकालिकानामपि कवीनामेतदाख्याने गुणमाह इदमिति। ज्ञानं ज्ञानसाधनं त्रयीरूपं द्विजातिभिस्त्रैवर्णिकैर्धार्यते नेदं इतिहासरूपेण त्रिषु लोकेषु जानितव
ज्ञमध्यमाधमजनेषु प्रतिष्ठितं ज्ञानकारणत्वेनेत्यर्थः २७ समयैः संकेतैः समयाः शपथाचारकालसिद्धांतसंविद इत्यमरः दिव्यमानुषैः वैदिकलौकिकैः पंक्तत्वाद्दत्तैर्वानियात्ववृत्तमंथनावोजला
दिषु धृतादिपदप्रयोगो वेदनिघंटुप्रसिद्धो दृश्यते। यथा जलं तु गहदाहेपाश्वचरादिषु कक्षादिशब्दाल्ले ब्रह्मसिद्धांतदर्शने। छंदोवृत्तैः त्रिष्टुबादिछंदोभिर्नगणेरित्व्यक्तादिभिर्वृत्तैः २८ निष्प्रभइति। य

आचख्युः कवयः केचित्संप्रत्याचक्षते परे आख्यास्यंति तथैवान्ये इतिहासमिमं भुवि २६ इदं तु त्रिषु लोकेषु महज्ज्ञानं प्रतिष्ठितं
विस्तरैश्च समासैश्च धार्यते यद्द्विजातिभिः २७ अलंकृतं शुभैः शब्दैः समयैर्दिव्यमानुषैः छंदोवृत्तैश्च विविधैरन्वितं विदुषां प्रि
यं २८ निष्प्रभेस्मिन्निरालोके सर्वतस्तमसावृते बृहदंडमभूदेकं प्रजानां बीजमव्ययं २९ ॥ ॥ ॥

रूपादि

प्रजानां बीजं जगदुपादानं एकं निमित्तांतरानपेक्षं अव्ययं अपरिणामि कूटस्थं बृहत् बृहदंडं ब्रह्मांडरूपं अमृततदात्मानं स्वयमकुरुत सच्चात्यच्चाभवदित्यादि श्रुतिभ्यो ब्रह्मण एव मृज्जी सृज्यादि सर्वभावावगमा
त्। कहांडमभूदित्याकांक्षायां अस्मिन्प्रजानां बीजे निष्प्रभे एकस्मिन्नानात्वविज्ञानं क्रियाद्याकारं तद्गुणहिते सति। प्रलयकाले बुद्धिवोद्धृप्रयोरभावात् निरालोके आलोकनं तेन न सालोकः सर्वतस्तमसावृते उपाधि
भूतं विकृत्यशक्तिमत् मायाख्यं तद्गुहिते। मायां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरमित्याद्यावरणशक्तिरूपात्तमसावृते अव्यक्तं बृहदंडमसत्त्रमित्यर्थः तथा चक्रांतिः नो यो मा
परोपदिति स्पष्टः प्रागभावाकृतात्ममायाप्याप्यमिसत्त्वं निषिद्ध्यतत्त्वेनान्यापिहिते पदासीत्तमसा तमसा गूढमग्रे प्रकेतमिति तमो मात्रात्स्पष्टं दर्शयति २९

एम०
१०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्थापकत्पुराणे परमव्ययमिति ननु ययेनेदनेदनीयदिपुराणेमुक्तेनीचानां स्वष्टतर्हि वैषम्यनैर्घृण्यभागीस्यात् नच तत्प्राणिकर्मापेक्षो विषमानर्था
न्सृजतीतिवाच्यं कर्मण एवं मुख्येन तस्याकिंचित्करत्वात् कर्मणश्च कृष्यादेः सर्वांगोपसंहारवतोपि नैवेश्वरानुग्रहं फलसाधनत्वदृष्टेः
तस्माद्गुणसनार्थत्वेन कल्पनामात्रं तद्विग्रहादिकमिति चेत् सत्यं देवताधिकरणन्यायेनोपासनायामद्वैतेच शास्त्रस्य परमतात्पर्यवत्वेपि
तत्प्रतिपत्त्युपायतया श्रुतस्येश्वरस्यावान्तरतात्पर्यविषयत्वमंगविधीनामिव देवताविग्रहादिविधीनां प्रामाण्यं सिद्धं मानांतराविरोधात्
न च वैषम्यादिदोषो दाशतय्यां निरस्तत्वात् तथाहि नसस्वोदक्षोवरुणध्रुतिः सा पुरा मन्युर्विभीदको अचित्तिरस्ति ज्यायान्कनीयस उपाके
रेस्वप्नश्चनेदनृतस्य प्रयोतेति मंत्रे सः स्वोदक्षो नयेन महद्यशस्य कर्मकृतं तत्स्वसामर्थ्यं न भवति किंतु हे वरुण परमेश्वर स्तु नैवेवध्रु
तिः तत्त्वदीयमेवाधिष्ठातृत्वं तवैव माहात्म्यं तदित्यर्थः ननु न्यसामर्थ्यं नान्यः करोतीत्युयुक्तमिति चेत्तत्राह सुरेति यथा सुराम द्यमन्युः
क्रोधः विभीदको विभीतकः तस्य कलिः अचित्तिर्भ्रांतावेशचित्ताद्युद्रेकजन्मा उन्मादः एते अशक्तमपि पुरुषं वशीकृत्य महाशक्तिसाध्यम
पिकदर्यं कर्म कारयंति तद्वदीश्वरोपि सर्वस्मिन्न्यशास्यकर्मणि जीवं प्रवर्त्तयतीत्यर्थः अयं भावः नहि त्वदोरेनिमिषश्चनेशे इति श्रुतेः ई
श्वरानुग्रहं विना निमिषोपि स्वयं चालितुं न ईष्टे इति सर्वोपि सात्विकी राजसी तामसी प्रवृत्तिरीश्वरायत्तैव तथापि यथा सर्वरसप्रकृतेर्म
धुरैकस्वभावस्य जलस्येक्षुरसे ऽतिशयेन माधुर्यमभिव्यक्तं जंबीरमरीचरसयोस्तु स्वाभाविकं तदभिभूतमौपाधिकमम्लत्वं कटुकत्वं
चाभिव्यक्तं एवं सर्वजगत्प्रकृतेः सत्वैकस्वभावस्येश्वरस्य नंदनंदनविग्रहे ऽतिशयेन सत्वमभिव्यक्तं अतएव तस्मिन्निरतिशयधर्मज्ञा
न वैराग्यैश्वर्यादिकमस्ति कामक्रोधाभिमानिदेवताविग्रहे सत्त्वं तिरोभूतं औपाधिकं लोभप्रवृत्त्यादिकं प्रमादमोहादिकं चाविर्भूतं तथाच
यथा गोधूमादिचूर्णं इक्षुरसाद्यनुग्रहात्तत्तद्रसवद्भवति एवं जीवांतःकरणमपि ईश्वरानुग्रहाद्धर्मोपगं कामाद्यनुग्रहाल्लोभाद्युपगं
च भवति अतएव भगवद्गीतास्वुक्तं ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेर्जुन तिष्ठति भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया इति सर्वभूतांत
र्यामिणं प्रकृत्य तमेव शरणं गच्छ सर्वसर्वभावेन भारत तत्प्रसादात्परां शांतिमचिरेणाधिगच्छ स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतमिति तदनु
ग्रहफलं शांत्यादिकमित्युक्तं तथा अथ केन प्रयुक्तोयं पापं चरति पूरुषः अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः इति प्रश्नस्यो

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्रा॰ भा॰ टी॰ १० नरं काम एष क्रोध एष इत्यादिना कामक्रोधलोभा एव पुरुषं पापे प्रवर्त्तयन्ति न त्वीश्वर इति उक्तं चेषु साधु कर्म कारयति तं ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा
स्वर्गमेव वेत्यादि श्रुतिस्मृतिजातं तु पर्जन्यवदीश्वरस्य साधारणकारणत्वमित्याह न च तावता जलवत्सर्वान्तर्यामिणोपीश्वरस्य वैषम्यादिगंधोस्ति कल्पा
दपश्चार व्यभिचारणाभिभवंतीति परंपरया कर्मापेक्षत्वमपीश्वरस्य युज्यते अंकुरादिजनकस्य कार्यत्वेनाकर्तृकत्वानुपपत्तेश्च तत्कमाईश्वरः
सिद्ध एवास्ति कुतर्कैः साधितस्तत्राह स्मृतिर्ज्यायान् कनीयस उपार इति उभावप्यकत्वादनुपाधिना रूपेण ज्येष्ठौ सोपाधिना कनिष्ठौ तथाप्युपाधि
मुख्यमुख्यातिशयादीश्वरो ज्यायान् जीवः कनीयान् स तस्य संघाताभिमानि न उपारे समीपे अन्तर्यामितयास्ति स्वतः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मेत्या
दिश्रुतेः तत्प्रसिद्धेः केन लिंगेन तद्ध्येयो ज्ञेय इत्यत आह स्वप्नस्य न दनं तस्य प्रपोतेति स्वप्नस्य नस्व मस्व देवः अनंतस्यापि प्याभूतस्यैवाहंकारादिप्रशंसस्य
प्रपंचस्य प्रयोता युमिश्रणामिश्रणयोः प्रकर्षेण भूयो भूयः संयोजयिता वियोजयिता च योद्धः इसम समयास्य मिंद्रजालवदाविर्भावयति तिरोभावयति। स
भगवान्महामायावी सहस्य पाशसंछेदनकामैराराधनीय इति भावः ननु भर्तृस्तस्यान्तर्यामिणस्तस्य कथमाराधनं कर्त्तव्यमित्यत आह अरंदासो न मीढुषे
कराण्यहं देवाय भूर्णयेनागाः अचेतयदचितो देवो गर्त्तं राये कवितरो जुनातीति न भाष्य इत्वार्थे अहं मीढुषे भयसी धनवृष्टिं कृतवते स्वामिने दासानुदास इव
देवाय चतुर्भुजमूर्त्तये अरं कराणि अलंकरवाणि प्रार्थनायां लेट् यथा दासाः स्वामिनं स्रक्चंदनमुकुटादिना लं कुर्वन्ति एवमहं प्रार्थितं नंदनंदनविग्रहं
भूषयेयमित्यर्थः अनागा निषिद्धाचरणवर्जितः ननु चेतनो ह्यलं क्रियमाणः सघः फलं ददाति किमचेतनया लंकरणेनेत्यत आह भूर्णये भूरि मनुष्य
राजाद्यपेक्षया अधिकं द्रव्यादिकं नयति भक्ताय प्रापयतीति भूर्णिः तस्मै अचेतनोप्ययं सर्वान्कामान्दास्यतीति भावः ननु दृष्टिविरुद्धमेतत् न हि प्रतिमारा
धनेन प्रतिमातो धनं प्राप्यत इत्यत आह अचेतयदिति अर्यः भुक्तिमुक्तिकामैरभिगम्यः स्वामी देवः प्रतिमादिरूपः अचितश्चेतनारहितान् सर्वान्पिंडानचेत
९२ यच्चेतनायुक्तान्करोति अर्हिक्त्वात्वक्तृतनिर्देश छांदसः अयं भावः देवप्रतिमायामपि नीचभावनावता चेतनस्यैव द्रव्यमुपलभ्यते प्रसिद्धेः चैतन्यं च शास्त्रे
प्रतिमान्तमपरं उपाख्यायते च पुराणेद्दौ तस्मात् प्रतिमायामप्यनेनाधिष्ठितत्वेन चेतनस्य च सर्वपुरुषप्रवर्त्तकत्वेन न ततः फलासंभावनास्तीति एवं परमेश्वरे श्री
माधवादिप्रतिमारूपे सर्वपुरुषार्थप्रदे सत्यपि कवितरो कुद्धिमत्तरो जनो गर्त्तं प्राणं प्राणा वै गर्त्त इति श्रुतेः प्राणवंतं जीवं राजादिकं राये धनार्थं
जुनाति अनुसरति नानाविधैः काव्यैः कादद्धप्रभृं प्रस्तौति अतो दौर्भाग्यमस्येति श्रुतिरुदास्ते मंदानां को गतिः कविनामप्युपरमेश्वरमेव नंदनंदनाप १०
रपर्यायं समस्तपुरुषार्थकामैः शरणीकुर्यादिति भावः तस्मात्पुरुषमुक्तं परावराणां स्त्रष्टारमिति २३
नवमपत्रनिरं... टीकायाः पंचमपंक्तिगते कादशाक्षरस्यानात्

युगस्य ब्रह्मकल्पस्यादौ जातं यत् निमित्तं च तद्दिव्यमत्यद्भुतं योयादानं यस्मिन्नद्यंते ब्रह्मप्रविष्टमिति शेषः तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति श्रुतेः किं तत् सत्यं विकारत्वहीनं वाचारंभणं विकार इति विकारस्यानृ
तत्वश्रुतेः किं ज्योतिः प्रकाशरूपं ज्योतिः विद्रूपं सनातनं सततमेकरूपं ३० अद्भुतं प्रत्यगात्मत्वेपि दुर्ज्ञेयत्वात् अचिंत्यं वाङ्मनसातीतत्वात् सर्वत्र देशे काले वस्तुनि च समतां साम्यं ऐक्यमिति यावत् गतं
प्राप्तं अव्यक्तं अव्याकृतं कारणं हेतुः सूक्ष्मं वाह्येंद्रियाविषयत्वात् सदसदात्मकं स[illegible]त्तात्त्वाभ्यां तत्स्वरूपं अनिर्वचनीयमित्यर्थः ३१ यस्मादंडात् पितामहः सर्वेशः प्रथमः हिरण्यगर्भः

युगस्यादौ निमित्तं तन्महद्दिव्यं प्रवक्ष्यते यस्मिन् संश्रूयते ज्योतिर्ब्रह्म सनातनं ३० अद्भुतं चाप्यचिंत्यं च सर्वत्र समतां गतं अव्यक्तं कारणं
सूक्ष्मं यत्तत्सदसदात्मकं ३२ यस्मात्पितामहो जज्ञे प्रभुरेकः प्रजापतिः ब्रह्मा सुरगुरुः स्थाणुर्मनुः कः परमेष्ठ्यथ ३३ प्राचेतस
स्तथा दक्षो दक्षपुत्राश्च सप्त वै ततः प्रजानां पतयः प्राभवन्नेकविंशतिः ३३ पुरुषश्चाप्रमेयात्मा यं सर्वे ऋषयो विदुः विश्वेदे
वास्तथादित्या वसवोथाश्विनावपि ३४ यक्षाः साध्याः पिशाचा गुह्यकाः पितरस्तथा॥ ॥ ॥ ॥

समवर्तताग्र इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धः अस्य रजः सत्त्वतमोगुणाः प्रधाना नेत्री गिरस्पतिर्याह ब्रह्मा सुरगुरुः विष्णुः स्थाणुः रुद्रः ब्रह्मणो विभूतयः सृष्टिकर्मप्रधाना आह मनुरित्यादिना ३३ दक्षपुत्रा
सप्त क्रोधस्तमो दमश्चैव विक्रीतोंगिरास्तथा कर्दमो वश्वश्च सप्तैते दक्षपुत्राः प्रकीर्तिता इत्युक्ताः एकविंशतिः मरीच्यादयः सप्त मनवश्च चतुर्दशेति यथोक्तं ब्रह्मांडपुराणे ऋषयः स
प्त सर्वेयमनवश्चचतुर्दशः एते प्रजानां पतयः एभिः कल्पः समाप्यत इति ३३ विष्णोर्विभूतिपालनकर्मप्रधाना माश्चंतनामाह पुरुषश्चेति यं मत्स्यकूर्मवराहादिविग्रहं ३४ रुद्रस्यतामसीं विभूतिं सं
हारकर्मप्रधानामाह यक्षा इति॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० ततो ब्रह्मांडगतब्रह्मकोषा कृत्स्नसंसारसंहारकज्ञानप्रधानः ३५ आरंभादिकं षट्कं वह्निप्रभृत्यपोरस्युपलक्षणं दिशश्चौर् येनाप्यंतदभिमानिनो देवाः स्युः योगदेहेनेत्यंतरिक्षं आकाशः एतच्च भूतसृष्टिकं स्था
११ णोरेव विभूतिः ३६ सर्गादिः कालोपि स्थाणोरेव विभूतिः पश्येति। तत्सर्वं ततः प्रभृतमिति विपरीतमिति पूर्वेण संबंधः ३७ यदिदं दृश्यते वा यद्रूपादिस्थं तां च अहंकारात्तद्भूतं सर्वं युगः स्यादिति। कि
दृश्यं तत्सर्वं युगक्षयेपेक्षत्वात्तेपुनः संक्षिप्यते कुसंगि वत्तिरोभवतिस्वाधिष्ठाने ब्रह्मण्येव प्रसक्ता विवर्जितं ३८ प्रतिकल्पं सृष्टेः समानतामनुरूपत्वमाह यथेति ३९ कल्पानामानंत्यमाह एवमिति। अनाद्य

सर्गः २

ततः प्रसन्ना विद्वांसः शिष्टब्रह्मर्षिसत्तमाः ३५ राजर्षयश्च बहवः समुदिता गुणैः आपो द्यौः पृथिवी वायुरंतरिक्षं दिशस्तथा ३६ संवं
त्सरर्तवो मासाः पक्षा होरात्रयः क्रमात् पश्याम दपि तत्सर्वं भूतं लोकसाक्षिकं ३७ यदिदं दृश्यते किंचिद्भूतं स्थावरजंगमं पुनः संक्षि
प्यते सर्वं जगत्प्राप्ते युगक्षये ३८ यथार्तावृतुलिंगानि नानारूपाणि पर्यये दृश्यंते तानि तान्येव तथा भावा युगादिषु ३९ एवमेत
दनाद्यंतं भूतसंहारकारकं अनादिनिधनं लोके चक्रं संपरिवर्तते ४० त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च त्रयस्त्रिंशच्च देवा
नां सृष्टिः संक्षेपलक्षणा ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तं परमात्मावगासवस्थानं ४० एवं पिंडब्रह्मांडात्मिकां जडसृष्टिमुक्त्वा तदभिमानिचेतनसृष्टिमाह पराधिष्ठानादिनि शुकल्पयाज्ञ्यणोत्रयश्चत्रीश्चशतानि त्रयश्चत्रीश्च सहस्राणि पक्षेप्समहिमान एवैषामेते
त्रयस्त्रिंशत्त्वेव देवा इत्युक्ते त्रयस्त्रिंशद्देव देवाः तावंति शतानि सहस्राणि तावंत्येषामेव विभूतिरित्यर्थः ते चाष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्या इंद्रः प्रजापतिश्चानंत्रवसवः पृथिव्यग्नी। अंतरिक्षं
वायुः आदित्य दिवौ। चंद्रो नक्षत्राणि च रुद्राश्चैकादशेंद्रियाणि। आदित्याद्वादशमासाः इंद्रः पर्जन्यः प्रजापतिर्यज्ञः एतेषामभिमानिन श्चेतनाः अत्रविवक्षिताः शरीरस्थेः प्राणुक्तत्वानष्ट
ऐविभ्रसुरस्त्वमन्त्रोक्तः तिस्रः कोधात्तरुद्राणामादित्यानाद्दशसंख्याः अग्नीनां पुत्रपौत्रं तत्संख्यातं नेव शक्यतेइति ४२ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
११

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्त्वगभिक्ष तत्रसत्त्वसंहार्ययोरतिवाधुर्ल्यं वक्तुं तन्मध्ये संक्षेपतो देवानां सृष्टिमाह त्रयस्त्रिंशदिति त्रयस्त्रिंशद्यानि नामान्येव शतानि विंदुस्त्रयप्युक्तानि पुनस्तान्येव त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि च विंदु
वत्सष्टययुतानि तदा त्रयस्त्रिंशत्कोटय इत्यर्थः देवानां सृष्टिः सृज्यमाना देवाः कद्रमिहितो भावो द्रव्यवत्प्रकाशत इति न्यायात् यद्वा त्रयस्त्रिंशदधिकशतत्रयप्युक्तषट्त्रिंशत्सहस्राणि दे
वानां संक्षेपतः तत्र तावद्ब्रह्मणो जन्म समनंतरमेव प्रथमकल्पे सृष्टिक्रममाह दिवः पुत्र इत्यादिना। अत एव एतत्कल्पीयसूर्यवंशसृष्टिक्रमविरोधो नाशंकनीयः दिवः पुत्र इत्येके नामादि
वः पुत्रादयो द्वादश विवस्वतः सूर्यः जाताः तत्कारणोयः छांदसः तेषां मध्येऽवरः कनिष्ठः मनुरिति च यावत् तस्य पृथक्तनिर्देशो वंशकारत्वात्। तेभ्यः मनुवंशेभ्य एवायमेतत्कस्यापि कुरुवंशा
दिसदृशस्तस्मिन्कल्पेपि एषां वंशानां संभवात्। अत एव यदुभरतप्रभृतिवंशानां पृथगुपादानं यद्वा तेभ्य एवेदानीं इहोसन्तेभ्यः कुरुवंशादय इत्यर्थः विमलबोधव्याख्यात्रा दिवः
पुत्र इत्यारभ्य संभूता बहवो वंशा इत्येतेन। ननु द्वौ वंशौ राज्ञामिहोक्तौ सूर्यवंशश्चंद्रवंशश्च तत्रादित्यवंशस्तावद्ब्रह्मणो मरीचिः मरीचेः कश्यपः कश्यपात् विवस्वान् विवस्वतो मनुः
मनोरिक्ष्वाकुः इक्ष्वाकोः विकुक्षिः स एव शशादः ततः ककुत्स्थः तस्मादनेनाः ततः पृथुः पृथोः आनतो बृहदश्वः तस्माद्धुंधुमारादयो यावन्मरुत्त इति तावदादित्यवंशः सोम
वंशस्तावत् ब्रह्मणोऽत्रिः अत्रेः सोमः सोमाद्बुधः ततः पुरूरवाः ततः आयुः आयोर्नहुषः ततो ययातिः ययातेः पुरुप्रभृतयो यावद्देववज्रपुत्र इति। एतौ द्वौ राजवंशौ ततः केऽमी दि
वः पुत्रादयो राजानः तथापूर्वं विवस्वतः श्रुतिसंगतं विवस्वतः पूर्वं कश्यपः ततः पूर्वं ब्रह्मा। ततश्च कथमुच्यते पुरुरवा विवस्वतश्चेति तथा सम्राजश्च त्रयः पुत्रा दशज्योतिरादयः
इत्यपि न संगतं ते हि दशज्योतिरादयः पार्थिवाः उभयोरपि वंशयोः पुराणेतिहासादिषु न श्रूयंते अत्रोच्यते काचिदसंगतिर्नात्र दिवः पुत्रास्तावदादित्य एव स्वराशिभिः दिवः प्र
णात् बृहद्भानुरपि स एव दहनो विश्वंव्यापकाः भानवोऽस्येति चक्षुर्विश्वप्रकाशकत्वात् आत्मा च स एव सहि ब्रह्मज्योतिरित्यागमप्रामाण्यात् विभावसुश्च स एव आत्मसु विविधप्र
काश इत्यस्य पस्य सविता च स एव अनेककर्मणां प्रसवितृत्वात्। ऋचीकः स एव लोको यत्कारणार्थमरीचिभिः नामकायतीति कीर्त्यते प्रकाशयतीति यावत् मरीचिभिः सहस्र
रश्मिभिः कीर्त्यत इति वा। अर्कः अर्क स्तुतौ अस्मात् धातोः अस्मात् कप्रत्यये गुणः आह चार्क स्तुतौ अस्मात् धातोः तस्मात् कप्रत्ययः सः ... गतोपस्मात् ... तस्मादर्कः स उच्यते भा
नुरेव लोको यत्कारणार्थं भानोति प्रसतोनीति आशावह इति लोकानामाशां आवहति आप्यमाना सफलीकरोति विनिरुक्तो धातोः प्रसयसहइगमः अवाति त्रीतिमा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा०
१६

श्लोकां लेनासौ। विरूप्यतइति। पुरोनिपुणकल्प एते दिवः पुत्रादयः पुंशब्दाः विवस्वतोवाच्यकाः पर्यंते पुराकल्पविद्भिः तेषां शब्दानां मध्ये ऽवरोजधर्मोमत्स्यशब्दः मत्स्यशब्दाभिगर्भधारकवाच
कतया यावनाह्या ऋतुना घ्नतयायष्यते। ह्याम हागर्भाधायकत्वात उक्तं चायौ वस्य कस्मात् सप्तांमस्याम हमवेद्रवि: देवस्य ऽतनयत्नम स्थानंतरादेवानभ्राजपति। शिमभि: ततयोविरताकाः तस्मा
दनंतांस्वभ्राहितिसुहुशीलाः पुत्राः स्वभ्राजसोनंतरपः पुत्राः दशज्योतिदादयोयहनकृत्रतारकाप्रकाशकारश्मयः धाराशमन तिवपूरणाजुगनस्त्रीणाह्यायावनाह्यायावनाह्या ऽनघ
योनित्वासुत्रा उचोंते वहुशब्दाःस्पत्ति सूक्ते पुत्रशब्देरश्मिसुहृ: स्यन्दे: लव्धिशपान्न पद्यते ऋत्रदशशतसहस्रशब्दाः शिमवहुत्ववाचकाः ते प्योयं कुरुत्वंशश्चेत्याद्याह्वावचोमयवंशश्रमवरा
जाभिधानमस्त्यसूर्यस्यैवोमपवंशहेतत्वकथनयरा। तथाहि। आदिसान्मनः मनोरिक्ष्वाकुरित्यादियोत्रःसूर्यवंशः तथादित्यान्मनुः मनोरिडा पुरूरवा इत्यादिनाद्दौहित्रःसोम
वंशइति। अतः एभिः श्लोकैरादित्यरूपनिमित्तमूलकल्पं कथितं। उक्तं च। आदिसमूलमखिलं त्रैलोक्यं पुरुनंदन। भवत्यस्माज्जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषमित्यादि सर्वमवदातं।
४१ ॥८८

एम०
१६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कतम एका देवतेति शाशाणाः इति ब्रह्म त्यदित्याचक्षते इति तत्रैवोपसंहारे एकमेकं सन्नात्मानं चेतनं विविक्तत्वात् हि महत्पो मे वेतनाइत्याह दिवः पुत्र इत्यादिना सविलाप इसंतेन। दिवो नानारूपेण द्योतमानाया मायया
याः पुत्र इव पुत्रो भासमानत्वात्। मायापाचितजगति विंवः सत्रात्मसूर्यः तस्यैवावयवाः बृहद्भावादयः एकादश समनस्कें द्रियाधिष्ठातदेवताः। दिग्वातार्कप्रचेतोऽश्विवह्नीन्द्रोपेन्द्रमित्रप्रजापतिबृहस्पतिसंज्ञास्त्ररूपिसूत्र
त्रसूर्यपर्यायैरेवाभिधीयंते। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति श्रुतेः हिमहत्पदं सर्वदेवतात्म्यादित्यादिश्रुतेः दिगादीनां सर्वविभूतित्वात् सर्वबृहत्त्वभानतः सर्वक्रतुरितिप्रत्येकं तच्छब्दः संवध्यते बृहद्दादिप

दिवः पुत्रो बृहद्भानुश्चक्षुरात्मा विभावसुः सविता सक्रश्चीकोऽर्कोभानुराशावहोरविः ४२ ॥ ॥

दार्थस्फा। बृहद्भो मम पत्नेन श्रोत्रमिंद्रियमुच्यते। द्रव्याणां भासनाद्भानुशब्दोनोक्तं त्वगिंद्रियं। चक्षुः श्रमिद्धमात्मा प्रेयत्वात् इसनेन्द्रियं। [illegible] वागग्निदेवतत्वेन वि
भावसुपदोदिताकर्मणां प्रसवात्याणी सतो सविता शब्दितो विशिष्टगतिमत्त्वादथ्यर्कः यादेंद्रियमतं। उपस्थस्याद्धचीका स्वान्तचा सर्वंगितेजसां। संगमोरतिकालेतत्रे सेवमेव सरीचिकः वायुराशा
वहः श्रोत्रो भासनादवनाद्वसुः भानूर विश्वोच्यते सौघ्राणायाश्मनाविहेति ४२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म्रा० १३ पुत्राः प्रतिविंबाः विवस्वतः सूर्यवत्सर्वावभासकस्यैतन्मम प्रह्वाविशेषेणावलेसाछादयतिमंवज्ञेयंव्याप्नोति विवोज्ञानंतद्वानस्याज्ञानमिदृज्ञानवानब्रह्मा। ज्ञानमप्रतिघंयस्य वैराग्यं च जगत्पतेः ऐश्वर्यं चैव
धर्मश्च सह सिद्धं चतुष्टयमिति स्मृतेः तस्य पुत्राः प्रतिमापन्नाधीः प्रजायतिर्वैस्वांतु हितः ममधीपिहिंवमिस्यमस्त्रामुनिति श्रुतेः तस्यामयन्नाहद्वान्वादयइति ज्ञेयं। पुत्रा विवस्वत इति ज्ञेयं। पुत्रा विवस्वतइ
तिपारे विवस्वतः प्रकाशाहृत्यन्नादिकः पुत्रइतियोज्यं। मह्यः मनः महानेमह्यः स्वार्थे इति तेषामध्ये वरः श्रेष्ठः बुद्धितत्त्वाभिमानी सर्वः तस्यतनयो देवभ्राट् देवे इंद्रिये भ्राजते दीप्यतइति अहंकारो दे
वभ्राट्। तद्धि संकल्पविकल्पात्मकं मनः सर्वविषयप्रकल्पकं। तत्र हि विषयरूपेण तत्र ... भ्राजइति सुभ्राट्यद्वाच्यं। यथोक्तं मत्स्यपादैः ... विषयाः संकल्पकत्वाइति सुपुत्रः सुभ्राट्भौतिकं म

पुत्रा विवस्वतः सर्वे मह्यस्तेषां तथावराः देवभ्राट् तनयस्तस्य तस्मात्सुभ्राडिति स्मृतः ४३ सुभ्राजस्तु त्रयः पुत्राः प्रजावंतो बहुश्रुताः दशज्योतिः
शतज्योतिः सहस्रज्योतिरेव च ४४ दशपुत्रसहस्राणि दशज्योतेर्महात्मनः ततो दशगुणाश्चान्ये शतज्योतेरिहात्मजाः ४५ भूयस्ततो द
शगुणाः सहस्रज्योतिषः सुताः तेभ्योयं कुरुवंशश्च यदूनां भरतस्य च ४६ ययातीक्ष्वाकुवंशश्च राजर्षीणां च सर्वशः संभूता बहवो वं
शा भूतसर्गाः सविस्तराः ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

नः अहमिदं यस्यामित्यहमिदंप्रणामीसाधत्तभवात्ततस्य त्रयः पुत्राः तेषु दशज्योतेः ... ज्वालिनी उज्वलिनी विस्फुलिंगिनी। सप्ताह्या कपिला ... दशकलात्मकाणि पस्मः
दशज्योतिः अग्निः शतज्योतिश्चंद्रः सहित्दयायनतनः चंद्रमा मनो मत्वात् हृदयं प्रविशदिति श्रुतेः हृदयस्पर्शनचैकादशनाघत्रसोममूर्ध्नि ... स्थानप्रापिका इत्याग्नेयानां रहे नगति
प्रदाः तासांप्रकाशकत्वाचंद्रः शतज्योतिः सहस्रज्योतिः सूर्यः ४४ ज्योतेरिनीकाणांतत्वमाथं ४५ समष्टिमनः कल्पितेभ्योभिवंद्रसूर्येभ्यः क्रमादयं पुरोवर्ती ब्राह्मणां वंशः कुर्वदि यद्वाक्ष्वाका
दयश्चोत्पन्नाः ताद्दशाद्ग्नेर्ब्राह्मणा उत्पन्ना इति च काराद्बह्वालभ्यते ... वे ब्राह्मणाइति श्रुतेः ब्राह्मणाग्निवंश्यत्वं इतरेषां चंद्रसूर्यवंश्यत्वं प्रसिद्धमेव ४६ राजर्षीणां ब्रह्मर्षीणां चेति
द्वंद्वः भूतसर्गाः जरायुजाद्यः॥ ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ए्म० १३
उजस्वेदजोद्भिज्जसह९१

भूतस्थानानीति। भूतानां वासस्थानानि राजकृतानि दुर्गनगरादीनि। ब्राह्मणकृतानि तीर्थक्षेत्रादीनि। त्रिविधं रहस्यं धर्मरहस्यं कृष्णद्रोहिणोपि शिशुपालस्य कृष्णैकत्वप्राप्तिः तत्र रहस्यं यथा कथं चित्तीव्राभिनिवेशेन ध्यानमेव श्रेय इति सोधर्माभासोपि धर्म एव तथा हिंसाफलो धर्मोप्यधर्म एव यथा सत्यवादिनश्चौरेभ्यः कार्पटिकमार्गनिवेदनोपदेशनः इति एवं अर्थकामयोरपि रहस्यं ऊह्यं वेदाः कर्मकांडः योगः उपासनाकांडः सविज्ञानो ज्ञानकांडसहितः धर्मः स्मार्त्तः अर्थकामौ लोकप्रसिद्धौ ४८ धर्मेति। एतत्त्रयप्रतिपादकानि शास्त्राणि मीमांसाकोकाकामंदकानि। लोकयात्राविधानं च लोकयात्रा येन निर्वहति। तत्सम्यगायुर्वेदगांधर्ववेदादेर्विधानं ज्ञापनं च एतत्सर्वं तेभ्यः संमतं इति पूर्वेणासंबंधः सर्वं तद्दृष्टवान् योगबलेन व्यासः ४९

भूतस्थानानि सर्वाणि रहस्यं त्रिविधं च यत् वेदा योगः सविज्ञानो धर्मोर्थः काम एव च ४८ धर्मकामार्थयुक्तानि शास्त्राणि विविधानि च वि
लोकयात्राविधानं च सर्वं तं दृष्टवानृषिः ४९ इतिहासाः सवैयाख्या विविधाः श्रुतयोपि च इह सर्वमनुक्रांतमुक्तं ग्रंथस्य ल
क्षणं ५० विस्तीर्यैतन्महज्ज्ञानमृषिः संक्षिप्य चाब्रवीत् इष्टं हि विदुषां लोके समासव्यासधारणं ५१ ॥ ॥ ३

सवैयाख्याः व्याख्यामधिकृत्य कृतो ग्रंथो वैयाख्यानिकाः यथा ब्रह्मविदाप्नोति परमिति सूत्रस्य व्याख्यानं सत्यं ज्ञानमिति मंत्रः अनुव्याख्यानं तस्माद्वा एतस्मादित्यादि ब्राह्मणं एवमत्रापि प्रथमेध्याये सूत्रितस्यार्थस्य द्वितीयतृतीयाभ्यां व्याख्यानमन्ते ग्रंथेनानुव्याख्यानं च। विविधाः लिंगादिनार्थप्रत्यायकाः श्रौताः कर्तव्यमित्यादि स्मृतिमूलभूताः धन्वन्निव प्रपा अश्विनौ वामदेवे इत्यादयः हे अश्विनौ युवां धन्वन् निरुदके प्रदेशे प्रपेव लोकतृप्तिकरौ स्थ इति तदर्थः यथा अनुक्रमीत्यस्य समभिव्याहारेणः इहेति अनुक्रांतं अनुक्रमेणोक्तं। इदमेव यथोक्तं ग्रंथस्य लक्षणं विषयः प्रतिपाद्योर्थः ५० समासः संक्षेपः व्यासः विस्तारः ५१ ॥ ॥ ॥ ॥

आ० १४ १५

वर्णानुपूर्वीभेदेपि इति कल्पं च अर्थानां समानतामरूपकमत्वाङ्गारत्नारं भेमतभेदमाह मन्वादीति मनुर्मंत्रः नारायणं नमस्कृत्येति । तेन मो भगवते वासुदेवायेति वा तदादि इति श्रोचः दिवः पुत्रो वैवस्वतम
त्यसंज्ञो मनुस्तदादीति तत्वं आस्तीकं आस्तीकचरितं तदादि । उपरिचरो वसुः स्तच्चरितादिवा ५२ वक्त्रर्थत्वाद्विविधं ज्ञानं दीपयंति ५३ व्यस्य वेदं आध्वर्यवादिकांडशो विभज्य तेन

मन्वादि भारतं केचिदास्तीकादि तथापरे तथोपरिचराद्यन्ये विप्राः सम्यगधीयते ५२ विविधं संहिताज्ञानं दीपयंति मनीषिणः व्याख्यातुं
कुशलाः केचिद्ग्रंथान्धारयितुं परे ५३ तपसा ब्रह्मचर्येण व्यस्य वेदं सनातनं इतिहासमिमं चक्रे पुण्यं सत्यवतीसुतः ५४ पराशरात्मजो
विद्वान्ब्रह्मर्षिः संशितव्रतः तदाख्यानवरिष्ठं स कृत्वा द्वैपायनः प्रभु ५५ कथमध्यापयानीह शिष्यानित्यन्वचिंतयत् तस्य तच्चिंतितं ज्ञा
त्वा ऋषेर्द्वैपायनस्य च ५६ तत्राजगाम भगवान्ब्रह्मा लोकगुरुः स्वयं प्रीत्यर्थं तस्य चैवर्षेर्लोकानां हितकाम्यया ५७ दृष्ट्वा तं वि
स्मितो भूत्वा प्रांजलिः प्रणतः स्थितः आसनं कल्पयामास सर्वैर्मुनिगणैर्वृतः ५८ हिरण्यगर्भमासीनं तस्मिंस्तु परमासने परिवृत्या
सनाभ्यासे वासवेयः स्थितोभवत् ॥ ५९ ॥ ॥ ॥ ॥एम॥
स२

वेदार्थो ऽत्र संगृहीत इति दर्शितं ५४ ५५ तदाख्यानवरिष्ठं स इत्यादिः अध्येष्यमाणो यो यः स तो ग्रंथः स्पष्टार्थः ५६ ५७ ५८ आसनासे समीपे । वासवः परिवारः तस्य कन्या वासवी स
त्यवती तस्याः पुत्रो वासवेयो व्यासः ॥ ५९ ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ एम० १४ १५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६० ६१ ६२ उन्मेषंउपसंहारं ६३ ६४ ६५ ६६ पाशुपतंपशूनांजीवानांपशुत्वंपाशमिताहृदंमाहात्म्यंपाशुपतं हेतुनाप्ताच्छिकादिकमीशामनंतुसं ६७ ६८ कल्पानांच
सर्वेदोक्तशैवादियोधीनांउग्रसेनाव्यूहरचनादिविधानंवाक्यस्यः शास्त्रविषोव्यापेसंवर्त्तब्रह्मणोदिनेद्रजितिमदिनीवाक्यजातिविशेषाः राजामात्यसचेरादिवत्तंविशेषश्चयुक्तवैलक्षणपानि

अनुज्ञातोथकृष्णस्तुब्रह्मणापरमेष्ठिना निषसादासनाभ्यासंपूज्यमानःशुचिस्मितः ६० उवाचसमहातेजाब्रह्माणंपरमेष्ठिनं
कृतंमयेदंभगवन्काव्यंपरमपूजितं ६१ ब्रह्मन्वेदरहस्यंचयच्चान्यत्स्थापितंमया सांगोपनिषदांचैववेदानांविस्तरक्रिया ६२ इतिहास ति२
पुराणानांभविष्याणांनिर्मितंचयत्। भूतंभव्यंभविष्यंचत्रिविधंकालसंज्ञितं ६३ जरामृत्युभयव्याधिभावाभावविनिश्चयः विविधस्यच
धर्मस्यह्याश्रमाणांचलक्षणं ६४ चातुर्वर्ण्यविधानंचपुराणार्थंचकृत्स्नशः तपसोब्रह्मचर्यस्यपृथिव्याश्चंद्रसूर्ययोः ६५ ग्रहनक्ष
त्रताराणांप्रमाणंचयुगैःसह ऋचोयजूंषिसामानिवेदाध्यात्मंतथैवच ६६ न्यायशिक्षाचिकित्साचदानंपाशुपतंतथा हेतुनैव
समंजन्मदिव्यमानुषसंज्ञितं ६७ तीर्थानांचैवपुण्यानांदेशानांचैवकीर्त्तनं नदीनांपर्वतानांचवनानांसागरस्यच ६८ पुराणंचै
वदिव्यानांकल्पानांयुद्धकौशलं वाक्यजातिविशेषाश्चलोकयात्राक्रमश्चयः ६९ यच्चापिसर्वगंवस्तुतच्चैवप्रतिपादितं परंनले
खकःकश्चिदेतस्यभुविविद्यते॥ ७० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्तुतिनिंदाव्यपदेशादयोवापाक्रयादिरूपार्थवादभेदावालोकयात्राक्रमोनीतिशास्त्रं ६९ ॥ ७० ॥ ७० ॥ ७० ॥ ७० ॥ ७० ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्रा०
१६

मुनिसंचपात। मुनिसत्तमहान। विशिष्टानुकुलेन: ७१ गांवाचंब्रह्मवादिनीवेदवादिनी ७२ विशेषणोऽतिशापने ७३ ७४ यतः अत्रदेशे ७६ ७७ ७८ अनुध्या अर्थमिति शेषः
उपसंगीकारे ७९ ग्रंथग्रंथिग्रंथेदुर्मेधस्थानं ८० ८१ श्लोककूटं श्लोकेषु गूढार्थं अन्यार्थत्वेऽपि। अर्थान्तरावसायकत्वमित्यर्थः अर्थस्य दुर्भेद्यस्य गूढत्वात्। यत्रैतस्य दुर्भेद्येण त्वयका

ब्रह्मोवाच तपोविशिष्टादपि वै शिष्टान्मुनिसंचयात् मन्ये श्रेष्ठतरं त्वां वै रहस्यज्ञानवेदनात् ७१ जन्मप्रभृतिसत्यांते विद्धि गां ब्रह्मवा-
दिनीं त्वया च काव्यमित्युक्तं तस्मात्काव्यं भविष्यति ७२ अस्य काव्यस्य कवयो न समर्था विशेषणे विशेषणे गृहस्थस्य शेषास्त्रय इवाश्र-
माः ७३ काव्यस्य लेखनार्थाय गणेशः स्मर्यतां मुने सौतिरुवाच एवमाभाष्य तं ब्रह्मा जगाम स्वं निवेशनं ७४ ततः सस्मार हेरंबं
व्यासः सत्यवतीसुतः स्मृतमात्रो गणेशानो भक्तचिंतितपूरकः ७५ तत्राजगाम विघ्नेशो वेदव्यासो यतः स्थितः पूजितश्चोपविष्टश्च व्यासे-
नोक्तस्तदानघः ७६ लेखको भारतस्यास्य भव त्वं गणनायक मयैव प्रोच्यमानस्य मनसा कल्पितस्य च ७७ श्रुत्वैतत्प्राह विघ्नेशो य-
दि मे लेखनी क्षणं। लिखतो नावतिष्ठेत तदा स्यां लेखको ह्यहं ७८ व्यासोऽप्युवाच तं देवमबुद्ध्वा मा लिख क्वचित् ओमित्युक्त्वा गणे-
शोऽपि बभूव किल लेखकः ७९ ग्रंथग्रंथिं तदा चक्रे मुनिर्गूढं कुतूहलात् यस्मिन्प्रतिज्ञया प्राह मुनिर्द्वैपायनस्त्विदं ८० अ-
ष्टौ श्लोकसहस्राणि अष्टौ श्लोकशतानि च अहं वेद्मि शुको वेत्ति [redacted] संजयो वेत्ति वा न वा ८१ तच्छ्लोककूटमद्यापि ग्रथि-
तं सुदृढं मुने भेत्तुं न शक्यतेऽर्थस्य गूढत्वात्प्रश्रितस्य च ८२ सर्वज्ञोऽपि गणेशो यत्क्षणमास्ते विचारयन् तावच्चकार व्यासोऽपि श्लोकानन्या-
न्बहूनपि॥ ८३ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥छ॥

शार्थोऽप्रश्रितं शब्दभ्रमार्गं तस्मात्पिपीलिकापादिह त्रिभेदेन गूढत्वं यथा मत्स्यः स्वच्छं निमिषति ८२ यतपदायावत॥ ८३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ग्रा०
१६

स्याना २

कारकमिति॥ तमस एव लोके क्रियापां क्रियापार्थयामिति एवं लाने नेत्रोन्मीलनं कर्त्तुमित्यर्थः एवं प्रकाशनं कृतमिति निरतीयेनान्वयः ८४ ८६ प्रकाशनं विकसनं ८६ ८७ विटंकाः पक्षुपवेशनानि कपो
तपालिकाः विटंकः पुंनपुंसकमित्यमरः ८८ सारो मज्जा ८९ विश्राम्यंत्यस्यामिति विश्रामः छाया ९० श्रमेति। आश्रमवासिकस्थंडिलः मौशलादिग्रंथः ९१ श्रुतिस्थानीयशेषांतः ९१

दीर्घ १

अज्ञानतिमिरांधस्य लोकस्य तु विचेष्टतः ज्ञानांजनशलाकाभिर्नेत्रोन्मीलनकारकं ८४ धर्मार्थकाममोक्षार्थैः समासव्यासकीर्त्तनैः तथा
भारतसूर्येण नृणां विनिहतं तमः ८५ पुराणपूर्णचंद्रेण श्रुतिज्योत्स्नाः प्रकाशिताः नृबुद्धिकैरवाणां च कृतमेतत्प्रकाशनं ८६ इति
हासप्रदीपेन मोहावरणघातिना लोकगर्भगृहं कृत्स्नं यथावत्संप्रकाशितं ८७ संग्रहाध्यायबीजो वै पौलोमास्तीकमूलवान् संभव
स्कंधविस्तारः सभारण्यविटंकवान् ८८ आरणीपर्वरूपाढ्यो विराटोद्योगसारवान् भीष्मपर्वमहाशाखो द्रोणपर्वपलाशवान् ८९
कर्णपर्वसितैः पुष्पैः शल्यपर्वसुगंधिभिः स्त्रीपर्वैषीकविश्रामः शांतिपर्वमहाफलः ९० अश्वमेधामृतरसस्त्वाश्रमस्थानसंश्रयः मौश
लश्रुतिसंक्षेपः शिष्टद्विजनिषेवितः ९१ सर्वेषां कविमुख्यानामुपजीव्यो भविष्यति पर्जन्य इव भूतानामक्षयो भारतद्रुमः ॥ ९२
स्मनउ च तस्य वृक्षस्य वक्ष्यामि शश्वत्पुष्पफलोदयं स्वादुमेध्यरसोपेतमच्छेद्यममरैरपि॥ ९३ ॥ ॥ ॥ ॥

९३ पुष्पं धर्मः फलं मोक्षः तद्रूपमस्यास्ति पुष्पं हि फलं वाचः सत्यमिति श्रुतेः अत एव क्रमात्तस्यानुवच्छेद्यं च ९३ ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ७७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ११

भारतस्य स्वभूतं श्लोकत्रयमाह। मातुरिति। मातुः सत्यवत्याः गांगेयस्य भीष्मस्य नियोगात्तत्तत्कामतः क्षेत्रे अंबिकादिषु। कृष्णो धृतराष्ट्रादीन् जनयामास ९४ ९५ तेषु धृतराष्ट्रादिषु जातेषु
पुत्रपौत्रादिरूपेण प्रादुर्भूतेषु। वृद्धेषु। गतेषु राज्यभागिषु पुत्रपौत्रादीनां राज्यार्थिनां परमां गतिं मृत्युं गतेषु ९६ ९७ शशास स्वमेतद्भारतं श्रावयेत्याज्ञापितवान् ९८ कर्मांत

मातुर्नियोगाद्धर्मात्मा गांगेयस्य च धीमतः क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य कृष्णद्वैपायनः पुरा त्रीनग्नीनिव कौरव्याञ्जनयामास वीर्यवान् ९४
उत्पाद्य धृतराष्ट्रं च पांडुं विदुरमेव च जगाम तपसे धीमान्पुनरेवाश्रमं प्रति ९५ तेषु जातेषु वृद्धेषु गतेषु परमां गतिं अब्रवीद्भारतं लो
के मानुषेस्मिन्महानृषिः ९६ जनमेजयेन पृष्टः सन्ब्राह्मणैश्च सहस्रशः शशास शिष्यमासीनं वैशंपायनमंतिके ९७ स सद
स्यैः सहासीनं श्रावयामास भारतं कर्मांतरेषु यज्ञस्य चोद्यमानः पुनः पुनः ९८ विस्तरं कुरुवंशस्य गांधार्या धर्मशीलतां क्ष
त्तुः प्रज्ञां धृतिं कुंत्याः सम्यग्द्वैपायनोऽब्रवीत् ९९ वासुदेवस्य माहात्म्यं पांडवानां च सत्यतां दुर्वृत्तं धार्तराष्ट्राणामुक्तवान्भग
वानृषिः १०० चतुर्विंशतिसाहस्रीं चक्रे भारतसंहितां उपाख्यानैर्विना तावद्भारतं प्रोच्यते बुधैः १ ततोध्यर्द्धशतं भूयः संक्षेपं कृ
तवानृषिः अनुक्रमणिकाध्यायं वृत्तांतानां सपर्वणां २ इदं द्वैपायनः पूर्वं पुत्रमध्यापयच्छुकं ततोन्येभ्योनुरूपेभ्यः शिष्येभ्यः प्रद
दौ विभुः ३ षष्टिं शतसहस्राणि चकारान्यां स संहितां त्रिंशच्छतसहस्रं च देवलोके प्रतिष्ठितं ४ पित्र्ये पंचदश प्रोक्तं गंधर्वेषु च
तुर्दश एकं शतसहस्रं तु मानुषेषु प्रतिष्ठितं ५ नारदोश्रावयद्देवानसितो देवलः पितॄन् ॥ ॥ ॥ ॥एम

रेषु कर्मच्छिद्रेषु ९९ क्षत्तुर्विदुरस्य धार्तराष्ट्राणां दुर्योधनादीनां १०० तावत्तावत्संख्याकं १ अध्यर्द्धशतं सार्द्धशतं २ पुत्रकरहस्यांतस्य दृशायेवं देयमिति ज्ञापनार्थं ३ षष्टिं शतसहस्राणि
षष्टिलक्षाणि श्लोकाः ४ ५ ॥श्रीरामाय नमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुष्प:४

६ अस्मिंनिमित्तेमयाउच्यमानंवैशंपायनेनउक्तंनिबोधत। अर्थतोबुध्यध्वं ७ इदानींभारततात्पर्यसंग्राहकौश्लोकौपठति। दुर्योधनइतिमन्युःक्रोधःतेनहृदिईर्ष्यासूयादिकमपिग्राह्यंतन्म
योमहानत्युद्दढोद्रुमः दुर्योधनः तेनमहत्त्वस्वतन्त्रमैकंप्राप्ताः कर्णशकुनिदुःशासनास्तस्यस्कंधशाखापुष्पादित्वेनकल्पिताः तादृशानवृक्षस्यमूलंराजाधृतराष्ट्रः सचअमनीषीमनोनिग्रहा
समर्थः तेनैवहिपुत्रस्नेहांधेनदत्तावसरोदुर्योधनोदृढमूलोऽभवत्। अन्यथावास्यएवविदुराद्विवसानस्यत्यागेकृतेसतिगणिमिदानद्रौपदीकचग्रहणादिमूलः कुलक्षयोनजातःस्यात्।
१४ ।एतेनदृढाज्ञानमूलोऽयंतरुः क्रोधलोभादिस्कंधोहिंसास्तेयादिशाखोवधबंधनरकादिफलैःपुरुषार्थकामैर्मूलाज्ञानच्छेदेननाशनीयइतिसूचितं। मन्युःपुमान्क्रुधिदैन्येशोकेचपञ्जे
वेतिमेदिनीकोशः ८ युधिष्ठिरइतिधर्मःपुण्यंतेनतत्कारणीभूतशमदमसत्याहिंसादिकंग्राह्यंतन्मयोमहाद्रुमः युधिष्ठिरःतदेकात्मानोऽर्जुनभीममाद्रेयास्तस्यस्कंधादित्वेनाह

गंधर्वयक्षरक्षांसिश्रावयामासवैशुकः अस्मिंस्तुमानुषेलोकेवैशंपायनउक्तवान् शिष्योव्यासस्यधर्मात्मासर्ववेदविदांवरः ७ दु
र्योधनोमन्युमयोमहाद्रुमः स्कंधः कर्णः शकुनिस्तस्यशाखाः दुःशासनः फलपुष्पेसमृद्धेमूलंराजाधृतराष्ट्रोऽमनीषी ८ युधी
ष्ठिरोधर्ममयोमहाद्रुमः स्कंधोऽर्जुनोभीमसेनोऽस्यशाखाः माद्रीसुतौपुष्पफलेसमृद्धेमूलंकृष्णोब्रह्मब्राह्मणाश्च ९ ॥ ॥

ब्रह्म ल१

नि२

कृष्णएवतस्यमूलंकृष्णः शुद्धसत्त्वमयज्ञानविग्रहः परमात्मातेनहिदृढंज्ञानेनधर्मोदृढमूलोभवेत् अन्यथाकामादिभिरुपहतः स्यात्। येवाएतदक्षरंगार्ग्यविदित्वास्मिंल्लोकेयज
तिददातितपस्तप्यते। बहूनिवर्षसहस्राण्यंतवदेवास्यतद्भवतीतिश्रुतेः ज्ञानस्यमूलंब्रह्मवेदः वेदाहियोगक्षेमपराधर्मज्ञानंजायतेधर्मस्यशब्दमूलत्वादित्यायातं। वेद
स्यापिमूलंब्राह्मणास्तत्संप्रदायप्रवर्तककत्वात्। एवंब्राह्मणानामप्युपदेष्टृत्वेनवेदस्यप्रमाणत्वेन। परमात्मनोऽनुग्राहकत्वेनचधर्ममूलत्वं। एतेनवेदब्राह्मणभक्तेनसंयद्युमानो
वेदोक्तेयागादिधर्मवृक्षोऽहिंसासत्यादिस्कंधोधारणाध्यानादिशाखस्तत्त्वसाक्षात्कारफलः पुरुषार्थकामोनभगवदाराधनबलेनयाचनीयइतिसूचितमात्मनिर्योगादितिपू
र्वोक्तस्यैवसत्त्वमूलस्यश्लोकत्रयस्यव्याख्येयोऽध्यायशेषः तत्रदुर्योधनस्यमन्युमयत्वादिकंयुधिष्ठिरस्यधर्ममयत्वादिकंचव्याख्यायते॥ ९ ॥श्रीरामचंद्रायनमः॥ रामः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पां१ ६२

आ० पांडुर्जित्वेत्यादि १० मृगव्यवायनिधनात् मृगरूपिणः ऋषेर्व्यवायनिधनं मैथुनकाले मारणं तस्माद्धेतोः कृच्छ्रां कृच्छ्रगम्यां आपदं प्रजोत्पत्तिप्रतिबंधकत्वमपि व्यवायकाले मरिष्यसीति

१८ शापप्राप। तत्र आपदि एवं सत्यामपि पार्थानां पांडवानां जन्मप्रभृति जातकर्मादिसंस्कारः प्रभृतिशब्दार्थः तेषां आचारविधिक्रमश्च शीलादिनाम्नोमृदादिविशेषः ११ नचैनं दृष्टुं विरू

ह्रमित्याह। मात्रोरिति। चशब्दो हेतौ। यस्मात् धर्मोपनिषदं प्रति धर्मः कुलस्त्रीभिरुपदिश्य यस्मात् विशिष्टः प्रमाणप्राप्तव्यो नीयपरस्ते एवं रूपः आश्रमवासिशिष्टादिभ्योऽपस्यवत्त्व विचित्रवी

पांडुर्जित्वा बहून्देशान्बुद्ध्या विक्रमणेन च अरण्ये मृगयाशीलो न्यवसन्मुनिभिः सह १० मृगव्यवायनिधनात्कृच्छ्रां प्राप स आपदं जन्मप्र

भृति पार्थानां तत्राचारविधिक्रमः ११ मात्रोरभ्युपपत्तिश्च धर्मोपनिषदं प्रति धर्मस्य वायोः शक्रस्य देवयोश्च तथाश्विनोः १२ तापसैः

सह संवृद्धा मातृभ्यां परिरक्षिताः मेध्यारण्येषु पुण्येषु महतामाश्रमेषु च १३ ऋषिभिर्यत्तदानीता धार्तराष्ट्रान्प्रति स्वयं शिशवश्चाभिरूपा

श्च जटिला ब्रह्मचारिणः १४ पुत्राश्च भ्रातरश्चेमे शिष्याश्च सुहृदश्च वः पांडवा एत इत्युक्त्वा मुनयोंतर्हितास्ततः १५ तांस्तैर्निवेदितान्

दृष्ट्वा पांडवान्कौरवास्तदा शिष्टाश्च वर्णाः पौरा ये ते हर्षाच्चुक्रुशुर्भृशं॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥एम

यं कल्माषपादिराजदोषसुहृदः तस्य संरक्षणार्थं उपनिषत्सु विप्रसादन्नाविघातं आवर्त्तितां प्रतिपत्ती त्यवमर्हितानामां त्रोः मात्रोरभ्युपपत्तिरभ्युपपत्तिः रेतःसेकार्थं गमनं उपपत्तं तस्मात स

सामपि आपदि पांडोः पुत्रजन्मादिकं न विरुद्धमित्यर्थः १२ अत्र मातृभ्यामित्यनेन पितृमरणं सूच्यते १३ ऋषिभिरिति यत्यदा संहृत्य शिष्टैर्वैरान्वयः तदा धार्तराष्ट्रान्प्रत राम

एतद्वंशगृहान्प्रति आनीताः इत्यर्थः १४ पुत्राश्चेत्यादि यत्र नाप्त्रादीन् प्रतियथायोग्यं योज्यं। पांडवाः पांडोः पुत्राः एते १५ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०

१८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नतस्यैतन्नेति पित्र्येण कृपया अस्मदारम्भविरोधिनान तस्यैतदिति भावः। स नीलवानत्र अतिदुष्टानां मुक्तिर्यदेति विस्मृतः चिरं शापदग्धः अस्य कालाग्निशिवशङ्कितः संदेहवीजं यद्यपि चिरं क्रान्तो दोषः कामेनेति शे
षः विषशापात्। अतः पृच्छन्ति जनेभ्यः सेदीसपूजितेस्याविति मेदिनी। यद्वा अन्तान्तस्य समये मीतिक्रान्तोपायशी पुमन्त्र लिङ्गात्तु हन्तं वृद्धज्ञवर्पास्यिमसंततह्यान १७ स्वागतं शोभनमागमनं पुष्पाकं
यत्नो वर्षं दिष्ट्या भाग्येन पाण्डोः संततिं पश्यामि इति पौरेह रुक्षेस्वागतं सम्यगागमनमस्मामिर्पुष्मान्वनीतिवच्यन्तां वदन्तां यांउवानां मपि वाचो ऽश्रूयन्त सर्वशः सर्वैः १८ संदिग्धानां संदेहापनो

पुष्पा

आहुः केचित्तत्सैतेन तस्येन इति चापरे यदा चिरमतः पाण्डुः कथं तस्येति चापरे १७ स्वागतं सर्वथा दिष्ट्या पाण्डोः पश्यामि संततिं उच्यमाना वाग
तमिति वाचो ऽश्रूयन्त [illegible] सर्वशः १८ तस्मिन्नुपरते शब्दे दिशः सर्वा निनादयन् अन्तर्हितानां भूतानां निःस्वनस्तुमुलो ऽभवत् १९ पुष्पवृ
ष्टिः सुमाल्याढ्याः शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनाः आसन्प्रवेशे पार्थानां तदद्भुतमिवाभवत् २० तत्प्रीत्या चैव सर्वेषां पौराणां हर्षसंभवः शब्द आसीन्महां
स्तत्र दिवस्पृक्कीर्तिवर्द्धनः २१ तेषामधीत्य निखिलान्वेदान्शास्त्राणि विविधानि च न्यवसन्पाण्डवास्तत्र पूजिता अकुतोभयाः २२ युधिष्ठिरस्य शीलेन
तुष्टाः प्रकृतयो ऽभवन् धृत्या च भीमसेनस्य विक्रमेणार्जुनस्य च २३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम

दर्कं तदा देवचेष्टितमाहहाभ्यां तस्मिन्निति। निःस्वनः निश्चितः स्वनः पाण्डवागत इत्येवं रूपः शब्दः १९ अद्भुतं दिव्यपुष्पवृष्ट्या। दिव्यतया अद्भुतं २० तत्प्रीत्या तेषु पाण्डवेषु प्रेम्णा हर्षसंभवः सा
धुशब्दः दिवः स्पृक् स्पृष्टः २१ अकुतोभयाः निर्भयाः २२ शीलेनेति आचारपरिहार्यसंसर्गाद्याप्यनिन्दितैः आचारैश्च यदनुष्ठानं शीलमभिधीयते। शीलेनेति याठेशीलमप्य
तदेव। इष्टानिष्टार्थसंपन्नो चित्तस्याविकृतिर्धृतिः सर्वातिशयसामर्थ्यं विक्रमं परिचक्षते २३ ॥ श्रीरामाय नमः॥ ॥ श्रीरामचन्द्राय नमः॥ ॥ श्रीवासुदेवाय नमः॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भा० १९

हन्तावहन्निः शुश्रूषाक्रान्तिगणस्यविक्रियाजितेन्द्रियत्वं विनयोऽथवानहन्तशीलता। शौर्यमध्यवसायः स्वाङ्गुलिनोपियणमवे २४ समवायेसमाजेभर्त्तारिंस्त्वपमेवहृणातेइतिभर्तृस्वयंवरां। कर्मच्छद्योमत्वे
नोपरिस्थसभ्रमतोमत्स्यस्यवेधनं २५ पूज्यः समरेषुदुःप्रेक्ष्योऽपिचाभवदित्यन्वयः २६ पार्थिवानएकैकशः गणानसंघीभूता: श्चजित्वा। आजहारसंपादितवान् २७ गुणैः क्रत्विगादि
धनानाज्ञापाश्रयादिभिः २८ जरासंधंभीमेनचैद्यंशिशुपालंकृष्णेनचघातयित्वायुधिष्ठिरेणराजसूयः प्राप्तइतिपूर्वेणसंबंधः २९ अर्हणानि। उपायनानिमणयोविपुलादिहीरादिश्योयला

गुरुशुश्रूषया कुत्सायमयो विनयेन च तुतोष लोकः सकलस्तेषां शौर्यगुणेन च २४ समवाये ततो राज्ञां कन्यां भर्तृस्वयंवरां प्राप्तवानर्जुनः कृष्णां
कृत्वा कर्म सुदुष्करं २५ ततः प्रभृति लोकेऽस्मिन् पूज्यः सर्वधनुष्मतां आदित्य इव दुष्प्रेक्ष्यः समरेष्वपि चाभवत् २६ स सर्वान् पार्थिवान् जित्वा
सर्वांश्च महतो गणान् आजहारार्जुनो राज्ञो राजसूयं महाक्रतुं २७ अन्नवान् दक्षिणावांश्च सर्वैः समुदितो गुणैः युधिष्ठिरेण संप्राप्तो राज
सूयो महाक्रतुः २८ सुनयाद्वासुदेवस्य भीमार्जुनबलेन च घातयित्वा जरासंधं चैद्यं च बलगर्वितं २९ दुर्योधनं समागच्छन्नर्हणानि
ततस्ततः मणिकाञ्चनरत्नानि गोहस्त्यश्वधनानि च ३० विचित्राणि च वासांसि प्रावारावरणानि च कंबलाजिनरत्नानि रांकवास्तरणानि च ३१

रत्नानिवज्रवैदूर्यादीनि ३० प्रावाराणपरिवेष्टा। णि आवरणानिपरिधानीयानि। श्यहावासः शब्देनैवतेषांग्रहणात्प्रावराणि। शिबिराणि। आवरणानिजवनिकाः कंबलरत्नानिश्रातिनरत्ना
निचकंबलादिषुश्रेष्ठत्वेनप्रसिद्धानिजातौजातौयदुत्कृष्टंतद्रत्नमितिकोशात् रांकवास्तरणानिरंकुः पशुविशेषः तल्लोमजानिपट्टकूलान्यास्तरणानि ३१ ॥ श्रीरामायनमः॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥ राम०

१९

ईर्ष्यापरो रूषीसहिष्णुत्वं। नउत्खोभस्तुः क्रोधः सुमहानपावृद्धिभावी ३२ सकृतांवृणयकृतां ३३ अनभिज्ञातवत्पथात्यां गावदहसितः जलं स्थलममानस्य जलमप्रमानत्र अहार्यंत्वमाव्रय
स्कंदन्स्खलन्। किं कुर्वन्विव संभ्रमात् अमिपंत्रेष्यापेक्षः ३४ हरिणः पांडुरः पांडुरिसमः ३५ ततः पुत्रकोशर्यादिज्ञानान्तरंसतः प्रियः नतधर्मप्रियः ३६ नातीति। यत्रविदांवत्वमोदतयद्यान
त्रिवक्रमादि २

सम्दृष्टां तां तथा दृष्ट्वा यां रत्नवानां तमुदाश्रियं ईर्षासमुत्थः सुमहान्सम्नन्फ्रजायत ३२ विमानप्रतिमां तत्र मयेन सुकृतां सभां पाण्डवानामुप
हृतां स दृष्ट्वा पर्यतप्यत ३३ तत्रावहसितस्त्वासीत्स्कन्दन्निव संभ्रमात् प्रत्यक्षं वासुदेवस्य भीमेनानभिजातवत् ३४ सम्भोगान्विविधान्भुंजन्र
त्नानि विविधानि च कथितो धृतराष्ट्रस्य विवर्णो हरिणः कृशः ३५ अन्वजानात्ततो द्यूतं धृतराष्ट्रः सुतप्रियः तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य कोपः सम
भवन्महान् ३६ नातिप्रीतमनाश्चासीद्विवादांश्चाप्यमोदत द्यूतादीननयान्घोरान्विविधांश्चाप्युपैक्षत ३७ निरस्य विदुरं भीष्मं द्रोणं शा
रद्वतं कृपं। विग्रहे तुमुले तस्मिन्दहन्क्षत्रं परस्परं ३८ जयत्सु पांडुपुत्रेषु श्रुत्वा सुमहदप्रियं दुर्योधनमतं ज्ञात्वा कर्णस्य शकुनेस्तथा ३९
धृतराष्ट्रश्चिरं ध्यात्वा संजयं वाक्यमब्रवीत् शृणु संजय सर्वं मे न चासूयितुमर्हसि ४० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥७

यान्युपेक्षत तत्र हेतुः दहन्क्षत्रं परस्परमिति उत्तरेण संबंधः हे गौतमा। ह्यत्र सदाहप्येस्यर्थः दुष्टसंहारार्थत्वात्तदवतारस्य ३७ निरस्य अवगणय्य ग्रहणे नैमत्तीति शेषः ३८ दुर्योधनमतं कल्पोप
सुबीजं नतराण्यप्रेयमिति ३९ धर्मो अस्तु पितुर्मदीयप्रज्ञावक्रकत्वेहृष्यपितुर्माहेमि ४० ॥ ॥ ० ॥ ० ॥ ०॥ ०॥०॥
एतमर्थमनुस्मृत्य। ५।

तत्रहेतुः ज्ञानवानसीति ज्ञानवान् अधीतो बुद्धिमान् पाठतोर्थेन श्रुतग्रंथधारकः मेधावी ऊहापोहकुशलः अत एव प्राज्ञानां पांडवानां संमतः नच श्रीये नैव श्रीतिमानसि ४१ अवचक्षुः कार्य
एषा तस्मात् अंधेन दीनत्वात पुत्रश्रीसा च न तत् सहामि सहे। अचेतनं अल्पबुद्धि ४३ सभायामारोहणादर्शनेनच ४४ अमर्षणः अशांतः निरुत्साहोमृदिति शेषः सौप्रियं शोभनाश्रीर्यस्य
तं युधिष्ठिरं। संप्राप्तं वशीकर्तुं योगं तोरस्पष्टोर्थः ४५ गांधारराजः शकुनिः तत्र तस्मिन् द्यूते मंत्रिते सति पूर्वं यस्याचयद्यज्ञातं तयाशापनिरोधकं न समर्थमिलोकहृषयहि तज्ज्ञानाभावे पि मूढः

ज्ञानवानासि मेधावी बुद्धिमान्प्राज्ञसंमतः नवियहे मममतिर्नचश्रीपे कुलरूपे ४१ नमे विशेषः पुत्रेषु त्वेषु पांडुसुतेषु वा इहं मामभ्युपसृत्यांनि
चक्षुर्मान्नुपपद्यताम्: ४२ अहं त्वचक्षुः कार्पण्यात्पुत्रश्रीसा सहामितत मुस्यं तं चानुमन्स्यामि दुर्योधनमचेतनं ४३ राजसूयश्रियं दृष्ट्वा
पांडवस्य महौजसः तच्चावहसनं प्राप्य सभारोहणदर्शने ४४ अमर्षणः स्वयं जेतुमशक्तः पांडवान्रणे निरुत्साहश्च संप्राप्तं सुश्रियं क्षत्रि
योपिसन् ४५ गांधारराजसहितश्छद्मद्यूतममंत्रयत् तत्र यद्यद्यथाज्ञातं मयासंजय तच्छृणु ४६ श्रुत्वा तु मम वाक्यानि बुद्धियुक्तानि तत्व
तः ततो ज्ञास्यसि मां सौते प्रज्ञाचक्षुषमित्युत ४७ ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥

लौकिकचक्षुर्नार्थस्मृतिमात्रेण स्वात्मानं तत्त्वंतीर्थकृतमात्रे क्रियाजेनदर्शयति। श्रुत्वेति। केचित्तु प्रज्ञाचक्षुषमिति विशेषणादनागतार्थकथनं धृतराष्ट्रेन क्रियते यदाश्रौषमित्यादि
नेत्याहुस्तत्रश्रौषमिति भूतार्थलिङ्‌प्रयोगो नुपपन्नः ४७ ॥ श्रीरामायनमः॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥ श्रीकालभैरवायनमः॥ श्रीवागीश्वरायनमः॥ श्रीसंकराभ्योनमः॥ श्रीअनपूर्णाभ्योनमः

सकृदपिकेनचिन्निमित्तेनस्थालीपुलाकन्यायेनपरमात्मस्वेनिश्चितेप्राकृता अपिबलवत्तामहत्वसंगंनकुर्वन्तियतः शृङ्खलजपाशाविच्छेदकेष्वन्येनकेषुनिमित्तेषुदृष्टेष्वपितानजहो अहोमोहस्यमा
हात्म्यमितिजिवर्णयन्नर्थाद्गानार्थंचसंगृह्णातियदाश्रौषंधनरित्यादिभिःसप्तषष्ट्याश्लोकैःप्रकृतंप्रकृमाणानांतानाननाहसल्लक्ष्यंपातितंतथैवद्युपदेनप्रतिज्ञातत्वात्विजयाय। विजयार्थीन
दानदारम्भ।नाशंसेआशांनकरोमि १ माधवीमधुवंशजांप्रसह्यद्वारवतींनभीमाद्यवदृष्णिवीरौरामकृष्णौमहसयस्यावेयत्रसौहार्दंगतौतत्रकास्माकंजयशंसितिभावः २ प्रवृष्टंवर्षणोप

यदाश्रौषंधनुरायम्यचित्रंविद्धंलक्ष्यंपातितंवैपृथिव्यां कृष्णांहृतांप्रेक्षतांसर्वराज्ञांतदानाशंसेविजयायसंजय १ यदाश्रौषंद्वारकायांसुभ
द्रांप्रसह्योढांमाधवीमर्जुनेन इन्द्रप्रस्थंवृष्णिवीरौचयातौतदानाशंसेविजयायसंजय २ यदाश्रौषंदेवराजंप्रवृष्टंशरैर्दिव्यैर्वारितंचार्जुनेन
अग्निंतदातर्पितंखाण्डवेचतदानाशंसेविजयायसंजय ३ यदाश्रौषंजातुषाद्वेश्मनस्तान्मुक्तान्पार्थान्पंचकुन्त्यासमेतान् युक्तंचैषांविदुरंस्वार्थसिद्धौ
तदा ४ यदाश्रौषंद्रौपदींरंगमध्येलक्ष्यंभित्वानिर्जितामर्जुनेन शूरान्पांचालान्पाण्डवेयांश्चयुक्तांस्तदा ५ यदाश्रौषंमागधानांवरिष्ठंजरा
संधंक्षत्रमध्येज्वलंतंदोर्भ्यांहतंभीमसेनेनगत्वातदा ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वृत्तंकर्तरिक्तः ३ जातुषात्लाक्षामयात् विदुरंचैषांपाण्डवानांस्वार्थसिद्धौयुक्तंयदाश्रौषं ४ केवलास्त्रय्यप्यस्माकमजेयाः पाण्डवाः किंपुनःपांचालैरतिभरैःसमेताइतिभावः ५ ज्वलंतं
भासमानंदोर्भ्यांभीमेवनशस्त्रेण ६ ॥राम ॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥राम॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२१

प्रसह्यदेहेनैवनतुमेदादिना ७ यद्रौपदीपतिव्रताकोपात्नयोः ऽऽवानांक्रोधाच्चनशापशेषपार्थ ८ यदामसांञ्चविंसमहिमस्तात्द्रौपद्याः नाम्नाकंजयः कितवः आक्षिकोधूर्तः ९ अदवस्त्रां
पाशवसाद्यूतक्रीडायां। सौवलेनशकुनिना अन्वागतंअनुगत १० चेष्टाः वाक्कृवाक्रागाद्याः ब्राह्मणानयुग्रहादपितिष्ठामेवजपरस्याह। यदाश्रौषंस्नातकानामितिद्वाभ्यांस्नातकाः समापित

यदाश्रौषंदिग्जयेपांडुपुत्रैर्वशीकृतान्भूमिपालान्प्रसह्य महाक्रतुंराजसूयंकृतंचतदा ७ यदाश्रौषंद्रौपदीमश्रुकंठींसभांनीतांदुःखिता
मेकवस्त्रां रजस्वलांनाथवतीमनाथवत्तदा ८ यदाश्रौषंवाससांतत्रराशिंसमाक्षिपत्कितवोमंदबुद्धिः दुःशासनोगतवान्नैवचांतंतदा ९
यदाश्रौषंहृतराज्यंयुधिष्ठिरंपराजितंसौबलेनाक्षवत्यां अन्वागतंभ्रातृभिरप्रमेयैस्तदा १० यदाश्रौषंविविधास्तत्रचेष्टाधर्मात्मानांप्रस्थितानां
वनाय ज्येष्ठप्रीत्याक्लिश्यतांपांडवानांतदा यदाश्रौषंस्नातकानांसहस्रैरन्वागतंधर्मराजंवनस्थं भिक्षाभुजांब्राह्मणानांमहात्मनांत १२ य
दाश्रौषमर्जुनंदेवदेवंकिरातरूपंत्र्यंबकंतोष्ययुद्धे अवाप्तवंतंपाशुपतंमहास्त्रंतदा १३ यदाश्रौषंत्रिदिवेपार्थमेकंशक्रात्साक्षाद्दि
व्यमस्त्रंयथावत् अधीयानंशंसितंसत्यसंधंतदा १४ यदाश्रौषंकालकेयास्ततस्तेपौलोमानोवरदानाच्चदृप्ताः देवैरजेयानिर्जिताश्चार्जुनेनतत
दा १५ यदाश्रौषमसुराणां वधार्थेकिरीटिनंयांतममित्रकर्षणं कृतार्थंचाप्यागतंशक्रलोकात्तदा॥ १६ ॥ ॥ ॥

विद्याव्रताः १२ यदाश्रौषमर्जुनमित्यादिचतसृभिरर्जुनस्यामानुषीशक्तिर्दर्शिता १३ शंसितंप्रशस्तंसत्यसंधं। अवितथव्रतिनं १४ १५ १६ ॥ ॥टीका टी०
२१

१७ यदाश्रौषं घोषेति। वल्कलधारिभ्यः पाण्डवेभ्यः स्वैश्वर्यप्रकाशयितुं वसतिं कर्तुं न्यायेन घोषयात्रागतानां धार्तराष्ट्राणां यैर्बन्धनं तावद्रुद्धाः तेषामपि जेतृत्वं मत्स्याजेतं शक्तास्यर्थः १८ धर्ममिति यज्ञा
दर्पितेषामेव जनपरस्यार्हपक्षेति १९ कृष्णयाद्रौपद्या वेदनेपुनर्द्वादशवर्षाणि वनवासस्त्रयोदशे वर्षे त्वज्ञातचर्येति ज्ञानात् २० विराटराष्ट्रे गोग्रहे २१ मत्स्यराज्ञा विराटेन सत्कृतां सौतं विधिरानिस्स

श्री ४ समागतंधर्मं २

यदाश्रौषंवैश्रवणेनसार्द्धंसमागतंभीममन्यांश्चपार्थान् तस्मिन्देशेमानुषाणाम गम्येन १७ यदाश्रौषंघोषयात्रागतानांबंधंगंधर्वैर्मोक्षणंचा
र्जुनेन स्वेषांसुतानांकर्णबुद्धौरतानांन १८ यदाश्रौषंयक्षरूपेणधर्मंसमागतंधर्मराजेनसूत। प्रश्नान्कांश्चिद्विब्रुवाणंचसम्यक्तदा १९ यदाश्रौषंनवि
दुर्मामकास्तान्प्रच्छन्नरूपान्वसतःपाण्डवेयान् विराटराष्ट्रेसहकृष्णयातांस्तदा २० यदाश्रौषंमामकानांवरिष्ठान्धनंजयेनैकरथेनभग्नान्
विराटराष्ट्रेवसतामहात्मनानतदा २१ यदाश्रौषंसत्कृतांमत्स्यराज्ञासुतांदत्तामुत्तरामर्जुनाय तांचार्जुनःप्रत्यगृह्णात्सुतार्थेनतदा २२ यदाश्रौ
षंनिर्जितस्याधनस्यप्रव्राजितस्यस्वजनात्प्रच्युतस्य अक्षौहिणीःसप्तयुधिष्ठिरस्यतदा २३ यदाश्रौषंमाधवंवासुदेवंसर्वात्मनापाण्डवार्थेनिवि
ष्टं यस्येमांगांविक्रममेकमाहुस्तदा २४ यदाश्रौषंनरनारायणौतौकृष्णार्जुनौवदतोनारदस्य अहंद्रष्टाब्रह्मलोकेचसम्यक्तदा २५ यदा
श्रौषंलोकहितायकृष्णंशमार्थिनमुपयातंकुरूणां शमंकुर्वाणमकृतार्थंचयातंतदा २६ ॥ ॥ ॥छ॥छ॥छ॥

त्वाल्लभ्य २२ निर्जितत्वादिनायंतं यदा अभूतस्यापि सप्ताक्षौहिणीसंयत्नेदैवानुकूल्यात्तेषामजय्यत्वं दृष्टमित्यर्थः २३ इमां गां यस्य एकं विक्रमपदमात्रमाहुः यस्यैव त्रयाणां इति पादे विक्रमं प ॥ ॥ ॥ ॥
राक्रमं एकं त्रयसाधारणं २४ वदतो नारदस्य सर्वांतिति विशेषः २५ २६ ॥ ॥

दि १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

बहुधावेशरूपेण २७ पृथांकुन्तीं २८ तेषांपाण्डवानां २९ स्वपृथ्यकलहोपियराजपावहरस्माद्यदकार्षीदिति ३० गाण्डीवस्यातीनिगदरोबहुमराः गाण्डः स्यास्येमिरवङ्गीनीतिमेदिनी। तेनयुक्तवा
निगदन्तीतिगाण्डिवंनस्पदृढवंशंतद्विकाणेगाण्डिवं दीर्घमध्योप्यवंशदृः क्वचिदस्तितदार्थः ३१ कश्मलेनमोहेन ३२ अयुतंदशसहस्राणि ३३ आपगेयेनभीष्मेणविहितंधर्मका

यदाश्रौषंकर्णदुर्योधनाभ्यांबुद्धिंकृतांनिग्रहेकेशवस्य तंचात्मानंबहुधादर्शयानंतदा २७ यदाश्रौषंवासुदेवेप्रयातेरथस्यैकामग्रतस्तिष्ठ
मानां आर्तांपृथांसान्त्वितांकेशवेनतदा २८ यदाश्रौषंमन्त्रिणंवासुदेवंतथाभीष्मंशान्तनवंचतेषां भारद्वाजंचाशिषोनुब्रुवाणंतदा २९
यदाकर्णोभीष्ममवाचवाक्यंनाहंयोत्स्येयुध्यमानेत्वयीतिहित्वासेनामपचक्रामचापितदा ३० यदाश्रौषंवासुदेवार्जुनौतौतथाधनुर्गा
ण्डीवमप्रमेयं त्रीण्युग्रवीर्याणिसमागतानितदा ३१ यदाश्रौषंकश्मलेनाभिपन्नेरथोपस्थेसीदमानेर्जुनेवै कृष्णंलोकान्दर्शयानंशरीरे
तदा ३२ यदाश्रौषंभीष्ममित्रकर्शनंनिघ्नन्तमाजावयुतंरथानां नैषांकश्चिद्वध्यतेख्यातरूपस्तदा ३३ यदाश्रौषंचापगेयेनसंख्येस्वयंमृ
त्युंविहितंधार्मिकेण तच्चाकार्षुःपाण्डवेयाःप्रहृष्टास्तदा ३४ यदाश्रौषंभीष्ममत्यन्तशूरंहतंपार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यं शिखण्डिनंपुरतःस्थाप
यित्वातदा ३५ यदाश्रौषंशरतल्पेशयानंवृद्धंवीरंसादितंचित्रपुङ्खैःभीष्मंकृत्वासोमकानल्पशेषांस्तदा॥ ३६ ॥ ॥ ॥

शिखण्डिनंतद्धनस्यापकंहार्यं ३४ नदेवाहवाभीष्म ३५ सोमकानेवाल्पशेषान्कृत्वानलेतान ३६ ॥ ७ ० ७ ० ७ ० ७ ० ७ ॥ राम०

भूमिं भित्वेत्यस्य लौकिकं कर्म ३७ वायोरानुलोम्यं दृक्किलाप्रशस्त्रवाहित्वं चंद्रसूर्ययोर्लोमस्थानस्थत्वेन शक्रसूर्यावितिपाठे शक्रस्यानुकूलत्वं परेषां सेनेषु शनिपाताद्दिश्वापदाः स्वकयेकोष्टदयः ३८ ४१
पार्थमशक्नुवंतोहंतुमिति शेषः तेन चार्जुनेन कोपाग्नेः असंतप्तदीपनात्तास्माकं जयाशेत्यर्थः ४२ सैंधवे जयद्रथे उक्तं स्वयंधेनेनहनिष्यामीत्येवंरूपं वचो वृत्तामीतिप्रतिज्ञातां । भूतान श्चनेनतस्य

सं ३

यदाश्रौषं शांतनवे शयाने पानीयार्थे चोदितेनार्जुनेन भूमिं भित्वा तर्पितं तत्र भीष्मं तदा ३७ यदा वायुश्चंद्रसूर्यौ च युक्तौ कौंतेयानामनु

पा १

लोमा जयाय नित्यं चास्मान्श्वापदा भीषयंति तदा ३८ यदा द्रोणो विविधानस्त्रमार्गान्निदर्शयन्समरे चित्रयोधी न पांडवाञ्छ्रेष्ठतरान्निहंति तन

दा ३९ यदाश्रौषं चास्मदीयान्महारथान्व्यवस्थितानर्जुनस्यांतकाय संसप्तकान्निहतानर्जुनेन तदा ४० यदाश्रौषं व्यूहमभेद्यमन्यैर्भा

रद्वाजेनात्तशस्त्रेण गुप्तं भित्वा सौभद्रं वीरमेकं प्रविष्टं तदा ४१ यदाभिमन्युं परिवार्य बालं सर्वे हत्वा हृष्टरूपा बभूवुः महारथाः पार्थमशक्नुवंतस्तदा

४२ यदाश्रौषमभिमन्युं निहत्य हर्षान्मूढान्क्रोशतो धार्तराष्ट्रान् क्रोधादुक्तं सैंधवे चार्जुनेन तदा ४३ यदाश्रौषं सैंधवार्थे प्रतिज्ञां प्रतिज्ञातं तद्

वधायार्जुनेन सत्यां तीर्णां शत्रुमध्ये च तेन तदा ४४ यदाश्रौषं श्रांतहये धनंजये मुक्त्वा हयान्पाययित्वोपवृत्तान् पुनर्युक्त्वा वासुदेवं प्रयांतं तदा

४५ यदाश्रौषं वाहनेष्वक्षमेषु रथोपस्थे तिष्ठता गांडिवेन सर्वान्योधान्वारितानर्जुनेन तदा ४६ यदाश्रौषं नागबलैः सुदुःसहं द्रोणानीकं युयु

धानं प्रमथ्य । यातं वार्ष्णेयं यत्र तौ कृष्णपार्थौ तदा ४७ यदाश्रौषं कर्णमासाद्य मुक्तं वधाद्भीमं कुत्सयित्वा वचोभिः धनुः कोट्यातुद्य कर्णेन वीरं तदा

यांदाद्याय एवं भविष्यतीति जयोपायं पराजय एवेत्स जानतः ४३ ४६ युयुधानं युध्यमानं वार्ष्णेयं सात्यकिं ४७ कर्णमासाद्य पिवधान्मुक्तं स्वप्रासमर्त्तुं भीमं श्रौषमित्यन्व
यः त्रानुद्य सर्वतो व्यथयित्वा वचोभिर्निर्भत्सिकुत्सयित्वा मेरु श्रोत्रादेरिकेत्यादिशब्दे निर्दिलोये कृतमितिशेषः ४८ ॥ ७ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामचंद्रायनमः

अमर्षयन्समर्षयां सहनं कृतवंतः अशक्ताः ४९ व्यंसितां व्यर्थीकृतां माधवेन कर्णात्मा पिधियः प्रवर्त्यकेन घोररूपेणेति घटोत्कचस्यापि वध्यत्वेन तद्वधेनाविकृत्य पूर्वत्स्य पृव्वन्नकृतिरिति भावः ५० पूर्वं कर्णघटोत्क चाभ्यां युद्धे क्षिप्यमाणोऽपि शेषः अर्जुनास्यावध्यत्वेमिद्धेकाजयाशेतिभावः ५१ प्रायगतं मरणाय प्रयतं शस्त्रं प्राप्य तत्त्रागतं न्दर्थं निश्चलं स्थिता विशस्तं छिन्नं ५२ द्रौणिना नकुलमिति द्रौणी

२८१

यदा द्रोणः कृतवर्मा कृपश्च कर्णो द्रौणिर्मद्रराजश्च शूरः अमर्षयन्सैंधवं वध्यमानं तदा ४९ यदाश्रौषं देवराजेन दत्तां दिव्यां शक्तिं व्यंसितां माधवेन घ टोत्कचे राक्षसे घोररूपे तदा ५० यदाश्रौषं कर्णघटोत्कचाभ्यां युद्धे मुक्तां सूतपुत्रेण शक्तिं यया वध्यः समरे सव्यसाची तदा ५१ यदाश्रौषं द्रोणमाचार्यमेकं धृष्टद्युम्नेनाभ्यतिक्रम्य धर्मं रथोपस्थे प्रायगतं विशस्तं तदा ५१ यदाश्रौषं द्रौणिना द्वैरथस्थं माद्रीपुत्रं नकुलं लोकमध्ये समं युद्धे मंडलशश्चरंतं तदा ५३ यदा द्रोणे निहते द्रोणपुत्रो नारायणं दिव्यमस्त्रं विकुर्वन् नैषामंतं गतवान्पांडवानां तदा ५४ यदाश्रौषं भीमसेनेन पीतं रक्तं भ्रातुर्युधि दुःशासनस्य विनिवारितं नान्यतमेन भीमं तदा ५५ यदाश्रौषं कर्णमत्यंतशूरं हतं पार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यं त स्मिन्भ्रातॄणां विग्रहे देवगुह्ये तदा ५६ यदाश्रौषं द्रोणपुत्रं च शूरं दुःशासनं कृतवर्माणमुग्रं युधिष्ठिरं धर्मराजं जयंतं तदा ५७ यदाश्रौषं निहतं मद्रराजं रणे शूरं धर्मराजेन सूत सदा संग्रामे स्पर्धते यस्तु कृष्णं तदा ५८ यदाश्रौषं कलहद्यूतमूलं मायाबलं सौबलं पांडवेन हतं संग्रामे सहदेवेन पापं तदा ५९ यदाश्रौषं श्रांतमेकं शयानं ह्रदं गत्वा स्तंभयित्वा तदंभः दुर्योधनं विरथं भग्नशक्तिं तदा ६० ॥ छ ॥ छ

निकृष्टत्वप्रदकं ५३ ५४ देवगुह्ये पार्थानां कर्णोत्पत्तिज्ञानाभ्युपगतः देवगुह्ये ५६ धर्मराजं जयन्तं मित्सन्ध्ययः ५७ मद्रराजं शल्यं स्पर्धते अमितं कृष्णमित्युक्ता सर्वः ५८ पुनर्द्यूतप्रसंगेन ना पित्रयाशास्तातेतिभावः ५९ भग्नाशक्तिर्मंत्रोत्साहादिर्जंमाम यस्य ६० ॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥छ

पृच्छन्तो पि पौरा हृष्टास्तुष्टे वा कालान्तरे पितृपाशात्पाण्डून्विमोचयेदित्याशास्ते साह । यदाश्रौषं पांडवानामिति । अमर्षितां अशक्तत्वात्तितिक्षामीत्यमवश्यंभावीति भावः ६१ मिथ्याहतं न्नाभेद्यः ब्रह्मणक
पटेन हतं न तस्मिन्दंते ऊरुपाशानामित्युत्तमलोकच्छेदादिति भावः ६२ दुष्कर्मकारित्वात्तु र्योधनस्य दारेषु कश्चिन्महानभावः पुत्रमपि नोत्सादयिष्यतीत्याशा तत्र हताश्रितपाशा नास्तीति भावः ६३ अ
नुयातेन हंतुं अनद्रुतेन । अग्निमस्त्रेणाकत्रयोगात्स्वीयमपि । अश्वत्थाम्नो निजगुणमिति कर्मत्वात्तमणिहीनत्वात्तस्य कृशायतमत्वाद्दुर्योधनस्य तेषु पुंजनं न हता एतत्पलायमानस्यत्पाशोसापि
न्न१

ना१
यदाश्रौषं पांडवांस्तिष्ठमानान्गांडीवे वासुदेवेन सार्द्धं अमर्षणान्धर्षयतः सपत्नांस्तदा ६१ यदाश्रौषं विविधांश्चित्रमार्गान्गदायुद्धे मंडलशश्च
रंतं मिथ्याहतं वासुदेवस्य बुद्ध्या तदा ६२ यदाश्रौषं द्रोणपुत्रादिभिस्तैर्हतान्पंचालान्द्रौपदेयांश्च सुप्तान् कृतं बीभत्समयशस्यं च कर्म तदा ६३
यदाश्रौषं भीमसेनानुयातेनाश्वत्थाम्ना परमास्त्रं प्रयुक्तं क्रुद्धेनैषीकमवधीद्येन गर्भं तदा ४४ यदाश्रौषं ब्रह्मशिरोऽर्जुनेन स्वस्तीत्युक्त्वास्त्रमस्त्रेणा
शांतं अश्वत्थाम्ना मणिरत्नं च दत्तं तदा ६५ यदाश्रौषं द्रोणपुत्रेण गर्भे वैराट्या वै पात्यमाने महास्त्रैः द्वैपायनः केशवो द्रोणपुत्रं परस्परेणाभि
शापैः शशाप ६६ शोच्या गांधारी पुत्रपौत्रैर्विहीना तथा वध्वः पितृभिर्भ्रातृभिश्च कृतं कार्यं दुष्करं पांडवेयैः प्राप्तं राज्यमसपत्नं पुनस्तैः ६७ कष्टं
युद्धे दश शेषाः श्रुता मे त्रयोऽस्माकं पांडवानां च सप्त द्व्यूना विंशतिराहताक्षौहिणीनां तस्मिन्संग्रामे भैरवे क्षत्रियाणां ६८ ॥ ॥ छ

भाव:१
नासीदिति मत्वा तेषं पदा शशाप तदाप्याशंसे विजयायेत्यंतिमश्लोके पूर्वान्तकर्षणान्वयः ६५ ६६ शोच्या गांधारी अहं तु नाम पि शोच्यतरः इति । यद्वा गांधार्येव शोच्या न त्वहं उदा
सीनत्वान्न मे विशेष इति प्रागुक्तेः अतः पांडवानां जयोपि ममैव जय इति भावः ६७ त्रयं कृपोश्वत्थामा कृतवर्मा च सप्त कृष्णसात्यकी पंच पांडवाश्च ६८ ॥ छ ॥ छ
यदाश्रौषं विविधांश्चित्रमार्गानित्यादि श्लोकपंचकतात्पर्यसंग्रहश्लोको गाणेशं राज्यभ्रष्टोपि जीवेयं यदि मम तनयो मामकादीनिशायां पंचस्वेकं कनि
हन्युर्यदि न मवेक्षन्मणिहा द्रोणपुत्रः नीरत्नो वा सतस्याद्यदि मगवञ्छापदग्धो न तस्यात्ततैः पौत्रैर्जयः स्यान्ममनच तदभूदितिस्म सन्मूर्छितोयदति २

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० २४ नम: शोकावेशाच्च कृपावरणां वास्वं मोह: कार्याकार्ययोरप्रतिपत्ति: अत एव संज्ञो विशेषविज्ञानं नोपलेभे । विह्वलति शोकेनाकुलीभवति ६९ अत एव मूर्छित: अन्त: संतापभूत: ७०

नमस्त्वनीव विस्तीर्णं मोहश्चाविशतीव मां संज्ञां नोपलभे तत्र मनो विह्वलतीव मे ६९ सोपि दृ च इत्युक्त्वा धृतराष्ट्रोथ विलप्य बहुदु:खित: मूर्छित:
पुनराश्वसित: संजयं वाक्यमब्रवीत् ७० संजयैवंगते प्राणांस्त्यक्तुमिच्छामि माचिरं स्तोकं ह्यपि न पश्यामि फलं जीवितधारणे ७१ सोपि दृ च
तं तथा वादिनं दीनं विलपंतं महीपतिं निश्वसंतं यथा नागं मुह्यमानं पुन: पुन: ७२ गावल्गणिरिदं धीमान्महार्थं वाक्यमब्रवीत् संजय उ च श्रुतवा
नसि वै राजन्महोत्साहान्महाबलान् ७३ द्वैपायनस्य वदतो नारदस्य च धीमत: महत्सु राजवंशेषु गुणै: समुदितेषु च ॥ जातान् दिव्यास्त्रविदुष: शक्रप्रति
मतेजस: धर्मेण पृथिवीं जित्वा यज्ञैरिष्ट्वाप्तदक्षिणै: ७५ अस्मिंल्लोके यश: प्राप्य तत: कालवशं गतान् शैब्यं महारथं वीरं सृंजयं जयतां वरं ७६ सु
होत्रं रंतिदेवं च काक्षीवंतं महाद्युतिं बाल्हीकं दमनं चैव शर्यातिमजितं नलं ७७ विश्वामित्रममित्रघ्नमंबरीषं महाबलं मरुत्तं मनुमिक्ष्वाकुं गयं भरत
मेव च ७८ रामं दाशरथिं चैव शशबिंदुं भगीरथं कृतवीर्यं महाभागं तथैव जनमेजयं ७९ ययातिं शुभकर्माणं देवैर्यो याजित: स्वयं चैत्ययूपांकि
तां भूमिर्यस्येयं सवनाकरा ८० इति राज्ञां चतुर्विंशं नारदेन सुरर्षिणा । पुत्रशोकाभितप्ताय पुरा शैब्याय कीर्तितं ॥ ८१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

७१ ७२ गवल्गनस्यापत्यं गावल्गणि: संजय: ७९ वियेवयन्नवतिक्रांतो विहिताश्चैत्या: तैश्चैत्यैर्यूपाश्चैतैरंकिता ८० चतुर्विंशति नीका स्तोयत्वार्थे: ८१ ॥ ॥ ७ राम० २४ राम

८० नवपुत्राश्चेतिनिधनेदृष्टांतः अन्नएवतनवपुत्राद्रुरात्मानश्चतुर्थंते ८१ त्यागोदानंत्याग्नितिकंग्रहवेदवाक्यादिषुफलावश्यंभावनिश्चयः सम्यंमतत्रोहवर्जितंपथार्थभाषणंदयाधारेः त्व

तेऽप्यस्वामिनोगताः पूर्वेराजानोबलवन्तः महारथामहात्मानः सर्वैःसमुदितागुणैः ८२ पूरुःकुरुर्यदुः शूरोविश्वगश्वोमहाद्युतिः अनेनाहोयुवना
श्वश्चककुत्स्थोविक्रमीरघुः ८३ विजयीवीतिहोत्रोंगोभवः श्वेतोबृहद्गुरुः उशीनरः शतरथः कंकोदुलिदुहोद्रुमः ८४ दंभोद्भवः परोवेनः सगरः संकृति
र्निमिः अजेयःपरशुःपुण्ड्रःशंभुर्देवावृधोऽनघः ८५ देवाह्वयः सुप्रति
मः सुप्रतीकोबृहद्रथः महोत्साहोविनीतात्मासुक्रतुर्नैषधोनलः ८६ सत्यव्रतः शांतभयः सुमित्रः सुबलःप्रभुः जानुजंघोनरण्योर्कः प्रि
यभृत्यः शुचिव्रतः ८७ बलबंधुर्निरामर्दः केतुशृंगोबृहद्रथः धृष्टकेतुर्बृहत्केतुर्दीप्तकेतुर्निरामयः ८८ अविक्षिच्चपलोधूर्तः कृतब
धुर्दृढेषुधिः महापुराणसंभाव्यः प्रत्यंगः परहाश्रुतिः ८९ एतेचान्येचराजानः शतशोथसहस्रशः श्रूयंतेशतशश्चान्येसंख्यानास्त्येव
यशः ९० हित्वासुविपुलान्भोगान्‌बुद्धिमंतोमहाबलाः राजानोनिधनंप्राप्तास्तवपुत्राश्चवप्रभो ९१ येषांदिव्यानिकर्माणिविक्रमस्त्या
गएवच माहात्म्यमपिचास्तिक्यंसत्यंशौचंदयार्जवं ९२ विद्वद्भिः कथ्यतेलोकेपुराणैःकविसत्तमैः सर्वर्द्धिगुणसंपन्नास्तेचापिनिधनंगताः
९३ तवपुत्राद्रुरात्मानःप्रतप्ताश्चैवमन्युना लुब्धाश्चदुर्वृत्ततमाः पितान्नतांश्छोचितुमर्हसि ९४ श्रुतवान्असिमेधावीबुद्धिमान्प्राज्ञसंमतः येषां
शास्त्रानुगाबुद्धिर्नतेमुह्यंतिभारत ९५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

महागुणोष्ठाआर्जवंअकौटिल्यं ९२ तेचापितथाविधाअपि ९३ दुरात्मानोदुष्टचित्ताः प्रतप्तास्तीक्ष्णाद्रुर्वृत्ततमेवमन्युर्येषांतेषांतेतथा ९४ स्वयंकृतेः नर्थेकिंशोकेनेत्याहश्रुतवानसीत्यादि

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अ्रा०
२५

निग्रहः पांडवेषु। अनुग्रहः स्वपुत्रेषु नौ त्वत्कृतौ। न त्वेव विदितौ अतः स्वपुत्राणां रक्षणोपायनं हि निर्यातेन कार्यं पंक्त्युत्तरे इति पाठे चत्रमैः कृते जिन अपि तैः तत्त्वपायेन कापीगणाः श्रीदानादिपायकृतं
नाशस्यावश्यंभावित्वादिति भावः ८६ बुद्धिः कर्मानुसारिणी इति न्यायेन प्राकृतस्य कर्मणो दुर्निवारत्वाच्च स्वकृतेनापि नासंततं पश्चात्तापेन शोकः कर्त्तव्य इत्याह भवितव्यमिति ८७ मार्गं स्वय
श्यमेव मोक्तव्यं कृतेन कर्मणा शुभाशुभामिस्येवरूपं पंथा हूर्णिनं विधात्रा कृतं न मनोरशोचाम्यो इति चेत्तत्राह कालेति यायात तत्सुफलप्राप्ताकृतं मः कालेकहेतुस्तथा पुरुषेषु समस्तु दुर्जनमोपीष्यर्थः

निग्रहानुग्रहौ चापि विदितौ ते नराधिप: नासंततमेवावहन्ति: कार्यति पुत्रस्कृते ८६ भवितव्यं तथा तच्च तान्नुशोचितुमर्हसि दैवं प्रज्ञावि
शेषेण को निवर्त्तितुमर्हति ८७ विधातृविहितं मार्गं न कश्चिदतिवर्त्तते कालमूलमिदं सर्वं भावाभावौ सुखासुखे ८८ कालः सृज
ति भूतानि कालः संहरते प्रजाः संहरंतं प्रजाः कालं कालः शमयते पुनः ८९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भावाभावौ वस्तुनो उद्भवानुद्भवौ ऐश्वर्यानैश्वर्ये वा ८८ कालः निमेषादिर्वत्सरांतः भूतानि तत्प्रजादीनि सृजति संहरते च प्रजास्तस्मात् एवं शोचंतं धृतराष्ट्रं न जितशोकमात्मविदिति कृतेनात्मज्ञान
प्रदानेन निःशोकं कर्तुमिच्छयमं जीवानां कालाद् दृष्टादिपालनं अप्रदर्शनेनाकिंचित्कर स्वप्रबोधनेन च तत्स्यैवोपमया घातमान मुखदिशति। संहरंतं प्रजाः कालं कालः शमयते पुनरिति। स समस्त
मात्मज्ञ इमिति कृतः कालस्यापि कालः तमपि कालः शमयत इति यत्रच्छेद् व्याहारणायोज्यम् ॥ ८९ ॥ ॥ रामायनमः ॥ ॥ श्रीरामनाम तारकं ॥ ॥ श्रीरामशी एम०
२५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कालो हीति अयं महाकालो हि श्रुतिप्रसिद्धो वेदस्य एष एव साधु कर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्य उन्निनीषत एष एवासाधु कर्म कारयति तं यमधो निनीषत इत्यादौ कुरुते भावान् यानेकचित्स्वरूपो
जकलेकचित्स्वरूपोऽमलत्वेन ईशानो शरूपो यमे वेत्यर्थः प्रजाः अव्यक्तमहदादयः २० ० सुप्तेषु नेषु वर्तनेषु जागर्ति सुप्तो च बलपेमोहे च। अलुप्तदृक् शक्तिरास्ते। न हि द्रष्टुर्दृष्टे
र्विपरिलोपो विद्यते अविनाशित्वादिति श्रुतेः कालो हि प्रसिद्धो दुरतिक्रमः अलंघनीयः प्रकृष्टान्नपरं किंचित्सा काष्ठा सा परा गतिरिति श्रुतेः चरति शासनशासितभावेन। अन

कालो हि कुरुते भावान् सर्वलोके शुभाशुभान् कालः संक्षिपते सर्वाः प्रजाः विसृजते पुनः २०० कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्र
मः कालः सर्वेषु भूतेषु चरत्यविधृतः समः १ अतीतानागता भावा ये च वर्तन्ति सांप्रतं तान् कालनिर्मितान् बुध्वा न संज्ञां हातुमर्हसीति २ सौति
रुवाच इत्येवं पुत्रशोकार्त्तं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं आश्वास्य स्वस्थमकरोत् सूतो गावल्गणिस्तदा ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ

गी
प्रदिष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मेति श्रुतेः अविधृतः न केनचित् विधृतः सर्वाधिष्ठानत्वात्। अत एव समः आत्मा समः आत्मेति विद्यात् निर्दोषं हि समं ब्रह्मेति श्रुतिभ्यः अभिन्नो ब्रह्मणि
समशब्दप्रयोगात् २ सर्वे आत्मप्रभवमिति बुद्ध्वा संज्ञां निष्ठानं त्यक्तुं महसि त्वं सर्वशोकनाशोपायस्याभावादित्यर्थः स्वस्थं शोकहेतुं देहाद्यभिमानं त्याजयित्वा निरूपाधौ स्वस्व
रूपे प्रतिष्ठितमकरोदित्यर्थः ३ ॥ श्रीरामाय नमः॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ राम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२६

अत्रशोकान्तर्नीनां स्वास्थ्यकारणो विषयेभ्यो निषदं उपनीयेममात्मानं ब्रह्मापाद्य तद्रूपं पततः । निःहंसविद्यांतगुणच्युतस्माद्‌ उपनिषद्‌ वेदितिप्रथोक्तविद्या हेतुत्वाद्‌ ग्रंथोऽप्युपनिषद्‌ वेदितिवचनान्तरब्रह्मात्मैकत्व
विद्याश्रितिपादकं ग्रंथः । सत्र ह्रस्योः श्रागुक्तयोर्वाग्निकौ छीनी यंउपनिषद्‌ ब्रह्माचं अब्रवीत । पद्यप्यत्र १८ षाथ्थ्य चतुर्थ पंक्ति पादनं हश्यते तथाप्यर्थकामयोर्लौकपश्चिद्रूपोवस्तद्‌ पाप्ताक्रिं पेर्तिन्या
येन हानार्थी मनचाद्रात्‌ तूर्प्सच वि वि दिवं तिपरुने सादि श्रुत्वाविद्याशेषत्व सदाशितित्वात्‌ सरमतास्यविद्याप्रामवेतिसो पंत्रस्या । सांप्रदायिकत्वामाह विद्वद्भिरिति । कथ्यते अनादि सिद्धमेव की ग्रं
तेनतत्कादंव पादिवदमिनवकथा कथ्यते कविसत्तमैः पूर्वं पूर्वकल्पीयैर्व्यासादिभिः एवं च व्यासादिशब्दानां मेनोपपत्यादिशब्दवदाधिकारिवचनत्वेन व्यक्त्यनिसत्वेपि तदर्थानां नित्यत्वान्न पुराणा

अत्रोपनिषदं पुण्यं कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत विद्वद्भिः कथ्यते लोके पुराणे कविसत्तमैः ४ भारताध्ययनं पुण्यमपि पा
दमधीयतः श्रद्दधानस्य पूयन्ते सर्वपापान्यशेषतः ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५॥

नां सकर्तृकत्वमात्रादनित्यत्वं अत एव स्मर्तृजैमिनिवैशंपायनपैलसत्र भाष्य भारत महाभारत धर्माचार्या इति मंत्र सपुराणादि श्रुतोत्राचार्यसंग्रहवतो निसेननत्यर्णाविधिनासंयोगः संगच्छते ।
अस्य था । निसानिसमंयोगाविरोधो दुर्वारः स्यात्‌ । अत एव पुराणे पुराणमिव ४ भारतेति निसेव्य स्नयत्नेन्न बोधी तेपप आह्रमिति मिखदेवता स्तर्पयन्तीस्य गादीनामिव इतिहासपुराणानां समता
दुन्तिमिरितिनिदध्ययनफलश्रुतिरपि पुण्यनस्य मिश्रेसाहपुण्यमिति । पूयन्ते नश्यन्ति । अस्य श्लोकस्य चतुर्थांशोच्चारणमात्रादपि सर्वपापनाशः किं वाच्यं कृत्स्नाध्ययनात्तदर्थसंज्ञानात्तस्मा रा०
ज्ञात्का राद्धे तिभावः ५ रामायनम॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २६

एवं च सत्त्वस्थं सुखं फलं पापकार्यं गुणफलं चोक्त्वा त्रयतिपाद्यं विषयमाह देवा इति देवादीनां शुभकर्माणि इति विशेषणेनैतेषां शुभमेव कर्मेयादेयं वि वक्ति तत्तस्यैव परंपरया परमपुरुषार्थहेतुत्वेन
६ सुखं विषयमाह भगवानिति। ऐश्वर्यस्य समग्रस्य ज्ञानस्य पुरुषः शमः श्रियः वैराग्यस्य धर्मस्य षण्णां भग इतीरितं गुणानां भगः तत्युक्तः षड्गुणैश्वर्यवान् परमात्मा वासुदेवः वसुदेवो सन्ति शरीरोपाधिः सर्वशरीरोपा
धिरपि तेन शरीरेण जितमानुषाणि वक्रिपानादीनि कर्माणि कृतवानिति तन्तुपादानं तथा हि। त्र ह्योऽणुजिमगावद्वाक्यं विधेहं सर्वेस्मिन्नजपथकगोवत्सवदहं विभर्म्यविद्वानां इंगिरेवदहम द्वि

देवादेवर्षयो यद्वत्तथा ब्रह्मर्षयोऽमलाः कीर्त्यन्ते शुभकर्माणि तथा पञ्चमहोरगाः ६ भगवान्वासुदेवश्च कीर्त्यते त्र सनातनः स हि सत्यमृतं
चैव पवित्रं पुण्यमेव च ७ शाश्वतं ब्रह्म परमं ध्रुवं ज्योतिः सनातनं यस्य दिव्यानि कर्माणि कथयन्ति मनीषिणः ८ ॥ छ ॥

ज्वलनवत् सुजामित्रोपघावसत्वयदहं प्राणामदहंपदन्नाहं तसो [illegible] पुनिरितिमदन्यत्र किमपीति। तस्य वासुदेवस्य रूपमाह सनातन इति श्याकाशादिवत्सर्वदा हनिस्यत पात्रामायपात्त्वाद्यंतश्रुत्वाह्वात्म
प्रसभगवच्छरीरस्य नित्यत्वाय रयर्यापिं सनातनत्वं पुरातनइत्यर्थः सः वासुदेवो हि वशिद्धं सर्वसंचन्नशीयमानं कर्म। अन्नं तदेव वेदान्तज्ञायमानं पवित्रं पापनाशकं पुण्यं स्वअभ्युदयहेतुः सर्वकर्मफलम
तब्रह्मोऽस्कंऽन्तं तत् एवेतिभावः ७ त्रस्यैव निविशेषरूपमाह। शाश्वतं शश्वत्तानितरां भवं शाश्वतं तेन वस्तुतो देशतश्चापरिच्छिन्नं त्रत एव ब्रह्म बृहत्तप रमं कार्यकारणातीतं ध्रुवं कूटस्थं ज्योतिः चिन्मात्रं स
नातनं कालतोऽपरिच्छिन्नं। यस्य इहशस्यापि मायया विग्रहवतः ८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा०
२७

वति

इदृशादपि यस्मात्सन्मसद्विलक्षणमनिर्वचनीयं सदसच्चकार्यंकारणं च तद्रूपात्मकं विश्वं जातं संततिः ब्रह्मादिः प्रवृत्तिः पुरादिः ८ आत्मनीं सर्वात्मकं देहे पञ्चपञ्चभूतकार्यरूपाः गुणाः श्रोत्रादय
दात्मकं सप्राणान्नैव प्राणेन्नाममैवदन्नवाकपश्यनचक्षुः शृण्वनश्रोत्रं मन्वानो मनइत्यादिश्रुतेः पठ्युपतेजीवरूपं इति त्वंपदार्थमनूद्य तत्सदार्थमाह अव्यक्तादि अव्यक्तमव्याकृतं यत्परं निर्विशेषं ब्र
तयोरभेदमाह स एवेति। परिणीयते वेदेऽयमात्मा ब्रह्म अहं ब्रह्मास्मीत्यादौ। नन्वेनं तः प्रविष्टः शास्त्राजनानामिति शास्तृशास्यभावेन कर्तव्योरीशजीवयोरभेदस्य वदस्मेदेश्य चास्तिक्यः ननुतत्वि
कइतिचेत्तन्न तः प्रविष्टः श्रुतेः किं जीवोऽणुर्विभुर्वानाद्यः श्रुणार्देरेशास्तृः प्रवेशायोगात् प्रवेशेच सांतराल स्यायत्त्वायोगान् मध्यमस्य च सावयवत्वेन घटादिवदनित्यत्वं स्यभावात्। विभुर्नोपश्च कालाक
त्वा

असत्त्वमसदसैवैवयस्माद्विश्वंप्रवर्तते संततिश्च प्रवृत्तिश्च जन्ममृत्युपुनर्भवाः ९ अध्यात्मं भूपतेयच्चपंचभूतगुणात्मकं अव्यक्तादियत्परंयच्च स
एवपरिणीयते १० यत्स्तुतिपरयुक्ताध्यानयोगबलान्विताः प्रतिविंबमिवादर्शेपश्यंत्यात्मन्यवस्थितं ११ श्रद्धधानाः सदायुक्ताः सदाधर्म
परायणाः आसेवन्तिममध्यायंनराः पापात्प्रमुच्यते १२ अनन्तमणिकाध्यायंभारतसमसमादितः आस्तिकः सततमप्येवन्नक्षुभ्यूषवसीदति १३

शास्त्र

शादेरिवतल्पत्वेनमियः शास्यशास्तृत्वायोगात्तस्मादुपादानोपादेयभावेनवाधिष्ठानाध्यस्तभावेनवाईशजीवयोः प्रवेशप्रवेश्यभावेनशास्यभावः तेनेशस्यांतः प्रावेश्यत्वं संगच्छते तथा च तयोरभेदोपि
नात्विकएव १० अत्रविद्वदनुभवं प्रमाणयतियत्रद्विति। आत्मनिहार्दाकाशेपश्यंति प्रसगमेदेन प्रतिविंबमिवादर्श इति असंदिग्धत्वेदृशांत। नतुदृश्यते। अन्यथादृश्यपञ्जरत्वाद्वाज्ञानसानी
तत्वश्रुतिव्याकोपएव १२ युक्तः। नियमवान् आसेवनंजपन। आदितः नारायणं नमस्कृत्येत्यारभ्य। तेनभारतकथांशमात्रं यराशात्मज्ञो। विद्वान्निर्मुक्तएवात्म्यनादर्शत्याभिति भावः १३ ॥ राम०
२८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जपनकिंचित्अनुक्रमण्याःकांश्चिदपिश्लोकान् १४ एतद्भारतंवपुःशरीरंसंब्रह्मअमृतंदेवभाग्यअन्नेवापीत्यर्थः उन्नयंत्स्वसारात्सर्वपरिचारस्यातीपः तत्स्वंत्वेवसन्नित्रतमित्यर्थः १५
आरण्यकंउपनिषत्ओषधिभ्योपवादिभ्यः अमृतंयज्ञशेषः १६ इतिहासानांश्रीवरहस्यादीनांमध्ये १७ इतिहासेतियद्वत्संमापितंमग्नंतमुत्तंमायपावधीरितिमंत्रावपणोहिमायणीय

इमंसंध्येजपन्किंचित्सद्योमुच्येतकिल्बिषात् अनुक्रमण्यायावस्यादह्नाराव्याचसंचितं १४ भारतस्यवपुर्ह्येतत्सत्यंचामृतमेवच नवनीतंयथा
दध्नोद्विपदांब्राह्मणोयथा १५ आरण्यकंचवेदेभ्यओषधिभ्योमृतंयथा ह्रदानामुदधिःश्रेष्ठोगौर्वरिष्ठाचतुष्पदां १६ यथैतानी
तिहासानांतथाभारतमुच्यते यश्चैनंश्रावयेच्छ्राद्धेब्राह्मणान्पादमंततः अक्षय्यमन्नपानंवैपितॄंस्तस्योपतिष्ठते १७ इतिहासपुराणा
भ्यांवेदंसमुपबृंहयेत बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयंप्रहरिष्यति १८ कार्ष्णंवेदमिमंविद्वान्श्रावयित्वार्थमश्नुते भ्रूणहत्यादिकंचापिपा
पंजह्यादसंशयं। १९ यइमंशुचिरध्यायंपठेत्पर्वणिपर्वणि अधीतंभारतंतेनकृत्स्नंस्यादितिमेमतिः २० यश्चैनंशृणुयान्नित्यमार्षंश्र
द्धासमन्वितः सदीर्घमायुःकीर्तिंचस्वर्गतिंचाप्नुयान्नरः २१ एकतश्चतुरोवेदाभारतंचैतदेकतः पुराकिलसुरैः सर्वैः समेत्यतुलयाधृतं २२
चतुर्भ्यःसरहस्येभ्योवेदेभ्योह्यधिकंयदा तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्महाभारतमुच्यते २३ ॥ ॥ ॥ ॥

मारीचवधजैनेवायंहितंशक्योवक्त्वमेमान्तत्स्मादल्पश्रुतात्द्वेदस्यभयमुचितमेव वेदार्थजिज्ञासमाद्यमवश्यमध्येतव्यमित्यर्थः १८ कार्ष्णंकृष्णेनव्यासेनप्रोक्तंवेदंपुरुषार्थंचतुष्कंवेद
यंतः १९ २० २१ तुलयाधृतंसूत्रभाविकमावेनपरीक्षितं २२ सरहस्येभ्यः सोपनिषत्केभ्यः अधिकंअर्थगौरवयुक्तं २३ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामजी

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२८
महत्वे यद्यत आधिक्येगुरुत्वे अर्थतआधिक्ये २४ नवृत्तानर्थकोपहृादिवल्लायोमृषानहृश्यते कणिकनी सादिश्चाधर्मेप्रवर्त्तकोपि यंथोणितनस्तुरुफाचिहृमादिकथनेनस्य विपिविषसंहृकोल्ल
वल्कस्तमप्पेतनहेयमेवेसाशंक्याहतपइति। तपः कृच्छ्रचान्द्रायणादि। कल्कः पापंतदभावोनकल्कः कल्कोहीशमलैनसोरिसमाः तस्रातदिवज्ञः प्रकृतिभावः तपोनिर्मलिमाधनमित्र
र्थः विरोधित्वेवानर्नर्थः तेनतपः पापनाशकमित्यर्थः अध्ययनंवेदस्य। स्वाभाविकस्वस्ववर्णाश्रमादिप्रकारेणविहितः शमोदमस्तपः शौचमित्यादिः वेदविधिः वेदोक्तोविधिरग्निहोत्रमि
ध्योपासनादिः प्रसह्यप्रकर्षेणमोहाकृष्यादिः स्वमपिमोहाविन्नस्याहरणं शिलोञ्छादिना अर्जनंतदपिनकल्कोनैर्मल्यसाधनं नात्मेवनप आदीतिभावेनचिन्नामिघायेणाउपहतानिकल्क

महत्वेचगुरुत्वेचध्रियमाणंयतोधिकं महत्वाद्भारवत्वाच्चमहाभारतमुच्यते निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैः प्रमुच्यते २४ तपोनकल्को
ध्ययनंनकल्कः स्वाभाविकोवेदविधिर्नकल्कः प्रसह्यवित्ताहरणंनकल्कस्तान्येवभावोपहतानिकल्कः २५ इतिश्रीमहाभारतेआ
दिपर्वणिअनुक्रमणिकाध्यायः ।।श्रीरामायनमः।। ।।श्रीरामायनमः।। ।।श्रीरामचंद्रजीव।। ।।श्रीकालभैरवायनमः।।एम

पापंपापहेतुर्भवेदिति। यथाशीतादिसहनंवानप्रस्थैः कटकरसैश्चतल्पवत्क्रियमाणंतथापिभावमेवातंत्रदेकस्य स्वर्गापास्यस्यनैकायभवति। वहृस्तिवचत्वारिकर्माण्यभयंकराणिभयंप्रयच्छंत्यपथाकृता
निमानाग्निहोत्रंमतमानमौन [redacted] मानेमानाधीतमतमानयज्ञइतिएवंशिलोञ्छादिकमपिदंभेनकृतंपापायास्यथाश्रेयसेभवतिएवंभारते विधर्मश्चिद्भाव्यतिपादनेएवयामतासमा
मर्थं अर्थवादजातमपिभारतं पापायेवभवति तथावसर्वस्मादपियथात्मारामवादेयमेतत्तस्मात्त्रमितिसूपते। ग्रंथमप्यस्यमेधावीज्ञानविज्ञानतत्परः पलालमिवधान्यार्थीस
मग्रंथमशेषतइति २५ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिप्रथमोध्यायः ।। ।।श्रीरामायनमः।। ।।श्रीकालभैरवायनमः।। ।।श्रीरामचंद्रायनमः।। ।।राम एम०
२८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवंप्रथमेध्यायेसूत्रितानामर्थानांप्रकरणशोविभागंशिष्याणामवधानायप्रदर्शयिष्यन्नादौराममूयसादपितिंकुरुक्षेत्ररूपाण्यसमंतात्पंचरूपंचसंगात्सदर्शयतिसमंतेति।समंतपंचकंनामपुण्यंद्विजनिषेवितं।ग
तत्वानि।स्मितंदेशंयद्रूपत्वामवसरेत्यादिनायदुक्तंएतंसर्वंतंदेशंतत्वंयथाहंचश्रोतुमिच्छामहेवयं १ ममममत्रैः कथाःशुभाः २ क्षत्रंक्षत्रियजातिं अमर्षःस्वपितुःक्षत्रियेणहननात्जातःक्रोधस्तेनाहतं

ऋषयऊचुः समंतपंचकमितियदुक्तंसूतनंदन एतत्सर्वंयथातत्वंश्रोतुमिच्छामहेवयं १ सौतिरुवाच शृणुध्वंममभोविप्राब्रुवतश्चकथाःशुभाः
समंतपंचकाख्यंचश्रोतुमर्हथसत्तमाः २ त्रेताद्वापरयोःसंधौरामःशस्त्रभृतांवरः असकृत्पार्थिवंक्षत्रंजघानामर्षचोदितः ३ ससर्वंक्षत्रमु
त्साद्यस्ववीर्येणानलद्युतिः समंतपंचकेपंचचकाररौधिरान्ह्रदान ४ सतेषुरुधिरांभःसुह्रदेषुक्रोधमूर्छितः पितॄन्संतर्पयामाससरुधिरेणेति
नःश्रुतं ५ अथर्चीकादयोभ्येत्यपितरोराममब्रुवन राम राम महाभागप्रीताःस्मतवभार्गव ६ अनयापितृभक्त्याचविक्रमेणचतेविभो वरं
वृणीष्वभद्रंतेयमिच्छसिमहाद्युते ७ रामउवाच यदिमेपितरःप्रीतायद्यनुग्राह्यतामयि यच्चरोषाभिभूतेनक्षत्रमुत्सादितंमया ८ अतश्च
पापान्मुच्येहमेषमेप्रार्थितोवरः ह्रदाश्चतीर्थभूतामेभवेयुर्भुविविश्रुताः ९ एवंभविष्यतीत्येवंपितरस्तमथाब्रुवन तंक्षमस्वेतिनिषिषिधुस्ततः
सविरराम ह १० तेषांसमीपेयोदेशोह्रदानांरुधिरांभसां समंतपंचकमितिपुण्यंतत्परिकीर्तितं येनलिंगेनयोदेशोयुक्तःसमुपलक्ष्यते तेनैवना
म्नातंदेशंवाच्यमाहुर्मनीषिणः १२ ॥श्रीरामायनमः॥

तेनतोदितः प्रेरितः ३ रौधिरान्रुधिरपूर्णान् ४ रुधिरेणपितृणांतर्पणात्सर्वविधिहिंसापित्राद्युद्देशेनैवकर्तव्येतिसूचितं ५ क्रोधवक्तेःषुशब्दानिक्षेपादितिभावः ६ ७ ८ ९ निषि
षिधुः निषिद्धवंतः अक्षराधिक्यमार्षमभ्यासलोपोवाआर्षः।निषिषिधुरितियावत् शशासः हिंसातोविरमस्वेति।शिक्षितवंतइत्यर्थः १२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२३ मूर्द्धाः निम्नोन्नतकंटकिवादयः तद्रहिते २४ समंतेत्यत्र सानां पंचकं समंतपंचकं तत्सरोरूपावर्त्ती देशो विज्ञाप्तो मेरुणक्तं तत्र समंततः शतहृदस्पावयवार्थदर्शयति अष्टादश इति एकीभावेनागत्य यायुध्यतीति
समंततः संयुक्तविमुनस्रादिविधिससालित्पयामसमंतपंचकमित्युक्तं । समेसमेत्य तं द्विजास्ताश्च तत्रैव निधनं गताः सुधिकपाठे समेतानां च ताः नाशोपलक्षणार्थः एतत् एवं प्रकारेण अभिनिर्वृत्तं निष्पन्नं २५ १६

अंतरे चैव संप्राप्ते कलिद्वापरयोरभूत् समंतपंचके युद्धं कुरुपांडवसेनयोः १३ तस्मिन्परमधर्मिष्ठे देशे भूदोषवर्जिते अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो
युयुत्सया समेसमेत्य तं द्विजास्ताश्च तत्रैव निधनं गताः एतन्नामाभिनिर्वृत्तं तस्य देशस्य वै द्विजाः १५ पुण्यश्च रमणीयश्च स देशो वः प्रकीर्तितः त
देतत्कथितं सर्वं मया ब्राह्मणसत्तमः १६ यथा देशः स विख्यातस्त्रिषु लोकेषु सुव्रताः ऋषय ऊचुः अक्षौहिण्य इति प्रोक्तं यत्त्वया सूतनंदन
एतदिच्छामहे श्रोतुं सर्वमेव यथातथं १७ अक्षौहिण्याः परीमाणं नराश्वरथदंतिनां यथावच्चैव नो ब्रूहि सर्वं हि विदितं तव १८ सौतिरुव
एको रथो गजश्चैको नराः पंच पदातयः त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते १९ पत्तिं तु त्रिगुणामेतामाहुः सेनामुखं बुधाः त्रीणि सेनामुखान्ये ३
को गुल्म इत्यभिधीयते २० त्रयो गुल्मा गणो नाम वाहिनी तु गणास्त्रयः स्मृतास्तिस्रस्तु वाहिन्यः पृतनेति विचक्षणैः २१ चमूस्तु पृतनास्ति
२७ स्रस्तिस्रश्चम्वस्त्वनीकिनी अनीकिनीं दशगुणां प्राहुरक्षौहिणीं बुधाः २२ अक्षौहिण्याः प्रसंख्याता रथानां द्विजसत्तमाः संख्या गणि
ततत्त्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः २३ शतान्युपरि चैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः गजानां च परीमाणमेतदेव विनिर्दिशेत् ज्ञेयं शतसहस्रं तु सह
स्राणि नवैव तु नराणामपि पंचाशच्छतानि त्रीणि चानघाः २५ पंचषष्टिसहस्राणि तथाश्वानां शतानि च दशोत्तराणि षट् प्राहुर्यथावदिह सं
ख्यया १६ एतामक्षौहिणीं प्राहुः संख्यातत्त्वविदो जनाः यां वः कथितवानस्मि विस्तरेण तपोधनाः २७ ॥ ॥ ॥छ

पदातयः पदगामिनः यादिगजनानां तांश्च पदामः १९ अक्षौहिण्याः परीमाणं संख्यायाद्विसहस्रैर्गजैः २० ८ ७० रथैस्तैः २१ ८ ७० हयैः ६५ ६१० पंचद्वे २० ९३ ५० श्वपदाः

स्थिरिताः एकीभूताः संधिताः ॥ २८ ३१ द्रौणिः अश्वत्थामा हार्दिक्यः कृतवर्मा गौतमः कृपाचार्यः ३२ पर्वसंग्रहं वक्तुं प्रतिजानीते यत्रेति यत्र शौनकेन सत्रादिना । हे शौनक हे ब्रह्मन् मत्स्वयमेतेष्विष्टास्ते निष्ठायांमूना
हृष्टाः तेषु हृष्टतरास्तेन विदितः शौनकवृत्तं कृष्णादिमन्त्रैः गारीहुणादिमन्त्रैः गारीहुणादिर्बुद्धैः तेन तव सत्रेप्पतन्भारताख्यानं मत्तः श्रृण्वन्तं जनमेजयस्य सत्रे व्यासशिष्येण कथितमिति सत्रेण संबंधः ३२
तत्र सर्पसत्रे जनमेजयं प्रति पहेशं पापनेनोक्तं तदेव शौनकं प्रति सूतेन वक्तुं प्रति ज्ञातेन तत्र पौष्यं पौलोममास्तीकं चाकिंमि सप्रतिज्ञातमप्युच्यते सूतेनेति चेत् । अत्राह कथितमिति । सत्रे व्यासशि
ष्येणापलाथितं तत्र भारते पौष्यं पौलोमं चास्तीकं च महीक्षितां यशो वीर्यं च वक्तुमिति शेषः आदितः स्मृतमिति योजना । स्मरणं तु विस्तरार्थं ग्रपंभावः तद्धि ज्ञानार्थिग्रहसेवाभिगच्छेत्समिसा

एतया संख्यया ह्यासन्कुरुपांडवसेनयोः अक्षौहिण्यो हि द्विजश्रेष्ठाः समिताष्टादशैव तु २८ समेतास्तत्र वै देशे तत्रैव निधनं गताः कौरवान्कार
णं कृत्वा कालेनाद्भुतकर्मणा २९ अहानि युयुधे भीष्मो दशैव परमास्त्रवित् अहानि पंच द्रोणस्तु ररक्ष कुरुवाहिनीं ३० अहनी युयुधे
द्वे तु कर्णः परबलार्दनः शल्योऽर्द्धदिवसं चैव गदायुद्धमतः परं ३१ तस्यैव दिवसस्यांते द्रौणिहार्दिक्यगौतमाः प्रसुप्तं निशि विश्वस्तं जघ्नुर्यौ
धिष्ठिरं बलं ३२ यत्तु शौनकसत्रे ते भारताख्यानमुत्तमं जनमेजयस्य तत्सत्रे व्यासशिष्येण धीमता ३३ कथितं विस्तरार्थं च यशो वीर्यं महीक्षितां
पौष्यं तत्र च पौलोममास्तीकं चादितः स्मृतं ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ

२६

णः श्रौत्रियं ब्रह्म निष्ठं च विघ्नयामक्षंतीत्येवमादिश्रुतेः गुरुसेवामाहात्म्यं गुरूणां च माहात्म्यं पुत्रादीनां विद्यार्थत्वं च निरूपणीयं तेष्वनन्तमाभावे पि विघ्नाते वो देवमर्हति निजार्थमात्राचार्येणास्त्र
ख्यापिका मुखेनेव पौष्यगुरुशुश्रूषा माहात्म्यं पौलोमभार्गवाणां गुरूणां महामाप्रमुक्तं । आस्तीके जरत्कारोः प्रतिपत्नागार्हस्थ्यास्या कृतार्थत्वदर्शनेन पुत्रादीनामावश्यकानामपि विद्यां
गत्वमुक्तं विविदिषंति यज्ञेनेत्यादिश्रुतेः तस्मान्महोपनिषदां भेदनत्रयकथनमावश्यकमिति । अख्यापिकामुखेन कथ्यमानो गहनोप्यर्थः सुग्रहो भवतीति सत्रे सुमहीमतां यशो दीर्घचा

आ०
३०

मोक्षिभिर्मोक्षार्थिभिर्नरैः प्रतिपन्नं शरणीकृतं वैराग्यमिव यथा परवैराग्यस्य नान्यत्किंचित्फलं कैवल्यं एवमेतच्छ्रवणस्यापीति भावः ३५ आत्मेति आत्मज्ञानमेव स्वतः पुरुषार्थ इति आत्मैव स्वतः प्रियं वदि
तद्वत् प्रमाणेष्वनन्यावेदकत्वात् श्रमन् ज्ञानं तु सर्वपुरुषसंस्काराहाणकर्मणां यथोक्तं भट्टपादैः सर्वत्रैव हि विज्ञानं संस्कारत्वेन गम्यते पराङ्गं चात्मविज्ञानादन्यत्रेत्यवधार्यतामिति । प्रधानार्थः श्रुत्या
वाससिद्धप्रयोजनः ३६ ३७ कविभिः काव्यकर्तृभिः आसेव्यते इदं जगत्सर्वमिति प्रसिद्धे तेषामद्भुतकाव्यरचने इदमेव लक्षणमित्यर्थः अभिजातः कुलीनः ३८ उत्तमा वरमा बुद्धिर्ध्यता वि

विचित्रार्थपदाख्यानमनेकसमयान्वितं प्रतिपन्नं नरैः प्राज्ञैर्वैराग्यमिव मोक्षिभिः ३५ आत्मेव वेदितव्येषु प्रियेष्विव हि जीवितं इतिहासः
प्रधानार्थः श्रेष्ठः सर्वागमेष्वयं ३६ अनाश्रित्येदमाख्यानं कथा भुवि न विद्यते आहारमनपाश्रित्य शरीरस्येव धारणं ३७ तदेतद्भारतं
क३ नाम कविभिस्तूपजीव्यते उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः ३८ इतिहासोत्तमेऽस्मिंस्तु अर्पिता बुद्धिरुत्तमा स्वरव्यंजनयोः कृत्स्ना लो
कवेदाश्रयेव वाक् ३९ तस्य प्रज्ञाभिपन्नस्य विचित्रपदपर्वणः सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्य वेदार्थैर्भूषितस्य च ४० भारतस्येतिहासस्य
श्रूयतां पर्वसंग्रहः पर्वानुक्रमणी पूर्वं द्वितीयः पर्वसंग्रहः ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ख्याताः करणावृत्तिः ३९ प्रज्ञयाभिपन्नं प्राप्तं तस्य ४० पर्वणां उपक्रमोपसंहारैकरूप्यादिना एकमर्थं प्रत्यंतिकास्त्येन प्रतिपादयन्ति पर्वाणि प्रकरणानि तेषां संग्रहः समस्य विविच्य ग्रहो यस्मि
न स पर्वसंग्रहो द्वितीयं पर्व ४१ ॥ ॥श्रीरामजीसहाय॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनम॥ ॥श्रीकालभैरवायनमः॥ ॥ राम०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पर्वपंचकंतासर्पसत्रं तत्राप्तीकेकर्मधाधाम्प्रक्तं तत्क थिरोदेवभावंशाप्यापा हजन्मलभंतेइत्सादौ अंशावतरणंउक्तं षष्ठे अंशावतारणं देवानां भूमौभागशोवतरणं आदिः प्रथमं पर्वसर्वः तेन
एवौक्ताम्रतत्र जितागंगछतेसंभवे अत्रलब्धजन्मनामपि तेषांनिपमेनस्तुतिः किंतसर्पनागादितामसपोनिधासिरपिकर्मविशाद्भवतीत्युक्तं ससमेंतत्राप्यर्थाथिनोवंधन प्रभापेनद्ग्नोनि
जातुषदर्शितं। अष्टमे। तथाकामकाः स्त्रियोवंधूनपिघातयंतीत्येसविश्वसनीयास्ताइतिहैडंवे। नवमे। दर्शितं। श्वकृकारमद्ययाप्यपिशरीरस्यार्थेपराणानपियामराः प्रसहमादद तइतिवक

मा २

पौष्यंपौलोमंमास्तिकमादिरंशावतारणं ततः संभवपर्वोक्तमद्भुतंरोमहर्षणं ४२ दाहोजतुगृहस्यात्रहैडिंबंपर्वचोच्यते ततोबकव
धः पर्वपर्वचैत्ररथंततः ४३ ततः स्वयंवरोदेव्याः पांचाल्याः पर्वचोच्यते क्षात्रधर्मेणनिर्जित्यततोवैवाहिकंस्मृतं ४४ विदुरागम
नंपर्वराज्यलंभस्तथैवच अर्जुनस्यवनेवासः सुभद्राहरणंततः ४५ सुभद्राहरणाद्ध्वंज्ञेयंहरणहारिकं ततः खांडवदाहाख्यंत
त्रैवमयदर्शनं ४६ सभापर्वततः प्रोक्तंमंत्रपर्वततः परं जरासंधवधः पर्वपर्वदिग्विजयंतथा ४७ ॥ छ ॥ छ ॥

प्र २

वधेदशमे सूचितं ततः कष्टतरंगतिंगम अधानाः प्राणिनः पासवंतीतिप्रवंधेनपरीक्ष्यलोकाकुर्मचिताब्राह्मणोनिर्वेदमापाल्लस्यकृतः क्रमेणेनजितक्रसस्थविपदंहितः एवमसम्भोगिपतंतदा
ख्यानंतासयान्नयनेनएजसानांस्रात्विकानांवगतिः परीक्षणीयाम्बग्रेपतिंकरणंवदुर्माणल्लादिहुग्रंथविस्तरभयान्नप्रपंच्यते ४२ चैत्ररथंअंगारपर्णचरितंपर्व ४३ ४४ विदुरा
गमनं राज्यलंभश्चेकंपर्वलंभोलाभः ४५ हरणंदायः पारिबर्हमितियावत् प्रहारिका समानपनं खांडवदाहोमयदर्शनंचैकंपर्व ४६ सभापर्वसभाप्रवेशनपर्वमंत्रोराजसूयार्थः मंत्रणं ४७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मा०
३१

४८ अनुद्यूतं पुनर्द्यूतं ४९ अभिगमनं तपसो गमनं ५० ५१ पञ्चपर्वं भीमेन ५२ समस्यासमाधानस्थानं ५३ घोषयात्रा कौरवाणां॥ मृगस्वप्नो धर्मराजस्य ५४ ऐंद्रद्युम्नमित्यत्र क्रमोन
विवर्जितः संख्यापांडवस्य पतिसमस्यो नगरं निवेदयर्व ५५ ५६ कुंडलाहरणं कर्णस्य कुंतीसुतस्य आरणेयं आरणीहरणं ब्राह्मणस्य धर्मेण॥ प्रवेशो विराटनगरे॥ समयस्य प्रतिज्ञातस्य पालनं प्रवेशात्पूर्वं

पर्वदिग्विजयाह्वं स्वेराजसूयिकमुच्यते ततश्चार्घाभिहरणं शिशुपालवधस्ततः ४८ द्यूतपर्वततः प्रोक्तमनुद्यूतं ततः परं ततश्चारण्यकं पर्व
किर्मीरवधएवच ४९ अर्जुनस्याभिगमनं पर्वज्ञेयमतः परं ईश्वरार्जुनयोर्युद्धं पर्वकैराजसंज्ञितं ५० इंद्रलोकाभिगमनं पर्वज्ञेयमतः परं न
लोपाख्यानमपिचधर्मिष्ठं करुणोदयं ५१ तीर्थयात्राततः पर्वकुरुराजस्यधीमतः जटासुरवधः पर्वयक्षयुद्धमतः परं ५२ निवातकव
चैर्युद्धं पर्वचाजगरं ततः मार्कंडेयसमास्याच पर्वानंतरमुच्यते ५३ संवादश्चततः पर्वद्रौपदीसत्यभामयोः घोषयात्राततः पर्वमृगस्वप्नो
द्भवं ततः ५४ व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमैंद्रद्युम्नं तथैवच द्रौपदीहरणं पर्वजयद्रथविमोक्षणं ५५ पतिव्रतायामहात्म्यं सावित्र्याश्चैवमुत्त
रामोपाख्यानमत्रैव पर्वज्ञेयमतः परं ५६ कुंडलाहरणं पर्वततः परमिहोच्यते आरणेयं ततः पर्ववैराटं तदनंतरं पांडवानां प्रवेश
श्चसमयपालनं ५७ कीचकानांवधः पर्वपर्वगोग्रहणं ततः अभिमन्योश्चवैराट्याः पर्ववैवाहिकं स्मृतं ५८ उद्योगपर्वविज्ञेयमतऊर्ध्वं
महाद्भुतं ततः संजययानाख्यं पर्वज्ञेयमतः परं ५९ प्रजागरं तथापर्व धृतराष्ट्रस्यचिंतया पर्वसानत्सुजातं वैगुह्यमध्यात्मदर्शनं ६०॥ध

र्स ५७ अभिमन्योः अर्जुनपुत्रस्य ५८ संजययानं पांडवास्यति ५९ ६० श्रीरामायनमः श्रीकालभैरवायनमः श्रीकाशीविश्वेश्वरायनमः॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पानसंधिस्ततः पर्व भगवद्यानमेव च मातलीयमुपाख्यानं चरितं गालवस्य च ६१ सावित्रं वामदेव्यं च वैन्योपाख्यानमेव च जामदग्न्यमुपाख्यानं पर्व
षोडशराजिकं ६२ सभाप्रवेशः कृष्णस्य विदुलापुत्रशासने उद्योगः सैन्यनिर्याणं श्वेतोपाख्यानमेव च ६३ ज्ञेयं विवादपर्वात्र कर्णस्या
पि महात्मनः निर्याणं च ततः पर्व कुरुपांडवसेनयोः ६४ रथातिरथसंख्या च पर्वोक्तं तदनंतरं उलूकदूतागमनं पर्वामर्षविवर्द्धनं ६५ अं
बोपाख्यानमत्रैव पर्व ज्ञेयमतः परं दिव्यं चक्षुर्ददौ यत्र संजयाय महात्मने ऋषिः भीष्माभिषेचनं पर्व ततश्चाद्भुतमुच्यते ६६ जंबूखंडविनिर्माणं पर्वोक्तं त
दनंतरं भूमिपर्व ततः प्रोक्तं द्वीपविस्तारकीर्त्तनं ६७ पर्वोक्तं भगवद्गीता पर्व भीष्मवधस्ततः द्रोणाभिषेचनं पर्व संशप्तकवधस्ततः ६८ अ
भिमन्युवधः पर्व प्रतिज्ञापर्व चोच्यते जयद्रथवधं पर्व घटोत्कचवधस्ततः ६९ ततो द्रोणवधः पर्व विज्ञेयं लोमहर्षणं मोक्षो नारायणा
स्त्रस्य पर्वानंतरमुच्यते ७० कर्णपर्व ततो ज्ञेयं शल्यपर्व ततः परं ह्रदप्रवेशनं पर्व गदायुद्धमतः परं ७१ सारस्वतं ततः पर्व तीर्थवंशानु
कीर्त्तनं अत ऊर्ध्वं सुबीभत्सं पर्व सौप्तिकमुच्यते ७२ ऐषीकं पर्व चोद्दिष्टमत ऊर्ध्वं सुदारुणं जलप्रदानिकं पर्व स्त्रीविलापस्ततः परं ७२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कुरूणामौर्ध्वदेहिकं आद्यंपर्व चार्वाकस्य ब्रह्मरूपिणो राक्षसस्य विप्रकोपात् निग्रहः शांतिपर्व ७४ शांतिपर्व हि त्वाम्भां शांतीति ७५ ७६ भासयेतिपाठः ततोऽभयप्रज्ञापि सत्यमयैसर्गः ७७ अनुशा
सनं धर्माधर्मोपदेशः तत्संबंद्ध्यानुशासनिकं ७८ शास्त्रांतरस्थ शास्त्रांतरे पदद्वये काव शातपद्मतेन तु खिलमिति वैदिकोप्रसिद्धिः यथा वक्षूचानां श्रीसूक्तपेधासूक्तादिनां संहिताकाले पाठो दृश्य

आद्यं पर्व ततो ज्ञेयं कुरूणामौर्ध्वदेहिकं चार्वाकनिग्रहः पर्व रक्षसो ब्रह्मरूपिणः ७४ अभिषेचनिकं पर्व धर्मराजस्य धीमतः प्रविभागो गृहाणां
च पर्वोक्तं तदनंतरं ७५ शांतिपर्व ततो यत्र राजधर्मानुशासनं आपद्धर्मश्च पर्वोक्तं मोक्षधर्मस्ततः परं ७६ शुकप्रश्नाभिगमनं ब्रह्मप्रश्ना
नुशासनं प्रादुर्भावश्च दुर्वाससः संवादश्चैव मायया ७७ ततः पर्व परिज्ञेयमानुशासनिकं परं स्वर्गारोहणिकं चैव ततो भीष्मस्य धीमतः ७८
ततोऽश्वमेधिकं पर्व सर्वपापप्रणाशनं अनुगीता ततः पर्व ज्ञेयमध्यात्मवाचकं ७९ पर्व चाश्रमवासाख्यं पुत्रदर्शनमेव च नारदागमनं
पर्व ततः परमिहोच्यते ८० मौशलं पर्व चोद्दिष्टं ततो घोरं सुदारुणं महाप्रस्थानिकं पर्व स्वर्गारोहि हरिवंशस्ततः पर्व पुराणं खिलसंज्ञितं वि
ष्णुपर्व शिशोश्चर्या विष्णोः कंसवधस्तथा॥ ८२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ते एवमस्मिन्नितिहासे पुराणांतरस्थ आकांक्षावशात् य ऽऽतंतो खिलं हरिवंशाख्यमिसा हरिवंश इति। अत एवास्य खिलस्य पुराणमिति विशेषणं तथाहि अत्र विष्णुचर्या विष्णुपुराणे
ऽमासाकल्येन दृश्यते ८२ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामजी: ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवं भविष्यपुराणकथा च खिलेष्वेवाद्भुतं महदिति । यथा वाक्यं अद्भुतं तत्प्रकारवाराहनारसिंहवामनप्रादुर्भावादिकैलासयात्रात्रिपुरवधान्तं एतत्स्वपर्वशतं एकैकस्मिन्महाप्रकरणेऽवान्तरप्रकरणानामनं
मविविवक्षया ऽष्टादशसंख्यत्वेन लोमहर्षणिनोक्तं ८३ ८४ तत्रैकस्मिन्महापर्वणि कस्यवान्तरपर्वाणि तेषु च केके ऽर्थाः प्रतिपाद्याः एकैकस्मिन्महापर्वणि श्लोकसंख्या च का इत्येतत्सूत्र
मुपक्रमते समास इति । अयं तु हि स्योऽपक्रमणस्याध्यायः स च भारतस्य समासः संक्षेपपर्वेत्यर्थः अत्र प्रत्नतेऽद्भुतो येऽध्यायेपर्वसंग्रहः एवं पौष्यादिभिश्च मयदर्शनान्तैः सप्तदशभिश्चैवं एकोनविं

भविष्यपर्व चाप्युक्तं खिलेचैवाद्भुतं महत् एतत्सर्वशतं पूर्णं व्यासेनोक्तं महात्मना ८३ यथावत्सूतपुत्रेण लोमहर्षणिना ततः उक्तानि नैमिषा
ण्ये पर्वाण्यष्टादशैव तु ८४ समासो भारतस्यायं तत्रोक्तः पर्वसंग्रहः पौष्यं पौलोममास्तीकमादिरंशावतारणं ८५ संभवो जतुवेश्माख्यं
हिडिंबबकयोर्वधः तथा चैत्ररथं देव्याः पांचाल्याश्च स्वयंवरः ८६ क्षात्रधर्मेण निर्जित्य ततो वैवाहिकं स्मृतं विदुरागमनं चैव राज्यलंभ
स्तथैव च ८७ वनवासोऽर्जुनस्यापि सुभद्राहरणं ततः हरणाहरणं चैव दहनं खाण्डवस्य च ८८ मयस्य दर्शनं चैव आदिपर्वणि कथ्यते ॥ ॥

शसापर्वण्यादित्वं चास्य तत्राद्यत्वात् किंतु सर्वेषामादित्वं निर्दिष्ट कायति इति । एवं सभादीनामपि संज्ञा तत्तदेकैकार्थत्वाद्बोध्या । अत्रत्यापंसंग्रहः आदौ सभारण्यविराटउद्योगभीष्मद्रोणरौप्तस्यजि
शल्यसौप्तिके स्त्रीशांति दानाश्वमेधाश्रमस्थितौ मौसलप्रस्थानयोर्गमे खिलेषु च पर्वाणि ध्रुसंकन्यवायोऽष्टीधट्ककत्रिधीः वाहृद्विद्वित्रिभूम्याभाश्चेतिशतक्रमादिति ८५ ८६ ८७ ८८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पे

अत्र पाधा मतत्तत्तदाख्यानतासर्पा॥ णिशोश्यां संगृहीता निकुण्डवहृषवह्नुता अत्रोपः सेवनेगृहांतं विषादेवता श्वानरक्षांतीसाह पौष्यकतरवलोनपार्थना साध्यः सचेद्देवनतादितः अन्येतिम
द्रुतांपश्चाद्गृत्तकेनतक्षकोपथा शाह्नो हृत्तेघनतोवन्हिपुलोमानुावधापतुः शापमसूत्तिपतः पौलोमेतत्यंशुतिं ५० लोकान्मंत्रान्महेंद्राद्यवाद्दाणोवी यमद्भुतं। नक्षकोन खेतस्थाविसाह्नी केनव
र्णितं। अन्मात्यम पिमात्रोक्तं सघोपेनानतिष्ठतिमस्त्रीकुर्वंतेविद्यावेदाश्वाहिगणो यथा। मिथ्यावादेनयेदासीकृतानाहतसंनतिंत्विकां। संनतिं ना श्यसे वा गरुडसा। निवयन्नगान। आपुर्हां निर्भ
तिर

पौष्ये पर्वणि माहात्म्यमुत्तंकस्योपवर्णितं ४९ पौलोमे भृगुवंशस्य विस्तारः परिकीर्त्तितः आस्तीके सर्वनागानां गरुडस्य च संभवः ५० क्षी
रोदमथनं चैव जन्मोच्चैःश्रवसस्तथा यजतः सर्पसत्रेण राज्ञः पारीक्षितस्य च ५१ कथेयमभिनिर्वृत्ता भारतानां महात्मनां विविधाः
संभवा राज्ञामुक्ताः संभवपर्वणि ५३ अन्येषां चैव शूराणामृषेर्द्वैपायनस्य च अंशावतरणं चात्र देवानां परिकीर्त्तितं ५४ दैत्या
नां दानवानां च यक्षाणां च महौजसां नागानामथ सर्पाणां गंधर्वाणां पतत्रिणां ५५ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

हान्शोकोहिं सायां चाग्नि संभ्रमः स्त्रीरिवमवंसेवंदारसक्तस्पट्टमंतेवजपायैतकमर्पिणांच्छेद्वदारान्कोरोतिचेतनतदाजाल्का ... तरिवकायंतिएवृजेक्ष्हान। नत्वामतंशाहृत्तिंधोः समंलब्धंसरा
स्रैः आस्वादितं विष्णुभक्तैः सौरेनन्मैः। स्त्रियामितैः देवपंक्तौ सधांलेभेदेसादेह लिदासममसचितश्विवृत्तेस्पांकाश्यामेवमहेश्वराग ५१ ५२ विपामाधंतिसंतोपी सक्तंव्या
स्यजन्मानि। देवासुरानरेषेवमंतीसंशावतारणे ५३ असत्यस्यापिपापस्यविपाकमतिदारुणां। अत्र्यमतापिंवसतूणीमांरुव्यंदुंदुभौ ५४ ५५ ॥ ॥ छ छ ॥ राम०
व२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वे२

शिष्टानां चेतसस्तुष्टिर्धर्मश्चामात्यमश्रुतेः शकुंतलामीहमानं दुष्यंतमपमनोयथा ८६ पितुर्ईश्वहरस्तत्रः श्रेयोलक्ष्मीं च विदितिभीष्मवस्सहस्वम्नानासंतंतिचपपातिवान् ९७ ९९ १०० क्षेत्र
वीजे विनाशोगाण्डवधूश्चपञ्चपुत्रजनितः केवलात्कर्मणा इति श्लोकसंभवपर्वणि १ विषयार्थिभिर्लब्धाधातपतिस्मवांधवान् ईश्वरस्तानवमुक्तंजातषवपर्वणि २ ३ ४ अविश्वास्या

अन्येषां चैव भूतानां विविधानां समुद्भवः महर्षेराश्रमपदे कण्वस्य च तपस्विनः ९६ शकुंतलायां दुष्यंताद्भरतश्चापि जज्ञिवान् यस्य लोकेषु नाम्ने
दं प्रथितं भारतं कुलं ९७ वसूनां पुनरुत्पत्तिर्भागीरथ्यां महात्मनां शंतनोर्वेश्मनि पुनस्तेषां चारोहणं दिवि ९८ तेजोंशानां च संपातो भीष्मस्या
प्यत्र संभवः राज्यान्निवर्त्तनं तस्य ब्रह्मचर्यव्रते स्थितिः ९९ प्रतिज्ञापालनं चैव रक्षा चित्रांगदस्य च हते चित्रांगदे चैव रक्षा भ्रातुर्यवीयसः
१०० विचित्रवीर्यस्य तथा राज्ये संप्रतिपादनं धर्मस्य नृषु संभूतिरणीमांडव्यशापजा १ कृष्णद्वैपायनाच्चैव प्रसूतिर्वरदानजा धृतराष्ट्रस्य पां
डोश्च पांडवानां च संभवः २ वारणावतयात्रायां मंत्रो दुर्योधनस्य च हितोपदेशश्च पथि धर्मराजस्य धीमतः ३ विदुरेण कृतो यत्र हितार्थं म्लेछ
भाषया विदुरस्य च वाक्येन सुरुंगोपक्रमक्रिया ४ निषाद्याः पंचपुत्रायाः सुप्ताया जतुवेश्मनि पुरोचनस्य चात्रैव दहनं संप्रकीर्तितं पां
डवानां वने घोरे हिडिंबायाश्च दर्शनं ५ एमराम॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

ऊंगा१

ः स्त्रियः कामात् यानयंसपिवाधवानइतिदर्शितं व्यासो हिंववधपर्वणि ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५ छ ५॥
इं१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
३५

यस्मिन्नोहे पौलोमि वसेत्तुणपन्नभोजनः उपकुर्यान्नमिसेवमत्कं वकवधेऽपि च ७ ९ ब्राह्मणान्नयहादेवकृत्रंजपतिनामया। इतितासहशंनादाहचैत्ररथेमुनिः सर्पसत्क्रन्यां। नयतीनशंराखुंच
लब्धवान। वसिष्ठस्य प्रसादेन राजा संवरणो यथाविप्रिष्ठस्य शतं पुत्रान्नाशयामासलौकिकः नैनं चवाधिरेभ्रस्तहसाह्लात्स्य प्रसोक्लात। प्राड्ः स्वला दिनोदेहं निसकृति। नतकृमो। नशशायवसि

तत्रैव च हिडिंबस्य वधो भीमान्महाबलात ६ घटोत्कचस्य चोत्पत्तिरत्रैव परिकीर्तिता महर्षेर्दर्शनं चैव व्यासस्यामिततेजसः ७ तदाज्ञयैकचक्रा
यां ब्राह्मणस्य निवेशने अज्ञातचर्यया वासो यत्र तेषां प्रकीर्तितः ८ बकस्य निधनं चैव नागराणां च विस्मयः संभवश्चैव कृष्णाया धृष्टद्यु ९
म्नस्य चैव ह ९ ब्राह्मणात्समुपश्रुत्य व्यासवाक्यप्रचोदिताः द्रौपदीं प्रार्थयंतस्ते स्वयंवरदिदृक्षया। १० पांचालानभितो जग्मुर्यत्र कौ
तूहलान्विताः कृष्णस्य धार्त्तराष्ट्राणां पांडवान्प्रति १२ अंगारपर्णं निर्जित्य गंगाकूलेऽर्जुनस्तदा संख्यं कृत्वा ततस्तेन तस्मादेव संस्क्रा ९
११

शोहिपत्रघ्नमपिकौशिकं। कौशिकेन्कोर्यतयस्तरावेपैमोगृहते खलेचवाचिमाधुर्यवीजसंस्कारसंकराना ब्राह्मणोगर्भसंस्थो पिमाननीयोमनीषि णां अौर्वोहिमाभरूरूरुः कृत्रमं धमचीकर ९
शोषं१

आ०
३५

२६

लोकवेदविरोधि यपि मातुर्वाक्यं न लंघयेत्। इत्येकस्यां मिमीयं चेत्सकं स्वपं वोन नवेदविरुद्धमेकस्या बहुभर्तृता नैकस्यै बहवो नेका द्वौ यतः इति चक्रुता नैकस्यैव बहवः सहपतय इति। तस्माल्लोका
द्वेयती विरुद्धे इति वक्तव्ये विशेषः अग्नीषोमीयं चक्रमाह्नायाग्न्यहस्त्वमे तिमनुष्यतां। अग्नयवस्थाग्निर्कीः इमाग्नुहस्योपोषिदिस्याभि। अग्नीषोमा लाहुतिः सम्यगादि समुपतिष्ठति। आदित्यादाज्ञाय नैवहेष्टेरनं
ततः प्रजाः द्रौणो वह्नि चतुष्कोणस्थो यो षिद्ध्ये भावतः अग्नित्रयो स्थितासीनामृत्यो पित्रोऽभावतः अग्निद्वयो [illegible] स्थिता देवानस्पृशन्ति। किं निहिते। देवजाः पार्थमादे यामृतुमग्निविवर्जि

तापसमथवासिष्ठमौर्वं चाख्यानमुत्तमं भ्रातृभिः सहितः सर्वैः पांचालानभितो ययौ १३ पांचालनगरे चापि लक्ष्यं भित्वा धनंजयः द्रौपदीं लब्ध
वान्मध्ये सर्वमहीक्षितां १४ भीमसेनार्जुनौ यत्र संरब्धान्पृथिवीपतीन् शल्यकर्णौ च तरसा जितवंतौ महामृधे १५ दृष्ट्वा तयोश्च तद्वीर्यमप्र
मेयममानुषं शंकमानौ पांडवांस्तान्रामकृष्णौ महामती १६ ॥ ५ ॥ ७ ॥

ता। द्वित्रमात्रं रविर्वन्हो मिथुनत्वमुपागतं स्का... प्रत्यौदुपसमस्याधिकौ। सर्वे सर्वात्मका देवा विराजो वृषवापनः सर्वे एव समाः सर्वे नंता इति हि वेदगीः तेषां व्यभिचारो लिन वे स्वपि मौकथं
पिता पुत्रौ संनी कुंतीमपयातं सरोत्तमौ। द्रौपदी देवजा पार्थादिवजा यदि भुंजते न तेषां मत्र दोषोऽस्ति देवा एव हि ते स्वयं। अपत्येन हवे देवा मायां गच्छंति सर्वथा तस्माद्द्वै देवभावं प्राप्तैरिति सा एतदे
पी९
वाहिके व्यासो नाना व्याने यद्वहं हेणाः दर्शयामास लोकानां संशयस्यापनुत्तये १३ १४ १६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षणामंतिजिघांसंतोप्यनुकूलेविधातरि। पांडुपुत्रास्त्वात्मरक्षत्सुदुःसहकंविदुरागमे १७ पानवलादग्धुमिच्छतितान्दृष्ट्वेयतिकेशवः निरस्ताः पांडवाश्चात्मरूपंकीर्त्तिंचलेभिरे १८ एकात्मानोपिभिद्यंते
स्त्रीभिः सुंदोपसुंदवत्ततस्मात्स्मरस्त्वपिस्त्रीभिः ... नसंभाषेतबुद्धिमान् १९ विधायाथमिथालयंतज्ञात्वाप्यायदंद्वादशाब्दिकी दर्शितवान्व्यासश्चार्जुनमातीर्थयात्रया २० २१ नज्ञातोना
वचः पेक्षंदूरेश्रेयस्युयागतेश्तावक्रस्मोविजयंसत्वसाश्महायतामातलस्पसतांपार्थोधर्मतोभगिनीसंतोकथंजहाधर्मात्मापीतिचेत्तच्छणुधमेभ्रातस्वस्तोः सतोभ्रातसमारोपदिशोनकः सप्तमाद्

नागमतस्तैः समागंतंशालांभार्गववेश्मनि पंचानामेकपत्नीत्वेविमर्षोद्रुपदस्यच १७ पंचेंद्राणामुपाख्यानमत्रैवाद्भुतमुच्यते द्रौपद्यादेवविहितोवि
वाहश्चाप्यमानुषः १८ क्षत्तुश्चधृतराष्ट्रेणप्रेषितांपांडवान्प्रति विदुरस्यचसंप्राप्तिर्दर्शकेशवस्यच १९ खांडवप्रस्थवासश्चतथाराज्यार्द्धसर्ज
नं नारदस्याज्ञयाचैवद्रौपद्याः समयक्रिया २० सुंदोपसुंदयोस्तद्वदाख्यानंपरिकीर्त्तितं अनंतरंचद्रौपद्यासहासीनंयुधिष्ठिरं २१ अनुप्रवि
श्यविप्रार्थेफाल्गुनोगृह्यचायुधं मोक्षयित्वागृहंगत्वाविप्रार्थेकृतनिश्चयः २२ समयंपालयन्वीरोवनंयत्रजगामह पार्थस्यवनवासेचउलूप्या
पथिसंगमः २३ पुण्यतीर्थानुसंयानंबभ्रुवाहनजन्मच तत्रैवमोक्षयामासपंचसोप्सरसः शुभाः २४ शापाद्ग्राहत्वमापन्नाब्राह्मणस्यतपस्वि
नः प्रभासतीर्थेपार्थेनकृष्णस्यचसमागमः २५ द्वारकायांसुभद्राचकामयानेनकामिनी वासुदेवस्यानुमतेप्राप्ताचैवकिरीटिना २६ ॥ छ

स्त्वमिप्येषसंबंधःश्रुयतांकथंतस्मात्रयोः स्वस्रभ्रातभावोभाक्तोविगोत्रयोः दांपत्यभावस्ततयोमैत्रलिंगासरिस्फुटः आयाहीद्रपथिमिरीलितेमियज्ञमिमंनोभागधेयंजुषस्व। नसांजक्षुमोदलस्थेवपो
षामागलेपैतषसेपईवयामिव। योषायसंमातलीपंथाभागः पितृष्वसः पुत्रसैवंवपांतेशजयसंवेतर्षिजंग २६ ॥ ॥ ॥ ॥

मानद्यसापित्रामातामोनंसंबद्धेयुधः सस्तहिंतेत्रुनापापिदर्विंज्ञानिहृक्षयः २७ अग्निमप्यग्निमाधांत्तेनमाणयणाहृषीखांडवोषधिदानेननीरोगंचक्रुतयथा। देवोपिदैत्यदुःखांत्तेमानुषादेस्तका
कथा। शरणीकरणीद्योतः सर्वदुःखापहोहरिः २८ भुजंगस्यअश्वसेनस्यपित्राहरणादमुक्तस्यसकलंसक्तंतथा। वियोनाः वध्यतः पुत्राम्जनपेन्मदपालवत। शार्ङ्गीकान्तनयोरङ्कन्नागमाता
त्तुनोमधं।भवाग्निनर्तकमोतस्वीनेनाम्शारणांक्रुतेन ३० चतुराशीतिदेर्घ्यमार्थे।इत्यादिपर्वतासर्वसंक्षेपेणोपवर्णितं।सभापर्वादिनामसर्वमुख्यतः कथ्यतेधुना ३२ हानवेद्रेणातद्वेनसभादत्ताद्

गृहीत्वाहरणंचात्रसेकृष्णेदेवकिनंदने अभिमन्योः सुभद्रायांजन्मचोत्तमतेजसः २७ द्रौपद्यास्तनयानांच संभवोत्रप्रकीर्त्तितः विहारार्थंचगतयोः
कृष्णयोर्यमुनामनु २८ संप्राप्तिश्चक्रधनुषोः खांडवस्यचदाहनं मयस्यमोक्षोज्वलनाद्भुजंगस्यचमोक्षणं महर्षेर्मंदपालस्यशार्ङ्ग्यांतन
यसंभवः ३० इत्येतदादिपर्वोक्तंप्रथमंबहुविस्तरं अध्यायानांशतेद्वेतुसंख्यातेपरमर्षिणा सप्तविंशतिरध्यायाव्यासेनोत्तमतेजसा ३१ अ
ष्टौश्लोकसहस्राणिअष्टौश्लोकशतानिच श्लोकाश्चचतुराशीतिर्मुनिनोक्तामहात्मना ३२ द्वितीयंतुसभापर्वबहुवृत्तांतमुच्यते सभा
क्रियापांडवानांकिंकराणांचदर्शनं ३३ लोकपालसभाख्यानंनारदाद्देवदर्शितः राजसूयस्यचारंभोजरासंधवधस्तथा ३४ ॥ ॥

नामुवि। दिवीर्दैवीसमायज्ञव्याख्यातस्याः शताधिकाततःशतगुणाश्चाश्चीलभ्यांविष्णोःसमर्चनात।इत्युक्तयानारदः पार्थयज्ञेशोर्चिदस्त्रचीकातावहूवांयोक्ष्येयत्नतांछलेनापिनिर्दहेत।जरासंधंवे
नेतदर्शितंमुनिनामुने ३३ ३४ ७ ॥ ८ ॥ ७ ॥ ८ ॥

३५ ३६ वित्तार्जनंमहत्वायैवमहतामितिदर्शयन् ऊचेदिग्विजयाहृर्घ्वाराजसूयक्रतुक्रियां।तत्रैवार्घाभिहरणेविसंवादेवनृपर्षिषु।अग्रादौपूज्योथकोहृष्टाशस्वधोनश्येदितीरितं।गोमः कामादुपात्कं सो
द्वेषाश्चैवाद्योनयाः तीव्रध्यानाद्धरेः सोमंडलेमिरेकीयंगवनतनथाश्रूलयद्माघाः पोडयंतिगदानाराणनपयायरेषामुल्कषैः पापिनंधार्त्तराष्ट्रवत् ३७ कितवोद्यूतकारः ३८ द्रौपदीतारयामासेत्य
न्वयः नवाक्षोनंतरः शत्रुर्यानेमगावृजेनं।क्रोधतुःशासनौकृष्णामापयापितेतोनः ३९ ज्ञात्वापिपरिमाहात्म्यंनखलः खलतांसजेत दृष्ट्वापिकृष्णामाहात्म्यंनैवाशाम्यत्सुयोधनः
हा१

पर्वं ३

।गिरिव्रजेनिरुद्धानांराज्ञांकृष्णेनमोक्षणं तथादिग्विजयोत्रैवपांडवानांकीर्त्तितः ३५ राज्ञामागमनंचैवसार्हणानांमहाक्रतौ राजसूयेर्घसंवादेशि
शुपालवधस्तथा ३६ यज्ञेविभूतिंतांदृष्ट्वादुःखामर्षान्वितस्यच दुर्योधनस्यावहासोभीमेनचसभातले ३७ यत्रचास्यसमुद्भूतोयेनद्यूतमका
रयत् यत्रधर्मसुतंद्यूतेशकुनिःकितवोजयत् ३८ यत्रद्यूतार्णवेमग्नां द्रौपदींनौरिवार्णवात् धृतराष्ट्रोमहाप्राज्ञःस्नुषांपरमदुःखितां ३९
तारयामासतांस्तीर्णान्ज्ञात्वादुर्योधनोनृपः पुनरेवततोद्यूतेसमाह्वयतपांडवान् ४० जित्वासवनवासायप्रेषयामासतांस्ततः एतत्सर्वंसभा
पर्वसमाख्यातंमहात्मना ४१ अध्यायाः सप्ततिर्ज्ञेयास्तथाचाष्टौप्रसंख्यया श्लोकानांद्वेसहस्रेतुपंचश्लोकशतानिच ४२ श्लोकाश्चैकाद
शज्ञेयाः पर्वण्यस्मिन्द्विजोत्तमाः अतः परंतृतीयंतुज्ञेयमारण्यकंमहत् ४३ वनवासंप्रयातेषुपांडवेषुमहात्मसु पौरानुगमनंचैवधर्म
पुत्रस्यधीमतः ४४ ॥श्रीराम॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्यूतेद्यूतनिमित्तः ४० सत्यंसतांमहात्मनांयेनवद्धाः पदास्पदं।वंचितानपिमोचेतुः समर्थानपिपांडवाः ४१ ४२ ४३ पौरानुगमनपौरकर्तृकमनुगमनं ४४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विद्यार्थमास्कारंयेजेनतुराज्ञायधर्मराट्धर्मायामर्चयेदेवंनराज्ञायेतिदर्शयन्ब्रह्माजितः पृथिविंप्रंपद्दन्मात्मंगलापतत पांडवानांप्रवसतांकिमीरोन्मथनंयथा ४५ उपदेशोहिमेखीनांप्रकोपायनशांत
ये। म्यान्तरंपथ्यंचक्रांयंपरंध्यनराष्ट्रम्रवोमयत ४६ ४७ ४८ ४९ शत्रुराजवकरूलसेस्यात्रीनिशापोत्सर्गः ५० अत्रैवतराष्ट्रममीपेकाथितइजिशेषः ५१ निकृत्याछलेन ५२

अन्वोपधीं चक्रेतेषांस्वेनमहात्मना द्विजानांभरणार्थंचकृतमाराधनंरवेः ४५ धौम्योपदेशात्तिग्मांशुप्रसादादन्नसंभवः हितंचब्रुवतःक्षत्तुःपरित्यागो
विकासुतात् ४६ त्यक्तस्यपांडुपुत्राणांसमीपगमनंतथा पुनरागमनंचैवधृतराष्ट्रस्यशासनात् ४७ कर्णप्रोत्साहनाच्चैवधार्तराष्ट्रस्यदुर्मतेः व
नस्थान्पांडवान्हंतुंमंत्रोदुर्योधनस्यच ४८ तंदुष्टभावंविज्ञायव्यासस्यागमनंद्रुतं निर्याणप्रतिषेधश्च सुरभ्याख्यानमेवच ४९ मैत्रेयागमनंचा
त्रराज्ञश्चैवानुशासनं शापोत्सर्गश्चतेनैवराज्ञोदुर्योधनस्यच ५० किर्मीरस्यवधश्चात्रभीमसेनेनसंयुगे वृष्णीनामागमश्चात्रपांचालानांचसर्व
शः ५२ श्रुत्वाशकुनिनाद्यूतेनिकृत्यानिर्जितांश्चतान् क्रुद्धस्यानुप्रशमनंहरेश्चैवकिरीटिना ५३ परिदेवनंचपांचाल्यावासुदेवस्यसंनि
धौ आश्वासनंचकृष्णेनदुःखार्तायाःप्रकीर्तितं ५३ तथासौभवधाख्यानमत्रैवोक्तंमहर्षिणा सुभद्रायाःसपुत्रायाःकृष्णेनद्वारकांपु
रीं ५४ नयनंद्रौपदेयानांधृष्टद्युम्नेनचैवह प्रवेशंपांडवेयानांरम्येद्वैतवनेततः ५५ धर्मराजस्यचात्रैवसंवादःकृष्णयासह संवादश्चतथाराज्ञाभी
मस्यापिप्रकीर्तितः ५६ समीपंपांडुपुत्राणांव्यासस्यागमनंतथा प्रतिस्मृत्याथविद्यायादानंराज्ञोमहर्षिणा ५७ ॥ ॥ ७

परिदेवनंविलापः ५३ महर्षिणाकृष्णेन ५४ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५ ५५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ३१ ५८ देवताः प्रसन्ना महादेवशत्रून्विनाशयेत् इति निवेदयेदिति नात्वा निजघानार्जुनः स्वर्गान्मात्र कामेकामिनीशापो देहस्यैकवर्षं क्लीबत्वेन। पार्थस्येवोर्वशीशापः षंढत्वं वा समीपतः ५९ ६० व्यसनं द्यूतजं
नमनर्थं ६२ स्थितिः विषयदेपि मर्यादाप्रतिपालनं। दुःखेदुःखाधिकाम्पश्येत्तेनशोकोपनोदनेन्ते इतीदं चक्षुर्विनोद ज्ञानलोपाख्यानमद्भुतं। ६२ स्वर्गे प्रवृत्तिः स्वर्गीयवृत्तान्तः ६४ ६७ आपेया

गमनं काम्यके चापि व्यासेन निर्गते ततः अस्त्रहेतोर्विवासश्च पार्थस्यामिततेजसः ५८ महादेवेन युद्धं च किरातवपुषा सह दर्शनं लोकपालानामस्त्रप्रा
प्तिस्तथैव च ५९ महेन्द्रलोकगमनमस्त्रार्थं च किरीटिनः यत्र चिंता समुत्पन्ना धृतराष्ट्रस्य भूयसी ६० दर्शनं बृहदश्वस्य महर्षेर्भावितात्मनः॥ यु
धिष्ठिरस्य चार्त्तस्य व्यसने परिदेवनं नलोपाख्यानमत्रैव धर्मिष्ठं करुणोदयं दमयंत्याः स्थितिर्यत्र नलस्य चरितं तथा ६२ तथाक्षहृदयप्राप्तिस्त
स्मादेव महर्षितः लोमशस्यागमस्तत्र स्वर्गात्पांडुसुतान्प्रति ६३ वनवासगतानां च पांडवानां महात्मनां स्वर्गे प्रवृत्तिराख्याता लोमशेनार्जुनस्य
वै ६४ संदेशादर्जुनस्यात्र तीर्थाभिगमनक्रिया तीर्थानां च फलप्राप्तिः पुण्यत्वं चापि कीर्तितं ६५ पुलस्त्यतीर्थयात्रा च नारदेन महर्षिणा
तीर्थयात्रा च तत्रैव पांडवानां महात्मनां ६६ कर्णस्य परिमोक्षोऽत्र कुंडलाभ्यां पुरंदरात् तथा यज्ञविभूतिश्च गयस्यात्र प्रकीर्तिता ६७ आग
स्त्यमपि चाख्यानं यत्र वातापिभक्षणं लोपामुद्राभिगमनमपत्यार्थमृषेस्तथा ६८ ऋष्यशृंगस्य चरितं कौमारब्रह्मचारिणः जामदग्न्यस्य रामस्य च
रितं भूरितेजसः ६९ कार्त्तवीर्यवधो यत्र हैहयानां च वर्ण्यते प्रभासतीर्थे पांडूनां वृष्णिभिश्च समागमः ७० ॥ ॥ ॥ ॥

स्य ६८ क्रोधीपुत्रान्कलत्रं च हंति लोकांश्च भूरिशः जमदग्निः सपुत्रोऽत्र निदर्शनमुदीरितं ६९ तीर्थयात्रा खलवधो समानाविति दर्शयन्। प्रपातीर्थयात्रां तेजरामस्य खवधादिकं ७० ॥ टी० ३१

देवत्वं देवतानां हि ब्राह्मणात्स्यवनोपनः शर्यातियज्ञेनामसौ कृतवान्सोमपायिनौ सोमस्य पीतं पानं तद्वंतौ सोमपायी तिनौ ७१ पुत्रेन पशुभूतेन याजको नारकं यातिनपाप्रः पापमाचरत् । जंतं हत्वा सोमकाय शतं
पुत्रान्देयथा ७६ अग्निज्ञामनपरीक्षितवानउत्क्रम्यापि स्वमांसानि दत्वा वायुर्विलंवयुः शिविः कपोतमिवचत्रायेनशरणागतं ७४ नैपापिकानां मुख्येन पृक्तो वंवलीयसी । नतःक्मतिरिति

सौकन्यामपि चाख्यानं च्यवनोपत्रभार्गवः शर्यातियज्ञे नामसौ कृतवान्सोमपीतिनौ ७१ नाभ्यां च यत्रस मुनिर्यौवनं प्रतिपादितः मांधातुश्चाप्युपा
ख्यानं राज्ञो नैव पृकीर्तितम् ७२ जंतूपाख्यानमत्रैव यत्र पुत्रेण सोमकः पुत्रार्थमयजन्नज्ञात्लेभे पुत्रशतं च सः ७३ ततः श्येनकपोतीयमुपाख्या
ख्यानमुत्तमं इंद्राग्नी यत्र धर्मश्चाप्यजिज्ञासंत शिविं नृपं ७४ अष्टावक्रीयमत्रैव विवादो यत्र वंदिना अष्टावक्रस्य विप्रर्षेर्जनकस्याध्वरेऽभवत् ७५ नै
यायिकानां मुख्येन वरुणस्यात्मजेन च पराजितो यत्र वंदी विवादेन महात्मना ७६ विजित्य सागरं यासं पितरं लब्धवानृषिः यवक्रीतस्य चाख्या
नं रैभ्यस्य च महात्मनः गंधमादनयात्रा च वासो नारायणाश्रमे ७७ नियुक्तो भीमसेनश्च द्रौपद्या गंधमादने व्रजन्पथि महाबाहुर्दृष्टवान्पवना
त्मजं ७८ कदलीखंडमध्यस्थं हनूमंतं महाबलं यत्र सौगंधिकार्थे सौ नलिनीं तामधर्षयत् ७९ यत्रास्य युद्धमभवत्सुमहद्राक्षसैः स
ह यक्षैश्चैव महावीर्यैर्मणिमत्प्रमुखैस्तथा ८० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मन्यमानेन ७६ सागरं यासं सागरगतं पितरं कहोडं ऋषिः अष्टावक्रः नवेधंयुक्तितोल भ्यंनचवेदोगुरुत्वविना । अष्टावक्रयवक्रीतयोः कैभ्याभेनदीरितं ७७ निर्गुणः परमात्मायं देहं व्याप्या
वतिष्ठते । इत्युक्त्वाहं कपींद्राय नावमन्येतलंघये ७८ सौगंधिकार्थे कल्हारार्थे सौगंधिकं तु कल्हारं यह्मरागोपि कदर्शोऽरिति मेदिनी । नलिनी पुष्करिणी । अधर्षयत् आकुलीकृतवान् ८०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३८५ ८६ राज्ञो मङ्गलिशेषः तेनैव भ्रातृनिनेवपर्वादानवानां वधश्चाख्यातः ८७ ८८ शारीरादूलनेत्रमान्नूलंवैधं महत्वं पंभीमस्यजगराग्रहलंधर्मराजोद्धमोचयनयधन्तिवृतस्त्राभोगाः प
रिष्टमार्तिवंपसनाद्दर्शवर्षशरीरंपसनेनपर्वतसल्पेनेसर्पः ८९ ९० ९१ समस्यायांसह्नोपवेशने ९२ ९३ यावत्कीर्तिरकीर्तिवीताचस्वनीरकेधवाधमानस्ता। निज्ञानोपादि

नरार्थं रस्यचबधो राक्षसस्यहृकोदरात वृषपर्वाणश्चराजर्षेस्ततो भिगमनंस्मृतं ८१ आर्ष्टिषेणाश्रमेचैषांगमनंवासएवच प्रोत्साहनंचपांचाल्या
भीमस्यात्रमहात्मनः ८२ कैलासारोहणांप्रोक्तंयत्रयक्षैर्बलोत्कटैः युद्धमासीन्महाघोरंमणिमत्प्रमुखैः सह समागमश्चपाण्डूनांयत्रवैश्रवणेनच
समागमश्चार्जुनस्यतत्रैवभ्रातृभिः सह ८३ अवाप्यदिव्यान्यस्त्राणिगुर्वर्थंसव्यसाचिना निवातकवचैर्युद्धं हिरण्यपुरवासिभिः ८४
निवातकवचैर्घोरैर्दानवैः सुरशत्रुभिः पौलोमैः कालकेयैश्चयत्रयुद्धं किरीटिनः ८६ वधश्चैषांसमाख्यातोराज्ञस्तेनैवधीमता अस्त्र
संदर्शनारंभोधर्मराजस्यसंनिधौ ८७ पार्थस्यप्रतिषेधश्चनारदेनसुरर्षिणा अवरोहणंपुनश्चैवपाण्डूनांगंधमादनात ८८ भीमस्यग्रह
णंचात्रपर्वताभोगवर्ष्मणा भुजगेंद्रेणावलिनातस्मिन्गहनेवने ८९ अमोक्षणंयधन्त्रवैनंप्रश्नानुक्त्वायुधिष्टिरः काम्यकागमनंचैव ३२
पुनस्तेषांमहात्मनां ९० तत्रस्थांश्चपुनर्द्रष्टुंपांडवान्पुरुषर्षभान वासुदेवस्यागमनमत्रैवपरिकीर्तितं ९२ मार्कंडेयसमस्यायामुपा
ख्यानानिसर्वशः पृथोर्वैन्यस्ययत्रोक्तमाख्यानंपरमर्षिणा ९२ संवादश्चसरस्वत्यास्तार्क्ष्यर्षेः समहात्मनः मत्स्योपाख्यानमत्रैवप्रोच्य
तेतदनंतरं ९३ मार्कंडेयसमस्याचपुराणंपरिकीर्त्यते ऐंद्रद्युम्नमुपाख्यानंधौंधुमारंतथैवच ९४ ॥ ॥ ॥ छ

द्रकमुनिदर्शनात ९४ श्रीरामायनम॥ ॥श्रीकाशीविशेश्वरायनम॥ ॥श्रीकालभैरवायनम॥ ॥श्रीवागीश्वरायनम॥ ॥राम

पित्रोः शुश्रूषयाव्याधः सिद्धः परः पतिव्रताः सिद्धांतिब्राह्मणावन्हेर्योगिनत्वा समेव पायपतिव्रतानांधर्मोश्वद्रौपदीसत्यभामयोः संवादादधिगंतव्याः सेव्याश्चासांसुखावहाः ९५ ९६ सा
ध्वनाभिवृभ्रषु हिंस्वप्नमेवाभिमृप्यनेद्रजितसंदर्शयित्वा हृद्योषयात्रांमहामुनिः नदेवब्राह्मणार्थेपिहिंसावह्नीप्रशस्यते इतिसंदर्श्यत्वाहमगास्वप्ननिदर्शनं ९७ व्रीहिद्रौणिकहृष्टांताहृत्रिशुद्धे
निश्चितप्रियः अत्सत्येनापिदानेनसिद्धांतोसेवदीरितं ९८ दौर्वासमेतसावीत्सकाहरणंपचारितंहरेः तत्रस्याहिजगाप्रत्रमसत्येनापिरक्ष्यते ९९ भीमोमभयंकारः भीमपांडवःपंच

पतिव्रतायाश्चाख्यानंतथैवांगिरसंस्मृतं द्रौपद्याः कीर्तितश्चात्रसंवादःसत्यभामया ९५ पुनर्द्वैतवनंचैवपांडवाः समुपागताः घोषया
त्राचगंधर्वैर्यत्रबद्धः सुयोधनः ९६ ह्रियमाणस्तुमंदात्मामोक्षितोसौकिरीटिना धर्मराजस्यचात्रैवमृगस्वप्ननिदर्शनम् ९७ काम्यके
काननश्रेष्ठे पुनर्गमनमुच्यते व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमत्रैवबहुविस्तरं ९८ दुर्वाससोप्युपाख्यानमत्रैवपरिकीर्तितं जयद्रथेनापहा
रो द्रौपद्याश्चाश्रमांतरात् ९९ यत्रैनमन्वयाद्भीमोवायुवेगसमोजवे चक्रेचैनंपंचशिखंयत्रभीमोमहाबलः २०० रामायणमुपा
ख्यानमत्रैवबहुविस्तरं यत्ररामेणविक्रम्यनिहतोरावणोयुधि १ सावित्र्याश्चाप्युपाख्यानमत्रैवपरिकीर्तितं कर्णस्यपरिमोक्षोत्र
कुंडलाभ्यांपुरंदरात् २ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥ ॥ ॥ छ

सरग्निमिनिपारेपिप्रणवार्थः परस्त्रीस्पर्शमात्रेणजयद्रथदशास्ययोः आधः पंचसरोजातः सकुटुंबोहतः परः २०० कार्यार्थीमित्रमन्विछन्नशंसः स्यान्महानपि। जद्यानवालिनंरामो
निर्दोषमपिसाहसात् १ पतिव्रतायामाहात्म्यंकुलद्वयसुखावहं भर्त्तुरनसुहांचैव सावित्रीहानिदर्शनं परिमोक्षोवियोगः २० २ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
३९

कर्णोदानायाच मिंद्राद्देयं स्वात्मनः बंधनं । ११ ञ्याविनिमयाञ्जुनोधर्मोनाम्यमवद्रिपं । आरणेयं । आरणीहरणं धर्मेणामगह्न विराणपर्व त्रयोदितार्थोनाम्बपसंहारवर्णनाम्बाणो येधर्मयार्थसंवादव्याजतः ॥
कृतं ३ आदिरेकोनविंशसापर्वभिर्नवभिः सभा आरण्यकं षोडशभिर्धर्ममेवमन्नरूपयत ४ ५ ६ धर्मतत्त्वज्ञः त्रिभिः सेवानिनियुद्धादिहेतुकं । शोकमोग फलं चार्थे वक्ति पर्वभिः द्वाभिः ॥

पंचाशच्छान्तिं तत्रोसावदद्देकवधापद्य आरणेयमुपाख्यानं यत्र धर्मोन्वशात्सुतं ३ जग्मुर्लब्धवरा यत्र पांडवाः पश्चिमां दिशं एतदारण्यकं पर्व
वर्तितं पर्वपरिकीर्तितं ४ अत्राध्यायशतं द्वेतु संख्यापापरिकीर्तिते एकोनसप्ततिश्चैव तथाध्यायाः प्रकीर्तिताः ५ एकादशसहस्राणि श्लोका
नां षट्शतानि च चतुः षष्टिस्तथा श्लोकाः पर्वण्यस्मिन्प्रकीर्तिताः ६ अतः परं निबोधेदं वैराटं पर्वविस्तरं विराटनगरे गत्वा श्मशाने विपु
लां शमी ७ दृष्ट्वा संनिदधुस्तत्र पांडवा ह्यायुधानुत पत्र प्रविश्य नगरं छद्मना न्यवसंस्तते पांचालीं प्रार्थयानस्य कामोपहतचेतसः दुष्टा
त्मनो वधो यत्र कीचकस्य वृकोदरात् ९ पांडवान्वेषणार्थंच राज्ञो दुर्योधनस्य च चराः प्रस्थापिता श्चात्र निपुणाः सर्वतो दिशं १० न च प्रवृत्ति
स्तैर्लब्धा पांडवानां महात्मनां गोग्रहश्च विराटस्य त्रिगर्तैः प्रथमं कृतः ११ यत्रास्य युद्धं सुमहत्तैरासील्लोमहर्षणं ह्रियमाणश्च यत्रासो भीम
सेनेन मोक्षितः १२ गोधनं च विराटस्य मोक्षितं यत्र पांडवैः अनंतरं च कुरुभिस्तस्य गोग्रहणं कृतं १३ ॥ ॥ ॥

ट विराटप्रथमं प्रोक्तः सेवाधर्मः प्रवेशने तत्रापि वल्लवधात्तिस्तु तं कीचकदारणं ९ १० ११ १२ पोरुषं दर्शयित्वैव स्वामिनो गोधनामतां । प्रकीर्तये रिपि प्राचे निगोग्रहपर्वणि १३ रा०
३९

धर्मेणैवापरं नीतो वर्षं सौभाग्यमक्षते । अभिमन्युविवाहाख्यपर्व दीपेन [illegible] स्वदर्शितं १५ २१ मंदात्मा स्वार्थनिभिन्नः दुर्मतिर्विक्षिप्तचित्तः एकाप्येव महापोल्मीशः किं सैन्यकोटिभिः
इति वै अर्जुनः कृष्णं न सैन्यं धार्त्तराष्ट्रवत् २२ वैचित्रवीर्यस्य पांडवस्य पुरोधसः सकाशात् न वचः इंद्रविजयपत्नासर्यं पुरोहितप्रेषणोविसंवसमादाय पत्रमभ्युपेत २६ संजयं प्रेषयामासे

समस्तायत्रपार्थेननिर्जिताःकुरवोयुधि प्रत्याहृतंगोधनंचविक्रमेणकिरीटिना १४ विराटेनोत्तरादत्तास्नुषायत्रकिरीटिनः अभिमन्युंसमुद्दिश्यसौ
भद्रमरिघातिनं १५ चतुर्थमेतद्विपुलंवैराटंपर्ववर्णितं अत्रापिपरिसंख्याताअध्यायाः परमर्षिणा १६ सप्तषष्टिरथोपूर्णाश्लोकानामपिमेशृ
णुश्लोकानांद्वेसहस्रेतुश्लोकाःपंचाशदेवतु १७ उक्तानिवेदविदुषापर्वण्यस्मिन्महर्षिणा उद्योगपर्वविज्ञेयंपंचमंशृण्वतःपरं १८ उपप्ल
व्येनिविष्टेषुपांडवेषुजिगीषया दुर्योधनोर्जुनश्चैववासुदेवमुपस्थितौ १९ साहाय्यमस्मिन्समरेभवान्नौकर्तुमर्हति इत्युक्तेवचनेकृष्णो
यत्रोवाचमहामतिः २० अयुध्यमानमात्मानंमंत्रिणंपुरुषर्षभौ अक्षौहिणींवासैन्यस्यकस्यकिंवाददाम्यहं २१ वव्रेदुर्योधनःसैन्यंमंदात्मा २४
यत्रदुर्मतिः अयुध्यमानंसचिवंवव्रेकृष्णंधनंजयः २२ मद्रराजंचराजानमायांतंपांडवान्प्रति उपहारैर्वंचयित्वावर्त्मन्येवसुयोधनः २३ वरदंतं
वरंवव्रेसाहाय्यंक्रियतांमम शल्यस्तस्मैप्रतिश्रुत्यजगामोद्दिश्यपांडवान् २४ शांतिपूर्वंचाकथयद्यत्रेंद्रविजयंनृपः पुरोहितप्रेषणंचपांड
वैः कौरवान्प्रति २५ वैचित्रवीर्यस्यवचः समादायपुरोधसः तथेंद्रविजयंचापियानंचैवपुरोधसः २६ संजयंप्रेषयामासशमार्थीपांडवान्प्र
ति यत्रदूतंमहाराजोधृतराष्ट्रः प्रतापवान् २७ श्रुत्वाचपांडवान्यत्रवासुदेवपुरोगमान् प्रजागरः संप्रजज्ञेधृतराष्ट्रस्यचिंतया २८ ॥ ७

नित्युत्तरेण संबंधः भवेत्सहायवान्पूर्वं [illegible] शत्रुमथाथयेत् । उद्योगसंजयप्रेष्यपर्वभ्यामेतदीरितं २८ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामनामतारकं॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० ४०

२९ शोकेलालसा आसक्तिर्यस्य तथाभूतत्तापहरं श्राव्याध्यात्मं श्रावितो पिता यं न जहाति विनिभावः न निद्राति परार्थार्थी न च बद्धानिवोधितः इति प्राज्ञागरे सनत्सुजातेन चापि वर्णितं ३० समितौ सभायां एका व्यमे ३
त्म्यं एकचित्तत्वं वशीकरणोपायकृत्वा चिरस्य संगे वासुदेवार्जुनयोर्जीवेशयोरैकात्म्यं ममेदमेव शास्त्रिसंजयः न तत्त्वज्ञानं विना राज्ञः शोकनिवृत्तिः संभवति राजानमोर्ध्याज्ञतस्य अधिलोकपालेन पैवनमर्थानिगृह्णातीति
नास्य शोको नश्यतीति शास्त्रहृदयं ३१ संधिं स्वविरोधं नागोहस्तीनेन समीपं तं तु हस्तिनापुरमित्यर्थः ३२ ३३ ३४ ३५ दुष्टं कृष्णनिग्रहरूपं । योगेश्वरत्वं ऐश्वर्यं स्वयं विश्वरूपं च

विदुरोपत्रवाक्यानि विचित्राणि शतानि च । श्रावयामास राजानं धृतराष्ट्रं मनीषिणा २९ तथा सनत्सुजातेन पुत्राध्यात्ममनुत्तमं । मनस्तापान्वितो राजा
श्रावितः शोकलालसः ३० सभान्ते राजसमितौ संजयोपत्रवा विभो । ऐकात्म्यं वासुदेवस्य प्रोक्तवानर्जुनस्य च ३१ यत्तु कृष्णोदयापन्नं संधिमिच्छ
न्महामतिः स्वयमागम्य मं कर्तुं नगरं नागसाह्वयं ३२ कृपायमानेन च कृष्णस्य राज्ञा दुर्योधनेन वै । शमार्थं याचमानस्य पक्षयोरुभयोर्हितं ३३ दंभो
द्भवस्य चाख्यानमत्रैव परिकीर्तितं । वरान्वेषणमत्रैव मातलेश्च महात्मनः ३४ महर्षेश्चापि चरितं कथितं गालवस्य च । विदुलायाश्च पुत्रस्य प्रोक्तं
चाप्यनुशासनं ३५ कर्णदुर्योधनादीनां दुष्टं विज्ञाय मंत्रितं । योगेश्वरत्वं कृष्णेन यत्र राज्ञां प्रदर्शितं ३६ रथमारोप्य कृष्णेन यत्र [illegible] कर्णो
नुमंत्रितः उपायपूर्वं शौंडीर्यात्प्रत्याख्यातश्च तेन सः ३७ आगम्य हास्तिनपुरादुपप्लव्यमरिंदमः । पांडवानां यथावृत्तं सर्वमाख्यातवान्हरिः ३८

हरेः कृत्वावलोकय दुर्योधनेन मेने स्ववाक्यं स्लेष्ठः कर्णोऽपि ३६ अनुमंत्रितः उपजापितः उपायपूर्वं भेदपूर्वं शौंडीर्यात्पगर्वात् । अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोर्विश्वस्तमाश्रितं न संत्यजेद्देहनाशेऽपीत्य
र्थं कर्णोपजीवनः ॥ ३७ ३८ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ राम०
८०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निर्दसमंतोऽपिसंतोवैराल्यान्तिकाइतियुधिष्ठिरमिवोलूकस्यसंदेशवादरथयुगः ४१ यदूल्लाजुयमाशास्तेघातेरथ्रुत्तमर्कजे। ब्राह्मणंरथश्रेष्ठैर्भिरलेजोवधेस्यात्न। किंचिन्नयतोसाध्यंयतोजन्मान्तरंविनाऽपत्स्त्वंशिखंडिनी
घायेसंवोपाख्यानंशीतम ४२ संधिविग्रहमिश्रितंकृष्णदौत्येनसंधिः उलूकदौत्येनविग्रहः ताभ्यांमिश्रितं ४३ ४६ अशेषसंतिंविनासेनाकूर्म्मामलकमुपिवत। इतिसेनापतिंभीष्मंचक्रेकौरवेंद्रनःवै
तेर

तेनतस्यवचनंश्रुत्वामंत्रयित्वाचयद्धितं सांग्रामिकंततःसर्वंसज्जंचक्रुःपरंतपाः ३९ ततोयुद्धायनिर्यातानराश्वरथदंतिनः नगराद्धास्तिनपुराद्बलसंख्या
नमेवच ५० यत्रराज्ञाह्युलूकस्यप्रेषणंपांडवान्प्रति श्वोभाविनिमहायुद्धेदौत्येनक्रूरवान्स्तु ५१ रथातिरथसंख्यानमंबोपाख्यानमेवच एतत्सुबहुवृत्तांतंपंचमंप
र्वभारते ५२ उद्योगपर्वनिर्दिष्टंसंधिविग्रहमिश्रितं अध्यायानांशतंप्रोक्तंषडशीतिर्महर्षिणा ५३ श्लोकानांषट्सहस्राणितावंत्येवशतानिच श्लोकाश्चनवतिः
प्रोक्तास्तथैवाष्टौमहात्मना ५४ व्यासेनोदारमतिनापर्वण्यस्मिंस्तपोधनाः अतः परंविचित्रार्थंभीष्मपर्वप्रचक्षते ५५ जंबूखंडविनिर्माणंयत्रोक्तंसंजयेनह
यत्रयौधिष्ठिरंसैन्यंविषादमगमत्परं ५६ यत्रयुद्धमभूद्घोरंदशाहानिसुदारुणं कश्मलंयत्रपार्थस्यवासुदेवोमहामतिः ५७ मोहजंनाशयामासहेतुभिर्मोक्षद
र्शिभिः समीक्ष्याधोक्षजः क्षिप्रंयुधिष्ठिरहितेरतः ५८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राज्ञादृष्टेनाहमिहपरवश्यानवेक्षणो। इतीवज्जंबूखंडदिगीतायाः रथमीरितं कश्मलंविषादं ५७ मोहजंममतोत्थं ५८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म्रा०
४१

समीक्ष्यभीष्मस्तुर्द्धेयत्वमितिशेषः क्रुतिः स्मतैर्वलवतीभक्तोत्वेतद्विपर्ययः भीष्मंजिघांसतापार्थस्तैनैनतस्यदर्शितं ४९ नदेहमतशीर्यत तैर्वैस्मवाजितमत्सवः भीष्मः कालांतराकांक्षीशरतल्पेऽवसच्चिरं ५२
५४ स्मात्रद्धाद्धंमहः श्रेष्ठमितिमत्वासपोधनः उपाशयास्वमाचार्यसेनापत्येभ्यषेचयत ५५ संसप्तकात्कपेसंस्थेसर्वधाप्यनिवर्त्तिमत्ते। स्वपदृतवंतः राणाजिराद्द्रणाच्छानात ५६ ५८ सं

रथादाप्लुत्यवेगेनस्वयंकृष्णउदारधीः प्रतोदयाभिदधावद्भीष्मंहंतुंपेतनभीः ४९ वाक्यप्रतोदाभिहतोयत्रकृष्णेनपांडवः गांडीवधन्वासमरेसर्वशस्त्रभृतांवरः ५०
शिखंडिनंपुरस्कृत्ययत्रपार्थोमहाधनुः विनिघ्नन्निशितैर्वाणैरथाद्भीष्ममपातयत ५१ शरतल्पगतश्चैवभीष्मोयत्रवभूवह षष्ठमेतत्समाख्यातंभारतेपर्वविस्तृतं ५२
अध्यायानांशतंप्रोक्तं तथासप्तदशापरे पंचश्लोकसहस्राणिसंख्ययाष्टौशतानिच ५२ श्लोकाश्चचतुराशीतिरस्मिन्पर्वणिकीर्त्तिताः व्यासेनवेदविदुषासंख्या
ताभीष्मपर्वणि ५४ द्रोणपर्वततश्चित्रंवहुवृत्तांतमुच्यते सेनापत्येभिषिक्तोथयत्राचार्यः प्रतापवान ५५ दुर्योधनस्यप्रीत्यर्थंप्रतिजज्ञेमहास्त्रवित् ग्रह
णंधर्मरा जस्यपांडुपुत्रस्यधीमतः यत्रसंसप्तकाः पार्थमपनिन्यूरणाजिरात ५६ भगदत्तोमहाराजोयत्रशक्रसमोयुधि सुप्रतीकेननागेनसहिशांतः कि
रीटिना ५७ यत्राभिमन्युंवहवोजघ्नुरेकंमहारथाः जयद्रथमुखावालंशूरमप्राप्तयौवनं ५८ हतेभिमन्यौक्रुद्धेनयत्रपार्थेनसंयुगे अक्षौहिणीः सप्तहत्वा
हतोराजाजयद्रथः ५९ भी यत्रभीमोमहावाहुः सात्यकिश्चमहारथः अन्वेषणार्थंपार्थस्ययुधिष्ठिरनयाज्ञया प्रविष्टौभारतींसेनामप्रधृष्यांसुरैरपि ६०

प
ससकवधोत्साहीजिष्णुः प्रजवधार्त्तिः प्रतिज्ञांमहतींकृत्वातीर्णः श्रीपतिमायया ५९ ६० ॥ ६० ॥ ६० ॥ ७० ६० ॥ ६० राम
४१

६१ संतोप्यसंश्रुतं यो पांचालिपतिकृते विधातारि द्रोणस्य मद्रकालेहि धर्मोप्यनृतभागमत्। अत्रहते नहतो द्रोणो न सा तत्र पाणामकं। नामो पायेरिन्द्रस्त्रात्वीपात्राहितवानहीरः ६२ मिषतां पुरुषतां ७० ७१
कार्याकार्यविचारंहि क्रोधाविष्टान कुर्वते। अपि वक्षोरिणा तस्मात्तमीमसेनो हि संयुगे ७२ सैरिरैद्रिं निजघ्ने द्राग्गिरानीं नहि पर्यभूः सहायो हंसरीशानः श्रीरामायनमः॥ श्रीकाशीविश्वेश्वरायनमः

ससंसप्तकावशेषं च कृत्वा निःशेषमाहवे अलंबुषः श्रुतायुश्च जलसंधश्च वीर्यवान ६१ सौमदत्तिर्विराटश्च द्रुपदश्च महारथः घटोत्कचादयश्चान्ये निहता
द्रोणपर्वणि ६२ अश्वत्थामापि चात्रैव द्रोणे युधि निपातिते अस्त्रं प्रादुश्चकारोग्रं नारायणममर्षितः ६३ आग्नेयं कीर्त्यते यत्र रुद्रमाहात्म्यमुत्तमं
व्यासस्य चाप्यागमनं माहात्म्यं कृष्णपार्थयोः ६४ सप्तमं भारते पर्व महदेतदुदाहृतं यत्र ते पृथिवीपालाः प्रायशो निधनं गताः ६५ द्रोणपर्वणि
ये शूरा निर्दिष्टाः पुरुषर्षभाः अत्राध्यायशतं प्रोक्तं तथाध्यायाश्च सप्ततिः ६६ अष्टौ श्लोकसहस्राणि तथा नव शतानि च श्लोकाः नव तथैवात्र सं
ख्याताः तत्त्वदर्शिना पाराशर्येण मुनिना संचिंत्य द्रोणपर्वणि ६७ अतः परं कर्णपर्व प्रोच्यते परमाद्भुतं सारथ्ये विनियोगश्च मद्रराजस्य धीमतः ६८
आख्यातं यत्र पौराणं त्रिपुरस्य निपातनं प्रयाणे परुषश्चात्र संवादः कर्णशल्ययोः हंसकाकीयमाख्यानं तत्रैवाक्षेपसंहितं ६९ वधः पांड्यस्य
च तथा अश्वत्थाम्ना महात्मनः दंडसेनस्य च वधो दंडस्य च वधस्तथा द्वैरथे यत्र कर्णेन धर्मराजो युधिष्ठिरः संशयं गमितो युद्धे मिषतां सर्वधन्विनां ७०
अन्योन्यं प्रति च क्रोधो युधिष्ठिरकिरीटिनोः यत्रैवानुनयः प्रोक्तो माधवेनार्जुनस्य हि ७२ प्रतिज्ञापूर्वकं चापि वक्षो दुःशासनस्य च भित्वा वृको
दरो रक्तं पीतवानत्र संयुगे। ७२ द्वैरथे यत्र पार्थेन हतः कर्णो महारथः अष्टमं पर्व निर्दिष्टमेतद्भारतचिंतकैः ७३ ॥ ॥ ॥ छ

पक्षपातनिवर्जितः ७३ श्रीरामायनमः श्रीकाशीश्वरायनमः श्रीकालभैरवायनमः। श्रीरामनामतारकं श्रीरामजीसहायः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७४ ७८ जयाशाजीविताशाचसङ्क्षीणास्यापितुस्तव। शल्यंह्रदंचशरणंकृतवानस्सुयोधनः ७९ ८० समवायेसमये ८१ युद्धंतेनतीर्थयात्रांपश्यब्रूतेवादरायणः तेनजानीमहे हिंसाधर्म्या

एकोनसप्ततिः प्रोक्ताध्यायाः कर्णपर्वणि चत्वार्येवसहस्राणि नवश्लोकशतानिच ७४ चतुःषष्टिस्तथाश्लोकाः पर्वण्यस्मिन्प्रकीर्तिताः अतः परंवि
चित्रार्थंशल्यपर्वप्रकीर्तितं ७५ हतप्रवीरेसैन्येतुनेतामद्रेश्वरोऽभवत्यत्ररथयुद्धानिकीर्त्यन्तेयत्रभागशः ७६ विनाशःकुरुमुख्यानांशल्यपर्वणिकीर्त्यते
शल्यस्यनिधनंचात्रधर्मराजान्महात्मनः ७७ शकुनेश्चवधोऽत्रैवसहदेवेनसंयुगे सैन्येचवहुतमल्पिष्टेकिंचिच्छिष्टेसुयोधनः ७८ ह्रदंप्रविश्ययत्रासौसंस्तभ्या
पोव्यवस्थितः प्रवृत्तिस्तत्रव्याख्यातायत्रभीमस्यलुब्धकैः ७९ क्षेपयुक्तैर्वचोभिश्चधर्मराजस्यधीमतः ह्रदात्समुत्थितोयत्रधार्तराष्ट्रोऽत्यमर्षणः ८० भी
मेनगदयायुद्धंयत्रासौकृतवान्सह समवायेचयुद्धस्यरामस्यागमनंस्मृतं ८१ सरस्वत्याश्चतीर्थानांपुण्यतायत्रकीर्तिता गदायुद्धंचतुमुलमत्रैवपरिकी
र्त्तितं ८२ दुर्योधनस्यराज्ञोऽथयत्रभीमेनसंयुगे ऊरूभग्नौप्रसह्याजौगदयाभीमवेगया ८३ नवमंपर्वनिर्दिष्टमेतदद्भुतमर्थवत् एकोनषष्टिरध्यायाः
पर्वण्यत्रप्रकीर्तिताः ८४ संख्याताबहुवृत्तान्ताः श्लोकसंख्यात्रकथ्यते त्रीणिश्लोकसहस्राणिद्वेशतेविंशतिस्तथा ८५ मुनिनासंप्रणीतानिवि
कौरवाणांयशोभृता अतःपरंप्रवक्ष्यामिसौप्तिकंपर्वदारुणं॥ ८६ ८६ ८६ ८६ ॥ ॥ छ

विदुरित्वहदा ८२ नाधर्मेणविनाशश्चशक्योनिर्जेतुमुल्वणः भीमसेनोऽधर्मेणाभैः प्रजहारसुयोधनं ८३ ८४ ८५ ८६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८८ दंशनं कवचं ८९ ९४ विदुर्यो ब्राह्मणास्यापि देश्वास्या द्दारुणा मतिः अश्वत्थामापि यत्स्मानां भीश्चनवधीदुया ९५ ९६ ९७ सुप्तविशनमर्दी

भग्नोरुं यत्र राजानं दुर्योधनममर्षणं अपयातेषु पार्थेषु त्रयस्तेभ्याययू रथाः कृतवर्मा कृपो द्रौणिः सायाह्ने रुधिरोक्षितं ८७ समेत्य ददृशुर्भूमौ पतितं र
णमूर्द्धनि प्रतिजज्ञे दृढक्रोधो द्रौणिर्यत्र महारथः ८८ अहत्वा सर्वपांचालान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान। पांडवांश्च सहामात्यान्न विमोक्ष्यामि दंशनं ८९
यत्रैवमुक्त्वा राजानमपक्रम्य त्रयो रथाः सूर्यास्तमनवेलायामासेदुस्ते महद्वनं ९० न्यग्रोधस्याथ महतो यत्राधस्ताद्व्यवस्थिताः ततः काकान्बहून्
रात्रौ दृष्ट्वोलूकेन हिंसितान ९१ द्रौणिः क्रोधसमाविष्टः पितुर्वधमनुस्मरन् पांचालानां प्रसुप्तानां वधं प्रति मनो दधे ९२ गत्वा च शिबिरद्वा
रि दुर्द्दर्शं तत्र राक्षसं घोररूपमपश्यत्स दिवमावृत्य धिष्ठितं ९३ तेन व्याघातमस्त्राणां क्रियमाणमवेक्ष्य च द्रौणिर्यत्र विरूपाक्षं रुद्रमाराध्य स
त्वरः ९४ प्रसुप्तान्निशि विश्वस्तान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान पांचालान्सपरीवारान्द्रौपदेयांश्च सर्वशः कृतवर्म्मणा च सहितः कृपेण च निजघ्निवा
न ९५ यत्रामुच्यंत ते पार्थाः पंच कृष्णबलाश्रयात सात्यकिश्च महेष्वासः शेषाश्च निधनं गताः ९६ पांचालानां प्रसुप्तानां यत्र द्रोणसुताद्व
धः धृष्टद्युम्नस्य सूतेन पांडवेषु निवेदितः ९७ द्रौपदी पुत्रशोकार्त्ता पितृभ्रातृवधार्दिता कृतानशनसंकल्पा यत्र भर्तॄनुपाविशत ९८ द्रौ
पदीवचनाद्यत्र भीमो भीमपराक्रमः प्रियं तस्याश्चिकीर्षन्वै गदामादाय वीर्यवान अन्वधावत संक्रुद्धो भारद्वाजं गुरोः सुतं ९९ ॥ ॥छ

नत्वपरस्तुद्वनी ९८ ९९ ॥ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्त्री॰
४३

३० २ जितकाशिनः जयश्चाश्विनः ३ ५ सौप्तिकैषीकेश्चाख्यानेष्वत्रपर्वणि गांसंबद्धे इत्यर्थः ६ ८ आयोधनं युद्धस्थानं ९ १० क्षत्रियाः क्षत्रियाः प्रियः ११ १२ १३ श्रीराम

९५

भीमसेनमयायन्त्रं दैवेनाभिप्रचोदितः अपांऽवापेतिहृष्टाहं गांधारीसमवासृजत ३० मैवमित्यब्रवीत्कृष्णः शमयंस्तमनद्रवः पत्रास्त्रमस्त्रेणचतच्छमयामा
सफाल्गुनः २ द्रौणेश्च द्रोहबुद्धिंत्वं वीक्ष्य पापात्मनस्तदा द्रौणेर्द्वैपायनादीनां शापाश्चान्योन्यकारिताः ३ मणिं तथा समादाय द्रोणपुत्रान्महारथात् पांड
वाः प्रदुर्हृष्टा द्रौपद्यै जितकाशिनः एतद्वै दशमं पर्व सौप्तिकं समुदाहृतं अष्टादशास्मिन्नध्यायाः पर्वण्युक्ता महात्मना ४ श्लोकानां कथितान्यत्र श
तान्यष्टौ प्रसंख्यया श्लोकाश्च प्रसप्ततिः प्रोक्ता मुनिना ब्रह्मवादिना ५ सौप्तिकैषीकसंबद्धे पर्वण्युक्तमनेजसा अतऊर्ध्वमिदं प्राहुः स्त्रीपर्व करुणोद
यं ६ पुत्रशोकाभिसंतप्तः प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः कृष्णोपनीतां यत्रासावायसीं प्रतिमां दृढां भीमसेनं द्रोहबुद्धिर्गात्रप्राबभंजह ७ तथा शोकाभि
तप्तस्य धृतराष्ट्रस्य धीमतः संसारगहनं बुद्ध्या हेतुभिर्मोक्षदर्शनैः ८ विदुरेणाचपत्रास्य राज्ञ आश्वासनं कृतं धृतराष्ट्रस्य चात्रैव कौरवायोधनं
तथा सांतः पुरस्यागमें शोकार्तस्य प्रकीर्तितं ९ विलापो वीरपत्नीनां यत्रातिकरुणाः स्मृतः क्रोधावेशः प्रमोहश्च गांधारीधृतराष्ट्रयोः १० यत्र
तान्क्षत्रियान्शूरान्संग्रामेष्वनिवर्तिनः पुत्रान्भ्रातॄन्पितॄंश्चैव ददृशुर्निहतान्रणे ११ पुत्रपौत्रवधार्तायास्तथात्रैव प्रकीर्तिता गांधार्याश्चापि
नं२ कृष्णेन क्रोधोपशमनक्रिया १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

श्रीकृष्णजयकृष्णजयकृष्ण॥ ॥श्रीरामनामतारकं॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीकाशीविश्वेश्वरायनमः॥ ॥श्रीरामचंद्रायनमः॥

॥७ राम॰
४२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अर्थार्थी वधमाप्नोतिविलयंतिचनन्वियः तस्मादर्थनलिप्सेतश्रेयोर्थीधार्मिकःस्वयं। हित्वाक्रोधंहिणीहित्वालेभेराज्यंयुधिष्ठिरः एवंभूतलक्ष्मीगोवभवत्यर्थः सतामपि विधूनपिनयेपुडे स्वर्गे
ग्राहेश्वनर्पयेत। इस्सेवंनिर्म्मलंज्ञात्वंकर्म्मोक्तंनोपकर्म्मणि १४ १७ अर्थासौख्यादियोगेवायत्तंकामशक्तिं।नदायुःपांडवाः क्लेशैर्मध्यराज्याः दृष्यगृहाः चत्वभेरंवृवैराग्ये कादश।मितृधर्मं

यत्रराजामहाप्राज्ञः सर्वधर्म्मभृतांवरः राज्ञांतानिशरीराणिदाहयामासशास्त्रतः २३ तोयकर्म्मणिचार्थेराज्ञामुदकदानिके गूढोत्पन्नस्यचाख्या
नंकर्णस्यप्रथयात्मनः १४ स्नतसैनदिहप्रोक्तंव्यासेनपरमर्षिणा एतदेकादशंपर्वशोकवैक्लव्यकारकं १५ प्रणीतंसज्जनमनोवैक्लव्याश्रुप्रव
र्त्तकं सप्तविंशतिरध्यायाः पर्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः १६ श्लोकसप्तशतंचापिपंचसप्ततिसंयुतं संख्ययाभारताख्यानप्रोक्तंव्यासेनधीमता १७ अतः
परंशांतिपर्वद्वादशंबुद्धिवर्द्धनं यत्रनिर्वेदमापन्नोधर्मराजोयुधिष्ठिरः घातयित्वापितॄन्भ्रातृन्पुत्रान्संबंधिमातुलान् १८ शांतिपर्वणिधर्मा
श्चव्याख्याताः शारतल्पिकाः राजभिर्वेदितव्यायेसम्यक्चैवबुभुत्सुभिः १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

पंचभिर्भीष्मद्रोणाभिद्रोणमेकेनतर्पजं। चतुर्भिपंचभिः शल्यंसौप्तमसत्रभिधानिचपर्वभिर्दर्पियंसर्थेशांत्यादिः कामदीपिका। निर्वेदंदुःखं १८ शारतल्पिकाःशरणएवतस्यायस्यतेनभीष्मेणव्याख्याताइत्यर्थः १९

यथोक्तं दंडपन्यायात्स्वधर्मसत्त्यसत्त्वतां मापरस्ये एवनहूर्म्माः मापद्धर्मा निरूपिताः १ कालहेतुप्रदर्शिनः कालो दुर्भिक्षादिः हेतुः वैराग्यादिस्तत्प्रदर्शिनः देशकालाद्यपेक्षया वर्तितव्यमित्यर्थः सर्वज्ञं कार्याकार्यविभागज्ञत्वं २०
२३ प्रकृतिं स्वाभाविकीमवस्थां सर्व्वाधिकारिकामोक्षधर्म्माः संप्रदायरिताः तत्राधिकारसिद्ध्यर्थं दानधर्म्माः प्रकीर्त्तिताः २४ व्यवहार आचारः धर्म्मार्थीयः धर्मार्थयोर्हितः २५ सत्यस्य हिंसाभूतस्य यथा

आपद्धर्म्मश्च तत्रैव कालहेतुप्रदर्शिनः यच्छ्रुत्वा पुरुषः सम्यक् सर्वज्ञत्वमवाप्नुयात् २० मोक्षधर्म्माश्च कथिता विचित्रा बहुविस्तराः द्वादशं पर्व निर्दिष्टमेतत्प्राज्ञ
जनप्रियं २१ अत्र पर्वणि विज्ञेयमध्यायानां शतत्रयं त्रिंशच्चैव तथाध्याया नवचैव तपोधना २२ चतुर्दश सहस्राणि तथा सप्तशतानि च सप्त श्लोकास्तथैवा
त्र पंचविंशतिसंख्यया २३ अत ऊर्द्ध्वं च विज्ञेयमनुशासनमुत्तमं यत्र प्रकृतिमापन्नः श्रुत्वा धर्मविनिश्चयं भीष्मात्भागीरथीपुत्रात्कुरुराजो युधिष्ठि
रः २४ व्यवहारोत्र कार्त्स्न्येन धर्म्मार्थीयः प्रकीर्तितः विविधानां च दानानां फलयोगाः प्रकीर्तिताः २५ तथा पात्रविशेषाश्च दानानां च परो विधिः
आचारविधियोगश्च सत्यस्य च परा गतिः २६ महाभाग्यं गवां चैव ब्राह्मणानां तथैव च रहस्यं चैव धर्म्माणां देशकालोपसंहितं २७ एतत्सुबहुवृत्तांत
मुत्तमं चानुशासनं भीष्मस्यैव संप्राप्तिः स्वर्गस्य परिकीर्तिता २८

र्थिभाषणस्य परागतिः परकाष्ठा २६ महाभाग्यं माहात्म्यं रहस्यं अल्पायासेनापि महाफलप्रदत्वं देशकालोपसंहितं तीर्थपर्वोपधानात् २७ स्वच्छंदमरणः सर्वो योगी भीष्मस्समो भवत् इति ध्वदशायनभीष्मनिर्याणं चाथवर्णयत २८ शा॰

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तै१ पा८१

वाराणस्यामविज्ञातो वसेद्धिप्रमर्पतस्वधीः व्याममैत्रेयसर्वारिन्तसम्यक्प्रदर्शितं २९ काश्यांमरतस्कुराणं शिवलिंगत्व मच्छुमिच्छपूर्वमितत्संवर्त्तमरुत्तीयप्रकाशितं ३० कममुक्तिप्रसिद्ध्यर्थमश्वमेधोपिकीर्त्तितः तत्वम
इर्यहत्वाच्चपुनरध्यात्ममीरितं ३१ तसुराणप्रसिद्धं संवर्त्तमरुत्तीयं चर्यायां दने ३२ संशयंप्राणांतंगांगाशापमोक्षार्थं धनंजयो दर्शितः ३३ हर्षेनमहं तमसत्यमपिमर्जुने अश्वमेधाधिकं पुराणंततइसाहनाकुले ३४

पांप१

एतत्त्रयोदशं पर्वधर्मनिर्णयकारकं अध्यायानां शतं तत्र षट्चत्वारिंशदेव तु २९ श्लोकानां तु सहस्राणि प्रोक्तान्यष्टौ संख्यया ततोश्वमेधिकं नाम पर्व
प्रोक्तं चतुर्दशं ३० तत्संवर्त्तमरुत्तीयं यत्राख्यानमनुत्तमं सुवर्णकोशसंप्राप्तिर्जन्म चोक्तं परिक्षितः ३१ दग्धस्यास्त्राग्निना पूर्वं कृष्णात्संजीवनं पुनः ३१
चर्य्यायां हयमुत्सृष्टं पांडवस्यानुगच्छतः तत्र तत्र च युद्धानि राजपुत्रैरमर्षणैः ३२ चित्रांगदायाः पुत्रेण पुत्रिकायाः धनंजयः संग्रामे बभ्रुवाहेन संशयं चा
त्रदर्शितं ३३ अश्वमेधे महायज्ञे नकुलाख्यानमेव च इत्याश्वमेधिकं पर्व प्रोक्तमेतन्महाद्भुतं ३४ अध्यायानां शतं चैव त्रयोध्यायाश्च कीर्त्तिताः
त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च विंशतिश्च तथा श्लोकाः संख्यातास्तत्वदर्शिना ३५ तत आश्रमवासाख्यं पर्व पंचदशं स्मृतं यत्र राज्यं स
मुत्सृज्य गांधार्य्या सहितो नृपः धृतराष्ट्राश्रमपदं विदुरश्च जगाम ह ३६ यं दृष्ट्वा प्रस्थितं साध्वी पृथाप्यनुययौ तदा पुत्रराज्यं परित्यज्य गुरुशुश्रूषणे रता ३७

३५ धृतराष्ट्रो श्रमपदमिसवच्चाकारस्य पूर्वं रूपमार्यं ३६ नपोहितनमंन्त्रणांभोगानस्क्तयोनपः इतीवकुंतीपुत्राणांराज्यं संत्यक्त्वानंययौ ३७ ॥ ॥ ॥ ॥एम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मायामात्रं छत्रादीति विज्ञायाश्चर्यपर्यवतः स्तौ दृष्ट्वा स्वस्त्यक्तशोकं मोक्षं समाश्रयेत ३९ संजयश्च सुगतिं गतः सम्बन्धेन ४० ४२ पंचश्लोकशतानि चेत्यत्र पंचश्लोकाश्च श्लोकशतं चेति समासः पंचाधिकं शतमित्यर्थः तेन
नात्रैकादशशतानि हि श्लोकसंख्या ज्ञेया तावत्य एव उपलभ्यंते ४३ ४४ आपाने पानस्थाने पानकलिता पानेन वशीकृताः ४५ एरकानिर्गुंथितरणां । एरकाः सौमहत् परं ब्रह्मापि संतीकाल

यत्रराजाहतास्तत्रामौत्रानन्यांश्चपार्थिवान् लोकांतरगतान्वीरानपश्यत्पुनरागतान् ८ ऋषेःप्रसादात्कृष्णस्य सहर्ष्याश्चर्यमनुत्तमम् त्यक्त्वाशोकंस
दारैश्चसिद्धिंपरमिकांगतः ३९ यत्रधर्मंसमाश्रित्यविदुरः सुगतिंगतः संजयश्चमहामात्रोविद्वान्गावल्गणिर्वशी ४० ददर्शनारदंयत्रधर्मराजोयुधि
ष्ठिरः नारदाच्चैवशुश्राववृष्णीनांकदनंमहत् ४१ एतदाश्रमवासाख्यंपर्वोक्तंमहदद्भुतं द्विचत्वारिंशदध्यायाःपर्वैतदभिसंख्यया ४१ सहस्रमेकं श्लोकानांपंच १
श्लोकशतानिच षडेवचतथाश्लोकाः संख्यातास्तत्त्वदर्शिना ४३ अतः परंनिबोधेदंमौशलंपर्वदारुणं यत्रतेपुरुषव्याघ्राः शस्त्रस्पर्शहता
युधि ब्रह्मदंडविनिष्पिष्टाः समीपेलवणांभसः ४४ आपानेपानकलितादैवेनाभिप्रचोदिताः एरकारूपिभिर्वज्रैर्निजघ्नुरितरेतरं ४५ यत्रस
र्वक्षयंकृत्वातावुभौरामकेशवौनातिचक्रमतः कालंप्राप्तंसर्वहरंमहत् ४६

नातिचक्रमतः समर्थाविपिमर्यादां नोल्लंघितवंतावित्यर्थः ब्रह्मसोमात्मरूपाणांहितनष्टाः सर्वेपादवाः तस्मादेतद्रूपंसद्भिर्नैवकार्यमित्यर्थकवाचन ४६ ॥ ॥श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामचंद्रायनमः॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्त्रा ल्लिपीतं ४७ वैशसंपरस्परंविशसनं ४८ ४९ सर्वेक्षयंतानिचयांहस्मीनामपिसंक्षयात्पराभवादर्जुनसपत्नतांतामप्रभुत्वम्‌ ५० अप्रसन्नतांअस्फुरणं ५१ सन्यासंराजत्यागं ५२ अध्यायाष्टौसंधिरा
र्थः ५३ महाप्रस्थानंदेहत्यागायंप्रस्थानगमनं ५४ ५५ स्वस्मरसंविनिक्षिप्यपरंशोचेत कः प्रमानायुधिष्ठिरइवोयेस्त्राकुर्यादहं धोमूर्खतः ५६ ५७ शतंचत्रयंचेतिसमासेशतत्रयमितिसम्यक्त्र्यधिकंशतमित्यर्थः
मु १

यत्रार्जुनोद्वारवतीमेत्यवृष्णिविनाकृतांदृष्ट्वाविषादमगमत्परांचार्त्तिनरर्षभः ४७ ससंस्कृत्यनरश्रेष्ठंमातुलंशौरिमात्मनःददर्शयदुवीराणामापाने
वैशसंमहत ४८ शरीरंवासुदेवस्यरामस्यचमहात्मनः संस्कारंलंभयामासवृष्णीनांचप्रधानतः ४९ सवृद्धबालमादायद्वारवत्यास्ततोजनं ददर्शापदि
कष्टायांगांडीवस्यपराभवं ५० सर्वेषांचैवदिव्यानामस्त्राणामप्रसन्नतां नाशंवृष्णिकलत्राणांप्रभावानामनित्यतां ५१ दृष्ट्वानिर्वेदमापन्नोव्यास
वाक्यप्रचोदितः धर्म्मराजंसमासाद्यसंन्यासंसमरोचयत ५२ इत्येतन्मौशलंपर्वषोडशंपरिकीर्त्तितं अध्यायाष्टौसमाख्याताः श्लोकानांचशतत्रयम
५३ महाप्रस्थानिकंतस्मादूर्ध्वंसप्तदशंस्मृतं यत्रराज्यंपरित्यज्यपांडवाःपुरुषर्षभाः ५४ द्रौपद्यासहितादेव्यामहाप्रस्थानमास्थिताःयत्रतेग्निंददृशि
रेलौहित्यंप्राप्यसागरं ५५ यत्राग्निनाचोदितश्चपार्थस्तस्मैमहात्मने ददौसंपूज्यतद्दिव्यंगांडीवंधनुरुत्तमं ५६ यत्रभ्रातृन्निपतितान्द्रौपदींच
युधिष्ठिरः दृष्ट्वाहित्वाजगामैवसर्वाननवलोकयन ५७ एतत्सप्तदशंपर्वमहाप्रस्थानिकंस्मृतं यत्राध्यायास्त्रयःप्रोक्ताः श्लोकानांचशतत्रयं
विंशतिश्चतथाश्लोकाः संख्यातास्तत्वदर्शिना ५८

ततस्त्रयोविंशत्यधिकंशतंश्लोकास्तस्यर्थः तावन्तामेवायलंभात ५८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥१७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा० आनृशंस्यात्केनगुणात् । आनृशंस्यंतपोधर्मोयेनराजायुधिष्ठिरः श्वानंत्यक्तुंनराजायुधिष्ठिरः श्वानंत्यक्त्वाविनादेवरथंस्वर्गंचनारुरुक्षत ५९ एवंसर्वत्रनामप्येकियतानामुल्लेयेप्यतः नचप्रवृत्तिनिवृत्तिभ्यांविनावा

५६ चः कृताप्रीता । अर्थोधर्मोयमोगायधर्मः स्वर्गापवर्गरूपे । कामोधर्मोर्थनाशापमोक्षः स्वार्थस्त्रिवर्गजितः ६० स्वर्गमिति । तत्रयांतेमहतामपियातनाआसीदित्तीतिदर्शितमितिभावः ६१ निदेशेपमस्पशा

स्वर्गपर्वततोज्ञेयंदिव्यंयन्नदमानुषं प्रासंदेवरथंस्वर्गान्नेष्टवान्यत्रधर्मराट् आरोढुंसमहाप्राज्ञआनृशंस्याच्छुनाविना ५९ तामस्याविचलांज्ञा
त्वास्थितिंधर्मेमहात्मनः श्वरूपंयत्रतत्यक्त्वाधर्मेणासौसमन्वितः ६० स्वर्गंप्राप्तःसचतथायातनांविपुलांभृशं देवदूतेननरकंयत्रव्याजेनदर्शि
तं ६१ सुश्रावयत्रधर्मात्माभ्रातृणांकरुणागिरः निदेशेवर्तमानानांदेशेतत्रैववर्तिनां ६२ अनुदर्शितश्चधर्मेणदेवराजेनपांडवः आप्लुत्या
काशगंगायांदेहंत्यक्त्वासमानुषं ६३ स्वधर्मनिर्जितंस्थानंस्वर्गेप्राप्यसधर्मराट् मुमुदेपूजितःसर्वैःसेंद्रैःसुरगणैःसह ६४ एतदष्टादशं
पर्वप्रोक्तंव्यासेनधीमता अध्यायाःपंचसंख्याताःपर्वण्यस्मिन्महात्मना ६५ श्लोकानांद्वेशतेचैवप्रसंख्यातेतपोधनः नवश्लोकास्तथैवा
त्रसंख्याताःपरमर्षिणा ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सनेयातनायामित्यर्थः ६२ अनुदर्शितः ईहिकफलंऐश्वर्यंस्वमस्तीतिबोधितः ६३ ६४ ६५ ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ स्व०
५६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

खिलेषु व्याख्यानं तेषु अन्यत्रपि हरिवंशश्च भविष्यपर्वेति हरिवंशेऽपि तत्पद दर्शनार्थं ६७ दश श्लोकसहस्राणीति हरिवंशे भविष्यं तद्ग्रंथसहद्रादशसहस्रश्लोकात्मकत्वान्न कल्पत हरिवंशे भविष्ये तद्ग्रंथसहद्रादशसहस्रोक्तितत्वान्न
उक्तत्वं हरिवंशस्य अधिकस्य ग्रंथस्य दर्शनात् तावन्मात्रा विवक्षायां चलत्रत्वे स्पष्टान्तन यात्रत्वकं संख्याः संकलनेन पुनरुक्तिः सहस्राणि द्वाशतेयो दशच श्लोकाः परिशेषात्तदपि खाइपर्वाणि परितनयं ग्रंथे केवलम

अष्टादशैवमेतानि पर्वाण्येतान्यशेषतः खिलेषु हरिवंशश्च भविष्यच्च प्रकीर्तितं ६७ दशश्लोकसहस्राणि वि शच्छ्लोकशतानि च । खिलेषु हरिवंशे च
संख्यातानि महर्षिणा ६८ एतत्सर्वं समाख्यातं भारते पर्वसंग्रहः अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया तन्महादारुणं युद्धमहान्यष्टाद
शाभवत ६९ यो विद्याच्चतुरो वेदान्सांगोपनिषदो द्विजः नचाख्यानमिदं विद्यान्नैव स स्याद्विचक्षणः ७० अर्थशास्त्रमिदं प्रोक्तं धर्मशास्त्र
मिदं महत् कामशास्त्रमिदं प्रोक्तं व्यासेनामितबुद्धिना ७२ श्रुत्वा त्विदमुपाख्यानं श्राव्यमन्यन्न रोचते पुंस्कोकिलगिरं श्रुत्वा रूक्षा ध्वांक्षस्य वागिव ७३

यात्रासहिते किंचिद्न्नसहस्रचतुष्टयं ज्ञेयं तेनतत्तोप्यूर्ध्वं शतंमपः संक्षेपं ज्ञातवानतः अनुक्रमणिकाध्यायमित्यादौ भूयः शब्दान्नश्च ध्वंइश्शताधिकं लक्षं परिपूर्णज्ञेयं अष्टादश महास्राणीत्यादयो कीर्तितयायाःक
इष्टसंख्याप्रतिकूलत्वादूपेक्षणीया ६८ युयुत्सया योद्धुमिच्छया ६९ अंगानि शिक्षाकल्पादीनि उपनिषदो रहस्यविद्याः तत्सहितान् सांगोपनिषदः विचक्षणाः स्वार्थज्ञः ७० ७१ ॥ ७२ ॥ ध्वा
ध्वांक्षस्य काकस्य ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
४१

लोकसंविधयस्त्रयः अध्यात्माधिभूताधिदेवानां समष्टिविषयोस्त्र नाः ७३ विषये देशे अंतरिस्यर्थः ७ गुणानां अशदशभेदं पाद्मादिवत् विधाः जरायुजांडजस्वेदजोद्भिज्जाः ७४ क्रियाः लौकिक्यो वैदिक्याश्च तासां गुणाः उत्कृष्टफ
लसाधनानि अथवा क्रियाः दानध्यानादयः गुणाः शमादयाः मन इतींद्रियाणि वात्र सर्वे शास्त्रार्थः प्रतिष्ठिता इत्यर्थः ७५ ७६ इदंकविभिः उपजीव्यते एतच्छाया हरणेनैव काव्यनिर्वाहात् ७६ विशेषणे

इतिहासोत्तमादस्माज्जायंते कविबुद्धयः पंचभ्य इव भूतेभ्यो लोकसंविधयस्त्रयः ७३ अस्याख्यानस्य विषये पुराणं वर्त्तते द्विजाः अंतरिक्षस्य विषये प्रजा इव चतुर्विधाः ७४ क्रियागुणानां सर्वेषामिदमाख्यानमाश्रयः इंद्रियाणां समस्तानां चित्रा इव मनः क्रियाः अनाश्रित्यैतदाख्यानं कथा भुवि न विद्यते आहारमनपाश्रित्य शरीरस्येव धारणं ७६ इदं कविवरैः सर्वैराख्यानमुपजीव्यते उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः ७७ अस्य काव्यस्य कवयो न समर्था विशेषणे साधोरिव गृहस्थस्य शेषास्त्रय इवाश्रमाः ७८ धर्मे मतिर्भवतु वः सततोत्थितानां स ह्येक एव परलोकगतस्य बंधुः अर्थाः स्त्रियश्च निपुणैरपि सेव्यमाना नैवाप्तभावमुपयांति न च स्थिरत्वं ७९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

अतिशयकरणे अन्ये त्रयः यस्य सर्वोत्कृष्टत्वमुक्तं ७८ भारतसंप्रदायप्रवर्त्तकात् आशिषः भिन्नं दति धर्मे इति ७९ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ रामः
४१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

घ्रोष्ठपुटोन्नताहृपतिद्वैपायनेति । अप्रमेयं ज्ञातुमशक्यं अमेयं पवित्रं यस्मादिदमप्रमेयं अवश्यपठनीयमित्यर्थः । पुण्यं पुण्यहेतुः पवित्रं पवित्रीकरणं विविधपवित्रं मनुष्याणां तस्मात् पापतरति पवित्रं मनुष्याणामित्यर्थः यस्मात्
पापहरं । पुण्यहेतुत्वादेव शिवं कल्याणं । समधिगच्छति शृणोति अर्थतश्च जानातीति संध्यायां अवसानसंयोगे । द्वितीयासमासः ख्याय पठित्वा प्रमुच्यते तस्मात् पापादिति शेषः यद्रात्राविमे यं श्लोकं गंभीरत्वादगाधं ॥

द्वैपायनौष्ठपुटनिःसृतमप्रमेयं पुण्यं पवित्रमथ पापहरं शिवं च यो भारतं समधिगच्छति वाच्यमानं किं तस्य पुष्करजलैरभिषेचनेन ८०
यदह्ना कुरुते पापं ब्राह्मणस्त्विन्द्रियैश्चरन् महाभारतमाख्याय संध्यां मुच्यति पश्चिमां ८१ यद्रात्रौ कुरुते पापं कर्मणा मन
सा गिरा महाभारतमाख्याय पूर्वां संध्यां प्रमुच्यते ८२ यो गोशतं कनकशृंगमयं ददाति विप्राय वेदविदुषे च बहुश्रुताय ॥
पुण्यां च भारतकथां शृणुयाच्च नित्यं तुल्यं फलं भवति तस्य च तस्य चैव ८३ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥

स्वयंज्योतिः ब्रह्मादिवत्स्वर्गपापविनाशं संध्योपासनादिवच्चित्तशुद्धिकरं पापहरं प्रायश्चित्तवच्चित्तशुद्धिकरं पापहरं प्रायश्चित्तवत् पद्मस्नानादिदोषघ्नं शिवं योगाभ्यासवत्सर्वकल्याणप्रदो बुधैः संज्ञादितीर्थं शुद्धायं बाणत्रया
दहनैः एतच्छ्रावणस्य तीर्थफलं तावतुल्यफलं वा न यायात्सिद्धं भवतीति भावः ८३ ॥ ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ श्रीजगन्नाथायनमः ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्र

आख्यानमितिद्वंद्वं आख्यानं पर्वसंग्रहेण कृतेन सत्त्वावगाहं सत्त्वग्राह्यं भवतीति शेषः द्विन्यासप्यंइतिपाठे द्वौ शब्दार्थौ न्यासौ न्यासपादनयेनौ यस्मिंस्तत् द्विन्यासप्यं अन्येतु द्वाभ्यां संक्षेपविस्ताराभ्यां कृतेन पर्वसंग्रहेण शत
पर्वाष्टादशपर्वरूपेण न्यासप्यं एतच्छ्लोकद्वयं नकृत्स्नं ग्रंथार्थावधारणादिति व्याचख्युः तत्रपर्वसंग्रहः बाहु विशोकृत्याकादिनवर्गादियं ग्रंथात्रष्टाविंशति पर्वभागपार्क्षिपतेः आदिष्यान १८ सभाधनं १७ वनवर्ष १६
वैराटम् ४ योगपुक् ११ भीष्मद्रोणाम ५ जं ८ चकर्णकि । १ तथा शल्यम ५ सौप्तिग ३ म स्त्रीशं ५ शांतिम ४ दानधर्मकं १ हयेज्याग २ श्रमावासगं ३ कं १ कं १ मौशलपानपो
वृंगतिकं १ वंशेग ३ मेतकृतं ४ आदिपर्वणि एकोनविंशतिः पर्वाणीत्यर्थः एवमग्रेऽपि । भीष्मम पंच द्रोणेजं ८ हयेज्या आश्वमेधिकंग २ यानंमहाप्रस्थानिकं । द्युगतिः स्वर्गारोहणं

आख्यानमिदमनुत्तमं महार्थं विज्ञेयं महदिह पर्वसंग्रहेण । श्रुत्वादौ भवति नृणां सत्त्वावगाहं विस्तीर्णं लिवणाज्ज
लं यथा प्लवेन ३२४ इतिश्रीमहाभारते आदिपर्वणि संग्रहः समाप्तः द्वितीयोऽध्यायः २ ॥ ॥ ॥

नि २
वंशोहरिवंशेण तच्छ्लेषपर्वाणामिति शेषः शेषं स्पष्टं श्लोकसंख्यापि प्रायः कैश्चिज्ज्ञेया अथ सर्वपर्वतात्पर्यसंग्रहः आदौ सर्वेऽहूयोः कृत्स्नतत्वविग्रहसन्नीर्थसेवोत्स्थधर्मः सेव्यानीत्याय हसाद्यमुखरतिमजः शोकदोषोऽस्य
त्क्तः एकस्मिन्काममोहाबसरवयणरावोयर संभृत्क्तो वदीन्यानाय पावेगपहानेस्वापि विलक्षन्तस्यमंक्तिः । विलेषु दहिर्दानं नाय: कृछूदिकं तय आश्रमवासे उक्त इति सर्वेत्रानघष्यते । हानंसागः स्वः
स्वर्गानिपिक्रमसमृक्तैर्भवतीत्यर्थः यः सर्गपिति सर्गविंशतरं इत्यविधानिचिक्नतकंविरहपंजरमात्मतं तनुपटवल्लतोणविहुंजवत । सत्त्वाप्येमनुमेदसूर्वचरितैर्वैराग्ययोगोदिश भोः पंचांगपुराणकर्तारमलं
व्यासस्वहृद्देहिमे ३२४ इति संग्रहाध्यायार्थप्रकाशः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जनमेजयस्य सर्पसत्रे कथेयं प्रसंगे सत्रांतरं योऽहूतस्तेनेतज्जनमेजयस्य सरमाशापादिकमाह जनमेजयः पारिक्षित इत्यादिना दीर्घसत्रं बहुवार्षिकसत्रं उग्रसेनो भीमसेन इति सारमेयः श्वा १ रोरूयमाणः भृशं रुदन् २ नावेक्षे हवींषि नावेक्षणमपि न कृतं तत्रावलेहनं दूरतोऽपास्तमित्यर्थः क्रुद्धः पक्रुद्धा तेन स्वपुत्रस्य ताडनं प्रहृष्टचेदितिवचनात् श्रुत्वा हूयमपि हविर्दुष्यतीत्यपराद्धः ६ ८ सा तानुवा

सौतिरुवाच जनमेजयः पारिक्षितः सहभ्रातृभिः कुरुक्षेत्रे दीर्घसत्रमुपास्ते तस्य भ्रातरस्त्रयः श्रुतसेन उग्रसेनो भीमसेन इति तेषु त
त्सत्रमुपासीनेष्वागच्छत्सारमेयः १ स जनमेजयस्य भ्रातृभिरभिहतो रोरूयमाणो मातुः समीपमुपागच्छत् २ तं माता रोरूयमाणमुवाच किं
रोदिषि केनास्यभिहत इति ३ स एवमुक्तो मातरं प्रत्युवाच जनमेजयस्य भ्रातृभिरभिहतोऽस्मीति ४ तं माता प्रत्युवाच व्यक्तं त्वया तत्रापराद्धं
येनास्यभिहत इति ५ स तां पुनरुवाच नापराध्यामि किंचिन्नावेक्षे हवींषि नावलिह इति ६ तच्छ्रुत्वा तस्य माता सरमा पुत्रदुःखार्ता तत्सत्रमुपा
गच्छद्यत्र स जनमेजयः सहभ्रातृभिर्दीर्घसत्रमुपास्ते ७ स तया क्रुद्धया तत्रोक्तोऽयं मे पुत्रो न किंचिदपराध्यति नावेक्षते हवींषि नावलेढि किमि
मर्थमभिहत इति ८ न किंचिदुक्तवंतस्ते सा तानुवाच यस्मादयमभिहितोऽनपकारी तस्माददृष्टं त्वां भयमागमिष्यतीति ९ जनमेज
य एवमुक्तो देवशुन्या सरमया भृशं संभ्रांतो विषण्णश्चासीत् १० स तस्मिन्सत्रे समाप्ते हास्तिनपुरं प्रत्येत्य पुरोहितमनुरूपमन्विच्छमानः
परं यत्नमकरोद्यो मे पापकृत्यां शमयेदिति ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

चसा पुनीतानमिलत्सु जनमेजयं प्रत्युवाचेत्यर्थः अदृष्टं अतर्कितं ९ संभ्रांतोऽसंतं भीतः विषण्णः खिन्नः कापाक्रियाविकलः एतेन निरपराधिनां हिंसा हिंसकस्य सद्यो दुःखाय भवतीति दर्शितं १० पा
पकृत्यां शापकृत्यां बलायुः प्राणानिकृंतंतीं नादेवतां शमयेत्तत्त्वक्रोधनं कुर्यात् ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
४९

सर्प्यां सर्पजातीयायां जातत्वाद्धि विज्ञोपमन्त्रित्वाद्लौकिकशङ्कामात्रनिवृत्तिमाह १६ १७ उपांशुव्रतं निगूढव्रतनियमः १८ उपावृत्तः स्वदेशं प्रत्यागतः तक्षशिलां देशविशेषं । विजेतुमिति शेषः २०
सर्पसत्रं गुरूपसदनादयेन मयो विजयीऽभूत्केन वोत्साहितः सर्पसत्रं कृतवानिति तदुक्तं तद्गुरोर्वेदस्य प्रशंसाप्रसंगादित आरभ्य पितृन्स्सहाध्यायिनो आरुणप्रभृतयस्तन्नपूर्वसेति । तेन च गुरुभक्तिमाहात्म्यमत्र व्यु

सो०

स कदाचिन्मृगयां गतः पारीक्षितो जनमेजयः कस्मिंश्चित्स्वविषये आश्रममपश्यत् १२ तत्र कश्चिदृषिरासांचक्रे श्रुतश्रवा नाम तस्याभिमतः
पुत्र आस्ते सोमश्रवा नाम १३ तस्य तं पुत्रमभिगम्य जनमेजयः पारीक्षितः पौरोहित्याय वव्रे १४ स नमस्कृत्य तमृषिमुवाच भगवन्नयं तव पुत्रो
मम पुरोहितोऽस्त्विति १५ स एवमुक्तः प्रत्युवाच जनमेजयं पुत्रोऽयं मम सर्प्यां जातो महातपस्वी स्वाध्यायसंपन्नो मत्तपोवीर्यसंभृतो मच्छुक्रं पीत
वत्यास्तस्याः कुक्षौ जातः १६ समर्थोऽयं भवतः सर्वाः पापकृत्याः शमयितुमन्तरेण महादेवकृत्यां १७ अस्य त्वेकमुपांशुव्रतं यदेनं कश्चिद्ब्रा
ह्मणः कंचिदर्थमभियाचेत्तं तस्मै दद्यादयं यद्येतदुत्सहसे ततो नयस्वैनमिति १८ तेनैवमुक्तो जनमेजयस्तं प्रत्युवाच भगवंस्तत्तथा भविष्यती
ति १९ स तं पुरोहितमुपादायोपावृत्तो भ्रातॄनुवाच मयायं वृत उपाध्यायो यदयं ब्रूयात्तत्कार्यमविचारयद्भिरिति । तेनैवमुक्ता भ्रातरस्तस्य
तथा चक्रुः स तथा भ्रातॄन्संदिश्य तक्षशिलां प्रत्यभिप्रतस्थे तं च देशं वशे स्थापयामास २० एतस्मिन्नन्तरे कश्चिदृषिर्धौम्यो नामायोदस्तस्य शि
ष्यास्त्रयो बभूवुः २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

धर्मेयज्ञं । धौम्येनामतः आपोदः धौम्य आयोदः ऋषिभक्तः तस्यापत्यं आयोदः आयोद इति पाठे [illegible] आयोदः लोहदन्तः दस्युहा त्रामामो नोऽ उपाध्यायस्य नेका धर्म्याय सादंता इति वाक्यशेषान्न क्तु
स्वचार्त्सर्थः २१ श्रीरामायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
४९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

केदारो महाक्षेत्रं तत्र गतं चतुरस्रं वप्रखंडः जलनिरोधभित्तिर्लो बधान वप्रीहि केदारो वक्रजलप्रवेशेन बीजनाशो माभूदिति भावः २२ नाशकत शिष्यपरीक्षार्थं गुरुणा योगबलेन जलप्रवाहस्य दुर्वारत्व
संपादनादिति शेषः २३ उत अर्द्धं द्वारपतीत्युद्दारकः रलयोरभेदादुद्दालक इति निरुक्तिः र्द्रष्टव्या २५ श्रेयः ऐहिकामुष्मिकसारं वमपवर्गश्च सर्वे वेदा इति विना प्रयत्नं स्फुरिष्यन्ति गुरूपासनं धर्मशास्त्राणि सर्वाणि च धर्मशास्त्राणि इति
ध्या

ग१
उपमन्युमारुणिं वैदं चेति । स एकं शिष्यमारुणिं पाञ्चाल्यं प्रेषयामास गच्छ केदारखण्डं बधानेति २१ स उपाध्यायेन संदिष्ट आरुणिः पाञ्चाल्यस्तत्र गत्वा तत्के
दारखण्डं बद्धुं नाशकत् स क्लिश्यमानोऽपश्यदुपायं भवत्वेवं करिष्यामीति २३ स तत्र संविवेश केदारखण्डे शयाने च तथा तस्मिंस्तदुदकं तस्थौ २४ ततः
कदाचिदुपाध्याय आयोदो धौम्यः शिष्यानपृच्छत् क्व आरुणिः पाञ्चाल्यो गत इति २५ ते तं प्रत्यूचुर्भगवंस्त्वयैव प्रेषितो गच्छ केदारखण्डं बधानेति स एवमु
क्तस्तान् शिष्यान्प्रत्युवाच तस्मात्तत्र सर्वे गच्छामो यत्र स गत इति २६ स तत्र गत्वा तस्याह्वानाय शब्दं चकार भो आरुणे पाञ्चाल्य क्वासि वत्सैहीति २७ स तच्छ्रुत्वा
आरुणिरुपाध्यायवाक्यं श्रुत्वा तस्मात्केदारखण्डात्सहसोत्थाय तमुपाध्यायमुपतस्थे । २८ प्रोवाच चैनमयमस्म्यत्र केदारखण्डे निःसरमाणमुदकमवारणी
यं संविष्टो भगवच्छब्दं श्रुत्वैव सहसा विदार्य केदारखण्डे निःसरमाणमुदकमवारणीयं संरोद्धुं संविष्टो भगवच्छब्दं श्रुत्वैव सहसा विदार्य केदारखण्डं भवन्तमुपस्थितः
२९ तदभिवादये भगवन्तमाज्ञापयतु भवान्कमर्थं करवाणीति ३० स एवमुक्त उपाध्यायः प्रत्युवाच यस्माद्भवान्केदारखण्डं विदार्योत्थितः तस्मादुद्दा
लक एव नाम्ना भवान्भविष्यतीत्युपाध्यायेनानुगृहीतः ३१ यस्माच्च त्वया मद्वचनमनुष्ठितं तस्माच्छ्रेयोऽवाप्स्यसि सर्वे च ते वेदाः प्रतिभास्यन्ति सर्वाणि च धर्म
शास्त्राणीति ३२ स एवमुक्त उपाध्यायेनेष्टं देशं जगाम अथापरः शिष्यस्तस्यैवायोदस्य धौम्यस्योपमन्युर्नाम ३३ तं चोपाध्यायः प्रेषयामास वत्सोप
मन्यो गा रक्षस्वेति ३४ स उपाध्यायवचनादरक्षद्गाः स चाहनि गा रक्षित्वा दिवसक्षये गुरुगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ३५ ॥

भाव: ३२ ३३ ३४ ३५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पीवानं पुष्टं। भ्रूपोम्न्यादिरसंपीतवंतमसिसर्थः वृत्तिं जीविकां ३६ ४१ वृत्त्युपरोधो वृत्तिप्रतिबंधः ४२ चरसि भक्षयसि ४३ ४४ उपयोक्तुं भोक्तुं ४५ ४६ ४७ ४९

तमुपाध्यायः पीवानमपश्यदुवाच चैनं वत्सोपमन्यो केन वृत्तिं कल्पयसि पीवानसि दृढमिति ३६ स उपाध्यायं प्रत्युवाच भो भैक्ष्येण वृत्तिं कल्पयामीति तमुपा
ध्यायः प्रत्युवाच ३७ मय्यनिवेद्य भैक्ष्यं नोपयोक्तव्यमिति स तथेत्युक्तो भैक्ष्यं चरित्वोपाध्यायाय न्यवेदयत् ३८ स तस्मादुपाध्यायः सर्वमेव भैक्ष्यमगृह्णात् स त
थेत्युक्तः पुनरारक्षद्गाः अहनि रक्षित्वा निशामुखे गुरुकुलमागम्य गुरोरग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ३९ तमुपाध्यायस्तथापि पीवानमेव दृष्ट्वोवाच वत्सोपम
न्यो सर्वमशेषतस्ते भैक्ष्यं गृह्णामि केनेदानीं वृत्तिं कल्पयसीति ४० स एवमुक्तः उपाध्यायं प्रत्युवाच भगवते निवेद्य पूर्वमपरं चरामि तेन वृत्तिं कल्पयामीति
तमुपाध्यायः प्रत्युवाच ४१ नैषा न्याय्या गुरुवृत्तिरन्येषामपि भैक्ष्योपजीविनां वृत्त्युपरोधं करोषि इत्येवं वर्त्तमानो लुब्धोसीति ४२ स तथेत्युक्त्वा गा अरक्षत्
रक्षित्वा च पुनरुपाध्यायगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ४३ तमुपाध्यायस्तथापि पीवानमेव दृष्ट्वा पुनरुवाच वत्सोपमन्यो अहं ते सर्वं भैक्ष्यं
गृह्णामि न चान्यच्चरसि पीवानसि भृशं केन वृत्तिं कल्पयसीति ४४ स एवमुक्तस्तमुपाध्यायं प्रत्युवाच भो एतासां गवां पयसा वृत्तिं कल्पयामीति तमुवा
चोपाध्यायो नैतन्न्याय्यं पय उपयोक्तुं भवतो मयाननुज्ञातमिति ४५ स तथेति प्रतिज्ञाय गा रक्षित्वा पुनरुपाध्यायगृहानेत्य गुरोरग्रतः स्थित्वा नमश्च
क्रे ४६ तमुपाध्यायः पीवानमेव दृष्ट्वोवाच वत्सोपमन्यो भैक्ष्यं नाश्नासि न चान्यच्चरसि पयो न पिबसि पीवानसि भृशं केनेदानीं वृत्तिं कल्पयसीति ४७
स एवमुक्त उपाध्यायं प्रत्युवाच भोः फेनं पिबामि यमिमे वत्सा मातॄणां स्तनात्पिबंत उद्गिरंति ४८ तमुपाध्यायः प्रत्युवाच एते त्वदनुकंपया गुणवंतो व
त्साः प्रभूततरं फेनमुद्गिरंति तदेषामपि वत्सानां वृत्त्युपरोधं करोष्येवं वर्त्तमानः फेनमपि भवान्न पातुमर्हतीति स तथेति प्रतिश्रुत्य पुनरारक्षद्गाः ४९
मे२

श्रीरामजयरामजयजयराम ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

५० अर्कपत्राणीत्यर्कवृक्षपत्राणि क्षारेति स्पष्टं पि क्षारादिद्रव्यं च क्षारत्वप्रधानकमेवेति भावः तीक्ष्णविपाकैः पाककाले उदरे अग्निज्वालोत्पादकैः ५१ ५७ कन्नारीति वितिस्तुहं तनोष्वी
चक्षुष्मंतं करिष्यत इत्यर्थः ५६ प्रपूर्वगाविति श्रवणान्नीतत्वेन सत्र परिताना मन्वां कर्मसमवेतार्थप्रकाशत्वं तत्समानार्थत्वं गतेः दाहरणं पूर्वकर्मसीमांसकाः प्राहुः तदनुरागवलेन च
अनंततादीनि ब्रह्मलिंगानि स्वमध्यानि स्थलमंत्रं आप्यं कर्मणि विनियोगः प्रादर्शनात् ब्रह्मब्रह्मलिंगैरर्थवत्त्वोपपत्तौ लिंगमात्रात् कर्मणः तत्र विनियोगस्य च कल्पनीयात् ॥ किं च समा

विनियोगः पाश्रनुद
गांगिभाव:

तथा प्रतिषिद्धो भैक्षं नाश्नाति न चान्यदाहरति पयो न पिबति फेनं नोपयुंक्ते ५० स कदाचिदरण्ये क्षुधार्त्तोऽर्कपत्राण्यभक्षयत स तैरर्कपत्रैर्भ
क्षितैः क्षारतिक्तकटुरूक्षैस्तीक्ष्णविपाकैश्चक्षुष्युपहतोऽन्धो बभूव ५१ ततः सोंऽधोपि चंक्रम्यमाणः कूपेऽपतत् अथ तस्मिन्ननाग
च्छति सूर्ये चास्ताचलावलंबिन्युपाध्यायः शिष्यानवोचत् मयोपमन्युः सर्वतः प्रतिषिद्धः स नियतं कुपितस्ततो नागच्छति चिरं ततो वे
ष्य इति ५२ एवमुक्त्वा शिष्यैः सार्द्धमरण्यं गत्वा तस्याह्वानाय शब्दं चकार भो उपमन्यो क्वासि वत्सैहीति ५३ स उपाध्यायवचनं श्रुत्वा प्र
त्युवाचोच्चैरयमस्मिन् कूपे पतितोऽहमिति ५४ तमुपाध्यायः प्रत्युवाच कथमसि कूपे पतित इति स तं प्रत्युवाचार्कपत्राणि भक्षयित्वान्धीभू
तोऽस्म्यतः पतित इति ५५ तमुपाध्यायः प्रत्युवाचाश्विनौ स्तुहि तौ देवभिषजौ त्वां चक्षुष्मंतं करिष्यत इति ५६ स एवमुक्त उपाध्याये
नोपमन्युः स्तोतुं प्रचक्रमे देवावश्विनौ वाग्भिरृग्भिः ५७

मुखं
वं ग्रम त:
रोप्यं रूपेण विषयो रूपप्रधानमेवेत्ता विषयस्य तत्स्वरूपाणां समारोप्यं तत्रूपवदिति न्यायेन पश्चादारोपितमुजंगधर्मेणाभीषणत्वादिना रज्जुर्विशिष्यते तत्र रज्जुधर्मेणाभिगम्यत्वादिना भुजंगो विशेष्टुं
शक्यः तत्स्वरूपलोपः प्रसंगात् एवं व्याख्यातानि पदेव ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्रा०
५१

ब्रह्मलिंगात्

ताधर्मेणाविग्रहवत्त्वादिनाब्रह्मविशेषणं शक्यं न त्वब्रह्मधर्मेणास्थूलत्वादिना देवताविशेषणं शक्यात्स्वरूपलोपप्रसंगात् तत्त्वाकाशश्रुतिः सर्वाणि ह वा इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्त इत्यत्र यथा सिद्ध
भूतोपाधिवत्त्वप्रकाशनसामर्थ्यरूपाल्लिंगात्तु ब्रह्मपरतया नीता आकाशशब्दलिंगादिसत्त्वहृदयस्थे चउमात्त्वमिति मंत्रे विवक्षितात्तेथिय इत्स शिवतोऽन्तर्यामित्वं धियो यो नः प्रचोदयादिसत्त्वे तस्माद्ब्रह्म
लिंगात् । स पेति मंत्रे तमेरीठर्कोतद्इति भर्तृत्वं हंतत्वब्रह्मलिंगे । जमेरी भर्त्तारा विमर्शस्तु फरी महं ताणि विनियोक्तीपा निर्वचनात् । नु चेतान्यस्मन्निवाधके संकोचयितुं शक्यानि । शब्दहृष्टिन्याये नानि
विग्रहोपलक्षितब्रह्मोपदेशार्थत्वोपपत्तेः अत्र ही द्वेणाप्रहृनदंनंप्रतिमामेव विजानीहि प्रयुक्तेदेवतात्म तत्र वेवेघत्वापत्तौ यच्छास्त्रदृष्ट्युपदेशो ब्रह्म तदभिप्रायेणाप्युपदेशेन देवतानामभिप्राये णानि
श्चितं । आश्विनाविति हित्वं तद्दाप्रयणौ तस्याप्यवितयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्तीति मलमनश्नन्नन्यो: अभिपश्यतीत्यादिनिर्देशोपि दहरस्य स्वारस्यात्तत्प्रकारेणाउपाध्युपधेयभूतमत्वचैतन्यभेदादिं मित्रा
येण । तेनात्र मायोपाधिकं जगत्कारणं ब्रह्मप्रतिपाद्यते तज्ज्ञानस्य परमपुरुषार्थत्वात् । चक्षुः शासितृज्ञानं मेघान्यको चक्षुदानमिति मंत्रे । शिवो स्वक्षुः प्रदत्वदर्शनादर्वांतरफलं । आख्या
यिकारूपदेवतामन्त्रे विद्याप्राप्त्यर्थत्वस्तुतार्थमिपक्तमंत्वाभिषज्जांश्रणोमीतियामेखाभिवक्तम्प्रतेर्देवमिपजा विमुक्तं ॥ ५२ ॥ ॥ ॥ ॥

रामः०
५१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्नग्निरित्युक्तं तामसचः पचतिग्रपूर्व्यागाविति अपूर्व्योगोसृष्टेः प्राग्विद्यमानो। सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति श्रुतेः पूर्व्यो नो तावेव हिरण्यगर्भात्मकत्वं गतो। स वै शरीरी प्रथम इति श्रुतेः चित्रभानु र्विचित्ररूपं वाकारोगाभासमानो। एतस्मान्न भिद्यते सर्वमिति श्रुतेः गिरा वाचा ज्ञानेन वा शब्दस्यार्थे तपसा मनन ध्यानात्मकेन आलोचनेन आशंसामि प्रशंसामि त्वेन प्राप्तुमिच्छामि। हि यस्मात् अनन्तो देशकाल वस्तुभिरपरिच्छिन्नो। एतेन सत्यस्याव्याप्तत्वमुक्तं। अन्यथा चिन्तो वस्तुपरिच्छेदाश्रुतेः यस्मादनन्तो तस्मादाशंसामि भेयायाय। ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवतीति श्रुतेः तज्ज्ञानादहमप्यनन्तः स्यामिति भावः अन्यथा द्वितीयाद्वै भयं भवतीति श्रुतेः संसारभयानिवृत्तिप्रसंगः दिव्योहीत्यतरुपाद्यचैतन्यरूपेण द्योतमानो सुपर्णो पक्षिवत् विरजो रजोरहितो। अधिक्षियन्तो भुवनानि विश्वा। सत्वगतविशेषशक्त्या सर्वाणि भुवनानि निवि

नि १

अपूर्व्यो पूर्व्यो नो चित्रभानुर्गिरा वा शंसामि तपसा ह्यनन्तो दिव्यो सुपर्णो विरजो विमानो अधिक्षियन्तो भुवनानि विश्वा १ ॥ ॥

क्षिपन्तो नरेदत्तन्तत्त्वंये स स्वयं पश्यतीति श्रुतेः विश्वा विश्वानि रूपाणि स्तत्त्वगिति तिरूपोद्देशः विरजो रजः सहितः परमाणवो वा रजः प्रधानं सांख्याभिमतं गुणत्रयं वा तद्रहितो। स एतेन तदनपेक्षो विरजः वरुः स्वांशु ज्ञायैति। तदात्मानं स्वयमकुरुतेति स्वस्यैव बहुभवनाशंसनकरणाश्रवणात् विमानो विगतं मानं प्रमाणं साधनं यत्र तदोष्ठ सूतोनाम विहितं यत्रासीदितिमतस्य तच्छत्वात् मानाभावीहस्यत्वेन विमानत्वे । चितत्वरूपतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सहेति वा घनलातीनलाद्मानत्वं १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री० ५२

स्य सैव तत्त्वमतस्य विवरणार्थोऽत्तरो श्लोकः। पूर्वं निगाविति सर्वेः। सर्वं कालसन्ततावुत्पतितेतां निराचष्टे कालस्यैवाश्विपूर्वत्वं वदन् हिरण्मयाविति। हिरण्मयौ शकुनी हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्मनामेति
कतेरमणीयो ब्रह्मसंगौ चेत्यर्थः। सांपराययौ सर्वस्मिन्नपाधिष्ठानभूतौ। सपंचनामसदस्यौ ब्रह्मतत्त्वं ज्ञात्वा भुजंगादिर्दलैरुपलक्ष्य धर्मकं घटादि तद्रूपयाभावरूपौ। सनसौ शोभनना मिकौ विग्रहवर्मीयं। वैनिश्चितेन
यंतौ कालं एतद्देवाह। विवस्वतः सञ्ज्ञोपेपंचमी। विवस्वतं सूर्यं तस्यात्मसद्भावा अमितं तत्कर्मराविज्ञातं। शुक्लं दिननातं वर्तं तच्छान्नौ यंतेन संवत्सररूपं परं स्वयं तौ नेत्रवाया विवतेनचपदे नतरसावेगेन सर्वेमौ
स्वेमौ स्वमार्गौ विनिलोकोपेन सर्वमाविते रोगादिको मनलो देवपितृयानौ तौ अधिव्ययंतौ। शुक्लकृष्णेगती ह्येते जगतः शाश्वते मते इति भगवद्वचनात्। एतावेव कर्मफलोपभोगाय तत्तद्वो कमार्गपदौ
। कालस्य च पूर्वत्वं कौतस्मात् नाह्रेतदृतिरिति भावः २ एवं ब्रह्माहं तं पूर्वसाध्यमेतदेवं वीत रागैर्ज्ञातेमन्मुक्तयेन्यथा बंधाय भवती साहयत्ना मिति। सुपर्णी सुपरमात्मनो वलेन कालशक्त्या यतां व र्त्निका

हिरण्मयौ शकुनी सांपराययौ नामसदस्यौ सनसौ वेजयंतौ शुक्लं च वयंतौ नामान्वेमावधिव्ययंता वसितं विवस्वतः २ सुपर्णी सुपर्णा सबले
न वर्त्निका मसं चनाम श्विनौ सौभगाय तावत्त्ववंतावनमेन मायपाव सत्त्वमात्मा अद्रुहणा उदा ऽवहन २ ॥ ॥ ॥

सुपर्णा सरूपां जीवपक्षिणौ अश्विनौ देवौ सौभगाय महते भागाय अमृतं तामोचितवंतौ। तत्त्वं पापविदित्यर्थः अतिरेकमृतेन तु तत्त्वपापमाह तावदिति। मायया अज्ञानेन सहवसन्नमाः अतिशये
नवसंतः अमंतमृटाः पुरुषाः अहरणारागादिविषयाक्रांताः गाः इंद्रियाणि प्रतिअनमंतनतवंतः यावत इंद्रियकेकर्ष्ययावदासीदित्यर्थः तावत्स्ववहन्तौ अनात्मदोषासर्शिनो सुवाजीवात्मर
पो कर्मीभूतौ उद्दाउदकप्रधानेन शरीरेण अयः पुरुषवचमहत् श्रुतेः उंदी क्लेदने इत्यस्मात् तत्क्षिणि अनिदिता मिति नलोपे उदितिरूपं। इत्वं भावेतनीयानद्भेयेण अवाहनकुटवंतः एतेन रागादि
यत्ताया पावद्भवंति आत्मानं देहमेव तावत्मन्यंते तेन तत्त्वं संसारं तिनस्मात् रागादिजयो मुमुक्षुपाप इत्युक्तं भवति ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ राम० ५२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कालेनानंतकर्मापि मनुष्यपापं सहस्रशः षष्टिर्युतेति। धेनवो ऽभिमतफलदोग्ध्र्यो गावो ऽहोरात्ररूपाः षष्टिश्च त्रिशताश्च संख्याताः एकं वत्सं संवत्सरं सर्वे ते निवर्त्तयंतीति तेन वत्सं गौणाकर्मभूतं। नानागोष्ठाः पृथक्स्थला
अपि विहिताः क्रियाः मुख्यकर्मभूताः एकदोहनाः एकमेव विविदिषाख्यं दोहनं दुग्धं तत् इति व्युत्पत्त्या दोहो येषां ते। अकर्त्तरि च कारके इति कर्मणि ल्युट् दुहंति। विविदिषवः विविदिषंति यज्ञेन सादिश्रु
तेः। तथा चोक्तं यज्ञेन सादिश्रुतेः तथा चोक्तं यज्ञेन तमादिवाक्यं शतपथविहितं कर्मदृष्टं दंगरहीतात्मोत्सत्यामानमिहं पुरुषविविदिषामात्रमाध्ये पनत्तीति एकदोहना यं वत्सं दुहंति तं तोषमिहोत्र
शिवनौ गोष्यानीपो दुहतः स शिवनावैकालं च मवनेऽस्यार्थः एतच्च पवो दिशो जनपथः स च ममस्थी भविष्यति। कीदृशं वत्सं धर्मनायकं। संहत्ती मितिया वत्सकं च तिश्च समात्कार्यं ज्ञानं उत्पादक
वं

षष्टिश्च गावस्त्रिशताश्च धेनव एकं वत्सं सुवते तं दुहंति नानागोष्ठा विहिता एकदोहनास्तावश्विनौ दुहतो धर्ममुक्थ्यं ४ एकां नाभिं सप्तश
ता अराः श्रिताः प्रधिष्वन्या विंशतिरर्पिता अराः अनेमि चक्रं परिवर्त्तते ऽजरं मायाश्विनौ समनक्ति चर्षणी ॥ ५ ॥ छ

मित्यर्थः ४ एतत्कालचक्रं सर्वान्देवमनुष्यादीन् ग्रसितुं इत्याहएका मिति चक्रस्य अंतरमध्यमवात्यवलयानि नाभि प्रधिनेमयः तेषां संभेद काष्ठानि तिर्यञ्चि अराः एवं सति एकां नाभिं संवत्सराख्यां स
सप्तशता अराः विंशतिश्च अराः तेषां अहोरात्राः एव अत्र अपि श्रिताः नाभिं प्रधिषु च मध्यमवलयं खंडेषु ते च ह्या दश मास संज्ञाः द्वादश पक्षा पञ्चकं मिति श्रुतेः तेषु च अर्पिताः ते नेमिवर्जितं चक्रं निपतत्यचारं दं
हं ठनं तथा तो नेमिप्रसौ दिनमान भेदेन परिवर्त्तते अजरं अक्षयं मायाया मायामयं भो अश्विनौ युवाभ्यां प्रवर्त्तीतमिति सर्वान् समनक्ति ग्रसति। के चर्षणी। एहि कामुष्मीको य प्रजे ननस्त्व द्विविधमपि
लोकं नेषोऽपि हापि भूमलादिति भावः ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ५२

पृ० १

एवं भक्त्या षष्टिघटिकात्मकैकाहोरात्रं निर्वर्त्य प्रदक्षिणाक्रमैः षष्ट्यधिकशतत्रयपरिमितैः सावनात्मसंवत्सरचक्रं जगदायुः कृपणानुक्रोशाभ्यां इदानीं प्रदक्षिणावर्त्तेन भचक्रे सूर्यचंद्रयोः प्रदक्षिणापक्रमेण
निर्वर्त्यं सौरचांद्रसंवत्सरचक्रं कर्मोपयोगिनी अह एकं चक्रमिति । तच्चैकस्मिन् शंकौ प्रोताः षट् शलाकाः पृथग्गताः स्वेन द्वादशारं षण्णाभि एकं चक्रं भवति । तत्र संवत्सरो हि मेषाद्या द्वादश राशयो राः
षड् ऋतवो नाभयः तच्चक्रं अंतस्य कर्मफलस्य धारणं ध्रियते स्मिन्निति तेन यात् अत्र हेतुः यस्मिन्नित्वि विश्वे देवाः कालाभिमानिनः अधिविषक्ताः व्यवहिताश्चेति छेदः सिद्ध्यवहितक्रियया अप्युपसर्गाणां
संबंधस्मरणात् । तावश्विनौ मा मां मुंचतः मोचयतं अस्माद्व्रतादिति शेषः किंभूतं मां विविषीदंतं जन्मादिदुःखेन विषीदंतं प्राप्नुवंतं । तत्र भावः छांदसः तत्र कालोचितकर्मकारणेनाः काला
भिमानिन्यो देवताः तत्स्फुरंति । एवं च फलं यजमानायें प्रयच्छंतस्तथा विपरीतं कुर्वंतीति भावः एवं कर्मणां विविदिषोत्पादनद्वारा विद्याहेतुत्वमसकामसर्वीचत्वं दिवं बद्धराणकुत्वात्रि निशांत उपासीनेति

एकं चक्रं वर्त्तते द्वादशारं षण्णाभिमेकाक्षममृतस्य धारणं यस्मिन्देवा अधि विश्वे विषक्तास्तावश्विनौ मुंचतो मा विषीदंतं ६ अश्विनाविंदुममृतं वृत्त
भूयौ तिरोधत्तामश्विनौ दासपत्नी हित्वा गिरिमश्विनौ गामुदाचरंतौ तद्वृष्टिमह्ना प्रस्थितौ बलस्य ७ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

अमृतत्वं ब्रह्मोपासनमाह चिंतनेकाध्यायः । अश्विनौ वृत्तभूयौ । वृत्तं निर्वृत्तं उत्पन्नं विपदादि तत्संबंधी भावः भूयौ भावयतः इति कर्तृपा अश्विनौ कृत्स्नं पंचात्मका विसर्गः एतदेवाश्विनोर्लक्षणमुपगतमुत्तर,
शनिनेव द्रष्टव्यमिति । अश्विनौ इंदुं सोमं तद्रूपलक्षितानि कर्माणि अमृतं तत्फलं भूतंश्च ऐहिकामुष्मिकं भोग्यजातं तं दासपत्नी सपत्नीं स्वर्गमिति सर्वे सवर्णाः अयः अर्थपलक्षितं विषयादि च तिरोधत्ता
रज्जुरिव साध्यस्तमनुत्तमं अंतर्हितं कुरुतः अश्विनावेव सर्वात्मरूपेणोपास्यौ इति भावः एवमुपासनाल्लब्धे चित्तैकाग्र्ये सप्रपंचस्यात्मस्थापनाय ब्रह्मणः एवं तावद्दृष्टं प्रमा किं दर्शयति । हित्वेति । अश्वि
नौ स्वरूपेणावस्थितौ संतौ बलस्य गिरिं साधनसंपन्नौ रूपं पंच अनाद्य विद्या हित्वा गाः इंद्रियाणि मुदा विषयेभ्यः इंद्रियसंयोगजहर्षेणाचरंतौ चारयंतौ विषयमभिमुखं तद्वृष्टिमह्नात्मनाः मुदाप्रवृष्टिं जन्मा
हात्मनः प्रस्थितौ । विषयजन्मसुखवर्द्धिमाहात्म्यात् पराक्रम्य वर्णमेवप्रासौ । अत्र तात्पर्यमात्मा बलहीनेन न लभ्य इति श्रवणात् बलशब्दः सबोधसाधनसंपद्वाचिलक्षणं गिरिशब्दः पिगिरतिहवेदहृषं तेयाश्रमानमि

त्रिश्रोत निर्वचनबलात्साधनसंपत्त्युक्तागतपा व्याख्यानं कृतं एवं वा ना
दिविषयवासनावशाद्दृष्टैर्ववद्दृमिति दिशितं ७ ॥ ॥ ॥ ॥

आ० ५२

आत्मजीवस्य ब्रह्मात्मनाववोधार्थं तत्सदार्थस्वरूपं तावदाह युवामिति हे अश्विनौ युवां अग्रे सृष्टेः प्राकृ दृशदिशः प्राच्याद्या जनयथः अवश्याकाशे अवच्छेदो यो याधिकौ दिक्कल्पनाः तत्तत्त्वरूपत्वमप्याह।
मूर्ध्नि अर्था दिशां अंतरिक्षे स्पर्धः रथयातं रथेन यातं गमनमस्त्यतं सूर्यं समानं सर्वेषां एकं। तथा वियंति अधोमानि कल्पभेदौ ह्यावहुत्वं जनयथ अस्य नवचन्नेते। तासां दिशां यातं अयथान्तत्त्वं विधिनः सूर्यस्य गमनम
ऊर्ध्वं कृतदिक्कालावनतस्त्रसञ्चयः प्रयांति कर्मभिः प्रचरंति। तथा देवा मनुष्या अस्य सूर्याधिकारमनुदिनं ऐश्वर्यं कर्मफलं आचरंति आसमंतात् भुंजते: एतेन सर्वत्र प्रवृत्तत्वं सर्वप्रवर्त्तकत्वं सर्वफल
प्रदत्वं च तत्सदार्थस्वरूपमुक्तं ॥ एवं भूतसृष्टिं स्थित्वा भोगीति कौ सृष्टिं माहयुवामिति। भो अश्विनौ युवां वर्णान् तेजो वन्हानिलोहितं शुक्लं कृष्णवर्णान् विविकुरुथः परस्परमिश्रणेन विधा
न कुरुथः सेयं देव नै कृतं तं ताह मिमास्ती सोदेवता अनेन जीवेनात्मनाऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि नामसी क्रियंते त्रिवृतमेकैकां करवाणीति श्रुतेः विश्वरूपान् त्रीणि रूपाणि स्वेव मत्सामेति
म १

युवं दिशो जनयथो दशाग्रे समानं मूर्ध्नि रथयातं वियंति तासां यातमृषयोऽनु प्रयांति देवा मनुष्याः क्षितिमाचरंति ८ युवां वर्णान् विकुरुथो विश्वरूपां
स्तेऽधिक्षियंते भुवनानि विश्वा ते भानवो प्रसृताश्चरंति देवा मनुष्याः क्षितिमाचरंति ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

[illegible] श्रुतेः सर्वेषां रूपाणां त्रिधैवांतर्भावात् अग्नेर्वैश्वरूपत्वे वर्णाश्च अधिक्षियंते जनयति भुवनानि चतुर्दश भौतिकानि। विश्वा सर्वाणि तेषु सिद्धाः जीवाः अर्थात् भानवों शाश्वांशाः अपि
विश्वानि भूतानि अनुसृताः चिदंशा अपि देहं हृदयबुद्धिक्रियाकारणानुसारिणां मूलाचरंति विषयान् भुंजते। तत एते देवा मनुष्या अग्रे च पश्वादयः क्षितिं भूमिमा आसमचरंति वर्त्तंते। अत्र अग्रे घृतोके
न तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूत इत्यादि श्रुतेरर्थोदर्शितः द्वितीयेर्ई कृणा दिप्रवेशांत स्पष्टीशेनकल्पितेसमार्थस्य प्रदर्शनेन तत्सदार्थ तत्त्वं सर्वभूतस्वरूपत्वं सर्वात्मः प्रवि
पृत्वं चेति एवं लक्षणं प्रदर्शितम ९ ॥श्रीरामायनम॥ ॥श्रीरामनामतारकं॥ ॥श्रीरामचंद्रायनम॥ ॥श्रीकालभैरवायनम॥ ॥राम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रकं विधं तस्य दायमस्य घृतस्य एव संघातस्य प्रवर्त्तकौ नाम तत्र श्वेतनो स्तौ स हता विति। तौ प्रसिद्धौ नासत्यावश्विनौ वायुवं महे इज्यते ह। तथा पुरां पुष्करस्य। व्योम पुष्करमंबरं। आकाशोऽवकाशः कृतं अव्यक्त
मित्यनर्थान्तरं। तस्य स्वजं स्वजं तदिति स्वकार्यजातं विभ्रथः प्रविश्य धारयथः तदपि महे इत्यनुषज्यते। तौ नासत्यौ अस्मत्तो निरस्तुतो आत्माधौ कातस्य कर्मफलस्यौ पदं हको। न हि व्यतिरिच्यते दीर्घः
अतो विना देवाः वागाद्या अभिमानिनो आदयः तस्य पदे तेषां वागादिविषयाणां वचनादीनां प्रयदे प्रासयेन तस्यैते स्वचेतनेन समर्था भवंति। एतेन इति चिद्धांदसो आत्मस यः कोऽयवात्मा सः प्राणपान पदे
ष आकाश आनंदो न स्यादिति श्रुतेर्नैचतनं प्रवर्त्तकमस्ते शकस्वदचेतनः संघातः प्रवर्त्तत इति भावः तदेवं नान्योतोस्ति द्रष्टेति चेतनांतरनिषेधात्तत्त्वमसीति जीवेशयोरभेदश्रवणात्तत्प्रपंच
स्य चारंभणं विकारो नामधेयमित्यस्य तत्त्व प्रवणाच्चाद्वैतं ब्रह्मास्मि सिद्धं अत्रापि अश्विनौ जगद्यादनस्तो कातौ नासत्यावितिपदद्वयेन तत्त्वंपदार्थयोः पूर्वापरार्द्धयोः तत्पशदोपादानेन जीवेश
स१

तौ नासत्यावश्विनौ वां महे हे स्वञ्जं वपाविभ्रथः पुष्करस्य तौ नासत्यावमृता ऋतावृधावृते देवास्तत्प्रपदेन सूते १० मुखेन गर्भं लभेतां युवानौ गतासुरेतत्प्र
पदेन सूते सद्यो जातो मातरमत्ति गर्भस्तावश्विनौ मुञ्चथो जीवसे गाः ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भेदप्रतिपादनेन च प्रश्नाधितं १० एवं ब्रह्मविधां समाप्य केषांचिन्मते संघात एव चेतयते नान्यस्तत्र चेतनो स्तीति तद्दूषयन् स्वमस्य वक्तुः प्रार्थयते मुखेनेति। युवानौ मातापितरौ। अन्नात्सु रूपइति श्रुते मुखे
नात्ररूपं गर्भं प्रथमं लभेतां। ततः एतत्तदेतं गर्भं छांदसं स्त्रीवत्वं पुंसितो तो रूपेणास्त्रीषु शोणितरूपेणापरिणतं गतासुः अचेतनो देहः प्रपदेन प्रकर्षेणापद्यते सुखमनेनेति प्रपदं मुपस्थं तेंद्रियं सर्वे
षामानंदानामुपस्थ एकायतनमिति श्रुतेः तेन सूते रेतः सिक्तं पश्चात्स्त्री अतः संघातस्य मलपिंडवदचेतनत्वं सिद्धं सद्योजातस्तत्क्षणमात्रो गर्भो बालः मातरं अत्ति स्तनयाने प्रवर्त्तत इत्यर्थः
तदेतज्जन्मांतरीयानुभवाहितसंस्कारमंतरेण न संभवतीति श्रुतिपूर्वा सिद्धः संघातादन्यश्चेतनस्तत्प्रवर्त्तकोऽस्तीति सिद्धं। नासत्यावश्विनौ सोऽत्राप्युपलक्षितं ब्रह्म ता वीति विवि या पंक्तया हिलं।
शैसंहियत्साव्रह्मतिर्जलमेतिवत् एतेन तत्त्वमसीति वाक्यार्थ उक्तः जीवसे जीवनाय गाः वक्तृ पीमुंचतः चक्षुः प्रतिबंधापनं क्रियास्तामित्यर्थः ११ ॥ ॥ ॥ ऋ०

स्वरूपः स्नेहपक्कमहुविशेषः छांदोग्यमधुपेशयां वृन्तु छिद्रायांमध्ये एषदेवयोगात्पावंसस्वपछिद्राणीतिवत विशेषेसरणाच्छतदपिसंछिद्रमिति गम्यते। अशानमक्षय ५९ ६० ६१ ६२
कार्ष्णायसादंतात्रसपाध्यायस निर्दयत्वंवर्तितं। तत्रहिरण्मयपादइतिलं शिष्यस्तुदयाइतिलं शिष्यंस्तुदयावाम्‌ विष्यसीतितेनात्पतात्येवाव्रातघ्नात्मनत्रपत्रीयादिसत्कंभवतिश्रेयोज्ञानं ६३

इत्येवंतावभिष्टुतावश्विनावाजग्मतुराहतुश्चैनंप्रीतौस्वस्त्वयेनापूपोशानैनमितिति ५९ सएवमुक्तः प्रत्युवाचनानृतमूचतुर्भगवंतौनत्वहमेतमपूपमुप
योक्तुमुत्सहेगुरवेऽनिवेद्येति ६० ततस्तमश्विनावूचतुः आवाभ्यांपुरस्तादभ्यवहृतउपाध्यायाभिष्टुताभ्यां अपूपोदत्तउपयुक्तः सतेनत्वमविनिवेद्यगुरवेत्वमपि
तथैवकुरुष्वयथाकृतमुपाध्यायेनेति ६१ सएवमुक्तः प्रत्युवाचएतत्प्रत्यनुनयेभवंतावश्विनौ नोत्सहेहमनिवेद्यगुरवेऽपूपमेनमुपयोक्तुमि
ति ६२ तमाश्विनावूचतुः प्रीतौस्वस्तवानयागुरुभक्त्याउपाध्यायस्यतेकार्ष्णायसादंताभवतोहिरण्मयादंताभविष्यंति चक्षुष्मांश्चभविष्यसिश्रे
यश्चावाप्स्यसीति ६३ सएवमुक्तोश्विभ्यांलब्धचक्षुरुपाध्यायसकाशमागम्योपाध्यायमभ्यवादयत्सर्वाचचक्षेसप्रीतिमानभूत्स्माहचेनंयथा। श्वि
नावाहतुस्तथात्वंश्रेयोवाप्स्यसीति ६४ सर्वेचतेवेदाः प्रतिभास्यंतिसर्वाणिचधर्मशास्त्राणीतिएषातस्यापिपरीक्षोपमन्योः ६५ अथापरः शिष्य
स्तस्यैवायोदधौम्यस्यवेदोनामतमुपाध्यायः समादिदेशवत्सवेदइहास्यतांतावन्ममगृहेकंचित्कालंशुश्रूषराणभवितव्यंश्रेयस्तेभविष्यतीति ६६

६४ ६५ शुश्रूषुणामेवापरेणा: ६६ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गौर्बलीवर्दः ६७ अत्रात्र सत्सम पितृगुरुकार्ये देहत्यागेनापि कर्तव्यमित्युद्दालक सम्प्रदायावश्यकमप्याहारादिकं गुरुत्त्कासात्त्रमित्युपमन्योरसंनउत्कर्षमपि वस्त्रादियोग्यं कार्यं गुरुनियोगादत्र
निरुद्दिति वेदस च परीक्षया तात्पर्यं बोध्यं एवमग्रेप्याख्यायिकानां तात्पर्याण्यूह्यानि ६८ अयमेवाशमनिष्ठं तं गुरुकुलवासं ततो पपेत। गर्वे धैर्यत मानं तत्र मत्पुर एतं तं निदेवताइत्येतदृशि पिनद्वि मुत्त्रका

तो२

स तथेत्युक्त्वा गुरुकुले दीर्घकालं गुरुशुश्रूषणपरोऽवसत् गौरिव नित्यं गुरुषु धूर्षु नियोज्यमानः शीतोष्णक्षुत्तृष्णादुःखसहः सर्वत्राप्रतिकूलः ६७ त
स्य महता कालेन गुरुः परितोषं जगाम तत्परितोषाच्च श्रेयः सर्वज्ञतां चावाप एषा तस्यापि परीक्षा वेदस्य ६८ स उपाध्यायेनानुज्ञातः समावृत्तस्तस्माद्गुरुकुल
वासाद्गृहाश्रमं प्रत्यपद्यत ६९ तस्यापि स्वगृहे वसतस्त्रयः शिष्या बभूवुः स शिष्यान्न किंचिदुवाच कर्म वा क्रियतां गुरुशुश्रूषा वेति दुःखाभिज्ञो हि गुरु
कुलवासस्य शिष्यान्परिक्लेशेन योजयितुं नेयेष ७० अथ कस्मिंश्चित्काले वेदं ब्राह्मणं जनमेजयः पौष्यश्च क्षत्रियावुपेत्य वरयित्वोपाध्यायं वव्रतु
: ७१ स कदाचिद्याज्यकार्येणाभिप्रस्थित उत्तंकं नाम शिष्यं नियोजयामास भो उत्तंक यत्किंचिदस्मद्गृहे परिहीयते तदिच्छाम्यहमपरिहीयमानं
भवता क्रियमाणमिति स एवं प्रतिसंदिश्योत्तंकं वेदः प्रवासं जगाम ७२ अथोत्तंकः शुश्रूषुर्गुरुनियोगमनुतिष्ठमानो गुरुकुले वसति स्म स
तत्र वसमान उपाध्यायस्त्रीभिः सहिताभिराहूयोक्तः ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ छ

स्याधिकामाह स उपाध्यायेनेत्यादिना सः वेदः समावृत्तः मेखलाजिनादिब्रह्मचर्याश्रमलिंगं यस्मात् स्नातकं बंधासः ६९ नेयेष कामितवान् ७० ७१ नियोजयामास अत्राग्निशुश्रूषा
दाविति शेषः ७२ वसमानः वसन्। उपाध्यायस्त्रीभिः उपाध्यायाश्रमवासिनीभिरन्याभिः स्त्रीभिः ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वंध्यउपगमम्मृतुः पांडांतेरेणतत्कर्मविषीदतियीहीष्यते ७४   ७७ आहुर्हेहाः ७८ यश्चेतिपाजनेहिदंदंनवैतेनमयाजयंतस्माद्दोषः प्रतिगच्छतोवैतेनमयाजयंतस्मात्प्रतिगच्छतायाः
त्ममुभयेराग्रवंतीतिश्रूयतेतत्रइदस्यापतेपियाजनवज्री।विकाल्पेददेवाध्यायः प्रतिगच्छतैवाध्यायमितिधर्मः तत्रयः अधर्मेणादक्षिणापात्रग्रहणेतत्रश्यादध्यापयेतपश्चाधर्मेणत

उपाध्यायिनीतेत्तंकमंत्रउपाध्यायश्चतेप्रोषितः अस्यायथायमृतुर्वंध्योनभवतितथाक्रियतामेषाविषीदतीति ७४ सएवमुक्तस्ताभिःस्त्रीभिःप्र
त्युवाच नमयास्त्रीणांवचनादिदमकार्यंकरणीयं नत्वहमुपाध्यायेनसंदिष्टोयदकार्यमपिकार्यंत्वयाकार्यमिति ७५ तस्यपुनरुपाध्यायःका
लांतरेणगृहमाजगामतस्मात्प्रवासात्सतद्वृत्तंतस्याशेषमुपलभ्यप्रीतिमानभूत् ७६ उवाचचैनंवत्सोत्तंककिंतेप्रियंकरवाणीतिधर्मतोहिशु
श्रूषितोस्मिभवतातेनप्रीतिः परस्परेणनौसंवृद्धातदनुजानेभवंतंसर्वानेवकामानवाप्स्यसिगम्यतामिति ७७ सएवमुक्तःप्रत्युवाचकिंतेप्रि
यंकरवाणीत्येवमाहुः ७८ यश्चाधर्मेणवैब्रूयाद्यश्चाधर्मेणपृच्छति तयोरन्यतरःप्रैतिविद्वेषंवाधिगच्छति ७९ सोहमनुज्ञातस्त्वयेच्छामिगुर्वर्थमु
पहर्तुमिति।तेनैवमुक्तउपाध्यायः प्रत्युवाच वत्सोत्तंकउष्यतांतावदिति ८० सकदाचिदुपाध्यायमाहोत्तंकः आज्ञापयतुभवान् किंते
प्रियमुपहरामिगुर्वर्थमिति ८१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्समर्पणेनपृच्छतिअधीते।तयोरन्यतरःआदाता अप्रतिग्रहीतावा प्रैतिम्रियते।विद्वेषंवाधिगच्छति।मद्दत्तदक्षिणायाश्च ८० यहेतवाधर्मः स्यात्ममचानेनाहंक्षतत्क्षसोनक्षतइतित्वपि
दोषः स्यादितिभावः ७९ तावदितिकालांतरेत्वदिष्टंसेत्स्यतीतिभावः ८१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८३ पिनद्धे परिहिते पुण्यकं व्रतोत्सवः भविता भविष्यति ८४ ऋषभः श्रुत्यपदादिजन्यो धर्मः तमधिरूढः पुरुषस्तदधिष्ठाता ईश्वरः पुरीषं धर्मफलं स्वर्गं मूत्रं अमृतं अमृतत्वं ऋषभादिरूपकेणाधर्मबला
दनिष्टनिवृत्तिरिष्टप्राप्तिश्च भवतीति प्रदर्शितं ८५ ८६ संभ्रान्तः कार्यव्यग्रः स्थितो नु विशन्नेवाचामत्प्रतस्थे कार्यशैघ्र्यात् । तावतैवास्य विलम्बदोषेणास्य त्रियां नापश्यत् । अस्य शुचित्वदोषा

तमुपाध्यायः प्रत्युवाच वत्सोत्तंक बहुशो मां चोदयसि गुर्वर्थमाहरामीति तद्गच्छैनां प्रविश्योपाध्यायिनीं पृच्छ किमुपाहरामीति एषा यद्ब्रवीति तदुपाहर
स्वेति ८२ स एवमुक्त उपाध्यायेनोपाध्यायनीमपृच्छत् भगवत्युपाध्यायेनास्म्यनुज्ञातो गृहं गन्तुमिच्छामीष्टं ते गुर्वर्थमुपाहृत्यानृणो गन्तुमिति ८३
तदाज्ञापयतु भवती किमुपहरामि गुर्वर्थमिति सैवमुक्ता उपाध्यायनी उत्तंकं प्रत्युवाच गच्छ पौष्यं प्रति राजानं कुंडले भिक्षितुं तस्य क्षत्रियया पिनद्धे
ते आनयस्व चतुर्थेऽहनि पुण्यकं भविता ताभ्यां पिनद्धाभ्यां शोभमाना ब्राह्मणान्परिवेष्टुमिच्छामि तत्संपादयस्व एवं हि कुर्वतः श्रेयो भविता अन्यथा श्रेयः
कुत इति ८४ स एवमुक्तस्तया प्रातिष्ठतोत्तंकः स पथि गच्छन्नपश्यदृषभमतिप्रमाणं तमधिरूढं च पुरुषमतिप्रमाणमेव स पुरुष उत्तंकमभ्या
षत भो उत्तंक एतत्पुरीषमस्य ऋषभस्य भक्षयस्वेति ८५ स एवमुक्तो नैच्छत् तमाह पुरुषो भूयो भक्षयस्वोत्तंक मा विचारयोपाध्यायेनापि ते भक्षितं पूर्व
मिति ८६ स एवमुक्तो बाढमित्युक्त्वा तदा तदृषभस्य मूत्रं पुरीषं च भक्षयित्वोत्तंकः संभ्रान्तः स्थित एवोपस्पृश्य प्रतस्थे ८७ ॥ ॥

देशाच्छादितत्वात्तामपि देवतादिदर्शनं न जायत इति भावः ८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८८ ८९ ९० पतिव्रतात्वादिति पातिव्रत्यसाहेवनावदस्यापराधेपिविप्रयोर्दुर्लक्ष्यामवंतीतितद्धर्ममाहात्म्यंदर्शितं ९२ अथेतिति ष्ठन्नाछंश्चाचांतोरन्नाचांतएवेसर्थः ९३ स्वा

पत्रसक्षत्रियः पौष्यस्तमुपेत्यमासीनमपश्यदुत्तंकमुत्तंकस्तमुपेत्याशीर्भिरभिनंद्योवाचअर्थीभवंतमुपागतोस्मीति ७८ सएनमभिवाद्योवाचभग
वन्पौष्यः खल्वहंकिंकरवाणीति ७९ सतमुवाच।गुर्वर्थेकुंडलयोरर्थेनाभ्यागतोस्मीति येचैतेक्षत्रियपत्निहेकुंडलेभवानुदातुमर्हतीति
८० तंप्रत्युवाचपौष्यःप्रविश्यांतःपुरंक्षत्रियापाच्यतामिति सतेनैवमुक्तःप्रविश्यांतःपुरंक्षत्रियांनापश्यत्। सपौष्यंपुनरुवाच नयुक्तंभ
वता हमनृतेनोपचरितुंनहितेन्तःपुरेक्षत्रियासंनिहिता नैनांपश्यामि ८१ सएवमुक्तःपौष्यःक्षणमात्रंविमृश्योत्तंकंप्रत्युवाच नि
यतंभवानुच्छिष्टःस्मरतावत् नहिसाक्षत्रियाउच्छिष्टेनाशुचिनाशक्याद्रष्टुंपतिव्रतात्वात् सैषानाशुचेर्दर्शनमुपैतीति ९२ अथैवमुक्तउत्तंकः
स्मृत्वोवाच अस्तिखलुमयोविष्टेनोपस्पृष्टंशीघ्रंगच्छताचेति तंपौष्यः प्रत्युवाचएषतेव्यतिक्रमोनोच्छिष्टेनोपस्पृष्टंभवतीति शीघ्रंगच्छताचेति
९३ अथोत्तंकस्तंतथेत्युक्त्वाप्राङ्मुखउपविश्यसुप्रक्षालितपाणिपादवदनोनिःशब्दाभिरफेनाभिरनुष्णाभिर्हृद्गताभिरद्भिःत्रिःपीत्वाद्भिःपरिमृज्यखान्यद्भि
रुपस्पृश्यचांतःपुरंप्रविवेशततस्तांक्षत्रियांतामपश्यत् ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

निरिंद्रियछिद्राणि ९४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९५ सद्भावेन गुरुभक्त्या ९६ हे भगवति त्वं निर्वृत्ता निश्चिता भव इत्यस्य वाचेति संबंधः ९७ ९८ ९९ भवता उपहृतं तं परिविष्टं इच्छामीति संबंधः १०० अत्र सर्वत्र शापयुज्ञेऽमम ससाने केशकीटाद्यवम
त्वमन्नं ददत्त्वं अंधो भवतीति दर्शितं तस्मात्स्त्रीत्वादेयमिति भावः विनापराधं दत्तः शापोपि निष्फलो भवतीत्यत्र पौष्येण दत्तस्य शापस्य वैयर्थ्यदर्शनात् १०१ ॥ ॥ ॥

सा चैनं दृष्ट्वैवोत्तंकं प्रत्युत्थायाभिवाद्योवाच स्वागतं ते भगवन्नाज्ञापय किं करवाणीति स तामुवाचैते कुंडले गुर्वर्थं मे भिक्षितो दातुमर्हसीति ९५ सा प्रीता तेन तस्य सद्भा
वेन पात्रोयमनतिक्रमणीयश्चेति मत्वा कुंडले अवमुच्यास्मै प्रायच्छत् आह चैनमेते कुंडले तक्षको नागराजः सुभृशं प्रार्थयत्यप्रमत्तो नेतुमर्हसीति ९६ स एवमुक्तस्तां क्ष
त्रियां प्रत्युवाच भवति सुनिर्वृत्ता भव न मां शक्तस्तक्षको नागराजो धर्षयितुमिति ९७ स एवमुक्त्वा तां क्षत्रियामामंत्र्य पौष्यसकाशमागच्छत् आह चैनं पौष्य प्रीतो
स्मीति ९८ तमुत्तंकं पौष्यः प्रत्युवाच भगवंश्चिरेण पात्रमासाद्यते भवांश्च गुणवानतिथिस्तदिच्छे श्राद्धं कर्तुं क्रियतां क्षण इति ९९ तमुत्तंकः प्रत्युवाच कृतक्ष
ण एवास्मि शीघ्रमिच्छामि यथोपपन्नमुपहृतमन्नं भवतेति स तथेत्युक्त्वा यथोपपन्नेनान्नेनैनं भोजयामास १०० अथोत्तंकः सकेशं शीतमन्नं दृष्ट्वा अशुच्येत
दिति मत्वा तं पौष्यमुवाच यस्मान्मे अशुच्यन्नं ददासि तस्मात्त्वमंधो भविष्यसीति १ तं पौष्यः प्रत्युवाच यस्मात्त्वमदुष्टमन्नं दूषयसि तस्मात्त्वमनपत्यो भविष्य
सीति २ तमुत्तंकः प्रत्युवाच न युक्तं भवतः अन्नमशुचिं दत्त्वा प्रतिशापं दातुं तस्मादन्नमेव प्रत्यक्षीकुरु ततः पौष्यस्तदन्नमशुचिं दृष्ट्वा तस्याशुचिभावमपरीक्षयामास

श्रीरामजयरामजयरामजयरामजयरामजयरामजयरामजयरामजयरामजयरामरामजयरामजयरामजयराममरामरामरामरामरामराम॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥ ५ ॥

५ न चिरान्न शीघ्रं ६ प्रत्यादातुमुपसंहर्तुं ७ नवनीतं तत्तुल्यं मृदु क्षुरः तद्वत्तीक्ष्णो वितादेर्मूलछेदकः ८ गम्यतां त्वयेति शेषः ९ तेत्वया १० साधयामि शापाभावं निश्चितं क्षपण

अथ तदन्नं मुक्तकेशाप्युपहृतं अनुरसमशुचीति मत्वा तमृषिमुत्तंकं प्रसादयामास ४ भगवन्नज्ञानादेतदन्नं सकेशमुपहृतं तत्क्षामयेमवं तन्न भवे
यमंधइति ५ तमुत्तंकः प्रत्युवाच यन्मयान्नंवीमि मत्वात्वमंधो न चिरादन्नंधो भविष्यसीति ममापितु शापो न भवेद्भवनाक्षरति ६ तं पौष्यः प्रत्युवाच न चाहं श
क्तः शापं प्रत्यादातुं न हि मे मन्युरद्याप्युपशमं गच्छति किं चैतद्भवता न ज्ञायते ७ यथा नवनीतं हृदयं ब्राह्मणस्य वाचि क्षुरो निहितस्तीक्ष्णधारः तदुभयमेतद्वि
परीतं क्षत्रियस्य वाक् नवनीतं हृदयं तीक्ष्णधारमिति ८ तदेवंगते न शक्तोऽहं तीक्ष्णहृदयत्वात्तं शापमन्यथा कर्तुं गम्यतामिति ९ तमुत्तंकः प्रत्युवा
च भवताहमन्नस्याशुचिभावमालक्ष्य प्रत्यनुनीतस्त्वया च कृते ऽभिहितं यस्माद्दुष्टमन्नं ददासि तस्मादनपत्यो भविष्यसीति दुष्टे चान्ने न ममैष शापो
भविष्यतीति १० साधयाम्यहं तावदित्युक्त्वा प्रातिष्ठतोत्तंकस्ते कुंडले गृहीत्वा सोऽपश्यदथ पथि नग्नं क्षपणकमागच्छंतं मुहुर्मुहुर्दृश्यमानं च ११ अ
थोत्तंकस्ते कुंडले संन्यस्य भूमावुदकार्थं प्रचक्रमे एतस्मिन्नंतरे स क्षपणकस्त्वरमाण उपसृत्य ते कुंडले गृहीत्वा प्राद्रवत १२ तमुत्तंको
ऽभिसृत्य कृतोदककार्यः शुचिः प्रयतो नमो देवेभ्यो गुरुभ्यश्च कृत्वा महता जवेन तमन्वयात १३ तस्य तक्षको दृढमासन्नः स तं जग्राह गृहीतमात्र
स्तु स तद्रूपं विहाय तक्षकस्वरूपं कृत्वा सहसा धरण्यां विवृतं महाबिलं प्रविवेश १४ प्रविश्य च नागलोकं स्वभवनमगच्छत ॥ ॥ ॥छ

कं पाषंडभिक्षुं ११ उदकार्थं शौचाचमनादिं प्रचक्रमे कर्तुमिति शेषः १२ नमः कृत्वेति संबंधः १३ दृढमासन्नः अत्यंतसन्निहितः १४ १५ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अन्वगच्छतज्ञातवान १६ प्रसादाः देवतादेवगृहाणि हर्म्याणि धनिकानांगृहाणि। वलभ्योमध्योच्छ्रितात्रभयतोनमत्सद्मागृहविशेषाः निर्यूहाः पट्टशालाः १७ एरावतोराजायेषांते। समितिः शो
भनाः रागाश्छिन्नः जीमूताइवशस्त्रधाराः क्षरंतः कीदृशास्ताः सविद्युतः पवनस्येवदूरितंगमनंयासांताः शीघ्राः सफलाश्चाशस्त्रधाराइसध्याहाराः १८ कल्माषकुंडलाः चित्रकुंडलाः

अथोत्तंकस्तस्याः क्षत्रियायावचः श्रुत्वातंतक्षकमन्वगच्छत्सतद्बिलंदंडकाष्ठेनचखान। नचाशकत्तंक्लिश्यमानमिंद्रोपश्यत्सवज्रंप्रेषयाम। गच्छास्यब्राह्मणा
स्यसाहाय्यंकुरुष्वेति १६ अथवज्रोदंडकाष्ठमनुप्रविश्यतद्बिलमदारयत् तमुत्तंकोनुविवेशतेनैवविवरेण प्रविश्यचतंनागलोकमपर्यंतमनेक
विधप्रासादहर्म्यवलभीनिर्यूहशतसंकुलमुच्चावचक्रीडाश्चर्यस्थानावकीर्णमपश्यत् सतत्रनागांस्तानस्तौषीदेभिः श्लोकैः॥ १७ यएरावतराजानः सर्पाः
समितिशोभनाः क्षरंतइवजीमूताः सविद्युत्पवनेरिताः १८ सुरूपाबहुरूपाश्चतथाकल्माषकुंडलाः आदित्यवन्नाकपृष्ठेरेजुरैरावतोद्भवाः १९
बहूनिनागवेश्मानिगंगायास्तीरउत्तरे तत्रस्थानपिसंस्तौमिमहतः पन्नगानहं २० इच्छेत्कोर्कांशुसेनायांचर्तुमैरावतंविना शतान्यशीतिरष्टौचस
हस्राणिचविंशतिः सर्पाणांप्रग्रहायांतिधृतराष्ट्रोयदेजति २१ येचैनमुपसर्पंतियेचदूरपथंगताः अहमैरावतज्येष्ठभ्रातृभ्योकरवंनमः २२ यस्य
वासःकुरुक्षेत्रेखांडवेचाभवत्सदा तंनागराजमस्तौषंकुंडलार्थायतक्षकं २३ तक्षकश्चाश्वसेनश्चनित्यंसहचरावुभौ कुरुक्षेत्रेचवसतांनदीमि
क्षुमतीमनु २४ जघन्यजस्तक्षकस्यश्रुतसेनेतियःश्रुतः २५

:॥२०॥ २० अर्कांशुनामानितिछ्नानांसेनायांसमूहेत्र्यपंथततांरैरावतासुतानायदारजतिदीप्यतेराजभ्वेजरभ्राजत्दीप्ताविससपन्नपं।तदा। अधिकान्यष्टाविंशतिसहस्राणिसर्पाणां
प्रग्रहाः सर्वेहयरश्मिभूतानागाः यांति। सौरेंतेजोपियंत्रेजसानिरुद्धंप्रग्रहसपात्रदंष्ट्रमीषत्सर्थः २१ २२ २५ ॥ ॥ ॥राम
५८

महद्युम्नेतीर्थविशेषइतिशेषः महद्युम्नैस्तैर्यंतन्नमोयेनामम ख्यातांश्चार्यपनकुण्डलेचेऽवमरिनिपूर्वेणासंबंधः कुण्डलेनेवानममात्रादेवमहत्त्वात्तनंधाण्णतइत्याशयः धुमानितरेत्रेम निच आदिलोपश्चा
र्षः २६ २७ तंत्रेदंतपत्रिकाकारेशलाकामयेपंत्रेयदंदीर्घतंतवस्थं अधिरोप्पावेमानितिर्यक्तंतवविक्षेपणायंत्रंशोभनेवेमयपयोस्तसवेमे। वयंतौसंतन्वाने। मंत्रवादश्लोकैः मंत्रार्थानांवा
देयेपिथितिमध्यमपदलोपीसमासः मंत्रार्थवादाश्चतेश्लोकाश्चतैः २८ अत्रतंत्रचक्रपुरुषाश्वरूपकेणासंसारकालः ईश्वरः प्रजापतिश्चनिरूप्यंते। तत्रप्रथमंकालंनमस्यतित्रीणीति। अ
स्मिनध्रुवेआद्यंतशून्येचक्रेकालचक्रेनिसंअनवरतंचरतिसंवत्सरमारोमत्तिअत्रर्षष्टिशतमयेमध्येअसचक्रस्यांतर्गलेत्रीणिशतानिषष्टिश्चदिनानी विशेषः अर्पितानिस्थापितानिसंतिषट्कुमा

अवमयोमहद्युम्नेशार्यपन्नागमुख्यानां कस्यामिमदावाहंनमत्तस्मैमहात्मने २६ एवंस्तुत्वासविप्रर्षिस्तत्रकोभुजगोत्तमान नैवतेकुंडलेलेभेततश्चिंतामु
पागमत २७ एवंस्तुवन्नपिनागान्यदातेकुंडलेनालभतदा पश्यतस्त्रियौतंत्रेअधिरोप्यपटंवेमेपटंवयंत्यौ तस्मिंश्चतंत्रेकृष्णाः सिताश्चतंतवश्चक्रं
चापश्यतषड्भिःकुमारैःपरिवर्त्यमानंपुरुषंचापश्यदश्वंचदर्शनीयं सतान्तुष्टावतानीवैभिर्मंत्रवादश्लोकैः २८ त्रीण्यर्पितान्यत्रशतानिमध्येषष्टिश्चनित्यं
चरतिध्रुवेस्मिन चक्रेचतुर्विंशतिपर्वयोगेषड्वैकुमाराःपरिवर्त्तयंति २९ तंत्रंचेदंविश्वरूपेयुवत्यौवयतस्तंतून्सततंवर्त्तयंत्यौ ॥ ॥ ॥ ६

थ्प्र २

राःकुमारावः परिवर्त्तयंतिचालयंतिः कीदृशेस्मिनचतुर्विंशतेः पर्वणांद्वादशपूर्णिमामावास्याचतुर्विंशतिः पर्वाणितेषांयोगसंबंधोयत्रतस्मिनयद्देवंविधंसंवत्सरचक्रंतस्मैनमोस्त्वितिचतुर्थेना
न्वयः २९ तंत्रंनमस्यतितंत्रमितितंत्रसूत्रपटंतत्त्वंसृष्टिप्रपंचं। युवत्यौनिसत्तरूपेमायाविद्येतत्रमायावीईश्वरःपञ्चमिवसर्वसाधारणोधातेस्थाने। अविद्यावान्प्रजापतिःबीज
वतनिविधरूपत्वाद्विधातेतिउपाधिआधा द्वत्ते एवयुवत्यौविश्वरूपेसर्वात्मिकेइदंतंत्रंवयतसंतानयतः तंतवायाविवपटं सततंसर्वदातंतून्वासनामयानवर्त्तयंत्यौनयंत्यौ। तन्नान्नि
भिन्नानुसारेणातन्नस्थाणिगताःवासनाःउत्तमयंत्याविसर्थः ॥

तः२

द्वादशदशीः४

कस्मान्न पापरूपा न मिता तेषां पारूपा न तं तन्न विवर्त्तयंत्यो विविधरूपेणा न यं सो ऽपापभाजामपि पापवासनां पापभाजामपि ऽपवासनामनादिकालप्रवृत्तां चकस्मान्न तन्नेभयं मा विसर्ग्यः तन्नश्चहेतो
र्भुवनानि चतुर्दश व्रतिभृतानि जरायुजादीनि निवर्त्तयंत्यो। भूस्थानस्वर्गस्वर्गस्थानान्नाकं निरयस्थानञ्च भुवं न यंता विसर्ग्यः अत्रापिता भ्याभिति विपरिणामेनानुकृष्य प्रवर्तीभ्यांनमङ्यकृष्यते। ३० ईश्वरं न
म सति वज्रस्येति भ्रत्राधिदेवस्य ष्टएवार्थः अश्वमेधयवौक्ती सातं इंद्रवज्रवृत्र शब्दानां ईश्वरविवेकमायावाचित्वमुपगम्यते वेदितव्यमर्थः संभवति। ईश्वर एव वा विद्यावशाज्जीवत्वमायन्नः गरूशास्त्राघनुग्र
हात वज्रस्य विवेकस्य धर्त्ता भवतितैश्च भुवनास्पृगो सा सर्वभूतामपवदः सन्यासी भवति। अत एव वृत्रस्याज्ञानस्य हंता नमुचिः सत्यपितत्वज्ञाने स्नुवर्तमानः अविद्यालेशः तस्यापि निहंताइदेहयातेकात्स्न्ये

न

कस्मान्मितांश्चापि निवर्त्तयंसौ भूतान्यजस्रं भुवनानि चैव ३० वज्रस्य भर्त्ता भुवनस्य गोप्ता वृत्रस्य हंता नमुचेर्निहंता कस्मेव मानोवसनेमहात्मा सत्यानृते
योविविनक्ति लोके ३१

नानिवर्त्तकः कस्मे विद्याविद्ये पापाकार्यत्वात् उभे अपि कस्मेय योक्तं श्रीमद्भागवते विद्या विद्ये मम तनू विद्धुरुवशरीरिणां। मोक्षवंधकरी आद्ये मायया मे विनिर्मिते इति वसनवदावरके वसानस्य कुर्वन। वद्रस्व
रूपेण संचरन। महात्मा व्यापकः दृष्टविरुद्धमेतदित्याशंक्याह। सत्येति। लोके जीवस्यैव देहेयईश्वरः साधकानां सत्यानृते दृग्दृश्यं विविनक्ति पृथक्करोति। अनृतवाधनेन सत्यस्यैवावशेषात योविवि
नक्ति तस्मै नमः इत्युत्तरेणान्वयः अस्य माहात्म्यं विद्वदनुभवगम्यं मूढानां चागोचरमित्यर्थः ३१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अथ प्रजापतिं नमस्कृत्य पूर्वोक्तेन ईश्वरेण सहाभेदमाह य इति यं देवाग्निं वेगवंतं च स्वरूपिणां वा सुपर्णं गर्भं च ब्रह्मः संभूतं ईश्वरजातं वरुणं त्र्यायेण य इति श्रुतेः यो वा न विपूर्वं ईशा विषया ईश्वरस्याधिक
त्मकं वा वैश्वानरं वहिर्विराट् स्वरूपं वा वाहनं इ विषयाप्रापकं परमेश्वराधिष्ठितं वा अभ्युपैति अत्र स्मरति देवतारूपेणान्तर्यामिरूपेण वा तस्मै जगदीश्वराय लोकत्रयस्य स्वामिने ईश्वराद्देवादीशाय पुरंदराय देवाधि
पतये पुरः स्थूलसूक्ष्मकारणशरीराणां पतिः आत्मावगमेन बाध्यमानाय वा तस्मै नमोऽस्तु। अत्र यथासस्य कामस्य गुरूणां वीरभिर्ऋतः अग्नानुपेक्ष्य भार्यभिवृद्धि वियातु कायया वायुय स्को सल

यो वाग्निं गर्भमपां पुराणं वैश्वानरं वाहनमभ्युपैति नमोऽस्तु तस्मै जगदीश्वराय लोकत्रयेशाय पुरंदराय ३२ ततः स एनं पुरुषः प्राह प्रीतोऽस्मि तेऽहमनेन स्तोत्रे
ण किं ते प्रियं करवाणीति स तमुवाच नागा मे वशमीयुरिति ३३ स चैनं पुरुषः पुनरुवाच एतमश्वमपाने धमस्वेति। ततोऽश्वस्यापानमधमत्ततोऽश्वाद्ध
म्यमानात्सर्वस्रोतोभ्यः पावकार्चिषः सधूमा निष्पेतुः ३४ ताभिर्नागलोक उपधूपिते संभ्रान्तस्तक्षकोऽग्नेस्तेजोभयाद्विषण्णः कुंडले गृहीत्वा सहसा स्वभ
वनान्निष्क्रम्योत्तंकमुवाच इमे कुंडले गृह्णातु भवानिति ३५ स ते प्रतिजग्राहोत्तंकः प्रतिगृह्य च कुंडले अचिंतयत् अद्य तत्पुण्यकमुपाध्यायिन्याः दूरं चाहमाग
तः स कथं संभावयेयमिति॥ ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

स गुरोरग्नीन्परिचरतोऽग्निभिरुपदेशः कृत एवं उत्तंकस्यापि गुरुभक्तस्य देवताभिः संसारसंबन्धोऽश्वर्जीवानां स्वरूपाणि प्रकाशितानीति तादृशं देवताः स्वयमेवानुगृह्णन्तीति दर्शितं ३२ क
थवानुमदव्यहेनतइति ३३ स्रोतोभ्यः शरीरछिद्रेभ्यः ३४ उपधूपिते धूमेन व्याप्ते ३५ ३६ ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३७ आवापयंतीदंतपत्रिकयावेणीरूपेणसंग्रथनंकेशानांकारयंती ३८ यदिकृर्तानागतः स्यात्तर्हिंअनागमिनस्यपराधाभावेपिमयाशप्तः स्यादित्यर्थः ३९ श्रीयस्तत्वज्ञानंतस्मिंहितंअणिमाद्यैश्वर्यं ४० ४२

ततएनंचिंतयानमेवसउत्तंकंउवाच उत्तंकएनमेवाश्वमधिरोहक्षिप्रंनैवोपाध्यायकुलंप्रापयिष्यतीति ३७ सतथेत्युक्त्वातमश्वमधिरुह्यप्रत्याजगामोपाध्यायकु
लं उपाध्यायानीचस्नाताकेशानावापयंतीउपविष्टोत्तंकोनागच्छतीतिशापायास्यमनोदधे ३८ अथतस्मिन्नंतरेसउत्तंकः प्रविश्यउपाध्यायगृहेउ
पाध्याय[illegible]पत्नीमभ्यवादयत्तेचास्याः कुंडलेप्रायच्छत्साचैनंप्रत्युवाच उत्तंकदेशेकाले ऽभ्यागतोसिस्वागतंतेवत्सत्वमनागसिमयानश
प्तः ३९ श्रेयस्तवोपस्थितंसिद्धिंप्राप्नुहीति ४० अथोत्तंकउपाध्यायमभ्यवादयत तमुपाध्यायः प्रत्युवाचवत्सोत्तंकस्वागतंते किंचिरंकृतमिति ४१
तमुत्तंकउपाध्यायंप्रत्युवाच भोस्तक्षकेणनागराजेनविघ्नः कृतोस्मिन्कर्मणितेनास्मिनागलोकंगतः तत्रचमयादृष्टेस्त्रियौतंत्रेअधिरोप्यपटं
वयंत्यौ तस्मिंश्चसिताः कृष्णाश्चतंतवः ४२ किंतत्रचमयाचक्रंदृष्टंद्वादशारंषट्चैनंकुमाराः परिवर्तयंतितदपिकिंपुरुषश्चापिमयादृष्टः स
चापिकः अश्वश्चातिप्रमाणोदृष्टः सचापिकः ४३ पथिगच्छताचमयाऋषभोदृष्टः तंचपुरुषोधिरूढस्तेनास्मिसोपचारमुक्तः उत्तंकास्यऋ
षभस्यपुरीषंभक्षयउपाध्यायेनापितेभक्षितमिति ४४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥६

एवंस्वपंदृष्टंतत्वतोज्ञात्वास्तुतंचार्थंआचार्याद्वेदविद्याप्राप्तिंप्रापदितिश्रुतेराचार्यमस्त्वादरीकर्तुमुत्तंकः पृच्छतितत्रवेत्यादिना ४२ ४३ सोपचारंसानुनयः ४४ ॥ ॥

४६ येतेइति। पूर्ववत्तधातारौ ईश्वरीमाया। विधाताजीवाविद्या। त्रिधर्मवासनातत्वावरकत्वात्। अहः धर्मवासनातत्वप्रकाशकत्वात्तशेषंतंत्रेचेदमिसत्त्वयैवज्ञातमित्याशयेनोक्तं। चक्रंविहृणोतिपदयोति।
पर्जन्यइंद्रः पर्जन्योमघवाहृषाहरिर्यं: प्राचीनवर्हिहैरितितियादवः पर्जन्यत्वात्धारणाकारणात्वासर्जन्यईश्वरः। अग्निः प्रता। पतिर्विराडात्मा: ४७ इगः अन्नंतद्दानइगवानपञ्जः तज्ञोधर्मईरावतः स

८

धातादि १

ततस्तस्यवचनान्मयातदृषभस्पर्शीयमुपपन्नं सचापिकस्तदेतद्भगवतोपदिष्टमिच्छेयंश्रोतुंकिंतदिति ४५ सतेनैवमुक्तउपाध्यायःप्रत्युवाच ४६ येते
त्रिपौषौधातारौ येचतेसिताः कृष्णाश्चतंतवस्तेरात्र्यहनी यदपितच्चक्रंद्वादशारंषट्कुमाराः परिवर्तयंतितेषड्ऋतवः संवत्सरश्चक्रंपः पुरुषःसच
उर्जन्योपोश्वः सोग्निः ४७ यश्चऋषभस्त्वयाप्यधिगच्छतादृष्टः सएरावतोनागराट् यश्चैनमधिरूढः पुरुषः सइंद्रः यदपितेमाकिंतत्तदृषभ
स्पर्शीयंतदमृतं ४८ तेनखल्वसितस्मिन्नागभवनेनव्यापन्नस्त्वंसहिमगवानिंद्रोममसखात्वदनुकोशादिममनुग्रहंकृतवान् तस्मा
त्कुंडलेगृहीत्वापुनरागतोसि ४९ तत्सौम्यगम्यतामनुजानेभवंतंश्रेयोवाप्स्यसीतिसउपाध्यायेनाभ्यनुज्ञातोभगवान्उत्तंकः क्रुद्धस्तक्षकंप्र
तिचिकीर्षमाणोहास्तिनपुरंप्रतस्थे ५० ॥

वनागराडेवऋषभकंप्यः शेषमुक्तार्थः ४८ नव्यापन्नः नमृतः ममजीवस्यमत्स्वाइंद्रः परमेश्वरः सहिसर्वेषामंतरात्मत्वात्सखा। सर्वान्स्वधर्मस्थाननुगृह्णातीत्याख्यापिकातात्पर्यं। खलोनप्रार्थना
साध्यः सर्वेदैवेनदंडितः अभ्येतिमदुत्तांपश्चादुत्तंकेतक्षकोयथा॥ ४९ प्रतिचिकीर्षमाणः हेतौशानच् तक्षकंवाधितुमिच्छुः ५० ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५२ पूर्वेतिहर्षकाले राजानमर्चयेतेतिभावः ५३ शब्दान्तरं तिशब्दार्थः तेन संपन्नया विशिष्टार्थवता ५३ ५८ विधिदृष्टस्य वेदे विदितस्य कर्मणः सर्पसत्रस्य कार्यकालं क्रियां तस्य संप्रवि[illegible]र्ति

महात्मिनयं प्राप्य न विरोऽहि प्रसन्नमः समागच्छतराजानं उत्तंको जनमेजयं ५१ उपतस्कशिलायां सोऽनिवृत्तमपराजितं सम्यग्विजयिनं दृष्ट्वा समंतान्मंत्रिभि
र्वृतं ५२ तस्मै जयाशिषः पूर्वं यथान्यायं प्रयुज्य सः उवाचैनं वचः काले शब्दसंपन्नया गिरा ५३ उत्तंक उवाच अन्यस्मिन्करणीये तु कार्ये पार्थिवसत्त
म बाल्यादिवान्यदेव त्वं कुरुषे नृपसत्तम ५४ सौतिरुवाच एवमुक्तस्तु विप्रेण स राजा जनमेजयः अर्चयित्वा यथान्यायं प्रत्युवाच द्विजोत्तम ५५
जनमेजय उवाच आसां प्रजानां परिपालनेन स्वं क्षत्रधर्मं परिपालयामि प्रब्रूहि मे किं करणीयमद्य येनासि कार्येण समागतस्त्वं ५६ सौति
रुवाच स एवमुक्तस्तु नृपोत्तमेन द्विजोत्तमः पुण्यकृतां वरिष्ठः उवाच राजानमहीनकीर्तिः त्वमेव कार्यं नृपते कुरुष्व ५७ उत्तंक उवाच तक्षके
णामहीन्द्रेन्द्र येन ते हिंसितः पिता तस्मै प्रतिकुरुष्व त्वं पन्नगाय दुरात्मने ५८ कार्यकालं हि मन्येहं विधिदृष्टस्य कर्म्मणः तद्गच्छापचितिं राज
न्पितुस्तस्य महात्मनः ५९ तेन ह्यनपराधी स दष्टो दुष्टांतरात्मना पंचत्वमगमद्राजा वज्राहत इव द्रुमः ६० बलदर्पसमुत्सिक्तस्तक्षकः पन्न
गाधमः अकार्यं कृतवान्पापो योदशत्पितरं तव ६१ राजर्षिवंशगोप्तारममरप्रतिमं नृपं । पिपासं काश्यपं चैव न्यवर्तयत पापकृत ६२ हो
तुमर्हसि तं पापं ज्वलिते हव्यवाहने सर्पसत्रे महाराज त्वरितं तद्विधीयतां ६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आत्मरूपं ५९ ६० ६१ नृपं प्रतिपिपासं गतमिच्छुं काश्यपं विषहरविद्याविदं न्यवर्तयत धनं दत्वा परावर्तितवान्पापं होतुमर्हसीस्तोत्रोण संबंधः ६२ ६३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६५ वाक्यहविषा वाक्यरूपेणोद्दीपकेनाहविषा घृतादिना ६६ ६७ वृत्तं मतं वृत्तो नीते वृत्ते स्यान्नेव वर्तुले पि मते वृत्त इति विश्वः तत्कृतविशेषेणा तिशेयः २६८ इति श्रीमत्सद्वाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्ध
रवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे आदिपर्वणि पौष्यार्थप्रकाशस्तृतीयोऽध्यायः एवंकृतो यो ह्यं तं भारतं भारते लोमहर्षणपुत्र इत्यादि १ पुराणं पुराणपंजी विकास्येति विग्रहो मा
भृदित्याशयेनाह पुराणे कृतश्रम इति। अयं भावः ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूत इति स्मृत्युक्तः। विलोमजः जातिसूतः संजयाधिरथादिरूपः पपुस्त्री विकामार्थ्यं वा पुराणराज्ञां शौर्यादायादि प्रकाश
नेन स्वामि प्रोत्साहनं च। अत एवास्य पौराणिक इति संज्ञा उग्रश्रवास्तु सौतिरेव न जातिसूतः तथात्वे त्वापि सूत शब्द प्रयोगोपपत्तेः सौतिरिति अपत्यार्थस्य तद्धितस्यानर्थक्यं स्यात्। किंतु हि अग्निकुं

एवं पितुश्चापचितिं कृतवांस्त्वं भविष्यसि मम प्रियं च सुमहत्कृतं राजन्भविष्यति ६४ कर्मणः पृथिवीपाल मम येन दुरात्मना विघ्नः कृतो महाराज गुर्वर्थं च
रतोऽनघ ६५ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वा तु नृपतिस्तक्षकाय चुकोप ह उत्तंकवाक्यहविषा दीप्तोऽग्निर्हविषा यथा ६६ अपृच्छत्स तदा राजा मंत्रिणः स्वान्सु
दुःखितः उत्तंकस्यैव सांनिध्ये पितुः स्वर्गगतिं प्रति ६७ तदैव हि स राजेंद्रो दुःखशोकाप्लुतोऽभवत् य[…] दैव वृत्तं पितरमुत्तंकादशृणोत्तदा ६८ इति श्री
भा महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यामादिपर्वणि पौष्यसमाप्तौ तृतीयोऽध्यायः लोमहर्षणपुत्र उग्रश्रवाः सौतिः पौराणिको नैमिषारण्ये शौन ८८
कस्य कुलपतेर्द्वादशवार्षिके सत्रे ऋषीनभ्यागतानुपतस्थे १ पौराणिकः पुराणे कृतश्रमः स कृतांजलिरुवाच किं भवंतः श्रोतुमिच्छंति किमहं ब्रुवाणि

ड समुद्भूतस्ततनिर्मलमानसेति लोमहर्षणं प्रति शौनकस्य वचनस्य पुराणांतरे दर्शनात् अग्निजो लोमहर्षणः सूतः तस्य च ब्राह्मणसंकल्पात् ब्रह्मासनार्हत्वं श्रुतम्[…] सा क्षत्रियलक्षणा। ब्रह्मासना
र्हत्वं वैशंपायनशांतनुमार्कंडेयादितुल्यत्वं सजातीयप्रकार्हं नेहीनः न हि महांतः शौनकादयो हीनासरर ह संज्ञगकृणितिव च्छुयुक्तं। न हीनतः पौष्यादद्दीतेति स्त्रैवतल्लिखेधात। नीचादप्युत्त
मां विद्यामाद्दीतेति ताय हि पिषमेतत्। अत एव तद्वाड्ब्द्रांमेणब्रह्महत्या व्रतं वाणमिति स्मर्यते। तत्रत्यः तस्य शूद्रकथाप्रवक्तृत्व सामान्यात तस्मान्न ब्राह्मणएव पुराणप्रवक्तृत्वेन वरणीयः श्रोतुकामि
र्नहीनः तस्मात्सौराणिकपदं न जातिसूतपरं अपि तु पुराणाध्येतृब्राह्मणपरमिति॥ २ ॥ म२ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२१

हेलोमहर्षणेवयंत्वां परमं गृह्णीति वक्ष्यामस्त्वया हृतयोऽस्यं परमं मनस्त्वं वचनोत्सत्वातिवचोवक्तासि। कोऽ शौनकः योगे योगविषये कथाः शुश्रूषतां श्रोतुमिच्छतां नोऽस्माकं अस्मत्संबंधिनीनां कथानां
[illegible]योगः संबंधोपस्थितततः ३ अग्निशरणं अग्निगृहं ४ वेदतामर्थतो वा हुमितिशेषः ५ शास्त्रे कर्मकांडे आरण्यके ज्ञानकांडे ६ प्रतिपाल्यतां प्रतीक्ष्यतां ७ ९ वाग्भिर्वेदेन

तमृषयऊचुः परमं लोमहर्षणे वक्ष्यामस्त्वां नः प्रतिवक्ष्यसिवचः शुश्रूषतां कथां योगं नः कथायोगे ३ तत्रभगवान्कुलपतिस्तु शौनकोऽग्निशरणमध्यास्ते
४ योसौदिव्याः कथावेददेवतासुरसंश्रिताः मनुष्योरगगंधर्वकथावेदसर्वशः ५ सचाप्यस्मिन्मखेसौते विद्वान्कुलपतिर्द्विजः दक्षोधृतव्रतोधीमान्
शास्त्रेचारण्यकेगुरुः ६ सत्यवादीशमपरस्तपस्वीनियतव्रतः सर्वेषामेवनोमान्यः सतावत्प्रतिपाल्यतां ७ तस्मिन्नध्यासतिगुरावासनंपरमार्चितं
ततोवक्ष्यसियत्त्वांसप्रक्ष्यतिद्विजसत्तमः ८ सौतिरु० च एवमस्तुगुरौतस्मिन्नुपविष्टेमहात्मनि तेनपृष्टः कथाः पुण्यावक्ष्यामिविविधाश्रयाः ९
सोथविप्रर्षभः सर्वंकृत्वाकार्यंयथाविधि देवान्वाग्भिः पितॄनद्भिस्तर्पयित्वाजगामह १० यत्रब्रह्मर्षयः सिद्धाः सुखासीनाधृतव्रताः यज्ञा
यतनमाश्रित्यसूतपुत्रपुरःसराः ११ ऋत्विक्ष्वथसदस्येषुसवैगृहपतिस्ततः उपविष्टेषूपविष्टः शौनकोथाब्रवीदिदं १२ इत्यादिपर्वणिकथो
पन्यासः ४ शौनकउ च पुराणमखिलंतातपितातेऽधीतवान्पुरा कच्चित्त्वमपितत्सर्वमधीषेलोमहर्षणे १ पुराणेहिकथादिव्याआदिवं
शाश्चधीमतां कथ्यंतेतत्पुरास्माभिः श्रुतंपूर्वंपितुस्तव २ तत्रवंशमहंपूर्वंश्रोतुमिच्छामिभार्गवं कथयस्वकथामेतांकल्याः स्मश्रवणेतव ३ ॥६

पठ्वोधीतेयपश्चाद्गुतिभिरेवतदेवतास्तर्पयतीत्यादिस्मृतेः आजगामेतिच्छेदः १० ११ १३ अध्यायः पुराणं पूर्ववृत्तं १ पूर्वं अनादिकालवृत्तं २ कल्याः समर्थाः तवत्वत्तः श्रोतुमिति

कथितंमत्त्वमितिशेषः ४ ततः पितुः सकाशात्मयापाठधीतमित्यावर्तनीयं ५ पुराणाश्रयंपुराणोद्भूततेनसंयुतं ६ ७ नियतः शमादिमान्नियताशनः हितमितमेध्याशननिष्ठः १२

सौतिरुवाच यदधीतंपुरासम्यग्द्विजश्रेष्ठैर्महात्मभिः वैशंपायनविप्राद्यैस्तैश्चापिकथितंयथा ४ यदधीतंचपित्रामेसम्यक्चैवततोमया तावच्छृणुष्वयो
देवैः सेन्द्रैः सर्षिमरुद्गणैः पूजितः प्रवरोवंशोभार्गवोभृगुनंदन ५ इमंवंशमहंपूर्वंभार्गवंतेमहामुने निगदामियथायुक्तंपुराणाश्रयसंयुतं ६ भृगु
५१ महर्षिर्भगवान्ब्रह्मणावैस्वयंभुवा वरुणस्यक्रतौजातः पावकादितिनःश्रुतं ७ भृगोः सुदयितः पुत्रश्च्यवनोनामभार्गवः च्यवनस्यचदायादः प्रमति
र्नामधार्मिकः ८ प्रमतेरप्यभूत्पुत्रोघृताच्यांरुरुरित्युत रुरोरपिसुतोजज्ञेशुनकोवेदपारगः ९ प्रमद्वरायांधर्मात्मातवपूर्वपितामहः तपस्वीचयशस्वीच
श्रुतवान्ब्रह्मवित्तमः धार्मिकः सत्यवादीचनियतोनियताशनः १० शौनकउवाच सूतपुत्रयथातस्यभार्गवस्यमहात्मनः च्यवनत्वंपरिख्यातंत
न्ममाचक्ष्वपृच्छतः ११ सौतिरुवाच भृगोः सुदयिताभार्यापुलोमेत्यभिविश्रुता तस्यांसमभवद्गर्भोभृगुवीर्यसमुद्भवः १२ तस्मिन्गर्भेऽथसंभू
तेपुलोमायांभृगूद्वहः समयेसमशीलिन्यांधर्मपत्न्यांयशस्विनः १३ अभिषेकायनिष्क्रांतेभृगौधर्मभृतांवरे आश्रमंतस्यरक्षोऽथपुलोमाभ्या
जगामह १४ तंप्रविश्याश्रमंदृष्ट्वाभृगोर्भार्यामनिंदितां हृच्छयेनसमाविष्टोविचेताः समपद्यत १५ अभ्यागतंतुतद्रक्षः पुलोमाचारुद
र्शना न्यमंत्रयतवन्येनफलमूलादिनातदा तांतुरक्षस्तदाब्रह्मन्हृच्छयेनाभिपीडितं दृष्ट्वाहृष्टमभूद्राजन्जिहीर्षुस्तामनिंदिता १७॥ ॥

हृच्छयेनकामेन १७ श्रीराम॥ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथंपरदारेषुकामरसतत्राहसाहीति। पूर्वंबालांभीष्पितेरेकान्तांगृहाणेत्यविधिनापुलोम्नेदत्तानाचतेनवृता। पश्चात्तुविधिवद्भृगवेपिताप्रादात् १८ २१ स्वगुणैः कन्यापितरंप्रसन्नं
कारयतीतितस्मैप्रत्ततकारिणेतथाचस्मृतिः दत्तामपिहरेत्कन्यांश्रेयांश्चेद्वरआव्रजेदिति। वक्तृत्वविवरलोभादिति २२ वरारोहाश्रेष्ठनितंबा २३ २४ शंकमानंवाचामन्त्र्य

कृतमित्यब्रवीदेनांविजिहीर्षुर्मनाःशुभां साहिपूर्वंवृतातेनपुलोम्नातुशुचिस्मिता तांतुप्रादात्पितापश्चाद्भृगवेविधिवत्तदा १८ तस्यतत्किल्बिषं
नित्यंहृदिवर्त्ततिभार्गव इदमंतरमित्येवंहर्तुंचक्रेमनस्तदा १९ अथाग्निशरणेपश्यज्ज्वलितंजातवेदसं तमपृच्छत्ततोरक्षः पावकंज्वलि
तंतदा २० शंसमेकस्यभार्येयमग्नेपृष्टऋतेनवै मुखंत्वमसिदेवानांवदपावकपृच्छते २१ मयाहीयंवृतापूर्वंभार्यार्थेवरवर्णिनीपश्चादिमांपि
ताप्रादाद्भृगवेनृतकारिणे २२ सेयंयदिवरारोहाभृगोर्भार्यारहोगता तथासत्यंसमाख्याहिजिहीर्षाम्याश्रमादिमां २३ समन्युस्तत्रहृद
येप्रदहन्निवतिष्ठति मत्पूर्वभार्यांयदिमांभृगुःप्रापसुमध्यमां २४ सौतिरुवाच एवंरक्षस्तमामंत्र्यज्वलितंजातवेदसं शंकमानंभृगोर्भा
र्यांपुनः पुनरपृच्छत २५ त्वमग्नेसर्वभूतानामंतश्चरसिनित्यदा साक्षिवत्पुण्यपापेषुसत्यंब्रूहिकवेवचः २६ मत्पूर्वापहृताभार्याभृगु
णानृतकारिणा सेयंयदितथामेत्वंसत्यमाख्यातुमर्हसि २७ श्रुत्वात्वत्तोभृगोर्भार्यांहरिष्याम्याश्रमादिमां जातवेदःपश्यतस्तेवदसत्यां
गिरंमम २८ सूतउवाच तस्यैतद्वचनंश्रुत्वासप्तार्चिर्दुःखितोभृशं भीतोनृताच्चशापाच्चभृगोरित्यब्रवीच्छनैः २९ ॥ ॥५॥

दत्ताभार्गवेविधिनादत्तेत्तसनयोः किंश्रेष्ठमितिसंशयानंयदितथेति। मत्पूर्वासावेतभृगुश्चानृतकारीवेत्तर्हितथासत्यंब्रूहि २७ २८ भृगोरित्यत्रकोनृतंस्यात्। पूर्वंरक्षसातस्याःपरिगृहीतत्वात्। रक्षस
इत्युक्तेभृगतः शापभये २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३२ सेयमिति पा त्वया पूर्वं वृता सेयं त्वदीयैवेयमित्यर्थः ३३ अध्यायः ५ वैधवाचिकदानयोर्वैधमेव बलवत् । तस्य वाचा कर्मणा उक्तं च यन्नकुर्वाणो अग्निः पुलोमानौ शापं मरणं च क्रमात्प्राप्स्यत इतो विधि

अग्निरुवाच त्वया वृता पुलोमेयं पूर्वं दानवनंदन किं त्वियं विधिना पूर्वं मंत्रवन्न हृता त्वया ३० पित्रा तु भृगवे दत्ता पुलोमेयं यशस्विनी ददाति न तवे
मां वरलोभान्महायशाः ३१ अथेमां वेददृष्टेन कर्मणा विधिपूर्वकं भार्यामृषिर्भृगुः प्राप मां पुरस्कृत्य दानव ३२ सेयमित्यवगच्छामि नानृ
तं वक्तुमुत्सहे नानृतं हि सदा लोके पूज्यते दानवोत्तम ३३ इत्यादिपर्वणि पौलोमे पंचमोध्यायः ५ सौतिरुवाच अग्नेरथ वचः श्रुत्वा तद्र
क्षः प्रजहार तां ब्रह्मन्वराहरूपेण मनोमारुतरंहसा १ ततः स गर्भो निवसन्कुक्षौ भृगुकुलोद्वह रोषान्मातुश्च्युतः कुक्षेश्च्यवनस्तेन सोभ
वत् २ तं दृष्ट्वा मातुरुदराच्च्युतमादित्यवर्चसं तद्रक्षो भस्मसाद्भूतं पपात परिमुच्य तां ३ सा तमादाय सुश्रोणी ससार भृगुनंदनं च्यवनं भार्गवं पुत्रं
पुलोमा दुःखमूर्छिता ४ तां ददर्श स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः रुदतीं बाष्पपूर्णाक्षीं भृगोर्भार्यामनिंदितां ५ सांत्वयामास भगवान्वधूं ब्रह्मा
पितामहः अश्रुबिंदूद्भवा तस्याः प्रावर्तत महानदी आवर्तंती सृतिं तस्याः भृगोः पत्न्या यशस्विनः ६ तस्या मार्गं सृतवतीं दृष्ट्वा तु सरितं तदा ना
म तस्यास्तदा नद्याश्चक्रे लोकपितामहः वधूसरेति भगवांश्च्यवनस्याश्रमं प्रति ७ स एवं च्यवनो जज्ञे भृगोः पुत्रः प्रतापवान् तं ददर्श पिता तत्र च्यव

॥ ९८ ॥

त्वौ लंघनीयः इत्याशयेन षष्ठमध्यायमारभते अग्नेरथेति २ तेन च्युतत्वावेतियोगेन २ ५ सृतिं मार्गं अनु आवर्तमाना ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
६५

मद्भार्यां वृयमेवमार्यानितम्भृगोरितिएवंरूपेणाग्निरक्षोनवेदेत्यर्थः तवेयंभार्येतिकेनकथितासि १० १४ अध्यायःषष्ठःशतं १ ससंयथार्थ्यसंपक्षपातहीनंव्यभिचारोऽयथः २ ३ ४ ५ योगेनपो

सपुलोमांततोभार्यांपप्रच्छकुपितोभृगुः केनासिरक्षसेतस्मैकथितात्वंजिहीर्षते नहित्वांवेदतद्रक्षोमद्भार्यांचारुहासिनीं १० तत्त्वमाख्याहितं
त्वद्यशप्तुमिच्छाम्यहंरुषा बिभेतिकोनशापान्मेकस्यचायंव्यतिक्रमः ११ पुलोमोवाच अग्निनाभगवंस्तस्मैरक्षसेहंनिवेदिता ततोमामन
यद्रक्षःक्रोशंतींकुररीमिव १२ साहंतवसुतस्यास्यतेजसापरिमोक्षिता भस्मीभूतंतुतद्रक्षोमामुत्सृज्यपपाततवै १३ इतिश्रुत्वापुलोमा
याभृगुःपरममन्युमान शशापाग्निमतिक्रुद्धः सर्वभक्षोभविष्यसि १४ इत्यादिपर्वणिपौलोमेग्निशापः शप्तस्तुभृगुणावह्निःक्रुद्धोवाक्य
मथाब्रवीत किमिदंसाहसंब्रह्मनकृतवानसिमांप्रति १ धर्मेप्रयतमानस्यसत्यंचवदतः समं पृष्टोयदब्रुवंसत्यंव्यभिचारोत्रकोमम पृष्टो
हिसाक्षीयःसाक्ष्यंजानानोप्यन्यथावदेत सपूर्वानात्मनःसप्तकुलेहन्यात्तथापरान ३ यश्चकार्यार्थतत्त्वज्ञोजानन्नपिनभाषते सोपितेनैवपा
पेनलिप्यतेनात्रसंशयः ४ शक्तोहमपिशप्तुंत्वांमान्यास्तुब्राह्मणामम जानतोपिचतेव्यक्तंकथयिष्येनिबोधतत ५ योगेनबहुधात्मानं ७
कृत्वातिष्ठामिमूर्त्तिषु अग्निहोत्रेषुसत्रेषुक्रियासुचमखेषुच ६ वेदोक्तेनविधानेनमयियद्धूयतेहविः देवताःपितरश्चैवतेनतृप्ताभव न्ति
ता ३

गवलेन मूर्त्तिषुगार्हपत्यादिमंडलेषु। अस्मदादिशरीरेषुवा। सत्रेषुबहुकर्तृकेषुक्रतुविशेषेषु। क्रियासुस्मार्त्तासुमखेषुसोमादिषु ६ ॥ श्रीरामोजयति ॥ ॥ ६ ॥ ६ राम०
६५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आपसोमात्मकाः अमृतपो ऽग्नौ हूयमानाः देवपितृतृप्ताः आपः उरुष्वचसोमवतीतिश्रुतेरग्नौ हुता आपएव देवताशरीररूपेणपरिणमंतइत्यर्थः ८ त्वंकथोनित्यत्वाद्देवादीनामन्योन्यात्मकत्वंमन्यसे

आपोदेवगणाः सर्वे आपः पितृगणास्तथा दर्शश्चपौर्णमासश्चदेवानांपितृभिः सह ८ देवताः पितरस्तस्मात्पितरश्चापिदेवताः एकीभूता
श्चदृश्यंतेपृथक्त्वेनचपर्वसु ९ देवताः पितरश्चैवभुंजतेमपिप्लुतं देवतानांपितॄणांचमुखमेतदहंस्मृतं अमावास्याहिपितरः पौर्णमा
स्याहिदेवताः मन्मुखेनैवहूयंते भुंजतेवहुतंहविः देवताः पितरश्चैवभुंजतेचहुतंहविः सर्वभक्षः कथंतेषांभविष्यामिमुखंत्विहं ॥ सोतिरुव
चितपित्वाततोवह्निश्चक्रेसंहारमात्मनः द्विजानामग्निहोत्रेषुयज्ञमंत्रक्रियासुच १२ निरोंकारवषट्कारःस्वधास्वाहाविवर्जिताःविनाग्निना
प्रजाः सर्वास्ततआसन्सुदुःखिताः १३ अथर्षयः समुद्विग्नादेवानात्वाब्रुवन्वचः अग्निनाशेक्रियाभ्रंशाद्भ्रांतालोकास्त्रयोनघाः विदध्व
मत्रयत्कार्यंनस्यात्कालात्ययोयथा १४ अथर्षयश्चदेवाश्चब्रह्माणमुपगम्यत अग्नेरावेदयंश्चापंक्रियासंहारमेवच भृगुणावैमहाभागश
सोग्निः कारणांतरे १५ कथंदेवमुखोभूत्वायज्ञभागाग्रभुक्तथा हुतभुक्सर्वभूतेषुसर्वभक्षत्वमेष्यति १६ श्रुत्वातुतद्वचस्तेषामग्निमाहूय
विश्वकृत उवाचवचनंश्लक्ष्णंभूतभावनमव्ययं १७ लोकानामिहसर्वेषांत्वंकर्ताचांतएवच त्वंधारयसिलोकांस्त्रीनक्रियाणांचप्रवर्त
कः १८ सतथाकुरुलोकेशनोच्छिद्येरन्क्रियायथा कस्मादेवंविमूढस्त्वमीश्वरःसन्हुताशन १९ ॥ ॥ ॥ ॥

कोमेवेसाहदेवताइति ९ सतंदेवाताइति १० आमावास्याच्चामावास्यायां ॥ हूयंतेइसंते ११ संहारंतिरोभावं १२ १३ क्रियाभ्रंशातअग्निहोत्रादिलोपात १४ १६ भूतभावनंसर्वभूतहितंच

आ०
६५

त्वं पवित्रं सदा लोके सर्वलोकगतिस्तथा न त्वं सर्वशरीरेण सर्वभक्षत्वमेष्यसि २० अपाने त्वर्चिषो यास्ते सर्वं भक्ष्यंति ताः शिखिन् क्रव्यादा च तनुर्या ते
सा सर्वं भक्षयिष्यति २१ यथा सूर्यांशुभिः स्पृष्टं सर्वं शुचि विभाव्यते तथा त्वदर्चिर्निर्दग्धं सर्वं शुचि भविष्यति २२ त्वमग्ने परमं तेजः स्वप्रभा
द्विनिर्गतं स्वतेजसैव तं शापं कुरु सत्यमृषेर्विभो २३ देवानां चात्मनो भागं गृहाण त्वं मुखे हुतं सौतिः ० च एवमस्त्विति तं वह्निः प्रत्युवा
च पितामहं जगाम शासनं कर्तुं देवस्य परमेष्ठिनः २४ देवर्षयश्च मुदितास्ततो जग्मुर्यथागतं ऋषयश्च यथा पूर्वं क्रियाः सर्वाः प्रचक्रि
सू० ५ रे २५ दिवि देवा मुमुदिरे संघाश्च लौकिकाः अग्निश्च परमां प्रीतिमवाप हतकल्मषः २६ एवमेष पुरा वृत्त इतिहासोऽग्निशापजः पुलोम्नो
श्च विनाशश्च च्यवनस्य च संभवः २७ इत्यादिपर्वणि पौलोमे ७ सूतउ० च स चापि च्यवनो ब्रह्मन्भार्गवोऽजनयत्सुतं ॥ सुकन्यायां महा
त्मानं प्रमतिं दीप्ततेजसं १ प्रमतिस्तु रुरुं नाम घृताच्यां समजीजनत रुरुः प्रमद्वरायां तु शुनकं समजीजनत २ तस्य ब्रह्मन्रुरोः
सर्वं चरितं भूरितेजसः विस्तरेण प्रवक्ष्यामि तच्छृणु त्वमशेषतः ३ ऋषिरासीन्महान्पूर्वं तपोविद्यासमन्वितः स्थूलकेश इति ख्यातः
सर्वभूतहिते रतः ४ एतस्मिन्नेव काले तु मेनकायां प्रजज्ञिवान ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१ भगदैवते पूर्वयोः फल्गुन्योरिति लौकिकाः फल्गुनीनक्षत्रमर्यमादेवता फल्गुनीनक्षत्रं भगो देवतेति निरुक्ते रुरुणा फल्गुन्योर्वा विवाहं स्थापयि त्वा निश्चित्य। पाणिग्रहात्प्रागेव भ्रात्रेणास्वीकृतभार्यया विना

स्थूल १

गंधर्वराजो विप्रर्षे विश्वावसुरिति स्मृतः ५ अप्सरा मेनका तस्य तं गर्भं भृगुनंदन उत्ससर्ज यथाकालं केशाश्रमं प्रति ६ उत्सृज्य चैव तं गर्भं न
द्यास्तीरे जगाम ह अप्सरा मेनका ब्रह्मन्निर्दया निरपत्रपा ७ कन्याममरगर्भाभां ज्वलंतीमिव च श्रिया तां ददर्श समुत्सृष्टां नदीतीरे महानृषिः
८ स्थूलकेशः स तेजस्वी विजने बंधुवर्जितां स दृष्ट्वा तां तदा कन्यां स्थूलकेशो महाद्विजः जग्राह च द्विजश्रेष्ठः कृपाविष्टः पुपोष च ववृधे सा व
रारोहा तस्याश्रमपदे शुभे १० जातकाद्याः क्रियाश्चास्या विधिपूर्वं यथाक्रमं स्थूलकेशो महाभागश्चकार स महानृषिः ११ प्रमदाभ्यो वरा
सा तु सत्त्वरूपगुणान्विता ततः प्रमद्वरेत्यस्या नाम चक्रे महानृषिः १२ तामाश्रमपदे तस्य रुरुर्दृष्ट्वा प्रमद्वरां बभूव किल धर्मात्मा मदनानु
गतात्मवान् १३ पितरं सखिभिः सोऽथ श्रावयामास भार्गवं प्रमतिश्चाभ्ययाचत्तां स्थूलकेशं यशस्विनं १४ ततः प्रादात्पिता कन्यां रुर
वे तां प्रमद्वरां विवाहं स्थापयित्वाग्रे नक्षत्रे भगदैवते १५ ततः कतिपयाहस्य विवाहे समुपस्थिते सखीभिः क्रीडती सार्द्धं सा कन्या वर
वर्णिनी १६ नापश्यत्संप्रसुप्तं वै भुजगं तिर्यगायतं पदा चैनं समाक्रामन्मुमूर्षुः कालचोदिता १७ स तस्याः संप्रमत्तायाश्चोदितः का
लधर्मणा विषोपलिप्तान्दशनान्भृशमंगे न्यपातयत् १८ ॥ ॥

शेन दष्टोऽर्द्धः स्वं श्रायुर्नाशेभूत द्रोहस्य प्रमत्कारस्या व्यापिकानासर्पस्य होकर्ण्डंदारसंग्रह इति १५ १६ १७ कालधर्मणा मृत्युना १८ ॥ ॥ ॥ ५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१९ व्यसर्वगतप्राणाः २० २५ इसदृमः तेषुमहात्ममहिम्नामप्पाषुपकृतोदुर्लभ३सध्यायपत्तासर्यः १ चिंसविचिंस २ ० २ ० २ ० २ ० २

सादष्टातेनसर्पेणपपातसहसाभुवि विवर्णाविगतश्रीकाभ्रष्टाभरणचेतना १९ निरानंदकरीतेषांबंधूनांमुक्तमूर्द्धजा व्यसुरप्रेक्षणीयासाप्रेक्ष
णीयतराऽभवत् २० प्रसुप्तेवाभवच्चापिभुविसर्पविषार्दिता भूयोमनोहरतराबभूवतनुमध्यमा २१ ददर्शतांपिताचैवतेचैवान्येतपस्विनः विचेष्टमा
नांपतितांभूतलेपद्मवर्चसं २२ ततः सर्वेद्विजवराः समाजग्मुः कृपान्विताः स्वस्त्यात्रेयोमहाजानुः कुशिकः शंखमेखलः २३ भरद्वाजःकौणा
कुत्सआर्ष्टिषेणोथगौतमः प्रमतिः सहपुत्रेणतथान्येवनवासिनः २४ तांतेकन्यांतेतोदृष्ट्वाभुजगस्यविषार्दितां रुरुदुः कृपयाविष्टारुरुस्त्वार्तो
वहिर्ययौ २५ इत्यादिपर्वणिपौलोमे ८ सौतिरुवाच तेषुतत्रोपविष्टेषुब्राह्मणेषुमहात्मसु रुरुश्चुक्रोशगहनंवनंगत्वासुदुःखितः १ शो
केनाभिहितः सोथविलपन्करुणंबहु अब्रवीद्वचनंशोचन्प्रियांचिंत्यप्रमद्वरां २ शेतेसाभुवितन्वंगीममशोकविवर्द्धिनी बांधवानांचसर्वेषां
किंनुदुःखमतःपरं ३ यदिदत्तंतपस्तप्तंगुरवोवामयायदि सम्यगाराधितास्तेनसंजीवतुममप्रिया ४ यथाचजन्मप्रभृतियतात्माहंधृतव्रतः
प्रमद्वराचतथाद्यैवसमुत्तिष्ठतुभाविनी ५ एवंलालप्यतस्तस्यभार्यार्थेदुःखितस्यच देवदूतस्तदाभ्येत्यवाक्यमाहरुरुंवने ६ देवदूतउवाच ॥
अभिधत्सेहयद्वाचारुरुदुःखेनतत्त्वन्मृषा नतुमर्त्यस्यधर्मात्मन्नायुरस्तिगतायुषः ७ गतायुरेषाकृपणागंधर्वाप्सरसोः सुता तस्माच्छोके
मनस्तातमाकृथास्त्वंकथंचन ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्रीरामोजयति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नरोरेवनान्यस्यदंपत्योरेकात्मकत्वात १५ १६ एतदृष्टमितिएतत्नहुषोरेवजातकेदृष्टंतात्मेनकर्तेशक्यमितिभावः १७ १८ महांतोपिकामोपघातेमहांतंद्रोहमाविष्टंवात्याहमलव्येति

उपायस्त्वात्रविहितः पूर्वदेवैर्महात्मभिः तंयदीच्छसिकर्तुंत्वंशास्यसीहत्रमहूरं ९ हुहुहु च केपायः कृतोदेवैर्वृहितत्वेनखेचर कथयि
हंतथाकृत्वात्रात्मर्हतिनोभवान् १० देवदूतउ च आयुषोर्हेत्रयच्छत्वंकन्यायेमृगनंदन एवमुक्त्वासातिहुहोतवभार्यात्रमहूरा ११ हुहुत्वा
च आयुषोर्हेत्रयच्छामिकन्यायैवचोत्तम शृंगारस्याभरणानीतिष्ठत्वत्रमहूरा १२ सूतउ च ततोगंधर्वराजस्तुदेवदूतस्तुसत्तमो धर्मराजमुपेत्य
देववचनंप्रत्यभाषता १३ धर्मराजायुषोर्हेनहुषोर्भार्यात्रमहूरा सम्प्रतिष्ठत्कल्याणीमतेयंप्रदिमन्समे १४ धर्मउ च प्रमहूरांहुषोर्भार्यांदेव
दूतयदीच्छसि अतिष्ठत्वायुषोर्हेनहुषोरेवसमन्विता १५ सोतिहु च एवमुक्तेततः कन्यासोद्गतिष्टत्त्रमहूरा हुषोस्तस्यायुषोर्हेनस्तेवरवर्णिनी
१६ एतदृष्टंभविष्योहिहुषोहुतमतेजसः आयुषोतिप्रवृद्धस्याभार्यार्थेऽ हुंमलप्यत १७ ततइष्टेहनितयोः पितरौवकुरुर्मुदा विवाहंतौरेमाते
परस्परंहितैषिणौ मलस्वाद्दुर्लभांभार्यांपद्मकिंजल्कवर्चसं व्रतंचक्रेविनाशायजिह्मगानांधृतव्रतः अभिहंतियथाप्रत्नंगरुत्वप्रहरणंतदा २०
सकदाचिद्वनंविप्रोहुहुरप्यागमन्महत शयानंतत्रचापश्यत्डुंडुभंवयसान्वितं २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

व्रतंनियमं १९ गरुगृहीत्वा २० डुंडुभंनिर्विषंस्थूलसर्पं।वयसान्वितंवृद्धं २१ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२२ संरंभात्आवेशात् २३ नवमः ममेति २४ अहिगंधेनसर्पसादृश्यमात्रेण ३ एकानर्थानिति अनर्थोहानिः अर्थोलाभः अर्थः सर्वत्रकर्तृभोक्तृत्वभवति। अनर्थाद्दुः खंचएकस्य

ततउद्यम्यदंडंसकालदंडोपमंतदा जिघांसन्रूषितोविप्रस्तमुवाचाथडुंडुभः २१ नापराध्यामितेकिंचिदहमद्यतपोधन संरंभाच्चकिमर्थंमाम
भिहंसिरुषान्वितः २२ इत्यादिपर्वणिपौलोमे ९ रुरु च ममप्राणसमाभार्यादष्टासीद्भुजगेनह तत्र मेसमयोघोरआत्मनोरगवैक
तः १ हन्मांसदैवफणिनंयंयंपश्येयमित्युत ततोहंत्वांहनिष्यामिजीवितेनाद्यमोक्ष्यसे २ डुंडुभउ च अन्येतेभुजगाविप्रयेदशंतीहमानवान्
डुंडुभानहिगंधेनन त्वंहिंसितुमर्हसि ३ एकानर्थान्पृथगर्थानेकदुःखान्पृथक्सुखान् डुंडुभान्धर्मविद्भूत्वानत्वंहिंसितुमर्हसि ४ सूतउ
वाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यडुंडुभस्यरुरुस्तदा नावधीद्भयसंविग्नमृषिंमत्वाथडुंडुभं ५ उवाचचैनंभगवान्रुरुः संशमयन्निव कामयाभुजग
ब्रूहिकोसिमांविक्रियांगतः ६ डुंडुभउ च अहंपुराऋहरोनाम्नाऋषिरासंसहस्रपात् सोहंशापेनविप्रस्यभुजगत्वमुपागतः ७ रुरुरु च
किमर्थंशप्तवान्क्रुद्धोद्विजःसभुजगोत्तमः कियंतंचैवकालंतेवपुरेतद्भविष्यति ८ इत्यादिपर्वणिपौलोमे १० डुंडुभउ च सखाबभूवमे
पूर्वंखगमोनामवैद्विजः भृशंसंशितवाक्तातथतपोबलसमन्वितः १ समयाक्रीडतावाल्येकृत्वातार्णंभुजंगमं अग्निहोत्रेप्रसक्तोसौभीषितः
प्रमुमोहवै २ लब्ध्वाचसपुनःसंज्ञांमामुवाचतपोधनः निर्दहन्निवकोपेनसत्यवाक्संशितव्रतः ३ यथावीर्यस्त्वयासर्पःकृतोयंमद्विभीषया
तथावीर्योभुजंगस्त्वंममशापाद्भविष्यसि ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यापाधेनबहूनामधर्मविदः सकाशात्तद्भवति। धर्मविदृयस्यापराधस्तस्यैवदंडंपातयतीत्यर्थः कामयाइच्छया ६ दशमः सखेति। नर्मपूर्विकाविप्रपीडानकर्तव्याकिमुतवास्तवीत्याध्यर्थेसोत्साद्य
एतत्सर्वंविगमेनावास्तवइतिवादेवादवोव्राह्मणाः १ तार्णंतृणमयं २५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५ संभ्रमात्भयात् ६ ८ नचिरात्शीघ्रं ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ महोहंसखवचनंश्रुतिरागच्छयोषिति अनागसमामपिद्रोहः पौलोमेनिदितंत्रयं।परि

तस्माहंतपसोवीर्यंज्ञानानत्तंतपोधनः भृशमुद्विग्नहृदयस्तमवोचंवनौकसं ५ प्रणतः संभ्रमाद्वैप्रांजलिःप्रतः स्थितः सखेतिहसतेदंते
नर्मार्थंवैकृतंमया ६ क्षंतुमर्हसिमेब्रह्मन्शापोयंविनिवर्त्यतां सोथमामब्रवीद्वाक्यंभृशमुद्विग्नचेतसं मुहुरुष्णंविनिःश्वसन्सुसंभ्रांतस्तपोधनः
७ नानृतंवैमयाप्रोक्तंभवितेदंकथंचन यत्तुवक्ष्यामितेवाक्यंशृणुतन्मेतपोधन ८ श्रुत्वाचहृदितेवाक्यमिदमस्तुतपोधन उत्पत्स्यतिरुरुर्नामप्र
मतेरात्मजःशुचिः तंदृष्ट्वाशापमोक्षस्तेभवितानचिरादिव ९ सत्वंरुरुरितिख्यातःप्रमतेरात्मजोपिच स्वरूपंप्रतिपद्याहमद्यवक्ष्यामितेहि
तं १० सोडुंडुभंपरित्यज्यरूपंविप्रर्षभस्तदा स्वरूपंभास्वरंभूयःप्रतिपेदेमहायशाः इदंचोवाचवचनंरुरुमप्रतिमौजसं अहिंसापरमोधर्मःस
म र्वप्राणभृतांवरः तस्मात्प्राणभृतःसर्वान्नहिंस्याद्ब्राह्मणःक्वचित् १२ ब्राह्मणःसौम्यएवेहजायतेतिपराश्रुतिः वेदवेदांगवित्तातसर्वभूताभयप्रदः १३
अहिंसासत्यवचनंक्षमाचेतिविनिश्चितं ब्राह्मणस्यपरोधर्मोवेदानांधारणापिच १४ क्षत्रियस्यहियोधर्मःसहिनेष्यतितेवत दंडधारणमुग्रत्वंप्र
जानांपरिपालनं तदिदंक्षत्रियस्यासीत्कर्मवैशृणुमेरुरो १६ जनमेजयस्ययज्ञेस्मिन्सर्पाणांहिंसनंपुरा परित्राणंचभीतानांसर्पाणांब्राह्मणा
दपि १७ तपोवीर्यबलोपेतात्वेदवेदांगपारगात आस्तीकाद्द्विजमुख्याद्वैसर्पसत्रेद्विजोत्तम १८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥
वैदं३

त्राणंरक्षणमितिशेषः पौर्वंहिंसमानान्ब्राह्मणोरक्षेदेवनतुकंचिद्धिंस्यादितिभावः २७ २८ एकादशः इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिपौलोमे ॥ ॥ ॥ ॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
६८

कथमिति २३ नष्टंश्चदर्शनंचातं ५६ इतिभारतभावदीपेन्त्र्यादिपर्वणिसर्पसत्त्रप्रस्तावनापौलोमंचसमासंद्वादशोध्यायः पौलोमेनिंदितोपिदासंग्रहः पुत्रमात्रार्थकार्योनत्वभोगार्थमिसास्तीक

वनं १

रुरुस्त च कथंहिंसितवान्सर्पान्सराजाजनमेजपः सर्पावाहिंसितास्तत्रकिमर्थंद्विजसत्तम १ किमर्थंमोक्षितास्चैवपन्नगास्तेनधीमता आ

स्तीकेनतदाचक्ष्वश्रोतुमिच्छामिक्त्वनः २ ऋषिरु च श्रोष्यसित्वंरुरोसर्वमास्तीकचरितंमहत् ब्राह्मणानांकथयतामित्युक्त्वांतरधीयत ३

सौतिरुवाच रुरुश्चापिवनंसर्वंपर्यधावत्समंततः तमृषिंनष्टमन्विच्छन्संश्रांतोन्यपतद्भुवि ४ ससोहंपरमंगत्वानष्टसंज्ञइवाभवत् तदृषेर्वच

नंतथ्यंचिंतयानःपुनःपुनः ५ लब्धसंज्ञोरुरुश्चापि तच्चाचख्यौपितुस्तदा पितावास्यतदाख्यानंपृष्टःसर्वंन्यवेदयत ६ इत्यादिपर्वणि

सर्पसत्त्रप्रस्तावनंनामपौलोमंसमासं॥ ॥शौनकउ च किमर्थंराजशार्दूलःसराजाजनमेजपः सर्पसत्त्रेणसर्पाणांगतोंतंतद्वदस्वमे

निखिलेनयथातत्त्वंसौतेसर्वमशेषतः १ आस्तीकश्चद्विजश्रेष्ठः किमर्थंजपतांवरः मोक्षयामासभुजगान्प्रदीप्ताद्वसुरेतसः २ कस्यपुत्रः

सराजासीत्सर्पसत्त्रंयआहरत् सच[illegible]द्विजातिप्रवरःकस्यपुत्रोभिधत्स्वमे ३ सूतउ च महदाख्यानमास्तीकंयदेतत्प्रोच्यतेद्विज सर्व

मेतदशेषेणाश्रृणुमेवदतांवर ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मार[illegible]भते। किमर्थमित्यादिनाचूंतंचूंतकात्वं १ जयतंजितेंद्रियाणांन्याज्ञामन्विषयासमंतंसर्वत:स्वःपृथिवीजपवशीयायेतिबाह्मणानांतविघयैवजपतामितिवा। जपतामित्सविपार: २ आहरत्तकृतवान ३ ४

राम०
६८

९ यायावराणां ग्रामैकरात्रवासिनां गृहस्थानां । येभ्यो पंचपक्षहोमसंप्रदायः प्रदायः प्रवृत्तः तथाच भरद्वाजः यायावरा नाम ब्राह्मणास्त्वासंतो ऽर्द्धमासार्द्धमासं याग्निहोत्रमजुहुवन्निति १० यत्रसायंकालं
तत्रैव गृहमस्येति यत्रसायंगृहः ११ दीक्षां व्रतस्वीकारं चानुकुर्वन् १२ वायुभक्षः जितपवनः निराहारः आहारं आहारो विषयभोगस्तच्छून्यः अनिमेषो जितनिद्रः इतस्ततः पतितं शीर्ण

शौनकाद्य च श्रोतुमिच्छाम्यशेषेण कथामेतां मनोरमां आस्तीकस्य पुराणर्षेर्ब्राह्मणस्य यशस्विनः ५ सूताद्य च इतिहासमिमं विप्राः पुराणंप
रिचक्षते कृष्णद्वैपायनप्रोक्तं नैमिषारण्यवासिषु ६ पूर्वंप्रचोदितः सूतः पिता लोमहर्षणः शिष्यो व्यासस्य मेधावी ब्राह्मणेष्विदमुक्तवान ॥ ७
तस्मादहमुपश्रुत्य प्रवक्ष्यामि यथातथं इदमाख्यानमास्तीकं तुभ्यं शौनक पृच्छते ८ कथयिष्याम्यशेषेण सर्वपापप्रणाशनं आस्तीकस्य पिता
वासीत्प्रजापतिसमः प्रभुः ब्रह्मचारी यताहारस्तपस्युग्रे रतः सदा ९ जरत्कारुरिति ख्यात ऊर्ध्वरेता महातपाः यायावराणां प्रवरो धर्मज्ञः संशित
व्रतः १० स कदाचिन्महाभागस्तपोबलसमन्वितः चचार पृथिवीं सर्वां यत्रसायंगृहो मुनिः [redacted] तीर्थेषु च समाप्लावं कुर्वन्नटति सर्वशः च
रन्दीक्षां महातेजा दुश्चरां तप आस्थितः १२ वायुभक्षो निराहारः शुष्यन्ननिमिषो मुनिः इतस्ततः परिचरन्दीप्तपावकसप्रभः १३ अटमानः कदाचि
त्स्वान्स ददर्श पितामहान् लंबमानान्महागर्ते पादैरूर्ध्वैरवाङ्मुखान् १४ तानब्रवीत्स दृष्ट्वैव जरत्कारुः पितामहान् के भवंतो ऽवलंबंते गर्ते ह्यस्मि
न्नधोमुखाः १५ वीरणस्तंबके लग्नाः सर्वतः परिभक्षिते मूषकेण निगूढेन गर्तेऽस्मिन्नित्यवासिना १६ ॥ ॥ ॥

दिक्कंकाले परिचरन् भुंजन् १३ यक्ष्मीणां संततिमेवं शस्य गर्तेन रूपकेणाह अत्र अटमान इति । अवगर्तमिति लोके अर्द्धपादस्त्वाधोमुखत्वाभ्यां स्वर्गस्थत्वेपि पातभयेन व्याकुलत्वमुक्तं १४ १५ वीरणां तृणं तस्य स्तं
बो वंशस्तोमः मूषकः कालः १६ १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

आ०
६९

२२ २४ नदारानिति नियोगाय धनं दारसंग्रहो न कार्यः किंतु पुत्रकर्तो भार्यार्थ इति भावः २५ २६ सनाम्नीति प्रायेणायं कन्नोपयार्थनामत्वातत्कारु शब्देन तपसा नीयमाणशरीरत्वं विवक्षितं। तादृशो

पितर ऊचुः यायावरा नाम वयमृषयः संशितव्रताः संतानप्रक्षयाद्ब्रह्मन्नधोगच्छाम मेदिनीं २७ अस्माकं संततिस्त्वेको जरत्कारुरिति स्मृतः मं
दभाग्योऽल्पभाग्यानां तप एकं समाश्रितः १८ न स पुत्राञ्जनयितुं दारान्मूढश्चिकीर्षति तेन लंबामहे गर्ते संतानप्रक्षयादिह १९ अनाथास्तेन
नाथेन यथा दुष्कृतिनस्तथा कस्त्वं बंधुरिवास्माकमनुशोचसि चानघ २० ज्ञातुमिच्छाम ब्रह्मन्को भवानिह नः स्थितः किमर्थं चैव नः शोच्यान
नुशोचसि सत्तम २१ जरत्कारुरुवाच मम पूर्वे भवंतो वै पितरः सपितामहाः ब्रूत किं करवाण्यद्य जरत्कारुरहं स्वयं २२ पितर ऊचुः यतस्व यत्न
वांस्तात संतानाय कुलस्य नः आत्मनोर्थेऽस्मदर्थे च धर्म इत्येव वा विभो २३ न हि धर्मफलैस्तात न तपोभिः सुसंचितैः तां गतिं प्राप्नुवंतीह पुत्रिणो
यां व्रजंति हि २४ तद्दारग्रहणे यत्नं संततौ च मनः कुरु पुत्रकास्मन्नियोगात्त्वमेतन्नः परमं हितं २५ जरत्कारुरुवाच न दारान्वै करिष्येऽहं दा मे स
भावितं मनः भवतां तु हितार्थाय करिष्ये दारसंग्रहं २६ समयेन च कर्ताहमनेन विधिपूर्वकं तथा यद्युपलप्स्यामि करिष्ये नान्यथा ह्यहं २६
सनाम्नी या भवित्री मे दित्सिता चैव बंधुभिः भैक्ष्यवत्तामहं कन्यामुपयंस्ये विधानतः २७

हं स्वसदृशीमेव भार्यां करिष्यामि। दित्सितां दातुमिष्टां तैरेवाहं प्रार्थमानो ग्रहीष्यामि न त्वहं तामर्थयेयमित्यर्थः भैक्ष्यवदित्यनेन धनार्जनपूर्वकं दारसंग्रहं न करिष्यामीति दर्शितं २७ ॥ ७ आ०
६९

३० निवेशायदारसंग्रहाय्याः पतिर्ब्रह्मचारी ३१ ३५ यतीऽस्य प्रतिगृह्णीषा ३६ ३७ एवमास्तीकोस नियुक्तः सर्पसत्रनिमित्तं सर्पाणां मातृशापमुपक्रिपतिमात्राह्वीसाविनाथ ह्य

९२

दरिद्रायवह्निमेभार्याकोदास्यतिविशेषतः प्रतिग्रहीष्येभिक्षांतपदिकश्चित्प्रदास्यति २८ एवंदारक्रियाहेतोर्यतिष्येहंपितामहाः अनेनविधिना
शश्वत्करिष्येहममया २९ तत्रचोत्पत्स्यतेजंतुर्भवतांतारणायवै शाश्वतंस्थानमासाद्यमोदंतांपितरोमम ३० सूतउवाच ततोनिवेशायपतिः
सविप्रः संशितव्रतः महीचचारदारार्थीनचदारानविंदत ३१ सकदाचिद्वनंगत्वाविप्रः पितृवचः स्मरन् चुक्रोशकन्यांभिक्षार्थीतिस्त्रोवाचः
शनैरिव ॥ ३२ तंवासुकिः प्रत्यगृह्णादुद्यम्यभगिनींतदा नसतांप्रतिजग्राहनसनाम्नीतिचिंतयन् ३३ सनाम्नींचोद्यतांभार्यांगृह्णीयामितितस्य
हि मनोनिविष्टमभवज्जरत्कारोर्महात्मनः ३४ तमुवाचमहाप्राज्ञोजरत्कारुर्महातपाः किंनाम्नीभगिनीयंतेब्रूहिसत्यंभुजंगम ३५ वा
सुकिरुवाच जरत्कारोजरत्कारुः स्वसेयमनुजाम्मम त्वदर्थंरक्षितापूर्वंप्रतीच्छेमांद्विजोत्तम ३६ एवमुक्त्वाततः प्रादाद्भार्यार्थेवरवर्णिनीं
सचतांप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा ३७ सौतिरुवाच मात्राहिभुजगाः शप्ताः पूर्वंब्रह्मविदांवर जनमेजयस्ययज्ञेधक्ष्यत्यनिलसारथिः
३८ तस्यशापस्यशांत्यर्थंप्रददौपन्नगोत्तमः स्वसारमृषयेतस्मैसुव्रतायतपस्विने ३९ सचतांप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा
आस्तीकोनामपुत्रश्चतस्यांजज्ञेमहात्मनः ४० तपस्वीचमहात्माचवेदवेदांगपारगः समः सर्वस्यलोकस्यपितृमातृभयापहः ४१

तिभस्मीकरिष्यति: अनिलसारथिर्वह्निः ३८ ३९ जज्ञेजातः ४० पितृमातृपदेनतत्संज्ञीयागस्थंतेतेषांभयापहः ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आजहारचक्रे ४२ ४३ भ्रातृन्मातलपुत्रान ४४ ४७ प्र१ ब्रूहिषष्ठ ४८ अयोदश: सौतइतिसम्बुधाभ्रातमिक्षा १ पितेवल्लोमहर्षणाऽवरअस्मच्छुश्रूषणोः स्मानम्रावपितेः।

मु४

अथदीर्घस्यकालस्यपांडवेयोनराधिपः आजहारमहायज्ञंसर्पसत्रमितिश्रुतिः ४२ तस्मिन्प्रवृत्तेसत्रेतुसर्पाणामंतकायवै मोचयामासतांस्तागान्ना
स्तीकः समहायशाः ४३ भ्रातृंश्चमातुलांश्चैवतथैवान्यान्सपन्नगान पितृंश्चतारयामाससंतत्यातपसातथा ४४ व्रतैश्चविविधैर्ब्रह्मन्स्वाध्या
यैश्चानृणोभवत देवांश्चतर्पयामासयज्ञैर्विविधदक्षिणैः ऋषींश्चब्रह्मचर्येणसंतत्याचपितामहान ४५ अपहृत्यगुरुंभारंपितृणांसंशितव्रताः
जरत्कारुर्गतः स्वर्गंसहितस्तैः पितामहैः ४६ आस्तीकंचसुतंप्राप्यधर्मंचानुत्तमंमुनिः जरत्कारुः सुमहताकालेनस्वर्गमीयिवान॥४७
एतदास्तीकमाख्यानंयथावत्कथितंमया प्रब्रूहिभृगुशार्दूलभूयः किंकथ्यतामिति ४८ इत्यादिपर्वाणिपास्तीके शौनकउ च सौतेत्वं
कथयस्वेमांविस्तरेणकथांपुनः आस्तीकस्यकवेः साधोः शुश्रूषापरमाहिनः १ मधुरंकथ्यतेसौम्यश्लक्ष्णाक्षरपदंत्वया प्रीयामहेभृ
शंतातपितेवेदंप्रभाषसे २ अस्मच्छुश्रूषणेनित्यंपिताहितनिरतस्तव आचष्टैतद्यथाख्यानंपितातेत्वंतथावद ३ सूतउ च आयुष्मन्निदमा
ख्यानमास्तीकंकथयामिते यथाश्रुतंकथयतः सकाशाद्वैपितुर्मम ४ [illegible]
[illegible] पितुर्मम ४ पुरादेवयुगेब्रह्मन्प्रजापतिसुतेशुभे आस्तांभगिन्यौरूपेणसमु
पेतेऽद्भुतेऽनघ ५ ॥

मु४

आचष्टउक्तवान ३४ रूपेणसौंदर्येण। रूपंस्वभावेसौंदर्येइतिमेदिनी अद्भुतेइत्यादेः पूर्वीरूपमार्षं ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥७ ॥ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ वरातिसर्गं वरदानं ७ ८ ओजसा इंद्रियपक्षेन तेजसा शरीरबलेन दीप्त्या कांत्या विक्रमेण पराभिभवसामर्थ्येन ९ १२ दशशतान्यण्डानि नवपंचाशदतिः एवं दशतिः षष्टिसमतिवत् दशतीर्दश इति सहस्रमित्यर्थः १३ उपस्वेदोः नम्रिकअस्मात् उष्णस्पर्शेषु तन्नत्यंडांतर्जलं शीघ्रं घनीभवतीति १४ पंचशते पंचशताः हयोकाले संवत्सरे मिथुनं निःसृतं ८२

ते भार्ये कश्यपस्यास्तां कद्रूश्च विनता च ह प्रादात्ताभ्यां वरं प्रीतः प्रजापतिसमः पतिः कश्यपो धर्मपत्नीभ्यां मुदा परमया युतः ६ वरातिसर्गं श्रुत्वैवं
कश्यपाद् उत्तमं च ते हर्षाद् अप्रतिमां प्रीतिं प्रापतुः स्म वरस्त्रियौ ७ वव्रे कद्रूः सुतान्नागान् सहस्रं तुल्यवर्चसः द्वौ पुत्रौ विनता वव्रे कद्रूपुत्राधिकौ
बले ८ ओजसा तेजसा दीप्त्या विक्रमेणाधिकौ सुतौ तस्यै भर्त्ता वरं प्रादाद् अध्यर्धं पुत्रमीप्सितम् एवमस्त्विति तं चाह कश्यपं विनता तदा यथावत्प्रा
र्थितं लब्ध्वा वरं तुष्टाभवत्तदा १० कृतकृत्या तु विनता लब्ध्वा वीर्याधिकौ सुतौ कद्रूश्च लब्ध्वा पुत्राणां सहस्रं तुल्यवर्चसां ११ धार्यौ प्रयत्नतो गर्भा
वित्युक्त्वा स महातपाः ते भार्ये वरसंहृष्टे कश्यपो वनमाविशत् १२ सूतऽथ च कालेन महता कद्रूरंडानां दशतीर्दश जनयामास विप्रेन्द्र द्वे चांडे वि
नता तदा तयोरंडानि निदधुः प्रहृष्टाः परिचारिकाः सोपस्वेदेषु भांडेषु पंच वर्षशतानि च १४ ततः पंचशते काले कद्रूपुत्रा विनिःसृताः अ
ण्डाभ्यां विनतायास्तु मिथुनं न व्यदृश्यत १५ ततः पुत्रार्थिनी देवी व्रीडिता च तपस्विनी अंडं बिभेद विनता तत्र पुत्रं ददर्श ह १६ पूर्वार्द्धकाय
संपन्नमितरेणाप्रकाशता स पुत्रो रोषसंपन्नः शशापैनामिति श्रुतिः १७

न व्यदृश्यत न दृष्टं १५ व्रीडिता सपत्न्याः पुत्रसंपत्त्या लज्जिता १६ ॥ श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामनाम तारकं॥ रामराम॥ ॥ ॥ ॥
पूर्वार्द्धकायो मूलाधारादुपरितनभागः तेन संपन्नं अध्यर्धमिति पाठे अर्धं नाभ्यवधि ततोऽधिकोऽध्यर्धः इत्यर्थः इतरेण अधःकायदेशेन अप्रकाशता अनिष्पन्नत्वात् १७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ अनंगमामिवे।अंगंअहरावयवं २० प्रतिपालपितव्यः परीक्षणीयः २१ २२ २३ विधात्राविहितामिनिपोजना २४ चतुर्दशः एतस्मिन् समायाते एकीभूते २५ ज्वलंतंदीप्यमा

प ३

योहमेवंकृतोमातस्त्वयालोभपरीतया शरीरेणासमग्रेणातस्मात्दासीभविष्यसि १८ पंचवर्षशतान्यस्याययाविस्पर्द्धसेसह एषचत्वांसुतोमातर्दासीत्वा
न्मोक्षयिष्यति १९ यद्येनमपिमातस्त्वंमामिवांडविभेदनात् नकरिष्यस्यनंगंवाव्यंगंवापियशस्विनं २० प्रतिपालयितव्यस्तेजन्मकालोस्यधीरया
विशिष्टंबलमीप्संत्यापंचवर्षशतात्परः २१ एवंशप्त्वाततःपुत्रोविनतामंतरिक्षगः अरुणोदृश्यतेब्रह्मन्प्रभातसमयेसदा २२ आदित्यरथमध्या
स्तेसारथ्यंसमकल्पयत् गरुडोपियथाकालंजज्ञेपन्नगभोजनः २३ सजातमात्रोविनतांपरित्यज्यखमाविशत् आदास्यन्नात्मनोभोज्यमन्नं
विहितमस्ययत् विधात्राभृगुशार्दूलक्षुधितःपतगेश्वरः २४ आदिपर्वणिपौलोमे॰ सूतउ च एतस्मिन्नेवकालेतुभगिन्यौते तपोधन अ
पश्यतांसमायातमुच्चैःश्रवसमंतिके १ यंतंदेवगणाः सर्वेहृष्टरूपमपूजयन् मथ्यमानेमृतेजातमश्वरत्नमनुत्तमं २१ अमोघबलमश्वा
नामुत्तमंजयतांवरं श्रीमंतमजरंदिव्यंसर्वलक्षणपूजितं ३ शौनकउ च कथंतदमृतंदेवैर्मथितंक्वचशंसमे यत्रजज्ञेमहावीर्यःसोश्व
राजोमहाद्युतिः ४ सौतिरु च ज्वलंतमचलंमेरुंतेजोराशिमनुत्तमं आक्षिपंतंप्रभांभानोःस्वशृंगैःकांचनोज्ज्वलैः ५ ॥ ॥

नेमुःसमागम्यदिवौकसः अमृतायमंत्रयितुमारब्धाइतियच्छेनान्वयः किंकृत्वातस्मिन्मेरोशृंगंअध्यारुह्येतिसंबंधः ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

॥ अप्रमेयं अतिमनोहरत्वात् मनसा वाचा वा कल्पितुमशक्यं ६ आचरितं आचीर्णं ७ अगम्यं अप्राप्यं । अन्यैः अज्ञानैः ८ अनंतो विस्मय आकाशो वा तत ईषन्न्यूनं बहुगुणाश्रत्वात् अतिप्रमाणत्वात् च उद्विद्धं
उच्चं ९ ११ कलश इव कलशो मथनाधारत्वात् उदधिः समुद्रः कलशोदधिः क्षीरसमुद्र इति केचित् कलाः पाषाणमयाः पर्वताः मैनाकादयः शेरते ऽस्मिन्निति कलशः समुद्रः स च ३

कांचनाभरणं चित्रं देवगंधर्वसेवितं अप्रमेयमनाधृष्यमधर्मबहुलैर्जनैः ६ व्यालैराचरितं घोरैर्दिव्यौषधिविदीपितं नाकमावृत्य तिष्ठंतमुच्छ्रयेण म
हागिरिं ७ अगम्यं मनसाप्यन्यैर्नदीवृक्षसमन्वितं नानापतगसंघैश्च नादितं सुमनोहरैः ८ तस्य शृंगमुपारुह्य बहुरत्नाचितं शुभं अनंतकल्प
मुद्विद्धं सुराः सर्वे महौजसः ९ ते मंत्रयितुमारब्धास्तत्रासीना दिवौकसः अमृतार्थं समागम्य तपोनियमसंयुताः १० तत्र नारायणो देवो ब्रह्मा
णमिदमब्रवीत् चिंतयत्सु सुरेष्वेवं मंत्रयत्सु च सर्वशः ११ देवैरसुरसंघैश्च मथ्यतां कलशोदधिः भविष्यत्यमृतं तत्र मथ्यमाने महोदधौ १२ सर्वौ
षधीः समावाप्य सर्वरत्नानि चैव ह मंथध्वमुदधिं देवा वेत्स्यध्वममृतं ततः १३ इत्यादिपर्वणि अमृतमथने १५ सूत उ० च ततोऽभ्रशिखरा
कारैर्गिरिशृंगैरलंकृतं मंदरं पर्वतवरं लताजालसमाकुलं १ नानाविहगसंघुष्टं नानादंष्ट्रिसमाकुलं किंनरैरप्सरोभिश्च देवैरपि च सेवितं २
एकादशसहस्राणि योजनानां समुच्छ्रितं अधो भूमेः सहस्रेषु तावत्स्वेव प्रतिष्ठितं ३

दधिः उदकानि धीयंते ऽस्मिन्निति योगात् जलसमुद्रस्य अर्थः विशेषणाविशेष्येण बहुलमिति समासः कलशशब्दोऽयं दिग्दोलादिषु कोऽप्यतां कलशः सर्वैरिति वाक्यशेषात् अर्थप्रसिद्धभावेऽपि तु प्रसि
द्धापि अर्थनिर्णयस्याप्युपगमात् १२ वेत्स्यध्वं लप्स्यध्वं १३ अध्यायः पंचदशः ततोऽभ्र १३

आ०
७२

६ अनंतः शेषः ७ पर्वतराजानं अनिस[illegible]त्वात समर्पास्तात अब्रवन् सवनं सह तेनेनेति। अमृतप्रसवसाधतं ८ तेनपर्वतामृता ९ नंतेनमहतंसमुद्रमचुः जलंतवेतिशेषः १० अकूपारे [illegible] समुद्र
समीपे। कूर्मो पार्यातपारेखविरोसध्याहारः अधिष्ठानं गोरवाजुंलं निगामिष्यतो मंदरस्याधारः ११ १२ मंथानं मथनदंडं नेत्रं मंथनरज्जुं १३ एकमंतं मुखप्रदेशं। उपाश्लिष्टाः द्दंदध्न

तमुद्धर्तुमशक्तावैसर्वेदेवगणास्तदा विष्णुमासीनमभ्येत्यब्रह्माणंचेदमब्रुवन् ४ भवंतावत्रकुर्वीतांबुद्धिंनैःश्रेयसींपरां मंदरोद्धरणेयत्नःक्रि
यतांचहितायनः ५ सूत उ० तथेतिचाब्रवीद्विष्णुर्ब्रह्मणासहभार्गव अचोदयदमेयात्माफणींद्रंपद्मलोचनः ६ ततोनंतः समुत्थायब्र
ह्मणापरिचोदितः नारायणेनचाप्युक्तस्तस्मिन्कर्मणिवीर्यवान् ७ अथपर्वतराजानंतमनंतोमहाबलः उज्जहारबलाद्ब्रह्मन्सवनंसवनौकसं
८ ततस्तेनसुराः सार्द्धंसमुद्रमुपतस्थिरे तमूचुरमृतस्यार्थेनिर्मथिष्यामहेजलं ९ अपांपतिरथोवाचममाप्यंशोभवेत्ततः सोढास्मि
विपुलंमर्दंमंदरभ्रमणादिति १० ऊचुश्चकूर्मराजानमकूपारेसुरासुराः अधिष्ठानंगिरेरस्यभवान्भवितुमर्हति ११ कूर्मेणतुतथेत्युक्त्वा
पृष्ठमस्यसमर्पितं तंशैलंतस्यपृष्ठस्थंवज्रेणेंद्रोन्यपीडयत् १२ मंथानंमंदरंकृत्वातथानेत्रंतुवासुकिं देवामथितुमारब्धाः समुद्रंनिधि
मंभसां १३ अमृतार्थेपुराब्रह्मंस्तथैवासुरदानवाः एकमंतमुपाश्लिष्टानागराज्ञोमहात्मनः १४ विबुधाः सहिताः सर्वेयतः पुच्छंततः स्थि
ताः अनंतोभगवान्देवोयतोनारायणस्ततः शिरउद्यम्यनागस्यपुनः पुनरवाक्षिपत् १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वंतः १४ अनंतः शेषोविष्णुपक्षीयाः वासुकेशिरउद्दिश्यमसावक्षिपनत् मुखाग्निः सतंविषंसर्पमोक्षवानितिभावः ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम०
७२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वासुकिमुखोच्छ्रितं बाष्पादि देवोपकारायाभूदित्याह वासुकेरिति द्वाभ्यां। आक्षिप्यतः आक्षिप्यमाणस्य सहसेनेमेघसधूमज्योतिर्वति [illegible] वासिनः पतत्सु मुखे १६ १७ जलवाग्मस्यदयः अस्मदादिव

नक्रम

वासुकेरथनागस्यसहसाक्षिप्यतः सुरैः सधूमाः सार्चिषोवातानिष्पेतुरसकृन्मुखात् १६ तेधूमसंघाः संभूतामेघसंघाः सविद्युतः अभ्यवर्षन्सु
रगणाँछ्रमसंतापकर्षितान् १७ तस्माच्चगिरिकूटाग्रात्प्रच्युताः पुष्पवृष्टयः सुरासुरगणान् सर्वान्समंतात्समवाकिरन् १८ बभूवात्रमहानादो
महामेघरवोपमः उदधेर्मथ्यमानस्यमंदरेणसुरासुरैः १९ ततोनानाजलचराविनिष्पिष्टामहाद्रिणा विलयंसमुपाजग्मुः शतशोल
वणांभसि २० वारुणानिचभूतानिविविधानिमहीधरः पातालतलवासीनि विलयंसमुपानयत् २१ तस्मिंश्चभ्राम्यमाणेद्रौसंघृष्यंतः
म परस्परं न्यपतन्पतगोपेताः पर्वताग्रान्महाद्रुमाः २२ तेषांसंघर्षजश्चाग्निरर्चिभिः प्रज्वलन्मुहुः विद्युद्भिरिवनीलाभ्रमावृणोन्मंदरंगिरिं २३ ददाह
कुंजरांस्तत्रसिंहांश्चैवविनिर्गतान् विगतासूनिसर्वाणिसत्वानिविविधानिच २४ तमग्निममरश्रेष्ठः प्रदहंतमितस्ततः वारिणामेघजेनें
द्रः शमयामाससर्वतः २५ ततोनानाविधास्तत्रसुस्रुवुः सागरांभसि महाद्रुमाणांनिर्यासावहवश्चौषधीरसाः २६ ॥ ॥७

पर्वता ३ तं२

सार्थिवांशवधावदेहः २० वारुणानि वरुणलोकस्थानि आप्यांशप्रधानदेहानि २१ पर्वताग्रात् भ्रमतां नानांद्रुमाणां संघर्षाज्जातोग्निः पर्वतं आवृणोत् तत्र कुंजरसिंहादीन् दाहेभ्यो ह त्रिभिः तस्मिन्निति २२

श्री० ७३

तेषां द्रुमौषधीनां ये अमृतवीर्या रसास्तेषां तेन पयसा क्षीरेण कांचनस्य सुवर्णामयस्य पर्वतस्य निःस्रवात् दिव्यप्रभावानेकमणिभ्यो निःसृतात् तल्लाभेन सुरा अमृतत्वं जग्मुः २७ ततः पयोभिः स्वं वेषा
पयः समुद्रस्य तस्माज्जातं उदकं जलं वर्णेन भसीभूत क्रमात् पयः क्षीरं जातं पयसा क्रमात् क्षीरं च नलं च विरसादिरसं प्राप्य क्षीरं भवति तद्द्विरसं यथा पयोपि रसोत्तमैर्विमिश्रमस्ति ततो हेतोः क्षीरादभूद्घृतं २८

तेषाममृतवीर्याणां रसानां पयसैव च अमरत्वं सुरा जग्मुः कांचनस्य च विस्रवात् ततस्तस्य समुद्रस्य तज्जातमुदकं पयः रसोत्तमविमिश्रं च ततः
क्षीरादभूद्घृतं २८ ततो ब्रह्माणमासीनं देवा वरदमब्रुवन् श्रान्ताः स्म सुभृशं ब्रह्मन्नोद्भवत्यमृतं च तत् २९ ऋते नारायणं देवं सर्वेऽन्ये देव
दानवाः चिरारब्धमिदं चापि सागरस्यापि मन्थनं ३० ततो नारायणं देवं ब्रह्मा वचनमब्रवीत् विधत्स्वैषां बलं विष्णो भवानत्र परायणं ३१
विष्णुरु च बलं ददामि सर्वेषां कर्मैतद्ये समास्थिताः क्षोभ्यतां कलशः सर्वैर्मन्दरः परिवर्त्यतां ३२ सृतउ च नारायणवचः श्रुत्वा बलिनस्ते
महोदधेः तत्पयः सहिता भूयश्चक्रिरे भृशमाकुलं ३३ ततः शतसहस्रांशुर्मथ्यमानात्तु सागरात् प्रसन्नात्मा समुत्पन्नः सोमः शीतांशुरु
ज्ज्वलः ३४ श्रीरनन्तरमुत्पन्ना घृतात्पाण्डुरवासिनी सुरादेवी समुत्पन्ना तुरगः पाण्डुरस्तथा ३५ कौस्तुभस्तु मणिर्दिव्य उत्पन्नो घृतसंभवः म
रीचिविकचः श्रीमान्नारायणउरोगतः ३६ श्रीः सुरा चैव सोमश्च तुरगश्च मनोजवः यतो देवास्ततो जग्मुरादित्यपथमा धन्वंतरिस्त
श्रिताः ३७ धन्वंतरिस्ततो देवो वपुष्मानुदतिष्ठत श्वेतं कमण्डलुं बिभ्रदमृतं यत्र तिष्ठति ३८ ॥

३१ शतसहस्रं चलत्कं चूर्णं ता अंशवः आप्यायनी योषधिभेदात् रसयोषसमसात सहस्रांशुः शतसहस्रांतरितिपारे अंतरेशत्रुगमप्यदेशपाः ३४ घृते नद्यावा पृथिवी अधीति पार्जन्य दर्शना
त्तैर्घृतं कश्यपि हे श्रुघृतं जलं तस्मात् श्रीरुत्पन्ना। तुरगौषधिरसात् जलस्य क्षीरत्वं ततो घृतमिति सारत्वमात्रं विवक्षितं ३५ मरीचिविकचोरश्मिभिर्दृस्फुटः नारायणउरोगतः उरसि संधियार्यः ३६ राम

७३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३९ ऐरावणः ऐरावतः नागो हस्ती ४० ४३ निराशाः विषमध्ये तैर्महीतं अस्माभिर्लक्षतद् दृष्टाणासमर्थे कथममृतं लब्धुं शक्यमिति भावः महानद्भुतः संग्रहणे येन तत्त्वं हतं ४४ अभिसंश्रितः सं

एतदत्यद्भुतं दृष्ट्वा दानवानां समुत्थितः अमृतार्थे महान्वादो ममेदमिति जल्पतां ३९ अथैतैर्दैत्यैरभिरक्ष महाकायस्ततः परं ऐरावणो महानागोऽ
भवद्वज्रभृता धृतः ४० अतिनिर्मथनादेव समजायत ततः परं जगदावृत्य सहसा सधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ४१ त्रैलोक्यं मोहितं यस्य गंधमाघ्राय तद्वि
षं ग्रासमद्यो कारक्षार्थं ब्रह्मणो वचनाच्छिवः ४२ दधार भगवान्कंठे मंत्रमूर्तिर्महेश्वरः तदाप्रभृति देवेशः नीलकंठ इति श्रुतिः ४३ एतदत्य
द्भुतं दृष्ट्वा निराशा दानवाः स्थिताः अमृतार्थे बलक्ष्यार्थे महान्तं वैरमास्थिताः ४४ ततो नारायणो मायां मोहिनीं समुपाश्रितः स्त्रीरूपमद्भुतं
कृत्वा दानवानभिसंश्रितः ४५ ततस्तदमृतं तस्मै ददुस्ते मूढचेतसः स्त्रियै दानवदैतेयाः सर्वे तद्गतमानसाः ४६ इत्यादिपर्वणि अमृतमथ
ने सप्तम च अथावराणमुख्यानि नानाप्रहरणानि च प्रगृह्याभ्यद्रवन्देवान्सहिता दैत्यदानवाः १ ततस्तदमृतं देवो विष्णुरादाय वीर्यवा
न् जहार दानवेंद्रेभ्यो नरेण सहितो विभुः २ ततो देवगणाः सर्वे पपुस्तदमृतं तदा विष्णोः सकाशात्संप्राप्य संभ्रमे तत्र संकुले सति ३ ततः
पिबत्सु तत्कालं देवेष्वमृतमीप्सितं राहुर्विबुधरूपेण दानवः प्रापिबत्तदा ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भवः मोहनार्थमिसर्धः ४५ अमृतादपि विभ्रंशः संगमात्रेणापोषितां दधतामोहनीरूपं हरिणावं प्रकाशितं ४६ अध्यायः षोडशः आवराणमुख्यानि कवचान्यायुधानि प्रहरणानि अस्त्राणि वा १ २ संभ्रमे भये
याममृतादो सति ३ ४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा०
७४

११ प्रासास्तु लंकेप्याः क्षुद्रभल्लाः विंध्येकरकारीतिप्रसिद्धाः तोमरा दीर्घदंडाः शल्याः लंकेप्याः लोष्टिरा इति प्रसिद्धाः विविधानि शस्त्राणि यमदंष्ट्रादीनि लोकप्रसिद्धानि जम धरस्सारीणि १२ ऋष्टिः खड्गः

तस्य कंठमनुप्राप्ते दानवस्यामृतेतदा आख्यातं चंद्रसूर्याभ्यां सुराणां हितकाम्यया ५ ततो भगवता तस्य शिरश्छिन्नमलंकृतं चक्रायुधेन चक्रेण पि
बतोऽमृतमोजसा ६ तच्छैलशृंगप्रतिमं दानवस्य शिरो महत् चक्रछिन्नं खमुत्पेतेनादातिभयंकरं ७ तत्कबंधं पपातास्य विस्फुरद्धरणीतले स
पर्वतवनद्वीपां दैत्यस्याकंपयन्महीं ८ ततो वैरविनिर्बंधः कृतो राहुमुखेन वै शाश्वतश्चंद्रसूर्याभ्यां अद्यापि चैव तौ ९ विहाय भगवांश्चापि स्त्री
रूपमतुलं हरिः नानाप्रहरणैर्दिव्यैर्दानवान्समकंपयत् १० ततः प्रवृत्तः संग्रामः समीपे लवणांभसः सुराणामसुराणां च सर्वघोरतरो महा
न् ११ प्रासाश्च विपुलास्तीक्ष्णान्यपतंत सहस्रशः तोमराश्च सुतीक्ष्णाग्राः शस्त्राणि विविधानि च १२ ततोऽसुराश्चक्रभिन्ना वमंतो रुधिरं बहु
असिशक्तिगदारुग्णा निपेतुर्धरणीतले १३ छिन्नानि पट्टिशैश्चैव शिरांसि युधि दारुणैः तप्तकांचनचित्राणि निपेतुरनिशं तदा १४ रुधिरेणाव
लिप्तांगा निहताश्च महासुराः अद्रीणामिव कूटानि धातुरक्तानि शेरते १५ हाहाकारः समभवत्तत्र तत्र सहस्रशः अन्योन्यं छिंदतां शस्त्रैरादित्ये लो
हितायति १६ परिघैरायसैस्तीक्ष्णैः संनिकर्षे च मुष्टिभिः निघ्नतां समरेऽन्योन्यं शब्दो दिवमिवास्पृशत् १७ ॥ ॥ ॥

ः शक्तिः हस्तक्षेप्यो लोहदंडः पृथुबुध्नः गदा मुसलः स एव १३ पट्टिशः खड्गविशेषः उभयतो धारस्तीक्ष्णाग्रः पट्टा इति प्रसिद्धः १४ १६ परिघः परितो [illegible] हंती ति तथा सर्वतः कंटकितो लोहदंडः प्र
वमग्रेपि लोकप्रसिद्धः समरेऽन्योन्यं गवले न च आयुधवाचिना शब्देनामार्थो बोधः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्वा०
७४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२३ प्रवेरितं प्रेरितं। अथोपसर्गस्मिभागरिमतेनन्त्र कालोयः २४ विगलिताः रिक्ताः मेघाः तद्वत्संशयः श्वेतभास्वरास्सर्थः २५ बहुविधानीलपीतादिधातवस्तान्। मेघरूपित्वं गगनगामित्वा

मात्र २

छिंधि भिंधि विद्रवावलं पातयाभिसरेति च वभ्रूयंत महाघोराः शब्दास्तत्र समंततः एवं सुतुमुले युद्धे वर्तमाने महाभये नारायणपरोगा देवा समाजग्मुस्तदा रुद्र
वं १९ तत्र दिव्यं धनुर्दृष्ट्वा नरस्य भगवानपि चिंतयामास तच्चक्रं विष्णुर्दानवसूदनं २० ततो वा चिंतितं मागतं महाप्रभं चक्रममित्रतापनं विभाव
सोऽस्त्रसमकुंडमंडलं सुदर्शनं संयति भीमदर्शनं २१ तदागतं ज्वलितहुताशनप्रभं भयंकरं करिकरबाहुरच्युतः मुमोच वै चलवदुग्रवेगवान् महाप्रभं
परनगरावदारणं २२ तदंतकज्वलनसमानवर्चसं पुनः पुनर्न्यपतत वेगवत्तदा विदारयद्दितिदनुजान् सहस्रशः करेरितं पुरुषवरेण संयुगे २३ दहत्क
चित्ज्वलन इवावलेलिहत् स्वघातानसुरगणान्न्यकृंतत प्रवेरितं वियति मुहुः क्षितौ तथा पपौ रणे रुधिरमथो पिशाचवत् २४ तथाऽसुरा गिरिभिरदी
नचेतसो मुहुर्मुहुः सुरगणमर्दयंस्तदा महाबला विगलितमेघवर्चसः सहस्रशो गगनमभिप्रपद्य ह २५ अथांबराद्भयजनना: प्रपेदिरे स
पादपा बहुविधमेघरूपिणः महाद्रयः परिगलिताग्रसानवः परस्परं द्रुतमभिहत्य सस्वनाः २६ ततो मही प्रविचलिता सकानना महाद्रिपाताभि
हता समंततः परस्परं भृशमभिगर्जतां मुहूरणाजिरं भृशमभिसंप्रवर्तिते २७ नरस्ततो वरकनकाग्रभूषणैर्महेषुभिर्गगनपथं समावृणोत् वि
दारयन् गिरिशिखराणि पत्रिभिर्महाभयेऽसुरगणानिर्यहेतदा २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त २६ २७ अमरगणाः रुद्रानुयोपलक्षिताः देवास्तु तेषां विग्रहे गणाः प्रमथसंघो घोरैर्निर्मेदिनी २८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ७५

निशम्यविज्ञापतेऽस्रहराः २९ सलिलधराः अमृतमतोदेवाः ३० किरीटिनेन्द्राय ३१ तल्यायासेप्यविबुधानाधिष्ठितंविगरुवाहोः देवास्तवशगाविष्णोः प्राग्रेतदिहेरितं १ अध्यायोमतमं

ततोमहीलवणाजलंचसागरंमल्लाः सराः प्रविविशुर्दिताः सौरैः विपक्षतंज्वलितहुताशनप्रभंसदर्शनंपरिकुपितंनिशम्यते २९ ततः सौरैर्विज
यमवाप्यमंदराः स्वमेवदेशंगमितः सपूजितः विनाघवंदिवमपिचैवसर्वशस्ततोगताःसलिलधरायथागतं ३० ततोमृतंसुनिहितमेवचक्रि
रे सुराः परांमुदमधिगम्यपुष्कलां ददौचतंनिधिममृतस्यरक्षितुंकिरीटिनेबलभिदथामरैः सह ३१ इत्यादिपर्वणिअमृतमथनंसमाप्तं १७
सौतिरुवाच एतत्तेकथितंसर्वममृतंमथितंयथा यत्रसोश्वः समुत्पन्नः श्रीमानतुलविक्रमः १ यंनिशम्यतदाकद्रूर्विनतामिदमब्र
वीत् उच्चैःश्रवाहिकिंवर्णोभद्रेप्रब्रूहिमाचिरं २ विनतोवाच श्वेतएवाश्वराजोयंकिंवामन्यसेशुभे ब्रूहिवर्णंत्वमप्यस्यततोत्रविपणा
वहे ३ कद्रूरुवाच कृष्णवालमहंमन्येहयमेनंशुचिस्मिते एहिसार्द्धंमयादीव्यदासीभावायभामिनि ४ सौतिरुवाच एवंतेसमयंकृत्वादासी
भावायवैमिथः जग्मतुः स्वान्गृहानेवश्वोद्रक्ष्यावइतिस्म ह ५ ततः पुत्रसहस्रंतुकद्रूर्जिह्मंचिकीर्षती आज्ञापयामासतदावालाभू
त्वांजनप्रभाः ६ आविशध्वंहयंक्षिप्रंदासीनस्यामहंयथा नान्वपद्यंतयेवाक्यंतान्शशापभुजंगमान् ७ ॥ ॥ ॥ ॥

यनार्थप्रकाशः एतत्ते २ पणावहे विपणांकुर्वहे ३ दीव्यविजिगीषस्व दासीभावाय मांवादासीकर्तुंत्वंवादासीभवितुं ह इतिसंधिः ४ ५ जिह्मंकौटिल्यं ६ नान्वपद्यंतनानुमोदितवंतः ७ रा०
७५

१३ दंदशूकाः सर्पदंशनशीलाः महाभोगाः महाशरीराः १४ १५ विषहरीं विषघ्नीं विषहराम् इति विद्यायाः १६ अध्यायः १८ ततः रजन्यां व्युष्टायां १ दास्ये विषये २

शा ३

सर्पसत्रे वर्त्तमाने पावको ऽपि वः प्रधक्ष्यति जनमेजयस्य राजर्षेः पांडवेयस्य धीमतः ८ शापमेनं तु शुश्राव स्वयमेव पितामहः अतिक्रूरं समुत्सृष्टं कद्र्वा
ग२ दैवादतीव हि ९ सार्द्धं देवगणैः सर्वैर्वाचं तामन्वमोदत बहुत्वं प्रेक्ष्य सर्पाणां प्रजानां हितकाम्यया १० तिग्मवीर्यविषा ह्येते दंदशूका महाबलाः
तेषां तीक्ष्णविषत्वाद्धि प्रजानां च हिताय च पक्वं मातृकृतं तेषां परपीडोपसर्पिणां ११ अन्येषामपि सत्त्वानां नित्यं दोषपरास्तु ये तेषां प्राणांतिको दंडो
देवेन विनिपात्यते १२ एवं संभाष्य देवस्तु पूज्य कद्रूं च तां तदा आहूय कश्यपं देव इदं वचनमब्रवीत् १३ यदेते दंदशूकाश्च सर्पा जाता
स्त्वयाऽनघ विषोल्बणा महाभोगा मात्रा शप्ताः परंतप १४ तत्र मन्युस्त्वया तात न कर्तव्यः कथंचन दृष्टं पुरातनं ह्येतद्यज्ञे सर्पविनाश
नं १५ इत्युक्त्वा सृष्टिकृद्देवस्तं प्रसाद्य प्रजापतिं प्रादाद्विषहरीं विद्यां कश्यपाय महात्मने १६ इत्यादिपर्वणि आस्तीकपर्वणि सौपर्णे सौतिरुवाच ततो
रजन्यां व्युष्टायां प्रभाते ऽभ्युदिते रवौ कद्रूश्च विनता चैव भगिन्यौ ते तपोधन १ अमर्षिते सुसंरब्धे दास्ये कृतपणे तदा जग्मतुस्तुरगं द्रष्टुमुच्चै
ः श्रवसमंतिकात् २ ददृशाते ऽथ ते तत्र समुद्रं निधिमंभसां महांतमुदकागाधं क्षोभ्यमाणं महास्वनं ३ तिमिंगिलझषाकीर्णं मकरैरावृतं त
था सत्त्वैश्च बहुसाहस्रैर्नानारूपैः समावृतं ४

उदकेन अगाधं तलस्पर्शरहितं क्षोभ्यमाणं तिमिंगिलादिभिः ३४ " " " " " " " "

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५२

रा० ७६ वेलायामांदोलमाप्लावनं तज्जेन अनिलेन चलं ८ ९ गां पृथ्वीं विंदता लभमानेन हेतौ शतृप्रत्ययः तेन हेतुना विक्षोभितेन जलेन आविलं आसं २० अविरामितत्वान्ने विशेषेति शेषः गाधं तलं पातालस्यापि तलं यस्य । अगाधं पातालादप्यधे प्यविनाशं २१ सेवतः सेव्यमानस्य युगादिकालशयनं युगं कृतयुगं तस्य आदिभूतः प्रलयकालः तस्मिन् शयनं त[?]ल्पभूतं २२ हिंवा

भीषणो विक्षतैरन्यैर्घोरैर्जलचरैस्ततः उग्रैर्निस्वमनाधृष्यं कूर्मग्राहसमाकुलं ५ आकरं सर्वरत्नानामालयं वरुणस्य च नागानामालयं रम्यमु
त्तमं सरितां पतिं ६ अवमेयमचिंत्यं च सत्त्वपूर्णजलमद्भुतं घोरं जलचरारावैरौद्रं भैरवनिस्वनं ७ गंभीरावर्तकलिलं सर्वभूतभयंकरं वेलांदो
लानिलचलं क्षोभोद्वेगसमुच्छ्रितं ८ वीचीहस्तैः प्रचलितैर्नृत्यंतमिव सर्वतः चंद्रवृद्धिक्षयवशादुद्धृतोर्मिसमाकुलं ९ पांचजन्यस्य जन्म
नं रत्नाकरमनुत्तमं गां विंदता भगवता गोविंदेनामितौजसा वराहरूपिणा चांतर्विक्षोभितजलाविलं १० ब्रह्मर्षिणा व्रतवता वर्षाणां श
तमत्रिणा अनासादि[?]तगाधं च [?]पातालैमव्ययं ११ अध्यात्मयोगनिद्रां च पद्मनाभस्य सेवतः युगादिकालशयनं विष्णो
रमिततेजसः १२ वज्रपातानसंत्रस्तमैनाकस्याभयप्रदं प्लवाहवार्दितानां च अशरण्यं परायणं १३ वडवामुखदीप्ताग्नेस्तोयहव्यप्रदं शि
वं अगाधपारं विस्तीर्णमप्रमेयं सरित्पतिं १४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तं ५३

हवेति पाठांतरे हिंवोभयवतामाक्रंदः तद्भूतिमाहवे । हिंवोभयप्रध्वनाव इति मेदिनी १३ वडवा अश्वा तस्याः मुखावासत्वसन्नोपो अग्निस्तस्मै तोयहव्यप्रदं गाधः पारस्य यस्मान्नास्ति तं अगाधपारं
अतएव विस्तीर्णां विशेषेणास्तीर्णं सर्वतः १४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० ७६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अभिसार्यमाणं। अभितोगम्यमानं १५ १६ तेकद्रूविनते अगाधं दुर्विज्ञेयमार्षं १७ अध्यायः नागाश्च संविदं कृत्वेति द्वादशश्लोकमध्यायं केचिन्न पठंति कोश्चित्स्वत्र सान्श्लोकानस्वं
चैव पठंति। अस्मेदयं चषामटं सपीसत्र कोशमुद्दिंनप्रतीपः संविदं आलोचनं १२ पणिते पणं कृतवसो ३ ४ उक्तेन तत्रोश्च विशेषणोः संपुटस्तोति अक्षोभ्यमिसा। दिना

महानदीभिर्बह्वीभिः स्पर्द्धयेव महाबलः अभिसार्यमाणमनिशं ददृशाते महार्णवं १५ आपूर्यमाणमत्यर्थं नृत्यमानमिवोर्मिभिः
गंभीरं तिमिमकरोग्रसंकुलं तं गर्जंतं जलचरराविरौद्रनादैः विस्तीर्णं ददृशतरंबरप्रकाशं ते गाधं निधिमुरुमंभसामनंतं इत्यादिप
र्वणि सौपर्णे १९ सौतिरु च नागाश्च संविदं कृत्वा कर्तव्यमिति तद्वचः निःस्नेहा वै दहेन्माता असंप्राप्तमनोरथा १ प्रसन्ना मोक्षयेद
स्मांस्तस्माच्छापाच्च भाविनी कृष्णं पुच्छं करिष्यामस्तुरगस्य न संशयः २ तथेति गत्वा ते तस्य पुच्छे वाला इति स्मृता एतस्मिन्नंतरे ते तु सप
त्न्यौ पणिते तदा ३ ततस्ते पणितं कृत्वा भगिन्यौ द्विजसत्तमः जग्मतुः परया प्रीत्या परं पारं महोदधेः कद्रूश्च विनता चैव दाक्षायण्यौ वि
हायसा आलोकयंत्यावक्षोभ्यं समुद्रं निधिमंभसां ५ वायुनातीव महता क्षोभ्यमाणं महास्वनं तिमिंगिलसमाकीर्णं मकरा
वृतं तथा ६ संयुतं बहुसाहस्रैः सत्वैर्नानाविधैरपि घोरैर्घोरमनाधृष्यं गंभीरमतिभैरवं ७ आकरं सर्वरत्नानामालयं वरुणस्य च
नागानामालयं चापि सुरम्यं सरितांपतिं ८ पातालज्वलनावासमसुराणां तथालयं भयंकराणां सत्वानां पयसो निधिमव्ययं ९॥

५ ८ पातालज्वलनस्य वाडवाग्नेरावासं। असुराणां च वासं धवमिति पाठे शरणं चं धवमिति पाठे कर्णिनां ९ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अ०
७१

१२ अध्यायः २० सं त १ शशांककिरणावनश्यत्वादीसिर्यस्यातादृशमपिकालबालंकृष्णकेशं २ निशम्यदृष्ट्वा ३ ५ कामरूपः इच्छाकृतमेवरूपंयस्यसतथा ६

अग्रेदिव्यममर्त्यानांअमृतस्याकरोपरं अप्रमेयमचिंत्यंचसद्रुणजलसंमितं १० महानदीभिर्वह्नीभिरात्रतंसहस्रशः अश्वर्यमाणमत्यर्थंतरंगंत
मिवचोर्मिभिः ११ इत्येवंतरलतरोर्मिसंकुलंतंगंभीरंविकसितनमंबराप्रकाशं पातालज्वलनशिखाविदीपितांगंगर्जतंद्रुमंतेमिजग्मुरत्ततस्ते
१२ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे २० सोतिरु च तंसमुद्रमतिक्रम्यकद्रूर्विनतयासह न्यपतत्तुरगाभ्यासेनचिरादिवशीघ्रगा २ ततस्तेतेहय
श्रेष्ठंददृशातेमहाजवं शशांककिरणप्रख्यंकालवालमुभेतदा २ निशम्यचबहूनालान्कृष्णपुच्छसमाश्रितान् विषमरूपांविनतांकद्रूर्दास्ये २४
न्यपोजयत् ३ ततः साविनतातस्मिन्पणितेनपराजिता अभवद्दुःखसंतप्तादासीभावंसमास्थिता ४ एतस्मिन्नंतरेचापिगरुडःका
लआगते विनामात्रामहातेजाविदार्यांडमजायत ५ महासत्वबलोपेतः सर्वाविद्योतयन्दिशः कामरूपः कामगमः कामवीर्योविहंगमः
६ अग्निराशिरिवोद्भासन्समिद्धोतिभयंकरः विद्युद्विस्पष्टपिंगाक्षोयुगांताग्निसमप्रभः ७ प्रवृद्धः सहसापक्षीमहाकायोनभोगतः घो
रोघोरस्वनोरौद्रोवह्निरौर्वइवापरः ८ तंदृष्ट्वाशरणंजग्मुर्देवाः सर्वेविभावसुं प्रणिपत्याब्रुवंश्चैनमासीनंविश्वरूपिणं ९ अग्नेमात्वं
प्रवर्द्धिष्ठाः कच्चिन्नोनदिधक्षसि असौहिराशिः सुमहान्समिद्धस्तवसर्पति १० अग्निरु च ॥ ॥ ॥

उद्भ्रमन्तउत्कर्षेणभासमान ७ औरौर्वाख्यः ८ विभावसुंवह्निं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ एम०
७१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२४ अत्रापि पूर्ववत्सुपर्णोपाधिकं ब्रह्मैव स्तूयते नहि विहगवाहनेन पक्षिमात्रेण कृतानि सर्वाणि विशेषणानि संगच्छन्ते। इंद्रं वरुणमग्निमाहुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान्। एकं सद्विप्रा ब
हुधा वदंत्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुरितिश्रुतेरिंद्रादिवैष्णवकारेणापि देवैकमुच्यते सुपर्णमातरं ऋषिः सुपर्णा वसुर्योमेत्रः मंत्राणां सर्वेषां सृष्टा सुछंदः आदिरूपो वा। महाभागः कृत्स्नयज्ञभोक्ता देवो

नैतद्देवं यथा यूयं मन्यध्वमसुरार्दनाः गरुडो बलवानेष मम तुल्यश्च तेजसा २१ जातः परमतेजस्वी विनतानंदवर्द्धनः तेजोराशिमिमं दृष्ट्वा
युष्मान्मोहः समाविशत २२ नागक्षयकरश्चैव काश्यपेयो महाबलः देवानां च हिते युक्तस्त्वहितो दैत्यरक्षसां २३ नभीः कार्या कथं चा
त्र पश्यध्वं सहिता मम एवमुक्तास्तदा गत्वा गरुडं वाग्भिरस्तुवन् ते दूरादभ्युपेत्यैनं देवाः सर्षिगणास्तदा २४ देवा ऊचुः त्वमृषिस्त्वं महाभागस्त्वं
देवः पतगेश्वर त्वं प्रभुस्तपनप्रख्यः त्वं नस्त्राणमनुत्तमम २५ बलोर्मिमान्साधुरदीनसत्वः समृद्धिमान्दुर्विषहस्त्वमेव त्वत्तः सृतं सर्वम
हीनकीर्ते ह्यनागतं चोपगतं च सर्वं २६

द्योतमानः पतगानां जीवपक्षिणां ईश्वरो नियंता नह्यावतो न्यानसेतीति श्रुतेः प्रभुः तपनो मीते सपनो तकर्ता प्याययति प्रकाशयतीति प्रख्यः प्रकाशको जनकस्समर्थः त्राणं रक्षकः २५ बल
सत्वगुणस्य ऊर्मिमान् साधुरः अत एव अदीनं रजआदिनानुपक्षीणं सत्वं यस्य सः अत एव समृद्धिरैश्वर्यं तद्वान् दुर्विषहो सोढुमशक्यः त्वत्तः सृतं निर्गतं सर्वं अहीनकीर्ते पुण्यश्लोक अनागता
दिचलमेव २६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उन्नमग्निमात्रः चराचरं चेतनाचेतनं स्थावरं जंगमं वा गभस्तिभिर्दीप्तिज्ञानैः भानुरिव किरणैः अवभासयसे घटादिज्ञानरूपेण। यथोक्तं। परागर्थप्रमेयेषु या फलत्वेन संमता। संवित्सैवेह मे
यो र्थो वेदान्तोक्तिषु मानतः स्थिता गमतः रूपस्य च्युतको दृश्यः ध्रुवाध्रुवं ह्रस्वात्स्वं प्रधानरूपधात्मकं १७ युगपरिवर्तनं एकस्मिन्ब्रह्मणि सह सृष्टकृत्यो ज्ञायमानं तस्य ज्ञेयतः तत्कर्त्री

रि

वर्तं २

त्वमुन्नमं सर्वमिदं चराचरं गभस्तिभिर्भानुरिवावभाससे समाक्षिपन्भानुमतः प्रभां मुहुस्त्वमन्तकः सर्वमिदं ध्रुवाध्रुवं १७ दिवाकरः परिकुपि
तो यथा दहेत्प्रजास्तथा दहस्यग्निहुताशनप्रभः भयंकरः प्रलयस्त्वाग्निरित्स्थितो विनाशयन्युगपरिवर्तनान्तकृत १८ खगेश्वरं शरणमुपाग
तावयं महौजसं ज्वलनसमानवर्चसं तडित्प्रभं वितिमिरमप्रगोचरं महाङ्गदं समुपेत्य खेचरं १९ परावरं सदसज्जयत्यविक्रमं तवौजसा सर्व
मिदं प्रतापितं जगत्प्रभोतप्तसुवर्णवर्चसा त्वया हि सर्वं भुवनं महात्मनः २० भयान्विता नभसि विमानगामिनो विमानिता विपथग
तिं व्रजन्ति ते ऋषेः सुतस्तव महिमा पावकः प्रभो महात्मनः खगवर कश्यपस्य ह २१ स माकुधः कुरु जगतो दयां परां त्वमीश्वरः प्रशमम्
पेहि पाहि नः महाशनिस्फुरितसमस्वनेन ते दिशोऽम्बरं त्रिदिवमियं च मेदिनी २२ चलन्ति नः खग हृदयानि चानिशं निगृह्यतां वपु
रिदमग्निसन्निभं तव द्युतिं कुपितकृतान्तसन्निभां निशम्य नश्चलति मनोऽव्यवस्थितं २३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कालस्यापि कालः इत्यर्थः १८ खगेश्वरं उपेत्य समीपे गत्वा वयं शरणमुपागता इति संबन्धः १९ परावरं कारणं कार्यं च। अजय्यः अजेतुमशक्यो विक्रमो यस्य तं २० विमानगामिनो देवाः
विमानिताः पराजिताः विपथगतिं हीनं मार्गं व्रजन्ति २१ स त्वं मा क्रुधः क्रोधं मा कार्षीः महाशनेः स्फुरितेन समः तत्तुल्यः स्वनः शब्दस्तेन दिशश्चलन्ति अस्मदादयः कम्पते २२ निगृह्यतां
संक्षिप्तं क्रियतां। अव्यवस्थितमिति छेदः व्याकुलमित्यर्थः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२५ अध्यायः सप्तपर्णाः स्तुतिव्याजेनदेवैर्बोधितः तेभ्य आत्मनोदेहंस्वरूपंश्रुत्वाप्रेक्ष्य अनुभूयएवसर्वभूताभयायसौम्योबभूवेत्यर्थः १२ अरुणांमातर्विवशतयायत्रकुत्रापिस्थितं ३ सूर्योदग्धुम
नायदाभूत्तदापूर्वांदिशंगत्वातत्रसूर्यस्याग्रेअरुणोनिक्षिप्तइतियोज्यं ४ ५ आदित्यस्यमूर्तिबहुत्वेनचंद्रादित्यैरितिबहुवचनं चंद्रादित्येत्येकवचनंचसमाहारात ६ यद्वेत्यस्यरुणायहणेन

सुपर्णो २

प्रसीदनः पतगपतेप्रयाचतांशिवश्चनोभवभगवन्सुखावहः २४ एवंस्तुतः सुपर्णस्तुदैवैः सर्षिगणैस्तदा तेजसः प्रतिसंहारमात्मनः सचका
रह २५ इत्यादिपर्वणिसौपर्णोत्पत्तिः २१ सौतिरुच सश्रुत्वाऽथात्मनोदेहंसुपर्णः प्रेक्ष्यचस्वयं शरीरप्रतिसंहारमात्मनः संप्रचक्रमे १ सुपर्णउवा
नमेसर्वाणिभूतानिविभियुर्देहदर्शनात भीमरूपात्समुद्विग्नास्तस्मात्तेजस्तुसंहरे २ सौतिरुच ततः कामगमः पक्षीकामवीर्योविहंगमः अरुणंचा
त्मनः पृष्ठमारोप्यसपितुर्गृहात मातुरंतिकमागच्छत्परंतीरंमहोदधेः ३ तत्रारुणश्चनिक्षिप्तोदिशंपूर्वांमहाद्युतिः सूर्यस्तेजोभिरत्युग्रैर्लोकान्दग्धु
मनायदा ४ रुरुच किमर्थंभगवान्सूर्योलोकान्दग्धुमनास्तदा किमस्यापहृतंदेवैर्येनेमंमन्युराविशत ५ प्रमतिरुच चंद्रादित्याभ्यांयदाराहु
राख्यातोऽमृतंपिबन वैरानुबंधंकृतवांश्चंद्रादित्यैस्तदानघ ६ बध्यमानेग्रहेणाथआदित्येमन्युराविशत सुरार्थायसमुत्पन्नोरोषोराहोस्तुमांप्रति
७ बह्वनर्थकरंपापमेकोऽहंसमवाप्नुयां सहायएवकार्येषुनचकृच्छ्रेषुदृश्यते ८ पश्यंतिग्रस्यमानंमांसहंतेवैदिवौकसः तस्माल्लोकविनाशार्थंह्य
वतिष्ठेनसंशयः ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वामुरारणांअर्थायतिहिताय ७ ८ सहंतेमर्षयंतिसहदेवैरितिपाठेदिवौकसः उपदेवाः मरीच्यादयः प्रजापतयः तस्मात्तेऽत्रागत्यबलंगतेत्यिस्थोयंपंचमी ९ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संतापयतसमंतापयतस्त्वद्भावस्त्वार्थः १० तिरोभूतस्त्वमन्ते वंदहतिउदितस्तुभस्मीकरिष्यति लोकानित्याहततइत्यादिना १२ १३ दृश्यतपश्यन्तकं ह्यादेः कृतिगणत्वात् दृशेः पिबाद्येक १४

आ०
७९

एवंकृतमतिः सूर्योस्तमम्यगमद्गिरिं तस्माल्लोकविनाशाय संतापयत भास्करः १० ततोदेवानुपागम्य प्रोचुरेनं महर्षयः अद्यार्धरात्रसमये सर्वलो
कभयावहः उत्पत्स्यतेमहान्दाहस्त्रैलोक्यस्यविनाशनः ११ ततोदेवाः सर्षिगणाउपगम्यपितामहं अब्रुवन्किमिवेहाद्यमहद्दाहकृतंभयं १२ नता
वद्दृश्यते सूर्यः क्षयोयंप्रतिभातिच उदितेभगवन्नस्मिन्नौ कथमेतद्भविष्यति १३ पितामहउवाच एषलोकविनाशाय रविरुद्यंतमुद्यतः दृश्यन्ने
वहिलोकान्स भस्मराशीकरिष्यति १४ तस्यप्रतिविधानंचविहितंपूर्वमेवहि कश्यपस्यसुतोधीमानरुणोत्यभिविश्रुतः १५ महाकायोमहाते
जाः सस्थास्यतिपुरोरवेः करिष्यतिचसारथ्यंतेजश्चास्यहरिष्यति १६ लोकानांस्वस्तिचैवंस्यादृषीणांचदिवौकसां १७ प्रमतिरुवाच ततः
पितामहाज्ञातः सर्वंचक्रेतदारुणः उदितश्चैवसविताप्यरुणेनसमावृतः १८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्सूर्यंमन्युराविशत् अरुणश्चयथैवास्य
सारथ्यमकरोत्प्रभुः भूयएवापरंप्रश्नंशृणुपूर्वमुदाहृतं १९ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे २२ सौतिरुवाच ततः कामगमः पक्षी कामवीर्योम
हाबलः मातरंतिकमागच्छत्परंपारंमहोदधेः यत्रसाविनतातस्मिन्पणितेनपराजिता अतीवदुःखसंतप्तादासीभावमुपागता २ ततः क
दाचिद्विनतांप्रणतांपुत्रसंनिधौ कालेचाहूयवचनंकद्रूरिदमभाषत ३

रा०म०
७९

प्रतिविधानंप्रतीकारः १५ १६ १७ १८ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५ अभिमतः संमुखंभवनअभवन ६ अशांपीडोयाधिकंब्रह्मत्वयतेनमस्तस्मादिनालोकस्वरूपत्वसंहर्तत्वादेतत्त्रिगस्यदर्शनात ७ १० ज्योतिः चिद्रूपं ११ १२ सर्वमस्रतंमो
क्तः आपेक्षिकेत्यमततत्वसर्वत्वंनास्तिमोक्षे ८ वाशिष्ठमारांपद्रूपंतत्वमेवेसर्यः सोमः ईश्वरः परमैः श्रेष्ठैरर्चितः सोमः पवतेजनितामतीनांजनितादिवोजनिताऽपृथिव्याः जनिता

नागानामालयंभद्रेदासभ्यंचास्तदर्शनं समुद्रकुक्षावेकोतेतत्रमांविनतेनय ४ ततः सुपर्णमाताताममवहत्सर्पमातरं पन्नगान् गरुडस्तथा
पिमातुर्वचनचोदितः ५ ससूर्यमभितोयातिवैनतेयोविहंगमः सूर्यरश्मिप्रतप्ताश्च मूर्छिताः पन्नगाभवन् ६ तदवस्थान्सुतान्दृष्ट्वाकद्रू
: शक्रमथास्तवत्नमस्तेसर्वदेवेशनमस्तेवलसूदन नमुचिघ्ननमस्तेस्तु सहस्राक्षशचीपते ७ सर्पाणांसूर्यतप्तानांवारिणात्वंप्लवोभव
त्वमेववपरमंत्राणमस्माकम[illegible]मरोत्तम ८ ईशोसि[illegible]मिपयः स्रष्टुत्वमनल्पंपुरंदर त्वमेवमेघस्त्वंवायुस्त्वमग्निर्विद्युतोव
रं ९ त्वमभ्रगणाविक्षेप्तात्वामेवाहुर्महाघनं त्वंवज्रमतुलंघोरंघोषवांस्त्वंवलाहकः १० स्रष्टात्वमेवलोकानांसंहर्त्ताचापराजितः त्वं[illegible]
ज्योतिःसर्वभूतानांत्वमादित्योविभावसुः ११ त्वमद्भुतंमहाभूतंत्वंराजात्वंसुरोत्तमः त्वंविष्णुस्त्वंसहस्राक्षस्त्वंदेवस्त्वंपरायणं १२ त्वंसर्वम
मृतंदेवत्वंसोमः परमार्चितः त्वंमुहूर्तंस्तिथिस्त्वंचत्वंलवस्त्वंपुनः क्षणः १३ शुक्लस्त्वंवहुलस्त्वंचकलाकाष्ठात्रुटिस्तथा संवत्सरर्तवो
मासारजन्यश्चदिनानिच १४ त्वमुत्तमांसगिरिवनांवसुंधरांसभास्करांवितिमिरमंवरंतथा महोदधिः सतिमिंगिलंतथार्थमहोर्मिमा
नवहुमकरोमयाकुलः १५ ॥श्रीरामचंद्रायनमः १५

ग्रेजनितासूर्यस्यजनितेंद्रस्यजनितोतविष्णोरितिश्रुतिप्रसिद्धः १३ वहुलः कृष्णपक्षः १४ कालोयादानत्वात्तद्रूपत्वमस्काभूतोपांवद्रूपत्वमाहत्वमुत्तमेति १५ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हृम१

श्रा० यज्ञभोक्तापित्वमेवेत्याँहापशाइति १६ यज्ञफलप्रदोपित्वमेवेत्साह्नत्वंविश्वैरितित्वद्वैतोत्वत्त्वासयेविविदिषंतियज्ञेनेसादिश्रुते। वेदांगानिषट्यज्ञसाहुणापार्थं। तत्राशिक्षापाठशुद्ध्यर्थंकल्प
८० : प्रयोगज्ञानार्थंव्याकरणंअरुह्यादिसिद्ध्यर्थंछंदोगायत्र्यायाज्ञानुवाकाभवंतीतिविध्यपेक्षितगायत्र्यादिज्ञानार्थंनिरुक्तंवेदार्थज्ञानार्थं। ज्योतिषंकर्मकालज्ञानार्थमितिएतान्येववेदांगानि २७ अ

महायशास्त्वमितिसद्भिरभिएज्ञसेमनीषिभिर्मुदितमनामहर्षिभिः अभिष्टुतः पिबसिचसोममध्वरेवषट्कृतान्यपिचहवींषिभूतये १६ त्वंविश्वैःप
तनमिहेज्ञसेफलार्थंवेदांगेषकृत्स्नवल्लोकगीयसेच तदेतोपर्जन्यएयाहिजेंद्रावेदांगान्यभिगमयंतिसर्वपर्वतैः २७ इत्यादिपर्वणिसौ
पर्णे सौतिके च एवंस्तुतस्तदाकृष्णभगवान्हरिवाहनः नीलजीमूतसंघातैः सर्वमंबरमावृणोत् १ तेमेघामुमुचुस्तोयंप्रभूतं
विद्युदुज्ज्वलाः परस्परमिवात्यर्थंगर्जंतः सततंदिवि २ संवर्तितमिवाकाशंजलदैः सुमहाद्भुतैः सृजद्भिरतुलंतोयमजस्रंतमहारवे
३ संप्रवृत्तमिवाकाशंधाराभिर्भिरनेकशः मेघस्तनितनिर्घोषैर्विद्युत्पवनकंपितैः ४ तैर्मेघैः सततासारंवर्षद्भिरनिशंतदा नष्टचंद्रा
र्ककिरणमंबरंसमपद्यत ५ नागानामुत्तमोहृष्टस्तथावर्षतिवासवे आश्चर्यतमहीचापिसलिलेनसमंततः ६ रसातलमनुप्रासंशीत
लंविमलंजलं तदाभवद्भवद्भ्रान्त्याजलोर्मिभिरनेकशः ७ रामणीयकमागच्छन्मात्रासहभुजंगमाः इत्यादिपर्वणिसौपर्णे २४ ॥

र्द२

ध्यायः २२ एवंहरयोश्वावाहनेरथेयस्सहरिवाहनः १.२ सवर्त्तैः कल्पांतः संजातोस्मिन्निति संवर्त्तितमिव ३ ४ सततासारंअनवच्छिन्नधारासंपातंयथास्यात्तथा ५ ७ रामणीयकंद्वीपविशेषं ८

अध्यायः २४ ॥राम॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥राम०

८०

सं४ १ तद्द्वीपं रमणीयकमेव। लवणं लवणात्सं पूर्वदद्दृशुः पुनर्गमने सन्नास्तीति भावः २ ३ पद्माकौः सरोभिः ४ नदीसुगमीषद्देशैः ५ ७ मनः संहर्षयिजातं मनः संहर्ष
जं। जनैः सर्वविभक्तपदपदारूढः प्रजापतेर्यो मनः संहर्षैः सकल्पोद्यापत्तजं वा ८ सर्वशोभितिशेषः ९ १० सारम्पं रतो पिरमणीयं ११ १२ दुर्योगात्तदृश्यभावात्। वितथं मृ

म२

सौतिस्तु च संघदृष्ट्वा ततो नागा जलधारा सुतालदा सपर्णो नोद्यमानास्ते जग्मुस्तं द्वीपमाशुवै १ तं द्वीपं मकराबासं विहितं विश्वकर्मणा
तत्र ते लवणं घोरं ददृशुः सर्वमागताः २ सुपर्णसहिताः सर्पाः काननं च मनोरमं सागरांबुविनिक्षिसंपक्षिसंघनिनादितं ३ विचित्र
फलपुष्पाभिर्वनराजीभिरावृतं भवनैरावृतं रम्यैस्तथा पद्माकरैरपि ४ प्रसन्नसलिलैश्चापि ह्रदैर्दिव्यैर्विभूषितं दिव्यगंधवहैः पुण्यै
र्मारुतैरुपवीजितं ५ उत्पतद्भिरिवाकाशं वृक्षैर्मलयजैरपि शोभितं पुष्पवर्षाणि मुंचद्भिर्मारुतेरितैः ६ वायुविक्षिप्तकुसुमैस्तथान्यै
रपि पादपैः किरद्भिरिव तत्रस्थान्नागान्पुष्पांबुवृष्टिभिः ७ मनः संहर्षजं दिव्यं गंधर्वाप्सरसां प्रियं मत्तभ्रमरसंघुष्टं मनोज्ञाकृतिदर्शनं ८
रमणीयं शिवं पुण्यं सर्वैर्जनमनोहरं नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रूपुत्रप्रहर्षणं ९ तत्ते वनं समासाद्य विजह्रुः पन्नगास्तदा अब्रुवंश्च महावी
र्यं सुपर्णं पतगेश्वरं १० वहास्मानपरं द्वीपं सुरम्यं विमलोदकं त्वं हि देशान्बहून्रम्यान्पतन्पश्यसि खेचर ११ स विचिंत्याब्रवीत्पक्षी मातरं वि
नतां तदा किं कारणं मया मातः कर्तव्यं सर्पभाषितं १२ विनतोवाच दासीभूतास्मि दुर्योगात्सपत्न्याः पतगोत्तम पणं वितथमा
स्थाय सर्पैरुपधिना कृतं १३

भि: ५

क्षेपि हृष्टमनाः सर्पैर्बालमतेः उपधिनाक्षुलेन १३ ॥ ॥ श्रीरामायनम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आ०
८१

कि १

२४ धनक्रीतो विद्यार्थी पराजितो वा दास्यं करोति तेषां मुक्तिः दानेन विद्यालाभेन पराजयेन वा भवतीति किमेतेषु मया कर्तव्य[illegible] किमित्याहं मिति लेलिहाः भोसर्पाः २५   २६ अध्यायः

तस्मिंस्तु कथिते मात्रा कारणे गगनेचरः उवाच वचनं सर्पांस्तेन दुःखेन दुःखितः २४ किमाहृत्य विदित्वा वा किं वा कृत्वेह पौरुषं दास्याद्वो
विप्रमुच्येयं सत्यं वदत लेलिहाः २५ सोतिरुवाच श्रुत्वा तमब्रुवन्सर्पा आहरामृतमोजसा ततो दास्याद्विप्रमोक्षो भविता तव खेचर २६ इत्यादिपर्वणि आस्तीकपर्वणि २५ सौतिरुवाच इत्युक्तः गरुडः सर्पैस्ततो मातरमब्रवीत् गच्छाम्यमृतमाहर्तुं भक्ष्यमिच्छामि वेदितुं १ विनता च
समुद्रकुक्षावेकान्ते निषादालयमुत्तमं निषादानां सहस्राणि तान्भुक्त्वामृतमानय २ न च ते ब्राह्मणं हन्तुं कार्या बुद्धिः कथंचन अवध्य
ः सर्वभूतानां ब्राह्मणो ह्यनलोपमः ३ अग्निरर्को विषं शस्त्रं विप्रो भवति कोपितः एवमादिभि रूपैस्तु सतां वै ब्राह्मणो मतः ४ स ते ता
त न हन्तव्यः संक्रुद्धेनापि सर्वथा ब्राह्मणानामभिद्रोहो न कर्तव्यः कथंचन ५ न ह्येवमग्निर्नादित्यो भस्म कुर्यात्तथानघ यथा कुर्याद
भिक्रुद्धो ब्राह्मणः संशितव्रतः ६ तदेतैर्विविधैर्लिंगैस्त्वं विद्यास्तं द्विजोत्तमं भूतानामग्रभूर्विप्रो वर्णश्रेष्ठः पिता गुरुः ७ गरुड उ
च किंरूपो ब्राह्मणो मातः किंशीलः किंपराक्रमः किंस्विदग्निनिभो भाति किंस्वित्सौम्यप्रदर्शनः ८ यथाहमभिजानीयां ब्राह्मणं
लक्षणैः शुभैः तन्मे कारणतो मातः पृच्छतो वक्तुमर्हसि ९ विनता उ यस्ते कण्ठमनुप्राप्तो निगीर्णं बडिशं यथा दहेदंगारवत्तत्र
तं विद्याद्ब्राह्मणर्षभं १० विप्रस्त्वया न हन्तव्यः संक्रुद्धेनापि सर्वदा प्रोवाच चैनं विनता पुत्रहार्दादिदं वचः जठरे न च जीर्येद्यस्तं जानीहि
द्विजोत्तमं ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२५ इस ९ वरिशंमत्स्यादिधरणार्थो गलग्रहः १० हार्दात् स्नेहात ११ ११ ११ ११ ११ ११ ११

आ०
८१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चक्षिणोङि·त्करणात्ज्ञापकादनुदात्तेत्वलक्षणस्यानित्यत्वादासेःशतृप्रत्ययः १

१२ विप्रकृतांवंचितां १३ १४ आसतीतिपारेप्यासीनैवेत्यर्थः स्वस्तिकरेकल्याणकरणे अरिष्टंनिर्विघ्नं यथास्यात्तथा १५ कालेसमये १ भूधरजान्पर्वतजान्वृक्षान्। १७ भुजंगभो

ऽन्नः प्रोवाचविनतापुत्रंब्रह्मादीदिदंवचः जानेत्वय्यतुलंवीर्यमीशीर्वादपरायणा १२ प्रीतापरमदुःखार्त्तानागैर्विप्रकृतामती १३ पक्षौते माख्तः पातुचंद्रसूर्यौचपृष्ठतः शिरश्चपातुवह्निस्तेवसवः सर्वतस्तनुं १४ अहंचतेसदापुत्र शांतिस्वस्तिपरायणा इहासीनाभविष्यामि शांतिः स्वस्तिकरेरता अरिष्टंव्रजपंथानंपुत्रकार्यार्थसिद्धये १५ सौतिरु च ततः समातुर्वचनंनिशम्यवितत्यपक्षौनभउत्पपात ततो निषादान्बलवानुपागतोवुभुक्षितः कालइवांतकोपरः १६ सतान्निषादानुपसंहरंस्तदारजः समुद्धूय नभः स्पृशंमहत् समु द्रकुक्षौचविशोषयन्पयः समीपजान्भूधरजान्विचालयत् १७ ततः सचक्रेमहदाननंतदा निषादमार्गप्रतिरुध्यपक्षिराट् ततोनि षादास्त्वरिताः प्रवव्रजुर्यतोमुखंतस्यभुजंगभोजिनः १८ तदाननंविवृतमतिप्रमाणावत्समभ्ययुर्गगनमिवार्दिताः खगाः सहस्रशः प वनाजोविमोहितायथानिलप्रचलितपादपेवने १९ ततः खगोवदनममित्रतापनः समाहरत्परिचपलोमहाबलः निषूदयन्बहुवि धमत्स्यजीविनोवुभुक्षितोगगनचरेश्वरस्तदा २० इत्यादिपर्वणिसौपर्णे॥ सौतिरु च तस्यकंठमनुप्राप्तोब्राह्मणः सहभार्यया दहन्दी सइवांगारस्तमुवाचांतरिक्षगः १ द्विजोत्तमविनिर्गच्छतूर्णमास्यादपावृतात् नहिमेब्राह्मणोवध्यः पापेष्वपिरतः सदा २ ॥ ॥

निषादानदस्य १८ १९ परिचपलः तेषांयद्ग्रहणायसर्वतोभ्रमन् २० अध्यायः २६ तस्य २ ॥ ४ ॥ ६ ॥ ४ ॥ ६ ॥ ६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३ संभावयजीवय ४ एष ह्याख्यातवान्सर्वकूर्मा गारी सा ७ वः युष्माकं मात ... भ्रात्रापेक्ष्या बहुलं ८ भोजने बहुले विषये मम कुले नाप्रति शाम्नास्याभावात् ९ सोमं ग्रस्तं २०

स्का०
८२

क्षुधार्त्तानामेवं गरुडं ब्राह्मणाः प्रत्यभाषत । निषादीं मम भार्यां यं निर्गच्छतमयादह ३ गरुडश्च एताम पि निषादीं त्वं परित्यज्याशु निः पत
तस्याः संभावयात्मानमजीर्णमम तेजसा ४ सौतिरुवाच ततः स विप्रो निष्क्रान्तो निषादी सहितस्तदा वर्द्धयित्वा च गरुड मिष्टं देशं जगाम ह
५ सह भार्ये विनिष्क्रान्ते तस्मिन्विप्रे च पक्षिराट् वितत्य पक्षावाकाशमुत्पपात मनोजवः ६ ततोपश्यत्स पितरं पृष्टश्चाख्यातवान्पितः यथान्या
यममेयात्मा तं चोवाच महानृषिः ७ कश्यप उवाच कच्चिद्वः कुशलं नित्यं भोजने बहुलं सुत कच्चिच्च मानुषे लोके तवान्नं विद्यते बहु ८
गरुड उवाच माता मे कुशला शश्वत्तथा भ्राता तथाप्यहं नहि मे कुशलं तात भोजने बहुले सदा ९ अहं हि सर्पैः प्रहितः सोममाहर्तुमुत्
तमं मातुर्दास्यविमोक्षार्थमाहरिष्ये तमद्य वै १० मात्रा चात्र समादिष्टो निषादान्भक्षयेति ह न च मे तृप्तिरभवद्भक्षयित्वा सहस्रशः ११ त
स्माद्भक्ष्यं त्वमपरं भगवन्प्रदिशस्व मे यद्भुक्त्वामृतमाहर्तुं समर्थः स्यामहं प्रभो १२ क्षुत्पिपासाविघातार्थं भक्ष्यमाख्यातु मे भवान् १३
कश्यप उवाच इदं सरो महापुण्यं देवलोकेपि विश्रुतं यत्र कूर्मो गजं हस्ती सदा कर्षत्यवाङ्मुखः १४ तयोर्जन्मान्तरे वैरं संप्रवक्ष्याम्यशे
षतः तन्मे तत्त्वं निबोधस्व यत्प्रमाणौ च तावुभौ १५ आसीद्विभावसुर्नाम महर्षिः कोपनो भृशं भ्राता तस्यानुजश्चासीत्सुप्रतीको महात

२१ २२ २३ कूर्मो गजं कूर्म मतं जयेष्ठभ्रातां २४ २५ २६ " " " " " " "

स्का०
८२

विभागंकरिष्यामीतिकीर्त्तयसेवनत्वकृतवान् १७ १८ अमित्राः शत्रवः १९ अंतरेषुछिद्रेषुपतंति।अन्यो स्यछिद्राणिवृत्तलीकृत्यनाशहेतवैरमुद्दीपयंतीत्यर्थः २० कनिष्ठस्तत्र

स्नेनच्छतिधनंभ्रातासहैकस्थंमहामुनिः विभागंकीर्त्तयन्नेवसुप्रतीकोहिनित्यशः १७ अथाब्रवीत्तंभ्राताससुप्रतीकंविभावसुः विभागंबहवो
वोमोहात्कर्तुमिच्छंतिनित्यशः ततोविभक्ताअन्योन्यंविरुद्ध्यंतेर्थमोहिताः १८ ततःस्वार्थपरान्मूढान्पृथग्भूतान्स्वकैर्धनैः विदित्वाभेदयंत्ये
तानमित्रामित्ररूपिणः १९ विदित्वाचापरेभिन्नानंतरेषुपतंत्यथ भिन्नानामतुलोनाशःक्षिप्रमेवप्रवर्त्तते २० तस्माद्विभागंभ्रातॄणांन
प्रशंसंतिसाधवः गुरुशास्त्रेनिबद्धानामन्योन्येनाभिशंकिनां नियंतुंनहिशक्यस्त्वंभेदतोधनमिच्छसि यस्मात्तस्मात्सुप्रतीकहस्तित्वंस
मवाप्स्यसि २२ शप्तस्त्वेवंसुप्रतीकोविभावसुमथाब्रवीत् त्वमप्यंतर्जलचरःकच्छपःसंभविष्यसि २३ एवमन्योन्यशापात्तौसुप्रती
कविभावसू गजकच्छपतांप्राप्तावर्थार्थंमूढचेतसौ २४ रोषदोषानुषंगेणतिर्यग्योनिगतावुभौ परस्परद्वेषरतौप्रमाणबलदर्पितौ २५
सरस्यस्मिन्महाकायौपूर्ववैरानुसारिणौ तयोरन्यतरःश्रीमानसमुपैतिमहागजः २६ यस्यबृंहितशब्देनकूर्मोप्यंतर्जलेशयः उत्थि
तोसौमहाकायःकृत्स्नंविक्षोभयन्सरः २७ यंदृष्ट्वावेष्टितकरःपतत्येषगजोजले दंतहस्ताग्रलांगूलपादवेगेनवीर्यवान् २८ ॥

वसुरूपेज्येष्ठोभ्रातापितृसमइतिगुरुशास्त्रेअलंघनीयेशास्त्रेनिबद्धानांअतिशंकिनांमर्यादाभंगभयेन २० २३ आख्यानतात्पर्यमाह एवमितिलोभात्तामसीयोनिंगच्छंतीतिभावः २४ २५
आवेष्टितः कुंडलीकृतशुंडादंडः २८ ॥

४१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०

८३

ईहितं ईप्सितं ३१ ३३ ते त्वमंगलं दास्यंतीति शेषः ३४ ३६ सोलंबं निरालंबं यथास्यात्तथा गगनमार्गेणातीर्थमक्षरणार्थं देववृक्षान् आरोढुं ३७ तोस्मात् क

विक्रोशमानस्ततो नागः सरोवृक्षस्थलाकुलं कूर्मोप्यभ्युद्यतशिरा युद्धायाभ्येति वीर्यवान् २९ षडुच्छ्रितो योजनानि गजस्तद्द्विगुणायतः
कूर्मस्त्रियोजनोत्सेधो दशयोजनमंडलः ३० तावुभौ युद्धसंमत्तौ परस्परवधैषिणौ उपयुज्याशु कर्मेदं साधयेप्सितमात्मनः ३१ सो
ति च इत्युक्त्वा गरुडः सोथ मांगल्यमकरोत्तदा युध्यतः सह देवैश्च शुभं भवतु मंगलं ३२ पूर्णकुंभो द्विजा गावो यच्चान्यत् किंचि
दुत्तमं शुभं स्वस्त्ययनं वापि भविष्यति तवांडज ३३ युद्ध्यमानस्य संग्रामे देवैः सार्द्धं महाबल ऋचो यजूंषि सामानि पवित्रा
णि हवींषि च रहस्यानि च सर्वाणि सर्वे वेदाश्च ते बलं ३४ इत्युक्तो गरुडः पित्रा गतस्तं ह्रदमंतिकात् अपश्यन्निर्मलजलं ना
नापक्षिसमाकुलं ३५ स तत्स्मृत्वा पितुर्वाक्यं भीमवेगोन्तरिक्षगः नखेन गजमेकेन कूर्ममेकेन चाक्षिपत् ३६ समुत्पपात
चाकाशं तत उच्चैर्विहंगमः सोलंबतीर्थमासाद्य देववृक्षानुपागमत् ३७ ते भीताः समकंपंत तस्य पक्षानिलाहताः न नो भंज्यादि
ति तदा दिव्याः कनकशाखिनः ३८ प्रचलांगान् स तान् दृष्ट्वा मनोरथफलद्रुमान् अन्यानतुलरूपांगानुपचक्राम खेचरः ३९
कांचनै राजतैश्चैव फलैर्वैडूर्यशाखिनः सागरांबुपरिक्षिप्तान् भ्राजमानान् महाद्रुमान् ४० तमुवाच खगश्रेष्ठं तत्र रौहिणपादपः
अतिप्रवृद्धः सुमहानापतंतं मनोजवं ४१ ॥ कं ४ ॥ ॥ ॥

कनकशाखिनः कनकवल्कलच्छदाः ३८ ४० रौहिणो रोहिणीवरः स्वार्थे तद्धितः रक्तस्रावस्यादिवनरोहिणी रोहितकेश्वच्छवटपादपयोः प्रमानितिमेदिनी ४१ ४१ ॥ आ०
८३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४३ अध्यायः २७ स्त्र्व ५ अतिदेवं देवैरपि कर्तुमशक्यं ६ गुरुमिति गुरुशरीरं वीरुद्वीरं विहायसा गतो अस्मान्दृः आदेशकारश्च एषोदश दिव्यात्गरुडशद्वस्सर्थः ७ ८

एषा ह्यग्रमहाशाखा शतयोजनमायता एतामास्थाय शाखां त्वं खादेमौ गजकच्छपौ ४२ ततो द्रुमं पतगसहस्रसेवितं महीधरप्रतिमवपुः प्रकं
पयन् खगोत्तमो द्रुतमभिपत्य वेगवान्बभंज तामविरलपत्रसंचयां ४३ इत्यादिपर्वणि सौपर्णे २७ सौतिरुवाच स्पृष्टमात्रा तु पद्भ्यां सा ग
रुडेन बलीयसा अभज्यत तरोः शाखा भग्नां चैनामधारयत् १ तां भंक्त्वा स महाशाखां स्मयमानो विलोकयन् अथात्र लंबतोपश्यद्वालखि
ल्यानधोमुखान् २ ऋषयो ह्यत्र लंबंते न हन्यामिति तानृषीन् तपोरतांल्लंबमानान्ब्रह्मर्षीनभिवीक्ष्य सः ३ हन्यादेतान्संपतंती शाखेत्यथ विचिंत्य
२८ सः नखैर्दृढतरं वीरः सं[गृह्य] गजकच्छपौ ४ स तद्विनाशसंत्रासादभिपत्य खगाधिपः शाखामास्येन जग्राह तेषामेवान्ववेक्षया ५ अतिदैवं तु तत्तस्य नेषा५
कर्म दृष्ट्वा महर्षयः विस्मयोत्कंपहृदया नाम चक्रुर्महाखगे ६ गुरुं भारं समासाद्योड्डीन एष विहंगमः गरुडस्तु खगश्रेष्ठस्तस्मात्पन्नगभोज
नः ७ ततः शनैः पर्यपतत्पक्षैः शैलान्प्रकंपयन् एवं सोभ्यपतद्देशान्बहून्सगजकच्छपः दयार्थं वालखिल्यानां न च स्थानमविंदत ८
स गत्वा पर्वतश्रेष्ठं गंधमादनमंजसा ददर्श पितरं तत्र कश्यपं तपसि स्थितं १० ददर्श तं पिता चापि दिव्यरूपं विहंगमं तेजोवीर्यबलोपेतम
नोमारुतरंहसं ११ शैलशृंगप्रतीकाशं ब्रह्मदंडमिवोद्यतं अचिंत्यमनभिध्येयं सर्वभूतभयंकरं २१ ॥श्रीरामाय नमः॥ राम॥

९ १० ११ अचिंत्यं अद्भुताकारत्वात् अनभिध्येयं क्रूरमूर्तित्वात् तदेवाह सर्वेति २२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२५ वालखिल्याः नामतः मरीचिपाः सूर्यमरीचीनेव पीत्वा तपः कुर्वन्ति अग्नीश्च आदित्योदेवमधुरसादिनां छांदोग्यप्रसिद्धमधुविद्याविदस्सर्वः २६ २८ शाखांमुक्त्वा गिरिं सप्रमप्रति सर्वेषः
१९ शाखायामवलंब्य पाद्यात् सिद्धं विकल्पवचनक्रियापदमतथा। अयमक्षरार्थो यथास्थानं तथाम्बष्ठादिसर्वः २० २३ गजकच्छपयोः परिमाणमुक्तं शाखायास्तदाहूनतामि

महावीर्यधरं रौद्रं साक्षादग्निमिवोद्यतं अप्रधृष्यमजेयं च देवदानवराक्षसैः २३ भेत्तारं गिरिशृंगाणां समुद्रजलशोषणं लोकसंलोडनं घोरं
कृतांतसमदर्शनं २४ तमागतमभिप्रेक्ष्य भगवान्कश्यपस्तदा विदित्वा चास्य संकल्पमिदं वचनमब्रवीत् २५ कश्यप उवाच पुत्र मा सा
हसं कार्षीर्मा सद्यो लप्स्यसे व्यथां मा त्वां दहेयुः संक्रुद्धा वालखिल्या मरीचिपाः २६ सौतिरुवाच ततः प्रसादयामास कश्यपः पुत्रका
रणात् वालखिल्यान्महाभागांस्तपसा हतकल्मषान् २७ कश्यप उवाच प्रजाहितार्थमारंभो गरुडस्य तपोधनाः चिकीर्षति महत्क
र्म तदनुज्ञातुमर्हथ २८ सौतिरुवाच एवमुक्ता भगवता मुनयस्ते समभ्ययुः मुक्त्वा शाखां गिरिं पुण्यं हिमवंतं तपोर्थिनः २९ ततस्ते
ष्वपयातेषु पितरं विनतात्मजः शाखाव्याक्षिप्तवदनः पर्यपृच्छत कश्यपं ३० भगवन्क्व विमुंचामि तरोः शाखामिमामहं वर्जितं मानुषैर्देश
मा ख्यातु भगवान्मम २१ ततो निःपुरुषं शैलं हिमसंरुद्धकंदरं अगम्यं मनसाप्यन्यैस्तस्याचख्यौ स कश्यपः २२ तं पर्वतमहाकुक्षिमा
विश्य मनसा खगः जवेनाभ्यपतत्तार्क्ष्यः सशाखागजकच्छपः २३ ततो वध्री परीणाहे छतवर्मा महातनुः शाखिनो महतीं शाखां प्रगृ
ह्य पर्योरवगः २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
म ३

तिपरिणाहे तत्पतितो वध्रीयाः तत्वेश्येत। वध्री एकतंतक वर्मा ज्ञः शतचर्माणि एकेन गोचर्मणा कृतया रज्ज्वा आक्रांता भूर्गो चर्ममात्री इयं तच्छतगोचर्मरज्ज्वा प्रमाणं क्रमणी येत्य तिपृत्त्वप्रुक्तं शाखायाः २४ ॥ एम० ८४

२९ हेमविकचाः हेमवदुज्वलाः ३० ३३ सधूमेति। दिवान्यद्भि ३४ अमृतहर्त्तव्यं यथास्यात्तथा द्रवतप्रहरणामायुधं जायमभिप्रायोगोकवचनं ३६ सनिर्घाताः अशनिपातसहिता

सततः शतसाहस्रंयोजनानांतरमागतः कालेननातिमहताग़रुडः पतगेश्वरः २५ सतंगत्वागरुडोनैवपर्वतिं वचनात्पितुः अमुंचन्महतीशाखांसस्वनंतत्रखेचरः २६ पक्षानिलहतस्वास्यप्राकंपतसशैलराट्‌ मुमोचपुष्पवर्षंचसमागलितपादपः २६ शृंगाणिचव्यशीर्यंतगिरेस्तस्यसमंततः मणिकांचनचित्राणिशोभयंतिमहागिरिं २८ शाखिनोबहवश्चापिशाखयाभिन्नतास्तया कांचनैःकुसुमैर्भांतिविद्युत्वंतइवांबुदाः २९ तेहेमविकचाभूमौ[illegible]ताः पर्वतधातुभिः व्यराजन्त्शाखिनस्तत्रसूर्यांशुप्रतिरंजिताः ३० ततस्तस्यगिरेः शृंगमास्थायसखगोत्तमः भक्षयामासगरुडस्तावुभौगजकच्छपौ ३१ तावुभौभक्षयित्वातसताक्ष्यः कूर्मकुंजरौ ततः पर्वतकूटाग्रादुत्पपातमहाजवः ३२ प्रावर्त्तंताथदेवानामुत्पाताभयशंसिनः इंद्रस्यवज्रंदयितंप्रजज्वालभयात्ततः ३३ सधूमान्यपतत्साचिर्दिवोल्कानभसश्च्युता तथावसूनांरुद्राणामादित्यानांचसर्वशः साध्यानांमरुतांचैवयेचान्येदेवतागणाः स्वंस्वंप्रहरणंतेषांपरस्परमुपाद्रवत् अभूतपूर्वंसंग्रामेतदादेवासुरेपिच ३६ ववुर्वाताः सनिर्घाताःपेतुरुल्काः सहस्रशः निरभ्रमेवचाकाशंप्रजगर्जमहास्वनं ३७ देवानामपियोदेवः सोप्यवर्षतशोणितं मम्लुर्माल्यानिदेवानांनेशुस्तेजांसिचैवहि ३८ उत्पातमेघाः रौद्राश्चववृषुः शोणितंबहु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ प

ऽउल्काः वह्निविस्फुलिंगसंघाः ३७ देवानांदेवः पर्जन्यः ३८ ३९ छ छ छ छ छ छ छ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अपराधात्वालखिल्यविमानात्प्रमादात्स्वबलदर्पेणानवधानात् ४२ ४३ असाध्यमप्येष्टामितिशेषः ४४ ४५ ४६ ४८ भानुमंति ४९ ५० ५१ स्वदे

आ०

४२ ताः

६५ रत्नांसिमुकुटान्येषामुच्छ्रितानिव्यधर्षयन् ३९ ततस्त्रासमनुद्विग्नः सहदेवैः शतक्रतुः उत्पातान्दारुणान्पश्यन्नित्युवाचबृहस्पतिं ४० इंद्रउ

च किमर्थंभगवन्घोराउत्पाताः सहसोत्थिताः नचशत्रुंप्रपश्यामियुधियोनः प्रधर्षयेत् ४१ बृहस्पतिरु च तवापराधाद्देवेंद्रप्रमादाच्चशतक्रतोः

तपसावालखिल्यानांमहर्षीणांमहात्मनां ४२ कश्यपस्यमुनेःपुत्रोविनतायाश्चखेचरः हर्तुंसोममभिप्राप्तोबलवान्कामरूपधृक् ४३

समर्थोबलिनांश्रेष्ठोहर्तुंसोमंविहंगमः सर्वंसंभावयाम्यस्मिन्नसाध्यमपिसाधयेत् ४४ सौतिरु च श्रुत्वैतद्वचनंशक्रः प्रोवाचामृतरक्षिणः

महावीर्यबलः पक्षीहर्तुंसोममिहोद्यतः ४५ युष्मान्संबोधयाम्येषयथानसहरेद्बलात् अतुलंहिबलंतस्यबृहस्पतिरुवाचह ४६ तच्छ्रु

त्वाविबुधावाक्यंविस्मितायत्नमास्थिताः परिवार्यामृतंतस्थुर्वज्रीचेंद्रः प्रतापवान् ४७ धारयंतोविचित्राणिकांचनानिमनस्विनः कवचा

निमहार्हाणिवैडूर्यविकृतानिच ४८ चर्माण्यपिचगात्रेषुभानुमंतिदृढानिच विविधानिचशस्त्राणिघोररूपाण्यनेकशः ४९ शित

तीक्ष्णाग्रधाराणिसमुद्यम्यसुरोत्तमाः सविस्फुलिंगज्वालानिसधूमानिचसर्वशः ५० चक्राणिपरिघांश्चैवत्रिशूलानिपरश्वधान् शक्तीश्च

विविधास्तीक्ष्णाःकरवालांश्चनिर्मलान् ५१ स्वदेहरूपाण्यादायगदाश्चोग्रप्रदर्शनाः तैःशस्त्रैर्भानुमद्भिस्तेदिव्याभरणभूषिताः भानु

मंतनुमंतः सुरगणास्तस्थुर्विगतकल्मषाः ५२

रूपाणिस्वदेहस्यानुरूपाणि ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ५४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्वलनवत्समिद्धैर्दीप्यमानैर्वपुर्भिः प्रकाशिनः ५३ विगलितमिव च्युतमिव कस्मादागतमिव ५४ अध्यायः कोपेति ४ यजतः यजमानस्य वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवन्निर्देशः ५

अनुपमबलवीर्यतेजसो धृतमनसः परिरक्षणे मनस्य असुरपुरविदारणाः सुरज्वलनसमिद्धवपुः प्रकाशिनश्च सर्वे ५३ इति समरवरास
णः स्थितास्ते परिघसहस्रशतैः समाकुलं विगलितमिव चाम्बरान्तं तपनमरीचिविकाशितं बभौ ५४ इत्यादिपर्वणि सौपर्णे २८ शौनक
उ च कोपराधो महेन्द्रस्य कः प्रमादश्च सूतज तपसा वालखिल्यानां सम्भूतो गरुडः कथं १ कश्यपस्य द्विजातेश्च कथं वै पक्षिराट् सुतः
अधृष्यः सर्वभूतानामवध्यश्चाभवत्कथं २ कथं च कामचारी स कामवीर्यश्च खेचरः एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं पुराणे यदि पठ्यते ३ सौतिरुवाच वि
षयोयं पुराणस्य यन्मां त्वं परिपृच्छसि शृणु मे वदतः सर्वमेतत्संक्षेपतो द्विज ४ यजतः पुत्रकामस्य कश्यपस्य प्रजापतेः साहाय्यमृषयो देवाग
न्धर्वाश्च ददुः किल तत्रेध्मानयने शक्रो नियुक्तः कश्यपेन ह मुनयो वालखिल्याश्च ये चान्ये देवतागणाः ६ शक्रस्तु वीर्यसदृशमिध्मभारं गि
रिप्रभं समुद्यम्यानयामास नातिकृच्छ्रादिव प्रभुः ७ अथापश्यदृषीन्ह्रस्वानङ्गुष्ठोदरवर्ष्मणः पलाशवृन्तिकामेकां वहतः संहतान्पथि ८
प्रलीनान्स्वेष्विवाङ्गेषु निराहारांस्तपोधनान् क्लिश्यमानान्मन्दबलान् गोष्पदे सम्प्लुतोदके ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२१

यज्ञमानस्येत्यर्थः ५ इध्मः अग्निसमिन्धनार्थाः समिधः ६ ७ अङ्गुष्ठोदरप्रमाणं वर्ष्म शरीरं येषां तान् पलाशवृन्तिकां दीर्घयष्टिं ८ स्वेष्वङ्गेषु लीनानिव अतिकृशानित्यर्थः गोष्पदमात्रे पयसि जलेऽम
ज्जनेनेत्यर्थः ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जातमन्यवः दीनैः मन्युः दैन्येकृतौ क्रुद्धीतिकोशः ११ १२ यावदिच्छितंवीर्यंगतिश्चयस्येतिकामवीर्यः कामगमश्च १३ दारुणाः इंद्रेष्व लेव १४ १५ कर्मसिद्धिमपृच्छत सिद्धंवः कर्मे

सं०४

तान्सर्वान्विस्मयाविष्टोवीर्योन्मत्तः पुरंदरः अवहस्याभ्यगाच्छीघ्रंलंघयित्वावमन्यच १०तेथरोषसमाविष्टाःसुभृशंजातमन्यवः आरेभिरेमहत्कर्मत
दाशक्रभयंकरम् ११ जुहुवुस्तेसुतपसोविधिवज्जातवेदसं मंत्रैरुच्चावचैर्विप्रायेनकामेनतच्छृणु १२ कामवीर्यः कामगमोदेवराजभयप्र
दः इंद्रोन्यः सर्वदेवानांभवेदितियतव्रताः १३ इंद्राच्छतगुणः शौर्येवीर्येचैवमनोजवः तपसोनः फलेनाद्यदारुणः संभवत्विति १४
तद्बुध्वाभृशसंतप्तोदेवराजः शतक्रतुः जगामशरणंतत्रकश्यपंसंशितव्रतं १५ तच्छ्रुत्वादेवराजस्यकश्यपोथप्रजापतिः वालखिल्यानुपा
गम्यकर्मसिद्धिमपृच्छत १६ एवमस्त्वितितंचापिप्रत्यूचुः सत्यवादिनः तान्कश्यपउवाचेदंसांत्वपूर्वंप्रजापतिः १७ अयमिंद्रस्त्रिभुव
नेनियोगाद्ब्रह्मणः कृतः इंद्रार्थेचभवंतोपियत्नवंतस्तपोधनाः १८ नमिथ्याब्रह्मणोवाक्यंकर्तुमर्हथसत्तमाः भवतांहिनमिथ्यायंसं
कल्पोवैचिकीर्षितः १९ भवत्वेषपतत्रीणामिंद्रोतिबलसत्ववान् प्रसादः क्रियतामस्यदेवराजस्ययाचतः २० एवमुक्ताः कश्यपेनवा
लखिल्यास्तपोधनाः प्रत्यूचुरभिसंपूज्यमुनिश्रेष्ठंप्रजापतिं २१ वालखिल्याऊचुः इंद्रार्थोयंसमारंभः सर्वेषांनः प्रजापते अपत्यार्थंस
मारंभोभवतश्चायमीप्सितः २२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सएषच्छंदितार्थः १६ एवमस्त्वितिसिद्धमस्तु १७ १९ पतत्रीणांपक्षिणां पतेरग्निसौपर्णादिकान्तिस्वसयोतौवि प्रि सूरयतत्वयइस्मरः २० २१ २२ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पु १

२४ पुंसवेनेक्रतकाले २५ २८ कारयिष्यतइतिस्वार्थेणीचरामेराज्यमचीकरदितिवत् २९ दर्पात्तेत्वया३२ ३३ गरुडइंद्रत्वेनानरः हिरण्यगर्भः अभ्यषिंचत। अभिषिंचेत

तदिदं सफलं कर्म त्वय्येवप्रतिगृह्यतां तथाचैववर्धिष्यत्वालयथाश्रेयोनुपश्यसि २३ एतस्मिन्नेवकालेतुदेवीदाक्षायणीशुभा विनताना
मकल्याणीपुत्रकामायशस्विनी २४ तपस्तप्त्वाव्रतपराऽस्नातापुंसवनेशुचिः उपचक्रामभर्तारंतामुवाचाथकश्यपः आरंभः सफलो
देविभवितायस्त्वयेप्सितः जनयिष्यसिपुत्रौद्वौवीरौत्रिभुवनेश्वरौ २६ तपसावालखिल्यानांममसंकल्पजौतथा भविष्यतोमहाभागौपु
त्रौलोकपूजितौ २७ उवाचचैनांभगवान्कश्यपः पुनरेवह धार्यतामप्रमादेनगर्भोयंसुमहोदयः २८ एतौसर्वपतत्रीणामिंद्रत्वंकारयि
पृ५ ष्यतः लोकसंभावितौवीरौकामरूपौविहंगमौ २९ शतक्रतुमथोवाचप्रीयमाणःप्रजापतिः त्वत्सहायौमहावीर्यौभ्रातरौतेभविष्यतः ३०नै
ताभ्यांभवितादोषः सकाशात्तेपुरंदर व्येतुतेशक्रसंतापस्त्वमेवेंद्रोभविष्यसि ३१ नचाप्येवंत्वयाभूयः क्षेप्तव्याब्रह्मवादिनः नचावमान्या
दर्पात्तेवाग्वज्राअतिकोपनाः ३२ एवमुक्तोजगामेंद्रोनिर्विशंकस्त्रिविष्टपं विनताचापिसिद्धार्थाबभूवमुदितातथा ३३ जनयामासपु
त्रौद्वौअरुणंगरुडंतथा विकलांगोरुणस्तत्रभास्करस्यपुरःसरः ३४ पतत्रिणांचगरुडमिंद्रत्वेनाभ्यषिंचत तस्यैतत्कर्मसुमहच्छ्रूयतांभृगु
पं१ नंदन ३५ इत्यादिपर्वणिसौपर्णो २९

तिपाठे इंद्रत्वेनन्पेण अभिषिक्तः हिरण्यगर्भैतेतिशेषः ३५ अध्याय २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आ० टि०
८७

ततः तस्मिन्देवानीकेतथाविधेनानायुधाद्युपेते समुदीर्णे संग्रामायोद्युक्तेसति १ ततः तेषांच प्रत्यर्थेतासि: २ भौमनः विश्वकर्मा ३ विनिहतोमृतकल्पः हतः ४ ५ ६ लोडयामा

सौतिरु च ततस्तस्मिन्द्विजश्रेष्ठसमुदीर्णेतथाविधे। गरुडः पक्षिराट्तूर्णंसंप्राप्तोविबुधान्प्रति १ तंदृष्ट्वातिबलंचैवप्राकंपंतसमंततः पारस्प
रेणपत्य घ्नन्सर्वप्रहरणान्युत २ तत्रचासीदमेयात्माविद्युदग्निसमप्रभः भौमनः सुमहावीर्यः सोमस्यपरिरक्षिता ३ सतेनपतगेंद्रेणपक्षतुंड
नखक्षतः मुहूर्तमतुलंयुद्धंकृत्वाविनिहतोयुधि ४ रजश्चोद्धूयसुमहत्पक्षवातेनखेचरः कृत्वालोकान्निरालोकांस्तेनदेवानवाकिरत् ५ तेना
वकीर्णारजसादेवामोहमुपागमन् नैवैनंददृशुश्छन्नारजसामृतरक्षिणः ६ एवंसंलोडयामासगरुडस्त्रिदिवालयं पक्षतुंडप्रहारैश्चदेवा २
न्सविददारह ७ ततोदेवः सहस्राक्षस्तूर्णंवायुमचोदयत् विक्षिपेमांरजोवृष्टिंतवेदंकर्ममारुत ८ अथवायुरपोवाहतद्रजस्तरसाबली
ततोवितिमिरेजातेदेवाः शकुनिमर्दयन् ९ ननादोच्चैः सबलवान्महामेघरवोखगः वध्यमानः सुरगणैः सर्वभूतानिभीषयन् उत्पपा
तमहावीर्यः पक्षिराट्परवीरहा १० समुत्पत्यांतरिक्षस्थंदेवानामुपरिस्थितं वर्मिणोविबुधाः सर्वेनानाशस्त्रैरवाकिरन् ११ पट्टि
शैः परिघैः शूलैर्गदाभिश्चसवासवाः क्षुरप्रैर्ज्वलितैश्चापि चक्रैरादित्यरूपिभिः नानाशस्त्रविसर्गैश्चवध्यमानः समंततः कुर्व
न्सुतुमुलंयुद्धंपक्षिराड्नव्यकंपत १३ ॥

सस्वाकुलीचकार ७ ८ अपोवाहअपसारितवान् ९ १० अंतरिक्षस्थंगरुडमितिशेषः ११ १२ १३ १३ १३ १३॥ आ०
८७

याक्षिपत्विशेषेणाक्षिप्तवान् १४ १५ १६ १७ अश्वकंदादयोनवपक्षाः १९ २१ पक्षत्वादेवउत्क्रांतजीवितान्नक्लेसाह २२ २३ नवसाः नवतिः शताधिका
इषहस्त्वीनवती रितिवहुवचनात्साप्यनेकगुणाततस्त्वानंतैर्मुखे [illegible] रित्यर्थः डिः तामाजमावस्त्वार्थः २७ समालरतस्त्वान्छादितवान्। शमितवान्। [illegible]। त्वग्निमभिप्रशाम्य

लि ४

निर्द्दह्यन्निवचाकाशेवैनतेयः प्रतापवान् पक्षाभ्यामुरसाचैवसमंतादक्षिपत्तदा १४ तेविक्षिप्तास्ततोदेवाः [illegible] दुद्रुवुर्गरुडार्द्दिताः नखतुंडक्ष
ताश्चैवसुस्रुवुः शोणितंवहु १५ साध्याः प्राचींसगंधर्वावसवोदक्षिणांदिशं प्रजग्मुः सहितारुद्रैः पतगेंद्रप्रधर्षिताः १६ दिशंप्रतीचीमा
दित्यानामसावुत्तरांदिशं मुहुर्मुहुः प्रेक्षमाणायुध्यमानामहौजसः १७ अश्वक्रंदेनवीरेणरेणुकेनचपक्षिणा क्रथनेनचशूरेणतपनेनच १८ ख
[illegible] खेचरः १८ उलूकश्वसनाभ्यांचनिमेषेणचपक्षिणा प्ररुजेनवसंयामंप्रकार [illegible] पुलिनेनच १९ तानक्ष
नखतुंडाग्रैरभिनद्विनतासुतः युगांतकालेसंक्रुद्धः पिनाकीवपरंतपः २० महावलामहोत्साहास्तेनतेवहुधाक्षताः रेजुरभ्रघनप्रख्यारुधिरो
घप्रवर्षिणः २१ तान्कृत्वापतगश्रेष्ठः सर्वानुत्क्रांतजीवितान् अतिक्रांतोऽमृतस्यार्थेसर्वतोग्निमपश्यत २२ आवृण्वानंमहाज्वालमर्चि
र्भिः सर्वतोंवरं दहंतमिवतीक्ष्णांशुंचंडवायुसमीरितं २३ ततोनवत्यानवतीर्मुखानांकृत्वामहात्मागरुडस्तरस्वी नदीः समापीयमु
खैस्ततस्तैः सुशीघ्रमागम्यपुनर्जवेन २४ ज्वलंतमग्निंतमभित्रतापनंसमास्तरत्पत्ररथोनदीभिः ततः प्रचक्रेवपुरन्यदल्पंप्रवेष्टुकामोग्नि
मभिप्रशाम्य २५ इत्यादिपर्वणिसौपर्णे ३०

वेष्टुकामः सोमसमीपमितिशेषः २५ अध्यायः ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ८८

५
ज्ञाद्य विवेश चक्राभिसन्नेरणाच्चपः १ चक्रं पंत्रं क्षुरपर्यन्तं समंततः कंदवमुकुलवत् क्षुरसहस्त्रयुतं चक्रं हुंगेन वंभ्रममाणं यत्प्रविशेमशकोपि महत्त्रधाच्छिद्यते परिभ्रमंत मितिपुस्तं मार्थं २ ३ आराः
चक्रस्य नाभिनेम्योः संभेदकाष्टानि तेषा मंतरेण मध्यतः अंगं हंक्षिप्य आराअन्तं रंछत्वा ४ ८ अंगे देहे आच्छिनत् खंडशः कृतवान् ९ यंत्रमन्मथ्य अमृतं अमृतकुंभं समुत्साद्य उत्पपातेस

म १
सोतिहृ च जांबूनदमयो भूत्वा मरीचिनिकरोज्ज्वलः प्रविवेश ब लात्पक्षी वारिवेगइवार्णवं १ स चक्रं क्षुरपर्यंतमपश्यदमृतांतिके परिभ्रमंतमनि
शंतीक्ष्णधारमयस्मयं २ ज्वलनार्कप्रभंघोरंछेदनंसोमहारिणां घोररूपंतदस्यासीद्यंत्रंदेवैः सुनिर्मितं ३ तस्यांतरं सदृष्ट्वैव पर्यवर्त्तत खेचरः
अरांतरेणाभ्यपतत्संक्षिप्यांगं क्षणेन हि ४ अधश्चक्रस्य चैवात्र दीप्तानलसमद्युती विद्युज्जिह्वौ महावीर्यौ दीप्तास्यौ दीप्तलोचनौ ५ चक्षुर्वि
षौ महाघोरौ नित्यं क्रुद्धौ तरस्विनौ रक्षार्थमेवामृतस्य ददर्श भुजगोत्तमौ ६ सदा संरब्धनयनौ सदा चानिमिषेक्षणौ तयोरेकोपि यं पश्येत्स तू पं ४
र्णं भस्मसाद्भवेत् ७ तयोश्चक्षूंषि रजसा सुपर्णः सहसावृणोत् ताभ्यामदृष्टरूपोसौ सर्वतः समताडयत् ८ तयोरंगे समाक्रम्य वैनतेयो
न्तरिक्षगः आच्छिनत्तरसा मध्ये सोममभ्यद्रवत्ततः ९ समुत्पाट्यामृतं तत्तु वैनतेयस्ततो बली उत्पपात जवेनैव यंत्रमुन्मथ्य वीर्यवान् १०
अपीत्वा चामृतं पक्षी परिगृह्याशु निःसृतः अगच्छदपरिश्रांत आवार्यार्कप्रभां ततः ११ विष्णुना च तदाकाशे वैनतेयः समेयिवान् स
तं २ तस्य नारायणस्तुष्टस्तेनालौल्येन कर्मणा १२ ॥

न्वपः २० आचार्यवारपित्वातिरस्कृत्य सत्यर्थः २० समेयिवान् संगतः अलौल्येन अमृतपानलोभग्रहितेन ११ १२ १२ १२ ११ १२ १२ राम०

८८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उपरिष्टाद्ध्वजे स्थर्यः १३ १७ साह्वं विनिवर्त्य सुरन्साहितः वायुं जेतुमिच्छन्निसर्यः १८ १९ आक्रंदे कलकले २० ऋषेः दधीचेः २१ पत्रं पक्षं २२ सुपर्णशब्दं निर्वक्ति

तमुवाच व्ययो देवो वरदोऽस्मीति खेचर एवमुक्ते तव तिष्ठेयमुपरीत्सं परिक्रमः २३ उवाच चैनं भूयोपि नारायणमिदं वचः अजरश्चामृतश्चस्या
ममृतेन विनाप्यहं २४ एवमस्त्विति तं विष्णुरुवाच विनतासुतं २५ प्रतिगृह्य वरौ तौ च गरुडो विष्णुमब्रवीत् भवते पि वरं दद्यां वृणोतु भगवा
नपि २६ तं वव्रे वाहनं विष्णुर्गरुत्मंतं महाबलं ध्वजं च चक्रे भगवानुपरि स्थास्यसीति तं २७ एवमस्त्विति तं देवमुक्त्वा नारायणं खगः वव्राजत
रसा वेगाद्वायुं स्पर्द्धन्महाजवः २८ तं व्रजंतं खगश्रेष्ठं वज्रेणेंद्रोऽभ्यताडयत् हरिं तममृतं रोषाद्गरुडं पक्षिराजं वरं २९ तमुवाचेंद्रमाक्रंदे गरुडः पत
तां वरः प्रहसन्श्लक्ष्णया वाचा तथा वज्रसमाहतः २० ऋषेर्मानं करिष्यामि वज्रं यस्यास्थिसंभवं वज्रस्य च करिष्यामि तवैव च शतक्रतो २१ ए
तत्पत्रं त्यजाम्येकं यस्यांतं नोपलप्स्यसे न च वज्रनिपातेन रुजा मेऽस्तीह काचन २२ एवमुक्त्वा ततः पत्रमुत्ससर्ज स पक्षिराट् तदुत्सृष्टमभिप्रे
क्ष्य तत्सुपर्णमनुत्तमं हृष्टानि सर्वभूतानि नाम चक्रुर्गरुत्मतः सुरूपं पत्रमालक्ष्य सुपर्णोयं भवत्विति २४ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं सहस्राक्षः पु
रंदरः खगो महद्दिदं भूतमिति मत्वाभ्यभाषत २५ शक्र उवाच बलं विज्ञातुमिच्छामि यत्ते परममुत्तमं सख्यं चानंतमिच्छामि त्वया सह खगोत्त
म २६ इत्यादि पर्वणि सौपर्णे ३१ गरुड उवाच सख्यं मेऽस्तु त्वया देव यथेच्छसि पुरंदर बलं तु मम जानीहि महच्चासह्यमेव च १ ॥ ॥

सप्तमिते २३ २६ अध्यायः सर्वं १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वि २

कामंइच्छया।वलंशरीरसामर्थ्यं।गुणाः बुद्धिसामर्थ्यज्ञानौदार्यादिः १ निमित्तेरणाम्भसोशत्रोःपरतस्त्वत्तस्त्वोपिकर्ता अइतिभावः ३ ४ सपिंडितान्एकीकृतानस्थाणस्थावरं ५
किरीटिइंद्रः सर्वलोकहितः सर्वेभ्यो ५ मतंदातुमनिच्छुत्वात ६ ७ नकार्यमितिविघ्नुनाः मतं नापितवाः मत्वस्यदत्तत्वात ८ किंचितकारणमात्रदोसविमोक्षमितिभावःस

कामंनैतत्प्रशंसंतिमंतः स्वबलंसंस्तवंगुणसंकीर्तनंचापिस्वयमेवशतक्रतो १ सखेतिकृत्वातमस्वेष्टश्चोवक्ष्याम्यहंत्वया नत्वात्मसंस्तव
युक्तंवक्तव्यमनिमित्ततः ३ सपर्वतवनामुर्वींससागरजलामिमां वहेयपक्षेणवैशक्रत्वामप्यत्रावलंबिनं ४ सर्वान्सपिंडितान्वापिलो
कान्सस्थाणुजंगमान वहेयमपरिश्रांतोविद्धीदंमेमहद्बलं ५ सौतिरु च इत्युक्तवचवनंवीरंकिरीटीश्रीमतांवरः आहशौनकदेवेंद्र
: सर्वलोकहितः प्रभुः ६ एवमेवयथात्थत्वंसर्वंसंभाव्यतेत्वयि संगृह्यतामिदानींमेसख्यमत्यंतमुत्तमं ७ न नकार्यंदिसोमेनम ५४
मसोमः प्रदीयतां॥ अस्मांस्तेहिप्रवाधेयुर्येभ्योदद्याद्भवानिमं ८ गरुडउ च किंचित्कारणमुद्दिश्यसोमोयंनीयतेमया नदास्यामिस
मादातुंसोमंकस्मैचिदप्यहं ९ यत्रेमंतुसहस्राक्षनिक्षिपेयमहंस्वयं त्वमादायततस्तूर्णंहरेथास्त्रिदिवेश्वर १० शक्रउ च वाक्ये
नानेनतुष्टोहंयत्त्वयोक्तमिहांडज यमिच्छसिवरंमत्तस्तंगृहाणखगोत्तम ११ सौतिरु च इत्युक्तः प्रत्युवाचेदंकद्रूपुत्राननुस्म
रन स्मृत्वाचैवोपधिकृतंमातुर्दास्यनिमित्ततः १२ ईशोहमपिसर्वस्यकरिष्यामितुतेर्थितां भवेयुर्भुजगाः शक्रममभक्ष्याम
हाबलाः २३

मादातुंपात्रं ९ १० ११ उपधिकृतंछलकृतंदास्यनिमित्ततः।निमित्तेइंद्राश्वस्यकृष्णकेशत्वदास्यमितिपाठेनिमि त्ततःअरुणाशापात १२ ईशः समर्थः अर्थितांअन्यस्मैअमतं
नि १ नदेयमिसर्थैस्सतां २३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तं गरुडं तथेत्युक्त्वा इंद्रो हरिं अन्वगच्छत् स्वोक्तिनिर्वाहार्थं चिंतितवान् १४ विनिक्षिप्तं स्वयेति शेषः अनुभाष्य हे गरुडेति संबोध्य १५ १६ इदं वः पुष्पाकं नत्समम कुशेषु नि॰ क्षिप्स्या मि गृह्णीतेति भावः १७ १८ भवतां भवद्भिः १९ २१ ... प्रतिमायाकृतं यथास्माभिः कपटेन गरुडस्मात्तदास्यकृतं तेन तथानेनापि अस्मभ्यं अमृतं दत्तमिति सर्पार्थः २२ प

नं३

तथेत्युक्त्वान्वगच्छत्तं ततो दानवसूदनः देवदेवं महात्मानं योगिनामीश्वरं हरिं सचान्वमोदत्तत्सर्वं यथोक्तं गरुडेन वै १४ इदं भूयो वच
श्चाह भगवांस्त्रिदशेश्वरः हरिष्यामि विनिक्षिप्तं सोममित्यनुभाष्य तं १५ आजगाम ततस्तूर्णं सुपर्णो मातुरन्तिकं अथ सर्पानुवाचेदं स
र्वान्परमहृष्टवत् १६ इदमानीतममृतं निक्षेप्स्यामि कुशेषु वः स्नाता मंगलसंयुक्तास्ततः प्राश्नीत पन्नगाः १७ भवद्भिरिदमासीनैर्यदुक्तं
तद्वचस्तदा अदासी चैव मातेयं ममाद्य प्रभृति वाक्षमे १८ यथोक्तं भवतामेतद्वचो मे प्रतिपादितं ततः स्नातुं गताः सर्पाः प्रत्युक्त्वा तं त
थेत्युत शक्रोऽप्यमृतमाक्षिप्य जगाम त्रिदिवं पुनः २० अथागतास्तमुद्देशं सर्पाः सोमार्थिनस्तदा स्नाताश्च कृतजप्याश्च प्रहृष्टाः कृतमंग
लाः २१ यत्रैतदमृतं चापि स्थापितं कुशसंस्तरे तद्विज्ञाय हृतं सर्पाः प्रतिमायाकृतं च तत् २२ सोमस्थानमिदं चेति दर्भांस्ते लिलिहुस्त
दा ततो द्विधाकृता जिह्वा सर्पाणां तेन कर्मणा अभवंश्चामृतस्पर्शाद्दर्भास्तेऽथ पवित्रिणः २३ एवं तदमृतं तेन हृतमाहृतमेव च द्विजिह्वा
श्च कृताः सर्पा गरुडेन महात्मना २४ ततः सुपर्णः परमप्रहर्षवान्विहृत्य मात्रा सह तत्र कानने ॥ ॥ ॥ ॥

वित्रममृतं तद्येषु विद्यते ते पवित्रिणः २३ हृतं देवलोकात् आहृतं सर्पसमीपे २४ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८१ श्रीः

आ० पदंमहत्स्वाप्तुमिच्छुर्नीचो नीचतरं व्रजेत्। अमृतस्येश वीयातामुजगास्ताः कृष्णमहत्तां देविश्यावत्तपाशापंमातः सर्पा विपद्गताः सवर्णित्वमय: श्रीसाह्येरणुपरिस्थितः २६ अध्यायः
८० सौपर्णाख्यास्समाप्ताः ३१ भुजं। भुजंगमानांमात्राशापोनंत्तस्यकारणंश्चवरप्रदानंमातरज्ञाकारित्वे। विनतायाः स्वतेनशापोदत्तः तस्यकारणंसपत्न्योर्ष्या १ २

भुजंगमभुक्ः परमार्चितः खगैरहीनकीर्तिर्विनतामनंदयत २५ इमां कथां यः शृणुयान्नरः सदा पठेत वा द्विजगणमुख्यसंसदि असंशयं त्रिदिवमियात्स पुण्यभाग्महात्मनः पतगपतेः प्रकीर्तनात् २६ इत्यादिपर्वणि आस्तीके सौपर्णे समाप्तं २७ शौनक उ० च भुजंगमानां शापस्य मात्रा चैव सुतेन च विनतायास्त्वया प्रोक्तं कारणं सूतनंदन १ वरप्रदानं भर्त्रा च कद्रूविनतयोस्तथा नामनी चैव ते प्रोक्ते पक्षिणोर्वैनतेययोः २ पन्नगानां तु नामानि न कीर्तयसि सूतज प्राधान्येनापि नामानि श्रोतुमिच्छामहे वयं ३ सौतिरु० च बहुत्वान्नामधेयानि पन्नगानां तपोधन न कीर्तयिष्ये सर्वेषां प्राधान्येन तु मे शृणु ४ शेषः प्रथमतो जातो वासुकिस्तदनंतरं ऐरावतस्तक्षकश्च कर्कोटकधनंजयौ ५ कालीयो मणिनागश्च नागश्चापूरणस्तथा नागस्तथा पिंजरक एलापत्रोथ वामनः ६ नीलानीलौ तथा नागौ कल्माषशबलौ तथा आर्यकश्चित्रकश्चैव नागः कलशपोतकः ७ सुमनामुखो दधिमुखस्तथा विमलपिंडकः आप्तः करोटकश्चैव शंखो वालिशिखस्तथा ८ निष्टानको हेमगुहो नहुषः पिंगलस्तथा बाह्यकर्णो हस्तिपदस्तथा मुद्गरपिंडकः ९ ॥ ॥ ॥

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ ❀ ॥ एम०
९०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ १९ अध्यायः ३३ पित्राचार्यादिभ्यः पूज्यतमापि माता ऽनन्ताभिसंधिनी चेन्मात्मैवेति दर्शयितुं शेषाध्यायमारभते आख्याताः इत्यादिनानन्तरं १ २ ३ ४

कंबलाश्वतरौ चापि नागः कालीयकस्तथा वृत्तसंवर्तकौ नागौ द्वौ च पद्माविति श्रुतौ २० नागः शंखनखश्चैव तथा कूष्मांडकोऽपरः क्षेमकश्च
तथा नागो नागः पिंडारकस्तथा २१ करवीरः पुष्पदंष्ट्रो विल्वको विल्वपांडुकः मूषकादः शंखशिरः पूर्णभद्रो हरिद्रकः २२ अपराजितो
ज्योतिकश्च पन्नगः श्रीवहस्तथा कौरव्यो धृतराष्ट्रश्च शंखपिंडश्च वीर्यवान् २३ विरजाश्च सुबाहुश्च शालिपिंडश्च वीर्यवान् हस्तिपिंडः पिठर
कस्सुमुखः कौणपाशनः २४ कुठरः कुंजरश्चैव तथा नागः प्रभाकरः कुमुदः कुमुदाक्षश्च तित्तिरिर्हलिकस्तथा २५ कर्दमश्च महानागो नागश्च
बहुमूलकः कर्कराकर्करौ नागौ कुंडोदरमहोदरौ २६ एतेषां प्रसवो यस्य प्रसवस्य च संततिः असंख्येति मत्वा तान्न ब्रवीमि तपोधन २७
एते प्राधान्यतो नागाः कीर्तिता द्विजसत्तम बहुत्वान्नामधेयानामितरे नानुकीर्तिताः २८ बहूनीह सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च अशक्याने
वसंख्यातुं पन्नगानां तपोधन २९ इत्यादिपर्वणिपास्तीके। शौनक उ च आख्याता भुजगेंद्रास्तु तावद्वीर्यवंतो दुरासदाः शापं तं ते भि विज्ञाय कृ
तवंतः किमुत्तरं १ सूत उ च तेषां तु भगवान् श्रेष्ठः कद्रूतनयो महायशाः उग्रं तपः समातस्थे वायुभक्षो यतव्रतः २ गंधमादनमासाद्य ब
दर्य्यां च तथा रतः गोकर्णे पुष्करारण्ये तथा हिमवतस्तटे ३ तेषु तेषु च पुण्येषु तीर्थेष्वायतनेषु च एकांतशीलो नियतः सततं विजितेंद्रियः ४

४४४४४४ ४४४४४४ ४४४४४४ ४४४४४४॥ ४४४४४४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लुपः शिरः ५ ६ दमेनवाऽपींद्रियदमेनपश्चयेनचेतिपाठश्चप्रपोविनयः १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तप्यमानंतपोघोरंतंददर्शपितामहः संमुखस्थंमांसंत्यक्त्वापुत्रदाचीरधरंमुनि ५ तमब्रवीत्समस्थुतिंतप्यमानंपितामहः किमिदंकुरुषेशे
षयज्ञानांस्वस्तिवैकुरु ६ त्वंहितीव्रेणतपसाप्रजास्तापयसेऽनघ ब्रूहिकामंचमेशेषयस्तेहृदिव्यवस्थितः ७ शेषउ च सोदर्याममसर्वेहि
भ्रातरोमंदचेतसः सहतैर्नोत्सहेवस्तुंतद्भवाननुमन्यतां ८ अन्योन्यंसूयंतेसततंपरस्परममित्रवत् ततोहंतपआतिष्ठेनैतान्पश्येयमित्युत ९ न
त४ मर्षयंतिसततंसुतांविनतांचते अस्माकंचापरोभ्राताविनतेयोंत[illegible]रिक्षगः १० तंचद्विषंतिसततंसचापिवलवत्तरः वरप्रदानात्सपि[illegible]
तुः कश्यपस्यमहात्मनः ११ सोहंतपः समास्थायमोक्ष्यामीदंकलेवरं कथंमेप्रेत्यभावेपिनतैः स्यात्सहसंगमः तमेवंवादिनंशेषंपिता
महउवाचह जानामिशेषसर्वेषांभ्रातृणांतेविचेष्टितं १२ मातुश्चाप्यपराधाद्वैभ्रातृणांतेमहद्भयं कृतोत्रपरिहारश्चपूर्वमेवभुजंगम भ्रातृ
णांतवसर्वेषांनशोकंकर्तुमर्हसि वृणीष्ववरंमत्तः शेषयत्तेभिकांक्षितं दास्यामिहिवरंतेद्यप्रीतिर्मेपरमात्वयि दिष्ट्याबुद्धिश्चतेधर्मेनि
विष्टापन्नगोत्तम भूयोभूयश्चतेबुद्धिर्धर्मेभवतुसुस्थिरा १६ शेषउ च एषएववरोदेवकांक्षितोमेपितामह धर्मेमेरमतांबुद्धिः शमेत
पसिचेश्वर १७ ब्रह्मो च प्रीतोस्म्यनेनतेशेषदमेनचशमेनच त्वयात्विदंवचः कार्यमन्नियोगात्प्रजाहितं १८ ॥ ॥७

आ१

श्री श्री श्री श्री श्री ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तिष्ठस्वप्रकाशनस्येपाख्यायोच्चतितद्॰ १९ प्रयच्छतांउत्थाप्यभवानितिशेषः २० २१ अनंतभोगैःफणाभिः २२ सहायंमित्रं २३ २४ अध्यायः मातरितिपन्नगेव

इमांमहींशैलवनोपपन्नांससागरग्रामविहारपत्तनां त्वंशेषसम्यक्चलितांयथावत्संगृह्यतिष्ठस्वयथाचलास्यात् १८ शेषउ च यथाह
देवोवरदः प्रजापतिर्महीपतिर्भूतपतिर्जगत्पतिः तथामहींधारयितास्मिनिश्चलांप्रयच्छतांमेशिरसिप्रजापते १९ ब्रह्मोवाच अधोमहींगच्छ
भुजंगमोत्तमस्वयंतवैषाविवरंप्रदास्यति इमांधरांधारयतात्वयाहिमेमहत्प्रियंशेषकृतंभविष्यति २० सौतिरु च तथेतिकृत्वाविवरंप्रवेश्य
सः प्रभुर्भुवोभुजगवराग्रजः स्थितः बिभर्त्तिदेवींशिरसामहीमिमांसमुद्रनेमिंपरिगृह्यसर्वतः २१ ब्रह्मो च शेषोसिनागोत्तमधर्मदेवोम
हीमिमांधारयसेयदेकः अनंतभोगैः परिगृह्यसर्वांयथाहमेवंबलभिद्यथावा २२ सौतिरु च अधोभूमौवसत्येवंनागोनन्तः प्रतापवा
न धारयन्वसुधामेकः शासनाद्ब्रह्मणोविभुः २३ सुपर्णंचसहायंवैभगवानमरोत्तमः प्रादादनन्तायतदावैनतेयंपितामहः २४ इत्या
दिपर्वणिआस्तीके। सौतिरु च मातुः सकाशात्तंशापंश्रुत्वावैपन्नगोत्तमः वासुकिश्चिंतयामासशापोयंनभवेत्कथं १ ततः सम
न्त्रयामासभ्रातृभिः सहसर्वशः ऐरावतप्रभृतिभिः सर्वैर्धर्मपरायणैः २ वासुकिरु च ॥ ॥ ॥ ॥

शीलाक्षिपतेनगोत्तमोयेनसपन्नगोत्तमः अमृतमथनकालेमंदरंपरिवर्त्तयनवासुकिः पूर्वोक्तरूपंमातुः शापंश्रुत्वा २ ततः योगवत्ते। नशरीरंतमादायसमंत्रयामास २ ॥

अयंभावः मंथनयाहृतेनागराजेप्रथमोसन्नमश्वंनिमि[illegible]तीक्ष्णसकद्रूः पुत्रानशशापतंतंशापं[illegible]निवर्त्तयितंमंत्रयन्तसर्पेषेक्यापत्रेणातस्तीकारोपायेऽन्येपिकार्यगौरवादप्रसमयाघ्राम
 तमेथनांतेवासुकिर्ब्रह्माणांशरणांगतवान्तेनवएलापत्रोक्तमेवंवचनमुक्तासांत्वितः अतएवाथदेवासुराः सर्वेइत्यादिग्रंथमाध्यायस्याविचाराऽनंतरमप्यमृतमंथनकथासंगच्छते २ ३ अपि

अयंशापोयथोदिष्टोविदितंवस्तथानघाः तस्यशापस्यमोक्षार्थंमंत्रयिलायतामहे ३ सर्वेषामेवशापानांप्रतिघातोहिविद्यते न
त्वमात्राभिशप्तानांमोक्षः क्वचनविद्यते ४ अव्ययस्यप्रमेयस्यसत्यस्यचतथायतः शप्तात्स्येवमेश्रुत्वाजायतेहृदिवेपथुः ५ नूनं
सर्वविनाशोयमस्माकंसमुपांगतः नह्येतांसोव्ययोदेवः शयंतीप्रत्यषेधयत ६ तस्मात्संमंत्रयामोद्यभुजंगानामनामयं यथाम
वेद्मिसर्वेषां मानः कालो[illegible]त्यगादयं सर्वएवहिनस्तावद्बुद्धिमन्तोविचक्षणाः अपिमंत्रयमाणाद्धिहेतंपश्यामंमोक्षणे ८
यथानष्टंपुरादेवागूढमग्निंगुहागतं यथासयज्ञोनभवेद्यथावापिपराभवः जनमेजयस्यसर्पाणांविनाशकरणायवै ९ ॥ ॥

शप्तानांमात्राभिशप्तानां ४ सत्यस्यसत्यलोकपतेः अयतः अव्ययस्यजरामरणवर्जितस्य। अप्रमेयस्यअनंतन[illegible]माहात्म्यस्य: ब्रह्मणोग्रेशप्तार्इतिश्रुत्वा ५ सोव्ययोदेवोब्रह्मा ६ अना
मयंकुशलं। मानः कालोऽत्यगात्। प्राक्तत्रारंभात्प्रतीकारः कर्तव्यइत्यर्थः ७ ८ अपीतियथागूढः मग्निंमंत्रेणदेवाअपश्यनएवंमोक्षणेहेतुंपश्यामेत्यर्थः गुहा[illegible]गतंस्वकारणेवा
यौलीनंअतएवनष्टंअदर्शनंगतं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जन्मेजयस्य यज्ञोपध्यानमेवेयथावायज्ञस्य प्रभवः स्यान्नथापश्यामे सनुषज्ञते। विनाशकरणापश्वहन्नइतिशेषः १० समर्यकेमसंमंत्रहृहिविशारदाः नीतिनिश्चयनिपुणाः ११ भिक्षामः याचा
महे १२ १३ निवस्यतिनिहन्नोभविष्यति १४ प्रेसदोषाः हिंसाक्षतानरकाः इहदोषाः पुरणश्दंशादयः हेतुभिर्विश्वशापामोघत्वादिभिः कारणैस्तन्मूलैर्विप्रावज्ञादिभिः प्रदर्शि

सौतिरुच तथेत्युक्त्वाततः सर्वैकाद्वेयाः समागताः समर्यंवक्रिरेतत्रमंत्रवुद्धिविशारदाः २० एकेतत्राब्रुवन्नागावयंभूत्वाद्विजर्षभाः जन
मेजयंतमभिक्षामोयज्ञस्तेनभवेद्धिति ११ अपरेत्वब्रुवन्नागास्तत्रपंडितमानिनः मंत्रिणोस्यवयंसर्वेभविष्यामः सुसंमताः १२ सनः प्रक्ष्यतिस
र्वेषुकार्येष्वर्थविनिश्चयं तत्रवुद्धिंप्रदास्यामोयथायज्ञोनिवर्त्स्यति १३ सनोवहुमतानराजावुध्वा बुद्धिमतांवरः यज्ञार्थंप्रक्ष्यतिव्यक्तंने
तिवक्ष्यामहेवयं १४ दर्शयंतोवहून्दोषान्प्रेत्यचेहचदारुणान् हेतुभिः कारणैश्चैवयथायज्ञोभवेन्नसः १५ अथवायउपाध्यायः क्रतोत
स्य भविष्यति सर्पसत्रविधानज्ञोराजकार्यहितेरतः १६ तंगत्वादशतांकश्चिद्भुजंगः समरिष्यति तस्मिन्मृतेयज्ञकारेक्रतुः सनभविष्यति १७
येचान्येसर्पसत्रज्ञाभविष्यंसस्यर्त्विजः तांश्चसर्वान्दशिष्यामः कृतमेवंभविष्यति १८ अपरेत्वब्रुवन्नागाधर्मात्मानोदयालवः अवुद्धिरेषा
भवतांब्रह्महत्यानशोभनं १९ सम्यक्सद्धर्ममूलावैव्यसनेशांतिरुत्तमा अधर्मोत्तरतानामकृत्स्नंव्यापादयेज्जगत् २१ अपरेत्वब्रुवन्नागाः
समिद्धंजातवेदसं वर्षैर्निर्वापयिष्यामोमेघाभूत्वासविद्युतः २२ स्रुग्भांडंनिशिगत्वाचअपरेभुजगोत्तमाः ॥ ॥ ॥ ॥

भिरितिशेषः तथाचनसर्पस्यापराधास्तीतिज्ञापयन्तंनिषेत्स्यामइत्यर्थः १५ २० सम्यगितिसम्यग्विकल्पः सतांधर्मोदेवब्राह्मणपालनाद्यस्तन्मूलाव्यसनेष्वापदिशांति। आपत्राणः
रक्षीभूयहसादोषोनेकलिंगादिवधेनमार्जनेवेत्तावहोषायमार्जनेकृत्स्नंजगद्वधः कर्त्तव्योभविष्यतीसाहाधर्ममूलेसर्थः २१ २२ स्रुगादियज्ञपात्रं॥ ॥ ॥७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

टी० १

प्रमत्तानांच प्राणां २३ २९ नोस्माकं नैष्ठिकी पार्यंतिकी रक्षणामेव च वः प्रोत्रं पत्तन यात्र भुज वासुके ३० ३१ नैषेति । नमता । नसंमता ममेति धियः ३२ किंतत्रेति अस्माप दिवास्माणाएव च रा

मू० २

प्रमत्तानां हास्त्वाशु विघ्नमेवं भविष्यति २३ यज्ञे वा भुजगास्तस्मिन् शतशोथ सहस्रशः जनान्दंशंतु वैसर्वानिवंत्रासो भविष्यति २४ अथवा स
स्कृतं भोज्यं हूयमानं भुजंगमाः स्वेन मूत्रपुरीषेण सर्वभोज्य विनाशिना २५ अपरेत्वब्रुवंस्तत्र कालिजोस्म भवा महे यज्ञविघ्नं करिष्यामो दीयतां द
क्षिणेति २६ वश्यतां च गतो ह्येन: करिष्यति यथेप्सितं अपरेत्वब्रुवंस्तत्र जले प्रक्रीडितं नृपं २७ गृह्य मानीय बध्नीम: क्रतुरेवं भवेन्न स:
अपरेत्वब्रुवंस्तत्र नागा: पंडितमानिन: २८ दशाम स्तं प्रगृह्याशु कृतमेवं भविष्यति छिन्नं मूलमनर्थानां मृते तस्मिन्भविष्यति २९ एषा
नो नैष्ठिकी बुद्धि: सर्वेषामीक्षणाश्रव: अथ यन्मन्यसे राजन् द्रुतं तत्संविधीयतां ३० इत्युक्त्वा समुदीक्षंतं वासुकिं पन्नगोत्तमं वासुकिश्चा
पि संचिंत्यतानुवाच भुजंगमान ३१ नैषा वो नैष्ठिकी बुद्धिर्मता कर्तुं भुजंगमा: सर्वेषामेव मे बुद्धि: पन्नगानां न रोचते ३१ किंतत्र संविधातव्यं
भवतां स्याद्धितं तु यत् श्रेय: प्रसादनं मन्ये कश्यपस्य महात्मन: ३३ ज्ञातिवर्गस्य सौहार्दादात्मनश्च भुजंगमा: न च जानाति मे बुद्धि: किंचि
त्कर्तुं वचो हि व: ३४ मया हीदं विधातव्यं भवतां यद्धितं भवेत् अनेनाहं भृशं तप्ये गुणदोषौ मदाश्रयो ३५ इत्यादि पर्वणि आस्तिके सौति
रु च सर्पाणां तु वच: श्रुत्वा सर्वेषामिति चेति च वासुकेश्च वच: श्रुत्वा एलापत्रोब्रवीदिदं १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

णीय इति भाव: ३३ मयेति ज्ञातिरक्षानाश निमित्तौ गुणदोषौ मदाश्रयौ तेषु त्वान्मसर्थ: ३४ अध्याय: सर्पाणामिति । इतिचे तिचेति तत्तद्वचनाभिनय प्रदर्शनं १ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नीरुता २ त्रिपर

नेतिभाविते वेसर्थः नतथाविधः यस्यपाण्डवानुजः स्वरूपंवान्दृष्टाकंताद्दशोनभवतिमंत्रवीर्यसंपन्नत्वात २ दैवेनेति। हृष्टदोषाभावेप्यागताविपन्नदृष्टोपायपरिहार्येसर्थः ३४ अहमिति
पुत्रमंवत्कुर्व्याकुलत्वात्समानार्थसंबोधनद्वयं। देवानांवचः समश्रौषमितिसंबंधः वचस्वाहतीक्ष्णाइतिशेषः पुत्रमपिशपंतीनां दस्त्रीणांदोषमालक्ष्यहाकष्टंकथंस्त्रीसंगिनांसवंस्पादि

नसयज्ञोनभविताननचराजातथाविधः जनमेजयः पांडवेयोपितास्माकंमहद्भयं २ देवेनोपहतोराजन्योभवेदिहपूरुषः सदैवमेवाश्रय
तेनान्योस्तत्रपरायणं ३ तदिदंदैवमस्माकंभयंपन्नगसत्तमाः दैवमेवाश्रयामोत्रशृणुध्वंचवचोमम ४ अहंशापेसमुत्सृष्टेसमश्रौषंवचस्त
दा मातुरुत्संगमारूढोभयात्पन्नगसत्तमाः ५ देवानांपन्नगश्रेष्ठास्तीक्ष्णास्तीक्ष्णाइतिप्रभो पितामहमुपागम्यदुःखार्त्तानांमहाद्युते ६ देवा
ऊचुः काहिलब्ध्वाप्रियान्पुत्रान्शपेदेवंपितामह ऋतेकद्रूंतीक्ष्णरूपांदेवदेवतवाग्रतः ७ तथेतिचवचस्तस्यास्त्वयाप्युक्तंपितामह एतदिच्छाम
विज्ञातुंकारणंयन्नवारिता ८ ब्रह्मोवाच ९ बहवः पन्नगास्तीक्ष्णाघोररूपाविषोल्बणाः प्रजानांहितकामोहंनचवारितवांस्तदा ९ येदंदशू
काः क्षुद्राश्चपापाचाराविषोल्बणाः तेषांविनाशोभवितानतुयेधर्मचारिणः १० यन्निमित्तंचभवितामोक्षस्तेषांमहाभयात पन्नगानांनिबोधध्वं
तस्मिन्कालेसमागते ११ यायावरकुलेधीमान्भविष्यतिमहानृषिः जरत्कारुरितिख्यातस्तपस्वीनियतेंद्रियः १२ ॥ ॥ ॥

दितिचिंतयाइःखार्त्तानां ६ ७ तथेतित्वयाप्येतत्रोपेक्षणीयमितिभावः ८ उपेक्षाकारणंब्रह्मोवाचबहवइति ९ दंदशूकाः दंशनशीलाः क्षुद्राः अल्पेपिनिमित्ते प्राणापहारका
:पापाचाराः निर्निमित्तेहिंसकाः मातापितासंवृशंतिकिमुताभ्यइतिभावः १० ११ १२ ॥ ॥

२५ स्वसा भगिनी मोक्ष्यति मोचयिष्यति १६ १९ अध्यायः एलापत्रेति १२ ममतात इत्यत्र सपत्नात शापात् प्राक् ऋयोसतिः ततोपि प्राक् पूर्वं तं मथनमनुवदति शापमोक्षोपायं

तस्य पुत्रो जरत्कारोर्भविष्यति तपोधनः आस्तीको नाम यज्ञं स प्रतिषेत्स्यति तं तदा १३ तत्र मोक्ष्यन्ति भुजगा ये भविष्यन्ति धार्मिकाः १४ देवा ऊ
चुः स मुनिप्रवरो ब्रह्मन् जरत्कारुर्महातपाः कस्यां पुत्रं महात्मानं जनयिष्यति वीर्यवान् १५ वासुकेः सर्पराजस्य जरत्कारुः स्वसा किल स तस्यां
भविता पुत्रः शापान्नागांश्च मोक्ष्यति १६ एलापत्र उवाच एवमस्त्विति तं देवाः पितामहमथाब्रुवन् उक्त्वैवं वचनं देवान् विरिंचिस्त्रिदिवं ययौ १७
सोहमेवं प्रपश्यामि वासुके भगिनीं तव जरत्कारुरिति ख्यातां तां तस्मै प्रतिपादय १८ भैक्ष्यवद्भिक्षमाणाय नागानां भयशान्तये ऋषये सुव्र
तायैनामेष मोक्षः श्रुतो मया १९ इत्यादिपर्वणि आस्तीके सौतिरुवाच एलापत्रवचः श्रुत्वा ते नागा द्विजसत्तम सर्वे प्रहृष्टमनसः साधु
साध्वित्यथाब्रुवन् १ ततः प्रभृति तां कन्यां वासुकिः पर्यरक्षत जरत्कारुं स्वसारं वै परं हर्षमवाप च २ ततो नातिमहान्कालः समतीत इवा
भवत् अथ देवासुराः सर्वे ममंथुर्वरुणालयं ३ तत्र नेत्रमभून्नागो वासुकिर्बलिनां वरः समाप्यैव च तत्कर्म पितामहमुपागमन् ४ देवा वा
सुकिना सार्द्धं पितामहमथाब्रुवन् भगवन् शापभीतोयं वासुकिस्तप्यते भृशं ५ अस्यैतन्मानसं शल्यं समुद्धर्तुं त्वमर्हसि जनन्याः शापजं देव
ज्ञातीनां हितमिच्छतः ६ हितो ह्ययं सदास्माकं प्रियकारी च नागराट् प्रसादं कुरु देवेश शमयास्य मनोज्वरं ७ ब्रह्मोवाच मयैवतद्वितीर्णं वै
वचनं मनसामराः एलापत्रेण नागेन यदस्याभिहितं पुरा ८

प्रदर्शितं अथेत्यादिना ३ ५ शल्यं शापजं ६ प्रियकारी अतिकल्पं नेत्रीभूय मथनोपयोगित्वात् ७ ८ ॥ ॥ ॥ ॥

जरत्कारौ जरत्कारुनिमित्तं तदन्वेषणाय समर्थः समाहितस्तपकं नियोजितवान् २३ अन्वेषणफलमाह जरत्कारुरिति २४ अध्यायः जरत्कारुरिति। जरत्कारुरिति। जरत्कारुनामनिर्वक्ति जरेति। जरा। शब्दः क्षयवाची। कारुशब्दो दारुणवाची। तस्यासीत्कपिलः शरीरं कारुको माङ्कुर्वमल्लत्वात् दारुणमासीत्। तस्य तेन तपसा क्षेपणं कृतमतो सौ जरत्कारुरित्यर्थः ३ वासुके

तत्कौरोत्येष नागेंद्रः प्राप्तकालं वचः स्वयं विनशिष्यंति ये पापा न तु ये धर्मचारिणः ९ उत्पन्नः स जरत्कारुस्तपस्युग्रे रतो द्विजः तस्यैष भगिनी का
ले जरत्कारवे प्रयच्छतु १० एलापत्रेण यत्प्रोक्तं वचनं भुजगेन ह पन्नगानां हितं देवास्तत्तथा न तदन्यथा ११ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वा ततो नागेंद्रः
पितामहवचस्तदा संदिश्य पन्नगान्सर्वान्वासुकिः शापमोहितः १२ स्वसारमुद्यम्य तदा जरत्कारुमृषिं प्रति सर्पान्बहून्जरत्कारौ नित्ययुक्तान्स
मादधत् १३ जरत्कारुर्यदा भार्यामिच्छेद्वरयितुं प्रभुः शीघ्रमेत्य तदाख्येयं ततः श्रेयो भविष्यति १४ इत्यादिपर्वण्यास्तीके शौनक उवाच ज
रत्कारुरिति ख्यातो यस्त्वया सूतनंदन इच्छामि तदहं श्रोतुं ऋषेस्तस्य महात्मनः १ किं कारणं जरत्कारोर्नामैतत्प्रथितं भुवि जरत्कारुनिरुक्तिं त्वं
यथावद्वक्तुमर्हसि २ सौतिरुवाच जरेति क्षयमाहुर्वै दारुणं कारुसंज्ञितं शरीरं कारु तस्यासीत्तत्स धीमान् शनैः शनैः ३ क्षपयामास तीव्रेण
तपसेत्यत उच्यते जरत्कारुरिति ब्रह्मन् वासुकेर्भगिनी तथा ४ एवमुक्तो धर्मात्मा शौनकः प्राहसत्तदा उग्रश्रवसमामंत्र्य उपपन्नमिति ब्रुवन् ५ ॥

सु १

भगिनी तथेति तादृश्येव। अमर्त्यकायापवसाः शरीरक्षपणमेव श्रेयस्करमिति भावः ४ प्राहसत् अतिजीर्णयोरपि ब्रह्मचर्यविनाशः प्रसक्तः साश्चर्यमभवदिति भावः आमंत्र्य हे उग्रश्रव इति संबोध्य उपपन्नं युक्तं पद्धत्यवयोस्तपसो विवाह इति भावः ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

आ०
९५

६ ७ ८ ९ सर्पसत्रकारणोवक्ष्यमाणस्ततस्मादिना। ततोपरास्मकेरावासनानंतरं अपरास्मिन्मध्याह्नेलोकस्मिंश्चित्कालेअंगतस्तान्नामाप्पवार्थकलेत्तदादेहसर्थः १० ११

शौनकश्रवा च उक्तंनामयथार्थसर्वंतच्छ्रुतवानहं यथातज्जातोह्यास्तीकस्तदिच्छामिवेदितुं तच्छ्रुत्वास्यवचनंतस्यसूतः प्रोवाचशास्त्रतः सौतिरु
वाच संदिश्यपन्नगान्सर्वान्वासुकिः सुसमाहितः स्वसारमुद्यम्यतदाजरत्कारुमृषिंप्रति ८ अथकालस्यमहतः समुनिः संशितव्रतः तपस्यभि
रतोधीमान्सदारान्नाभ्यकांक्षत ९ सतूर्ध्वरेतास्तपसिप्रसक्तः स्वाध्यायवान्वीतभयः कृतात्मा चचारसर्वांपृथिवींमहात्मानचापिदारान्मन
साप्यकांक्षत् ततोपरस्मिन्संप्राप्तेकालेकस्मिंश्चिदेवतु १० परीक्षिन्नामराजासीद्ब्रह्मन्कौरववंशजः १० यथापांडुर्महाबाहुर्धनुर्धरवरोयु
धि बभूवमृगयाशीलः पुरास्यप्रपितामहः ११ मृगान्विध्यन्वराहांश्चतरक्षून्महिषांस्तथा अन्यांश्चविविधान्वन्यांश्चचारपृथिवीपतिः १२
सकदाचिन्मृगंविद्ध्वाबाणेनानतपर्वणा पृष्ठतोधनुरादायससारगहनेवने १३ यथैवभगवान्रुद्रोविद्ध्वायज्ञमृगंदिवि अन्वगच्छद्धनुष्पाणि
ः पर्यन्वेष्टुमितस्ततः १४ नहितेनमृगोविद्धोजीवन्गच्छतिवैवने पूर्वरूपंतुतन्नूनमासीत्स्वर्गगतिंप्रति १५ परीक्षितोनरेंद्रस्यविद्धोयन्नष्ट
वान्मृगः दूरंचापहृतस्तेनमृगेणसमहीपतिः १६ परिश्रांतःपिपासार्तआससादमुनिंवनेगवांप्रचारेष्वासीनंवत्सानांमुखनिःसृतं १७ ॥

१३ १४ पूर्वरूपमिति। परिक्षिता तुर्गांस्वर्गगतिंप्रतितत्तन्मृगस्यादर्शनंपूर्वरूपसंकाशंसः राजाश्रमगतप्रासनानंतरएवहिस्तोमाद्याम ठोराज्ञाविप्रावमाननंतांशापमलभत्तांकृतवानिसर्थः
१५ १६ प्रचारेष्वगोष्ठेषु १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ प०
९५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उपयुंजानं मद्भुथंतं १८ १९ २० समासज्जतस्यांशेपयामास धनुः कोपाधनुः प्रान्तेन २१ सराजेति। तं तथागतं दृष्टसमाधिं दृष्ट्वा क्रोधमुत्सृज्य व्यथितः सन्जगाम नगरं त्वथि
तेनापि सर्पापमानं कृतं। दीर्घद्वेषिहि स्वात् कृतस्य किंचित् क्रोधोनुवर्तते इति ज्ञेयं यथोक्तं पौष्ये क्षिपस्य वाक्ये तान्तात्स्वदयती द्वाराधारामिति २२ तदिदमुक्तं स्वधर्मनिरतमि

वा ३

भूपिष्टमुपयुंजानं फेनमापिबतां पयः तमभिद्रुत्य वेगेन स राजा शंसितव्रतं १८ अपृच्छद्धनुरुद्यम्य तं मुनिं क्षुच्छ्रमान्वितः भोभो ब्रह्मन्नहं राजा प
रीक्षिदभिमन्युजः १९ मया विद्धो मृगो नष्टः कच्चित्तं दृष्टवानसि स मुनिस्तं तु नोवाच किंचिन्मौनव्रते स्थितः २० तस्य स्कंधे मृतं सर्पं क्रुद्धो
राजा समासजत् समुत्क्षिप्य धनुष्कोट्या स चैनं समुपैक्षत २१ न स किंचिदुवाचैनं शुभं वा यदि वाशुभं स राजा क्रोधमुत्सृज्य व्यथितस्तं तथागतं
दृष्ट्वा जगाम नगरं ऋषिस्त्वासीत्तथैव सः २२ न हि तं राजशार्दूलं क्षमाशीलो महामुनिः स्वधर्मनिरतं भूपं समाक्षिप्तोप्यधर्षयत् २३ न हि तं रा
जशार्दूलं तथा धर्मपरायणं जानाति भरतश्रेष्ठ तत एनमधर्षयत् २४ तरुणस्तस्य पुत्रोऽभूत्तिग्मतेजा महातपाः शृंगी नाम महाक्रोधो दु:
प्रसादो महाव्रतः २५ स देवं परमासीनं सर्वभूतहिते रतं ब्रह्माणमुपतस्थे वै काले काले सुसंयतः स तेन समनुज्ञातो ब्रह्मणा गृहमेयिवान्
सख्योक्तः क्रीडमानेन स तत्र हसता किल २७ संरंभात्कोपनोतीव विषकल्पो मुनेः सुतः उद्दिश्य पितरं तस्य यः श्रुत्वा रोषमाहरत् ऋषिपुत्रे
णाभमर्षिं कृशेन द्विजसत्तम २८ कृ ३ च तेजस्विनस्तव पिता तथैव च तपस्विनः शवं स्कंधेन वहति मा शृंगिन्गर्वितो भव २९

तिा स्वधर्मनिरतं ज्ञात्वा स्वद्यतं तन्निरतं ज्ञाति स्वभावज्ञो मुनिः समाक्षिप्तोप्यधर्षयत्। धृष्टत्वं कोपस्यानिग्रहं धैर्यं चाकरोत् २३ २७ संरंभात् क्रोधावेशात्। कोपनः शीघ्रः २८ २९

स्का०
९६

३० ३१ पित्राचेति। तन्नत्वधर्षणो विषये त्वन्तरूपं कर्मस्वपराधात्मं तव पित्रा च न कृतं। येन तव पितृधर्षणो नाहं भस्मीकृतः स्थितोऽस्मि। आत्मनस्त्वदृष्टात् विनापराधं तव पितृधर्षणां ह

व्याहरन्नृषिपुत्रेषु मामकं किंचिद्वद्वचो वद अस्मिन्हि विषये मिह्येषु ब्रह्मन्विक्रतपस्विषु ३० कृते प्रकर्षमानित्वं कृतेवाचरत्तथाविधः दर्पज्ञाः पि
तरं दृष्टापरलंश्च वर्धन्तं तथा ३१ पित्रा च नवतत्कर्मनानुरूप[illegible]मिवात्मनः कृतं मुनिकृतं न स्प्रष्टुं येनाहं भस्मशगुः स्थितः ३२ इत्यादि पर्व आली के
सौतिरुवाच एवमुक्तः स तेजस्वी शृंगी कोपसमन्वितः मृतधारं गुरुं श्रुत्वा पर्यतप्यत मन्युना १ स तं कृशमभिप्रेक्ष्य सत्यवन्तं तदा वचः अब्रवीत् जन
अस्य छिन्नं कथं तात समेघमतधारकः २ कृश उवाच राज्ञा परिक्षिता तात मृगयां परिधावता अवसक्तः पितुस्तेऽद्य मृतः स्कन्धे भुजंगमः
शृंगी उवाच किं मे पित्रा कृतं तस्य राज्ञोऽनिष्टं दुरात्मनः ब्रूहि तत्कृश तत्त्वेन पश्य मे तपसो बलं ४ कृश उवाच स राजा मृगयां यातः परिक्षिदभि
मन्युजः ससार मृगमेकाकी विद्ध्वा बाणेन शीघ्रगं ५ न चापश्यन्मृगं राजा चरंस्तस्मिन्महावने पितरं ते स दृष्ट्वैव पप्रच्छानभिभाषिणं ६
तं स्थाणुभूतं तिष्ठन्तं क्षुत्पिपासाश्रमातुरः पुनः पुनर्मृगं नष्टं पप्रच्छ पितरं तव ७ स च मौनव्रतोपेतो नैव तं प्रत्यभाषत तस्य राजा धनुष्को
ट्या सर्पं स्कन्धे समासजत् ८ शृंगिंस्तव पिता सोऽपि तथैवास्ते यतव्रतः सोऽपि राजा स्वनगरं प्रस्थितो गजसाह्वयं ९ सौतिरुवाच एवमुक्त्वे मृषि
पुत्रः शृंगी तं कृशं चैव प्रतिष्ठितं कोपसंरक्तनयनः प्रज्वलन्निव मन्युना १० ॥ ॥ ॥

स्त्वामसि तद्धर्षयिष्यामि हत्वा मत्पितुर्धर्षणाये वाहं भस्मीकृतः स्थितोऽस्मीत्यर्थः ३३ अध्याय एवमुक्तेति मन्युना क्रोधेन १ ५ अनभिभाषिणं मौनशीलं ६ नष्टं पलायनेना[illegible]गतं ७ ८
गजसाह्वयं हस्तिनापुरं ९ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्क०
९६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रोधवेगबलात्कृतः क्रोधावेशपरवशः ११ कृच्छ्रगतस्यमौनव्रतधरस्य राज्ञाचासौकिल्बिषीचराजकिल्बिषी १२ आशीविषः दंष्ट्राविषः १३ नेतानेष्यति १४ १९ विषयेदेशे २०

आविष्टः सद्भिकोपेनशशापनृपतिंतदा वार्युपस्पृश्यतेजस्वीक्रोधवेगबलात्कृतः ११ शृं ३ च योसौवृद्धस्यतातस्यतथाकृच्छ्रगतस्यह स्कंधेमृतंसमास्रा

क्षीसन्नगंराजकिल्बिषी १२ तंपापमतिसंक्रुद्धः स्तक्षकः पन्नगेश्वरः आशीविषस्तिग्मतेजामद्वाक्यबलचोदितः १३ सप्ताहादितोनेतायमस्यसदनं

प्रति द्विजानामवमंतारंकुरूणामयशस्करं १४ सोतिसृ च इतिशप्त्वातिसंक्रुद्धःशृंगीपितरमभ्यगात आसीनंगोव्रजेतस्मिन्वहंतंशवपन्नगं १५ सत

मालक्ष्यपितरंशृंगीस्कंधगतेनवै शवेनभुजगेनासीद्भूयः क्रोधसमाकुलः १६ दुःखाच्चाश्रूणिमुमुचेपितरंचेदमब्रवीत श्रुत्वेमांधर्षणांतातत्वतेनदुरात्म न ४

ना १७ राज्ञापरीक्षिताकोपादशपंतमहंनृपं यथार्हतिसएवोग्रंशापंकुरुकुलाधमः सप्तमेहनितंपापंतक्षकः पन्नगोत्तमः १८ वैवस्वतस्यसदनं

नेतापरमदारुणं तमब्रवीत्पितावत्संतथाकोपसमन्वितं १९ श क ३ च नमेप्रियंकृतंतातनैषधर्मस्तपस्विनां वयंतस्यनरेंद्रस्यविषयेनिव

सामहे २० न्यायतोरक्षितास्तेनतस्यपापंनरोचये सर्वथावर्तमानस्यराज्ञोह्यस्मद्विधैःसदा २१ क्षंतव्यंपुत्रधर्मोहिहतोहंतिनसंशयः यदिराजानसं

रक्षेत्पीडानः परमाभवेत २२ नशक्नुयामचरितुंधर्मंपुत्रयथासुखं रक्ष्यमाणावयंतातराजभिर्धर्मदृष्टिभिः २३ ॥ ॥ ॥

तस्यपापंद्वेष्टि । सर्वथाअस्मास्वपराधेनापिवर्तमानस्य २१ हतोनाशितोधर्मोदंसेव २२ धर्मेनाशमेवाह यदिरसादिना २३ २४ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० ९८

२४ राज्ञापरिरक्षिता रक्षितव्याः अस्य नाशे प्रजोच्छेदः कृतं पापं नवेति भावः २५ व्रतं अज्ञानतेति संबंधः २६ दोषाः दस्युपीडादयः जायंति प्रदुर्भवंति २७ २८ धारयन् कुर्वन् मनुष्याणां हि

सर्ग ४

चारोमे विपुलं धर्मं तेषां भागोस्ति धर्मतः सर्वथा वर्तमानस्य राज्ञः कृतव्यं मेव हि २४ परिरक्षितविशेषेण पथा स प्रपितामहः रक्ष्यास्मां स्तथा
राज्ञा रक्षितव्याः प्रजा विभो २५ तेनेह क्षुधितेनाद्य श्रांतेन च तपस्विना अज्ञानता कृतं मन्ये व्रतमेतदिदं मम २६ अराजके जनपदे दोषा
जायंति वै सदा उद्वृत्तं सततं लोकं राजा दंडेन शास्ति वै २७ दंडात्प्रतिभयं भूयः शांतिरुत्पद्यते तदा नोद्विग्नश्चरते धर्मं नोद्विग्नश्चरते क्रियां २८
राजा प्रतिष्ठितो धर्मो धर्मात्स्वर्गः प्रतिष्ठितः राज्ञो यज्ञक्रियाः सर्वा यज्ञाद्देवाः प्रतिष्ठिताः २९ देवाद्वृष्टिः प्रवर्तेत वृष्टेरोषधयः स्मृताः ओ
धि ५ षध्यो मनुष्याणां धारयन्सततं हितं ३० मनुष्याणां च यो धाता राजा राज्यकरः पुनः दशश्रोत्रियसमो राजा इत्येवं मनुरब्रवीत् ३१ तेने
ह क्षुधितेनाद्य श्रांतेन च तपस्विना अज्ञानता कृतं मन्ये व्रतमेतदिदं मम ३२ कस्मादिदं त्वया बाल्यात्सहसा दुष्कृतं कृतं नह्यर्हति नृपः शापम कृतं ४
स्मत्तः पुत्र सर्वथा ३३ इत्यादिपर्वणि शृंगिमुनिः स्तोके पर्व ४ च यद्येतन्महत्संतात यदि वा दुष्कृतं कृतं प्रियं वाप्यप्रियं वा तेवा गत्कानमम
या भवेत् १० नैवाप्येदं भविता पितरेष ब्रवीमि ते नाहं मृषा ब्रवीम्येवं स्वैरेष्वपि कुतः शपन् १ श क वाच जानाम्युग्रप्रभावं त्वां ता
तसत्यगिरं तथा नानृतं चोक्तपूर्वं ते नैतन्मिथ्या भविष्यति ३ पित्रा पुत्रो वयस्थोपि सततं वाच्य एव तु यथा स्याद्गुणसंयुक्तः प्राप्नुयाच्च महद्यशः ४
९४

तं धाता पोषकः ३० श्रोत्रियो वेदाध्यायी अल्पादधिकपमांर्थ ३१ ३२ बाल्यात् अविवेकात् ३३ अस्याय पद्येनेति १ स्वैरेष्वपि परिहासादिष्वपि २३ वयस्थोपि वृद्धोपि वाच्यः शास्यः राम०

९८

टी १

भवतां योगैश्वर्यवतां कोपो नैव वर्द्धते ५ स त्वत्तपो नाशकः इति शिक्षणीय एव त्वं मे पुत्रः अप्येनात्मसोद्य इति । बालत्वविवेकशून्यत्वात् तत्सहस्रम्प्राक्षिप्तकमकार्यकारित्वं पुत्रत्वं चावेक्ष्य त्वमपि च
क्षन्तुमर्हसि । अतः उपदेश्यं त्वं यश्यामि ६ सत्वमिति । क्रोधाहननेन धर्मो हासं स्वेच्छया सर्वः ७ यतीनां आमुष्मिकहितार्थं यतमानानां ८ ९ ब्राह्मणाः समनन्तरा नवसावसम्पन्नाः क्षमयन्तिवदान्निस

टी २

किं पुनर्बाल एव त्वं तपसा भावितः सदा वर्द्धते च प्रभवतां कोपो नैव महात्मनां ५ सोऽहं पश्यामि वक्तव्यं त्वयि धर्मभृतां वर पुत्रत्वं बालतां चैव
तत्त्वावेक्ष्य च साहसं ६ स त्वं शमपरो भूत्वा वन्यमाहारमाचरन् चर क्रोधमिमं हत्वा नैवं धर्मं प्रहास्यसि ७ क्रोधो हि धर्मं हरति यतीनां दुःखसंचितं
ततो धर्मविहीनानां गतिरिष्टा न विद्यते ८ शम एव यतीनां हि क्षमिणां सिद्धिकारकः क्षमावतामयं लोकः परश्चैव क्षमावतां ९ तस्माच्च
रेथाः सततं क्षमाशीलो जितेन्द्रियः क्षमया प्राप्स्यसे लोकान् ब्रह्मणः समनन्तरान् १० मया तु शममास्थाय यच्छक्यं कर्तुमद्य वै तत्करिष्या
म्यहं तात प्रेषयिष्ये नृपाय वै ११ मम पुत्रेण शप्तोऽसि बालेनाकृतबुद्धिना ममेमां धर्षणां त्वत्तः प्रेक्ष्य राजन्नमर्षिणा १२ सौतिरुवाच ए
वमादिश्य शिष्यं स प्रेषयामास सुव्रतः परिक्षिते नृपतये दयापन्नो महातपाः १३ संदिश्य कुशलप्रश्नं कार्यवृत्तान्तमेव च । शिष्यं गौरमुखं
नाम शीलवन्तं समाहितं १४ सोऽभिगम्य ततः शीघ्रं नरेन्द्रं कुरुवर्द्धनं विवेश भवनं राज्ञः पूर्वं द्वाःस्थैर्निवेदितः १५ पूजितस्तु नरेन्द्रेण द्वि
जो गौरमुखस्तदा आचख्यौ च परिश्रान्तो राज्ञः सर्वमशेषतः शमीकवचनं घोरं यथोक्तं मन्त्रिसन्निधौ १६ ॥ ॥ ॥

र्थः १० प्रेषयिष्ये संदेशहरमिति शेषः ११ १५ परिवर्जिते अश्रमहीनः १६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्रा०
९८

१७ १८ नचक्रमेणहृतवान् १९ तेनचपितरज्ञातंयथास्यात्तथाशसोसि २० २२ यांयंकृत्वैवपर्यतप्यतनतमस्कृत्वा २३ त्राह्मणास्यापज्ञातत्रापिमौनिनस्तत्रापिमपद्यालोच्य

क्रो१ प४ ति१

गौरमुखश्च शमीकोनामराजेंद्रविषयेवर्त्ततेतत्र ऋषिः परमधर्मात्मादांतःशांतोमहातपाः १७ तस्यत्वयानरव्याघ्रसर्पः प्राणैर्वियोजितः १८
अवसक्तोधनुः याग्रस्कंधेमौनान्वितस्यच क्रांतवांस्तत्रतत्कर्मपुत्रस्तस्यनचक्षमे १९ तेनशप्तोसिराजेंद्रपितरज्ञातमद्यवै तक्षकः सप्तरात्रेणमृत्यु
स्तवभविष्यति २० तत्ररक्षांकुरुष्वेतिपुनःपुनरथाब्रवीत तदन्यथानशक्यंचकर्त्तुंकेनचिदप्युत २१ नहिशक्नोतितंयंतुंपुत्रंकोपसमन्वि
तं ततोहंप्रेषितस्तेनतवराजन्हितार्थिना २२ स्तु उ च इतिश्रुत्वावचोघोरंराजाकुरुनंदनः पर्यतप्यततत्पापंकृत्वाराजामहातपाः २३
तंचमौनव्रतंश्रुत्वावनेमुनिवरंतदा भूयएवाभवद्राजाशोकसंतप्तमानसः २४ अनुक्रोशात्मतांतस्यशमीकस्यावधार्यच पर्यतप्यतभूयोपि
कृत्वातत्किल्बिषंमुनेः २५ नहिमृत्युंतथाराजाश्रुत्वावैसोन्वतप्यत अशोचदमरप्रख्योयथाकृत्वेहकर्मतत २६ ततस्तंप्रेषयामासराजा
गौरमुखंतदा भूयःप्रसादंभगवानकरोत्विहममेतिवै २७ तस्मिंश्चगतमात्रेथराजागौरमुखेतदा मंत्रिभिर्मंत्रयामाससहसंविग्नमानसः
२८ संमंत्र्यमंत्रिभिश्चैवसतथामंत्रतत्ववित प्रासादंकारयामासएकस्तंभंसुरक्षितं २९ रक्षांचविदधेतत्रभिषजश्चौषधानिच ब्राह्मणान्मं
त्रसिद्धांश्चसर्वतोवैन्ययोजयत ३०

शोकोऽ तीवतस्यवह्नेस्सात्विंतेसादिना। अनुक्रोशात्मतांदयालुतां २५ २८ सर्वतएवात्मानंगोपायेदितिशास्त्रात्मात्मरक्षार्थं यत्नंकृतवानित्याह प्रासाद मित्यादिना २९ ३०॥ ग्रा०
९८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ आरूढंप्रासादारूढंनलभतेद्रष्टुमपिनशक्नोतिआरोहमितिपाठेस्वंप्रासादमितिद्रष्टव्यंराजसत्तमंराज्ञः समीचीनतमं ३२ चिकित्सितुंनिर्विषंकर्तुं ३३ ३४ अर्थसत्रएवभवि

राजकार्याणितत्रस्थः सर्वाण्येवाकरोत्तमः मंत्रिभिः सहधर्मज्ञः समंतात्परिरक्षितः ३१ नचैवंकश्चिदारूढंलभतेराजसत्तमं वातोपिनिश्चरंस्तत्र
प्रवेशेविनिवार्यते ३२ प्रासादेचदिवसेतस्मिन्सप्तमेद्विजसत्तमः काश्यपोभ्यागमद्विद्वांस्तंराजानंचिकित्सितुं ३३ श्रुतंहितेनतदभूद्यथातंराजस
त्तमं तक्षकः पन्नगश्रेष्ठोनेष्यतेयमसादनं ३४ तंदष्टंपन्नगेंद्रेणाकरिष्येहमपज्वरं तत्रमेर्थश्चधर्मश्चभवितेतिविचिंतयन् ३५ तंददर्शस
नागेंद्रस्तक्षकः काश्यपंपथि गच्छंतमेकमनसंद्विजोभूत्वावयोतिगः ३६ तमब्रवीत्पन्नगेंद्रः काश्यपंमुनिपुंगवं क्कभवांस्त्वरितोयातिकिं
चकार्यंचिकीर्षति ३६ काश्यपउ च नृपंकुरुकुलोत्पन्नंपरीक्षितमरिंदमं तक्षकः पन्नगश्रेष्ठस्तेजसाद्यप्रधक्ष्यति ३८ तंदष्टंपन्नगें
द्रेणातेनाग्निसमतेजसं पांडवानांकुलकरंराजानममितौजसं गच्छामित्वरितंसौम्यसद्यःकर्तुमपज्वरं ३९ तक्षक उ च अहंसत
क्षकोब्रह्मन्स्तंधक्ष्यामिमहीपतिं निवर्त्तस्वनशक्तस्त्वंमयादष्टंचिकित्सितुं ४० काश्यपउ च अहंतंनृपतिंगत्वात्वयादष्टमपज्वरं।क
रिष्यामीतिमेबुद्धिर्विद्याबलसमन्विता ४१ इत्यादिपर्वण्यास्तीके

नाधर्मोपिसर्वलोकोपकारकस्यराज्ञोजीवनेनएतेनभस्मापिनिष्करंमहत्सेवांकुर्वतोधर्मेद्विजोस्मीतिनेत्यं ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ अध्यायः॥ ॥

आ०
९९

यदीति १ २ दशदंशंकुरु ३ ४ ५ नगंदृष्ट्वं ६ १० नैतदिति द्विजे ब्रह्मन्नन्यपि सर्वशःक्तिमतिब्रह्मीमते एतत्तदद्भुतं नरतत्रि निपाद्येपथात्तेनार्थः ११ १२ प्राप्तंवन्मिलापि

तक्षकउ चेदिदंदष्टमयेहन्त्वंशक्तः किंचिच्चिकित्सितं ततोदृष्टंमयादृष्टमिमंजीवयथाकाश्यप १ परंमंत्रबलंपश्येतदृश्यपन्नगस्ते न्यग्रोधमे नंधक्ष्यामिपश्यतस्तेद्विजोत्तम २ काश्यपउ च दशनागेंद्रदृष्टंपद्येतदभिमन्यसे अहमेनंत्वयादष्टंजीवयिष्येभुजंगम ३ सौतिरुवाच ए वमुक्तः सनागेंद्रः काश्यपेनमहात्मना अदशद्वृक्षमभ्येत्यन्यग्रोधंपन्नगोत्तमः ४ सवृक्षस्तेनदष्टस्तुपन्नगेनमहात्मना आशीविष विषोपेतः प्रजज्वालसमंततः ५ तंदग्ध्वासनगंनागः काश्यपंपुनरब्रवीत् कुरुयत्नंद्विजश्रेष्ठजीवयैनंवनस्पतिं ६ सौतिरु च भस्मी भूतंततोवृक्षंपन्नगेंद्रस्यतेजसा भस्मसर्वंसमाहृत्यकाश्यपोवाक्यमब्रवीत् ७ विद्याबलंपन्नगेंद्रपश्यमेद्यवनस्पतौ अहंसंजीवयाम्येनं पश्यतस्तेभुजंगम ८ ततः सभगवान्विद्वान्काश्यपोद्विजसत्तमः भस्मराशीकृतंवृक्षंविद्ययासमजीवयत् ९ अंकुरंकृतवांस्तत्र तः पर्णद्वयान्वितं पलाशिनंशाखिनंचतथाविटपिनंपुनः १० दृष्ट्वाजीवितंवृक्षंकाश्यपेनमहात्मना उवाचतक्षकोब्रह्मन्नैतदत्यद्भुतंत्व यि ११ द्विजेन्द्रयद्विषंहन्यांममवामद्विधस्यवा कंत्वमर्थमभिप्रेक्ष्ययासितत्रतपोधन १२ यत्तेभिलषितंप्राप्तंफलंतस्मात्तपोत्तमा त अहमेवप्रदास्यामितत्तेयद्यपिदुर्लभं १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तंफलमिमन्वयः १३ श्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम०
९९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पृ१

घटमानस्य तमानस १४ निरंशुः एकादिनाहृतप्रभः १५ स्वापतेयं हिरण्यं स्वं धनं तस्य पतिः अग्निर्भुवः पिङ्गपतीरयीणामिति लिंगात् पिरि ति धननाम। स्वपतेरिदं स्वापतेयं। आग्नेयं वै हिरण्यमिति

२१

विप्रशापाभिभूते च क्षीणायुषि नराधिपे घटमानस्य ते विप्र सिद्धिः संशयिता भवेत् १४ ततो यशः प्रदीप्तं ते त्रिषु लोकेषु विश्रुतं । निरंशुरिव घर्मा
शुरं तद्धीनमितो व्रजेत् १५ काश्यपउ च धनार्थी याम्यहं तत्र तन्मे देहि भुजंगम ततोऽहं विनिवर्तिष्ये स्वापतेयं प्रगृह्य वै १६ तक्षकउ च या
वद्धनं प्रार्थयसे तस्मात्तद्राज्ञस्ततोऽधिकं अहमेव प्रदास्यामि निवर्तस्व द्विजोत्तम १७ सोतिक्ष च तक्षकस्य वचः श्रुत्वा काश्यपो द्विजसत्तमः प्र
दध्यौ सुमहातेजा राजानं प्रति बुद्धिमान् १८ दिव्यज्ञानः स तेजस्वी ज्ञात्वा तं नृपतिं तदा क्षीणायुषं पांडवेयमपावर्तत काश्यपः १९ लब्ध्वा
वित्तं स निवरस्तक्षकाद्यावदीप्सितं निवृत्ते काश्यपे तस्मिन्समयेन महात्मनि २० जगाम तक्षकस्तूर्णं नगरं नागसाह्वयं अथ शुश्राव गच्छन्स तक्ष
को जगतीपतिं २१ मंत्रैर्गदैर्विषहरै रक्षमाणं प्रयत्नतः २१ स तउ च सचिंतयामास तदा मायायोगेन पार्थिवः मया वंचयितव्योसौ कउ पायो
भवेदिति ततस्तापसरूपेण प्राहिणोत्स भुजंगमान् फलदर्भोदकं गृह्य राज्ञो नागोथ तक्षकः २३ तक्षकउ च गच्छध्वं यूयमव्यग्रा राजानं कार्य
वत्तया फलपुष्पोदकं नाम प्रतिग्राहयितुं नृपं २४

कृतेऽस्मात् द्रव्यं वित्तं स्वापतेयमित्यमरः १६ प्रदध्यौ ध्यानं चक्रे। राजानं प्रति राज्ञो मरणमुद्दिश्येत्यर्थः १८ १९ समयेन कालेन संकेतविशेषे [illegible]ण सेवेषेणेति वा २० २१ गदैः दंशस्थाने ह्यौ
षणोत्कीर्णैः मर्द्यमानैरौषधविशेषैः २२ २४ ॥

२१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
१००

२४ आपः अपः २५ तेषांकार्याणिपारितोषिकदानानि २६ २७ आदातंभक्षितं २९ विधिनादैवेनतमेवतदेव ३० ह्रस्वकः कुत्सितोहस्वः ३२ ३३ परिहृतंपरिहारःआ

सोतिस्त च तेनह्रकसमादिष्टास्तथाचक्रुर्भुजंगमाः उपानिन्युस्तथाराज्ञेदर्भानापः फलानिच २५ तत्रसर्वेसराजेंद्रः प्रतिजग्राहवीर्यवान
कृत्वातेषांचकार्याणिगम्यतामित्युवाचतान २६ गतेषुतेषुनागेषुतापसच्छद्मरूपिषु अमात्यान्सुहृदश्चैवप्रोवाचसनराधिपः २७भक्ष्यं
तुभवंतोवैस्वादूनीमानिसर्वशः तापसैरुपनीतानिफलानिसहितामया २८ ततोराजासमसचिवः फलान्यादातुमैच्छत विधिनासंप्रयुक्तो
दैवऋषिवाक्येनतेनतु २९ यस्मिन्नेवफलेनागस्तमेवाभक्षयत्स्वयं ततोभक्षयतस्तस्यफलात्कृमिरभूदणुः ३० ह्रस्वकः कृष्णनयनस्ताम्र
वर्णोथशौनक सतंगृह्यनृपश्रेष्ठः सचिवानिदमब्रवीत ३१ अस्तमभ्येतिसविताविषादद्यनमेभयं सत्यवागस्तुसमुनिः कृमिर्मांदश
तामयं ३२ तक्षकोनामभूत्वावैतथापरिहृतंभवेत तेचैनमन्ववर्तंतमंत्रिणः कालचोदिताः ३३ एवमुक्त्वासराजेंद्रोग्रीवायांसंनिवेश्यह
कृमिकंप्राहसन्रागीममृत्युर्नष्टचेतसः ३४ प्र हसन्नेवभोगेनतक्षकेनतवेष्टत तस्मात्फलाद्विनिष्क्रम्ययत्तद्राज्ञेनिवेदितं ३५ वेष्टयित्वा
चवेगेनविनद्यचमहास्वनं अदशत्पृथिवीपालंतक्षकः पन्नगेश्वरः ३६ इत्यादिपर्वणिमध्यात्रीके स...च ततथामंत्रिणोह
ष्ट्वाभोगेनपरिवेष्टितं विषण्णवदनाः सर्वेरुरुदुर्भृशदुःखिताः १

ब्राह्मणावमाननादोषस्सभवेत ३६ आध्यायः ततयेति १ श्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ ॥

राम॰
१००

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२ सीमंतः स्त्रीणां द्विपकालावद्देखके शेषुमध्येसिंदूररेखांतं कुर्वाणांपद्मवतरत्नवाप्तिनाप्याकाशस्यवनीलत्वात ३० अशनिताडितोवज्राहत ४६ धधिनामहेशौष्ठिः ७ वउष्टमाका शिराजनक
८ ९० वांवराणीपंवनीतरूपाहहृत्पापवनीतेंश्रव्यातंरूपंसौंदर्यंयस्याइतिग्राभावेनानुरागातिशयेन ११ अवमतमिहाकूतंमनागयापदमापदं। विस्मरातोपियवृणागस्गातद्वकमहृपता

तंतुनादंततः श्रुत्वामंत्रिणस्तेप्रदुद्रुवुः अपश्यंततथायांतमाकाशेनागमद्भुतं २ सीमंतमिवकुर्वाणानभसः पद्मवर्चसं तद्दृष्ट्वंपल्लगश्रेष्ठंभ
शंशोकपरायणाः ३ ततस्तेतेनद्रुद्रुमप्गिनाहृतंप्रदीप्यमानंविषजेनभोगिनः भयात्सरित्सदिशः प्रयेदिरेपपाताजाशनिताडितोयथा ४ त
तोनृपेतहृकतेजसाहृतेप्रयुजसर्वाः परलोकसत्क्रियाः शुचिर्द्विजोराजपुरोहितस्तदातथैवतेतस्यनृपस्यमंत्रिणः ५ नृपंशिशुंतंससृतंप्रचक्रिरे
समेत्यसर्वेपुरवासिनोजनाः नृपंपराक्रुरुत्तममित्रघातिनंकुरुप्रवीरंजनमेजयंजनाः ६ सबालएवार्यमतिर्नृपोत्तमः सहैववैतैर्मंत्रिपुरोहितैस्तदा
शशासराज्यंकुरुपुंगवाग्रजोयथास्यवीरः प्रपितामहस्तथा ७ ततस्तुराजानममित्रतापनंसमीक्ष्यतेतस्यनृपस्यमंत्रिणः सुवर्णवर्माणमुपेत्यका
शिपंवपुष्टमार्थेवरयांप्रचक्रमुः ८ ततः सराजाप्रददौवपुष्टमांकुरुप्रवीरायपरीक्ष्यधर्मतः सचापितांप्राप्यमुदायुतोभवन्नचान्यनारीषुम
नोदधेक्वचित ९ सरःसुफुल्लेषुवनेषुचैवप्रसन्नचेताविजहारवीर्यवान तथासराजन्यवरोविजहिवानयथोर्वशींप्राप्यपुरापुरूरवाः १०
वपुष्टमाचापिवरंपतिव्रताप्रतीतरूपाममवाप्यभूपतिं भावेनरामारमयांबभूवतंविहारकालेष्ववरोधसुंदरी इत्यादिपर्वण्यास्तीके सूतउ च ए
तस्मिन्नेवकालेतुजरत्कारुर्महातपाः चचारपृथिवींकृत्स्नांयत्रसायंगृहोमुनिः १ ॥ ॥ ॥ ॥

मितिरत्नगर्भः अध्यायः एतस्मिन्निति १ १ १ १ १ ॥ ३ ३ ॥

२ ३ ४ स्वत्राणमात्मनः कृशान्दीनरूपाः कारुण्यापीडितत्वात् ५ ७ पतितारः पतिष्यथ ८ कृच्छ्रं दुस्तरं यथाऽस्मा आपदं ह्यापन्नान्प्रासान [stain] ९ १० ११ ततस्तपो हि तेऽस्मदर्थे

चरन्दीक्षांमहातेजाऽदुश्चरामकृतात्मभिः तीर्थयात्राभवनंकृत्वापुराणेषुविचचारह १ वायुभक्षोनिराहारएकभुक्सन्महामुनिः सददर्शपितॄन्गर्त्तेलंबमा
नानधोमुखान् ३ एकतंत्ववशिष्टंवैवीरणस्तंबमाश्रितान् तंतंतुंचशनैराखुमाददानंविलेशयं ४ निराहारान्कृशान्दीनान्गर्त्तेस्वत्राणमिच्छतः
उपसृत्यसतान्दीनान्दीनरूपोऽभ्यभाषत ५ केभवंतोऽवलंबंतेवीरणस्तंबमाश्रिताः दुर्बलंखादितैर्मूलैराखुनाबिलवासिना ६ वीरणस्तंबकेमूलं
यदप्येकमिहस्थितं तदप्ययंशनैराखुरादत्तेदशनैः शितैः ७ छेत्स्यतेऽल्पावशिष्टत्वादेतदप्यचिरादिव ततस्तुपतितारोऽत्रगर्त्तेह्यस्मिन्नधोमुखा
: ८ तस्यमेदुःखमुत्पन्नंदृष्ट्वायुष्मानधोमुखान् कृच्छ्रमापदमापन्नान्प्रियंकिंकरवाणिवः ९ तपसोऽस्यचतुर्थेनतृतीयेनाथवापुनः अर्द्धेनवा
पिनिस्तर्तुमापदंत्वतमाचिरं १० अथवापिममाशेषंतंतपसामम भवंतः सर्वएवास्माकाममेवंविधीयतां ११ पितरऊचुः वृद्धोभवान्ब्रह्मचा
रीयोनघ्यात्मा[stain]हेच्छसि नतुविप्राग्र्यतपसाशक्यतेतद्व्यपोहितुं १२ अस्तिनस्तातातपसःफलंप्रवदतांवर संतानप्रक्षयाद्वत्सपतामोनिर
येसुव्रत संतानंहिपरोधर्मएवमाहपितामहः लंबतामिहनस्तातनज्ञानंप्रतिभातिवै १४ येनत्वांनाभिजानीमोलोकेविख्यातपौरुषं वृद्धोभवान्म
हाभागोयोनःशोच्यान्सुदुःखितान् १५ शोचतेचैवकारुण्यात्कृपयैववयंद्विज यायावरानामवयमृषयःशंसितव्रताः १६ ॥ ॥

वा ४

कृच्छ्रंह्यपनेतुं १२ प्रवदतांप्रवरकृ[stain]र्गामध्यापकानां १३ ज्ञानसंज्ञापयास्तंत्वांनाभिजानीमः मूर्छितकल्पाः स्मइत्यर्थः १४ १६ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दपा१

१८ स्नेयतात्माजितचित्तः महात्मामहामतिः १९ कष्टं संकटं संप्राप्यादिताः प्रापिताः नाथवन्नापि स्वशक्तया २१ २३ २६ मंदात्मानं न्यूहीदिर्शिनं च्चेतसंयापातालस्मं २२ २८ २९॥

प२

लोकान्तराणादिह भ्रष्टाः संतानप्रक्षयान्मुने पतामः नरके घोरे नहि नस्तंतुरस्तीदे १७ अस्ति त्वेको हि नस्तंतुः सोपि नास्ति यथा तथा मंदभा
ग्योल्पभाग्यानां तप एकं समास्थितः १८ जरत्कारुरिति ख्यातो वेदवेदांगपारगः नि[illegible]तात्मा महात्मा व[illegible]सुव्रतः सुमहातपाः १९
तेन स्म तपसो लोभात्कष्टमापादिता वयं न तस्य भार्या पुत्रो वा बांधवो वास्ति कश्चन २० तस्मात्त्वं वा महे गर्त्ते नष्टसंज्ञान्यनाथवत् सवक्तव्यस्त्व
याहस्मान्नस्माकं नाथवत्तया २१ पितरस्तेव लंबते गर्त्ते दीना अधोमुखाः साधु दारान्कुरुष्वेति प्रजामुत्पादयेति च २२ कुलतंतुर्हि नः शिष्ट
स्त्वमेवैकस्तपोधन यस्त्वं पश्यसि नो ब्रह्मन्वीरणस्तंबमाश्रितान् २३ एषोस्माकं कुलस्तंबः आस्ते स्वकुलवर्द्धनः यानि पश्यसि वै ब्रह्मन्मूला
नीहास्य वीरुधः २४ एते नस्तंतवस्तात कालेन परिभक्षिताः यच्चैतत्पश्यसि ब्रह्मन्मूलमस्यार्द्धभक्षितं २५ यत्र लंबामहे गर्त्ते सोप्येकस्तप
आस्थितः यमाखुं पश्यसि ब्रह्मन्कालः स एष महाबलः स तं तपोरतं मंदं शनैः क्षपयते लुदन् २६ जरत्कारुं तनयोल्पबुद्धिं मंदात्मानामचेतसं न
हि नस्तत्तपस्तस्मात्तारयिष्यति सत्तम २७ छिन्नमूलान्परिभ्रष्टान्कालोपहतचेतसः अधः प्रविष्टान्पश्यास्मान्यथा दुष्कृतिनस्तथा २८
अस्मासु पतितेष्वत्र सह सर्वैः सबांधवैः छिन्नः कालेन सोप्यत्र गंता वै नरकं ततः २९ ॥ ॥ ॥

श्रीगणेशोजयति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० १०२

अपरं तानादर्वाचीनं किं वजत्पाकरिष्यामो येषां नो ऽ यमात्मायं त्लोकरतिष्कृते: किमर्थावपमध्येष्यामहे किमर्थावयं ह्यामहेवाचि हिषाणां जुहूमरसादिष्कृतेष्वपि चा ...णामज्ञानामेवेतिभाव:
२० २१ बांधवानंद्दीतिसार्द्धश्लोक: तमस्वांधवानांअस्माकं सर्वेषामध्येकस्त्वंपथाआत्मकुलंतथावंधुमिव अस्मान्स्यन शोचसितततस्मान्श्रोतुमिच्छाम: कोभवानिहास्थितो

तपोवाप्यथवापज्ञोपच्चाम्मसावनंमहत् ततसर्वमपरांतातनसंततास्ममंमतं २० तंताताहस्वाव्रयात्संजरत्कारुस्तपोधन यथाहष्टमिदंचात्रत्वया
त्वेपमशेषत: २१ यथादेम्यकुर्यात्स्पुत्रान्तस्मादयेयथा तथावस्वत्वयावाच्य: सोस्माकंनाथवत्त्वया बांधवानांहितस्नेह यथाचात्म
कुलंतथा कस्त्वंवंधुमिवास्माकमनुशोचसिसत्तम श्रोतुमिच्छाममवेंषांकोभवानिहतिष्ठति २२ इत्यादिपर्वस्यास्तीके सौतिरु च १
तछुत्वाजरत्कारुर्भृशंशोकपरायणा: उवाचतान्पितॄन्दु: खाद्बाष्पसंदिग्धयागिरा १ जरत्कारुरु च ममपूर्वेभवंतोवैपितर: सपितामहा: त
द्ब्रूतयन्मयाकार्यंभवतांप्रियकाम्यया २ अहमेवजरत्कारु: किल्विषीभवतांसुत: तंदंडंधारयतमेदुष्कृतेरकृतात्मन: ३ पितरऊचु: पुत्रदि
ष्ट्यासिसंप्राप्त इमंदेशंयदृच्छया किमर्थंचत्वयाब्रह्मन्नकृतोदारसंग्रह: ४ जरत्कारुरु च ममायंपितरोनित्यंहृद्यर्थ: परिवर्तते ऊर्ध्वरेता: श
रीरंवैप्रापयेयममुत्रवै ५ नदारान्वैकरिष्येहमितिमेभावितंमन: एवंहष्ट्वातुभवत: शकुंतानिवलंवत: ६ मयानिवर्तिताबुद्धिर्ब्रह्मचर्यात्
पितामहा: करिष्येवंप्रियंकामंनिवेक्ष्येहमसंशयं ७

निवेशनाय २२ अध्याय: एतदिति १२ उत्थाकृतिर्यस्यतस्यश्रुते: २ दिष्ट्याभाग्येन प्रभावितंभावयुक्तं ६ निवेक्ष्येनिवेशंविवाहंकरिष्ये ७ ॥ ॥ ॥ आ० १०२

८१

नमरेपंधारणायोषरोगनकुर्या ९ शाश्वताः निसाः स्वभयाः स्वपर्हम्मस्ताः १० १२ याचामिपाचे १८ १८ जात्कारौसमाहिताः जात्कारोरन्वेषणोपन्नाः १९ ९ ॥ ॥

सनाम्नीयघहंकन्याप्रपलस्येकरुचन भविष्यतिचयाकाचिद्रुचेत्वय्यप्युपगता ८ प्रतिगृह्णीततामस्मिनमेपंचयामहं एवंविधमहंकुर्या
निवेशंप्राप्नुयांपदि ९ अन्यथानकरिष्येहंसत्यमेतत्पितामहाः तत्रवोत्सन्नतेजांतभवतांतारणायवै शाश्वतास्त्वाप्रयाश्चैवतिष्ठंतपितरो
मम १० सुतत्र च एवमुक्त्वातमपितॄंश्चचारपृथिवींमुनिः नचसलभतेभार्यांहृद्द्वोप्यमितिशौनक ११ यदानिर्वेदमापन्नःपितृभिश्चो
दितस्तथा तदारण्यंसमागत्वोर्द्ध्वबाहुःक्रोशमशरु । वितः १२ सत्वारण्यगतः प्राज्ञः पितॄणांहितकाम्यया उवाचकन्यांयाचामितिसत्त्वोवाचःश
नैरिमाः १३ यानिभूतानिसंतीहस्थावराणिचराणिच अंतर्हितानिवायानितानिशृण्वंतमेवचः १४ उग्रेतपसिवर्त्तंतंपितरश्चोदयंतिमां
निविशस्वेतिदुःखार्त्ताःसंतानस्यचिकीर्षया १५ निवेशायाखिलांभूमिंकन्यार्थंरुचाम्यहं भोः दरिद्रोदुःखशीलश्चपितृभिःसन्नियोजि
तः १६ यस्यकन्याऽस्तिभूतस्ययेमयेहप्रकीर्तिताः तेमेकन्यांप्रयच्छंतुवदातः सर्वतोदिशं १७ ममकन्यासनाम्नीयाभैक्षवत्वोद्यताभवेत
भार्यांचैवयांनाहंतांमेकन्यांप्रयच्छतः १८ ततस्तेपन्नगायेवैजरत्कारौसमाहिताः तामादायप्रवर्त्तितेवासुकेः सत्यवेदयन १९ तेषां
श्रुत्वाततनागेंद्रस्तांकन्यांसमलंकृतां प्रगत्वारण्यमगमत्समीपंतसपन्नगः २० ततस्तांभैक्षवत्कन्यांप्रादान्नस्मैमहात्मने नागेंद्रोवाह
किन्नद्यस्मिनुतांप्रत्यग्रहत २१ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

असनामेतिमोहे स्थितस्य परिग्रहेऽ: स्वायेतिपितृश्रयोजनमात्रंकार्यमिसाशय: २३ २४ अध्याय: वासुकीरितिघतीच्छपतिगृह्याः २६ सद्यविह्नमूल्यंतलिकायास्ताःतेनसंयुतं ७

असनामेतिवैमत्वाभरतोवाः विचारिते मोक्षभावेस्थितस्यापिद्वंद्वीभूतः परिग्रहे २२ ततोनामससकन्यायाः पप्रच्छभृगुनंदन वासुकिंभरतांवा
स्यानकुर्यामित्युवाचह २३ इत्यादिपर्वश्रास्तीके सौतिरुच वासुकिस्त्वब्रवीद्वाक्यंजरत्कारुमृषिंतदा सनाम्नीतवकन्येयंस्वसामेतपसान्वि
ता १ भरिष्यामिचतेभार्यांप्रतीच्छेमांद्विजोत्तम रक्षणंचकरिष्येस्याः सर्वशक्त्यातपोधन २ त्वदर्थंरक्षितेचैषामयामुनिवरोत्तम २ ऋ स
च नभरिष्येहमेतांवैसएषवैसमयः कृतः अप्रियंचनकर्तव्यंकृतेचैनांत्यजाम्यहं ३ सौतिरुच प्रतिश्रुतेतुनागेनभरिष्येभगिनीमिति जरत्का
रुस्तदावेश्मभुजगस्यजगामह ४ तत्रमंत्रविदांश्रेष्ठस्तपोवृद्धोमहाव्रतः जग्राहपाणिंधर्मात्माविधिमंत्रैःपुरस्कृतं ५ ततोवासगृहंरम्यंपन्नगेंद्रस्य
संमतं जगामभार्यामादायस्तूयमानोमहर्षिभिः ६ शयनंतत्रसंक्लृप्तंस्पर्ध्यास्तरणसंवृतं तत्रभार्यासहायोवैजरत्कारुरुवासह ७ सतत्रसम
यंचक्रेभार्ययासहसत्तमविप्रियंमेनकर्तव्यंनचवाच्यंकदाचन ८ त्यजेयंविप्रियेचत्वांकृतेवासंचतेगृहे एतद्गृहाणवचनंमयायत्समुदीरितं ९
ततः परमसंविग्नास्वसानागपतेस्तदा अतिदुःखान्वितावाक्यंतमुवाचैवमस्त्विति १० ॥ ॥ ॥ ॥

८ विप्रियेकृतेत्वांत्यजेवासंचस्वगृहे ९ १० १० ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दुःखशीलं दुःखप्रदस्वभावं। श्वेतकाकीयैः श्वाचरतश्च काकश्च श्वेनेयामिमे श्वेतकाकीयास्तैः नित्यजागरूकत्वमपवक्रितत्वेंगितज्ञत्वैः उपाचरत् आराधितवती। एतः कर्बुरस्यागतेरितिभेदिनो कोशाहर्गिवाप्यपि एत
शङ्करदृष्टिमर्गेवर्त्तते शोशादिपदवत्। श्वेतः श्वस्वनयोमारो श्वेतियररूपं स्वन्येत श्वेतकाकोवकस्त्वदीयैः तंहिवर्षाप्सनीज्ञस्थैर्वाकिंवपुस्मानितहृदिति · १२ १४ उत्संगेत्यंके १५ १६ दुःखशीलो दुः

तथैव सा च भर्त्तारं दुःखशीलमुपाचरत उपायैः श्वेतकाकीयैः प्रियकामा यशस्विनि १२ अतः काले ततः स्नाता कदाचिद् हासकेः स्व[illegible]मा
वै भर्त्तारं यथान्यायमुपतस्थे महामुनिं ततस्तस्याः समभवद्गर्भो ज्वलनसंनिभः अतीव तेजसा युक्तो वैश्वानरसमप्रभः १३ शुक्लपक्षे यथा सो
मो व्यवर्द्धत तथैव सः॥ ततः क[illegible]तिपयाहस्य जरत्कारुर्महायशाः १४ उत्संगेस्याः शिरः कृत्वा सुष्वाप परिखिन्नवत् तस्मिंश्च सुप्ते विप्रेन्द्रे सवितास्त
मियाद्गिरिं १५ अह्नः परिक्षये ब्रह्मंस्ततः सा चिन्तयत्तदा वासुकेर्भगिनी भीता धर्मलोपान्मनस्विनी। किं नु मे सुकृतं भूयाद्भर्तुरुत्थापनं न वा दुःखशी न४
लो हि धर्मात्मा कथं नास्यापराध्नुयां १७ कोपो वा धर्मशीलस्य धर्मलोपोथवा पुनः धर्मलोपो गरीयान्वै स्यादित्यत्राकरोन्मतिं १८ उत्थापयिष्ये
य[illegible]द्येनं स कोपं करिष्यति धर्मलोपो भवेदस्य संध्यातिक्रमणे ध्रुवं १९ इति निश्चित्य मनसा जरत्कारुर्भुजंगमा तमृषिं दीप्ततपसं शयानमन
लोपमं २० उवाचेदं वचः श्लक्ष्णं ततो मधुरभाषिणी उत्तिष्ठ त्वं महाभाग सूर्योस्तमुपगच्छति २१ ॥ ॥ ॥ ॥
कथा २

खप्रदशीलः धर्मात्मा च कथं केन प्रकारेणापराधिनी न भवेयमित्यर्थः १७ कर्त्तव्यकोटिद्वयमुपन्यस्य धर्मलोपमेव गुरुतरं करोति कोपोवेति १८ २१ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२०४

प्रादुष्कृतः अग्निहोत्रो वह्निर्यस्मिन्स प्रादुष्कृताग्निहोत्रः अग्निहोत्रोग्निहविषोरितिमेदिनी। रम्पो धर्मसाधनत्वात् दारुणोमत्तादिषु वा गत २२ २४ विभावसोः सूर्यस्य २५ २६ ३० मिथः

संध्यामुपास्व भगवन्नपः स्पृष्ट्वा यतव्रतः प्रादुष्कृताग्निहोत्रोयं मुहूर्तो रम्यदारुणः २२ संध्या प्रवर्तते चेयं पश्चिमस्यां दिशि प्रभो एवमुक्तः स भगवाञ्जरत्कारु
र्महातपाः २३ भार्यां प्रस्फुरमाणोष्ठ इदं वचनमब्रवीत् अवमानः प्रयुक्तोयं त्वया मम भुजंगमे २४ समीपे ते न वत्स्यामि गमिष्यामि यथागतं शक्तिरस्ति न
वामोरु मयि सुप्ते विभावसोः २५ अस्तं गंतुं यथाकालमिति मे हृदि वर्तते न चाप्यवमतस्येह वासो रोचेत कस्यचित् २६ किं पुनर्धर्मशीलस्य मम वा मद्विधस्य
वा एवमुक्ता जरत्कारुर्भर्त्रा हृदयकंपनं २७ अब्रवीद्भगिनी तत्र वासुकेः सन्निवेशने नावमानात्कृतवती तवाहं विप्र बोधनं २८ धर्मलोपो न ते विप्र
स्यादित्येतन्मया कृतं उवाच भार्यामित्युक्तो जरत्कारुर्महातपाः २९ ऋषिः कोपसमाविष्टस्त्यक्तुकामो भुजंगमां न मे वागनृतं प्राह गमिष्येहं भुजंगमे
३० समयो ह्येष मे पूर्वं त्वया सह मिथः कृतः सुखमस्म्युषितो भद्रे ब्रूयास्त्वं भ्रातरं शुभे ३१ इतो मयि गते भीरु गतः स भगवानिति त्वं चापि मयि निष्क्रां
ते न शोकं कर्तुमर्हसि ३२ इत्युक्ता सानवद्यांगी प्रत्युवाच मुनिं तदा जरत्कारुं जरत्कारुश्चिंताशोकपरायणा ३३ बाष्पगद्गदया वाचा मुखेन परिशुष्य
ता कृतांजलिर्वरारोहा पर्यश्रुनयना ततः ३४ धैर्यमालंब्य वामोरुर्हृदयेन प्रवेपता न मामर्हसि धर्मज्ञ परित्यक्तुमनागसं ३५ ॥ ॥

अनागसं ३२ चिंताध्यातकार्यविषयिणी शोको भर्तृवियोगजः ३५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
२०५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३८ संप्रयोगः संबंधः मोघोनिष्फलः ३९ ४३ अथायं गतमात्रामिति १५ अनूचुदं कार्यसिद्धिं वा ६

नु ४

धर्मैस्थितांस्थितांधर्मेतदाप्रियहितैरतां शशंसेकारणंयच्चभवन्तमनुसंहितोत्तम ३६ तदलंत्वद्गतीमेदांकिंमांवक्ष्यतिवासुकिः मातृशा
पाभिभूतानांज्ञातीनांममसत्तम ३७ अपत्यमीप्सितंतत्रतस्मिन्तावत्त्वहस्थिते तस्मिंस्त्वपत्यलाभेनज्ञातीनांमेशिवंभवेत् ३८ संप्रयोगो
भवेन्नायंममभोघस्त्वयाद्विज ज्ञातीनांहितमिच्छंतीभगवंस्त्वांप्रसादये ३९ इममर्थंकृत्सूपंमेगर्भमाधायसत्तम कथंनत्वामहात्मासत्त्वंतुमि
च्छसिनागतं ४० एवमुक्तस्तुमुनिर्भार्यांवचनमब्रवीत् यथावत्कर्मअनुरू [illegible]
पंजरत्कारुस्तपोधनः ४१ अस्त्ययंसुभगेगर्भस्तवैश्वानरोपमः ऋषिःपरमधर्मात्मावेदवेदांगपारगः ४२ एवमुक्त्वासधर्मात्माजरत्कारुर्म
हानृषिः उग्रायतपसेभूयोजगामकृतनिश्चयः ४३ इतिश्रीमहाभारतेआदिपर्वणिआस्तीके सौतिरुवाच गतमात्रंतुभर्तारंजरत्कारुरवेदयत्
भ्रातुःसकाशमागम्ययाथातथ्यंतपोधन १ ततःसभुजगश्रेष्ठःश्रुत्वासुमहदप्रियं उवाचभगिनींदीनांतदादीनतरःस्वयं २ वासुकि
रु व जानासिभद्रेयत्कार्यंप्रदानेकारणंचयत् पन्नगानांहितार्थायपुत्रस्तेस्यात्ततोपरि ३ ससर्पसत्रात्किलनोमोक्षयिष्यतिवीर्यवान्
एवंपितामहःपूर्वमुक्तवान्मांसुरैःसह अप्यस्तिगर्भःसुभगेतस्मान्मुनिसत्तमात् नचेच्छाम्यफलंतस्यदानकर्ममनीषिणः ५ का
मंचममनमाप्यंप्रष्टुंत्वाकार्यमीदृशं किंतुकार्यगरीयस्त्वात्ततस्त्वाहमचूचुदं ६ प्रेरितवान् ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
१०५

७ ८ जरत्कारुस्ततोवाक्यमित्युक्तःप्रत्यभाषतेतिवाक्यंवर्णनीयमवोचत्तदित्यर्थः इत्युक्त्वाप्रत्यभाषतगुह्यवचनात्स्मेसंवक्तारोभवंतिपश्चात्तंदेशंवदति यथोक्तं

फ३१

दुर्वासंतांविदित्वाचभर्तुस्तस्तितपस्विनः नैनमत्वागमिष्यामिकदाचिद्विशपेत्समां ७ आवत्स्यभद्रेमन्तुत्त्वंसर्वमेवविवेशितं उ ... स्ववशास्मेघोरं
महा३ हृदिनित्यंव्यवस्थितं ८ जरत्कारुस्ततोवाक्यमित्युक्तःप्रत्यभाषत आश्वासयंतीसंतप्तांवासुकिंपन्नगेश्वरं ९ जरत्कारुरुवाच पृष्टोमयापसहेतो: स
महात्मातेतपाः अस्तीत्युक्त्वास्मुद्दिश्यममेदंगतवांश्च सः १० स्वैरेष्वपिनतेनाहंस्मरामिवितथंवचः उक्तपूर्वंकुतोराजन्सांपराये सब्रवीति ११
नसंतापस्त्वयाकार्यःकार्यंप्रतिभुजंगमे उत्पत्स्यतिचतेपुत्रोज्वलनार्कसमप्रभः १२ इत्युक्त्वासहिमांभ्रातर्गतोभर्तातपोधनः तस्माद्वै
तुपरंदुःखंतवेदंमनसिस्थितं १३ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वासनागेंद्रोवासुकिःपरयामुदा एवमस्त्वितितद्वाक्यंभगिन्याःप्रत्यगृह्णत
१४ सान्त्वमानार्घ्यदानैश्चपूजयाचानुरूपया सोदर्यांपूजयामासस्वसारंपन्नगोत्तमः १५ ततःप्रववृधेगर्भोमहातेजामहाप्रभः य
थासोमोद्विजश्रेष्ठशुक्लपक्षोदितोदिवि १६ अथकालेतुसाब्रह्मन्प्रजज्ञेभुजगस्वसा कुमारंदेवगर्भाभंपितृमातृभयापहं १७
ववृधेसतुतत्रैवनागराजनिवेशने वेदांश्चाधिजगमेसांगान्भार्गवाच्च्यवनात्मुने १८

त्वावैवर्तेस्वंवचनमुक्त्वाग्रेवाक्यविशारदः चकारावश्यकर्मेनमेद्वातीर्थमाश्रितइति ९ ममेदंकार्यंउद्दिश्यअस्तीत्युक्त्वांदत्तवानितिशेषः १० वितथंतेनउक्तपूर्वंनस्म
रामिसांपरायेसंकटे सांपरायोरणापदोरितिकोशः ११ १२ प्रजज्ञेजनयामास १७ १८ आ०
वाक्य१ १०५

फ२

उद्धिः कार्यनिष्ठासत्वगुणाइतिसत्वकार्यानीधर्मज्ञानवैराग्येश्वर्यागितैरन्वितः ९ १० ११ हिरण्मयः हीसिमान् १२ न्यायाः सर्पसत्रंश्रुत्वावचनशौनकउवाचपृच्छतीति १ ति

वीर्यान्वितोबालएववुद्धिसत्वगुणान्वितः नामचास्याभवत्ख्यातंलोकेश्वास्तीकइत्युत ९ आस्तीकस्त्वागतोपस्मात्पितागर्भस्थमेवतं वनंतस्मा
दिदंतस्यनामास्तीकेतिविश्रुतं १० सबालएवतत्रस्थ[illegible]श्वरन्नमितबुद्धिमान् गृहेषुपन्नगराजस्यप्रयत्नात्परिरक्षितः ११ भगवानिवदेवेशः
शूलपाणिः हिरण्मयः विवर्द्धमानः सर्वांस्तान्पन्नगानभ्यहर्षयत् १२ इत्यादिपर्वेआस्तीके शौनकउवाच यदपृच्छत्तदाराजामंत्रि
णोजनमेजयः पितुः स्वर्गगतितन्मेविस्तरेणापुनर्वद १ सौतिरुवाच शृणुब्रह्मन्यथापृच्छन्मंत्रिणोनृपतिस्तदा यथाचा
ख्यातवंतस्तेनिधनंतस्यपरीक्षितः २ जनमेजयउवाच जानंतिस्मभवंतस्तत्पथाहत्तंपितुर्मम आ[illegible]सीद्यथासनिधनंगतः काले
भू०:३ महाय[illegible] ३ श्रुत्वाभवत्सकाशाद्धिपितुर्वृत्तमशेषतः कल्याणंप्रतिपत्स्यामिविपरीतंनजातुचित् ४ सौतिरुवाच॥ मंत्रिणोथा
ब्रुवन्वाक्यंपृष्टास्तेनमहात्मना सर्वधर्मविदः प्राज्ञाराजानंजनमेजयं ५ मंत्रिणऊचुः शृणुपार्थिवयद्दृष्टपितस्तवमहात्मनः च
रितंपार्थिवेंद्रस्ययथानिधनंगतस्तुतः ६ धर्मात्माचमहात्माचप्रजापालःपितातव आसीदिहयथावृत्तः समहात्माशृणुष्व
तत् ७ ॥ ॥ ॥ ॥

धनंमरणं २ ३ कल्याणंसर्वलोकहितंचेत्प्रतिपत्स्यामिप्रतीकारं[illegible]करिष्यामिनान्यथेत्यर्थः ४ ५ ब्रूतेपृच्छसिनिष्ठांसमाप्तिं ६ महात्माउदारचित्तोमहानुभावः का
लिनियाहृकत्वात् ७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चातुर्वर्ण्यं च तत्तदेवर्णानि ३ १० स्वधिष्ठिताः सम्यक्पालिताः वभारपोषितवान ११ १२ शारद्वतस्य कृपाचार्यस्य १३ सोत्तरायामितिपादपूरणार्थः संधिः अजायत जातः
१४ राजधर्मोर्थश्च तस्यार्थः फलं तदुक्तानुष्ठानं शास्त्रभावनायां प्रवृत्तैरेव भाव्यत्वात् तत्र कुशलः दक्षः १५ आत्मवान्बुद्धिमान्मेधावी बहुग्रंथधारणसमर्थः षड्वर्गः कामादिः तज्जेता स्वा० १०६

५वी

चातुर्वर्ण्यं स्वधर्मस्थं सकृत्वा पर्यरक्षत धर्मतो धर्मविद्राजा धर्मो विग्रहवानिव ८ रक्षिता पृथिवीदेव्याः श्रीमानतुलविक्रमः द्वेष्टारस्तस्य नैवासन्स च द्वे
ष्टि न कंचन ९ समः सर्वेषु भूतेषु प्रजापतिरिवाभवत् ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव स्वकर्मसु १० स्थिताः सुमनसो राजंस्तेन राज्ञा
स्वधिष्ठिताः विधवानाथविकलान्कृपणांश्च बभार सः ११ सुदर्शः सर्वभूतानामासीत्सोमो यथापरः तुष्टपुष्टजनः श्रीमान्सत्यवाग्दृढविक्र
मः १२ धनुर्वेदे तु शिष्योऽभून्नृपः शारद्वतस्य सः गोविंदस्य प्रियश्चासीत्पिता ते जनमेजय १३ लोकस्य चैव सर्वस्य प्रिय आसीन्महायशाः प ५३
७३ रिक्षीणेषु कुरुषु सोत्तरायामजीजनत् त १४ परीक्षिदभवत्तेन सौभद्रस्यात्मजो बली राजधर्मार्थकुशलो युक्तः सर्वगुणैर्वृतः १५ जितेंद्रियश्चात्म
वांश्च मेधावी धर्मसेविता षड्वर्गजिन्महाबुद्धिर्नीतिशास्त्रविदुत्तमः १६ प्रजा इमास्तव पिता षष्टिं वर्षाण्यपालयत ततो दिष्टांतमापन्नः सर्वे
षां दुःखमावहन् १७ ततस्त्वं पुरुषश्रेष्ठ धर्मेण प्रतिपेदिवान इदं वर्षसहस्राणि राज्यं कुरुकुलागतं बाल एवाभिषिक्तस्त्वं सर्वभूतानुपालकः १८

४१
दुर्गजित नीतिशास्त्रं कामंदकीययालकाम्यादि १६ षष्टि वर्षाणि जन्मतः षष्टिवर्षपर्यंतं नतु राज्यलाभात् तत्र पालयत् पालितवान् षट्त्रिंशे वर्षे लब्धराज्यश्चतुर्विंशतिवर्षपर्यंतं तस्मा[illegible] नस्य
इदं इत्यादिरर्थः दिष्टं धर्मान्तं येषां तं तत्र अवसानं विदेहत्वे कैवल्यमित्यर्थः १७ १८ ॥ ॥ ॥ ग्रम० १०६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पितामहानांपार्थानां १९ आचक्ष्वंभ्वादिरान्वृत्तिगणत्वात्श्योल्लुक्न २० २३ गहनेदुर्गमे २४ निस्त्रिंशःखड्गःतत्तायुधकलापवान्ततोविस्तीर्ण

जनमेजयउवाच नास्मिन्कुलेजातुबभूवराजायोनप्रजानांप्रियश्च विशेषतःश्चेयपितामहानांवृत्तंमहद्भुतपराक्रमाणां १९ क
थंनिधनमापन्नःपितामममतथाविधः आचक्ष्वमेयथान्यायंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः २० सौतिरुवाच एवंसंचोदितोराज्ञामंत्रिणस्तेनृपप्रियाः
ऊचुःसर्वेयथावृत्तंराज्ञःप्रियहितैषिणः २१ मंत्रिणऊचुः सराजापृथिवीपालःसर्वशस्त्रभृतांवरः बभूवमृगयाशीलस्तवराजन्पितास
दा २२ यथापांडुर्महाबाहुर्धनुर्द्धरवरोयुधि अस्मास्वासज्यसर्वाणिराजकार्याण्यशेषतः २३ सकदाचिद्वनगतोमृगंविव्याधपत्रिणा वि
द्ध्वाचान्वसरत्तूर्णंतंमृगंगहनेवने २४ पदातिर्बद्धनिस्त्रिंशस्तताय्युधकलापवान् नचाससादगहनेमृगंनष्टंपितातव २५ परि
श्रान्तोवयस्थश्चषष्टिवर्षोजरान्वितः क्षुधितःसमहारण्येददर्शमुनिसत्तमं २६ सतंपप्रच्छराजेन्द्रोमुनिंमौनव्रतेस्थितं नचकिंचि
दुवाचैनंपृष्टोपिसमुनिस्तदा २७ ततोराजाक्षुच्छ्रमार्तस्तंमुनिंस्थाणुवत्स्थितं मौनव्रतधरंशान्तंसद्योमन्युवशंगतः २८ नबुबो
धतंराजामौनव्रतधरंमुनिं सतंक्रोधसमाविष्टोधर्षयामासतेपिता २९ मृतंसर्पंधनुष्कोट्यासमुत्क्षिप्यधरातलात् तस्यशुद्धा
त्मनःप्रादात्स्कंधेभरतसत्तम ३० नचोवाचसमेधावीतमथोसाध्वसाधुवा तस्थौतथैवचाक्रुध्यन्सर्पंस्कंधेनधारयन् ३१ इत्या
दिपर्वआस्तीके ॥

आयुधानांबाणादीनांकलापःसमूहःतद्वान्कलापःसंहतौबर्हेकांचीभूषणतूणयोरितिमेदिनी २५ वयस्थोवृद्धः २६ ३१ अध्याय॥ ॥४१॥

तं

ततरति १ २ ब्रह्माणं आचार्यपूजां तस्यैव चकार तेनानुज्ञातस्तत्र आचार्यगृहे तं सर्पधरं स्वपितरं स खलुः सहाध्यायिनः सकाशाच्छ्रुत्वेति संबंधः ३४ अरोगुवाणादिषु पतेनिपतं

दाग २

मन्त्रिराज ऊचुः ततः स राजा राजेन्द्र स्वं चेतसा भुजंगमं मुने सुकामं आसन्नं स्वपुरं प्रययौ पुरः १ अथ तस्य तनुजो भद्र द्विजातो महायशाः सं
शीनाम महातेजास्तिग्मवीर्योऽतिकोपनः २ ब्रह्माणं समुपागम्य मुनिः पूजां चकार ह संसर्गात्तस्य तत्र संसर्गी मुश्राव ततस्तदा ३ स खलु सका
शासितं पित्रा ते धर्षितं पुरा मन्त्रं संदेशमासक्तं स्याणुभक्तस्य तस्य ते ४ वहं ते राजशार्दूल स्वेनानपकारिणा तपस्विनमतीवाथ
ते मुनिप्रवरं नय ५ जितेन्द्रियं विमुक्तं चाप्यतं कर्मण्यथाद्भुतं तपसा द्योतितात्मानं स्वेष्वगोपुपतं सदा ६ मुभाचारं मुभकथं स्वा
स्थितं तनमलोलुपं अवकुरमनस्य पंचवर्षं दीनमन्नेनाप्यिते शरापसर्वभूतानां पित्रा विनिकृत्तं तत्तव ७ शशापायम महातेजाः पितरं
तेजसान्वितः अयं पुत्रो महातेजा बालेऽपि स्थविरायतिः ८ स स्मि प्रभुदकं स्पृष्ट्वा रोषादिदमुवाच ह पितरं तेभिसंधाय तेजसा ज्व
लन्निव ९ अनागसि गुरौ योऽस्मिन्नाः सर्पमवासृजत् तेनागस्तत्क्षकं क्रुद्धस्तेजसा प्रदहिष्यति १० आशीविषस्तिग्मतेजा महाम
वल्लनोदितः सप्तरात्रादितः पापं पश्यमेतत् पश्चो बले ११ इत्युक्त्वा प्रययौ तत्र पिता यत्रास्य सोऽभवत् इत्याच पितरं तस्मै तं शापं
प्रसवेद्यत १२

रामरमवंतमित्यर्थः ६ अक्रूरङ्गोभीरे अनसूयं परगुणेषु दोषाविष्करणाभावं तवपित्रा विनिकृतं अपकृतं ७ ८ ९ प्रदहिष्यति प्रधक्ष्यति १० पश्यपरं मित द्रोहिन् ११ १२ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ १४ दहिष्यतिधक्ष्यति १५ १६ अभिपन्नंत्वांनधर्षयिष्यतिअभिविष्यति २० २१ २२ २३ कामंकाम्यमानमर्थं २४ २५ २६ ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ॥

सचापिमुनिशार्दूलः प्रेषयामासतेपितुः शिष्यंगौरमुखंनामशीलवंतंगुणान्वितं १३ आचख्यौसचवित्रांतोराज्ञः सर्वमशेषतः श
प्तोसिममपुत्रेणयत्तोभवमहीपते १४ तक्षकस्त्वांमहाराजतेजसासौदहिष्यति श्रुत्वाचतद्वचोघोरंपितातेजनमेजय १५
यत्तोभवत्पुरिश्रेष्ठस्तक्षकात्पन्नगोत्तमात् ततस्तस्मिंस्तुदिवसेसप्तमेसमुपस्थिते १६ राज्ञः समीपंब्रह्मर्षिः काश्यपोगंतुमैच्छ
त तंददर्शाथनागेंद्रस्तक्षकः काश्यपंतदा १७ तमब्रवीत्पन्नगेंद्रः काश्यपंत्वरितंद्विजं क्वभवांस्त्वरितोयातिकिंचकार्यंचिकीर्ष
ति १८ काश्यपउवाच यत्रराजाकुरुश्रेष्ठः परिक्षिन्नामवैद्विज तक्षकेनभुजंगेनधक्ष्यतेकिलसोद्यवै १९ गच्छाम्यहंतंत्वरि
तः सद्यः कर्तुमपज्वरं मयाभिपन्नंतंचापिनसर्पोधर्षयिष्यति २० तक्षकउवाच किमर्थंतंमयादष्टंसंजीवयितुमिच्छसि अ
हंसतक्षकोब्रह्मन्पश्यमेवीर्यमद्भुतं २१ नशक्तस्त्वंमयादष्टंतंसंजीवयितुंनृपं इत्युक्त्वातक्षकस्तत्रसोदशद्वैवनस्पतिं सद
ग्धमात्रोनागेनभस्मीभूतोभवन्नगः काश्यपश्चततोराजन्नजीवयत्तंनगं २२ ततस्तंलोभयामासकामंब्रूहीतितक्षकः स
एवमुक्तस्तंप्राहकाश्यपस्तक्षकंपुनः धनलिप्सुरहंतत्रयामीत्युक्तश्चतेनसः तमुवाचमहात्मानंतक्षकःश्लक्ष्णयागि
रा २५ यावद्धनंप्रार्थयसेराज्ञस्तस्मात्ततोधिकं गृहाणमत्तएवत्वंसंनिवर्तस्वचानघ २६ ॥ छ ॥

छ॥ छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ः॥ छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ।छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा
१०८

क्षिप्रं तं पुरुषाः तां निवृत्ते निवृत्तः २७ ३० एतं पार्थिवस्य रक्तं कस्य च पराभवं श्रुत्वा ३१ ३२ संहतविषः सम्यक् हतेन दृष्टं विषयस्य सततया संहृत विषर

स एवमुक्तो नागेन काश्यपो द्विपदां वरः तथा वित्तं निवृत्ते तत्र काङ्क्षावदीप्सितं २७ तस्मिन्प्रतिगते विप्रे छद्मना भूत्वा तक्षकः
तं नरेन्द्रं नृपतिश्रेष्ठं पितरं धार्मिकं तव २८ प्रासादस्थं पन्नगं पि दग्धवान्विषवह्निना ततस्त्वं पुरुषव्याघ्र विजयायाभिषेचितः २९ ए
तद्दृष्टं श्रुतं चापि यथावन्नृपसत्तम अस्माभिर्निखिलं सर्वं कथितं तेतिदारुणं ३० श्रुत्वा चैतन्नरश्रेष्ठ पार्थिवस्य पराभवं अस्य चर्षे
रुत्तंकस्य विधत्स्व यदनंतरं ३१ सौतिरुवाच ए तस्मिन्नेव काले तु स राजा जनमेजयः उवाच मंत्रिणः सर्वानिदं वाक्यमरिंदमः ३२ जनमेज
य उवाच अथ तत्कथितं केन यद्वृत्तं तद्वनस्पतौ आश्चर्यभूतं लोकस्य भस्मराशीकृतं तदा ३३ यद्वृक्षं जीवयामास काश्यपस्तक्षके
न वै नूनं मंत्रैर्हतविषो न प्रणश्येत्काश्यपात् ३४ चिंतयामास पापात्मा मनसा पन्नगाधमः दृष्टं यदि मया विप्रः पार्थिवं जीवयि
ष्यति ३५ तक्षकः संहतविषो लोके यास्यति हास्यतां विचिंत्यैव कृतात्तेन ध्रुवं तुष्टिर्द्विजस्य वै ३६ भविष्यति ह्युपायेन यस्य दास्या
मि यातनां एकं तु श्रोतुमिच्छामि तद्वृत्तं निर्जने वने ३७ संवादं पन्नगेंद्रस्य काश्यपस्य च कस्तदा श्रुतवान्दृष्टवांश्चापि भवतां क
थमागतं श्रुत्वा तस्य विधास्येहं पन्नगांतकरीं मतिं ३८ मंत्रिण ऊचुः शृणु राजन्यथास्माकं येन तत्कथितं पुरा समागमं द्वि
जेंद्रस्य पन्नगेंद्रस्य चाध्वनि ३९

रामा:
१०८

तिपरिस्पष्टार्थः ३६ यस्य दास्यामि यातनां यस्य मया संकुलापहत्य यत्ने अस्मादस्मासिपिश्रापलात तत्कोल्वश यातनां प्रतिक्रियां ३७ ३८ समागतं समागमं भा
वे निष्ठा ३९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७ सुरूवं द्विजाः चिंतितपावै द्विजो। अरंजं सर्पविषमश्वदंत विप्रं राजा द्विजारस्तुतेः अर्धमेदेपिसत्रपत्वादेकशेषः ४१ सतीवत्सविशेषेण अस्तुत्वमिति तत्रयेण जीवितवानां आगम

तस्मिन्वृक्षे नरः कश्चिदिंधनार्थाय पार्थिव विचिन्वन्पूर्वमारूढः शुष्कशाखा वनस्पतौ ४० नबुबोधता वुभौतौ च नगस्थाय पन्नगद्विजौ सहतेनैव वृक्षेण भस्मीभूतो भवन्नृप ४२ द्विजप्रभावाद्राजेंद्र संजीवत्स वनस्पतिः तेनागम्य द्विजश्रेष्ठ पुंसा सस्मा सुनिवेदितं ४१ यथावृत्तं तु तत्सर्वं तस्य कस्य द्विजस्य च एतत्ते कथितं राजन्यथा दृष्टं श्रुतं च यत् श्रुत्वा च नृपशार्दूल विधत्स्व यदनंतरं ४३ सत उवाच मंत्रिणां तु वचः श्रुत्वा स राजा जनमेजयः पर्यतप्यत दुःखार्तः प्रत्यपिषत्करे करं ४४ निःश्वासमुष्णमसकृद्दीर्घं राजीवलोचनः मुमोचाश्रूणि च तदा नेत्राभ्यां प्ररुदन्नृपः उवाच स महीपालो दुःखशोकसमन्वितः ४५ जनमेजय उवाच श्रुत्वैतद्भवतां वाक्यं पितुर्मे स्वर्गतिं प्रति ४६ निश्चितेयं मम मतिर्या च तन्मे निबोधत अनंतरं च मन्येहं तस्य काश्यप दुरात्मने ४७ प्रतिकर्तव्यमिसेवं येन मे हिंसितः पिता श्रृंगिणो हेतुमात्रं यः कृत्वा दग्ध्वा च पार्थिवं ॥ प५

४८ इयं दुरात्मता तस्य काश्यपं यो न्यवर्तयत् यद्यागच्छे[illegible]त्स वै विप्रो ननु जीवेत्पिता मम ४९ परिहीयेत किं तस्य यदि जीवेत्स पार्थिवः ५० काश्यपस्य प्रसादेन मंत्रिणां विनयेन च ५० स तु वारि[illegible]तवान्मोहात्काश्यपं द्विजसत्तमं संजिजीवयिषुं प्राप्तं राजानमपराजितं ५१

आगत्य चाल्पमपितिपक्षेनुनासिलोपाभावः द्विजश्रेष्ठपुंसाब्राह्मणदासेन ४२ ४३ करं करेनिधाय प्रत्यपिषत् क्रोधावेशान्तघर्षितवानित्यर्थः ४७ ४५ ४६ अनंतरं अव्यवहितं यथास्यात्तथा ५० मोहात्महीपस्याभव्यात्ज्ञानात् ५१ ५२ ॥ ६० ॥ ६१ श्रीरामदेजीसाहाहरकाशीनाथजीसाहय

श्री १०९

यदास्थिता पुर्यदिम सोऽतिकं नीतएवतमाहृताविनिक्षिनेरुपस्यादस्यार्थमेनेस्थातशारदयेतिमंत्रवर्णोद्वापसानस्यापुःप्रदानेपिसामर्थ्यमस्तिअनंतरंहुषनदानेनतिव
वर्त्यत तस्मकस्येवा पराणवो पमिसाहमहानितिादृदृदितिहेतौ रातअत्ययःदुस्वरत्वापिवेनैवनपोवलान्मारितरस्त थोः ५२ अपर्मितिवैरनियातने ५३ अथायः

महानतिक्रमोस्यैवतत्रकस्यदुरात्मनः द्विजस्यपौरदद्युंयमान्नरंपजीवयेदिति ५१ इत्नेकस्यप्रियंकर्तुंमानस्त्वमहल्यं प्रभवतां वैवसर्वेषांगच्छाम्यप
चितिपितुः ५२ इत्यादिपर्वण्यास्तीके सौतिरुवाच एवमुक्त्वाततः श्रीमानन्त्रिमिश्चानुमोदितः आरुरोहप्रतिज्ञांससर्पसत्रायपार्थिवः १
ब्रह्मन्भरत शार्दूलो राजापारीक्षितस्तदा पुरोहितमथाहूयऋत्विजो वसुधाधिपः २ अब्रवीद्वाक्यसंपन्नःकार्यसंपत्करंवचः योमे
हिंसितवांस्तातं तत्रकं सदुरात्मवान् ३ प्रतिकुर्यांतथातस्यतद्भवंतोब्रुवंतुमे अपितत्कर्मविदितंभवतां येनपन्नगं ४ तक्षकं
संप्रदीप्तेग्नौप्रक्षिपेयंसबांधवं यथातेनपितामह्यं पूर्वंदग्धोविषाग्निना ५ तथाहमपितंपापंदग्धुमिच्छामिपन्नगं ऋ त्वि
अस्तिराजन्महत्सत्रंत्वदर्थंदेवनिर्मितं सर्पसत्रमितिख्यातंपुराणेपरिपठ्यते ६ आहर्तातस्यसत्रस्यत्वन्नान्योस्तिनराधिप इतिपौ
राणिकाःप्राहुरस्माकंचास्तिसक्रतुः ७ सौतिरुवाच एवमुक्तःसराजर्षिर्मेनेदग्धंहितक्षकं हुताशनमुखेदीप्तेप्रविष्टमितिसत्तमः ८
ततोब्रवीन्मंत्रविदस्तान्राजाब्राह्मणांस्तदा आहरिष्यामितत्सत्रंसंभाराःसंन्नियंतुमे ९ ॥ ९॥ ॥ रामश्री ॥ ॥ छ॥ राम १०९

नै२

एवमस्त्विति १४ मत्वंमम तत्त्राम्यः ए ६ त्वमेवनामःयदाततत्वत्तो नाम्योस्ति ७८ आहरिष्यामिकरिष्यामन्निपंतुसंन्नियेतां ९॥ ७॥ ॥ ७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ दीर्घकृष्णामाहुः दीर्घकृष्णाहितवंतः १३ सर्पसत्रा प्रवेसर्पसत्रफलाप्नयेः भविष्यति भाविनि १३ १४ इति वृत्तमारंभस्मिन्देशोइत्यादिसहोजसापौराणिकः शिल्प
गमवेत्ता १५ नायंसंस्थास्यतेनसमाप्स्यते २६ दीर्घाकालस्यप्रागिति प्राग्दीर्घाकालेसत्रारंभस्य २७ अध्यान्तत इति पर्यक्रामन्। पराक्रांते

ऊ

ततस्तेक्रांतिजस्तस्यशाल्वतोद्विजसत्तम नरेशंभावपामास पर्यज्ञायतनकारणेन १० यथावद्देशविद्वांसःसर्वेयुद्धेपरंगताः अत्यापरमया
युक्तमिदं द्विजगणैर्युतं १२ प्रभूतधनधान्याढ्यमृत्विग्भिः सुनिषेवितं निर्ममेवापिविधिवद्यज्ञायतनमीप्सितं ११ राजानं दीर्घकृष्णामाहु
ःसर्पसत्राद्यपेतदा इदं वासीत्तत्रदृष्ट्वसर्पसत्रेभविष्यति १३ निमित्तमहद्सत्रेयज्ञविघ्नकरं तदा यज्ञस्यायतनेतस्मिन्क्रियमाणेवचोब्रवीत
१४ स्थपतिर्बुद्धिसंपन्नोवास्तुविद्याविशारदः इत्यब्रवीत्सूत्रधारः सूतःपौराणिकस्तदा १५ यस्मिन्देशेचकालेचस्थापनेयंप्रवर्तिता ब्राह्मणंका
रणंकृत्वानायंसंस्थास्यतेक्रतुं २६ एतच्छ्रुत्वातुराजासौप्राग्दीर्घाकालमब्रुवीत क्षत्तारंनहिमेकश्चिदज्ञातःप्रविशेदिति २७ इत्यादिप
वेऽस्तीके सौनकउवाच ततःकर्मप्रववृतेसत्रविधानतः पर्यक्रामंश्चविधिवत्स्वेकर्मणियाजकाः २ प्रावृत्यकृष्णवासांसिधूम्र
संरक्तलोचनाः जुहुवुर्मंत्रवच्चैवसमिद्धंजातवेदसं १ कंपयंतश्चसर्वेषामुरगाणांमनांसिच सर्पानाजुहुवुस्तत्रसर्वानग्निमुखेतदा
३ ततःसर्पाःसमापेतुःप्रदीप्तेहव्यवाहने विचेष्टमानाःकृपणमाह्वयंतःपरस्परं ४ विस्फुरंतःश्वसंतश्चवेष्टयंतःपरस्परं पुच्छैः
शिरोभिश्चभृशंचित्रभानुंप्रपेदिरे ५ श्वेताःकृष्णाश्चनीलाश्चस्थविराःशिशवस्तथा नदंतोविविधान्नादान्पेतुर्दीप्तेविभावसौ ६॥
सर्प४ ग्र स्थे४ २१
वंतःप्रमाणतः प्रमाणंप्राप्यमंत्रवतामंत्रयुक्तंयथास्यात्तथा २ आजुहुवुः आहुतवंतः ।३॥ ६॥ ५॥ ५॥ ५॥ ॥ ५॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
११०

७ ८ परिघः महाहाणाग्निवाद्रेः तत्कुल्याः मातृवाग्दण्डपीडिताः तेयैर्मातुर्वचनेनानुष्ठितं तत एव पेतुरित्यर्थः ९ अध्यायः सर्पसत्रे इति। ऋत्विजः पत्रेवर्णकाः १ सद

क्रोशयोजनमात्राणि हि गोकर्णस्य प्रमाणतः पतन्त्यजस्रं वेगेन वह्नावग्निमतां वर ७ एवं शतसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च अवशानि विनष्टा
निपन्नगानां तु तत्र वै ८ तुरगा इव तत्रान्ये हस्तिहस्ता इवापरे मत्ता इव च मातङ्गा महाबलाः ९ उच्चावचाश्च बहवो नानावर्णा विषोल्बणाः
घोराश्च परिघप्रख्या दन्दशूका महाबलाः प्रपेतुरग्नावुरगा मातृवाग्दण्डपीडिताः १० इत्यादिपर्वणि सर्पसत्रे शौनक उवाच सर्पसत्रे तदा
राज्ञः पाण्डवेयस्य धीमतः जनमेजयस्य के त्वासन्नृत्विजः परमर्षयः १ के सदस्या बभूवुश्च सर्पसत्रे सुदारुणे विषादजनने ऽत्यर्थं पन्नगा
नां महाभये २ सर्वं विस्तरशस्तात भवाञ्छंसितुमर्हति सर्पसत्रविधानज्ञविज्ञेयाः के च सूतज ३ सौतिरुवाच हन्त ते कथयिष्यामि
नामानीह मनीषिणां ये ऋत्विजः सदस्याश्च तस्यासन्नृपतेस्तदा ४ तत्र होता बभूवाथ ब्राह्मणश्चण्डभार्गवः च्यवनस्यान्वये ख्यातो जा
तो वेदविदां वरः ५ उद्गाता ब्राह्मणो वृद्धो विद्वान्कौत्सोऽथ जैमिनिः ब्रह्माभवच्छार्ङ्गरवोऽथाध्वर्युश्चापि पिङ्गलः ६ सदस्यश्चाभवद्व्या
सः पुत्रशिष्यसहायवान् उद्दालकः प्रमतकः श्वेतकेतुश्च पिङ्गलः ७ असितो देवलश्चैव नारदः पर्वतस्तथा आत्रेयः कुण्डज
वा॰ ठरो द्विजः कालघटस्तथा ८

स्याः पदृष्टारः २ विधानज्ञेषु विज्ञेयाः श्रेष्ठाः ३ ४ ५ ६ ७ ८ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॥ छ॥ श्रीदेवीजी साहाय॥ छ॥ छ॥ ॥राम॥
११०

९ १० ११ १२ पच्यतां पच्यमानानां १३ १४ अंगैः प्र[illegible]पराधं हुत्वा १५ १६ १७ १८ १९ २० २१॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

वात्स्यः श्रुतश्रवाश्चैव जपस्वाध्यायशीलवान् कोहलो देवशर्मा च मौद्गल्यः समसौरभः ९ एते चान्ये च बहवो ब्राह्मणा वेदपारगाः सदस्या
स्त्वभवंस्तत्र सत्रे पारिक्षितस्य ह १० जुह्वत्स्वृत्विक्षु यत्तदा सर्पसत्रे महाक्रतौ अहयः प्रापतंस्तत्र घोराः प्राणिभयावहाः ११ वसा
मेदोवहाः कुल्या नागानां संप्रवर्तिताः ववौ गंधश्च तुमुलो दह्यतामनिशं तदा १२ पततां चैव नागानां धिष्ठितानां तथांबरे अशूय
तानिशं शब्दः पच्यतां चाग्निना भृशं १३ तक्षकस्तु स नागेंद्रः पुरंदरनिवेशनं गतः श्रुत्वैव राजानं दीक्षितं जनमेजयं १४ ततः स
र्वं यथावृत्तमाख्याय भुजगोत्तमः अगच्छच्छरणं भीत आगस्कृत्वा पुरंदरं १५ तमिंद्रः प्राह सुप्रीतो न तवास्तीह तक्षक भयं
नागेंद्र तस्मात्सर्पसत्रात्कदाचन १६ प्रसादितो मया पूर्वं तवार्थाय पितामहः तस्मात्तव भयं नास्ति व्येतु ते मानसो ज्वरः १७ सौ
तिरुवाच एवमाश्वासितस्तेन ततः स भुजगोत्तमः उवास भवने तस्मिन् शक्रस्य मुदितः सुखी १८ अजस्रं निपतत्स्वग्नौ नागेषु भृ
शादुःखितः अल्पशेषपरीवारो वासुकिः पर्यतप्यत १९ कश्मलं चाविशद्घोरं वासुकिं पन्नगोत्तमं स घूर्णमानहृदयो भगिनी
मिदमब्रवीत् २० दह्यंतेंऽगानि मे भद्रे न दिशः प्रतिभांति च सीदामीव च संमोहाद्घूर्णतीव च मे मनः २१ दृष्टिर्भ्राम्यति मेऽतीव हृद
यं दीर्यतीव च पतिष्याम्यवशोऽद्याहं तस्मिन्दीप्ते विभावसौ २२ पारिक्षितस्य यज्ञोऽसौ वर्ततेऽस्मज्जिघांसया ॥ छ ॥ छ

॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
१११

२६ अध्यायः ततआहूयेति १ ३ आचख्यसर्वत्ववच्चिन्नवती अविक्लवा अनाकुला अविप्लवेतिपाठे साध्वी ४ १० ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥

सं

मकंमयापिगन्तव्यंप्रेतराजनिवेशनं २३ अपंसकालःसंप्राप्तोपस्यमसिमेस्वसः जरत्कारोमपारत्ता[illegible]त्रायस्वास्मान्सबांधवान् २४
आस्तीकःकिलयज्ञंतंवर्त्तंतंभुजगोत्तमे प्रतिषेत्स्यतिमांपूर्वंस्वयमाहपितामहः २५ तद्वत्सेअर्हसिवत्सेस्वंकुमारंसुसंमतं ममाद्यत्वं
सभृत्यस्यमोक्षार्थंवेदवित्तमं २६ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे सौतिरुवाच ततःआहूयपुत्रंस्वंजरत्कारुर्भुजंगमा वासुकेर्नागराजस्य
वचनादिदमब्रवीत् १ अहंतवपितुःपुत्रभ्रात्रादत्तानिमित्ततःकालःसचायंप्राप्तस्तत्कुरुष्वयथातथं २ आस्तीकउ च किंनिमित्तं
ममपितुर्दत्तात्वंमातुलेनमे तन्ममाचक्ष्वतत्वेनश्रुत्वाकर्त्तास्मितत्तथा ३ सौतिरुवाच ततआचष्टसातस्मैबांधवानांहितैषिणी
भगिनीनागराजस्यजरत्कारुरविक्लवा ४ जरत्कारुरु च पन्नगानामशेषाणांमाताकद्रूरितिश्रुता तयाशप्तारुषितयासुतास्तन्निबोधतस्मा
न्निबोधतत् ५ उच्चैःश्रवाःसोश्वराजोयन्मिथ्यानकृतोमम विनतार्थायपणितेदासभावायपुत्रकाः ६ जनमेजयस्ययोयज्ञेधक्ष्य
त्यनिलसारथिः तत्रपंचत्वमापन्नाःप्रेतलोकंगमिष्यथ ७ तांचशप्तवतींदेवःसाक्षाल्लोकपितामहः एवमस्त्वितितद्वाक्यं
प्रोवाचानुममोदच ८ वासुकिश्चापितच्छ्रुत्वापितामहवचस्तदा अमृतेमथितेतातदेवांछरणमीपिवान् ९ सिद्धा
र्थाश्चसुराःसर्वेप्राप्यामृतमनुत्तमं भ्रातरंमेपुरस्कृत्यपितामहमुपागमन् १० ॥ छ॥ छ ॥ ॥

रामा॰
१११

छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥

११ अभिशापः शापः १२ १६ सात्तीकरतिपादपूरणार्थः सुलोपः सोत्तीकरत्यपिपादः १७ २१ मयि अयमस्मान्मोचयिष्यतीत्येवं रूपः मनः संकल्पः जातुक

नेतं प्रसादयामासुः स्वरूपः सर्वे ब्रह्मसंभवं एतावासुकिनामार्ह शापोसौ न भवेदिति ११ देवा ऊचुः वासुकिर्नागराजोयं दुःखितो ज्ञातिकारणात्
अभिशापः समानुत्तिभगवन्नभवेत्कथं १२ ब्रह्मोवाच जरत्कारुर्जरत्कारुं यां भार्यां समवाप्स्यति तत्र जातो द्विजः शापान्मोक्षयिष्यति प
न्नगान् १३ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं वासुकिः पन्नगोत्तमः प्रादान्माममरप्रख्य तव पित्रे महात्मने १४ प्रागेवानागते काले तस्मात्त्वमपि जापथाः
अयं स कालः संप्राप्तो भयान्नस्त्रातुमर्हसि १५ भ्रातरं चापि मे तस्मात्त्रातुमर्हसि पावकात् न मोघं तु कृतं तत्स्यात्तद्यद्दत्तवधीमते पित्रे र
त्वाविमोक्षार्थं कथं वा पुत्रमन्यसे १६ सौतिरुच एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा सात्तीको मातरं तदा अब्रवीदुःखसंतप्तं वासुकिं जीवयन्निव १७
अहं त्वां मोक्षयिष्यामि वासुके पन्नगोत्तम तस्माच्छापान्महासत्त्व सत्यमेतद्ब्रवीमि ते १८ भव स्वस्थमना नाग न हि ते विद्यते भयं प्रयतिष्ये न ३
तथा श्रेयो यथा श्रेयो भविष्यति न मे वागनृतं प्राह स्वैरेष्वपि कुतोन्यथा तं वै नृपवरं गत्वा दीक्षितं जनमेजयं २० वाग्भिर्मंगलयुक्ताभि
स्तोषयिष्ये मातुल यथा स यज्ञो नृपतेर्निवर्तिष्यति सत्तम २१ तत्संभावय नागेंद्र मयि सर्वं महामते न ते मयि मनो जातु मिथ्याभ
ना ३ वितुमर्हति २२ ॥ छ॥

स्थप २

दचितमिथ्याःन्यथान २२ ॥ छ॥ श्रीकृष्णायनमः॥ छ॥ श्रीकृष्णनपकृष्णजपजकृष्ण॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
११२

ब्रह्मवेदः मातर्देवी भवति मातुराज्ञाकरत्वविधानपरः तस्य यथाकालमप्रयुक्तो दंडः मातृशापरूपः ब्रह्मदंडः ततः सर्पनिवासुकेः स्विं तान्त्वं रक्षयं गद्गीत्येतदर्थः २६ ३ अध्यायः

वासुकिः च आस्तीकपरिपूर्णामि हृदयं मे विदीर्यते स्थितो न मति ज्ञानाग्निब्रह्मदंडनिपीडितः २३ आस्तिक त्वं च नसेता
पत्स्वपाकार्यः कथंचित्सत्रगोत्तम प्रदीप्ताग्नेः समुत्सत्रे नाशयिष्यामि ते भयं २४ ब्रह्मदंडं महाघोरं कालाग्निसमतेजसं नाशयिष्यामि मात्र
त्वं भयं कार्षीः कथंचन २५ सौतिरुः च ततः स वासुकेर्घोरमपनीय मनोज्वरं आधाय चात्मनो गेषु जगाम त्वरितो भृशं २६ जनमेजयस्य ते
यत्ते सर्वैः समुदितं गुणैः मोक्षाय भुजगेंद्राणामास्तीको द्विजसत्तमः २७ स गत्वापश्यदास्तीको यज्ञायतनमुत्तमं वृतं सदस्यैर्बहुभिः स
र्यवह्निसमप्रभैः २८ स तत्र वारितो द्वास्स्थैः प्रविशन्द्विजसत्तमः अभितुष्टाव तं यज्ञं प्रवेशार्थी परंतपः २९ स प्राप्य यज्ञायतनं वरिष्ठं
द्विजोत्तमः पुण्यकृतां वरिष्ठः तुष्टाव राजानमनंतकीर्तिमृत्विक्सदस्यांश्च तथैव चाग्निं ३० इत्यादिपर्व[illegible] सर्पसत्रे आस्तिक च
सोमस्य यज्ञो वरुणस्य यज्ञः प्रजापतेर्यज्ञ आसीत्प्रयागे तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः १ शक्रस्य य
ज्ञः शतसंख्य उक्तस्तथापरं तुल्यसंख्यो शतं वै तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः २ ॥ ५॥ ॥६॥

श्र

सोमस्येति स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः न इति यजमानादीन्वासुकिप्रमुखांश्च आत्मीयत्वेनाभिसंधाय तेभ्यः स्वस्तिकल्याणमस्त्विति आशास्ते १ शक्रस्येति यथा यज्ञं शतक्रतोर्य
ज्ञः यथा च ततोऽपि परं तुल्यसंख्यं शतं शतक्रतवो वा तथायं तव यज्ञः पुनरुक्तं तुल्यसंख्यः स्पष्टं २॥ ५॥ गामा॰ ११२

श्रि

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१ देवस्य धर्मराजस्य ६ ७ नैषामिति ज्ञानशास्त्रं कर्मवत्तत्रोक्तेयं वचनः असंप्रतिज्ञातं ज्ञेयं न विद्यते सर्वस्य ज्ञातत्वादित्यर्थः अतएव तेभ्यो दत्तं साक्षाद्ब्रह्मण्यपि वार्पितमे

यमस्य यज्ञो हरिमेधसश्च यथा यज्ञो रंतिदेवस्य राज्ञः तथा यज्ञोयं तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोस्तु प्रियेभ्यः ३ गयस्य यज्ञः शशबिंदोश्च राज्ञो
यज्ञस्तथा वैश्रवणस्य राज्ञः तथा यज्ञोयं तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोस्तु प्रियेभ्यः ४ नृगस्य यज्ञस्त्वजमीढस्य चासीद्यथा यज्ञो दाशरथे
श्च राज्ञः तथा यज्ञोयं तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोस्तु प्रियेभ्यः ५ यज्ञः श्रुतो नो दिवि देवसूनोर्युधिष्ठिरस्याजमीढस्य राज्ञः तथा यज्ञोयं
तव भारताग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोस्तु प्रियेभ्यः ६ कृष्णस्य यज्ञः सत्यवत्याः सुतस्य स्वयं च कर्म प्रचकार यत्र तथा यज्ञोयं तव भारता
ग्र्य पारिक्षित स्वस्ति नोस्तु प्रियेभ्यः नहुषस्य यज्ञः सगरस्य यज्ञो धुंधोस्तथा रंतिदेवस्य चैव तथा यज्ञोयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्ति
नोस्तु प्रियेभ्यः ७ इमे च ते सूर्यसमानवर्चसः समासते वृत्रहणः क्रतुं यथा नैषां ज्ञातुं विद्यते ज्ञानमद्य दत्तं येभ्यो न प्रणश्येत्कदा
चित् ८ ऋत्विक्समो नास्ति लोकेषु चैव द्वैपायनेनेति विनिश्चितं मे एतस्य शिष्या हि क्षितिं चरंति सर्वर्त्विजः कर्मसु स्वेषु दक्षाः ९
विभावसुश्चित्रभानुर्महात्मा हिरण्यरेता हुतभुक्कृष्णवर्त्मा प्रदक्षिणावर्तशिखः प्रदीप्तो ददात्ययं ते हुतभुग्वष्टि देवाः १० नैव
त्वदन्यो विद्यते जीवलोके समो नरः पालयिता प्रजानां धृत्या च ते प्रीतमनाः सदाहं त्वं वै यमो धर्मराजोपमो वा ११ ॥ ७ ॥

तस्मात्सकदाचिदपि दानजं पुण्यमस्य न नश्यतीत्यर्थः ८ लोकेषु परलोकसाधनेषु दीक्षाः दीक्षावंतः कुशलाः दक्षाः स्वेष्वपि पाठः ९ अग्निं स्तौति विभावसुरिति वष्टि
कामयते वष्टि देवानिति पाठे प्रापयितुमिति शेषः १० त्वं वा शक्रस्तत्त्वं वा राजेत्यपि पाठः ११ ॥ ७ ॥ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नचलवरस्मत्स्त्रीनामपतिरस्तिइत्यनेनचजनेष्माणापि अस्तिपत्नेइत्यपिपाठः तथामविपत्नेत्वानास्तीतियोस्यंतेनप्रवृत्तहिंसानिवृत्तिःकर्तव्येतिव्यज्यते १२ १३ निम
तेगुरुणेनियतोनिगृहीतः १४ वसतांश्रियांनिवासोसिवसवोदेवेनतस्तंबध्विनीनाश्रियां १५ रामोमागेकंश्रौर्वस्त्रितारुष्णी १६ तेषामस्त्विगादेनांभाविनानिम

राजकः साक्षात्कर्त्तृर्मतायेयेस्त्वानालोकेस्मिंस्त्वंतथेहमनानां मतस्त्वंकुरुहर्षदेहलोकेनचलवरस्योमपतिरस्तिपत्ने १२ खट्वांगनामा
गदिलीपकल्पयातिमांधातसमप्रभावः आदित्यतेजप्रतिमानतेजाभीष्मोपथाराजसितुव्रतस्त्वं १३ वाल्मीकिवत्तेनिभृतंस्ववीर्यवसिष्ठवत्तेनपतस्यकोपः प्रभुत्वमिंद्रत्वसमंमतंमेधृतिश्चनारायणवद्विभाति १४ यमोपथाधर्मविनिश्चयज्ञोकृष्णस्तेय
थासर्वगुणोपपन्नः श्रियांनिवासोसियथावसूनांनिधानमस्तोसितथाक्रतूनां १५ दंभोद्भवेनासिसमोवलेनरामोयथाशस्त्रविदस्त्रविश्च श्रौर्वत्रिताभ्यामसितुल्यतेजादुःप्रेक्षणीयोसिभगीरथेन १६ सौतिः च एवंस्तुताः सर्वएवप्रसन्नाराजासदस्याऋत्विजोहव्यवाहः तेषांदृष्ट्वाभावितानींगितानिप्रोवाचराजाजनमेजयोथ १७ इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रे जनमेजयप्र व
वालोप्यपंस्थविरइवावभाषतेनायंवालःस्थविरोयंमतोमे इच्छाम्यहंवरमस्मैप्रदातुंतन्मेविप्राःसंविदध्वंयथावत १ ॥

नसिसकल्पितानिवहिस्त्वंस्थितानिवआदित्यकानिआत्ताकातिथ्यविषयातोभारतस्त्वंप्रितानीतिपरिभारतोराजाभरतवंशजत्वात १७ अथाप्यस्वालो
पीतिसंविदध्वंऐकमत्यंकुरुध्वं १ ॥ ५५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एतिशीघ्रं प्राग्वद्ध्यानादिति तथा कर्तव्यमिति भावः १ तस्य कस्मा वन्हेर्नाति वाक्यं होताउवाचेति संबंधः नावद्धीनदेयं स्तिभावः २ विद्विषाणां षंडहुतवान्लिस्यका

सरस्याकृत्वुः यालिप्यिविप्रो मान्य एवेह राजतां विद्वान्यो वै स पुनर्नैव यथावत् सर्वान्कामांस्त्वत्तएवार्हते यु यथा च नस्तस्य कएति शीघ्रं २
सौतिरुः च व्याहर्तुकामे वरदे वेधो जिवं तृणीष्वेति ततोभ्युवाच होता वाक्यं नातिहृष्टात्मा कर्मण्यस्मिंस्तस्य कोन्नेति तावत् ३
जनमेजयउ च यथा चेदं कर्मसमाप्यते मे यथा च वैतस्य क एति शीघ्रं तथा भवतः प्रयतेनु सर्वे परंशान्ता सद्धिमे विद्विषाणां ४
आस्ते चुः यथा शौनकाग्निनः प्रादुर्भवत्यांशं सत्रि पावकः देहस्य भवने राजंस्तस्य को भयपीडितः ५ यथास्तो लोहिताक्षो महात्मा
यो राशिको वेदितव्यामुरस्तात् सराजानं माह एष तस्य रानीय यथाहुर्विप्रास्तद्धदे तन्न देव ६ पुराणमागम्य ततो ब्रवीम्यहं त्वं तत
स्मैव रविंद्र राजन् त्वसे हत्वं मत्सकाशे सत्सुत्तो न पावकस्त्वां प्रदक्ष्यतीति ७ एतच्छ्रुत्वा दीक्षितस्तप्यमानश्चास्तिकहोता चैवो
दृपन्कर्मकाले होता चयत्तोत्स्यान्नु हावाय मन्त्रैरथामरेंद्रः स्वयमाजगाम ८ विमानमारूढमहानुभावः सर्वैर्देवैः परिसं
स्तूयमानः व्याहके स्याप्यनुगम्यमानो विद्याधरैरप्सरसां गणैश्च ९॥ छ॥ श्रीरामचंद्रायनमः ॥ छ॥

न चाश्यम्यास क्षेमश्चार्थः द्विषाणां इति वा पादः ४ शासनेशिनां शासनमंत्रैर्देवता शासनानीति पाठे पुरा कल्पनया अर्थबोधः ५ ६ पुराणां पूर्वकल्पीयवृत्तान्तं आ
गम्य ज्ञात्वा तेन नास्ति भयपि कश्चित् यैव मवितेति भावः ७ ८ ९ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१० विभावसौवह्नौ ११ १२ भयमाविशत्प्राप्तवान् १४ १५ इंद्राद्यपिआस्तामास्तामर्ध्यमधिकंतथापिआस्तीकोद्देहेलनेनकर्तव्यमितिमायायेनऋत्विजऊचुः

तस्योत्तरीयेणनिहितःसनागोभयोद्विग्नःशर्मनैवाभ्यगच्छत् ततोराजामंत्रविदोब्रवीत्सुनःक्रुद्धोवाक्यंतक्षकस्यांतमिच्छन् १० जनमेजय
उ च इंद्रस्यभवनेविप्रायदिनागःसतक्षकः तमिंद्रेणैवसहितंपातयध्वंविभावसौ १२ सौतिरु च जनमेजयेनराज्ञातुनोदितस्तक्ष
कस्यतिहोतातुहावतत्रस्थंतक्षकंपन्नगंतथा १३ हूयमानेतथाचैवतक्षकःसपुरंदरः आकाशेददृशेचैवक्षणेनव्यथितस्तदा पु
रंदरस्तुतंयज्ञंदृष्ट्वोरुभयमाविशत् हित्वातुतक्षकंत्रस्तःस्वमेवभवनंययौ १४ इंद्रेगतेतुराजेंद्रतक्षकोभयमोहितः मंत्रशक्त्यापा
वकार्चिःसमीपमवशोगतः १५ ऋत्विज चुः वर्ततेतवराजेंद्रकर्मैतद्विधिवत्प्रभो अस्मैतुद्विजमुख्यायवरंत्वंदातुमर्हसि १६
जनमेजयउवाच बालाभिरूपस्यतवाप्रमेयवरंप्रयच्छामियथानुरूपं वृणीष्वयत्तेभिमतंहृदिस्थितंततस्तेप्रदास्याम्यपिचेद्दुर्दे
यं १७ ऋत्विज चुः अयमायातितूर्णंसतक्षकस्तेवशंनृप श्रूयतेस्यमहान्नादोनदतोभैरवंरवं १८ नूनंमुक्तोवज्रभृतासनागो
भ्रष्टोनाकान्मंत्रविस्रस्तकायः घूर्णन्नाकाशेनष्टसंज्ञोभ्युपैतितीव्रान्निश्वासान्निश्वसन्पन्नगेंद्रः १९ सौति वाच पतिष्यमाणेना
गेंद्रेतक्षकेजातवेदसि इदमंतरमित्येवंतदास्तीकोभ्यचोदयत् २० ॥ छ॥ श्रीदेवीजीसाहायः॥ छ ॥

वर्ततइति १६ हेबाल १७ १८ नाकात्स्वर्गात् १९ २० श्रीरामजयरामजयजयराम॥ छ॥ छ॥ ५ छ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ अध्यायः ये सर्पा इति १ २ ३ ४ ५ ६ ॥ छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥

आस्तीकउ च वरं दद्यासि चेन्मम संवृत्तोसि जनमेजय सत्रं ते विरमत्वेतन्न पतेयुरिहोरगाः २१ एवमुक्तस्ततस्तेन ब्रह्मन्पारिक्षितस्तदा सः नाति
हृष्टमनाश्चेदमास्तीकं वाक्यमब्रवीत् २२ सुवर्णं रजतं गाश्च यच्चान्यन्मन्यसे विभो तत्ते दद्यां वरं विप्र न निवर्तेत्क्रतुर्मम २३ आस्तीकउ च
सुवर्णं रजतं गाश्च न त्वां राजन्वृणोम्यहं सत्रं ते विरमत्वेतत्स्वस्ति मातृकुलस्य नः २४ सौतिरु च आस्तीकेनैवमुक्तस्तु राजा पारिक्षितस्त
दा पुनः पुनस्त्वाचेदमास्तीकं वदतां वरः २५ अन्यं वरय भद्रं ते वरं द्विजवरोत्तम अयाचत न चाप्यन्यं वरं स भृगुनंदन २६ ततो वेदविदस्ता सर्प
तसदस्याः सर्व एव ते राजानमूचुः संहिता लभतां ब्राह्मणो वरं २७ इत्यादिपर्वणि पास्तिके आस्तीकवरप्रदाने शौनकउ च ये सर्पाः
सत्रेस्मिन्पतिता हव्यवाहने तेषां नामानि सर्वेषां श्रोतुमिच्छामि सूतज १ शौनकउ च सहस्राणि बहून्यस्मिन्प्रयुतान्यर्बुदानि च नशा
संपरिसंख्यातुं बहुत्वाद्द्विजसत्तम २ यथास्मृति तु नामानि पन्नगानां निबोध मे उच्यमानानि मुख्यानां हुतानां जातवेदसि ३ वासु
केः कुलजातांस्तान्प्राधान्येन निबोध मे नीलरक्तान्सितान्घोरान्महाकायान्विषोल्बणान् ४ अवशान्मातृवाग्दण्डपीडितान्कृपणान्
हुतान् कोटिशो मानसः पूर्णः शलः पालो हलीमकः ५ पिच्छलः कौणपश्चक्रः कालवेगः प्रकालनः हिरण्यबाहुः शरणः कक्षकः
कालदन्तकः ६ ॥

॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ छ॥ छ॥ ॥छ॥
॥छ॥ छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
११५ ७ २२ योजनायामविस्तारा अपि मंत्रसामर्थ्यात्स्वल्पप्रमाणा अगस्त्यकरणत समुद्रवत् वह्नौ प्रवेशयोग्या भवंति २३ २४ ॥ ७॥ ७॥ ७॥

एते वासुकिजा नागाः प्रविष्टा हव्यवाहने अन्ये च बहवो विप्रा तथा वै कुलसंभवाः प्रदीप्ताग्नौ हुताः सर्वे घोररूपा महाबलाः ७ तक्षकस्य कुले जा
तान्प्रवक्ष्यामि निबोध तान् पुच्छाण्डको मण्डलकः पिण्डसेक्ता रभेणकः ८ उच्छिखः शरभो भंगो बिल्वतेजा विरोहणः शिली शलकरो मूकः सकु
मा[illegible]ः प्रवेधनः ९ मुद्गरः शिशुरोमा च सुरोमा च महाहनुः एते तक्षकजा नागाः प्रविष्टा हव्यवाहने १० पारावतः पारिया
तः पाण्डरो हरिणः कृशः विहंगः शरभो मेदः प्रमोदः संहतापनः ११ ऐरावतकुलादेते प्रविष्टा हव्यवाहने कौरव्यकुलजान्नागाञ्छृणु मे त्वं द्विजोत्त
म ॥ १२ एरकः कुण्डलो वेणी वेणीस्कन्धः कुमारकः बाहुकः शृंगवेरश्च धूर्तकः प्रातरातकौ १३ कौरव्यकुलजास्त्वेते प्रविष्टा हव्यवाहनं धृतरा
ष्ट्रकुले जातान्छृणु नागान्यथातथं १४ कीर्त्यमानान्मया ब्रह्मन्वातवेगान्विषोल्बणान् शंकुकर्णः पिठरकः कुठारमुखसेचकौ १५ पूर्णां
गदः पूर्णमुखः प्रहासः शकुनिर्दरिः अमाहठः का[illegible]कामठकः सुषेणो मानसोऽव्ययः १६ भैरवो मुण्डवेदांगः पिशंगश्चोद्रपारकः ऋषभो वेगवा
न्नागः पिण्डारकमहाहनू १७ रक्तांगः सर्वसारंगः समृद्धपटवासकौ वराहको वीरणकः सुचित्रश्चित्रवेगिकः १८ पराशरस्तरुणको मणिः
स्कन्धस्तथारुणिः इति नागान्मया ब्रह्मन्कीर्तिताः कीर्तिवर्द्धनाः १९ प्राधान्येन बहुत्वात्तु न सर्वे परिकीर्तिताः एतेषां प्रसवो यश्च प्रसव
स्य च संततिः २० न शक्यं परिसंख्यातुं ये दीप्तं पावकं गताः सप्तशीर्षा[illegible] द्विशीर्षाश्च पंचशीर्षास्तथापरे २१ कालानलविषा घोरा हु
ताः शतसहस्रशः महाकाया महावेगाः शैलशृंगसमुच्छ्रयाः २२ योजनायामविस्तारा द्वियोजनसमायताः [illegible] काम
रूपाः कामबला दीप्तानलविषोल्बणाः २३ २४॥ ॥ ७ ॥ एमाः ११५

दग्धास्तत्र महासत्रे ब्रह्मदण्डनिपीडिताः ॥ ॥ इति महाभारते आदिपर्वणि आस्तीके सूत उवाच इदमत्यद्भुतमिदं चान्यदास्तीकस्यानुशुश्रुमः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ब्रह्मवेदस्तत्तुल्येमात्रवाक्येनतद्रूपोऽहंगोब्रह्मदंडस्तेननिपीडिताः ३८ अध्यायःइत्यमिति १५ खंचगांचांतराद्यावापृथिव्योर्मध्ये अंतरिक्षेइत्यर्थः ६ ० ७ १० ११ स्थ

इंद्रहस्ताच्युतोनागः खएवयदतिष्ठत ततश्चिंतापरोराजाबभूवजनमेजयः २ हूयमानेभृशंदीप्तेविधिवद्वसुरेतसि नस्मसंप्रापतद्वह्नौतक्षको
भयपीडितः ३ शौनकउवाच किंसूततेषांविप्राणांमंत्रग्रामोमनीषिणां नप्रत्यभात्तदाग्नौयत्सपपाततक्षकः ४ सौतिरुवाच तमिंद्रह
स्तान्निर्मुक्तंविसंज्ञंपन्नगोत्तमं आस्तीकस्तिष्ठतिष्ठेतिवाचस्तिस्रोऽभ्युदैरयत् ५ वितस्थेसोंतरिक्षेचहृदयेनविदूयता यथातिष्ठतिवैकश्चि
त्खंचगांचांतरानरः ६ ततोराजाब्रवीद्वाक्यंसदस्यैश्चोदितोभृशं काममेतद्भवत्वेवंयथास्तीकस्यभाषितं ७ समाप्यतामिदंकर्मपन्नगाः
संत्वनामयाः प्रीयतामयमास्तीकः सत्यंसूतवचोस्तुनत् ८ ततोहलहलाशब्दः प्रीतिदःसमजायत आस्तीकस्यवरेदत्तेतथैवोपररामच ९
सपत्रःपांडवेयस्यराज्ञःपारिक्षितस्यह प्रीतिमांश्चाभवद्राजाभारतोजनमेजयः १० ऋत्विग्भ्यःससदस्येभ्योयेतत्रासन्समागताः तेभ्य
श्चप्रददौवित्तंशतशोऽथसहस्रशः ११ लोहिताक्षायसूतायतथास्थपतयेविभुः येनोक्तंतस्यतत्राग्रेसर्पसत्रनिवर्तने १२ निमित्तं
ब्राह्मणइतितस्मैवित्तंददौबहु दत्वाद्रव्यंयथान्यायंभोजनाच्छादनान्वितं १३ प्रीतस्तस्मैनरपतिरप्रमेयपराक्रमः ततश्चकारावभृ
थंविधिदृष्टेनकर्मणा १४ आस्तीकंप्रेषयामासगृहमेवसुसंस्कृतं राजाप्रीतमनाःप्रीतंकृतकृत्यंमनीषिणं १५ ॥ छ॥

पतयेशिल्पिने १२ १३ अवभृथंयज्ञसमाप्ते १४ सुसत्कृतंवस्त्रालंकरणादिभिः शोभितं १५ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
११६

२६ प्रदुद्रावशीघ्रंमातुलायहर्षमाख्याते १७ २१ प्रवणाःनम्राः २२ प्रसंगात्सर्पभयनिवर्तकान्मंत्रानाह असितमित्यादीनात्रद्वितीयः अष्टपादः २३ २४ २५ २६ २७

पं५

पुनरागमनंकार्यमितिचैनंवचोब्रवीत् भविष्यसिसदस्योमेवाजिमेधेमहाक्रतौ २६ तथेत्युक्त्वाप्रदुद्राव तदास्तीकोमुदायुतः कृत्वास्वकार्य
मतुलंतोषयित्वाचपार्थिवं १७ सगत्वापरमप्रीतोमातुलंमातरंचतां अभिगम्योपसंगृह्ययथावृत्तंन्यवेदयत् १८ सौतिरु व एतच्छ्रु
त्वाप्रीयमाणाः समेत्ययेतत्रासन्पन्नगावीतमोहाः आस्तीकेवैप्रीतिमंतोबभूवुरूचुश्चैनंवरमिष्टंवृणीष्व १९ भूयोभूयः सर्वशस्तेब्रु
वंस्तंकिंतेप्रियंकरवामाद्यविद्वन् प्रीतावयंमोक्षिताश्चैवसर्वेकामंकिंतेकरवामाद्यवत्स १० आ कउ व सायंप्रातर्येप्रसन्नात्म
रूपालोकेविप्रामानवायेपरेपि धर्माख्यानंयेपठेयुर्ममेदंतेषांयुष्मन्नैवकिंचिद्भयंस्यात् २१ तैश्चाप्युक्तोभागिनेयःप्रसन्नैरेतत्सत्यं
काममेवंवरंते प्रीत्यायुक्ताः कांक्षितंसर्वशस्तेकर्तारःस्मप्रवणाभागिनेयः २२ असितंचार्तिमंतंचसुनीथंचापियःस्मरेत् दिवा
वायदिवारात्रौनास्यसर्पभयंभवेत् २३ योजरत्कारुणाजातोजरत्कारौमहायशाः आस्तीकःसर्पसत्रेवःपन्नगान्योभ्यरक्षत
तंस्मरंतंमहाभागानमांहिंसितुमर्हथ २४ सर्पापसर्पभद्रंतेगच्छसर्पमहाविष जनमेजयस्ययज्ञांतेआस्तीकवचनंस्मर २५
आस्तीकस्यवचःश्रुत्वायःसर्पोननिवर्तते शतधाभिद्यतेमूर्ध्नाशिंशवृक्षफलंयथा २६ सूतउ व सएवमुक्तस्तुतदाद्विजेंद्रः
समागतैस्तैर्भुजगेंद्रमुख्यैः संप्राप्यप्रीतिंविपुलांमहात्माततोमनोगमनायाथदध्रे २७ एमा ॥ ७॥

म३

एमा॰
११६

॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म२

दृष्टांतेपोऽसि २८ २९ कौतूहलेकीदृक्सर्पसत्रमित्याश्वैपं ३१ रहस्यंसोपर्णोकुमतिसुमतीकद्रुविनतेभुजगाः कामाद्याः सुहृत्तमच्छत्तापशमनः सुपर्णोप्रत्याधीः
शूतकैस्ततेनेच्छतिपणीतरिद्व्यं धाशोत्वजनिहरिशक्रोपरेनरौ १ अप्रतमथनसुस्थपत्नीत्योपिदेवैः पतनमस्तुसंघः स्त्रीमनस्कोनलेभे अपिकणिमवगो

त

सोऽस्यपित्वातुभुजगान्सर्पसत्राद्विजोत्तमः जगामसकालेधर्मात्मादृष्ट्वांतेपुत्रपौत्रवान् २८ इत्याख्यानंमयास्तीकंयथावत्तवकीर्तितं यत्कीर्तं
यित्वासर्पेभ्योनभयंविद्यतेक्वचित् २९ सूतउवाच यथाकथितवान्ब्रह्मन्प्रमतिःपूर्वजस्तव पुत्रायप्रुरुवेप्रीतः पृच्छतेभार्गवोत्तमः ३०
यथाकंश्रुत्वावाक्यंहंतयाचकथितंमया आस्तीकस्य[illegible]कवेर्विप्रश्रीमच्चरितमादितः ३१ श्रुत्वाधर्मिष्ठमाख्यानमास्तीकंपुण्य
वर्द्धनं॥ पन्नांतंवएदृवान्ब्रह्मन्कुतार्थंबुधभाषितं ३२ येनुतेसुमहद्ब्रह्मन्कौतूहलमरिंदम इत्यादिपर्वणिसर्पसत्रसमाप्तं शौनक
उवाच मृगुवंशात्प्रभृत्येवत्वयामेकीर्तितंमहत् आख्यानमखिलंतातसौतेप्रीतोस्मितेनते १ पृच्छामिचैवभूयस्त्वांयथाव
त्सूतनंदन याःकथाव्याससंपन्नास्ताश्चभूयः प्रचक्ष्महे २ तस्मिन्परमदुःपारेसर्पसत्रेमहात्मनां कर्मांतरेषुयज्ञस्यसद
स्यानांतथाध्वरे ३

त३

ष्वंसाध्वसाध्वोरपिस्तोभयममय[illegible]मवश्यंविप्रहेलाश्रयाभ्यां १ त्वागर्भस्तुसंततिस्तुतिरास्तीकेतथासर्वापद्दामपिनिवृत्तिर्ब्राह्मणानस्पश्चक्तिस्त्राती यामा:
वकर्षपते ३ इतिश्री म वा भ रा यां धुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनुनीलकंठकृतेभारतभावदीपे आस्तीकार्थप्रकाशःपर्णुरिति १ विच
ष्टतेविशेषणस्पष्टंकथय २ ३॥ ॥छ॥ छ॥ ॥

त२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४ कर्मान्तरेष्विति वेदाश्रयाः शौनकीयाख्यानादयः अकथयत् वैशम्पायनेन कथाः कथयितुं प्रयोजितवान् वेदाश्रयाभ्योपि कथाभ्य एताः कथाः श्रेष्ठतरा इति भावः ५ ७ भा
वितः योगसंस्कृत आत्मा मनो यस्य सः भावितात्मा तस्य पाठान्तरे न हि तृप्यामि कथ्यमाने त्वयि कथयति ८ ९ १० अध्यायः श्रुत्वेति कालीसत्यवती शक्त्याख्यात् रहित

यावत्सर्वाः कथाश्चित्रा यथार्थं यथातथं तत्तः इच्छामहे श्रोतुं सौते त्वं वै प्रशस्यसे ४ सौतिरु च कर्मान्तरेष्वकथयन्द्विजा वेदाश्रयाः क
थाः व्यासस्त्वकथयन्नित्यमाख्यानं भारतं महत् ५ शौनक उ च महाभारतमाख्यानं पाण्डवानां यशस्करं जनमेजयेन पृष्टः सन् कृष्णद्वै
पायनस्तदा ६ श्रावयामास विधिवत्तदा कर्मान्तरेषु सः तामहं विधिवत्पुण्यां श्रोतुमिच्छामि वै कथां ७ मनःसागरसंभूतां महर्षेर्भाविता
त्मनः कथयस्व सतां श्रेष्ठ न हि तृप्यामि सूतज ८ सौतिरु च हन्त ते कथयिष्यामि महदाख्यानमुत्तमं कृष्णद्वैपायनमतं महाभा
रतमादितः श्रृणु सर्वमशेषेण कथ्यमानं मया द्विज शंसितुं तन्महान्हर्षो ममापीह प्रवर्तते १० इत्यादिपर्वणि कथावेधः सौतिरु
च श्रुत्वा तु सर्पसत्राय दीक्षितं जनमेजयं अभ्यागच्छदृषिर्विद्वान् कृष्णद्वैपायनस्तदा १ जनयामास यं काली शक्तेः पुत्रात्पराशरा
त् कन्यैव यमुनाद्वीपे पाण्डवानां पितामहं २ जातमात्रश्च यः सद्य इष्ट्या देहमवीवृधत् वेदांश्चाधिजगे साङ्गान्सेतिहासान्महायशाः ३

घोऽस्त्रवीर्यं धत्ते वर्धितवान् देहमिति पाठे देहमात्रं स्वरदानेन सरस्वतीयाद्यपबृंहणोरवीवृधत् वर्धितवान् देवीं हिमवाह्वेदानिति चाङ्गैर्धार्यान्स्वयं शिक्षितोऽधिगतवान् ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यन्नैतीति यं तपआदिना कश्चिन्नैति नाप्नोति नातिशेते इति शेषः यत्तत्तपआदिना कश्चिन्नैति न प्राप्नोति तदप्यात्मतत्त्वं स्थविरगोऽयं इति एवं गत्संबंधः तथा च न कर्मणा न प्रजया धनेन न त्यागेनामृतत्वमाप्तवच
नेन [illegible] लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेनेत्यादिश्रुतिभ्यः तपआदिना पितुः पापमात्मन तत्संजातमात्र एवाधिगतवानित्यर्थः मन्युनायस्ये न ४ विव्यास विभक्तवान् होत्राध्वर्यवौद्गात्रा
णि कांडानि त्रेतानुपयुक्तकांडं च पृथक्कृतवानित्यर्थः परावरं निरुपाधिसोपाधिब्रह्मणी जानातीति परावरज्ञः ब्रह्मर्षिः ब्राह्मणश्चासौ हविष्मंत्रद्रष्टा चेत्यर्थः कविः क्रांतमतीतादिदर्शी ५

यन्नैति तपसा कश्चिन्न वेदाध्ययनेन च न व्रतैर्नोपवासैश्च न प्रसूत्या न मन्युना ४ विव्यासैकं चतुर्धा यो वेदं वेदविदां वरः परावरज्ञो ब्रह्म
र्षिः कविः सत्यव्रतः शुचिः ५ यः पांडुं धृतराष्ट्रं च विदुरं चाप्यजीजनत् शांतनोः संततिं तन्वन् पुण्यकीर्तिर्महायशाः ६ जनमेजयस्य
राजर्षेः स महात्मा सदस्तदा विवेश सहितः शिष्यैर्वेदवेदांगपारगैः ७ तत्र राजानमासीनं ददर्श जनमेजयं वृतं सदस्यैर्बहुभिर्देवैरि
व पुरंदरं ८ तथा मूर्द्धाभिषिक्तैश्च नानाजनपदेश्वरैः ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्च कुशलैर्यज्ञसंस्तरे ९ जनमेजयस्तु राजर्षिर्दृष्ट्वा तमृ
षिमागतं सगणोऽभ्युद्ययौ तूर्णं प्रीत्या भरतसत्तमः १० श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीभैरवायनमः॥ ॥श्रीरामजी

पुण्यकीर्तिर्महायशाः पुण्यो गुणैः श्रूयमाणास्तादृशगुणार्जनेन पुनः पुण्यापादयति सा कीर्तिः यथा युधिष्ठिरस्य धर्मनिष्ठत्वं हि विख्यातं ये ख्यातसंज्ञायां किंच यस्य पुरुषमात्मन्हादय सेवनमेव वर्त्
यति स यशः यथा श्मीत्मा चेदस्य यथा विष्णोर्लोकत्रयाक्रमणं पदत्रयेणाव विष्टम्य वा ब्रह्माण्डमस्मेतः ६ सदः यज्ञमंडपं देवैरिव सत्रमेधे रीतिपाठे मेधा शब्दात्मा त्वर्थी यो न्यासश्चेदावगमे
भावद्भिः बहुभिर्बृहस्पतिभिरिव सम्भूतो यमाह बृहस्पतेरेकत्वात् ८ मूर्धाभिषिक्तैः स्थाने अभिषिक्तैर्मूर्धाभिषिक्तैः यज्ञसंस्तरे यज्ञांगानां रचने नुष्ठाने इत्यर्थः १० ॥ ॥ ॥

प१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा०
११८

११ १२ पितामहायकृष्णस्तस्यायकृष्णायव्यासाय १३ विष्टरादिनिर्मधुपर्कार्णार्चनंदर्शितं। तत्रनिविदितांगामनुज्ञापितवान्व्यासोमागामनागामितिमंत्रलिंगात्तस्याश्चवधत्वंमन्यमानः तद्यथैवा
द्येमनुष्याश्चागतेऽ न्स्मिन्वाहेसद्धाणांवावेहतंवाक्षदंतेइ त्यर्थवादस्तूरागप्राप्तानुवादमात्रस्तोनविधायकः मावधिष्टेति निषेधलिंगस्मन्त्रनागामितिनिरपराधत्वहेतसोहूलितस्यचबल तरत्वा

१२२

कांचनंविष्टरंतस्मैसदस्यानुमतः प्रभुः आसनंकल्पयामासयथाशक्रोबृहस्पतेः ११ तत्रोपविष्टंवरदंदेवर्षिगणपूजितं पूजयामासराजें
द्रः शास्त्रदृष्टेनकर्मणा ५२ पाद्यमाचमनीयंचअर्घ्यंगांचविधानतः पितामहायकृष्णायतदर्हायमवेदयत १३ प्रतिगृह्यतुतांपूजांपांड
वाज्जनमेजयात् गांचैवसमनुज्ञाप्यव्यासः प्रीतोभवत्तदा तथार्चयित्वातंप्रणयात्प्रपितामहं १४ उपोपविश्यप्रीतात्मापर्यपृच्छदना
६४ मयं भगवानपितंस्वाकुशलंप्रतिवेद्यच १५ सदस्यैः पूजितः सर्वैः सदस्यानभ्यपूजयत् ततस्तंसहितः सर्वैसदस्यैर्जनमेजयः इदं
पश्चाद्द्विजश्रेष्ठंपर्यपृच्छत्कृतांजलिः २६ जनमेजयउ च कुरूणांपाण्डवानांचभवान्प्रत्यक्षदर्शिवान् तेषांचरितमिच्छामि कथ्यमा
नंत्वयाद्विजः १७ कथंसमभवद्भेदस्तेषामक्लिष्टकर्मणां तच्चयुद्धंकथंवृत्तंभूतांतकरणंमहत् १८ पितामहानांसर्वेषांदेवेनाविष्टचे
तसां कार्त्स्न्येनेतन्ममाचक्ष्वयथावृत्तंद्विजोत्तम १९ १९ ॥ ॥ ॥ ॥

संदष्ट।

तांवेहतंवंध्यांगांकृत्तेहिंसंति १४ उपोपविश्यसमीपेउपविश्य १५ प्रतिवेद्यप्रतिख्याप्यकृत्त्वप्रश्नात्स्वतिवाइदंवक्ष्यमाणं १६ प्रत्यक्षदर्शिवान्प्रत्यक्षवान्प्रत्यक्षदर्शी अन्येभ्योपिदृष्टपंतदृशि
दं वनिष्ठ १७ भेदः वैरंअक्लिष्टंरणादियादिसर्वंकर्मयेषांतेषांअक्लिष्टकर्मणां १८ पितामहानांप्रपितामहानां ॥ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ स्वा०

११८

२० २२ भेदं वैरमूलं सर्वविनाशं च तत्फलं २३ अध्यायः ॥ गुरवे इति मनोबुद्धिसमाधिभिः मनः श्रद्धांगोपलक्षणं बुद्धीति भक्तिश्रद्धयोः समाधिश्चित्तैकाग्र्यं संपूज्य नमस्कारादिना मानयित्वा २
प्रोत्साहतीव प्रोत्साहयतीव परिस्पंदस्तु प्रोत्साहयतीव मे इति पाठे परिस्पंदे शब्दो हेतुः सर्वमर्थं गुरोर्वक्त्रपरिस्पंदः शब्दस्तत्कथां कथयतो गुरोरनुज्ञावचनं तज्जन्या मुत प्रीतिः सोऽपि प्रोत्साहयति ३ ५ नचिरात

सौतिरु च तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णद्वैपायनस्तदा शशास शिष्यमासीनं वैशंपायनमंतिके २० कुरूणां पांडवानां च यथा भे
दोऽभवत्पुरा तदस्मै सर्वमाचक्ष्व यन्मत्तः श्रुतवानसि २१ गुरोर्वचनमाज्ञाय स तु विप्रर्षभस्तदा आचचक्षे ततः सर्वमितिहासं पुरातनं २२ रा
ज्ञे तस्मै सदस्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च सर्वशः भेदं सर्वविनाशं च कुरुपांडवयोस्तदा २३ इत्यादिपर्वणि कथानुबंधे वैशंपायन उवाच गुरवे प्राङ्न
मस्कृत्य मनोबुद्धिसमाधिभिः संपूज्य च द्विजान्सर्वांस्तथान्यान्विदुषो जनान् १ महर्षेर्विश्रुतस्येह सर्वलोके महात्मनः प्रवक्ष्यामि मतं कृत्स्नं व्या
सस्यास्य महात्मनः २ श्रोतुं पात्रं च राजंस्त्वं प्राप्येमां भारतीं कथां गुरोर्वक्त्रपरिस्पंदो मनः प्रोत्साहतीव मे ३ शृणु राजन्यथा भेदः कुरुपां
डवयोरभूत् राज्यार्थे द्यूतसंभूतो वनवासस्तथैव च ४ यथा च युद्धमभवत्पृथिवीक्षयकारकं तत्तेऽहं कथयिष्यामि पृच्छते भरतर्षभ ५ मृ
ते पितरि ते वीरा वनादेत्य स्वमंदिरं नचिरादिव विद्वांसो वेदे धनुषि चाभवन् ६ तांस्तथा सत्ववीर्यौजःसंपन्नान्पौरसंमतान् नामृष्यन्कुरवो दृष्ट्वा
पांडवाञ्छ्रीयशोभृतः ७ ततो दुर्योधनः क्रूरः कर्णश्च सह सौबलः तेषां निग्रहनिर्वासान्विविधांस्ते समारभन् ॥ ८ ॥ ॥ ॥

ऐ४

शीघ्रं विद्वांसोऽभवन् ६ सत्वं देहबलं वीर्यं उत्साहः ओजः शक्तिं द्रियबलं ७ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥=

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० कुलिंगस्य पक्षिणः मतेस्माहसोमहिहितिंहदं दंष्ट्रांतर्गतमांसं च आदातं यततोकलिंगस्येसपपारः ९ सहसमेवाहवदावित्याहिना १० प्रमाणकोट्यां गंगायास्तीर्थविशेषे वृकनामा बृहन्महोऽ
ऽग्निः उदरे यस्य स वृकोदरः १२ १३ विप्रकारेषु अपकारेषु मोक्षणे आशापन्निवारणे प्रतिकारे शातिभयेन शत्रोरप्यापदि निपातनेन १४ १५ संवृतैः गुप्तैः विवृतैः प्रकाशैः
११९

नेतोदुर्योधनः क्रूरः कुलिंगस्यमतेस्थितः पांडवान्विविधोपायैराज्यहेतोरपीडयत् ९ ददावथविषंपापोभीमायधृतराष्ट्रजः जरयामासतद्वी
र्यः सहान्नेनवृकोदरः १० प्रमाणकोट्यांसंसुप्तंपुनर्बध्वावृकोदरं तोयेषुभीमंगंगायाः प्रक्षिप्यपुरमाव्रजत् ११ यदाविबुद्धः कौंतेय
स्तदासंछिद्यबंधनं उदतिष्ठन्महाबाहुर्भीमसेनोगतव्यथः १२ आशीविषैः कृष्णसर्पैः सुप्तंचैनमदंशयत् सर्वेष्वेवांगदेशेषुनममारचशत्रु
हा १३ तेषांतुविप्रकारेषुतेषुतेषुमहामतिः मोक्षणेप्रतिकारेचविदुरोवहितोभवत् १४ स्वर्गस्थोजीवलोकस्ययथाशक्रः सुखावहः
पांडवानांतथानित्यंविदुरोपिसुखावहः १५ यदातुविविधोपायैः संवृतैर्विवृतैरपि नाशकद्विनिहंतुंतान्दैवभाव्यर्थरक्षितान् १६ ततः स
मंत्र्यसचिवैर्वृषदुःशासनादिभिः धृतराष्ट्रमनुज्ञाप्यजातुषंगृहमादिशत् १७ सुतप्रियैषीतान्राजापांडवानंबिकासुतः ततोविवासया
मासराज्यभोगबुभुक्षया १८ तेप्रातिष्ठंतसहितानगरान्नागसाह्वयात् प्रस्थानेचाभवन्मंत्री क्षत्तातेषांमहात्मनां १९ तेनमुक्ताजतुग
हान्निशीथेप्राद्रवन्वनं ततः संप्राप्यकौंतेयानगरंवारणावतं २० ॥

दैवभाव्यर्थरक्षितान् दैवेनादृष्टेनभावीकुरुक्षयः पांडवराज्यलाभादिरर्थः तस्मिन्रक्षितान् १६ वृषः कर्णः जातुषंलाक्षामयं १७ १८ क्षत्ताविदुरः १९ तेनक्षत्त्राप्रेरितो न २०
राम० ११९

पुरोचनात् आत्मानं रक्षमाणाः रक्षंतः सुरुंगं अपनेतो बिलं विवरं २२ वननिर्झरे वननिर्झरसमीपे २३ समवबोधनात् प्राकट्यात् २४ २८ निहत्य नागरगणांशोकं व्यपनीतवान् हर्षयदि:

मवसंस्ते महात्मानो मात्रा सह परंतपाः धृतराष्ट्रेणाज्ञप्ता उषिता जतुवेश्मगृहे २१ पुरोचनाद्रक्षमाणाः संवत्सरमतंद्रिताः सुरुंगां कारयित्वा तु
विदुरेण प्रचोदिताः आदीप्य जातुषं वेश्म दग्ध्वा चैव पुरोचनं २२ प्राद्रवन्भयसंविग्ना मात्रा सह परंतपाः ददृशुर्दारुणं रक्षो हिडिंबं वननि-
र्झरे २३ हत्वा च तं राक्षसेंद्रं भीताः समवबोधनात् निशि संप्राद्रवन्पार्था धार्तराष्ट्रभयार्दिताः २४ प्राप्ता हिडिंबा भीमेन यत्र जातो घटोत्क-
चः एकचक्रां ततो गत्वा पांडवाः संशितव्रताः २५ वेदाध्ययनसंपन्नास्ते भवन्ब्रह्मचारिणः ते [illegible] तत्र नियताः कालं कंचिद्वसुर्नरर्षभाः
२६ मात्रा सहैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने तत्रासमासाद्बुभुक्षितं पुरुषादं वृकोदरः २७ भीमसेनो महाबाहुर्बकं नाम महाबलं
तं चापि पुरुषव्याघ्रो बाहुवीर्येण पांडवः २८ निहत्य तरसा वीरो नागरान्पर्यसांत्वयत् ततस्ते शुश्रुवुः कृष्णां पांचालेषु स्वयंवरां २९ श्रु-
त्वा चैवाभ्यगच्छंत गत्वा चैवालभंत ते ते तत्र द्रौपदीं लब्ध्वा परि संवत्सरोषिताः ३० विदिता हास्तिनपुरं प्रत्याजग्मुररिंदमाः त उक्ता धृतरा-
ष्ट्रेण राज्ञा शांतनवेन च ३१ भ्रातृभिर्विग्रहस्तात कथं वो न भवेदिति अस्माभिः खांडवप्रस्थे युष्मद्वासोनुचिंतितः ३२ ॥ ॥ ॥

स्वयं वृणुते इति स्वयंवरा तां २९ ३० शांतनवेन भीष्मेण ३१ ३२ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० १२०

सवैसंवत्सरंपूर्णंमासंचैकंवनेवसदितिदशसंख्यापूरकत्वान्मासशब्देनदशगृह्यन्ते।संवत्सरंपूर्णमेकंचनामासंपूर्णमेवंतेनएकादशसंवत्सरादशमासाश्चभवंतितेषांचसौराणांप्रसहस्रपादपंचदिन

म

तस्माज्जनपदोपेतंसुविभक्तमहापथं वासायखांडवप्रस्थंव्रजध्वंगतमत्सराः ३३ तयोस्तद्वचनाज्जग्मुः सहसर्वैः सुहृज्जनैः नगरंखांडवप्रस्थं
रत्नान्यादायसर्वशः ३४ तत्रतेन्यवसन्पार्थाः संवत्सरगणान्बहून् वशेशस्त्रप्रतापेनकुर्वंतोन्यान्महीक्षितः ३५ एवंधर्मप्रधानास्तेसत्यव्रतपरा
यणाः अप्रमत्तोत्थिताः क्षांताः प्रतपन्तोहितान्बहून् ३६ अन्वपद्यंतभीमसेनस्तुदिशंप्राचींमहायशाः उदीचीमर्जुनोवीरः प्रतीचींनकुलस्तथा
३७ दक्षिणांसहदेवस्तुविजिग्येपरवीरहा एवंचक्रुरिमांसर्वेवशेकृत्स्नांवसुंधरां ३८ पंचभिः सूर्यसंकाशैः सूर्येणचविराजता षट्सूर्ये
स ४ वाभवत्पृथ्वीपांडवैः सत्यविक्रमैः ३९ ततोनिमित्तेकस्मिंश्चिद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः वनंप्रस्थापयामासतेजस्वीसत्यविक्रमः प्राणेभ्योपिप्रि
यतरंभ्रातरंसव्यसाचिनं अर्जुनंपुरुषव्याघ्रंस्थिरात्मानंगुणैर्युतं ४१ सवैसंवत्सरंपूर्णंमासंचैकंवनेवसत् ततोगच्छद्धृषीकेशंद्वारव
त्यांकदाचन ४२ लब्धवांस्तत्रबीभत्सुर्भार्यांराजीवलोचनां अनुजांवासुदेवस्यसुभद्रांभद्रभाषिणीं ४३ साशचीवमहेन्द्रेणश्रीः
कृष्णेनेवसंगता सुभद्रायुयुजेप्रीत्यापांडवेनार्जुनेनह ४४

वृद्ध्याभावनाद्वादशाब्दाः भवंति। अन्येतुमासशब्देनद्वादशसंख्यालक्षयंतः एकशब्दः वैयर्थ्यमेकवचनात्पपत्तिंचवनेकृंतेवनेऽस्यपलंश्रगाणांनगास्सापि ४२ ४४ ॥ ॥ एम० १२०

नीतोति। खांडवदाहइतिशेषः अवसायः एवमेवेदंकरिष्यामीतिनिश्चयः ४६ वासौर्युक्ताविति शेषः कपिलक्षणंवानरध्वजं ४७ यत्रखांडवदाहे ४८ अश्वैः पाशैर्धृतेनेसर्थः ४९ ५०

अतर्पयच्चकौंतेयः खांडवेहव्यवाहनं वीभत्सुर्वासुदेवेनसहितोनृपसत्तम ४५ नातिभारोहिपार्थस्यकेशवेनसहाभवत् व्यवसायसहाय
स्यविष्णोः शत्रुवधेष्विव ४६ पार्थायाग्निर्ददौचापि गांडीवंधनुरुत्तमम् इषुधीचाक्षयैर्बाणैरथंचकपिलक्षणं ४७ मोक्षयामासवीभत्सु
र्मयंयत्रमहासुरं सचकारसभांदिव्यांसर्वरत्नसमाचितां ४८ तस्यांदुर्योधनोमंदोलोभंचक्रेसुदुर्मतिः ततोक्षैर्वंचयित्वाचसौवलेनयुधिष्ठिरं
वनंप्रस्थापयामासससवर्षाणिपंचच ४९ अज्ञातमेकंराष्ट्रेचततोवर्षंत्रयोदशं ततश्चतुर्दशेवर्षेयाचमानाः स्वकंवसु ५० नालभंतमहा
राजततोयुद्धमवर्त्तत ततस्तेक्षत्रमुत्साद्यहत्वादुर्योधनंनृपं ५१ राज्यंविद्रुतभूयिष्ठंप्रत्यपद्यंतपांडवाः एवमेतत्पुरावृत्तंतेषामक्लिष्टक
र्मणां भेदोराज्यविनाशायजयश्चजयतांवर ५२ इत्यादिपर्वणिकुरुपांडवचरितसूत्राध्यायः जनमेजयउवाच कथितंवैसमासेनत्वया
सर्वंद्विजोत्तम महाभारतमाख्यानंकुरूणांचरितंमहत् कथांत्वनघचित्रार्थांकथयस्वतपोधन विस्तरश्रवणेजातंकौतूहलमतीवमे २
सभवान्विस्तरेणेमांपुनराख्यातमर्हति नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

५१ विद्रुतभूयिष्ठंनष्टप्रायं ५२ अध्यायः कथितमिति १ २ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३ ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
१२१

आवध्यानीष्मद्रोणादीन् ४   ५ वाहूधनवानकथंक्रोधंधृतवाननिगूहवान ६ शक्राद्यधुमितिशेषः ७   ८ ९   अप्रनशागनक्षिपनसकथंक्लेशंसोढवानितिपनवपञ्यते १०

६३

न१

नतत्कारणमल्पंवैधर्मज्ञायत्रपांडवाः अवध्यांसर्वशोनघ्नुःप्रशसंतेचमानवैः ४ किमर्थंतेनरव्याघ्राः शक्ताःसंतोत्यनागसः प्रयुज्यमानान्संक्ले
शान्क्षांतवंतोदुरात्मनां ५ कथंनागायुतप्राणोबाहुशालीवृकोदरः परिक्लिश्यन्नपिक्रोधंधृतवान्वैद्विजोत्तम ६ कथंसाद्रौपदीकृष्णाक्लि
श्यमानादुरात्मभिः शक्तासतीधार्तराष्ट्रान्नैहक्रोधचक्षुषा ७ कथंव्यसनिनंद्यूतेपार्थौमाद्रीसुतौतदा अन्वयुस्तेनरव्याघ्रावाध्यमानादुरात्मभि
ः ८ कथंधर्मभृतांश्रेष्ठः सुतोधर्मस्यधर्मवित् अनर्हःपरमंक्लेशंसोढवान्सयुधिष्ठिरः ९ कथंचवहुलाःसेनाःपांडवःकृष्णसारथिः अस
न्नेकोऽनयत्सर्वाः पितृलोकंधनंजयः १० एतदाचक्ष्वमेसर्वंयथावृत्तंतपोधन यद्यच्चकृतवंतस्तेतत्रतत्रमहारथाः ११ वैशंपायनउवाच क्षणं
कुरुमहाराजविपुलोयमनुक्रमः पुण्याख्यानस्यवक्तव्यः कृष्णद्वैपायनेरितः १२ महर्षेःसर्वलोकेषुपूजितस्यमहात्मनः प्रवक्ष्यामिमतंकृ
त्स्नंव्यासस्यामिततेजसः १३ इदंशतसहस्रंहिश्लोकानांपुण्यकर्मणा सत्यवत्यात्मजेनेहव्याख्यातममितौजसा १४ यइदंश्रावयेद्विद्वान्ये
चेदंशृणुयुर्नराः तेब्रह्मणःस्थानमेत्यप्राप्नुयुर्देवतुल्यतां १५ ॥ ॥ ॥ ॥

नियमं   ११   १२   १३   १४   १५   १५   १५   १५   १५   १५   १५   पाम०
१२१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ऋषिभिर्मन्त्रैः तद्वदृषिवरैः संस्कृतं समं संस्कृतं वा १६ परिनैष्ठिकी यतो निःशेषा मोक्षलब्धिता १९ २० पुंसवनं पुमांस्तु यत्नेऽस्मिन्नश्नुते २३ ३५ अनसूयतां गुणो बुद्धे दोषारोपमकुर्वतां २६ ॥

इदं हि वेदैः सम्मितं पवित्रमपि चोत्तमं श्रव्याणामुत्तमं चेदं पुराणमृषिसंस्कृतं १६ अस्मिन्नर्थश्च कामश्च निखिलेनोपदेक्ष्यते इतिहासे महा
पुण्ये बुद्धिश्च परिनैष्ठिकी १७ अक्षुद्रान्दानशीलांश्च सत्यशीलाननास्तिकान् कार्ष्णं वेदमिमं विद्वाञ्छ्रावयित्वार्थमश्नुते १८ भ्रूणहत्याकृ
तं चापि पापं जह्यादसंशयं इतिहासमिमं श्रुत्वा पुरुषोऽपि सुदारुणः १९ मुच्यते सर्वपापेभ्यो राहुणा चन्द्रमा यथा जयो नामेतिहासोऽयं श्रोत
व्यो विजिगीषुणा २० महीं विजयते राजा शत्रूंश्चापि पराजयेत् इदं पुंसवनं श्रेष्ठमिदं स्वस्त्ययनं महत् २१ महिषीयुवराजाभ्यां श्रोतव्यं
बहुशस्तथा वीरं जनयते पुत्रं कन्यां वा राज्यभागिनिं २२ धर्मशास्त्रमिदं पुण्यमर्थशास्त्रमिदं परं मोक्षशास्त्रमिदं पुण्यं व्यासेनामितबुद्धिना २३
संप्रत्याचक्षते चेदं तथा श्रोष्यंति चापरे पुत्राः शुश्रूषवः सन्ति प्रेष्याश्च प्रियकारिणः २४ शरीरेण कृतं पापं वाचा च मनसैव च सर्वं संत्यजति क्षिप्रं
य इदं शृणुयान्नरः २५ भरतानां महज्जन्म शृण्वतामनसूयतां नास्ति व्याधिभयं तेषां परलोकभयं कुतः २६ धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं स्वर्ग्यं त
थैव च कृष्णद्वैपायनेनेदं कृतं पुण्यं विकीर्षुणा २७ कीर्तिं प्रथयता लोके पांडवानां महात्मनां अन्येषां क्षत्रियाणां च भूरिद्रविणतेजसां
२८ सर्वविद्यावदातानां लोके प्रथितकर्मणां य इदं मानवो लोके पुण्यार्थं ब्राह्मणांछ्रुवीन २९ ॥ ॥ ॥ ॥

२७ २८ २९ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३३ अनेकजननत्वम् अनेकेभ्यःपत्युः इतिकाम्यः जननंतस्यविरस्मिन्नितितन्नितथा सर्वश्रुतिसमूहः सर्वासांश्रुतीनांकर्मब्रह्मपरायणांसमूहएवायं ३४ ३५ ३६ ३७

आ०
१२२

श्रावयेतमहापुराणंतस्यधर्मः सनातनः कुरूणांप्रथितंवंशंकीर्तयन्सततंशुचिः ३० वंशमाप्नोतिविपुलंलोकेपूज्यतमोभवेत् योधीतेभारतं
पुराणंब्राह्मणोनियतव्रतः चतुरोवार्षिकान्मासान्सर्वपापैःप्रमुच्यते ३१ विज्ञेयःसचवेदानांपारगोभारतंपठन् देवाराजर्षयोह्यत्र पुण्या
ब्रह्मर्षयस्तथा ३२ कीर्त्यंतेधूतपाप्मानः कीर्त्यतेकेशवस्तथा भगवांश्चापिदेवेशोयत्रदेवीचकीर्त्यते ३३ अनेकजननोयत्रकार्त्ति
केयस्यसंभवः ब्राह्मणानांगवांचैवमाहात्म्यंयत्रकीर्त्यते सर्वश्रुतिसमूहोयंश्रोतव्योधर्मबुद्धिभिः ३४ यइदंश्रावयेद्विद्वान्ब्राह्मणानि
हपर्वसु धूतपाप्माजितस्वर्गोब्रह्मगच्छतिशाश्वतं ३५ श्रावयेद्ब्राह्मणांश्राद्धेयश्चैमंपादमंततः अक्षय्यंतस्यतच्छ्राद्धमुपावर्त्तेत्पितॄनिह
३६ अह्नायदेनःक्रियतेइंद्रियैर्मनसापिवा ज्ञानादज्ञानतोवापिप्रकरोतिनरश्चयत् तन्महाभारताख्यानंश्रुत्वैवप्रविलीयते ३७
भारतानांमहज्जन्ममहाभारतमुच्यते निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते ३८ भारतानांपतश्चायमितिहासोमहाद्भुतः महतोह्येनसो
मर्त्यान्मोचयेदनुकीर्तितः ३९ त्रिभिर्वर्षैर्लब्धकामः कृष्णद्वैपायनोमुनिः नित्योत्थितःशुचिःशक्तोमहाभारतमादितः तपोनियमा म
स्थायकृतमेतन्महर्षिणा तस्मान्नियमसंयुक्तैःश्रोतव्यंब्राह्मणैरिदं ४१ ॥ ॥ ॥ ॥

३९ ४० ४१ श्रीकृष्णजयकृष्णजयकृष्णजयकृष्ण॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ आ०
१२२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४२ सर्वथाधुनाः साधुनावावर्त्मनावर्त्तमानाअपिकृताः कृतैः कर्मणापापपुण्यैः तेनशोच्याः एतच्छ्रवणादेवसर्वस्यपापपरिहारोभवतीभावः ४३ सिद्धिर्धर्मफलंवित्तसमृद्ध्यादितत्तामिति
। स्वर्गादप्येतच्छ्रवणंश्रेयस्करंमुक्तिहेतुत्वादितिभावः ४४ आहुः श्रद्धावान् ४५ ४६ ४७ अव्यक्तमूर्त्यर्थतोरम्यंकृतित्वेशाह्ततोरम्यं ४८ ४९ सदोत्थायीसदोद्युक्तः ५०

कृष्णप्रोक्तामिमांपुण्यांभारतीमुत्तमांकथां श्रावयिष्यंतियेविप्रायेचश्रोष्यंतिमानवाः ४२ सर्वथावर्त्तमानावैनतेशोच्याःकृताकृतैः नरेण
धर्मकामेनसर्वः श्रोतव्यइत्यपि ४३ निखिलेनेतिहासोयंततः सिद्धिमवाप्नुयात् नतांस्वर्गगतिंप्राप्यतुष्टिंप्राप्नोतिमानवः ४४ यांश्रुत्वेवम
हापुण्यमितिहासमुपाश्नुते शृण्वञ्छ्राद्धःपुण्यशीलःश्रावयंश्चेदमद्भुतं ४५ नरःफलमवाप्नोतिराजसूयाश्वमेधयोः यथासमुद्रोभगवान्य
थामेरुर्महागिरिः ४६ उभौख्यातौरत्ननिधीतथाभारतमुच्यते इदंहिवेदैः संमितंपवित्रमपिचोत्तमं ४७ श्रव्यंश्रुतिसुखंचैवपावनंशी
लवर्द्धनं यइदंभारतंराजन्वाचकायप्रयच्छति ४८ तेनसर्वामहीदत्ताभवेत्सागरमेखला पारिक्षितकथांदिव्यांपुण्यायविजयायच ४९
कथ्यमानांमयाकृत्स्नांशृणुहर्षकरीमिमां त्रिभिर्वर्षैः सदोत्थायीकृष्णद्वैपायनोमुनिः ५० महाभारतमाख्यानंकृतवानिदमद्भुतं धर्मे
चार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभ यदिहास्तितदन्यत्रयन्नेहास्तिनतत्क्वचित् ५१ इत्यादिपर्वणिभारतप्रशंसा॥ ॥ ॥ ॥

अद्भुतत्वमेवाह धर्मेचेतिधर्मादिचतुष्टयेयत्प्रतिपाद्यंचकारचतुष्टयोक्तेःअधर्मानर्थदुःखसंसाररूपेचतुष्केहानव्येचविषयेहेयमुपादेयंचकृत्स्नं अत्रैवनिरूपितं इतोधिकंग्रंथांतरे नास्तीतिकार्त्स्न्येनसर्वैर्मो
शास्त्राणामर्थंज्ञातुकामेनैतदेवाध्येतव्यमितिसमुदायार्थः ५१ अध्यायः॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

राजेतिरंजकला ~~ राजामहीपतिः पृथ्वीपालकः वसुः उपरिचरः १ २ ३ साक्षात्प्रसन्नोभूप ४ नसंकीर्येतनिनीयकत्वात् ५ ७ पशव्यः पशुभ्योहितः स्वारक्ष्यः स्वः स्वर्गः तत्रत्यः
अतएवारक्ष्यः ८ ९ १० गाः बलीवर्दानिर्देशो ः कृष्टपच्यइतिहलधुरिनयुंजतेनापिशकटधुरिपृष्ठवाहेवतत्कार्यसिद्धेरितिभावः कृशानदीनानाथादीन् । संधुक्षयंतिपुष्टान्कुर्वंति

वैशंपायनउ च राजोपरिचरोनामधर्मनित्योमहीपतिः बभूवमृगयांगंतुंसदाकिलधृतव्रतः १ सचेदिविषयंरम्यंवसुःपौरवनंदनः इंद्रोपदेशा
ज्जग्राहग्रहणीयंमहीपतिः २ तमाश्रमेन्यस्तशस्त्रंनिवसंतंतपोनिधिंदेवाः शक्रपुरोगावैराजानमुपतस्थिरे ३ इंद्रत्वमर्होराजायंतपसेत्यनुचिंत्य
वै तंसांत्वेननृपंसाक्षात्तपसः संन्यवर्तयत् ४ देवाऊचुः नसंकीर्येतधर्मोयंपृथिव्यांपृथिवीपते त्वयाहिधर्मोविधृतः कृत्स्नंधारयतेजगत् ५
इंद्रउ च लोकेधर्मंपालयत्वंनित्ययुक्तः समाहितः धर्मयुक्तस्ततोलोकान्पुण्यानाप्स्यसिशाश्वतान् ६ दिविष्ठस्यभुविष्ठस्त्वंसखाभूत्वाममप्रियः
रम्यः पृथिव्यांयोदेशस्तमावसनराधिपः ७ पशव्यश्चैवपुण्यश्चप्रभूतधनधान्यवान् स्वारक्ष्यश्चैवसौम्यश्चभोग्यैर्भूमिगुणैर्युतः ८ अत्यन्यान्ये
षदेशोहिधनरत्नादिभिर्युतः वसुपूर्णाचवसुधावसचेदिषुचेदिप ९ धर्मशीलाजनपदाः सुसंतोषाश्चसाधवः नचमिथ्याप्रलापोत्रस्वैरेष्व
पिकुतोन्यथा १० नचपित्राविभज्यंतेपुत्रागुरुहितेरताः युंजतेधुरिनोगाश्चकृशान्संधुक्षयंतिच ११ सर्वेवर्णाः स्वधर्मस्थाः सदाचेदिषुमानद
नतेस्त्यविदितंकिंचित्त्रिलोकेषुयद्भवेत् १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पु२

यद्वाहृष्यमान्कृत्वधुरिपंजतेयस्मात्सधुक्षयंतीति। अमेत्यगाः स्वागवीः तासामप्यंध्रादिदेशेषुधुरियोजनंदृष्टंतदिहनास्तीत्यर्थः ११ नतेइति। आत्मज्ञानात्सर्वज्ञोभविष्यसीत्यर्थः १२॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उपपत्स्यते उपस्थाने १३ १४ वैजयंतीं विजयहेतुं त्वं अविक्लांतं मेघा धारयिष्यति पालयिष्यति न तु विक्लांतं अनया शस्त्रमेव तावत्त्वां न बाधिष्यत इति भावः १५ लक्ष्मणं चिह्नं १६ इष्टप्रदानं श्री
तिदानं समुदिश्य यष्टिं ददौ १७ शक्रस्य पूजार्थं मानार्थं । तस्याः यष्टेः गते संवत्सरांते यष्टिप्रवेशो द्यापि महाराष्ट्रादिषु दृश्यते १८ १९ अपरेद्युः प्रतिपदि द्वितीयसंवत्सरादौ ।
अस्य छ्रयः ऊर्ध्व स्थापनं पिटकैः मंजूषारूपैर्वस्त्रमयैः कोशैः यद्वा कांच्या मिव पेटिकाः स्वर्णादिमय्यो वेष्टकाः यद्यपि भाषायां प्रसिद्धायास्याः पिटकः पेटकः पेटा मंजूषाथ विहं

देवोपभोग्यं दिव्यं त्वामाकाशे स्फाटिकं महत् आकाशगं त्वां महत्तं विमानमुपपत्स्यते १३ त्वमेकः सर्वमर्त्येषु विमानवरमास्थितः चरिष्य
स्युपरिस्थो हि देवो विग्रहवानिव १४ ददामि ते वैजयंतीं मालामम्लानपंकजां धारयिष्यति संग्रामे या त्वां शस्त्रैरविक्षतं १५ लक्ष्मणं वै तदे
वेंद्रमविता तेन राधिप इंद्रमालेति विख्यातं धन्यमप्रतिमं महत् १६ यष्टिं च वैणवीं तस्मै ददौ वृत्रनिषूदनः इष्टप्रदानमुद्दिश्य शिष्टानां प्रतिपा
लिनीं १७ तस्याः शक्रस्य पूजार्थं भूमौ भूमिपतिस्तदा प्रवेशं कारयामास गते संवत्सरे तदा १८ ततः प्रभृति चाद्यापि यष्टेः क्षितिपसत्तमैः
प्रवेशः क्रियते राजन्यथा तेन प्रवर्तितः १९ अपरेद्युस्तथा चास्याः क्रियते ऽच्छ्रयो नृपैः अलंकृतायाः पिटकैर्गंधैर्माल्यैश्च भूषणैः २० मा
ल्यदामपरिक्षिप्ता विधिवत्क्रियतेऽपि च भगवान्पूज्यते चात्र हंसरूपेण चेश्वरः स्वयमेव गृहीतेन वसोः प्रीत्या महात्मनः २१ स तां पूजां महेंद्र
स्तु दृष्ट्वा देवः कृतां शुभां वसुना राजमुख्येन प्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः २२ ये पूजयिष्यंति नरा राजानश्च महं मम कारयिष्यंति च मुदा यथा
चेदिपतिर्नृपः २३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥=

गिकेत्यमरः २० हंसरूपेणायुक्तो हंसरूपी । तस्यैव बुद्धिस्थस्य रूपस्य विशेषणं स्वयमेव गृहीतेनेति हंसरूपेण वासव इति पाठे स्पष्टोऽर्थः २१ देवः कृतामिति पाठः विसर्गाभावेन देवेति जनमेजयसं
बोधनं २२ महं उत्सवं मह उद्धव उत्सव इत्यमरः २३ ॥ ⁘ ⁘ ⁘ ⁘

२५ २६ वरदानंचमहापन्नास्मितैः २७ ३० वासवाः वसुपुत्राः ३२ इंद्रप्रसादेइंद्रदत्तेविमाने ३३ पुरोपवाहिनीपुरसमीपेवहंतीश्रोतस्विनीत। आत्ममेवावरुरोध ३४ ३५

तेषांश्रीर्विजयश्चैववसतश्चात्तांभविष्यति तथास्फीतोजनपदेषु दिनस्त्वभविष्यति २४ एवंमहात्मनातेनमहेंद्रेणानराधिप वसुःप्रीत्यामघवता
महाराजोभिसत्कृतः २५ उत्सवंकारयिष्यंतिसदाशक्रस्ययेनराः भूमिरत्नादिभिर्दानैस्तथापूज्याभवंतिते २६ वरदानमहाय्यज्ञैस्तथाशक्रोत्सवेनच
संपूजितोमघवतावसुश्चेदीश्वरोनृपः २७ पालयामासधर्मेणचेदिस्थःपृथिवीमिमां इंद्रप्रीत्याचेदिपतिश्चकारेंद्रमहंवसुः २८ पुत्राश्चास्यम
हावीर्याःपंचासन्नमितौजसः नानाराज्येषुचसुतान्सम्राडभ्यषेचयत २९ महारथोमागधानांविश्रुतोयोबृहद्रथः प्रत्यग्रहः कुशांबश्चयमा
हुर्मणिवाहनं ३० मावेल्लश्चयदुश्चैवराजन्यश्चापराजितः एतेतस्यसुताराजन्राजर्षेर्भूरितेजसः ३१ न्यवेशयन्नाम्नभिःस्वैस्तेदेशांश्चपुरा
णिच वासवाःपंचराजानःपृथग्वंशाश्चशाश्वताः ३२ वसंतमिंद्रप्रासादेआकाशेस्फाटिकेचतं उपतस्थुर्महात्मानंगंधर्वाप्सरसोनृपं ३३
राजोपरिचरेत्येवंनामतस्याथविश्रुतं पुरोपवाहिनींतस्यनदींशुक्तिमतींगिरिः अरौत्सीच्चेतनायुक्तःकामात्कोलाहलःकिल ३४ गि
रिंकोलाहलंतंतुपदावसुरताडयत निश्चक्रामततस्तेनप्रहारविवरेणसा ३५ तस्यांनद्यामजनयन्मिथुनंपर्वतःस्वयं तस्मात्विमोक्ष
णात्प्रीतानदीराज्ञेन्यवेदयत ३६ यःपुमानभवत्तत्रतंसराजर्षिसत्तमः वसुर्वसुप्रदश्चक्रेसेनापतिमरिंदमः ३७ चकारपत्नींकन्यांतुतथातांगिरि
कांनृपः वसोःपत्नीतुगिरिकाकामकालंन्यवेदयत ऋतुकालमनुप्राप्तास्नातापुंसवनेशुचिः ३८ ॥

नद्दीराज्ञेन्यवेदयतमिथुनमिसनवपन्नते ३६ ३७ ऋंसवनेपुंप्रसवयोग्येकाले ३८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तदहः तस्मिन्दिने ३९ ४५ सिंहावलोकनेनाशोकमेवविशिनष्टि मधुगंधैरिति वायुनाकामोद्दीपकेन धूम्रं मलिनं रतिकर्म तदर्थमंदस्त्रीविषयांधीतिमन्मथस्तामेवमनसागात्तत्पार्श्वमान

तदहः पितरश्चैनमूचुर्जहि मृगानिति तं राजसत्तमं चीतासदामतिमतां वर ३९ स पितॄणां नियोगं तमनतिक्रम्य पार्थिवः चचार मृगयां कामी गिरिका
मेवसंस्मरन् अतीवरूपसंपन्नां साक्षाल्लक्ष्मीमिवापरां ४० अशोकैश्चंपकैश्चूतैरनेकैरतिमुक्तकैः पुन्नागैः कर्णिकारैश्च बकुलैर्दिव्यपाटलैः ४१ पाटलै
र्नारिकेलैश्च चंदनैश्चार्जुनैस्तथा एतैरन्यैर्महावृक्षैः पुण्यैः स्वादुफलैर्युतं ४२ कोकिलाकुलसंनादं मत्तभ्रमरनादितं वसंतकाले तत्तस्य वनं चैत्ररथोप
मं ४३ मन्मथाभिपरीतात्मा नापश्यद्गिरिकां तदा अपश्यन्कामसंतप्तश्चरमाणो यदृच्छया ४४ पुष्पसंछन्नशाखाग्रं पल्लवैरुपशोभितं अशोकं स्तव
कैश्छन्नं रमणीयमपश्यत ४५ अधस्तात्तस्य छायायां सुखासीनो नराधिप मधुगंधैश्च संयुक्तं पुष्पगंधमनोहरं वायुना प्रेर्यमाणः स धूम्राय मुदम
न्वगात् ४६ तस्य रेतः प्रचस्कंद चरतो गहने वने ४७ स्कन्नमात्रं च तद्रेतो वृक्षपत्रेण भूमिपः प्रतिजग्राह मिथ्या मे न पतेदेतदुत्सृजत ४८ इदं मि
थ्या परिस्कन्नं रेतो मे न भवेदिति ऋतुश्च तस्याः पत्न्या मे न मोघः स्यादिति प्रभुः ४९ संचिन्त्यैवं तदा राजा विचार्य च पुनः पुनः अमोघत्वं च वि
ज्ञाय रेतसो राजसत्तमः ५० शुक्रप्रस्थापनं कालं महिष्याः प्रसमीक्ष्य वै अभिमंत्र्याथ तच्छुक्रमारात्तिष्ठंतमाशुगं सूक्ष्मधर्मार्थतत्त्वज्ञो गत्वा श्येन
नं ततोब्रवीत् ५१ मत्प्रियार्थमिदं सोम्य शुक्रं मम गृहं नय गिरिकायाः प्रयच्छाशु तस्या ह्यार्तवमद्य वै ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

संहृत्य मकरोदित्यर्थः ४६ प्रचस्कंद पपात ४७ मिथ्या व्यर्थं वृथात्वेनालीकं पापं ४ ४९ ५० अभिमंत्र्य पुत्रोत्पत्तिलिंगैर्मन्त्रैः स्पृष्ट्वा आशुगा एतद्विमानेकदेशोत्पन्नपि ५१
आर्त्तवं ऋतुकालीनं स्नानम् ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५३ ५४ युध्यतोः सतोः ५५ अद्रिकाद्रिकेति नामसाम्यादेकस्या एवाप्सरसो व्यवहृत्यभेदे नदेह दूषं ज्ञेयं । अन्यथा एतेऽपि मिथ्या संकल्पत्वापत्तेः ५६ ५७ मासे दशमे प्राप्ते एवं बंधुरिति संबंधः

स्वा०
१२५

म१

गृहीत्वा तत्तदा श्येनस्तूर्णमुत्पत्य वेगवान् जवं परममास्थाय प्रदुद्राव विहंगमः ५३ तमपश्यदथायान्तं श्येनं श्येनस्तथापरः अभ्यद्रवच्च तं सद्यो दृष्ट्वै
वामिषशंकया ५४ तुंडयुद्धमथाकाशे तावुभौ संप्रचक्रतुः युध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापि यमुनांभसि ५५ तत्राद्रिकेति विख्याता ब्रह्मशापाद्वराप्सराः मी
नभावमनुप्राप्ता बभूव यमुनाचरी ५६ श्येनपादपरिभ्रष्टं तद्वीर्यमथ वासवं जग्राह तरसोपेत्य साद्रिका मत्स्यरूपिणी ५७ कदाचिदपि मत्सीं तां व
बंधुर्मत्स्यजीविनः मासे च दशमे प्राप्ते तदा भरतसत्तम ५८ उज्जह्रुरुदरात्तस्याः स्त्रीपुमांसं च मानुषं आश्चर्यभूतं तद्गत्वा राज्ञेऽथ प्रत्यवेदयन् ५९
काये मत्स्या इमौ राजन्संभूतौ मानुषाविति तयोः पुमांसं जग्राह राजोपरिचरस्तदा ६० स मत्स्यो नाम राजासीद्धार्मिकः सत्यसंगरः साप्सरा मुक्तशा
पा च क्षणेन समपद्यत ६१ या पुरोक्ता भगवता तिर्यग्योनिगता शुभा मानुषौ जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि ६२ ततः सा जनयित्वा तौ
विशस्ता मत्स्यघातिना संत्यज्य मत्स्यरूपं सा दिव्यं रूपमवाप्य च ६३ सिद्धर्षिचारणपथं जगामाथ वराप्सराः सा कन्या दुहिता तस्या मत्स्या मत्स्यस
गंधिनी ६४ राज्ञा दत्ता च दाशाय कन्येयं ते भवत्विति रूपसत्वसमायुक्ता सर्वैः समुदिता गुणैः ६५ सा तु सत्यवती नाम मत्स्यघात्यभिसंश्रयात् आ
सीत्सा मत्स्यगंधैव कंचित्कालं शुचिस्मिता ६६ शुश्रूषार्थं पितुर्नावं वाहयंतीं जले च तां तीर्थयात्रां परिक्रामन्नपश्यद्वै पराशरः ६७ ॥ ॥

अ३ वा१

५८ उज्जह्रुः उद्धृतवंतः ५९ काये देहे । मत्स्याः मत्स्ययोषायाः ६० ६३ मत्स्यसंगंधिनी नाम मत्स्यसमानगंधा ६४ दाशाय कैवर्ताय ६५ ६६ ६७ ॥ ॥ रा०
१२५

६६ ६७ चकमेकामितवान ६८ ६९ ७० नीहारंरूपिकां ७१ ७२ पितृवशेऽइच्छातदनुसारिणीपितृवशानुगां ७३ नरखातंदूषि   तंनोस्महेकन्यात्वदूषणादिसर्थः ७४ ७८

व ४

अतीवरूपसंपन्नांसिद्धानामपिकांक्षितां दृष्ट्वैवचसतांधीमांश्चकमेचारुहासिनी ६८ दिव्यांतांवासवीकन्यांरंभोरूंमुनिपुंगवः संगमंममकल्याणिकुरुष्वे
त्यभ्यभाषत ६९ साब्रवीत्पश्यभगवन्पारावारेस्थितान्ऋषीन् आवयोर्दृष्टयोरेभिः कथंनुस्यात्समागमः ७० एवंतयोक्तोभगवान्नीहारमसृजत्प्र
भुः येनदेशः ससर्वस्तुतमोभूतइवाभवत् ७१ दृष्ट्वासृष्टंतुनीहारंततस्तंपरमर्षिणा विस्मितासाभवत्कन्याव्रीडिताचतपस्विनी ७२ सत्यवत्यु व
विद्धिमांभगवन्कन्यांसदापितृवशानुगां त्वत्संयोगाच्चदुष्येतकन्याभावोममानघ ७३ कन्यात्वेदूषितेचापिकथंशक्ष्येद्विजोत्तम गंतुंगृहंगृहेचाहंधी
मन्नस्थातुमुत्सहे ७४ एतत्संचिंत्यभगवन्विधत्स्वयदनंतरं एवमुक्तवतींतांतुप्रीतिमान्ऋषिसत्तमः ७५ उवाचमत्प्रियंकृत्वाकन्यैवत्वंभविष्यसि वृणी
ष्ववरंभीरुयंत्वमिच्छसिभाविनी ७६ वृथाहिनप्रसादोमेभूतपूर्वः शुचिस्मिते एवमुक्तावरंवव्रेगात्रसौगंध्यमुत्तमं ७७ साचास्मैभगवान्प्रादान्मन
सः कांक्षितंप्रभुः ततोलब्धवराप्रीतास्त्रीभावगुणभूषिता ७८ जगामसहसंसर्गमृषिणाद्भुतकर्मणा तेनगंधवतीत्येवंनामास्याः प्रथितंभुवि ७९
तस्यास्तुयोजनाद्गंधमाजिघ्रंतिनराभुवि तस्यायोजनगंधेतिततोनामापरंस्मृतं ८० इतिसत्यवतीहृष्टालब्ध्वावरमनुत्तमं पराशरेणसंयुक्तासद्योगर्भं
सुषावसा ८१ जज्ञेचयमुनाद्वीपेपाराशर्यःसवीर्यवान् समातरमनुज्ञाप्यतपस्येवमनोदधे ८२ स्मृतोहंदर्शयिष्यामिकृत्येष्वितिचसोब्रवीत्
एवंद्वैपायनोजज्ञेसत्यवत्यांपराशरात् ८३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
व ४

स्त्रीभावेयोगुणाः पुष्पवत्त्वातेनभूषिताप्रघाः पुष्पवतसंभूदित्यर्थः ७९ वांकयाभावेमेगंध्यंवलक्ष्यासद्योगर्भंचसुषाव ८१ ८२ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वीपमेव अयनं स्थानं यस्य स द्वीपायनः स्वार्थे तद्धितः द्वीपायन एव द्वैपायन इति नामनिर्वचनं। न्यस्त इति। पादापसारिणं युगे पादशः क्षीयमाणं कलेरादौ पादमात्रमवशिष्टमित्यर्थः एवं आयुरादि ह्रा

संवीक्ष्य २४ ब्रह्मणो वेदस्य। अनुग्रहो रक्षणं विव्यास शाखाभेदेन विस्तारितवान्। अतो व्यास इत्यपि तस्य नामेत्यर्थः २५ महाभारतपंचमानिति भारतं पंचमो वेदः सर्वश्रुतिसमूहोऽयमिति सम कृत्वेके

न्यस्तो द्वीपे स यद्बालस्तस्माद्द्वैपायनः स्मृतः पादापसारिणं धर्मं स तु विद्वान् युगे युगे आयुः शक्तिं च मर्त्यानां युगावस्थामवेक्ष्य च २४ ब्रह्मणो ब्राह्मणानां
च तथानुग्रहकांक्षया विव्यास वेदान् यस्मात्स तस्माद्व्यास इति स्मृतः वेदानध्यापयामास महाभारतपंचमान् सुमंतुं जैमिनिं पैलं शुकं चैव स्वमात्म
जं २६ प्रभुर्वरिष्ठो वरदो वैशंपायनमेव च संहितास्तैः पृथक्त्वेन भारतस्य प्रकाशिताः २७ तथा भीष्मः शांतनवो गंगायाममितद्युतिः वसु
वीर्यात्समभवन्महावीर्यो महायशाः २८ वेदार्थविच्च भगवानृषिर्विप्रो महायशाः शूले प्रोतः पुराणर्षिरचौरोशंकया २९ ॥ ॥ ॥
श्चौर

रितरपुराणविदिदं नमंतव्यमित्यर्थः २६ भारतस्य मूलभूताः संहिताः मंत्रब्राह्मणरूपा वेदास्तैः सुमंतुप्रभृतिभिः प्रकाशिताः इदमस्य मूलमिदमस्य मूलमिति स्पष्टीकृता तेन यस्सर्वे वेद[illegible]मूलमे
तदिति भावः २७ वसुवीर्यादिति अष्टमांशवसूनां अंशात् २८ २९ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नि १ नि १

आहूय समीपमानीय आह स्म एषां च अधिक्षिप्य ८० ८१ वधः पीड्यमानो वा ८३ कुंतेर्भोजस्य ८५ ८६ अनादिनिधन इति स्थूलदेहस्य यौ जन्ममरणे तयोर्वाह इति: देवः दीप्यमानः जगत्कर्ता
किं तेन स्यः नश्यभुः जीवस्य स्वेपि जगत्कर्तृत्वाभावात् अन्यथा स्वेष्वप्रतिकूलसृष्ट्यनुपपत्तिः एतेन कर्म ह्यपि जगत्कर्तृत्वं जीवस्य लिंगलंगयादीन् दहतो तिव निमित्तत्वमात्रेणान्त्वीश्वरत्वेन
निदर्शितं अव्यक्तं। अव्याकृतं किं स्वेषु संस्काराणां स्वप्राध्यगयोर्ज्ञानेयदृग्जं स्वरूपं। बोधयोरिति तद्यावर्तयति अक्षरमिति नक्षरस्य परिणामित्वात् तत्स्वरूपो ह्यवयुक्तं एतेन व्यष्टिस्थूलसूक्ष्मकारणा

आणीमांडव्य इत्येवं विख्यातः सुमहायशाः स धर्ममाहूय पुरा महर्षिरिदमुक्तवान् ८० इषीकया मया बाल्यादेका ह्यात्मा विद्धा शकुनिका तत् किल्बिषं
स्मरे धर्म नान्यत्पापमहं स्मरे ८१ तन्मे सहस्रसमितं कस्मान्नेहाजयत् तपः गरीयान्ब्राह्मणवधः सर्वभूतवधाद्यतः ८२ तस्मात्त्वं किल्बिषी
धर्म शूद्रयोनौ जनिष्यसि तेन शापेन धर्मोऽपि शूद्रयोनावजायत ८३ विद्वान्विदुररूपेण धार्मी तनुरकिल्बिषी। संजयो मुनिकल्पस्तु
जज्ञे सूतो गवल्गणात् ८४ सूर्याच्च कुंतिकन्यायां जज्ञे कर्णो महाबलः सहजं कवचं बिभ्रत्कुंडलोद्योतिताननः ८५ अनुग्रहार्थं लोका-
नां विष्णुर्लोकनमस्कृतः वसुदेवात्तु देवक्यां प्रादुर्भूतो महायशाः ८७ अनादिनिधनो देवः स कर्ता जगतः प्रभुः अव्यक्तमक्षरं ब्रह्म प्रधानं त्रि-
गुणात्मकं ८८ ॥ ॥ नि २ ॥ ॥ ॥ ॥

देहव्यावर्तनेन त्वंपदार्थशोधकः। अन्यथा भगवति जन्माद्यसक्तेस्तदाहारकमनादिनिधनेति विशेषणमनुपपन्नं तस्य दार्थमाह अव्यक्तमक्षरं ब्रह्म प्रधानं अधीयते अस्मिन् सर्वमिति लयस्थानं त्रिगुणा-
त्मकं सत्त्वरजस्तमोमयं ८७ ८८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अस्यसांख्याभिमतं अनात्मत्वं परिणामित्वं च वारयति आत्मानं अव्ययमिति विशेषणाभ्यां प्रधानत्वादेव प्रकृतिं उपादानं प्रभवं उत्पत्तिनिमित्तं प्रभुं अधिष्ठातारं तन्तुघटादेः मृदुपादानं चैत्रो निमित्तं कुलाल

श्रा० १२७ कर्त्ता अत्र तच्चयमपि देव एवेत्युक्तं तत्कथमित्याशंक्य तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति श्रुत्यर्थमाह पुरुषं पूर्षु शरीरेषु वसतीति पुरुषः पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि खल्वपंच तथा पञ्चकर्मेन्द्रियाणि मनस्त्वादि च

तत्पंच प्राणादिपंचकं मध्यो विषयादिकं च काम च कर्म च तमः पुनरष्टमी पुरित्युक्ताः आत्मानमेव मायाविद्ययासर्वस्तृष्टकाकारं कृत्वा तत्र प्रविष्ट इत्यर्थः स्वकरे स्वशरीरे एव वेशांतास्तत्विष्टि जायतादिदिविमो क्तांतां

आत्मानमव्ययं चैव प्रकृतिं प्रभवं प्रभुं पुरुषं विश्वकर्माणं सत्व

योगं ध्रुवाक्षरं ९८ ॥ ॥ श्रीरामाय नमः ॥ ॥

जैवीसृष्टिं तद्वत्प्रविश्य सञ्चरन्नाभवदित्यादि श्रुत्युक्तां सगृहीत्वा निविश्वकर्माणमिति विश्वं येषां स्वसे जोहरूपं सत्त्वं वाच्यं वाच्यकाशादिहरूपं सत्त्वं वाच्यं च ये सेवमादि रूपं कर्मविष्टादि वक्रियाफ

जभं तंयस्येति विश्वकर्मतिरेवं विशेषणै रेव ब्रह्मणः एव जीवं भावं प्रदर्श्य तन्निहत्तुपायमपि तेरेव प्रसापयति सत्वयोगं सत्वेनैव धर्मज्ञानवैराग्यमलेन योगः प्राप्तिरस्येति सत्ववतः ब्रह्मभा

वप्राप्ता वालंवनमाह ध्रुवाक्षरं प्रणवाख्यं वर्णाविहरूपं वाच्यवाचकयोरभेदात्प्रणवमात्रैर्भिरकारोकारमकारई मात्राभिरूपासिताभिस्तदर्थभूतान्विराट्सूत्रांतर्यामिनरीणाख्याः

प्राप्यं तदिति भावः ९८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रम० १२७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एतेषु कतमो मुख्यः प्राप्य इत्यत आह। अनंतमिति देशतः कालतो वस्तुतश्चापरिच्छिन्नं तुरीयमित्यर्थः। ननु तत्र द्वैतस्यापि सर्वेषामानंत्यम
विशिष्टमित्याशंक्याह अचलमिति। अबाधितं द्वैतं तेषां बाधो लीलापेक्षिकमनंतत्वमिति भावः। नन्वेवं कारणत्वादिविशेषेभ्योऽन्यमेव सामान्येना
हद्वैतं वोत्तमानवच्चिद्रूपमित्यर्थः। एवं तर्हि कुत्र बीजं द्वारं भूत्वा विराट् स्रष्टा शब्दादावतुरीयप्राप्तिमुक्ता तत्रैव द्वारं तरमाह हंसं स नारायणमनं तत्र ह्यवि
द्यारूपेणावरणादिकं सिध्यतीति सोपि द्वारं नारायणाख्यं फलस्थानीयं च स महाविष्णुः एतद्विग्रहध्यानद्वारेवाहि विराडादिभावमारोहंति ध्यापिनः फल
गर्भे बीजानीवास्य गर्भे नंतानि कारणानि संतीत्यनंतरीयविशेषणैरेव विशिनष्टि प्रभवं प्रभवत्यस्मात्कार्यमिति जगद्भूमाधिष्ठानं। धातारं कोपि स

अनंतमचलं देवं हंसं नारायणं प्रभुं। धातारमजमव्यक्तं यमाहुः परमव्ययं ॥ ९९ ॥ कैवल्यं निर्गुणं विश्वमनादिमजमव्ययं।
पुरुषः स विभुः कर्त्ता सर्वभूतपितामहः। धर्मसंवर्द्धनार्थाय प्रजज्ञेंधकवृष्णिषु ॥ १०० ॥

न्नास्फूर्तेः समर्थकं। अजं उरगोपादानभूतरज्जुवज्जातं। अव्यक्तं। अप्रकटं। अप्रकटं। अधिष्ठानव्यक्तं। अप्रकटं। अधिष्ठानव्यक्तो हि अध्यस्त
मेव लुप्येतातोऽव्यक्तं। यं आदित्यवर्णं तमसः परस्तादित्याद्यो मंत्राः। यं कारणात्परमाहुः। अत एवाव्ययं नाशबाधाभ्यां हीनं ॥ ९९ ॥ कैवल्यं केव
लमेव कैवल्यं असंगं निर्गुणं रूपादिभिश्च सत्त्वादिभिश्च हीनं। अत्र विग्रहवत्वात्संसक्तं परिच्छिन्नत्वे कारणावलंबनं तन्नमनः शोचेतित स्वरूपं तेनामहं
व्यावर्त्तयति। विश्वमनादिमजमव्ययमिति। मायिकत्वाद्विग्रहस्य न तत्कृतपरिच्छेदः सर्वेऽस्मिन्संभवंतीत्यर्थः। य एवं रूपो नारायणः स एव देवकीसु
नुरित्याह पुरुष इति। स एवं भूतोऽन्धकवृष्णिषु सोमकुलोत्पन्नेषु मनुष्यरूपेण जातः सर्वः ॥ १०० ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विशारदौ प्रयोगकुशलौ १ द्रोण्यां गिरिद्र्यां २ शरस्तंबात् शरस्तंबे स्कन्नात् द्वैधीभूतात् तेनसः ३ ४ वैताने त्रेताग्निसाध्ये ५ ७ तस्य दुर्यो

अस्त्रे तौ तु महावीर्यौ सर्वशास्त्रविशारदौ सात्यकिः कृतवर्मा च नारायणमनुव्रतौ १०१ सत्यकाद्धृदिकाच्चैव जज्ञातेस्त्रवि
शारदौ भरद्वाजस्य च स्कन्नं द्रोण्यां शुक्रमवर्द्धत २ महर्षेरुग्रतपसस्तस्माद्द्रोणो व्यजायत गौतमान्मिथुनं जज्ञे शरस्तंबा
च्छरद्वतः ३ अश्वत्थाम्नश्च जननी कृपश्चैव महाबलः अश्वत्थामा ततो जज्ञे द्रोणादेव महाबलः ४ तथैव धृष्टद्युम्नोपि
साक्षादग्निसमद्युतिः वैताने कर्मणि तते पावकात्समजायत ५ वीरो द्रोणविनाशाय सह धनुषा वीर्यवान् तथैव वेद्यां कृ
ष्णापि जज्ञे तेजस्विनी शुभा ६ विभ्राजमाना वपुषा बिभ्रती रूपमुत्तमम् प्रह्लादशिष्यो नग्नजित्सुबलश्चाभवत्ततः त
स्य प्रजा धर्महंत्री जज्ञे देवप्रकोपना गंधारराजपुत्रोभूच्छकुनिः सौबलस्तथा ८ दुर्योधनस्य जननी जज्ञातेर्थविशारदौ कृ
ष्णद्वैपायनाज्जज्ञे धृतराष्ट्रो जनेश्वरः क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य पांडुश्चैव महाबलः ९ धर्मार्थकुशलो धीमान्मेधावी धूतकल्म
षः विदुरः शूद्रयोनौ तु जज्ञे द्वैपायनादपि १० पांडोस्तु जज्ञिरे पंच पुत्रा देवसमाः पृथक् द्वयोः स्त्रियोर्गुणज्येष्ठ
स्तेषामासीद्युधिष्ठिरः ११ धर्माद्युधिष्ठिरो जज्ञे मारुताच्च वृकोदरः इंद्राद्धनंजयः श्रीमान्सर्वशस्त्रभृतां वरः १२ जज्ञा
ते रूपसंपन्नावश्विभ्यां च यमावपि नकुलः सहदेवश्च गुरुशुश्रूषणे रतौ १३ तथा पुत्रशतं जज्ञे धृतराष्ट्रस्य धीम
तः दुर्योधनप्रभृतयो युयुत्सुः करणस्तथा १४

धनमातुर्धर्महंत्री तेपुत्रश्चैव ८ ९ प्रसंगात्पुनर्विदुरजन्मोक्तिः १० ११ १२ १३ १४ ॥ ॥ ॐ ॐ ॥ ॐ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ युयुत्सुः शताधिकः करणः वैश्यायां क्षत्रियाज्जातः करणः याकीर्तिनइतिस्मृतः १६ २० स्थूणोनाम्ना २१ २३ अध्या

ततोदुःशासनश्चैवदुःसहश्चापिभारत दुर्मर्षणोविकर्णश्चचित्रसेनोविविंशतिः १९ जयःसत्यव्रतश्चैवपुरुमित्र
श्चभारत वैश्यापुत्रोयुयुत्सुश्चएकादशमहारथाः १६ अभिमन्युःसुभद्रायामर्जुनादभ्यजायत स्वस्त्रीयोवासु
देवस्यपौत्रःपांडोर्महात्मनः १७ पांडवेभ्योहियांचाल्यांद्रौपद्यांपंचजज्ञिरे कुमाराःरूपसंपन्नाःसर्वशास्त्रविशार
दाः १८ प्रतिविंध्योयुधिष्ठिरात्सुतसोमोवृकोदरात् अर्जुनाच्छ्रुतकीर्त्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः १९ तथैव
म॰५ सहदेवाच्छ्रुतसेनःप्रतापवान् हिडिंबायांचभीमेनवनेजज्ञेघटोत्कचः २० शिखंडीद्रुपदाज्जज्ञेकन्यापुत्रत्वमाग
ता यांयक्षःपुरुषंचक्रेस्थूणःप्रियचिकीर्षया कुरूणांविग्रहेतस्मिन्समागच्छन्बहून्यथराज्ञांशतसहस्राणियो
त्स्यमानानिसंयुगे २२ तेषामपरिमेयानिनामधेयानिसर्वशः नशक्यानिसमाख्यातुंवर्षाणामयुतैरपि एतेतुकी
र्तितामुख्यायैराख्यानमिदंततं २३ इत्यादिपर्वणि जनमेजउवाच यएतेकीर्तिताब्रह्मन्येचान्येनानुकीर्तिताः
सम्यक्तांछ्रोतुमिच्छामिराज्ञश्चान्यान्सहस्रशः १ यदर्थमिहसंभूतादेवकल्पामहारथाः भुवितन्मेमहाभाग
सम्यगाख्यातुमर्हसि २ वैशंपायनउवाच रहस्यंखल्विदंराजन्देवानामितिनःश्रुतं तत्तुतेकथयिष्यामिन
मस्कृत्वास्वयंभुवे ३ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांपुरा जामदग्न्यस्तपस्तेपेमहेंद्रेपर्वतोत्तमे ४
तदानिःक्षत्रियेलोकेभार्गवेणकृतेसति ब्राह्मणान्क्षत्रियाराजन्सुतार्थिन्योभिचक्रमुः ५ ताभिःसहसमा
पेतुर्ब्राह्मणाःशंसितव्रताः ऋतावृतौनरव्याघ्रनकामान्नानृतौतथा ६ तेभ्यश्चलेभिरेगर्भंक्षत्रियास्ताःसहस्र
शः ततःसुषुविरेराजन्क्षत्रियान्वीर्यवत्तरान् ७ कुमारांश्चकुमारीश्चपुनःक्षत्राभिवृद्धये एवंतद्ब्राह्मणैःक्षत्रं
क्षत्रियासुतपस्विभिः ८

ममएतेइति १ २ ३ त्रिःसप्तकृत्वः एकविंशतिवारान् ४ ५ ६ ७ ८ ॥ ७ ॥

आ०
१२६

ब्राह्मणोत्तराः ब्राह्मणप्रधानाः ९ १० जीविनः जीविन्यः ११ आधिभिः शोकादिभिः व्याधिभिः ज्वरादिभिः ॥ १२ अपांगः इवापांगः
अंतः सागरांतामित्यर्थः अभ्यतिष्ठत अधिष्ठितवान् हे राजेंद्र गत १३ १४ १५ स्वादुरोचकं पयामासात्तया १६ १९ ब्रह्मवेदं नविक्रीणन्

जाते वृद्धे च धर्मेण सुदीर्घेणायुषान्विते चत्वारोऽपि ततो वर्णा बभूवुर्ब्राह्मणोत्तराः ९ अभ्यगच्छन्नृतौ नारीं न कामान्नानृतौ
तथा तथैवान्यानि भूतानि तिर्यग्योनिगतान्यपि २० ऋतौ दारांश्च गच्छंति तत्रया भरतर्षभ ततो वर्द्धन धर्मेण सहस्रशत
जीविनः २१ ताः प्रजाः पृथिवीपाल धर्मव्रतपरायणाः आधिभिर्व्याधिभिश्चैव विमुक्ताः सर्वशो नराः २२ अथेमां सागरा
पांगीं गां गजेंद्रगमनाखिलां अध्यतिष्ठत्सुनः क्षत्रं सशैलवनपत्तनां २३ प्रशशास ततः पुनः कृत्स्नां धर्मेणेमां वसुंधरां ब्राह्मणा
द्यास्ततो वर्णा लेभिरे मुदमुत्तमां २४ कामक्रोधावनादृत्य दोषान्निरस्य च नराधिपाः धर्मेणादंडं दंड्येषु प्रणयंतोऽन्वपालयन्
२५ तथा धर्मपरे क्षत्रे सहस्राक्षः शतक्रतुः स्वादु देशे च काले च वर्षेणापालयत्प्रजाः २६ न बाल एव म्रियते तदा क
श्चिज्जनाधिप न च स्त्रियं प्रजानाति कश्चिदप्राप्तयौवनः २७ एवमायुष्मतीभिस्तु प्रजाभिर्भरतर्षभ इयं सागरप
र्यंता समापूर्यत मेदिनी २८ ईजिरे च महायज्ञैः क्षत्रिया बहुदक्षिणैः सांगोपनिषदान्वेदान्विप्राश्चाधीयते तदा
२९ न च विक्रीणते ब्रह्म ब्राह्मणाः स्म तदा नृप न च शूद्रसमाभ्याशे वेदानुच्चारयंत्युत ३० कारयंतः कृषिं गोभिस्त
था वैश्याः क्षितौ विह युंजंते धुरि नो गाश्च कृशांगाश्चाप्यजीवयन् ३२ फेनपांश्च तथा वत्सान्न दुहंति स्म मानवाः
न कूटमानैर्वणिजः पण्यं विक्रीणते तदा कर्माणि च नरव्याघ्र धर्मोपेतानि मानवाः धर्ममेवानुपश्यंतश्चक्रुर्धर्मपरा
यणाः ३३ ॥

नैमृ तकाध्ययनं न कुर्वंतीत्यर्थः ३० वैश्याः स्वयं धुरि गोः बलीवर्दान् न युंजते ३२ फेनपान् अत्तृणादान् भिलक्ष्य न दुहंति शेषं दुहंतीति — राम० १२६
शेषः कूटमानैः कपटतुलाप्रस्थादिभिः ३३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२४ आनुपूर्व्येण संनादितास्वस्वकाले २५ २६ समुद्धिते मुदितप्रायप्रीत्या सहिते २७ २८ देवत्वं एतं देवभावं वा २९ ३० मही उपचक्रमे गं
तुमिति शेषः पाठान्तरे तु मही इति शेषः ३७ न ह्यमी इति भूतसत्त्वौघाः भूतानां शेषकूर्मदिग्गजानां धराभृतां सत्त्वौघाः बलसंघाः पन्नगाः शेषाः

स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे वर्णा नराधिप एवं तदा नरव्याघ्र धर्मो न ह्रसते क्वचित् २४ काले गावः प्रसूयन्ते नार्यश्च भरत
र्षभ भवन्त्यृतुषु वृक्षाणां पुष्पाणि च फलानि च २५ एवं कृतयुगे सम्यग्वर्तमाने तदा नृप आपूर्यत मही कृत्स्ना प्राणि
भिर्बहुभिर्भृशं २६ एवं समुद्धिते लोके मानुषे भरतर्षभ असुरा जज्ञिरे क्षेत्रे राज्ञां तु मनुजेश्वर २७ आदित्यैर्हि तदा
दैत्या बहुशो निर्जिता युधि ऐश्वर्याद्भ्रंशिताः स्वर्गात्संबभूवुः क्षिताविह २८ इह देवत्वमिच्छन्तो मानुषेषु मनस्विनः ज
ज्ञिरे भुवि भूतेषु तेषु तेष्वसुरा विभो २९ गोष्वश्वेषु च राजेन्द्र खरोष्ट्रमहिषेषु च क्रव्यात्सु चैव भूतेषु गजेषु च मृगेषु च ३०
जातैरिह महीपाल जायमानैश्च तैर्मही न शशाकात्मनात्मानमियं धारयितुं धरा ३१ अथ जाता महीपालाः केचि
द्बहुमदान्विताः दितेः पुत्रा दनोश्चैव तदा लोक इहाच्युताः ३२ वीर्यवन्तोऽवलिप्तास्ते नानारूपधरा महीं इमां सा
गरपर्यन्तां परीयुररिमर्दनाः ३३ ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैवाप्यपीडयन् अन्यानि चैव सत्त्वानि पीडयामा
सुरोजसा ३४ त्रासयन्तो विनिघ्नन्तः सर्वभूतगणांश्च ते विचेरुः सर्वशो राजन्महीं शतसहस्रशः ३५ आश्रमस्था
न्महर्षींश्च धर्षयन्तस्ततस्ततः अब्रह्मण्या वीर्यमदा मत्ता मदबलेन च ३६ एवं वीर्यबलोत्सिक्तैर्भूरियत्नैर्महासु
रैः पीड्यमाना मही राजन्ब्रह्माणमुपचक्रमे ३७ न ह्यमी भूतसत्त्वौघाः पन्नगाः सनगा महीं तदा धारयितुं शेकुः

क्रान्तां दानववैर्बलात् ३८ ॥

बहुवचनं तेषां प्रत्येकं बहूनामप्यसामर्थ्यं किं पुनरेकैकस्येति स्वनार्थी न ह्येनामिति पाठे एनां वसुंधरां भूमिं ३८ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३९ अव्ययं अजरत्वाद्यपक्षयशून्यं ४० एवं ब्रह्माणं सा पृथ्वी ४१ ४२ तत्प्रधानात्मनः कृत्यं प्रधानात्मनः प्रधानजयी आत्मा मनो यस्य तस्य सांख्ययोगानां हि प्रधानजयिनः सर्वज्ञत्वं सर्वशक्तित्वं च भवतीति प्रसिद्धा सर्वज्ञस्य नाविदितं किंचिदस्तीत्यर्थः प्रधानात्मनः कारणात्मनः तत्

ततो महीमहीपाल भारेणाभयपीडिता जगाम शरणं देवं सर्वभूतपितामहं ३९ सा संवृता महाभागैर्देवद्विजमहर्षिभिः ददर्श देवं ब्रह्माणं लोककर्तारमव्ययं ४० गंधर्वैरप्सरोभिश्च देवकर्मसु निष्ठितैः विद्यमानं मुदोपेतैर्ववंदे चैनमेत्य सा ४१ अथ विज्ञापयामास भूमिस्तं शरणार्थिनी सन्निधौ लोकपालानां सर्वेषामेव भारत ४२ तत्प्रधानात्मनस्तस्य भूमेः कृत्यं स्वयंभुवः पूर्वमेवाभवद्राजन्विदितं परमेष्ठिनः ४३ स्रष्टा हि जगतः कस्मान्न संबुध्येत भारत सुरासुराणां लोकानामशेषाणां मनोगतं ४४ तामुवाच महाराज भूमिं भूमिपतिः प्रभुः प्रभवः सर्वभूतानामीशः शंभुः प्रजापतिः ४५ ब्रह्मोवाच यदर्थमसि संप्राप्ता मत्सकाशं वसुंधरे तदर्थं संनियोक्ष्यामि सर्वानेव दिवौकसः ४६ इत्युक्त्वा स महीं देवो ब्रह्मा राजन्विसृज्य च आदिदेश तदा सर्वान्विबुधान्भूतकृत्स्वयं ४७ अस्या भूमेर्निरसितुं भारं भागैः पृथक्पृथक् अस्यामेव प्रसूयध्वं विरोधायेति चाब्रवीत् ४८ तथैव च समानीय गंधर्वाप्सरसां गणान् उवाच भगवान्सर्वानिदं वचनमर्थवत् ४९ ब्रह्मोवाच स्वैः स्वैरंशैः प्रसूयध्वं यथेष्टं मानुषेषु च अथ शक्रादयः सर्वे श्रुत्वा सुरगुरोर्वचः तथ्यमर्थ्यं च पथ्यं च तस्य ते जगृहुस्तदा ५० ॥

पृ:२

भूमेः कृत्यमिति चार्थः ४३ तदेवाह स्रष्टा इति ४४ अस्य त्रिमूर्तित्वमाह प्रभव इति ईशो विष्णुः ४५ ४६ ४७ विरोधाय विरोधमूलकाम भारनाशायेत्यर्थः ४८ ४९ तथ्यं यथार्थं अर्थ्यं प्रार्थनीयं पथ्यं हितकरं ५० ॥ ॥

कृतदृष्टाः कृतनियमाः ५२ पृथुचार्वञ्चितेन्द्रियाः पृथुनी चार्वञ्चिते सदयनि मातेई दृशा यस्य सः पृथुवक्षाञ्चितेद्रुणाइतिपाठेवदृश
दोकारान्तः पृथुनिवद्धैवक्षासि अञ्चितगमनं यस्यो सोध्यानाहूतयाईदृशाय स्य सः ५३ शोधनामकंटकमतवेलोन्मूलनाय ५४ अ

अयोनेः सर्वशीर्षोऽसौ वेगवान्भूमिकृतलक्षणाः नारायणममित्रघ्नं वैकुण्ठमुपचक्रमुः ५१ यः स चक्रगदापाणिः
पीतवासाः शितिप्रभः पद्मनाभः सुरारिघ्नः पृथुवक्षाञ्चितेन्द्रियाः ५२ प्रजापतिपतिर्देवः सुरनाथो महाबलः
श्रीवत्साङ्को हृषीकेशः सर्वदैवतपूजितः ५३ तं प्रभुः शोधनायैक्ष उवाच पुरुषोत्तमं अशेनावृतहेत्वेवं तत्पेत्याहव
तं हरिः ५४ इत्यादिपर्वरूपंशावतरणे वैशंपायन उवाच अथ नारायणोनेकं ब्रह्मकायस्य ह संविदे अवतरन्तु महीं स्व
र्गाद्देशतः सहितः सुरैः १ आदिदेश च स्वयं शक्रः सर्वानेव दिवौकसः निर्जगाम ततस्तस्माद्भगवान्नारायणस्तस
हृ २ तेमरारिविनाशाय सर्वलोकहिताय च अवतेरुः क्रमेणैव महीं स्वर्गाद्दिवौकसः ३ ततो ब्रह्मर्षिवंशेषु
पार्थिवर्षिकुलेषु च जज्ञिरे राजसाद्दूलयथाकामं दिवौकसः ४ दानवान्राक्षसांश्चैव गंधर्वान्पन्नगांस्तथा
पुरुषादानि चान्यानि जघ्नुः सत्वान्यनेकशः ५ दानवा राक्षसाश्चैव गंधर्वाः पन्नगास्तथा ननान्वलस्यान्वाले
पित्रघ्नुर्भरतसत्तम ६ जनमेजय उवाच देवदानवसंघानां गंधर्वाप्सरसां तथा मानवानां च सर्वेषां तथा वै य
क्षरक्षसां ७ श्रोतुमिच्छामि तत्वेन संभवं कृत्स्नमादितः प्राणिनां चैव सर्वेषां संभवं वक्तुमर्हसि ८ वैशंपा
यन उवाच हंत ते कथयिष्यामि नमस्कृत्य स्वयंभुवे सुरादीनामहं सम्यक् लोकानां प्रभवाप्ययं ९ ॥ ॥

ध्यायः अथेति रूपास्यानात् २ ३ ४ ५ दानवादयो वाल्मीएवदेवान कुतो न हतवंतः स्याशंक्याह दानवादिना वाल्यापि वलिन एवदेवार
तितेषामवध्याएवेत्यर्थः ६ ८ हंतेति वाक्यारंभे प्रभवाप्ययं उत्पत्तिप्रलयं ९ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा॰
१३१

१० १५ जयध्वजः पश्चाज्जातः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः १० मरीचेः कश्यपः पुत्रः
कश्यपात्त्विमाः प्रजाः प्रजज्ञिरे महाभागा दक्षकन्यास्त्रयोदश ११ अदितिर्दितिर्दनुः कालादनायुः सिंहिका तथा
क्रोधा प्रधा च विश्वा च विनता कपिला मुनिः १२ कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत एतासां वीर्यसंपन्नं पुत्रपौ
त्रमनंतकं १३ अदित्यां द्वादशादित्याः संभूता भुवनेश्वराः ये राजन्नामतस्तांस्ते कीर्तयिष्यामि भारत १४ धातामि
त्रोऽर्यमा शक्रो वरुणस्त्वंश एव च भगो विवस्वान्पूषा च सविता दशमस्तथा १५ एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णु
रुच्यते जघन्यजस्तु सर्वेषामादित्यानां गुणाधिकः १६ एक एव दितेः पुत्रो हिरण्यकशिपुः स्मृतः नाम्ना ख्यातास्तु
तस्येमे पंच पुत्रा महात्मनः १७ प्रह्लादः पूर्वजस्तेषां संह्लादस्तदनंतरं अनुह्लादस्तृतीयोऽभूत्तस्माच्च शिबिबाष्कलौ
१८ प्रह्लादस्य त्रयः पुत्राः ख्याताः सर्वत्र भारत विरोचनश्च कुंभश्च निकुंभश्चेति भारत १९ विरोचनस्य पुत्रोऽभूद्बलि
रेकः प्रतापवान् बलेश्च प्रथितः पुत्रो बाणो नाम महासुरः २० रुद्रस्यानुचरः श्रीमान्महाकालेति यं विदुः चत्वा
रिंशद्दनोः पुत्राः ख्याताः सर्वत्र भारत २१ तेषां प्रथमजो राजा विप्रचित्तिर्महायशाः शंबरो नमुचिश्चैव पुलोमा चेति
विश्रुतः २२ असिलोमा च केशी च दुर्जयश्चैव दानवः अयःशिरा अश्वशिरा अश्वशंकुश्च वीर्यवान् २३ तथा
गगनमूर्धा च वेगवान्केतुमांश्च सः स्वर्भानुरश्वोऽश्वपतिर्वृषपर्वाजकस्तथा २४ अश्वग्रीवश्च सूक्ष्मश्च तु
हुंडश्च महाबलः एकपाच्चैकचक्रश्च विरूपाक्षमहोदरौ २५ निचंद्रश्च निकुंभश्च कुपटः कपटस्तथा शरभः
शलभश्चैव सूर्याचंद्रमसौ तथा एते ख्याता दनोर्वंशे दानवाः परिकीर्तिताः २६ ॥ ॥ ॥ ॥

क॰२

राम॰
१३१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ क्रूरायाः क्रोधायाः ३२ ३३ ३८ गुणभूतं अप्रधानरूपं ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ॥

अन्यौ तु खलु देवानां सूर्याचंद्रमसौ स्मृतौ अन्यौ दानवमुख्यानां सूर्याचंद्रमसौ तथा २७ इमे च वंशाः प्रथिताः सत्ववंतो
महाबलाः दनोः पुत्रा महाराज दश दानववंशजाः २८ एकाक्षो मृतपा वीरः प्रलंबनरकावपि वातापी शत्रुतपनः शठश्चै
व महासुरः २९ गविष्ठश्च वनायुश्च दीर्घजिह्वश्च दानवः असंख्येयाः स्मृतास्तेषां पुत्राः पौत्राश्च भारत ३० सिंहिका सु
षुवे पुत्रं राहुं चंद्रार्कमर्दनं सुचंद्रं चंद्रहंतारं तथा चंद्रप्रमर्दनं ३१ क्रूरस्वभावं क्रूरायाः पुत्रपौत्रमनंतकं गणः क्रोधवशो नाम
क्रूरकर्मारिमर्दनः ३२ दनायुषः पुनः पुत्राश्चत्वारोऽसुरपुंगवाः विक्षरो बलवीरौ च वृत्रश्चैव महासुरः ३३ कालायाः प्रथिताः
पुत्राः कालकल्पाः प्रहारिणः प्रविख्याता महावीर्या दानवेषु परंतपाः ३४ विनाशनश्च क्रोधश्च क्रोधहंता तथैव च क्रोधश
त्रुस्तथैवान्ये कालकेया इति श्रुताः ३५ असुराणामुपाध्यायः शुक्रस्त्वृषिसुतोऽभवत् ख्याताश्चोशनसः पुत्राश्चत्वारो
ऽसुरयाजकाः ३६ त्वष्टाधरस्तथात्रिश्च द्वावन्यौ रौद्रकर्मिणौ तेजसा सूर्यसंकाशा ब्रह्मलोकपरायणाः ३७ इत्येष वं
शप्रभवः कथितस्ते तरस्विनां असुराणां सुराणां च पुराणे संश्रुतो मया ३८ एतेषां यदपत्यं तु न शक्यं तदशेषतः प्रसं
ख्यातुं महीपाल गुणभूतमनंतकं ३९ तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च तथैव गरुडारुणौ आरुणिर्वारुणिश्चैव वैनतेयाः
प्रकीर्तिताः ४० शेषोऽनंतो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजंगमः कूर्मश्च कुलिकश्चैव काद्रवेयाः प्रकीर्तिताः ४१ भीमसे
नोग्रसेनौ च सुपर्णो वरुणस्तथा गोपतिर्धृतराष्ट्रश्च सूर्यवर्चाश्च सप्तमः ४२ सत्यवागर्कपर्णश्च प्रयुतश्चापि वि
श्रुतः भीमश्चित्ररथश्चैव विख्यातः सर्वविद्वशी ४३ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५५ ब्राह्मणा वै घसस्त्रिधा विनिपाते ब्राह्मणेषु वै घो विघावानतन्मन्निधौ ५६ अध्यायः ब्रह्मणा इति षण्महर्षयः स्थाणस्य सप्तमहति

तथा शालिशिरा राजन्पर्जन्यश्च चतुर्दशः कलिः पंचदशस्तेषां नारदश्चैव षोडशः इत्येते देवगंधर्वा मौनेयाः परिकीर्तिताः ४४ अथ प्रभूतान्यन्यानि कीर्तयिष्यामि भारत अनवद्यामनुं वंशामसुरां मार्गणप्रियां ४५ अरूपां सुभगां भासीमिति प्राधा व्यजायत सिद्धः पूर्णश्च बर्ही च पूर्णायुश्च महायशाः ४६ ब्रह्मचारी रतिगुणः सुपर्णश्चैव सप्तमः विश्वावसुश्च भानुश्च सुचंद्रो दशमस्तथा ४७ इत्येते देवगंधर्वाः प्राधेयाः परिकीर्तिताः इमं त्वप्सरसां वंशं विदितं पुण्यलक्षणं ४८ प्राधासूत महाभागा देवी देवर्षितः पुरा अलंबुषा मिश्रकेशी विद्युत्पर्णा तिलोत्तमा ४९ अरुणा रक्षिता चैव रंभा तद्वन्मनोरमा केशिनी च सुबाहुश्च सुप्रभा सुरजा तथा ५० सुप्रिया चातिबाहुश्च विख्यातौ च हाहाहूहू तुंबुरुश्चेति चत्वारः स्मृता गंधर्वसत्तमाः ५१ अमृतं ब्राह्मणा गावो गंधर्वाप्सरसस्तथा अपत्यं कपिलायास्तु पुराणे परिकीर्तितं ५२ इति ते सर्वभूतानां संभवः कथितो मया यथावत्संपरिख्यातो गंधर्वाप्सरसां तथा ५३ भुजगानां सुपर्णानां रुद्राणां मरुतां तथा गवां च ब्राह्मणानां च श्रीमतां पुण्यकर्मणां ५४ आयुष्यश्चैव पुण्यश्च धन्यः श्रुतिसुखावहः श्रोतव्यश्चैव सततं श्राव्यश्चैवानसूयता ५५ इमं तु वंशं नियमेन यः पठेन्महात्मनां ब्राह्मणदेवसन्निधौ अपत्यलाभं लभते स पुष्कलं श्रियं यशः प्रेत्य च शोभनां गतिं ५६ इत्यादिपर्वणि अथ वैशंपायन उ॰ च ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः एकादश सुताः स्थाणोः ख्याताः परमतेजसः १ मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशाः ॥

बोध्यं तत्रादौ स्थाणोः संततिमेवाह एकादशेति १ २ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

७ ईहामृगाः वृकाः ८ ५ पतंगसहचारिणः सूर्यसहचरा वालखिल्याः ९ १४ बुद्धिर्निश्चयः मतिः परामर्षः कीर्त्यादयो दश धर्म

अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी च परंतपः २ दहनोथेश्वरश्चैव कपाली च महाद्युतिः स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रा एका
दश स्मृताः ३ मरीचिरंगिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः षडेते ब्रह्मणः पुत्रा वीर्यवन्तो महर्षयः ४ अपत्यं अंगिरसस्तु
त्रा लोके सर्वत्र विश्रुताः बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तश्च धृतव्रताः ५ अत्रेरपत्यं बहवः पुत्राः श्रूयन्ते मनुजाधिप स
र्वे वेदविदः सिद्धाः शान्तात्मानो महर्षयः ६ राक्षसाश्च पुलस्त्यस्य वानराः किन्नरास्तथा यक्षाश्च मनुजव्याघ्र पुत्रा
स्तस्य च धीमतः ७ पुलहस्य सुता राजञ्छरभाश्च प्रकीर्तिताः सिंहाः किंपुरुषा व्याघ्रा यक्षा ईहामृगास्तथा ८
क्रतोः क्रतुसमाः पुत्राः पतंगसहचारिणः विश्रुतास्त्रिषु लोकेषु सत्यव्रतपरायणाः ९ दक्षस्त्वजायतांगुष्ठाद
क्षिणाद्भगवानृषिः ब्रह्मणः पृथिवीपाल शान्तात्मा सुमहातपाः १० वामादजायतांगुष्ठाद्भार्या तस्य महात्मनः
तस्यां पंचाशतं कन्याः स एवाजनयन्मुनिः १२ ताः सर्वास्त्वनवद्यांग्यः कन्याः कमललोचनाः पुत्रिकाः स्था
पयामास नष्टपुत्रः प्रजापतिः १२ ददौ स दश धर्माय सप्तविंशतिमिन्दवे दिव्येन विधिना राजन् कश्यपाय त्रयोद
श १३ नामतो धर्मपत्न्यस्ताः कीर्त्यमानानि बोध मे कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा दया तथा १४ बुद्धिर्ल
ज्जा मतिश्चैव पत्न्यो धर्मस्य ता दश द्वाराण्येतानि धर्मस्य विहितानि स्वयंभुवा १५ सप्तविंशति सोमस्य पत्न्यो लोक
सुविश्रुताः कालस्य नयने युक्ताः सोमपत्न्यः शुचिव्रताः १६ ॥

द्वाराणि धर्मप्रवेशमार्गाः २५ नयने स्थापने २६ श्रीरुद्रो जयति ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा॰ १३३ नक्षत्रयोगिन्यो नक्षत्रनामयुक्ताः विधानतः विधानार्थम् अभवन् पैतामहो देवो धर्मः पितामहस्तनाज्जातत्वात् तस्य पितानाम्ने हस्य पुत्रो दक्षः
तदंगुष्ठाज्जातत्वात् तस्य संबंधिनी वसुनाम्नी कन्या तस्यां धर्माद्दष्टौ वसवो जाताः धूम्राद्याः वसोस्तु वसवः पुत्राः इत्यन्यत्राके॰ १७ १८ धूम्राया

सर्वा नक्षत्रयोगिन्यो लोकयात्राविधानतः पैतामहो मनुर्देवस्तस्य पुत्रः प्रजापतिः तस्याष्टौ वसवः पुत्रास्तेषां व
क्ष्यामि विस्तरं १७ धरो ध्रुवश्च सोमश्च अहश्चैवानिलोऽनलः प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ विनिस्मृताः १८
धूम्रायास्तु धरः पुत्रो ब्रह्मविद्यो ध्रुवस्तथा चंद्रमास्तु मनस्विन्याः श्वासायाः श्वसनस्तथा १९ रतायाश्चाप्यहः
पुत्रः शांडिल्याश्च हुताशनः प्रत्यूषश्च प्रभासश्च प्रभातायाः सुतौ स्मृतौ २० धरस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा
ध्रुवस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा २२ अह्नः सुतस्तथा ज्योतिः शमः शांतस्तथा मुनिः अग्नेः पुत्रः कुमारस्तु
श्रीमाञ्छरवणालयः २३ तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजः कृत्तिकाभ्युपपन्नत्वात्कार्त्तिकेय इति
स्मृतः २४ अनिलस्य शिवा भार्या तस्याः पुत्रो मनोजवः अविज्ञातगतिश्चैव द्वौ पुत्रावनिलस्य तु २५ प्रत्यूषस्य
विदुः पुत्रमृषिं नाम्नाथ देवलं द्वौ पुत्रौ देवलस्यापि क्षमावंतौ मनीषिणौ बृहस्पतेस्तु भगिनी वरस्त्री ब्रह्मवादिनी
२६ योगसक्ता जगत्कृत्स्नमसक्ता विचचार ह प्रभासस्य तु भार्या सा वसूनामष्टमस्य ह २७ विश्वकर्मा महाभा
गो जज्ञे शिल्पप्रजापतिः कर्ता शिल्पसहस्राणां त्रिदशानां च वार्द्धकिः २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति वसोरेव धूम्रादीनि नामांतराणि कल्पभेदात् अन्याः एताः नदक्षकन्या इति वा १९ २३ कृत्तिकानां षण्णां मातृत्वेनाभ्युपपन्नत्वेन अंगी राम॰ १३३
कारात् २४ २८

३१ त्रयइतिस्त्रत्रधर्मसंतानानांसर्वेषांनामान्यन्वर्थकानि ३२ ३४ वडवाश्वरूपाश्चांतरिक्षेऽश्विनावसूतनासिकयाशुक्रप्रक्षेपात ३५

भूषणानांचसर्वेषांकर्त्ताशिल्पवतांवरः योदिव्यानिविमानानित्रिदशानांचकारह २९ मनुष्याश्चोपजीवंतियस्यशिल्पं
महात्मनः पूजयंतिचयंनित्यंविश्वकर्माणमव्ययं ३० स्तनंतुदक्षिणंभित्वाब्रह्मणोनरविग्रहः निःसृतोभगवान्धर्मःस
र्वलोकसुखावहः ३१ त्रयस्तस्यवराःपुत्राःसर्वभूतमनोहराः शमःकामश्चहर्षश्चतेजसालोकधारिणः ३२ कामस्यतु
रतिर्भार्याशमस्यप्राप्तिरंगनानंदीतुभार्याहर्षस्ययासुलोकाःप्रतिष्ठिताः ३३ मरीचेःकश्यपःपुत्रःकश्यपस्यसुरासुराः ज
ज्ञिरेनृपशार्दूललोकानांप्रभवस्तुसः ३४ त्वाष्ट्रीतुसवितुर्भार्यावडवारूपधारिणी असूयतमहाभागासांतरिक्षेऽश्विना
वुभौ ३५ द्वादशैवादितेःपुत्राःशक्रमुख्यानराधिप तेषामवरजोविष्णुर्यत्रलोकाःप्रतिष्ठिताः ३६ त्रयस्त्रिंशतइत्ये
तेदेवास्तेषामहंतव अन्वयंसंप्रवक्ष्यामिपक्षैश्चकुलतोगणान ३७ रुद्राणामपरःपक्षःसाध्यानांमरुतांतथा व
सूनांभार्गवंविद्याद्विश्वेदेवांस्तथैवच ३८ वैनतेयस्तुगरुडोबलवानरुणस्तथा बृहस्पतिश्चभगवानादित्येष्वेवग
ण्यते ३९ अश्विनौगुह्यकान्विद्धिसर्वौषध्यस्तथापशून एतेदेवगणाराजन्कीर्त्तितास्तेनुपूर्वशः ४० यान्की
र्तयित्वामनुजःसर्वपापैःप्रमुच्यते ब्रह्मणोहृदयंभित्वानिःसृतोभगवान्भृगुः ४१ भृगोःपुत्रःकविर्विद्वान्शुक्रःक
विसुतोग्रहः त्रैलोक्यप्राणयात्रार्थंवर्षावर्षेभयाभये ४२

३६ त्रयस्त्रिंशतऽष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याःप्रजापतिश्चवषट्कारश्च ३७ ४१ शुक्रोग्रहत्वादेवलोकानांप्राणयात्रायां
वर्षावर्षादिकार्येनियुक्तः ४२ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा: १३७ योगाचार्य इति चापीष्टस्तौ सुराणामपि च गुरुरिति संबंधः देवानां गुरुरेव योगाचार्यो योगबलेनाकायवपं कृत्वा देवानामप्याचार्योऽभवदित्यर्थः

स्वयंभुवा निसृष्टः स[स्व] भुवं परिधावति योगाचार्यो महाबुद्धिर्दैत्यानामभवद्गुरुः सुराणां चापि मेधावी ब्रह्मचारी यतव्रतः ४३
तस्मिन्निसृष्टे विधिना योगक्षेमाय भार्गवे अन्यमुत्पादयामास पुत्रं भृगुरनिंदितं ४४ च्यवनं दीप्ततपसं धर्मात्मानं यश
स्विनं यः स रोषाच्च्युतो गर्भान्मातुर्मोक्षाय भारत ४५ आरुषी तु मनोः कन्या तस्य पत्नी मनीषिणः और्वस्तस्यां समभ
वद्रूरुं भित्त्वा महायशाः ४६ महातेजा महावीर्यो बाल एव गुणैर्युतः ऋचीकस्तस्य पुत्रस्तु जमदग्निस्ततोऽभवत् ४७
जमदग्नेस्तु चत्वार आसन्पुत्रा महात्मनः रामस्तेषां जघन्योऽभूदजघन्यैर्गुणैर्युतः ४८ सर्वशस्त्रेषु कुशलः क्ष
त्रियांतकरो वशी और्वस्यासीत्पुत्रशतं जामदग्न्यपुरोगमं तेषां पुत्रसहस्राणि बभूवुर्भुवि विस्तरः ४९ ॥

तस्माच्च मैत्रायणीये समाम्नातं बृहस्पतिर्हि शुक्रो भूत्वेंद्रस्याभयायामासुरेभ्यः क्षयायेमामविद्यामसृजदिति ४३ ४९ ॥ ॥ ॥ राम॰ १३४

विधाता २

धर्मप्रधानास्सृष्टिरुक्ताऽथाधर्मप्रधानांविवक्षुस्तत्रश्रोतॄणामनादरेणनिरूपयन्पुनस्साधारणीमसृष्टिंमध्येप्राहद्वाविति ययोर्लक्षणंलो
केतिष्ठतितौअन्यौधर्माधर्ममयात्कार्यात्सरोरुहासीनौब्रह्मणःपुत्रौयौधातारौचेतिसंज्ञावंतौमनुनासहनित्यस्थितावितियोऽन्वयः मम
त्रप्रक्रियावृत्तितस्यचिदाभासावुभौव्याप्नुवतोघटंतत्राज्ञानेनधियानश्यदाभासेवघटःस्फुरति।अस्यार्थः।यथादीपप्रभाचक्षुर्ग्मीसुगम
द्वौव्याप्नुतेतत्रमयाघटावरकेतमोनश्यतिवक्षुषाघटःप्रकाशतेनतद्वत्प्रवृत्तितस्यचिदाभासाभ्यांघटाज्ञाननाशघटस्फुरणेस्त्रि

द्वैपुत्रौब्रह्मणस्त्वन्यौययोस्तिष्ठतिलक्षणं लोके
धाताविधाताचयौस्थितौमनुनासह ५० ॥ ॥

कृ २

धात

येतेइतितेअत्रक्रमात्रविंबात्संज्ञेनयोर्लक्षणंज्ञानस्फुरणात्मकंलोकेदृश्यतेयोघटःस्फुरतिघटइतिस्फुरणाज्ञहर्षविषादस्मोर्मनाडी
वौमनुःतेनसहनित्यसंबंद्धौधातारौसुषुप्तावपिसूक्ष्मवृत्तिस्फुरणयोःसत्वात्अत्रानेदमुखेनोमुखइतिस्फोतेःसुखमहमस्वाप्समितिअनुभूत
सौषुप्तसुखपरामर्शात्तत्रापिसर्वदेहेष्वनेनब्रह्मपुत्राभ्यांव्याप्तंब्रह्मैवतत्रदीपवद्धृदासीनोपिचिदात्माध्यासात्तद्दोषदोषाक्रांतोराग
द्वेषादिमानिवभवति।विद्वांस्तुसर्वस्यचिद्विलासत्वेमत्वाऽधर्मादिकस्यादिभ्योपिनोद्विजतेइतिभावः ५० ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्या:
१३५

व्याप्यत्वेपिफ॰ ५

ननुकेयंविद्यापपासर्वविन्मात्रमित्येवपर्यपनितस्याः कर्मजन्यत्वेउपासनाजन्यत्वेवाऽनित्यत्वापत्तिः प्रकारांतरस्यचासंभवादित्याशंक्याह
तयोरेवेतिायस्याधीस्फुरणोप्रमाणपरंतत्रेनकर्तुंनकर्तुमन्यथाकर्तुंवाशक्येतयैवैषविद्येतिसाद्दश्यंत्वस्यशब्देनलक्ष्यतेदेवीद्योतमानाशु
द्धसत्वमयीत्रअहंब्रह्मास्मीतिवाक्यजन्याधीवृत्तिः दशमस्त्वमितिवाक्यजावृत्तिर्दशमत्वमिवब्रह्मभावंजीवस्यगोचरयंतीलक्ष्मीः परब्रह्म
पलक्षकत्वात्पद्मगृहाहृदयगुहायामेवस्फुरतीशुभावंधनिवर्तकत्वात्तन्नचैवंवृत्तिविषयत्वेब्रह्मणोऽनात्मत्वंघटादिवत्स्यादितिवाच्यं
वृत्तिव्याप्यत्वानंगीकारात्तयपोक्तंफलव्याप्यत्वमेवास्यशास्त्रकृद्भिर्निराकृतंब्रह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्तिरपेक्ष्यतेइतिातथाच

तयोरेवसर्वसाद्देवीलक्ष्मीःपद्मगृहाशुभा तस्याःकामानसाःपुत्राःस्मरगाव्योमचारिणः ५२

वस्तुतत्वविषयपरोक्षवविद्याऽत्रविद्योन्मूलिकानकर्मोपासिताद्यपायेनानित्यास्यादितिभावः अस्याः फलमाहतस्याइतितस्याःविद्यायाः
पुत्राइवपुत्राः [redacted]
फलानिमानसाः मनःसंकल्पमात्रजन्याः पित्रादयःसंकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेः अस्यहार्दब्रह्मविदःतुरगाःस
द्योमनःसंहार्याएवपत्नोव्योमचारिणःव्योम्निहार्दाकाशेचारिणः मएववेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतेर्ब्रह्मज्ञाना
त्सार्वात्म्यसौयमवगच्छतःसर्वप्राप्तिर्लीनपर्णःतस्माद्धर्मप्रभवस्थितिप्रवर्गोपिनविनाशानेकायसर्वस्यब्रह्ममात्रत्वात् ५२ ॥ राम०
१३५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवमुत्पादितारंभंस्रष्टांतरंवक्तुमुपक्रमतेवरुणस्येमादिनावरुणस्यसुत्राज्ज्येष्ठाबलंपुत्रंसुरांचपुत्रीमजायतेतिसंबंधः ५१ ५३ ५४

वरुणस्यभार्यायाज्येष्ठाशुक्रादेवीव्यजायत तस्याःपुत्रंबलंविद्धिसुरांचसुरनंदिनी ५१ प्रजानामन्नकामानामन्योन्यपरि
भक्षणात् अधर्मस्तत्रसंजातःसर्वभूतविनाशकः ५३ तस्यापिनिर्ऋतिर्भार्यानैर्ऋतायेनराक्षसाः घोरास्तस्याःस्त्रयःपु
त्रापापकर्मरताःसदा ५४ भयोमहाभयश्चैवमृत्युर्भूतांतकस्तथा नतस्यभार्यापुत्रोवाकश्चिदस्त्यंतकोहिसः ५५ काकीं
श्येनींतथाभासींधृतराष्ट्रींतथाशुकीं ताम्रातुसुषुवेदेवीपंचैतालोकविश्रुताः ५६ उलूकान्सुषुवेकाकीश्येनीश्येनान्व्य
जायत भासीभासानजनयद्गृध्रांश्चैवजनाधिप ५७ धृतराष्ट्रीतुहंसांश्चकलहंसांश्चसर्वशः चक्रवाकांश्चभद्रांतुजन
यामाससैवतु ५८ शुकीचजनयामासशुकानेवयशस्विनी कल्याणगुणसंपन्नासर्वलक्षणपूजिता ५९ नवक्रो
धवशानारीःप्रजज्ञेक्रोधसंभवाः मृगीचमृगमंदाचहरीभद्रमनाअपि ६० मातंगीत्वथशार्दूलीश्वेतासुरभिरेवच
सर्वलक्षणसंपन्नासुरसाचैवभामिनी ६१ अपत्यंतुमृगाःसर्वेमृग्यानरवरोत्तम ऋक्षाश्चमृगमंदायाःसृमरा
श्चपरंतप ६२ ततस्त्वैरावतंनागंजज्ञेभद्रमनाःसुतं ऐरावतःसुतस्तस्यादेवनागोमहागजः ६३ हर्याश्चहरयोपत्यं
वानराश्चतरस्विनः गोलांगूलांश्चभद्रंतेहर्याःपुत्रान्प्रचक्षते ६४ प्रजज्ञेत्वथशार्दूलीसिंहान्व्याघ्राननेकशः
द्वीपिनश्चमहासत्वान्सर्वानेवनसंशयः ६५ मातंग्यपिचमातंगानपत्यानिनराधिप दिशांगजंतुश्वेताख्यंश्वेताज
नयदाशुगं ६६ तथादुहितरौराजन्सुरभिर्वैव्यजायत रोहिणींचैवभद्रांतुगंधर्वींतुयशस्विनीं ६७ ॥ ॥

५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ॥ ६७ ६७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
१३६

पिंडफलान्सप्तखर्जूरतालहिंतालौतालीखर्जूरीकानपागुवाकोनारिकेलश्चसप्तपिंडफलाद्रुमाःइत्युक्तरूपानिहसुराणांतरविरोधानामभे

विमलामपिभद्रंते अनलामपिभारत रोहिण्यांजज्ञिरेगावोगंधर्व्यांवाजिनःसुताः सप्तपिंडफलान्वृक्षाननलापिव्य
जायत ६८ अनलायाःशुकीपुत्रीकंकस्तुसुरसासुतः अरुणस्यभार्याश्येनीतुवीर्यवंतौमहाबलौ ६९ संपातिंजन
यामासवीर्यवंतंजटायुषं सुरसाजनयन्नागान्कद्रूःपुत्रांस्तुपन्नगान् ७० द्वौपुत्रौविनतायास्तुविख्यातौगरुडारु
णौ इत्येषसर्वभूतानांमहतांमनुजाधिप प्रभवःकीर्तितःसम्यङ्मयामतिमतांवर ७१ यंश्रुत्वापुरुषःसम्यङ्मुक्तो
भवतिपाप्मनः सर्वज्ञतांचलभतेगतिमग्र्यांचविंदति ७२ इत्यादिपर्वणिअंशावतरणे जनमेजयउ च देवानांदा
नवानांचगंधर्वोरगरक्षसां सिंहव्याघ्रमृगाणांचपन्नगानांपतत्रिणां १ सर्वेषांचैवभूतानांसंभवंभगवन्नहं श्रोतु
मिच्छामितत्वेनमानुषेषुमहात्मनां जन्मकर्मचभूतानामेतेषामनुपूर्वशः २ वैशंपायनउ च मानुषेषुमनुष्येंद्रसं
भूतायेदिवौकसः प्रथमंदानवांश्चैवतांस्तेवक्ष्यामिसर्वशः ३ विप्रचित्तिरितिख्यातोयआसीद्दानवर्षभः जरासंध
इतिख्यातःसआसीन्मनुजर्षभः ४ दितेःपुत्रस्तुयोराजन्हिरण्यकशिपुःस्मृतः सजज्ञेमानुषेलोकेशिशुपालोनर
र्षभः ५ संह्लादइतिविख्यातःप्रह्लादस्यानुजस्तुयः सशल्यइतिविख्यातोजज्ञेबाल्हीकपुंगवः ६ अनुह्लादस्तुतेज
स्वीयोभूविष्यातोजघन्यजः धृष्टकेतुरितिख्यातःसबभूवनरेश्वरः ७ यस्तुराजन्शिबिर्नामदैतेयःपरिकीर्तितः द्रुमइ
तिविख्यातःसआसीद्भुविपार्थिवः ८ ॥

दानवमेदाद्याडनेयः ६८ ६९ ७० ७१ अध्यायः देवानामितिअध्यायोनिगदव्याख्यात १ २ ३ ४ ६ ७ ८ ॥ ॥ ॥ रामः
१३६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वाह्लीको नाम यस्तेषामासीदसुरसत्तमः भगदत्त इति ख्यातः स जज्ञे पुरुषर्षभः ९ अयःशिरा अश्वशिराः अयःशंकुश्च वीर्य
वान् तथा गगनमूर्द्धा च वेगवांश्चात्र पंचमः १० पंचैते जज्ञिरे राजन्वीर्यवंतो महासुराः केकयेषु महात्मानः पार्थिवर्षभ
सत्तमाः केतुमानिति विख्यातो यस्ततोन्यः प्रतापवान् ११ अमितौजा इति ख्यातः सोग्रकर्मा नराधिपः स्वर्भानुरिति विख्या
तः श्रीमान्यस्तु महासुरः १२ उग्रसेन इति ख्यात उग्रकर्मा नराधिपः यस्त्वश्व इति विख्यातः श्रीमानासीन्महासुरः १३ अ
शोको नाम राजाभून्महावीर्योपराजितः तस्मादवरजो यस्तु राजन्नश्वपतिः स्मृतः १४ दैतेयः सोभवद्राजा हार्दिक्यो नाम
नुजर्षभः वृषपर्वेति विख्यातः श्रीमान्यस्तु महासुरः १५ दीर्घप्रज्ञ इति ख्यातः पृथिव्यां सोभवन्नृपः अजकस्त्ववरो राजन्
आसीद्वृषपर्वणः १६ स शाल्व इति विख्यातः पृथिव्यामभवन्नृपः अश्वग्रीव इति ख्यातः सत्ववान्यो महासुरः १७ रोचमा
न इति ख्यातः पृथिव्यां सोभवन्नृपः सूक्ष्मस्तु मतिमान्राजन्कीर्त्तिमान्यः प्रकीर्त्तितः १८ बृहद्रथ इति ख्यातः क्षितावासी
त्स पार्थिवः तुहुंड इति विख्यातो य आसीदसुरोत्तमः १९ सेनाबिंदुरिति ख्यातः स बभूव नराधिपः इषुपो नाम यस्तेषा
मसुराणां बलाधिकः २० नग्नजिन्नाम राजासीद्भुवि विख्यातविक्रमः एकचक्र इति ख्यात आसीद्यस्तु महासुरः २१ प्र
तिविंध्य इति ख्यातो बभूव प्रथितः क्षितौ विरूपाक्षस्तु दैतेयश्चित्रयोधी महासुरः २२ चित्रधर्मेति विख्यातः क्षितावासी
त्स पार्थिवः हरस्त्वरिहरो वीर आसीद्यो दानवोत्तमः २३ सुबाहुरिति विख्यातः श्रीमानासीत्स पार्थिवः सहरस्तु महातेजाः
शत्रुपक्षक्षयंकरः २४ वाह्लीको नाम राजा स बभूव प्रथितः क्षितौ निचंद्रश्चंद्रवक्त्रस्तु य आसीदसुरोत्तमः २५ मुंजके
श इति ख्यातः श्रीमानासीत्स पार्थिवः निकुंभस्त्वजितः संख्ये महामतिरजायत २६ भूमौ भूमिपतिश्रेष्ठो देवाधिप इति स्मृतः
शरभो नाम यस्तेषां दैतेयानां महासुरः २७ पौरवो नाम राजर्षिः स बभूव नरोत्तमः कुपथस्तु महावीर्यः श्रीमान्राजन्म

सी२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वं २

हासुरः सुपार्श्वइतिविख्यातःक्षितौजज्ञेमहीपतिः अथस्तु एजन राजर्षिःक्षितौजज्ञेमहासुरः २९ पार्वतेयइतिख्यातःकां
चनाचलसन्निभः द्वितीयःशलभस्तेषामसुराणांबभूवह ३० प्रह्लादोनामवाह्लीकःसबभूवनराधिपः चंद्रस्तुदितिजश्रेष्ठो
लोकेताराधिपोमतः ३१ चंद्रवर्मेतिविख्यातःकांबोजानांनराधिपः अर्कइत्यभिविख्यातोयस्तुदानवपुंगवः ३२ ऋ
षिकोनामराजर्षिर्बभूवनृपसत्तमः मृतपाइतिविख्यातोयआसीदसुरोत्तमः ३३ पश्चिमानूपकंविद्धितंनृपंनृपसत्तमः
गविष्ठस्तुमहातेजायःप्रख्यातोमहासुरः ३४ द्रुमसेनइतिख्यातःपृथिव्यांसोभवन्नृपः मयूरइतिविख्यातःश्रीमान्यस्तुमहा
सुरः ३५ सविश्वइतिविख्यातोबभूवपृथिवीपतिः सुपर्णइतिविख्यातस्तस्मादवरजस्तुयः ३६ कालकीर्तिरितिख्या
तःपृथिव्यांसोभवन्नृपः चंद्रहंतेतियस्तेषांकीर्तितःप्रवरोसुरः ३७ शुनकोनामराजर्षिःसबभूवनराधिपः विनाशन
स्तुचंद्रस्ययआख्यातोमहासुरः ३८ जानकिर्नामविख्यातःसोभवन्मनुजाधिपः दीर्घजिह्वस्तुकौरव्ययउक्तोदानव
र्षभः ३९ काशिराजःसविख्यातःपृथिव्यांपृथिवीपते ग्रहंतुसुषुवेयंतुसिंहिकार्केंदुमर्दनं सक्राथइतिविख्यातोबभू
वमनुजाधिपः ४० अनायुषस्तुपुत्राणांचतुर्णांप्रवरोसुरः विक्षरोनामतेजस्वीवसुमित्रोनृपःस्मृतः ४१ द्विती
योविक्षराघस्तुनराधिपमहासुरः पांशुराष्ट्राधिपइतिविख्यातःसोभवन्नृप ४२ बलीनरइतिख्यातोयस्त्वासीद
सुरोत्तमः पौंड्रमत्स्यकइत्येवंबभूवसनराधिपः ४३ वृत्रइत्यभिविख्यातोयस्तुराजन्महासुरः मणिमान्नामरा
जर्षिःसबभूवनराधिपः ४४ क्रोधहंतेतियस्तस्यबभूवावरजोसुरः दंडइत्यभिविख्यातःसआसीन्नृपतिःक्षि
तौ ४५ क्रोधवर्द्धनइत्येवयस्त्वन्यःपरिकीर्तितः दंडधारइतिख्यातःसोभवन्मनुजर्षभः ४६ कालेयानांतुयेपुत्रास्ते

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षामष्टौ नराधिपाः जज्ञिरे राजशार्दूल शार्दूलसमविक्रमाः ४७ मगधेषु जयत्सेनस्तेषामासीत्स पार्थिवः अष्टानां प्रवर
स्तेषां कालेयानां महासुरः ४८ द्वितीयस्तु ततस्तेषां श्रीमान्हरिहयोपमः अपराजित इत्येवं स बभूव नराधिपः ४९
तृतीयस्तु महातेजा महामायो महासुरः निषादाधिपतिर्जज्ञे भुवि भीमपराक्रमः ५० तेषामन्यतमो यस्तु चतुर्थः
परिकीर्त्तितः श्रेणिमानिति विख्यातः क्षितौ राजर्षिसत्तमः ५१ पंचमस्तु भवत्तेषां प्रवरो यो महासुरः महौजा इति वि
ख्यातो बभूवेह परंतपः ५२ षष्ठस्तु मति
मान्यो वै तेषामासीन्महासुरः अभीरु इति विख्यातः क्षितौ राजर्षिसत्तमः ५३ समुद्रसेनस्तु नृपस्तेषामेवाभवद्गणात् वि
ख्यातः सागरांतायां क्षितौ धर्मार्थतत्ववित् ५४ बृहन्नामाष्टमस्तेषां कालेयानां नराधिप बभूव राजा धर्मात्मा सर्वभूत
हिते रतः ५५ कुक्षिस्तु राजन्विख्यातो दानवानां महाबलः पार्वतीय इति ख्यातः कांचनाचलसंनिभः ५६ क्रथनश्च
महावीर्यः श्रीमान्राजन्महासुरः सूर्याक्ष इति विख्यातः क्षितौ जज्ञे महीपतिः ५७ असुराणां तु यः सूर्यः श्रीमांश्चै
व महासुरः दरदो नाम बाह्लीको वरः सर्वमहीक्षितां ५८ गणः क्रोधवशो नाम यस्ते राजन्प्रकीर्त्तितः ततः संजज्ञि
रे वीराः क्षिताविह नराधिपाः ५९ मद्रकः कर्णवेष्टश्च सिद्धार्थः कीटकस्तथा सुवीरश्च सुबाहुश्च महावीरोथ बाह्लिकः
६० क्रथो विचित्रः सुरथः श्रीमान्नीलश्च भूमिपः वीरधामा च कौरव्य भूमिपालश्च नामतः ६१ दंतवक्रश्च नामासीद्दु
र्जयश्चैव दानवः रुक्मी च नृपशार्दूलो राजा च जनमेजयः ६२ आषाढो वायुवेगश्च भूरितेजास्तथैव च एकलव्यः
सुमित्रश्च वाटधानोथ गोमुखः ६३ कारूषकाश्च राजानः क्षेमधूर्त्तिस्तथैव च श्रुतायुरुद्धवश्चैव बृहत्सेनस्तथैव च

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ ६४ क्रेमोग्नतीर्थः कुहरः कलिंगेषु नराधिपः मतिमांश्च मनुष्येन्द्र ईश्वरश्चेति विश्रुतः ६५ गणात्क्रोधवशादेष राजपुंगो
१२८ भवत्क्षितौ जातः पुरमहाभागो महाकीर्त्तिर्महाबलः ६६ कालनेमिरिति ख्यातो दानवानां महाबलः स कंस इति विख्यात
उग्रसेनसुतो बली ६७ यस्त्वासीद्देवको नाम देवराजसमद्युतिः स गंधर्वपतिर्मुख्यः क्षितौ जज्ञे नराधिपः ६८ बृहस्पतेर्बृ
हत्कीर्त्तेर्देवर्षेर्विद्धि भारत अंशाद्द्रोणं समुत्पन्नं भारद्वाजमयोनिजं ६९ धन्विनां नृपशार्दूल यः स सर्वास्त्रवित्तमः महाकीर्त्ति
र्महातेजाः स जज्ञे मनुजेश्वरः ७० धनुर्वेदे च वेदे च यं तं वेदविदो विदुः वरिष्ठं चित्रकर्माणं द्रोणं स्वकुलवर्द्धनं ७१ महादेवां
तकाभ्यां च कामात्क्रोधाच्च भारत एकत्वमुपपन्नानां जज्ञे शूरः परंतपः ७२ अश्वत्थामा महावीर्यः शत्रुपक्षक्षयावहः वी
रः कमलपत्राक्षः क्षितावासीन्नराधिप ७३ जज्ञिरे वसवस्त्वष्टौ गंगायां शंतनोः सुताः वसिष्ठस्य च शापेन नियोगाद्वास
वस्य च ७४ तेषामवरजो भीष्मः कुरूणामभयंकरः मतिमान्वेदविद्वाग्मी शत्रुपक्षक्षयंकरः ७५ जामदग्न्येन रामेण स
र्वास्त्रविदुषां वरः यो युध्यत महातेजा भार्गवेण महात्मना ७६ यस्तु राजन्कृपो नाम ब्रह्मर्षिरभवत्क्षितौ रुद्राणां तु ग
णाद्विद्धि संभूतमतिपौरुषं ७७ शकुनिर्नाम यस्त्वासीद्राजा लोके महारथः द्वापरं विद्धि तं राजन्संभूतमरिमर्द्दनं ७८ सात्य
किः सत्यसंधस्तु योसौ वृष्णिकुलोद्वहः पक्षात्स जज्ञे मरुतां देवानामरिमर्द्दनः ७९ द्रुपदश्चैव राजर्षिस्तत एवाभवद्गणात्
मानुषे नृप लोकेस्मिन्सर्वशस्त्रभृतां वरः ८० ततश्च कृतवर्माणं विद्धि राजन्नराधिपं तमप्रतिमकर्माणं क्षत्रियर्षभसत्तमं ८१
मरुतां तु गणाद्विद्धि संजातमरिमर्द्दनं विराटं नाम राजानं परराष्ट्रप्रतापनं अरिष्टायास्तु यः पुत्रो हंस इत्यभिविश्रुतः ८२
स गंधर्वपतिर्जज्ञे कुरुवंशविवर्द्धनः धृतराष्ट्र इति ख्यातः कृष्णद्वैपायनात्मजः दीर्घबाहुर्महातेजाः प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः रामः
१२८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८६ अत्रेरिति प्रख्यातो दितौ भास्करे भृतप्रणष्टे सोमस्तात्रिर्भगवानाजगाम तस्मै रभास्करकार्यकारित्वस्मरणात्तत्रात्रिशब्देन सूर्योऽप्युक्तेन सपुत्रं

मातुर्दोषादृषेः कोपादंधएवव्यजायत ८५ तस्यैवावरजो भ्राता महासत्वो महाबलः स पांडुरिति विख्यातः सत्यधर्म
रतः शुचिः ८६ अत्रेस्तु सुमहाभागं पुत्रं पुत्रवतां वरं विदुरं विद्धि तं लोके जातं बुद्धिमतां वरं ८७ कलेरंशात्तु संज
ज्ञे भुवि दुर्योधनो नृपः दुर्बुद्धिर्दुर्मतिश्चैव कुरूणामयशस्करः ८८ जगतो यस्तु सर्वस्य विद्विष्टः कलिपुरुषः यः स
र्वां घातयामास पृथिवीं पृथिवीपते ८९ उद्दीपितं येन वैरं भूतान्तकरणं महत् पौलस्त्या भ्रातरश्चास्य जज्ञिरे मनुजे
ष्विह ९० शतं दुःशासनादीनां सर्वेषां क्रूरकर्मणां दुर्मुखो दुःसहश्चैव ये चान्ये नानुकीर्तिताः ९१ दुर्योधनसहाया
स्ते पौलस्त्या भरतर्षभ वैश्यापुत्रो युयुत्सुश्च धार्तराष्ट्रः शताधिकः ९२ जनमेजय उ० च ज्येष्ठानुज्येष्ठतां मे
षां नामधेयानि वा विभो धृतराष्ट्रस्य पुत्राणामानुपूर्व्येण कीर्तय ९३ वैशंपायन उ० च दुर्योधनो युयुत्सुश्च राज
न् दुःशासनस्तथा दुःसहो दुःशलश्चैव दुर्मुखश्च तथापरः ९४ विविंशतिर्विकर्णश्च जलसंधः सुलोचनः विंदा
नुविंदौ दुर्धर्षः सुबाहुर्दुःप्रधर्षणः ९५ दुर्मर्षणो दुर्मुखश्च दुष्कर्णः कर्ण एव च चित्रोपचित्रौ चित्राक्षश्चारुचि
त्रांगदश्च ह ९६ दुर्मदो दुःप्रहर्षश्च विवित्सुर्विकटः समः ऊर्णनाभः पद्मनाभस्तथा नंदोपनंदकौ ९७ सेनापति
ः सुषेणश्च कुंडोदरमहोदरौ चित्रबाहुश्चित्रवर्मा सुवर्मा दुर्विरोचनः ९८ अयोबाहुर्महाबाहुश्चित्रचापसु

धर्मं विदुरं विद्धीत्यर्थः ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
१३९

उग्रायुधो भीमशरः कनकायुर्दृढायुधः दृढवर्मा दृढक्षत्रः सोमकीर्तिरनूदरः १०० जरासंधो दृढसंधः सत्यसंधः सहस्रवा
क् उग्रश्रवा उग्रसेनः क्षेममूर्तिस्तथैव च १ अपराजितः पंडितको विशालाक्षो दुराधनः २ दृढहस्तः सुहस्तश्च वातवे
गसुवर्चसौ आदित्यकेतुर्बह्वाशी नागदत्तानुयायिनौ ३ कवची निषंगी दंडी दंडधारो धनुर्ग्रहः उग्रो भीमरथो वीरो
वीरबाहुरलोलुपः ४ अभयो रौद्रकर्मा च तथा दृढरथस्त्रयः अनाधृष्यः कुंडभेदी विरावी दीर्घलोचनः ५ दीर्घबाहु
र्महाबाहुर्व्यूढोरः कनकांगदः कुंडजश्चित्रकश्चैव दुःशला च शताधिका ६ वैश्यापुत्रो युयुत्सुश्च धार्तराष्ट्रः शताधि
कः एतदेकशतं राजन्कन्या चैका प्रकीर्तिता ७ नामधेयानुपूर्व्या च ज्येष्ठानुज्येष्ठतां विदुः सर्वे त्वतिरथाः शूराः सर्वे युद्ध
विशारदाः ८ सर्वे वेदविदश्चैव राजन्शास्त्रेषु पारगाः सर्वे संग्रामविद्यासु विद्याभिजनशोभिनः ९ सर्वेषामनुरूपाश्च
कृता दारा महीपते दुःशलां समये राजन्सिंधुराजाय कौरवाः १० जयद्रथाय प्रददौ सौबलानुमते तदा धर्मस्यांशं तु राजा
नं विद्धि राजन्युधिष्ठिरं ११ भीमसेनं तु वातस्य देवराजस्य चार्जुनं अश्विनोस्तनयौ वांशौ रूपेणाप्रतिमौ भुवि १२ नकुलः स
हदेवश्च सर्वभूतमनोहरौ यस्तु वर्चा इति ख्यातः सोमपुत्रः प्रतापवान् १३ सोभिमन्युर्बृहत्कीर्तिरर्जुनस्य सुतोभवत् य
स्यावतरणे राजन्सुरान्सोमोब्रवीदिदं १४ नाहं दद्यां प्रियं पुत्रं मम प्राणैर्गरीयसं समयः क्रियतामेष न शक्यमतिवर्तितुं
१५ सुरकार्यं हि नः कार्यमसुराणां क्षितौ वधः तत्र यास्यत्ययं वर्चा न च स्थास्यति वै चिरं १६ ऐंद्रिर्नरस्तु भविता यस्य नाराय
णः सखा सोर्जुनेत्यभिविख्यातः पांडोः पुत्रः प्रतापवान् १७ तस्यायं भविता पुत्रो बालो भुवि महारथः तत्र षोडश वर्षाणि
स्थास्यत्यमरसत्तमाः १८ अस्य षोडशवर्षस्य स संग्रामो भविष्यति यत्रांशा वः करिष्यंति कर्म वीरनिषूदनं १९ नरना

राम:
१३९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रायणाभ्यांतुससंग्रामोविनाकृतः चक्रव्यूहंसमासाद्याययोधयिष्यतिवःसुराः २० विमुखांश्छात्रवान्सर्वान्कारयिष्यति
मेसुतः बालःप्रविश्यचव्यूहमभेद्यंविचरिष्यति २१ महारथानांवीराणांकदनंचकरिष्यति सर्वेषामेवशत्रूणांचतुर्था
शंनयिष्यति २२ दिनार्धेनमहाबाहुःप्रेतराजपुरंप्रति ततोमहारथैर्वीरैःसमेत्यबहुशोरणे २३ दिनक्षयेमहाबाहुर्म
याभूयःसमेष्यति एकंवंशकरंपुत्रंवीरंवैजनयिष्यति २४ प्रणष्टंभारतंवंशंसभूयोधारयिष्यति एतत्सोमवचःश्रुत्वात
थास्त्वितिदिवौकसः २५ प्रत्यूचुःसहिताःसर्वेताराधिपमपूजयन् एवंतेकथितंराजंस्तवजन्मपितुःपितुः २६ अग्ने
र्भागंतुविद्धित्वंधृष्टद्युम्नंमहारथं शिखंडिनमथोराजन्स्त्रीपुंवैविद्धिराक्षसं २७ द्रौपदेयाश्चयेपंचबभूवुर्भरतर्षभ
विश्वान्देवगणान्विद्धिसंजातान्भरतर्षभ २८ प्रतिविंध्यःसुतसोमःश्रुतकीर्तिस्तथापरः नाकुलिश्चशतानीकःश्रु
तसेनश्चवीर्यवान् २९ शूरोनामयदुश्रेष्ठोवसुदेवपिताभवत् तस्यकन्यापृथानामरूपेणासदृशीभुवि ३० पितुः
स्वस्रीयपुत्रायसोनपत्यायवीर्यवान् अग्रमग्रेप्रतिज्ञायस्वस्यापत्यस्यवैतदा ३१ अग्रजातेतितांकन्यांशूरोनुग्र
हकांक्षया अददत्कुंतिभोजायसतांदुहितरंतदा ३२ सानियुक्तापितुर्गेहेब्राह्मणातिथिपूजने उग्रंपर्यचरद्घोरंब्रा
ह्मणंसंशितव्रतं ३३ निगूढनिश्चयंधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः तमुग्रंसंशितात्मानंसर्वयत्नैरतोषयत् ३४ तुष्टोभिचा
रसंयुक्तमाचचक्षेयथाविधि उवाचचैनांभगवान्प्रीतोस्मिसुभगेतव ३५ यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयिष्यसि त
स्यतस्यप्रसादात्त्वंदेविपुत्राञ्जनिष्यसि ३६ एवमुक्ताचसाबालातदाकौतूहलान्विता कन्यासतीदेवमर्कमाजुहा
वयशस्विनी ३७ प्रकाशकर्मातपनस्तस्यांगर्भंदधौतदा अजीजनत्सुतंचास्यांसर्वशस्त्रभृतांवरं ३८ सकुंडलं

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
१४०

सकवचं देवगर्भं श्रियान्वितं दिवाकरसमं दीप्त्या चारुसर्वांगभूषितं ३९ निगूहमाना जातं वै बंधुपक्षभयात्तदा उ
त्ससर्ज जले कुंती तं कुमारं यशस्विनं ४० तमुत्सृष्टं जले गर्भं राधाभर्त्ता महायशाः राधायाः कल्पयामास पुत्रं सो
धिरथस्तदा ४१ चक्रतुर्नामधेयं च तस्य बालस्य तावुभौ दंपती वसुषेणेति दिक्षु सर्वासु विश्रुतं ४२ स वर्द्धमा
नो बलवान्सर्वास्त्रेषूद्यतोऽभवत् वेदांगानि च सर्वाणि जजाप जयतां वरः ४३ यस्मिन्काले जपन्नास्ते धीमान्सत्यप
राक्रमः नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत्तस्मिन्काले महात्मनः ४४ तमिंद्रो ब्राह्मणो भूत्वा पुत्रार्थे भूतभावनः ययाचे
कुंडले वीरं कवचं च सहांगजं ४५ उत्कृत्य कर्णो ह्यददत्कवचं कुंडले तथा शक्तिं शक्रो ददौ तस्मै विस्मितश्चेदम
ब्रवीत् ४६ देवासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसां यस्मिन्क्षेप्स्यसि दुर्द्धर्ष स एको न भविष्यति ४७ पुरा नाम च तस्
यासीद्वसुषेण इति क्षितौ ततो वैकर्त्तनः कर्णः कर्मणा तेन सोऽभवत् ४८ आमुक्तकवचो वीरो यस्तु जज्ञे महायशाः
स कर्ण इति विख्यातः पृथायाः प्रथमः सुतः ४९ स तु सूतकुले वीरो वर्द्धते राजसत्तमः कर्णं नरवरश्रेष्ठ सर्वशस्त्रभृ
तांवरं दुर्योधनस्य सचिवं मित्रं शत्रुविनाशनं ५० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम
१४०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ धन्यंधनप्रदंयशस्यंपुण्यकरं ६४

दिवाकरसमंतविद्धिराजन्नेशमनुत्तमं ५१ यस्तुनारायणोनामदेवदेवःसनातनः तस्यांशोमानुषेष्वासीद्वासुदेवःप्रतापवान्
५२ शेषस्यांशश्च नागस्य बलदेवोमहाबलः सनत्कुमारंप्रद्युम्नंविद्धिराजन्महौजसं ५३ एवमन्येमनुष्येंद्रबहवोंशादि
वौकसां जज्ञिरेवसुदेवस्यकुलेकुलविवर्द्धनाः ५४ गणास्त्वप्सरसांयोवैमयाराजन्प्रकीर्त्तितः तस्यभागःक्षितौजज्ञेनियो
गाद्वासवस्यह ५५ तानिषोडशदेवीनांसहस्राणिनराधिप बभूवुर्मानुषेलोकेवासुदेवपरिग्रहः ५६ श्रियस्तुभागः
संजज्ञेरत्यर्थंपृथिवीतले भीष्मकस्यकुलेसाध्वीरुक्मिणीनामनामतः ५७ द्रौपदीत्वथसंजज्ञेशचीभागादनिंदिता द्रुप
दस्यकुलेकन्यावेदिमध्यादनिंदिता ५८ नातिह्रस्वानमहतीनीलोत्पलसुगंधिनी पद्मायताक्षीसुश्रोणीस्वसिताय
तमूर्द्धजा ५९ सर्वलक्षणसंपन्नावैडूर्यमणिसंनिभा पंचानांपुरुषेंद्राणांचित्तप्रमथनारहः ६० सिद्धिर्धृतिश्चये
देव्यौपंचानांमातरौतुतौ कुंतीमाद्रीचजज्ञातेमतिस्तुसुबलात्मजा ६१ इतिदेवासुराणांतेगंधर्वाप्सरसांतथा अंशाव
तरणंराजन्राक्षसानांचकीर्त्तितं ६२ येपृथिव्यांसमुद्भूताराजानोयुद्धदुर्मदाः महात्मानोयदूनांचयेजाताविपुलेकुले
६३ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यामयातेपरिकीर्त्तिताः धन्यंयशस्यंपुत्रीयमायुष्यंविजयावहं इदमंशावतरणंश्रोतव्यमन
सूयता ६४

६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥ ६४ ॥

आः
१४१

प्रभवाप्ययः परमात्मा विश्वोत्पत्तिप्रलयाधिष्ठानत्वात् तं वेत्तीति प्रभवाप्ययवित् भूत्वेति शेषः कृच्छ्रेषु संसारगहनेषु अयं भावः यथा शास्त्रे वियदादिसृष्टिः ब्रह्मोपादानकत्वलाभेन ब्रह्माद्वैतप्रतिपत्त्यर्थं कीर्त्यते । वियदाद्योः सृष्टिश्रुतीनां परस्परविरोधपरिहारश्च कीर्त्यते । तथापि सृष्टौ तात्पर्यं नास्ति एवमिहापि नांशावतरणो नाम पर्वमस्ति किंतु तद्द्वारा ब्रह्माद्वैतप्रतिपत्त्यैवेत्यपास्तसृष्टिस्मृतीनां विरोधः कल्पभेदाभिप्रायेणावा वर्णनीयः उपेक्षणीयो वा स्वार्थे तात्पर्याभावादिति दिक् ६५ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनुश्रीनी

अंशावतरणं श्रुत्वा देवगंधर्वरक्षसां प्रभवाप्ययवित्साक्षान्न कृच्छ्रेष्ववसीदति ६५ इत्यादिपर्वणि अंशावतरणं समाप्तम् ॥ जनमेजय उवाच त्वत्तः श्रुतमिदं ब्रह्मन्देवदानवरक्षसां अंशावतरणं सम्यग्गंधर्वाप्सरसां तथा १ इमं तु भूय इच्छामि कुरूणां वंशमादितः कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसंनिधौ २ वैशंपायन उवाच पौरवाणां वंशकरो दुष्यंतो नाम वीर्यवान् पृथिव्याश्चतुरंतायागोप्ता भरतसत्तम ३ चतुर्भागं भुवः कृत्स्नं यो भुंक्ते मनुजेश्वरः समुद्रावरणांश्चापि देशान्स समितिंजयः ४ आम्लेच्छावधिकान्सर्वान्स भुंक्ते रिपुमर्दनः रत्नाकरसमुद्रांतांश्चातुर्वर्ण्यजनावृतान् ५ न वर्णसंकरकरो न कृष्याकरकृज्जनः न पापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्राजनि शासति ६ धर्मे रतिं सेवमाना धर्मार्थावभिपेदिरे तदा नरा नरव्याघ्र तस्मिञ्जनपदेश्वरे ७ नासीच्चोरभयं तात न क्षुधाभयमण्वपि नासीद्व्याधिभयं चापि तस्मिञ्जनपदेश्वरे ८ ॥ ॥ ॥ ॥

लकंठकृते भारतभावदीपे अंशावतरणार्थप्रकाशः त्वत्त इति १ चतुरंतायाः चतुःसमुद्रावच्छिन्नायाः ३ चतुर्भागं भागचतुष्कं सर्वामिति यावत् ४ ५ न कृष्याकरकृत् न कृषिकृत् भुवोऽकृष्टपच्यत्वात् आकरः सुवर्णादिधानं तत्खननस्यानंतत्वात् अपि यत्नेन कोऽपि तिष्ठति व्यापारं नैव धातु

आः
१४१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दैवेकर्मणिवृष्ट्याघर्ष्येकारीर्यादिकाम्यकर्मणि ९ तदेवाहकालेतिपशुमती।वसुमतीतिपाठेधनवती १० वज्रसंहननोदृढदेहः
११ सवनकाननेवनेजलेउपवनेवासवल्गाः अक्षेपविक्षेपपरिक्षेपाख्याःपंथानोयस्यतत्फुदासुडं।अक्षेपोदूरस्थस्यशत्रोर्नागः विक्षेप

स्वधर्मैरेमिरेवर्णादैवेकर्मणिनिस्पृहाः तमाश्रित्यमहीपालमासंश्चैवाकुतोभयाः ९ कालवर्षीचपर्जन्यः
सस्यानिरसवंतिच सर्वरत्नसमृद्धाचमहीपशुमतीतथा १० स्वकर्मनिरताविप्रानानृतंतेषुविद्यते सचा
द्भुतमहावीर्योवज्रसंहननोयुवा ११ उद्यम्यमंदरंदोर्भ्यांवहेत्सवनकाननं चतुष्पथगदायुद्धेसर्वप्रहरणेषु
च १२ नागपृष्ठेश्वपृष्ठेचवभूवपरिनिष्ठितः बलेविष्णुसमश्चासीत्तेजसाभास्करोपमः १३ अक्षोभ्यत्वे
र्णवसमःसहिष्णुत्वेधरासमः संमतःसमहीपालःप्रसन्नपुरराष्ट्रवान् १४ भूयोधर्मपरैर्भावैर्मुदितंजनमा
दिशत् १५ इत्यादिपर्वणिशाकुंतले जनमेजयउ च संभवंभरतस्याहंचरितंचमहात्मनः शकुंतलाया
श्चोत्पत्तिंश्रोतुमिच्छामितत्वतः १ दुष्यंतेनचवीरेणयथाप्राप्ताशकुंतला तंवैपुरुषसिंहस्यभगवन्विस्तरंत्व
हं २ श्रोतुमिच्छामितत्वज्ञसर्वंमतिमतांवर वैशंपायनउ च सकदाचिन्महाबाहुःप्रभूतबलवाहनः ३
वनंजगामगहनंहयनागशतैर्वृतः बलेनचतुरंगेनवृतःपरमवल्गुना ४ खड्गशक्तिधरैर्वीरैर्गदामुसल
पाणिभिःप्रासतोमरहस्तैश्चययौयोधशतैर्वृतः ५

समीपस्थस्यैकोद्यामहारः परिक्षेपोवकुशुसमेनासहिभ्रमणेनशत्रूणांक्षेपः अभिक्षेपोऽग्रेणताडनं १३ १४ आदिशत्शशा
स १५ शाकुंतलेध्याये ३ चतुरंगेनहस्त्यश्वरथपादातवता वल्गुरम्यं ४ ५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
१५२

८ परवारणं शत्रुगजानां निवारकं सिंहं ९ १० ११ १२ धूर्गतं स्कंधारूढं १३ १४ १५ अपरथेन पौरपराहृतमनंतरं १६ १७ १८

सिंहनादैश्च योधानां शंखदुंदुभिनिःस्वनैः रथनेमिस्वनैश्चैव सनागवरबृंहितैः ६ नानायुधधरैश्चापि नानावेषधरै
स्तथा हेषितस्वनमिश्रैश्च क्ष्वेडितास्फोटितस्वनैः ७ आसीत्किलकिलाशब्दस्तस्मिन्नागच्छति पार्थिवे प्रासादवरशृं
गस्थाः परया नृपशोभया ८ ददृशुस्तं स्त्रियस्तत्र शूरमात्मयशस्करं शक्रोपममित्रघ्नं परवारणवारणं ९
पश्यंत्यः स्त्रीगणास्तत्र वज्रपाणिं स्म मेनिरे अयं स पुरुषव्याघ्रो रणे वसुपराक्रमः १० यस्य बाहुबलं प्राप्य नभ
वंत्यसुहृद्गणाः इति वाचो ब्रुवंत्यस्ताः स्त्रियः प्रेम्णा नराधिपं ११ तुष्टुवुः पुष्पवृष्टीश्च ससृजुस्तस्य मूर्धनि त
त्र तत्र च विप्रेंद्रैः स्तूयमानः समंततः १२ निर्ययौ परमप्रीत्या वनं मृगजिघांसया तं देवराजप्रतिमं मत्तवार
णधूर्गतं १३ द्विजक्षत्रियविट्शूद्रा निर्यांतमनुजग्मिरे ददृशुर्वर्धमानास्ते आशीर्भिश्च जयेन च १४ सु
दूरमनुजग्मुस्ते पौरजानपदास्तथा न्यवर्तंत ततः पश्चादनुज्ञाता नृपेण ह १५ सुपर्णप्रतिमेनाथ रथेन वसुधा
धिपः महीमापूरयामास घोषेण त्रिदिवं तथा १६ स गच्छन्ददृशे धीमान्नंदनप्रतिमं वनं बिल्वार्कखदिराकी
र्णं कपित्थधवसंकुलं १७ विषमं पर्वतप्रस्थैरश्मभिश्च समावृतं निर्जलं निर्मनुष्यं च बहुयोजनमायतं १८
मृगसिंहैर्वृतं घोरैरन्यैश्चापि वनेचरैः तद्वनं मनुजव्याघ्रः सभृत्यबलवाहनः १९ लोडयामास दुष्यंतः सूदय
न्विविधान्मृगान् बाणगोचरसंप्राप्तांस्तत्र व्याघ्रगणान्बहून् २० पातयामास दुष्यंतो निर्बिभेद च साय
कैः दूरस्थान्सायकैः कांश्चिदभिनत्स नराधिपः २१ ॥

१९ २० २१ ॥ ॥

त५

रा०म०
१५२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२५ औत्सुक्यात्तवै भग्नात २६ २७ संसाध्य पाकादिना संस्कृत्य २८ प्रकुर्वन्ती कसा गजाः वनगजाः २९ ३० ३१ अध्यायः १ अतो

अभ्यासमागतां श्वामान वृद्धेन निरर्थकेन तत्र काश्चिद्देशात्समाजग्मुर्भृशम्भाशङ्कितमानवाः २२ गदामंडलतत्त्वज्ञश्चचारामितवि
क्रमः तोमरैरसिभिश्चापि गदामुसलकंपनैः २३ चचारस वितनिघ्नन्वै वन्यांस्तत्र मृगद्विजान् राजा चाद्भुतवीर्येण योधैश्च
समरप्रियैः २४ लोड्यमानं महारण्यं तत्यजुः स्म मृगाधिपाः तत्र विद्रुतयूथानि हतयूथपतीनि च २५ मृगयूथान्य
यौत्सुक्याच्छब्दं चक्रुस्ततस्ततः शुष्काश्चापि नदीर्गत्वा जलनैराश्यकर्षिताः २६ व्यायामक्लान्तहृदयाः पतन्ति स्म वि
चेतसः क्षुत्पिपासापरीताश्च श्रान्ताश्च पतिता भुवि २७ केचित्तत्र नरव्याघ्रैरभक्ष्यन्त बुभुक्षितैः केचिदग्निमथोत्पाद्य
संसाध्य वनेचराः २८ भक्षयन्ति स्म मांसानि प्रकुट्य विधिवत्तदा तत्र केचिद्गजा मत्ता बलिनः शस्त्रविक्षताः २९
संकोच्याग्रकरान्भीताः प्राद्रवन्ति स्म वेगिताः शकृन्मूत्रं सृजन्तश्च क्षरन्तः शोणितं बहु ३० वन्या गजवरास्तत्र मम
र्दुर्मनुजान्बहून् तद्वनं बलमेघेन शरधारेण संवृतं व्यरोचत मृगाकीर्णं राज्ञा हतमृगाधिपं ३१ इत्यादिपर्वणि शा
कुन्तले वैशंपायन उवाच ततो मृगसहस्राणि हत्वा सबलवाहनः राजा मृगप्रसंगेन वनमन्यद्विवेश ह १ एक एवोत्तम
बलः क्षुत्पिपासाश्रमान्वितः स वनस्यान्तमासाद्य महदूषरमासदत् २ तच्चाप्यतीत्य नृपतिरुत्तमाश्रमसंयुतं मनः
प्रह्लादजननं दृष्टिकान्तमतीव च ३ शीतमारुतसंयुक्तं जगामान्यन्महद्वनं पुष्पितैः पादपैः कीर्णमतीव सुखशाद्वलं ४
विपुलं मधुरारावैर्नादितं विहगैस्तथा पुंस्कोकिलनिनादैश्च झिल्लीकगणनादितं ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वृक्षादिर्गहितेक्रुषं २ ३ ४ ५ श्रीकृष्णोऽसमपति ॥ ॥ ७ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लक्ष्म्या शोभमया ६ नाप्यपाकीर्णः अनावृतो न ७ ८ कुसुमवत्त्याः शाखावंतः कुसुमशाखिनः ९ १२ महेंद्रपर्वणि ध्वजाइव ध्वजा उच्छ्रिततराः तत्तुल्यैः इंद्रध्वजवदत्युच्चैर्वा १३ १४ रिरंसया रमयितुमिच्छया १५ नदीकच्छोद्भवं कच्छः सजलोनूपप्रदेशः १६ १९ महाकच्छैः महत्सुत्रैः

श्रा॰
७४३

प्रहृष्टविटपैर्हृद्यैः सुखछायैः समावृतं षट्पदाघूर्णितलतं लक्ष्म्या परमया युतं ६ नापुष्पः पादपः कश्चिन्नाफलो नापि
कंटकी षट्पदैर्वाप्यनाकीर्णस्तस्मिन्वै कानने भवत ७ विहगैर्नादितं पुष्पैरलंकृतमतीव च सर्वर्तुकुसुमैर्वृक्षैः
सुखछायैः समावृतं मनोरमं महेष्वासो विवेश वनमुत्तमं ८ मारुताकलितास्तत्र द्रुमाः कुसुमशाखिनः पुष्पवृष्टिं
विचित्रां तु व्यसृजंस्ते पुनः पुनः ९ दिवस्पृशोथ संघुष्टाः पक्षिभिर्मधुरस्वनैः विरेजुः पादपास्तत्र विचित्रकुसुमांबराः
१० तेषां तत्र प्रवालेषु पुष्पभारावनामिषु रुवंति रावान्मधुरान्षट्पदा मधुलिप्सवः ११ तत्र प्रदेशांश्च बहून् कुसु
मोत्करमंडितान् लतागृहपरिक्षिप्तान्मनसः प्रीतिवर्द्धनान् संपश्यन्सुमहातेजा बभूव मुदितस्तदा १२ परस्पराश्लि
ष्टशाखैः पादपैः कुसुमान्वितैः अशोभत वनं तत्तु महेंद्रध्वजसन्निभैः १३ सिद्धचारणसंघैश्च गंधर्वाप्सरसां गणैः सेवितं
वनमत्यर्थं मत्तवानरकिन्नरैः १४ सुखः शीतः सुगंधी च पुष्परेणुवहोनिलः परिक्रामन्वने वृक्षानुपैतीव रिरंसया
१५ एवंगुणसमायुक्तं ददर्श स वनं नृपः नदीकच्छोद्भवं कांतमुच्छ्रितध्वजसंनिभं १६ प्रेक्षमाणो वनं तत्तु सुप्र
हृष्टविहंगमं आश्रमं प्रवरं रम्यं ददर्श च मनोरमं १७ नानावृक्षसमाकीर्णं संप्रज्वलितपावकं तं तदाप्रतिमं श्री
मानाश्रमं प्रत्यपूजयत् १८ यतिभिर्वालखिल्यैश्च वृतं मुनिगणान्वितं अग्न्यागारैश्च बहुभिः पुष्पसंस्तरसंस्तृ
तं १९ महाकच्छैर्बृहद्भिश्च विभ्राजितमतीव च मालिनीमभितो राजन्नदीं पुण्यां सुखोदकां २० ॥ ॥

बृहद्भिः वृक्षैः अपकच्छस्यादेशोऽपेतस्तत्र तु मेऽस्तीति मेदिनी। मालिनीं अभितः आश्रममध्येनैव मालिनी गच्छति न तु प्रांतेन २० ॥ छ ॥ एमः
७४३

२१ अप्रतिरथः अप्रतिमः २२ २५ काश्यपस्य कण्वस्य गोत्रस्य करावस्य ३६ ३७ विततेषु वैतानिकेषु इष्टिपशुसोमादिषु प्रवर्तमानेषु ३८

नैकपक्षिगणाकीर्णं तपोवनमनोरमं। तत्रानलसमं सौम्यं मथपश्रीतिमवाप सः २१ तं चाप्रतिरथः श्रीमानाश्रमं प्र
त्यपद्यत देवलोकप्रतीकाशं सर्वतः सुमनोहरं २२ नदीमाश्रमसंश्लिष्टां पुण्यतोयां ददर्श सः सर्वप्राणभृतां तत्र जननी
मिवाधिष्ठितां २३ सचक्रवाकपुलिनां पुष्पफेनप्रवाहिनीं सकिंनरगणावासां वानरर्क्षनिषेवितां २४ पुण्यस्वाध्या
यसंघुष्टां पुलिनैरुपशोभितां मत्तवारणशार्दूलभुजगेन्द्रनिषेवितां २५ तस्यास्तीरे भगवतः काश्यपस्य महात्मनः आश्रम
प्रवरं रम्यं महर्षिगणसेवितं २६ नदीमाश्रमसंबद्धां दृष्ट्वाश्रमपदं तथा चकाराभिप्रवेशाय मतिं स नृपतिस्तदा २७ अलंकृतं द्वीप
वत्या मालिन्या रम्यतीरया नरनारायणस्थानं गंगयेवोपशोभितं २८ मत्तबर्हिणसंघुष्टं प्रविवेश महद्वनं तत्स चैत्ररथप्रख्यं समुपेत्य
नरर्षभः २९ अतीव गुणसंपन्नमनिर्देश्यं च वर्चसा महर्षिं काश्यपं द्रष्टुमथ कण्वं तपोधनं ३० ध्वजिनीमश्वसंबाधां पदाति
गजसंकुलां अवस्थाप्य वनद्वारि सेनामिदमुवाच सः ३१ मुनिं विरजसं द्रष्टुं गमिष्यामि तपोधनं काश्यपं स्थीयतामत्र यावदाग
मनं मम ३२ तद्वनं नंदनप्रख्यमासाद्य मनुजेश्वरः क्षुत्पिपासे जहौ राजा मुदं चावाप पुष्कलां ३३ सामात्यो राजलिंगानि सोऽपनी
य नराधिपः पुरोहितसहायश्च जगामाश्रममुत्तमं ३४ दिदृक्षुस्तत्र तमृषिं तपोराशिमथाव्ययं ब्रह्मलोकप्रतीकाशमाश्रमं
सोऽभिवीक्ष्य ह षट्पदोद्गीतसंघुष्टं नानाद्विजगणायुतं ३५ ऋचो बह्वृचमुख्यैश्च प्रेर्यमाणाः पदक्रमैः शुश्राव मनुजव्याघ्रो वि
ततेष्विह कर्मसु ३६ यज्ञविद्यांगविद्भिश्च यजुर्विद्भिश्च शोभितं मधुरैः सामगीतैश्च ऋषिभिर्नियतव्रतैः ३७ ॥ ॥ ॥ ॥

यज्ञविद्यायां अंगभूतानि कल्पसूत्रादीनि ३८ ॥ ॥ ॥ ॥

त्र

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्त्रा: १७४

३८ भारुंडसामानि पूगयज्ञियसामानि च साम्नां अवांतरभेदाः ३९ शब्दसंस्काराः। यथास्थानकरणप्रयत्नैरुच्चारणं स्थानं ताल्वादि करणं जिह्वा
ग्रादि प्रयत्नो घोषादिः ४० यज्ञसंस्तरः इष्टकाप्रधानक्रमः न्यायतत्त्वयुक्तेर्मर्यादा आत्मविज्ञानं स्वानुभवः ४१ नानावाक्यानां एकशाखागतानां स
मिधो यजतीत्यादि प्रयाजाद्यंगविधिपराणां प्रयोगविधिना दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेत्यादिना एकवाक्यत्वे समाहारः भिन्नशाखास्थानां गुणविधीनामेक
स्यां शाखायामुपसंहारः समवायः तत्र विशारदैः विशेषकार्यं उपासनात् ब्रह्मलोकफलात् कर्मभ्यो विशिष्टत्वात् तस्याः मोक्षधर्मेति पुत्रगुणप्रदानेन मोक्ष

भारुंडसामगीताभिरथर्वशिरसोक्तैः यतात्मभिः स्तुनियतैः मुमुक्षुभिः सततदाश्रमः ३८ अथर्ववेदप्रवराः पूगयज्ञीयसमन्वागाः
संहितामीरयंतिस्म पदक्रमयुतां तुते ३९ शब्दसंस्कारसंयुक्तैर्बुविनिश्चयापरैर्द्विजैः नादितैः सर्वभोग्यामान्ब्रह्मलोकइवा
परः ४० यज्ञसंस्तरविद्भिश्च क्रमशिक्षाविशारदैः न्यायतत्त्वात्मविज्ञानसंपन्नैर्वेदपारगैः ४१ नानावाक्यसमाहार
समवायविशारदैः विशेषकार्यविद्भिश्च मोक्षधर्मपरायणैः ४२ स्थापनाक्षेपसिद्धांतपरमार्थज्ञतांगतैः शब्दछंदो
निरुक्तज्ञैः कालज्ञानविशारदैः ४३ द्रव्यकर्मगुणज्ञैश्च कार्यकारणवेदिभिः पक्षिवानरतज्ञैश्च व्यासग्रंथसमाश्रि
तैः ४४ ॥

स्यविशेषकार्यत्वं निरस्तं ४२ स्थापनं प्रथमं स्वसिद्धांतस्य व्यवस्थापनं तत्र आशंका आक्षेपः तस्याः परिहारः सिद्धांतः तैः परमार्थज्ञतां गतैः शब्दो व्याकरण
कालेति ज्योतिषः शिक्षाकल्पाश्चयेते रेवोपलक्षणीयौ ४३ द्रव्यं व्रीह्यादि कर्म निर्वापादि गुणो ष्टाकपालत्वादिः कार्यफलं स्वर्गादिः कारणं यागादिः
पक्षीति उद्ध्यादीनां प्रकाशकं इषे त्वेत्यादि वाक्यं पक्षिवानरज्ञानमिवाज्ञेयकार्यमंत्रादिरूपेण तद्भिज्ञैः व्यासग्रंथः विस्तृतः प्रबंधः इषे त्वेति शाखामा
छिनत्तीति तदीयप्रालंबनादिः तं समाश्रितैः नेतृस्वकपोलकल्पितैः प्रकारैर्मंत्रा व्याचक्षते इत्यर्थः ४४ ॥ ॥ एमः १७४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लोकेष्वत्रापततेलोकाधिपतिकाः तेषु लोकान् जनयेषु मुखैः ४५ ५० अध्यायः ततः ४ अनामयं कुशलं राज्ञा दिष्टे मे ५८ दृष्टासि दृश्यसि ९

नानाशास्त्रेषु मुख्यैश्च मुख्याश्चावस्वनमीरितं लोकाधिपतिकमुख्यैश्च समंतादनुनादितं ४५ तत्रतत्र च विप्रेंद्रान्नियतान्शंसितव्रतान्
जपहोमपरान्विप्रान्ददर्श परवीरहा ४६ आसनानि विचित्राणि रुचिराणि महीपतिः सपत्नोपहितानि समं दृष्ट्वा विस्मयमागमत्
४७ देवतायतनानां च प्रेक्ष्य पूजां कृतां द्विजैः ब्रह्मलोकस्थमात्मानं मेने सन्नृपसत्तमः ४८ स काश्यपतपोगुप्तमाश्रमप्रवरं शु
भं नातृप्यत्प्रेक्षमाणो वै तत्तपोवनगुणैर्युतं ४९ स काश्यपस्यायतनं महाव्रतैर्वृतं समंतादृषिभिस्तपोधनैः विवेश सामात्यपुरोहितो
रिहा विविक्तमत्यर्थमनोहरं शुभं ५० इत्यादिपर्वणि शाकुंतले वैशंपायनउवाच ततो गच्छन्महाबाहुरेकोमात्यान्विसृज्य तान् ना
पश्यच्चाश्रमे तस्मिंस्तमृषिं संशितव्रतं १ सोपश्यमानस्तमृषिं शून्यं दृष्ट्वा तदाश्रमं उवाच कइहेत्युच्चैर्वनं संनादयन्निव २
श्रुत्वाथ तस्य तं शब्दं कन्या श्रीरिव रूपिणी निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्तापसीवेषधारिणी ३ सा तं दृष्ट्वैव राजानं दुष्यंतमसितेक्ष
णा स्वागतं तत इत्युक्त्वा प्रत्युवाच प्रतिपूज्य च ४ आसनेनार्चयित्वा च पाद्येनार्घ्येण चैव हि पप्रच्छानामयं राजन्कुशलं च नरा
धिपं ५ यथावदर्चयित्वाथ पृष्ट्वा चानामयं तदा उवाच स्मयमानेव किं कार्यं क्रियतामिति ६ तामब्रवीत्ततो राजा कन्यां मधुरभाषि
णीं दृष्ट्वा चैवानवद्यांगीं यथावत्प्रतिपूजितः ७ आगतोहं महाभागमृषिं कण्वमुपासितुं क्व गतो भगवान्भद्रे तन्ममाचक्ष्व शो
भने ८ शकुंतलो च गतः पिता मे भगवान्फलान्याहर्तुमाश्रमात् मुहूर्तं संप्रतीक्षस्व द्रष्टास्येनमुपागतं ९ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अपश्यमानइति तथा च स्वागतादिसत्कारेण विज्ञाते संलापरूपाभ्यां सततया मे हितः स्मर्यः १० १२ दर्शनादेवेति शुभे कल्याणवदेह एतेन स्वस्य तत्परिग्रहाधिकारोस्तीति दर्शितं तत्र प्रमाणोस्य चेतसः प्रवृत्तिरेव यथोक्तं अभिज्ञानशाकुंतले असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः सतां हि संदेहपदे

वैशंपायनउ च अपश्यमानस्तत्रर्षिं तथा चोक्तस्तया वचः तां दृष्ट्वा च वरारोहां श्रीमतीं चारुहासिनीं १० विभ्राजमानां वपुषा तपसा च दमेन च रूपयौवनसंपन्नामित्युवाच महीपतिः ११ कात्वं कस्यासि सुश्रोणि किमर्थं चागता वने एवं रूपगुणोपेता कुतस्त्वमसि शोभने १२ दर्शनादेव हि शुभे त्वया मेपहृतं मनः इच्छामि त्वामहं ज्ञातुं तन्ममाचक्ष्व शोभने १३ एवमुक्ता तु सा कन्या तेन राज्ञा तदाश्रमे उवाच हसती वाक्यमिदं सुमधुराक्षरं १४ कण्वस्याहं भगवतो दुष्यंत दुहिता मता तपस्विनो धृतिमतो धर्मज्ञस्य महात्मनः २ दुष्यंतउ च ऊर्ध्वरेता महाभागो भगवाँल्लोकपूजितः चलेद्धि वृत्ताद्धर्मोपि न चलेत्संशितव्रतः १६ कथं त्वं तस्य दुहिता संभूता वरवर्णिनी संशयो मे महानत्र तन्मे छेत्तुमिहार्हसि १७ शकुंतला च यथायमागमो मह्यं यथा चेदमभूत्पुरा शृणु राजन्यथातत्त्वं यथास्मि दुहिता मुनेः १८ ऋषिः कश्चिदिहागम्य मम जन्माभ्यचोदयत् तस्मै प्रोवाच भगवान्यथा तच्छृणु पार्थिव १९ कण्वउ च तप्यमानः किल पुरा विश्वामित्रो महत्तपः सुभृशं तापयामास शक्रं सुरगणेश्वरं तपसा दीप्तवीर्योयं स्थानान्मां च्यावयेदिति भीतः पुरंदरस्तस्मान्मेनकामिदमब्रवीत् २१ गुणैरप्सरसां दिव्यैर्मेनके त्वं विशिष्यसे श्रेयो मे कुरु कल्याणि यत्त्वां वक्ष्यामि तच्छृणु २२

वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तय इति १३ हसती हसंती १४ १५ १७ आगमः गुरूपदेशः इदमजन्मादि पुराणपथा भूत तथा शृणु इत्युत्तरेणान्वयः १८ अभ्यचोदयत् अपृष्टवान् १९ २० २१ २२ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२४ मेऽस्त्वविघ्नमिति छेदः २५ ३० बभारपोषितवान् मतंगः त्रिशंकुः व्याधतां गतः विवाहविघ्नदोषदर्शिनः पितुः कोपादितिशेषः ३१ आश्रमेऽभ्येत्य
तपस्तेपे इति शेषः नद्याः कौशिक्याः ३२ शरणात् त्राणात् त्रिशंकोः त्रीणि पितुः कोपः वसिष्ठधेनोर्वधः दृष्टा गोमांसभक्षणं चेति शंकूनि शंकुतुल्यानि पापानि य

असावादित्यसंकाशो विश्वामित्रो महातपाः तप्यमानस्तपो घोरं मतंकं पृथलेननः २३ मेनके तव भारो ऽयं विश्वामित्रः सुमध्यमे
शंसितात्मा सुदुर्धर्ष उग्रे तपसि वर्तते २४ स मां न च्यावयेत्स्थानात्तं वै गत्वा प्रलोभय चरतस्तत्तपो विघ्नं कुरु मेऽविघ्नमुत्तमं २५
रूपयौवनमाधुर्यचेष्टितस्मितभाषितैः लोभयित्वा वरारोहे तपसः संनिवर्तय २६ मेनका च महातेजाः स भगवांस्तपो वच
महातपाः कोपनश्च तथा ह्येनं जानाति भगवानपि २७ तेजसस्तपसश्चैव कोपस्य च महात्मनः त्वमप्युद्विजसे यस्य नोद्विजेयमहं
कथं २८ महाभागं वसिष्ठं यः पुत्रैरिष्टैर्व्ययोजयत् क्षत्त्रजातश्च यः पूर्वमभवद्ब्राह्मणो बलात् २९ शौचार्थं यो नदीं
चक्रे दुर्गमां बहुभिर्जलैः यां तां पुण्यतमां लोके कौशिकीति विदुर्जनाः ३० बभार यत्रास्य पुरा काले दुर्गे महात्मनः दारान्म
तंगो धर्मात्मा राजर्षिर्व्याधतां गतः ३१ अतीतकाले दुर्भिक्षे अभ्येत्य पुनराश्रमं मुनिः पारेति नद्या वै नाम चक्रे तदा प्रभुः ३२
मतंगं याजयांचक्रे यत्र प्रीतमनाः स्वयं त्वं च सोमं भयादेत्य गतः पातुं सुरेश्वर ३३ चकारान्यं च लोकं वै क्रुद्धो नक्षत्रसंपदा प्र
तिश्रवणपूर्वाणि नक्षत्राणि चकार यः गुरुशापहतस्यापि त्रिशंकोः शरणं ददौ ३४ एतानि यस्य कर्माणि तस्याहं भृशमुद्विजे ॥
यथा सौ न दहेत्क्रुद्धस्तथाज्ञापय मां विभो ३५ तेजसा निर्दहेल्लोकान्कंपयेद्धरणीं पदा संक्षिपेच्च महामेरुं तूर्णमावर्तयेद्दिशः ३६
पि२

सः त्रिशंकुस्तस्य यष्टा क्रं हरिवंशे त्रिशंकुं प्रति वसिष्ठेन पितुस्त्वपरितोषेण गुरोर्दोग्ध्रीवधेन च। अप्रोक्षितोपयोगाच्च त्रिविधस्ते व्यतिक्रम इति ३४
तस्य तस्मात् ३५ आवर्तयेद् वक्रीकुर्यात् ३६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रामा·
१७६

३७ सूर्यचंद्राविवव्यग्रौ संवेष्टिनी तारके यस्य तावपिच्छ्रंगमात्रेणाल्पधर्मसमर्पः ३८ ४० सक्रीडितायाः सलहे क्रीडितं यस्याः विहरणोत्तु अप्सरायन्तु
४१ तस्मिन्कामवायुसाहायके इंद्रेणाविहिते संदिष्टे सति ४२ अध्यायः एवमुक्तः सदागतिर्वायु १ २ ३ ४ ५ गच्छ्रासक्ता ६ विहतां अनाच्छादितां भावे से

नादृष्टं न पस्य उक्तं प्रदीप्तमिव पावकं कथमस्माद्विधा नारी जितेन्द्रियमभिस्पृशेत् ३७ हुताशनमुखं दीप्तं सूर्यचंद्राक्षितारकं का
लजिह्वं सुरश्रेष्ठ कथमस्मद्विधा स्पृशेत् ३८ यमस्सोमो महर्षयस्साध्या विश्वेदेवा वालखिल्याश्च सर्वे एतेपि यस्योद्विजंते प्रभा
वात्तस्मात्कस्मान्न मादृशी नोद्विजेत् ३९ त्वयैवमुक्ता च कथं समीपमृषेर्न गच्छेयमहं सुरेन्द्र रक्षां तु मे चिंतय देवराज यथा त्वदर्थं र
क्षिताहं चरेयं ४० कामं तु मे मारुतस्तत्र वासः प्रक्रीडिताया विवृणोतु देव भवेच्च मे मन्मथस्तत्र कार्ये सहायभूतस्तव प्रसादात् ४१
वनाच्च वायुः सुरभिः प्रवायात्तस्मिन्काले तमृषिं लोभयंत्याः तथेत्युक्त्वा विहिते चैव तस्मिंस्ततो ययौ साश्रमं कौशिकस्य ४२ इत्या
दिपर्वणि शाकुंतले करावउ च एवमुक्तस्तया शक्रः संदिदेश सदागतिं प्रातिष्ठत तदा काले मेनका वायुना सह १ अथापश
यद्वरारोहा तपसा दग्धकिल्बिषं विश्वामित्रं तप्यमानं मेनका भीरुराश्रमे २ अभिवाद्य ततः सा तं प्राक्रीडदृषिसन्निधौ अपो
वाह च वासोस्या मारुतः शशिसन्निभं ३ सागच्छत्त्वरिता भूमिं वासस्तदभिलिंगती स्मयमानेव सव्रीडं मारुतं वरवर्णिनी ४ प
श्यतस्तत्र तत्रर्षेरप्यग्निसमतेजसः विश्वामित्रस्ततस्तां तु विषमस्थामनिंदितां ५ गृध्रां वाससि संभ्रांतां मेनकां मुनिसत्तमः अ
निर्देश्यवयोरूपामपश्यद्विवृतां तदा ६ तस्या रूपगुणान्दृष्ट्वा स तु विप्रर्षभस्तदा चकार भावं संसर्गात्तया कामवशं गतः ७ न्यमं
त्रयत चाप्येनां सा चाप्यैच्छदनिंदिता तौ तत्र सुचिरं कालमुभौ व्यहरतां तदा ८ ॥

सर्गात्संदर्शनात्संसर्गात् मनः चकार तया हेतुभूतया ७ न्यमंत्रयत एहीत्याकारितवान् विहारं चक्रतुः ८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

राम·
१७६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ १२ उपस्प्रष्टुं आह्निके जलकार्यं कर्तुं १३ शरीरकृत् निषेक्ता प्राणदाता अभयप्रदः १४ निर्जनइतिशकुंतैः परिवारितात्वपात्रेतिलाल्लादाने ऽस्माकम

रममाणौ यथाकामं यथैकदिवसं तथा जनयामास स मुनिर्मेनकायां शकुंतलां प्रस्थे हिमवतो रम्ये मालिनीमभितो नदीं ९ जातमुत्सृज्य तं
गर्भं मेनका मालिनीमनु कृतकार्या ततस्तूर्णमगच्छच्छक्रसंसदं १० तं वने विजने गर्भं सिंहव्याघ्रसमाकुले दृष्ट्वा शयानं शकुनाः समंता
त्पर्यवारयन् ११ नेमां हिंस्युर्वने बालां क्रव्यादा मांसगृद्धिनः पर्यरक्षंत तां तत्र शकुंता मेनकात्मजां १२ उपस्प्रष्टुं गतश्चाहमपश्यं शयिता
मिमां निर्जने विपिने रम्ये शकुंतैः परिवारितां आनयित्वा ततश्चैनां दुहितृत्वे न्यवेशयं १३ शरीरकृत्प्राणदाता यस्य चान्नानि भुंजते
क्रमेणैते त्रयोप्युक्ताः पितरो धर्मशासने १४ निर्जने तु वने यस्माच्छकुंतैः परिवारिता शकुंतलेति नामास्याः कृतं चापि ततो मया १५
एवं दुहितरं विद्धि मम विप्र शकुंतलां शकुंतला च पितरं मन्यते मामनिंदिता १६ शकुंतलोवाच एतदाचष्ट पृष्टः सन्मम जन्म महर्षये
सुतां कण्वस्य मामेवं विद्धि त्वं मनुजाधिप १७ कण्वं हि पितरं मन्ये पितरं स्वमजानती इति ते कथितं राजन्मया वृत्तं यथाश्रुतं इत्या
दिपर्व शाकुंतले दुष्यंत उवाच सुव्यक्तं राजपुत्री त्वं यथा कल्याणि भाषसे भार्या मे भव सुश्रोणि ब्रूहि किं करवाणि ते १ सुवर्णमा
लां वासांसि कुंडले परिहाटके नानापत्तनजे शुभ्रे मणिरत्ने च शोभने २ आहरामि तवाद्याहं निष्कादीन्यजिनानि च सर्वं राज्यं
तवाद्यास्तु भार्या मे भव शोभने ३ गांधर्वेण च मां भीरु विवाहेनैहि सुंदरि विवाहानां हि रंभोरु गांधर्वः श्रेष्ठ उच्यते ४ ॥ ॥

त्पयेशकुंतलेति नामनिर्वचनं १५ १८ शाकुंतलेऽध्यायः सुव्यक्तमिति गोत्रप्रवर्तकोपि तपसा ब्राह्मणोपि जातितः क्षत्रिय एव विश्वामित्र इति भावः इत ऊर्द्ध्वां तस्य
ब्राह्मणत्वमिति कल्प्यं १ २ गांधर्वः वरवध्वोरैकमत्येन कृतः ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १७७

फलाहारः फलान्याहर्तुं गतः ५ ६ नस्त्री स्वातंत्र्यमर्हतीति न्यायविरोधमाशंक्याह आत्मन इति ७ पूर्वोक्तगांधर्वविवाहस्य कर्तव्यतां वक्तुं विवाहभेदानाह अष्टाविति अ
स्नः अलंकृत्य कन्यादानेनात्र ब्राह्मः दैवयज्ञे ऋत्विजे दानेन दैवः सहोभौ धर्मं चरतामिति बुद्ध्या दानं प्राजापत्यः वरात् गोमिथुनं शुल्कं गृहीत्वा दाने आर्षः बहुधनं गृहीत्वा दाने आ

शकुंतलो च फलाहारो गतो राजन्पिता मे स इत आश्रमात् मुहूर्तं संप्रतीक्षस्व स मां तुभ्यं प्रदास्यति ५ दुष्यंतउ च इच्छामि त्वां व
रारोहे भजमानामनिंदिते त्वदर्थं मां स्थितं विद्धि त्वद्गतं हि मनो मम ६ आत्मनो बंधुरात्मैव गतिरात्मैव चात्मनः आत्मनैवात्मनो दा
नं कर्तुमर्हसि धर्मतः ७ अष्टावेव समासेन विवाहा धर्मतः स्मृताः ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः गांधर्वो राक्षसश्चैव पैशाच
श्चाष्टमः स्मृतः ८ तेषां धर्मान्यथापूर्वं मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत् प्रशस्तांश्चतुरः पूर्वान्ब्राह्मणस्योपधारय ९ षडानुपूर्व्या क्षत्रस्य
विद्धि धर्म्याननिंदिते राज्ञां तु राक्षसोऽप्युक्तो विट्शूद्रेष्वासुरः स्मृतः १० पंचानां तु त्रयो धर्म्या अधर्म्यौ द्वौ स्मृताविह पैशाचश्चासुर
श्चैव न कर्तव्यौ कदाचन ११ अनेन विधिना कार्यो धर्मस्यैषा गतिः स्मृता गांधर्वराक्षसौ क्षत्रे धर्म्यौ तौ मा विशंकिथाः पृथग्वा
यदि वा मिश्रौ कर्तव्यौ नात्र संशयः १२ सा त्वं मम सकामस्य सकामा वरवर्णिनी गांधर्वेण विवाहेन भार्या भवितुमर्हसि १३ ॥

सुरः गांधर्वो व्याख्यातः सुप्तानां प्रमत्तानां वापहरेत्स पैशाचो हत्वा भित्त्वा च शीर्षाणि रुदतीं रुदद्भ्यो हरेत्स राक्षस इत्येते ष्टौ क्रमाद्व्याख्याताः ८ १० पंचानां ब्राह्मादीनां
त्रयः ब्राह्मदैवप्राजापत्याः धर्म्याः द्वौ आर्षासुरौ कन्याशुल्कग्रहणादधर्म्यौ नियोगेऽप्यासुरः पैशाचवदसंनेहे पर साह पैशाच इति ११ परिशेषाद्गांधर्वराक्षसौ क्षत्रियस्य
धर्म्याविन्याह गांधर्वेति १२ १३ ॥

एम॰ १७७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१६ १७ उवाससंगंकृतवान् १८ अत्राधिकंग्रंथेप्येम्‌काश्चैवकिरातास्वकुब्जवामनकैः सहसंहिताकंचुकिवैर्वाहिनीसूतमागधैरितिश्लोकः पठ्यते तस्यार्थः मूकाः
अंतःपुररक्षणायोग्याहितमितभाषिणः किराताः चामरवाहिन्यः स्त्रियः किरातोन्हे छभेदे स्यात् ध्वनिं वेल्पतनावपि स्त्रियां चामरवाहिन्यां कुब्जानीदुर्गयोरपीतिमेदिनीकु

शकुंतलोवाच यदिधर्मपथास्त्वेषयदिचात्माप्रभुर्मम प्रदानेपौरवश्रेष्ठशृणुमेसमयंप्रभो १४ सत्यंमेप्रतिजानीहियथाव
क्ष्याम्यहंरहः मयिजायेततुयःपुत्रःसभवेत्वदनंतरः १५ युवराजोमहाराजसत्यमेतद्ब्रवीमिते यद्येतदेवंदुष्यंत अस्तुमेसंगमस्त्व
या १६ वैशंपायनउवाच एवमस्त्वितितांराजाप्रत्युवाचाविचारयन् अपिचत्वांहिनेष्यामिनगरंस्वंशुचिस्मिते यथात्वमर्हा
सुश्रोणिसत्यमेतद्ब्रवीमिते १७ एवमुक्त्वासराजर्षिस्तामनिंदितगामिनी जग्राहविधिवत्पाणावुवासचतयासह १८ विश्वास्य
चैनांसप्रायादब्रवीच्चपुनःपुनः प्रेषयिष्येतवार्थायवाहिनीचतुरंगिणीं १९ तयात्वानाययिष्यामिनिवासंस्वंशुचिस्मिते २०
वैशंपायनउवाच इतितस्याःप्रतिश्रुत्यसनृपोजनमेजय मनसाचिंतयन्प्रायात्काश्यपंप्रतिपार्थिवः २१ भगवांस्तपसायुक्तः
श्रुत्वाकिंनुकरिष्यति एवंसंचिंतयन्नेवप्रविवेशस्वकंपुरं २२ मुहूर्तयातेतस्मिंस्तुकण्वोप्याश्रममागमत् शकुंतलाचपितरं
ह्रियानोपजगामतं २३ विज्ञायाथचतांकण्वोदिव्यज्ञानोमहातपाः उवाचभगवान्प्रीतःपश्यन्दिव्येनचक्षुषा २४ त्वयाद्य
भद्रेरहसिमामनादृत्ययःकृतः पुंसासहसमायोगोनसधर्मोपघातकः २५ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कुब्जावामनकाः वदनपुष्पोदकादिकरः श्वेतघण्टादास्वकंचुकिनः अंतःपुराध्यक्षाः कंचुकाः तःपुराध्यक्षेइतिमेदिनी। वाहिनीप्रेष्यतइतिशेषः १९ तयावाहि
न्या २० २५ ॥

श्री
१७८

२८ परं शत्रुं चक्रे सैन्यं चक्रः को केतुमान् ल्लौविवृत्तैसैन्यरथांगयोः इत्येव चक्रवर्तिशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं २९ ३३ अध्यायः प्रतिज्ञामेति १८ ॥

क्षत्रियस्य हि गांधर्वो विवाहः श्रेष्ठ उच्यते सकामायाः सकामेन निर्मंत्रो रहसि स्मृतः २६ धर्मात्मा च महात्मा च दुष्यंतः पुरुषोत्त
मः अभ्यगच्छः पतिं यं त्वं भजमानं शकुंतले २७ महात्मा जनिता लोके पुत्रस्तव महाबलः य इमां सागरापांगीं कृत्स्नां भोक्ष्यति
मेदिनीं २८ परं चाभिप्रयातस्य चक्रं तस्य महात्मनः भविष्यत्यप्रतिहतं सततं चक्रवर्तिनः २९ ततः प्रक्षाल्य पादौ सा विश्रां
तं मुनिमब्रवीत् विनिधाय ततो भारं संनिधाय फलानि च ३० शकुंतला च मया पतिर्वृतो राजा दुष्यंतः पुरुषोत्तमः तस्मै ससचि
वाय त्वं प्रसादं कर्तुमर्हसि ३१ कण्व उवाच प्रसन्न एव तस्याहं त्वत्कृते वरवर्णिनि गृहाण च वरं मत्तस्त्वं शुभे यदभीप्सितं ३२
वैशंपायन उवाच ततो धर्मिष्ठतां वव्रे राज्याच्चास्खलनं तथा शकुंतला पौरवाणां दुष्यंतहितकाम्यया ३३ इत्यादिपर्वणि शाकुंत
ले वैशंपायन उवाच प्रतिज्ञाय तु दुष्यंते प्रतियाते शकुंतला गर्भं सुषाव वामोरूः कुमारममितौजसं १ त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु दीप्तान
लसमद्युतिं रूपौदार्यगुणोपेतं दौष्यंतिं जनमेजय २ जातकर्मादिसंस्कारं कण्वः पुण्यकृतां वरः विधिवत्कारयामास वर्धमान
स्य धीमतः ३ दंतैः शुक्लैः शिखरिभिः सिंहसंहननो महान् चक्रांकितकरः श्रीमान्महामूर्धा महाबलः ४ कुमारो देवगर्भाभः स त ग३
त्राशु व्यवर्धत षड्वर्ष एव बालः स कण्वाश्रमपदं प्रति ५ सिंहव्याघ्रान्वराहांश्च महिषांश्च गजांस्तथा बबंध वृक्षे बलवानाश्रमस्य समीपतः
६ आरोहन्दमयंश्चैव क्रीडंश्च परिधावति ततोऽस्य नाम चक्रुस्ते कण्वाश्रमनिवासिनः ७ अस्त्वयं सर्वदमनः सर्वं हि दमयत्यसौ स सर्वदमनो ना
म कुमारः समपद्यत ८ ॥

राम
१७८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विक्रमः पराभिभवस्तामर्षो धैर्यमोजः कांतिः बलं शारीरं ९ ११ नरोचते । नशोभते न चारित्रं शीलं धर्मः पातिव्रतं १२ १९ धर्मार्थकामसंबंधे धर्मे चार्थे च कामे च ना

विक्रमे सौजसा चैव बलेन च समन्वितः ९ तं कुमारमृषिर्दृष्ट्वा कर्म चास्यातिमानुषं समयो यौवराज्यायेत्यब्रवीच्च शकुंतलां तस्य तद्बलमाज्ञाय क
ण्वः शिष्यानुवाच ह १० शकुंतलामिमां शीघ्रं सहपुत्रामितो गृहात् भर्तुः प्रापयतागारं सर्वलक्षणपूजिते ११ नारीणां चिरवासो हि बांधवेषु न रोचते
कीर्तिचारित्रधर्मघ्नस्तस्मान्नयत माचिरं १२ तथेत्युक्त्वा तु ते सर्वे प्रातिष्ठंत महौजसः शकुंतलां पुरस्कृत्य सपुत्रां गजसाह्वयं १३ गृहीत्वामरगर्भाभं
पुत्रं कमललोचनं आजगाम ततः शुभ्रं दुःषंतविदिताद्वनात् १४ अभिसृत्य च राजानं विदिता च प्रवेशिता सह तेनैव पुत्रेण बालार्कसमतेजसा १५
निवेदयित्वा ते सर्वे आश्रमं पुनरागताः पूजयित्वा यथान्यायमब्रवीच्च शकुंतला १६ अभिसृत्य च राजानं विदिता च प्रवेशिता अयं पुत्रस्त्वया राज
न्यौवराज्येभिषिच्यतां त्वया ह्ययं सुतो राजन्मय्युत्पन्नः सुरोपमः यथा समयमेतस्मिन्वर्तस्व पुरुषोत्तम १७ यथा समागमे पूर्वं मया कृतः समयस्त
ते यातं स्मरस्व महाभाग कण्वाश्रमपदं प्रति १८ सोथ श्रुत्वैव तद्वाक्यं तस्या राजा स्मरन्नपि अब्रवीन्न स्मरामीति कस्य त्वं दुष्टतापसि १९ ध
र्मकामार्थसंबंधं न स्मरामि त्वया सह गच्छ वा तिष्ठ वा कामं यद्वापीच्छसि तत्कुरु २० सैवमुक्ता वरारोहा व्रीडितेव तपस्विनी निःसंज्ञेव च दुः
खेन तस्थौ स्थूणेव निश्चला २१ संरंभामर्षताम्राक्षी स्फुरमाणौष्ठसंपुटा कटाक्षैर्निर्दहंतीव तिर्यग्राजानमैक्षत २२ आकारं गूह
मानाच मन्युना च समीरिता तपसा संभृतं तेजो धारयामास वै तदा २३ ॥

तिचरणमीतिविवाहमंत्रप्रकाशितं वैवाहिकं संबंधं ॥ २० २१ २२ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

आ: १७९

२५ साक्ष्येणसाक्षिधर्मेणाश्रौदासीन्यबोधरूपेण २६ २७ हृच्छयं अंतर्यामिणं मुनिं नारायणं २८ २९ ३० निर्यातयति हरतिदुष्कृते पापे ३१ विपात

सामुहूर्तमिव ध्यात्वा दुःखामर्षसमन्विता भर्तारमभिसंप्रेक्ष्य क्रुद्धा वचनमब्रवीत् २४ जानन्नपि महाराज कस्मादेवं प्रभाषसे न जाना
मीति निःशंकं यथान्यः प्राकृतो जनः २५ अत्र ते हृदयं वेद सत्यस्यैवानृतस्य च कल्याणं वद साक्ष्येण मात्मानमवमन्यथा २६ योन्यथा संत
मात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा २७ एकोहमस्मीति च मन्यसे त्वं न हृच्छयं वेत्सि मुनिं पुराणं यो वेदिता क
र्मणः पापकस्य तस्यांतिके त्वं वृजिनं करोषि २८ मन्यते पापकं कृत्वा न कश्चिद्वेत्ति मामिति विदंति चैनं देवाश्च यश्चैवांतरपूरुषः २९ आदित्यचं
द्रावनिलानलौ च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तं ३० यमो वैवस्वतस्तस्य निर्यातयति दुष्कृतं ३१
३२ मावमन्यात्मनात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते न तस्य देवाः श्रेयांसो यस्यात्मापि न कारणं ३३ स्वयं प्राप्तेति मामेवं मावमंस्थाः पतिव्र
तां अर्चार्हां नार्चयसि मां स्वयं भार्यामुपस्थितां ३४ किमर्थं मां प्राकृतवदुपप्रेक्षसि संसदि न खल्वहमिदं शून्ये रौमि किं न शृणोषि
मे ३५ यदि मे याचमानाया वचनं न करिष्यसि दुःषंत शतधा मूर्धा ततस्तेद्य स्फुटिष्यति ३६ भार्यां पतिः संप्रविश्य स यस्माज्जायते पु
नः जायायास्तद्धि जायात्वं पौराणाः कवयो विदुः ३७ यदागमवतः पुंसस्तदपत्यं प्रजायते तत्तारयति संतत्या पूर्वप्रेतान्पितामहान् ३८

यतिविशेषेणायातनां पीडां करोतिदुष्टं कृतमस्मिन्नेदुष्कृते ३२ न कारणं श्रेयसे हृत्पर्यः ३३ ३६ पौराणाः कवयो वैदिकाः तज्जायामवन्ति यद्स्यां जाय
ते पुनरित्यादिमंत्रविदः ३७ आगमवतो वेदोक्तसंस्कारादिकर्मविदो यत्तदमितप्रभावमपत्यं जायते तत्तारयति ३८

रामः १७९

३९ पुन्नाम्न इत्यत्र पं॰ पौत्रेण लोकाञ्जयते पौत्रेणानंत्यमश्नुते अथ पौत्रस्य पुत्रेणामोदंते प्रपितामहा इति पठंति तत्र पुत्रेण नरकादुद्धृतः पौत्रेण स्वर्गं नीयते प्रपौत्रेण
ततोप्युपरि नीयते पुत्रेणैव ब्रह्मलोके प्रापितस्य आनंत्यमोदं लभते नासौ प्रपौत्रमपेक्षत इत्यर्थः ४० ४२ पितरः पितृवत् हितैषिणः मातरः मातृवत् दुःखेह

पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात्पितरं त्रायते सुतः तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा ३९ सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रजावती सा भार्या
या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ४० अर्द्धं भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सखा भार्या मूलं त्रिवर्गस्य भार्या मूलं तरिष्यतः ४१ भार्यावंतः
क्रियावंतः सभार्या गृहमेधिनः भार्यावंतः प्रमोदंते भार्यावंतः श्रियान्विताः ४२ सखायः प्रविविक्तेषु भवंत्येताः प्रियंवदाः पितरो धर्मकार्येषु
भवंत्यार्त्तस्य मातरः ४३ कांतारेष्वपि विश्रामो जनस्याध्वनिकस्य वै यः सदारः स विश्वास्यस्तस्माद्दाराः परा गतिः ४४ संसरंतमपि प्रेतं विषमे
ष्वेकपातिनं भार्यैवान्वेति भर्त्तारं सततं या पतिव्रता ४५ प्रथमं संस्थिता भार्या पतिं प्रेत्य प्रतीक्षते पूर्वं मृतं च भर्त्तारं पश्चात्साध्व्यनुगच्छति
४६ एतस्मात्कारणाद्राजन्पाणिग्रहणमिष्यते यदाप्नोति पतिर्भार्यामिह लोके परत्र च ४७ आत्मात्मनैव जनितः पुत्र इत्युच्यते बुधैः त
स्माद्भार्यां नरः पश्येन्मातृवत्पुत्रमातरं ४८ भार्यायां जनितं पुत्रमादर्शेष्विव चाननं ह्लादते जनिता प्रेक्ष्य स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृत ४९
दह्यमाना मनोदुःखैर्व्याधिभिश्चातुरा नराः ह्लादंते स्वेषु दारेषु घर्मार्त्ताः सलिलेष्विव ५०

त्रः ४३ ४४ विषमेषु नरकेषु एक एव पततीति तं एकपातिनं अन्वेति अनुगमनं करोति भर्त्तारं नरकादुद्धर्त्तुं यमप्रोक्तं व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बि
लात्तथा नरकस्थं पतिं [illegible] प्राणानुगा सतीति ४५ ४७ मातृवत् जन्मभूमिवत् ४८ दह्यमाना अपि चातुराः स्वेषु दारेषु ह्लादंते ४९ ५० ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुसंरब्धोपि अतिक्रुद्धोपि रामाणां रम्यस्त्रीणां ५१ ५२ प्रतिपद्य प्रेम्णा ५३ ५५ शिशोरजातदंतस्य स्तनोः ५६ ६२ मंत्रग्राममेव पठंति। अंगादिति शरदः

सुसंरब्धोपि रामाणां न कुर्यादप्रियं नरः रतिं प्रीतिं च धर्मं च तास्वायत्तमवेक्ष्य हि ५१ आत्मनो जन्मनः क्षेत्रं पुण्यं रामाः सनातनं ऋषी-
णामपि का शक्तिः स्रष्टुं रामामृते प्रजाः ५२ प्रतिपद्य यदा सूनुर्धरणीरेणुगुंठितः पितुराश्लिष्यतेंगानि किमस्त्यभ्यधिकं ततः ५३
स त्वं स्वयमभिप्राप्तं साभिलाषमिमं सुतं प्रेक्ष्यमाणं कटाक्षेण किमर्थमवमन्यसे ५४ अंडानि बिभ्रति स्वानि न भिंदंति पिपीलि-
काः न भरेथाः कथं न त्वं धर्मज्ञः सन् स्वमात्मजं ५५ न वाससां न रामाणां नापां स्पर्शस्तथाविधः शिशोरालिंग्यमानस्य स्पर्शः सूनोर्य-
था सुखः ५६ ब्राह्मणो द्विपदां श्रेष्ठो गौर्वरिष्ठा चतुष्पदां गुरुर्गरीयसां श्रेष्ठः पुत्रः स्पर्शवतां वरः ५७ स्पृशतु त्वां समाश्लिष्य
पुत्रोयं प्रियदर्शनः पुत्रस्पर्शात्सुखतरः स्पर्शो लोके न विद्यते ५८ त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु प्रजातामहमरिंदम इमं कुमारं राजेंद्र त-
व शोकविनाशनं ५९ आहर्ता वाजिमेधस्य शतसंख्यस्य पौरव इति वागंतरिक्षे मां सूतकेभ्यवदत्पुरा ६० ननु नामांकमारोप्य स्ने-
हाद्ग्रामांतरं गताः मूर्ध्नि पुत्रानुपाघ्राय प्रतिनंदंति मानवाः ६१ वेदेष्वपि वदंतीमं मंत्रग्रामं द्विजातयः जातकर्मणि पुत्राणां त-
वापि विदितं तथा ६२ अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतं ६३ जीवितं त्वदधीनं
मे संतानमपि चाक्षयं तस्मात्त्वं जीव मे पुत्र ससुखी शरदां शतं ६४ त्वदंगेभ्यः प्रसूतोयं पुरुषात्पुरुषोपरः सरसीवामले त्मानं द्वि-
तीयं पश्य वै सुतं ६५

वर्षाणि ६३ ६४ त्मानं आत्मानं द्वितीयं प्रतिबिंबमिव तत्र सा दृश्यमत्र पश्येति ६५ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एकः सन्पुत्रे जाते योगी वद्द्विधाकृतः ऽद्वैरूप्यं गतः ६८ ६९ साप्रसिद्धा अजीजनन्मामिति शेषः । अवकीर्य त्यक्त्वा असती अपमस्नेहहीना ७० ७४

यथाग्न्याहवनीयोग्निर्गार्हपत्यात्प्रणीयते तथा त्वत्तः प्रसूतोयं त्वमेकः सन्द्विधा कृतः ६६ मृगावकृष्टेन पुरा मृगयां परिधावता अह
मासादिता राजन्कुमारी पितुराश्रमे ६७ उर्वशी पूर्वचित्तिश्च सहजन्या च मेनका विश्वाची घृताची च षडेवाप्सरसां वराः ६८ तासां मे
मेनका नाम ब्रह्मयोनिर्वराप्सराः दिवः संप्राप्य जगतीं विश्वामित्रादजीजनत ६९ सा मां हिमवतः प्रस्थे सुषुवे मेनकाप्सराः अवकी
र्य च मां याता परात्मजमिवासती ७० किंतु कर्माशुभं पूर्वं कृतवत्यस्मि जन्मनि यदहं बांधवैस्त्यक्ता बाल्ये संप्रति च त्वया ७१ कामं त्वया परि
त्यक्ता गमिष्यामि स्वमाश्रमं इमं तु बालं संत्यक्तुं नार्हस्यात्मजमात्मनः ७२ दुष्यंत उ॰ न पुत्रमभिजानामि त्वयि जातं शकुंतले अस
त्यवचना नार्यः कस्ते श्रद्धास्यते वचः ७३ मेनका निरनुक्रोशा बंधकी जननी तव यया हिमवतः पृष्ठे निर्माल्यमिव चोज्झिता ॥ ७४
स चापि निरनुक्रोशः क्षत्रयोनिः पिता तव विश्वामित्रो ब्राह्मणत्वे लुब्धः कामवशं गतः ७५ मेनकाप्सरसां श्रेष्ठा महर्षीणां पि
ता च ते तयोरपत्यं कस्मात्त्वं पुंश्चलीव प्रभाषसे ७६ अश्रद्धेयमिदं वाक्यं कथयंती न लज्जसे विशेषतो मत्सकाशे दुष्टतापसि गम्य
तां ७७ क्व महर्षिः स चैवोग्रः साप्सराः क्व च मेनका क्व च त्वमेवं कृपणा तापसीवेषधारिणी ७८ अतिकायश्च पुत्रस्ते बालो
पि बलवान्यं कथमल्पेन कालेन शालस्तंभ इवोद्गतः ७९ सुनिकृष्टा च ते योनिः पुंश्चलीव प्रभाषसे यदृच्छया कामरागाज्जाता
मेनकया ह्यसि ८१

तव पितरौ नीचौ उच्चौ चेत्कथं त्वमेवं भाषस इत्याह द्वाभ्यां स चेति ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ: १५१

परोक्षं अविश्वसनीयं ८१ ८६ विहेठकः निंदकः परोपतापको वा हेठ बाधायां ८९ ९२ निर्हतः सुखी ९३ यत्र विषये परैः सद्भिः वाच्याः निंदाः संतो दुरात्मनः

सर्वमेतत्परोक्षं मे यत्त्वं वदसि तापसि नाहं त्वामभिजानामि यथेष्टं गम्यतां त्वया ८१ शकुंतला च राजन्सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि
पश्यसि आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यसि ८२ मेनका त्रिदशेष्वेव त्रिदशाश्चानु मेनकां ममैवोद्रिच्यते जन्म दुष्यंत तव ज
न्मतः ८३ क्षितावटसि राजेंद्र अंतरिक्षे चराम्यहं आवयोरंतरं पश्य मेरुसर्षपयोरिव ८४ महेंद्रस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च
भवनान्यनुसंयामि प्रभावं पश्य मे नृप ८५ सत्यश्चापि प्रवादोयं यं प्रवक्ष्यामि तेनघ निदर्शनार्थं न द्वेषात्तछ्रुत्वा तं क्षंतुमर्हसि ८६
विरूपो यावदादर्शे नात्मनः पश्यते मुखं मन्यते तावदात्मानमन्येभ्यो रूपवत्तरं ८७ यदा स्वमुखमादर्शे विकृतं सोभिवीक्षते तदे
तरं विजानीते आत्मानं चेतरं जनं ८८ अतीव रूपसंपन्नो न कंचिदवमन्यते अतीव जल्पन्दुर्वाचो भवतीह विहेठकः ८९ मूर्खो हि
जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभाशुभाः अशुभं वाक्यमादत्ते पुरीषमिव सूकरः ९० प्राज्ञस्तु जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभाशुभाः
गुणवद्वाक्यमादत्ते हंसः क्षीरमिवांभसः ९१ अन्यान्परिवदन्साधुर्यथा हि परितप्यते तथा परिवदन्नन्यांस्तुष्टो भवति दुर्जनः
९२ अभिवाद्य यथा वृद्धान्संतो गच्छंति निर्वृतिं एवं सज्जनमाक्रुश्य मूर्खो भवति निर्वृतः ९३ सुखं जीवंत्यदोषज्ञा मूर्खा दोषा
नुदर्शिनः यत्र वाच्याः परैः संतः परानाहुस्तथाविधान् ९४ अतो हास्यतरं लोके किंचिदन्यन्न विद्यते यत्र दुर्जनमित्याह दु
र्जनः सज्जनं स्वयं ९५ ॥

परान्साधून्तथाविधा [illegible] नाहुः ९४ ९५ श्रीरामो जयति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रामः १५१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अनास्तिकः आस्तिकाद्भिन्नः ९६ इहश्रियंघ्नंतिलोकाननुत्र ९७ ९८ स्वपत्नीप्रभवान्अन्यासुचोत्पन्नान्चतुर्विधानेवंपंचापुत्रान्मनवद्त्तेनकृता
न्उपनयनादिनासंस्कृतान् ९९ १०० आत्मानंपालयन्पालनहेतोः १ २ समयः नियमः संगतंसख्यं ६० अत्रकोपिगर्दभीहारात्मयःपास्यतीत्यसु

सत्यधर्मच्युतात्पुंसः क्रुद्धादाशीविषादिव अनास्तिकोप्युद्विजतेजनः किंपुनरास्तिकः ९६ स्वयमुत्पाद्यवैपुत्रंसदृशंयोनमन्यते तस्यदेवा
श्रियंघ्नंतिनचलोकानुपाश्नुते ९७ कुलवंशप्रतिष्ठांहिपितरः पुत्रमब्रुवन् उत्तमंसर्वधर्माणांतस्मात्पुत्रंनसंत्यजेत् ९८ स्वपत्नीप्रभवा
न्पंचलब्धान्क्रीतान्विवर्द्धितान् कृतानन्यासुचोत्पन्नान्पुत्रान्वैमनुरब्रवीत् ९९ धर्मकीर्त्यावहानॄणांमनसः प्रीतिवर्द्धनाः त्रायंतेनरका
ज्जाताः पुत्राधर्मप्लवाः पितॄन् १०० सत्वंनृपतिशार्दूलपुत्रंनत्यक्तुमर्हसि आत्मानंसत्यधर्मौचपालयन्पृथिवीपते नरेंद्रसिंहकपटं
नवोढुंत्वमिहार्हसि १०१ वरंकूपशताद्वापीवरंवापीशतात्क्रतुः वरंक्रतुशतात्पुत्रः सत्यंपुत्रशताद्वरं २ अश्वमेधसहस्रंचसत्यंच
तुलयाधृतं अश्वमेधसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते ३ सर्ववेदाधिगमनंसर्वतीर्थावगाहनं सत्यंचवचनंराजन्समंवास्यान्नवा
समं ४ नास्तिसत्यसमोधर्मोनसत्याद्विद्यतेपरं नहितीव्रतरंकिंचिदनृतादिहविद्यते ५ राजन्सत्यंपरंब्रह्मसत्यंचसमयः परः मात्या
क्षीः समयंराजन्सत्यंसंगतमस्तुते ६ अनृतेचेत्प्रसंगस्तेश्रद्दधासिनचेत्स्वयं आत्मनाहंतगच्छामित्वादृशेनास्तिसंगतं ७ ऋतेपित्वयि
दुष्यंतशैलराजावतंसकां चतुरंतामिमामुर्वींपुत्रोमेपालयिष्यति ८ वैशंपायनउवाच एतावदुक्त्वाराजानंप्रातिष्ठतशकुंत
ला

नहतिक्कविनयनेनातस्पर्शभावः गर्दभीक्षीरवत्त्वयाहृतमपिराजसंपरित्यज्याघभुजबलेनैवमस्मत्पुत्रोराज्यंकरिष्यतीति। त्वमितिचतुरंतांचतुःसमुद्रांतां ८

आः
१५२

भस्त्राचर्मकोशः तत्रनिहितंबीजंयथातदीयंनभवतिएवंमातापिभस्त्रेवयेनहेतुनायोजातःसएवसः कार्यस्यकारणानन्यत्वात् भरस्वधारयस्वपोषय
स्वधा १० रेतःसेक्तायःसएवपुत्रःपितुरन्यएवेत्यर्थः उन्नयतिऊर्ध्वंनयतियमक्षयात्नरकात्पितॄनितिशेषः १२ अभूतिःअभाग्यं १३ १६ गृह्णीयामिग्र

अथांतरिक्षाद्दुःषंतंवागुवाचाशरीरिणी ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मंत्रिभिश्चावृतंतदा ९ भस्त्रामातापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः भरस्व
पुत्रंदुःष्यंतमावमंस्थाःशकुंतलां १० रेतोधाःपुत्रउन्नयतिनरदेवयमक्षयात् त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला ११ जायाजनयते
पुत्रमात्मनोगंद्विधाकृतं तस्माद्भरस्वदुःष्यंतपुत्रंशाकुंतलंनृपः १२ अभूतिरेषायत्त्यक्त्वाजीवेज्जीवंतमात्मजं शाकुंतलंमहात्मानं
दौष्यंतिंभरपौरवे १३ भर्तव्योयंत्वयायस्मादस्माकंवचनादपि तस्माद्भवत्वयंनाम्नाभरतोनामतेसुतः १४ तच्छ्रुत्वापौरवोराजा
व्याहृतंवैदिवौकसां पुरोहितममात्यांश्चसंप्रहृष्टोब्रवीदिदं १५ शृण्वंत्वेतद्भवंतोस्यदेवदूतस्यभाषितं अहंचाप्येवमेवैनंजानामि
स्वयमात्मजं १६ यद्यहंवचनादेवगृह्णीयामिममात्मजं भवेद्धिशंक्योलोकस्यनैवशुद्धोभवेदयं १७ वैशंपायनउवाच तंविशो
ध्यतदाराजादेवदूतेनभारत हृष्टःप्रमुदितश्चापिप्रतिजग्राहतंसुतं १८ ततस्तस्यतदाराजापितृकर्माणिसर्वशः कारयामासमुदि
तःप्रीतिमानात्मजस्यह १९ मूर्ध्निचैनमुपाघ्रायसस्नेहंपरिषस्वजे सभाज्यमानोविप्रैश्चस्तूयमानश्चवंदिभिः समुदंपरमांलेभे
पुत्रसंस्पर्शजांनृपः २० तांचैवभार्यांदुष्यंतःपूजयामासधर्मतः अब्रवीच्चैवतांराजासांत्वपूर्वमिदंवचः २१ कृतोलोकपरोक्षोयं
संबंधोयंत्वयासह ॥ ॥

ह्णीयांइतोलोपाभावआर्षः १७ १८ पितृकर्माणिपित्राकर्तव्यान्युपनयनादीनि १९ सभाज्यमानःपूज्यमानः २० २१ ॥ ॥ ॥ ॥ रामः
१५२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चक्रं रथचक्रं आज्ञा वा अप्रतिहतेन सर्वं व्याप्नोतीति चक्रवर्ती सार्वभौमः सर्वभूमीश्वरः २९ पद्मानां कोटिशतानां ३० ३१ सत्यं ब्रूत आर्जवं

तस्माद्देवेन मया देवि त्वत्कृतं यद्विचारितं २२ मन्यते चैव लोकस्ते स्त्रीभावान्मयि संगतं पुत्रश्चायं वृतो राज्ये मया तस्मादिदं विचा
रितं २३ यच्च कोपितयात्यर्थं त्वयोक्तोस्म्यप्रियं प्रिये प्रणयिन्या विशालाक्षि तत्क्षांतं ते मया शुभे २४ तामेवमुक्त्वा राजर्षिर्दुष्यंतो
महिषीं प्रियां वासोभिरन्नपानैश्च पूजयामास भारत २५ दुष्यंतस्तु तदा राजा पुत्रं शाकुंतलं तदा भरतं नामतः कृत्वा यौवराज्ये
भ्यषेचयत् २६ तस्य तत्प्रथितं चक्रं प्रावर्त्तत महात्मनः भास्वरं दिव्यमजितं लोकसन्नादनं महत् २७ स विजित्य महीपालां
श्चकार वशवर्त्तिनः चचार च सतां धर्मं प्राप चानुत्तमं यशः २८ स राजा चक्रवर्त्यासीत्सार्वभौमः प्रतापवान् ईजे च बहुभि
र्यज्ञैर्यथा शक्रो मरुत्पतिः २९ याजयामास तं कण्वो विधिवद्भूरिदक्षिणं श्रीमान्गोविततं नाम वाजिमेधमवाप सः यस्मिन्स
हस्रं पद्मानां कण्वाय भरतो ददौ ३० भरताद्भारती कीर्त्तिर्येनेदं भारतं कुलं अपरे ये च पूर्वे वै भारता इति विश्रुताः
३१ भरतस्यान्ववाये हि देवकल्पा महौजसः बभूवुर्ब्रह्मकल्पाश्च बहवो राजसत्तमाः ३२ येषामपरिमेयानि नामधे
यानि सर्वशः तेषां तु ते यथामुख्यं कीर्त्तयिष्यामि भारत महाभागान्देवकल्पान्सत्यार्जवपरायणान् ३३ इत्यादिपर्वणि श
कुंतलोपाख्यानं समाप्तं ॥

धर्मः स एव परं अयनं प्राप्यं येषां तान् ३३ इति म र का मा म दा धु ष व ई वं व समस्त श्रीगोविंदसूनोः श्रीनीलकंठस्य कृतौ म
हाभारतभावदीपे आदिपर्वणि शाकुंतले प्रकाशः

आ॰ १५३ वंशस्य भारतत्वे निमित्तमुक्त्वा तमेवाह प्रजापतेरित्यादिना १।२ प्राचेतसः आचेदृशाप मन्त्रक्षिपयान्प्रतनोति सततं गच्छतीति प्राचेताः चतुर्थ्या अलुक् अत
सातत्यगमने तस्मात् असमेरन्तमानाऽस्मादेरौ यत्तसात् तस्यापत्यत्वेन दक्षो दक्षस्तु तस्य प्राचेतसः प्राचीनबर्हिषः मह्यां प्राचेतसं तत्सन्तानमक्षेपति प्राचेतसः नीचानधस्य
तमस्त्रमुत्पन्नक्ष्मा द्वैत रोष तत सशब्दो दृष्टा अविशिष्टाविधेयांशत्वदोषमाशङ्क्य प्रचेतसामयं पिता प्राचेतस इति वा आत्मिन्य दक्षे वृक्षपांसुलु गिति षष्ठ्याः
लुक् अन्ये तु प्रचेतस इति पाठे प्रकल्प प्राचीनबर्हिषः इत्यथाहुः रंति ता पुराणजनाः पुराणोत्सादकाः प्रतप शीलाः स्पर्धः येस्तेम हौजसो महाप्रभावाः वृक्षौषधयो

वैशंपायन उवाच प्रजापतेस्तु दक्षस्य मनोर्वैवस्वतस्य च भरतस्य कुरोः पूरोराजमीढस्य चानघ १ यादवानामिमं वंशं कौरवा
णां च सर्वशः तथैव भरतानां च पुण्यं स्वस्त्ययनं महत् २ धन्यं यशस्यमायुष्यं कीर्त्तयिष्यामि तेनघ तेजोभिरुदिताः सर्वे महर्षिसम
तेजसः ३ दश प्राचेतसः पुत्राः संतः पुराणजनाः स्मृताः मुखजेनाग्निना ये ते पूर्वं दग्धा महौजसः ४ तेभ्यः प्राचेतसो जज्ञे दक्षो
दक्षादिमाः प्रजाः संभूताः पुरुषव्याघ्र स हि लोकपितामहः ५ वीरिण्या सह संगम्य दक्षः प्राचेतसो मुनिः आत्मतुल्यानज
नयत्सहस्रं संशितव्रतान् ६ सहस्रसंख्यान्संभूतान्दक्षपुत्रांश्च नारदः मोक्षमध्यापयामास सांख्यज्ञानमनुत्तमं ७ ॥

दग्धाः ये ते पूर्वमिति पाठे तु ये पूर्वं पुराणजनाः पुरुषाः स्मृतास्ते मीमहौजसो वृक्षाः भूमिमावृत्य प्राणिनां पीडाकराः दग्धाः यैरिति शेषः ४।५ वी
रिण्या वीरणापुत्र्या ६ मोक्षो मोक्षहेतुं सांख्यज्ञानं विवेकजं विज्ञानं एतेन ज्ञानतत्त्वाः प्रजा न कामयन्ते इति दर्शितं तथा च श्रुतिः किं प्रजया क
रिष्यामो येषां नोऽयमात्मायं लोक इति ७

रामः १५३

ततइतिस्त्रियः प्रायेणाज्ञानानर्हाइतिभावः तथाचश्रुतिः स्त्रियाअशास्त्रसंमताइति अभिसंदधेपुत्रिकाएवदौहित्रद्वारेणममपुत्राइतिमनसासंकल्पित

ततः पंचाशतंकन्याः पुत्रिकाअभिसंदधे प्रजापतिः प्रजादक्षः सिसृक्षुर्जनमेजय ८ ददौदशसधर्माय कश्यपायत्रयोदश का
लस्यनयनेयुक्ताः सप्तविंशतिमिंदवे ९ त्रयोदशानांपत्नीनांयातुदाक्षायणीवरा मारीचः कश्यपस्तस्यामादित्यान्समजी
जनत १० इंद्रादीन्वीर्यसंपन्नान्विवस्वंतमथापिच विवस्वतः सुतोजज्ञेयमोवैवस्वतः प्रभुः ११ मार्तंडस्यमनुर्धीमानजायतसु
तः प्रभुः यमश्चापिसुतोख्यातस्तस्यानुजः प्रभुः १२ धर्मात्मासमनुर्धीमान्यत्रवंशः प्रतिष्ठितः मनोर्वंशोमानवानांततोयंप्र
थितोभवत् १३ ब्रह्मक्षत्रादयस्तस्मान्मनोर्जातास्तुमानवाः ततोभवन्महाराजब्रह्मक्षत्रेणसंगतं १४ ब्राह्मणामानवास्ते
षांसांगंवेदमधारयन् वेनंधृष्णुंनरिष्यंतंनाभागेक्ष्वाकुमेवच १५ कारूषमथशर्यातिंतथाचैवाष्टमीमिलां पृषध्रंनवमंप्रा
हुः क्षत्रधर्मपरायणं १६ नाभागारिष्टदशमान्मनोः पुत्रान्प्रचक्षते पंचाशत्तुमनोःपुत्रास्तथैवान्येभवन्क्षितौ १७ अ
न्योन्यभेदात्तेसर्वेविनेशुरितिनः श्रुतं पुरूरवास्ततोविद्वानिलायांसमपद्यत सावैतस्याभवन्मातापिताचैवेतिनः श्रुतं
१८ त्रयोदशसमुद्रस्यद्वीपानश्नन्पुरूरवाः अमानुषैर्वृतः सर्वैर्मानुषः सन्महायशाः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

वाच्या ८ ११ मार्तंडस्यविवस्वतः यमश्चेतिपुनरुक्तिर्मनुतः कनिष्ठत्वप्रख्यापनार्था १२ १६ चतुर्थीनाभागाद्गत्योयंनाभागारिष्टोदशमः १७
अन्योन्यभेदात्परस्परवैरात् १८ मातेवलक्षपुंभावात्पूर्वदानात्पिताप्यभवत्मनुरूपः पितावुधश्च १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रयोदशद्वीपाः अवांतरभेदास्ते च स्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्ल आवर्तनो रमणको मंदरहरिणः पांचजन्यः सिंहलो लंकारोमकपत्तनं सिद्धपुरं यमकोटि
ग्रा रित्येकादशजंबूद्वीपस्योपद्वीपाः द्वादशो जंबूद्वीपः प्लक्षादिषट्कोचेत्यष्टादशद्वीपाः प्लक्षादिषट्कसेकाव्यविवक्षयानंतोदश १९ २० अनुदर्शी
१५४ दर्शी दर्शनं स पश्चाद्यस्मा इति युक्त्युपदेशकर्तानोऽनुदर्शी तंउपदेशमिस्पर्धः पाठांतरे तु अनुदर्शीमांच के एवं राजचरितमितिशेषः तंयातयांप्रथममा

अनुदर्
विप्रैः स विप्रर्षिहचक्रेवीर्योन्मत्तः पुरूरवाः जहार च स विप्राणां रत्नान्युत्क्रोशतामपि १० सनत्कुमारस्तं राजन्ब्रह्मलोकादुपेत्य ह
र्शीनतत्प्रचक्रेप्रसंगब्रह्मात्तवाप्यसौ ११ ततो महर्षिभिः क्रुद्धैः सद्यः सप्तो व्यनश्यत लोभान्वितो बलमदान्नष्टसंज्ञो नराधिपः १२ स
हि गंधर्वलोकस्थानुर्वश्या सहितो विराट् आनिनाय क्रियार्थेग्नीन्यथावद्विहितांस्त्रिधा १३ षट्सुता जज्ञिरे चैलादायुर्धीमान
मावसुः दृढायुश्च वनायुश्च शतायुश्चोर्वशीसुताः १४ नहुषं वृद्धशर्माणं रजिं रंभमनेनसं स्वर्भानवीसुतानेतान्नायोः सुतान्प्र
चक्षते १५ आयुषो नहुषः पुत्रो धीमान्सत्यपराक्रमः राजेशशासस महद्धर्मेण पृथिवीपतिः १६ पितृन्देवान्षीन्विप्रान्गंध
र्वोरगराक्षसान् नहुषः पालयामास ब्रह्मक्षत्रमथो विशः १७ स हत्वा दस्युसंघातानृषीन्करमदापयत् पशुवच्चैव तान्पृष्ठेवा
हयामास वीर्यवान् १८ कारयामास चेंद्रत्वमभिभूय दिवौकसः तेजसा तपसा चैव विक्रमेणौजसा तथा १९ ॥ ॥

सपयातपश्चादित्यादेर्दर्शनेन आमेतानुप्रयोगयोस्तत्तरइति व्यवधानेपिन दोषः ११ १३ विराड्विराजमानः त्रिधा गार्हपत्यदक्षिणाग्न्या
हवनीयभेदेन १७ आयुशब्दात्कारांतसंबुद्धिः १४ १७ स हत्वेति ऋषिभ्यः करं जग्राहेत्यर्थः १८ कारयामास च कारस्वार्थेणिचते
जसा देहकांत्या विक्रमेण पराभिभवसामर्थ्येन ओजसा बुद्धींद्रियबलेन १९ रामः
१५४

२७ शाश्वतीः वह्वीः समाः वर्षाणि ३५ आश्छत प्राप्तवान् ३६ ३७ साहं सोढुं योग्यं जराग्रहणजं दुःखं कुरुत अंगीकुरुत साह्यं साहाय्यकं

यतिं ययातिं संयातिमायातिमयतिं ध्रुवं नहुषो जनयामास षट् सुतान्प्रियवादिनः ३० यतिस्तु योगमास्थाय ब्रह्मभूतोऽभवन्मु
निः ययातिर्नाहुषः सम्राडासीत्सत्यपराक्रमः ३१ स पालयामास महीमीजे च बहुभिर्मखैः अतिभक्त्या पितॄनर्चन्देवांश्च
प्रयतः सदा ३२ अन्वगृह्णात्प्रजाः सर्वा ययातिरपराजितः तस्य पुत्रा महेष्वासाः सर्वैः समुदिता गुणैः ३३ देवयान्यां महाराज
शर्मिष्ठायां च जज्ञिरे देवयान्यामजायेतां यदुस्तुर्वसुरेव च ३४ द्रुह्युश्चानुश्च पूरुश्च शर्मिष्ठायां प्रजज्ञिरे स शाश्वतीः समा राज
न्प्रजा धर्मेण पालयन् ३५ जरामार्छन्महाघोरां नाहुषो रूपनाशिनीं जराभिभूतः पुत्रान्स राजा वचनमब्रवीत् ३६ यदुं पू
रुं तुर्वसुं च द्रुह्युं चानुं च भारत यौवनेन चरन्कामान्युवा युवतिभिः सह ३७ विहर्तुमहमिच्छामि साह्यं कुरुत पुत्रकाः तं पुत्रो
देवयानेयः पूर्वजो वाक्यमब्रवीत् ३८ किं कार्यं भवतः कार्यमस्माकं यौवनेन ते ययातिरब्रवीत्तं वै जरा मे प्रतिगृह्यतां ३९ यौ
वनेन त्वदीयेन चरेयं विषयानहं यजतो दीर्घसत्रैर्मे शापाच्चोशनसो मुनेः कामार्थः परिहीणो मे तप्येऽहं तेन पुत्रक ४० मा
मकेन शरीरेण राज्यमेकः प्रशास्तु वः अहं तन्वाभिनवया युवा कामानवाप्नुयाम ४१ ते न तस्य प्रत्यगृह्णन्यदुप्रभृतयो जरां तं
मब्रवीत्ततः पूरुः कनीयान्सत्यविक्रमः ४२

या ३८ कार्यं प्रयोजनं कार्यं कर्तव्यं ३९ व्रतनिर्बंधात् शुक्रशापाच्च कामरूपः पुरुषार्थो हीनः ४० शरीरेण शरीरस्य जरया युक्तः इति शे
षः वः युष्माकं प्रत्येकामं कामसुखं ४१ ४२ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेन यातव आत्मपाः पूर्वरूपं आकालोपो वाऽर्षः ४३ ४७ कामानां कामभोगेन अवेक्ष्य कामसेवया तत्स्वभावं ज्ञात्वा ४८ हविषा समिद्
ज्यादिना ४९ एकस्य कामिनः सर्वेनालं न पर्याप्तं शमं कामशान्तिं ५० सर्वथा कामशमेन ब्रह्मैव भवतीत्याह यदेति पापं कामं भूतेषु पंचभूतात्मकेषु
स्त्र्यादिषु विषयेषु च तस्मात् हि कामस्यावस्थाः प्रसुप्तातन्वी विच्छिन्ना उदाराचात्र प्रसुप्ता लयमात्रावीजमात्रावशेषा प्रसुप्ताचार नामात्र शेषमनसि
स्थिता तन्वीतु तनुस्वरूपिकेन नासिरूपादिदर्शने न उद्भूता मनोरथात्मिका विच्छिन्ना समाधिकालेन दाम्भूला ज्ञानस्याभावात् उदारा भोगकाले तत्र

राज्यं स्वरामि न वयात्वा यौवनगोचरः अहं जरां समादाय राज्ये स्थास्यामि तेज्ञया ४३ एवमुक्तः स राजर्षिस्ततो वीर्य
समाश्रयात् संचारयामास जरां तदा पुत्रे महात्मनि ४४ पौरवेण वयसा राजा यौवनमास्थितः ययातेनापि वयसा रा
ज्यं पूरुरकारयत् ४५ ततो वर्षसहस्रान्ते ययातिरपराजितः स्थितः स नृपशार्दूलः शार्दूलसमविक्रमः ४६ ययातिरपि
त्नीभ्यां दीर्घकालं विहृत्य च विश्वाच्या सहितो रेमे पुनस्त्वत्र यौवने ४७ नाध्यगच्छत्तदा तृप्तिं कामानां स महायशाः अवे
त्य मनसा राजन्निमां गाथां तदा जगौ ४८ न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥
४९ पृथिवी रत्नसंपूर्णा हिरण्यं पशवः स्त्रियः नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् ५० यदा न कुरुते पापं सर्वभूतेषु क
र्हिचित् कर्मणा मनसा वाचा ब्रह्म संपद्यते तदा ५१

कर्मणेति उदाराया वा वृत्तिः वा चेतितन्व्याः मनसेति प्रसुप्तायाः यदैवं तदैव ब्रह्म संपद्यते समाधौ विदेहकैवल्ये च तथा च श्रुतिः यदा सर्वे प्रमु
च्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुत इति सर्वं उदाराणां ५१ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अयमेवकामः किंचिद्विघ्नितः क्रोधोभवतिसोपिस्वपरभयप्रदःपापीनाशनीमहत्वाहंमराचेतिभयेष्वाद्वेषएहित्वादेवब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः ५२ का
मप्रचराणांमनः बुध्याकामतुच्छत्वनिश्चयेनसमाधायनिगृह्य ५३ अत्रप्रवृत्तिर्द्विधाहिकामनिवृत्तिःदोषदृष्यात्याचेनचविवेकाविद्यानोत्पेइति

यदाचायंनबिभेतियदाचास्मान्नबिभ्यति यदानेच्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ५२ इत्येवेत्त्वमहाप्राज्ञःकामानांफल्गु
तांनृप समाधायमनोबुध्याप्रत्यगृह्णादात्मानमात्मना ५३ दत्वाचयौवनंराजापूरुंराज्येभिषिच्यचअतृप्तएवकामानांपूरुपु
त्रमुवाचह ५४ त्वयादायादवानस्मित्वंमेवंशकरःसुतः पौरवोवंशइतितेख्यातिंलोकेगमिष्यति ५५ वैशंपायनउवाच
ततःसनृपशार्दूलपूरुंराज्येभिषिच्यच ततःसुचरितेकृत्वाभृगुतुंगेमहातपाः ५६ कालेनमहतापश्चात्कालधर्ममुपेयिवान्
कारयित्वात्वनशनंसदारःस्वर्गमाप्तवान् ५७ इत्यादिपर्वणियायाते जनमेजयउवाच ययातिःपूर्वजोस्माकंदशमोयःप्र
जापतेःकथंसशुक्रतनयांलेभेपरमदुर्लभां १ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन आनुपूर्व्याचमेशंसराज्ञोवंशकरान्
पृथक् २ वैशंपायनउवाच ययातिरासीद्राजर्षिर्देवराजसमद्युतिः तंशुक्रवृषपर्वाणौवव्रातेवैयथापुरा ३ तत्तेहंसंप्रवक्ष्या
मिपृच्छतोजनमेजय देवयान्याश्चसंयोगंययातेर्नाहुषस्यच । ४ ।

विवेकवृत्तौराज्ञः दोषदृष्याकामेभ्योनिवृत्तावपिब्रह्मज्ञानाभावान्नदस्त्विहिरितिभावः ५४ दायादवानपुत्रवान् ५५ सुचरितेसत्कर्मभृगुतुंगे
पर्वतविशेषे ५६ कारयित्वाकृत्वापारयित्वेतिपाठेसमाप्य ५७ यायातेत्रअध्यायःययाति १२ विप्रदानवौवव्रातेजामातृत्वेनेतिशेषः ३ ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
१५६

सुराणामिति त्रैलोक्ये ऐश्वर्यविषये संघर्षो वयमीश्वरा भविष्यामो वयमीश्वरा भविष्याम इति स्पर्द्धा ५ जिगीषयेति साधिम्लो काव्याज्यार्थे अन्योन्य

सुराणामसुराणां च समजायत वै मिथः ऐश्वर्यं प्रति संघर्षस्त्रैलोक्ये सचराचरे ५ जिगीषया ततो देवा वव्रिरेंगिरसं
मुनिं पौरोहित्येन याज्यार्थे काव्यं तूशनसं परे ब्राह्मणौ तावुभौ नित्यमन्योन्यस्पर्द्धिनौ भृशं ७ तत्र देवा निजघ्नुर्यान्दानवान्युद्धि संग
तान् तान्पुनर्जीवयामास काव्यो विद्याबलाश्रयात् ततस्ते पुनरुत्थाय योधयांचक्रिरे सुरान् ८ असुरास्तु निजघ्नुर्यान्सुरान्समरमूर्द्धनि
न तान्संजीवयामास बृहस्पतिरुदारधीः ९ न हि वेद स तां विद्यां यां काव्यो वेद वीर्यवान् संजीविनीं ततो देवा विषादमगमन्परं १०
ते तु देवा भयोद्विग्नाः काव्यादुशनसस्तदा ऊचुः कचमुपागम्य ज्येष्ठं पुत्रं बृहस्पतेः ११ भजमानान्भजस्वास्मान्कुरु नः साह्यमुत्तमं
यासौ विद्या निवसति ब्राह्मणेऽमिततेजसि १२ शुक्रे तामाहर क्षिप्रं भागभाग्नो भविष्यसि वृषपर्वसमीपे हि शक्यो द्रष्टुं त्वया द्विजः
१३ रक्षते दानवांस्तत्र न स रक्षत्यदानवान् तमाराधयितुं शक्तो भवान्पूर्ववयाः कविं १४ देवयानीं च दयितां सुतां तस्य महात्मनः
त्वमाराधयितुं शक्तो नान्यः कश्चन विद्यते १५ शीलदाक्षिण्यमाधुर्यैराचारेण दमेन च देवयान्यां हि तुष्टायां विद्यां तां प्राप्स्यसि ध्रुवं
१६ तथेत्युक्त्वा ततः प्रायाद्बृहस्पतिसुतः कचः तदाभिपूजितो देवैः समीपं वृषपर्वणः १७ स गत्वा त्वरितो राजन्देवैः संप्रेषितः कचः
असुरेंद्रपुरे शुक्रं दृष्ट्वा वाक्यमुवाच ह १८ ऋषेरंगिरसः पौत्रं पुत्रं साक्षाद्बृहस्पतेः नाम्ना कचमिति ख्यातं शिष्यं गृह्णातु मां भ
वान् १९ ॥

स्पर्द्धिनौ इति संबंधः ७ १३ रक्षते कर्मव्यतिहारे तङ् शुक्रो हि दानवा रक्षंति अप्रमत्तोऽन्यत्र गच्छतीति शुक्रो न तान् रक्षते वा अदानवान् देवान् अम
नतत्संजीविन्या न रक्षति १४ १९ ॥

रामः
१५६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भृगोः पुत्रः कविस्तत्पुत्रः शुक्रः काव्यः स कविरिति व्युपचारादुच्यते शुक्रेणोशनसा शुक्रः स्वयं २२ प्राप्तः कालं प्राप्य प्राप्य व्रते च द्वितीयेति समासः प्राप्तकालं कचं २३

ब्रह्मचर्यं चरिष्यामि त्वय्यहं परमं गुरो अनुमन्यस्व मां ब्रह्मन् सहस्रं परिवत्सरान् २० शुक्र उ च कच सुस्वागतं तेऽस्तु प्रतिगृह्णामि ते वचः
अर्चयिष्येऽहमर्च्यं त्वामर्चितोऽस्तु बृहस्पतिः २१ वैशंपायन उ च कचस्तु तं तथेत्युक्त्वा प्रतिजग्राह तद्व्रतं आदिष्टं कविपुत्रेण शु
क्रेणोशनसा स्वयं २२ व्रतस्य प्राप्तकालं स यथोक्तं प्रत्यगृह्णत आराधयन्नुपाध्यायं देवयानीं च भारत २३ नित्यमाराधयिष्यं
स्तां युवा यौवनगोचरे गायन्नृत्यन्वादयंश्च देवयानीमतोषयत् २४ संशीलयन्देवयानीं कन्यां संप्राप्तयौवनां पुष्पैः फलैः प्रे
षणैश्च तोषयामास भारत २५ देवयान्यपि तं विप्रं नियमव्रतधारिणं गायंती चाललयंती च रहः पर्यचरत्तदा २६ पंचवर्षश
तान्येवं कचस्य चरतो व्रतं तत्रातीयुरथो बुध्वा दानवास्तं ततः कचं २७ गा रक्षंतं वने दृष्ट्वा रहस्येकममर्षिताः जघ्नुर्बृहस्पतेर्द्वे
षाद्विद्यारक्षार्थमेव च २८ हत्वा शालावृकेभ्यश्च प्रायच्छंल्लवशः कृतं ततो गावो निवृत्तास्ता अगोपाः स्वं निवेशनं २९
सा दृष्ट्वा रहिता गाश्च कचेनाभ्यागता वनात् उवाच वचनं काले देवयान्यथ भारत ३० देवयान्यु च अहुतं चाग्नि
होत्रं ते सूर्यश्चास्तं गतः प्रभो अगोपाश्चागतास्तात गावः कचस्तात न दृश्यते ३१ व्यक्तं हतो मृतो वापि कचस्तात भविष्यति तं विना न
च जीवेयमिति सत्यं ब्रवीमि ते ३२ ॥

२४ प्रेषणैः प्रेष्यत्वादिभिः २५ २६ अतीयुः ब्राह्मणस्यावध्यत्वमतिक्रांतवंत इत्यर्थः २७ २९ उवाच शुक्रं प्रति ३० ३१ ३२ ७ ॥ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ.
१५७

संशब्द्य शब्दं कृत्वा ३४ ३५ भाविनि हे सुद्भाववति ३६ ३७ पेषः पिष्टं पिष्टीकृत्वेत्यर्थः पेषीकृत्येति समासेपि ल्यबादेशाभाव आर्षः समसंर

शुक्रउवाच अयमेहीति संशब्द्य मृतं संजीवयाम्यहं ततः संजीवनीं विद्यां प्रयुज्य कचमाह्वयत् ३३ भित्त्वा भित्त्वा शरीराणि वृकाणां स वि
निर्गतः आहूतः प्रादुरभवत्कचो हृष्टोथ विद्यया ३४ कस्माच्चिरायितोसीति पृष्टस्तामाह भार्गवीं समिधश्च कुशादीनि काष्ठभारं च भावि
नि ३५ गृहीत्वा श्रमभारार्तो वटवृक्षं समाश्रितः गावश्च सहिताः सर्वा वृक्षच्छायामुपाश्रिताः ३६ असुरास्तत्र मां दृष्ट्वा कस्त्वमि
त्यभ्यचोदयन् बृहस्पतिसुतश्चाहं कच इत्यभिविश्रुतः ३७ इत्युक्तमात्रे मां हत्वा पेषीकृत्वा तु दानवाः दत्त्वा शालावृकेभ्यस्तु
गताः स्वं समालयं ३८ आहूतो विद्यया भद्रे भार्गवेण महात्मना त्वत्समीपमिहायातः कथंचित्समजीवितः ३९ हतोहमिति
चाचख्यौ पृष्टो ब्राह्मणकन्यया स पुनर्देवयान्योक्तः पुष्पाहारो यदृच्छया ४० वनं ययौ कचो विप्रो ददृशुर्दानवाश्च तं पुनस्तं पे
षयित्वा तु समुद्रमम्भसि मिश्रयत् ४१ चिरंगतं पुनः कन्या पित्रे तं सन्न्यवेदयत् विप्रेण पुनराहूतो विद्यया गुरुदेहजः पुनरावृत्य त
द्वृत्तं न्यवेदयत तद्यथा ४२ ततस्तृतीयं हत्वा तं दग्ध्वा कृत्वा च चूर्णशः प्रायच्छन्ब्राह्मणायैव सुरायामसुरास्तथा ४३ दे
वयान्यथ भूयोपि पितरं वाक्यमब्रवीत् पुष्पाहारः प्रेषणकृत्कचस्तात न दृश्यते ४४ व्यक्तं हतो मृतो वापि कचस्तात भविष्यति
तं विना न च जीवेयं कचं सत्यं ब्रवीमि ते ४५ शुक्रउवाच बृहस्पतेः सुतः पुत्रि कचः प्रेतगतिं गतः विद्यया जीवितोप्येवं हन्यते क
रवाम किं ४६ ॥

रंजीवितेयसमसः समजीवितः अंतरामरणो हि अप्राप्तविद्यत्वात्पुनर्जीवनमिति भावः ३९ ४२ गुरुदेहजः कचः आवृत्य आगत्य तद्वृत्तं असुरचेष्टितं ४२ राम:
ब्राह्मणाय शुक्राय ४३ प्रेषणकृत् तत्कार्यकर्ता ४४ ४५ ४६ ॥ १५७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म

मर्त्यस्त्वं तु मत्प्रभावादस्मत्कार्ल्योसि । ब्रह्म वेदः तस्य नमनं स्वार्थप्रकाशनेन ४७ प्रभावान्मे इति शेषः उपस्थाने संध्योपस्थानकाले त्रिसंध्यमिति यावत् ४८ ५० स
माह्वयत् आ क्रोशं कृतवान् संरंभात् क्रोधात् सकचिन्त्य तेनैकस्माहूय उपालब्धवानिति यावत् उपालंभमेवाह । असंशयमिति द्विषंतीति मध्यमपुरुषप्रयोगः क्रोधावे

[illegible]

मैवं शुचो मा रुद देवयानि न त्वादृशी मर्त्यमनुप्रशोचेत् यस्यास्तव ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च सेंद्रा देवा वसवोथाश्विनौ च ४७ सुरद्विषश्चै
व जगच्च सर्वमुपस्थाने संनमंति प्रभावात् अशक्योसौ जीवयितुं द्विजातिः संजीवितो वध्यते चैव भूयः ४८ देवयान्यु च य
स्यांगिरा वृद्धतमः पितामहो बृहस्पतिश्चापि पिता तपोनिधिः ऋषेः पुत्रं तमथो वापि पौत्रं कथं न शोचेयमहं न रुद्यां ४९
स ब्रह्मचारी च तपोधनश्च सदोत्थितः कर्मसु चैव दक्षः कचस्य मार्गं प्रतिपत्स्ये न भोक्ष्ये प्रियो हि मे तात कचोभिरूपः ५० वैशं
पायन उ च स पीडितो देवयान्या महर्षिः समाह्वयत् संरंभाच्चैव काव्यः असंशयं मामसुरा द्विषंति ये मे शिष्यानागतान् सूद
यंति ५१ अब्राह्मणं कर्तुमिच्छंति रौद्रास्ते मां यथा ह्यभिचरंति नित्यं अप्यस्य पापस्य भवेदिहांतः कं ब्रह्महत्या न दहेदपी
द्रं ५२ गुरोर्भीतो विद्यया चोपहूतः शनैर्वाक्यं जठरे व्याजहार तमब्रवीत् केन पथोपनीतस्त्वं चोदरे तिष्ठसि ब्रूहि विप्र ५३
कच उ च तव प्रसादान्न जहाति मां स्मृतिः स्मरामि सर्वं यच्च यथा च वृत्तं न त्वेवं स्यात्तपसः संक्षयो मे ततः क्लेशं घोरमिमं
सहामि ५४

शात्सूचनार्थः ५१ मां अब्राह्मणं उदरे कचस्य पाकेन ब्रह्महत्याप्रसंजनेन कर्तुमिच्छंति अभिचरंति विरुद्धमाचरंति मदुदरे ब्राह्मणप्रवेशनेन अंतः परिपा
कः ५२ ५३ तपसः संक्षयो गुरूदरविदारणात् क्लेशं संकीर्णोदरे वासजं ५४

श्रा
१५८

चाद्दैवीमायांमामाश्रयविद्विषिसतिकोऽदेवोऽसुरोब्राह्मणोवाऽतिक्रामेत् अतस्त्वद्दुःखमेदत्तेममम्मद्दुःसाध्यमेवेतिभावः ५५ ५६ नचेदिंद्रः इंद्रस्त्वंतर्हि
त्वांउदरेजीवंतंकोरिष्याम्येवेतिभावः ५८ ननिवर्तेत्ब्राह्मणान्यावद्वर्ज्यमित्यर्थः ५९ भावयजीवयभावितोमयाजीवितः कृतघ्नोमाभूरितिभावः ६० शुक्ल
स्यअहोरवेर्वाऽत्ययेशुक्लात्यये ६१ ब्रह्मराशिंवेदराशिं ६२ यःश्रोत्रयोरितियथाममश्रोत्रयोरयंशुक्रः अमृतंअमरत्वसाधनंविद्यांनिषिक्तवान्तस्मा

असुरैः सुरायांभवतोस्मिदत्तोहत्वादग्ध्वाचूर्णयित्वाचकाव्यं ब्राह्मींमायांचासुरींविप्रमायांत्वयिस्थितेकथमेवातिवर्तेत
५५ शुक्रउवाच किंतेप्रियंकरवाण्यद्यवत्सेवधेनमेजीवितंस्यात्कचस्य नान्यत्रकुक्षेर्ममभेदनेनदृश्येत्कचोमद्गतोदेवया
नि ५६ देवयान्युवाच द्वौमांशोकावग्निकल्पौदहेतांकचस्यनाशस्तवचैवोपघातः कचस्यनाशेममशर्मनास्तितवोप
घातेजीवितुंनास्मिशक्ता ५७ शुक्रउवाच संसिद्धरूपोसिबृहस्पतेःसुतयत्त्वांभक्तंभजतेदेवयानी विद्यामिमांप्राप्नु
हिजीवनींत्वंनचेदिंद्रःकचरूपीत्वमद्य ५८ ननिवर्तेत्पुनर्जीवन्कश्चिदन्योममोदरात् ब्राह्मणंवर्जयित्वैकंतस्मा
द्विद्यामवाप्नुहि ५९ पुत्रोभूत्वाभावयभावितोमामस्माद्देहादुपनिष्क्रम्यतात समीक्षेथाधर्मवतीमवेक्षांगुरोःसकाशा
त्प्राप्यविद्यांसविद्यः ६० वैशंपायनउवाच गुरोःसकाशात्समवाप्यविद्यांभित्त्वाकुक्षिंनिर्विचक्रामविप्रः कचोभिरूप
स्तत्क्षणाद्ब्राह्मणस्यशुक्लात्ययेपौर्णमास्यामिवेंदुः ६१ दृष्ट्वाचतंपतितंब्रह्मराशिमुत्थापयामासमृतंकचोपि विद्यांसि
द्धांतामवाप्याभिवाद्यततःकचस्तंगुरुमित्युवाच ६२ यःश्रोत्रयोरमृतंसन्निषिंचेद्विद्यामविद्यस्ययथाममायं तंमन्येहंपित
ऽन्योपियोनेममनविद्यस्यविद्याममृतस्यसमासेचयितत्सः तस्मादाशिष्ट्वंस्मृतिभावः श्रोत्रयोःसत्व ॥ रंमातरंचतस्मैनद्रुह्येत्कृतमस्यजानन् ६३
स्कंनिषिंचेत् अयःपतत्सत्पुरुषमार्षितंअमृतंमोक्षरूपंतंनिषिक्तारंअहंपितरंमातरंचमन्येतस्मैनिषेक्त्रेनद्रुह्येत्कः अस्यकृतंअनेनउपकृतंजानन्नद्रुह्येद्‌हान्तु [illegible]

[illegible]

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आतस्य कर्मेयाति ज्ञानकांडात्मकस्य वेदस्य निधीनां विद्यानां निधिं आश्रयं विद्यायाः निधिस्त्वं गोपायमा शेवधिष्टेहमस्मीति विद्यावचनात् तस्मात् शेवधिनिधिः प्रतिष्ठा
विद्याफलं तद्भूत्याः अप्रतिष्ठाः निधीनां चतुर्णामिति पाठे अध्ययनं अर्थज्ञानं अनुष्ठानं शिष्येभ्यः प्रतिपादनं चेति चत्वारि कर्माणि तेषु अव्ययः संबंधो येषां निधीनां विद्या

आतस्य दातारमनुत्तमस्य निधिं निधीनामपि लब्धविद्याः येनाद्रियंते गुरुमर्चनीयं पापांल्लोकांस्ते व्रजंत्यप्रतिष्ठा ६४ वैशंपायन उ॰ च सुरापा
नाद्वंचनां प्राप्य विद्वान्संज्ञानाशं चैव महातिघोरं दृष्ट्वा कचं चापि तथाभिरूपं पीतं तदा सुरया मोहितेन ६५ समन्युरुत्थाय महानुभावस्तदोश
ना विप्रहितं चिकीर्षुः सुरापानं प्रति संजातमन्युः काव्यः स्वयं वाक्यमिदं जगाद ६६ यो ब्राह्मणोद्य प्रभृतीह कश्चिन्मोहात्सुरां पास्यति मंदबुद्धिः
अपेतधर्मा ब्रह्महा चैव स स्यादस्मिंल्लोके गर्हितः स्यात्परे च ६७ मया चैतां विप्रधर्मोक्तिसीमां मर्यादां वै स्थापितां सर्वलोके संतो विप्राः शु
श्रुवांसो गुरूणां देवा लोकाश्चोपशृण्वंतु सर्वे ६८ इतीदमुक्त्वा स महानुभावस्तपोनिधीनां निधिरप्रमेयः तान्दानवान्दैवविमूढबुद्धीनि
दं समाहूय वचोभ्युवाच ६९ आचक्षे वो दानवा बालिशाः स्थ सिद्धः कचो वत्स्यति मत्सकाशे संजीविनीं प्राप्य विद्यां महात्मा तुल्यप्रभावो
ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः ७० एतावदुक्त्वा वचनं विरराम स भार्गवः दानवा विस्मयाविष्टाः प्रययुः स्वनिवेशनं ७१ गुरोरुष्य सकाशे तु दशव
र्षशतानि सः अनुज्ञातः कचो गंतुमियेष त्रिदशालयं ७२ इत्यादिपर्वणि यायाते ॥ ॥

नाम्नितर्पः ६४ ६९ बालिशाः मनोरेकं तमातयिनाशीघ्रं न कार्यसिद्धं कृतवंतः ७० ७१ उष्य उषित्वा ७२ अध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री॰ समावृत्तव्रतंसमाप्तव्रतं १८ गुरुःपुत्रोयस्यअंगिरसःपुत्रःपौत्रः ९ १० ११ १२ १३ १४ उत्थिताअनलसा १५ ॥ ॥ ॥

१५९

वैशंपायनउ च समावृत्तव्रतंतंतुविसृष्टंगुरुणातदा प्रस्थितंत्रिदशावासंदेवयान्यब्रवीदिदं १ ऋषेरंगिरसःपौत्रवृत्तेनाभिजनेनच भ्राज
सेविद्ययाचैवतपसाचदमेनच २ ऋषिर्यथांगिरामान्यःपितुर्ममहायशाः तथामान्यश्चपूज्यश्चममभूयोबृहस्पतिः ३ एवंज्ञात्वाविजानीहिय
द्ब्रवीमितपोधन व्रतस्थेनियमोपेतेयथावर्त्ताम्यहंत्वयि ४ ससमावृत्तविद्योमांभक्तांभजितुमर्हसि गृहाणपाणिंविधिवन्ममंत्रपुरस्कृतं ५
कचउ च पूज्योमान्यश्चभगवान्यथातवपितामम तथात्वमनवद्यांगिपूजनीयतमामम ६ प्राणेभ्योपिप्रियतराभार्गवस्यमहात्मनः त्वंभद्रेधर्मतः
पूज्यागुरुपुत्रीसदामम ७ यथाममगुरुर्नित्यंमान्यःशुक्रःपितातव देवयानितथैवत्वंनैवंमांवक्तुमर्हसि ८ देवयान्यु च गुरुपुत्रस्यपुत्रोवैन
त्वंपुत्रश्चमेपितुः तस्मान्मान्यश्चपूज्यश्चममापित्वंद्विजोत्तम ९ असुरैर्हन्यमानेचकचत्वयिपुनःपुनः तदाप्रभृतियाप्रीतिस्तांत्वमद्यस्मरस्वमे
१० सौहार्देचानुरागेचवेत्थमेभक्तिमुत्तमां नमामर्हसिधर्मज्ञत्यक्तुंभक्तामनागसं ११ कचउवाच अनियोज्येनियोगेमांनियुनक्षिशुभव्र
ते प्रसीदसुभ्रुत्वंमह्यंगुरोर्गुरुतराशुभे १२ यत्रोषितंविशालाक्षित्वयाचंद्रनिभानने तत्राहमुषितोभद्रेकुक्षौकाव्यस्यभाविनि १३ भगिनीध
र्मतोमेत्वंमैवंवोचःसुमध्यमे सुखमस्म्युषितोभद्रेनमन्युर्विद्यतेमम १४ आपृच्छेत्वांगमिष्यामिशिवमाशंसमेपथि अविरोधेनधर्मस्यस्म
र्त्तव्योस्मिकथांतरे अप्रमत्तोत्थितानित्यमाराधयगुरुंमम १५ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रामः
१५९

१६ अननुज्ञानत्वदुक्तकार्ये १७ आर्षं ऋषिप्रणीतं सोदरविवाहं कामतः शप्तोस्मि न धर्मतः १८ २२ अप्याशितायशं तृप्तिभागभाक् भागः अपमेव कचो वेदेशंपु
गर्हेणोच्यते। यदेवा ब्राह्मणो क्रोष्टा दद्धा नो ग्नजाते शंयुमेव तस्याहं स्वास्त्यं प्रस्याशीर्गच्छति एतन्मे भवान् ब्रवीति किं मे प्रजायाइति यो प्रगुरानै शनेभ यातयाधो निहनत्सहस्रे

देवयान्यु च यदि मां धर्मकार्यार्थं प्रत्याख्यास्यसि याचितः ततः कच न ते विद्या सिद्धिमेषा गमिष्यति १६ कचउ च गुरुपुत्रीति कृत्वाहं प्रत्या
चक्षे न दोषतः गुरुणा चाननुज्ञातः काममेवं शपस्व मां १७ आर्षं धर्मं ब्रुवाणोहं देवयानि यथा त्वया शप्तो नार्होस्मि शापस्य कामतोद्य न धर्मतः
१८ तस्माद्भवत्या यः कामो न तथा स भविष्यति ऋषिपुत्रो न ते कश्चिज्जातु पाणिं ग्रहीष्यति १९ फलिष्यति न ते विद्या यत्त्वं मामात्थ तत्तथा
अध्यापयिष्यामि तु यं तस्य विद्या फलिष्यति २० वैशंपायनउ च एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठो देवयानीं कचस्तदा त्रिदशेशालयं शीघ्रं जगाम द्विजसत्त
म २१ तमागतमभिप्रेक्ष्य देवा इंद्रपुरोगमाः बृहस्पतिं समासेदुः कचं वै वचनमब्रुवन् २२ देवाऊचुः यत्त्वयास्मद्धितं कर्म कृतं वै परमाद्भुतं न
ते यशः प्रणशिता भागभाक् च भविष्यसि २३ इत्यादिपर्वणि याथाने वैशंपायनउवाच, कृतविद्ये कचे प्राप्ते हृष्टरूपा दिवौकसः कचादधीत्य तां
विद्यां कृतार्था भरतर्षभ १ सर्व एव समागम्य शतक्रतुमथाब्रुवन् ॥ कालस्ते विक्रमस्याद्य जहि शत्रून् पुरंदर २ एवमुक्तस्तु सहितैस्त्रिदशैर्म
घवांस्तदा तथेत्युक्त्वा प्रचक्रामसोऽपश्यत वने स्त्रियः ३ ॥

णायात याधो लोहितं करव धावतः प्रस्कघ पांसुत्संगच्छात्रावतः संवत्सरान्मित्नलोकं न प्राज्ञानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नापगुरेत न निहन्यान्न लोहितं कुर्यादिति श्रुते
वरस्तन्द्राकु। अपगुरेतनगाल्लयेत शातादयो नरकविशेषाः २३ अध्यायः कृतः १ ३ अध्यायः कृतः २ मघवान् इंद्रः मरेषु मघावतसाविति भट्टिः प्रचक्राम भूत
लं प्रतीतिशेषः ३ ॥

आ॰
१६०

वायुभूत इंद्रः कन्याद्वयद्वारा शुक्रदानवयोः विरोधोत्पादनाय ४ ७ समुदाचारः सदाचारः ८ आहूय स्तौतीति अत्र पद्यार्धद्वयेन प्रजानतहे षमव अमित्र अरुः सिपृ चेति
बहुलं छंदसीति बाहुलकाद्विकरणाभावे पंस्व मिहाप्यार्षत्वात् श्नुः शए चेति विकरणद्वयं आहूय स्तुवन् आभिमुख्येन वन्दनादिना संतापं प्राप्नुहि विदूय स्वपां सक्षुत्लुंट

क्रीडंतीनां तु कन्यानां वने चैत्ररथोपमे वायुर्भूत्वा स वस्त्राणि सर्वाण्येव व्यमिश्रयत् ४ ततो जलात्समुत्तीर्य कन्यास्ताः सहितास्तदा वस्त्राणि ज
गृहुस्तानि यथासन्नान्यनेकशः ५ तत्र वासो देवयान्याः शर्मिष्ठा जगृहे तदा व्यतिमिश्रमजानन्ती दुहिता वृषपर्वणः ६ ततस्तयोर्मिथस्तत्र
विरोधः समजायत देवयान्याश्च राजेंद्र शर्मिष्ठायाश्च तत्कृते ७ देवयान्युवाच कस्माद्गृह्णासि मे वस्त्रं शिष्या भूत्वा ममासुरि समुदाचारही
नाया न ते साधु भविष्यति ८ शर्मिष्ठोवाच आसीनं च शयानं च पिता ते पितरं मम स्तौति वंदति चाभीक्ष्णं नीचैः स्थित्वा विनीतवत् ९ याच
तस्त्वं हि दुहिता स्तुवतः प्रतिगृह्णतः सुताहं स्तूयमानस्य ददतोऽप्रतिगृह्णतः १० अनायुधा सायुधाया रिक्ता क्षुभ्यसि भिक्षुकि लप्स्यसे प्रति
योद्धारं न हि त्वां गणयाम्यहं ११ वैशंपायन उवाच समुच्छ्रयं देवयानीं गतां सक्तां च वाससि शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे ततः स्वपुरमागमत् १२
हतेयमिति विज्ञाय शर्मिष्ठा पापनिश्चया अनवेक्ष्य ययौ वेश्म क्रोधवेगपरायणा १३ अथ तं देशमभ्यागाद्ययातिर्नहुषात्मजः श्रांतयुग्यः
श्रांतहयो मृगलिप्सुः पिपासितः १४ ॥

नाहं त्वा द्रुह्य द्रोहं चिरकालिकं क्रोधं कुरु कुप्यस्व सद्यः परनिष्फलो यत्नः कार्यः तं कुरु हि रिक्ता दरिद्रा प्रतियोद्धारं प्रहर्तारं शत्रुं मामेव ११ समुच्छ्रयसमवचने
नमहत्त्वे १२ १३ युग्यारण्यवाहकाः हयाः केवलाश्वाः १४ ॥

राम:
१६०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उदकेपीयतेस्मादितिउदपानेकूपं १५ वल्गुनामंजुना १६ श्यामाषोडशवार्षिकीयौवनारूढासमस्तानिदिव्यानि १७ वीरुधःलताः १८ २१ अवटानागर्तान्

सनाहुषःप्रेक्षमाणउदपानंगतोदकं ददर्शराजातांतत्रकन्यामग्निशिखामिव १५ तामपृच्छत्सदृष्ट्वैवकन्याममरवर्णिनीं सांत्वयित्वानृपश्रेष्ठः
साम्नापरमवल्गुना १६ कात्वंताम्रनखीश्यामासुमृष्टमणिकुंडला दीर्घंध्यायसिचात्यर्थंकस्माच्छोचसिचातुरा १७ कथंचपतितास्यस्मिन्कू
पेवीरुत्तृणसंवृते दुहितावैवकस्यात्वंवदसत्यंसुमध्यमे १८ देवयान्युवाच योसौदेवैर्हतान्दैत्यानुत्थापयतिविद्यया तस्यशुक्रस्यकन्याहंसमांनूनंनन
बुध्यते १९ एषमेदक्षिणोराजन्पाणिस्ताम्रनखांगुलिः समुद्धरगृहीत्वामांकुलीनस्त्वंहिमेमतः २० जानामिहित्वांसंशांतंवीर्यवंतंयशस्विनं न
स्मान्मांपतितामस्मात्कूपादुद्धर्तुमर्हसि २१ वैशंपायनउवाच तामथब्राह्मणींराजाविज्ञायनहुषात्मजः गृहीत्वादक्षिणेपाणावुज्जहारततोवटा
त् २२ उद्धृत्यचैनांतरसातस्मात्कूपान्नराधिपः आमंत्रयित्वासुश्रोणींययातिःस्वपुरंययौ २३ गतेतुनाहुषेतस्मिन्देवयान्यप्यनिंदिता उवाचशो
कसंतप्ताघूर्णिकामागतांपुरः २४ देवयान्युवाच त्वरितंघूर्णिकेगच्छशीघ्रमाचक्ष्वमेपितुः नेदानींसंप्रवेक्ष्यामिनगरंवृषपर्वणः २५ वैशंपा
यनउवाच सातत्रत्वरितंगत्वाघूर्णिकासुरमंदिरं दृष्ट्वाकाव्यमुवाचेदंसंभ्रमाविष्टचेतना २६ आचचक्षेमहाप्राज्ञंदेवयानींवनेहतां शर्मिष्ठ
यामहाभागदुहित्रावृषपर्वणः २७ श्रुत्वादुहितरंकाव्यस्तत्रशर्मिष्ठयाहतां त्वरयानिर्ययौदुःखान्मार्गमाणःसुतांवने २८ ॥ ॥

२२ २३ घूर्णिकोदासी २४ २६ हतांताडितां २७ २८ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः २९ नियच्छंतिप्रयच्छंति आत्मदोषैर्हेतुभिः स्वकर्मभिरेव सुखदुःखेजनाःआप्येतेनतुजनस्यापराधस्त्वय्येः एतेरेवाहमन्येइतिनिष्कृतिः फलभोगेननिरसनं ३० ३२ तीक्ष्णा
१६१ समर्मभिन्नयतःपरुषंनिष्ठुरंदहरो ३३ इदंपूर्वोक्तं ३४ ३६ नाहुषःययातिःममऐश्वर्यंनिर्द्वंद्वं अप्रतिपक्षंबलमस्ति ३७ ईश्वरत्वमेवाहपक्षेतिखंयभुवानत्वमसी

इत्थंदुहितरंकाव्योदेवयानीततोवने बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यदुःखितोवाक्यमब्रवीत् २९ आत्मदोषैर्नियच्छंतिसर्वेदुःखसुखेजनाः मन्येदुश्चरितंते
स्तियस्येयंनिष्कृतिःकृता ३० देवयान्युवाच निष्कृतिर्मेऽस्तुवामास्तुशृणुष्वावहितोमम शर्मिष्ठयायदुक्तास्मिदुहित्रावृषपर्वणः ३१ सत्यंकि
लैतत्साप्राहदैत्यानामसिगायनः एवंहिमेकथयतिशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ३२ वचनंतीक्ष्णपरुषंक्रोधरक्तेक्षणाभृशं स्तुवतोदुहितानित्यंयाचतः
प्रतिगृह्णतः अहंतुस्तूयमानस्यददतोप्रतिगृह्णतः ३३ इदंमामाहशर्मिष्ठादुहितावृषपर्वणः क्रोधसंरक्तनयनादर्पपूर्णापुनःपुनः ३४ ॥
यद्यहंस्तुवतस्तातदुहिताप्रतिगृह्णतः प्रसादयिष्येशर्मिष्ठामित्युक्तातुसखीमया ३५ शुक्रउवाच स्तुवतोदुहितानत्वंयाचतःप्रतिगृ
ह्णतः अस्तोतुःस्तूयमानस्यदुहितादेवयान्यसि ३६ वृषपर्वैववेदैतच्छक्रोराजाचनाहुषः अचिंत्यंब्रह्मनिर्द्वंद्वमैश्वर्यंहिबलंमम ३७
यच्चकिंचित्सर्वगतंभूमौवायदिवादिवि तस्याहमीश्वरोनित्यंतुष्टेनोक्तःस्वयंभुवा ३८ अहंजलंविमुंचामिप्रजानांहितकाम्यया पुष्णाम्यौष
धयःसर्वाइतिसत्यंब्रवीमिते ३९ ॥

त्वादित्यावेदनकारणेनातुष्टेनगुरुणोतिशेषः ३६ अहंमनुरभवंसूर्यश्चेतिवदन्वामदेवस्वस्यसार्वात्म्यानुभवमाह अहमिति ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० १६१

४० यायातेध्यायः। अतिवादान्निंदावचनानि १ रश्मिषुक्रोधफलभूतास्वापत्सुपद्धेस्सप्तलोर्थः २ अक्रोधेनक्रोधविरोधिन्याक्षमया ३ ४ अर्थस

वैशंपायनउ च एवंविषादमापन्नांमन्युनासंप्रपीडितां वचनैर्मधुरैःश्लक्ष्णैःसांत्वयामासतांपिता ४० इत्यादिपर्वणियायाते शुक्रउ च
यः परेषांनरोनित्यमतिवादांस्तितिक्षते देवयानिविजानीहितेनसर्वमिदंजितं १ यःसमुत्पतितंक्रोधंनिगृह्णातिहयंयथा सयंतेत्युच्यतेसद्भिर्नयो
रश्मिषुलंबते २ यःसमुत्पतितंक्रोधमक्रोधेननिरस्यति देवयानिविजानीहितेनसर्वमिदंजितं ३ यःसमुत्पतितंक्रोधंक्षमयेहनिरस्यति यथोरग
स्त्वचंजीर्णांसवैपुरुषउच्यते ४ यःसंधारयतेमन्युंयोतिवादांस्तितिक्षते यश्चतप्तोनतपतिदृढंसोर्थस्यभाजनं ५ योयजेदपरिश्रांतोमासिमासिशतंसमाः
नक्रुध्येद्यश्चसर्वस्यतयोरक्रोधनोधिकः ६ यंकुमाराःकुमार्यश्चवैरंकुर्युरचेतसः नतत्प्राज्ञोनुकुर्वीतनविदुस्तेबलाबलं ७ देवयान्यु च वे
दाहंतातबालापिधर्माणांयदिहांतरं अक्रोधेचातिवादेचवेदचापिबलाबलं ८ शिष्यस्याशिष्यवृत्तेर्हिनक्षंतव्यंबुभूषता तस्मात्संकीर्णवृ
त्तेषुवासोममनरोचते ९ पुमांसोयेहिनिंदंतिवृत्तेनाभिजनेनच नतेषुनिवसेत्प्राज्ञःश्रेयोर्थीपापबुद्धिषु १० येत्वेनमभिजानंतिवृत्तेना
भिजनेनवा तेषुसाधुषुवस्तव्यंसवासःश्रेष्ठउच्यते ११ वाग्दुरुक्तंमहाघोरंदुहितुर्वृषपर्वणः मममथ्नातिहृदयमग्निकामइवारणिं १२

पुरुषार्थचतुष्टयस्य ५ यजेतपित्र्यपक्षेन तस्मान्मासिपित्र्यभ्यः क्रियतइति श्रुतेः एतेन अन्यपक्षेभ्यः पित्र्यन्नः श्रेष्ठइति सूचितं ६ यदिति अचेतसो मूढाः बाल्यात
हरिणीस्वयाकृतं अस्माभिः क्षंतव्यमेवेत्यर्थः ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥

मा०टि४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ययातेऽध्यायः ततः काव्यः कविपुत्रः समन्युः सक्रोधः १ पुत्रेष्विति ननु पित्रा कृतं पुत्रेणानुच्यते वेत्शास्त्रे फलं प्रयोक्तरीति न्यायविरोधापत्तिरिति चेत्तन्नमोवैभा
गिनं भ्रातुर्दत्ते च यतेवैनं स्यादिवैनेन च यतेयपुत्रमथ पौत्रे च यतइति धनमानभागिनां दूरीकरणाद्वहस्य पुत्रः पौत्रो वा न श्यतीति श्रुतेः न्यायस्यात्तुजानेप्याद्दिवसुत्र

मु ३

न ह्यहं तो दुष्करतरं मन्ये लोकेष्वपि त्रिषु यः सपत्नश्रियं दीप्तां हीनश्रीः पर्युपासते १३ इत्यादिपर्वणि यायाते वैशंपायन उ च ततः काव्यो भृ
गुश्रेष्ठः समन्युरुपगम्य ह वृषपर्वाणमासीनमित्युवाचाविचारयन् १ नाधर्मश्चरितो राजन्सद्यः फलति गौरिव पुत्रेषु वा नप्तृषु वा न चेदात्म
नि पश्यति २ फलत्येव ध्रुवं पापं गुरुभक्तमिवोदरे यदघातयथा विप्रं कचमाङ्गिरसं तदा ३ अपापशीलं धर्मज्ञं शुश्रूषुं मद्गृहे रतं ३ वधादनर्हं
तं तस्य वधाद्दुहितुर्मम वृषपर्वन्निबोधेदं त्यक्ष्यामि त्वां सबान्धवं ४ स्थातुं त्वद्विषये राजन्न शक्ष्यामि त्वया सह अहो मामभिजानासि दैत्य मि
थ्याप्रलापिनं यथेममात्मनो दोषं न नियच्छस्युपेक्षसे ६ वृषपर्वा च नाधर्मं न मृषावादं त्वयि जानामि भार्गव त्वयि धर्मश्च सत्यं च तत्प्रसीदतु नो
भवान् ७ यद्यस्मानपहाय त्वमितो गच्छसि भार्गव समुद्रं संप्रवेक्ष्यामो नान्यदस्ति परायणं ८ शुक्र उ च समुद्रं प्रविशध्वं वा दिशो वा द्रवता
सुराः दुहितुर्नाप्रियं सोढुं शक्तोऽहं दयिता हि मे ९ प्रसाद्यतां देवयानी जीवितं यत्र मे स्थितं योगक्षेमकरस्तेऽहमिन्द्रस्येव बृहस्पतिः १० वृषप
र्वा च यत्किंचिदसुरेन्द्राणां विद्यते वसु भार्गव भुवि हस्तिगवाश्वं च तस्य त्वं मम चेश्वरः ११ शुक्र उ च यत्किंचिदस्ति द्रविणं दैत्येन्द्राणां महासु
र तस्येश्वरोऽस्मि यद्येषा देवयानी प्रसाद्यतां १२ ॥

गतमपि फलं तदैकात्म्याभिमानात्पितर्यपि वक्तुं शक्यमतो न दोषः कोपः स्यात्पिपित्तीपुत्राणां दारिद्र्यदौर्जन्यादिना श्राद्धलोपादिकृतं दुःखादि फलमत्र चैवेत्येवेतीत्यस्य
कपुत्रेष्वित्यादि ३ ४ उपेक्षसे शपथमात्रेण मां सांत्वयसि न तु द्रोहं निगृह्णासि ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥ ॥ ॥ ॥

देवं १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महाकविरिमादिष्टपगत्वाकं १३ १५ दासीमितिइदं देवयान्याप्रार्थितं दासीसहस्रं शर्मिष्ठापरिवारभूता दासीसहस्रादन्यत्वाभ्यां कन्यासहस्राभ्यां मिति वाक्यशेषात् १६

४४

वैशंपायनउ च एवमुक्तस्तयेत्याह वृषपर्वा महाकविः देवयान्यंतिके गत्वा तमर्थं प्राह भार्गवः १३ देवयान्यु च यदि त्वमीश्व
रस्तात राज्ञो वित्तस्य भार्गव नाभिजानामि तत्तेहं राजा तु वदतु स्वयं १४ वृषपर्वा च यं काममभिकामासि देवयानि शुचिस्मिते तत्तेहं संप्र
दास्यामि यदि वापि हि दुर्लभं १५ देवयान्यु च दासीकन्यासहस्रेण शर्मिष्ठामभिकामये अनुमां तत्र गच्छेत्सा यत्र दद्यात्त्वमे पिता १६
वृषपर्वा च उत्तिष्ठ गच्छ धात्रि त्वं शर्मिष्ठां शीघ्रमानय यं च कामयते कामं देवयानी करोतु तं १७ वैशंपायनउ च ततो धात्री तत्र गत्वा
शर्मिष्ठां वाक्यमब्रवीत् उत्तिष्ठ भद्रे शर्मिष्ठे ज्ञातीनां सुखमावह १८ त्यजति ब्राह्मणः शिष्यान्देवयान्या प्रचोदितः सा यं कामयते कामं
स कार्योद्य त्वयानघे १९ शर्मिष्ठो च यं सा कामयते कामं करवाण्यहमद्य तं यद्येवमाह्वयेच्छुक्रो देवयानीकृते हि मां मद्दोषान्मागम
च्छुक्रो देवयानी च मत्कृते २० वैशंपायनउ च ततः कन्यासहस्रेण वृता शिविकया तदा पितुर्नियोगात्त्वरिता निश्चक्राम पुरोत्तमा
त् २१ शर्मिष्ठो च अहं दासीसहस्रेण दासी ते परिचारिका अनुयास्यामि यत्र त्वां दास्यति ते पिता २२ ॥ ॥ ॥ ॥

१७ १८ १९ २० २१ २२ २२ २२ २२ २२ २२ २२ २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा:
१६३

२५ विज्ञानंब्रह्मानुभवःविद्यामृतसंजीविनी २६ २७ यायातेऽध्यायःअथ १ तेनसखीसहस्रेणशर्मिष्ठयासखीमदासीसहस्रोपेतया २ मधुमाधवीमधुप्रकृतांम
व

देवयान्यु च स्तुवतोदुहिताहंतेयाचतःप्रतिगृह्णतः स्तूयमानस्यदुहिताकथंदासीभविष्यसि १३ शर्मिष्ठोवाच येनकेनचिदार्त्ता
नांज्ञातीनांसुखमावहे अतस्त्वामनुयास्यामियत्रदास्यतितेपिता २४ वैशंपायनउ च प्रतिश्रुतेदास्यभावेदुहित्रावृषपर्वणः देवयानीनृ
पश्रेष्ठपितरंवाक्यमब्रवीत २५ देवयान्यु च प्रविशामिपुरंतातत्तुष्टास्मिद्विजसत्तम अमोघंतवविज्ञानमस्तिविद्याबलंचते २६ वै
शंपायनउ च एवमुक्तोदुहित्रासद्विजश्रेष्ठोमहायशाः प्रविवेशपुरंहृष्टःपूजितःसर्वदानवैः २७ इत्यादिपर्वणियायाते वैशंपा
यनउ च अथदीर्घस्यकालस्यदेवयानीनृपोत्तमः वनंतदेवनिर्याताक्रीडार्थंवरवर्णिनी १ तेनदासीसहस्रेणसार्द्धंशर्मिष्ठया
तदा तमेवदेशंसंप्राप्तायथाकामंचचारसा २ ताभिःसखीभिःसहितासर्वाभिर्मुदिताभृशं क्रीडंत्योभिरताःसर्वाःपिबंत्योमधुमाध
वी ३ खादंत्योविविधान्भक्ष्यान्विदशंत्यःफलानिच पुनश्चनाहुषोराजामृगलिप्सुर्यदृच्छया ४ तमेवदेशंसंप्राप्तोजलार्थी
श्रमकर्षितः ददृशेदेवयानींसशर्मिष्ठांताश्चयोषितः ५ पिबंतीर्ललमानाश्चदिव्याभरणभूषिताः उपविष्टांचददृशेदेवयानींशु
चिस्मितां ६ रूपेणाप्रतिमांतासांस्त्रीणांमध्येवरांगनां शर्मिष्ठयासेव्यमानांपादसंवाहनादिभिः ययातिरु च द्वाभ्यांकन्यास
हस्राभ्यांद्वेकन्येपरिवारिते गोत्रेचनामनीचैवद्वयोःपृच्छाम्यहंशुभे ८ देवयान्यु च आख्यास्याम्यहमादत्स्ववचनंमेनराधिप शु
श्लोके १ क्रोनामासुरगुरुःसुतांजानीहितस्यमां ९

दिए ३५ पिबंतीर्येयंललमानाःक्रीडंतीः ६ ७ द्वाभ्यामिसुक्लांर्यंगोत्रेवंशकएहृषी ८ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रामं०
१६३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

११ विधानं दैवं अनुवर्त्तते अनुसरत्यस्ति १२ १३ राज्ञो रूपं ब्राह्मीं वाचं केन त्वं हेतुद्वयं युतं क्रमेण हवन्नेति १४ अर्थेन कार्येण वारिजं मीनपद्मादि अनुयुक्तोऽस्मि
पलायितेन मृगेण श्रान्तोऽस्मि १६ १७ संसृष्टं उच्छिन्नस्य क्षत्रस्य ब्राह्मणावीर्याद्देव पुनरुद्भवात् ब्रह्मणा क्षत्रं संसृष्टं क्षत्रियकन्यासु लोपामुद्रादिषु ब्राह्मणानामुत्प

इयं च मे सखी दासी यत्राहं तत्र गामिनी दुहिता दानवेन्द्रस्य शर्मिष्ठा वृषपर्वणः १० ययातिरु च कथं तु ते सखी दासी कन्येयं वरव
र्णिनी असुरेन्द्रसुता सुभ्रूः परं कौतूहलं हि मे ११ देवयान्यु च सर्व एव नरश्रेष्ठ विधानमनुवर्त्तते विधानविहितं मत्वा मा विचित्राः
कथाः कृथाः १२ राजवद्रूपवेषौ ते ब्राह्मीं वाचं बिभर्षि च को नाम त्वं कुतश्चासि कस्य पुत्रश्च शंस मे १३ ययातिरु च ब्रह्मचर्येण
वेदो मे कृत्स्नः श्रुतिपथं गतः राजाहं राजपुत्रश्च ययातिरिति विश्रुतः १४ देवयान्यु च केनास्यर्थेन नृपते इमं देशमुपागतः जि
घृक्षुर्वारिजं किंचिदथवा मृगलिप्सया १५ ययातिरु च मृगलिप्सुरहं भद्रे पानीयार्थमुपागतः बहुधाप्यनुयुक्तोऽस्मि तदनुज्ञा
तुमर्हसि १६ देवयान्यु च द्वाभ्यां कन्यासहस्राभ्यां दास्या शर्मिष्ठया सह त्वदधीनास्मि भद्रं ते सखा भर्त्ता च मे भव १७ ययातिरु च
विद्ध्यौशनसि भद्रं ते न त्वामर्होऽस्मि भाविनि अविवाह्या हि राजानो देवयानि पितुस्तव १८ देवयान्यु च संसृष्टं ब्रह्मणा क्षत्रं क्षत्रेण ब्रह्म सं
हितं ऋषिश्चाप्यृषिपुत्रश्च नाहुषाङ्ग वहस्व मां १९ दर्श १

त्तिदर्शनात् क्षत्रेण ब्रह्म संहितं समिश्रं ऋषिः बुधादिलायां पुरूरवास्तत आयुस्ततो नहुषस्ततस्त्वमिति क्षत्रियकन्यायां ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मणः क्षत्रियदारे
षु ब्राह्मणाज्जातः क्षत्रिय एवेत्याग्रहेऽपि इलायां क्षत्रियदारत्वाभावाद्युष्माकमृषित्वं भवत्यमिति तत्पर्यः हे अंग वहस्व परिणयस्व १९ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ ९६४ एकस्येश्वरस्य देहो देहावयवाः मुखबाहूरुपादास्तदुद्भवाः २० प्रागेव त्वया मम पाणिग्रहणं कृतम् अत इदानीं विचारावसरो नास्तीत्याशयेनाह। पाणीति पाणिधर्मः

ययातिरु च एकदेहोद्भवा वर्णाश्चत्वारोऽपि वरानने पृथग्धर्माः पृथक्शौचास्तेषां तु ब्राह्मणो वरः २० देवयान्यु च पाणिधर्मो नाहु
षोऽयं न पुंभिः सेवितः पुरा तं मे त्वमग्रहीरग्रे वृणोमि त्वामहं ततः २१ कथं नु मे मनस्विन्याः पाणिमन्यः पुमान्स्पृशेत् गृहीतमृषिपु
त्रेण स्वयं वाप्यृषिणा त्वया २२ ययातिरु च क्रुद्धादाशीविषात्सर्पाज्ज्वलनात्सर्वतोमुखात् दुराधर्षतरो विप्रो ज्ञेयः पुंसा विजानता २३
देवयान्यु च कथमाशीविषात्सर्पाज्ज्वलनात्सर्वतोमुखात् दुराधर्षतरो विप्रस्त्वात्थ पुरुषर्षभ २४ ययातिरुवाच एकमाशीविषो
हन्ति शस्त्रेणैकश्च वध्यते हन्ति विप्रः सराष्ट्राणि पुराण्यपि हि कोपितः २५ दुराधर्षतरो विप्रस्तस्माद्भीरु मतो मम अतोऽदत्तां च पित्रा त्वां
भद्रे न विवहाम्यहं २६ देवयान्यु च दत्तां वहस्व तन्मा त्वं पित्रा राजन्वृतो मया अयाचतो भयं नास्ति दत्तां च प्रतिगृह्णतः २७
वैशंपायन उ च त्वरितं देवयान्याथ संदिष्टं पितुरात्मनः सर्वं निवेदयामास धात्री तस्मै यथातथं २८ श्रुत्वैव च स राजानं दर्शया
मास भार्गवः दृष्ट्वैव चागतं शुक्रं ययातिः पृथिवीपतिः ववन्दे ब्राह्मणं काव्यं प्रांजलिः प्रणतः स्थितः २९ देवयान्यु च राजायं
नाहुषस्तात दुर्गमे पाणिमग्रहीत् नमस्ते देहि मामस्मै लोके नान्यं पतिं वृणे ३० शुक्र उ च वृतोऽनया पतिर्वीर सुतया त्वं ममेष्टया
गृहाणेमां मया दत्तां महिषीं नहुषात्मज ३१ ॥

पाणिग्रहणाख्यो धर्मः २१ २२ ययातिरुक्तस्य शर्मिष्ठासक्त्वाद्देवयान्याः प्रकोपे सति शुक्राद्भीतः सन्मनस्येव उवाच क्रुद्धादिति २३ २४ २५ अदत्ता
मिति छेदः २६ मा मा भयं क्षत्त्रियेण ब्राह्मण्याः पाणिग्रहणे न दोषस्ते २७ २९ दुर्गमे संकटे ३० ३१ राम॰ ९६४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३२ ईप्सितं वरं। वृणीष्वेत्युक्तोपीदानीं न वृतवान पश्चात्तु अन्यत्र प्रसंक्रान्तया सामर्थ्यरूपः शुक्रेणौवस्य प्रतिज्ञासिद्धये दत्त इति ध्येयं ३८ यायाते अध्यायः ७

ययातिरुवाच अधर्मान्न स्पृशेदेवं महान्मामिह भार्गव वर्णसंकरजो ब्रह्मन्निति त्वां प्रवृणोम्यहं ३३ शुक्र उवाच अधर्मात्त्वां विमुंचामि
वृणु त्वं वरमीप्सितं अस्मिन्विवाहे माम्लासीरहं पापं नुदामि ते ३४ वहस्व भार्यां धर्मेण देवयानीं सुमध्यमां तया सह सुखं प्रीतिमतुलां
समवाप्नुहि ३४ इयं चापि कुमारी ते शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी संपूज्या सततं राजन्मा चैनां शयने ह्वये ३५ वैशंपायन उवाच एवमुक्तो य
यातिस्तु शुक्रं कृत्वा प्रदक्षिणां शास्त्रोक्तविधिना राजा विवाहमकरोच्छुभं ३६ लब्ध्वा शुक्रान्महद्वित्तं देवयानीं तदोत्तमां द्विसहस्रे
ण कन्यानां तथा शर्मिष्ठया सह ३७ संपूजितश्च शुक्रेण दैत्यैश्च नृपसत्तमः जगाम स्वपुरं हृष्टोनुज्ञातो पमहात्मना ३८ इत्यादिपर्व
णि यायाते वैशंपायन उवाच ययातिः स्वपुरं प्राप्य महेंद्रपुरसन्निभं प्रविश्यांतःपुरं तत्र देवयानीं न्यवेशयत् १ देवयान्याश्चानुमते सुतां
तां वृषपर्वणः अशोकवनिकाभ्याशे गृहं कृत्वा न्यवेशयत् २ वृतां दासीसहस्रेण शर्मिष्ठां वार्षपर्वणीं वासोभिरन्नपानैश्च संविभज्य सु
सत्कृतां ३ देवयान्या तु सहितः स नृपो नहुषात्मजः विजहार बहूनब्दान्देववन्मुदितः सुखी ४ ऋतुकाले तु संप्राप्ते देवयानी वरांगना
लेभे गर्भं प्रथमतः कुमारं च व्यजायत ५ गते वर्षसहस्रे तु शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ददर्श यौवनं प्राप्ता ऋतुं सा चान्वचिंतयत् ६ ऋतुका
लश्च संप्राप्तो न च मेस्ति पतिर्वृतः किं प्राप्तं किं नु कर्तव्यं किं वा कृत्वा कृतं भवेत् ७ देवयानी प्रजातासौ वृथाहं प्राप्तयौवना यथा तया वृतो भ
र्ता तथैवाहं वृणोमि तं ८ राज्ञा पुत्रफलं देयमिति मे निश्चिता मतिः अपीदानीं स धर्मात्मा इयान्मे दर्शनं रहः ९ ॥ ॥ ॥ ॥

यातिरिति १ २ ४ व्यजायत अजनयत् प्रज्ञारूपेणाविनतावल्लीवत् ८ ९ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः १० रहितेविजने ११ १२ १३ १४ अवहंऊढवान् अहं १५ नर्मयुक्तंपरिहासयुक्तंवचनंअनृतमपिनहिनस्तिदोषजनकंनभवतीत्यर्थः स्त्रीषुगम्यासुअ
१६५ हंमेनान्यरमेपरेत्युक्तिरनृतापिकृताचेन्नहिनस्तिधनेतुपलकृत्यांदेहि १६ स्त्रीषचनृतंनहिनस्तिप्रस्तुतसत्यादेरागात्यागएवहिनस्तीत्याह पृष्टंत्विति।
साक्ष्येपृष्टंसदस्यैःअन्यथाप्रवदंतंपुरुषंपतितंयद्वदंतितन्मिथ्यागोब्राह्मणास्त्रीदीनानाथाधर्मेकूटसाक्ष्यस्यापिपुण्यहेतुत्वात्तथाचाहिंसाहेतुःसम्यग

अथनिष्क्रम्यराजासौतस्मिन्कालेयदृच्छया अशोकवनिकाभ्याशेशर्मिष्ठांप्रेक्ष्यधिष्ठितः १० तमेकंरहितेदृष्ट्वाशर्मिष्ठाचा
रुहासिनी प्रत्युद्गम्याञ्जलिंकृत्वाराजानंवाक्यमब्रवीत् ११ शर्मिष्ठो च सोमस्येन्द्रस्यविष्णोर्वायमस्यवरुणस्यच तववानाहुष
गृहेकःस्त्रियंद्रष्टुमर्हति १२ रूपाभिजनशीलैर्हित्वंराजन्वेत्थमांसदा सात्वांयाचेप्रसाद्याहमृतुंदेहिनराधिप १३ य
ति वाच वेद्मित्वांशीलसंपन्नांदैत्यकन्यामनिन्दितां रूपंचतेनपश्यामिसूच्यग्रमपिनिन्दितं १४ अब्रवीदुशनाकाव्यो
देवयानींयदावहं नेयमाह्वयितव्यातेशयनेवार्षपर्वणी १५ शर्मिष्ठो च ननर्मयुक्तंवचनंहिनस्तिनस्त्रीषुराजन्नविवा
हकाले प्राणात्ययेसर्वधनापहारेपंचानृतान्याहुरपातकानि १६ पृष्टंतुसाक्ष्येप्रवदंतमन्यथावदंतिमिथ्यापतितंनरेंद्र
एकार्थतायांतुसमाहितायांमिथ्यावदंतंत्वनृतंहिनस्ति १७ ॥

प्यनृतमेवअहिंसाहेतुरनृतमपिसत्यमेवेतिभावःप्रकृतमाहएकार्थतायांएकप्रयोजनतायांसमाहितायांआवयोस्त्वदाराधनरूपप्रयोजनेनतुल्यत्वेनतिष्ठ
नेसतिदेवयान्येवममभार्यानशर्मिष्ठेतिमिथ्यावदंतंत्वामेवानृतंहिनस्तीत्यर्थः १७

भा० १६५

१८ एकार्थतामेव व्याचष्टे समाविति हे राजन् एतौ विवाहौ मतौ वृद्धानां हठौ समौ तुल्यावेवा यदैवं देवयान्यात्वं मनसा वृतस्तदैव मया पीत्यर्थः अतो मत्सख्याः प
तिः स एव चकारान्ममापि पतिः एतन्लोकप्रसिद्धमाह उद्वहति समं सह विवाहं सख्यास्तु हे वेतरासां विवाहं सिद्धमाहुः द्वयोः प्रदेयद्रव्यत्ववरणीयत्वादेककल्पत्वात् अतः
मेमया वृतोसि अतु प्रास्ये यतः पतिरसि १९ राज्ञा तु भार्यासमत्वं दासी नार्हतीति प्रकारांतरेणोत्तरयति दृष्टं दानं प्रतिजानीते दानत्वमिति २० अधर्मात्त्वं द्रष्टव

ययातिरुवाच राजा प्रमाणं भूतानां स नश्येत मृषा वदन् अर्थकृच्छ्रमपि प्राप्य न मिथ्या कर्तुमुत्सहे १८ शर्मिष्ठोवाच समावे
तौ मतौ राजन् पतिः सख्याश्च यः पतिः समं विवाहमित्याहुः सख्या मेसि वृतः पतिः १९ ययातिरुवाच दातव्यं याचमानेभ्य इति मे व्रतमा
हितं त्वं च याचसि मां कामं ब्रूहि किं करवाणि ते २० शर्मिष्ठोवाच अधर्मात्पाहि मां राजन् धर्मं च प्रतिपादय त्वत्तोपत्यवती लोके चरेयं धर्म
मुत्तमं २१ त्रय एवाधना राजन् भार्या दासस्तथा सुतः यत्ते समधिगच्छंति यस्य ते तस्य तद्धनं २२ देवयान्या भुजिष्यास्मि वश्या च तव भा
र्गवी सा चाहं च त्वया राजन् भजनीये भजस्व मां २३ वैशंपायन उवाच एवमुक्तस्तु राजा स तथ्यमित्यभिजज्ञिवान् पूजयामास शर्मिष्ठां धर्मं
च प्रत्यपादयत् २४ स समागम्य शर्मिष्ठां यथाकाममवाप्य च अन्योन्यं चाभिसंपूज्य जग्मतुस्तौ यथागतं २५ ॥ ॥ ॥

३१

स्यानाम्नाम्भिचारात् २१ ननु त्वमपि पित्राद्यत्तेन धनेन धर्मं चरंती गतिं प्राप्नुहि किं संततेत्याशंक्याह त्रय इति २२ भुजिष्या देवयान्याः सुकृत्वाद् इच्छंतीति नियोगात् दासी २३
भुजिष्यात्वमस्यास्तथ्यमिति अभिजज्ञिवान् अभितः साकल्येन ज्ञातवान् धर्मं मद्गुदानेन आर्त्तत्राणं २४ २५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
१६६

२६. प्रजज्ञे प्रजानितवती २७ इत्यादिपर्वणि अध्यायः श्रुत्वा १७ अवमिज्ञसुषीज्ञानवती ८६ ॥ ॥

तस्मिन्समागमे सुभ्रूः शर्मिष्ठा चारुहासिनी लेभे गर्भं प्रथमतस्तस्मान्नृपतिसत्तमात् २६ प्रजज्ञे च ततः काले राजन्राजीवलोचना कुमारं
देवगर्भाभं राजीवनिभलोचनं २७ इत्यादिपर्वणि ययाते वैशंपायन उ च श्रुत्वा कुमारं जातं तु देवयानी शुचिस्मिता चिंतयामास
दुःखार्ता शर्मिष्ठां प्रति भारत १ अभिगम्य च शर्मिष्ठां देवयान्यब्रवीदिदं देवयान्यु च किमिदं वृजिनं सुभ्रु कृतं वै कामलुब्धया शर्मि
ष्ठो च ऋषिरभ्यागतः कश्चिद्धर्मात्मा वेदपारगः स मया वरदः कामं चितो धर्मसंहितं ३ नाहमन्यायतः काममाचरामि शुचिस्मिते
तस्मादृषेर्ममापत्यमिति सत्यं ब्रवीमि ते ४ देवयान्यु च शोभनं भीरु यद्येवमथ स ज्ञायते द्विजः गोत्रनामाभिजनतो वेत्तुमिच्छामि तं द्विजं
५ शर्मिष्ठो च तपसा तेजसा चैव दीप्यमानं यथा रविं तं दृष्ट्वा मम संप्रष्टुं शक्तिर्नासीच्छुचिस्मिते ६ देवयान्युवाच यद्येतदेवं शर्मि
ष्ठे न मन्युर्विद्यते मम अपत्यं यदि ते लब्धं ज्येष्ठाच्छ्रेष्ठाच्च वै द्विजात् ७ वैशंपायन उ च अन्योन्यमेवमुक्त्वा तु संप्रहस्य च ते मिथः जगाम
भार्गवी वेश्म तथ्यमित्येव जग्मुषी ८ ययातिर्देवयान्यां तु पुत्रावजनयन्नृपः यदुं च तुर्वसुं चैव शक्रविष्णू इवापरौ ९ तस्मादेव तु
राजर्षेः शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी द्रुह्युं चानुं च पूरुं च त्रीन्कुमारानजीजनत् १० ततः काले तु कस्मिंश्चिद्देवयानी शुचिस्मिता ययातिस
हिता राजन्जगाम रहिते वने ११ ददर्श च तदा तत्र कुमारान्देवरूपिणः क्रीडमानानकविश्रब्धान्विस्मिता चेदमब्रवीत् १२ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम:
१६६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ वंशो वः कस्य तत्रापि संवर्धते १४ प्रदेशिन्या तर्जन्या १५ एतानं आलिंगितुम् इति शेषः । नाभ्यनंदत दूरीकृतवान् इत्यर्थः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

देवयान्यु च कस्यैते सुरकुमारजन्देवपुत्रोपमाः शुभाः वर्चसा रूपतश्चैव सदृशा मे मतास्तव १३ वै पा न वाच एवं दृष्ट्वा
तु राजानं कुमारान् पर्यपृच्छत देवयान्यु च किंनामधेयं वंशो वः पुत्रकः कश्च वः पिता प्रब्रूत मे यथातथ्यं श्रोतुमिच्छामि तं ह्यहं १४
ते दर्शयन् प्रदेशिन्या तमेव नृपसत्तमं शर्मिष्ठां मातरं चैव तस्याचख्युश्च दारकाः १५ वैशंपायन उ च इत्युक्त्वा सहितास्ते तु राजा
नमुपचक्रमुः नाभ्यनंदत तान्राजा देवयान्यास्तदंतिके १६ रुदंतस्तेऽथ शर्मिष्ठामभ्ययुर्बालकास्ततः अकृत्वा तु तेषां बालानां सव्रीड
इव पार्थिवः १७ दृष्ट्वा तु तेषां बालानां प्रणयं पार्थिवं प्रति बुध्वा तत्त्वेन सा देवी शर्मिष्ठामिदमब्रवीत् १८ देवयान्यु च मदधीना
सती कस्मादकार्षीर्विप्रियं मम तमेवासुरधर्मं त्वमास्थिता न बिभेषि मे १९ शर्मिष्ठो च यदुक्तमृषिरित्येव तत्सत्यं चारुहासिनि न्या
यतो धर्मतश्चैव चरंती न बिभेमि ते २० यदा त्वया वृतो भर्ता वृत एव तदा मया सखीभर्ता हि धर्मेण भर्ता भवति शोभने २१ पूज्या
सि मम मान्या च ज्येष्ठा च ब्राह्मणी ह्यसि त्वत्तोपि मे पूज्यतमो राजर्षिः किं न वेत्थ तत् २२ वैशंपायन उ च श्रुत्वा तस्यास्ततो वाक्यं दे
वयान्यब्रवीदिदं राजन्नाद्येह वत्स्यामि विप्रियं मे कृतं त्वया २३ सहसोत्पतितां श्यामां दृष्ट्वा तां साश्रुलोचनां त्वरितं सकाशं काव्य
स्योपस्थितो व्यथितस्तदा २४ अनुवव्राज संभ्रांतः पृष्ठतः सांत्वयन्नृपः न्यवर्तत न चैव स्म क्रोधसंरक्तलोचना २५ अविब्रु
वंती किंचिच्च राजानं साश्रुलोचना अचिरादेव संप्राप्ता काव्यस्योशनसोंतिकं २६ सा तु दृष्ट्वैव पितरमभिवाद्याग्रतः स्थिता
अनंतरं ययातिस्तु पूजयामास भार्गवं २७ ॥

२३ २४ २५ २६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
९६७

अधरोत्तरं नीचस्याभिवृद्धिः उत्तमस्य ह्रासः अतिवृत्तास्मि तस्याः सकाशाद्द्वयस्य त्रयाधिगमेनातिक्रांता उल्लंघितास्मि २८ न देवाहत्र्यपहृति ३० अधर्ममेव प्रियं अकृथाः ३१ नान्यचेतसा न कामलोभेन ३२ ३३ न कांचन परिहरेदिति श्रुतनिषेधातिक्रमजस्याधर्मस्य भयात्संविग्नः अननुहर्विकां गम्यां याचां

देवयान्यु च अधर्मेणाजितो धर्मः प्रवृत्तमधरोत्तरं शर्मिष्ठयातिवृत्तास्मि दुहित्रा वृषपर्वणः २८ त्रयोस्यां जनिताः पुत्रा रा
ज्ञानेन ययातिना दुर्भगाया मम द्वौ तु पुत्रौ तात ब्रवीमि ते २९ धर्मज्ञ इति विख्यात एष राजा भृगूद्वह अतिक्रांतश्च मर्यादां
काव्यैतत्कथयामि ते ३० शुक्र उवाच धर्मज्ञः सन्महाराज योऽधर्ममकृथाः प्रियं तस्माज्जरा त्वामचिराद्धर्षयिष्यति दुर्जया ३१
ययातिरु च ऋतुं वै याचमानाया भगवन्नान्यचेतसा दुहितुर्दानवेंद्रस्य धर्म्यमेतत्कृतं मया ३२ ऋतुं वै याचमानाया न दद
ति पुमानृतुं भ्रूणहेत्युच्यते ब्रह्मन्स इह ब्रह्मवादिभिः ३३ अभिकामां स्त्रियं यस्तु गम्यां रहसि याचितः नोपैति स च धर्मेषु
भ्रूणहेत्युच्यते बुधैः ३४ इत्येतानि समीक्ष्याहं कारणानि भृगूद्वह अधर्मभयसंविग्नः शर्मिष्ठामुपजग्मिवान् ३५ शुक्र उ
च नन्वहं प्रत्यवेक्ष्यस्ते मदधीनोसि पार्थिव मिथ्याचारस्य धर्मेषु चौर्यं भवति नाहुष ३६ वैशंपायन उ च क्रुद्धेनोशनसा
शप्तो ययातिर्नाहुषस्तदा पूर्वं वयः परित्यज्य जरां सद्योन्वपद्यत ३७ य ति उ च अतृप्तो यौवनस्याहं देवयान्यां भृगूद्वह
प्रसादं कुरु मे ब्रह्मन्जरेयं न विशेच्च मां ३८ शुक्र उ च नाहं मृषा ब्रवीम्येतज्जरां प्राप्तोसि भूमिप जरां त्वेतां त्वमन्यस्मिन्संक्राम
य यदीच्छसि ३९ ॥

कांचन स्त्रियं ऋतुं याचमानां न परिहरेत् अप्रत्याचक्षीतेति श्रुत्यर्थः ३४ प्रत्यवेक्ष्यः अस्मिन्कर्मणि मदाज्ञापि त्वया प्रार्थनीयेति भावः ३६ ३७ ३८ रामः
३९ ॥ ॥ ९६७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४० ज्येष्ठस्य राज्यप्रदानजं पापं ४१ ४२ यायाते त्र्यध्यायः जरां १ वलीत्वचः संवलनं पलितानि केशरोमाणि शौक्ल्यं पर्यगुः परितः शरीरे गतानि प्राप्तानि यौ

ययातिरु च राज्यभाक् स भवेद्ब्रह्मन्पुत्रस्स कीर्तिभाक्तथा यो मे दद्याद्वयः पुत्रस्तद्भवाननुमन्यतां ४० शुक्रउ च संक्रामयि
ष्यसि जरां यथेष्टं नहुषात्मज मामनुध्याय भावेन न च पापमवाप्स्यसि ४१ वयो दास्यति ते पुत्रो यः स राजा भविष्यति आयुष्मान्की
र्तिमांश्चैव बह्वपत्यस्तथैव च ४२ इत्यादिपर्वणि यायाते वैशंपायनउ च जरां प्राप्य ययातिस्तु स्वपुरं प्राप्य चैव हि पुत्रं ज्येष्ठं व
रिष्ठं च यदुमित्यब्रवीद्वचः १ ययातिरु च जरा वली च मां तात पलितानि च पर्यगुः काव्यस्योशनसः शापान्न च तृप्तोस्मि यौवने
२ त्वं यदो प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह यौवनेन त्वदीयेन चरेयं विषयानहं ३ पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनस्ते यौवनं त्वहं दत्वा स्व
प्रतिपत्स्यामि पाप्मानं जरया सह ४ यदुरु च जरायां बहवो दोषाः पानभोजनकारिताः तस्माज्जरां न ते राजन्ग्रहीष्य इति मे मतिः
५ सितश्मश्रुशिरा दीनो जरया शिथिलीकृतः वलीसंगतगात्रश्च दुर्दर्शो दुर्बलः कृशः ६ अशक्तः कार्यकरणे परिभूतः स यौ
वनैः सहोपजीविभिश्चैव तां जरां नाभिकामये ७ संति ते बहवः पुत्रा मत्तः प्रियतरा नृप जरां ग्रहीतुं धर्मज्ञ तस्मादन्यं वृणीष्व वै ८
ययातिरु च यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयः स्वं न प्रयच्छसि तस्मादराज्यभाक्तात प्रजा ते वै भविष्यति ९ तुर्वसो प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया स
ह यौवनेन चरेयं वै विषयांस्तव पुत्रक १० पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनर्दास्यामि यौवनं स्वं चैव प्रतिपत्स्यामि पाप्मानं जरया सह ११ ॥

वनसाध्ये कामभोगे पाप्मानं भोगासामर्थ्यपितदिच्छाहेतुं त्वदीयेन स्वदीयं चरेयं भुंजीय ३ ४ दोषाः कफाद्याधिक्याद्यमनादयः ५ दोषानेवाह सितेति ६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १६८ १७ तिर्यग्योनीनामिवगतंप्रकाशमैथुनाद्याचरणंयेषांतेषु १५ १८ वाक्संगः दंतानांपतनात्तकफादिहेतुकंष्ववाच-संगः स्ववसंगः सन्नत्वं अव्यक्तमितियाव
वक्

त्तुर्वसो च नकामयेजरांतातकामभोगप्रणाशिनीं बलरूपांतकरणींबुद्धिप्राणप्रणाशिनीं १२ ययातिरु च यत्त्वंमेहृदयाज्जातोवयः
स्वंनप्रयच्छसि तस्मात्प्रजासमुच्छेदंतुर्वसोनवयास्यति १३ संकीर्णाचारधर्मेषुप्रतिलोमचरेषुपिशिताशिषुचांत्येषुमूढराजाभवि
ष्यसि १४ गुरुदारप्रसक्तेषुतिर्यग्योनिगतेषुच पशुधर्मिषुपापेषुम्लेच्छेषुत्वंभविष्यसि १५ वैशंपायनउ च एवंसतुर्वसुंशप्त्वा
ययातिःसुतमात्मनः शर्मिष्ठायाःसुतंद्रुह्युमिदंवचनमब्रवीत् १६ ययातिरु च द्रुह्योत्वंप्रतिपद्यस्ववर्णरूपविनाशिनीं जरांवर्ष
सहस्रंमेयौवनंस्वंददस्वच १७ पूर्णेवर्षसहस्रेतुपुनर्दास्यामियौवनं स्वंचदास्यामिभूयोहंपाप्मानंजरयासह १८ द्रुह्युरु च नग
जंनरथंनाश्वंजीर्णोभुंक्तेनचस्त्रियं वाग्भंगश्चास्यभवतितांजरांनाभिकामये १९ ययातिरु च यत्त्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वंनप्रयच्छ
सि तस्माद्द्रुह्योप्रियःकामोनतेसंपत्स्यतेक्वचित् २० यत्राश्वरथमुख्यानामश्वानांस्याद्गतेनच हस्तिनांपीठकानांचगर्दभानांतथैव
२१ वस्तानांचगवांचैवशिविकायास्तथैवच उडुपप्लवसंतारोयत्रनित्यंभविष्यति अराजभोजशब्दंत्वंतत्रप्राप्स्यसिसान्वयः २२
ययातिरु च अनोत्वंप्रतिपद्यस्वपाप्मानंजरयासह एकंवर्षसहस्रंतुचरेयंयौवनेनते २३ अनुरु च जीर्णःशिशुवदादत्तेकालेन्न
मशुचिर्यथा नजुहोतिचकालेग्निंतांजरांनाभिकामये २४ ययातिरुवाच यत्त्वंमेहृदयाज्जातोवयःस्वंनप्रयच्छसि जरादोषस्त्वयाप्रोक्त
स्तस्मात्त्वंप्रतिलप्स्यसे २५ ॥
त॰ १९ २० पीठकानांएतत्संयोग्यानांनरयानविशेषाणांनरवत्तरंवाहनिम्लेच्छेषुप्रसिद्धानां २१ २४ प्रतिलप्स्यसेप्रजाःनाश्वविनशिष्यंतीतिद्वयोःसंबंधः राम॰ १६८
१५

अग्निप्रस्कंदनं श्रौतस्मार्ताद्यग्निसाध्यकर्मत्यागः तत्परः २६ वरीयान् श्रेष्ठः आत्मनो महान् जरा देहेंद्रियशक्तिघातः २७ २९ अंजसा आर्जवेन ३० यथे

प्रजास्त्वयौवनाप्राप्ताविनशिष्यंतनोनव अग्निप्रस्कंदनपरस्त्वंचाप्येवंभविष्यसि २६ ययातिरुवाच पूरोत्वंमेप्रियःपुत्रस्त्वंवरीया
न्भविष्यसि जरावलीचमांतां नपलितानिचपर्यगुः २७ काव्यस्योशनसःशापान्नचतृप्तोस्मियौवने पूरोत्वंप्रतिपद्यस्वपाप्मा
नंजरयासह कंचित्कालंचरेयंवैविषयान्वयसातव २८ पूर्णेवर्षसहस्रेतुपुनर्दास्यामियौवनं स्वंचैवप्रतिपत्स्यामिपाप्मानंजरया
सह २९ वैशंपायनउवाच एवमुक्तःप्रत्युवाचपूरुःपितरमंजसा यथात्थमांमहाराजतत्करिष्यामितेवचः ३० प्रतिपत्स्यामितेरा
जन्पाप्मानंजरयासह गृहाणयौवनंमत्तश्चरकामान्यथेप्सितान् ३१ जरयाहंप्रतिच्छन्नोवयोरूपधरस्तव यौवनंभवतेदत्वाचरिष्या
मियथात्थमां ३२ ययातिरुवाच पूरोप्रीतोस्मितेवत्सप्रीतश्चेदंददामिते सर्वकामसमृद्धातेप्रजाराज्येभविष्यति ३३ इत्यादिपर्व
णिययातौ वैशंपायनउवाच पौरवेणाथवयसाययातिर्नहुषात्मजः प्रीतियुक्तोनृपश्रेष्ठश्चचारविषयान्प्रियान् १ यथाकामं
यथोत्साहंयथाकालंयथासुखं धर्माविरुद्धान्राजेंद्रयथार्हतिसएवहि २ देवानतर्पयद्यज्ञैःश्राद्धैस्तद्वत्पितॄनपि दीनाननुग्रहैरिष्टैः
कामैश्चद्विजसत्तमान् ३ अतिथीनन्नपानैश्चविशश्चपरिपालनैः आनृशंस्येनशूद्रांश्चदस्यून्संनिग्रहेणच ४ ॥ ॥ ॥

स्विन्नानित्यस्यप्राबल्यजीवमर्यादितिभावः ३१ ३२ अध्यायःचचारबुभोज १ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५ विषयादिव्यगंधाद्यः गोचरेवृशेयस्यसः विषयगोचरः ६ ७ परीतिसौरवर्षे हि प्रत्यब्दं पंचदिनानि पंचदशनाड्यः त्रिंशत्पलानि एकत्रिंशद्द्रवाणि वर्द्धंते साव
नेषष्ठ्यधिकशतत्रयदिनात्मकैकवर्षे एषु गौरवन्तेतः तः कलाः काष्ठाश्च अष्टादशनिमेषात्मकाष्ठात्रिंशत्तताकलाइत्युक्तरूपाः संख्यायेत्युक्तं ८ ९ अलकायां

धर्मेणाचप्रजाः सर्वायथावदनुरंजयन् ययातिः पालयामाससाक्षादिंद्र इवापरः ५ सएवंनृसिंहविक्रांतोयुवाविषयगोचरः अविरो
धेनधर्मस्यचचारसुखमुत्तमं ६ ससंप्राप्यशुभान्कामांनत्रुः सः खिन्नपार्थिवः कालंवर्षसहस्रांतंससारमनुजाधिपः ७
परिसंख्यायकालज्ञः कलाः काष्ठाश्चवीर्यवान् यौवनंप्राप्यराजर्षिः सहस्रपरिवत्सरान् ८ विश्वाच्यासहितोरेमेव्यभ्राजन्नंद
नेवने अलकायांसकालंतुमेरुशृंगेतथोत्तरे ९ यदासपश्यतेकालंधर्मात्मातंमहीपतिः पूर्णंमत्वाततः कालंपूरुंपुत्रमुवाचह १० य
थाकामंयथोत्साहंयथाकालमरिंदम सेविताविषयाः पुत्रयौवनेनमयातव ११ नजातुकामः कामीनामुपभोगेन सामपति हविषाकृ
ष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते १२ यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवः स्त्रियः एकस्यापिनपर्याप्तंतस्मात्तृष्णांपरित्यजेत १३ यादुस्त्यजादुर्मति
भिर्यानजीर्यतिजीर्यतः योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतः सुखं १४ पूर्णंवर्षसहस्रंमेविषयासक्तचेतसः तथाप्यनुदिनंतृष्णाममैतेष
भिजायते १५ तस्मादेनामहंत्यक्त्वाब्रह्मण्याधायमानसं निर्द्वंद्वोनिर्ममोभूत्वाचरिष्यामिमृगैः सह १६ ॥

ताविं४

कुबेरस्युर्यैसः कालंकालोपश्यतेसः कालंकालोपितंग्रसितुंपश्यतीत्याशयेनकर्मव्यतिहारेतङ् १० ११ एतदेवज्ञात्वायष्ट्वात्यायेनाहंनजातिन्यादि १२ १३ ब्र
ह्मज्ञानमेवाप्नोतिकृत्स्निहेतुर्नविषयभोगइत्याशयेनाहतस्मादितिएतांतृष्णांर्द्धंद्वानिशीतोष्णमानापमान सुखदुःखादीनितद्रहितोनिर्द्वंद्वः द्वंद्वकल्पक
सत्वब्रह्मणिनिधानात् अतएवनिर्ममः। अहंकारस्यैवममतामूलस्यत्यागात् १६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ कनीयसंकनीयांसं १९ नप्तारंदौहित्रं नियोगः आज्ञा २० २४ मामेति अनौरसोपि यः पुत्रवद्वर्त्तते स एव पुत्रः नतन्मः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१

पूरोप्रीतोस्मिभद्रंतेगृहाणेदंस्वयौवनं राज्यंचैवंगृहाणत्वंहिमेप्रियकृत्सुतः १७ वैशंपायनउवाच प्रतिपेदेजरांराजाययातिर्नाहुषस्तदा
यौवनंप्रतिपेदेचपूरुःस्वंपुनरात्मनः १८ अभिषेक्तुकामंनृपतिंपूरुंपुत्रंकनीयसं ब्राह्मणप्रमुखावर्णाइदंवचनमब्रुवन् १९ कथंशुक्र
स्यनप्तारंदेवयान्याःसुतंप्रभो ज्येष्ठंयदुमतिक्रम्यराज्यंपूरोःप्रयच्छसि २० यदुर्ज्येष्ठस्तवसुतोजातस्तदनुतुर्वसुः शर्मिष्ठायाःसुतोद्रुह्युस्ततोनुःपूरु
रेवच २१ कथंज्येष्ठानतिक्रम्यकनीयान्राज्यमर्हति एतत्संबोधयामस्त्वांधर्मंत्वंप्रतिपालय २२ य ति वाच ब्राह्मणप्रमुखावर्णाः
सर्वेशृण्वंतुमेवचः ज्येष्ठंप्रतियथाराज्यंनदेयंमेकथंचन २३ ममज्येष्ठेनयदुनानियोगोनानुपालितः प्रतिकूलःपितुर्यश्चनसपुत्रःसतां
मतः २४ मातापित्रोर्वचनकृद्धितःपथ्यश्चयःसुतः सपुत्रःपुत्रवद्यश्चवर्त्ततेपितृमातृषु २५ यदुनाहमवज्ञातःस्तथातुर्वसुनापिच
द्रुह्युनाचानुनाचैवमय्यवज्ञाकृताभृशं २६ पूरुणातुकृतंवाक्यंमानितंचविशेषतः कनीयान्ममदायादोधृतायेनजरामम २७ मम
कामःसचकृतःपूरुणामित्ररूपिणा शुक्रेणचवरोदत्तःकाव्येनोशनसास्वयं २८ पुत्रोयस्त्वानुवर्त्तेतसराजापृथिवीपतिः भवतोनु
नयाम्येवंपूरूराज्येभिषिच्यतां २९ प्रकृतयऊचुः यःपुत्रोगुणसंपन्नोमातापित्रोर्हितःसदा सर्वमर्हतिकल्याणंकनीयानपिसत्तमः ३०
अर्हःपुरुरिदंराज्यंयःसुतप्रियकृत्तव वरदानेनशुक्रस्यनशक्योवक्तुमुत्तरं ३१ वैशं॰पौरजानपदैस्तुष्टैरित्युक्तोनाहुषस्तदा अभ्य
षिंचत्ततःपूरुंराज्येस्वेसुतमात्मनः ३२

३२ श्रीरामोजयति ॥ ॥ ॥ छ ॥ छ

३३ ३४ कारयितुंकर्तुं ३५ इतिनैलकंठीयेभारतभावदीपे आदिपर्वणि मायायानार्थप्रकाशः एवमिति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

दत्वा च पूरवे राज्यं वनवासाय दीक्षितः पुरात्स निर्ययौ राजा ब्राह्मणैस्तापसैः सह ३३ यदोस्तु यादवा जातास्तुर्वसोर्यवनाः स्मृताः द्रु
ह्योः सुतास्तु वै भोजा अनोस्तु म्लेच्छजातयः ३४ पूरोस्तु पौरवो वंशो यत्र जातोसि पार्थिव इदं वर्षसहस्राणि राज्यं कारयितुं वशी ३५
इत्यादिपर्वणि पूर्वयायाते समाप्तं वैशंपायन उ च एवं स नाहुषो राजा ययातिः पुत्रमीप्सितं राज्येभिषिच्य मुदितो वानप्रस्थोभवन्मुनिः
१ उषित्वा च वने वासं ब्राह्मणैः संशितव्रतः फलमूलाशनो दांतस्ततः स्वर्गमितो गतः २ स गतः स्वर्निवासं तं निवसन्मुदितः सुखी का
लेन नातिमहता पुनः शक्रेण पातितः ३ निपतन्प्रच्युतः स्वर्गात्संप्राप्तो मेदिनीतलं स्थित आसीदंतरिक्षे स तदेति श्रुतं मया ४
तत एव पुनश्चापि गतः स्वर्गमिति श्रुतं राज्ञा वसुमता सार्धमष्टकेन च वीर्यवान् ५ प्रतर्दनेन शिबिना समेत्य किल संसदि जन म
उ च कर्मणा केन स दिवं पुनः प्राप्तो महीपतिः सर्वमेतदशेषेण श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ६ कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ
देवराजसमो ह्यासीद्ययातिः पृथिवीपतिः ७ वर्द्धनः कुरुवंशस्य विभावसुसमद्युतिः तस्य विस्तीर्णयशसः सत्यकीर्त्तेर्महात्मनः च
रितं श्रोतुमिच्छामि दिवि चेह च सर्वशः ९ वैशंपायन उ च हंत ते कथयिष्यामि ययातेरुत्तमां गतिम् दिवि चेह च पुण्यार्थां सर्वपा
पप्रणाशिनीं १० ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ शिलोञ्छवृत्तिं उञ्छः कणश आदानं कणिशाद्यर्जनं शिलं तच्च वन एव न तु नगरे क्षेत्रेषु वा १४ पंचाग्नयः चत्वारोऽग्नयः पंचमः सूर्यः १६ आवृत्य व्याप्य रोदसी द्यावाभू

पु २

ययातिर्नाहुषो राजा पूरुं पुत्रं कनीयसं राज्येऽभिषिच्य मुदितः प्रवव्राज वनं तदा ११ अंत्येषु स विनिक्षिप्य पुत्रान्यदुपुरोगमान् फलमू
लाशनो राजा वने संन्यवसच्चिरं १२ शंसितात्मा जितक्रोधस्तर्पयन्पितृदेवताः अग्नींश्च विधिवज्जुह्वन्वानप्रस्थविधानतः १३ अति
थीन्पूजयामास वन्येन हविषा विभुः शिलोञ्छवृत्तिमास्थाय शेषान्नकृतभोजनः १४ पूर्णं वर्षसहस्रं च एवं वृत्तिरभून्नृपः अ
ब्भक्षः शरदस्त्रिंशदासीन्नियतवाङ्मनाः १५ ततश्च वायुभक्षोऽभूत्संवत्सरमतंद्रितः तथा पंचाग्निमध्ये च तपस्तेपे स वत्सरं १६ एकपादस्थि
तश्चासीत्षण्मासाननिलाशनः पुण्यकीर्तिस्ततः स्वर्गं जगामावृत्य रोदसी १७ इत्यादिपर्व्वणि उत्तरयायाते वैशंपायन उ० च स्वर्गतः स तु
राजेंद्रो निवसन्देववेश्मनि पूजितस्त्रिदशैः साध्यैर्मरुद्भिर्वसुभिस्तथा १ देवलोकाद्ब्रह्मलोकं संचरन्पुण्यकृद्वशी अवसत्पृथिवीपालो दी
र्घकालमिति श्रुतिः २ स कदाचिन्नृपश्रेष्ठो ययातिः शक्रमागमत् कथांते तत्र शक्रेण स पृष्टः पृथिवीपतिः ३ शक्र उ० च यदा स पू
रुस्तव रूपेण राजन्जरां गृहीत्वा प्रचचार भूमौ तदा च राज्यं संप्रदायैव तस्मै त्वया किमुक्तः कथयेह सत्यं ४ ययातिर उ० च गंगायमुनयो
र्मध्ये कृत्स्नोऽयं विषयस्तव मध्ये पृथिव्यास्त्वं राजा भ्रातरोऽन्त्याधिपास्तव ॥

मी पृथिव्याविव स्वर्गेऽपि मुख्योऽभूदित्यर्थः १७ उत्तरयायातेऽध्यायः स्वर्गं तत इति ४ अंत्याधिपाः प्रांतदेशाधिपाः ५ ५ ४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

परपीडां न कुर्यादित्युक्तं न हीनतः ३

आः विद्वत्त्वाभिमानान्न किं न पापं सर्वज्ञस्येन्द्रस्य पुत्रो वज्रेणामित्रविमर्शनपयानिरहात् अक्रोधन इति वैशिष्ट्यं पूज्यतारतम्यापेक्षमुच्यते समासमाभ्यां विषमसमे पूज्यात इति समयो वि
१७१ षमो विषमयोः समो वा परपूजां प्रयुञ्जानस्य पापं नेत्युपपत्तयस्मरणात् ६ आक्रुश्यमान इति अस्य आक्रोष्टुः सुकृतं तितिक्षुर्विन्दति न न त्वाक्रोशी प्रत्याक्रोशी तुल्योऽयमपि सुकृतं नाशय
तीति भावः ७ नारुन्तुद इति कायेन न नृशंसवादी निवाचा परमभ्याददीतेति हीनेनाभिचारादिकर्मणा परं शत्रुं न वशीकर्तुमिच्छेदिति मनसापि परपीडां न कुर्यादित्युक्तं अरु:

अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टस्तथा क्षान्तितितिक्षोर्विशिष्टः अमानुषेभ्यो मानुषाश्च प्रधाना विद्वांस्तथैवाविदुषः प्रधानः ६ आक्रु
श्यमानो नाक्रोशेन्मन्युरेव तितिक्षतः अक्रोष्टारं निर्दहति सुकृतं चास्य विन्दति ७ नारुन्तुदः स्यान्न नृशंसवादी न हीनतः परमभ्याददीत य
यास्य वाचा पर उद्विजेत न तां वदेदुषतीं पापलोक्यां ८ अरुन्तुदं परुषं तीक्ष्णवाचं वाक्कण्टकैर्वितुदन्तं मनुष्यान् विद्यादलक्ष्मीकतमं जना
नां मुखे निबद्धां निरृतिं वहन्तं ९ सद्भिः पुरस्तादभिपूजितः स्यात्सद्भिस्तथा पृष्ठतो रक्षितः स्यात् सदाऽसतामतिवादांस्तितिक्षेत्सतां वृ
त्तं चाददीतार्यवृत्तः १० वाक्सायका वदनान्निष्पतन्ति यैराहतः शोचति रात्र्यहानि परस्य नामर्मसु ते पतन्ति तान्पण्डितो नावसृजेत्परेषु ११

न्तुदं तत्र त्वं अरुं तं तुदतीति व्यथयतीति कंटकवत् स्यादिति पदार्थः नृशंसवादी स्यादित्येतत्समाऽर्थं प्रपंचयति ययास्येति उषतीं दहन्तीं रुषतीमिति पाठे हिंस्रां ८ विद्या
दलक्ष्मीकतममित्यनेन परुषवचसो दर्शनमपि अलक्ष्मीकत्वात्परिहार्यमित्युक्तं ९ केन हि नु सत्त्वं व्याहन्तव्यमाह सद्भिरिति। असतामतिवादान् दुष्टान् नामतिक्रमवचनानि
तितिक्षेत १० ११ ॥ राम:
१७१

नहीदृशमितिदमादिवचनुक्तं संवननं संभजनं परमेश्वरस्याराधनं १२ १३ इतिटीकायां अध्यायः किमयं परोपेशमेवहुतवानुत्तास्यपमप्यनुद्वेगकरमेववदतीतिपरीक्षितुमिंद्रउवाच॥
सर्वाणीति १ ययातिः स्वोत्कर्षेणापराभिभवमज्ञानन्ययार्थमेवमन्वाऽहन्नाहमिति २ अवमंस्थाः सर्वेभ्यः आत्मनअधिकोत्वमासदृशः सदृशान् अल्पीयसइतिन्नादीन्।

नहीदृशंसंवननंत्रिषुलोकेषुविद्यते दयामैत्रीचभूतेषुदानंचमधुराचवाक् १२ तस्मात्सांत्वंसदावाच्यंनवाच्यंपरुषंक्वचित् पूज्यान्संपूजयेद्दद्या
न्नचयाचेत्कदाचन १३ इत्यादिपर्वणिउत्तरयायाते इंद्रउ च सर्वाणिकर्माणिसमाप्यराजन्गृहंपरित्यज्यवनंगतोसितत्त्वांपृच्छामिनहुषस्यपुत्र
केनासि तुल्यस्तपसाययाते १ ययातिरु च नाहंदेवमनुष्येषुगंधर्वेषुमहर्षिषु आत्मनस्तपसातुल्यंकंचित्पश्यामिवासव २ इंद्रउ च य
दावमंस्थाःसदृशःश्रेयसश्चअल्पीयसश्चाविदितप्रभावः तस्माल्लोकास्त्वंतवंतस्तवेमेक्षीणेपुण्येपतितास्यद्यराजन् ३ ययातिरु च
सुरर्षिगंधर्वनरावमानात्क्षयंगतामेयदिशक्रलोकाः इच्छाम्यहंसुरलोकाद्विहीनःसतांमध्येपतितुंदेवराज ४ इंद्रउ च सतांसकाशेपति
तासिराजंश्च्युतः प्रतिष्ठांयत्रलब्धासिभूयः एतद्विदित्वाचपुनर्ययातेत्वंमावमंस्थाःसदृशःश्रेयसश्च ५ वैशंपायनउ चः ततःप्रहा
यामरराजजुष्टात्पुण्याल्लोकात्पतमानंययातिं संप्रेक्ष्यराजर्षिवरोऽष्टकस्तमुवाचसद्धर्मविधानगोप्ता ६ ॥ ॥ ॥ ॥

मपिक्लकलासादिरूपत्वदर्शनात्तिर्यंचोपिनावमंतव्याः किमुतसदृशोमनुष्याः श्रेयांसोदेवाश्चाषयश्चेत्यर्थः ३ ४ च्युतःप्रतिष्ठांयत्रलब्धासिभूयइतिइंद्रेणास्यसदृशा
लुक्तंदर्शितंयत्रपतित्वाप्रतिष्ठांलब्धासितत्समाप्ति ५ ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ आवपनेसंग्रहे १३ अध्यायः अहं १ स्वदेहित्रेपुनस्ययोगान्नेषांलघोयमितिधीर्नभिद्दिसेतदर्थआयनीततपोविधागर्वलात्तवयःश्रेयसेनवपुनःस्तुत्याह अहंहिपर्वे

अष्टकउ च कल्पंयुवाद्यासवदनुत्यरूपः स्वतेजसादीप्यमानोयथाग्निः यत्तसुदीर्णाविधयांधकारात्तवांतखेवरणां प्रवरोयथार्कः ७ द्ध
ष्ट्वाचत्वांसर्वयथात्संततवैश्वानरार्कद्युतिमप्रमेयं किंनुस्विदेतत्यजनीतिसर्वेवितर्कयंतः परिमोहितास्मः ८ दृष्ट्वाचत्वांविस्मितंदेवमार्गेश्र
कार्मीविस्मप्रतिमप्रभावं अपृच्छतात्त्वांवयमवसर्वेतत्त्वंचयातेनवविजिज्ञासमानाः ९ नचापित्वां धृष्णुमः प्रष्टुमग्रेनेनचत्वमस्मान्प्र
च्छसियेवयंस्मः तत्त्वापृच्छामिस्पृहणीयरूपकस्यत्वंवाकिंनिमित्तंत्वमागाः १० भयंतुतेव्येतुविषादमोहौत्यजाशुचैवेंद्रसमप्रभाव त्वां
वर्त्तमानेहिसतांसकाशेनालंप्रसोढुंवलहापिशक्रः ११ संतःप्रतिष्ठाहिसुखच्युतानांसतांसदेवामरराजकल्प ते संगताःस्थावरजंगमे
शाःप्रतिष्ठितस्त्वंसद्दशेषुसत्सु १२ प्रभुरग्निःप्रतपनेभूमिरावपनेप्रभुः प्रभुःसूर्यप्रकाशित्वेसतांचाभ्यागतःप्रभुः १३ इत्यादिपर्व
णिउत्तरययाते य ति वाच अहंययातिर्नहुषस्यपुत्रःपूरोःपितासर्वभूतावमानात् प्रभ्रंशितःसुरसिद्धर्षिलोकात्परिच्युतःप्रपता
म्यल्पपुण्यः १ अहंहिपूर्वोवयसाभवद्भ्यस्तेनाभिवादंभवतांनप्रयुंजे योविद्ययातपसाजन्मनावावृद्धःसपूज्योभवतिद्विजानां २
अष्टकउ च अवादीस्त्वंवयसायःप्रवृद्धःसवैराजन्नात्यधिकःकथ्यंते योविद्ययातपसासंप्रवृद्धःसएवपूज्योभवतिद्विजानां ३ ॥

वयसेति २३ श्रीरामोजयति ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अवादीरित्येन दूषणं एवंकंविधानपसोऽस्मै स्पष्टे केन कृतेन तत्त्वात्तु मत्तं विघ्नं दर्शयन्प्रतिरुवाच प्रतिकूलमिति कर्मणां पुराणानां प्रतिकूलं नाशकं पापं गर्वः तत्त्वाप्रवणेन द
र्पवति वर्त्तनेन पापफलोकां नरकप्रदं एतत्पापं असतां मे वधिसंतो नानुवर्त्तते नानुवर्त्तने इदानीमपि किंचिच्च प्रोचेऽपि मंतः यथास्माकं कर्मणां अनुकूलाउपदं हकोऽन्नुस्तथातेन म १
प्रकारेणादंभदर्पादिराहित्येन आसनं अहं त्वतद्विधत्वात्स्वर्गादिदेशाप्यावितश्याशयः ४ अभूद्धनं विपुलं गतं तदि नित्तन दंभादिराहित्येन प्रसिद्धाधनं पुरोऽपि मम विपुलं यदभू
त्तत्तद्गतं न च दर्पादिस्पर्शः पुनरिदानीं तत्त्वेष्टमानोऽपि तत्पुनर्नाधिगं तवास्मि एवं प्रधार्य मनसि कं गतिं ज्ञात्वा धीरो धियमीरयन्धीदोषेण कामादिना नभितोऽभवदित्यर्थः ५

ना २

यथातिरश्च प्रतिकूलं कर्मणां पापमाहुस्तद्वर्त्तते प्रवणो पापफलोकं संतोऽसतां नानुवर्त्तंति चैतद्यथा वैषाममनुकूल्यात्तथासन् ४ अभूद्धनं
मे विपुलं गतं तद्विचेष्टमानेनाधिगं तात्तदस्मि एवं प्रधार्यात्महितेन विष्टो यो वर्त्तने स विजानाति धीरः ५ महाधनो यो यजनेषु यत्तैर्यः सर्ववि
द्यासु विनीतबुद्धिः वेदानधीत्य तपसा योऽस्य देहं दिवं समायात्पुरुषो वीतमोहः ६ न जात्वहं दृष्टेन्महता धनेन न वेदानधीपीत न हंकृतः स्यात् नानाभा
वावहवा जीवलोके दैवाधीनान्नष्टचेष्टाधिकारः तत्तत्प्राप्य न विहन्येत धीरो दिष्टं बलीय इति मत्वात्मबुध्या ७ ॥ ॥ ॥

वीतमोहो मानमकुर्वन् ६ एतद्देवाहं न जात्विति यद्येन तपसा तर्हि त्वमेव कुतोऽहंकारं कृतवानित्यत आह नानेति जीवलोकेऽस्मिन् जीवानां नानाभावाः पृथक्स्वभावाः केचिद्धर्म
रुचयः केचिद्विपरीताः यतो दैवाधीनाः अतएव नष्टा हृष्टा भूता चेष्टा उद्योगः अधिकारो योग्यता च येषां ते तथा मूढानां पुराणपंडितानां पापे च प्रवृत्तिकारं दैवमेव बलवदि
त्यर्थः एवं विद्वान् तत्तत्प्राप्य न विहन्यते तत्तत्सुखं दुःखं वा प्राप्य न विहन्येत हर्षविषादाभ्यां आत्मानं न हिंस्यादित्यर्थः ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री
७३

एतदेव विवृणोति सुखं हीति द्वाभ्यां ८ ९ भयं मृत्युतेभ्यस्तु विषादमोहाविति यदुक्ते नोक्तं तत्रोत्तरमाहाभयमिति धातादिष्टं १० अहमिवान्येपि दिष्टाधीना एवेत्याह संस्वेदजा इति।
एतेपि दिष्टक्षये पुराणपापोच्छेदे स्वां प्रकृतिं परं ब्रह्म भजन्तीति प्राप्नुवन्ति। आरोहक्रमेण मोक्षयोग्यं देहं प्राप्येति शेषः। यद्वा जाबालोपनिषदि अविमुक्ते प्रकृत्य अत्र हि जन्तोः
प्राणेषूत्क्रममाणेषु रुद्रस्तारकं ब्रह्म व्याचष्टे येनासावमृती भूत्वा मोक्षी भवतीति जन्तुपदेन प्राणिमात्रसाधारणेन संस्वेदजादीनामपि मा ह्यौ रणास्यामोक्षाधिकार

सुखं हि जन्तुर्यदि वापि दुःखं दैवाधीनं विन्दते नात्मशक्त्या तस्माद्दिष्टं बलवन्मन्यमानो न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कथंचित् ८ दुःखैर्न तप्येन्न सुखैः
प्रहृष्येत्समेन वर्तेत सदैव धीरः दिष्टं बलीय इति मन्यमानो न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कथंचित् ९ भयेन मुह्याम्यष्टकाहं कदाचित्संतापो मे मानसो ना
स्ति कश्चित् धाता यथा मां विदधीत लोके ध्रुवं तथाहं भवितेति मत्वा १० संस्वेदजा अण्डजा उद्भिज्जाश्च सरीसृपाः कृमयोप्यप्सु मत्स्याः त
थाश्मानस्तृणकाष्ठं च सर्वे दिष्टक्षये स्वां प्रकृतिं भजन्ति ११

दर्शनात् आथर्वणे रामतापनीये मणिकर्णिकायां वा देहे त्वेवा गंगायां वा नरे पुनरित्युपक्रम्य कृमिकीटादयोप्याशु मुक्ताः सन्तु न चान्यथेत्युक्तमिति जन्तुशब्दविवरणाच्चा
स्मत्साक्ष्यादेव स्वेदजादीनामपि दिष्टक्षये स्तेन योगपांशोनिं प्राप्येत आहारदोषोप्यपास्तः। अत्राप्याश्वमेधिके संवर्तमरुत्तीयेन तद्दर्शितं। उन्मत्तवेषं विप्रं स्म चक्र व १
मीतिपथागतं वाराणस्यां महाराज दर्शनेप्सुर्महेश्वरं। तस्याद्वारे समासाद्य न्यसेथाः कुणपं क्वचित् तं दृष्ट्वा यो निवर्तेत स संवर्तो महीपते इति कुणपदर्शनेन महेश्वरदर्श राम°
नसिद्धिं सूचयता वाक्यजातेन ११ ७३

अहं तु दिष्ट्या भावान्प्राप्नोमि दुःखेनेतेषु त्वाह। अनित्यतामिति १२ मातामहमिति तत्र स्थितो अन्तरिक्षे स्थितं १३ तानि तानि क्षेत्रज्ञवत्। क्षेत्रं महाभूतादिकृत्स्नं तत्तज्ज्ञानं तेन ना

अनित्यतां सुखदुःखस्य बुद्ध्वा कस्मात्संतापमष्टकाहं भजेयं किं कुर्यां वै किं च कृत्वा न तप्येत् तस्मात्संतापं वर्जयाम्यप्रमत्तः १२ वैशंपायन उवाच
एवं ब्रुवाणं नृपतिं ययातिमथाष्टकः पुनरेवान्वपृच्छत् मातामहं सर्वगुणोपपन्नं तत्र स्थितं स्वर्गलोके यथावत् १३ अष्टक उवाच ये ये लो
काः पार्थिवेन्द्र प्रधानास्त्वया भुक्ता यं च कालं यथावत् तन्मे राजन्ब्रूहि सर्वान्यथावत् क्षेत्रज्ञवद्भाषसे त्वं हि धर्मान् १४ ययातिरुवाच र
जाहमासमिह सार्वभौमस्ततो लोकान्महतश्चाजयं वै तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः १५ ततः पुरीं पुरुहूतस्य रम्यां
सहस्रद्वारां शतयोजनायतां अध्यावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः १६ ततो दिव्यमजरं प्राप्य लोकं प्रजापतेर्लोकपतेर्दुरा
पं तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः १७ स देवदेवस्य निवेशने च विहृत्य लोकानवसं यथेष्टं संपूज्यमानस्त्रिदशैः
समस्तैस्तुल्यप्रभावद्युतिरीश्वराणां १८ तथावसं नन्दने कामरूपी संवत्सराणामयुतं शतानां सहाप्सरोभिर्विहरन्पुण्यगन्धान्पश्यन्नगा
न्पुष्पितांश्चारुरूपान् १९ तत्र स्थितं मां देवसुखेषु सक्तं कालेऽतीते महति ततोऽतिमात्रं दूतो देवानामब्रवीदुग्ररूपो ध्वंसेत्युच्चैस्त्रिः प्लुते
न स्वरेण २० एतावन्मे विदितं राजसिंह ततो भ्रष्टोऽहं नन्दनात्क्षीणपुण्यः वाचोऽश्रौषं चान्तरिक्षे सुराणां सानुक्रोशाः शोचतां मां नरेन्द्र २१
अहो कष्टं क्षीणपुण्यो ययातिः पतत्यसौ पुण्यकृत्पुण्यकीर्तिः तानब्रुवं पततस्तत्र नाहं सतां मध्ये निपतेयं कथं नु २२ ॥ ॥ ॥

राजाहं क्षेत्रज्ञवत् १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नैरितिदेशिकं उपदेष्टारो भूतम् एवापांगं द्रवमल्लचकोपसन्तं भूमयांगं प्रतीतः दूषः २३ अध्यायः यदा कार्त्तयुगप्रधा नकृतयुगे भवाः कार्त्तयुगाः। अनंतनिष्पाप्त्या लेषां मुख्यानम इत्यर्थः
१ २ अष्टकउ च तस्मिन्निति मिमन्त्र अयानसो ममन्ता अ न्नेति कर्तफलस्य निमलं अकृतवनः। अत्रपापविषये मनःसे मुह्यतः इत्येकः प्रश्नः न च पुनरावर्त्तनः इति प्रजाप
तिलोकाद्नाद्दृत्तिः स्कृतान् यानुमत्या पर्तो लीकपते दुराप मिति तत्रावसं वर्षसहस्रमात्र मिति च तेनोपि स्वस्या हत्रिहृदिताः तत्र कस्य प्रजापतेः किं धाम। विशिष्टा अनाहत्ति मोग्या

नैराख्यो नाम भवनो मत्तभूमिः समी ऋचेमां वरितेम् उपागतोस्मि हविर्गधं देशिकं पत्रभूते धूमायांगं प्रतिगृह्य प्रतीतः २३ इत्यादि पर्व
णि उत्तर प्रयाति अष्टकउवाच यदा वसो नंदने कामरूपी संवत्सराणाम् अयुतं शतानां किं कारणं कार्त्तयुगप्रधान हित्वा वल्त्वं वसुधाम् अन्वप
घः ययातिरु च ज्ञातिः सुहृत्स्वजनो वा यथेह क्षीणे वित्ते त्यज्यते मानवैर्हि तथा तत्र क्षीणपुण्यं मनुष्यं त्यजन्ति सद्यः सेश्वरा देवसंघाः
२ अष्टक उवाच तस्मिन्कथं क्षीणपुण्या भवंति संमुह्यते मेत्र मनोतिमात्रं किं विशिष्टाः कस्य धामोपयांति तद्वै ब्रूहि क्षेत्रवित्त्वं मतो मे ३
ययातिरु च इमं भौमं नरकं ते पतंति लालप्यमाना नरदेव सर्वे ते कंकगोमायुबलाशनार्थं क्षीणा विवृद्धिं बहुधा व्रजंति ४ ॥ ॥

उपर्यंतीत्यन्वयः प्रश्नः तत्राद्यः सोत्तरं मृग्यतां किं पृच्छसि राजसिंह संता शेषग्रंथो द्वितीयस्येति विभागः ३ इमं भौममिति भूमिरेव भौमो नरकस्त्राधान्म्याः क्षिता पतत्र पतत्वान् ते
पतेति प्राप्नुवंति प्राप्नुवंतीति इमं प्राप्ताः स्वतो बहुधा पुत्रपौत्रादिरूपेण विविध वासनामूलेन विवृद्धिं विषयोपभोगं हृद्धिं लभंते। बहुप्रजा निऋतिमाविवेशेति श्रुतेः कालपाशमेव
दृढयंतीत्यर्थः तेके ये कंके लिंगधारे रूपलक्षणे गोमायुरिति शवादः तेषां बलं सद्यः तस्मात् शनेभ इत्यशरीरं तस्यार्थं क्षीणाः द्वितीयेन भौमेन वा देहेन भोगान्भोक्तुं कृतास्म्मा इ
त्यर्थः ४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मादेतत्कामं कर्म दुष्टं निषिद्धं गर्हणीयं आभिचारिकं च वर्जनीयं ५ ननु कं कालमभिव्यक्तिस्य कथं स्वरूपसन्नाकपं वा शरीरान्तरेण विभीवइति देहान्तरवादमाश्रित्य शंकते । भौ
मो नरकः स्वकः इति पृच्छति चायदा तु तानिति ६ उत्तरमाह । ऊर्ध्वमिति । न देहनाशो नात्मनाशः कृतहानादिप्रसंगात् किंतु योनिमनेकं प्रपद्यंते शरीरत्वाय देहिनः स्थाणुमन्येनुसंयंतिय
था कर्मयथाश्रुतमिति स्मृते निमित्तभूतेन च कर्मणा मातुरुदरे जृंभमाणं देहं प्राप्य निर्गमादूर्ध्वं व्यक्तं सर्वलोकप्रत्यक्षं यथा स्यात्तथा पृथिव्यां संचरंति न देवसंचरणं भौमो नरकः कुतोस्य

तस्मादेतद्वर्जनीयं नरेन्द्र दुष्टं लोके गर्हणीयं च कर्म आख्यातं ते पार्थिव सर्वमेव भूयस्त्विदानीं वद किं ते वदामि ५ अष्टक उ० च यदा तु तान्वितुदं
ते वयांसि तथा गृध्राः शितिकंठाः पतंगाः कथं भवंति कथमाभवंति न भौममन्यं नरकं शृणोमि ६ ययातिरु० च ऊर्ध्वं देहात्कर्मणो जृंभमाणा
द्व्यक्तं पृथिव्यामनुसंचरंति इमं भौमं नरकं ते पतंति नावेक्षंते वर्षपूगाननेकान् ७ षष्टिं सहस्राणि पतंति व्योम्नि तथा अशीतिं परिवत्सराणि
तान्वै तुदंति प्रपततः प्रपातं भीमा भौमा राक्षसास्तीक्ष्णदंष्ट्राः ८

नरकत्वमत आह नावेक्षंते वर्षपूगाननेकान् यस्मात्स्वपतिताः गतं वयो न तु ध्यायंते कर्मभूमिं प्राप्यापि स्वहितापन्नयत्नं न तेनातिमोघप्रदेयं लोको नरक एवेत्यर्थः एतेन कं का
दिमभिव्यक्तिस्यापि सत्वं देहयोगश्चाशंकि सुकं ७ स्वर्गतस्यापि पुनःपातावश्यंभावाद्यं लोको दुःपरिहर इत्याह । षष्टिं सहस्राणीति षष्टिं सहस्राणि अशीतिं च सहस्राणि प
रिवत्सराणि व्योम्नि स्वर्गेप्युषित्वा पतंतीति योजना रन्ध्रे इति वदतो दारयंतो भीमा राक्षसाः ८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
१७५

स्वर्गच्युतिप्रकारं पृच्छति। यदेतंसस्मेपततस्तदं इतिपतयानेर्नेसः पापछेनोः पततः स्वर्गात् च्यवमानानतोरह्मसात्कदंतिते पुरुषाः कथंभवंतिप्रयान्तमत्रह्यइवकथंनशीर्यंतेकथं
वा आभवंति। इन्द्रियादिमतोभवंतिकथंवागर्भत्वंप्राप्नुवंतीतिप्रश्नत्रयं ९ तत्रयाचसेपातमुषित्वाथैतमेवाध्वानंपुनर्निवर्त्तंतेयथेतमाकाशमाकाशाद्वायुंभूत्वाधूमोभव
तिधूमोभूत्वाभ्रंभवतिअभ्रंभूत्वामेघोभवति [redacted] मेघोभूत्वाप्रवर्षतितनइहव्रीहियवाओषधिवनस्पतयस्तिलमाषाइतिजायंतेइतिश्रुत्यनुसारेणुत्तरं। अस्त्रंरेतारिति।

आस्थकउ च यदेतंसस्मेपततस्तदंतिभीमाभौमाराद्भसालीन्द्राद्दंष्ट्राः कथंभवंतिकथमाभवंतिकथंभता
गर्भभूताभवंति ९ यथातिरु च अस्त्रंरेतः पुष्पफलानुपृक्तमन्नेरितितैद्युपुरुषेणस्त्रष्टं सर्वैतंसाजत्रा
पद्यतेवैसगर्भभूतः समुपैतितत्र १० ॥

आत्मशरीरदुःखास्मृवादीसनआपः पुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेः देहांमकेषवहुलेषुभूतसूक्ष्मेषुवर्त्तितो स्वर्गात्वैच्यमानस्यदुःखोजुत्तमयंशरीरंभवतीतियुज्यतेचात
त्त्रअस्त्रमेवरेतोदेहवीजंपुष्पफलस्थानीयेनचरणात्मेनकर्मशेषेणानुपृक्तेरमणीयोयोनिमापद्यतइतिश्रुतेः अन्वीत अनुसरंतिजीवः तज्जलानुगं अस्त्रपुरुषेणरेतः सिवासृष्टं
संसृष्टंभवतिसभूतात्स्मात्तोजीवेरेतोभावंप्राप्तः सनतस्याः स्त्रियः रेतः गर्भयशीलं आपद्यतेप्राप्नोति। ततोभगभूतोभवति १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा॰म॰
१७५

कथमन्तरेतः सिचा संसृज्यते नराह। वनस्पतीनोषधीश्चाविशंति ओषधिषु संसृष्टमन्नं तन्द्भुजि संसृज्यत इत्यर्थः। ओषधिसंसर्गोप्यन्नसपरिपाकं वा वायुं तरिक्ष क्रमेणोदकद्वारकेतीत्यर्थः।
अपो वायुं पृथिवीमंतरिक्षमित्यत्र पृथिवी अपः पूर्वं वोथावा घनुनोर्मध्ये धूमाग्निमेघा अपि वो ध्याउदाहृतत्कं तेरिवा एवमोषधिभूताः संतः द्विपदं मनुष्यशकुंतादि चतुष्पदं प
श्वादि चाविशंतीति शेषः। ततो गर्भभूता भवंति ११ एवं परेन सलेपतता इति मंत्रोकेन कृतसप्रश्नत्रयस्य उत्तरमुक्तं तेनैव स्थूलदेहादि विचितजीवं लक्षणादपि विवेकं प्र

वनस्पतीनोषधीश्चाविशंति आपो वायुं पृथिवीं चांतरिक्षं चतुष्पदं द्विपदं चापि सर्वमेवं भूता गर्भभूता भवंति ११ अष्टकउ च
अन्यद्वपुर्विदधाती ह गर्भभूता होस्विस्त्वेन कायेन याति आपद्यमानो नरयोनिमेतामाचक्ष्व मे संशयात्प्रब्रवीमि १२ शरीरभे
दादिसमुच्छ्रयं पंचवक्त्रः श्रोत्रे लभते केन संज्ञामेतत्वं सर्वमाचक्ष्व पृष्टः क्षेत्रज्ञ त्वां तात मन्यामसर्वं १३ ॥ ॥

भवंति इष्यतिा अन्यद्वपुरिति नरयोनिमापद्यमानो जीवः स्वेन कायेन तेनैव रूपेण गर्भमानुरूपं याति उतान्यत्प्रवेष्टुं अन्यद्वपुरुपाधिभूतं विदधाति। १२ शरीरेति अन्यजन्म
नंगीकारे शरीरविशेषकरणानि संज्ञावनापं लभेत मल्पिंडवत् अंगीकारे च सामाविकानां तदुपाधिसंतत्यविच्छेदानि संसारित्वमात १३ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्राः
१७६

तदेतं तदेना येकोपाधिस्वीकारेण परिहरति। वायुः समुत्कर्षतीति वायुर्व्याप्तिलिंगं वायुर्देवो हि गतत्त्वं वायुरेव व्यष्टिर्वायुः समष्टिरिति श्रुतिभ्यां पंच प्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियसमन्वितो अपंचीकृतभू
तोत्थं सूक्ष्मांगं भोगसाधनमिति सूक्ष्मरूपं तत्कर्तृ गर्भयोनिगर्भस्थानं मुख्यकर्मभूतं आनीतः स्त्रीरजसि रेतः पूर्वोक्तं पुष्परसेन पुण्यकर्मफलोत्पादकत्वसाम्यात् तन्तुसारसो पूर्वेतेनानुपृक्तं गौणाकर्म
समुत्कर्षति। अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः इति स्मृतेः पंचम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवंतीति श्रुतेस्तत्सोमाद्यपय आदिरूपाः क
र्मसमवायिनी देहोत्तरारंभिका अपौरेतोरूपाः गृहीत्वा लिंगोपाधिर्जीवो गर्भाशयं विशतीत्यर्थः। अन्यथा आनीतोसिक्तमपि रेतः प्रयत्नसंभवेत। नास्ति रीतिर्वच्च सवायुः तत्र गर्भाशये तन्मात्रा
णि सत्त्वभूतानि तैः उपादानभूतैः कृत अधिकरणा यावदपवर्गमवस्थानं यस्य सः तन्मात्रकृताधिकारः एवंभूतो वायुः क्रमेण गर्भं वर्द्धयति। यथाह नैरुक्ताः। शुक्रातिरेके पुमान् भवति

यथाविरु च वायुः समुत्कर्षति गर्भयोनिमग्नौ रेतः पुष्परसानुपृक्तं स तत्र तन्मात्रकृताधिकारः क्रमेण
संवर्द्धयतीह गर्भं १७ ॥

शोणितातिरेके स्त्री भवति द्वाभ्यां समेन नपुंसको भवति शुक्रभिन्नेन यमो भवति। एकरात्रोषितं कललं भवति पंचरात्राद्बुद्बुदः सप्तरात्रात्पेशी द्विःसप्तरात्रादर्बुदः पंचविंशतिरा
त्रः स्वस्थितो घनो भवति मासमात्रात्कठिनो भवति द्विमासाभ्यंतरे शिरः संपद्यते मासत्रयेण ग्रीवा व्यादेशो मासचतुष्टयेन त्वग्व्यादेशः पंचमे मासे नखरोमव्यादेशः षष्ठे मुखनासिका
क्षि श्रोत्रं च संभवति सप्तमे चलनसमर्थो भवति अष्टमे बुद्ध्याध्यवस्यति नवमे सर्वांगसंपूर्णो भवति स्मृतम्यावाहं पुनर्जातो जातश्चाहं पुनर्मृतः इत्यादि ज्ञानश्च वायुना स्पृष्टो न स्मरति
तज्जन्मजीवमरणमंते च शुभाशुभं कर्मेत्यंतेन ग्रंथेन १७ ॥ ॥ ॥

राम०
१७६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सेति स गर्भो जायमानो वर्द्धमानः विगृहीतमात्रः विग्रहेण सर्वांगकपालोपेन संपन्नमात्रः संज्ञां प्राग्भवीयां वासनामधिष्ठायानुसंधाय ततो जातः सन् योनेर्वहिर्निःसरणात् मनु-
ष्योऽहमित्यभिमानवान् भवति। एवंभूतस्य प्राणाभृतो जीवस्य प्राणाख्यं लिंगशरीरं स्थूले उपहितं उपाधिं विद्धि स्वतस्तु महात्मनः विभोः किं तदुपहितं येन श्रोत्रादिरूपेण शब्दादीन्वि-
षयान् जानीत इति द्वयोः श्लोकयोरन्वयः १५ १६ तन्मात्रकृताधिकार इति लिंगस्य यावन्मोक्षस्थायित्वमुक्तं तदाक्षिपति। यः संस्थितो मृतः स्थूलदेहदाहे नैव लिंगदे-

सजायमानो विगृहीतमात्रः संज्ञामधिष्ठाय ततो मनुष्यः स श्रोत्राभ्यां वेदयतीह शब्दं स वै रूपं पश्यति चक्षुषा च १५ घ्राणेन गंधं
जिह्वया यो रसं च त्वचा च स्पर्शं मनसा वेद भावं इत्यष्टके होपहितं हि विद्धि महात्मनः प्राणभृतां शरीरे १६ अष्टक उवाच
यः संस्थितः पुरुषो दह्यते वा निखन्यते वापि निकृष्यते वा अभावभूतः स विनाशमेत्य केनात्मना चेतयते परस्तात् १७ यया-
तिरुवाच हित्वा सोऽसून् सुप्तवन्निष्टनित्वा पुरोधाय सुकृतं वा अन्यां योनिं पवनाग्रानुसारी हित्वा देहं भजते राजसिंह १८ ॥
दुःकृतं १

हदाहः कुतो न भवतीत्यर्थः १७ स्वमतेऽपि देहान्तरप्राप्तौ सत्यां नायं दोषः संभवतीत्याह हित्वा सोऽसून् सुप्तवन्निष्टनित्वा सः संस्थितः असून् प्राणान् हित्वा धारयित्वा
गृहीत्वेत्यर्थः धाञः क्त्वाप्रत्यये परे दधातेर्हिरिति हिभावः तमुत्क्रामंतं प्राणोऽनूत्क्रामति प्राणं चानूत्क्रामंतं सर्वे प्राणा अनूत्क्रामंतीत्यसुसहितः स एव लोकांतरमा-
प्नोति स्फुटं निष्टनित्वा शब्दं कृत्वा सुप्तवत् स्वप्नवत् अन्यां योनिं देहं भजते हित्वा स्वकं देहं स्थूलं १८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ छ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ ९७ पुरोधाय सुकृतं दुष्कृतं वेत्युक्तं तद्विभजते पुण्यां योनिमिति। आरोहे अनन्तरं वृत्तरं कल्याणानन्तरं सुकृते पित्र्यं वा गांधर्वं वा दैवं वा प्राजापत्यं वा ब्राह्मं वेति श्रुतेः पित्राद्य
न्यतमां योनिं अवरोहे तु रमणीयचरणाभ्यासो ह यत्ते रमणीयां योनिमापद्येरन् ब्राह्मणयोनिं वा क्षत्रिययोनिं वेति पुण्यां योनिं भजंति। एवं यां याम् पापां पापकृतो नारकी
योनिं भुक्त्वा कपूयचरणाः कपूयां योनिमापद्येरन् श्वयोनिं वा सूकरयोनिं वा चांडालयोनिं वेति श्रुतेः पापां योनिं भजंति कीटाः पतंगाः स्म भवंति पापाः पैकस्वभावाः अथैत
योः पथोर्न कतरेण च न तानीमानि क्षुद्राण्यसकृदावर्तीनि जायस्व म्रियस्वेत्येतत्तृतीयं स्थानमिति श्रुतेः कीटादियोनिं असकृद्व्रजंति अत एव योनिसंचारस्य दुः

पुण्यां योनिं पुण्यकृतो व्रजंति पापां योनिं पापकृतो व्रजंति। कीटाः पतंगाः स्म भवंति पापा न मे विवक्षास्ति महानुभाव १९
चतुष्पदा द्विपदाः षट्पदाश्च तथाभूता गर्भभूता भवंति। आख्यातमेतन्निखिलेन सर्वं भूयस्तु किं पृच्छसि राजसिंह २०
अष्टक उ च। किंस्वित्कृत्वा लभते तात लोकान्मर्त्यः श्रेष्ठांस्तपसा विद्यया वा। तन्मे पृष्टः शंस सर्वं यथावच्छुभांल्लोकान्येन
गच्छेत्क्रमेण २१ ॥ ॥ ॥

स्वबहुलत्वात्। न मे विवक्षास्ति महानुभाव अज्ञायामे स्यादस्य प्रज्ञायेय वित्तं मे स्यादस्य कर्म कुर्वीयेति श्रूयमाणा ज्ञापादिभिः एवं बोद्धुमिच्छा मम नास्ति किं तु भूमिं प्राप्यैवं कर्म
मेव साधयिष्यामीति भावः १९ २० एवं स्थूलात्सूक्ष्माच्च देहाद्विवेचितस्य देहिनः उत्तमेव धातुः क्रांतिः गत्यागतयोर्दर्शितां आगतेश्च न मे विवक्षास्तीति पृष्टत्वं चोक्त
मनुपृष्टत्वं चोक्तस्यानप्रापकं तु यायं पृच्छति किंस्विदिति श्रेष्ठान् आहतन्निभूत्यान् तपसा कर्मणा विद्यया उपास्त्या वा २१ ॥ ॥ ॥ ॥

उत्तरमाह सार्द्धेन तपश्चेति दानं चेति । नश्यंति मानेन तमोभिभूताः पुंसः इति तपः आद्यः सप्त स्वर्गस्य द्वाराः मताः अपि पुंसः पुरुषस्य मानेन अहमेव श्रेष्ठः कर्त्तेत्यभिमानेन नश्यंति य
न तेन तमोभिभूताः मानरूपेण तमसाऽभिभूताः वशीकृताः २२ दर्पवशात्कृतेन अध्ययनादिना मोक्षोपयोगिनापि स्वर्गादिप्राप्तुतस्य यावद्धंतीत्याह द्वाभ्यां अधीयान इति २३ ॥

ययातिरुवाच तपश्च दानं च शमो दमश्च ह्रीरार्जवं सर्वभूतानुकंपा स्वर्गस्य लोकस्य वदंति संतो द्वाराणि सप्तैव महांति पुंसां न
श्यंति मानेन तमोभिभूताः पुंसः सदैवेति वदंति संतः २२ अधीयानः पंडितं मन्यमानो यो विद्यया हंति यशः परेषां तस्यांतवंत
श्च भवंति लोका न चास्य तद्ब्रह्म फलं ददाति २३ चत्वारि कर्माण्यभयंकराणि भयं प्रयच्छंत्ययथाकृतानि मानाग्निहोत्रमुत
मानमौनं मानेनाधीतमुत मानयज्ञः २४ न मानमान्यो मुदमाददीत न संतापं प्राप्नुयाच्चावमानात् संतः सतः पूजयंतीह लोके
नासाधवः साधुबुद्धिं लभंते २५ इति दद्यामिति यजेदित्यधीय इति व्रतं इत्येतान्यभयान्याहुस्तानि वर्ज्यानि सर्वशः २६ ॥ ॥

चत्वारीत्यत्र अधीतं ब्रह्मचारिणो धर्मः मौनं यतेः यज्ञाग्निहोत्रे इतरयोर्द्वयोरपि साधारणे २४ अतो मानापमानादिद्वंद्वसहिष्णुर्भवेदित्याह न मानमान्य इति इति दद्यामिति
दांभिकस्य स्वधर्मप्रकाशनाभिनयः । अतस्तप आदि दंभवर्जितं चेन्मोक्षद्वारं नान्यथेत्यर्थः २५ २६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आः
१७८

तपसा विद्ययाविनितयोविषयोः कतरदात्वन्निश्चत्वस्यानं प्रापकमितिपृष्टे तपसस्तत्त्वाराद्दुपकारकत्वमुक्त्वा विद्यायाः साक्षादेवतत्प्रापकत्वमाह येचेतिमनीषिणो मनोनिग्रहशी
लत्वप्रमातुः आश्रयं स्वाध्यासाधिष्ठानं पुराणं पुराणमिव कूटस्थं कार्यकारणवद्धिकारिन भवतीत्यर्थः मानसस्समार्गः प्रणवरसायणं तेन रुद्धमान्तं यद्वत्ते पेविद्वांसो वेदयंतेविदंति
स्वाधीनतामाचातमेवैकेज्ञानीय आत्मानंतं वेदं वेदीमहतीविनष्टिः निष्कलं निष्क्रियं शांतमित्यागमेनानुभवाभ्यां च ज्ञानंति। तद्वत्स्तवः सुषुम्नाकं श्रेयः यस्मात्तेन ब्रह्मणा संयोगेन

येचाश्रयं वेदयंते पुराणं मनीषिणो मानसमार्गरुद्धं तद्धःश्रेयएतेन संयोगेनात्यपरां शांतिं प्राप्नुयुः प्रसन्नेह १७ इत्यादि पूर्वोत्तरयायाते अष्टक
उवाच चरन्गृहस्थः कथमेति धर्मान्कथं भिक्षुः कथमाचार्यकर्मी वानप्रस्थः सत्पथे संनिविष्टो बहून्यस्मिन्संप्रति वेदयंति १ ययातिरु च आहूता
ध्यायी गुरुकर्मस्वचोद्यः पूर्वोत्थायी चरमं चोपशायी मृदुर्दांतो धृतिमानप्रमत्तः स्वाध्यायशीलः सिध्यति ब्रह्मचारी २ धर्मागतं प्राप्य धनं यजेत दद्या
त्सदैवातिथीन्भोजयेच्च अनाददानश्च परैरदत्तं सैषा गृहस्थोपनिषत्पुराणी ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॐ

नरैक्यं प्राप्य परां शांतिं कैवल्यं प्राप्नुयुस्ते इह जीवन्त एव देहे प्रेत्य देहाभिमानाद्व्युत्थायतत्वाच स्फूर्तिः शरीरात्समुत्थाय परं ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत इति १७
अध्यायः। चरन्निति। अस्मिन्सद्धर्मविषये बहूनि प्राप्तिद्वाराणि वदयंति वैदिकाः १ चत्वारि कर्माणि अभयंकराणीत्याश्रमकर्मणामभयंकरत्वमुक्त्वा तदेव विस्तरेणाह। आहू
ताध्यायीत्यादिना २ .

राम०
१७८

४ अनोकशायी शून्यागारदेवालयकन्दरशालादौ गृहस्यागारभिन्नेस्थाने शयीन ओक इति सलोपश्चार्षः लघुः परिग्रहशून्यः ५ यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेदिति श्रु
त्युक्तेः परिग्रहत्यागकालमाह रात्र्येति । लोक्यन्त इति लोकाः शब्दाद्या विषयाः ययैव रात्र्या यदैवअभिजिता लब्धीकृताः सुखाः सुखावहा अपि कामा अभिजिता वशवर्त्तिनोपि ता
मेव रात्रिं न देव सर्वपरिग्रहं सन्न्यस्यारण्यसंस्थः अथयदहरराणायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदरश्चह वैण्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवीति श्रुतिप्रसिद्धं

स्ववीर्यजीवी वृजिनान्निवृत्तो दाता परेभ्यो न परोपतापी तादृङ्मुनिः सिद्धिमुपैति मुख्यां वसन्नरण्ये नियताहारचेष्टः ४ अशिल्पजी
वी गुणवांश्चैव नित्यं जितेन्द्रियः सर्वतो विप्रमुक्तः अनोकशायी लघुरल्पप्रचारश्चरन्देशानेकचरः स भिक्षुः ५ रात्र्याययावाभिजिता
श्च लोका भवन्ति कामा अभिजिताः सुखाश्च तामेव रात्रिं प्रयतेत विद्वानरण्यसंस्थो भवितुं यतात्मा ६ दशैव पूर्वान्दश चापरांश्च ज्ञाती
न्तथात्मानमथैकविंशं अरण्यवासी सुकृते दधाति विमुच्यारण्ये स्वशरीरधातून् ७ अष्टक उवाच कति स्विदेव मुनयः कति मौना
नि चाप्युत भवन्तीति तदाचक्ष्व श्रोतुमिच्छामहे वयं ८ ॥

ब्रह्मनिष्ठं कर्तुं यतेतेत्यर्थः ६ अरण्यवासी हार्दब्रह्मनिष्ठः तत्रैव हार्दे शरीरधातून्स्थूलसूक्ष्मकारणानि विमुच्य प्रविलाप्य तमपि हार्दं सुकृते निष्कले ब्रह्म
णि तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति श्रुतिप्रसिद्धे चिदेकरसे दधाति प्रविलापयति ७ सर्वेषामाश्रमेषु सिद्धिरस्तीत्युक्तेऽरण्य आपद्येत सन्न्यासे चात्यादरो दर्शितस्तत्किं
तत्रैव मोक्षोऽस्तु नान्याश्रमान्तरेष्वपीति संशयानः पृच्छति । कतीति मुनयो मोक्षिणः मौनानि मोक्षमार्गाः ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

योगी ज्ञानी चेति द्वौ मुनी इत्याह। अरण्ये इति। अरण्ये वसतो निर्गतिस्पृहस्य योगिनः ग्रामो वा ह्यं वस्तु एष्टतः समीपत एव भवति योगप्रभावात्सर्वं महत्त्वात्तस्य यः ग्रामे लोके वसतो मायापुरद
र्शिन इव द्विचन्द्रन्यायेन तत्त्वाधिष्ठानदृष्टिर्नित्यमप्रमुषिता सा तस्यार्थः ९ द्वयमप्येतदाश्चर्यमिति मत्वा पृच्छति कथमिति १० आद्यं तीव्रवैराग्यपूर्वकं योगमभ्यस्यतः सुलभ
मित्याह न ग्राम्यमिति ११ द्वितीयं विवेकिनः सुलभमित्याह अनग्निरनिकेत इति। अनग्निः सन्यासी अनिकेतः कुटीचकव्यावृत्तः परमहंसः अत एव अगोत्रचरणः गो

यथा तिष्ठ च अरण्ये वसतो यस्य ग्रामो भवति पृष्ठतः ग्रामो वा वसतोऽरण्ये स मुनिः स्यात्तु नराधिप ९ अष्टक उ च कथं स्विद्वसतोऽरण्ये
ग्रामो भवति पृष्ठतः ग्रामो वा वसतोऽरण्ये कथं भवति पृष्ठतः १० ययातिष्ठ च न ग्राम्यमुपयुञ्जीत य आरण्यो मुनिर्भवेत् तथास्य वस
तोऽरण्ये ग्रामो भवति पृष्ठतः ११ अनग्निरनिकेतश्चाप्यगोत्रचरणो मुनिः कौपीनाच्छादनं यावत्तावदिच्छेच्च चीवरं १२ याव
त्प्राणाभिसंधानं तावदिच्छेच्च भोजनं तथास्य वसतो ग्रामेऽरण्यं भवति पृष्ठतः १३ यस्तु कामान्परित्यज्य त्यक्तकर्मा जितेन्द्रियः
आतिष्ठेच्च मुनिर्मौनं स लोके सिद्धिमाप्नुयात् १४ ॥

त्रं जन्मवंशः चरणं विद्यावंशः गत व्यपदेशः स्वस्य कौपीनेति स्पष्टार्थं १२ एवंप्रकारेण ग्रामेऽपि वसतो विवेकिनोऽरण्यमेव समीप इत्याह तथास्येति॥ १३
त्यक्तकामकर्मा जितेन्द्रियो मौनं योगविवेकान्यतरदभ्यस्यन् सिध्यतीत्याह यस्त्विति १४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धौतेति धौतदंतं शुद्धाहारं आहारशुद्धौ सत्वशुद्धिरिति श्रुतेस्तदपेक्षणात्। कृत्तनखत्वं चाहिंसासाधनं। अत एव सदा स्नातं निमग्नं शुद्धं चित्तं। अलंकृतं योगैश्वर्येण शमा
दिना च। असितं वासनाबंधशून्यं सितकर्माणां हिंसायुक्तं धर्ममपि त्यजंतं यं यं लोकं मनसा संविभाति विशुद्धसत्वः कामयते यांश्च कामान् तं तं लोकं जयते तांश्च का
मान् तस्मादात्मज्ञं ह्यर्चयेद्भूतिकाम इति श्रुतेः सर्वोपि तमर्चितुमर्हतीति ७५ मंदाधिकारिणामाह द्विजयायत योपि कर्तव्यमित्याह तपसेति। इमं वैराग्येण जित्वा तु

धौतदंतं कृत्तनखं सदा स्नातमलंकृतं असितं सितकर्माणं कस्तमर्हति नार्चितुं ७५ तपसा कर्षितः क्षामः क्षीणमांसास्थि
शोणितः सर्वलोकमिमं जित्वा लोकं विजयते परं ७६ यदा भवति निर्द्वंद्वो मुनिर्मौनं समास्थितः अथ लोकमिमं जित्वा लो
कं विजयते परं ७७ आस्येन तु यदाहारं गोवन्मृगयते मुनिः अथास्य लोकः सर्वोयं सोमृतत्वाय कल्पते ७८ इ दि वं उ
त्तरयायाते ॥

लंकृतं परं स्वर्गं विजयते प्राप्नोति ७६ मध्यमं प्रतिप्राह यदा त्विति निर्द्वंद्वः सुखदुःखमानापमानादिद्वंद्वदुःखरहितः मौनं समास्थितो ध्यानमनुतिष्ठन् मद इमं लोकं जित्वा
प्रविलाप्य परं लोकं ब्रह्म विजयते प्राप्नोति। ७७ उत्तमं प्रति प्राह आस्येनेति। मुखेनैवाहारं मृगयते न तु रसे सज्जते एवं मुमुक्षुर्बालस्तनयावत् विषयान् हस्तेनापि न गृह्णा
ति मनसापि च निष्ठत्वात् असन् चक्षुः अचक्षुरिव इत्यादि श्रुतेः। अथास्य लोकः सर्वोपि आत्मा भवति सर्वस्यात्मा भवति सर्वमस्यात्मा भवतीति श्रुतेः। अतः सोमृतत्वाय कल्पते
७८ अध्यायः ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री· ९८०

कनर इति एतयोर्योगिज्ञानिनोर्मध्ये देवानां महात्मतां ब्रह्मप्राप्तिः आत्मा ह्येषां स भवतीति श्रुतेः एषां देवानां सः विद्वानिति श्रुतिपदयोरर्थः धावतोः यतमानयोः कः पूर्वं कृतकृत्यो भवतीत्यर्थः १ उत्तरं अनिकेत इति संयतः साधारणध्यानसमाधिमान् गृहस्थेषु वसन्नपि स्वधर्मसंयतः २ अनिकेतो निस्पृहो गृहस्थो वा योगी मुच्यत इति पूर्वार्धार्थः ज्ञानी पूर्वं कृतकृत्यस्तु योगी मुच्यत इत्युत्तरार्धार्थः। अयं भावः ज्ञानिनः श्रुतियुक्तिभ्यां जगन्मिथ्यात्वनिश्चयात् क्षणिकेनापि निर्विकल्पसाक्षात्कारेण ब्रह्मात्मैक्यनिश्चयो भवति योगिनस्तु तथा वासनानिर्विकल्पसमाध्यभ्यासबलेन द्वैतविस्मरणं संपादनीयमिति ताभ्यां बहुसाध्या मुक्तिरिति। अनेनास्मिन्न जन्मन्यलब्धे तत्त्वभूमेः जन्मान्तरेति

अष्टक उ च कनरस्त्वनयोः पूर्वं दिवा नामेति सात्मतां उभयोर्द्धावतो राजन् सूर्याचंद्रमसोरिव १ यथानिल च अनिकेतो गृहस्थेषु कामवृत्तेषु संयतः ग्राम एव वसन्नभिज्ञस्तयोः पूर्वतरं गतः २ अप्राप्य दीर्घमायुस्तु प्राप्तो विकृतिं चरन् तप्यते यदि तत्कृत्वा च रमोन्यत्र यत्नतः ३ पापानां कर्मणां नित्यं बिभ्यद्यः स्यान्मानवः सुखमप्याचरन्नित्यं सोत्यंतं सुखमेधते ४॥ ॥

पितुर्ज्ञानिनो मोक्षमाह। अप्राप्येति आयुः साधनं कालं वा दीर्घं तत्त्वविधनिष्ठापर्याप्तं विकृतिं दिव्या दिव्यविषयभोगं योगसिद्धिबलेन चरेत् सोपि सोमयदिव्यमस्मा त्तापं प्राप्नः सन्तु न योगं चरन्ति इह जन्मनि जन्मान्तरे वा योगभ्रष्टस्मृतिप्रमाणादित्यर्थः ३ ज्ञानिनस्तत आस्तिक्यमाह। पापानामिति यस्तु मानवो ज्ञानी नित्यं अविक्ता शिवक्तब्रह्माख्यं बिभ्यत् तत्त्वमसीति शास्त्रात् आत्मनस्तिनाववधारयेत्। स पापानां कर्मणां कर्मणि षष्ठी। तानि सुखं यथेष्टं आचरन्नपि मुच्यत एवेत्यर्थः न लिप्यते कर्मणा पापके राम०
न हत्वापि स इमांल्लोकान् हन्ति न निबध्यत इत्यादिशास्त्रात् ४ ॥ ९८०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इदं यदस्मा प्रोमोक्षेच्छया धर्ममेव सेवेतेत्याहुस्तदाहतिया पुरुषो नर्थबुद्धिर्नास्ति अर्थे मोक्षे बुद्धिर्यस्य सतथाभूतः सन्स्वर्गाद्यर्थं धर्मं सेवेत तमेव वनेच्छं शंसं असत्यं च मुमुक्षाहीनत्वा
दनित्यफलत्वाच्च विविदिषंति यज्ञेन दानेनेत्यादिश्रुतिसिद्धधर्मस्य मोक्षहेतुत्वं परित्यज्य काम्यधर्मकृत आत्मानं नानादुःखमये संसारे पातयित्वा घ्नंतीत्यर्थः। एवमनीशस्य विजितेंद्रिय
स्यार्थधनमपि न शंसमसत्यं चायत्नुमोक्षार्थं करणं तदार्जवं कर्मणामनुचितं फलं तदेव समाधिः योगसिद्धिमूलं तदार्यं तदेवगम्यं प्राप्यं ज्ञानसाधनमित्यर्थः कगतो अ

तद्वैतच्छंसं तत्सत्यमाहुर्यः सेवते धर्ममनर्थबुद्धिः अपेक्ष्यमीशस्तत्वैव राजन्स्तदार्जवं समाधिस्तदार्यं ५ अष्टकउ च के
नाघ दूतः प्रहितोसि राजन्युवा स्रग्वी दर्शनीयः सुवर्चाः कुत आयातः कतरस्यां दिशि त्वमुताहोस्वित्पार्थिवं स्थानमस्ति ६ ययातिरु
च इमं भौमं नरकं क्षीणपुण्यः प्रवेष्टुमुर्वीं गगनाद्विप्रहीनः उक्त्वाहं वः प्रपतिष्याम्यनंतरं त्वरंति मां लोकपाला ब्रह्मणो ये ७ सतां स
काशे तु वृतः प्रपातस्तैः संपतागुणवंतस्तु सर्वे शक्राच्च लब्धो हि वरो मयैष पततो भूमितले नरेंद्र ८ अष्टकउ च पृच्छामि त्वा
मा प्रपत प्रपातं यदि लोकाः पार्थिवसंति मेऽत्र यद्यंतरिक्षे यदि वा दिवि स्थिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्मात् अहल्लोरार्पतद्वयोरपि योगज्ञानमार्गयोर्मूलं निष्कामधर्मसेवनमर्थः ५ केन कतरस्यां दिशि प्रहितोसि आत्मन्वयः ६ विप्रहीणः च्युतः उक्त्वा आपृच्छ्य वः
युष्मान् ७ ८ प्रयातं पतितं त्वा मा प्रपत पातं मा प्राप्नुहीत्यर्थः कषादिना कृत्स्नप्रयोगः समुल्लंघ्य तं न्यवधीद्दर्शी अन्तरिक्षस्थिता लोकाः भोग्यविषयाः दिवि नक्षत्रे अंतरि
क्षेन क्षत्रमंडलादौ हैः स्वर्गसिद्धस्थानं तदभिज्ञे ९ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १८१ १० आक्रम आक्रमस्व ११ ब्राह्मणोपि ब्रह्मवित्ता वेदविदेव प्रतिग्रहे वर्त्तेत न नन्वनः । अस्माद्विधस्तु नैव वर्त्तेतेत्यर्थः १२ कृपणो यो ज्ञात्वा दैन्ययुक्तः वीरस्य
विषयादिग्विजयिनः पत्नी तत्र कर्मभ्रमो साधु सत्कर्म विविधित्समानः कर्त्तुमिच्छन् किमु कथं चरेयं नैव कुर्यामित्यर्थः ।। विविस्समानेति पाठे तत्र स्वर्गे साधु लघु मिच्छ

ययातिरु च यावत्पृथिव्यां विहितं गवाश्वं सहारण्यैः पशुभिः पर्वतैश्च तावल्लोका दिवि ते संस्थिता वै तथा विजानीहि नरेन्द्रसिंह १०
अष्टक उ च तांस्ते ददामि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोका दिवि राजेन्द्र सन्ति यद्यन्तरिक्षे यदि वा दिवि श्रितास्तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोह ११ य
यातिरु च नास्मद्विधो ब्राह्मणो ब्रह्मविच्च प्रतिग्रहे वर्त्तते राजमुख्य यथा प्रदेयं सततं द्विजेभ्यस्तथा ददं पूर्वमहं नरेन्द्र १२ नाब्राह्मणः
कृपणो जातु जीवेद्या चापि स्याद्ब्राह्मणी वीरपत्नी सोहं नैवाकृतपूर्वं चरेयं विधित्समानः किमु तत्र साधु १३ प्रतर्दन उ च पृच्छामि
त्वां स्पृहणीयरूप प्रतर्दनोहं यदि मे सन्ति लोकाः यद्यन्तरिक्षे यदि वा दिवि श्रिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये १४ ययातिरु च सन्ति लो
का बहवस्ते नरेन्द्र अप्येकैकः सप्त सप्ताप्यहानि मधुच्युतो घृतपृक्ता विशोकास्ते नान्तवन्तः प्रतिपालयन्ति १५ प्रतर्दन उ च तांस्ते
ददानि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवन्तु यद्यन्तरिक्षे यदि वा दिवि श्रितास्तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोहः १६ ॥ ॥ ॥

न १३ १४ प्रत्येकं सप्त सप्ताप्यहानि सेविताः स्मेतो नो नान्तवन्तः मधुच्युतः सुखस्रवाः घृतपृक्ताः ते त्वां प्रतिपालयन्ति प्रतीक्षन्ते १५ १६ ॥ ७ ॥ राम॰ १८१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्शंसेनिंघं १७ १८ अन्यैः राजभिः यत्प्रतिग्रहाख्यं न कृतं तन्न अपूर्वं प्रथमं अहमेव कथं कुर्यामितिभावः १९ अध्यायः पृच्छामीति १ यत्पानतपते प्रकाशय
ति २ ३ शिशुमारप्रधानात्कालाच क्रांतः शंकमानः अहस्य रात्रिस्य उभे च संध्ये धर्मस्य ज्ञानातितरसत्वं त्वमित्युक्तं मिथ्याक्रयात्मकेकायस्वं दुल्लरमितिभा

ययातिरु च नतुल्यतेजाः सुकृतं कामये तयोगन्द्रमं पार्थिव पार्थिवः सन्दैवादेशादापदं प्राप्य विद्वांस्त्वरेन्नृशंसं नहि ज्ञातु राजा
१७ धर्म्यं मार्गं यतमानो यशस्यं कुर्यान्नृपो धर्ममवेक्षमाणः नमद्विधो धर्मबुद्धिः प्रजानन्न कुर्यादेवं कृपणं मां यथात्थ १८ कुर्या
दपूर्वं न कृतं यदन्यैर्विधित्समानः किमु तत्र साधु ब्रुवाणमेवं नृपतिं ययातिं नृपोत्तमो वसुमनाब्रवीति १९ इत्यादिपर्वणि उत्तर
यायाते वसुमानुवाच पृच्छामि त्वा वसुमना रौषदश्विर्यद्यस्ति लोको दिवि मे नरेंद्र यद्यन्तरिक्षे प्रथितो महात्मन् क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य ध
र्मस्य मन्ये १ ययातिरु च यदन्तरिक्षं पृथिवी दिशश्च यत्तेजसा तपते भानुमांश्च लोकास्तावन्तो दिवि संस्थिता वै ते नान्तवन्तः प्रतिपा
लयंति २ वसुमानु च तांस्ते ददानि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवन्तु क्रीणीष्वैनांस्तृणकेनापि राजन्प्रतिग्रहस्ते यदि धी
मन्नदुष्टः ३ ययातिरु च न मिथ्याहं विक्रयं वै स्मरामि वृथा गृहीतं शिशुकाच्छंकमानः कुर्यां न चैवाकृतपूर्वमन्यैर्विधित्समानः
किमु तत्र साधुः ४ ॥

वः शिशुकः शिशुमारेस्यादिति मेदिनी शिशुकाच्छंद्वालकादितिवा ४ ५ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा· १८२

परीसमानान्याचकानन्नावमंस्थानावमानेकृतवानस्मिस्वनवंतःप्रख्यातान्हत्पर्यः ७ ८ गंतारःसत्वाभस्यामःनरकंभूर्लोकं १० पतत्वंकर्त्तुनाभिजा

वसुमानु च तांस्त्वंलोकान्प्रतिपद्यस्वराजन्मयादत्तान्यदिनेष्टः क्रमस्व अहंनतान्वैप्रतिगंतानरेंद्रसर्वेलोकास्तववैभवंतु ५
शिबिरुवाच पृच्छामित्वांशिबिरौशीनरोहंममापिलोकायदिसंतीहतात यद्यंतरिक्षेयदिवादिविश्रिताः क्षेत्रज्ञंत्वांतस्यधर्मस्यमन्ये
६ ययातिरुवाच नपत्स्वेवाचाहृदयेनापिसाधून्परीसमानान्नावमंस्थानरेंद्र तेनानंतादिविलोकाःश्रितास्तेविद्युद्रूपाःस्वनवंतोम
होतः ७ शिबिरु च तांस्त्वंलोकान्प्रतिपद्यस्वराजन्मयादत्तान्यदिनेष्टः क्रमस्व नचाहंतान्प्रतिपत्स्येहदत्वाप्यत्रगत्वानानुशोचं
तिधीराः ८ ययातिरु च यथात्वमिंद्रप्रतिमप्रभावस्तेचाप्यनंतानरदेवलोकाः तथाद्यलोकेनरमेन्यदत्तेतस्माच्छिबेनाभिनं
दामिदायं ९ अष्टकउवाच नचेदेकैकशोराजंल्लोकान्नःप्रतिनंदसि सर्वेप्रदायभवतेगंतारोनरकंवयं १० ययातिरु
च यदर्हायदत्तयत्वंसंतःसत्याभिनंदिनः अहंतुवाभिनंदामियत्कृतंनमयापुरा ११ अष्टकउ च कस्यैतेप्रतिदृश्यंतेरथाः
पंचहिरण्मयाः यानारुह्यनरालोकानभिवांछंतिशाश्वतान् १२ ययातिरु च युष्मानेतेवहिष्यंतिरथाःपंचहिरण्मयाः उच्चैः
संतःप्रकाशंतेज्वलंतोग्निशिखाइव १३ अष्टकउ च आतिष्ठस्वरथान्राजन्विक्रमस्वविहायसं वयमप्यनुयास्यामोयदाका
लोभविष्यति १४ ययातिरुवाच सर्वैरिदानींगमनीयंसहस्वर्गजितोवयं एषनोविरजःपंथादृश्यतेदेवसद्मनः १५ ॥ ॥

नाभिनांगीकरोमि १२ प्रकाशंतेदृश्यंतेज्वलंतोदीप्यमानाः १२ १३ १४ १५ ॥ ॥ ॥

राम० १८२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ देवयानायब्रह्मलोकमार्गप्राप्तयेयावत्सर्वस्वंअददत्सर्वस्वत्यागीत्यर्थः।अन्येपित्र्यशोचैवगन्ताइत्यापीतेज्ञेयं १८ सौम्यमक्रूरत्वंविविदित्सापालनेच्छा १९
सत्यमेवश्रेयःसाधनमितिविधातुंपूर्वोक्तप्रश्नोनोअनुवदतिअथाष्टकइत्यादिना। २० प्रकाशंप्रागुक्तमपिस्पष्टतरं २१ छादनंजीविकालेनपरिधानं।अतीत

वैशंपायनउवाच तेधिरूढाहयान्दिव्यान्सर्वेप्रपातान्नृपसत्तमाः आक्रमंतोदिवंभाभिर्द्धर्मेणावृत्यरोदसी १६ अष्टकउवाच अहंमन्येपूर्वमे
कोस्मिगंतासखाचेंद्रःसर्वथामेमहात्मा कस्मादेवंशिबिरौशीनरोयमेकोत्यगात्सर्ववेगेनवाहान् १७ ययातिरुवाच अददद्देवया
नायपावद्वित्तमविंदत उशीनरस्यपुत्रोयंतस्माच्छ्रेष्ठोहिवःशिबिः १८ दानंतपःसत्यमथापिधर्मोह्रीःश्रीःक्षमासौम्यमथोविवित्सा
राजन्नेतान्यप्रमेयाणिराज्ञःशिबेःस्थितान्यनृशंसबुद्धेः एवंवृत्तोह्रीनिषेधश्चयस्मात्तस्माच्छिबिरत्यगाद्वैरथेन १९ वैशंपा
यनउवाच अथाष्टकःपुनरेवान्वपृच्छन्मातामहंकौतुकेनेंद्रकल्पं पृच्छामित्वांनृपतेब्रूहिसत्यंकुतश्चकश्चासिसुतश्चकस्य कृ
तंत्वयायद्धिनतस्यकर्तालोकेत्वदन्यःक्षत्रियोब्राह्मणोवा २० ययातिरुवाच ययातिरस्मिनहुषस्यपुत्रःपूरोःपितासर्वभौमस्त्विहासं
गुह्यंचार्थंमामकेभ्योब्रवीमिमातामहोहंभवतांप्रकाशं २१ सर्वामिमांपृथिवींनिर्जिगायप्रदामहंछादनंब्राह्मणेभ्यः मेध्यानश्वाने
कशतान्सुरूपांस्तदादेवाःपुण्यभाजोभवंति २२ ॥

फलत्वाद्धस्यस्वधर्मस्यस्वमुखेनकीर्त्तनंनदोषः।अन्यथाधर्मःक्षरतिकीर्त्तनादित्युक्तेःश्रेयसेस्यात्तमस्त्वेहंत्वाविपिनंब्राह्मणेभ्यइतिपाठेब्राह्मणेभ्योदत्वाविपि
नंवनंप्रस्थेहंप्रस्थानंकृतवानस्मि।अभ्यासलोपआर्षः मेध्यानश्वानस्यदादेवमुतस्मउपजंतितदादेवाःसंपुण्यवंतंभजंतीत्यर्थः २२ ॥ ॥ ॥

त्य

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२७ ३ श्री म वा प्र स पा धु ध व ई वं वं श्रीगोविंदसूरिसूनोः श्रीनीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे उत्तरयायातार्थप्रकाशः भगवन्निति ५ चतुरं

अदामहं पृथिवीं ब्राह्मणेभ्यः पूर्णामिमामखिलां वाहनेन गोभिः सुवर्णेन धनैः श्च मुख्यैस्तदाददं गाः शतमर्बुदानि २३ सत्येन मे द्यौ
श्च वसुंधरा च तथैवाग्निर्ज्वलते मानुषेषु न मे वृथा व्याहृतमेव वाक्यं सत्यं हि संतः प्रतिपूजयंति २४ यदष्टक प्रब्रवीमीह सत्यं प्रतर्दनं चौ
षदश्विं तथैव सर्वे च लोका मुनयश्च देवाः सत्येन पूज्या इति मे मनोगतं २५ यो नः स्वर्गजितः सर्वान्यथावृत्तं निवेदयेत् अनसूयुर्द्वि
जाग्र्येभ्यः स लभेन्नः सलोकतां २६ वैशंपायन उवाच एवं राजा स महात्मा ह्यतीव स्वैर्दौहित्रैस्तारितो मित्रसाहः त्यक्त्वा महीं पर
मोदारकर्मा स्वर्गं गतः कर्मभिर्व्याप्य पृथ्वीं इत्यादिपर्वणि उत्तरयायाते समाप्तं जनमेजय उ च भगवन् श्रोतुमिच्छामि पूरोर्वं
शकरान्नृपान् यद्वीर्यान्यादृशांश्चापि यावंतो यत्पराक्रमान् १ न ह्यस्मिन् शीलहीनो वा निर्वीर्यो वा नराधिपः प्रजाविरहितो वा
पि भूतपूर्वः कथंचन २ तेषां प्रथितवृत्तानां राज्ञां विज्ञानशालिनां चरितं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण तपोधन ३ वैशंपायन उ च
हंत ते कथयिष्यामि यन्मां त्वं परिपृच्छसि पूरोर्वंशधरान्वीरान् शक्रप्रतिमतेजसः भूरिद्रविणविक्रांतान् सर्वलक्षणपूजितान् ४
प्रवीरेश्वररौद्राश्वास्त्रयः पुत्रा महारथाः पूरोः पौष्ट्यामजायंत प्रवीरो वंशकृत्ततः ५ मनस्युरभवत्तस्माच्छूरसेनीसुतः प्रभुः पृथि
व्याश्चतुरंताया गोप्ता राजीवलोचनः ६ ॥

तायाः चतुः समुद्रावच्छिन्नायाः ६ ॥ ॐ ॥ श्रीरामो जयति ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२० वितथं विगतस्तस्याभावो जनकस्मादृशं यत्र तत्रादृशंपुत्रजन्म २१ २२ २३ २४

शङ्कुः संहननो वाग्मी सौवीरीतनयास्त्रयः ७ मनस्योरभवन्पुत्राः शूराः सर्वे महारथाः अप्रमानुप्रमत्तयोनिस्त्वक्षेयो मनस्वि
नः ८ रौद्राश्वस्य महेष्वासा दशाप्सरसि सूनवः यज्वानो जज्ञिरे शूराः प्रजावन्तो बहुश्रुताः ९ सर्वे सर्वास्त्रविद्वांसः सर्वे धर्मपरा
यणाः ऋचेयुरथ कक्षेयुः कृकणेयुश्च वीर्यवान् १० स्थंडिलेयुर्वनेयुश्च जलेयुश्च महायशाः तेजेयुर्बलवान्धीमान्सत्येयुश्चेंद्र
विक्रमः ११ धर्मेयुः सन्नतेयुश्च दशमो देवविक्रमः अनाधृष्टिरभूत्तेषां विद्वान्भुवि तथैकराट् ऋचेयुरथ विक्रांतो देवाना
मिव वासवः १२ अनाधृष्टिसुतस्त्वासीद्राजसूयाश्वमेधकृत् मतिनार इति ख्यातो राजा परमधार्मिकः १३ मतिनारसुता राजं
श्चत्वारोऽमितविक्रमाः तंसुर्महानतिरथो द्रुह्युश्चाप्रतिमद्युतिः १४ तेषां तंसुर्महावीर्यः पौरवं वंशमुद्वहन् आजहार यशो
दीप्तं जिगाय च वसुंधरां १५ ईलिनं तु सुतं तंसुर्जनयामास वीर्यवान् सोपि कृत्स्नामिमां भूमिं विजिग्ये जयतां वरः रथंतर्यां सु
तान्पंच पंचभूतोपमांस्ततः ईलिनो जनयामास दुष्यंतप्रमुखान्नृपान् १६ दुष्यंतं शूरभीमौ च प्रवसुं वसुमेव च तेषां ज्येष्ठोभवद्रा
जा दुष्यंतो जनमेजय १८ दुष्यंताद्भरतो जज्ञे विद्वांछाकुंतलो नृपः तस्माद्भरतवंशस्य विप्रतस्थे महद्यशः १९ भरतस्ति
सृषु स्त्रीषु नव पुत्रानजीजनत् नाभ्यनंदंत तान्राजा नानुरूपा ममेत्युत २० ततस्तान्मातरः क्रुद्धाः पुत्रान्निन्युर्यमक्षयं तत
स्तस्य नरेंद्रस्य वितथं पुत्रजन्म तत् २१ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १८४

२४ सर्वैःसर्वसंज्ञैर्यज्ञैः २५ ३३ व्रजनत्तृपिरायोरित्यक्षराधिकमार्षं ३४ आर्क्षेऋक्षपुत्रे ३५ ॥

ततोमहद्भिःक्रतुभिरीजानोभरतस्तदा लेभेपुत्रंभरद्वाजाद्भुमन्युंनामभारत २२ ततःपुत्रिणमात्मानंज्ञात्वापौरवनंदनः भुमन्युं
भरतश्रेष्ठंयौवराज्येभ्यषेचयत् २३ ततोदिविरथोनामभुमन्योरभवत्सुतः सुहोत्रश्चसुहोताचसुहविःसुयजुस्तथा पुष्करिण्यामृ
चीकश्चभुमन्योरभवन्सुताः २४ तेषांज्येष्ठःसुहोत्रस्तुराज्यमापमहीक्षितां राजसूयाश्वमेधाद्यैःसोयजद्बहुभिःसवैः २५ सु
होत्रःपृथिवींकृत्स्नांबुभुजेसागरांबरां पूर्णांहस्तिगवाश्वैश्चबहुरत्नसमाकुलां २६ ममज्जेवमहीतस्यभूरिभारावपी
डिता हस्त्यश्वरथसंपूर्णामनुष्यकलिलाभृशं २७ सुहोत्रेराजनितदाधर्मतःशासतिप्रजाः चैत्ययूपांकिताचासीद्भू
मिःशतसहस्रशः प्रवृद्धजनसस्याचसर्वदैवव्यरोचत २८ ऐक्ष्वाकीजनयामाससुहोत्रात्पृथिवीपतेः अजमीढंसुमीढं
चपुरुमीढंचभारत ३० अजमीढोवरस्तेषांतस्मिन्वंशःप्रतिष्ठितः षट्पुत्रान्सोप्यजनयत्तिसृषुस्त्रीषुभारत ३१ ऋक्षं
धूमिन्यथोनीलीदुष्यंतपरमेष्ठिनौ केशिन्यजनयज्जह्नुंसुतौचजनरूपिणौ ३२ तथेमेसर्वपांचालादुःषंतपरमेष्ठिनोः अन्व
याःकुशिकाराजन्जह्नोरमिततेजसः ३३ जनरूपिणयोर्ज्येष्ठमृक्षमाहुर्जनाधिपं ऋक्षात्संवरणोजज्ञेराजन्वंशकरः
सुतः ३४ आर्क्षेसंवरणेराजन्प्रशासतिवसुंधरां संक्षयःसुमहानासीत्प्रजानामितिनःश्रुतं ३५ ॥ ॥ ॥

राम॰ १८४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्षयैः नाशहेतुभिः क्षुन्मृत्युभिः ३६ ३७ अभ्ययात्तं संवरणं तं संवरणमेव ३८ पलायत अडभावश्चार्षः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

म ४

अशीर्यत ततो राष्ट्रं क्षयैर्नानाविधैस्तदा क्षुन्मृत्युभ्यामनावृष्ट्या व्याधिभिश्च समाहतं ३६ अभ्यघ्नन्भारतांश्चैव सपत्नानां
बलानि च चालयन्वसुधां चेमां बलेन चतुरंगिणा ३७ अभ्ययात्तं च पांचाल्यो विजित्य तरसा महीं अक्षौहिणीभिर्द
शभिः स एनं समरेऽजयत् ३८ ततः सदारः सामात्यः सपुत्रः ससुहृज्जनः राजा संवरणस्तस्मात्पलायत महाभयात् ३९
सिंधोर्नदस्य महतो निकुंजे न्यवसत्तदा नदीविषयपर्यंते पर्वतस्य समीपतः तत्रावसन्बहून्कालान्भारता दुर्गमाश्रिताः
तेषां निवसतां तत्र सहस्रं परिवत्सरान् ४१ अथाभ्यगच्छद्भरतान्वसिष्ठो भगवानृषिः तमागतं प्रयत्नेन प्रत्युद्गम्याभि
वाद्य च ४२ अर्घ्यमभ्याहरंस्तस्मै ते सर्वे भारतास्तदा निवेद्य सर्वमृषये सत्कारेण सुवर्चसे ४३ तमासने चोपविष्टं रा
जा वव्रे स्वयं तदा पुरोहितो भवान्नः स्याद्राज्याय प्रयतेमहि ४४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आमित्रंगीकारो। विषाणावनगिरिस्तंगवतश्चैष्टभूतं ४५ वलिभृतःकरदान ४६ ४७ सौरीसूर्यकन्या ४८ ४९ ५० अभिष्यंतस्यावि विक्षित्दितिसंज्ञांतरं

आमित्रेयेवंवसिष्ठोपिभारतानभ्यपद्यत अथाभ्यषिंचत्साम्राज्येसर्वक्षत्रस्यपौरवं विषाणभूतंसर्वस्यांपृथिव्यामितिनःश्रुतं
४५ भरताध्युषितंपूर्वंसोध्यतिष्ठत्पुरोत्तमं पुनर्वलिभृतश्चैवचक्रेसर्वमहीक्षितः ४६ ततःसपृथिवींप्राप्यपुनरीजेमहावलः
आजमीढोमहायज्ञैर्वहुभिर्भूरिदक्षिणैः ४७ ततःसंवरणात्सौरीतपतीसुषुवेकुरुं राजत्वेतंप्रजाःसर्वाधर्मज्ञइतिवव्रिरे ४८
तस्यनाम्नाभिविख्यातंपृथिव्यांकुरुजांगलं कुरुक्षेत्रंसतपसापुण्यंचक्रेमहातपाः ४९ अश्ववंतमभिष्यंतंतथाचैत्ररथं
मुनिं जनमेजयंचविख्यातंपुत्रांश्चास्यानुशुश्रुम पंचैतान्वाहिनीपुत्रान्व्यजायतमनस्विनी ५० अविक्षितःपरिक्षित्तुशव
लाश्वश्चवीर्यवान आदिराजोविराजश्चशाल्मलिश्चमहावलः उच्चैःश्रवाभंगकारोजितारिश्चाष्टमःस्मृतः ५१ एतेषा
मन्ववायेतुख्यातास्तेकर्मजैर्गुणैः जनमेजयादयःसप्तथैवान्येमहारथाः ५२ परीक्षितोऽभवन्पुत्राःसर्वेधर्मार्थकोविदाः कक्ष
सेनोग्रसेनौतुचित्रसेनश्चवीर्यवान ५३ इंद्रसेनःसुषेणश्चभीमसेनश्चनामतः जनमेजयस्यतनयाभुविख्यातामहावलाः ५४
धृतराष्ट्रःप्रथमजःपांडुर्वाह्लीकएवच निषधश्चमहातेजास्तथाजांबूनदोवली ५५ ॥

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

५६ ५७ सुतानांकुंडिकादीनांमध्योसुतानाङ्कुरितिपाठेतुसुतानांतेभ्यो वान्वीस्यमाराणामध्यितानाङ्कुरितिव्याख्येयं ५८ ५९ अध्यायः स्मृतइति ७ ॥

कुंडोदरः पदातिश्चवसातिश्चाष्टमःस्मृतः सर्वेधर्मार्थकुशलाःसर्वभूतहितेरताः ५६ धृतराष्ट्रोपराजासीत्तस्यपुत्रोथकुंडिकः
हस्तीवितर्कःक्राथश्चकुंडिनश्चापिपंचमः ५७ हविःश्रवास्तथेंद्राभः सुमन्युश्चापराजितः धार्तराष्ट्रसुतानांतुत्रीनेतान्प्रथितान्भु
वि ५८ प्रतीपोधर्मनेत्रश्चसुनेत्रश्चापिभारत प्रतीपःप्रथितस्तेषांबभूवाप्रतिमोभुवि ५९ प्रतीपस्यत्रयःपुत्राजज्ञिरेभरतर्षभ देवा
पिःशांतनुश्चैवबाह्लीकश्चमहारथः ६० देवापिश्चप्रवव्राजतेषांधर्महितेप्सया शांतनुश्चमहींलेभेबाह्लीकश्चमहारथः ६१ भरत
स्यान्वयेजाताःसत्ववंतोनराधिपाः देवर्षिकल्पान्पतेबहवोराजसत्तमाः ६२ एवंविधाश्चाप्यपरेदेवकल्पामहारथाः जातामनोरन्व
वायेऐलवंशविवर्द्धनाः ६३ इत्यादिपर्वणिपुरुवंशानुकीर्त्तनं जनमेजय उ च श्रुतस्त्वत्तोमयाब्रह्मन्पूर्वेषांसंभवोमहान् उदारा
श्चापिवंशेस्मिन्राजानोमेपरिश्रुताः १ किंतुलघ्वर्थसंयुक्तंप्रियाख्यानंनमामति प्रीणात्यतोभवान्भूयोविस्तरेणाब्रवीतुमे २ एता
मेवकथांदिव्यामाप्रजापतितोमनोः तेषामाजननंपुण्यंकस्यनप्रीतिमावहेत् ३ सद्धर्मगुणमाहात्म्यैरभिवर्द्धितमुत्तमं विष्टभ्य
लोकांस्त्रीनेषांयशःस्फीतमवस्थितं ४ ॥

श्रीरामोजयति ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
१८६

गुणाः दातृत्वादयः प्रभावो देवतादिवशित्वं वीर्यं शारीरं बलं तेजः मानसं सामर्थ्यं धैर्यादि सत्वं अदीनत्वं उत्साहः प्रयत्नमानता ५ ६ अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाददितिः परीरि
तिश्रुतयोः स्थितिः अनयोरन्योन्यमाह दक्षाददितिरिति आघस्तेहीवंशे वक्ष्यते अदितेर्दक्षो दाक्षायणीति अनयोः स्वपक्षयोः कल्पभेदेन व्यवस्था ७ ८ ९ १० ११

गुणप्रभाववीर्यौजःसत्वोत्साहवतामहं नतृप्यामिकथांशृण्वन्नमृतास्वादसंमितां ५ वैशंपायनउवाच शृणुराजन्पुरासम्यङ्मयाद्वै
पायनाच्छ्रुतं प्रोच्यमानंमयाकृत्स्नंस्ववंशजननंशुभं ६ दक्षाददितिरदितेर्विवस्वान्विवस्वतोमनुर्मनोरिडाइलायाः पुरूरवाःपु
रूरवसआयुरायुषोनहुषोनहुषाद्ययातिर्ययातेर्द्वेभार्येबभूवतुः ७ उशनसोदुहितादेवयानीवृषपर्वणश्चदुहिताशर्मिष्ठानाम अत्रा
नुवंशश्लोकोभवति यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ९ तत्रयदोर्यादवाःपूरोःपौरवाःपूरो
स्तुभार्याकौशल्यानामतस्यामस्यजज्ञेजनमेजयोनामयस्त्रीनश्वमेधानाजहारविश्वजितावेष्ट्वावनंविवेश ११ जनमेजयःख
ल्वनंतांनामोपयेमेमाधवींतस्यामस्यजज्ञेप्राचिन्वान्यःप्राचींदिशंजिगाययावत्सूर्योदयात ततस्तंप्राचिन्वत्वं १२ ॥ ॥ ॥ ॥
मे१

यावत्सूर्योदयाचलपर्यन्तमेकेनैवाह्ना इतिभावः १२ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ गाम०
१८६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सप्तमनन्तर १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४

प्राचिन्वान्खल्वश्मकीमुपयेमेयादवीतस्यामस्यजज्ञेसंयातिः १३ संयातिःखलुदृषद्वतोदुहितरंवरांगीनामेतस्यामस्यजज्ञेअहंयातिः
१४ अहंयातिःखलुकृतवीर्यदुहितरमुपयेमेभानुमतींनामतस्यामस्यजज्ञेसार्वभौमः १५ सार्वभौमःखलुजित्वाजहारकैकेयींसुनंदां
नामतामुपयेमेतस्यामस्यजज्ञेजयत्सेनोनाम १६ जयत्सेनःखलुवैदर्भीमुपयेमेसुश्रवानामतस्यामस्यजज्ञेअवाचीनः १७ अवाची
नोपिवैदर्भीमपरामेवोपयेमेमर्यादांनाम तस्यामस्यजज्ञेअरिहः १८ अरिहःखल्वांगीमुपयेमेतस्यामस्यजज्ञेमहाभौमः १९ महाभौमः
खलुप्रासेनजितीमुपयेमेसुयज्ञांनाम तस्यामस्यजज्ञेअयुतनायीयःपुरुषाधानामयुतमानयत् तेनास्यायुतनायित्वं २० अयुतनायीख
लुपृथुश्रवसोदुहितरमुपयेमेकामांनाम तस्यामस्यजज्ञेअक्रोधनः २१ खलुकालिंगीकरंभांनामोपयेमेतस्यामस्यजज्ञेदेवातिथिः २२
देवातिथिःखलुवैदेहीमुपयेमेमर्यादांनामतस्यामस्यजज्ञेरिहोनाम २३ अरिहःखल्वांगीमुपयेमेसुदेवांनामतस्यांपुत्रमजीजनदृक्षं
२४

श्रीरामोजयति ॥ ॥ ॥ ॥ २४ २७ ॥ २७ ५ ५ ॥ ॥ ॥

ऋह्नःखलुतक्षकदुहितरमुपयेमेज्वालांनामतस्यांपुत्रंमतिनारंनामोत्पादयामास २५ मतिनारःखलुसरस्वत्यांगुणसमन्वितंद्वादशवार्षिकंसत्रमाहरत
समाप्तेचसत्रेसरस्वत्यभिगम्यतंभर्तारंवरयामासतस्यांपुत्रमजीजनत्तंसुंनाम २६ अत्रानुवंशश्लोकोभवतितंसुंसरस्वतीपुत्रंमतिनारादजीजनत्ईलिनंजनया
मासकालिंद्यां तंसुरात्मजं २७ ईलिनस्तुरथंतर्यांदुष्यंताद्यान्पंचपुत्रानजीजनत् २८ दुष्यंतःखलुविश्वामित्रदुहितरंशकुंतलांनामोपयेमे तस्या
मस्यजज्ञेभरतः २८ अत्रानुवंशश्लोकौभवतः भस्त्रामातापितुःपुत्रोयेनजातः सएवसः भरस्वपुत्रंदुष्यंतमावमंस्थाःशकुंतलां ३० रेतोधाःपुत्रउन्नय
तिनरदेवयमक्षयात्त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला ३१ ततोस्यभरतत्वंभरतःखलुकाशेयामुपयेमेसार्वसेनींसुनंदांनामतस्यामस्यजज्ञेभुम
न्युः ३२ भुमन्युःखलुदाशार्हीमुपयेमेविजयांनामतस्यामस्यजज्ञेसुहोत्रः ३३ सुहोत्रःखल्विक्ष्वाकुकन्यामुपयेमेसुवर्णांनामतस्यामस्यजज्ञेह
स्तीयइदंहास्तिनपुरंस्थापयामास एतदस्यहास्तिनपुरत्वं ३४ हस्तीखलुत्रैगर्त्तीमुपयेमेयशोधरांनाम तस्यामस्यजज्ञेविकुंठनोनाम ३५ वि
कुंठनःखलुदाशार्हीमुपयेमेसुदेवांनाम तस्यामस्यजज्ञेअजमीढोनाम ३६ अजमीढस्यचतुर्विंशतिपुत्रशतंबभूवकैकेय्यांगांधार्यांविशालाया
मृक्षायांचेतिपृथक्पृथग्वंशधरानृपतयः तत्रवंशकरःसंवरणः ३७ संवरणःखलुवैवस्वतींतपतींनामोपयेमेतस्यामस्यजज्ञेकुरुः ३८
कुरुःखलुदाशार्हीमुपयेमेशुभांगींनाम तस्यामस्यजज्ञेविदूरः ३९ विदूरथस्तुमाधवीमुपयेमे संप्रियांनामतस्यामस्यजज्ञेअनश्वानाम ४०
अनश्वाखलुमागधीमुपयेमेअमृतांनामतस्यामस्यजज्ञेपरीक्षित् ४१ परीक्षित्खलुबाहुदामुपयेमेसुयशांनाम तस्यामस्यजज्ञेभीमसेनः
४२ भीमसेनःखलुकैकेयामुपयेमेकुमारींनाम तस्यामस्यजज्ञेप्रतिश्रवानाम ४३ प्रतिश्रवसःप्रतीपःप्रती ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यःखलुशैब्यामुपयेमेसुनंदांनामतस्यांपुत्रांनुत्पादयामासदेवापिंशांतनुंबाह्लिकंचेति ४४ देवापिःखलुबालएवारण्यंविवेश। शांतनुस्तुमहीपा
लोबभूव ४५ अत्रानुवंशश्लोकोभवति। यंयंकराभ्यांस्पृशतिजीर्णंससुखमश्नुते पुनर्युवाचभवतितस्मात्तंशांतनुंविदुः इतितदस्यशांतनु
त्वं ४६ शांतनुःखलुगंगांभागीरथीमुपयेमेतस्यामस्यजज्ञेदेवव्रतोनाम यमाहुर्भीष्ममिति ४७ भीष्मःखलुपितुःप्रियचिकीर्षयासत्यवतीं
मातरमुदवाहयत्यामाहुर्गंधकालीमिति ४८ तस्यांपूर्वंकानीनोगर्भःपराशराद्द्वैपायनोभवत् तस्यामेवशांतनोरन्यौद्वौपुत्रौबभूवतुः ४९
विचित्रवीर्यश्चित्रांगदश्चतयोरप्राप्तयौवनएवचित्रांगदोगंधर्वेणाहतः विचित्रवीर्यस्तुराजासीत् ५० विचित्रवीर्यःखलुकौशल्यात्मजेद्वेवि
कावालिकेकाशिराजदुहितरावुपयेमे ५१ विचित्रवीर्यस्त्वनपत्यएवविदेहत्वंप्राप्तः ततःसत्यवत्यचिंतयत्मादौःषंतोवंश उच्छेदंव्रजेदिति
५२ साद्वैपायनमृषिंमनसाचिंतयामाससतस्याःपुरतःस्थितःकिंकरवाणीति ५३ सातमुवाचभ्रातातवानपत्यएवस्वर्यातोविचित्रवीर्यःसा
ध्वपत्येतस्योत्पादयेति ५४ सतथेत्युक्त्वात्रीन्पुत्रानुत्पादयामास धृतराष्ट्रंपांडुंविदुरंचेति ५५ तत्रधृतराष्ट्रस्यराज्ञःपुत्रशतंबभूवगांधार्यांवर
दानाद्द्वैपायनस्यतेषांधृतराष्ट्रस्यपुत्राणांचत्वारः प्रधानाबभूवुःदुर्योधनोदुःशासनोविकर्णश्चित्रसेनश्चेति पांडोस्तुद्वेभार्येबभूवतुःकुंती
पृथानाममाद्रीचेत्युभेस्त्रीरत्ने अथपांडुर्मृगयांचरन्मैथुनगतमृषिमयरूपमृग्यावर्तमानंतथैवाहतमनासीदितिकामरसमग्नंचबाणेना
जघान ५६ सबाणाविद्धउवाचपांडुंचरताधर्ममिमंयेनत्वयाभिन्नेनकामरसस्याहमनवाप्तकामरसोनिहतस्तस्मात्त्वमप्येतामवस्थामासाद्यान
वाप्तकामरसःपंचत्वमासादयिष्यसिप्रेमेवेतिसविवर्णरूपस्तथापांडुः शापंपरिहरमाणोनोपासर्पतभार्येवाक्यंचोवाच ५७ स्वचापत्यादिदंप्राप्त

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

वाञ्छते श्रणोमि चन्नानयस्य लोकाः संतीति सा तेन मदर्थे पुत्रानुत्पादयेति कुंतीमुवाच सा तयोक्ता पुत्रानुत्पादयामास धर्मादिभ्यो विधि
रं माहतात्स्तीमसेनं शक्रादर्जुनमिति ५८ तौ हृष्टः पांडुश्च इयं ते सपत्न्यनपत्यासा अस्या अपत्यमुत्पादयतामिति एवमर्थितिकुंती
तां विद्यां माद्र्याः प्रायच्छत ५९ सा ग्राम अश्विभ्यां नकुलसहदेवावुत्पादितौ ६० मांद्रीं खल्वलंकृतां दृष्ट्वा पांडुर्भावं चक्रे स तां स्पृष्ट्वैव विदेह
त्वं प्राप्तः ६१ तत्रैनं चिताग्निस्थं माद्री समन्वारुरोह उवाच कुंतीं यमयोरप्रमत्तया त्वया भवितव्यमिति ६२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

ततस्तेपांडवाःकुंत्यासहिताहास्तिनपुरमानीयतायसैभीष्मस्यविदुरस्यचनिवेदिताः सर्ववर्णानांचनिवेघांतर्हितास्तापसावभूवुः प्रे
क्ष्यमाणानांतेषां ६३ तच्चवाक्यपुष्कलभगवतामंतरिक्षात्पुष्पवृष्टिः पपातदेवदुंदुभयश्चप्रणेदुः ६४ प्रतिगृहीताश्चपांडवाःपि
तुर्निधनमावेदयंतस्तोर्ध्वदैहिकंन्यायतश्चक्रुतवंतस्तत्रनिवसतःपांडवान्बाल्यात्प्रभृतिदुर्योधनोनामर्षयत ६५ पापाचारेणरहसी
बुद्धिमाश्रितोऽनेकैरुपायैरुद्दर्त्तुंचव्यवसितोभाविताच्चार्थस्यनशकितास्तेसमुद्धर्त्तुं ६६ ततश्चधृतराष्ट्रेणव्याजेनवारणावतमनुप्रेषि
तागमनमरोचयत ६७ तत्रापिजतुगृहेदग्धुंसमारब्धानशकिताविदुरमंत्रितेनेति ६८ तस्माच्चहिडिंबमंतराहत्वाएकचक्रांगताः
६९ तस्यामप्येकचक्रायांवकंनामराक्षसं हत्वापांचालनगरमधिगताः ७० तत्रद्रौपदींभार्यामविंदन्स्वविषयंचाभिजग्मुः ७१
कुशलिनःपुत्रांश्चोत्पादयामासुःप्रतिविंध्यंयुधिष्ठिरः सुतसोमंवृकोदरः श्रुतकीर्तिमर्जुनःशतानीकंनकुलः श्रुतकर्माणंसहदेवइति
७२ युधिष्ठिरस्तुगोवासनस्यशैब्यस्यदेविकांनामकन्यांस्वयंवरेलेभे तस्यांपुत्रंजनयामासयौधेयंनाम ७३ भीमसेनोपिकाश्यांवलंध
रांनामोपयेमेवीर्यशुल्कांतस्यांपुत्रंसर्वगंनामोत्पादयामास ७४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रीः
१८६

अर्जुनःखल्वद्वारवतींगत्वाभगिनींवासुदेवस्यसुभद्रांभद्रभाषिणींभार्यामुदावहत् स्वविषयंचाभ्यागमत्कुशलीतस्यांपुत्रमभिमन्युंनामातीवगु
णसंपन्नंदयितंवासुदेवस्याजनयत् ७५ नकुलस्तुचैद्यांकरेणुमतींनामभार्यामुदावहत्तस्यांपुत्रंनिरमित्रंनामाजनयत् ७६ सहदेवोपि
माद्रीमेवस्वयंवरेविजयंनामोपयेमेमद्रराजस्यद्युतिमतोदुहितरंतस्यांपुत्रमजनयत्सुहोत्रंनाम ७७ भीमसेनस्तुपूर्वमेवहिडिंबायांराक्षसं
घटोत्कचंपुत्रमुत्पादयामास ७८ इत्येतएकादशपांडवानांपुत्रास्तेषांवंशकरोभिमन्युः ७९ सविराटस्यदुहितरमुपयेमेउत्तरांनाम त
स्यामस्यपरासुर्गर्भोभवत्तमुत्संगेनप्रतिजग्राहद्रष्टापातिपोगात् पुरुषोत्तमस्यवासुदेवस्यषाण्मासिकंगर्भमहमेनंजीवयिष्यामीति ८०
सभगवतावासुदेवेनासंज्ञातवत्वीर्यपराक्रमोकालज्ञातोस्त्राग्निनादग्धस्तेजसास्वेनसंजीवितःजीवयित्वाचैनमुवाचपरिक्षीणेकुले
जातोभवत्वयंपरिक्षिन्नामेति ८१ परीक्षितस्तुमाद्रवतीनामोपयेमेतस्मात्तस्यांभवान्जनमेजयः ८२ भवतोवपुष्टमायांद्वौपुत्रौज
ज्ञातेशतानीकःशंकुकर्णश्चशतानीकस्यवैदेह्यांपुत्रस्तस्मादश्वमेधदत्तइति ८३ एषपूर्वोवंशःपांडवानांचकीर्त्तितोधन्यःसुरासुरः
परमंपवित्रःसततंश्रोतव्योब्राह्मणैर्नियमवद्भिःसततंक्षत्रियैःस्वधर्मनिरतैःप्रजापालनतत्परैः वैश्यैरपिचश्रोतव्योधिगमस्वातपापशू
द्रैरपित्रिवर्गशुश्रूषुभिःश्रद्दधानैरिति ८४ इतिहासमिमंपुराणमशेषतःश्रावयिष्यंतियेनराःश्रोष्यंतिवानियतात्मानोविमत्सरा मैत्रा
वेदपरास्तेपिस्वर्गजितःपुण्यलोकाभवंति सततंदेवब्राह्मणानांतुष्याणांमान्याःसंभवंत्यश्च ८५ ॥ ॥ ॥

राम०
१८६

८६ ८७ अध्यायः ।भीष्मोत्पत्तिंवक्तुंतत्पितुःशंतनोस्तत्पितामहस्येक्ष्वाकुवंशेति १ २ ३ ४ ५ अपध्यातःशप्तः ६

परंह्रीदंभारतंभगवताव्यासेनप्रोक्तंपावनंयेब्राह्मणादयोवर्णाः श्रद्दधानाअमत्सरावेदसंपन्नाः श्रोष्यंतितेपिस्वर्गजितः
सुकृतिनोऽशोच्याःकृताकृतेभवंति ८६ भवतिचात्रश्लोकः इदंहिवेदैःसमितंपवित्रमपिचोत्तमं धर्म्यंयशस्यमायुष्यंश्रो
तव्यंनियतात्मभिः ८७ इत्यादिपर्वणिपुरुवंशानुकीर्त्तनं वैशंपायनउ च इक्ष्वाकुवंशप्रभवोराजासीत्पृथिवीपतिः म
हाभिषइतिख्यातःसत्यवाक्सत्यविक्रमः १ सोश्वमेधसहस्रेणराजसूयशतेनच तोषयामासदेवेशंस्वर्गंलेभेततःप्रभुः २
ततःकदाचिद्ब्रह्माणमुपासांचक्रिरेसुराः तत्रराजर्षयोह्यासन्सचराजामहाभिषः ३ अथगंगासरिच्छ्रेष्ठासमुपायात्पिता
महं तस्यावासःसमुद्धूतंमारुतेनशशिप्रभं ४ ततोभवन्सुरगणाःसहसावाङ्मुखास्तदा महाभिषस्तुराजर्षिरशंकोदृष्टवा
न्नदीं ५ सोपध्यातोभगवताब्रह्मणातुमहाभिषः उक्तश्चजातोमर्त्येषुपुनर्लोकानवाप्स्यसि ६ ॥ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७ ८ विध्वस्तवपुषः दिवश्च्युतत्वात् ९ ११ अत्रभिशप्ताः अतिक्रांतवंतः वक्ष्यमाणेनतद्धेतुहरणेन १२ सजउत्पाद्य १३ १४ १५ १६ १७

आः ९८०

तमेववर्मे
सचिंतयित्वान्नृपतीन्नृपान्नृपोत्तमपौरवान् प्रतीपंरोचयामासपितरंभूरितेजसं ७ महाभिषंतुतंदृष्ट्वानदीधैर्याच्च्युतंनृपं
तमेवमनसाध्यायंत्युपावर्त्ततसरिद्वरा ८ सातुविध्वस्तवपुषःकश्मलाभिहतान्नृप ददर्शपथिगच्छंतीवसून्देवान्दिवौकसः ९ तथारू
पांश्चतान्दृष्ट्वापप्रच्छसरितांवरा किमिदंनष्टरूपाःस्थकच्चित्क्षेमंदिवौकसां १० तामूचुर्वसवोदेवाःशप्ताःस्मोवैमहानदि अ
ल्पेपराधेसंरंभाद्वसिष्ठेनमहात्मना ११ विमूढाहिवयंसर्वेप्रच्छन्नमृषिसत्तमं संध्यांवसिष्ठमासीनंतमत्यभिसृताःपुरा ते
नकोपाद्वयंशप्तायोनौसंभवतेतिह १२ नतच्छक्यंनिवर्त्तयितुंयदुक्तंब्रह्मवादिना त्वमस्मान्मानुषीभूत्वासृजपुत्रान्वसून्भुवि
१३ नमानुषीणांजठरंप्रविशेमवयंशुभे इत्युक्तातैस्तुवसुभिस्तथेत्युक्ताब्रवीदिदं १४ गंगो च मर्त्येषुपुरुषश्रेष्ठःकोवःकर्त्ता
भविष्यति १५ वसवऊचुः प्रतीपस्यसुतोराजाशांतनुर्लोकविश्रुतः भवितामानुषेलोकेसनःकर्त्ताभविष्यति १६ गंगो
च ममाप्येवंमतंदेवायथामांवदतानघाः प्रियंतस्यकरिष्यामियुष्माकंचैतदीप्सितं १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ९८०

नचिरकालंशीघ्रंनःअस्माकं १८ १९ तुरीयार्द्धंअष्टमांसंएवमष्टभिरष्टमांशैरेकोद्यौर्भवितायोमुख्योऽपराधी २० २१ २२ अध्यायःततः ६

वसवऊचुः जातान्कुमारान्स्वानप्सुप्रक्षेप्तुंवैत्वमर्हसि यथानचिरकालंनोनिष्कृतिःस्यात्त्रिलोकगे १८ गंगोवाच एवमेतत्क
रिष्यामिपुत्रस्तस्यविधीयतां नास्यमोघःसंगमःस्यात्पुत्रहेतोर्मयासह १९ वसवऊचुः तुरीयार्द्धंप्रदास्यामोवीर्यस्यैकैकशोवयं तेनवी
र्येणपुत्रस्तेभविताननवेप्सितः २० नसंपत्स्यतिमर्त्येषुपुनस्तस्यतुसंततिः तस्मादपुत्रःपुत्रस्तेभविष्यतिसवीर्यवान् २१ एवंतेसम
यंकृत्वागंगयावसवःसह जग्मुःसंहृष्टमनसोयथासंकल्पमंजसा २२ इत्यादिपर्वणिमहाभिषोपाख्याने वैशंपायनउ च ततःप्रती
पोराजासीत्सर्वभूतहितःसदा निषसादसमावर्द्धीगंगाद्वारगतोजपन् १ तस्यरूपगुणोपेतागंगास्त्रीरूपधारिणी उत्तीर्यसलिलात्त
स्माल्लोभनीयतमाकृतिः २ अधीयानस्यराजर्षेर्दिव्यरूपामनस्विनी दक्षिणंशालसंकाशमूरुंभेजेशुभानना ३ प्रतीपस्तुमही
पालस्तामुवाचयशस्विनीं करोमिकिंतेकल्याणिप्रियंयत्तेभिकांक्षितं ४ स्त्र्युवाच त्वामहंकामयेराजन्भजंतमानंभजस्वमां त्या
गःकामवतीनांहिस्त्रीणांसद्भिर्विगर्हितः ५ प्रतीपउ च नाहंपरस्त्रियंकामाद्गच्छेयंवरवर्णिनि नचासवर्णांकल्याणिधर्म्यमेतद्वि
मेव्रतं ६ स्त्र्युवाच नाश्रेयस्यस्मिनागम्यानवक्तव्याचकर्हिचित् भजंतींभजमांराजन्दिव्यांकन्यांवरस्त्रियं ७ प्रतीपउ च त्वयाति
वृत्तमेतत्तुयन्मांचोदयसिप्रियं अन्यथाप्रतिपन्नंमांनाशयेद्धर्मविप्लवः ८ प्राप्यदक्षिणमूरुंमेत्वमाश्लिष्टावरांगने अपत्यानांस्नुषा
णांचभीरुविद्ध्येतदासनं ९ ॥

दिव्यांदिविभवां ७ त्वयाहेतुभूतयानिवृत्तंनिरस्तं ८ आश्लिष्टासंगता ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः १९१

१३ समयेन नियमेन न मीमांसेत न विचारयेत् १४ १७ शांतनुशब्दं व्युत्पत्तिमाह शांतस्योपरतस्य वंशस्य संतानो विस्तारः इति शांततनुः तकारलोपेन शांतनुरिति नाम १८

सर्वोरुः कामिनी भोग्या त्वया सा च विवर्जिता: तस्मादहं नाचरिष्यं त्वयि कामं वरांगने १० स्नुषा ते भव सुश्रोणि पुत्रार्थं त्वां वृणोम्यहं स्नुषाप
क्षं हि वामोरु त्वमागम्य समाश्रिता ११ स्त्र्यु॰ च एवमप्यस्तु धर्मज्ञ संयुज्येयं सुतेन ते त्वद्भक्त्या तु भजिष्यामि प्रख्यातं भारतं कुलं १२ पृथिव्यां पा
र्थिवा ये च तेषां यूयं परायणं गुणा न हि मया शक्या वक्तुं वर्षशतैरपि १३ कुलस्य ये वः प्रथितास्तत्साधुत्वमनुत्तमं समयेनेह धर्मज्ञ आचरेयं च य
द्विभो तत्सर्वमेव पुत्रस्ते न मीमांसेत कर्हिचित् १४ एवं वसंती पुत्रे ते वर्धयिष्याम्यहं रतिं पुत्रैः पुण्यैः प्रियैः स्वर्गं प्राप्स्यति ते सुतः १५ वैशंपाय
न उ॰ च तथेत्युक्त्वा तु सा राजंस्तत्रैवांतरधीयत पुत्रजन्म प्रतीक्षन्वै स राजा तदधारयत् १६ एतस्मिन्नेव काले तु प्रतीपः क्षत्रियर्षभः तपस्तेपे सु
तस्यार्थे सभार्यः कुरुनंदन १७ तयोः समभवत्पुत्रो वृद्धयोः स महाभिषः शांतस्य जज्ञे संतानस्तस्मादासीत्स शांतनुः १८ संस्मरंश्चाक्षयाँल्लोका
न्विजितान्स्वेन कर्मणा पुण्यकर्मकृदेवासीच्छांतनुः कुरुसत्तमः १९ प्रतीपः शांतनुं पुत्रं यौवनस्थं ततोऽन्वशात् पुरा स्त्री मां समभ्यागाच्छांतनो
भूतये तव त्वामाव्रजेद्यदि रहः सा पुत्र वरवर्णिनी कामयानाभिरूपाढ्या दिव्या स्त्री पुत्रकाम्यया २१ सा त्वया नानुयोक्तव्या कासि कस्यासि चांग
ने यच्च कुर्यात्तत्कार्यं सा प्रष्टव्या त्वयानघ मन्नियोगाद्भजंतीं तां भजेथा इत्युवाच तं २२ वैशंपायन उ॰ च एवं संदिश्य तनयं प्रतीपः शांतनुं तदा
स्वे च राज्येऽभिषिच्यैनं वनं राजा विवेश ह २३ स राजा शांतनुर्धीमान्देवराजसमद्युतिः बभूव मृगयाशीलः सततं वनगोचरः २४ ॥ ॥ ॥

संस्मरन्निति व्यवहितमपि ज्ञानबलेन जानातीत्यर्थः १९ २० २१ २२ नानुयोक्तव्या न प्रष्टव्या २३ २४ ॥ ॥ ॥ ॥

रामः १९१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ अध्यायः अनिंदिता गंगा १ राज्ञः शंतनोः २ ८ भार्ग्योपगतकामस्य शुभा दृष्टेन प्राप्ताभिलषितस्य ९ हावः शृंगारजो भावः तासां सुकुमारता ८ १० ११ १२ ॥

समगान्महिषांश्चैव विनिघ्नन् राजसत्तमः गंगामनुचचारैकः सिद्धचारणसेवितां २५ स कदाचिन्महाराज ददर्श परमां स्त्रियं जाज्वल्यमानां
वपुषा साक्षाच्छ्रियमिवापरां २६ सर्वानवद्यां सुदतीं दिव्याभरणभूषितां सूक्ष्मांबरधरामेकां पद्मोदरसमप्रभां २७ तां दृष्ट्वा हृष्टरोमाभूद्विस्मितो
रूपसंपदा पिबन्निव च नेत्राभ्यां नातृप्यत नराधिपः २८ सा च दृष्ट्वैव राजानं विचरंतं महाद्युतिं स्नेहादागतसौहार्दा नातृप्यत विलासिनी २९
तामुवाच ततो राजा सांत्वयन् श्लक्ष्णया गिरा देवी वा दानवी वा त्वं गंधर्वी यदि वाप्सराः ३० यक्षी वा पन्नगी वापि मानुषी वा सुमध्यमे याचे त्वां सुर
गर्भाभे भार्या मे भव शोभने ३१ इत्यादिपर्वणि वैशंपायन उ॰ च एतच्छ्रुत्वा वचो राज्ञः सस्मितं मृदु वल्गु च वसूनां समयं स्मृत्वा अभ्यागच्छ
दनिंदिता १ उवाच चैव राज्ञः सा ह्लादयंती मनो गिरा भविष्यामि महीपाल महिषी ते वशानुगा २ यत्तु कुर्यामहं राजन् शुभं वा यदि वाशुभं न तद्वा
रयितव्यास्मि न वक्तव्या तथाप्रियं ३ एवं हि वर्तमाने हं त्वयि वत्स्यामि पार्थिव वारिता विप्रियं चोक्ता त्यजेयं त्वामसंशयं ४ तथेति राज्ञा सा तूक्ता त
दा भरतसत्तम प्रहर्षमतुलं लेभे प्राप्य तं पार्थिवोत्तमं ५ आसाद्य शंतनुस्तां च बुभुजे कामतो वशी न प्रष्टव्येति मन्वानो न स तां किंचिदूचिवान् ६
स तस्याः शीलवृत्तेन रूपौदार्यगुणेन च उपचारेण च रहस्तुतोष जगतीपतिः ७ दिव्यरूपा हि सा देवी गंगा त्रिपथगामिनी मानुषं विग्रहं कृत्वा
श्रीमंतं वरवर्णिनी ८ भाग्योपनतकामस्य भार्या चोपनताभवत् शंतनोर्नृपसिंहस्य देवराजसमद्युतेः ९ संभोगस्नेहचातुर्यैर्हावलास्यमनो
हरैः राजानं रमयामास यथा रमेत तथैव सः १० स राजा रतिसक्तत्वादुत्तमस्त्रीगुणैर्हृतः संवत्सरानृतून्मासान्न बुबुधे न बहूनागतान् ११ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पाठांतरे अमरगणामपिवरिणिः चित्रकरान् १२ प्रीणामिमानुषदेहवियोजनेप्रीणापामित्वांदेवनाहत्यंस्रोतसिप्रवाहे १३ १५ लेलया १६ १९ धात्रीगर्भधारिणी २०
तज्जननीहेतोः ब्रह्मसभायांमपितवाभिलाषात् २१ संस्कृतोऽङ्गीकृतः २२ आपवस्यवसिष्ठस्य २३ एषपुत्रोमेमयाग्रहानोवसूनांसन्निधौकृतस्त्वदर्थेसंप्रार्थितः किंमूलः

रममाणास्तयासार्द्धंयथाकामंनरेश्वरः अष्टावजनयत्पुत्रांस्तस्याममरसंनिभान् १२ जातंजातंचसापुत्रंक्षिपत्यंभसिभारत प्रीणाम्यहंत्वामित्युक्त्वा
गंगास्रोतस्यमज्जयत् १३ तस्यतन्नप्रियंराज्ञः शांतनोरभवत्तदा नचतांकिंचनोवाचत्यागाद्भीतोमहीपतिः १४ अथैनामष्टमेपुत्रेजातेप्रहसतीमि
व उवाचराजादुःखार्त्तःपरीप्सन्पुत्रमात्मनः १५ मावधीःकस्यकासीतिकिंहिनस्सिसुतानिति पुत्रघ्निसुमहत्पापंसंप्राप्तंतेसुगर्हितं १६ स्त्र्युवाच
पुत्रकामनतेहन्मि पुत्रंपुत्रवतांवर जीर्णस्तुममवासोयंयथासमयःकृतः १७ अहंगंगाजह्नुसुतामहर्षिगणसेविता देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थमु
षिताहंत्वयासह १८ इमेष्टौवसवोदेवामहाभागामहौजसः वसिष्ठशापदोषेणमानुषत्वमुपागताः १९ तेषांजनयितानान्यस्त्वदृतेभुविविद्यते
मद्विधामानुषीधात्रीलोकेनास्तीहकाचन २० तस्मात्तज्जननीहेतोर्मानुषत्वमुपागता जनयित्वावसूनष्टौजितालोकास्त्वयाक्षयाः २१
देवानांसमयस्त्वेषवसूनांसंश्रुतोमया जातंजातंमोक्षयिष्येजन्मतोमानुषादिति २२ तत्तेशापाद्विनिर्मुक्ता आपवस्यमहात्मनः स्वस्तितेस्तुग
मिष्यामिपुत्रंपाहिमहाव्रतं २३ एषपर्यायवासोमेवसूनांसन्निधौकृतः मत्प्रसूतंविजानीहिगंगादत्तमिमंसुतं २४ इत्यादिपर्वणिभीष्मो
त्पत्तिः शांतनुवाच आपवोनामकोन्वेषवसूनांकिंचदुष्कृतं यस्याभिशापात्तेसर्वेमानुषींयोनिमागताः १ ॥ ॥ ॥ ॥

अष्टम्यांशमदानात्तेषांवासःस्यात्तंसर्वेषांमशेषदिदितोयंमयात्वदर्थप्रार्थितस्त्वयार्थः २४ आदिपर्वणिभीष्मोत्पत्तिःशांतनु १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७ गांप्रजातानंदिनींजनितवती ८ १४ घवेघुसंज्ञायवसवेवालधिःपुष्ठे १५ वसुनंदिनीवसोःप्रिया १६ २२ ॥

अनेनचकुमारेणत्वयादत्तेनकिंकृतं यस्यचैवकृतेनायंमानुषेषुनिवत्स्यति २ ईशावेसर्वलोकस्यवसवस्तेचवैकथं मानुषेषूदपद्यंततन्ममाचक्ष्व
जाह्नवि ३ वैशंपायनउ च एवमुक्तातदागंगाराजानमिदमब्रवीत भर्तारंजाह्नवीदेवीशांतनुंपुरुषर्षभं ४ गंगे च यंलेभेवरुणःपुत्रं
पुराभारतसत्तम वसिष्ठनामासमुनिःख्यातआपवइत्युत ५ तस्याश्रमपदंपुण्यंमृगपक्षिसमन्वितं मेरोःपार्श्वेनगेंद्रस्यसर्वर्त्तुकुसुमावृतं ६
सवारुणिस्तपस्तेपेतस्मिन्भरतसत्तम वनेपुण्यकृतांश्रेष्ठःस्वादुमूलफलोदके ७ दक्षस्यदुहितायातुसुरभीत्यभिशब्दिता गांप्रजातातुसादेवी
कश्यपाद्भरतर्षभ ८ अनुग्रहार्थंजगतःसर्वकामदुहांवरा तांलेभेगांतुधर्मात्माहोमधेनुंसवारुणिः ९ सातस्मिंस्तापसारण्येवसंतीमुनिसेवि
ते चचारपुण्यरम्येचगौरपेतभयातदा १० अथतद्वनमाजग्मुःकदाचिद्भरतर्षभ पृथ्वाद्यावसवःसर्वेदेवादेवर्षिसेवितं ११ तेसदारावनंतं
च्चव्यचरंतसमंततः रेमिरेरमणीयेषुपर्वतेषुवनेषुच १२ तत्रैकस्याथभार्यातुवसोर्वासवविक्रम संचरंतीवनेतस्मिन्गांददर्शसुमध्यमा १३ नंदि
नींनामराजेंद्रसर्वकामधुगुत्तमां सावित्स्मयसमाविष्टाशीलद्रविणसंपदा १४ द्यवेवैदर्शयामासतांगांगोवृषभेक्षण आपीनांचसुदोग्ध्री
चसुवालधिखुरांशुभां उपपन्नांगुणैःसर्वैःशीलेनानुत्तमेनच १५ एवंगुणसमायुक्तांवसवेवसुनंदिनी दर्शयामासराजेंद्रपुरापौरवनंदन
१६ द्यौस्तदातांतुदृष्ट्वैवगांगजेंद्रविक्रमः उवाचराजंस्तांदेवींतस्यारूपगुणान्वदन १७ एषागौरुत्तमादेवीवारुणेरसितेक्षणा ऋषेस्तस्य
वरारोहेयस्येदंवनमुत्तमं १८ अस्याःक्षीरंपिबेन्मर्त्यःस्वादुयोवैसुमध्यमे दशवर्षसहस्राणिसजीवेत्स्थिरयौवनः १९ ॥ ॥।॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा
१६३

२६ प्रयातः वसिष्ठशापरूपोमृगः पतनं वानतर्कितः रागांधत्वात् २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

एतच्छ्रुत्वातुसादेवीनृपोत्तममसुमध्यमा तमुवाचानवद्यांगीभर्त्तारं दीप्ततेजसं २० अस्तिमेमानुषेलोकेनरदेवात्मजासखी नाम्नाजितवतीनाम
रूपयौवनशालिनी २१ उशीनरस्यराजर्षेःसत्वसंधस्यधीमतः दुहिताप्रथितालोकेमानुषेरूपसंपदा २२ तस्याहेतोर्महाभागसवत्सांगांममेप्सि
तां आनयस्वामरश्रेष्ठत्वरितंपुण्यवर्द्धन २३ यावत्तस्याःपयःपीत्वासासखीमममानद मानुषेषुभवत्वेकाजरारोगविवर्जिता ॥ २४ एतन्मम
ममहाभागकर्तुमर्हस्यनिंदित प्रियंप्रियतरंह्यस्मान्नास्तिमेन्यत्कथंचन २५ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यादेव्याःप्रियचिकीर्षया पृथ्वाद्यैर्भ्रातृभिः
सार्द्धंद्यौस्तदातांजहारगां २६ तया कमलपत्राक्ष्यानियुक्तोद्यौस्तदानृप ऋषेस्तस्यतपस्तीव्रंनशशाकनिरीक्षितुं हृतागौःसातदाते
नप्रपातस्त्वनतर्कितः २७ अथाश्रमपदंप्राप्तःफलान्यादायवारुणिः नचापश्यत्सगांतत्रसवत्सांकाननोत्तमे २८ ततःसमृगयामास
वनेतस्मिंस्तपोधन नाध्यगमच्चमृगयंस्तांगांमुनिरुदारधीः २९ ज्ञात्वातथापनीतांतांवसुभिर्दिव्यदर्शनैः ययौक्रोधवशंसद्यःशशापच
वसूंस्तदा ३० यस्मान्मेवसवोजह्रुर्गांवैदोग्ध्रींसुवालधिं तस्माद्वैजनिष्यंतिमानुषेषुनसंशयः ३१ एवंशशापभगवान्वसूंस्तान्भरतर्षभ
वशंक्रोधस्यसंप्राप्तआपवोमुनिसत्तमः ३२ शप्त्वाचतान्महाभागस्तपस्येवमनोदधे एवंसशप्तवान्राजन्वसूनष्टौतपोधनः महा
प्रभावोब्रह्मर्षिर्देवान्क्रोधसमन्वितः ३३ अथाश्रमपदंप्राप्तास्तेवैभूयोमहात्मनः शप्ताःस्मइतिजानंतऋषिंतमुपचक्रमुः ३४

राम
१६३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३८ नप्रजापतिरात्मनःप्रजेच्छांनकरिष्यतिष्यनिकाजंतोयं ३९ नत्त्वहेतुःपितुःरिति ४० ४८ अध्यायःसराज्ञा १ २ ॥

८म २

प्रसादयंतस्तमृषिंवसवःपार्थिवर्षभ लेभिरेनचतस्मात्तेप्रसादमृषिसत्तमात् आपवात्पुरुषव्याघ्रसर्वधर्मविशारदात् ३६ उवाचचसधर्मात्माशाप्ता
यूयंधरादयः अनुसंवत्सरेशापमोक्षमवाप्स्यथ ३७ अयंतुयत्कृतेयूयंमयाशप्ताःसवत्स्यति द्यौस्तदामानुषेलोकेदीर्घकालंस्वकर्मणा ३८ नाहंतंत
द्विकीर्षामिक्रुद्धोयुष्मान्यदब्रुवं नप्रजास्यतिचाप्येषमानुषेषुमहामनाः ३९ भविष्यतिचधर्मात्मासर्वशास्त्रविशारदः पितुःप्रियहितेयुक्तःस्त्रीभोगान्व
र्जयिष्यति ४० एवमुक्त्वावसून्सर्वान्सजगाममहानृषिः ततोमामुपजग्मुस्तेसमेतावसवस्तदा ४१ अयाचंतचमांराजन्वरंतच्चमयाकृतंजाता
ञ्जातान्प्रक्षिपाम्यस्मान्स्वयंगंगेत्वमंभसि ४२ एवंतेषामहंसम्यक्शप्तानांराजसत्तम मोक्षार्थंमानुषाल्लोकाद्यथावत्कृतवत्यहं ४३ अयंशा
पादृषेस्तस्यएकएवनृपोत्तम द्यौराजन्मानुषेलोकेचिरंवत्स्यतिभारत ४४ वैशंपायनउ च एतदाख्यायसादेवीतत्रैवांतरधीयत आदायच
कुमारंतंजगामाथयथेप्सितं ४५ सतुदेवव्रतोनामगांगेयइतिचाभवत् द्युनामाशांतनोःपुत्रःशांतनोरधिकोगुणैः ४६ शांतनुश्चापिशो
कार्त्तोजगामस्वपुरंततः तस्याहंकीर्त्तयिष्यामिशांतनोरधिकान्गुणान् ४७ महाभाग्यंचनृपतेर्भारतस्यमहात्मनः यस्येतिहासोद्युतिमान्म
हाभारतमुच्यते इत्यादिपर्वणिआपवेसमाप्तं वैशंपायनउ च सराजाशांतनुर्धीमान्देवराजर्षिसत्कृतः धर्मात्मासर्वलोकेषुसत्यवागितिवि
श्रुतः १ दमोदानंक्षमाबुद्धिर्ह्रीर्धृतिस्तेजउत्तमं नित्यान्यासन्महासत्वेशांतनौपुरुषर्षभे २

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री
१९७

१० पुटभेदेनपत्तनंपुटभेदनमित्यमरः ११ दानंबहिर्वेदिःधर्मःसदाचारःतपःजपोपवासादियोगःआत्मानुसंधानंएतच्चतुष्टयात् १२ १४ ब्रह्मधर्मोत्तरेराज्ये

एवंसगुणसंयुक्तोधर्मार्थकुशलोनृप आसीन्भरतवंशस्यगोप्तासर्वजनस्यच ३ कंबुग्रीवःपृथुव्यंसोमत्तवारणविक्रमः अन्वितः
परिपूर्णार्थैःसर्वैर्नृपतिलक्षणैः ४ तस्यकीर्तिमतोवृत्तमवेक्ष्यसततंनराः धर्मएवपरःकामादर्थाच्चेतिव्यवस्थिताः ५ एतान्यासन्म
हासत्वशांतनोपुरुषर्षभे नवास्यसदृशःकश्चिद्धर्मतःपार्थिवोभवत् ६ वर्तमानंहिधर्मेषुसर्वधर्मभृतांवरं तंमहीपामहीपालंराजरा
ज्येभ्यषेचयन् ७ वीतशोकभयाबाधाःसुखस्वप्नविबोधनाः पतिंभारतगोप्तारंसमपद्यंतभूमिपाः ८ शांतनुप्रमुखैर्गुप्तेलोकेनृपति
भिस्तदा नियमात्सर्ववर्णानांधर्मोत्तरमवर्तत ९ ब्रह्मपर्यचरत्क्षत्रंविशःक्षत्रमनुव्रताः ब्रह्मक्षत्रानुरक्ताश्चशूद्राःपर्यचरन्
विशः १० सहास्तिनपुरेरम्येकुरूणांपुटभेदने वसन्सागरपर्यंतामन्वशासद्वसुंधरां ११ सदेवराजसदृशोधर्मज्ञःसत्यवागृजुः दान
धर्मतपोयोगाच्छ्रियापरमयायुतः १२ अरागद्वेषसंयुक्तःसोमवत्प्रियदर्शनः तेजसासूर्यकल्पोभूद्वायुवेगसमोजवे अंतकप्रतिमःकोपे
क्षमयापृथिवीसमः १३ वधःपशुवराहाणांतथैवमृगपक्षिणां शांतनोःपृथिवीपालेनावर्तततथानृप १४ ब्रह्मधर्मोत्तरेराज्येशांत
पो २ नुर्विनयात्मवान् समंशशासभूतानिकामरागविवर्जितः १५ १५ ॥

हिंसाधर्मप्रधानेविनयात्मवान्विनयवान्आत्मवान्जितात्मा १५ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ ॥

राम०
१९७

१७ वाकसत्संश्रिताभवत् १८ षोडशाब्दीनां संकलनेन षट्त्रिंशत्समाः वर्षाणि १९ ३० अस्त्रेषु मंत्रमयेषु शस्त्रेषु पार्थिवेषु धनुर्बाणगदादिषु पृथिवीविकारेषु शस्त्रेषु

वायुतपा ३

देवर्षिपितृयज्ञार्थमारभ्यंततदाक्रियाः नचाधर्मेण केषांचित्प्राणिनामभवद्वधः १६ असुखानामनाथानांतिर्यग्योनिषुवर्त्ततां सएवराजा
सर्वेषांभूतानामभवत्पिता १७ तस्मिन्कुरुपतिश्रेष्ठेराजराजेश्वरेसति श्रितावागभवत्सत्यंदानधर्माश्रितंमनः १८ ससमाःषोडशाष्टौ
चचतस्रोष्टौतथापराः रतिमप्राप्नुवंस्त्रीषुबभूववनगोचरः १९ तथारूपस्तथाचारस्तथाश्रुतः गांगेयस्तस्यपुत्रोभून्नाम्नादेवव्रतोवसुः
२० सर्वास्त्रेषुसनिष्णातः पार्थिवेष्वितरेषुच महाबलोमहासत्त्वोमहावीर्योमहारथः २१ सकदाचिन्मृगंविध्वागंगामनुसरन्नदीं
भागीरथीमल्पजलांशांतनुर्दृष्टवान्नृपः २२ तांदृष्ट्वाचिंतयामासशांतनुःपुरुषर्षभः स्यंदतेकिंन्वियंनाद्यसरिच्छ्रेष्ठायथापुरा २३
ततोनिमित्तमन्विच्छन्ददर्शसमहामनाः कुमारंरूपसंपन्नंबृहंतंचारुदर्शनं २४ दिव्यमस्त्रंविकुर्वाणंयथादेवंपुरंदरं कृत्स्नांगंगांसमावृ
त्यशरैस्तीक्ष्णैरवस्थितं २५ तांशरैरावृतांदृष्ट्वानदींगंगांतदंतिके अभवद्विस्मितोराजादृष्ट्वाकर्मातिमानुषं २६ जातमात्रंपुरादृष्ट्वा
तंपुत्रंशांतनुस्तदा नोपलेभेस्मृतिंधीमानभिज्ञातुंतमात्मजं २७ सतुतंपितरंदृष्ट्वामोहयामाससमायया संमोह्यतुततःक्षिप्रंतत्रैवांतरधीयत
२८ तदद्भुतंततोदृष्ट्वातत्रराजासशांतनुः शंकमानःसुतंगंगामब्रवीद्दर्शयेतिह २९ दर्शयामाससंतंगाबिभ्रतीरूपमुत्तमं छ ॥

२१ शरसंधानेनगंगाप्रवाहस्यतिरोधानात् अल्पजलां २२ स्यंदतेप्रस्रवति २३ २४ २५ २६ अभिज्ञातुंपरिचेतुं २७ २८ २९ ॥ छ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
१६५

३३ अधिजगे अधीतवान् ३४ उशनाः शुक्रः ३५ आंगिरसः पुत्रो बृहस्पतिः ३६ ३९ सोत्मानं सः आत्मानं ४० ४४

गृहीत्वा दक्षिणे पाणौ तं कुमारमलंकृतं ३० अलंकृताभरणौ विरजोंबरसंवृतं दृष्टपूर्वमपि सन्तं नाभ्यजानात्स शान्तनुः ३१ गंगोवा
च यं पुत्रमष्टमं राजंस्त्वं पुरा मय्यविंदथाः स चायं पुरुषव्याघ्रः सर्वास्त्रविदनुत्तमः ३२ गृहाणेमं महाराज मया संवर्द्धितं सुतं आदाय पुरुष
व्याघ्रं नयस्वैनं गृहं विभो ३३ वेदानधिजगे सांगान्वसिष्ठादेष वीर्यवान् कृतास्त्रः परमेष्वासो देवराजसमो युधि ३४ सुराणां संमतो नित्यम
सुराणां च भारत उशना वेद यच्छास्त्रमयं तद्वेद सर्वशः ३५ तथैवांगिरसः पुत्रः सुरासुरनमस्कृतः यद्वेद शास्त्रं तच्चापि कृत्स्नमस्मिन्प्रतिष्ठितं
तव पुत्रे महाबाहौ सांगोपांगं महात्मनि ३६ ऋषिः परैरनाधृष्यो जामदग्न्यः प्रतापवान् यदस्त्रं वेद रामश्च तदेतस्मिन्प्रतिष्ठितं ३७ महेष्वा
समिमं राजन्राजधर्मार्थकोविदं मया दत्तं निजं पुत्रं वीरं वीर गृहं नय ३८ वैशंपायनउ च तयैवं समनुज्ञातः पुत्रमादाय शान्तनुः भ्राजमा
नं यथादित्यमाययौ स्वपुरं प्रति ३९ पौरवः स्वपुरीं गत्वा पुरंदरपुरोपमां सर्वकामसमृद्धार्थं मेने सोत्मानमात्मना ४० पौरवेषु ततः पुत्रं यौवरा
ज्येभ्यषेचयत् ४ पौरवाञ्छांतनोः पुत्रः पितरं च महायशाः राष्ट्रं च रंजयामास वृत्तेन भरतर्षभ ४२ स तथा सह पुत्रेण रममाणो महीपतिः व
र्तयामास वर्षाणि चत्वार्यमितविक्रमः ४३ स कदाचिद्वनं यातो यमुनामभितो नदीं महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गंधमुत्तमं ४४ ४४

राम:
१६५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दाशानांधीवराणां ४५ ४६ तरिंनावं ४७ ५२ अवसेयंविनिश्चित्नुयादिमंवेति ५३ ५४ शरीरजेनकामेना ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

तस्यप्रभवमन्विछन्विचचारसमंततः सददर्शतदाकन्यांदाशानांदेवरूपिणीं ४५ तामपृछत्सदृष्टैवकन्यामसितलोचनां कस्यात्वमसिकावा
सिकिंचभीरुचिकीर्षसि ४६ साब्रवीद्दाशकन्यास्मिधर्मार्थंवाहयेतरिं पितुर्नियोगाद्भद्रंतेदाशराज्ञोमहात्मनः ४७ रूपमाधुर्यगंधैस्तांसंयु
क्तांदेवरूपिणीं समीक्ष्यराजादाशेयींकामयामासशंतनुः ४८ सगत्वापितरंतस्यावरयामासतांतदा पर्यपृछत्ततस्तस्याःपितरंसोत्मकार
णात् ४९ सचतंप्रत्युवाचेदंदाशराजोमहीपतिं जातमात्रैवमेदेयावरायवरवर्णिनी हृदिकामस्तुतेकश्चित्तंनिबोधजनेश्वरः ५० यदी
मांधर्मपत्नींत्वमत्तःप्रार्थयसेनघ सत्यवागसिसत्येनसमयंकुरुमेततः ५१ समयेनप्रदद्यांतेकन्यामहमिमांनृप नहिमेत्वत्समःकश्चिद्व
रोजातुभविष्यति ५२ शांतनु च श्रुत्वातववरंदाशव्यवसेयमहंतव दातव्यंचेत्प्रदास्यामिनत्वदेयंकथंचन ५३ दाशउ च अस्यां
जायेतयःपुत्रःसराजापृथिवीपते त्वदूर्ध्वमभिषेक्तव्योनान्यःकश्चनपार्थिवः ५४ वैशंपायनउ च नाकामयततंदातुंवरंदाशायशांत
नुःशरीरजेनतीव्रेणदह्यमानोपिभारत ५५ सचिंतयन्नेवतदादाशकन्यांमहीपतिः प्रत्ययाद्धास्तिनपुरंकामोपहतचेतनः ५६ ततः
कदाचिच्छोचंतंशांतनुंध्यानमास्थितं पुत्रोदेवव्रतोभ्येत्यपितरंवाक्यमब्रवीत् ५७ सर्वतोभवतःक्षेमंविधेयाःसर्वपार्थिवाः तत्किमर्थमि
हाभीक्ष्णंपरिशोचसिदुःखितः ५८ ध्यायन्निवचमांराजन्नाभिभाषसिकिंचन एवमुक्तःसपुत्रेणशंतनुःप्रत्यभाषत ५९ ॥

॥ ॥ ॥ ॥

श्रीकृष्णोजयति ॥ ॥। ॥

(c) Dharmartha Trust. Digitized By eGangotri

६३ विद्यासंतानं शिष्यप्रशिष्यद्वारा ६२ ६४ एवमिति एतत्ससंजातस्त्रेयः साधनत्वं मनुष्येषु तत्स्वात्स्वप्रजासु परत्वादिषु च प्रसिद्धं नास्त्यत्र स लोकोऽस्तीति तत्सर्वे यशसो विदुः तस्मात्
पुत्रो मातरं स्वसारं चाधिरोहतीति मंत्रलिंगात् । अपत्यं श्रेयः साधनं इति यत्तत्र मम संशयो नास्ति तस्मात्त्वं इंद्रपालवत्त्वया कापि स्त्री ज्ञातात्त्वं कर्त्तव्यमिति भावः त्रयी वेदः सोऽयं

असंशयं पथा न परो यथावत्तत्र यास्यगाः अपत्यं नरस्त्वमेवैकः कालेन महता भारत ६० शास्त्रं तु शस्त्रनित्यस्त्वं पौरुषे पर्यवस्थितः अनित्यतां च लो
कानामनुशोचामि पुत्रक कथंचित्तव गांगेय विपत्तौ नास्ति नः कुलं ६१ असंशयं त्वमेवैकः शतादपि वरः सुतः न चाप्यहं वृथा भूयो दारान्कर्तुमिहोत्स
हे ६२ संतानस्याविनाशाय कामये भद्रमस्तु ते अनपत्यतैकपुत्रत्वमित्याहुर्धर्मवादिनः ६३ अग्निहोत्रं त्रयी विद्या संतानमपि चाक्षयं सर्वाण्ये
तान्यपत्यस्य कलां नार्हंति षोडशीं ६४ एवमेतन्मनुष्येषु तच्च सर्वप्रजास्विति यदपत्यं महाप्राज्ञ तत्र मे नास्ति संशयः ६५ एषा त्रयी पुराणानां
देवतानां च शाश्वती त्वं च शूरः सदामर्षी शस्त्रनित्यश्च भारत नान्यत्र युद्धात्तस्मात्ते निधनं विद्यतेऽनघ कवित ६६ सोऽस्मि संशयमापन्नस्त्वयि शांते क
थं भवेत् इति ते कारणं तात दुःखस्योक्तमशेषतः ६७ वैशंपायन उ॰ च ततस्तत्कारणं राज्ञो ज्ञात्वा सर्वमशेषतः देवव्रतो महाबुद्धिः प्रत्ययाचान्व
चिंतयत ६८ अभ्यगच्छत्तदैवाशु वृद्धामात्यं पितुर्हितं तमपृच्छत्तदाभ्येत्य पितुस्तच्छोककारणं ६९ ॥

लोकः पुत्रेक जप्यो नान्येन कर्मणा । कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोकः इत्यादिः पुराणानां मूलभूता । देवतानां प्रमाणभूता ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वरंवरणायं ७८ ७९ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४

तस्मैसकुलमुख्याययाचमानायपृच्छते वरंशशंसकन्यांतामुद्दिश्यभरतर्षभ ७० ततोदेवव्रतोवृद्धैःक्षत्रियैःसहितस्तदा अभिगम्यदाशराजंकन्यांववेपि
तुःस्वयं ७१ सदाशःप्रतिजग्राहविधिवत्प्रतिपूज्यच अब्रवीच्चैनमासीनंराजसंसदिभारत ७२ त्वमेवनाथःपर्याप्तःशांतनोर्भरतर्षभ पुत्रःशस्त्र
भृतांश्रेष्ठःकिंतुवक्ष्यामितेवचः ७३ कोहिसंबंधकंश्लाघ्यमीप्सितंयौनमीदृशं अतिक्रामन्नतप्येतसाक्षादपिशतक्रतुः ७४ अपत्यंचैतदा
र्यस्ययोयुष्माकंसमोगुणैः यस्यशुक्रात्सत्यवतीसंभूतावरवर्णिनी ७५ तेनमेबहुशस्तातपितातेपरिकीर्तितः अर्हःसत्यवतींवोढुंधर्मज्ञःसनरा
धिपः ७६ असितोह्यपिदेवर्षिःप्रत्याख्यातःपुरामया सत्यवत्याभृशंचार्थीसआसीदृषिसत्तमः ७७ कन्यापितृत्वात्किंचित्तुवक्ष्यामित्वां
नराधिप बलवत्सपत्नतामत्रदोषंपश्यामिकेवलं ७८ यस्यहित्वंसपत्नःस्यागंधर्वस्यासुरस्यवा नसजातुचिरंजीवेत्त्वयिक्रुद्धेपरंतप ७९ ए
तावानत्रदोषोहिनान्यःकश्चनपार्थिव एतज्जानीहिभद्रंतेदानादानेपरंतप ८० वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्तुगांगेयस्तद्युक्तंप्रत्यभाषत शृण्व
तांभूमिपालानांपितुरर्थायभारत ८१ इदंमेव्रतमादत्स्वसत्यंसत्यवतांवर नैवजातोनवाजातईदृशंवक्तुमुत्सहेत ८२ एवमेतत्करिष्यामियथात्व
मनुभाषसे योस्यांजनिष्यतेपुत्रःसनोराजाभविष्यति ८३ इत्युक्तःपुनरेवाथतंदाशःप्रत्यभाषत चिकीर्षुर्दुष्करंकर्मराज्यार्थेभरतर्षभ ८४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री
१९७

८५ कौमारिणांकुमारीस्नेहवतां ८६ ९३ भीष्मोभयंकरकर्मकारित्वात् ९७ ९८ अध्यायः ९८ ॥

त्वमेवनाथःसंप्राप्तःशांतनोरमितद्युते कन्यायाश्चैवधर्मात्मन्प्रभुर्दानायचेश्वरः ८५ इदंतुवचनंसौम्यकार्यंचैवनिबोधमे कौमारिकाणांशी
लेनवक्ष्याम्यहमरिंदम ८६ यस्त्वयासत्यवत्यर्थेसत्यधर्मपरायण राजमध्येप्रतिज्ञातमनुरूपंतवैवतत् ८७ नान्यथातन्महाबाहोसंशयोत्रनक
श्चन तवापत्यंभवेद्यत्तुतत्रनःसंशयोमहान् ८८ वैशंपायनउवाच तस्यैतन्मतमाज्ञायसत्यधर्मपरायणः प्रत्यजानात्तदाराजन्पितुःप्रियचिकीर्ष
या ८९ गांगेयउवाच दाशराजनिबोधेदंवचनंमेनृपोत्तम शृण्वतांभूमिपालानांयद्ब्रवीमिपितुःकृते ९० राज्यंतावत्पूर्वमेवमयात्यक्तंनराधिपाः
अपत्यहेतोरपिचकरिष्येद्यविनिश्चयं ९१ अद्यप्रभृतिमेदाशब्रह्मचर्यंभविष्यति अपुत्रस्यापिमेलोकाभविष्यंत्यक्षयादिवि ९२ वैशंपायनउवाच
तस्यतद्वचनंश्रुत्वासंप्रहृष्टतनूरुहः ददानीत्येवतंदाशोधर्मात्माप्रत्यभाषत ९३ ततोंतरिक्षेप्सरसोदेवाःसर्षिगणास्तदा अभ्यवर्षंतकुसुमैर्भीष्मोय
मितिचाब्रुवन् ९४ ततःसपितुरर्थाययतामुवाचयशस्विनीं अधिरोहरथंमातर्गच्छावःस्वगृहानिति ९५ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वातुभीष्मस्तांसर
थमारोप्यभाविनीं आगमद्धास्तिनपुरंशांतनोःसन्यवेदयत् ९६ तस्यतद्दुष्करंकर्मप्रशशंसुर्नराधिपाः समेताश्चपृथक्चैवभीष्मोयमितिचाब्रुवन्
९७ तच्छ्रुत्वादुष्करंकर्मकृतंभीष्मेणशांतनुः स्वच्छंदमरणंतुष्टोददौतस्मैमहात्मने ९८ इत्यादिपर्वणिसत्यवतीलाभे ९८ ॥ ॥ ॥

श्रीरामोजयति ॥ छ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ छ

रामः
१९७

ततइति १ २ ३ कालधर्ममित्यं ४ ६ तुल्यनामाचित्रांगदनामा ७ ८ ९ अंतापकृत्वाअंतेकर्तुं १० ११ १४ अध्यायः १९ ॥

वैशंपायनउवाच ततोविवाहेनिर्वृत्तेसराजाशंतनुर्नृपः तांकन्यांरूपसंपन्नांस्वगृहेसंन्यवेशयत् १ ततःशांतनवोधीमान्सत्यवत्यामजायत वीर
श्चित्रांगदोनामवीर्यवान्पुरुषेश्वरः २ अथापरंमहेष्वासंसत्यवत्यांसुतंप्रभुः विचित्रवीर्यंराजानंजनयामासवीर्यवान् ३ अप्राप्तवतितस्मिं
श्चयौवनेपुरुषर्षभे सराजाशंतनुर्धीमान्कालधर्ममुपेयिवान् ४ स्वर्गतेशंतनौभीष्मश्चित्रांगदमरिंदमं स्थापयामासवैराज्येसत्यवत्यामतेस्थितः
५ सतुचित्रांगदःशौर्यात्सर्वांश्चिक्षेपपार्थिवान् मनुष्यंनहिमेनेसकंचित्सदृशमात्मनः ६ तंक्षिपंतंसुरांश्चैवमनुष्यानसुरांस्तथा गंधर्वराजोब
लवांस्तुल्यनामाभ्ययात्तदा ७ तेनास्यसुमहद्युद्धंकुरुक्षेत्रेबभूवह तयोर्बलवतोस्तत्रगंधर्वकुरुमुख्ययोः नद्यास्तीरेसरस्वत्याःसमास्तिस्रोभ
वद्रणः ८ तस्मिन्विमर्देतुमुलेशस्त्रवर्षसमाकुले मायाधिकोवधीद्वीरंगंधर्वःकुरुसत्तमं ९ सहत्वातुनरश्रेष्ठंचित्रांगदमरिंदमं अंताय
कृत्वागंधर्वोदिवमाचक्रमेततः १० तस्मिन्पुरुषशार्दूलेनिहतेभूरितेजसि भीष्मःशांतनवोराजन्प्रेतकार्याण्यकारयत् ११ विचित्रवी
र्यंचतदाबालमप्राप्तयौवनं कुरुराज्येमहाबाहुरभ्यषिंचदनंतरं १२ विचित्रवीर्यःसतदाभीष्मस्यवचनेस्थितः अन्वशासन्महाराज
पितृपैतामहंपदं १३ सधर्मशास्त्रकुशलंभीष्मंशांतनवंनृपः पूजयामासधर्मेणसचैनंप्रत्यपालयत् १४ इत्यादिपर्वणिविचित्रे १९

श्रीरामोजयति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १९८

हृते ७ आहूयेतिब्राह्मः ८ मिथुनेनगृहीतेनेतिआर्षः विन्नेनेत्यासुरः बलेनेतिराक्षसः अनुमान्येतिगांधर्वः ९ प्रमत्तेतिपैशाचः स्वयमन्येइतिप्राजापत्यः आर्षविधिय

वैशंपायनउवाच हृतेचित्रांगदेभीष्मोबालेभ्रातरिकौरवः पालयामासतद्राज्यंसत्यवत्यामतेस्थितः १ संप्राप्तयौवनंदृष्ट्वाभ्रातरंधीमतांवरः भी
ष्मोविचित्रवीर्यस्यविवाहायाकरोन्मतिं २ अथकाशिपतेर्भीष्मःकन्यास्तिस्रोप्सरोपमाः शुश्रावसहिताराजन्वृण्वानावैस्वयंवरं ३ ततःसरथि
नांश्रेष्ठोरथेनैकेनशत्रुजित् जगामानुमतेमातुःपुरींवाराणसींप्रभुः ४ तत्रराज्ञःसमुदितान्सर्वतःसमुपागतान् ददर्शकन्यास्ताश्चैवभीष्मःशंत
नुनंदनः ५ कीर्त्यमानेषुराज्ञांतुतदानामसुसर्वशः भीष्मस्तदास्वयंकन्यावरयामाससताःप्रभुः ६ उवाचचमहीपालान्राजन्जलदनिस्वनः रथ
मारोप्यताःकन्याभीष्मःप्रहरतांवरः ७ आहूयदानंकन्यानांगुणवद्भ्यःस्मृतंबुधैः अलंकृत्ययथाशक्तिप्रदायचधनान्यपि ८ प्रयच्छंत्यपरेक
न्यांमिथुनेनगवामपि वित्तेनकथितेनान्येबलेनान्येनुमान्यच ९ प्रमत्तामुपयंत्यन्येस्वयमन्येचविंदते आर्षंविधिंपुरस्कृत्यदारान्विंदंतिचापरे अ
ष्टमंतमथोवित्तविवाहेकविभिर्वृतं १० स्वयंवरंतुराजन्याःप्रशंसंत्युपयांतिच प्रमथ्यतुहृतामाहुर्ज्यायसींधर्मवादिनः ११ ताइमाःपृथिवीपाला
जिहीर्षामिबलादितः तेयतध्वंपरंशक्त्याविजयायेतरायवा १२ स्थितोहंपृथिवीपालायुद्धायकृतनिश्चयः एवमुक्त्वामहीपालान्काशिराजं
चवीर्यवान् १३ ॥

तेनेनदैवठक्तःएतेष्टौविवाहाःप्राग्व्याख्याताः १० अष्टमंराक्षसंविवाहंप्रशंसतिस्वयंवरमिति ११ १२ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम॰ १९८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ प्रकीर्यन्निर्भूषयोरुपलक्षिता। अनुसक्रिमिन्वयः १९ २६ अन्यान्प्रतितसारथवारिणाः लाघवंशौ ग्रंपरध्वजादिछेदयन्नतशस्त्रवोप्यपूजयन् २७ ॥

सर्वाः कन्याः सकौरव्यो रथमारोप्य च स्वकं आमंत्र्य च सतान्सर्वान्प्रायाच्छीघ्रं कन्याः प्रगृह्य ताः १७ ततस्ते पार्थिवाः सर्वे समुत्पेतुरमर्षिताः संस्पृशंतः
स्वकान्बाहून्दशंतो दशनच्छदान् १५ तेषामाभरणान्याशु त्वरितानां विमुंचतां आमुंचतां च वर्माणि संभ्रमः सुमहानभूत् १६ ताराणामिव
संपातो बभूव जनमेजय भूषणानां च सर्वेषां कवचानां च सर्वशः १७ सवर्मभिर्भूषणैश्च प्रकीर्यद्भिरितस्ततः सक्रोधामर्षजिह्मभ्रूकषायीकृत
लोचना १८ सूतोपक्लृप्तान्रुचिरान्सदश्वैरुपकल्पितान् रथानास्थाय ते वीराः सर्वप्रहरणान्विताः १९ प्रयांतमथ कौरव्यमनुसस्रुरुदायुधाः
ततः समभवद्युद्धं तेषां तस्य च भारत एकस्य च बहूनां च तुमुलं लोमहर्षणं २० ते त्विषून्दशसाहस्रांस्तस्मिन्युगपदाक्षिपन् आप्राप्तांश्चैव तानाशु
भीष्मः सर्वान्यांतरा अच्छिनत्क्षुरवर्षेण महता लोमवाहिना २१ ततस्ते पार्थिवाः सर्वे सर्वतः परिवार्य तं ववृषुः शरवर्षेण वाद्रिमिवांबुदाः २२ स तं
वारणमयं वर्षं शरैरावार्य सर्वतः सर्वान्महीपालान्प्रत्यविध्यत्त्रिभिस्त्रिभिः २३ एकैकस्तु ततो भीष्मं राजन्विव्याध पंचभिः स च तान्प्रतिविव्या
ध द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराक्रमन् २४ तद्युद्धमासीत्तुमुलं घोरं देवासुरोपमं पश्यतां लोकवीराणां शरशक्तिसमाकुलं २५ स धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्मा
णि च शिरांसि च चिच्छेद समरे भीष्मः शतशोऽथ सहस्रशः २६ तस्यातिपुरुषानन्यांल्लाघवं रथचारिणः रक्षणं चात्मनः सर्वे शत्रवोऽप्यभ्यपू
जयन् २७ ॥ वर्षेले ४

नतः ३

आ:
१९९

वासितां करिणीं प्राप्तं वारणं यथापरो वनु प्राप्तोज घने भिंदन् वासिता स्त्री करिणी पोम्वेनमम्बरः ३० ३४ वृषौ रेतःसेककामौ गजौ गोवृषावेव वा तदा साहचर्यात् वासि

तानविनिर्जित्य नरो सर्वशस्त्रभृतां वरः कन्याभिः सहितः प्रायाद्भारतो भारतान्प्रति २८ ततः तं पृष्ठतो राजञ्छाल्वराजो महारथः अ
भ्यगच्छदमेयात्मा भीष्मं शांतनवं रणे २९ वारणं जघने भिंदन्दंताभ्यामपरो यथा वासितामनुसंप्राप्तो यूथपो बलिनां वरः ३० स्त्रीकाममिति
ष्ठ तिष्ठेति भीष्ममाह स पार्थिवः शाल्वराजो महाबाहुरमर्षेणाभिचोदितः ३१ ततः स पुरुषव्याघ्रो भीष्मः परबलार्दनः तद्वाक्याकुलितः
क्रोधाद्विधूमोग्निरिव ज्वलन् ३२ विततेषुधनुःपाणिर्विकुंचितललाटभृत् क्षत्रधर्मं समास्थाय व्यपेतभयसंभ्रमः ३३ निवर्तयामास र
थं शाल्वं प्रति महारथः निवर्तमानं तं दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते प्रेक्षकाः समपद्यंत भीष्मशाल्वसमागमे ३४ तौ वृषाविव नर्दंतौ बलि
नौ वासितांतरे अन्योन्यमभिवर्तेतां बलविक्रमशालिनौ ३५ ततो भीष्मं शांतनवं शरैः शतसहस्रशः शाल्वराजो नरश्रेष्ठः समवा
किरदाशुगैः ३६ पूर्वमभ्यर्दितं दृष्ट्वा भीष्मं शाल्वेन ते नृपाः विस्मिताः समपद्यंत साधु साध्विति चाब्रुवन् ३७ लाघवं तस्य ते दृष्ट्वा समरे
सर्वपार्थिवाः अपूजयंत संहृष्टा वाग्भिः शाल्वं नराधिपं ३८ क्षत्रियाणां ततो वाचः श्रुत्वा परपुरंजयः क्रुद्धः शांतनवो भीष्मस्तिष्ठ
तिष्ठेत्यभाषत ३९ सारथिं चाब्रवीत्क्रुद्धो याहि यत्रैष पार्थिवः यावदेनं निहन्म्यद्य भुजंगमिव पक्षिराट् ४० ततोऽस्त्रं वारुणं सम्य
ग्योजयामास कौरवः तेनाश्वांश्चतुरो मृद्नाच्छाल्वराजस्य भूपतेः ४१

तापुष्पिणीगोत्वादंतरे तन्निमित्तं ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

याम०
१९९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जीवितं प्राणमात्रावशेषितं ४४ ४८ काश्यपस्य काशिराजस्य ४९ अनुजीः कनिष्ठाः ५० ५५ तस्य वैवाहिकस्य कर्मणः काले ५६

अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य शाल्वराजस्य कौरवः भीष्मो नृपतिशार्दूलं न्यवधीत्तस्य सारथिं ४२ अस्त्रेणावास्य पैंद्रेणाश्वधीत्तुरगोत्तमान् कन्याहे
तोर्नरश्रेष्ठ भीष्मः शांतनवस्तदा ४३ जित्वा विसर्जयामास जीवंतं नृपसत्तमं ततः शाल्वः स्वनगरं प्रययौ भरतर्षभ ४४ स्वराज्यमन्वशाच्चै
व धर्मेण नृपतिस्तदा राजानो ये च तत्रासन् स्वयंवरदिदृक्षवः स्वान्येव तेपि राष्ट्राणि जग्मुः परपुरंजयाः ४५ एवं विजित्य ताः कन्या भीष्मः प्र
हरतां वरः प्रययौ हास्तिनपुरं यत्र राजा स कौरवः ४६ विचित्रवीर्यो धर्मात्मा प्रशास्ति वसुधामिमां यथा पिता स कौरव्यः शांतनुर्नृपसत्तमः
४७ सोचिरेणैव कालेन अत्यक्रामन्नराधिप वनानि सरितश्चैव शैलांश्च विविधान् द्रुमान् ४८ अक्षतः क्षपयित्वारीन् संख्येसंख्ये
यविक्रमः आनयामास काश्यस्य सुताः सागरगासुतः ४९ स्नुषा इव स धर्मात्मा भगिनीरिव चानुजाः यथा दुहितरश्चैव परिगृह्य ययौ
कुरून् ५० आनिन्ये स महाबाहुर्भ्रातुः प्रियचिकीर्षया ताः सर्वगुणसंपन्ना भ्राता भ्रात्रे यवीयसे ५१ भीष्मो विचित्रवीर्याय प्रददौ विक्र
माहृताः एवं धर्मेण धर्मज्ञः कृत्वा कर्माण्यतिमानुषं भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य विवाहायोपचक्रमे ५२ सत्यवत्या सह मिथः कृत्वा निश्चयमात्म
वान् विवाहे कारयिष्यंतं भीष्मं काशिपतेः सुता ज्येष्ठा तासामिदं वाक्यमब्रवीद्धसती तदा ५३ मयासौभपतिः पूर्वं मनसाभिवृतः पतिः
तेन चास्मि वृता पूर्वमेष कामश्च मे पितुः ५४ मया वरयितव्योभूच्छाल्वस्तस्मिन्स्वयंवरे एतद्विज्ञाय धर्मज्ञ धर्मतत्त्वं समाचर ५५ एवमु
क्तस्तया भीष्मः कन्यया विप्रसंसदि चिंतामभ्यगमद्वीरो युक्तां तस्यैव कर्मणः ५६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

बृहत्यौचते श्यामेचप्रौढेअप्रसृतेचबृहतीपुष्पवद्रक्तश्यामेहस्तने ६० स्थितेनतत्रैवनिष्ठावसौ ६१ ६५ अध्यायः ९० ततः ७ इतरेण ॥

अन्यासक्तात्वियंकन्याउक्तश्चेत्मयाशिता वाचादत्तामनोदत्ताकृतमंगलकौतुका निर्दिष्टात्तुपरंसैवसावर्ज्यापरंचिंतिका इत्युक्त्वा
चानुमान्यैवमम्बातरंस्ववशानुगं विनिश्चित्यसधर्मज्ञोब्राह्मणैर्वेदपारगैः अनुजज्ञेसतदाज्येष्ठामंबांकाशिपतेःसुतां ५७ अंबिकां
बालिकेभार्येप्रादाद्भ्रात्रेयवीयसे भीष्मोविचित्रवीर्यायविधिदृष्टेनकर्मणा ५८ तयोःपाणींगृहीत्वातुरूपयौवनदर्पितः विचित्रवीर्यो
धर्मात्माकामात्मासमपद्यत ५९ तेचापिबृहतीश्यामेनीलकुंचितमूर्द्धजे रक्ततुंगनखोपेतेपीनश्रोणिपयोधरे ६० आत्मनःप्रतिरू
पोसौलब्धःपतिरितिस्थिते विचित्रवीर्यंकल्याणंपूजयामासतुःशुभे ६१ सचाश्विरूपसदृशोदेवतुल्यपराक्रमः सर्वासामेवनारी
णांचित्तप्रमथनोरहः ६२ ताभ्यांसहसमाःसप्तविहरन्पृथिवीपतिः विचित्रवीर्यस्तरुणोयक्ष्माणंसमगृह्णत ६३ सुहृदांयतमाना
नामाप्तैःसहचिकित्सकैः जगामास्तमिवादित्यःकौरव्योयमसादनं ६४ धर्मात्मासतुगांगेयश्चिंताशोकपरायणः प्रेतकार्याणिसर्वाणि
तस्यसम्यगकारयत् ६५ राज्ञोविचित्रवीर्यस्यसत्यवत्यामतेस्थितः ऋत्विग्भिःसहितोभीष्मःसर्वैश्चकुरुपुंगवैः ६६ इ श्री म्हा रते
शतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांआदिपर्वणिविचित्रवीर्योपरमः १०० वैशंपायनउ च ततःसत्यवतीदीनाकृपणापुत्रगृद्धिनी
पुत्रस्यकृत्वाकार्याणिस्नुषाभ्यांसहभारत १ समाश्वास्यस्नुषेतेचभीष्मंशस्त्रभृतांवरं धर्मंचपितृवंशंचमातृवंशंचभाविनी प्रसमी
क्ष्यमहाभागागांगेयंवाक्यमब्रवीत् २ शांतनोर्धर्मनित्यस्यकौरव्यस्ययशस्विनः त्वयिपिंडश्चकीर्तिश्चसंतानंचप्रतिष्ठितं ३ यथाकर्म
शुभंकृत्वास्वर्गोपगमनंध्रुवं यथाचायुर्ध्रुवंसत्येत्वयिधर्मस्तथाध्रुवः ४ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इतरेणाविस्तरेण ५ ६ ७ आश्वस्य विश्वासं प्राप्य १० एतेचैव उभयस्य वा आत्मानं अभिषेचय कुरु ब्रह्मचर्यसंकल्पात् प्रभृति त्यक्त्वा न संततम् पितंगी कुरु मा निमज्जीः मा

वेत्थ धर्मांश्च धर्मज्ञ समासेनेतरेण च विविधास्त्वं श्रुतीर्वेत्थ वेदांगानि च सर्वशः ५ व्यवस्थानं च ते धर्मे कुलाचारं च लक्षये प्रतिपत्तिं च
कृच्छ्रेषु शुक्राङ्गिरसयोरिव ६ तस्मात्सुभृशमाश्वास्य त्वयि धर्मभृतां वर कार्ये त्वां विनियोक्ष्यामि तच्छ्रुत्वा कर्तुमर्हसि ७ मम पुत्रस्तव
भ्राता वीर्यवान्सुप्रियश्च ते बाल एव गतः स्वर्गमपुत्रः पुरुषर्षभ ८ इमे महिष्यौ भ्रातुस्ते काशिराजसुते शुभे रूपयौवनसंपन्ने पुत्रका
मे च भारत ९ तयोरुत्पादयापत्यं संतानाय कुलस्य नः मन्नियोगान्महाबाहो धर्मं कर्तुमिहार्हसि १० राज्ये चैवाभिषिच्यस्व भारताननुशा
धि च दारांश्च कुरु धर्मेण मा निमज्जीः पितामहान् ११ वैशंपायन उ० च तथोच्यमानो मात्रा च सुहृद्भिश्च परंतपः इत्युवाच स धर्मात्मा
धर्म्यमेवोत्तरं वचः १२ असंशयं परो धर्मस्त्वया मातरुदाहृतः त्वमपत्यं प्रति च मे प्रतिज्ञां वेत्थ वै परां १३ जानासि च यथा वृत्तं शुल्कहेतो
स्त्वदन्तरे स सत्यवति सत्यं ते प्रतिजानाम्यहं पुनः १४ परित्यजेयं त्रैलोक्यं राज्यं देवेषु वा पुनः यद्वाप्यधिकमेताभ्यां न तु सत्यं कथंचन
१५ त्यजेच्च पृथिवी गंधमापश्च रसमात्मनः ज्योतिस्तथा त्यजेद्रूपं वायुः स्पर्शगुणं त्यजेत् १६ प्रभां समुत्सृजेदर्को धूमकेतुस्तथोष्मतां
त्यजेच्छब्दं तथाकाशं सोमः शीतांशुतां त्यजेत् १७ विक्रमं वृत्रहा जह्याद्धर्मं जह्याच्च धर्मराट् न त्वहं सत्यमुत्स्रष्टुं व्यवसेयं कथंचन १८

निमज्जय ११ १२ १३ त्वदन्तरे त्वन्निमित्तं १४ १५ १६ १७ १८ ॥रामराम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भूरिद्रविणतेजसावाहुबलोत्साहवता १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६॥

एवमुक्तातुपुत्रेणभूरिद्रविणतेजसा मातासत्यवतीभीष्ममुवाचतदनंतरं १९ जानामितेस्थितिंसत्येपरांसत्यपराक्रम
इच्छन्सृजेथास्त्रींल्लोकानन्यांस्त्वंस्वेनतेजसा २० जानामिचैवंसत्यंतन्मदर्थेयदभाषितं। आपद्धर्ममवेक्ष्यत्वंवह
पैतामहींधुरं २१ यथातेकुलतंतुश्चधर्मश्चनपराभवेत् सुहृदश्चप्रहृष्येरंस्तथाकुरुपरंतप २२ लालप्यमानां
तामेवंकृपणांपुत्रगृद्धिनी धर्मादपेतंब्रुवतींभीष्मोभूयोब्रवीदिदं २३ राज्ञिधर्मानवेक्षस्वमानःसर्वान्व्यनीन
शः सत्याच्च्युतिःक्षत्रियस्यनधर्मेषुप्रशस्यते २४ शांतनोरपिसंतानंयथास्यादक्षयंभुवि तत्तेधर्मंप्रवक्ष्यामिक्षा
त्रंराज्ञिसनातनं २५ श्रुत्वातंप्रतिपद्यस्वप्राज्ञैःसहपुरोहितैः आपद्धर्मार्थकुशलैर्लोकतंत्रमवेक्ष्यच २६॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अथायं जामदग्न्य पाणिग्राहस्येति ननु कथं तर्हि मातामहस्यापि तु पुत्रो येन जातः स एव स हस्तु कौवरो यो अस्ते अन्यजानमस्ति अन्योदर्यो मन सापि न मतं तयो ममायं पुत्र
इति शेषः शरिन्नापत्यत्वं अन्यजन्यस्य नाली तिष्ठति स्य तो ददर्श नर्त्राचान्यक्षेत्रे स्वस्मात् स्वक्षेत्रे वा ऽन्यस्माज्जातो न स्वपुत्र इति सिद्धं अत आह धर्ममिति धर्ममममायं पुत्रो भ
विष्यतीत्यभिलाषं अयं खलु क्रतुनेव पुरुष इति संकल्पप्राधान्यस्कतेः स्त्रीपुंसयोर्मध्ये यस्य संकल्पो दृढस्तस्यैव पुत्र इत्यर्थः मातामहस्येति तु विवाहविषयं न त्वेवं

इत्यादिपर्वणि भीष्मउवाच जामदग्न्येन रामेण पितुर्वधममृष्यता रुषा परशुना पूर्वं हैहयाधिपतिर्हतः १ शतानि दश बाहूनां नि
कृत्तान्यर्जुनस्य वै लोकस्याचरितो धर्मस्तेनासीत्किल दुष्करः २ पुनश्च धनुरादाय महास्त्राणि प्रमुंचता निर्दहन्क्षत्रमसकृद्रथेन
जयतां वरः ३ एवमुच्चावचैरस्त्रैर्भार्गवेण महात्मना त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी कृता निःक्षत्रिया पुनः ४ ततः संभूय सर्वाभिः क्षत्रिया
भिः समन्ततः उत्पादितान्यपत्यानि ब्राह्मणैर्वेदपारगैः पाणिग्राहस्य तनय इति वेदेषु निश्चितं धर्मं मनसि संस्थाप्य ब्राह्मणांस्ताः समभ्य
युः ५ ततः पुनः समुदितं क्षत्रं समभवत्तदा इममेवात्र वक्ष्येहमितिहासं पुरातनं ७ अथोतथ्य इति ख्यात आसीद्धीमानृषिः पुरा ममता
नाम तस्यासीद्भार्या परमसंमता ८ ॥

लोकेथाचरितो दृष्टः क्षत्रियाणां पुनर्भवः १

शालिक्षेत्रे यववीजादपि शाल्यंकुरोत्पत्तिः स्यादिति चेन्न दावाग्निदग्धात्कदलीकाण्डादपि वंशांकुरोत्पत्तिदर्शनात् एवमत्रापि ह कमुसाद्यौषधमयावनाल्लादेः पलाण्डुलशुनो
कुरोत्पत्तिदृष्टेश्च भावनाविशेषजन्यधर्मस्यैव विशेषाधायकत्वाभ्युपगमात् धनादिना उपनिमंत्रणाच्च क्षेत्रपतेरेव सा संततिर्नीविप्रस्य ६ लोके इति कल्माष
पादक्षेत्रे मदयंत्यां वसिष्ठेन पुत्र उत्पादित इति विश्रम्भः क्षत्रियाणां पुनरुद्भवो दृष्ट इत्यर्थः ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥।

१ लोकेऽप्याचरितो नु श्रितो दृष्टः क्षत्रियाणां भव उत्पत्तिर्ब्राह्मणेभ्य इति शेषः १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा॰
१०२

अन्वपद्यत तद् उपगतवान् ९ आरम्यतां उपरम्यतां १० १२ आत्मानं [चित्तं] चित्तं नियच्छितुं नियन्तुं १३ १४ कामं मैथुनं मा गमः १५ १८ तं शशापेति संबंधः

उतथ्यस्य यवीयांस्तु पुरोधास्त्रिदिवौकसां बृहस्पतिर्बृहत्तेजा ममतामन्वपद्यत ९ उवाच ममता तं तु देवरं वदतां वरं अन्तर्वत्नी त्वहं भ्रात्रा ज्येष्ठेना
रम्यतामिति १० अयं च मे महाभाग कुक्षावेव बृहस्पते औतथ्यो वेदमत्रैव षडंगं प्रत्यधीयत ११ अमोघरेतास्त्वं चापि द्वयोर्नास्त्यत्र संभवः
तस्मादेवं गते त्वद्य उपारमितुमर्हसि १२ एवमुक्तस्तदा सम्यग्बृहस्पतिरुदारधीः कामात्मानं तदात्मानं न शशाक नियच्छितुं १३ स
बभूव ततः कामी तया सार्द्धमकामया उत्सृजंतं तु तं रेतः स गर्भस्थोऽभ्यभाषत १४ भोस्तात मा गमः कामं द्वयोर्नास्तीह संभवः अल्पाव
काशो भगवन्पूर्वं चाहमिहागतः १५ अमोघरेताश्च भवान्न पीडां कर्तुमर्हसि अश्रुत्वैव तु तद्वाक्यं गर्भस्थस्य बृहस्पतिः जगाम मैथुना
यैव ममतां चारुलोचनां १६ शुक्रोत्सर्गं ततो बुद्ध्वा तस्या गर्भगतो मुनिः पद्भ्यामारोधयन्मार्गं शुक्रस्य च बृहस्पतिः १७ स्थानमप्राप्त
मथ तद्रेतः प्रतिहतं तदा पपात सहसा भूमौ ततः क्रुद्धो बृहस्पतिः १८ तं दृष्ट्वा पतितं शुक्रं शशाप स रुषान्वितः उतथ्यपुत्रं गर्भस्थं
निर्भर्त्स्य भगवानृषिः १९ यन्मां त्वमीदृशे काले सर्वभूतेप्सिते सति एवमात्थ वचस्तस्मात्तमो दीर्घं प्रवेक्ष्यसि २० स वै दीर्घतमा नाम
शापादृषिरजायत बृहस्पतेर्बृहत्कीर्तेर्बृहस्पतिरिवौजसा २१ स पुत्राञ्जनयामास गौतमादीन्महायशाः ऋषेरुतथ्यस्य तदा संता
नकुलवृद्धये २२ ॥

१९ दीर्घं तमः अंधत्वं २० २१ संतानं विस्तारो यस्य तस्य कुलस्य वृद्धये विस्तीर्णस्यापि वृद्ध्यर्थमित्यर्थः २२ ॥ शाम॰
१०२

गोधर्म्मप्रकाशमेपुनःसौरभेयान्‌कामधेनुपुत्रान्‌ अधीत्य अधिगम्य २३ मोहाभिभूतत्वं अपायेयायदर्शित्वात्‌ २४ २५ मज्जनगतः स्नानार्थंगतः ३३ स्रोतसाप्रवाहेणा

धर्मात्माचमहात्माचवेदवेदांगपारगः गोधर्मंसौरभेयाच्चसोधीत्यनिखिलंमुनिः प्रावर्त्ततततथाकर्तुंश्रद्धांवोत्सृज्यशंकया २३ ततोवितथमर्यादंतंदृष्ट्वामुनिसत्त
माः कुद्धामोहाभिभूतास्तेसर्वेतत्राश्रमौकसः २४ अहोयंभिन्नमर्यादोनाश्रमेवस्तुमर्हति तस्मादेतंवयंसर्वेपापात्मानंत्यजामहे २५ इत्यन्योन्यंसमा
भाष्यतेदीर्घतमसंमुनिं जात्यंधोवेदविद्वान्सःपत्नींलेभेसविद्ययातरुणींरूपसंपन्नांप्रद्वेषींनामब्राह्मणीं औषध्यःतत्प्यसमहात्मन्संतानकुलवृद्धयेसपुत्रानज
नयामासगौतमादीन्महायशाःपुत्रलाभाच्चसापत्नीनतुतोषपतिंतदाप्रद्वेषीन्तुपतिंभार्याकिंमांद्विष्यसिचाब्रवीत्‌ त्सुवाचपतिर्भार्यातुभरणाद्भर्ताचेति
मत्स्मृतिः अहंत्वन्धागतःसत्कारांतावधंसहसुतानदीनिस्यकालंचमेभर्त्तेनभरेयंमहायशः भीष्मउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाऋषिःकोपसमन्वितः प्रत्युवाचततः
पत्नींप्रद्वेषींससुतांतदानीयतांक्षत्रियकुलंधनार्थंचभविष्यति त्यप्रत्युवाचत्वयादत्तेधनेपुत्रनेच्छेयंसुखकारणं यथेष्टंकुरुविप्रेंद्रनभरेयंयथापुरादीर्घतमाउ
वाच अद्यप्रभृतिमर्यादामयालोकेप्रतिष्ठिता एकएवपतिर्नार्यायावज्जीवंपरायणंमृतेजीवतिवातस्मिन्नापरंप्राप्नुयान्नरं अभिगम्यापरंनारीपतिष्यतिनसं
शयः अपतीनांतुनारीणामद्यप्रभृतिपातकंयद्यस्तिचेद्धनंतस्य वृथाभोगाभवन्तु वैअकीर्तिःपरिवादाश्चनित्यंकालंभवन्तुवै भीष्मउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाब्रा
ह्मणीभृशकोपिता गंगायांनीयतामेषपुत्राइत्येवमाब्रवीत्‌ २६ लोभमोहाभिभूतास्तेपुत्रास्तेगौतमादयः बध्वोडुपेपरिक्षिप्यगंगायांसमवासृजन्‌ २७ कस्मा
दंधश्चवृद्धश्चभर्त्तव्योयमितिस्मते चिंतयित्वाततःक्रूराःप्रतिजग्मुरथोगृहान्‌ २८ सोनुस्रोतस्तदाविप्रःप्लवमानोयदृच्छया जगामसुबहून्देशानंधस्तेनो
डुपेनह तंतुराजाबलिर्नामसर्वधर्मविदांवरः अपश्यन्मज्जनगतःस्रोतसाभ्याशमागतं ३० जग्राहचैनंधर्मात्माबलिःसत्यपराक्रमः ज्ञात्वाचैवंसववे
यपुत्रार्थेभरतर्षभ ३१ संतानार्थंमहाभागभार्यासुममानघ पुत्रान्धर्मार्थकुशलानुत्पादयितुमर्हसि ३२ एवमुक्तःसतेजस्वीतंतथेत्युक्तवानृषि
तस्मैसराजास्वांभार्यांसुदेष्णांप्राहिणोत्तदा ३३ अंधंवृद्धंचतंमत्वानसादेवीजगामह स्वांतुधात्रेयिकांतस्मैवृद्धायप्राहिणोत्तदा ३४ तस्यांकाक्षी
वदादीन्सशूद्रयोनावृषिस्तदा जनयामाससधर्मात्मापुत्रानेकादशैवतु ३५ काक्षीवदादीन्पुत्रांस्तान्दृष्ट्वासर्वानधीयतः उवाचतमृषिंराजाममैतइ
तिभारत ३६ नेत्युवाचमहर्षिस्तंममैवइतिचाब्रवीत्‌ शूद्रयोनौमयाहीमेजाताःकाक्षीवदादयः ३७ अंधंवृद्धंचमांदृष्ट्वासुदेष्णामहिषीतव अवमत्यददौ

मासेसमीपे ३० ३१ ३२ धात्रेयिकांदासीं ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

महाभा० आदि० प० ९६

अंगेषु स्पृष्टास्वरूपज्ञानार्थमितिभावः संविशेषः ४० ४४ पयेप्सितं ब्राह्मणेभ्यो वंशवृद्धिमितर्यः ४५ अथाय पुनः २ संसज्जमानया स्खलनवन्या ३ विश्वा

ततः प्रसादयामास पुनस्तमृषिसत्तमं बलिः सुदेष्णां तां भार्यां तस्मै स प्राहिणोत्पुनः ३९ तां स दीर्घतमांगेषु स्पृष्ट्वा देवीमथाब्रवीत् भवि
ष्यंति कुमारास्ते तेजसादित्यवर्चसः ४० अंगो वंगः कलिंगश्च पुंड्रः सुह्मश्च ते सुताः तेषां देशाः समाख्याताः स्वनामकथिता भुवि अं
गस्यांगोऽभवद्देशो वंगो वंगस्य चस्मृतः कलिंगविषयश्चैव कलिंगस्य च स स्मृतः ४२ पुंड्रस्य पुंड्राः प्रख्याताः सुह्माः सुह्मस्य चस्मृताः एवं
बलेः पुरा वंशः प्रख्यातो वै महर्षिणा ४३ एवमन्ये महेष्वासा ब्राह्मणैः क्षत्रिया भुवि जाताः परमधर्मज्ञा वीर्यवंतो महाबलाः ४४ एत
च्छ्रुत्वा त्वमप्यत्र मातः कुरु यथेप्सितं ४५ इत्यादिपर्वणि भीष्मउ च पुनर्भरतवंशस्य हेतुं संतानवृद्धये वक्ष्यामि नियतं मातस्तन्मे
निगदतः शृणु १ ब्राह्मणो गुणवान्कश्चिद्धनेनोपनिमंत्र्यतां विचित्रवीर्यक्षेत्रेषु यः समुत्पादयेत्प्रजां २ वैशंपायनउ च ततः स
त्यवती भीष्मं वाचा संसज्जमानया विहसंतीव सव्रीडमिदं वचनमब्रवीत् ३ सत्यमेतन्महाबाहो यथा वदसि भारत विश्वासात्ते प्रवक्ष्या
मि संतानाय कुलस्य तु ४ न ते शक्यमनाख्यातुमापद्धर्मं तथाविधं त्वमेव नः कुले धर्मस्त्वं सत्यं त्वं परा गतिः ५ तस्मान्निशम्य सत्यमे
कुरुष्व यदनंतरं धर्मयुक्तस्य धर्मार्थं पितुरासीत्तरी मम सा कदाचिदहं तत्र गता प्रथमयौवने ६ अथ धर्मविदां श्रेष्ठः परमर्षिः परा
शरः आजगाम तरीं धीमांस्तरिष्यन्यमुनां नदीं ७ स तार्यमाणो यमुनां मामुपेत्याब्रवीत्तदा सांत्वपूर्वं मुनिश्रेष्ठः कामार्तो मधुरं
वचः ८ एतद्दृष्ट्वेपंचममत्रानेकपृष्टस्यम ॥

स्यात् अंतरंगत्वबुद्धेः संतानाय विख्याप्य ४ आपद्धर्मं अवेक्ष्येति शेषः धर्मः धर्मरक्षकः ५ सत्यं वचनमिति शेषः ८ तरीं नौकां ६ ७ ८ ॥ ॥ ॥

उक्तामल्लोकिंनिमर्षः ९ बाल्लांपुंयोगमनिष्टंनीवाल्लामिव १० मामकंगर्भमुत्सृज्य कन्यैवत्वंभविष्यसीतिमुनिवचनात् जातापत्यायाअपिममकन्यात्वा
विनाशात् पुनर्दाशसंसर्गजंहीनवर्णत्वंनाभूत् कन्यात्वावस्थायांकामभन्त्रादिनिषेधाभावात् किंचपृथासत्यवत्योरनिष्ठंसौरेवस्तुर्यपराशराभ्यांअपत्योत्पादनंकृतंत्र

स्या १

तमहंशापभीताचपितुर्भीताचभारत वरैरसुलभैरुक्तानप्रत्याख्यातुमुत्सहे ९ अभिभूयसमांबालांतेजसावशमानयत् तमसालोकमा
वृत्यनौगतामेवभारत १० मत्स्यगंधोमहानासीत्पुराममजुगुप्सितः तमपास्यशुभंगंधमिमंप्रादात्समेमुनिः ११ ततोमामाहसमुनिःगर्भ
मुत्सृज्यमामकं द्वीपेस्याएवसरितःकन्यैवत्वंभविष्यसि १२ पाराशर्योमहायोगीसबभूवमहानृषिः कन्यापुत्रोममपुराद्वैपायनइतिश्रुतः
१३ योव्यस्यवेदांश्चतुरस्तपसाभगवानृषिः लोकेव्यासत्वमापेदेकार्ष्ण्यात्कृष्णत्वमेवच १४ सत्यवादीशमपरस्तपस्वीदग्धकिल्बिषः सनि
युक्तोमयाव्यक्तंत्वयाचाप्रतिमकृतिः भ्रातुःक्षेत्रेषुकल्याणमपत्यंजनयिष्यति १५ सहिमामुक्तवांस्तत्रस्मरेःकृत्येषुमामिति तंस्मरि
ष्येमहाबाहोयदिभीष्मत्वमिच्छसि १६ तवह्यनुमतेभीष्मनियतंसमहातपाः विचित्रवीर्यक्षेत्रेषुपुत्रानुत्पादयिष्यति वैशंपायनउवाच
महर्षेःकीर्तनेतस्यभीष्मःप्रांजलिरब्रवीत् धर्ममर्थंचकामंचत्रीनेतान्योनुपश्यति १८ अर्थमर्थानुबंधंचधर्मंधर्मानुबंधनं कामंका
मानुबंधंचविपरीतान्पृथक्पृथक् १९

तोनतयोःकन्यात्वाच्छित्तिरितिभावः १३ कार्ष्ण्यात्कृष्णत्वात्ईश्वरादन्यत्वाद्वाकृष्णत्वमित्यर्थः १४ व्यक्तंनिःसंशयं १५ १६ १७ १८ १९॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
१०४

अनुबध्नातेनेनेत्यनुबंधः फलं शरीराणामेष्वेककरमेव अर्पाधिकं तद्विपर्ययं वाऽर्थनाशादिकं यथोक्तमल्पदोषानुसंधानेन पहतः फलस्य नाशो न कार्य इत्यभिप्रायः १८

योविचिंत्यधियाधीरो व्यवस्यति स बुद्धिमान् तदिदं धर्मयुक्तं च हितं चैव कुलस्य नः उक्तं भवत्या यच्छ्रेयः परं तन्मह्यं रोचते मम शं २० वैशंपाय
न उवाच ततः तस्मिन्प्रतिज्ञाते भीष्मेण कुरुनंदन कृष्णद्वैपायनं काली चिंतयामास वै मुनिं २१ स वेदान्विब्रुवन्धीमान्मातुर्विज्ञाय चिंतितं
प्रादुर्बभूवाविदितः क्षणेन कुरुनंदन २२ तस्मै पूजां ततः कृत्वा सुताय विधिपूर्वकं परिष्वज्य च बाहुभ्यां प्रस्नवैरभिषिंचत २३ मुमोच बाष्पं दाशेयी
पुत्रं दृष्ट्वा चिरस्य तु तामद्भिः परिषिच्यार्तां महर्षिरभिवाद्य च मातरं पूर्वजः पुत्रो व्यासो वचनमब्रवीत् २४ भवत्या यदभिप्रेतं तदहं कर्तुमागतः
शाधि मां धर्मतत्त्वज्ञे करवाणि प्रियं तव २५ तस्मै पूजां ततोऽकार्षीत्पुरोधाः परमर्षये स च तां प्रतिजग्राह विधिवन्मंत्रपूर्वकं २६ तमासन
गतं माता पृष्ट्वा कुशलमव्ययं सत्यवत्यभिवीक्ष्यैनमुवाचेदमनंतरं २७ मातापित्रोः प्रजायंते पुत्राः साधारणाः कवे तेषां पिता यथा
स्वामी तथा माता न संशयः विधानविहितः स त्वं यथा मे प्रथमः सुतः विचित्रवीर्यो ब्रह्मर्षे तथा मेऽवरजः सुतः २९ यथैव पितृतो भीष्मस्तथा
त्वमपि मातृतः भ्राता विचित्रवीर्यस्य यथा वा पुत्र मन्यसे ३० अयं शांतनवः सत्यं पालयन्सत्यविक्रमः बुद्धिं न कुरुतेऽपत्ये तथा राज्यानुशा
सने ३१ स त्वं व्यपेक्षया भ्रातुः संतानाय कुलस्य च भीष्मस्य चास्य वचनान्नियोगाच्च ममानघ ३२ अनुक्रोशाच्च भूतानां सर्वेषां रक्षणाय
च आनृशंस्याच्च यद्ब्रूयां तच्छ्रुत्वा कर्तुमर्हसि ३३

विधानविहितः पूर्वपुराणप्रसूतः २९ व्यपेक्षया स्नेहानुबंधेन नियोगात् आज्ञातः ३२ अनुक्रोशात् कृपातः आनृशंस्यात् अनैष्ठुर्यात् ३३ ३३ ॥

राम॰
१०४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३५ परं धर्मं निवृत्तिरूपं अपरं धर्मं प्रवृत्तिरूपं आमुष्मिकमैहिकमिति ३९ देव्यौ राजभार्ये ४० तथा यथा भीष्मेणोक्तं तथा मां प्राप पद्मदृष्टं येन योजय ४८

यवीयसस्तव भ्रातुर्भार्ये सुरसुतोपमे रूपयौवनसंपन्ने पुत्रकामे च धर्मतः ३४ तयोरुत्पादयापत्यं समर्थो ह्यसि पुत्रक अनुरूपं कुलस्यास्य
संतत्याः प्रसवस्य च ३५ व्यास उवाच वेत्थ धर्मं सत्यवति परं चापरमेव च तथा तव महाप्राज्ञे धर्मे प्रणिहिता मतिः ३६ तस्मादहं त्वन्नियोगाद्धर्ममु
द्दिश्य कारणं ईप्सितं ते करिष्यामि दृष्टं ह्येतत्सनातनं ३७ भ्रातुः पुत्रान्प्रदास्यामि मित्रावरुणयोः समान् व्रतं चरेतां ते देव्यौ निर्दिष्टमिह यन्
मया ३८ संवत्सरं यथान्यायं ततः शुद्धे भविष्यतः नहि मामव्रतोपेता उपेयात्काचिदंगना ३९ सत्यवत्युवाच सद्यो यथा प्रपद्येते देव्यौ गर्भं त
था कुरु अराजकेषु राष्ट्रेषु नास्ति वृष्टिर्न देवताः कथं त्वराजकं राष्ट्रं शक्यं धारयितुं प्रभो तस्माद्गर्भं समाधत्स्व भीष्मः संवर्धयिष्यति ४१ व्यास उ
वाच यदि पुत्रः प्रदातव्यो मया भ्रातुरकालिकः विरूपतां मे सहेतां तयोरेतत्परं व्रतं ४२ यदि मे सहते गंधं रूपं वेषं तथा वपुः अद्यैव गर्भं कौश
ल्या विशिष्टं प्रतिपद्यतां ४३ वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा महातेजा व्यासः सत्यवतीं तदा समागमनमाकांक्षन्निति सोन्तर्हितो मुनिः ४४
ततोभिगम्य सा देवी स्नुषां रहसि संगतां धर्म्यमर्थसमायुक्तमुवाच वचनं हितं ४५ कौशल्ये धर्मतंत्रं त्वां यद्ब्रवीमि निबोध तत् भरतानां समु
च्छेदो व्यक्तं मद्भाग्यसंक्षयात् ४६ व्यथितां मां च संप्रेक्ष्य पितृवंशं च पीडितं भीष्मो बुद्धिमदान्मह्यं कुलस्यास्य विवृद्धये ४७ सा च बुद्धिस्त्व
य्यधीना पुत्रि प्रापय मां तथा नष्टं च भारतं वंशं पुनरेव समुद्धर ४८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उद्धक्ष्यतिधुरउद्वहनंकरिष्यति ४९ एनांपुरुषांतरस्पर्शमनिच्छंतीमितिसत्यवतिकथंचिदिति ५० अथायंततः १ अनुप्रवेक्ष्यतिपुत्रत्वेनगतवोदरं आगमिष्यति २

पुत्रंजनयसुश्रोणिदेवराजसमप्रभं सहिराज्यधुरंगुर्वीमुद्वक्ष्यतिकुलस्यनः ४९ साधर्मतोनुनीयैनांकथंचिद्धर्मचारिणीं भोजयामा
सविप्रांश्चदेवर्षीनतिथींश्चतथा ५० इत्यादिपर्वणि वैशंपायनउवाच ततःसत्यवतीकालेवधूंस्नातामृतौतदा संवेशयंतीशयनेश
नैर्वचनमब्रवीत् १ कौशल्येदेवरस्तेस्तिसोद्यत्वानुप्रवेक्ष्यति अप्रमत्ताप्रतीक्षैनंनिशीथेह्यागमिष्यति २ श्वश्र्वास्तद्वचनंश्रुत्वाशयाना
शयनेशुभे साचिंतयत्तदाभीष्मंमन्यांश्चकुरुपुंगवान् ३ ततोंबिकायांप्रथमंनियुक्तःसत्यवागृषिः दीप्यमानेषुदीपेषुशरणंप्रविवेश
ह ४ तस्यकृष्णस्यसाकपिलाजटादीप्तेचलोचने बभ्रूणिचैवश्मश्रूणिदृष्ट्वादेवीन्यमीलयत् ५ संबभूवतयासार्द्धंमातुःप्रियचिकी
र्षया भयात्काशिसुतातंतुनाशक्नोदभिवीक्षितुं ६ ततोनिष्क्रांतमागम्यमातापुत्रमुवाचह अप्यस्यांगुणवान्पुत्रराजपुत्रोभविष्यति
७ निशम्यतद्वचोमातुर्व्यासःसत्यवतीसुतः प्रोवाचातींद्रियज्ञानोविधिनासंप्रचोदितः ८ नागायुतसमप्राणोविद्वान्राजर्षिसत्तमः
महाभागोमहावीर्योमहाबुद्धिर्भविष्यति ९ तस्यचापिशतंपुत्राभविष्यंतिमहात्मनः किंतुमातुःसवैगुणाद्दंधएवभविष्यति १० १०

अचिंतयदितित्र्येनेनगर्भधारणकालेयंपुरुषंस्त्रीचिंतयतितादृग्गुणःपुत्रोभवतीतिहृदिचिंते ३ शरणंगृहे ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ सत्यासत्यवती १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ अभुजिष्याप्रदासी २७

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माता पुत्रमथाब्रवीत् नांधः कुरूणां नृपतिरनुरूपस्तपोधन ११ ज्ञातिवंशस्य गोप्तारं पितॄणां वंशवर्द्धनं द्वितीयं
कुरुवंशस्य राजानं दातुमर्हसि १८ स तथेति प्रतिज्ञाय निश्चक्राम महायशाः सापि कालेन कौशल्या सुषुवेंधमात्मजं पुनरेव तु सा दे
वी परिभाष्य स्नुषां ततः ऋषिमावाहयत्सत्या यथापूर्वमरिंदमः ततस्तेनैव विधिना महर्षिस्तामपद्यत अंबालिकामथाभ्यागादृषिं दृ
ष्ट्वात्र सापि तं विवर्णा पांडुसंकाशा समपद्यत भारत १५ तां भीतां पांडुसंकाशां विषण्णां प्रेक्ष्य भारत व्यासः सत्यवतीपुत्र इदं वचनम
ब्रवीत् १६ यस्मात्पांडुत्वमापन्ना विरूपं प्रेक्ष्य मामिह तस्मादेष सुतस्तुभ्यं पांडुरेव भविष्यति नाम चास्य तदेवेह भविष्यति शुभानने इत्यु
क्त्वा स निराक्रामद्भगवानृषिसत्तमः ततो निष्क्रांतमालोक्य सत्या पुत्रमथाब्रवीत् शशंस स पुनर्मातुस्तस्य बालस्य पांडुतां तं माता पुनरेवा
न्यमेकं पुत्रमयाचत तथेति च महर्षिस्तां मातरं प्रत्यभाषत ततः कुमारं सा देवी प्राप्तकालमजीजनत् पांडुलक्षणसंपन्नं दीप्यमानमि
व श्रिया यस्य पुत्रा महेष्वासा जज्ञिरे पंच पांडवाः ऋतुकाले ततो ज्येष्ठां वधूं तस्मै न्ययोजयत् सा तु रूपं च गंधं च महर्षेः प्रविचिंत्य तं ना
करोद्वचनं देव्या भयात्सुरसुतोपमा २३ ततः स्वैर्भूषणैः दासीं भूषयित्वाप्सरोपमां प्रेषयामास कृष्णाय ततः काशिपतेः सुता २४ सा तं
ऋषिमनुप्राप्तं प्रत्युद्गम्याभिवाद्य च संविवेशाभ्यनुज्ञाता सत्कृत्योपचचार ह २५ कामोपभोगेन रहस्तस्यां तुष्टिमगादृषिः तया सहो
षितो राजन्महर्षिः शंसितव्रतः २६ उत्तिष्ठन्नब्रवीदेनामभुजिष्या भविष्यसि अयं च ते शुभे गर्भः श्रेयानुदरमागतः धर्मात्मा भवि
ता लोके सर्वबुद्धिमतां वरः २७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञानामुञ्जिष्यापुत्रस्यापि भ्रातृत्वं पितृत्वं वा स्यात् २८ २९ प्रलंभं आत्मस्यानेदासीति योजनं ३० ३१ एतत् इति क्षेत्रत्वं दास्या अपी त्वनेनैव गम्यत इति केचित् ३२ अध्यायः।किं

सजज्ञेविदुरोनामकृष्णद्वैपायनात्मजः धृतराष्ट्रस्यचभ्राता पांडोश्चैवमहात्मनः २८ धर्मोविदुररूपेणशापात्तस्यमहात्मनः मांडव्यस्या
र्थतत्वज्ञःकामक्रोधविवर्जितः २९ कृष्णद्वैपायनोप्येतत्सत्यवत्यैन्यवेदयत् प्रलंभमात्मनश्चैवशूद्रायांपुत्रजन्मच ३० सधर्मस्यान्
णोभूत्वापुनर्मात्रासमेत्यच तस्यैगर्भंसमावेद्यतत्रैवांतरधीयत ३१ एतेविचित्रवीर्यस्यक्षेत्रेद्वैपायनादपि जज्ञिरेदेवगर्भाभाःकुरुवंश
विवर्द्धनाः इत्यादिपर्वणिविचित्रवीर्यसुतोत्पत्तिः जनमेजयउ च किंकृतंकर्मधर्मेणयेनशापमुपेयिवान् कस्यशापाच्चब्रह्मर्षेशू
द्रयोनावजायत १ वैशंपायनउवाच बभूवब्राह्मणःकश्चिन्मांडव्यइतिविश्रुतः धृतिमान्सर्वधर्मज्ञःसत्येतपसिचस्थितः २ सआश्रम
पदद्वारिवृक्षमूलेमहातपाः ऊर्ध्ववाहुर्महायोगीतस्थौमौनव्रतान्वितः ३ तस्यकालेनमहतातस्मिंस्तपसिवर्त्तते तमाश्रममनुप्रा
प्तादस्यवोलो[ ]हारिणः ४ अनुसार्यमाणाबहुभीरक्षिभिर्भरतर्षभ तेतस्यावसथेलोप्त्रंदस्यवःकुरुसत्तम ५ निधायचभयाल्लीना
स्त[ ]त्रैवानागतेवले ५ तेषुलीनेष्वथोशीघ्रंततस्तद्रक्षिणांवलं आजगामततोपश्यंस्तमृषिंतस्करानुगाः ६ तमपृच्छंस्ततोराजं
स्तथावृत्तंतपोधनं कतरेणपथायातादस्यवोद्विजसत्तम ७ तेनगच्छामहेब्रह्मन्यथाशीघ्रतरंवयं ७ तथातुरक्षिणांतेषांब्रुवतांसत
पोधनः नकिंचिद्वचनंराजन्नवदत्साध्वसाधुवा ९ ततस्तेराजपुरुषाविचिन्वानास्तमाश्रमं ददृशुस्तत्रलीनांस्तांश्चोरांस्तद्द्रव्यमेवच १०

कृतं ३ लोप्त्रं लुप्यत इति व्युत्पत्त्या चौरापहृतं धनं ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संयमश्चोरवत्रिगृह्य ११ १२ १३ १४ ऋषीन्वेदान् समुपानयत् स्वाधीनान्करोत् तामिं वेदनान्तोपि वेदान्न विस्मृतवानित्यर्थः यद्वा ऋषीन्मुनीन् स्वसमीपे उपानयदित्युक्तं

ततः शंकासमभवद्रक्षिणां तं मुनिं प्रति संयम्यैनं ततो राज्ञे दस्यूंश्चैव न्यवेदयन् ११ तं राजा सह तैश्चौरैरन्वशाद्वध्यतामिति स रक्षि-
भिस्तैरज्ञातः शूले प्रोतो महातपाः १२ ततस्तं शूलमारोप्य तं मुनिं रक्षिणस्तदा प्रतिजग्मुर्महीपालं धनान्यादाय तान्यथ १३ शूल-
स्थः स तु धर्मात्मा कालेन महता ततः निराहारोऽपि विप्रर्षिर्मरणं नाभ्यपद्यत १४ धारयामास च प्राणानृषींश्च समुपानयत् शूला-
ग्रे तप्यमानेन तपसा तेन महात्मना संतापं परमं जग्मुर्मुनयस्तपसान्विताः १५ ते रात्रौ शकुना भूत्वा सन्निपत्य तु भारत दर्शयंतो यथा-
शक्ति तमपृच्छन्द्विजोत्तमं १६ श्रोतुमिच्छामहे ब्रह्मन्किं पापं कृतवानसि येनेह समनुप्राप्तं शूले दुःखभयं महत् १७ इत्यादि
पर्वणि वैशंपायन उवाच ततः स मुनिशार्दूलस्तानुवाच तपोधनान् दोषतः कं गमिष्यामि न हि मेऽन्योऽपराध्यति १ तं दृष्ट्वा रक्षिणा-
स्तत्र तथा बहुतिथेऽहनि न्यवेदयंस्तथा राज्ञे यथावृत्तं नराधिप २ राजा च तमृषिं श्रुत्वा निष्क्रम्य सह मंत्रिभिः प्रसादयामास तदा
शूलस्थमृषिसत्तमं ३ राजो च यन्मयापकृतं मोहादज्ञानादृषिसत्तम प्रसादये त्वां तत्राहं न मे त्वं क्रोद्धुमर्हसि ४ ॥ ॥ ॥

तदेव विवृणोति शूलाग्र इत्यादिना १५ दर्शयंतः स्वानि रूपाणि प्रकाशयंतः १६ अध्यायः ॥ ततः दोषतः न कमपि दोषिणं कथयामि वस्वकृतमेव मया भुज्यत इत्यर्थः
१॥ ४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१ मूलेदेहांतः प्रविष्टस्य शूलभागस्यांतिकोमलं चिन्नेः ग्निकेरुत्तिभेदिनी ६ व्यचरत् आचरत् परस्पर्धात् ७ अणीशूलांग्रेनयुक्तोमांडव्योऽणीमांडव्यः ८ उपालभतगर्हि

ऋ॰ २

एवमुक्तस्ततोराज्ञाप्रसादमकरोन्मुनिः कृतप्रसादंराजातंततःसमवतारयत् १ अवतार्यचशूलाग्रात्तच्छूलंनिश्चकर्षह अशक्नु
वंश्चनिष्क्रष्टुंशूलंमूलेसचिच्छिदे ६ सतथांतर्गतेनैवशूलेनव्यचरन्मुनिः तेनातितपसालोकान्विजिग्येदुर्लभान्परैः ७ अणीमांड
व्यइतिचततोलोकेषुगीयते सगत्वासदनंविप्रोधर्मस्यपरमात्मवित् ८ आसनस्थंततोधर्मंदृष्ट्वोपालभतप्रभुः किंनुतद्दुःकृतंकर्ममया
कृतमजानता ९ यस्येयंफलनिर्वृत्तिरीदृश्यासादितामया शीघ्रमाचक्ष्वमेतत्त्वंपश्यमेतपसोबलं १० धर्मउ च पतंगिकानांपुच्छे
षुत्वयैषीकाप्रवेशिता कर्मणस्तस्यतेप्राप्तंफलमेतत्तपोधन ११ अणीमांडव्यउ च अल्पेपराधेपिमहान्ममदंडस्त्वयाधृतः शूद्रयोनाव
तोधर्ममानुषःसंभविष्यसि १२ मर्यादांस्थापयाम्यद्यलोकेधर्मफलोदयां आचतुर्दशकाद्वर्षान्नभविष्यतिपातकं १३ परतःकुर्वतामेवदो
षएवभविष्यति १३ वैशंपायनउ च एतेनत्वपराधेनशापात्तस्यमहात्मनः धर्मोविदुररूपेणशूद्रयोनावजायत १४ धर्मेचार्थेचकुशलो
लोभक्रोधविवर्जितः दीर्घदर्शीशमपरःकुरूणांचहितेरतः १५ इत्यादियरपणीमांडव्योपाख्याने वैशंपायनउ च तेषुत्रिषुकुमारे
षुजातेषुकुरुजांगले कुरवोथकुरुक्षेत्रेत्रयमेतदवर्द्धत १ ऊर्द्धसस्याभवद्भूमिःसस्यानिरसवंतिच यथर्तुवर्षीपर्जन्योबहुपुष्पफलाद्रु

मवान् ९ १७ दीर्घदर्शीसर्वकालपरमशीशमपरंतिवैरैः १८ अध्यायेणीमांडव्योपाख्यानंतेषुकुरुजांगलेदेशेः कुरवःपुरुषाकुरुक्षेत्रेकुरुषुत्रेश्रेष्ठंस्थानं १
देशंस्तोति ऊर्द्धसस्याप्रचुरसस्या २

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३ कुरुलसौतिस्मृतम्नेति ४ ५ स्यानंसौतितदिति ८ ९ १० ११ १२ विमज्यपरराष्ट्रस्या अपि सुखापिनोऽत्रैव प्रविष्टा इत्यर्थः १४ १५ १६ १७

वाहनानि प्रहृष्टानि मुदिता मृगपक्षिणः गंधवंति च माल्यानि रसवंति फलानि च वणिग्भिश्चान्वकीर्यंत नगराण्यथ शिल्पिभिः ३
शूराश्च कृतविद्याश्च संतश्च सुखिनोभवन् नाभवद्दस्यवः केचिन्नाधर्मरुचयो जनाः प्रदेशेष्वपि राष्ट्राणां कृतं युगमवर्त्तत ५ धर्मक्रि
यायज्ञशीलाः सत्यव्रतपरायणाः अन्योन्यप्रीतिसंयुक्ता व्यवर्द्धंत प्रजास्तदा ६ मानक्रोधविहीनाश्च नरा लोभविवर्जिताः अन्यो
न्यमभ्यनंदंत धर्मोत्तरमवर्त्तत ७ तन्महोदधिवत्पूर्णं नगरं वै व्यरोचत द्वारतोरणनिर्यूहैर्युक्तमभ्रचयोपमैः ८ प्रासादशतसंबा
धं महेंद्रपुरसंनिभं नदीषु वनखंडेषु वापीपल्वलसानुषु काननेषु च रम्येषु विजह्रुर्मुदिता जनाः ९ उत्तरैः कुरुभिः सार्द्धं दक्षिणाः कु
रवस्तथा विस्पर्द्धमाना व्यचरंस्तथा देवर्षिचारणैः १० नाभवत्कृपणः कश्चिन्नाभवन्विधवाः स्त्रियः तस्मिन्जनपदे रम्ये कुरु
भिर्बहुलीकृते ११ कूपारामसभावाप्यो ब्राह्मणावसथास्तथा बभूवुः सर्वर्द्धियुतास्तस्मिन्राष्ट्रे महोत्सवाः १२ भीष्मेण धर्मतो राजन्सर्व
तः परिरक्षिते बभूव रमणीयश्च चैत्ययूपशतांकितः १३ स देशः परराष्ट्राणि विमृज्याभिप्रवर्द्धितः भीष्मेण विहितं राष्ट्रे धर्मचक्र
मवर्त्तत १४ क्रियमाणेषु कृत्येषु कुमाराणां महात्मनां पौरजानपदाः सर्वे बभूवुः परमोत्सुकाः १५ गृहेषु कुरुमुख्यानां पौराणां
च नराधिप दीयतां भुज्यतां चेति वाचोऽश्रूयंत सर्वशः १६ धृतराष्ट्रश्च पांडुश्च विदुरश्च महामतिः जन्मप्रभृति भीष्मेण पुत्रवत्प
रिपालिताः १७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ· अन्नः शास्त्राभ्यासः व्यायामो वा द्रुमुद्धघभ्यासः १८ २१ धर्मेचपरमं आत्मदर्शनंगतः प्राप्तः अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितियाज्ञवल्क्योक्तेः २२ निर्वचनंप्रशं
१०८

संस्कारैः संस्कृतास्तेतुव्रताध्ययनसंयुताः श्रमव्यायामकुशलाः समपद्यंतयौवनं १८ धनुर्वेदेश्वपृष्ठेचगदायुद्धेसिचर्मणि तथैवगज
शिक्षायांनीतिशास्त्रेषुपारगाः १९ इतिहासपुराणेषुनानाशिक्षासुबोधिताः वेदवेदांगतत्वज्ञाः सर्वत्रकृतनिश्रमाः २० पांडुर्धनुषिविक्रांतो
नरेष्वभ्यधिकोभवत् अत्यन्येभ्योबलवानासीद्धृतराष्ट्रोमहीपतिः २१ त्रिषुलोकेषुनत्वासीत्कश्चिद्विदुरसंमितः धर्मनित्यस्तथाराजन्धर्मेच
परमंगतः २२ प्रनष्टंशांतनोर्वंशंसमीक्ष्यपुनरुद्धृतं ततोनिर्वचनंलोकेसर्वराष्ट्रेष्ववर्तत २३ वीरसूनांकाशिसुतेदेशानांकुरुजांगलं
सर्वधर्मविदांभीष्मः पुराणांगजसाह्वयं २४ धृतराष्ट्रस्त्वचक्षुष्ट्वाद्राज्यंनप्रत्यपद्यत पारसवत्वाद्विदुरोराजापांडुर्बभूवह २५ कदा
चिदथगांगेयः सर्वनीतिमतांवरः विदुरंधर्मतत्वज्ञंवाक्यमाहयथोचितं २६ इत्यादिपर्वणि भीष्मस्तु च गुरौः समुदितंसमागिदंनः प्रथि
तंकुलं अनन्तान्पृथिवीपालान्पार्थिवमधिराज्यभाक् रक्षितंराजभिः पूर्वैधर्मविद्भिर्महात्मभिः नोत्सादमगमच्चेदंकदाचिदिहनः कुलं
२ मयाचसत्यवत्याचकृष्णेनचमहात्मना समवस्थापितंभूयोयुष्मासुकुलतंतुषु ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सा २३ २४ पारसवत्वात्शूद्रायांब्राह्मणाज्जातत्वात् । करणोत्पपाठः लक्षणयावातत्पायार्थेयंशूद्रायांकरणोवैश्यादितितन्निर्वचनात् २५ २६ अध्यायः गुरौः ३ राम·
१०८

यादवीयादवस्यश्शूरस्यकुंतिभोजस्यवाअपत्यं ५ १० प्रेषयामासदूतमितिशेषः ११ १२ दित्सितंदातुमिष्टं १३ बहुगुणंबहुधागुणितं १४ नाभ्यसूयांयतुः अभिम

तच्चैतद्वर्द्धितंभूयःकुलंसागरवद्यथा तथामयाविधातव्यंत्वयाचैवनसंशयः ४ श्रूयतेयादवीकन्यास्वनुरूपाकुलस्यनः सुवलस्यात्मजाचै
वतथामद्रेश्वरस्यच ५ कुलीनारूपवत्यश्चताःकन्याःपुत्रसर्वशः उचिताश्चैवसंबंधेतेस्माकंक्षत्रियर्षभाः ६ मन्येवरयितव्यास्ताइत्यहंधी
मतांवर संतानार्थंकुलस्यास्ययद्वाविदुरमन्यसे विदुरउवाच भवान्पिताभवान्माताभवान्नःपरमोगुरुः तस्मात्स्वयंकुलस्यास्यविचार्यकु
रुयद्धितं ८ वैशंपायनउवाच अथशुश्रावविप्रेभ्योगांधारींसुवलात्मजां आराध्यवरदंदेवंभगनेत्रहरंहरं ९ गांधारीकिलपुत्राणांशतंले
भेवरंशुभाइतिशुश्रावतत्वेनभीष्मःकुरुपितामहः १० ततोगांधारराजस्यप्रेषयामासभारत अचक्षुरितितत्रासीत्सुवलस्यविचारणा ११ कु
लंख्यातिंचवृत्तंचबुद्ध्यातुप्रसमीक्ष्यसः ददौतांधृतराष्ट्रायगांधारींधर्मचारिणीं १२ गांधारीत्वथशुश्रावधृतराष्ट्रमचक्षुषं आत्मानंदित्सि
तंचास्मैपित्रामात्राचभारत ततःसापट्टमादायकृत्वावहुगुणंतदा ववंधनेत्रेस्वेराजन्पतिव्रतपरायणा १४ नाभ्यसूयांपतिमहमित्येवंकृत
निश्चया ततोगांधारराजस्यपुत्रःशकुनिरभ्ययात् स्वसारंवयसालक्ष्म्यायुक्तामादायकौरवान् तांतदाधृतराष्ट्रायददौपरमसत्कृतः भीष्मस्या
नुमतेचैवविवाहंसमकारयत् १६

वंनकुर्यां १५ १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ नान्वकीर्त्तयत नप्रत्युत्तरं [illegible]दत्तवती २८ २९ अग्यंप्रयमजां अग्रेजन्मानः पूर्वप्रतिज्ञायमयाप्रथममपत्यंतुभ्यंदेयमिति प्रतिश्रुतम् २० २१ धर्मेनिगूढं [illegible]निश्चयं यावहि

दत्त्वासमग्निनीवीरोयथार्हेचपरिच्छदं पुनरायात्स्वनगरं भीष्मेणाप्रतिपूजितः २० गांधार्यपिवरारोहा शीलाचारविचेष्टितैः तुष्टिंकुरूणांसर्वेषां
जनयामासभारत वृत्तेनाराधतान्सर्वान्गुरून्पतिपरायणा वाचापिपुरुषान्नात्सुव्रतानान्वकीर्त्तयत १९ वैशं शूरोनामयदुश्रेष्ठोव
सुदेवपिताभवत् तस्यकन्यापृथानामरूपेणाप्रतिमाभुवि पितृष्वस्रीयायसतामनपत्यायभारत अग्र्यामग्रेप्रतिज्ञायस्वस्यापत्यस्यसत्यवाकू
अग्र्याजामयतांकन्यांशूरोनुग्राहकांक्षिणे प्रददौकुंतिभोजायसखासख्येमहात्मने नियुक्तासापितुर्गेहेब्राह्मणातिथिपूजने उग्रंपर्यव
रक्षत्त्रैब्राह्मणांशंसितव्रतं २२ निगूढंनिश्चयेधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः तमुग्रंसंशितात्मानंसर्वयत्नैरतोषयत् २३ तस्यैसप्रददौमंत्रमापद्धर्मान्व
वेक्षया अभिचाराभिसंयुक्तमब्रवीच्चैवतांमुनिः २४ यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयिष्यसि तस्यतस्यप्रभावेनतवपुत्रोभविष्यति २५ तथोक्ता
सातुविप्रेणकुंतीकौतूहलान्विता कन्यासतीदेवमर्कमाजुहावयशस्विनी २६ सादर्शतमायांतंभास्करंलोकभावनं विस्मिताचानवद्यांगीदृ
ष्ट्वातन्महदद्भुतं २७ तांसमासाद्यदेवस्तुविवस्वानिदमब्रवीत् अयमस्म्यसितापांगी ब्रूहिकिंकरवाणिते २८ कुंत्युवाच कश्चिन्मेब्राह्म
णः प्रादाद्वरंविद्यांचशत्रुहन् तद्विजिज्ञासयाह्वानंकृतवत्यस्मितेविभो २९ एतस्मिन्नपराधेत्वांशिरसाहंप्रसादये योषितोहिसदारक्ष्याः
स्वपराद्धापिनित्यशः ३०

क्रौर्यदर्शनात् २३ आपद्धर्मस्त्विवेक्षयाभाविसंतानप्रतिबंधस्यानागतावेक्षणेनाभिचारःवशणाकर्षणादिसंयुक्तं ३० ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ मांत्रंनम ३२ ३९ गूहमानाच्छादयंती अपचारं अपराधं ४० वसुनाकुंडलकवचादिनासहद्दश्यतिवसुषेणः ४१ ४२ आपृष्ठतापात् तमध्यान्हंतत्रसूर्यः ४३ ४५

सूर्यश्च वेदाहं सर्वमेवैतद्यद्दुर्वासा वरं ददौ संत्यज्यभयमेवेह क्रियतां संगमो मया ३१ अमोघं दर्शनं मह्यमाहूतश्चास्मि ते शुभे वृथाह्वा
नेपि ते भीरु दोषः स्यान्नात्र संशयः वैशं एवमुक्ता बहुविधं सान्त्वपूर्वं विवस्वता सा तु नैच्छद्वरारोहा कन्याहमिति भारत ३३ बंधुपक्षभयाद्भी
ता लज्जया च यशस्विनी तामर्कः पुनरेवेदमब्रवीद्भरतर्षभ ३४ मत्प्रसादान्न ते राज्ञि भविता दोष इत्युत एवमुक्त्वा स भगवान्कुंतिराजसुतां
तदा प्रकाशकर्त्ता तपनः संबभूव तया सह ३५ तत्र वीरः समभवत्सर्वशस्त्रभृतां वरः आमुक्तकवचः श्रीमान्देवगर्भः श्रियावृतः ३६ सह
जं कवचं बिभ्रत्कुंडलोद्योतिताननः अजायत सुतः कर्णः सर्वलोकेषु विश्रुतः ३७ प्रादाच्च तस्यै कन्यात्वं पुनः स परमद्युतिः दत्वा च त
पतां श्रेष्ठो दिवमाचक्रमे ततः ३८ दृष्ट्वा कुमारं जातं सा वार्ष्णेयी दीनमानसा एकाग्रा चिंतयामास किं कृत्वा सुकृतं भवेत् ३९ गूह
मानापचारं सा बंधुपक्षभयात्तदा उत्ससर्ज कुमारं तं जले कुंती महाबलं ४० तमुत्सृष्टं जले गर्भं राधाभर्त्ता महायशाः पुत्रत्वे कल्पयामास सभा
र्यः सूतनंदनः ४१ नामधेयं च चक्राते तस्य बालस्य तावुभौ वसुना सहजातोयं वसुषेणो भवत्विति ४२ स वर्धमानो बलवान्सर्वास्त्रेषूद्यतो
भवत् आपृष्ठतापादादित्यमुपातिष्ठत वीर्यवान् ४३ तस्मिन्काले तु जपतस्तस्य वीरस्य धीमतः नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत्किंचिद्वसु महीतले
४४ तमिंद्रो ब्राह्मणो भूत्वा भिक्षार्थी समुपागत कवचं प्रार्थयामास फाल्गुनस्य हिते रतः ४५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्प२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कर्णइतिसहजस्यकवचस्यउत्कर्त्तनात् विशेषः कर्त्तनेनेतिविकर्त्तनः सएववैकर्त्तनः [illegible] स्वार्थेतद्धितः ७९ विकर्त्तनस्य सूर्यस्यापत्यम्वाद्या अध्यायःसत्व धर्मरामा

स्वशरीरात्समुत्कृत्यकवचंसनिसर्गजं विप्ररूपायशक्रायददौकर्णःकृतांजलिः ७६ प्रतिगृह्यतुदेवेशस्तुष्टस्तेनास्यकर्मणा ददौ
शक्तिंसुरपतिर्वाक्यंचेदमुवाचह ७७ देवासुरमनुष्याणांगंधर्वोरगरक्षसां यमेकंजेतुमिच्छेथाःसोनयात्नभविष्यति ७८ प्राङ्नामतस्य
कथितंवसुषेणइतिक्षितौ कर्णोवैकर्त्तनस्तेनकर्म्मणातेनसोभवत ७९ इत्यादिपर्वणिसंभवे वैशं सत्वरूपगुणोपेताधर्मरामामहाव्रता
दुहिताकुंतिभोजस्यपृथापृथुललोचना १ तांतुतेजस्विनींकन्यांरूपयौवनशालिनीं नावृन्वन्पार्थिवाःकेचिदतीवस्त्रीगुणैर्युतां २ ततःसा
कुंतिभोजेनराज्ञाहूयनराधिपान् पित्रास्वयंवरेदत्तादुहितराजसत्तम ३ ततःसारंगमध्यस्थंतेषांराज्ञांमनस्विनी ददर्शराजशार्दूलंपांडुंभ
रतसत्तमं ४ सिंहदर्पंमहोरस्कंवृषभाक्षंमहाबलं आदित्यमिवसर्वेषांराज्ञांप्रच्छाद्यवैप्रभाः तिष्ठंतंराजसमितौपुरंदरमिवापरं ५ तंदृष्ट्वा
सानवद्यांगीकुंतिभोजसुताशुभा पांडुंनरवरंरंगेहृदयेनाकुलाभवत् ६ ततःकामपरीतांगीसकृत्प्रचलमानसा व्रीडमानास्रजंकुंतीराज्ञः
स्कंधेसमासजत् ७ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अध्यायः ततः ८ ॥ मी

श्व

तंनिशम्यवृतंपांडुंकुंत्यासर्वेनराधिपाः यथागतंसमाजग्मुर्गजैरश्वैरथैस्तथा ९ ततस्तस्याःपितारजन्विवाहमकरोत्प्रभुः सतयाकुंतिभो
जस्यदुहित्राकुरुनंदन युयुजेमितसौभाग्यःपौलोम्यामघवानिव कुंत्यांपांडुंचराजेंद्रकुंतिभोजोमहीपतिः १० कृत्वोद्वाहंतदातंतुनानावसु
भिरर्चितं स्वपुरंप्रेषयामाससराजाकुरुसत्तम ११ ततोबलेनमहतानानाध्वजपताकिना स्तूयमानःसचाशीर्भिर्ब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः
१२ संप्राप्यनगरंराजापांडुःकौरवनंदनः न्यवेशयत्ततोभार्यांकुंतींस्वभवनेप्रभुः १३ इत्यादिपर्वणिकुंतीविवाहे वैशं ततःशांतनवो
भीष्मोराज्ञःपांडोर्यशस्विनः विवाहस्यापरस्यार्थेचकारमतिमान्मतिं १ सोमात्यैःस्थविरैःसार्द्धंब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः बलेनच
तुरंगेणययौमद्रपतेःपुरं २ तमागतमभिश्रुत्यभीष्मंवाह्लीकपुंगवः प्रत्युद्गम्यार्चयित्वाचपुरंप्रावेशयन्नृपः ३ दत्वातस्यासनंशुभ्रं
पाद्यमर्घंतथैवच मधुपर्कंचमद्रेशःपप्रछागमनेर्थितां ४ तंभीष्मःप्रत्युवाचमद्रराजंकुरूद्वहः आगतंमांविजानीहिकन्यार्थिन
मरिंदम ५ श्रूयतेभवतःसाध्वीस्वसामाद्रीयशस्विनी तामहंवरयिष्यामिपांडोरर्थेयशस्विनीं ६ युक्तरूपोहिसंबंधेत्वंनोराजन्व
यंतव एतत्संचिंत्यमद्रेशगृहाणास्मान्यथाविधि ७ तमेवंवादिनंभीष्मंप्रत्यभाषतमद्रपः नहिमेन्योवरस्त्वत्तःश्रेयानितिमति
र्मम ८ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
२११

यद्यपिकन्याशुल्कग्रहणंआसुरेविवाहेदृष्टंतथापिकुलधर्मत्वादपरिहार्यमित्याहपूर्वैरिति ९ ११ धर्मएषः आर्षेपिविवाहेकन्याशुल्कत्वेनगोमिथुनग्रहणदर्शनात् १२ न

पि

पूर्वैःप्रवर्त्तितंकिंचित्कुलेस्मिन्नृपसत्तमैः साधुवायदिवासाधुतन्नातिक्रांतुमुत्सहे ९ व्यक्तंतद्भवतश्चापिविदितंनात्रसंशयः नचयुक्तंतथा
वक्तुंभवान्देहीतिसत्तम १० कुलधर्मःसनोवीरप्रमाणंपरमंचतत् तेनत्वांनब्रवीम्येतदसंदिग्धंवचोरिहन् ११ तंभीष्मःप्रत्युवाचेदंमद्र
राजंजनाधिपः धर्मएषपरोराजन्स्वयमुक्तःस्वयंभुवा १२ नात्रकश्चनदोषोस्तिपूर्वैर्विधिरयंकृतः विदितेयंचतेशल्यमर्यादासाधुसंमता १३
इत्युक्त्वासमहातेजाःशातकुंभंकृताकृतं रत्नानिचविचित्राणिशल्यायादात्सहस्रशः १४ गजानश्वान्रथांश्चैववासांस्याभरणानिच मणि
मुक्ताप्रवालंचगांगेयोव्यसृजच्छुभं १५ तत्प्रगृह्यधनंसर्वंशल्यःसंप्रीतमानसः ददौतांसमलंकृत्यस्वसारंकौरवर्षभे १६ सतांमाद्रीमुपा
दायभीष्मःसागरगासुतः आजगामपुरींधीमान्प्रविष्टोगजसाह्वयं ततइष्टेहनिप्राप्तेमुहूर्त्तेसाधुसंमते जग्राहविधिवत्पाणिंमाद्र्याः ॥
पाण्डुर्नराधिपः १७

प्याचशिष्टाद्दृतत्वादयमपिधर्मःस्वयंभुवावेदेनैवोक्तइतिसेयमेतेनाविगीतोपिकुलाचारोनत्याज्यइतिदर्शितं १३ शातकुंभकांचनंकृताकृतंघटितमघटितंच १४ व्य
सृजत्प्रादात् १५ १६ १७ ॥

टी॰
२११

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२० त्रिदशाःत्रिंशत् २१ २४ आगस्कृतः चोरप्रायाः पर्वताधाश्रयित्वात् २५ ३० कुरुकर्मसुयोजिताः कुरुणांदासभृताः ३१ ३२ ३३ ॥

[illegible] ततोविवाहेनिर्वृत्तेसराजाकुरुनंदनः स्थापयामासतांभार्यांशुभेवेश्मनिभाविनी १९ सतामाभ्यांचरन्सार्धंभार्याभ्यांराजस
त्तमः कुंत्यामाद्र्याचराजेंद्रोयथाकामंयथासुखं २० ततःसकौरवोराजा विहृत्यात्रिदशानिशाः जिगीषयामहींपांडुर्निरक्रामत्पुरात्प्र
भो २१ सभीष्मप्रमुखान्वृद्धानभिवाद्यप्रणम्यच धृतराष्ट्रंचकौरव्यंतथान्यान्कुरुसत्तमान् २२ आमंत्र्यप्रययौराजातैश्चैवाभ्यनुमोदितः
मंगलाचारयुक्ताभिराशीर्भिरभिनंदितः २३ गजवाजिरथौघेनबलेनमहतागमत् सराजादेवगर्भाभोविजिगीषुर्वसुंधरां हृष्टपुष्टबलैः
प्रायात्पांडुःशत्रूननेकशः २४ पूर्वमागस्कृतोगत्वादशार्णाःसमरेजिताः पांडुनानरसिंहेनकौरवाणांयशोभृता २५ ततःसेनामु
पादायपांडुर्नानाविधध्वजां प्रभूतहस्त्यश्वयुतांपदातिरथसंकुलां २६ आगस्कारीमहीपानांबहूनांबलदर्पितः गोप्तामगधराष्ट्रस्यदी
र्घोराजगृहेहतः २७ ततःकोशंसमादायवाहनानिचभूरिशः पांडुनामिथिलांगत्वाविदेहाःसमरेजिताः २८ तथाकाशिषुसुह्मेषुपु
ंड्रेषुचनरर्षभ स्वबाहुबलवीर्येणाकुरूणामकरोद्यशः २९ तंशरौघमहाज्वालंशस्त्रार्चिषमरिंदमं पांडुपावकमासाद्य व्यदह्यंत पा
र्थिवाः ३० तेससेनाःससेनेनविध्वंसितबलानृपाः पांडुनावशगाःकृत्वाकुरुकर्मसुयोजिताः ३१ तेनतेनिर्जिताःसर्वेपृथि
व्यांसर्वपार्थिवाः तमेकंमेनिरेशूरंदेवेष्विवपुरंदरं ३२ तंकृतांजलयःसर्वेप्रणतावसुधाधिपाः उपाजग्मुर्धनंगृह्यरत्नानिविवि
विधानिच ३३ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नागपुराधिपः हस्तिनापुरेशः ३४ ३७ प्रतीतमनसो निःकल्मषचित्ताः अनतस्वहृष्टाः ३८ नदूरमिव अदूरमिव तज्जयोत्साहेन मार्गश्रमाभावात् ३९ ४०

मणिमुक्ताप्रवालं च सुवर्णं रजतं बहु गोरत्नान्यश्वरत्नानि रथरत्नानि कुंजराः ३७ खरोष्ट्रमहिषीश्चैव यच्च किंचिदजावि
कं कंबलानि चरत्नानि रांकवास्तरणानि च तत्सर्वं प्रतिजग्राह राजा नागपुराधिपः तदा दापयामास पांडुः पुनर्मुदितवाहनः
हर्षयिष्यन्स्वराष्ट्राणि पुरं च गजसाह्वयं शांतनो राजसिंहस्य भरतस्य च धीमतः प्रनष्टः कीर्तिजः शब्दः पांडुना पुनरुद्धृतः येपुरा
कुरुराष्ट्राणि जह्रुः कुरुधनानि च तेनागपुरसिंहेन पांडुना करदीकृताः इत्यभाषंत राजानो राजामात्याश्च संगताः प्रतीतमनसो हृष्टाः
पौरजानपदैः सह प्रत्युद्ययुस्तं संप्राप्तं सर्वे भीष्मपुरोगमाः तेन दूरमिवाध्वानं गत्वा नागपुरालयात् आवृतं ददृशुर्हृष्टा लोकं बहुवि
धैर्धनैः नानायानसमानीतै रत्नैरुच्चावचैस्तदा ४० हस्त्यश्वरथरत्नैश्च गोभिरुष्ट्रैस्तथाविभिः नांतं ददृशुरासाद्य भीष्मेण सह कौ
रवाः ४१ सोभिवाद्य पितुः पादौ कौशल्यानंदिवर्द्धनः यथार्हं मानयामास पौरजानपदानपि ४२ प्रमृद्य पर राष्ट्राणि कृतार्थं पुनरा
गतं पुत्रमाश्लिष्य भीष्मस्य हर्षादश्रूण्यवर्तयत सत्तूर्यशतशंखानां भेरीणां च महास्वनैः हर्षयन्सर्वशः पौरान्विवेश गजसाह्वयं
४४ इत्यादिपर्वणि संभवे वैशं धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातः स्वबाहुविजितं धनं भीष्माय सत्यवत्यै च मात्रे चोपजहार सः १ ॥

॥ ॥ ॥

४१ ४२ ४३ ४४ अध्यायः ।धृतः १ ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१ ३ अश्वमेधशतैस्तत्तुल्यैः । महामखैः पंचमहायज्ञैःऽगर्भधिस्सश्रौतयज्ञेष्वनाधिकारात् ५ १४ ~~अध्याय ११~~ २ पारसवी व्याख्यातरूपा ब्राह्मणेन शूद्रायां

विदुरायसवैपांडुः प्रेषयामासतद्धनं सुहृदश्चापिधर्मात्माधनेनसमतर्पयत् २ ततः सत्यवती भीष्मः कौशल्यां च यशस्विनीं शुभैः पांडु
जितैरर्थैस्तोषयामासभारत ३ ननंदमाताकौशल्यातमप्रतिमतेजसं जयंतमिवपौलोमीपरिष्वज्यनरर्षभं ४ तस्यवीरस्यविक्रांतैः सह
स्रशतदक्षिणैः अश्वमेधशतैरीजेधृतराष्ट्रोमहामखैः ५ संप्रयुक्तश्चकुंत्याचमाद्र्याचभरतर्षभ जिततंद्रिस्तदापांडुर्बभूववनगोचरः ६ हित्वा
प्रासादनिलयंशुभानिशयनानिच आरण्यनित्यः सततंबभूवमृगयापरः ७ सचान्दक्षिणांपार्श्वंरम्यंहिमवतोगिरेः उवासगिरिपृष्ठेषुमहाशालव
नेषु च ८ राजन्कुंत्यामाद्र्याचपांडुः सहवनेचरन् करेण्वोरिवमध्यस्थः श्रीमान्पौरंदरोगजः ९ भारतंसहभार्याभ्यांबाणखड्गधनुर्धरं विचित्र
कवचंवीरंपरमास्त्रविदंनृपं देवोयमित्यमन्वंतचरंतंवनवासिनः तस्यकामांश्चभोगांश्चनरानित्यमतंद्रिताः उपजह्रुर्वनांतेषुधृतराष्ट्रेणचोदि
ताः ११ अथपारशवींकन्यांदेवकस्यमहीपतेः रूपयौवनसंपन्नांसशुश्रावापगासुतः १२ ततस्तुवरयित्वातामानीयभरतर्षभ विवाहंकारया
मासविदुरस्यमहामतेः १३ तस्यांचोत्पादयामासविदुरः कुरुनंदन पुत्रान्विनयसंपन्नानात्मनः सदृशान्गुणैः १४ इत्यादिपर्वणिसंभवे वै
शं ततः पुत्रशतंतस्यांगांधार्यांजनमेजय धृतराष्ट्रस्यवैश्यायामेकश्चापिशतात्परः १ पांडोः कुंत्यांचमाद्र्यांचपुत्राः पंचमहारथाः देवेभ्यः स
मपद्यंतसंतानायकुलस्यवै २

जातौ १२।१३।१४ अध्यायः ततः इति

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२१३

३ ६ ११ लोहाष्ठीलालोहमयीगंडिकातद्वत्संहताकठिना १२ ॥

जनमेजयउ च कथंपुत्रशतंजज्ञेगांधार्यांद्विजसत्तम किंयताचैवकालेनतेषामायुश्चकिंपरं ३ कथंचैकःसवैश्यायांधृतराष्ट्रसुतोभवत् क
थंचसदृशीभार्यांगांधारीधर्मचारिणीं ४ आनुकूल्येवर्त्तमानांधृतराष्ट्रोभ्यवर्त्तत। कथंचसमस्यसतःपांडोस्तेनमहात्मना ५ समुत्पन्नादैवते
भ्यःपुत्राःपंचमहारथाः एतद्विद्वन्यथान्यायंविस्तरेणतपोधनः कथयस्वनमेतृप्तिः कथ्यमानेषुबंधुषु ६ वैशं क्षुच्छ्रमाभिपरिग्लानंद्वैपाय
नमुपस्थितं तोषयामासगांधारीव्यासस्तस्यैवरंददौ ७ सावव्रेसदृशंभर्तुःपुत्राणांशतमात्मनः ततःकालेनसागर्भंधृतराष्ट्रादथाग्रहीत् ८
संवत्सरद्वयंतंतुगांधारीगर्भमाहितं अप्रजाधारयामासततस्तांदुःखमाविशत् ९ श्रुत्वाकुंतीसुतंजातंबालार्कसमतेजसं उदरस्यात्मनः
स्थैर्यमुपालभ्यान्वचिंतयत् १० अज्ञातंधृतराष्ट्रस्ययत्नेनमहतातनः सोदरंघातयामासगांधारीदुःखमूर्छिता ११ ततोजज्ञेमांसपेशी
लोहाष्ठीलेवसंहता द्विवर्षसंभृतांकुक्षौतामुत्स्रष्टुंप्रचक्रमे १२ अथद्वैपायनोज्ञात्वात्वरितःसमुपागमत् तांसमांसमयींपेशींददर्शज
पतांवरः १३ ततोब्रवीत्सौबलेयींकिमिदंतेचिकीर्षितं साचात्मनोमतंसत्यंशशंसपरमर्षये १४ गांधार्यु च ज्येष्ठंकुंतीसुतंजातंश्रु
त्वार्कसमप्रभं दुःखेनपरमेणोदरंघातितंमया १५ शतंचकिलपुत्राणांवितीर्णंमेत्वयापुरा इयंचमेमांसपेशीजातापुत्रशतायवै १६
व्यासउ च एवमेतत्सौबलेयिनैतज्जात्वन्यथाभवेत् वितथंनोक्तपूर्वंमेस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा १७ ॥ ७५ ॥ ॥ ॥ राम०
२१३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२० अवदधे स्वनवन्ती २१ २२ २३ २४ रुरावचननादश्चायक्रमयक्तेंश्चशतंत्वासद्दशमेवाकरोत २५ २६ २७ २८ २९ ३०

घृतपूर्णंकुंडशतंक्षिप्रमेवविधीयतांसुगुप्तेषुचदेशेषुरक्षाचैवविधीयतां शीताभिरद्भिरष्ठीलामिमांचपरिसिंचयः १८ वैशं सासिच्यमा
नाष्ठीलाबभूवशतधातदा अंगुष्ठपर्वमात्राणांगर्भाणांपृथगेवतु १९ एकाधिकशतंपूर्णंयथायोगंविशांपते मांसपेश्यास्तदाराजन्क्रम
शःकालपर्ययात् २० ततस्तांस्तेषुकुंडेषुगर्भानेवदधेतदा स्वनुगुप्तेषुदेशेषुरक्षांविदधेततः २१ शशंसचैवभगवान्कालेनैतावतापुनः उ
द्घाटनीयान्येतानिकुंडानीतिचसौबलीं २२ इत्युक्त्वाभगवान्व्यासस्तथाप्रतिनिधायच जगामतपसेधीमान्हिमवंतंशिलोच्चयं २३ जज्ञेक्रमेण
चैतेनतेषांदुर्योधनोनृपः जन्मतस्तुप्रमाणेनज्येष्ठोराजायुधिष्ठिरः २४ तदाख्यातंतुभीष्मायविदुरायचधीमते यस्मिन्नहनिदुर्योधनोजज्ञेदुर्योध
नस्तदा २५ तस्मिन्नेवमहाबाहुर्जज्ञेभीमोपिवीर्यवान् सजातमात्रएवाथधृतराष्ट्रसुतोनृप रासभारावसदृशंरुरावचननादच तंरवंप्रत्यभाषंत
गृध्रगोमायुवायसाः वाताश्चप्रववुश्चापिदिग्दाहश्चाभवत्तदा २६ ततस्तुभीतवद्राजाधृतराष्ट्रोब्रवीदिदं समानीयबहून्विप्रान्भीष्मंविदुरमेव
च २७ अन्यांश्चसुहृदोराजन्कुरून्सर्वांस्तथैवच युधिष्ठिरोराजपुत्रोज्येष्ठोनःकुलवर्धनः २८ प्राप्तःस्वगुणतोराज्यंनतस्मिन्वाच्यमस्तिनः अयं
त्वनंतरस्तस्मादपिराजाभविष्यति एतद्विब्रूतमेतत्त्वंयदत्रभवितात्ध्रुवं २९ वाक्यस्यैतस्यनिधनेदिक्षुसर्वासुभारत क्रव्यादाःप्राणदन्घोराःशिवा
श्चाशिवशंसिनः ३०

७२

आः
११४

३८ करणाइवकरणाः क्षत्रियायांवैश्यायांजातस्तातननुवैश्यातस्त्रियां ३९ ४ अध्यायः धृतः ३

लक्षयित्वानिमित्तानितानिघोराणिसर्वशः तेब्रुवन्ब्राह्मणाराजन्विदुरश्चमहामतिः ३१ यथेमानिनिमित्तानिघोराणिमनुजाधिप उत्थितानि
सुतेजातेज्येष्ठेतेपुरुषर्षभ व्यक्तंकुलान्तकरणोभवितैषसुतस्तव तस्यशांतिःपरित्यागेगुप्तावपनयोमहान् ३३ शतमेकोनमप्यस्तुपुत्राणांतेम
हीयते त्यजैनमेकंशांतिंचेत्कुलस्येच्छसिभारत ३४ एकेनवैकुरुक्षेमंकुलस्यजगतस्तथा त्यजेदेकंकुलस्यार्थेग्रामस्यार्थेकुलंत्यजेत् ग्रामंजन
पदस्यार्थेआत्मार्थेपृथिवींत्यजेत् ३५ सतथाविदुरेणोक्तस्तैश्चसर्वैर्द्विजोत्तमैः नचकारतथाराजापुत्रस्नेहसमन्वितः ३६ ततःपुत्रशतंसर्वंधृ
तराष्ट्रस्यपार्थिव मासमात्रेणसंजज्ञेकन्याचैकाशताधिका ३७ गांधार्यांक्लिश्यमानायामुदरेणविवर्द्धता धृतराष्ट्रंमहाराजवैश्यापर्यचरत्किल
३८ तस्मिन्संवत्सरेराजन्धृतराष्ट्रान्महायशाः जज्ञेधीमांस्ततस्तस्यांयुयुत्सुःकरणोनृपः ३९ एवंपुत्रशतंजज्ञेधृतराष्ट्रस्यधीमतः महारथा
नांवीराणांकन्याचैकाशताधिका ४० युयुत्सुश्चमहातेजावैश्यापुत्रःप्रतापवान् इत्यादिपर्वणिसंभवः जनमेजयउ च धृतराष्ट्रस्यपु
त्राणामादितःकथितंत्वया ऋषेःप्रसादात्पुत्राणांनचकन्याप्रकीर्तिता १ वैश्यापुत्रोयुयुत्सुश्चकन्याचैकाशताधिका गांधारराजदुहिताशत
पुत्रेतिचानघ २ उक्तामहर्षिणातेनव्यासेनामिततेजसा कथंत्विदानींभगवन्कन्यांत्वंनुब्रवीषिमे ३ ३ २ ४ ॥

राम॰
११४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नप्रज्ञास्मतिप्रज्ञामात्मनोनेच्छतिासर्वप्रीतियदिकेभ्यःकाचिल्लालसायांसुगमकाविनिवार्तिकान्सुगागमः ७ १० अश्रवाहुः दौहित्रज्ञानपिलोकानपिलोकानप्राप्स्य

पुत्रिभागशतंयेशीकृतातेनमहर्षिणा नप्रज्ञास्मतिचेभूयःसौवल्येपीकथंचन ७ कथंतुसंभवस्तस्याःदुःशलायावदस्वमे यथावदिहवि
प्रर्षपरंमेत्रकुतूहलं ५ वैशं साध्व्यंप्रश्नउद्दिष्टःपांडवेयप्रब्रवीमिते तांमांसयेशीभगवान्स्वयमेवमहातपा शीतामिरद्भिराससिञ्चभागभागमकल्पय
त् ६ योयथाकल्पितोभागस्तंतंधात्र्यस्तथानृपा घृतपूर्णेषुकुंभेषुएकैकंप्राक्षिपत्तदा ७ एतस्मिन्नंतरेसाध्वीगांधारीसुदृढव्रता दुहितस्नेह
संयोगमनुध्यायवरांगना ८ मनसाचिंतयद्देवीएतत्पुत्रशतंममभविष्यतिनसंदेहोनब्रवीत्यन्यथामुनिः ९ ममेयंपरमातुष्टिर्दुहितामेभवेद्यदि ए
काशताधिकाबालाभविष्यतिगरीयसी १० ततोदौहित्रजाल्लोकादबाहोसौपतिर्मम अधिकाकिलनारीणांप्रीतिर्जामातृजाभवेत् ११
यदिनाममनमापिस्यादुहितैकाशताधिका कृतकृत्याभवेयंवैपुत्रदौहित्रसंवृता १२ यदिसत्यंतपस्तप्तंदत्तंचाप्यथवाहुतं गुरवस्तोषितावापि
तथास्तुदुहितामम १३ एतस्मिन्नेवकालेतुकृष्णद्वैपायनःस्वयं व्यभजत्सतदागर्भंभगवानृषिसत्तमः गणयित्वाशतंपूर्णमंशानामाहसौ
बली १४ व्यासउवाच पूर्णंपुत्रशतंत्वेतन्नमिथ्यावागुदाहृता दौहित्रयोगायभागएकःशिष्टःशतात्परः १५ एषातेसुभगाकन्याभविष्यति
यथेप्सिता ततोन्यंघृतकुंभंवसमानाप्यमहातपाः १६ ॥

तीत्पर्षः ११ १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
२१५ १८ अध्याय: श्लोका: १४ १४ १४ १४ ॥

चित्रा ४

तंवापिप्राक्षिपत्तत्रकन्याभागंतपोधनाः एतत्तेकथितंराजन्दुःशलाजन्मभारत ब्रूहिराजेंद्रकिंभूयोवर्त्तयिष्यामितेनघ १८ इत्या
दिपर्वणिसंभवे जनमेजयउवाच ज्येष्ठानुज्येष्ठतांतेषांनामानिचपृथक्पृथक् धृतराष्ट्रस्यपुत्राणामानुपूर्व्याप्रकीर्त्तय १ वैशं दुर्यो
धनोयुयुत्सुश्चराजन्दुःशासनस्तथा दुःसहोदुःशलश्चैवजलसंधःसमःसहः विंदानुविंदौदुर्द्धर्षःसुबाहुर्दुःप्रधर्षणः दुर्मर्षणोदुर्मुखश्च
क दुं[illegible]ःकर्णएवच ३ विविंशतिर्विकर्णश्चशलःसत्वःसुलोचनः चित्रोपचित्रौचित्राक्षश्चारुचित्रःशरासनः दुर्मदोदुर्विगाहश्चविवित्सुर्विक
टाननः ऊर्णनाभःसुनाभश्चतथानंदोपनंदकौ ५ चित्रबाणश्चित्रवर्मासुवर्मादुर्विमोचनः अयोबाहुर्महाबाहुश्चित्रांगश्चित्रकुंड
लः भीमवेगोभीमबलोबलाकीबलवर्द्धनः उग्रायुधःसुषेणश्चकुंडधारोमहोदरः ७ चित्रायुधोनिषंगीचपाशीवृंदारकस्तथा दृढव
र्मादृढक्षत्रःसोमकीर्त्तिरनूदरः दृढसंधोजरासंधःसत्यसंधःसदःसुवाक् उग्रश्रवाउग्रसेनःसेनानीर्दुष्पराजयः ९ अपराजितःकुंडशायी
विशालाक्षोदुराधरः दृढहस्तःसुहस्तश्चवातवेगसुवर्चसौ आदित्यकेतुर्बह्वाशीनागदत्तोग्रयाय्यपि कवचीक्राथकुंडीच[illegible]कुंडधारो
धनुर्द्धरः ११ उग्रभीमरथौवीरौवीरबाहुरलोलुपः अभयोरौद्रकर्माचतथादृढरथाश्रयः अनाधृष्यःकुंडभेदीविरावीचित्रकुंडलः प्र
मथश्चप्रमाथीचदीर्घरोमश्चवीर्यवान् १२ दीर्घबाहुर्महाबाहुर्व्यूढोरःकनकध्वजः कुंडाशीविरजाश्चैवदुःशलाचशताधिका १४ ॥ रा.म०
२१९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५१ अध्यायः कपिंजलो। आर्षः ऋषिप्रसादहेतुकः अमानुष्येषु दृष्टः युगपद्बहूनां जननात् १ २ कामक्रोधाहता अपि मूढाः पापाचारस्वभावा ईदृशानि नृशंसानि वीभ

इति पुत्रशतं राजन्कन्या चैव शताधिका नामधेयानुपूर्व्येण विद्धि जन्मक्रमं नृप १५ सर्वे त्वतिरथाः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः सर्वे वेदविद
श्चैव सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः १६ सर्वेषामनुरूपाश्च कृता दारा महीपते धृतराष्ट्रेण समये परीक्ष्य विधिवन्नृप १७ दुःशलां चापि समये धृतराष्ट्रो
नराधिपः जयद्रथाय प्रददौ विधिना भरतर्षभ १८ इत्यादिपर्वणि संभवे जनमेजय उ च कथितो धार्त्तराष्ट्राणामार्षः संभव उत्तमः अमानुषो
मनुष्याणां भवता ब्रह्मवादिना १ नामधेयानि चाप्येषां कथ्यमानानि भागशः त्वत्तः श्रुतानि मे ब्रह्मन्पांडवानां च कीर्त्तय २ ते हि सर्वे महात्मानो
देवराजपराक्रमाः त्वयैवांशावतरणे देवभागाः प्रकीर्त्तिताः ३ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुमतिमानुषकर्मणां तेषामाजननं सर्वं वैशंपायन कीर्त्तय
४ वैशं राजा पांडुर्महारण्ये मृगव्यालनिषेविते चरन्मैथुनधर्मस्थं ददर्श मृगयूथपं ५ ततस्तां च मृगीं तं च रुक्मपुंखैः सुपत्रिभिः निर्वि
भेद शरैस्तीक्ष्णैः पांडुः पंचभिराशुगैः ६ स च राजन्महातेजा ऋषिपुत्रस्तपोधनः भार्यया सह तेजस्वी मृगरूपेण संगतः ७ संसक्तस्तु तया मृग्या
मानुषीमीरयन् [illegible]क्षणेन पतितो भूमौ विललापाकुलेंद्रियः ८ मृग उ च काममन्युपरीतापि बुद्ध्या विरहिता अपि वर्जयंति नृशंसानि पापेष्वपि
रता नराः ९ ॥

नागिरद।

त्सानि वर्जयंति। अतस्त्वं नृशंसकर्त्ता सर्वेभ्योप्यधर्मेः सर्पः ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
२१६ विधिं दैवं ग्रसते अतिक्रामति प्रज्ञा शास्त्रीया बुद्धिः यस्य सः प्राज्ञावान् अर्थान् विधिपर्यागतान् दैवोपगतानन प्रतिपद्यते न चेष्टि किंतु प्रज्ञाबलेनैव एतन्मया साधितमिति मन्यते अतो नापं
नवापद्यत इति भावः प्रज्ञावानिति पाठे प्रज्ञावानैवैतज्जानातीति न मूढ इत्यर्थः १० न वापि मोहं त्वत्तो ग्रस्यति मिन्याह अत्र ग्रह इति ११ पाठांतरे मृगयुतां मृगहंतृत्वं १२ अथ घ्नताप्राकघेना।
मायया प्रच्छन्नरूपेण। चोवार्षेय सत्रमासीनः अनुमितः नव्रतस्थानोत नापि ब्राह्मणानां मृगयाद्दृष्टैव किं पुनर्मम राज्ञः प्रोक्षणेनानेनोपाकरणसंज्ञपनादिकं लक्ष्य मुखं व्यादाय स्वपितीति वनम
गया हत्वा प्रोक्षयामासेति व्याख्येयं प्रमाणोपेतः। अस्मान्वर्तमान अगस्त्यसेति अगस्त्यस्यापि त्वं येन मृगया माचरितो ऽपचारो ण वेदोल्लंघनेन युष्माकं वपाकदलीगर्भपत्रसदृशो मांसाप्यूपः

नविधिं ग्रसते प्रज्ञा प्रज्ञां न ग्रसते विधिः विधिपर्यागतानर्थान्प्राज्ञो नाभिपद्यते १० शस्त्रवृष्टान्मनो मुख्ये कुले जातस्य भारत कामलोभाभि
भूतस्य कथं ते चलिता मतिः १२ योऽद्य नु च शत्रूणां यावेधव्रतिः सा मृगाणां वधे स्मृता राजन्मृगान्मां मोहात्त्वं गर्हितुमर्हसि १३ अथ घ्नता
मायया च मृगाणां वध इष्यते स एव धर्मो राज्ञां तु तद्विद्वन्किं नु गर्हसे अगस्त्यः सत्रमासीनश्चकार मृगयामृषिः आरण्यान्सर्वदैवत्यान्मृगान्प्रोक्ष्य
महावने १३ प्रमाणदृष्टधर्मेण कथमस्मान्विगर्हसे अगस्त्यस्याभिचारेण युष्माकं च वपाहुताः १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥

हत्वा पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजतीति शास्त्रे दैवतोद्देशेन मुक्तानामपि आरण्यानामुत्सर्गविरुद्धं वधं कुर्वता अगस्त्येन लंघितं तात हतानुगतिकतया वयमपि तमेव धर्ममनुस
रन्तो न भवता दूष्या इत्यभिप्रायो द्विश्लोकः १३ नरिपूनिति न यारिपून्समुद्दिश्य रंध्रे व्यसनाक्रान्तत्वादिसमये शरान्मुंचेति। अपि तु तेषां वधकालः संग्रामरूपः लोके प्रशस्यते आ रा०म०
भिमुख्यशस्त्रपाणित्वाद्यवस्थारूपः १४ ॥ २१६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रमत्तं असावधानं तीक्ष्णैः सुमशस्त्रैः आग्नेयादिभिः विवृतं प्रकाशं घ्नंति मृगान् यत्र भीतपलायमानां शत्रूणां वधो निषिद्धो न तु मृगाणामित्याशयः १५ १७ हर्षादित्यृष्यशृंगादितुल्यः

मृगउ च नृसिंहैस्समुद्दिश्य विमुंचंति नराः शरान् । एषां विशेषेणावधकालः प्रशस्यते १४ पांडुउ च प्रमत्तमप्रमत्तं वा विवृतं घ्नं-
ति चौजसा उपायैर्विविधैस्तीक्ष्णैः कस्मान्मृग विगर्हसे १५ मृगउ च नाहं घ्नंतं मृगान्राजन्विगर्हे चात्मकारणात् मैथुनं तु प्रतीक्ष्यं मे त्वये-
हायानृशंस्यतः १६ सर्वभूतहिते काले सर्वभूतेप्सिते तथा को हि विद्वान्मृगं हन्याच्चरंतं मैथुनं वने १७ अस्यां मृग्यां च राजेंद्र हर्षान्मैथुनमा-
चरं पुरुषार्थफलं कर्तुं तत्त्वया विफलीकृतं १८ पौरवाणां महाराज तेषामक्लिष्टकर्मणां वंशे जातस्य कौरव्य नानुरूपमिदं तव १९ नृशं-
सं कर्म सुमहत्सर्वलोकविगर्हितं अस्वर्ग्यमयशस्यं चाप्यधर्मिष्ठं च भारत २० स्त्रीभोगानां विशेषज्ञः शास्त्रधर्मार्थतत्त्ववित् नार्हस्त्वं लि र्जि
सुरसंकाश कर्तुमस्वर्ग्यमीदृशं २१ त्वया नृशंसकर्तारः पापाचाराश्च मानवाः निग्राह्याः पार्थिवश्रेष्ठ त्रिवर्गपरिवर्जिता २२ किं कृतं
ते नरश्रेष्ठ मामिहानागसं घ्नता मुनिं मूलफलाहारं मृगवेषधरं द्विज २३ वसमानमरण्येषु नित्यं शमपरायणं त्वयाहं हिंसितो यस्मात्तस्मा-
त्त्वामप्यहं शपे २४ द्वयोर्नृशंसकर्तारमवशं काममोहितं जीवितांतकरो भाव एवमेवागमिष्यति २५ अहं हि किंदमो नाम तपसाभावि-
तो मुनिः व्यपत्रपन्मनुष्याणां मृग्यां मैथुनमाचरं २६ मृगो भूत्वा मृगैः सार्धं चरामि गहने वने न तु ते ब्रह्महत्येयं भविष्यत्यविजानतः २७
मृगरूपधरं हत्वा मामेवं काममोहितं अस्य तु त्वं फलं मूढ प्राप्स्यसीदृशमेव हि २८ ॥

प्रा१

पुत्रो मे भविष्यतीत्युत्साहात् पुरुषार्थः फलं पुरुषैर्मैथुनेन प्रार्थनीयं फलं पुत्रं कर्तुं उत्पादयितुं १८ २१ त्रिवर्गेति धर्मार्थकामहीनाः २२ ते त्वया २३ द्वयोः स्त्रीपु-
संयोः नृशंसकर्तारं निघस्मैथुनासक्तयोर्वधस्य कर्तारं २४ २८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२९ त्वात्वां अनुगमिष्यति ३० ३२ अध्यायः तं व्यतीतं मतं अतिक्रमं अतिशयेन पर्यदेवयत राजा १ कामजालं विधिसाजालं २ ७ देवैसत्कसत्रपुत्रत्वात स्वर्गम
नान्नर्हस्य ५ मोक्षमार्गव्यवसायिनि निश्चितो निःश्रेयस्करत्वेन तत्र हि पुत्राद्यनपेक्षा दृष्टा किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमात्मायं लोक इति दृष्टमेवैतज्ज्ञानमित्याह बंधो ही ति

प्रियया सह संवासं प्राप्य कामविमोहितः त्वमप्येतामवस्थां प्रेतलोकं गमिष्यसि २९ अंतकाले हि संवासे यया गंतासि कांतया प्रेत
राजपुरं प्राप्तं सर्वभूतदुरत्ययं भक्त्या मतिमतां श्रेष्ठ सैव त्वानुगमिष्यति ३० वर्त्तमानः सुखे दुःखे यथाहं प्रापितस्त्वया तथा त्वां च सुखं
प्राप्तं दुःखमभ्यागमिष्यति ३१ वैशं एवमुक्त्वा सुदुःखार्त्तो जीविताप्रत्यमुच्यत मृगः पांडुश्च दुःखार्त्तः क्षणेन समपद्यत ३२ इत्यादि
पर्वणि संभवे वैशं तं व्यतीतमतिक्रम्य राजा स्वमिव बांधवं सभार्यः शोकदुःखार्त्तः पर्यदेवयदातुरः २ पांडुरु च सतामपि कुले जाताः
कर्मणा स्वेन दुर्गतिं प्राप्नुवंत्यकृतात्मानः कामजालविमोहिताः २ शश्वद्धर्मात्मना जातो बाल एव पिता मम जीवितांतमनुप्राप्तः का
माद्वेति नः श्रुतं ३ तस्य कामात्मनः क्षेत्रे राज्ञः संप्रतवाग्ऋषिः कृष्णद्वैपायनः साक्षाद्भगवान्मामजीजनत् ४ तस्याद्य व्यसने बुद्धिः ७
संजातेयं ममाधमा त्यक्तस्य देवैरनयान्मृगयां परिधावतः ५ मोक्षमेव व्यवसामि बंधो हि व्यसनं महत् सुवृत्तिमनुवर्त्तिष्ये तामहं पितुरव्य ८
यां ६ अतीव तपसात्मानं योजयिष्याम्यसंशयः तस्मादेकोहमे कैकस्मिन्वनस्पतौ चरन्भैक्ष्यं मुनिर्मुंडश्चरिष्याम्याश्रमानिमा
का१

वंधः पुत्रैषणादिः सुवृत्तिं ब्रह्मचर्यादिरूपां वृत्तिं पितुर्व्यासस्य ६ तपसा श्रवणमननात्मकेन आलोचनेन आत्मानं चित्ते योजयिष्यामि समाधातुमिच्छामि तत्र साधनान्या
हतस्मादिति एकः स्त्रीहीनः एकाकी शिष्यादिभिः सहायैर्हीनः इमान्वसंनिहितान् ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म१

पांसनेनिमृग्निरुपाधिर्लममुक्तं ८ निराशीर्निर्नमस्कारः आशिषं नमस्कारं वा नेच्छामीत्यर्थः निर्द्वन्द्वः सुखदुःखादिहीनः निःपरिग्रहः कंथायाकुकादिवर्जितः ९ १० पूर्वस
न्यासधर्मेन करिष्यामीत्युक्तं इदानीं सम्न्यासमेव करिष्यामी[illegible]त्याह एककालमिति। पूर्वलाभे पूर्वस्मिन्नेकैकस्मिन्दिने न समतौ चरेन्नैक्ष्यमित्युक्तं। तदभावे सति कुलानि गच्छेदित्याह

पांसुना सम्वच्छन्नः शून्यागारकृतालयः वृक्षमूलनिकेतो वा त्यक्तसर्वप्रियाप्रियः ८ नशोचन्न प्रहृष्येच्च तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः
निराशीर्निर्ममस्कारो निर्द्वन्द्वो निःपरिग्रहः ९ न चाप्यवहसन् किंचिन्न कुर्वन् भ्रुकुटीं क्वचित् प्रसन्नवदनो नित्यं सर्वभूतहिते रतः १० जंग
मा जंगमं सर्वमविहिंसंश्चतुर्विधं स्वासु प्रजास्विव सदा समः प्राणभृतः प्रति ११ एककालं चरेन्नैक्षं कुलानि द्वे शपंच वा असंभवे च भै
क्ष्यस्य चरन्ननशनान्यपि अल्पमल्पं च भुंजानः पूर्वलाभे न जातुचित् १२ अन्यान्यपि चरल्लोभाद् अलाभे सम्प्रपूरयन् अलाभे यदि वा लाभे सम
दर्शी महातपाः १३ वासैकं तक्षतो बाहुं चंदनेनैकमुक्षतः नाकल्याणं न कल्याणं चिन्तयन्नुभयोस्तयोः १४ न जिजीविषुवत्किंचिन्न मुमूर्षु
वदाचरन् जीवितं मरणं चैव नाभिनंदन्न च द्विषन् १५ याः काश्चिज्जीवता शक्याः कर्तुमभ्युदयक्रियाः ताः सर्वाः समतिक्रान्तो निमेषादिष्वव
स्थितः १६ ॥

सार्धश्लोकः १२ न जातुचित न कदाचित् लोभादन्यानि दशाधिकानि चरन् अलाभेऽप्यष्टौ १३ वासीवास्येन काष्ठतक्षणेन सूपोडादेशः आर्षो विभक्तिलोपो
वा १४ १५ अभ्युदयक्रियाः स्वर्गादिहेतवो दर्शपूर्णमासादयः समतिक्रान्ताः प्राजापत्येष्ट्यादि सर्ववेदसं दत्वेति विधिवत्त्यक्ताः निमेषादिकालः तत्र व्यवस्थितानियतका
ला १६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अनवस्थासु अनित्यफलासु संपरित्यक्तः धर्मसाधोपौर्वाह्णिकोकां नो येन सः सुनिर्णिक्तात्मकल्मषः यस्मात् धर्मेण सम्यक्कृष्णाक्षालितं चित्तकल्मषं रागादि तस्मात् तेन कृतार्थेन
नातः परं कार्यमस्तीत्यर्थः १७ रागादिक्षयो पिच्चन्मूलभूतया एवक्षया देवेत्याह निर्मुक्त इति वागुरा इव वागुरा बंधनानि अविद्याकामकर्माणि तत्र सर्वमोक्षसंज्ञः १८ सं
स्थापयिष्यामि निर्भयं संसारभयरहितं १९ सुसक्तपरो वा ह साधनाधीने कर्ममयेयो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वास्मिंल्लोके यजति ददाति तपस्तप्यते पि बहूनि वर्ष
सहस्राण्यंतवदेवास्य तद्भवति यो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वास्माल्लोकात्प्रैति स कृपण इति श्रुतिनिंदिते स्ववीर्यक्षयशोचिते स्वसप्रज्ञगात्मनो वीर्यं सर्वस्येशानः सर्व
स्याधिपतिरिति श्रुतिप्रसिद्धं वशित्वादि तत्सक्षयो देहेंद्रियविषयसंगकृतो ह्रासः तेन शोचिते शोच्या नानुनाथ्यागतधनस्तत्सानिभोऽतिप्रियः आद्धकृत्सत्यवादी च गृह

नासुखाप्यनवस्थासु त्यक्तसर्वेंद्रियक्रियाः सपरित्यक्तधर्मार्थः सुनिर्णिक्तात्मकल्मषः १७ निर्मुक्तः सर्वपापेभ्यो विमुक्तः सर्ववागुराः नवशे
कस्यचिच्चिन्निष्ठत्स्वधर्मामातरिश्वनः १८ एतयासततंधृत्वाचरन्नेवंप्रकारयौदेहं संस्थापयिष्यामि निर्भयं मार्गमाश्रितः १९ नाहं सक्तपरोगम्या
ौस्ववीर्यक्षयशोचिते स्वधर्मात्सततोयेते चरेयं वीर्यवर्जितः २० सत्कृतोसत्कृतो वापि योन्यं कृपणचक्षुषा उपैति वृत्तिं कामात्मा सश्रुनाववृत्तिप
थि २१ वैशं एवमुक्त्वासुदुःखार्तो निःश्वासपरमोन्नृपः अवेक्षमाणः कुंतीचमाद्रीचसमभाषत २२ कौशल्याविदुरःक्षत्ताराजाचसहबंधु
भिः आर्यासत्यवतीभीष्मस्तेराजपुरोहिताः २३ ब्राह्मणाश्चमहात्मानः सोमपाःशंसितव्रताः पौरवृद्धाश्चयेतत्रनिवसंत्यस्मदाश्रयाः प्रसाद्य
सर्वेवक्तव्याःपांडुःप्रव्रजितोवने २४ ॥

स्योपिविमुच्यत इति स्मृतेः गृह एव मोक्षसिद्धौ किं संन्यासेनेत्याशंक्याह स्वधर्मादिति नाप्यामेस्यादप्रजायेयेति श्रुतेः प्रजोपादनमेव गृहस्थधर्मः ततश्च्युतोगार्ह
स्थ्ये किमवस्थानेनेत्याशयः वीर्यवर्जितः अपत्योत्पादनसामर्थ्यरहितः २० अपत्योत्पादनमपि ब्राह्मणद्वारा संपाद्यमित्याशंक्याह सत्कृत इति अन्यं पुरुषं वृ
त्तिं वृत्तिप्रदं कृपणचक्षुषा अपत्यं मे देहीति याज्ञादीनदृष्ट्या कामात्मा अपत्यकामः आत्मा वित्तं यस्य सः कामप्रवृत्तिं श्वेतेन श्रुनामिव अपत्यकामानामपि न कृतं महद्दुःख

मित्यर्थः अतःपारिव्राज्यमेवश्रेय इति भावः २१ २२ क्षत्ता च विदुरएव कौशल्यादिसाहचर्यात् २३ २४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्समं उक्तमस्य योग्यं २५ ३३ विमृशन् हिंसादिदोषं पक्वापक्वेनापदे पक्वे पक्वं फलादि अपक्वं कन्दादि पर्णानि कर्म इष्यादिकं पक्षः तदन्यद् अग्निहोत्रादिकं मयक्षः
३४ वानप्रस्थजनस्यापि दर्शने अप्रियाणि चनाचरिष्यामि तथा कुलवासिनो भ्रात्रादीनां ३५ आरण्याः वानप्रस्थास्तेषां शास्त्राणि धर्मविधायकानि तेषां म

निशम्य वचनं भर्त्तुर्वनवासे धृतात्मनः तत्समं वचनं कुन्ती माद्री च समभाषतां २५ अन्येपि ह्याश्रमाः सन्ति ये शक्या भरतर्षभ आवाभ्यां धर्मप
त्नीभ्यां सह तप्त्वा तपो महत् २६ शरीरस्यापि मोक्षाय स्वर्ग्यं प्राप्य महाफलं त्वमेव भविता भर्त्ता स्वर्गस्यापि न संशयः २७ प्रणिधायेन्द्रियग्रामं भ
र्तृलोकपरायणे त्यक्ता कामसुखे ह्यावां तप्स्यावो विपुलं तपः २८ यदि त्वावां महाप्राज्ञ त्यक्ष्यसि त्वं विशांपते अद्यैवावां प्रहास्यावो जीवितेना
त्र संशयः २९ पांडुरुः च यदि व्यवसितं ह्येतद्युवयोर्धर्मसंहितं स्ववृत्तिमनुवर्त्स्येतामहं पितुरव्ययां ३० त्यक्त्वा ग्राम्यसुखाहारं तप्यमानो म
हत्तपः वल्कली फलमूलाशी चरिष्यामि महावने ३१ अग्नीञ्जुह्वन्नुभौ कालावुभौ कालावुपस्पृशन् कृशः परिमिताहारश्चीरचर्म्मज
टाधरः ३२ शीतवातातपसहः क्षुत्पिपासानपेक्षकः तपसा दुश्चरेणेदं शरीरमुपशोषयन् ३३ एकान्तशीलो विमृशन् पक्वापक्वेन वर्त्तयन्
पितॄन्देवांश्च वन्येन वाग्भिरद्भिश्च तर्पयन् ३४ वानप्रस्थ[जन]स्यापि दर्शनं कुलवासिनां नाप्रियाण्याचरिष्यामि किं पुनर्ग्रामवासिनां ३५
एवमारण्यशास्त्राणामुग्रमुग्रतरं विधिं कांक्षमाणोहमास्यासे देहस्यास्य समापनात् ३६ ॥ ॥

हः३ जनं१

ध्येविहितं उग्रं त्वास्यासे अंगीकरिष्ये आसमाप्तेर्नात्यावत्समाप्तिं ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निष्कं ग्रैवेयकं ३७ ३८ रतिं स्त्रीसंगं परमात्मिकां परमः सूतननत्वाद्गुरुः शः आत्मा आत्मा वै पुत्रनामासीति स्मृतेः पुत्रः सपयातां ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

वैशंपायन उवाच इत्येवमुक्त्वा भार्ये ते राजा कौरवनंदनः ततश्चूडामणिं निष्कमंगदे कुंडलानि च ३७ वासांसि च महार्हाणि स्त्रीणामाभ
रणानि च प्रदाय सर्वं विप्रेभ्यः पांडुः पुनरभाषत ३८ गत्वा नागपुरं वाच्यं पांडुः प्रव्रजितो वनं अर्थं कामं सुखं चैव रतिं च परमात्मिकां प्रतस्थे
सर्वमुत्सृज्य सभार्यः कुरुनंदनः ३९ ततस्तस्यानुयाताश्च ते चैव परिचारकाः श्रुत्वा भरतसिंहस्य विविधाः करुणा गिरः भीममार्त्तस्वरं क्रु
त्वा हाहेति परिचुक्रुशुः ४० उत्सृज्य विमुंचंतस्तं विहाय महीपतिं ययुर्नागपुरं तूर्णं सर्वमादाय तद्धनं ४१ ते गत्वा नगरं राज्ञो यथावृ
त्तं महात्मनः कथयांचक्रिरे राज्ञस्तद्धनं विविधं ददुः ४२ श्रुत्वा तेभ्यस्ततः सर्वं यथावृत्तं महावने धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठः पांडुमेवान्वशोच
त ४३ न शय्यासनभोगेषु रतिं विंदति कर्हिचित् भ्रातृशोकसमाविष्टस्तमेवार्थं विचिंतयन् ४४ राजपुत्रस्तु कौरव्य पांडुर्मूल
फलाशनः जगाम सह पत्नीभ्यां ततो नागशतं गिरिं ४५ स चैत्ररथमासाद्य कालकूटमतीत्य च हिमवंतमतिक्रम्य प्रययौ गंधमादनं ४६
रक्ष्यमाणो महाभूतैः सिद्धैश्च परमर्षिभिः उवास स महाराज समेषु विषमेषु च ४७ इंद्रद्युम्नसरः प्राप्य हंसकूटमतीत्य च शतशृंगे महा
राज तापसः समतप्यत ४८ इत्यादिपर्वणि पांडुचरिते ११७ वैशंपायन उवाच तत्रापि तपसि श्रेष्ठे वर्त्तमानः स वीर्यवान् सिद्धचारण
संघानां बभूव प्रियदर्शनः १

४५ ४६ ४७ ४८ अध्यायः तत्रापि १ १ ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२ परिपालयन्नउभावप्यार्षः ३ ४ अमावास्यांप्राप्य ५ ६ विमानशतेनसंबाधसंकटेयस्यांसासंबाधः संकटेभगेइतिमेदिनी १० १२ सिद्धाश्चपरमर्षयइतिवक्ष्यमा

शुश्रूषुरनहंवादी संयतात्माजितेंद्रियः स्वर्गंगंतुंपराक्रांतः स्वेनवीर्येणभारत १ केषांचिदभवद्भ्राताकेषांचिदभवत्सखा ऋषय
स्त्वपरेचैनंपुत्रवत्परिपालयन् २ सतुकालेनमहताप्राप्यनिःकल्मषंतपः ब्रह्मर्षिसदृशःपांडुर्बभूवभरतर्षभ ४ अमावास्यांतुस
हिता ऋषयःसंशितव्रताः ब्रह्माणंद्रष्टुकामास्तेसंप्रतस्थुर्महर्षयः ५ संप्रयातानृषीन्दृष्ट्वापांडुर्वचनमब्रवीत् भवंतःक्वगमि
ष्यंतिब्रूतमेवदतांवराः ६ ऋषयऊचुः समवायोमहानद्यब्रह्मलोकेमहात्मनां देवानांचऋषीणांचपितृणांच महात्म
नां वयंतत्रगमिष्यामोद्रष्टुकामाःस्वयंभुवं ७ वैशंपायनउवाच पांडुरुत्थायसहसागंतुकामोमहर्षिभिः स्वर्गपारंतितीर्षुःसशतशृं
गादुदङ्मुखः प्रतस्थेसहपत्नीभ्यामब्रुवंस्तंचतापसाः ८ उपर्युपरिगच्छंतःशैलराजमुदङ्मुखाः दृष्टवंतोगिरेरस्यदुर्गान्देशान्बहून्व
यं ९ विमानशतसंबाधांगीतस्वरनिनादितां आक्रीडभूमिंदेवानांगंधर्वाप्सरसांतथा १० उद्यानानिकुबेरस्यसमानिविषमाणिच
महानदीनितंबांश्चगहनान्गिरिगह्वरान् ११ संतिनित्यहिमोदेशानिर्वृक्षमृगपक्षिणः संतिक्वचिन्महादर्योदुर्गाःकाश्चिद्दुरा
सदाः १२ नातिक्रामेतपक्षीयान्कुतएवेतरेमृगाः वायुरेकोहियात्यत्रसिद्धाश्चपरमर्षयः १३ गच्छंत्यौशैलराजेस्मिन्राजपुत्र्यौक
थंत्विमे नसीदेतामदुःखार्हेमागमोभरतर्षभ १४

ताम्राराणाचतुष्टयनिर्मुक्ताःसिद्धाः दिव्यज्ञानवंतःपरमर्षयः तेपियांतित्वंतुननयेतिभावः १३ तत्रलोकदृष्टंहेतुमाहगच्छंत्याविति १४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ तमेवं मुनीनामाशयं बुद्ध्वा पांडुरुवाच अप्रजस्येति न परिचक्षते परितः सर्वथा न पश्यंति १५ नाशो ममैव यतः पितॄणां मे एष निश्चय अप्रजस्य स्वर्गद्वारनिरोधन यज्ञादिकं वि

२२० फलीकर्तव्यमिति एष निश्चयः पितॄणां मे तेन तादृशो स्वर्गः भूमौ सन्न्यापि नष्टप्राय एव किमुत देहनाशे इति भावः १६ एतदेव विवृणोति ऋणैरित्यादिना १७ १८ १९ ऋषि

पांडुरुवाच अप्रजस्य महाभाग न द्वारं परिचक्षते स्वर्गे तेनाभितप्तोहमप्रजस्त्वब्रवीमि वः १५ पित्र्यादृणादनिर्मुक्तस्तेन तप्येत पोधनाः

देहनाशे ध्रुवो नाशः पितॄणामेष निश्चयः १६ ऋणैश्चतुर्भिः संयुक्ता जायंते मानवा भुवि पितृदेवर्षिमनुजैर्देयं तेभ्यश्च धर्मतः १७ एतानि तु

यथाकालं यो न बुध्यति मानवः न तस्य लोकाः संतीति धर्मविद्भिः प्रतिष्ठितं १८ यज्ञैस्तु देवान्प्रीणाति स्वाध्यायेन तपसा मुनीन् पुत्रैः श्राद्धैः

पितॄंश्चापि आनृशंस्येन मानवान् १९ ऋषिदेवमनुष्याणां परिमुक्तोस्मि धर्मतः त्रयाणामितरेषां तु नाश आत्मनि नश्यति २० पित्र्यादृ

णादनिर्मुक्त इदानीमस्मि तापसाः इह तस्मात्प्रजाहेतोः प्रजायंते नरोत्तमाः २१ यथैवाहं पितुः क्षेत्रे जातस्तेन महर्षिणा तथैवास्मिन्मम क्षेत्रे

कथं वै संभवेत्प्रजा २२ ऋषय ऊचुः अस्ति वै तव धर्मात्मन्विद्मो देवोपमं शुभं अपत्यमनघं राजन्वयं दिव्येन चक्षुषा २३ देवोदि

ष्टं नरव्याघ्र कर्मणेहोपपादय अक्लिष्टं फलमव्यग्रो विंदते बुद्धिमान्नरः २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

देवमनुष्याणां ऋणानि इति शेषः इतरेषां पितॄणां ऋणात्तु नाशः अप्रकाशता मम आत्मवित् देहेन श्यति सति सोयं लोकः पुत्रेणैव जय्यो नान्येन कर्मणेति श्रुतेः स्व

देहनाशे पितृत्वस्येणास्येव आत्मविनाशोस्त्येव पुत्राभावे तु नास्त्येवेत्यर्थः तदेवाह पित्र्यादृणादिति २१ २३ दैवोदिष्टं दृष्टादृष्टकारणकलापजन्यं कर्म

मात्रसेत्यर्थः अव्यग्रो विंदते तेनाव्यग्रो मा भूरित्यर्थः २४ रामः

२२०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लभतेइतिलब्धात्मादशोमिलस्यासीत्पर्वः २५ क्रियांपुत्रोत्पादिकां २६ २७ धर्मसंहिताधर्ममयी २८ ३० मृगाभिशापात्मृगरूपस्यमुनेःशापात्नष्टं असदृपंजातं
जननंस्त्रीसंगाख्यंरतिकर्मयत्तउपहतंयथामृगस्यतथैवांतरामेपुनर्ममापिमरणप्राप्तिनिश्चयात्नतुक्लीवत्वात् ३१ धर्मदर्शनेधर्मशास्त्रेउक्ताइतिशेषः बंधुदायादाः रिक्थ
हराः अबंधुदायादास्तद्भिन्ने ३२ षडापद्यानीहस्वयंजातःऊढायांवोढुःसकाशाज्जातः १ तस्यामेवोत्तमानुग्रहाज्जातः प्रणीतः २ परिक्रीतःरेतोमूल्यदानेनतस्यामेवजनितः ३ पौ

तस्मिन्दृष्टफले राजन्नप्रयत्नं कर्तुमर्हसि अपत्यं गुणसंपन्नं लब्ध्वा प्रीतिकरं ह्यसि २५ वैशंपायन उवाच तच्छ्रुत्वा तापसवचः
पांडुश्चिंतापरोऽभवत् आत्मनो मृगशापेन जानन्नुपहतां क्रियां २६ सोऽब्रवीद्विजने कुंतीं धर्मपत्नीं यशस्विनीं अपत्योत्पाद
नेयत्नमापदि त्वं समर्थयत् २७ अपत्यं नाम लोकेषु प्रतिष्ठा धर्मसंहिता इति कुंति विदुर्धीराः शाश्वतं धर्मवादिनः २८ इष्टं दत्तं
तपस्तप्तं नियमश्च स्वनुष्ठितः सर्वमेवानपत्यस्य न पावनमिहोच्यते २९ सोहमेवं विदित्वैतत्प्रपश्यामि शुचिस्मिते अनपत्यः
शुभांल्लोकान्नाप्स्यामीति चिंतयन् ३० मृगाभिशापान्नष्टं मे जननं ह्यकृतात्मनः नृशंसकारिणो भीरु यथैवोपहतं
पुरा ३१ इमे वै बंधुदायादाः षट् पुत्रा धर्मदर्शने षडेवाबंधुदायादाः पुत्रास्तान् शृणु मे पृथे ३२ स्वयंजातः प्रणीतश्च परि
क्रीतश्च यः सुतः पौनर्भवश्च कानीनः स्वैरिण्यां यश्च जायते ३३ ॥ ॥

नर्भवः पूर्वमन्येनोढापश्चादन्येनतस्यांद्वितीयेनजातोधर्मतोयद्यपिपूर्वंस्वक्षेत्रजस्थापितस्तथापिपरिणेतृत्वात्तदीयएव ४ कानीनःविवाहात्प्रागेवअस्यांयोजायते
पुत्रःसमेपुत्रोभविष्यतीतिसमयबंधेनयादीयतेतस्यासुतः ५ स्वैरिण्यामपूढायामेवानीचाज्जातःकुंडनामा ६ एतेष्वाद्यचतुर्थौऔरसौपंचमोव्यवहितौरसःइत
रेक्षेत्रजास्त्रयः ३२ ३३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अथ षड्बंधुदायादाः दत्तः मातापितृभ्यां समर्पितः १ क्रीतः धनादिकं दत्वा गृहीतः २ कृत्रिमश्चेति चकारो भिन्नक्रमः क्रीतश्चेति संबंधः कृत्रिमः उक्तप्रकाराष्ट
काभावेपि यः स्वयं उपगच्छेत् अहं तव पुत्रोस्मीत्युपयातः स तृतीयः ३ सहोढः यस्य माता गर्भवत्येव कृतः स चतुर्थः ४ कर्णादिसदृशः स कानीनः स्यात् अप्यत्रैवांतर्भावः
ज्ञातिरेतावत् अवहितम् आत्मादेः पुत्रः पंचमः ५ सर्वेषामेकपुत्राणां यद्येकोपि भवेत्सुतः सर्वे तेनैव पुत्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीदिति स्मृतेः साक्षाद्भ्रातृपुत्रस्य औरसत्वाविशेषा

दत्तः क्रीतः कृत्रिमश्च उपगच्छेत्स्वयं च यः सहोढो ज्ञातिरेताश्च हीनयोनिधृतश्च यः ३४ पूर्वपूर्वतमाभावं मत्वा लिप्सेत वै सुतं उत्तमादेव
रात्सुसः काङ्क्षंते पुत्रमापदि ३५ अपत्यं धर्मफलदं श्रेष्ठं विंदति मानवाः आत्मशुक्रादपि पृथे मनुः स्वायंभुवोब्रवीत् ३६ तस्मात्प्रहेष्याम्यद्य त्वां
हीनः प्रजननात्स्वयं सदृशाच्छ्रेयसो वा त्वं विद्ध्यपत्यं यशस्विनी ३७ शृणु कुंति कथामेतां शारदंडायनीं प्रति सा वीरपत्नी गुरुणा नियुक्ता पुत्रजन्म
नि पुष्पेण प्रयता स्नाता निशि कुंति चतुष्पथे ३८ वरयित्वा द्विजं सिद्धं हुत्वा पुंसवनेनले कर्मण्यवसिते तस्मिन्सा तेनैव सहावसत् ३९ तत्र त्री
ञ्जनयामास दुर्जयादीन्महारथान् तथा त्वमपि कल्याणि ब्राह्मणात्तपसाधिकान् मन्नियोगाद्यतक्षिप्रमपत्योत्पादनं प्रति ४० ६ दि वे

सं वे ११८ ॥ ॥

न हीनयोनौ धृतः उत्पादितः षष्ठः ६ ४ प्रणीतविशेषमाह उत्तमादिति ३५ श्रेष्ठं पितुः कुलादपि यः प्रशस्ततमस्तं श्रेष्ठमपत्यमिति सामानाधिकरण्यं श्रेष्ठा
दन्यत्वादपत्यस्य ३६ प्रहेष्याभिगतिवृद्धिकर्मणो हिनोतेः अग्रेति क्षिप्रवचनसंयोगाल्लृट् लोशरणं गतास्मि वर्द्धयामि वेति वार्यः ३७ शारदंडायनी भार्या
गुरुणा भर्त्रा पुष्पेण आर्तवेन उपलक्षितेन प्रयाता रजस्वला स्नात्वा चतुर्थेह्नि ३८ ३९ यतयतस्व ४० अध्यायः ११८ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवं १० अकालयत्नवशीकृतवान ११ १४ जहारकृतवान्सोमसंस्थाः अग्निष्टोमान्तग्निष्टोमाद्यः सप्त १५

वैशं एवमुक्त्वा महाराज कुंती पांडुमभाषत कुरूणामृषभं वीरं तदा भूमिपतिं पतिं १ न मामर्हसि धर्मज्ञ वक्तुमेवं कथंचन धर्मपत्नीमभिरतां त्व
यि राजीवलोचन २ त्वमेव तु महाबाहो मय्यपत्यानि भारत वीरवीर्योपपन्नानि धर्मतो जनयिष्यसि ३ स्वर्गं मनुजशार्दूल गच्छेयं सहिता त्वया अपत्या
य च मां गच्छ त्वमेव कुरुनंदन ४ न ह्यहं मनसाप्यन्यं गच्छेयं त्वदृते नरं त्वत्तः प्रतिविशिष्टश्च कोन्योस्ति भुवि मानवः ५ इमां च तावद्धर्म्यां त्वं पौराणीं श्रु
णु मे कथां परिश्रुतां विशालाक्ष कीर्त्तयिष्यामि यामहं ६ व्युषिताश्व इति ख्यातो बभूव किल पार्थिवः पुरा परमधर्मिष्ठः पूरोर्वंशविवर्द्धनः ७ त
स्मिंश्च यजमाने वै धर्मात्मनि महाभुजे उपागमंस्ततो देवाः सेंद्रा देवर्षिभिः सह ८ अमाद्यदिंद्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः व्युषिताश्वस्य राजर्षेस्त
तो यज्ञे महात्मनः देवा ब्रह्मर्षयश्चैव चक्रुः कर्म स्वयं तदा ९ व्युषिताश्वस्ततो राजन्नति मर्त्यान्व्यरोचत सर्वभूतान्यपि यथा तपनः शिशिरात्य
ये १० स विजित्य गृहीत्वा च नृपतीन्राजसत्तम प्राच्यानुदीच्यान्मध्यांश्च दक्षिणात्यानकालयत् ११ अश्वमेधे महायज्ञे व्युषिताश्वः प्रतापवा
न् बभूव स हि राजेंद्रो दशनागबलान्वितः १२ अप्यत्र गाथा गायंति ये पुराणविदो जनाः व्युषिताश्वे यशोवृद्धे मनुष्येंद्रे कुरूत्तम १३ व्युषि
ताश्वः समुद्रांतां विजित्येमां वसुंधरां अपालयत्सर्ववर्णान्पिता पुत्रानिवौरसान् १४ यजमानो महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ अनंतरत्नान्या
दाय संजहार महाक्रतून् सुषाव च बहून्सोमान्सोमसंस्थास्ततान च १५ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

काक्षीवती काक्षीवतो दुहिता १६ २१ मृतं मरणं अमृतं तु मुक्तिर्वा नतु ब्रह्मलोकांतमैश्वर्यं २२ २३ अनिवर्त्तितुं गच्छंतं म्रियमाणमित्यर्थः २४ २५ आधयो

आसीत्कांक्षीवती चास्य भार्या परमसंमता भद्रा नाम मनुष्येंद्र रूपेणासदृशी भुवि १७ कामयामास तु तौ च परस्परमिति श्रुतं स तस्यां
कामसंपन्नो यक्ष्मणा समपद्यत १८ तेनाचिरेण कालेन जगामास्तमिवांशुमान् तस्मिन्प्रेते मनुष्येंद्र भार्यास्य भृशदुःखिता १९ अ
पुत्रा पुरुषव्याघ्र विललापेति नः श्रुतं भद्रा परमदुःखार्त्ता तन्निबोध जनाधिप २० भद्रा च नारी परमधर्मज्ञ सर्वा भर्तृविनाकृता
पतिं विना जीवति या न सा जीवति दुःखिता २१ पतिं विना मृतं श्रेयो नार्याः क्षत्रियपुंगव त्वद्गतिं गंतुमिच्छामि प्रसीद स्वनयस्व मां २२
त्वया हीना क्षणमपि नाहं जीवितुमुत्सहे प्रसादं कुरु मे राजन्नितस्तूर्णं नयस्व मां २३ पृष्ठतोनुगमिष्यामि समेषु विषमेषु च त्वामहं नर
शार्दूल गच्छंतमनिवर्त्तितुं २४ छायेवानुगता राजन्सततं वशवर्त्तिनी भविष्यामि नरव्याघ्र नित्यं प्रियहिते रता २५ अद्यप्रभृति मां राज
न्कष्टा हृदयशोषणाः आधयोभिभविष्यंति त्वामृते पुष्करेक्षण २६ अभाग्यया मया नूनं वियुक्ताः सहचारिणः तेन मे विप्रयोगोयमुप
पन्नस्त्वया सह २७ विप्रयुक्ता तु या पत्या मुहूर्त्तमपि जीवति दुःखं जीवति सा पापा नरकस्थेव पार्थिव २८ संयुक्ता विप्रयुक्ताश्च पूर्वदे
हे कृता मया तदिदं कर्मभिः पापैः पूर्वदेहेषु संचितं २९ दुःखं मामनुसंप्राप्तं राजंस्त्वद्विप्रयोगजं अद्यप्रभृत्यहं राजन्कुशसंस्तरशायि
नी भविष्याम्यसुखा विद्दष्टा त्वद्दर्शनपरायणा ३० ॥

मनोव्यथाः २६ सहचारिणः मिथुनिनः २७ २८ २९ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३१ शवं प्रेतशरीरं संपरिष्वज्य विलपंत्यामित्यन्वयः २२ ३१ अध्यायः १२३ अनावृताः सर्वैर्द्दृष्टुं योग्याः कामचारो रतिसुखं तत्र इर्ष्याविहारिण्यः पर्यटनशीलाः स्वं

दर्शयस्व नरव्याघ्र साधिमाम सुखान्वितां कृपणां नाथ करुणां विलपंतीं नरेश्वर ३१ कुंतु च एवं बहुविधं तस्यां विलपत्यां पुनः पुनः
तं शवं संपरिष्वज्य वाक् किलांतर्हिताब्रवीत् ३२ उत्तिष्ठ भद्रे गच्छ त्वं ददानीह वरं तव जनयिष्याम्यपत्यानि त्वय्यहं चारुहासिनि ३३ आत्मकी
ये वरारोहे शयनीये चतुर्दशीं अष्टमीं वा ऋतुस्नातां संविशेथा मया सह ३४ एवमुक्ता तु सा देवी तथा चक्रे पतिव्रता यथोक्तमेव तद्वाक्यं भ
द्रा पुत्रार्थिनी तदा ३५ सा तेन सुषुवे देवी शवेन भरतर्षभ त्रीन् शाल्वांश्चतुरो मद्रान् सुतान् भरतसत्तम ३६ तथा त्वमपि मय्येवं मनसा भरतर्ष
भ शक्तो जनयितुं पुत्रान् तपोयोगबलान्वितः ३७ इत्यादिपर्वणि संभवे वैशंपायन उ च एवमुक्तस्तया राजा तां देवीं पुनरब्रवीत् धर्मवि
द्धर्मसंयुक्तमिदं वचनमुत्तरं १ पांडुरु च एवमेतत्पुरा कुंति व्युषिताश्वश्चकार ह यथा त्वयोक्तं कल्याणि स ह्यासीदमरोपमः २ अथ त्विदं प्र
वक्ष्यामि धर्मतत्त्वं निबोध मे पुराणमृषिभिर्दृष्टं धर्मविद्भिर्महात्मभिः ३ अनावृताः किल पुरा स्त्रिय आसन् वरानने कामचारविहारिण्यः स्व
तंत्राश्चारुहासिनी ४ तासां व्युच्चरमाणानां कौमारात्सुभगे पतीन् नाधर्मोभूद्वरारोहे स हि धर्मः पुराभवत् ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तंत्राः भर्त्रादिभिरनिवार्याः ४ पतीन् व्युच्चरमाणानां व्यभिचरंतीनां ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अनुविधीयंते अनुसार्य्यंते ६ दृश्यते च वेदे न कांचन परिहरेदिति । वामदेव्यव्रतेषु मैथुनार्थिन्याः स्त्रियाः प्रत्याख्यानेन निषेधः ७ न चिरात् अल्पकालतः ८ १०

१ श्रुतम् ३

तं चैव धर्मं पौराणं तिर्यग्योनिगताः प्रजाः अद्याप्यनुविधीयंते कामक्रोधविवर्जिताः ६ प्रमाणदृष्टो धर्मोयं पूज्यते च महर्षिभिः उत्तरेषु च
रंभोरु कुरुष्वद्यापि पूज्यते ७ स्त्रीणामनुग्रहकरः स हि धर्मः सनातनः अस्मिंस्तु लोके न चिरान्मर्यादेयं शुचिस्मिते स्थापिता येन यस्माच्च
तन्मे विस्तरतः शृणु ८ बभूवोद्दालको नाम महर्षिरिति नः १ श्वेतकेतुरिति ख्यातः पुत्रस्तस्याभवन्मुनिः ९ मर्यादेयं कृता तेन धर्म्या वै श्वे
तकेतुना कोपात्कमलपत्राक्षि यदर्थं तन्निबोध मे १० श्वेतकेतोः किल पुरा समक्षं मातरं पितुः जग्राह ब्राह्मणः पाणौ गच्छाव इति चाब्र
वीत् ११ ऋषिपुत्रस्ततः कोपं चकारामर्षचोदितः मातरं तां तथा दृष्ट्वा नीयमानां बलादिव १२ क्रुद्धं तं तु पिता दृष्ट्वा श्वेतकेतुमुवाच ह मा
तात कोपं कार्षीस्त्वमेष धर्मः सनातनः १ अनावृता हि सर्वेषां वर्णानामंगना भुवि यथा गावः स्थितास्तात स्वे स्वे वर्णे तथा प्रजाः १४

श्वेतो केतोर्मातरं पितुः समक्षं न चैमेक्ष्मां कृतवान् ११ १२ १३ स्थिताः व्यवस्थिताः १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दृ१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यथा स्वेनो यथा भूरणहैवमवतियोऽयौनौ रेतः सिंचतीत्ययोनौ अदारेषु पुंसां गमनात्प्रत्यवायस्मृतिसिद्धिः तथा येमीरेषां निष्कृतिं जारिणीवेति मंत्रे जारिण्या निष्कृते
पीडास्य दर्शनात्स्त्रीणामपि परसंगे दोषोऽस्त्येवोक्तः तथापि श्रौतार्थस्यैवकथाविस्रंभस्यावस्थ्ये यं विहितेति ज्ञेयं। अथवा मुख्ये रोगे नेजस्विनां न दोषः किं तु पृथग्जनाना

ऋषिपुत्रोऽथ तं धर्मं श्वेतकेतुर्न चक्षमे चकार चैव मर्यादामिमां स्त्रीपुंसयोर्भुवि १५ मानुषेषु महाभागे न त्वेवान्येषु जंतुषु तदाप्रभृति मर्या
दा स्थितेयमिति नः श्रुतं व्युच्चरंत्याः पतिं नार्या अद्यप्रभृति पातकं भ्रूणहत्यासमं घोरं भविष्यत्यसुखावहं १७ भार्यां तथा व्युच्चरतः कौमारब्रह्मचारि
णीं पतिव्रतामेतदेव भविता पातकं भुवि १८ पत्या नियुक्ता या चैव पत्न्यपत्यार्थमेव च न करिष्यति तस्याश्च भविष्यत्येतदेव हि १९ इति तेन पुरा भीरु
मर्यादा स्थापिता बलात् उद्दालकस्य पुत्रेण धर्म्या वै श्वेतकेतुना २० सौदासेन च रंभोरु नियुक्ता पुत्रजन्मनि मदयंती जगामर्षिं वसिष्ठमिति नः
श्रुतं २१ तस्माल्लेभे च सा पुत्रमश्मकं नाम भाविनी भार्या कल्माषपादस्य भर्तुः प्रियचिकीर्षया २२ अस्माकमपि ते जन्म विदितं कमलेक्षण कृ
ष्णद्वैपायनाद्भीरु कुरूणां वंशवृद्धये २३ अत एतानि सर्वाणि कारणानि समीक्ष्य वै ममैतद्वचनं धर्म्यं कर्तुमर्हस्यनिंदिते २४ ॥ ७ ॥ ॥

मेवेति तात्पर्यं अन्यथाल्कस्यापि पारदार्यदोषप्रसक्तेः अहिल्यादिजाराणामिंद्रादीनां तद्प्रसक्तेश्चेत्यासंगनाक्षुत १५ १६ १७ १८ प्रकृतोपयुक्तमाह यस्येति अयुक्त
मपि भर्त्राज्ञया स्त्रीभिरवश्यं कर्तव्यमिति भावः १९ २४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
२२४

२१ पुराणंमुगांतरीयं २६ २८ रक्तांगुलिभिर्निजरोमानीतिरिक्तांगुलिनिभः पद्मपत्रनिभाउपमायस्यसतथा २९ ३३ अभिचारोदेवताकर्षणशक्तिलघुक्तं

आनादृतौराजपुत्रीस्त्रियाभर्त्रापतिव्रते नातिवर्त्यमइत्येवंधर्मंधर्मविदोविदुः २५ शेषेष्वन्येषुकालेषुस्वातंत्र्यंस्त्रीकिलार्हति
धर्ममेतंजनाःसंतः पुराणंपरिचक्षते २६ भर्त्राभार्याराजपुत्रिधर्म्यंवाधर्ममेववा यद्ब्रूयात्तत्तथाकार्यमितिवेदविदोविदुः २७
विशेषतःपुत्रगृद्धीहीनःप्रजननात्स्वयं यथाहमनवद्यांगिपुत्रदर्शनलालसः २८ तथारक्तांगुलितिमःपद्मपत्रनिभः
शुभे प्रसादार्थमयातेयंशिरस्यभ्युद्यतोंजलिः २९ मन्नियोगात्सुकेशांतेद्विजातेस्तपसाधिकात् पुत्रान्गुणसमायुक्ता
नुत्पादयितुमर्हसि त्वत्कृतेहंपृथुश्रोणिगछेयंपुत्रिणांगतिं ३० वैशंपायनउ च एवमुक्तातःकुंतीपांडुंपरपुरंजयं प्र
त्युवाचवरारोहाभर्त्तुःप्रियहितेरता ३१ पितृवेश्मन्यहंबालानियुक्तातिथिपूजने उग्रंपर्यचरंतत्रब्राह्मणंशंसितव्रतं नि
गूढनिश्चयंधर्मेयंतंदुर्वाससंविदुः ३२ तमहंसंशितात्मानंसर्वयत्नैरतोषयं समेभिचारसंयुक्तमाचष्टभगवान्वरं ३३ मंत्रं
त्विमंचमेप्रादादब्रवीच्चैवमामिदं यंयंदेवंत्वमेतेनमंत्रेणावाहयिष्यसि अकामोवासकामोवावशंतेसमुपैष्यति ३४ तस्य
तस्यप्रसादात्तेराज्ञिपुत्रोभविष्यति इत्युक्ताहंतदातेनपितृवेश्मनिभारत ३५ ब्राह्मणस्यवचस्तथ्यंतस्यकालोयमागतः अ
नुज्ञातात्वयादेवमाह्वयेयमहंनृप ३६ तेनमंत्रेणराजर्षेयथास्यान्नौप्रजाहिता ३ ॥ सा॰
२२४

धा २

३९ विलंबासहः पांडुरुवाचार्येवेति ४० नः क्षत्रियाणांधर्मः पालनं अधर्मेणानसंयुज्येतेन संभवति। अतः केवलात्धर्माद्देवपुत्र एष्टव्य इतिभावः यंधर्म इतिमन्यते लो
कः सनोनः धर्म इतिसंबंधः धार्मिकस्त्वेयत्रहेतुमाह धर्मेणेतिधर्मेणास्वविहितेनलौकिकवैदिकाचारेणाधिके ४१ उपचार आदर अभिचारो व्याख्यानसाभ्यां ४२

आवाहयामिकंदेवंब्रूहिसत्यवतांवर ३७ त्वत्तोनुज्ञांप्रतीक्षामीविघ्नमस्मिन्कर्मणिस्थितां ३८ पांडुरु च अद्यैवत्वंवरारोहेप्रयत्न
स्वयथाविधि धर्ममावाहयशुभेसहिलोकेषुपुण्यभाक् ३९ अधर्मेणचनोधर्मः संयुज्येतकथंचन लोकश्चायंवरारोहेधर्मोयमितिसं
मन्यते ४० धार्मिकश्चकुरूणांसभविष्यतिनसंशयः धर्मेणचापिदत्तस्यनाधर्मेरंस्यतेमनः ४१ तस्माद्धर्मपुरस्कृत्यनियतात्वंशु
चिस्मिते उपचाराभिचाराभ्यांधर्ममावाहयस्ववै ४२ वैशंपायनउ च सातथोक्तातथेत्युक्त्वातेनभर्त्रावरांगना अभिवाद्या
भ्यनुज्ञाताप्रदक्षिणमवर्त्तत ४३ इत्यादिपर्वणिसंभवे २१ वैशंपायनउ च संवत्सरधृतेगर्भेगांधार्याजनमेजय आह्वयामासकुं वै ३
तीगर्भार्थेधर्ममच्युतं १ साबलिंत्वरितादेवीधर्मायोपजहारह जजापविधिवज्जप्यंदत्तंदुर्वाससापुरा २ आजगामततोदेवोधर्मोमंत्र
बलात्ततः विमानेसूर्यसंकाशेकुंतीयत्रजपेस्थिता ३ विहस्यतांततोब्रूयाः कुंतिकिंतेददाम्यहं सातंविहस्यमानापिपुत्रंदेह्यब्रवीदिदं ४

भर्त्रा भर्त्रातथोक्तासतीतथेत्युक्त्वेतियोजनाप्रदक्षिणंआत्मानुकूलंअवर्त्तनंकृतवती ४२ ४३ अध्यायः १२१ संवत्सर १ जप्यंमंत्रंधर्मदेवतारूपं २ वि
मानेस्थित्वा आजगामेत्यन्वयः जपेस्थिताजपनिष्ठा ३ ततोविहस्यतांअब्रवीदित्यपकृष्यतेहेकुंतिकिंतेददामितद्ब्रूया इतिसंबंधः ब्रूयादित्यपपाठोलकारव्यत्ययो
वार्षः विहस्यमानाधर्मेण ४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ: २२५ ५ ऐंद्रे ज्येष्ठानक्षत्रे अष्टमे संवत्सरारंभात् अभिजिते भिजितित्रिंशन्मुहूर्तस्याह्नोष्टमेमुहूर्ते दिवाशुक्लपक्षे मध्यगते तुलायनगते तिथौपूर्णेपूर्णायांपंचम्यां अयंयो
गःप्रायेणाश्विनशुक्लपंचम्यांभवतीतितत्रैवधर्मराजस्यजन्मेत्यर्थः ६-८ प्रथितोग्रहातोविश्रुतःकीर्तिमान् ९ १५ अंकात्पतनेहेतुमाहकुंतीतिासंसुप्तंयेनशिला

संयुक्तासहिधर्मेणयोगमूर्त्तिधरेणह लेभेपुत्रंवरारोहासर्वप्राणभृतांहितं ५ ऐंद्रेचंद्रसमायुक्तेमुहूर्तेभिजितेष्टमे दिवामध्यगतेसूर्ये
तिथौपूर्णेतिपूजिते समृद्धयशसंकुंतीसुषावप्रवरंसुतं ६ जातमात्रेसुतेतस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी एषधर्मभृतांश्रेष्ठोभविष्यतिनरोत्त
मः विक्रांतःसत्यवाक्चैवराजापृथ्व्यांभविष्यति ८ युधिष्ठिरइतिख्यातःपांडोःप्रथमजःसुतः भविताप्रथितोराजात्रिषुलोकेषुविश्रुतः
९ यशसातेजसाचैववृत्तेनचसमन्वितः धार्मिकंतंसुतंलब्ध्वापांडुस्तांपुनरब्रवीत् १० प्राहुःक्षत्रंबलज्येष्ठंबलज्येष्ठंसुतंवृणु ततस्तथो
क्ताभर्त्रातुवायुमेवाजुहावसा ११ ततस्तामागतोवायुर्मृगारूढोमहाबलः किंतेकुंतिददाम्यद्यब्रूहियत्तेहृदिस्थितं १२ सासलज्जाविहस्या
हपुत्रंदेहिसुरोत्तम बलवंतंमहाकायंसर्वदर्पप्रभंजनं १३ तस्माज्जज्ञेमहाबाहुर्भीमोभीमपराक्रमः तमप्यतिबलंजातंवागुवाचाशरीरि
णी १४ सर्वेषांबलिनांश्रेष्ठोजातोयमितिभारत इदमत्यद्भुतंचासीज्जातमात्रेवृकोदरे यदंकात्पतितोमातुःशिलांगात्रैरचूर्णयत् १५
कुंतीव्याघ्रभयोद्विग्नासहसोत्पतिताकिल नान्वबुध्यतसंसुप्तमुत्संगेस्वेवृकोदरं १६ ॥

पिचूर्णीभूतानादृशेप्याघातेसतियस्यनिद्राभंगोपिनजातःनिर्वेदनत्वात्वज्रशरीरत्वादित्यर्थः उत्संगेसमीपे १६ ॥ राम॰ २२५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२२ ४ समाधिनाध्यानेन परमेणानन्यवृत्तिना २५ सूर्येणासह उदयादस्तमयावधिः २६ २७ २८ २९

ततः सवज्रसंघातः कुमारोभ्यपतद्गिरौ पपाततेनशतधाशिलागात्रैर्विचूर्णिता १७ तांशिलांचूर्णितां दृष्ट्वापांडुर्विस्मयमागतः
यस्मिन्नहनिभीमस्तुजज्ञेभरतसत्तम १८ दुर्योधनोपितत्रैवप्रजज्ञेवसुधाधिप १८ जातेवृकोदरेपांडुरिदंभूयोन्वचिंतयत् कथंनुमे
वरःपुत्रोलोकश्रेष्ठोभवेदिति १९ दैवेपुरुषकारेचलोकोयंसंप्रतिष्ठितः तत्रदैवंतुविधिनाकालयुक्तेनलभ्यते २० इंद्रोहिराजादेवा
नांप्रधानइतिनःश्रुतं अप्रमेयबलोत्साहोवीर्यवानमितद्युतिः २१ तंतोषयित्वातपसापुत्रंलप्स्येमहाबलं यंदास्यतिसमेपुत्रंसवरीया
न्भविष्यति २२ अमानुषान्मानुषांश्चसंग्रामेसहनिष्यति कर्मणामनसावाचातस्मात्तप्स्येमहत्तपः २३ ततःपांडुर्महाराजोमं
त्रयित्वामहर्षिभिः दिदेशकुंत्याःकौरव्योव्रतंसांवत्सरंशुभं २४ आत्मनाचमहाबाहुरेकपादस्थितोभवत् उग्रंसतपआस्थायपर
मेणसमाधिना २५ आरिराधयिषुर्देवंत्रिदशानांतमीश्वरं सूर्येणसहधर्मात्मापर्यतप्यतभारत तंतुकालेनमहतावासवःप्रत्यपद्यत २६
शक्रउ च पुत्रंतवप्रदास्यामित्रिषुलोकेषुविश्रुतं ब्राह्मणानांगवांचैवसुहृदांचार्थसाधकं २७ दुर्हृदांशोकजननंसर्वबांधवनंदनं
सुतंतेग्र्यंप्रदास्यामिसर्वामित्रविनाशनं २८ इत्युक्तःकौरवोराजावासवेनमहात्मना उवाचकुंतींधर्मात्मादेवराजवचःस्मरन् २९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० २२६

३३ ३४ आभाष्य हे कुंति इति संबोध्य ३५ ३७ वहिष्यति पालयिष्यति ३८ ३९ मेधान् अश्वमेधान् ४० ४५

उदर्कस्तव कल्याणि तुष्टो देवगणेश्वरः दातुमिच्छति ते पुत्रं यथा संकल्पितं त्वया ३० अतिमानुषकर्माणं यशस्विनमरिंदमं नीतिमं
तं महात्मानमादित्यसमतेजसं ३१ दुराधर्षं क्रियावंतं मतीवात्तुनदर्शनं पुत्रं जनय सुश्रोणि धाम क्षत्रियतेजसां लब्धः प्रसादो देवेंद्रात्त
मागच्छ शुचिस्मिते ३२ वैशं एवमुक्ता ततः शक्रमाजुहाव यशस्विनी अथाजगाम देवेंद्रो जनयामास चार्जुनं ३३ जातमात्रे कुमा
रे तु वागुवाचाशरीरिणी महागंभीरनिर्घोषा नभो नादयती तदा ३४ शृण्वतां सर्वभूतानां तेषां चाश्रमवासिनां कुंतीमाभाष्य विस्प
ष्टमुवाचेदं शुचिस्मितां ३५ कार्तवीर्यसमः कुंति शिवतुल्यपराक्रमः एष शक्र इवाजय्यो यशस्ते प्रथयिष्यति ३६ अदित्या विष्णुना
प्रीतिर्यथाभूदभिवर्द्धिता तथा विष्णुसमः प्रीतिं वर्द्धयिष्यति तेर्जुनः ३७ एष मद्रान्वशे कृत्वा कुरूंश्च सह सोमकैः चेदिकाशिकरूषांश्च
कुरुलक्ष्मीं वहिष्यति ३८ एतस्य भुजवीर्येण खांडवे हव्यवाहनः मेदसा सर्वभूतानां तृप्तिं यास्यति वै परां ३९ ग्रामणीश्च महीपा
लानेष जित्वा महाबलः भ्रातृभिः सहितो वीरस्त्रीन्मेधानाहरिष्यति ४० जामदग्न्यसमः कुंति विष्णुतुल्यपराक्रमः एष वीर्यवतां श्रेष्ठो
भविष्यति महायशाः ४१ एष युद्धे महादेवं तोषयिष्यति शंकरं अस्त्रं पाशुपतं नाम तस्मात्तुष्टादवाप्स्यति ४२ ॥ ॥

रा० २२६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४ ५ देवनिकायानांदेवतानिलयानांविमानानांतेनतत्स्थानंदेवानां मितिलक्ष्यते ४६

निवातकवचानामैदैत्यानांविबुधविद्विषः शक्रात्मयामहावाहुस्तान्वधिष्यतिनेसुतः ४३ तथादिव्यानिचास्त्राणिनिखिलेनाहरि
ष्यतिविप्रनष्टांश्रियंचायमाहर्तापुरुषर्षभः ४४ एतामत्यद्भुतांवाचंकुंतीशुश्रावसूतके वाचमुच्चरितामुच्चैस्तांनिशम्यतपस्विनां ४५
बभूवपरमोहर्षःशतशृंगनिवासिनां तथादेवनिकायानांसेंद्राणांचदिवौकसां ४६ आकाशेदुंदुभीनांचबभूवतुमुलःस्वनः उद
तिष्ठन्महाघोषःपुष्पवृष्टिभिरावृतः ४७ समवेत्यचदेवानांगणाःपार्थमपूजयन् काद्रवेयावैनतेयागंधर्वाप्सरसस्तथा प्रजानांपत
यःसर्वेसप्तचैवमहर्षयः ४८ भरद्वाजःकश्यपोगौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठः यश्चोदितोभास्करेभूत्स्वनष्टेसोप्यत्रात्रिर्भग
वानाजगाम ४९ मरीचिरंगिराश्चैवपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः दक्षःप्रजापतिश्चैवगंधर्वाप्सरसस्तथा ५० दिव्यमाल्यांबरधराःसर्वा
लंकारभूषिताः उपगायंतिबीभत्सुंनृत्यंतेप्सरसोगणाः ५१ तथामहर्षयश्चापिजेपुस्तत्रसमंततः गंधर्वैःसहितःश्रीमान्प्रागायतच
तुंबुरुः ५२ भीमसेनोग्रसेनौचऊर्णायुरनघस्तथा गोपतिर्धृतराष्ट्रश्चसूर्यवर्चास्तथाष्टमः ५३ युगपस्तृणपःकार्ष्णिर्नंदिश्चित्ररथस्त
था त्रयोदशःशालिशिराःपर्जन्यश्चचतुर्दश ५४ कलिःपंचदशश्चैवनारदश्चात्रषोडश सत्वाबृहत्वाबृहकःकरालश्चमहामनाः
५५ ब्रह्मचारीबहुगुणःसुवर्णश्चेतिविश्रुतः ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री: २२१ विश्वावसुर्भुमन्युश्चसुचंद्रश्चशरुस्तथा ५६ गीतमाधुर्यसंपन्नौविख्यातौचहहाहुहू इत्येतेदेवगंधर्वाज्ञेयास्तत्रनराधिप ५७ तथैवा
प्सरसोहृष्टाः सर्वालंकारभूषिताः ननृतुर्वैमहाभागाआयतलोचनाः ५८ अनूचानानवद्याचगुणमुख्यागुणावरा अद्रिकाचत
थासोमामिश्रकेशीत्वलंवुषा ५९ मरीचिः शुचिकाचैवविद्युत्पर्णातिलोत्तमाः अद्रिकालक्षणाक्षेमादेवीरंभामनोरमा ६० असिता
चसुवाहुश्चसुप्रियाचवपुस्तथा पुंडरीकासुगंधाचसुरसाचप्रमाथिनी ६१ काम्याशारद्वतीचैवननृतुस्तत्रसंहुशः मेनकासहजन्या
चकर्णिकापुंजिकस्थला ६२ ऋतुस्थलाघृताचीचविश्वाचीपूर्वचित्त्यपि उम्लोचेतिविख्याताप्रम्लोचेतिचतादश ६३ उर्वश्येका
दशीतासांजगुश्चायतलोचनाः धातार्यमाचमित्रश्चवरुणोंशोभगस्तथा ६४ इंद्रोविवस्वान्पूषाचत्वष्टाचसवितातथा पर्जन्यश्चैव
विष्णुश्चआदित्याद्वादशस्मृताः महिमानंपांडवस्यवर्द्धयंतोंवरेस्थिताः ६५ मृगव्याधश्चसर्पश्चनिर्ऋतिश्चमहायशाः अजैकपा
दहिर्वुध्न्यः पिनाकीचपरंतप ६६ दहनोथेश्वरश्चैवकपालीचविशांपते स्थाणुर्भगश्चभगवान्रुद्रास्तत्रावतस्थिरे ६७ अश्वि
नौवसवश्चाष्टौमरुतश्चमहाबलाः विश्वेदेवास्तथासाध्यास्तत्रासन्परिसंस्थिताः ६८ कर्कोटकोथसर्पश्चवासुकिश्चभुजंगमः
कच्छपश्चाप्यकुंडश्चतक्षकश्चमहोरगः ६९ आययुस्तेजसायुक्तामहाक्रोधामहाबलाः एतेचान्येचवहवस्तत्रनागाव्यवस्थिताः
७० तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चगरुडश्चासितध्वजः अरुणश्चारुणिश्चैववैनतेयाव्यवस्थिताः ७१ छ ॥ ॥ ॥ राम० २२१

७६ अध्यायः १२२ कुंती १ विगुणेप्रजोत्पादनानधिकृते अवरत्वेकनिष्ठापत्येवराहीयाः कुंत्याअपेक्षया २ ५ संरंभः अभिमानः ६ ममेतिरिष्टमनिष्टंवावक्ष्यसीतिसंदेहे

नाश्चदेवगणास्सर्वेस्तपःसिद्धामहर्षयः विमानतिर्यग्गतान्दृष्ट्वाविस्मितास्तेजनाः ७२ तंदृष्ट्वामहदाश्चर्यंविस्मितामुनिसत्तमाः
अधिकांस्मततोहृष्टिमवर्त्तन्पांडवान्प्रति ७३ पांडुस्तुपुनरेवैनांपुत्रलोभान्महायशाः वक्तुमैच्छद्धर्मपत्नींकुंतीत्वेनमथाब्रवीत् ७४
नातश्चतुर्थंप्रसवमापत्स्वपिवदंत्युत अतःपरंस्वैरिणीस्याद्बंधकीपंचमेभवेत् ७५ सत्वंविद्वन्धर्ममिमंमधिगम्यकथंनुमां अपत्यार्थं
समुत्क्रम्यप्रमादादिवभाषसे ७६ इत्यादिपर्वणिपांडवोत्पत्तौ १२२ वैशंम कुंतीपुत्रेषुजातेषुधृतराष्ट्रात्मजेषुच मद्रराजसुतापांडुं
रहोवचनमब्रवीत् १ नमेस्तित्वयिसंतापोविगुणेपिपरंतपनावरत्वेवराहीपाः स्थिताचानघनित्यदा २ गांधार्याश्चैवनृपतेजातं
पुत्रशतंतथा श्रुत्वानमेतथादुःखमभवत्कुरुनंदन ३ इदंतुमेमहद्दुःखंतुल्यतायामपुत्रता दिष्ट्यात्विदानींभर्त्तुर्मेकुंत्यामप
त्यसंततिः ४ यदित्वमन्यसंतानंकुंतिराजसुतामपि कुर्यादनुग्रहोमेस्यात्तवचापिहितंभवेत् ५ संरंभोहिसपत्नीत्वाद्वक्तुं
कुंतिसुतांप्रति यदितुत्वंप्रसन्नोमेस्वयमेनांप्रचोदय ६ पांडुरु च ममाप्येषसदामाद्रिहृद्यर्थःपरिवर्त्तते नतुत्वांप्रसहेवक्तु
मिष्टानिष्टविवक्षया ७ ॥

नत्वांवक्तुंनप्रसहेइत्यर्थः मत्वाज्ञात्वाप्रतिपत्स्यतेअंगीकरिष्यति ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ २२८ ८ संतानं अविछेदं लोकस्य प्रियं बलवत् ज्ञात्वेन निर्भयत्वं ९ मम पूर्वेषां च अपिंडविनाशाय पिंडविनाशाय पिंडविनाशाभावाय बहुषु पुत्रेषु कश्चिद् पिपु

त्वमरस्त्विदमहं ज्ञात्वा प्रयतिष्याम्यतः परं मन्येऽक्रुवं मयोक्तासा वचनं प्रतिपत्स्यते ८ वैशंपायन उ च ततः कुंतीपुनः पांडुर्वि
विक्तइदमब्रवीत् कुलस्य मम संतानं लोकस्य च कुरु प्रियं ९ मम चापिंडनाशाय पूर्वेषामपि चात्मनः मत्प्रियार्थं च कल्याणि कु
रु कल्याणमुत्तमं १० यशसोऽर्थाय चैव त्वं कुरु कर्म सुदुष्करं प्राप्याधिपत्यमिंद्रेणायज्ञैरिष्टं यशोर्थिना ११ तथा मंत्रविदो विप्रास्त
पस्तप्त्वा सुदुष्करं गुरूनभ्युपगच्छंति यशसोऽर्थाय भाविनि १२ तथा राजर्षयः सर्वे ब्राह्मणाश्च तपोधनाः चक्रुरुच्चावचं कर्म यश
सोर्थाय दुष्करं १३ सा त्वं माद्रीं प्लवेनेव तारयैनामनिंदिते अपत्यसंविभागेन परां कीर्तिमवाप्नुहि १४ एवमुक्ताब्रवीन्माद्रीं स
कृच्चिंतय दैवतं तस्मात्ते भविता पत्यमनुरूपमसंशयं १५ ततो माद्री विचार्यैव जगाम मनसाश्विनौ तावागम्य सुतौ तस्यां जनया
मासतुर्यमौ नकुलं सहदेवं च रूपेणाप्रतिमौ भुवि तथैव तावपि यमौ वागुवाचाशरीरिणी १७ सत्वरूपगुणोपेतौ भवतो माश्विना
विति भासतस्तेजसात्यर्थं रूपद्रविणसंपदा १८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्रस्य संततेरविछेदः संभवादिसर्थः कल्याणं पुत्रांतरोत्पादने १० यशस इति कृतकृत्या अपि यशोर्थं देवगुर्वाधाराधनं कुर्वंतीत्यर्थः ११ १४ एवं पांडुं प्रति उक्ता कुंत्या राम॰
मंत्रे कृते सति कुंती माद्रीं अब्रवीदिति योजना अनुरश्विनौ अश्विभ्यामधिकौ १७ १८ २२८

अनुसंवत्सरं [illegible] संवत्सरमनुपश्चाज्जाता अपि देवताभावास्ते वै पंच संवत्सराः इवाहश्यंते पर्थः । यद्वायं चापि पुत्राव्यराज्जंत संवत्सराः प्रभवाद्यइवानुसंवत्सरं जाताः इति योज्यं २२ ३०

नामानि चक्रिरे तेषां शतशृंगनिवासिनः भक्त्या वकर्मणा चैव तथाशीर्भिर्विशांपते १९ ज्येष्ठं युधिष्ठिरेत्येवं भीमसेनेति मध्यमं अर्जुने
ति तृतीयं च कुंतीपुत्रानकल्पयन् २० पूर्वजं नकुलेत्येवं सहदेवेति चापरं माद्रीपुत्रावकथयंस्ते विप्राः प्रीतमानसाः अनुसंवत्सरं जा
ता अपि ते कुरुसत्तमाः पांडुपुत्रा व्यराजंत पंच संवत्सरा इव २२ महासत्वा महावीर्या महाबलपराक्रमाः पांडुर्दृष्ट्वा सुतांस्तांस्तु देवरूपान्म
हौजसः २३ मुदं परमिकां लेभे ननंद च नराधिपः ऋषीणामपि सर्वेषां शतशृंगनिवासिनां २४ प्रियावभूवुस्तासां च तथैव मुनियो
षितां कुंतीमथ पुनः पांडुर्माद्र्यर्थे समचोदयत् २५ तमुवाच पृथा राजन्रहस्युक्ता तदा सती उक्ता सकृद्वंद्वमेषा लेभे तेनास्मि वंचिता
२६ बिभेम्यस्याः परिभवात्कुस्त्रीणां गतिरीदृशी नाज्ञासिषमहं मूढा द्वंद्वाह्वाने फलद्वयं तस्मान्नाहं नियोक्तव्या त्वयैषोस्तु वरो मम २७
एवं पांडोः सुताः पंच देवदत्ता महाबलाः संभूताः कीर्तिमंतस्ते कुरुवंशविवर्द्धनाः २८ शुभलक्षणसंपन्नाः सोमवत्प्रियदर्शनाः
सिंहदर्पा महेष्वासाः सिंहविक्रांतगामिनः २९ सिंहग्रीवा मनुष्येंद्रा ववृधुर्देवविक्रमाः विवर्द्धमानास्ते तत्र पुण्ये हैमवते गिरौ वि
स्मयं जनयामासुर्महर्षीणां समेयुषां ३० ते च पंच शतं चैव कुरुवंशविवर्द्धनाः सर्वे ववृधुरल्पेन कालेनाप्सिव नीरजाः ३१ इत्यादिप
र्वणि १२३ वैशंपायन उ च दर्शनीयास्ततः पुत्रान्पांडुः पंच महावने तान्पश्यन्पर्वते रम्ये स्वबाहुबलमाश्रितः १ ॐ ॐ

तेच पांडवाः शतं चान्ये धार्तराष्ट्राः नीरजाः पद्माइव ३१ अध्यायः १२३ दर्शनीयानिति १ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ ॐ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मधुमाधवे चैत्रवैशाखयोः संधौ तदात्मके वसंते १ ५ वयःस्थां युवतीं तनुवाससं सूक्ष्मवस्त्रां किंचित् विहृतांगामित्यर्थः ६ ८ परीतात्मा कामेन व्याप्तचित्तः ९ १० बुद्धिर्मयनिश्चयः

सुपुष्पितवने काले कदाचिन्मधुमाधवे भूतसंमोहने राजा सभार्यो व्यचरद्वनं १ पलाशैस्तिलकैश्चूतैश्चंपकैः पारिभद्रकैः अन्यैश्च ब
हुभिर्वृक्षैः फलपुष्पसमृद्धिभिः २ जलस्थानैश्च विविधैः पद्मिनीभिश्च शोभितं पांडोर्वनं तु संप्रेक्ष्य प्रजज्ञे हृदि मन्मथः ४ प्रहृष्टमनसं
तत्र विचरंतं यथामरं तं माद्र्यनुजगामैका वसनं बिभ्रती शुभं ५ समीक्षमाणः स तु तां वयःस्थां तनुवाससं तस्य कामः प्रववृधे गहनेग्नि
रिवोद्गतः ६ रहस्येकां तु तां दृष्ट्वा राजा राजीवलोचनां न शशाक नियंतुं तं कामं कामबलात्कृतः ७ ततएनां बलाद्राजा निजग्राह
रहोगतां वार्यमाणस्तया देव्या विस्फुरंत्या यथाबलं ८ स तु कामपरीतात्मा तं शापं नान्वबुध्यत माद्रीं मैथुनधर्मेण सोन्वगच्छद्बला
दिव ९ जीवितांताय कौरव्यो मन्मथस्य वशं गतः शापजं भयमुत्सृज्य विधिना संप्रचोदितः १० तस्य कामात्मनो बुद्धिः साक्षात्कालेन
मोहिता संप्रमथ्येंद्रियग्रामं प्रनष्टा सह चेतसा ११ स तया सह संगम्य भार्यया कुरुनंदनः पांडुः परमधर्मात्मा युयुजे कालधर्मणा १२
ततो माद्री समालिंग्य राजानं गतचेतसं मुमोच दुःखजं शब्दं पुनः पुनरतीव हि १३ सह पुत्रैस्ततः कुंती माद्रीपुत्रौ च पांडवौ आ
जग्मुः सहितास्तत्र राजा यत्र तथागतः १४ ततो माद्र्यब्रवीद्राजन्नार्ता कुंतीमिदं वचः एकैव त्वमिहागच्छ तिष्ठंत्वत्रैव दारकाः १५

चेतसा विचारेण ११ कालस्यातीतत्वात् स्वव्यवहारहेतोः षष्ठद्रव्यस्येव धर्मः कालनाम्ना कोपसमरणसतेन १२ १३ १४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ अत्यतिक्रांतः त्वां बलादाक्रांतवान् शोकाकुलत्वादिति शरद्‌साभ्यासः १८ १९ प्रहर्षः कामः २० २१ आत्माचित्तं दिष्टं शापजं दुरदृष्टं २२ २३ अन्विष्यामि अनुगमिष्यामि २४

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्मात्तत्रैवाधार्यदारकान् हताहमिति विक्रुश्य सहसैवाजगाम सा १६ दृष्ट्वा पांडुं च माद्रीं च शयानौ धरणीतले कुंती
शोकपरीतांगी विललाप सुदुःखिता १७ रक्ष्यमाणो मया नित्यं वीरः सततमात्मवान् कथं त्वामत्यतिक्रांतः शापं जानन्वनौकसः १८
ननु नाम त्वया माद्रि रक्षितव्यो जनाधिपः सा कथं लोभितवती विजने त्वं नराधिपं १९ कथं दीनस्य सततं त्वामासाद्य रहोगतां तं विचिंतयतः
शापं प्रहर्षः समजायत २० धन्या त्वमसि बाल्हीकि मत्तो भाग्यतरा तथा दृष्टवत्यसि यद्वक्त्रं प्रहृष्टस्य महीपतेः २१ माद्री च विलपंत्या
मया देवि वार्यमाणेन चासकृत् आत्मा न वारितोऽनेन सत्यं दिष्टं चिकीर्षुणा २२ कुंती च अहं ज्येष्ठा धर्मपत्नी ज्येष्ठं धर्मफलं मम अ
वश्यं भाविनो भावान्मा मां माद्रि निवर्तय २३ अन्विष्यामि भर्तारमहं प्रेतवशं गतं उत्तिष्ठ त्वं विसृज्यैनमिमान्पालय दारकान् २४ माद्र्यु
वाच अहमेवानुयास्यामि भर्तारमपलायिनं नहि तृप्तास्मि कामानां ज्येष्ठा मामनुमन्यतां २५ मां चाभिगम्य क्षीणोयं कामाद्भरतसत्त
मः तमुच्छिंद्यामस्य कामं कथं नु यमसादने २६ न चाप्यहं वर्तयंती निर्विशेषं सुतेषु ते वृत्तिमार्ये चरिष्यामि स्पृशेदेनस्तथा च मां २७ तस्मा
न्मे सुतयोः कुंति वर्तितव्यं स्वपुत्रवत् मां च कामयमानोयं राजा प्रेतवशं गतः २८ राज्ञः शरीरेण सह ममापीदं कलेवरं दग्धव्यं सुप्रतिच्छ
न्नमेतदार्ये प्रियं कुरु २९ दारकेष्वप्रमत्ता च भवेथाश्च हिता मम अतोन्यन्न प्रपश्यामि संदेष्टव्यं हि किंचन ३० ॥ ॥

मा ५

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२३०

३१ अध्यायः पांडोरुपरमं दृष्ट्वेत्यादि ३२ देहं देहयोरस्थीनि अग्निहोत्राग्निभिः संस्कारलंभनार्थं ७ ततगमनं संक्षिप्तममन्यत मुनीनां योगप्रभावात् स्वदेशगमनौत्कंठ्याद्वा ८

इत्युक्त्वा तं चिताग्निस्थं धर्मपत्नी नरर्षभं मद्रराजसुता तूर्णमन्वारोहद्यशस्विनी ३१ इत्यादिपर्वणि संभवे १२४ वैशं पांडोरुपरमं दृष्ट्वा दे
वकल्पा महर्षयः ततो मंत्रविदः सर्वे मंत्रयांचक्रिरे मिथः १ तापसा ऊचुः हित्वा राज्यं च राष्ट्रं च स महात्मा महायशाः अस्मिन्स्थाने तपस्त
प्तुं तापसाञ्शरणं गतः २ स जातमात्रान्पुत्रांश्च दारांश्च भवतामिह प्रादायोपनिधिं राजा पांडुः स्वर्गमितो गतः ३ तस्येमानात्मजान्देहं भार्यां
च सुमहात्मनः स्वराष्ट्रं गृह्य गच्छामो धर्म एष हि नः स्मृतः ४ वैशंपायन उ० च ते परस्परमामंत्र्य देवकल्पा महर्षयः पांडोः पुत्रान्पुरस्कृत्य न
गरं नागसाह्वयं ५ उदारमनसः सिद्धा गमने चक्रिरे मनः भीष्माय पांडवान्दातुं धृतराष्ट्राय चैव ह ६ तस्मिन्नेव क्षणे सर्वे तानादाय प्रत
स्थिरे पांडोर्दारांश्च पुत्रांश्च शरीरे ते च तापसाः ७ सुखिनी सा पुरा भूत्वा सततं पुत्रवत्सला प्रपन्ना दीर्घमध्वानं संक्षिप्तं तदमन्यत ८ सा त्व
दीर्घेण कालेन संप्राप्ता कुरुजांगलं वर्द्धमानपुरद्वारमाससाद यशस्विनी ९ द्वारिणं तापसा ऊचू राजानं च प्रकाशय ते तु गत्वा क्षणेनैव स
भायां विनिवेदिताः १० तं चारणसहस्राणां मुनीनामागमं तदा श्रुत्वा नागपुरे नृणां विस्मयः समपद्यत ११ मुहूर्तोदित आदित्ये सर्वे बा
लपुरस्कृताः सदारास्तापसान्द्रष्टुं निर्ययुः पुरवासिनः १२ स्त्रीसंघाः क्षत्रसंघाश्च यानसंघसमास्थिताः ब्राह्मणैः सह निर्जग्मुर्ब्राह्मणा
नां च योषितः १३ तथा विट्शूद्रसंघानां महान्व्यतिकरोऽभवत् न कश्चिदकरोदीर्ष्यामभवन्धर्मबुद्धयः १४ ॥ ॥ ॥

वर्द्धमानपुरद्वारं मुख्यं द्वारं ९ १० चारणाः गुह्यकास्तेषां सहस्राणां मुनीनां चागमं आगममिति चोध्याहर्तव्यः पाठांतरे आरण्यानां सहस्रसंख्यानां मुनीनां चेति योज्यं ११ १२ १३
व्यतिकरः संघर्षः १४ ॥

आ०
२३०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

११ कौसल्याकाशिराजसुताः १६ १९ अकूजंनिःशरं २० २१ द्विधेनहेतुनामंत्रेणदेवताह्वानांचलौकिकेनकारणेन २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

तथाभीष्मःशांतनवःसोमदत्तोथवाल्हिकः प्रज्ञाचक्षुश्चराजर्षिःक्षत्ताचविदुरःस्वयं १५ साचसत्यवतीदेवीकौशल्याचयशस्विनी रा
जदारैःपरिवृतागांधारीचापिनिर्ययौ १६ धृतराष्ट्रस्यदायादादुर्योधनपुरोगमाः भूषिताभूषणैश्चित्रैः शतसंख्याविनिर्ययुः १७ तान्मह
र्षिगणान्दृष्ट्वाशिरोभिरभिवाद्यच उपोपविविशुःसर्वेकौरव्याःसपुरोहिताः १८ तथैवशिरसाभूमावभिवाद्यप्रणम्यच उपोपविविशुः
सर्वेपौरजानपदाअपि १९ तमकूजमभिज्ञायजनौघंसर्वशस्तदा पूजयित्वायथान्यायंपाद्येनार्घ्येणचप्रभो २० भीष्मोराज्यंचराष्ट्रंमहर्षि ८४
भ्योन्यवेदयन् तेषामथोवृद्धतमःप्रत्युत्थायजटाजिनी २१ ऋषीणांमतमाज्ञायमहर्षिरिदमब्रवीत् यःसकौरव्यदायादःपांडुर्नामनराधिपः
कामभोगान्परित्यज्यशतशृंगमितोगतः २२ ब्रह्मचर्यव्रतस्थस्यतस्यदिव्येनहेतुना साक्षाद्धर्मादयंपुत्रस्तत्रजातोयुधिष्ठिरः २३ तथै
नंबलिनांश्रेष्ठंतस्यराज्ञोमहात्मनः मातरिश्वाददौपुत्रंभीमंनाममहाबलं २४ पुरुहूतादयंजज्ञेकुंत्यांसत्यपराक्रमः यस्यकीर्तिर्महे
ष्वासान्सर्वानभिभविष्यति २५ यौतुमाद्रीमहेष्वासावसूतांपुरुषोत्तमौ अश्विभ्यांपुरुषव्याघ्राविमौतावपिपश्यत २६ चरताधर्मनि
त्येनवनवासंयशस्विना नष्टःपैतामहोवंशःपांडुनापुनरुद्धृतः २७ पुत्राणांजन्मवृद्धिंचवैदिकाध्ययनानिच पश्यंतःसततंपां
डोःपरांप्रीतिमवाप्स्यथ २८ वर्तमानःसतांवृत्तेपुत्रलाभमवाप्यच पितृलोकंगतःपांडुरितःसप्तदशेहनि २९ तंचितागतमाज्ञा
यवैश्वानरमुखेहुतं प्रविष्टापावकंमाद्रीहित्वाजीवितमात्मनः ३० सागतासहतेनैवपतिलोकमनुव्रता तस्यास्तस्यचयत्कार्यंक्रि
यतांतदनंतरं ३१ ॥ ॥

३१ ३२ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२२ प्रेतकार्ये लौकिकाग्निना दाहमात्रे पितृमेधं अग्निहोत्राग्निभिर्विधिवद्दाहं ३३ ३४ गंधर्वनगरं खपुरं ३५ यथोक्तं ज्योतिःशास्त्रे अनेकरत्नाकृतिः खे प्रकाशते पुरं पताका

इमैतयोः शरीरे द्वे पुत्राश्चेमे तयोर्वराः क्रियाभिरनुगृह्यंतां सह मात्रा परंतपाः ३२ प्रेतकार्ये निवृत्ते तु पितृमेधं महायशाः लभतां स
र्वधर्मज्ञः पांडुः कुरुकुलोद्वहः ३३ वैशंपायन उ च एवमुक्त्वा कुरून्सर्वान्कुरूणामेव पश्यतां क्षणेनांतर्हिताः सर्वे तापसा गुह्यकैः
सह ३४ गंधर्वनगराकारं तत्रैवांतर्हितं पुनः ऋषिसिद्धगणं दृष्ट्वा विस्मयं ते परं ययुः ३५ इत्यादिपर्वणि संभवे १२५ धृतराष्ट्र उ च
पांडोर्विदुर सर्वाणि प्रेतकार्याणि कारय राजवद्राजसिंहस्य माद्र्याश्चैव विशेषतः १ पशून्वासांसि रत्नानि धनानि विविधानि च पां
डोः प्रयच्छ माद्र्याश्च येभ्यो यावच्च वांछितं २ यथा च कुंती सत्कारं कुर्यान्माद्र्यास्तथा कुरु यथा न वायुर्नादित्यः पश्यतां तां सुसंवृतां
३ न शोच्यः पांडुरनघः प्रशस्यः स नराधिपः यस्य पंच सुता वीरा जाताः सुरसुतोपमाः ४ वैशंपायन उ च विदुरस्तं तथेत्युक्त्वा भीष्मे
ण सह भारत पांडुं संस्कारयामास देशे परमपूजिते ५ ततस्तु नगरात्तूर्णमाज्यगंधपुरस्कृताः निर्हृताः पावकास्तत्र पांडो राजन्पुरो
हितैः ६ अथैनमार्तवैर्गंधैर्माल्यैश्च विविधैर्वरैः शिबिकां तामलंकृत्य वाससाच्छाद्य सर्वशः ७ तां तथा शोभितां माल्यैर्वासोभिश्च महा
र्धनैः अमात्या ज्ञातयश्चैव सुहृदश्चोपतस्थिरे नृसिंहं नरयुक्तेन परमालंकृतेन तं अवहन्यानमुख्येन सह माद्र्या सुसंवृतं ९ पां
डुरेणातपत्रेण चामरव्यजनेन च सर्ववादित्रनादैश्च समलंचक्रिरे ततः १० रत्नानि चाप्युपादाय बहूनि शतशो नराः प्रददुः कांक्ष
माणेभ्यः पांडोस्तस्यौर्ध्वदैहिके ११ ॥

ध्वजतोरणान्वितं यदा तदा नागमनुष्यवाजिनां पिबत्यसृक् भूरि रिरोव संधरेति अध्यायः पांडो ८ नृसिंहं पांडुं नृसिंहेति पाठे जनमेजयसंबोधनं ६ १० ११ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ कालीयकादिगंधश्लक्ष्णागरुलिप्तं १८ २२ तुंगपद्मकौ गंधद्रव्यविशेषौ २३ ॥

अथ छत्राणिसुमनांसिचामराणिवृहंतिच आजह्रुः कौरवस्यार्थेवासांसिरुचिराणिच १२ याजकैः शुक्लवासोभिर्हूयमाना
हुताशनाः आगच्छन्नग्रतस्तस्यदीप्यमानाः स्वलंकृताः १३ ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः शूद्राश्चैवसहस्रशः रुदंतः शोकसंतप्ता अनु
जग्मुर्नराधिपं १४ अयमस्माननाथान्विहायदुःखेचाधायशाश्वते कृत्वाचास्माननाथांश्चक्वयास्यसि नराधिप १५ क्रोशंतः पांडवाः सर्वे
भीष्मोविदुरएवच रमणीयेवनोद्देशेगंगातीरेसमेशुभे १६ न्यासयामासुरथतांशिविकांसत्यवादिनः सभार्यस्यनृसिंहस्यपांडोरक्लि
ष्टकर्मणः १७ ततस्तस्यशरीरंतुसर्वगंधनिवासितं शुचिकालीयकादिग्धंदिव्यचंदनरूषितं १८ पर्यषिंचन्जलेनाशुशातकुंभ
मयैर्घटैः चंदनेनचशुक्लेनसर्वतःसमलेपयन् १९ कालागुरुविमिश्रेणतथातुंगरसेनच अथैनंदेशजैःशुक्लैर्वासोभिःसमयो
जयन् २० संछन्नःसतुवासोभिर्जीवन्निवनराधिपः शुशुभेसनरव्याघ्रोमहार्हशयनोचितः २१ याजकैरभ्यनुज्ञातेप्रेतकर्मण्यनुष्ठिते
घृतावसिक्तंराजानंसहमाद्र्यास्वलंकृतं २२ तुंगपद्मविमिश्रेणचंदनेनसुगंधिना अन्यैश्चविविधैर्गंधैर्विधिनासमदाहयन् २३
ततस्तयोःशरीरेदृष्ट्वामोहवशंगताः हाहापुत्रेतिकौशल्यापपातसहसाभुवि २४ तांप्रेक्ष्यपतितामार्तांपौरजानपदोजनः रुरो
ददुःखसंतप्तोराजभक्त्याकृपान्वितः २५ कुंत्याश्चैवार्तनादेनसर्वाणिचविचुक्रुशुः मानुषैःसहभूतानितिर्यग्योनिगतान्यपि २६
तथाभीष्मःशांतनवोविदुरश्चमहामतिः सर्वशःकौरवाश्चैवप्राणदन्भृशदुःखिताः २७ ततोभीष्मोऽथविदुरोराजाचसहपांडवैः
उदकंचक्रिरेतस्यसर्वाश्चकुरुयोषितः २८ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ ३१ अध्याय १२६ ततः ५ श्वश्वः पर्वपूर्वदिनापेक्षया ऽग्रतःपतनं पापिष्ठा दिवसाः गतयौवना सम्यक्फलशून्या ६ ७ योगं प्रयाणो योगं चित्तवृत्तिनिरोधं वा युक्ता

२३२ चुक्रुशुः पांडवाः सर्वे भीष्मः शांतनवस्तथा विदुरो ज्ञातयश्चैव चक्रुश्चाप्युदकक्रियाः २९ ततो रुदतो तांस्तानादाय पांडवांश्छोककर्शि
तान् सर्वाः प्रकृतयो राजन् शोचमानान्न्यवारयन् ३० यथैव पांडवा भूमौ सुषुपुः सह बांधवैः तथैव नागरा राजन् शिश्यिरे ब्राह्मणा
दयः तदनानंदमस्वस्थमाकुमारमहृष्टवत् बभूव पांडवैः सार्धं नगरं द्वादश क्षपाः ३१ इत्यादिपर्वणि संभवे १२६ ततः कुंती च राजा
च भीष्मश्च सह बंधुभिः ददुः श्राद्धं तदा पांडोः स्वधामृतमयं तदा १ कुरूंश्च विप्रमुख्यांश्च भोजयित्वा सहस्रशः रत्नौघान्विप्रमुख्येभ्यो
दत्वा ग्रामवरांस्तथा २ कृतशौचांस्ततस्तांस्तु पांडवान्भरतर्षभान् आदाय विविशुः सर्वे पुरं वारणसाह्वयं ३ सततं स्मानुशोचंतस्तमे
व भरतर्षभं पौरजानपदाः सर्वे मृतं स्वमिव बांधवं ४ श्राद्धावसाने तु तदा दृष्ट्वा तं दुःखितं जनं संमूढां दुःखशोकार्तां व्यासो मातरम
ब्रवीत् ५ अतिक्रांतसुखाः कालाः पर्युपस्थितदारुणाः श्वःश्वः पापिष्ठदिवसाः पृथिवी गतयौवना ६ बहुमायासमाकीर्णो
नानादोषसमाकुलः लुप्तधर्मक्रियाचारो घोरः कालो भविष्यति ७ कुरूणामनयाच्चापि पृथिवी न भविष्यति गच्छ त्वं योगमास्था
य युक्ता वस तपोवने ८ मा द्राक्षीस्त्वं कुलस्यास्य घोरं संक्षयमात्मनः तथेति समनुज्ञाय सा प्रविश्याब्रवीत्स्नुषां ९ अंबिके तव पौ
त्रस्य दुर्नयात्किल भारताः सानुबंधा विनंक्ष्यंति पौराश्चैवेति नः श्रुतं तत्कौसल्यामिमामार्तां पुत्रशोकाभिपीडितां वनमादाय भद्रं
ते गच्छाम यदि मन्यसे १० तथेत्युक्ता त्वंबिकया [illegible] भीष्ममामंत्र्य सुव्रता वनं ययौ सत्यवती स्नुषाभ्यां सह भारत ११ ताः सुघोरं तपस्त
प्त्वा देव्यो भरतसत्तम देहं त्यक्त्वा महाराज गतिमिष्टां ययुस्तदा १२ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॰ २३२

समाहिता ८ श्रीरामो जयती ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ जवे धावनक्रीडायां लक्ष्याभिहरणे अहं पूर्वमिति धावस्य फलादेर्ल्लहरणे भोज्ये पांसुविकर्षणे बालक्रीडाविशेषे परिमर्दति सर्वत उपमर्दति १९ १८ योग्यासु शिक्षाभ्या
नाति

वैशंपायन उवाच अथापूर्वं ततो वीराः संस्कारान्पांडवास्तदा संप्रवर्द्धंत भोगांस्ते भुंजाना पितृवेश्मनि १३ धार्त्तराष्ट्रैश्च सहिताः क्री
डंतो मुदिताः सुखं बालक्रीडासु सर्वासु विशिष्टास्तेजसाभवन् १४ जवे लक्ष्याभिहरणे भोज्ये पांसुविकर्षणे धार्त्तराष्ट्रान्भीमसेनः सर्वा
न्स परिमर्दति १५ हर्षात्प्रक्रीडमानांस्तान्गृह्य राजन्निलीयते शिरस्सु च निगृह्यैतान्योधयामास पांडवः १६ शतमेकोत्तरं तेषां कुमारा
णां महौजसां एक एव निगृह्णाति नातिकृच्छ्राद्वृकोदरः कचेषु च निगृह्यैनान्विनिहत्य बलाद्बली चकर्ष क्रोशतो भूमौ घृष्टजानुशिरोंसकान्
१८ दश बालान्जले क्रीडन्भुजाभ्यां परिगृह्य सः आस्ते स्म सलिले मग्नो मृतकल्पान्विमुंचति १७ फलानि वृक्षमारुह्य विचिन्वंति
च ते यदा तदा पादप्रहारेण भीमः कंपयते द्रुमान् प्रहारवेगाभिहता द्रुमा व्याघूर्णितास्ततः सफलाः प्रपतंति स्म द्रुतं त्रस्ताः कुमार
काः १९ न ते नियुद्धे न जवे न योग्यासु कदाचन कुमारा उत्तरं चक्रुः स्पर्द्धमाना वृकोदरं २० एवं स धार्त्तराष्ट्राणां स्पर्द्धमानो वृको
दरः अप्रियेतिष्ठदत्यंतं बाल्यान्न द्रोहचेतसा २१ ततो बलमतिख्यातं धार्त्तराष्ट्रः प्रतापवान् भीमसेनस्य तज्ज्ञात्वा दुष्टभावमदर्श ६
यत् २२ तस्य धर्माद्पेतस्य पापानि परिपश्यतः मोहादैश्वर्यलोभाच्च पापा मतिरजायत अयं बलवतां श्रेष्ठः कुंतीपुत्रो वृकोदरः
मध्यमः पांडुपुत्राणां निकृत्या संनिगृह्यतां २३ प्राणवान्विक्रमी चैव शौर्येण महतान्वितः स्पर्द्धते चापि सहितानस्मानेको वृको
दरः २४ तं तु सुप्तं पुरोद्याने गंगायां प्रक्षिपामहे अथ तस्मादवरजं श्रेष्ठं चैव युधिष्ठिरं प्रसह्य बंधने बद्ध्वा प्रशासिष्ये वसुंधरां २५

सेषु उत्तरं उत्कर्षं १९ २० २२ निकृत्या कपटेन २३ प्रसह्य बलात्कारेण २४ २५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२८ प्रमाणकोट्यांगंगायांप्रदेशविशेषेस्थलंकिंचित अर्द्धजलेअर्द्धस्थलेचक्रीडागारं २९ भक्ष्यंदंतै[illegible]खंड्यंग्राह्यंअपूपादिभोज्यंनिष्कान्नपायसादिपेयंपानकादिचोष्यंरसमात्रग्राहीत्वात्साज्यमिक्षुदंडादि लेह्यंमुखलालापाद्रवीभावमापद्यमानंखंडशर्करादि उपपादितंउपाहृतं ३० ३४
३१

आ० २३३

एवंसनिश्चयंपापःकृत्वादुर्योधनस्तदा नित्यमेवांतरप्रेक्षीभीमस्यासीन्महात्मनः २६ ततोजलविहारार्थंकारयामासभारत चैलकंबलवेश्मा
निविचित्राणिमहांतिच २७ सर्वकामैःसुपूर्णानिपताकोच्छ्रयवंतिच तत्रसंजनयामासनानागाराण्यनेकशः २८ उदकक्री
डनंनामकारयामासभारत प्रमाणकोट्यांतंदेशंस्थलंकिंचिदुपेत्यह २९ भक्ष्यंभोज्यंचपेयंचचोष्यंलेह्यमथापिच उपपादितंनरैस्तत्र
कुशलैःसूदकर्मणि ३० न्यवेदयंस्ततपुरुषाधार्त्तराष्ट्रायवैतदा ततोदुर्योधनस्तत्रपांडवानाहदुर्मतिः ३१ गंगांचै[illegible]वा
नुयास्यामउद्यानवनशोभितां सहिताभ्रातरःसर्वेजलक्रीडामवाप्नुमः ३२ एवमस्त्वितितंचापिप्रत्युवाचयुधिष्ठिरः ३३ ते
रथैर्नगराकारैर्देशजैश्चगजोत्तमैः निर्ययुर्नगराच्छूराःकौरवाःपांडवैःसह उद्यानवनमासाद्यविसृज्यचमहाबलं विशंतिस्मतदा
वीराःसिंहाइवगिरेर्गुहां ३४ उद्यानमभिपश्यंतोभ्रातरःसर्वएवते उपस्थानगृहैःशुभ्रैर्वलभीभिश्चशोभितं गवाक्षकैस्तथा
जालैर्यंत्रैःसांचारिकैरपि ३६ संमार्जितंसौधकारैश्चित्रकारैश्चचित्रितं दीर्घिकाभिस्तथापुष्करिणीभिहि ३७ जलंतच्छुशु
भेछन्नंफुल्लैर्जलरुहैस्तथा उपछन्नावसुमतीतथापुष्पैर्यथर्त्तुकैः ३८
अग्रलग्नाभि २

उपस्थानगृहैःयत्रराजानंकार्यिणःआराध्योपतिष्ठंति[illegible]तैर्दुहैःवलभीभिःउभयतोनमत्यन्द्राभिःस्तंभशालाभिःयंत्रैर्जलयंत्रैःशतधारादिभिःयतोए आ० २३३
गपच्छतंधाराउच्छलंत्योनीहारीभूयभवनोदरंव्याप्नुवंतिसांचारिकैःसंचारयोग्यैः ३६ दीर्घिकाभिःकुल्याभिःपुष्करिणीभिर्हीतिउपांत्यस्यालघुत्वेपिआर्षं
छाहानेर्नदोषः ३७ उपछन्नासंछन्ना ३८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्रहेतुरज्ञानतेति ४२ व्यायम्यभ्रमंकृत्वा ४६ जलस्रोतमवस्थानं ४८

उपच्छन्नान् उपागतान्कामान्विषयान् ३९ ४१ प्रतीक्षितंप्रीत्यावेक्षितंभक्षितंनतुशत्रोरितिनिरस्तं ४२ ४७ आक्रमत्स्वशरीरभारेणातान्पीडितवान् ४९ ततस्ते

तत्रोपविष्टास्तेसर्वेपांडवाःकौरवाश्चह उपच्छन्नान्बहून्कामांस्तेभुंजतिततस्ततः ३९ अथोद्यानवरेतस्मिंस्तथाक्रीडागताश्चते परस्परस्य
वक्त्रेभ्योददुर्भक्ष्यांस्ततस्ततः ४० ततोदुर्योधनःपापस्तद्भक्ष्येकालकूटकं विषंप्रक्षेपयामासभीमसेनजिघांसया ४१ स्वयमुत्थायचैवाथ
हृदयेनक्षुरोपमः सवाचामृतकल्पश्चभ्रातृवच्चसुहृद्यथा स्वयंप्रक्षिपतेभक्ष्यंबहुभीमस्यपापकृत प्रतीक्षितंस्मभीमेनतंवैदोषमजानता ४२
ततोदुर्योधनस्तत्रहृदयेनहसन्निव कृतकृत्यमिवात्मानंमन्यतेपुरुषाधमः ४३ ततस्तेसहिताःसर्वेजलक्रीडाम्[illegible]मकुर्वतः पांड
वाधार्तराष्ट्राश्चतदामुदितमानसाः ४४ क्रीडावसानेतेसर्वेशुचिवस्त्राःस्वलंकृताः दिवसान्तेपरिश्रान्ताविहृत्यचकुरूद्वहाः विहारावसथे
चैववीरवासमरोचयन् ४५ खिन्नस्तुबलवान्भीमोव्यायम्याभ्यधिकंतदा प्रमाणकोट्यांवासार्थीसुष्वापावाप्यतत्स्थलं ४६ शीतंवातं
समासाद्यश्रान्तोमदविमोहितः विषेणचपरीतांगोनिश्चेष्टःपांडुनंदनः ततोबध्वालतापाशैर्भीमंदुर्योधनःस्वयं मृतकल्पंतदावीरंस्थला
ज्जलमपातयत ४८ सनिःसंज्ञोजलस्यान्तमथवैपांडवोविशत् आक्रमन्नागभवनेतदानागकुमारकान् ४९ ततःसमेत्यबहुभि
स्तदानागैर्महाविषैः अदश्यतभृशंभीमोमहादंष्ट्रैर्विषोल्बणैः ५० ततोस्यदश्यमानस्यतद्विषंकालकूटकं हतंसर्पविषेणैव
स्थावरंजंगमेनतु ५१ दंष्ट्राश्चदंष्ट्रिणांतेषांमर्मस्वपिनिपातिताः त्वचंनैवास्यबिभिदुःसारत्वात्पृथुवक्षसः ५२ ततःप्रबुद्धःकौ
न्तेयःसर्वसंछिद्यबंधनं पोथयामासतान्सर्वान्केचिद्भीताःप्रदुद्रुवुः ५३ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ७॥ ॥

भीरिवन्नैरदश्यतदष्टः ५० ॥ ७॥ ७॥ ७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पंधु विषपीत ग पीतविषः ५५ ५७ आर्यकेण नागराजेन पृथायाः ता प्रहेन कुंतिभोजदुहायायं संबंध इति गम्यते दौहित्र इति तु आर्यकनागस्य दौहित्रस्य सुतः
भीम १

आ० हतावशेषा भीमेन सर्वे वासुकिमभ्ययुः ऊचुश्च सर्पराजानं वासुकिं वासवोपमं ५४ अयं नरो वै नागेंद्र ह्यप्सु बद्धा प्रवेशितः यथा च नो मतिर्वीर वि
२३४ षपीतो भविष्यति ५५ निश्चेष्टोस्मानतुप्राप्तः स च दष्टोन्वबुध्यत ससंज्ञश्चापि संवृत्तश्छित्वा बंधनमाशु नः ५६ पोथयंतं महाबाहुं [illegible] त्वं वै त
ज्ञातुमर्हसि ततो वासुकिरभ्येत्य नागैरनुगतस्तदा पश्यति स्म महाबाहुं भीमं भीमपराक्रमं ५७ आर्यकेण च दृष्टः स पृथायाः आर्यकेण च तदा दौहि
त्रः [illegible] दौहित्रः परिष्वक्तः सुपीडितः ५८ सुप्रीतश्चाभवत्तस्य वासुकिः स महायशाः अब्रवीत्तं च नागेंद्रः किमस्य क्रियतां प्रियं ५९ ध
नौघो रत्ननिचयो वसु चास्य प्रदीयतां एवमुक्तस्तदा नागो वासुकिं प्रत्यभाषत ६० यदि नागेंद्र तुष्टोसि किमस्य धनसंचयैः रसं पिबे
त्कुमारोयं त्वयि प्रीते महाबलः ६१ बलं नागसहस्रस्य यस्मिन्कुंडे प्रतिष्ठितं यावत्पिबति बालोयं तावदस्मै प्रदीयतां ६२ एवमस्त्विति
तं नागं वासुकिः प्रत्यभाषत ततो भीमस्तदा नागैः कृतस्वस्त्ययनः शुचिः ६३ प्राङ्मुखश्चोपविष्टः सन् रसं पिबति पांडवः एकोच्छ्वासा
त्ततः कुं[illegible]डं पिबति स्म महाबलः ६४ एवमष्टौ स कुंडानि ह्यपिबत्पांडुनंदनः ६५ ततस्तु शयने दिव्ये नागदत्ते म
हाभुजः अशेत भीमसेनस्तु यथासुखमरिंदमः इत्यादिपर्वणि संभवे वैशं ततस्ते कौरवाः सर्वे विना भीमं च पांडवाः वृत्त
क्री[illegible]डाविहाराः तु प्रतस्थुर्गजसाह्वयं १ रथैर्गजैस्तथा चाश्वैर्यानैश्चान्यैरनेकशः ब्रुवंतो भीमसेनस्तु यातो ह्यग्रत एव नः २
ततो दुर्योधनः पापस्तत्रापश्यन्वृकोदरं

दौहित्रो भीम इति अविरुद्धमेतत् तत्र अन्येन तु मातामहस्याऊः ५८ ६८ नागदत्ते [illegible] मित्रनिर्मितो वह्निर्निर्गतिदा हारीयत आसनस्थानं तत्र सुरोखा एम०
इति भाषया प्रसिद्धेः ६५ अध्यायः ततस्ते [illegible]ः समाप्तः ६१ ३ २३४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हेऽयं व ५८ भावः चित्तं न शुध्यते जीवतीति न मनुते ९ १३ नचेति दुर्योधनस्ते दृष्टुं न शक्नोतीत्यर्थः १४ १५ वदस्व विपरीतं मन्ये याः प्रत्यादिष्टः कुंती भीमं हृतवानमी

भ्रातृभिः सहितो हृष्टो नगरं प्रविवेश ह ३ युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा यदि दृष्ट्वा यमात्मनि स्वेनानुमानेन परं साधुं समनुपश्यति ४ सोऽभ्युपेत्य पदाया
र्यो भ्रातरं भ्रातृवत्सलः अभिवाद्याब्रवीत्कुंतीमंब भीमः समागतः ५ क्व गतो भविता मातर्नेह पश्यामि ते शुभे उद्यानानि [illegible]
वनं चैव विचितानि समंततः ६ तदर्थं न च तं वीरं दृष्टवंतो वृकोदरं मन्यमानास्ततः सर्वे यातो नः पूर्वमेव सः ७ आगताः स्म महा
भागे व्याकुलेनांतरात्मना इहागम्य क्व नु गतस्त्वया वा प्रेषितः क्व नु ८ कथयस्व महाबाहुं भीमसेनं यशस्विनि नहि मे शुध्यते भाव स्त
वीरं प्रति शोभने ९ इत्युक्ता च ततः कुंती धर्मराजेन धीमता हाहेति कृत्वा संभ्रांता प्रत्युवाच युधिष्ठिरं १० न पुत्र भीमं पश्यामि न मा
मभ्येत्य सावितिः शीघ्रमन्वेषणोपत्नं कुरुत सानुजैः सह ११ इत्युक्त्वा तनयं ज्येष्ठं हृदयेन विदूयता क्षत्तारमानाय्य तदा कुंती वचनमब्रवी
त् १२ क्व गतो भगवन् क्षत्तर्भीमसेनो न दृश्यते उद्यानान्निर्गताः सर्वे भ्रातरो भ्रातृभिः सह १३ तत्रैकस्तु महाबाहुर्भीमो नाभ्येति मा
मिह नच प्रीणयते चक्षुः सदा दुर्योधनस्य सः १४ क्रूरोऽसौ दुर्मतिः क्षुद्रो राज्यलुब्धोऽनपत्रपः निहन्यादपि तं वीरं जातमन्युः सुयोधनः १५
तेन मे व्याकुलं चित्तं हृदयं दह्यतीव च विदुर उवाच मैवं वदस्व कल्याणि शेषं संरक्षणं कुरु प्रत्यादिष्टो हि दुष्टात्मा शेषेऽपि प्रहरेत्तदा १६
दीर्घायुषस्तव सुताः यथोवाच महामुनिः आगमिष्यति ते पुत्रः प्रीतिं चोत्पादयिष्यति १७ वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा ययौ विद्वा
न् विदुरः स्वं निवेशनं कुंती चिंतापरा भूत्वा सहासीना सुतैर्गृहे १८ ततोऽष्टमे तु दिवसे प्रत्यबुध्यत पांडवः तस्मिंस्तदा रसे जीर्णे सोऽप्र
मेयबलो बली १९

तुपालक्षः १६ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ५ ॥

७१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३४ नानकुरुवालकानन्वविद्यत ३५ अध्यायः गुरुहारकमपिकौरवाणांमाहात्म्यंवक्तुं गुर्वोःकृपद्रोणयोरप्युत्पत्तिविशिष्टामाहाध्यायाम्यांकृपस्यापीत्यादिना १

जरा५

तंदृष्ट्वाप्रतिबुध्यंतं पांडवंतेभुजंगमाः सांत्वयामासुरव्यग्रावचनंचेदमब्रुवन २० यत्तेपीतोमहाबाहोरसोयंवीर्यसंमतः तस्मान्नागायुतबलो

आ० २३५ रणेधृष्योभविष्यति २१ गच्छाद्यत्वंचस्वगृहेस्नातोदिव्यैरिमैर्जलैः भ्रातरस्तेनुतप्यंतित्वांविनाकुरुपुंगव २२ ततःस्नातोमहाबाहुःशुचिः

शुक्लांबरस्रजः ततोनागस्यभवनेकृतकौतुकमंगलः २३ ओषधीभिर्विषघ्नीभिःसुरभीभिर्विशेषतः भुक्तवान्परमान्नंचनागै

र्दत्तंमहाबलः २४ पूजितोभुजगैर्वीरआशीभिश्चाभिनंदितः दिव्याभरणसंछन्नोनागानामरिपांडवः २५ उदतिष्ठत्प्रहृष्टात्मानाग

लोकादरिंदमः उत्क्षिप्तःसतुनागेनजलाज्जलरुहेक्षणः २६ तस्मिन्नेववनोद्देशेस्थापितःकुरुनंदनः तेचांतर्दधिरेनागाःपांडवस्यैवपश्यतः

२७ ततउत्थायकौंतेयोभीमसेनोमहाबलः आजगाममहाबाहुर्मातुरंतिकमंजसा २८ ततोभिवाद्यजननींज्येष्ठंभ्रातरमेवसः

कनीयसःसमाघ्रायशिरःस्वरिविमर्दनः २९ तैश्चापिसंपरिष्वक्तःसहमात्रानरर्षभैः अन्योन्यगतसौहार्दादिष्ट्यादिष्ट्येतिचाब्रुव

न् ३० ततस्तत्सर्वमाचष्टदुर्योधनविचेष्टितं भ्रातृणांभीमसेनश्चमहाबलपराक्रमः नागलोकेचयद्वृत्तंगुणदोषमशेषतः त

च्चसर्वमशेषेणाकथयामासपांडवः ३१ ततोयुधिष्ठिरोराजाभीममाहवचोर्थवत् तूष्णींभवनतेजल्प्यमिदंकार्यंकथंचन ३३ इ

तःप्रभृतिकौंतेयारक्षतान्योन्यमादृताः एवमुक्त्वामहाबाहुर्धर्मराजोयुधिष्ठिरः भ्रातृभिःसहितःसर्वैरप्रमत्तोभवत्तदा ३४ कु

माराःक्रीडमानास्तान्दृष्ट्वाराजाचदुर्मदान् गुरुंशिक्षार्थमन्विष्यगौतमंतानन्ववेदयत् शरस्तंबेसमुद्भूतंवेदशास्त्रार्थपारगं ३५ एम० २३५

इत्यादिपर्वणिसंभवे जनमेजयउवाच कृपस्यापिममब्रह्मन्संभवंवक्तुमर्हसि शरस्तंबात्कथंजज्ञेकथंचास्त्राण्यवाप्तवान् १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शरद्वान्नामतः गौतमो गौतम तं शरैः सहजातः शरा एव वास्य वंशु वत्प्रियाद्यत्यर्थः २ तदेवाह न तस्येति ३।४ समर्थनात सामर्थ्यात समन्वयादिति पाठांतरं १०

गौतमः १

वैशंपायन उवाच महर्षेर्गौतमस्यासीच्छरद्वान्नाम नामतः पुत्रः किल महाराज जातः सह शरैर्विभो ३ न तस्य वेदाध्ययने तथा बुद्धिरजायत
यथास्य बुद्धिरभवद्धनुर्वेदे परंतप अधिजग्मुर्यथा वेदांस्तपसा ब्रह्मचारिणः तथा स तपसोपेतः सर्वाण्यस्त्राण्यवाप ह ४ धनुर्वे
दपरत्वाच्च तपसा विपुलेन च भृशं संतापयामास देवराजं स गौतमः ५ ततो जानपदीं नाम देवकन्यां सुरेश्वरः प्राहिणोत्तपसो वि
घ्नं कुरु तस्येति कौरव ६ साभिगम्याश्रमं तस्य रमणीयं शरद्वतः धनुर्बाणधरं बाला लोभयामास गौतमं ७ तामेकवसनां दृष्ट्वा गौ
तमोप्सरसं वने लोकेप्रतिमसंस्थानां प्रोत्फुल्लनयनोभवत ८ धनुश्च हि शराश्चास्य कराभ्यामपतन्भुवि वेपथुश्चापि तां दृष्ट्वा श
रीरे समजायत ९ स तु ज्ञानगरीयस्त्वात्तपसश्च समर्थनात अवतस्थे महाप्राज्ञो धैर्येण परमेण ह १० यस्तस्य सहसा राजन्वि
कारः समदृश्यत तेन सुस्राव रेतोस्य स च तन्नावबुध्यत ११ स विहायाश्रमं तं च तां चैवाप्सरसं मुनिः जगाम रेतस्तत्तस्य शरस्तंबे २
पपात तं वै च पतितं द्विधा तदभवन्नृप तस्याथ मिथुनं जज्ञे गौतमस्य शरद्वतः १३ मृगयां चरतो राज्ञः शंतनोस्तु यदृच्छया कश्चि
त्सेनाचरोरण्ये मिथुनं तदपश्यत १४ धनुश्च सशरं दृष्ट्वा तथा कृष्णाजिनानि च ज्ञात्वा द्विजस्यापत्ये वै ध
नुर्वेदांतगस्य ह १५ स राज्ञो दर्शयामास मिथुनं सशरं धनु स तदाय मिथुनं राजा च कृपयान्वितः १६ आजगाम गृहानेव म
च ३१ दलं ४ मपुत्राविति ब्रुवन ततः संवर्द्धयामास संस्कारैश्चाप्ययोजयत १७

११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ॥ ७ ॥ ७॥ ७॥ पुत्री च पुत्रश्च पुत्रौ १७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रतिपेयः प्रतीपपुत्रः १८ १९ गोपितौ रा ह्ययाविति तौ २० चतुर्विधं मुक्तममुक्तं मुक्तामुक्तं मंत्रमुक्तं चेति मुक्तं वाणादिः अमुक्तं खड्गादि मुक्तामुक्तं सोपसंहारं अ

आ० २३६ प्रातिपेयो नरश्रेष्ठो मिथुनं गौतमस्य तत् गौतमोपि ततो भ्येत्य धनुर्वेदपरोभवत् १८ कृपया यन्मया बालाविमौ संवर्धिताविति तस्मा
त्तयोर्नाम चक्रे तदेव स महीपतिः १९ गोपितौ गौतमस्तत्र तपसा समविंदत आगम्य तस्मै गोत्रादि सर्वमाख्यातवांस्तदा २० चतु
र्विधं धनुर्वेदं शास्त्राणि विविधानि च निखिलेनास्य तत्सर्वं गुह्यमाख्यातवांस्तदा २१ सो चिरेणैव कालेन परमाचार्यतां गतः त
तो धिजग्मुः सर्वे ते धनुर्वेदं महारथाः २२ धृतराष्ट्रात्मजाश्चैव पांडवाः सह यादवैः वृष्णयश्च नृपाश्चान्ये नानादेशसमागताः २३
इत्यादिपर्वणि संभवे वैशंपायन उवाच विशेषार्थी ततो भीष्मः पौत्राणां विनयेप्सया इष्वस्त्रज्ञान्पर्यपृच्छदाचार्यान्वीर्यसम्म
तान् १ नाल्पधीर्नामहाभागस्तथानानस्त्रकोविदः नादेवसत्वो विनयेत्कुरूनस्त्रे महाबलान् २ इति संचिंत्य गांगेयस्तदा
भरतसत्तम द्रोणाय वेदविदुषे भारद्वाजाय धीमते ३ पांडवान्कौरवांश्चैव ददौ शिष्यान्नरर्षभ शास्त्रतः पूजितश्चैव सम्यक्ते
न महात्मना समीष्मेण महाभागस्तुष्टोस्त्रविदुषां वरः प्रतिजग्राह तान्सर्वान्शिष्यत्वेन महायशाः ४ शिक्षयामास च द्रोणो
धनुर्वेदमशेषतः ते चिरेणैव कालेन सर्वशस्त्रविशारदाः बभूवुः कौरवा राजन्पांडवाश्चामितौजसः ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥

स्त्रं निरुपसंहारमस्त्रं मंत्रमुक्तं षड्ढाशस्त्रं अस्त्रं प्रत्यस्त्रं परमास्त्रं च २१ अध्यायः विशेषार्थी १ अदेवसत्वः नास्ति देवस्येव सत्वं सामर्थ्यं यस्य स २३४५ ॥ गप० २३६
तं १ यद्वा आदानसंधानविमोक्षसंहाराश्च १ १

७ सद्[?]तितः पूर्वमिवाप्लुतामिति संबंधः अंगलग्नवस्त्राविवृतांगां ददर्शेति भावः ८ ९ द्रोणे द्रोणकलशाख्ये पात्रविशेषे १० यतो द्रोणकलशेऽभवत्ततो द्रोण
इति नामनिर्वक्ति ततइति ११ अग्नीति भरद्वाज आग्नेयमस्त्रं अग्निवेशाय ददौ स चाग्नेः पुत्रः अग्निवेशो भारद्वाजं द्रोणं स्वगुरुपुत्रे आग्नेयमस्त्रमशिक्षयदिति

जनमेजय उवाच कथं द्रोणः समभवत्कथमस्त्राण्यवाप्तवान् कथं चागात्कुरून्ब्रह्मन्कस्य पुत्रः स वीर्यवान् कथं चास्य सुतो जा
तस्त्वश्वत्थामास्त्रवित्तथा एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेणानुकीर्तय वैशंपायन उवाच गंगाद्वारं प्रति महान्बभूव भगवानृषिः भरद्वा
ज इति ख्यातः सततं शंसितव्रतः ७ सोऽभिषेक्तुं ततो गंगां पूर्वमेवागमन्नदीं महर्षिभिस्तु भरद्वाजो हविर्धाने चरन्पुरा ददर्शाप्सरसं साक्षा
द्घृताचीमाप्लुतामृषिः रूपयौवनसंपन्नां मददृप्तां मदालसां ८ तस्याः पुनर्नदीतीरे वसनं पर्यवर्तत व्यपकृष्टांबरां दृष्ट्वा तामृषिश्चकमे
ततः ९ तत्र संसक्तमनसो भरद्वाजस्य धीमतः ततोऽस्य रेतश्चस्कंद तदृषिर्द्रोण आदधे १० ततः समभवद्द्रोणः कलशे तस्य धीमतः अ
ध्यगीष्ट स वेदांश्च वेदांगानि च सर्वशः ११ अग्निवेशं महाभागं भरद्वाजः प्रतापवान् प्रत्यपादयदाग्नेयमस्त्रविदां वरः अग्नेस्तु जातः मसं
स मुनिस्ततो भरतसत्तम भारद्वाजं तदाग्नेयं महास्त्रं प्रत्यपादयत् १५ भरद्वाजसखा चासीत्पृषतो नाम पार्थिवः तस्यापि द्रुपदो नाम
तदा समभवत्सुतः पांचालेषु महाबाहुरुत्तरेषु नरेश्वरः १६ भरद्वाजोऽपि भगवानारुरोह दिवं तदा तत्रैव च वसन्द्रोणस्तपस्तेपे महात
पाः १७ वेदवेदांगविद्वान्स तपसा दग्धकिल्बिषः ततः पितृनियुक्तात्मा पुत्रलोभान्महायशाः १८ शारद्वतीं ततो भार्यां कृपीं द्रोणोऽन्व
विंदत अग्निहोत्रे च धर्मे च दमे च सततं रता १९ अलभद्गौतमी पुत्रमश्वत्थामानमेव च स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः २०
तच्छ्रुत्वांतर्हितं भूतमंतरिक्षस्थमब्रवीत् अश्वस्येवास्य यत्स्थाम नदतः प्रदिशो गतं अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति २१
५४

श्लोकद्वयार्थः १३ १७ पितृभिः पुत्रमुत्पादयेति नियुक्त आत्मा मनो यस्य स पितृनियुक्तात्मा १९ २० स्थामशब्दः सकारस्य तकारादेशो स्थामेति २१ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० २३७
सुतेनतेनसुप्रीतोभारद्वाजस्ततोभवत् २२ तत्रैववचवसन्धीमान्धनुर्वेदपरोभवत् सशुश्रावमहात्मानंजामदग्न्यंपरंतपं २३ सर्वज्ञानविदं
विप्रंसर्वशस्त्रभृतांवरं २४ ब्राह्मणेभ्यस्तदाराजन्दित्सं तंवसुवर्शः सरामस्यधनुर्वेदंदिव्यान्यस्त्राणिचैवह श्रुत्वातेषुमनश्चक्रे
नीतिशास्त्रेतथैवच २५ ततःसव्रतिभिःशिष्यैस्तपोयुक्तैर्महातपाः वृतःप्रायान्महाबाहुर्महेन्द्रंपर्वतोत्तमं २६ ततोमहेन्द्रमासा
द्यभारद्वाजोमहातपाः (वृतःप्रायान्महाबाहुर्महेन्द्रंपर्वतोत्तमं २६ ततोमहेन्द्रमासाद्यभारद्वाजोमहातपाः) क्षांतंदांतममित्रघ्न
मपश्यद्भृगुनंदनं २७ ततोद्रोणोवृतःशिष्यैरुपगम्यभृगूद्वहं आचख्यावात्मनोनामजन्मचांगिरसःकुले २८ निवेद्यशिरसाभू
मौपादौचैवाभ्यवादयत् ततस्तंसर्वमुत्सृज्यवनंजिगमिषुंतदा जामदग्न्यंमहात्मानंभारद्वाजोब्रवीदिदं २९ भरद्वाजात्स
मुत्पन्नंतथात्वंमामयोनिजं आगतंवित्तकामंचविद्धिद्रोणंद्विजोत्तम ३० तमब्रवीन्महात्मानंसर्वक्षत्रियमर्दनः स्वागतंते
द्विजश्रेष्ठयदिच्छसिवदस्वमे ३१ एवमुक्तस्तुरामेणभारद्वाजोब्रवीद्वचः रामंप्रहरतांश्रेष्ठंदित्संतंविविधंवसु ३२ अहंध
नमनंतंहिप्रार्थयेविपुलव्रत ३३ रामउवाच हिरण्यंममयच्चान्यद्वसुकिंचिदिहस्थितं ब्राह्मणेभ्योमयादत्तंसर्वंतत्तपो मे५
धन ३४ तथैवेयंधरादेवीसागरांतासपत्तना कश्यपायमयादत्ताकृत्स्नानगरमालिनी ३५ शरीरमात्रमेवाद्यमयेदमव
शेषितं अ स्त्राणिचमहार्हाणिशस्त्राणिविविधानिच ३६ अस्त्राणिवाशरीरंवावरमेतन्मयोद्यतं वृणीष्वकिंप्रय
च्छामितुभ्यंद्रोणावदाशुतत् ३७ द्रोण अस्त्राणिमेसमग्राणिससंहाराणिभार्गव सप्रयोगरहस्यानिदातुमर्हस्यशे पा० २३७
षतः ३८ तथेत्युक्त्वाततस्तस्मैप्रादादस्त्राणिभार्गवः सरहस्यव्रतंचैवधनुर्वेदमशेषतः प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंकृतास्त्रोद्विज
सत्तमः प्रियंसखायंसुप्रीतोजगामद्रुपदंप्रति ४० इत्यादिसंभवे

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ततोद्रु २ कषायीकृतेरक्तेलोचनेयस्यसः अकृताअसंस्कृता ४ ५ सामर्थ्यंतत्पनेनासमर्थस्यसौहृदंजीर्यतइत्युक्तं ६ एनंसखायंविहरतिपृथक्करोतिहरतिसख्यात्स्थाव
यति ७ एवंजीर्णंभवतजीर्णंत्वंप्राप्नुवतसख्यंमाउपास्स्वतत्पुनःअपाकृधिदूरीकुरु ८ पूर्वंसखाइतिसखिपूर्वंसखायंकिमिष्यतेअपितुनेत्यर्थः विदुषःकृशोनिर्धनो

वैशंपायनउवाच ततोद्रुपदमासाद्यभारद्वाजःप्रतापवान अब्रवीत्पार्थिवंराजन्स खायंविद्धिमामिह १ इत्येवमुक्तःसख्या
सप्रीतिपूर्वंजनेश्वरः भारद्वाजेनपांचाल्योनामृष्यतवचोस्य तत २ सक्रोधामर्षजिह्मभ्रूःकषायीकृतलोचनः ऐश्वर्यमदसंप
न्नोद्रोणंराजाब्रवीदिदं ३ द्रुपदउवाच अकृतेयंतवप्रज्ञा ब्रह्मन्नातिसमंजसी यन्माब्रवीषिप्रसभंसखातेहमितिद्विज
नहिराज्ञामुदीर्णानामेवंभूतैर्नरैःक्वचित सख्यंभवतिमंदात्मन्श्रियाहीनैर्धनच्युतैः ५ सौहृदान्यपिजीर्यंतिकालेनपरिजीर्यतः
सौहृदंमेत्वयाह्यासीत्पूर्वंसामर्थ्यबंधनं ६ नसख्यमजरंलोकेहृदितिष्ठतिकस्यचित कालोह्येनंविहरतिक्रोधोवैनंहरत्युत ७
मैवंजीर्णमुपास्स्वत्वंसख्यंभवदपाकृधि आसीत्सख्यंद्विजश्रेष्ठत्वयामेर्थनिबंधनं ८ नदरिद्रोवसुमतोनाविद्वानविदुषःसखा
नशूरस्यसखाक्लीवःसखिपूर्वंकिमिष्यते ९ ययोरेवसमंवित्तंययोरेवसमंश्रुतं तयोर्विवाहःसख्यंचनतुपुष्टयोः १० नाश्रो पुष्टविप
त्रियःस्यनारथीरथिनःसखा नराजापार्थिवस्यापिसखिपूर्वंकिमिष्यते ११ वैशंपायनउवाच द्रुपदेनैवमुक्तोभारद्वाजःप्रताप स्तु
वान् मुहूर्तंचिंतयित्वातुमन्युनाभिपरिप्लुतः १२ सविनिश्चित्यमनसापांचाल्यंप्रतिबुद्धिमान जगामकुरुमुख्यानांनगरंनाग
साह्वयं १३ सनागपुरमागम्यगौतमस्यनिवेशने भारद्वाजोवसत्तत्रप्रच्छन्नंद्विजसत्तमः १४ ॥ छ ॥ छ ॥
श्रोत्रिय ३

वा १० द्रुपदेनेतिपांचाल्यंगर्वितंचिंतयित्वातत्पराभवोपायंमनसाविनिश्चित्यप्रतिबुद्धिःप्रनीयबुद्धिःशत्रुबुद्धितच्छानस्सननागसाह्वयंजगामेतिद्वयोःसंबंधः १२ १३
१४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अस्य तनुजोऽश्वत्थामा नाम युधि तेजसा द्रोणपुत्रोयमिति न ज्ञातवंतं १५ १६ वीटया यवाकारेण प्रादेशमात्रकाष्ठेन यत् तत्ताम्रदंडेन उपर्युपरि कुमाराः परिक्षिपंति जो हस्तुलि

आ० २३९ ततोस्य तनुजः पार्थान्कृपस्यानंतरं प्रभुः अस्त्राणि शिक्षयामास नाबुध्यंत च तं जनाः १५ एवं स तत्र गूढात्मा कंचित्कालमुवास ह कुमारा
स्त्वथ निष्क्रम्य समेता गजसाह्वयात् १६ क्रीडंतो वीटया तत्र वीराः पर्यचरन्मुदा पपात कूपे सा वीटा तेषां वै क्रीडतां तदा १७ ततस्ते यत्नमा
तिष्ठन्वीटामुद्धर्तुमादृताः न च ते प्रत्यपद्यंत कर्म वीटोपलब्धये १८ ततोन्योन्यमवैक्षंत व्रीडयावनता नराः तस्या योगमविंदंतो भृशं
चोत्कंठिताभवन् १९ ते पश्यन्ब्राह्मणं श्याममापन्नं पलितं कृशं कृत्यवंतमदूरस्थमग्निहोत्रपुरस्कृतं २० ते तं दृष्ट्वा महात्मा
नमुपगम्य कुमारकाः भग्नोत्साहक्रियात्मानो ब्राह्मणं पर्यवारयन् २१ अथ द्रोणः कुमारांस्तान्दृष्ट्वा कृत्यवतस्तदा प्रहस्य मंदं पेशल्यादभ्य
भाषत वीर्यवान् २२ अहो वो धिग्बलं क्षात्रं धिगेतां वः कृतास्त्रतां भरतस्यान्वये जाता ये वीटां नाधिगच्छत २३ वीटां च मुद्रिकां चैव ह्य
हमेतदपि द्वयं उद्धरेयमिषीकाभिर्भोजनं मे प्रदीयतां २४ एवमुक्त्वा कुमारांस्तान्द्रोणः स्वांगुलिवेष्टनं कूपे निरुदके तस्मिन्नपातयदरिं
१७६ दमः ततोब्रवीत्तदा द्रोणं कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः २५ युधिष्ठिर उवाच कृपस्यानुमते ब्रह्मन्भिक्षामाप्नुहि शाश्वतीं एवमुक्तः प्रत्युवाच
प्रहस्य भरतानिदं २६ द्रोण उवाच एषा मुष्टिरिषीकाणां मयास्त्रेणाभिमंत्रिता अस्या वीर्यं निरीक्षध्वं यदन्यस्य न विद्यते २७ भे
त्स्यामीषीकया वीटां तामिषीकां तथान्यया तामन्यया समायोगे वीटाया ग्रहणं मम २८ वैशंपायन उवाच ततो यथोक्तं द्रोणेन
तत्सर्वं कृतमंजसा तदवेक्ष्य कुमारास्ते विस्मयोत्फुल्ललोचनाः २९ आश्चर्यमिदमत्यंतमिति मत्वा वचोब्रुवन् कुमारा ऊचुः एम० २३९
मुद्रिकामपि विप्रर्षे शीघ्रमेतां समुद्धर ३० वैशंपायन उवाच ततः शरं समादाय धनुर्द्रोणो महायशाः शरेण विद्ध्वा मुद्रां तामूर्ध्वमा
वाहयत्प्रभुः स शरं समुपादाय कूपादंगुलिवेष्टनं ददौ ततः कुमाराणां विस्मितानामविस्मितः मुद्रिकामुद्धृतां दृष्ट्वा तमाहुस्ते कुमारकाः ३२

कपेत्यस्ये १७ २१ पेशल्यात कोशल्यात २२ २३ मुद्रिकां च मयापतज्यमानां ३१ ॥ ४ ॥ ४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३४ सांप्रतंपुरुषंप्रतिपत्स्यतेज्ञास्यति ३५ ३६ विकीर्षयाजिज्ञासयापांडुविज्ञानेइत्यस्यरूपं ४ ४२ सखावयस्यःउपकारकर्तृत्वादेवप्रियोवल्लभस्त्ववर्त्तेपतवसत ४३

कुमाराऊचुः अभिवाद्यामहेब्रह्मन्नैतदस्त्येषुविद्यते कोसिकंत्वांविजानीमोवयंकिंकरवामहे ३३ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्ततोद्रोणः
प्रत्युवाचकुमारकान् ३४ द्रोणउवाच आचक्ष्वध्वंचभीष्मायरूपेणचगुणैश्चमां सएवसुमहातेजाःसांप्रतंप्रतिपत्स्यते ३५ वैशंपायन
उवाच तथेत्युक्त्वाचगत्वाच [illegible]भीष्ममूचुःकुमारकाः ब्राह्मणस्यवचस्तथ्यंतच्चकर्मतथाविधं ३६ भीष्मःश्रुत्वाकुमाराणांद्रोणंतं
प्रत्यजानत युक्तरूपःसहिगुरुरित्येवमनुचिंत्यच ३७ अथैनमानीयतदास्वयमेवसुसत्कृते परिपप्रच्छनिपुणंभीष्मःशस्त्रभृतांवरः ३८
हेतुमा[illegible]गमनेतच्चद्रोणःसर्वं[illegible]न्यवेदयत द्रोणउवाच महर्षेरग्निवेशस्यसकाशमहमच्युत अस्त्रार्थमगमंपूर्वंधनुर्वेदचिकीर्ष
या ४० ब्रह्मचारीविनीतात्माजटिलोबहुलाःसमाः अवसंसुचिरंतत्रगुरुशुश्रूषणेरतः ४१ पांचाल्योराजपुत्रश्चयज्ञसेनोमहाबलः इष्वस्त्र
हेतोर्न्यवसत्तस्मिन्नेवगुरौप्रभुः ४२ समेतत्रसखाचासीदुपकारीप्रियश्चमे तेनाहंसहसंगम्यवर्त्तयन्सुचिरंप्रभो ४३ बाल्यात्प्रभृतिकौर
व्यसहाध्ययनमेवच समेसखासदातत्रप्रियवादीप्रियंकरः ४४ अब्रवीदितिमांभीष्मवचनंप्रीतिवर्द्धनं अहंप्रियतमःपुत्रःपितुर्द्रो
णमहात्मनः ४५ अभिषेक्ष्यतिमांराज्येसपांचाल्योयदातदा त्वद्भोग्यंभवितातातसखेसत्येनतेशपे ४६ ममभोगाश्चवित्तंचत्वद
धीनंसुखानिच एवमुक्तोथवव्राजकृतास्त्रःपूजितोमया ४७ तच्चवाक्यमहंनित्यंमनसाधारयंस्तदा सोहंपितृनियोगेनपुत्रलोभा
द्यशस्विनीं ४८ नातिकेशींमहाप्राज्ञामुपयेमेमहाव्रतां अग्निहोत्रेचसत्रेचदमेचसततंरतां ४९ ॥ ७॥ ७ ॥ ७॥

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ॥ ७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५० दिशः संदह्यत दिक्शोरुमजनयत अडभाव आर्षैः शस्त्रं तदा ५१ स्नातः कोयः कश्चिद्दरिद्रगतो धनः स्वधर्मलोपान्नावसीदेत अतोवऊगोधनवतोब्राह्मणस्यप्र
तिग्रहमिच्छन ५२ अंतांदंतं देशाद्देशः ५३ ५७ संभाषतां संभाषमाणानांअच्यवत धर्मच्युतोऽभूत। आत्मानं दरिद्रदोषादात्मनामनसागर्हन इदं वक्ष्यमाणं ५८

आ० २३९

अलभत्सो तमीपुत्रमश्वत्थामानमौरसं भीमविक्रमकर्माणमादित्यसमतेजसं ५० पुत्रेणातेनप्रीतोऽहं भरद्वाजोमयायथा गोक्षीरं पिव
तोदृष्ट्वाधनिनस्तत्रपुत्रकान अश्वत्थामाऽरुदद्बालस्तन्मेसंदेहयद्दिशः नस्नातकोवसीदेतवर्त्तमानः स्वकर्मसु इतिसंचिंत्यमनसातं देशंवकु वि
शोऽभ्रमन ५२ विशुद्धमिच्छन्गांगेयधर्मोपेतं प्रतिग्रहं अंतादंतं परिक्रम्यनाध्यगच्छंपयस्विनीं ५३ अथपिष्टोदकेनैवलोभयंतकु
मारकः पीत्वापिष्टरसंबालः क्षीरं पीतं मयापिच ५४ ननर्त्तोत्थायकौरव्यहृष्टोबाल्याद्विमोहितः तं दृष्ट्वा नृत्यमानं तं बालैः परिवृतं सु
तं ५५ हास्यतामुपसंप्राप्तं कश्मलं तत्रमेभवत द्रोणं धिगस्त्वधनिनं योधनं [illegible]नाधिगच्छति ५६ पिष्टोदकं सुतोयस्यपीत्वाक्षीरस्य
तृष्णया नृत्यतिस्मसुदा विभुः क्षीरं पीतं मयाप्युत ५७ इतिसंभाषतां वाचं श्रुत्वामेबुद्धिरच्यवत आत्मानंचात्मनागर्हन्मनसेदं
विचिंतयं ५८ अपिचाहं पुराविप्रैर्वर्जितोगर्हितोवसे परोपसेवां पापिष्ठां न च कुर्यां धनेप्सया ५९ इतिमत्वाप्रियं पुत्रं भीष्मा
दायततोह्यहं पूर्वस्नेहानुरागित्वात्सदारः सोमकिं गतः ६० अभिषिक्तं तु श्रुत्वैनं कृतार्थोस्मीतिचिंतयन प्रियं सखायं
[illegible] सुप्रीतो राज्यस्थं समुपागमं संस्मरन्संगमं चैव वचनं चैव तस्य तत ६१ [illegible] ततो द्रुपदमागम्य सखिपूर्व
महंप्रभो अब्रुवं [illegible] पुरुषव्याघ्रसखायं विद्धिमामिति ६२ उपस्थितस्तु द्रुपदं सखिवच्चास्मिसंगतः समानिराकारमिवप्रह
वं२
सन्निदमब्रवीत ६३

पुरापूर्वं दरिद्रोयामिति गर्हितोपि वसे उपवासं कुर्वन्नतु सेवां कुर्याद् इतिमत्वा निश्चित्यापि पुत्रस्य प्रियत्वात सोमकिं द्रुपदं गत इतिसंबंधः ६० ततस्तस्यैवचनं मम राज्यं राम० २३९
त्वद्भोग्यं भविष्यतीति ६१ ६२ निराकारं स्तोत्नमल्पं हीनजनमिव ६३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
निर९

कुरुतृये १

अकृतेयमितिप्राग्वाख्यातं ७१ राज्यार्थेसंविदंत्वद्योग्यंममराज्यमितिसंकेतं ७२-७७ प्रतिपादयन्अस्मत्कुमारेभ्यइतिशेषःकुरुगृहे ७८ ७९ ८० अध्यायः ॥ ॥

वं २

अकृतेयंतवप्रज्ञाब्रह्मन्नातिसमंजसी यदात्थमांत्वंप्रसभंसखातेहमितिद्विज ६४ संगतानीहजीर्यंतिकालेनपरिजीर्यतः सौ
हृदंमेत्वयाह्यासीत्पूर्वंसामर्थ्यबंधनं ६५ नाश्रोत्रियःश्रोत्रियस्यनारथीरथिनःसखा साम्याद्धिसख्यंभवतिवैषम्यान्नोपपद्यते ६६
नसख्यमजरंलोकेविद्यतेजातुकस्यचित् लोकेचैनंविहरतिक्रोधोवैनंहरत्युत ६७ मैवंजीर्णमुपास्स्वत्वंसख्यंभवदुपाकृधि आ
सीत्सख्यंद्विजश्रेष्ठत्वयामेर्थनिबंधनं ६८ नह्यनाढ्यःसखाढ्यस्यनाविद्वान्विदुषःसखा नशूरस्यसखाक्लीवःसखिपूर्वंकिमि
ष्यते ६९ नहिराज्ञामुदीर्णानामेवंभूतैर्नरैःक्वचित् सख्यंभवतिमंदात्मन्श्रियाहीनैर्धनच्युतैः ७० नाश्रोत्रियःश्रोत्रिय
स्यनारथीरथिनःसखा नाराजापार्थिवस्यापिसखिपूर्वंकिमिष्यते ७१ अहंत्वयानजानामिराज्यार्थेसंविदंकृतां एकरात्रंतुतेब्रह्म
न्कामंदास्यामिभोजनं ७२ एवमुक्तस्त्वहंतेनसदारःप्रस्थितस्तदा तांप्रतिज्ञांप्रतिज्ञायपांकर्त्तास्म्यचिरादिव ७३ द्रुपदेनैवमु
क्तोहंमन्युनाभिपरिप्लुतः अभ्यागच्छंकुरून्भीष्मशिष्यैरर्थीगुणान्वितैः ७५ ततोहंभवतःकामंसंवर्द्धयितुमागतः इदंनागपुरं
रम्यंब्रूहिकिंकरवाणिते ७६ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्तदाभीष्मोभारद्वाजमभाषत ७७ भीष्मउवाच अपज्यंक्रियतां
चापंसाध्वस्त्रंप्रतिपादय भुंक्ष्वभोगान्भृशंप्रीतःपूज्यमानःकुरुक्षये ७८ कुरूणामस्तियद्वित्तंराज्यंचेदंसराष्ट्रकं त्वमेवपरमोरा
जासर्वेचकुरवस्तव ७९ यच्चतेप्रार्थितंब्रह्मन्कृतंतदितिचिंत्यतां दिष्ट्याप्राप्तोसिविप्रर्षेमहान्मेनुग्रहःकृतः ८० ॥ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ततःस २ सुपरिछन्नं सधान्याघालिप्तं ३ ४ प्रतीतात्माहृष्टचित्तः कृतोपसदनान् कृतपादग्रहणान ५ १२ धनुर्वेदस्य चिकीर्षया जिज्ञासया शिक्षाभिः पांडवो द्रोणं अ

आ० २५० वैशंपायन उवाच ततः संपूजितो द्रोणो भीष्मेण द्विपदां वरः विशश्राम महातेजाः पूजितः कुरुवेश्मनि १ विश्रांतेथ गुरौ तस्मिन
पौत्रानादाय कौरवान शिष्यत्वेन ददौ भीष्मो वसूनि विधानि विधानि च २ गृहं च सुपरिछन्नं धनधान्यसमाकुलं भारद्वाजाय स
प्रीतः प्रत्यपादयत प्रभुः ३ संतांछिष्यान्महेष्वासः प्रतिजग्राह कौरवान पांडवान्धार्त्तराष्ट्रांश्च द्रोणो मुदितमानसः ४ प्रतिगृह्य
च तान्सर्वान्द्रोणो मुदितमानसः रहस्येकः प्रतीतात्मा कृतोपसदनांस्तथा ५ द्रोण उवाच कार्यमे कांक्षितं किंचिद्धृदि संपरिवर्त्तते
कृतास्त्रैस्तत्प्रदेयं मे तदृतं वदतानघाः ६ वैशंपायन उ च तच्छ्रुत्वा कौरवेयास्ते तूष्णीमासन्विशांपते अर्जुनस्तु ततः सर्वं
प्रतिजज्ञे परंतप ७ ततोर्जुनं तदा मूर्ध्नि समाघ्राय पुनःपुनः प्रीतिपूर्वं परिष्वज्य प्ररुरोद मुदा तदा ८ ततो द्रोणः पांडुपुत्रानस्त्राणि
विविधानि च ग्राहयामास दिव्यानि मानुषाणि च वीर्यवान ९ राजपुत्रास्तथा चान्ये समेत्य भरतर्षभ अभिजग्मुस्ततो द्रोणम
स्त्रार्थे द्विजसत्तमः १० वृष्णयश्चांधकाश्चैव नानादेशाश्च पार्थिवाः सूतपुत्रश्च राधेयो गुरुं द्रोणमियात्तदा १२ स्पर्द्धमानस्तु
पार्थेन सूतपुत्रोत्यमर्षणः दुर्योधनं समाश्रित्य सोवमन्यत पांडवान अभ्ययात्स ततो द्रोणं धनुर्वेदचिकीर्षया शिक्षाभुज
बलोद्योगैस्तेषु सर्वेषु पांडवः १३ अस्त्रविद्यानुरागाच्च विशिष्टोभवदर्जुनः तुल्येष्वस्त्रप्रयोगेषु लाघवेषु च १४
सौष्ठवे १ राम० २५०

ष्यपादमिगात्तत्तुल्योभवदितिपार्थः १३ अतएव तेषु विशिष्टः एते देवारुतल्येष्विति १४ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ कमंडलुं सूक्ष्ममुखत्वाद्विलंबेनपूरणीयं १६ कुंभंविस्तीर्णमुखत्वात्सद्यःपूरणीयं तस्यफलमाह यावदितिजिष्णोरूहततत्कृतवान १७ १८ विशेषोपचयेगुणातिशयेत्र्प्रथक्
सहैवात्तेऽस्त्रतोनव्याहीयतनविहीनोभूत १९ योगंएकाग्र्यं २० सूदंसूपकारंप्रति २१ अन्नंनदेयंकिंतुअंधकारेमुखादन्यत्रग्रासाःपतिष्यंतीतिनान्नंदद्यामी

५४ सं १

सर्वेषामेवशिष्याणांबभूवाभ्यधिकोर्जुनः ऐंद्रिमप्रतिमंद्रोणाउपदेशोघमन्यत २५ एवंसर्वकुमाराणामिषुप्रत्यपादयत कमंडलं
चसर्वेषांप्रायच्छच्चिरकारणात १६ पुत्रायचददौकुंभमविलंबनकारणात यावत्तेनोपगच्छंतितावदस्मैपरांक्रियां द्रोणआ
चष्टपुत्रायतत्कर्मजिष्णुरौहत १७ ततःसवारुणास्त्रेणपूरयित्वाकमंडलुं सममाचार्यपुत्रेणगुरुमभ्येतिफाल्गुनः १८
आचार्यपुत्रात्तस्मात्तुविशेषोपचयंपृथक् नव्यहीयतमेधावीपार्थोप्यस्त्रविदांवरः १९ अर्जुनःपरमंयत्नमातिष्ठद्गुरुपूजने अ
स्त्रेचपरमंयोगंप्रियोद्रोणस्यचाभवत २० तंदृष्ट्वानित्यमुद्युक्तमिषुस्त्रंप्रतिफाल्गुनं आहूयवचनंद्रोणोरहःसूदमभाष
त २१ अंधकारेर्जुनायान्नंनदेयंतेकदाचन नचाख्येयमिदंचापिमद्वाक्यंविजयेत्वया २२ ततःकदाचिद्भुंजानेप्रववौवायु
रर्जुने तेनतत्रप्रदीपःसदीप्यमानोविलोपितः २३ भुंक्तएवतुकौंतेयोनास्यादन्यत्र वर्तते हस्तस्तेजस्विनस्तस्यानुग्रह
कारणात २४ तदभ्यासकृतंमत्वारात्रावपिसपांडवः योग्यांचक्रेमहाबाहुर्धनुषापांडुनंदनः २५ तस्यज्यातलनिर्घो
षंद्रोणःशुश्राववभारत उपेत्यचैनमुत्थायपरिष्वज्येदमब्रवीत २६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

तिसत्वयावाच्यमितिभावः विजयेऽर्जुने अयंभावः अत्यभ्यासान्मुखादन्यत्रग्रासानपतंतेचएवंतमसिछिद्रादिलक्ष्यादन्यत्रशरा अपिनपतेयुरित्यर्जुनो
पदिकेनेदमुक्तमितियच्छेत्तर्हिलौकिकएवायमर्थइतितंप्रतिवक्तव्यंनतुद्रोणवाक्यमेतदितीति २२ एवंगुरुणाशिष्यस्याभ्यासेप्रवृत्तोलाघवितायांततः
प्रागेवार्जुनःस्वहस्तेनैववततानतानित्याहघाभ्यांततइति २३ अनुग्रहणंअभ्यासः २४ योग्यांअभ्यासं २५ अवरोत्तरंउच्छ्रायोपेत्येतिक्रमः २६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२८ संकीर्णयुद्धेयुगपदनेकायुधप्रयोगेयुगपदनेकैःसहयुद्धेवा २९ ३१ तेषामन्ववेक्ष्यातेम्योधिकोमाभूदितिबुध्या ३२ महीमयंमृन्मयं ३३ इषुस्त्र
इषुप्रयोगेयोगःसंधानं ३४ लघुत्वंशीघ्रप्रयोक्तृत्वं ३५ ३६ उपकरणंश्ववागुरादिमुख्यंतत्करणंश्वाप्युधमेव ३७ ३९ अस्त्रेप्रयोगेलाघवंकौश

स्मा०
२४१

द्रोणउवाच प्रयतिष्येतथाकर्तुंयथानान्योधनुर्धरः त्वत्समोभवितालोकेसत्यमेतद्ब्रवीमिते २७ वैशंपायनउवाच ततोद्रोणोर्जु
नंभूयोहयेषुचगजेषुच रथेषुभूमावपिचरणशिक्षामशिक्षयत २८ गदायुद्धेसिचर्यायांतोमरप्रासशक्तिषु द्रोणःसंकीर्णयु
द्धेचशिक्षयामासकौरवान् २९ तस्यतत्कौशलंश्रुत्वाधनुर्वेदजिघृक्षवः राजानोराजपुत्राश्चसमाजग्मुःसहस्रशः ३० ततो
निषादराजस्यहिरण्यधनुषःसुतः एकलव्योमहाराजद्रोणमभ्याजगामह ३१ नसतंप्रतिजग्राहनैषादिरितिचिंतयन् शिष्यं
धनुषिधर्मज्ञस्तेषामेवान्ववेक्षया ३२ सतुद्रोणस्यशिरसापादौगृह्यपरंतपः अरण्यमनुसंप्राप्यकृत्वाद्रोणंमहीमयं ३३
तस्मिन्नाचार्यवृत्तिंचपरमामास्थितस्तदा इष्वस्त्रेयोगमातस्थेपरंनियममास्थितः ३४ परयाश्रद्धयोपेतोयोगेनपरमेणच
विमोक्षादानसंधानेलघुत्वंपरमापसः ३५ अथद्रोणाभ्यनुज्ञाताःकदाचित्कुरुपांडवाः रथैर्विनिर्ययुःसर्वेमृगयामरिम
र्दनः ३६ तत्रोपकरणंगृह्यनरःकश्चिद्यदृच्छया राजन्ननुजगामैकःश्वानमादायपांडवान् ३७ तेषांविचरतांतत्रतत्तत्का
र्मचिकीर्षया श्वाचरन्सवनेमूढोनैषादिंप्रतिजग्मिवान् ३८ सकृष्णंमलदिग्धांगंकृष्णाजिनजटाधरं नैषादिःश्वासमा
लक्ष्यभषंतस्थौतदंतिके ३९ तदातस्याथभषतःशुनःसप्तशरान्मुखे लाघवंदर्शयन्नस्त्रेमुमोचयुगपद्यथा ४० स
तुश्वाशरपूर्णास्यःपांडवानाजगामह तंदृष्ट्वापांडवावीराःपरंविस्मयमानगताः ४१ लाघवंशब्दवेधित्वंदृष्ट्वातत्परमंतदा प्रे
क्ष्यतंव्रीडिताश्चासन्प्रशशंसुश्चसर्वशः ४२ तंततोन्वेषमाणास्तेवनेवननिवासिनं ददृशुःपांडवाराजन्नस्यंतमनिशंशरान् ४३

नचैनमभिजानंस्तेतदाविकृत[illegible]र्शनं तथैनंपरिपप्र
च्छुःकोभवानकस्यवेत्यत ४४

लाघवेनशराःमुखेप्रविष्टाएवनतुतच्छिद्रंवेतः ४० ४१ ४४ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

स्मा०
२४१

पञ्च वेतनं गुरुदक्षिणारूपं ५४ स सत्यसं नैषादि दृष्ट्वा प्रीतो ब्रवीदिदं एवं कर्त्तव्यमिति वा एकलव्यमभाषतेति क्वचित्पाठः तितत्र एवं कर्त्तव्यमिति तर्जनीमध्यमाभ्यां शरं

एकलव्य उवाच निषादाधिपतेर्वीर हिरण्यधनुषः सुतं द्रोणशिष्यंच मां वित्त धनुर्वेदकृतश्रमं ४५ वैशंपायन उवाच ते तमाज्ञाय तत्वेन पुनरागम्य पांडवाः यथावृत्तं वने सर्वं द्रोणायाचख्युरद्भुतं ४६ कौंतेयस्त्वर्जुनो राजन्नेकलव्यमनुस्मरन् रहो द्रोणं समासाद्य प्रणयादिदमब्रवीत ४७ अर्जुन उवाच तदाहं परिरभ्यैकः प्रीतिपूर्वमिदं वचः भवतोक्तो न मे शिष्यस्त्वद्विशिष्टो भविष्यति ४८ अथ कस्मान्मद्विशिष्टो लोकादपि च वीर्यवान् अन्योस्ति भवतः शिष्यो निषादाधिपतेः सुतः ४९ वैशंपायन उवाच मुहूर्तमिव तं द्रोणश्चिंतयित्वा विनिश्चयं सव्यसाचिनमादाय नैषादिं प्रति जग्मिवान् ५० ददर्श मलदिग्धांगं जटिलं चीरवाससं एकलव्यं धनुष्पाणिमस्यंतमनिशं शरान् ५१ एकलव्यस्तु तं दृष्ट्वा द्रोणमायांतमंतिकात् अभिगम्योपसंगृह्य जगाम शिरसा महीं ५२ पूजयित्वा ततो द्रोणं विधिवत्स निषादजः निवेद्य शिष्यमात्मानं तस्थौ प्रांजलिरग्रतः ५३ ततो द्रोणोब्रवीद्राजन्नेकलव्यमिदं वचः यदि शिष्योसि मे वीर वेतनं दीयतां मम ५४ एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीयमाणोब्रवीदिदं ५४ एकलव्य उवाच किं प्रयच्छामि भगवन्नाज्ञापयतु मां गुरुः न हि किंचिददेयं मे गुरवे ब्रह्मवित्तम ५५ वैशं तमब्रवीत्त्वयांगुष्ठो दक्षिणो दीयतामिति एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा वचो द्रोणस्य दारुणं ५६ प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सत्ये च नियतः सदा तथैव हृष्ट वदनस्तथैवादीनमानसः ५७ छित्वा विचार्य तं प्रादाद्द्रोणायांगुष्ठमात्मनः ततः शरं तु नैषादिरंगुलीभिर्व्यकर्षत न तथा च स शीघ्रोभूद्यथा पूर्वं नराधिपः ५८ ततोर्जुनः प्रीतमना बभूव विगतज्वरः द्रोणश्च सत्यवागासीन्नान्योभिभवितार्जुनं ५९ द्रोणस्य तु तदा शिष्यौ गदायोग्यौ बभूवतुः दुर्योधनश्च भीमश्च सदा संरब्धमानसौ ६० ॥

त्वाऽऽपाकर्षणं कर्त्तव्यमिति नीयदर्शयति ५४ ५७ छित्वेति अविचार्य इति छेदः ५८ ५९ गदायोग्यौ गदायुद्धेभ्यासवंतौ ६० ॥ ७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्साहकोत्साहः खड्गादिमुष्टिः तत्रुरुषा प्रयोधानेपुष्टे कुशलो ६१ रथश्रेष्ठः सप्तमीशोडेरितिसमासः ६२ ६४ प्रहरणाज्ञाने कथं प्रहरन्तीतिविचारे ६६ भासं नीलपक्षं पक्षि

आ० २४२ अश्वत्थामा रहस्येषु सर्वेष्वभ्यधिकोऽभवत् तथातिपुरुषानन्यान्सात्कोयमजावुभौ ६० युधिष्ठिरो रथश्रेष्ठः सर्वत्र तु धनंजयः प्र
थितः सागरान्तायां रथयूथपयूथपः ६२ बुद्धियोगबलोत्साहैः सर्वास्त्रेषु च निष्ठितः अस्त्रे गुर्वनुरागे च विशिष्टोऽभवदर्जुनः ६३
तुल्येष्वस्त्रोपदेशेषु सौष्ठवे न च वीर्यवान् एकः सर्वकुमाराणां बभूवातिरथोऽर्जुनः ६४ प्राणाधिकं भीमसेनं कृतविद्यं धनंजयं धा
परस्थ र्तराष्ट्रा दुरात्मानो नामृष्यन्त नरं ६५ तांस्तु सर्वान्समानीय सर्वविद्यास्त्रशिक्षितान् द्रोणः प्रहरणज्ञाने जिज्ञासुः पुरुषर्षभः ६६ कृ
त्रिमं भासमारोप्य वृक्षाग्रे शिल्पिभिः कृतं अविज्ञातं कुमाराणां लक्ष्यभूतमुपादिशत् ६७ द्रोण उवाच शीघ्रं भवन्तः सर्वेऽपि धनूंष्यादा
य सर्वशः भासमेतं समुद्दिश्य तिष्ठध्वं संधितेषवः ६८ मद्वाक्यसमकालं तु शिरोऽस्य विनिपात्यतां एकैकशो नियोक्ष्यामि तथा कुरुत
पुत्रकाः वैशंपायन उवाच ततो युधिष्ठिरं पूर्वमुवाचाङ्गिरसां वरः संधत्स्व बाणं दुर्धर्ष मद्वाक्यान्ते विमुञ्च तत् ७० ततो युधिष्ठिरः
पूर्वं धनुर्गृह्य परंतपः तस्थौ भासं समुद्दिश्य गुरुवाक्यप्रचोदितः ७१ ततो विततधन्वानं द्रोणस्तं कुरुनन्दनं स मुहूर्तादुवाचेदं
वचनं भरतर्षभ ७२ पश्यैनं त्वं द्रुमाग्रस्थं भासं नरवरात्मज पश्यामीत्येवमाचार्यं प्रत्युवाच युधिष्ठिरः स मुहूर्तादिव पुनर्द्रोणस्तं
प्रत्यभाषत ७३ द्रोण उवाच अथ वृक्षमिमं मां वा भ्रातॄन्वापि प्रपश्यसि ७४ तमुवाच स कौन्तेयः पश्याम्येनं वनस्पतिं भवन्तं च
तथा भ्रातॄन्भासं चेति पुनः पुनः ७५ तमुवाचापसर्पेति द्रोणोऽप्रीतमना इव नैतच्छक्यं त्वया वेद्धुं लक्ष्यमित्येव कुत्सयन् ७६ ॥ एम २४२

णां शक्तं तमित्यन्येन धूमित्यपरे ६७ ६९ अङ्गिरसां वरः द्रोणः ७० ७२ भासं पश्यत ऽप्यन्यद्दृष्टिर्मा भवेत्यर्थः ७३ ७५ तमिति वृक्षादिदर्शनात्तस्याग्रहचित्तं तेषां
ज्ञात्वा सर्वान्विनिवारयाचकार ७६

७८ अध्यायः ततोपः ८ तस्य भासस्य नगस्थस्य पक्षस्य दृक्षाग्रस्थितस्य ९ सानुबंधं ससहायं १० अवगाढं जलावगाहितं ११ मोक्षध्वं मोचयध्वं १२ १३ त्रियोयेतं

ततो दुर्योधनादींस्तान्धार्त्तराष्ट्रान्महायशाः तेनैव क्रमयोगेन जिज्ञासुः पर्यपृच्छत १७ अन्यांश्च शिष्यान्भीमादीन्राज्ञश्चैवान्यदेश
जात् तथा च सर्वे तत्सर्वं पश्याम इति कुत्सिताः १८ इत्यादिपर्वणि वैशंपायन उवाच ततो धनंजयं द्रोणः स्मयमानोभ्यभाषत त्वयेदानीं प्र
हर्त्तव्यमेतल्लक्ष्यं विलोक्यतां १ मद्वाक्यसमकालं ते मोक्तव्योत्र भवेच्छरः वितत्य कार्मुकं पुत्र तिष्ठ तावन्मुहूर्त्तकं २ एवमुक्तः सव्यसाची
मंडलीकृतकार्मुकः तस्थौ भासं समुद्दिश्य गुरुवाक्यप्रचोदितः ३ मुहूर्त्तादिव तं द्रोणस्तथैव समभाषत पश्यस्येनं स्थितं भासं द्रु
मं मामपि चार्जुन ४ पश्याम्येकं भासमिति द्रोणं पार्थोभ्यभाषत न तु वृक्षं भवंतं वा पश्यामीति च भारत ५ ततः प्रीतमना द्रोणो मुहूर्त्तादि
व तं पुनः प्रत्यभाषत दुर्द्धर्षः पांडवानां महारथं ६ भासं पश्यसि यद्येनं तथा ब्रूहि पुनर्वचः शिरः पश्यामि भासस्य न गात्रमिति सोब्रवीत ७
अर्जुनेनैवमुक्तस्तु द्रोणो हृष्टतनूरुहः मुंचस्वेत्यब्रवीत्पार्थं समुमोचाविचारयन् ८ ततस्तस्य नगस्थस्य क्षुरेण निशितेन च शिर उत्कृत्य
तरसा पातयामास पांडवः ९ तस्मिन्कर्मणि संसिद्धे पर्यष्वजत पांडवं मेने च द्रुपदं संख्ये सानुबंधं पराजितं १० कस्यचित्त्वथ कालस्य सशि
ष्योंगिरसां वरः जगाम गंगामभितो मज्जितुं भरतर्षभ अवगाढमथो द्रोणं सलिले सलिलेचरः ग्राहो जग्राह बलवान् जंघांते काल [illegible]
[illegible] चोदितः ११ स समर्थोपि मोक्षाय शिष्यान्सर्वानचोदयत ग्राहं हत्वा तु मोक्षध्वं मा
मिति त्वरयन्निव १२ तद्वाक्यसमकालं तु बीभत्सुर्निशितैः शरैः आवार्यैः पंचभिर्ग्राहं मग्नमंभस्यताडयत १३ इतरे त्वथ संमू
ढास्तत्र तत्र प्रपेदिरे तं तु दृष्ट्वा क्रियोपेतं द्रोणोमन्यत पांडवं १४ विशिष्टं सर्वशिष्येभ्यः प्रीतिमांश्चाभवत्तदा स पार्थबाणैर्बहुधा खंड
शः परिकल्पितः १५

कृतकार्यं १५ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२४३

१६ असामान्यं असाधारणं १९ २२ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधुरचतुर्धरवंशावतंसा आदिपर्वणि संभवार्थप्रकाशः समाप्तमाह कृतास्त्रान्धार्त्तराष्ट्रां
श्चेति ३ कर्मकुमारशिक्षाख्यं ४ मन्यसे अस्त्रशिक्षादर्शनस्य कालं विधानापरं गाम्भीर्यं मे ४ ५ निर्वेदात् दुःखात् तासच रूपाणां स्पृहयाभिसख्यापेति शेषः ६ हेत्व

नवा१

ग्राहः पंचत्वमापेदे जंघां तान्क्रामहात्मनः अथाब्रवीन्महात्मानं भारद्वाजो महारथं १६ गृहाणेमं महाबाहो विशिष्टमतिदुर्धरं अस्त्रं ब्रह्म
शिरो नाम सप्रयोगनिवर्त्तनं १७ न च ते मानुषेष्वेतत्प्रयोक्तव्यं कथंचन जगद्विनिर्दहेदेतदल्पतेजसि पातितं १८ असामान्यमिदं
तात लोकेष्वस्त्रं निगद्यते तद्धारयेथाः प्रयतः शृणु चेदं वचो मम १९ बाधेता मानुषः शत्रुर्यदि त्वां वीरकश्चन तद्वधाय प्रयुंजीथास्तदस्त्रमा
हवे २० तथेति तत्प्रतिश्रुत्य बीभत्सुः स कृतांजलिः जग्राह परमास्त्रं तदाह चैनं पुनर्गुरुः २१ भविता त्वत्समो नान्यः पुमांल्लोके धनुर्द्धरः
२२ इत्यादिपर्वणि संभवे वैशंपायन उवाच कृतास्त्रान्धार्त्तराष्ट्रांश्च पांडुपुत्रांश्च भारत दृष्ट्वा द्रोणोऽब्रवीद्राजन् धृतराष्ट्रं जनेश्वरं १
कृपस्य सोमदत्तस्य बाल्हीकस्य च धीमतः गांगेयस्य च सान्निध्ये व्यासस्य विदुरस्य च २ राजन्संप्राप्तविद्यास्ते कुमाराः कुरुसत्तम ते
दर्शयेयुः स्वां शिक्षां राजन्ननुमते तव ३ ततोऽब्रवीन्महाराजः प्रहृष्टेनांतरात्मना धृतराष्ट्र उवाच भारद्वाज महत्कर्म कृतं ते द्विजस
त्तम ४ यदानुमन्यसे कालं यस्मिन्देशे यथा यथा तथा तथा विधानाय स्वयमाज्ञापयस्व मां ५ स्पृहयाम्यद्य निर्वेदात्पुरुषाणां सच
क्षुषां अस्त्रहेतोः पराक्रांतान्ये मे द्रक्ष्यन्ति पुत्रकान् ६ क्षत्तर्यद्गुरुराचार्यो ब्रवीति कुरु तत्तथा न हीदृशं प्रियं मन्ये भविता धर्मवत्स
ल ७ ततो पजानमामंत्र्य निर्गतो विदुरो बहिः भारद्वाजो महाप्राज्ञो मापयामास मेदिनीं ८ समामवृक्षां निर्गुल्मामुदक्प्रस्रव
णान्वितां तस्यां भूमौ बलिं चक्रे तिथौ नक्षत्रपूजिते ९

स्वामि ६१

न्नः हे विदुर ७ ८ निर्गुल्मां तृणसमूलपिंडरहितं उदक्प्रस्रवणान्वितां उदकुनिम्नां ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

आ०
२४३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तदर्थंवस्त्वर्थंसमाजेवीरसमूहेअवघुष्टेडिंडिमशब्देनाकृतेसतिबलंचक्रेधृतिपूर्वेणानृपः १० राज्ञःस्त्रीणांप्रेक्षार्थमगारंमंचांश्चइतरेषांप्रेक्षार्थंरंगभू
मौचक्रुरितिद्वयोःसंबंधः ११ १२ १९ सांगारकःसभौमःअंशुमान्चंद्रः २० २३ बद्धकक्ष्याःवस्त्रादिनासंहृतांसपक्षोदरांगस्पर्शःकक्ष्यावाऊमलं २३

मा २ नं २

अवघुष्टेसमाजेचतदर्थंवदतांवरं रंगभूमौसुविपुलंशास्त्रदृष्टंयथाविधि १० प्रेक्षागारंसुविहितंचक्रुस्तेतस्यशिल्पिनः राज्ञःसर्वायुधो
पेतंस्त्रीणांचैवनरर्षभः ११ मंचांश्चकारयामासुस्तत्रजानपदाजनाः विपुलानुच्छ्रयोपेतान्शिबिकाश्चमहाधनाः १२ तस्मिंस्ततोऽहनि
प्राप्तेराजाससचिवस्तदाभीष्मंप्रमुखतःकृत्वाकृपंचाचार्यसत्तमं १३ मुक्ताजालपरिक्षिप्तंवैदूर्यमणिशोभितं शातकुंभमयंदिव्यंप्रेक्षा
गारमुपागमत १४ गांधारीचमहाभागाकुंतीचजयतांवर स्त्रियश्चराज्ञःसर्वास्ताःसप्रेष्याःसपरिच्छदाः १५ हर्षादारुरुहुर्मंचान्मेरुंदेवस्त्रि चा०मे ४
योयथा ब्राह्मणक्षत्रियाद्यंचचातुर्वर्ण्यंपुराद्द्रुतं १६ दर्शनेप्सुःसमभ्यागात्कुमाराणांकृतास्त्रतां क्षणेनैकस्थतांतत्रदर्शनेप्सुर्जगा
मह १७ प्रवादितैश्चवादित्रैर्जनकौतूहलेनच महार्णवइवक्षुब्धःसमाजःसोभवत्तदा १८ ततःशुक्लांबरधरःशुक्लयज्ञोपवीतवान् शु
क्लकेशःसितश्मश्रुःशुक्लमाल्यानुलेपनः १९ रंगमध्यंतदाचार्यःसपुत्रःप्रविवेशह नभोजलधरैर्हीनंसांगारकइवांशुमान २० स
यथासमयंचक्रेबलिंबलवतांवरः ब्राह्मणां[illegible]स्तसुमंत्रज्ञान्कारयामासमंगलं २१ सुखपुण्याहघोषस्यपुण्यस्यसमनंतरं
विविशुर्विविधंगृह्यशस्त्रोपकरणंनराः २२ ततोबद्धांगुलित्राणाबद्धकक्ष्यामहारथाः बद्धतूणाःसधनुषोविविशुर्भरतर्षभाः २३ अनु[illegible]
ष्ठंतुतेतत्रयुधिष्ठिरपुरोगमाः चक्रुरस्त्रंमहावीर्याःकुमाराःपरमाद्भुतं २४ केचिच्छराक्षेपभयाच्छिरांस्यवननामिरे मनुजाधृष्टमपरे
वीक्षांचक्रुःसुविस्मिताः २५ तेस्मलक्ष्याणिविविधुर्बाणैर्नामांकशोभितैः विविधैर्लाघवोत्सृष्टैरुह्यंतोवाजिभिर्द्रुतं २६ ॥ ॥

विं ३

अस्त्रंअस्त्रविधांचक्रुःप्रादुश्चक्रुः[illegible] २४ धृष्टंनिर्भयंयथास्यात्तथा २५ लाघवोत्सृष्टैःगतिचातुरीप्रयुक्तैःउह्यंतःउह्यमानाः २६ ॥ ७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गंधर्वनगराकारमद्भुतरूपं २७ २८ धनुषिमार्गानिचललक्ष्यपातनादीनरथचर्यासुमार्गान्शीघ्रंगतप्रत्यागतप्रदक्षिणाप्रदक्षिणामंडलगत्यादिरूपान् २९
त्सरुमार्गान्तिर्यगूर्ध्वाधःखड्गसंचरणरूपान्सर्वास्त्वभिक्षिपुरथ्यादिप्रक्षेपणुभुविवा ३० लाघवंशीघ्रंसोष्ठवंचातुरी। एकेनैवैकेनसमंताद्भ्रामितेनएगपदनेकायुधनि
आ० २५५ वारणांशोभांसर्वतोभ्रामलभ्यमानायमानेकखड्गस्यमंडलांतरंगतत्वेनाभिनवां। स्थिरत्वमभीतत्वंदृढमुष्टितांखड्गग्रहणंतांहस्तएवपतितस्खलतिनतत्वगुलपरस्परार्थः।प्रयोगानिद

तत्कुमारवलंतत्रगृहीतशरकार्मुकं गंधर्वनगराकारंप्रेक्ष्यतेविस्मिताभवन २७ सहसाचुक्रुशुश्चान्येनराःशतसहस्रशः विस्मयो
त्फुल्लनयनाःसाधुसाध्विति भारत २८ कृत्वाधनुषितेमार्गान्रथचर्यासुचासकृत गजपृष्ठेश्वपृष्ठेचनियुद्धेचमहावलाः २९ गृ
हीतखड्गचर्माणस्ततोभूयःप्रहारिणः त्सरुमार्गान्यथोदिष्टांश्चेरुःसर्वासुभूमिषु ३० लाघवंसौष्ठवंशोभांस्थिरत्वंदृढमुष्टितां ददृशु
स्तत्रसर्वेषांप्रयोगंखड्गचर्मणोः ३१ अथतौनित्यसंहृष्टौसुयोधनवृकोदरौ अवतीर्णौगदाहस्तावेकश्रृंगाविवाचलौ ३२ वद्धकक्षौ
महावाहूपौरुषेपर्यवस्थितौ वृंहंतौवासिताहेतोःसमदाविवकुंजरौ ३३ तौप्रदक्षिणंसव्यानिचक्रतुर्वैमहावलौ चेरतुर्मंडलगतौ
समदाविवकुंजरौ ३४ विदुरोधृतराष्ट्रायगांधार्याःपांडवारणिः न्यवेदयेतांतत्सर्वंकुमाराणांविचेष्टितं ३५ इत्यादिपर्वणिअस्त्रदर्शने वै
शंपायनउवाच कुरुराजेहिरंगस्थेभीमेचवलिनांवरे पक्षपातकृतस्नेहःसद्विधेवाभवज्जनः १ हाभीमकुरुराजेतिहाभीमइतिजल्प
तां पुरुषाणांसुविपुलाःप्रणादाःसहसोत्थिताः २ ततःक्षुब्धार्णवनिभंरंगमालोक्यवुद्धिमान भारद्वाजःप्रियंपुत्रमश्वत्थामा
नमब्रवीत ३ द्रोणउवाच वारयैतौमहावीर्यौ कृतयोग्यावुभावपि माभूद्रंगप्रकोपोयंभीमदुर्योधनोद्भवः ४ ॥ ७ ॥

शनं ३१ संहृष्टौपरस्परंजेतुंसकामौ ३२ वृंहंतौशब्दंकुर्वाणौवासिताहस्तिनी ३३ चेरतुःपश्चान्मंडलगतौअलातचक्रसदृशगमागमौदापरिवेदाघातगतौ आ० २५५
३४ पांडवारणिःकुंती ३५। अध्यायः कुरुराजेदुर्योधने १ हाविस्मयेआश्चर्यंभीमदुर्योधनौकुरुराजश्चेत्यर्थःरुभीमेत्यपपाठः ३ कृतयोग्यौसुशिक्षितौ ४ ॥

६ इंद्रानुजसमः विष्णुतुल्यः ७ बद्धगोधांगुलित्राणेयेन गोधान्तला खंज्याघातवारणां अंगुलित्राणं प्रसिद्धं चर्ममयं ८ कांचनेति तत्राका मुक्तिकवचानां तत्र भाजालस्या

वैशं० ततस्तूर्य्यघतनादे गुरुपुत्रेणवारितो युगांतानिलसंक्षुब्धो महावेला इवार्णवो ५ ततो रंगांगणगतो द्रोणो वचनमब्रवीत् निवार्य
वादित्राणां महामेघनिभस्वनं ६ योमे पुत्रात्प्रियतरः सर्वशस्त्रविशारदः ऐंद्रिरिंद्रानुजसमः स पार्थो दृश्यतामिति ७ आचार्यवचने
नाथ कृतस्वस्त्ययनो युवा बद्धगोधांगुलित्राणः पूर्णतूणः ससिकार्मुकः ८ कांचनं कवचं बिभ्रत्प्रत्यदृश्यत फाल्गुनः सार्कः सेंद्रायु
धतडित्ससंध्य इव तोयदः ९ ततः सर्वस्य रंगस्य समुत्पिंजलकोभवत् प्रावाद्यंत च वाद्यानि सशंखानि समंततः १० एष कुंतीसुतः श्री
मानेष मध्यमपांडवः एष पुत्रो महेंद्रस्य कुरूणामेष रक्षिता ११ एषोस्त्रविदुषां श्रेष्ठ एष धर्मभृतां वरः एष शीलवतां चापि शीलज्ञानन
धिः परः १२ इत्येवं तुमुला वाचः शुश्रुवुः प्रेक्षकेरिताः कुंत्याः प्रस्रवसंयुक्तैरस्रैः क्लिन्नमुरोभवत् १३ तेन शब्देन महता पूर्णश्रुतिरथाब्र
वीत् धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठो विदुरं हृष्टमानसः १४ क्षत्तः क्षुब्धार्णवनिभः किमेष सुमहास्वनः सहसैवोत्थितो रंगे भिंदन्निव नभस्तलं
१५ विदुर उवाच एष पार्थो महाराज फाल्गुनः पांडुनंदनः अवतीर्णः सकवचस्तत्रैष सुमहास्वनः १६ धृतराष्ट्र उवाच धन्यो
स्म्यनुगृहीतोस्मि रक्षितोस्मि महामते पृथारणिसमुद्भूतैस्त्रिभिः पांडववह्निभिः १७ वैशं० तस्मिन्प्रमुदिते रंगे कथंचित्प्रत्युप
स्थिते दर्शयामास बीभत्सुराचार्यायास्त्रलाघवं १८ आग्नेयेनासृजद्वह्निं वारुणेनासृजत्पयः वायव्येनासृजद्वायुं पार्जन्येना
सृजद्घनान् १९

७२

र्जुनस्य चक्रमादर्केंद्रायुधतडित्संध्यातोयदैरुपमा ९ समुत्पिंजलकः उत्कृष्टता प्रमुदिते रंगे धृतिवाक्यशेषात् अन्येक लकलशब्दा व्याकुलत्वं वेत्पाकः १२ अस्रैः प्रे
माश्रुभिः १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ सुकुमारंप्रागधिपंकुक्कुटंडादीनिलक्ष्माणि अविचार्यविध्यन्सस्कंदंगुरुं घनावयवंचसोविध्यत २२ २३ गव्येगोसंबंधिनि २९ सावित्रेणारुस्तनक्षत्रेण

श्रा० २४५ भीमेनप्राविशद्भूमिंपार्वतेनामवज्रिणः अंतर्द्धीनेनचास्त्रेणपुनरंतर्हितोभवत २० रुक्मिणस्तांप्रभुः रुक्मिणाद्भुखरुक्मिणाश्वरथस्थगतः
रुक्मिणोनरथमध्यस्थः रुक्मिणोनावतरन्महीं २१ सुकुमारंचसस्कंदं [illegible] गुरुंचापिगुरुप्रियः सोभ्रवेनाभिसंक्रिप्रः सोविध्यद्विविधैःश
रैः २२ भ्रमतश्चवराहस्यलोहस्यप्रमुखेसमं पंचवाणानसंसक्तान्समुमोचैकवाणवत २३ गव्येविषाणकोषेचवलोरजव लवि
नि निचखानमहावीर्यः सायकानेकविंशतिः २४ इत्येवमादिसमहत्तवद्भेधनुषिचानघ गदायांशस्त्रकुशलोमंडलानिप्रदर्श
यत २५ ततःसमाप्तभूयिष्ठे तस्मिन्कर्मणिभारत मंदीभूतेसमाजेचवादित्रस्यचनिःस्वने २६ द्वारदेशात्समुद्भूतोमहात्माव
लसूचकः वज्रनिष्पेषसदृशःशुश्रुवेभुजनिःस्वनः २७ दीर्यतेकिंनुगिरयःकिंस्विद्भूमिर्विदीर्यते किंस्विदापूर्यतेव्योमजल
धाराघनैर्घनैः २८ रंगस्यैवंमतिरभूत्क्षणेनवसुधाधिपः द्वारंचाभिमुखाःसर्वेवभूवुःप्रेक्षकास्तदा २९ पंचभिर्भ्रातृभिः
पार्थैर्द्रोणःपरिवृतोविभो पंचतारेणसंयुक्तःसावित्रेणेवचंद्रमाः ३० अश्वत्थाम्नासहितंभ्रातॄणांशतमूर्जितं दुर्यो
धनममित्रघ्नमुत्थितंपर्यवारयत ३१ सतैस्तदाभ्रातृभिरुद्यतायुधैर्गदाग्रपाणिः समवस्थितैर्वृतः बभौयथादानवसंक्ष
ये पुरापुरंदरोदेवगणैःसमावृतः ३२ इत्यादिपर्वणिअस्त्रदर्शने वैशंपायनउवाच दत्तेवकाशेपुरुषैर्विस्मयोत्फुल्ललो
चनः विवेशरंगंविस्तीर्णंकिर्णःपरपुरंजयः सहजंकवचंबिभ्रत्कुंडलोद्योतिताननः सधनुर्बद्धनिस्त्रिंशःपादचारीवपर्व
तः २ कन्यागर्भःपृथुयशाःपृथायाःपृथुलोचनः तीक्ष्णांशोर्भास्करस्यांशःकर्णोरिगणसूदनः ३ ७ ॥ ॥ एम० २४५

३० ३१ गदाग्रं आलंबनंयस्यताद्दशःपाणिर्यस्यसगदाग्रपाणिः गदामात्रसहायइत्यर्थः अध्यायः ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सिंहर्षभगजेंद्राणांबलवीर्यपराक्रमः दीप्तिकांतिद्युतिगुणैःसूर्येंदुज्वलनोपमः ४ प्रांशुःकनकतालाभःसिंहसंहननोयुवा असंख्येयगु
णःश्रीमान्भास्करस्यात्मसंभवः ५ सनिरीक्ष्यमहाबाहुःसर्वतोरंगमंडलं प्रणामंद्रोणकृपयोर्नात्यादृतमिवाकरोत् ६ ससमाजजनैः
सर्वैर्निश्चलःस्थिरलोचनः कोयमित्यागतक्षोभःकौतूहलपरोभवत् ७ सोब्रवीन्मेघगंभीरस्वरेणवदतांवरः यंत्रोत्क्षिप्तइवोत्तस्थौहि
प्रवैसर्वतोजनः १० प्रीतिश्चमनुजव्याघ्रंदुर्योधनमुपाविशत् ह्रीश्चक्रोधश्चबीभत्सुंक्षणेनान्वाविवेशह ११ ततोद्रोणाभ्यनुज्ञा
तःकर्णःप्रियरणःसदा यत्कृतंतत्रपार्थेनतच्चकारमहाबलः १२ अथदुर्योधनस्तत्रभ्रातृभिःसहभारतः कर्णंपरिष्वज्यमुदितो
वचनमब्रवीत् १३ दुर्योधनउवाच स्वागतंतेमहाबाहोदिष्ट्याप्राप्तोसिमानद अहंचकुरुराज्यंचयथेष्टमुपभुज्यतां १४ कर्णउ
वाच कृतंसर्वमहंमन्येसखित्वंचत्वयावृणे द्वंद्वयुद्धंचपार्थेनकर्तुमिच्छाम्यहंप्रभो १५ [illegible] भुंक्ष्वभोगान्मयासार्द्धंबंधूनांप्रियकृद्भ
व दुर्हृदांकुरुसर्वेषांमूर्ध्निपादमरिंदम १६ वैशंपायनउवाच ततःक्षिप्तमिवात्मानंमत्वापार्थोभ्यभाषत कर्णंभ्रातृसमूहस्य
मध्येचलमिवस्थितं १७ अर्जुनउवाच अनाहूतोपसृष्टानामनाहूतोपजल्पिनां येलोकास्तान्हतःकर्णमयात्वंप्रतिपत्स्य
से १८ कर्णउवाच रंगोयंसर्वसामान्यःकिमत्रतवफाल्गुन वीर्यश्रेष्ठाश्चराजानोबलंधर्मोनुवर्त्तते १९ किंक्षेपैर्दुर्बला
श्वासैःशरैःकथयभारत गुरोःसमक्षंयावत्तेहराम्यद्यशिरःशरैः २० वैशंप ततोद्रोणाभ्यनुज्ञातःपार्थःपरपुरंजयः भ्रातृ
भिस्त्वरयाश्लिष्टोरणायोपजगामतं २१ ततोदुर्योधनेनापिसभ्रातासमरोद्यतः परिष्वक्तःस्थितःकर्णःप्रगृह्यसशरंधनुः २२
ततःसविद्युत्स्तनितैःसेंद्रायुधपुरोगमैः आवृतंगगनंमेघैर्बलाकापंक्तिहासिभिः २३ ततःस्नेहाद्धरिहयंदृष्ट्वारंगावलोकिनां
भास्करोप्यनयन्नाशंसमीपोपगतान्घनान् २४ मेघच्छायोपगूढस्तुततोदृश्यतफाल्गुनः सूर्यातपपरिक्षिप्तःकर्णोपिसम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० २४६ दृश्यत २५ धार्त्तराष्ट्राग्रतः कर्णस्तस्मिन्देशेव्यवस्थिताः भारद्वाजः कृपो भीष्मो यतः पार्थस्ततोभवत् २६ द्विधा रंगः समभवत्स्त्री
णांद्वैधमजायत कुंतिभोजसुतामोहंविज्ञातार्थाजगाम ह २७ तांतथामोहमापन्नांविदुरःसर्वधर्मवित कुंतीमाश्वासयामा
सप्रेष्याभिश्चंदनोदकैः २८ ततःप्रत्यागतप्राणातावुभौपरिदंशितौ पुत्रौदृष्ट्वासुसंभ्रांतानान्वपद्यतकिंचन २९ तावुद्यतमहा
चापौकृपःशारद्वतोब्रवीत द्वंद्वसमाचारेकुशलःसर्वधर्मवित ३० अयंपृथायास्तनयःकनीयान्पांडुनंदनः कौरवोभवतासा
र्द्धं [illegible] द्वंद्वयुद्धंकरिष्यति ३१ त्वमप्येवंमहाबाहोमातरंपितरं [illegible] कुले कथयस्वनरेंद्राणांयेषांत्वंकुलभूषणः ३२ ततोविदित्वा
पार्थस्त्वांप्रतियोत्स्यतिवानवा वृथाकुलसमाचारैर्नयुध्यंतेनृपात्मजाः ३३ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्यकर्णस्यव्रीडावनतमाननं बभौ
वर्षांबुविक्लिन्नंपद्ममागलितंयथा ३४ दुर्योधनउवाच आचार्यत्रिविधायोनीराज्ञांशास्त्रविनिश्चये सत्कुलीनश्चशूरश्चसेनांप्र
कर्षति ३५ यद्ययंफाल्गुनोयुद्धेनाराज्ञायोद्धुमिच्छति तस्मादेषांगाविषयेमयाराज्येभिषिच्यते ३६ वैशंपायन ततस्तस्मिन्
क्षणेकर्णःसलाजकुसुमैर्घटैः कांचनैःकांचनेपीठेमंत्रविद्भिर्महारथः अभिषिक्तोंगराज्येसश्रियायुक्तोमहाबलः ३७ सच्छ
त्रवालव्यजंपश्चाज्जयशब्दोनरेणाच उवाचकौरवंराजावचनंसवृषस्तदा ३८ अस्यराज्यप्रदानस्यसदृशंकिंददानिते प्रब्रूहिराजशार्दू एम० २४६
लकर्त्ताऽस्मितथानृपः ३९

भोज १ कर्णस्य ५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अ॰ एषस्त्रदर्शने ध्यायः ततः ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

अ॰ ४ रा:श्रि ३

अत्यंतं सख्यमिच्छामीत्याह तं स तपोधनः एवमुक्तस्ततः कर्णस्तथेति प्रसुवाच तं सर्वाङ्गो भो समाश्लिष्य परां मुदमवाप्तः ४०
इत्यादिपर्व एषस्त्रदर्शने वैशंपायन उवाच ततः स्रस्तोत्तरपटः सप्रस्वेदः सवेपथुः विवेशाधिरथो रंगं यष्टिप्राणो ह्वयन्निव १ त
मालोक्य धनुरुत्सृज्य पितृगौरवयंत्रितः कर्णोभिषेकार्द्रशिरसा समवंदत २ ततः पादाववच्छाद्य पटांतेन ससंभ्रमः पुत्रेति
परिपूर्णार्थमब्रवीद्रथसारथिः ३ परिष्वज्य च तस्याथ मूर्धानं स्नेहविक्लवः अंगराज्याभिषेकार्द्रमश्रुभिः सिषिचे पुनः ४ तं दृष्ट्वा
सूतपुत्रोयमिति संचिंत्य पांडवः भीमसेनस्तदा वाक्यमब्रवीत्प्रहसन्निव ५ न त्वमर्हसि पार्थेन सूतपुत्र रणे वधं कुलस्य सदृशस्तू
र्णं प्रतोदो गृह्यतां त्वया ६ अंगराज्यं च नार्हस्त्वमुपभोक्तुं नराधम श्वा हुताशसमीपस्थं पुरोडाशमिवाध्वरे ७ एवमुक्तस्ततः
कर्णः किंचित्प्रस्फुरिताधरः गगनस्थं विनिःश्वस्य दिवाकरमुदैक्षत ८ ततो दुर्योधनः कोपादुत्पपात महाबलः भ्रातृपद्मवनात्तस्मान्म पाडुत्य
दोत्कट इव द्विपः ९ सोब्रवीद्भीमकर्माणं भीमसेनमवस्थितं वृकोदर न युक्तं ते वचनं वक्तुमीदृशं १० क्षत्रियाणां बलं ज्ये
ष्ठं योद्धव्यं क्षत्रबंधुना शूराणां च नदीनां च दुर्विदाः प्रभवाः किल ११ सलिलादुत्थितो वह्निर्येन व्याप्तं चराचरं दधीचस्यास्थि
तो वज्रं कृतं दानवसूदनं आग्नेयः कृत्तिकापुत्रो रौद्रो गांगेय इत्यपि श्रूयते भगवान्देवः सर्वगुह्यमयो गुहः क्षत्रि
भ्यश्च २ येजाता ब्राह्मणास्ते च ते श्रुताः विश्वामित्रप्रभृतयः प्राप्ता ब्रह्मत्वमव्ययं १४ आचार्यः कलशाज्जातो द्रोणः शस्त्रभृतां व
रः गौतमस्यान्ववाये च शरस्तंबाच्च गौतमः भवतां च यथा जन्म तदप्यागमितं मया १५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

सो० ८१

१७ यस्य येन क्रान्तं तेनैसोस्मत्समक्षं कार्मुकं पादेन स्पृष्टा अस्मदृध्यतां वा पातु अस्मान्वा सं त्वरति रक्षत्प्रसिद्धां प्रतिज्ञां करोतीत्यर्थः १८ २४ सचापि कर्णोपि

आ० २४७ सकुंडलं सकवचं सर्वलक्षणलक्षितं कथमादित्यसदृशं मृगीव्याघ्रं जनिष्यति १६ पृथिवीराज्यमर्होयं नागराज्यं नरेश्वरः
अनेन बाहुवीर्येण मया चाज्ञानुवर्तिना १७ यस्य वामनुजस्येदं न क्रान्तं मद्धिचेष्टितं रथमारुह्य पद्भ्यां स विनामयत
कार्मुकं १८ ततः सर्वस्य रंगस्य हाहाकारो महानभूत साधुवादानुसंबद्धः सूर्यश्चास्तमुपागमत १९ ततो दुर्योधनः क
र्णमालंब्याग्रकरेन पः दीपिकाग्निकृतालोकस्तस्माद्रंगाद्विनिर्ययौ २० पांडवाश्च सद्रोणाः सकृपाश्च विशांपते भी
ष्मेण सहिताः सर्वे ययुः स्वं स्वं निवेशनं २१ अर्जुनेति जनः कश्चित्कश्चित्कर्णेति भारत कश्चित्दुर्योधनेत्येवं ब्रुवंतः प्रथि
तास्तदा २२ कुंत्याश्च प्रत्यभिज्ञाय दिव्यलक्षणसूचितं पुत्रमंगेश्वरं स्नेहाच्छन्ना प्रीतिरजायत २३ दुर्योधनस्यापि
तदा कर्णमासाद्य पार्थिव भयमर्जुनसंजातं क्षिप्रमंतरधीयत २४ सचापि वीरः कृतशस्त्रनिःश्रमः परेण साम्नाभ्य
भवत्तपोधनं युधिष्ठिरस्याभवत्तदा मतिर्न कर्णात्प्रत्योस्ति धनुर्द्धरः क्षितौ २५ इत्यादिपर्वणि अस्त्रदर्शने वैशंपाय
न उवाच पांडवान्धार्तराष्ट्रांश्च कृतास्त्रान्प्रसमीक्ष्य सः गुर्वर्थं दक्षिणाकाले प्राप्तेमन्यत वै गुरुः १ ततः शिष्यान्समा
नीय आचार्यार्थमचोदयत द्रोणः सर्वानशेषेण दक्षिणार्थं महीपते २ पांचालराजं द्रुपदं गृहीत्वा रणमूर्द्धनि पर्या
नयत भद्रं वः सा स्यात्परमदक्षिणा ३ तथेत्युक्त्वा तु ते सर्वे रथैस्तूर्णं प्रहारिणः आचार्यधनदानार्थं द्रोणेन सहितायुः म० २४७

निःश्रमः नितरां श्रमः २५ अध्यायः पांडवानात्मनः पतत् चिंतितवान् १ अर्थं गुरवे देयं दक्षिणार्थे दक्षिणायै २ ३ ४ ॥ ४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

८ ततो महानिर्गमनात् ऊर्ध्वमार्गे कृतसंनाहो भूत ८ ते प्रणेदुः यज्ञसेनमालक्ष्येतिशेषः ९ ११ कुर्याम कुर्वीमहि २२ २१ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

ततोभिजग्मुःपांचालान्निघ्नंतस्तेनरर्षभाः ममृदुस्तस्यनगरंद्रुपदस्यमहौजसः ५ दुर्योधनश्चकर्णश्चयुयुत्सुश्चमहाबलः दुःशा
सनोविकर्णश्चजलसंधःसुलोचनः ६ एतेचान्येचबहवःकुमाराबहुविक्रमाः अहंपूर्वमहंपूर्वमित्येवंक्षत्रियर्षभाः ७ त
तोवररथारूढाःकुमाराःसादिभिःसह प्रविश्यनगरंसर्वेराजमार्गमुपाययुः ८ तस्मिन्कालेतुपांचालःश्रुत्वादृष्ट्वामहद्ब
लं भ्रातृभिःसहितोराजंस्त्वरयानिर्ययौगृहात ततस्तुकृतसंनाहायज्ञसेनोमहीधरः शरवर्षाणिमुंचंतःप्रणेदुःसर्वएवते
९ ततोरथेनशुभ्रेणसमासाद्यतुकौरवान यज्ञसेनःशरान्घोरानववर्षयुधिदुर्जयः वैशं पूर्वमेवतुसंमंत्र्यपार्थोद्रोण
मथाब्रवीत दर्पोद्रेकात्कुमाराणामाचार्यंद्विजसत्तमं ११ एषांपराक्रमस्यांतेवयंकुर्वीमसाहसं एतैरशक्यःपांचालोग्रहीतुं
रणमूर्द्धनि १२ एवमुक्त्वातुकौंतेयोभ्रातृभिःसहितोनघ अर्द्धक्रोशेतुनगरादतिष्ठद्बहिरेवसः १३ द्रुपदःकौरवान्दृ
ष्ट्वाप्रधावतसमंततः शरजालेनमहतामोहयन्कौरवींचमूं १४ तमुद्यतंरथेनैकमाशुकारिणमाहवे अनेकमिवसं
त्रासान्मेनिरेतत्रकौरवाः १५ द्रुपदस्यशराघोराविचेरुःसर्वतोदिशं ततःशंखाश्चभेर्यश्चमृदंगाश्चसहस्रशः प्रावाद्यं
तमहाराजपांचालानांनिवेशने १६ सिंहनादश्चसंजज्ञेपांचालानांमहात्मनां धनुर्ज्यातलशब्दश्चसंस्पृश्यगगनंमहा
न १७ दुर्योधनोविकर्णश्चसुबाहुर्दीर्घलोचनः दुःशासनश्चसंक्रुद्धःशरवर्षैरवाकिरन १८ सोतिविद्धोमहेष्वासः
पार्षतोयुधिदुर्जयः

ए२ न४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७५
तुमुलं समुपस्थितं श्रुत्वा चारमुखात्ततः द्रवन्ति कौरवा नैव तिष्ठेत्सन्द्रवंतीति च अपि त्वं त्वं तेव पांडवा अतीत्य पर्थं तथा न नदंतीव त्यपि वेष्टयं २२ २३ २४

आ०
२५८

नानानपसुतान्वीरान्सेन्यानि विविधानि
व्यधमत्तान्यनीकानि तत्क्षणादेव भारत १९ दुर्योधनं विकर्णं च कर्णं चापि महाबलं
च अलातचक्रवत्सर्वं चरन्बाणैरतर्पयत २० ततस्ते नागराः सर्वं मुसलैर्यष्टिभिस्तदा अभ्यवर्षत कौरव्यान वर्षमा
णा घना इव २१ स बाल वृद्धास्ते पौराः कौरवानभ्यपुस्तदा श्रुत्वा तु तुमुलं युद्धं कौरवानेव भारत द्रवंतिस्म नदंति
स्म नदंतिम क्रोशंतः पांडवान्प्रति २२ पांडवास्तु स्वनं श्रुत्वा आर्त्तानां लोमहर्षणं अभिवाद्य ततो द्रोणं रथान्नारुरोह
रुरुस्तदा २३ युधिष्ठिरं निवार्यास्तु मा युध्यस्वेति पांडवं माद्रेयौ चक्ररक्षौ तु फाल्गुनस्य तदा करोत २४ सेनाग्रगो
भीमसेनः सदाभूद्गदयासह तदा शत्रुस्वनं श्रुत्वा भ्रातृभिः सहितोनघः आपाजवेन कौंतेयो रथे नानादयन्दिशः
२५ पांचालानां ततः सेनामुद्धूतार्णवनिःस्वनां भीमसेनो महाबाहुर्दंडपाणिरिवांतकः प्रविवेश महासागरं म
हासेनां मकरः सागरं यथा २६ स्वयमभ्यद्रवद्भीमो नागानीकं गदाधरः स पुद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येणाचातुलः अहन
त्कुंजरानीकं गदया कालरूपधृक् २७ ते गजा गिरिसंकाशाः क्षरंतो रुधिरं बहु भीमसेनस्य गदया भिन्नमस्तकपिंडकाः २८
पतंति द्विरदा भूमौ वज्रघाता इवाचलाः गजानश्वान् रथांश्चैव पातयामास पांडवः पदातीन्स रथांश्चैव न्यवधीदर्जुनाग्रजः
२९ गोपाल इव दंडेन यथा पशुगणान्वने चालयन्रथनागांश्च संचचाल वृकोदरः ३० वैशंपायन उवाच भारद्वाजप्रियं कर्तु
मुद्यतः फाल्गुनस्तदा पार्षतं शरजालेन क्षिपन्नागात्स पांडवः ३१ हयौघांश्च गजौघांश्च संमंततः योधांश्चान्नोधा
न्पातयन्समरे राजन्युगांताग्निरिव ज्वलन ३२ ततस्ते हन्यमाना वै पांचालाः संजयास्तथा शरैर्नानाविधैस्त
तः पार्थं संछाद्य सर्वशः सिंहनादं मुखैः कृत्वा समयुध्यंत पांडवः ३३ तत्र युद्धमभवद्घोरं सुमहाद्भुतदर्शनं

द्रो०
२५८

पथा ४

त्सौदांम्ब ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सिंहनादस्वनंकृत्वानामर्षात्पाकशासनिः ३४ ततःकिरीटीसहसापांचालान्समरेद्रवत् छादयन्निषुजालेनमहतामोह
यन्निव ३५ शीघ्रमभ्यस्यतोबाणान्संदधानस्यचानिशं नांतरंददृशेकिंचित्कौंतेयस्ययशस्विनः ३६ सिंहनादश्चसंजज्ञेसा
धुशब्देनमिश्रितः ततःपांचालराजस्यतथासत्यजिन्नामसः त्वरमाणोभिदुद्रावमहेंद्रंशंबरोयथा ३७ महताशरवर्षेणपा
र्थःपांचालमावृणोत् ततोहलहलाशब्दश्चासीत्पांचालकेवले जिघृक्षतिमहासिंहेगजानामिवयूथपं ३९ दृष्ट्वापार्थंत
थायांतंसत्यजित्सत्यविक्रमः पांचालंवैपरीप्सुस्तुधनंजयमुपाद्रवत् ४० ततस्त्वर्जुनपांचालौयुद्धायसमुपागतौ व्यक्षोभ
येतांतौसैन्यमिंद्रवैरोचनाविव ४१ ततःसत्यजितंपार्थोदशभिर्मर्मभेदिभिः विव्याधबलवद्गाढंतदद्भुतमिवाभवत् ४२ तत
शरशतैःपार्थंपांचालःशीघ्रमर्दयत् पार्थस्तुशरवर्षेणछाद्यमानोमहारथः ४३ वेगंचक्रेमहावेगोधनुर्ज्यामवमृज्यच ततःसत्य
जितश्चापंछित्वाराजानमभ्ययात् ४४ अथान्यद्धनुरादायसत्यजिद्वेगवत्तरं साश्वंससूतंसरथंपार्थंविव्याधसत्वरः ४५ सतेनम
र्षयेपार्थःपांचालेनार्दितोयुधि ततस्तस्यविनाशार्थंसत्वरंव्यसृजच्छरान् हयान्ध्वजंधनुर्मुष्टिमुभौतौपार्ष्णिसारथी ४६ सत
थाभिद्यमानेषुकार्मुकेषुपुनःपुनः हयेषुविनियुक्तेषुविमुखोभवदाहवे ४७ सतुसत्यजितंमालोक्यतथाविमुखमाहवे वेगेन
महताराजन्नभ्यवर्षतपांडवं ४८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४९ ततश्छिन्नं धनुः ततः उत्सृज्य चापं शरावरं तद्गांधारदानं तमुद्दिश्य खड्गमुद्धृत्य सिंहनादमकरोदिति संबंधः ५० ईषा रथस्य युगचक्रयोः संलग्नमहदा

आ० २४९ तदा चक्रे महद्युद्धमर्जुनो जयतां वरः तस्य पार्थो धनुश्छित्वा ध्वजं चोर्व्यामपातयत् पंचभिस्तस्य विव्याध हयान् सूतं च सायकैः ४९

तत उत्सृज्य तच्चापमादत्तानेशरावरं खड्गमुद्धृत्य कौंतेयः सिंहनादमथाकरोत ५० पांचालस्य रथस्येषामाप्लुत्य सहसापतत पा

चालरथमास्थाय अवित्रस्तो धनंजयः विक्षोभ्यांभोनिधिं पार्थस्तं नागमिव सोग्रहीत ५२ ततस्तु सर्वपांचाला विद्रवंति दिशो द

श दर्शयित्वा सर्वसैन्यानां सबाह्वोर्बलमात्मनः सिंहनादस्वनं कृत्वा निर्जगाम धनंजयः ५३ आयांतमर्जुनं दृष्ट्वा कुमाराः सहितास्त

दा ममर्दुस्तस्य नगरं द्रुपदस्य महात्मनः ५५ अर्जुन उवाच संबंधी कुरुवीराणां द्रुपदो राजसत्तमः मा वधीस्तद्बलं भीमगुरु

दानं प्रदीयताम ५६ वैशंपायन उवाच भीमसेनस्तदा राजन्नर्जुनेन निवारितः अतृप्तो युद्धधर्मेषु न्यवर्त्तत महाबलः ५७

ते यज्ञसेनं द्रुपदं गृहीत्वा रणमूर्द्धनि उपाजह्रुः सहामात्यं द्रोणाय भरतर्षभ ५८ भग्नदर्पं हृतधनं तं तथा वशमागतं स वै

रं मनसा ध्यात्वा द्रोणो द्रुपदमब्रवीत ४९ विमृद्य तरसा राष्ट्रं पुरं ते मृदितं मया प्राप्य जीवं रिपुवशं सखिपूर्वं किमिष्यते ६० एवमुक्त्वा

प्रहस्यैवं किंचित्स पुनरब्रवीत मा भैः प्राणभयाद्वीर क्षमिणो ब्राह्मणा वयं ६१ आश्रमे क्रीडितं यत्तु त्वया बाल्ये मया

सह तेन संवर्द्धितः स्नेहः प्रीतिश्च क्षत्रियर्षभ ६२ प्रार्थयेयं त्वया सख्यं पुनरेव जनाधिप वरं ददामि ते राजन् राज्यस्यार्द्ध ६३

मवाप्नुहि ६३ अराजा किल नो राज्ञः सखा भवितुमर्हसि अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन मया तव ६४ राजासि दक्षिणे आ० २४९

लो० दु० ५ कूले भागीरथ्याहमुत्तरे सखायं मां विजानीहि पांचाल यदि मन्यसे ६५

रु ५१ ५२ ५३ ६४ ६५ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ १२४३५

सोतिघे २

७१ अध्यायः ततः संवत्सरस्यांत इत्यादि १ धृतिः प्रजानां धारणं स्थैर्यं अचापलं सहिष्णुत्वं तितिक्षा समाहारद्वंद्वो पिं आन्टशंस्यं अनैष्ठुर्यं आर्जवमवक्रता
एतेभ्यो हेतुभ्यः प्रजानामनुकंपार्थं धृतराष्ट्रेण पांडुपुत्रो यौवराज्याय स्थापित इति द्वयोः संबंधः २ अदीर्घेदर्शी लंविनयादिः सदाचारः हत्तशोर्यतेजआदि

त्वयाहं १ नहि ३

द्रुपद उवाच अनाश्चर्यमिदं ब्रह्मन विक्रांतेषु महात्मसु प्रीयेत्वन्न अप्रीतिमिच्छामि शाश्वती ६६ वैशंपायन उवाच एवमुक्तः
सतं द्रोणो मोक्षयामास भारत सत्कृत्य चैनं प्रीतात्मा राज्यार्द्धं प्रत्यपादयत ६७ माकंदीमथ गंगायास्तीरे जनपदायुतां सो
ध्यावसदीनमनाः कांपिल्यं च पुरोत्तमं दक्षिणांश्चापि पांचालान यावच्चर्मण्वती ६८ द्रोणेन चैवं द्रुपदः परिभूयाथ पालितः क्षा
त्रेण च बलेनास्य नापश्यत्स पराजयं ६९ हीनं विदित्वा चात्मानं ब्राह्मणेन स्वबलेन तु पुत्रजन्म परीप्सन वै पृथिवीमनुसंसरन ७०
अहिछत्रं च विषयं द्रोणः समभिपद्यत एवं राजन्नहिछत्रा पुरी जनपदायुता युधिनिर्जित्य पार्थेन द्रोणाय प्रतिपादिता ७१ इत्या
दिपर्वणि अस्त्रदर्शनं वैशंपायन उवाच ततः संवत्सरस्यांते यौवराज्याय पार्थिव स्थापितो धृतराष्ट्रेण पांडुपुत्रो युधिष्ठिरः १ धृ
तिस्थैर्यसहिष्णुत्वादानृशंस्यात्तथार्जवात भृत्यानामनुकंपार्थं तथैव स्थिरसौहृदात २ ततो दीर्घेण कालेन कुंतीपुत्रो युधि न ४
ष्ठिरः पितुरंतर्दधे कीर्त्तिं शीलवृत्तसमाधिभिः ३ असियुद्धे गदायुद्धे रथयुद्धे च पांडवः संकर्षणाद शिक्षद्वै शश्वच्छिक्षां वृको
दरः ४ समाप्तशिक्षो भीमस्तु द्युमत्सेनसमो बले पराक्रमेण संपन्नो भ्रातॄणामचरद्वशे ५ प्रगाढदृढमुष्टित्वे लाघवे
वेधने तथा क्षुरनाराचभल्लानां विपाठानां च भारत ऋजुवक्रविशालानां प्रयोक्ता फाल्गुनोऽभवत ६ ॥ ७ ॥

मत्वाविधरणंसमाधिः प्रजानांसमाधानं ३ ४ ५ क्षुरनाराचो पार्श्वधारतीक्ष्णाग्रः भल्लश्चन्द्रवडिशवदुद्धरणकाले अंत्राणि पूरणातीति वक्रः विपा
ठो विशालः वैशाखीमुखवत ६

७ गुडाकानिद्रा तस्या ईशमर्जुनं जितनिद्रं ८ तीर्थात्साक्षात् गमयितं संप्रदायाविच्छेदार्थमित्यर्थः ९ अल्पवीर्येषु अमानुषेषु १० त्वया ग्राहान्मां मोचय
ताप्राप्तं प्रा गैवासमयोविद्यालाभानंतरं गुरवे दक्षिणादानं ११ १३ उत्तरामुत्कृष्टतरां दक्षिणां उपदेशप्राप्यात् प्राप्तवानाचरणाद् उपसंगृह्याचार्यात् ब्रह्मशिरोऽस्त्रं

आ० २५०

लाघवे सौष्ठवे चैव नान्यः कश्चन विद्यते बीभत्सुसदृशो लोक इति द्रोणो व्यवस्थितः ७ ततोऽब्रवीद्गुडाकेशं द्रोणः कौरवसंसदि आ
स्य धनुर्वेदशिष्यो मम गुरुस्तु यः अग्निवेश्य इति ख्यातस्तस्य शिष्योऽस्मि भारत ८ तीर्थात्तीर्थं गमयितुमहमेतत्समुद्यतः
तपसा यन्मया प्राप्तममोघमशनिप्रभं अस्त्रं ब्रह्मशिरो नाम यद्दहेत्पृथिवीमपि ९ ददता गुरुणा चोक्तं न मनुष्येष्विदं त्वया भार
त ज विमोक्तव्यमल्पवीर्येष्वपि प्रभो १० त्वया प्राप्तमिदं वीर दिव्यं नान्यो ऽर्हतीति विदं समयस्तत्र यास्तो मुनिसृष्टो विशांपते
११ आचार्यदक्षिणां देहि ज्ञातिग्रामस्य पश्यतः ददानीति प्रतिज्ञाते फाल्गुनेनाब्रवीद्गुरुः १२ युद्धेऽहं प्रतियोद्धव्यो युध्यमान
स्त्वयानघ तथेति च प्रतिज्ञाय द्रोणाय कुरुपुंगवः उपसंगृह्य चरणौ स प्रायादुत्तरां दिशं १३ स्वभावादगमच्छब्दो महीं सागरमेख
लां अर्जुनस्य समो लोके नास्ति कश्चिद्धनुर्धरः १४ गदायुद्धेऽसियुद्धे च रथयुद्धे च पांडवः पारगश्च धनुर्युद्धे वभूवाथ धनंजयः १५
नीतिमान्सकलां नीतिं विबुधाधिपतेस्तदा अवाप्य सहदेवोऽपि धात्र एणां वर्तते वशे १६ द्रोणेनैव विनीतश्च भ्रातृणां नकु
लः प्रियः चित्रयोधी समाख्यातो वभूवातिरथोदितः १७ त्रिवर्षकृतयज्ञस्य गंधर्वाणामुपप्लवे अर्जुनप्रमुखैः पार्थैः सौ
वीरः समरे हतः १८ न शशाक वशे कर्तुं यं पांडुरपि वीर्यवान् सोऽर्जुनेन वशं नीतो राजासीद्यवनाधिपः १९ ॥ ९ ॥

एम० २५०

लब्धवानित्यर्थः १३ १४ विबुधाधिपतेर्देवाचार्यात् द्रोणात्प्रपात १५ १६ विनीतः शिक्षितः अतिरथेषु उदितः अतिरथेषु उदितः ख्यातः १७ त्रिवर्ष
तिगंधर्वोपप्लवे विपस्य सौवीरस्य यज्ञो न विप्लुतः इत्युपभोग्यत्वमुक्तं १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शस्त्रैः सहितः शास्त्रहिंसायां २० २३ वृद्धावुर्द्धितवंतः २४ २५ अध्यायः उद्दिकात् अधिकात् १ राजशास्त्रं दंडनीतिशास्त्रं २ उत्सिक्ताः उत्कर्षेण सर्वत्र व्या
प्ताः षंज संगोस्परूपां अस्यैव गुणावत्वे पिये षवत्वेन पश्यामि तेभ्य इति चतुर्थ्यति षुकोपादेव पश्यामि न तत्त्वज्ञानादिति गम्यते कुद्ध उहेतिस्मरणात पांडवैः सह संधिकारणं वाचनयो

अतीव बलसंपन्नः सदामानी कुरून्प्रति विपुलो नाम सौवीरः शस्तः पार्थेन धीमता २० दत्तामित्र इति ख्यातं संग्रामे कृतनिश्चयं सुमित्रं
नाम सौवीरमर्जुनो दमयच्छरैः २१ भीमसेनसहायश्च रथानामयुतं च सः अर्जुनः समरे प्राच्यान्सर्वानेकरथोजयत २२ तथैवैक
रथो गत्वा दक्षिणामजयद्दिशं धनौघं प्रापयामास कुरुराष्ट्रं धनंजयः २३ एवं सर्वे महात्मानः पांडवा मनुजोत्तमाः परराष्ट्राणि निर्जि
त्य स्वराष्ट्रं ववृधुः पुरा २४ ततो बलमतिख्यातं विज्ञाय दृढधन्विनां दूषितः सहसा भावो धृतराष्ट्रस्य पांडुषु २५ स चिंतापरमो
राजा न निद्रामलभन्निशि २५ इत्यादिपर्वणि वैशंपायन उवाच श्रुत्वा पांडुसुतान्वीरान्बलोद्रिक्तान्महौजसः धृतराष्ट्रो
महीपालश्चिंतामगमदातुरः १ तत आहूय मंत्रज्ञं राजशास्त्रार्थवित्तमं कणिकं मंत्रिणां श्रेष्ठं धृतराष्ट्रोब्रवीद्वचः २
धृतराष्ट्र उवाच उत्सिक्ताः पांडवा नित्यं तेभ्योसूये द्विजोत्तम त त्रमे निश्चिततमं संधिविग्रहकारणम् कणिक त्वं समा
चक्ष्व करिष्ये वचनं तव ३ वैशंपायन उवाच स प्रसन्नमनास्तेन परिपृष्टो द्विजोत्तमः उवाच वचनं तीक्ष्णं राजशास्त्रार्थ
दर्शनं ४ शृणु राजन्निदं तत्र प्रोच्यमानं मयानघ न मेभ्यसूयां कर्तव्या श्रुत्वैतत्कुरुसत्तम ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥

रन्यतरप्रयोजकं संधिविग्रहकारणं तन्मामाचक्ष्व ३ ४ ब्राह्मणोपंतीक्ष्णमेवोपायं वदतीति प्रसक्ताभ्यसूयापाकार्येत्याह नमेइति ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥

ति २ मलर्व २ ववि २

आ० २५१ भीमसेनदुर्योधनयोरर्जुनकर्णयोश्च वैरस्याचिकित्स्यत्वादसंभावनीयं संधिं त्यक्त्वा विग्रहमेवाश्रित्याह नित्यमिति उद्यतो न तु द्विष्टो दंडो येन स तथा अपकृष्या

न भीषयेदेव न तु छिंद्यात् न वा उपद्रवेत् तैर्भावः समेषु नित्यं विवृतपौरुषः स्यात् समानत्वे स्वबलसंपादनस्यादेवेत्यर्थः उत्कृष्टेषु अछिद्रः स्यात् स्वस्य न्यूनत्वे

कोशबलादिकं ते यथा न जानंति तथा स्थेयं छिद्रदर्शी न्यूनानामंत्यति हलद्देशावच्छिन्नत्वादीनि छिद्राणि तद्दर्शी स्यात् तथाभूतान्वा चतरे वैरमनुसरत्य शत्रुं हन्या

दित्याह परेषां विवरानुग इति ६ अस्य श्लोकस्याद्यपादं व्याचष्टे नित्यमिति ७ तस्यैवोत्तरार्धं व्याचष्टे नास्येति अंगानि सहायसाधनोपायादीनि गूहेत् तसे

दे १

नित्यमुद्यतदंडः स्यान्नित्यं विवृतपौरुषः अछिद्रश्छिद्रदर्शी स्यात्परेषां विवरानुगः ६ नित्यमुद्यतदंडाद्धि भृशमुद्विजते जनः त

स्मात्सर्वाणि कार्याणि दंडेनैव विधारयेत् ७ नास्य छिद्रं परः पश्येच्छिद्रेण परमन्वियात् गूहेत्कूर्म इवांगानि रक्षेद्विवरमात्म

नः ८ नासम्यक्कृतकारी स्यादुपक्रम्य कदाचन कंटको ह्यपि दुश्छिन्न आस्रावं जनयेच्चिरं ९ वधमेव प्रशंसंति शत्रूणामप

कारिणां सुविदीर्णं सुविक्रांतं सुयुद्धं सुपलायितं आपद्यापदि काले च कुर्वीत न विचारयेत् १० ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

प १

हरण्यात् तथा चैनमगणयन् शत्रुछिद्रैरेवांगैः प्रहर्तव्य इति भावः आत्मनो विवरं रक्षेत् तत्र हेतुः ८ तथा स्वयं असम्यक्कृतकार्त्वेन हतं तन्निष्पादितं कार्यं तेनाक

रणशीलः स्यात् शत्रुशेषं नावशेषयेदित्यर्थः तत्र दृष्टांतः कंटक इति दुश्छिन्नः अर्धछिन्नः आस्रावं व्रणं ९ उपसंहरति वधमिति कथं वधः कर्त शां० २५१

व्य इत्याह सुविदीर्णमिति सुविक्रांतमपि शत्रुं काले आपदि आपत्त्यालक्ष्मसु विदीर्णं विनष्टं कुर्वीत तथा सुयुद्धमपि शत्रुं आपदि काले सुपलायितं

कुर्वीत यस्य च भावेन भावलक्षणमिति सप्तमी आपदा त्वोर्विदारणकाले लक्षणीय इत्यर्थः आपदि आपदीति द्वित्वं [illegible] पदात् शत्रोरापन्नदानेदेनक

र्मणं न तु अनुबंधादिकं सैन्यात्यादिकं वा विचारयेत् सार्धश्लोकः १०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मध्यमं प्रत्येवमुक्त्वा ऽधमो विनोपेक्षणीय इत्याह नावहेय इति आश्रयो दुर्गादिः इंधनं अग्नेः तस्य संश्रयात् बलात् ११ आश्रयाभावे तु स किं कुर्यात्तत्राह अंध इति स
हि अंधवेलायां शत्रौ अंधं तु तिमिरे क्लीवे इति मेदिनी सामर्थ्य प्रतिघातसमये अंधः हीनोपकरणः स्यात् भवेत् शत्रुं त्यक्त्वा शत्रु शरणमेतीत्यर्थः वाधिर्यमपि वा
आश्रयेतानदानीं धिक्कृतोपि आश्रकतया देवतल्लत्वा कुमेत आयं शत्रुः चापं तृणमंतरा व्यवनिः प्रयोजनं कुर्यात् तत्र धर्मं सत्काश त्रुगहे भिक्षामु गपिसादित्यर्थः न
नु सिद्धस्तर्हि पुरुषार्थः [illegible] इति चेत्तत्राह शयीत मृगशायिकां मृगहंतुः शय्यां शयीत शेते यथा व्याधो मृगान् विश्वासयित्वा मारयति तथा विश्वस्तेषु चरेषु प्रहर
ति एवं हंतुमेवाकारं गोपयतीत्यर्थः १२ उपसंहरति सांत्वेति तु तस्मात् तमेव कपटेन वशे स्थितं स्वयमपि सांत्वादिना विश्वास्य हन्यादित्यर्थः १३ बलाधिकमु

द्वितीये

अपसं१

नावहेयो रिपुस्तावत् दुर्बलोपि कथंचन अल्पोप्यग्निर्वनं हन्ति स्नेहस्तौ श्रयात् ११ अंधः स्यादंधवेलायां वाधिर्यमपि चाश्रयेत् कु
र्यात्तृणमयं चापं शयीत मृगशायिकां १२ सांत्वादिभिरुपायैस्तु हन्याच्छत्रुं वशे स्थितं दयानतस्मिन् [illegible] कर्तव्या शरणागत
इत्युत १३ निरुद्विग्नो रिपुर्भवति न रुतां ज्ञापयेत् भयं हन्यात् मित्रैर्दानेन तथा पूर्वोपकारिणं १४ हन्यात् त्रीन्त्वेच स प्रेति परपक्ष
स्य सर्वशः मूलमेवादितश्छिद्यात् परपक्षस्य नित्यशः ततः सहायास्तस्य ज्ञात्वा सर्वांश्च तदनंतरं १५ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दिश्याह हन्यादिति अमित्रं सह तशत्रुं दायादं दानेन तत्परिचारकान्वशीकृत्य विषाद्युपायैर्हन्यात् तत्र यथा संप्रतिदासभृत्तमपि पूर्वोपकारिणं हन्यादे
वेत्युक्तं भवति १४ तत्रोपायमाह हन्यादिति परपक्षस्य कृत्स्नान् त्रीन् ऐश्वर्यमंत्रोत्साहान् ऐश्वर्यं तदाय दुर्गादि घाः मंत्रं चारैः उत्साहमामृद्धारतेजो वधे
न तथा पंचैते तत्पायो वराज्यो द्रूशनीया इति भावः तथा पंच अमात्यराष्ट्रदुर्गाणि कोशो दंडश्च पंचमः इति प्रकृतिपंचकहननेन शत्रोरैश्वर्यभ्रंशो भवती
त्यर्थः दंडोत्र सैन्यं साम्नादानेन भेदेन दंडेन उद्बंधनेन वा विषेण वह्निना वापि प्रहरेत् पंच निरस्येदित्याह संप्रेति उद्बंधनं प्रमत्तस्य पाशेन मारणं यद्वा उद्बंधनादिना
मूलं शत्रुमेव नाशयेत् अन्यथा नतां बलादिहानात् कृपा भेदपित्वा विषादिना नाशयेत् किमिंतरैरित्याह मूलमेवेति १५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

पत्रे४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० २५२

१६ एकाग्रः एकः शत्रुवैरंस्त्र ग्राः ह षि गोवा योयस्य तादृशः स्यात् अन्यत्र मनो न दध्यात् [illegible]तो न दध्यात् अविहतो गुप्तांगः विवरदर्शकः परछिद्रद्रष्टेत्यर्थः
नित्योद्विग्नः विश्वासं हित्वा क्वचिदपि निश्चिन्तो न भवेदित्यर्थः दर्शक इति क्रियायां क्रियार्थायां वा ण्वुल् १७ दंभादिनापि शत्रुर्जेय इत्याह अग्न्याधानेनेति १८ अं
कुश[illegible] वृत्तपरविस्ताकर्षणां शौचमग्न्याधानादि[illegible] अत्रैष्यातः आनाम्येति आनामयित्वा एतत्प्रयोजनमाह फलार्थ इति फलं शत्रुवधः प्रसिद्धं वा १९ से

अंकुश ६१ पंक्ति ३

छिन्नमूले ह्यधिष्ठाने सर्वे तज्जीविनो हताः कथं नु शाखास्तिष्ठेरन् छिन्नमूले वनस्पतौ १६ एकाग्रः स्यादविहतो नित्यं विवरदर्शकः
राजन्नेवं सपत्नेषु नित्योद्विग्नः समाचरेत् १७ अग्न्याधानेन यज्ञेन काषायेण जटाजिनैः लोकान्विश्वासयित्वैव ततो लुंपेद्यथा
वृकः १८ अंकुशं शौचमित्याहुरर्थानामुपधारणे आनाम्य फलितां शाखां पक्वां प्रशातयेत् फलार्थोऽयं समारंभो लोके पुं
सां विपश्चितां १९ वहेदमित्रं स्कंधेन यावत्कालस्य पर्ययः ततः प्रत्यागते काले भिंद्याद्घटमिवाश्मनि २० अमित्रो न वि
मोक्तव्यः कृपा न तस्मिन् कर्त्तव्या हन्यादेवापकारिणं २१ हन्यादमित्रं सांत्वेन तथा दानेन वा पुनः तथैव भेददंडाभ्यां सर्वो
पायैः प्रशातयेत् २२ धृतराष्ट्र उवाच कथं सांत्वेन दानेन भेदैर्दंडेन वा पुनः अमित्रः शक्यते हंतुं तन्मे ब्रूहि यथा तथं २३
कणिक उवाच शृणु राजन्यथा वृत्तं वने निवसतः [illegible] पुरा जंबुकस्य महाराज नीतिशास्त्रार्थदर्शिनः २४ अथ क
श्चित्कृतप्रज्ञः सृगालः स्वार्थपंडितः सखिभिर्न्यवसत्सार्द्धं व्याघ्राखुवृकबभ्रुभिः २५ तेऽपश्यन्विपिने तस्मिन्बलिनं मृगयूथपं
अशक्ता ग्रहणे तस्य ततो मंत्रममंत्रयन् २६

वयानिर्दयत्वेन शत्रुं हन्यादित्याह वहेदिति द्वाभ्यां २० २४ बभ्रुर्नकुलः मृगयूथपं महान्तं हरिणं २६ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥

आ० २५२

मूषिकेणाश्रांईषद्वष्ठितैः २६ ३३ मृगराजस्यव्याघ्रस्य ३४ ३८ गंगागरवदुःपर्चव्याघ्रामिषलात ३९ ४२ वलंपनंगात्रसंकोचनंवर्त्मांतरेण

जंबुकउवाच असकृद्घततोघेषरुतंव्याघ्रवनेत्वया एवादिजवसंपन्नोवुद्धिशालीनशक्यते २७ मूषिकोस्यशयानस्यचरणौभ
क्षयतांगः अथैनंमदष्ठितैःपादैर्व्याघ्रोगत्वातवैततः २८ ततोवैभक्षयिष्यामःसर्वेमुदितमानसाः जंबुकस्यतुतद्वाक्यंतथाचक्रुः
समाहिताः १९ मूषिकाभक्षितैःपादैर्मृगंव्याघ्रोवधीत्तदा २९ दृष्ट्वैवचेष्टमानंतुभूमौमृगकलेवरं स्नात्वागच्छतभद्रंवोरक्षा
मीत्याहजंबुकः ३० शृगालवचनात्तेपिगताःसर्वेनदीततः सचिंतापरमोभूत्वातस्थौतत्रैवजंबुकः ३१ अथागतागमत्पूर्वंतु
स्नात्वाव्याघ्रोमहावलः ददर्शजंबुकंचैवचिंताकुलितमानसं ३२ व्याघ्रउवाच किंशोचसिमहाप्राज्ञत्वन्नोवुद्धिमतांवरः
अशित्वापिशितान्यद्यविहरिष्यामहेवयं ३३ जंबुकउवाच शृणुमेत्वंमहावाहोयद्वाक्यंमूषिकोब्रवीत धिग्बलंमृ
गराजस्यमयाद्यायंमृगोहतः ३४ मद्वाहुवलमाश्रित्यतत्प्रिमघगमिष्यति गर्जमानस्यतस्यैवमत्तोभक्ष्यंनरोचये ३५
व्याघ्रउवाच ब्रवीतियदिसद्येवंकालेह्यस्मिन्प्रवोधितः स्ववाहुवलमाश्रित्यहनिष्ये हं वनेचरान ३६ जंबुकउवाच
स्वादिष्येतत्रमांसानिइत्युक्त्वाप्रस्थितोवनं एतस्मिन्नेवकाले[illegible]तुमूषिकोप्याजगाम ह तमागतमभिप्रेत्यसृगालो
प्य[illegible]ब्रवीद्वचः ३८ जंबुकउवाच शृणुमूषिकभद्रंतेनकुलोयदिहाब्रवीत मृगमांसंनखादेवंगरमेतन्नरोचते ३९
मूषिकंभक्षयिष्यामितद्भवाननुमन्यतां तच्छ्रुत्वामूषिकोवाक्यंसंत्रस्तःप्रगतोविलं ४० ततःस्नात्वासवैतत्राजगाम
वृकोनृप तमागतमिदंवाक्यमब्रवीज्जंबुकस्तदा ४१ मृगराजोहिसंकुद्धोनतेसाधुभविष्यति सकलत्रस्त्विहायातिकुरुष्वय
दनंतरं ४२ एवंसंचोदितस्तेनजंबुकेनततस्तृकः ततोवलुंपनंकृत्वाप्रयातःपिशितासनः ४३ ॥ ७ ॥ ७ ॥

गमनमित्यर्थः ४३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४८ भयेनेति अत्र व्याघ्रस्य सामान्य आख्वृकयोर्भीपाद्वृषप्रदर्शनेन नकुलस्य ओजसा सामप्रयोग इति बुद्धिभेदः ॥४९ हन्तव्या इति पाठे पि छेत्तव्या इत्येवार्थः ॥ हिं सायमि
आ० २५३ तस्य स्वरूपं भूतिवर्द्धन इति पाठे भूतिमिच्छतः ५० उग्रो जिगीषुः तस्योपायतर्या अन्तो चेत् अदानयोर्मृदुना शत्रू सामवर्द्धने आदाने च काला हाया मिति मेदिनी ५१

एतस्मिन्नेव काले तु नकुलोऽप्याजगाम ह तमुवाच महाराज नकुलं जंबुको वने ५४ स्वबाहुबलमाश्रित्य निर्जितास्ते पलायिता मम
दत्वा ति युद्धं त्वं भुङ्क्ष्व मांसं यथेप्सितं ५५ नकुल उवाच मृगराजो वृकश्चैव बुद्धिमानपि मूषकः निर्जिता यत्त्वया वीरास्तस्माद्वीर
तरो भवान् ५६ न त्वयाप्युत्सहे योद्धुमित्युक्त्वा सोऽप्युपागमत् ५६ कणिक उवाच एवं तेषु प्रयातेषु जंबुको हृष्टमानसः
खादति स्म तदा मांसमेकः सन्मन्त्रनिश्चयात् एवं समाचरन्नित्यं सुखमेधेत भूपतिः ५८ भयेन भेदयेद्भीरुं शूरमंजलिकर्म
णा लुब्धमर्थप्रदानेन समं न्यूनं तथौजसा ५९ एवं ते कथितं राजञ्छृणु चाप्यपरं तथा पुत्रः सखा वा भ्राता वा पि
ता वा यदि वा गुरुः रिपुस्थानेषु वर्त्तंतः कर्त्तव्या भूतिवर्द्धनाः शपथेनाप्यरिं हन्यादर्थदानेन वा पुनः ५० वि
षेणामायया वापि नोपेक्षेत कथंचन उभौ चेत्संशयोपेतौ श्रद्धावांस्तत्र वर्द्धते ५१ गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः
उत्पथप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनं ५२ क्रुद्धोऽप्यक्रुद्धरूपः स्यात्स्मितपूर्वाभिभाषिता न चाप्यन्यमपध्वंसेत्कदाचि
त्कोपसंयुतः ५३ प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहरन्नपि भारत प्रहृत्य च कृपायीत शोचेत च रुदेत च ५४ आश्वासयेच्चा
पि परं सांत्वधर्मार्थवृत्तिभिः अथास्य प्रहरेत्काले यदा विचलिते पथि ५५ अपि घोरापराधस्य धर्ममाश्रित्य तिष्ठतः स
हि प्रच्छाद्यते दोषः शैले मेघैरिवासितैः ५६ रा० २५३

ननु ज्येष्ठाय पि पितरः कथं हंतव्य इत्याशंक्याह गुरोरिति अवलिप्तस्य भ्रान्त बलेन गर्वितस्य राज्यं पांडोरन्या समं तमित्यजानतो राज्य लब्धस्य शास
नं कार्यमेव ५२ अपध्वंसेत कुत्सयेत ५३ ५४ अस्य शत्रुविचलिते विचले सति ५५ ५६ ॥ ५७॥ ५८ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र१

अनुप्राप्तवधः शीघ्रं हंतुमिष्टः चौरादिः अधनाः दरिद्राः संतो नास्ति कार्पण्यं लोकस्य द्वारादिना तान् चौरांश्च एवं धर्मे पक्षपातं प्रदर्शयेदित्यभिप्रायः ५७ प्र
तिबिंब अधघातीत्यं तं विश्वस्य हननशीलः ती सारंधो निमग्नकं गाढं प्रहरेत् यथा पुनर्नोन्मज्जेदित्यर्थः ५८ योन्यं हंतुमिच्छति तमन्योपि जिघांसती
ति स्वयमशंकितेभ्यः इति ५९ सर्वत्रशंकावतः किमपि कार्यं न सिध्यतीत्याशंकाहनेति ६० सुविहितः सम्यक् परीक्षितः ६१ उद्यानादिस्थाने

स्वेनवासवे१

ग१

यः स्यादनुप्राप्तवधस्तस्यागारं प्रदीपयेत् अधनान्नास्तिकांश्चौरान्विषयेत ५७ प्रसुप्तान्नासनाद्येन संप्रदानेन केनचित्
प्रतिबिम्बः अधघातीस्यात्तीक्ष्णाद्यैर्निमग्नकः ५८ अशंकितेभ्यः शंकेत शंकितेभ्यश्च सर्वशः अशंकिताद्भयमुत्पन्नमपि
मूलं निकृंतति ५९ न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत् विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृंतति ६० चारः
सुविहितः कार्य आत्मनश्च परस्य वा पाखंडास्तापसादींश्च परराष्ट्रेषु योजयेत ६१ उद्यानेषु विहारेषु देवतायतनेषु च पा
नागारेषु रथ्यासु सर्वतीर्थेषु चाप्यथ चत्वरेषु च कूपेषु पर्वतेषु वनेषु च समवायेषु सर्वेषु सरित्सु च विचारयेत ६३ वाचाम
घं विनीतः स्यात् हृदयेन तथा क्षुरः स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात्सृष्टो रौद्रेण कर्मणा ६४ अंजलिं शपथं सांत्वं शिरसा पाद
स२ अ३ वंदनं आशाकरणमित्येवं कर्तव्यं भूतिमिच्छता ६५

षु ये समवायाः जनसमूहास्तेषु तीर्थेषु मंत्री पुरोहितश्चैव युवराजश्च भूपतिः पंचमो द्वारपालश्च षष्ठोंतर्वंशिकस्तथा कारागाराधि
कारी च सप्तमः संचयकृत्तथा कृत्याकृत्येषु चार्थानां नवमो विनियोजकः प्रदेष्टा नगराध्यक्षः कार्यनिर्माणकृत्तथा धर्माध्यक्षः सभाध्यक्षो दंडपाल
स्त्रिपंचमः षोडशो दुर्गपालश्च तथा राष्ट्रांतपालकः अटवीपालकांतानि तीर्थान्यष्टादशैव तु इति नीतिशास्त्रोक्तेषु विचारयेत् तच्चारद्वारा शत्रुवि
कीर्षितुमिति शेषः ६२ ६४ आशाकरणं तु भयं धनादिकं दास्य इत्यस्याप्रलोभनं भूतिमिच्छता भूतिकामस्यैवेतदुचितं न परलोककामस्ये
पा२ त्यर्थः ६५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अस्मिन्नर्थे नीतिशास्त्रीयं श्लोकद्वयमुपक्रम्य कामाह स पुष्पित इति पुष्पितः स्याद्वैनैव फलान्यदर्शयेत तत्रफलेदर्शिनः स्यप्राप्तावपि विघ्नयोजयेत प्राप्तमप्यप्राप्तवत
आमः पक्वमिव पत्नाति के न तनवजीर्येत धनव्ययेन शत्रुस्योषयिताहीयेत ६६ एवं नानोपायैः शत्रुप्रताडितमुक्तानी तिमाह त्रिवर्ग इति त्रिवर्गे धर्मार्थकामे षु त्रिविधा त्रि
अ॰ प्रकारापीडा एकैकेन प्रकारेणापी ड्यत इत्यर्थः तथा अनुपश्चाद्बध्यत इत्यनुबंधः फलं तदपितथैव त्रिविधं शुभं पीडास्तन्नशुभाः त्रिवर्गपरस्परापीडया
२५४ सेवेतेत्यर्थः ६७ तत्र पीडामाह धर्ममिति धर्ममतं त्यं तं विचरतः पुंसः द्वाभ्यामर्थकामाभ्यां धनव्ययब्रह्मचर्यापद्धिभ्यां पीडाचिन्तैकल्पं भवति सापि

सपुष्पितः स्यादफलः फलवान्स्याद्दुरारुहः आमः स्यात्पक्वसंकाशो न च जीर्येत कर्हिचित ४६ त्रिवर्गे त्रिविधा पीडा ह्यनु
बंधस्तथैव च अनुबंधाः शुभा ज्ञेयाः पीडास्तु परिवर्जयेत ६७ धर्मं विचरतः पीडा स्यापि द्वाभ्यां नियच्छति अर्थं स्यार
र्थलुब्धस्य कामं स्यातिप्रवर्तिनः ६८ अगर्वितात्मा युक्तश्च सांत्वयुक्तोनसूयितः अवेक्षितार्थः शुद्धात्मा मंत्रयीत
द्विजैः सह ६९ कर्मणा येन तेनैव मृदुना दारुणेन च उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत ७० न संशयमनारुह्य नरो भ
द्राणि पश्यति संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ४७

सर्पोधर

पुंसः पीडा धर्मं नियच्छति निगरस्तातिकर्तुः पीडेव धर्मपीडेत्यर्थः अर्थं चाप्यर्थलुब्धस्य कामं चातिप्रवर्तिन इति व्याख्येयं लुब्धस्यार्थं विचरतः पु रा॰
सः द्वाभ्यां काम धर्माभ्यां पीडिताभ्यां पीडा भवतीति सापि पीडार्थं नियच्छति एवमतिप्रवर्तिनः काममं विचरतः पुंसो द्वाभ्यां धर्मार्थाभ्यां पीडा २५४
भवति सापि डा कामं नियच्छतीति योज्यं अर्थस्यकामस्येतिपाठे कर्मणि षष्ठ्यौ ६८ ६९ समर्थो धर्ममाचरेदित्यनेन एवौक्तं सर्वकोऽद्रयादिकं त्रा
पद्येव कार्यं नान्यथेत्युक्तं ७० संशयं प्राणसंकटं ७१ ७१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दि ना १.

परिभवेत्तशोके नतमतीतेन नलराला घाख्यानेन अनागतेन कालांतरेतवश्रेयो भविष्यतीत्याशाप्रदर्शनेन पंडितं प्रत्युत्पन्नेन वर्त्तमानेन धर्मोपात्सांत्वयेत ७२ संक्षिप
कं निरस्ति यो रिरोति ७३ मंत्रेति परचारेभ्यो मंत्रस्य रक्षनेन आकारस्य क्रोधाद्यावेशस्य चगरक्षनेन कर्त्तव्यस्त्वयं चचारप्रधानः स्यादित्यर्थः ७४ दंडस्यैव प्राधा
न्यं प्राह नाछित्वेति ७५ विग्रहकालमाह कर्षितमिति अघासकमनाहार ७६ नार्थिक इति संगातं सख्यं कार्येषु सावशेषेषु कार्यिणः स्ववशेति ष्ठे दिय

सह छा १

यस्य बुद्धिः परिभवेत्तमतीतेन सांत्वयेत् अनागतेन दुर्बुद्धिं प्रत्युत्पन्नेन पंडितं ७२ यो रिणां संक्षापश्यपीते रूत्स्यवत्
स वक्राग्रे पथा सुप्तः पतितः प्रतिबुध्यते ७३ मंत्रसंवरणो यत्नः सदा कार्यो नरपता आकारमभिरक्षेत्तचारेणा
श्लो ४ प्यनुपालितः ७४ नाछित्वा परमर्माणि नाकृत्वा कर्म दारुणं नाहत्वा मत्स्यघातीव प्राप्नोति महतीं श्रियं ७५ कर्षि
तं व्याधितं क्लिन्नमपानीयमघासकं परिविश्वस्तमंदं च प्रहर्त्तव्यमरोर्बलं ७६ नार्थिकोर्थिनमभ्येति कृतार्थेनमभ्येति
कृतार्थेनास्ति संगतं तस्मात्सर्वाणि साध्यानि सावशेषाणि कारयेत् ७७ संग्रहे विग्रहे चैव यत्नः कार्यो नरपता उत्सा
हश्चापि यत्नेन कर्त्तव्यो भूतिमिछता ७८ नास्य कृत्यानि बुध्येरन्मित्राणि रिपवस्तथा आरब्धान्येव पश्येरन् सुपर्यवसि
तान्यपि ७९ भीतवत्संविधातव्यं यावद्भयमनागतं आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्त्तव्यमभीतवत् ८० दंडेनोपनतं श
त्रुमनुगृह्णाति यो नरः समृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरीयथा ८१ अनागतं हि बुध्येत यच्च कार्यं पुरःस्थितं न तु बुद्धि
क्षयात्किंचिदतिक्रामेत्प्रयोजनं ८२

नारायंतो अन्यथा नारायंतीत्यर्थः ७७ संग्रहे सहायादीनां विग्रहे रिपुभिः साई ७८ ७९ संविधातव्यं प्रतिकर्त्तव्यं ८० दंडेनोपनतं वशीकृतं अनुगृह्णाति धन
मानादिना अश्वतरी अश्वात् गर्दभसंकीर्णजातिः ८१ अनागतं कार्यं बुध्येत बुध्येत च तत्र तत्र गुणा कुर्यादित्यर्थः पुरःस्थितं वर्त्तमानं बुद्धिक्षयात् अनवधारणात् ८२

देशाद्यनुगुणात्कालाद्धोपि कर्त्तव्यः नत्वलंसो भवेत दैवं प्राक्तनं कर्म पंथर्मादयस्तत्प्रयत्नो विमर्श्य ८३ तेषां मध्ये नैश्रेयसो श्रेयोहेतुरुपस्थितिनिश्चयः ८४ वाल आत्मोपि ८५
 देशाद्यनुगुणात्कालाद्धोपि कर्त्तव्यः नत्वलंसो भवेत दैवं प्राक्तनं कर्मपि पंथर्मादयस्तत्प्रयत्नो विमस्य ८३ तेषामध्ये नैश्रेयसौश्रेयो हेतुरुपस्थितिनिश्चयः ८४ वालः आत्मोपि ८५
 आत्मानं संधुरूपमिति महापादिनावर्द्धयति संचयमिधनानोपदेशतत्त्रणां ८६ आशांकालवतीद्याद्धित्स्यः प्राक्दर्शितात्या आशांत्यजनदानत्यमाशामेवप्रदापयेदिति दूषं

दत्ताहश्चापि यत्नेन कर्त्तव्यो भूतिमिच्छता विमृश्य देशकालौ च दैवं धर्मादयस्त्रयः ८३ नैःश्रेयसौ तु तौ ज्ञेयौ देशकालाविति स्थितिः
दत्ताहश्चापि यत्नेन कर्त्तव्यो भूतिमिच्छता विमृश्य देशकालौ च दैवं धर्मादयस्त्रयः ८३ नैःश्रेयसौ तु तौ ज्ञेयौ देशकालाविति स्थितिः ८४ तालवत्कुरुते मूलं वालः शत्रुरुपेक्षितः गहने शिशिरे वात्र यथा वह्निः संजायते महान् ८५ अग्निस्तोकमिवात्मानं संधुक्ष्य ८६ आशां कालवतीं कुर्यात्कालं विघ्नेन योजयेत् विघ्नं निमित्ततो ब्रूयात्
यति यो नरः स वर्द्धमानो ग्रसते महान्तमपि संचयं ८६ आशां कालवतीं कुर्यात्कालं विघ्नेन योजयेत् विघ्नं निमित्ततो ब्रूयात्
निमित्तं वापि हेतुतः क्षुरो भूत्वा हरेत्प्राणान्निशितः कालसाधनः प्रतिच्छन्नो लोमहारी द्विषतां परिकर्त्तनः ८८ पाण्डवेषु
तथान्यायमन्येषु च कुरूद्वह वर्त्तमानो न मज्जेस्त्वं तथा कृत्यं समाचर ८९ सर्वकल्याणसंपन्नो विशिष्ट इति निश्चयः त
स्मात्त्वं पाण्डुपुत्रेभ्यो रक्षात्मानं नराधिप ९० भ्रातृव्या बलिनो यस्मात्पाण्डुपुत्रा नराधिप पश्चात्तापो यथा न स्या
त्तथा नीतिर्विधीयतां ९१ वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा संप्रतस्थे कणिकः स्वगृहं ततः धृतराष्ट्रोपि कौरव्यः
शोकार्त्तः समपद्यत ९२ इत्यादिपर्वणि कणिकवाक्यं ॥ ॥ छ ॥

तिकालवर्त्तीं दीर्घां विषमत्तां निमित्ततः हेतुतः तमपि देशत्वं तरेण ८७ क्षुरः क्षुरवन्निशितस्तीक्ष्णः अनिर्दयः अतिपावत्यपदे शाशो ग्रो क्रोढः कालसाधनः छिद्रकालापेक्षः पदे
कालत्वोह्यपादानकः प्रतिच्छन्नो रूपशयः पदे चर्म पुटच्छन्नः लोमहारी अनुलोमसंत्राहोपदे लोमच्छेदकलोमहारीति पाठे पिता वेवार्थौ ८८ ८९ कल्या
णौ धनपुत्रराज्यादिभिः संपन्नः विशिष्टः कुलशीलबलादिभिः श्रेष्ठः ९० ९२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देशागवत ततः १ अनुज्ञाप्य दत्त्वा २ इंगितं चेष्टितं तेन भावं चित्ताभिप्रायं जानातीति इंगितभावज्ञः आकारेण च नेत्रादिविकारेण यथाहुः नेत्रवक्त्रविकारेण ज्ञायतेंत
र्गतं मन इति। विदितवेद्यं ज्ञातं तत्त्वं आत्मा चित्तं यस्य ४ यंत्रं महत्स्वपि वातेषु जलाशये नौकासंभकं तोहत्तालं लमयं सामुद्रिकप्रसिद्धं एवंयंत्ताकावती नौ चीपुनावेगे

वैशंपायन उ० व ततः सुबलपुत्रस्तु राजा दुर्योधनश्च ह दुःशासनश्च कर्णश्च दुष्टमंत्रममंत्रयन् १ ते कौरव्यमनुज्ञाप्य धृतराष्ट्रं नराधिपं द
हने तु सपुत्रायाः कुंत्या बुद्धिमकारयन् २ तेषामिंगितभावज्ञो विदुरस्तत्त्वदर्शिवान् आकारेण च तं मंत्रं बुबुधे दुष्टचेतसां ३ ततो विदि
तवेद्यात्मा पांडवानां हिते रतः पलायने मतिं चक्रे कुंत्याः पुत्रैः सहानघ ४ ततो वातसहां नावं यंत्रयुक्तां पताकिनीं ऊर्मिक्षमां दृढां कृत्वा
कुंतीमिदमुवाच ह ५ एष जातः कुलस्यास्य कीर्तिवंशप्रणाशनः धृतराष्ट्रः परीतात्मा धर्मं त्यजति शाश्वतं ६ इयं वारिपथे युक्ता तरंग
पवनक्षमा नौर्यया मृत्युपाशात्त्वं सपुत्रा मोक्ष्यसे शुभे ७ तच्छ्रुत्वा व्यथिता कुंती पुत्रैः सह यशस्विनी नावमारुह्य गंगायां प्रययौ
भरतर्षभ ततो विदुरवाक्येन नावं विक्षिप्य पांडवाः धनं चादाय ते ईत्तमरिष्टं प्राविशन्गहनं ९ निषादीं पंचपुत्रां तु जातुषे तत्र वेश्मनि
कारणाभ्यागतां दग्धां सह पुत्रैरनागसां १० स च म्लेच्छाधमः पापो दग्धस्तत्र पुरोचनः वंचिताश्च दुरात्मानो धार्तराष्ट्राः सहानुगाः ११ अ
विज्ञाता महात्मानो जनानामक्षतास्तथा जनन्या सह कौंतेया मुक्ता विदुरमंत्रिताः १२ ततस्तस्मिन्पुरे लोका नगरे वारणावते दृष्ट्वा जतुगृहं द
ग्धमन्वशोचन्त दुःखिताः १३ प्रेषयामास राजानं यथावृत्तं निवेदितुं १४

न ऊर्मिभिः दरयितुं शक्यां मत उक्तं पताकिनी ऊर्मिसहां मागेति ५ परीतात्मा विपरीतबुद्धिः परीगतो ममताक्रांत आत्मा चित्तं यस्येति वा ६ ७ नावमारुह्य तत्र यथा विक्षिप्य जतुगृहे स्वदा
होमाभ दृष्ट्वा विलमार्गेण वारणावतं त्यक्त्वा गंगातीरं प्राप्य अनंतरं ८ निर्विघ्नं ९। १४
अरिष्टं

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२५६

न्दुरेणाकणिकेनउपसंहितंउपदिष्टं १९ प्राणाधिकंबलाधिकं २० २१ यथागतंपथ्योपस्थितंतथैवप्रतिचक्रुः २२ राज्यप्राप्तिंराज्यमोपपन्नं २४ प्रज्ञाचक्षुरंधःअमनएवा

संवृत्तस्तेमहाकामःपांडवान्स्ववानपि सकामोभवकौरव्यमुंत्वाराज्यमपुत्रकः २५ तच्छ्रुत्वाधृतराष्ट्रस्तुसहपुत्रेणशोचयन् प्रेमकार्याणिचतथाच
कारसहबांधवैः पांडवानांतथाव्हत्ताभीष्मश्चकुरुसत्तम २६ जनमेजयउ च पुनर्विस्तरशःश्रोतुमिच्छामिद्विजसत्तम दाहंजतुगृहस्यैवपांडवा
नांचमोक्षणं २७ सुनृशंसमिदंकर्मतेषांक्रूरोपसंहितं कीर्तयस्वयथावृत्तंपरंकौतूहलंमम २८ वैशंपायनउवाच शृणुविस्तरशो
राजन्वदतोमेपरंतप दाहंजतुगृहस्यैतत्पांडवानांचमोक्षणं २९ प्राणाधिकंभीमसेनंकृतविद्यं धनंजयं दुर्योधनोलक्ष्यपित्वापर्यतप्यत
पात्तदुर्मनाः २० ततोवैकर्तनःकर्णःशकुनिश्चापिसौबलः अनेकैरभ्युपायैस्तेजिघांसंतिस्मपांडवान् २१ पांडवाश्चापितत्सर्वंप्रतिच॥
क्रुर्यथागतं तद्भावनमकुर्वंतोविदुरस्यमतेस्थिताः २२ गुणैःसमुदितान्दृष्ट्वापौराःपांडुसुतांस्तदा कथयांचक्रिरेतेषांगुणान्संस॥
त्सुभारत २३ राज्यप्राप्तिंचसंप्राप्तंज्येष्ठंपांडुसुतंतदा कथयंतिस्मसंभूयचत्वरेषुसभासुच २४ प्रज्ञाचक्षुरचक्षुष्ट्वाद्धृतराष्ट्रोजने
श्वरः राज्यंनप्राप्तवान्पूर्वंसकथंनृपतिर्भवेत् २५ तथाशांतनवोभीष्मःसत्यसंधोमहाव्रतः प्रत्याख्यायपुराराज्यंनसजातुग्रहीष्यति २६
तेवयंपांडवज्येष्ठंतरुणंवृद्धशीलिनं अभिषिंचामसाध्वद्यसत्यकारुण्यवेदिनं २७ सहिभीष्मंशांतनवंधृतराष्ट्रंचधर्मवित् सपु
त्रंविविधैर्भोगैर्योजयिष्यतिपूजयन् २८ तेषांदुर्योधनःश्रुत्वातानिवाक्यानिजल्पतां युधिष्ठिरानुरक्तानांपर्यतप्यतदुर्मतिः २९ संतप्यमानो
दुष्टात्मातेषांवाचोनचक्षमे ईर्ष्ययाचापिसंतप्तोधृतराष्ट्रमुपागमत् ३०

प ५

नाधिकारात्राज्यंनप्राप्तवानसइदानीमपिपुत्रद्वाराकथंनृपतिर्भवेतानकथमपिद्वारलोपादित्यर्थः २५ २६ सत्यकारुण्यवेदश्रुततद्वंतं २७ ३० ॥ ॥ ॥

राम०
२५६

विरहितमेकाकिनं ३२ आत्मानं च परां च पीडामितिमिथ्यैवोक्तं। राज्ञः पांडवेषु द्वेषमुत्पाद्य पितु राज्यापहरणाद्यापीडां ३३ ज्येष्ठत्वात्प्राप्तमपि ३४ दायाद्यं दायादः पुत्रस्तद्योग्यं राज्यं तस्य पां
डुवस्य ३६ निरयं दुःखं ३७ भावितं वर्द्धितं ९ प्रधानतः प्राधान्येन अर्थवर्गाः धनकोशामात्यस्थानसैन्यमदधीनः १५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

छ

स्व ३

ततो विरहितं दृष्ट्वा पितरं प्रतिमत्सरः। पौरानुरागसंतप्तः पश्चादिदमभाषत ३१ श्रुता मे जल्पतां तात पौराणामशिवा गिरः त्वामनादृत्य भीष्मं च पतिमिच्छंति पांडवं म
तमेतच्च भीष्मस्य न च राज्यं बुभुक्षति अस्माकं तु परां पीडां चिकीर्षंति पुरे जनाः ३३ पितृतः प्राप्तवान् राजन् पांडुरात्मगुणैः पुरा त्वमंधगुणसंयोगान्नाप्राप्तं राज्यमाप्तवान्
३४ स एष पांडोर्दायाद्यं यदि प्राप्नोति पांडवः तस्य पुत्रो ध्रुवं प्राप्तस्तस्यस्यापि चापरः ३५ ते वयं राजवंशेन हीनाः सह सुतैरपि अवज्ञाता भविष्यामो लोकस्य जगती
पते ३६ सततं निरयं प्राप्ताः परपिंडोपजीविनः न भवेम यथा राजंस्तथा नीतिर्विधीयतां ३७ यदि त्वं हि पुरा राजन्निदं राज्यमवाप्तवान् ध्रुवं प्राप्स्याम च वयं राज्यमप्यवश
जने ३८ इत्यादिपर्वणि जातुगृहे वैशंपायन उवाच एवं श्रुत्वा तु पुत्रस्य प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः कणिकस्य च वाक्यानि तानि श्रुत्वा स सर्वशः धृतराष्ट्रो द्विधाचित्तः शो
कार्त्तः समपद्यत १ दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिः सौबलस्तथा दुःशासनचतुर्थास्ते मंत्रयामासुरेकतः २ ततो दुर्योधनो राजा धृतराष्ट्रमभाषत पांडवेभ्यो भयं
न स्यात्तान्विवासयतां भवान् निपुणेनाभ्युपायेन नगरं वारणावतं ३ धृतराष्ट्रस्तु पुत्रेण श्रुत्वा वचनमीरितं मुहूर्तमिव संचिंत्य दुर्योधनमथाब्रवीत
४ धर्मनित्यः सदा पांडुस्तथा धर्मपरायणः सर्वेषु ज्ञातिषु तथा मयि त्वासीद्विशेषतः ५ नास्मै किंचिद्विजानाति भोजनादि चिकीर्षितं निवेदयति नित्यं हि मम राज्यं धृतव्रतः सू
६ तस्य पुत्रो यथा पांडुस्तथा धर्मपरायणः गुणवान् लोकविख्यातः पौराणां सुसंमतः स कथं शक्यतेऽस्माभिरपाकर्तुं बलादितः पितृपैतामहाद्राज्यात्ससहा
हायो विशेषतः ७ भृता हि पांडुनामात्या बलं च सततं भृतं भृताः पुत्राश्च पौत्राश्च पौत्राश्च तेषामपि विशेषतः ते पुरा सत्कृतास्तात पांडुना नागरा
जनाः कथं युधिष्ठिरस्यार्थे न नो हन्युः सबांधवान् ९ दुर्योधन उवाच एवमेतन्मया तात भावितं दोषमात्मनः दृष्ट्वा प्रकृतयः सर्वा अर्थमानेन पूजिताः १०
ध्रुवमस्मत्सहायास्ते भविष्यंति प्रधानतः अर्थवर्गः सहामात्यो मत्संस्थोऽद्य महीपते ११ स भवान्पांडवानाशु विवासयितुमर्हसि मृदुनैवाभ्युपायेन
नगरं वारणावतं यदा प्रतिष्ठितं राज्यं मयि राजन्भविष्यति तदा कुंती सहापत्या पुनरेष्यति भारत धृतराष्ट्र उ० दुर्योधन ममाप्येतत् हृदि संपरिवर्तते
अभिप्रायस्य पापत्वान्नैवं तु विवृणोम्यहं १३ न च भीष्मो न च द्रोणो न क्षत्ता न च गौतमः विवास्यमानान्कौंतेयान न्विछंत्स पकर्हिचित् समा हि कौरवे
याणां वयं ते चैव पुत्रक नैते विषममि पु ई मीयुक्ता मनस्विनः १५ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

छे२ म ३

ज्ञाति षु ८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुविष्टश्चकनिःशोकः २१ अध्यायः ततोप्रकृतयः प्रकृतीः संजहार स्वाधीनाश्चक्रे २ समाजः पशुपतेः एजार्थीमेलकः ५ जातकौतूहला। जातकौतुक दिदृक्षाः ६ ॥ ६४ ॥

नैवयं कौरवेयाणामेतेषां च महात्मनां कथं नैवप्रनीतानां ग्रामजातस्तथा १६ दुर्योधन उवाच मध्यस्थः सततं भीष्मो द्रोणपुत्रो मयि
स्थितः यतः पुत्रस्ततो द्रोणो भविता नात्र संशयः कृपः शारद्वतश्चैव यतस्ते ततो भवेत् द्रोणं च भागिनेयं च न स त्यक्ष्यति कर्हिचित्
१८ क्षत्तार्थबद्धस्त्वस्माकं प्रच्छन्नं संयतः परैः न चैकः स समर्थोस्मान्पांडवार्थे प्रबाधितुं १९ सुविस्रब्धः पांडुपुत्रान्सह मात्रा प्रवा
सय वारणावतमद्यैव यथा यांति तथा कुरु २० विनिद्रकरणं घोरं हृदि शल्यमिवार्पितं शोकपावकमुद्भूतं कर्मणैतेन नाशय
२१ इत्यादिपर्वणि जतुगृहे वैशंपा: ततो दुर्योधनो राजा सर्वाः प्रकृतयः शनैः अर्थमानप्रदानाभ्यां संजहार सहानुजः १
धृतराष्ट्रप्रयुक्तास्ते केचित्कुशलमंत्रिणः कथयांचक्रिरे रम्यं नगरं वारणावतं २ अयं समाजः सुमहान्रमणीयतमो भुवि
उपस्थितः पशुपतेर्नगरे वारणावते ३ सर्वरत्नसमाकीर्णे पुंसां देशे मनोरमे इत्येवं धृतराष्ट्रस्य वचनाच्चक्रिरे कथा
४ कथ्यमाने तथा रम्ये नगरे वारणावते गमने पांडुपुत्राणां जज्ञे तत्र मतिर्नृप ५ यदा त्वमन्यत नृपो जातकौतूहला

इति उवाचैतानेत्य नहापांडवानं विकासुतः ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जातकौतूहलाः। जातकौतुकदिदृक्षाः ६७ सा राज्ञां समर्यादा सात्त्वया अन्वयो वंशः मुकुंतीकाइत्यर्थः सानुपात्रा इति पारे पात्रा मनु विधीयमानाः शिबिकाको शाद्युपस्कर

सर्वे रत्नसमाकीर्णां पुंसां दिष्टां मनोरमे इत्येवं धृतराष्ट्रस्य वचनाच्चक्रिरे कथा ३ कथ्यमाने तथाग्नेयां गारे वारणावते गमने पांडुपुत्राणां जज्ञे तत्र म
तिर्नृप ४ यदा त्वमन्यत नरा यो जातकौतूहला इति ऊचा चेतानेत्यत्र वा पांडवानेविकासुतः ६४ ममैते पुरुषाः नित्यं कथयंति पुनः पुनः रमणी
यतमं लोके नगरं वारणावतं ७ ते तात यदि मन्यध्वमुत्सवं वारणावते सगणाः सान्वयाश्चैव विहरध्वं यथामराः ८ ब्राह्मणेभ्यश्च रत्नानि गा
यनेभ्यश्च सर्वशः प्रयच्छध्वं यथाकाममेदेवा इव सुवर्चसः ९ कंचित्कालं विहृत्यैवमनुभूय परां मुदं इदं वै हास्तिनपुरं सुखिनः पुनरेष्यथ १०
धृतराष्ट्रस्य तं काममनुबुध्या युधिष्ठिरः आत्मनश्चासहायत्वं तथेति प्रत्युवाच तं ११ ततो भीष्मं शांतनवं विदुरं च महामतिं द्रोणं च बाह्लिकं चैव
सोमदत्तं च कौरवं १२ कृपमाचार्यपुत्रं च भूरिश्रवसमेव च मान्यानन्यानमात्यांश्च ब्राह्मणांश्च तपोधनान् १३ पुरोहितांश्च पौरांश्च गांधारीं च य
शस्विनीं युधिष्ठिरः शनैर्दीन उवाचेदं वचस्तदा १४ रमणीये जनाकीर्णे नगरे वारणावते सगणास्तत्र यास्यामो धृतराष्ट्रस्य शासनात् १५ प्रस
न्नमनसः सर्वे पुण्या वाचो विमुंचत आशीर्भिर्बृंहितानस्मान्न पापं प्रसहिष्यते १६ एवमुक्तास्तु ते सर्वे पांडुपुत्रेण कौरवाः प्रसन्नवदना भूत्वा तेन्व
वर्त्तंत पांडवान् १७ स्वस्त्यस्तु वः पथि सदा भूतेभ्यश्चैव सर्वशः मा च वोस्त्वशुभं किंचित्सर्वशः पांडुनंदनाः १८ ततः कृतस्वस्त्ययनो राज्यलाभाय पार्थि
वाः कृत्वा सर्वाणि कार्याणि प्रययुर्वारणावतं १९ इत्यादिपर्वणि जतुगृहे ॥ ॥ ॥ ॥

बृंहिताः ८ १५ प्रसहिष्यते स्प्रष्टुं शक्नोति १६ १७ १८ राज्यलाभाय राज्यों लाभाय १९ अध्यायः ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० २५८

एवं १ २ सत्वं तां तदीयां मदीयां च ३ विश्वासिकतरः। विश्वासेन प्राप्ततरः संधाय मिलित्वा ४ उद्धर [illegible] नस्सलेप ५ ६ रासभेति तद्वत्सत्वा स्वत्तरं गृहं गां ७ महाधनं बहुधनसाध्यं

वैशंपायन उवाच एवमुक्तेषु राज्ञा तु पांडुपुत्रेषु भारत दुर्योधनः परं हर्षमगच्छत्स दुरात्मवान् १ स पुरोचनमेकांतमानीय भरतर्षभ गृहीत्वा दक्षिणे पाणौ सचिवं वा
क्यमब्रवीत् २ ममेयं वसुसंपूर्णा पुरोचन वसुंधरा यथेयं मम तद्वत्ते स तां रक्षितुमर्हसि ३ नहि मे कश्चिदन्योस्ति विश्वासिकतरस्त्वया सहायो येन सं
धाय मंत्रयेयं यथा त्वया ४ संरक्ष तात मंत्रं च सपत्नांश्च ममोद्धर निपुणेनाभ्युपायेन यद्ब्रवीमि तथा कुरु ५ पांडवा धृतराष्ट्रेण प्रेषिता वारणावतं उत्स
वे विहरिष्यंति धृतराष्ट्रस्य शासनात् ६ स त्वं रासभयुक्तेन स्यंदनेनाशुगामिना वारणावतमद्यैव यथा यासि तथा कुरु ७ तत्र गत्वा चतुःशालं ग
हं परमसंवृतं नगरोपांतमाश्रित्य कारयेथा महाधनं ८ शणसर्जरसादीनि यानि द्रव्याणि कानिचित् आग्नेयान्युत संतीह तानि तत्र प्रदापय
९ सर्पिषा तैलवसाभिश्च लाक्षया चाप्यनल्पया मृत्तिकां मिश्रयित्वा त्वं लेपं कुड्येषु दापय १० शणांतैलं घृतं चैव जतु दारूणि चैव हि तस्मि
न्वेश्मनि सर्वाणि निक्षिपेथाः समंततः ११ यथा च तन्न पश्येरन्परीक्षंतोपि पांडवाः आग्नेयमिति तत्कार्यमपि चान्येपि मानवाः १२ वेश्मन्ये
वं कृते तत्र कृत्वा तान्परमार्चितान् वासयेथाः पांडवेयान्कुंतीं च ससुहृज्जनां १३ आसनानि च दिव्यानि यानानि शयनानि च विधातव्यानि पां
डूनां यथा तुष्येत वै पिता १४ यथा च तन्न जानंति नरा वारणावते तथा सर्वं विधातव्यं यावत्कालस्य पर्ययः १५ ज्ञात्वा च तान्सुविश्वस्तान्श
यानानकुतोभयान् अग्निस्त्वया ततो देयो द्वारतस्तस्य वेश्मनः १६ दह्यमाने स्वके गेहे दग्धा इति ततो जनाः नाहं गर्हेयुरस्मान्वै पांडवार्थाय
कर्हिचित् स तथेति प्रतिज्ञाय कौरवाय पुरोचनः प्रायाद्रासभयुक्तेन स्यंदनेनाशुगामिना स गत्वा त्वरितं राजन्दुर्योधनमते स्थितः यथोक्तं
राजपुत्रेण सर्वं चक्रे पुरोचनः इत्यादि जतुगृहे ॥ ॥

८ आग्नेयानि अग्निसंदीपकानि ९ १३ पिता धृतराष्ट्रः १४ १५ अध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० २५८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पांडवा २ प्रकृतयः प्रकृताः ४ अन्वयुस्त्वनुजग्मुः ५ ९ अस्थानेऽयुक्तं १० ११ गंतागमिष्यति १३ १८ पौरेषु विनिवृत्तेषु पांडवश्रेष्ठं युधिष्ठिरं बोधयन् अज्ञातं दुर्योधनकृतं

गी: २ २६

वैशंपायन उ॰ च पांडवाः कार्यानयुक्त्वा सदश्वैरनिलोपमैः आरोहमाणा भीष्मस्य पादौ जगृहुरार्तवत् १ राज्ञश्च धृतराष्ट्रस्य द्रोणस्य च महात्मनः अ
न्येषां चैव वृद्धानां कृपस्य विदुरस्य च २ एवं सर्वान्कुरून्वृद्धानभिवाद्य यतव्रताः॥ समालिंग्य समानांश्चैव बालैश्चाप्यभिवादिताः ३ सर्वा मातृस्तथापृच्छ्य कृत्वा
चैव प्रदक्षिणं सर्वाः प्रकृतयश्चैव प्रययुर्वारणावतं ४ विदुरश्च महाप्राज्ञस्तथान्ये कुरुपुंगवाः पौराश्च पुरुषव्याघ्रानन्वयुः शोककर्षिताः ५ तत्र के
चिद् ब्रुवंति स्म ब्राह्मणा निर्भयास्तदा दीनान्दृष्ट्वा पांडुसुतानतीव भृशदुःखिताः ६ विषमं पश्यते राजा सर्वथा समंदधीः कौरव्यो धृतराष्ट्रस्तु न च धर्मं प्र
पश्यति ७ न हि पापमपापात्मा रोचयिष्यति पांडव भीमो वा बलिनां श्रेष्ठः कौंतेयो वा धनंजयः ८ कुत एव महात्मानौ माद्रीपुत्रौ करिष्यतः तान्रा
ज्यं पितृतः प्राप्तान्धृतराष्ट्रो न मृष्यते ९ अधर्म्यमिदमत्यंतं कथं भीष्मोनुमन्यते विवास्यमानानस्थाने नगरे योभिमन्यते १० पितेव हि नृपोस्माक
ममरद्धांतनवः पुरा विचित्रवीर्यो राजर्षिः पांडुश्च कुरुनंदनः ॥११॥ स तस्मिन्पुरुषव्याघ्रे देवभावं गते सति राजपुत्रानिमान्बालान्धृतराष्ट्रो न मृष्यते १२
वयमेतदनिच्छंतः सर्व एव पुरोत्तमात् गृहान्विहाय गच्छामो यत्र गंता युधिष्ठिरः १३ तांस्तथावादिनः पौरान्दुःखितान्दुःखकर्षितः उवाच मनसा ध्या
त्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः १४ पिता मान्यो गुरुः श्रेष्ठो यदाह पृथिवीपतिः अशंकमानैस्तत्कार्यमस्माभिरिति नो व्रतं १५ भवंतः सुहृदोस्माकमस्मान्कृ
त्वा प्रदक्षिणं प्रतिनंद्य तथाशीर्भिर्निवर्तध्वं यथागृहं १६ यदा तु कार्यमस्माकं भवद्भिरुपपत्स्यते तदा करिष्यथास्माकं प्रियाणि च हितानि च १७
एवमुक्तास्ततः पौराः कृत्वा चापि प्रदक्षिणं आशीर्भिश्चाभिनंद्यैतान्जग्मुर्नगरमेव हि १८ पौरेषु विनिवृत्तेषु विदुरः सर्वधर्मवित् बोधयन्पां
डवश्रेष्ठमिदं वचनमब्रवीत् १९ ॥

कपटं ज्ञापयन्दूढं वक्ष्यमाणं वचनं अब्रवीत् १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अ २

ग्र० २५७ नकेवलंमौरेभ्य एवतद्वचनंगोपनीयमपितुसमीपस्थेभ्योऽपियुधिष्ठिरादन्येभ्योऽपिज्ञातुंशक्यमित्याह प्राज्ञमितिप्राज्ञोबुद्धिमानतेकभाषाभिज्ञत्वात्। प्राज्ञत्वमेवाहप्राज्ञप्रलापज्ञइति प्रकर्षे
णाज्ञानांपशुप्रायाणांवेदविरोधिनांम्लेच्छानांप्रलापोनर्थकंसम्यक्प्रकृतिप्रत्ययविभागेनाऽनिष्पन्नत्वादर्थानवबोधकंवचनंदेशभाषारूपंतुम्लवर्णाअधिकवर्णाविकृतवर्णाश्च
यद्ज्ञातंयत्रनाददशमनामिज्ञइत्यर्थः तत्रलुप्तवर्णाकारावशतपर्वइंद्रेणासुराइप्रतिभवनामग्नौइमाचित्राख्यामहीयांइच्छकामुपधाप्यैप्रतिपद्येइयाद्दीत्यसुरवचनंतथाआहाप्यैद्
धुत्केआहीतिप्रतिवचनंतत्रइपधेहिआदेहीतिवक्तव्येवर्णलोपः। अधिकवर्णास्तुगोरित्तिवक्तव्येगावीगोणीगोतागोपोतलिकेतिप्रयुंजतेन यथाविकृतवर्णास्तुहेलयोहे
लयोइतिवदंतःपरावभूवुरितिआपद्यस्यपेरिदेत्तेरेकस्यानेकप्रकारःप्रयुज्यतेवेदेपिअसुरभाषानुवादेतेनेयंशंकाप्यपास्तायद्यपियुधिष्ठिरंप्रतिविदुरेणाम्लेच्छभाषयाक्तंतथापिव्यो
सेनतस्मैसूक्तंतेनैवोपनिबद्धमितिआदिपर्वणिनानादेशभाषाज्ञायःव्यंजइतिप्रतिज्ञानात्। सएवप्राज्ञःप्राज्ञप्रलापज्ञश्चविदुरोयुधिष्ठिरंप्रलापज्ञंम्लेच्छभाषाभिज्ञंवचइदंवक्ष्यमा

मन्नापकं १

प्राज्ञःप्राज्ञप्रलापज्ञःप्रलापज्ञमिदंवचः प्राज्ञैःप्राज्ञःप्रलापज्ञंवचोऽब्रवीत् २० ॥ ॥ ॥ ॥

ज्ञ २

णांवचोम्लेच्छभाषारूपंप्राज्ञःप्रकर्षेणाज्ञानतःप्राज्ञंप्रकर्षेणाअर्थतोज्ञातुमशक्यंअज्ञापकंअर्थानामनवबोधकंवाकथंतर्हितेनवचनेनास्यापिबोधोभविष्यतीत्याशंक्याह प्र
लापज्ञःप्रालापज्ञमितिप्र पंजानतःप्रलापज्ञापकंप्रलापज्ञमितिदर्वीइंशङ्कतोम्लेच्छभाषाभिज्ञत्वमुक्तंइत्यर्थःतदर्मित्वमित्ययोनकंप्राज्ञइतिप्रलापज्ञइतिचकुत्रांईक्षि
वंतस्यषष्ठ्यंतस्यरूपेप्राज्ञप्रलापज्ञमितितुआनभीवितज्ञाधानोकप्रस्यांतस्यरूपेवचोवचनीयमवश्यंवक्तव्यमित्यर्थः अतएवाब्रवीत् अत्रोत्तराईगौइपारपाठएवदृश्यतेतत्रदः ग्र०
भावेतुदध्याद्वारेवापमर्थःप्रत्येतव्यःसर्वथापिम्लेच्छभाषयोक्तोर्थोम्लेच्छभाषयाविदुरेणायुधिष्ठिरोबोधितोइत्येवंतेनोक्तंस्यात् २० ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ २५८

सा ३

म्लेच्छभाषयैवबंगध्यतेइतितात्पर्यंअन्यथालोकमित्याद्यपिव्यासोनावद्यत् यथाप्रस्तुतेजातुषमेव
गृहंभवदाहार्थमिति १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नरेवक्वचनेम्रावपित्तं युधिष्ठिरमभिमुखीकरोति योजानातीतिपरस्यशत्रोः प्रज्ञां नीतिशास्त्रैकपदेनविश्वासमुत्पाद्यापि शत्रुर्हंतव्य इति कणिकवचनरूपं तदनुसारिणीं योजानातिस पुमानिदत्य
व्याशत्रुकल्पितोऽप्यापदं निस्तरेत्तथा कुर्पीयत्नमिति शेषः २१ तामेवापरमाह लोहमित्यादिना शत्रुणाकृतेवारणावतस्थशस्त्रे समस्तिशोते अग्निमितिम्रुत्यस्याप्रासादं यो
वेत्तितं द्विषो न घ्नंतीतिसंबंधः शस्त्रमितिदंत्यसकारस्थाने तालव्यशकारः म्लेच्छभाषात्वात् हेत्वप इतिवत्वर्णविकारः शासस्वापेइत्यादेस्त्रन्प्रत्ययांतस्य रूपंतमेवविशिनष्टि अ
लोहमिति अलोऽग्नलोऽग्निः अग्निस्तुपर्हीतिवद्गालोपः तेनअग्नेयानिद्रव्याणिजतुशरासर्जरसादीनितद्युक्तंतैः षाऽहः सम्यहोपास्मिन् आग्नेयेदीहकेदेह्ये हयेतन्मित्यर्थःत
द्विकिंतानिन्नातुमशक्यानिवेत्यत आह शरीरपरिकर्तनमिति शरीरं स्वरूपं म्लेच्छभाषात्वाद्विभक्तिकमिदंपदं यो परिलुप्य आछायवर्णाद्यलोपः पार्श्वजेनायोवाकर्तनंहिं

योजानातिपरप्रज्ञांनीतिशास्त्रानुसारिणीं विज्ञायैदं तथाकुर्याद्वापदं निस्तरेद्यथा २१ अलोहं निशितं शस्त्रं शरी
रपरिकर्त्तनं योवेत्तिनतुतं घ्नंतिप्रतिघातविदं द्विषः २२

सकं तस्मिन्न् इह तद्धितान्यवाग्नेयानिद्रव्याणीमित्यादेर्वकर्तनं स्वरूपेणाद्यश्यंते अतस्तं शरीरवर्त्तनंप्रासादं यदि त्याज्यं योवेत्तिकर्त्तनमितिहिंसापर्यस्यकृशानोरूपं न छिदना
पीस्पर्कतंतेरीतिनिरेपंकर्त्तनंकालमाहुनिशीतिअत्रनिशितंकर्त्तनमितिपदत्रयव्यतिरेकेणा एवर्णाद्ई म्लेच्छभाषयैवोक्तः एवमग्रेऽपिश्लोकेकतिपयपदान्यैवम्लेच्छभाषा
भवंतिनसर्वः श्लोक इतिज्ञेयं योवेत्तितं प्रतिघातविदं तस्यशस्त्रस्यप्रतीघातः प्रतीकारः तद्विदं द्विषः शत्रवो न घ्नंतिहंतुंनशक्नुवंतीत्यर्थः २२ ॥ २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० २६० कस्तर्हि साहसीतस्मिन्नाहे च सतोस्मानस्मीकर्त्तुं यतिष्यतीत्यत आह कन्दरा इति कन्दरः कुक्षिः पार्श्वे इति यावत् तत्र हंतिगच्छतीति कन्दरः पार्श्वचरः पुरोवर्त्तएव अन्यत्र सारस्यैव प्र
पमेयदैत्यस्य पः हन्तेर प्रसिद्धं गत्यर्थत्वं च स्त्रिच्छभाषात्वात् कन्दरा एव शिशिरा अग्रगामिति हि नस्तीति शिशिरो ऽग्निः स हि सायामित्यस्य रूपं तेन हंतीतिशिशिरघ्न इगावा
गोरीतिवर्णावधिक्याशिकारः रूपरूपं अयमेव यापश्च वर्त्तीपुष्मानग्निनाहंतुं आयातीत्यर्थः एवं तर्हि यमेव हंतव्यः इन्नवारगाचतमगत्वैव हास्तिनापुरं प्रत्येवागतव्यमित्याशंक्याह
महाकन्दरा इति महान्तिकं सुखं हि गातीतिकन्दरः शत्रुवर्णलोपेनकन्दरे महति शत्रौ सतिएतत्र पंकजं तु मगधकं वंज्ञातकपठो हि बलवान् शत्रुः प्रत्यक्षमेव प्रहरेदितिभावः क
स्तर्हि अत्र उपायइत्यत आह । विलोकम विलांतः प्रविष्ठा युष्मान्सपुरोचनोनदहेत् । नत्रराह संभावनास्तितत्राह हांतर्विलंकर्त्तव्यमित्यर्थः इत्यनेन प्रकारेणात्मानं यो

कन्दराशिशिरघ्नघ्नमहाकन्दे विलोकम । नदहेदितिचात्मानं योरक्षतिसजीवति २३ नाचक्षुर्वेत्तिपंथानं नाचक्षुर्विंदतेदिशः नाधृतिर्बुद्धिमाप्नो
तिबुध्यस्वैवं प्रबोधितः २४ अनाप्तैर्दत्तमादत्तेनरः शास्त्रमलोहजं श्वाविच्छरणमासाद्य प्रमुच्येत हुताशनात् २५ ॥ ॥

रक्षतिसजीवतितस्मात्त्वयाप्येवं ज्ञात्वा उपायेनात्मा संरक्षणीय इत्यर्थः २३ ननु विलं प्रविष्ठानामस्माकं विलमुखे प्रदीप्तेन वह्निना अंतर्हुषमाणानाशः कर्त्तव्य इत्याशंक्याह विवे
कविनामार्गज्ञानं दिग्ज्ञानं च न भवति धैर्यं विना ऐश्वर्यं च न प्राप्यत इति विवेकं धैर्यं चाश्रयस्वेत्याह नाचक्षुरिति च क्षुपदप्रयत्नेनेतिचक्षुर्विवेकः संस्कृत एवायं श्लोको
नीतिप्रदर्शनार्थः २४ तत्र मार्गविवेकं तावदाह अनाप्तैरिति अनाप्तैः शत्रुभिर्दत्तं स्वीकारितं शस्त्रमाह अलोहजं पूर्वं च तदग्रे यद्व्यासमरूद्दजे मोदतेत्संसीकरोतिवे
त्तुनरः न हि श्वाविच् शल्लः नस्य शरसंगरहंतद्दत तस्यापि विलमुभयतोमुखं भवतितादृशं विलमासाद्य प्राप्य हुताशनात् प्रमुच्येत आत्मानं मोचयेत् तेनविल
प्रवेशेनमांगीतरेणामृष एव विलाद्दहिर्निस्सरतां युष्माकं नांतरूष्मणामरणंभविष्यतीत्युक्तं २५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥॥ राम० २६०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विलानिः स्तेनानामपि मार्गास्तांनं कश्चमवेदिष्याशंकामाधाय व्याजेन सर्वे मार्गा ज्ञातव्या इत्याशयेनाह चरन्मार्गान्विजानातीति एवं ज्ञाते यदि मार्गेषु हस्तिनपुरं प्रति निर्गन्तव्यमित्या
शयेनाह नष्टैस्तैर्विंदते दिश इति ननु कथमस्माभिर्लोकानामविदितं बिलं कारयितुं शक्यं कथं वा विदेशं वं श्वभ्रस्य त्यक्त्वा उच्छ्रितव्यमित्याशंक्याह आत्मनेति आत्मनः आ
ह्य धर्मीयः स्वे च धर्मपुत्र आत्मनोहं तव च आत्मा तस्य मम आत्मैवात्मा मत्स्वाकाशस्य पाणियोक्तव्यः तेन सहायेन बिलादि सम्पादयता हे जनानां पंचेंद्रियाणि विदेशवासा

चरन्मार्गान्विजानाति नष्टैर्विंदति दिशः आत्मना चात्मनः पंच पीडयन्नानुपीड्यते २६ एवमुक्तः प्रत्युवाच धर्मराजो युधिष्ठिरः विदु
रं विदुषां श्रेष्ठं ज्ञातमित्येव पांडवः २७ अनुशिक्ष्यानुगम्यैतान्कृत्वा चैव प्रदक्षिणं पांडवानभ्यनुज्ञाय विदुरः प्रययौ गृहान् २८
निवृत्ते विदुरे चापि भीष्मे पौरजने तथा अजातशत्रुमासाद्य कुंती वचनमब्रवीत् २९ क्षत्ता यदब्रवीद्वाक्यं जनमध्येऽब्रुवन्नि
व त्वया च स तथेत्युक्तो जानीमो न च तद्वयं ३० यदीदं शक्यमस्माभिः श्रोतुं न च सदोषवत् श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं संवादं तव
तस्य च ३१ युधिष्ठिर उ॰ च गृहादग्निश्च बोद्धव्य इति मां विदुरोऽब्रवीत् पंथाश्च वो नाविदितः कश्चित्स्यादिति धर्मधीः ३२ जि
तेंद्रियश्च वसुधां प्राप्स्यतीति च मेऽब्रवीत् विज्ञातमिति तत्सर्वं प्रत्युक्तो विदुरो मया ३३ वैशंपायन उ॰ च अथाष्टमेऽहनि रोहिण्यां प्र
याताः फाल्गुनस्य ते वारणावतमासाद्य ददृशुर्नागरं जनं ३४ इत्यादिपर्वणि जतुगृहे ॥ ॥

दुःख विषयासमर्थो न पीड्यते हेतौ शत्रुप्रत्ययमत्यहितेन भस्मसेन स्वैर्यतोति पावक एताभ्यां द्वाभ्यामुपेतो नानुतप्यते मया ह संकेत इति पश्चोतायं न प्राप्नोति मद्दीप आ
सः सुरंगां कृत्वा दाहसंतितेन मार्गा शाहरी शांतरे एवांतव्यं न तु हास्तिनपुरे प्रवेष्टव्यं [illegible] तात्तत्क परो हि प्रबलः शत्रुः सत्यं ह भैव प्रहरेत् इति प्राणुत्तर
वाशयः धैर्यं सति पुनर्लक्ष्मीं प्राप्स्यसि भविष्यतीति भावः २६ २७ अब्रुवन्निव व्यक्तां वाचमकुर्वन्निव ३० ३५ अध्यायः ॥ छ ॥ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२६१

ततः १ आगतानिति छेदः २ १० शिवइत्याख्यामात्रे अर्थतस्त्वशिवं भरणार्थं कृतत्वात् ११ १४ मुंजः शरवल्कः १५ १६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥

वैशं० ततः सर्वाः प्रकृतयो नगराद्वारणावतात् सर्वमंगलसंयुक्ता यथाशास्त्रमतंद्रिताः १ श्रुत्वागतान्पांडुपुत्रान्नानायानैः सहस्रशः अ
भिजग्मुर्नरश्रेष्ठान् श्रुत्वैव परया मुदा २ ते समासाद्य कौंतेयान्वारणावतका जनाः कृत्वा जयाशिषः सर्वे परिवार्योपतस्थिरे ३ तै
र्वृतः पुरुषव्याघ्रो धर्मराजो युधिष्ठिरः विबभौ देवसंकाशो वज्रपाणिरिवामरैः ४ सत्कृतास्ते तु पौरैश्च पौरान्सत्कृत्य पांडवाः अलंकृतं
जनाकीर्णं विविशुर्वारणावतं ५ ते प्रविश्य पुरं वीरास्तूर्णं जग्मुरथो गृहान् ब्राह्मणानां महीपाल रतानां स्वेषु कर्मसु नगराधिकृतानां
तेगृहाणि रथिनां तथा उपतस्थुर्नरश्रेष्ठा वैश्यशूद्रगृहाण्यपि ७ अर्चिताश्च नरैः पौरैः पांडवाः पुरुषर्षभ जग्मुरावसथं पश्चात्पु
रोचनपुरस्कृताः तेभ्यो भक्ष्यान्नपानानि शयनानि शुभानि च आसनानि च मुख्यानि प्रददौ स पुरोचनः ८ तत्र ते सत्कृतास्तेन सुमहार्ह
परिच्छदाः उपास्यमानाः पुरुषैरूषुः पुरनिवासिभिः १० दशरात्रोषितानां तु तत्र तेषां पुरोचनः निवेदयामास गृहं शिवाख्यमशिवं गृहं
११ तत्र ते पुरुषव्याघ्रा विविशुः सपरिच्छदाः पुरोचनस्य वचनात्कैलासमिव गुह्यकाः १२ तत्त्वागारमभिप्रेक्ष्य सर्वधर्मविशारदः उवा
चाग्नेयमित्येव भीमसेनं युधिष्ठिरः १३ जिघ्रन्सोम्य वसागंधं सर्पिर्जतुविमिश्रितं कृतं हि व्यक्तमाग्नेयमिदं वेश्म परंतप १४ श
णसर्जरसं व्यक्तमानीतं गृहकर्मणि मुंजवल्वजवंशादिद्रव्यं सर्वं घृतोक्षितं १५ शिल्पिभिः सुकृतं ह्याप्तैर्विनीतैर्वेश्मकर्मणि अ
स्मिन्विश्वास्य नो वह्निं दातुकामः पुरोचनः १६ तथा हि वर्त्तते मंदः सुयोधनमते स्थितः १७ ॥ छ ॥ ॥ ॥

राम
२६१

इमामापदंभाविनींद्दष्टवानकीर्तितःतेनहेतुना अशिवंगृहमित्यस्मान्बोधितवानितिसंबंधः १७ १८ योगरूपकेशाग्रहवासकर्तव्यतामाह इहेतिनिराकारैः अनाविष्कृतवासचेष्टैः
इष्याणितिनिरूपद्रवंमार्गपदेइहदेहेनिराकारैः मनालक्ष्यरूपैः पंचभिःशमादिपरैः अप्रमत्तैःस्मृतिमद्भिः कवांगमिमोहे २० २१ उपक्रोशान्तगर्हितः २२ अयंभीष्मइतिसं

इमांतुतांमहाबुद्धिर्विदुरोदृष्टवांस्तदा आपदंयेनवासार्थंकुरुतेनिश्चयेपथा १७ तेवयंबोधितास्तेनबुद्धिमंतोशिवंगृहं आचार्यैर्सुकृतं
प्राप्ताःदुर्योधनवशानुगाः १८ भीमसेनस्तु च परीरगृहमाग्नेयंभवान्चरतिनिश्चितं तत्रैववासमाध्यामोपत्रपूर्वोपितावयं १९
युधिष्ठिरस्तु च इहयत्नैर्निराकारैवस्तव्यमभिरोचये २० अप्रमत्तैर्विचिन्वद्भिर्गतिमिष्टांध्रुवामितः यदिविंदेतचाकारमस्मा
कंस्युरोचनः क्षिप्रंकारीततोभूत्वाप्रसह्यापिदहेतनः २१ नायंबिभेत्युपक्रोशादधर्माद्वापुरोचनः तथाहिवर्ततेमंदःसुयोधन
वशेस्थितः २३ अपिचापीहदह्यमानेषुभीष्मोस्मासुपितामहः कोपंकुर्यात्किमर्थंवाकौरवान्कोपयेतसः २४ अपिचापीह
दाह्येषुभीष्मोऽस्माकंपितामहः धर्मइत्येवकुप्येतनतथामिकुरुपुंगवाः वयंतुपरिदाहस्यबिभ्यतःप्राद्रवेमहि २५ समैन्योघाते
येद्राजाराज्यलुब्धःसुयोधनः अपदस्थानपदेतिष्ठन्नपक्षान्पक्षसंस्थितः हीनकोशान्महाकोशःससैन्योघातयेध्रुवं २६
तदस्माभिरमुंपापंतंचपापंसुयोधनं वंचयद्भिर्निवस्तव्यंछन्नवासंक्वचित्क्वचित् [illegible] तेवयंमृगयाशीलाश्च
रामोवसुधामिमां तथानोविदिताामार्गाभविष्यंतिपलायतां २८ ॥ ॥

बंधः २३ दाह्येषुअस्मासुअग्निदेषुकोपाधर्मइत्येवकाररणंकृत्वाभीष्मोऽस्मेचकुप्येत २४ दाहस्यदाहात्स्यपैशोष्माः २५ पदंदेशःकोशा हत्वंतत्रस्थितानस्त्र
पक्षानःअसहायानप्रयोगहयायैः २६ छन्नावासगरहस्थानेवसामअधिष्ठातव्यं २८ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰
१६२

कचित्काले छन्नावासमेवाह भौममिति गूढः श्वासो यस्मिं तं तादृशं जतुगृहैः विहितकर्त्तव्यानित्यर्थः २९ अत्र वित्ते ३० अध्यायः विदुरस्य २ प्रच्छन्नं यथास्यात्तथा पांडवान्श्रे

भौमं च बिलमेवैककारयामास संवृतं गूढोच्छ्वासान्मन्नस्तत्र हुताशात्संप्रधक्ष्यति २९ वसतो ह्यथ यथावासान्नबुद्ध्येत पुरोचन पौरो वापि जनः क
श्चित्त्व यथा कार्यमतं द्विजैः ३० इत्यादिपर्वणि जतुगृहदाहे वैशं विदुरस्य सुहृत्कश्चित्खनकः कुशलः शुचिः विविक्ते पांडवान्राजन्नि
दं वचनमब्रवीत् १ प्रहितो विदुरेणास्मि खनकः कुशलो भृशं पांडवानां प्रियं कार्यमिति किं करवाणि वः २ प्रच्छन्नं विदुरेणोक्तः श्रेय
स्त्वमिह पांडवान् प्रतिपादय विश्वासादिति किं करवाणि वः ३ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां रात्रावस्य पुरोचनः भवनस्य तव द्वारि प्रदास्यति हु
ताशनं ४ मात्रा सह प्रदग्धव्याः पांडवाः पुरुषर्षभ इति व्यवसितं पार्थ धार्त्तराष्ट्रस्य मे श्रुतं ५ किंचिच्च विदुरेणोक्तो म्लेच्छवाचासि पांडव
त्वया च तत्तथेत्युक्तमेतद्विश्वासकारणात् ६ उवाच तं सत्यधृतिः कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः अभिजानामि सौम्य त्वां सुहृदं विदुरस्य वै ७ शु
चिमाप्तं प्रियं चैव सदा च दृढभक्तिकं न विद्यते कवेः किंचिदभिज्ञानप्रयोजनं ८ यथा नः स तथा नस्त्वं निर्विशेषा वयं त्वयि भवतः स्म
यथा तस्य पालयास्मान्यथा कविः ९ इदं शरणमाग्नेयं मदर्थमिति मे मतिः पुरोचनेन विहितं धार्त्तराष्ट्रस्य शासनात् १० स पापः कोशवा
न्श्चैव ससहायश्च दुर्मतिः अस्मानपि हि दुष्टात्मा नित्यकालं प्रबाधते ११ स भवान्मोक्षयत्वस्मान्यत्नेनास्माद्धुताशनात् अस्मास्विह
विदग्धेषु सकामः स्यात्सुयोधनः १२ ॥ १२ ॥ रू४

राम॰
१६२

यः प्रतिपादयेत्युक्तोहं च किं करवाणि ३ ४ ५ म्लेच्छवाचा म्लेच्छभाषया ६ ७ कवेः सर्वज्ञस्य क्रांतदर्शिनो वा ८ यथा वयं तस्य तथा भवतश्च पालनीयाः अतोस्मान्यथा कविः पा
लयति तथा त्वमपि पालयेत्यर्थः ९ शरणं गृहं १० ११

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रांते प्राकारमूलं तेनिःप्रतीकारं वह्निर्निर्गमनप्रकार पत्रसंभृतं १३ १५ परिखाप्राकार परिधिमूलतो गर्त्तः तेनाम प्रसिद्धं उत्किरन् परिखापरि कारव्याजेन विलातुमद्दमुत्किरन्बहिः क्षिपन् महाविलं सुरंगाख्यं चकार १६ मध्ये मध्यतः १७ व्यदधात् विहितवान् १८ सपुरोचनस्तेषु पंचगृहद्वारि हिरूपां वसंति स्म दिवा चमृगयां चरंति अतो न चारे शंभुपुरो

समृद्धमायुधागारमिदं तस्य दुरात्मनः वयं तेन निःप्रतीकारमालिप्येदं कृतं महत् १३ इदं तद्दशुभं नूनं तस्य कर्म चिकीर्षितं प्रागेव विदुरो वेदपे
नास्मान्नन्वबोधयत् १४ सेयमापदनुप्राप्ता सत्ता पांडवानुगा पुरोचनस्याविदितानस्मांस्त्वं परिमोचय १५ सत्वेति प्रतिश्रुत्य खन
कोपरमाहितः परिखामुत्किरन्नाम चकार सुमहद्बिलं १६ चक्रे च वेश्मनस्तस्य मध्ये तत्र महद्बिलं कश्चिद्भयान्न जानाति समं भस्मापमारत
१७ पुरोचनभयाच्चैव व्यदधात्संवृतं मुखं १८ सतस्यां च गृहे ह्यविसत्यप्रधिधीः सदा तत्रैते सायुधाः सर्वे वसंति स्म क्षपां नृप १९ दिवा
चरंति मृगयां पांडवेया वनाद्वनं विश्वस्तवदविश्वस्ता वंचयंतः पुरोचनं २० अतुष्टास्तुष्टवद्राजन्नूषुः परमदुःखिताः २१ नचैतानन्वबुध्यंत
नरा नगरवासिनः अन्यत्र विदुरामात्यात्तस्मात्खनकसत्तमात् २२ इत्यादिपर्वणि जतुगृहदाहे वैशंपायनउ च तांस्तु दृष्ट्वा सुमनसः परिसंव
त्सरोषितान् विश्वस्तानिव संलक्ष्य हर्षं चक्रे पुरोचनः वंचितोयं नृशंसात्मा कालमन्ये पलायने ३ आयुधागारमादीप्य दग्ध्वा चैव पुरोचनं प्रा
णिनः प्रणिधायेह द्रवामो विवराश्रिताः ४ धर्मराजनिदेशेन कुंती ब्राह्मणभोजनं चक्रे निशि महद्राजन्नाजग्मुस्तत्र योषितः ॥ ॥

चनाच्छिद्रं प्रापेति भावः १९ २१ अध्यायः तांस्तु ३ षट्प्राणिन इति अस्मत्पलायनशंका यथा पुनः स्मदन्वेषणे मतिः स्यात्तस्मात्सामासदिति भावः ४ ५ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः
२९३

२१ अध्यायः एतस्मिन्पर्यायसंग्रहेयं पर्यायसंकेतं श्रुचिंनाधिकं १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥

दाहितं ६ रुद्रं ४

तांविदुरस्यपथाकामंभुक्त्वापीत्वाचभारत जग्मुर्निशिगृहानेवसमस्तास्त्वाभ्यपोषितः ६ निषादीपंचपुत्रातुतस्मिन्भोज्येयदृच्छया अन्नार्थि
नीसमभ्यागात्सपुत्राकालचोदिता ७ साभुक्त्वाविविधंभोज्यंतत्रापुत्रसमन्विता व क्वाशित्वाहिकलोगीरमेतस्मिन्नुरहेतदा ८ सुष्वापवि
गतज्ञानामृतकल्पानराधिप अथप्रवातेतुमुलेनिशिसुप्तेजनेप्रभो ९ तदुपादीपयद्भीमःशेतेयत्रपुरोचनः ततोजतुगृहद्वारंदीपया
मासपांडवः १० समंततोददुपश्चाद्दग्निंतेजतुवेश्मनि ज्ञात्वाचतद्गृहंसम्यक्पाण्डुनंदनाः ११ सु विविशुः सर्वेमात्रासहपरंतपाः ता
नःप्रवातेसुमहान्शब्दश्चैवविभावसोः प्रादुरासीत्ततस्तेनबुबुधेसजनव्रजः तदवेक्ष्यगृहंदीप्तमाहुःपौराःकृशाननाः ॥ १२ पौ
राऊचुः दुर्योधनप्रयुक्तेनपापेनाकृतबुद्धिना ८ गृहमात्मविनाशायकारितंचपत् अहोधिक्धृतराष्ट्रस्यबुद्धिर्नातिसमंज
सी योसुधानपांडवान्बालान्दाहयामासमंत्रिणा १४ दिष्ट्यात्विदानींपापात्मा दग्धोयमतिदुर्मतिः अनागसः सुविश्वस्तान्यो
दहाहनरोत्तमान् १५ वैशंपायनउवाच एवंतेविलपंतिस्मवारणावतकाजनाः परिवार्यगृहंतत्रतस्थुस्तत्रात्रौसमंततः १६ पांड
वाश्चापितेराजन्मात्रासहसुदुःखिताः बिलेनतेननिर्गम्यजग्मुर्दुतमलक्षिताः १७ तेननिद्रोपरोधेनसाध्वसेनचपांडवाः नशेकुः
सहसागंतुसहमातृ यावदवदृष्ट्वा भीमसेनस्तुराजेंद्रभीमवेगपराक्रमः जगामभ्रातृनादायसर्वान्मातरमेवच १९ स्कंधमारोप्यजनन
नीयमावंकेनवीर्यवान् पार्थौगृहीत्वापाणिभ्यांभ्रातरौसुमहाबलः २१ तरसापादपान्भंजन्महींपद्भ्यांविदारयन् सजगामसु
तेजस्वीवातरंहाहवकोदरः २२ इत्यादिपर्वणिजतुगृहे वैशंपायनउवाच एतस्मिन्नेवकालेतुपथासंप्रमयंकविः विदुरःप्रेषयामासत
दृत्नेपुरुषंशुचिं १ ॥ ॥ ॥

रामः
२९३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मायपानानजलपरिमाणां परीक्ष्य मारणान् २ तस्य चेष्टितं चारेण विदुरस्य विदितं पतत्तनोः विदुरेण ततः स्वहस्तानात्खरः प्रवासितः प्रेषितः इति साईसौकोवाक्यं ३

सात्वातुपयोरेशं पांडवा[illegible]न्दह्शेवने जनन्यासह कौरव्य मायपानान्तरीजलं २ विदितं तन्महाबुद्धे विंदुरस्य महा
त्मनः ततस्तस्यापि चारेण चेष्टितं पापचेतसः ततः संप्रेषितो विद्वान् विदुरेण नरस्तदा ३ पार्थानां दर्शयामास मनोमारुत
गामिनीं सर्ववातसहां नावं यंत्रयुक्तां पताकिनीं ॥ शिवे भागीरथीतीरे नरैर्विस्रंभिभिः कृतां ४ ततः पुनरथोवाच ज्ञापकं पूर्व
चोदितं युधिष्ठिरनिबोधेदं संज्ञार्थं वचनं कवेः ५ कक्षघ्नः शिशिरघ्नश्च महाकक्षे बिलौकसः न हंतीत्येवमात्मानं यो रक्षति
स जीवति ६ तेन मां प्रेषितं विद्धि विश्वस्तं संज्ञयानया भूयश्चैवाह मां क्षत्ता विदुरः सर्वतोर्थवित् ७ कर्णं दुर्योधनं चैव भ्रातृभि
सहितं रणे शकुनिं चैव कौंतेय विजेतासि न संशयः ८ इयं वारिपथे युक्ता नौरप्सु सुखगामिनी मोचयिष्यति वः सर्वानस्माद्देशा
न्न संशयः ९ अथ तान्व्यथितान्दृष्ट्वा सह मात्रा नरोत्तमान् नावमारोप्य गंगायां प्रस्थितानब्रवीत्पुनः १० विदुरो मूर्ध्न्युपा
घ्राय परिष्वज्य वचो मुहुः अरिष्टं गच्छताव्यग्राः पंथानमिति चाब्रवीत् ११ इत्युक्त्वा स तु तान्वीरान्पुमान्विदुरचोदितः तारया
मास राजेंद्र गंगां नावा नरर्षभान् १२ तारयित्वा ततो गंगां पारं प्राप्तांश्च सर्वशः जयाशिषः प्रयुज्याथ यथागतमगाच्च सः १३
पांडवाश्च महात्मानः प्रतिसंदिश्य वै कवेः गंगामुत्तीर्य वेगेन जग्मुर्गूढमलक्षिताः १४ इत्यादिपर्वणि जतुगृहे वैशंपायन उ॰ च
अथ रात्र्यां व्यतीतायामशेषो नागरो जनः तत्राजगाम त्वरितो दिदृक्षुः पांडुनंदनान् १

सनरंदर्शयामास ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ अध्यायः अ॰ ३ ३ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

म २

आ०
२६४

६ व्यापोहमानाःनिर्वापयंतः ७ १२ कुल्यानिअस्थीनिकारयंतुसंस्कारयंतुकुलंजलंतत्प्रदेगोत्रसजातीयगणोपिचाभवनेचततोत्क्रीवंकंरकार्यैषधौकुलीतिमेदिनीकुले

निर्वापयंतोज्वलनंतेजनाददृशुस्ततः जातुषंतद्गृहंदग्धममात्यंचपुरोचनं २ नूनंदुर्योधनेनेदंविहितंपापकर्मणा पांडवानांविनाशायेत्येवंतेचुक्रुशुर्जनाः ३ विदितेधृतराष्ट्रस्यधार्त्तराष्ट्रोनसंशयः दग्धवान्पांडुदायादान्नह्येनंप्रतिषिद्धवान् ४ नूनंशांतनवोपीहनधर्ममनुवर्त्तते द्रोणश्चविदुरश्चैवकृपश्चान्येचकौरवाः ५ तेवयंधृतराष्ट्रस्यप्रेषयामोदुरात्मनः संवृत्तस्तेपरःकामःपांडवान्दग्धवानसि ६ ततोव्यपोहमानास्तेपांडवार्थेहुताशनं निषादींददृशुर्दग्धांपंचपुत्रामनागसं ७ खनकेनतुतेनैववेश्मशोधयताबिलं पांसुभिःपिहितंतच्चपुरुषैस्तैर्नलक्षितं ८ ततस्तेज्ञापयामासुर्धृतराष्ट्रस्यनागराः पांडवानग्निनादग्धानमात्यंचपुरोचनं ९ श्रुत्वातुधृतराष्ट्रस्तद्राजासुमहदप्रियं विनाशंपांडुपुत्राणांविललापसुदुःखितः १० अद्यपांडुर्मृतोराजाममभ्रातामहायशाः तेषुवीरेषुदग्धेषुमात्रासहविशेषतः ११ गच्छंतुपुरुषाःशीघ्रंनगरंवारणावतं सत्कारयंतुतान्वीरान्कुंतिराजसुतांचतां १२ कारयंतुचकुल्यानिशुभानिचबृहंतिच येचतत्रमृतास्तेषांसुहृदोर्चंतुतानपि १३ एवंगतेमयाशक्यंयद्यत्कारयितुंहितं पांडवानांचकुंत्याश्चतत्सर्वंक्रियतांधनैः १४ एवमुक्त्वाततश्चक्रेज्ञातिभिःपरिवारितः उदकंपांडुपुत्राणांधृतराष्ट्रोंबिकासुतः १५ रुरुदुःसहिताःसर्वेभृशंशोकपरायणाः हायुधिष्ठिरकौरव्यहाभीमइतिचापरे १६ हाफाल्गुनेतिचाप्यन्येहायमावितिचापरे कुंतीमार्त्ताश्चशोचंतउदकंचक्रिरेजनाः १७ अन्येपौरजनाश्चैवमन्वशोचंतपांडवान् विदुरस्त्वल्पशश्चक्रेशोकंवेदपरंहिसः १८ ॥

स्यात्कीकसेपीतिचकुल्यानिचैत्यानीत्यन्येमहाबृहेणावामहाप्रासादेनवान्त्रविंतानिचलराणीत्यर्थः १३ २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम०
२६४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ अध्यायः तेन प्रक्रामता गमे ज्येष्ठायां योऽसमये आवर्जिताः नमीकृताः लताः वृक्षाः यस्मिन् १ अवरुग्णं भंक्त्वा २ रोषितः रोषं प्रापितः त्रिषु गंडकानि मस्तकगुह्यदेशेषु प्रस्रुतो

घाः १

पांडवाश्चापि निर्गत्य नगराद्वारणावतात् नदीं गंगामनुप्राप्ता मातृषष्ठा महाबलाः १९ दाशानां भुजवेगेन नद्याः स्रोतोजवेन च वायुना चानुकूलेन तूर्णं पारमवाप्नुवन् २० ततो नावं परित्यज्य प्रययुर्दक्षिणां दिशं विज्ञाय निशि पंथानं नक्षत्रगणसूचितं २१ यतमाना वने राजन् गहनं प्रतिपेदिरे ततः श्रांताः पिपासार्ता निद्रांधाः पांडुनंदनाः पुनरूचुर्महावीर्यं भीमसेनमिदं वचः २२ इतः कष्टतरं किं नु यद्वयं गहने वने दिशश्च न विजानीमो गंतुं चैव न शक्नुमः २३ तं च पापं न जानीमो यदि दग्धः पुरोचनः कथं नु विप्रमुच्येम भयादस्मादलक्षिताः २४ पुनरस्मानुपादाय तथैव व्रज भारत त्वं हि नो बलवानेकः यथा सततगस्तथा इत्युक्तो धर्मराजेन भीमसेनो महाबलः आदाय कुंतीं भ्रातॄंश्च जगामाशु महाबलः २६ इत्यादिपर्वणि जतुगृहे वैशंपायन उ० तेन विक्रममाणेन ऊरुवेगसमीरितं वनं सवृक्षविटपं व्याघूर्णितमिवाभवत् १ जंघावातो ववौ चास्य शुचिशुक्रागमे यथा आवर्जितलतावृक्षं मार्गं चक्रे महाबलः २ मृद्नन् पुष्पितांश्चैव फलितांश्च वनस्पतीन् अवरुज्य ययौ गुल्मान् पथस्तस्य समीपजान् ३ रोषितश्च वने भंजन् महाद्रुमान् त्रिप्रस्रुतमदः शुष्मी षष्टिवर्षो मतंगराट् ४ गच्छतस्तस्य वेगेन तार्क्ष्यमारुतरंहसः भीमस्य पांडुपुत्राणां मूर्छेव समजायत ५ असकृच्चापि संतीर्य दूरपारं भुजप्लवैः पथि प्रच्छन्नमासेदुर्धार्तराष्ट्रभयात्तदा ६ कृच्छ्रेण मातरं चैव सुकुमारीं यशस्विनीं अवहत्स तु पृष्ठेन रोधःसु विषमेषु च ७ ॥ ॥

मदोपसंपन्नः शुष्मी तेजस्वी शुष्मं तेजः सितं सर्पेणाग्निमाहुः षष्टिवर्षो षष्टिहायनः मतंगराट् गजः ४ ५ दूरं पारं गंगाप्रवाहं वनेपि तस्मात् दूरं पारं नीतिमाकः भुजप्लवैः भुजाभ्यां प्लवनैः बहुत्वे व्याप रभेदादि ६ रोधः सु उच्चभागेषु ७ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
१६५

अनार्तवैः अकालभवैः उत्पातरूपैरित्यर्थः ९ गुल्मः स्तंबः क्षुपो ह्रस्वशाखो विटपः अवभुग्नः नामितः १० तृष्णया तृषा ११ १९ गव्यूतिमात्रात्क्रोशद्वयात् २० २१

आगमच्चवनोद्देशमल्पमूलफलोदकं क्रूरपक्षिमृगंघोरंसायाह्ने भरतर्षभ ८ घोरासमभवत्संध्यादारुणामृगपक्षिणः अप्रका
शादिशःसर्वावातैरासन्ननार्तवैः ९ शीर्णपर्णफलैराजन्बहुगुल्मक्षुपैर्द्रुमैः भग्नावभुग्नभूयिष्ठैर्नानाद्रुमसमाकुलैः १० तेश्रमेणचकौर
व्यास्तृष्णयाचप्रपीडिताः नाशक्नुवंस्तदागंतुंनिद्रयाचप्रवृद्धया ११ न्यविशंतहितेसर्वेनिरास्वादेमहावने ततस्तृषापरिक्रांताकुंतीपुत्रान
थाब्रवीत् १२ मातासतीपांडवानांपंचानांमध्यतःस्थिता तृष्णयाहिपरीतास्मिपुत्रान्भृशमथाब्रवीत् १३ तच्छ्रुत्वाभीमसेनस्यमातृस्ने
हात्प्रजल्पितं कारुण्येनमनस्तप्तंगमनायोपचक्रमे १४ ततोभीमोवनंघोरंप्रविश्यविजनंमहत् न्यग्रोधंविपुलच्छायंरमणीयंददर्शह १५
तत्रनिःक्षिप्यतान्सर्वानुवाचभरतर्षभः पानीयंमृगयामीहविश्रमध्वमितिप्रभो १६ एतेरुवंतिमधुरंसारसाजलचारिणः ध्रुवमत्रजलस्था
नंमहच्चेतिमतिर्मम १७ अनुज्ञातःसगच्छेतिभ्रात्राज्येष्ठेनभारत जगामतत्रयत्रस्मसारसाजलचारिणः १८ सतत्रपीत्वापानीयंस्नात्वाचभर
तर्षभः उत्तरीयेणपानीयमानयामासभारत १९ गव्यूतिमात्रादागत्यत्वरितोमातरंप्रति शोकदुःखपरीतात्मानिशश्वासोरगोपमः २०
ससुप्तांमातरंदृष्ट्वाभ्रातॄंश्चवसुधातले भृशंशोकपरीतात्माविललापवृकोदरः २१ अतःकष्टतरंकिंनुद्रष्टव्यंहिभविष्यति यत्प
श्यामिमहीसुप्तान्भ्रातॄनद्यसुमंदभाक् २२ शयनेषुपरार्ध्येषुयेपुरावारणावते नाधिजग्मुस्तदानिद्रांतेद्यसुप्तामहीतले २३ स्वसा
रंवसुदेवस्यशत्रुसंघावमर्दिनः कुंतिराजसुतांकुंतींसर्वलक्षणपूजितां २४ स्नुषांविचित्रवीर्यस्यभार्यांपांडोर्महात्मनः तथैवचा
स्मजननींपुंडरीकोदरप्रभां २५ ॥

सुमंदभाक् अतिमंदभाग्यः २२ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥'॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

आ०
१६५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ एकजःएकएवजातःश्मशानरुः २ पः ३२ ३४ वांधवानांनंदनाःसुखदाः ३५ ३७ नुभ्यंतव ३८ ३९ ४२ ॥ ॥ ॥ ॥

सुकुमारतरमेनंमहार्हशयनोचितं शयानंपश्यतापेह पृथिव्यामतथोचितं २६ धर्मोहिंद्राच्चवायोश्चसुषुवेयासुतानिमान्
सेयंभूमौपरिश्रान्ताशेतेप्रासादशायिनी २७ किंनुदुःखतरंशक्यंमयाद्रष्टुमतःपरं योहंमघनरव्याघ्रान्तुस्तान्पश्यामिभूतले २८
त्रिषुलोकेषुयोराज्यंधर्मनित्योर्हतेनृपः सोयंभूमौपरिश्रान्तःशेतेप्राकृतवत्कथं २९ अयंनीलांबुदश्यामोनरेषुप्रतिमोर्जुनः
शेतेप्राकृतवत्सुविषमाकुलपन्नगः दुःखतोदुःखतरंनुकिं ३० अश्विनाविवदेवानांयाविमौरूपसंपदा तौप्राकृतवद्भूमौ
प्रसुप्तौधरणीतले ३१ ज्ञातयोयस्यनैवस्युर्विषमाःकुलपांसनाः सजीवतसुखंलोकेग्रामद्रुमइवैकजः ३२ एकोवृक्षोहियोग्रामेभवेत्प
र्णफलान्वितः चैत्योभवतिनिर्ज्ञातिरर्चनीयःसुपूजितः ३३ येषांचवहवःशूराज्ञातयोधर्ममाश्रिताः तेजीवंतिसुखंलोकेभवंतिचनि
रामयाः ३४ वलवंतःसमृद्धार्थामित्रवांधवनंदनाः जीवंत्यन्योन्यमाश्रित्यद्रुमाःकाननजाइव ३५ वयंतुधृतराष्ट्रेणसपुत्रेणदुरात्मना
विवासितानदग्धाश्चकथंचिद्दैवसंश्रयात् ३६ तस्मान्मुक्तावयंदाहादिमंवृक्षमुपाश्रिताःकांदिशंप्रतिपत्स्यामःप्राप्ताःक्लेशमनुत्तमं ३७
सकामोभवदुर्बुद्धेधार्तराष्ट्राल्पदर्शन नूनंदेवाःप्रसन्नास्तेनानुज्ञांमेयुधिष्ठिरः ३८ प्रयच्छतिवधेतुभ्यंतेनजीवसिदुर्मते ३८ नन्व
द्यसपुत्रामात्यंसमकर्णानुजंसोवलं गत्वाक्रोधसमाविष्टःप्रेषयिष्येयमक्षयं ३९ किंनुशक्यंमयाकर्तुंयन्मांवक्ष्यतिनृपः धर्मात्मा
पांडवश्रेष्ठःपापोचापसुयोधनः ४० एवमुक्त्वामहावाहुःक्रोधसंदीप्तमानसः करंकरेणनिष्पिष्यनिःश्वसन्दीनमानसः ४१

४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भा: १६६

लरूपेपामिकानामाक्रोशप्राहिना ४४ ४५ इतिनैलकंठीयेभारतभावदीपेजतुगृहदाहपर्वप्रकाशः तत्र १ पिशितेप्सुःमांसार्थीस्फिक्कटीवामरूलं ३१ पर्येतिमानु

पुनर्दीनमनाभूत्वाशांतार्चिरिवपावकः भ्रातृन्संस्तलेसुप्तान्वेद्दन्तवृकोदरः विस्वस्तानिवसंविष्टान्पृथग्जनसमानिव ४३ नातिदूरेणन
गरंवनादस्माद्धिलक्षये जागर्तव्येस्वपंतीमेहंतजागर्म्यहंस्वयं ४४ पास्यंतीमेजलंपश्चात्प्रतिबुद्धाजितक्लमाः इतिभीमोव्यवस्यैवजजागा
रस्वयंतदा ४५ इत्यादिपर्वणिजतुगृहदाहसमाप्तः वैशंपायनउवाच तत्रतेषुशयानेषुहिडिंबोनामराक्षसः अविदूरेवनात्तस्माच्छाल
वृक्षंसमाश्रितः १ क्रूरोमानुषमांसादोमहावीर्यपराक्रमः प्रावृड्जलधरःश्यामःपिंगाक्षोदारुणाकृतिः २ दंष्ट्राकरालवदनोपिशितेप्सुः
क्षुधार्दितः लंबस्फिक्लंबजठरोरक्तश्मश्रुशिरोरुहः ३ महावृक्षगलस्कंधःशंकुकर्णोविभीषणः यदृच्छयातानपश्यत्पांडुपुत्रान्महा
रथान् ४ विरूपरूपःपिंगाक्षःकरालोघोरदर्शनः पिशितेप्सुःक्षुधार्तस्तानपश्यद्यदृच्छया ५ ऊर्ध्वांगुलिःसकंडूयन्धुन्वन्रूक्षां न
छिरोरुहान्जृंभमाणोमहावक्त्रःपुनःपुनरवेक्ष्यच ६ हृष्टोमानुषमांसस्यमहाकायोमहाबलः आघ्रायमानुषंगंधंभगिनीमिद
मब्रवीत् ७ उपपन्नश्चिरस्याद्यभक्षोममसुप्रियः स्नेहस्रवान्प्रस्रवतिजिह्वापर्येतिमेमुखं अष्टौदंष्ट्राःसुती[illegible]श्चिरस्यापा नृणा
तदुःसहाः देहेषुमज्जयिष्यामिस्निग्धेषुपिशितेषुच ९ आक्रम्यमानुषंकंठमाछिद्यधमनीमपि उष्णंनवंप्रपास्यामिफेनिलं
रुधिरंबहु १० गच्छजानीहिकेत्वेतेशेरतेवनमाश्रिताः मानुषोबलवान्गंधोघ्राणंतर्पयतीवमे हत्वैतान्मानुषान्सर्वानानयस्वममांति
के अस्मद्विषयसुप्तेभ्योनैतेभ्योभयमस्तिते ११ एषामुत्कृत्यमांसानिमानुषाणांयथेष्टतः भक्षयिष्यावसहितौकुरुतूर्णंवचोमम १२ रामo
भक्षयित्वाचमांसानिमानुषाणांप्रकामतः नृत्यावसहितावावांदत्ततालाननेकशः एवमुक्ताहिडिंबातुहिडिंबेनतदावने १४ १६६

षमांसस्यलाभंसूचयंतीचलतीव ८ ९ धमनीनाडी १० १५ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १५ ॥ १४ ॥ १५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शालपोतमिव शालांकुरमिव १६ श्यामसंहताः अयेनवहेमाभमितिव रूपमास्थाय ११ क्रूरोपसंहितं हिमाएकं १८ २४ विमरूपिषतामहं पितुमिद्य

भ्रातुर्वचनमाज्ञाय त्वरमाणेव राक्षसी १५ जगाम तत्र यत्रस्म पांडवा भरतर्षभ ददृशे तत्र सा गत्वा पांडवान्पृथया सह शयानान्भीमसेनं च जा
ग्रतं त्वपराजितं दृष्ट्वैव भीमसेनं सा शालपोतमिवोद्गतं राक्षसी कामयामास रूपेणाप्रतिमं भुवि १६ अयं श्यामो महाबाहुः सिंहस्कंधो महाद्यु
याकंबुग्रीवः पुष्कराक्षो भर्त्तायुक्तो भवेन्मम १७ नाहं भ्रातृवचो जातु कुर्यां क्रूरोपसंहितं पतिस्नेहोऽतिबलवान्न तथा भ्रातृसौहृदं १८ मुहू
र्त्तमेव तृप्तिश्च भवेद्भ्रातुर्ममैव च हतैरेतैरहत्वा तु मोदिष्ये शाश्वतीः समाः साकामरूपिणी रूपं कृत्वा मानुषमुत्तमं उपतस्थे महाबाहुं भीमसे
नं शनैः शनैः लज्जमानेव ललना दिव्याभरणभूषिता स्मितपूर्वमिदं वाक्यं भीमसेनमथाब्रवीत् २१ कुतस्त्वमसि संप्राप्तः कश्चा
सि पुरुषर्षभः के च मे शेरते चेह पुरुषा देवरूपिणः २२ केयं च ते बृहती श्यामा सुकुमारी तवानघ शेते वनमिदं प्राप्य विश्वस्ता स्वगृहे यथा
२३ नेदं जानाति गहनं वनं राक्षससेवितं वसति ह्यत्र पापात्मा हिडिंबो नाम राक्षसः २४ तेनाहं प्रेषिता भ्रात्रा दुष्टभावेन रक्षसा बिभक्षयिष
ता मांसमुष्माकममरोपमाः साहं त्वामभिसंप्रेक्ष्य देवगर्भसमप्रभं नान्यं भर्त्तारमिच्छामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते एतद्विज्ञाय धर्मज्ञ युक्तं मयि समा
चर कामोपहतचित्तांगीं भजमानां भजस्व मां २१ त्रास्यामि त्वां महाबाहो राक्षसात्पुरुषादकात् वत्स्यावो गिरिदुर्गेषु भर्त्ता भव ममानघ २८
अंतरिक्षचरी ह्यस्मि कामतो विचरामि च अतुलामाप्नुहि प्रीतिं तत्र तत्र मया सह भीमसेनउ च मातरं भ्रातरं ज्येष्ठं सुखसुप्तानकंपलि
मान् परित्यजेत को न्वद्य प्रभवन्निव राक्षसि २९ को हि सुप्तानिमान्भ्रातॄन्दत्त्वा राक्षसभोजनं मातरं च नरो गच्छेत्कामार्त्त इव मद्विधः
३० राक्षस्युवाच यत्ते प्रियं तत्करिष्ये सर्वानेतान्प्रबोधय मोक्षयिष्याम्यहं कामं राक्षसात्पुरुषादकात् ३१ ॥ ॥

ता १५ १६ २१ २८ ३० ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२६१

३४ अध्यायः तावि १ मेघसंघातवर्ष्मा अतिक्रमशरीरः २ १३ यामितिमिमासांतप्रचेतेनअकारांतः शरः १४ २७ ॥ ॥ ॥

भीमउ च सुखसुप्तान्वनेस्मान्भ्रातॄन्मातरं चैव राक्षसि न भयाद्बोधयिष्यामि भ्रातॄंस्तव दुरात्मनः ३१ नहि मे राक्षसा भीरु सोढुं शक्ताः पराक्र
मं न मनुष्या न गंधर्वा न यक्षाश्चारुलोचने ३३ गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे यद्वापीच्छसि तत्कुरु तं वा प्रेषय तन्वंगि भ्रातरं पुरुषादकं ३४ इत्या
दिपर्वणि हिडिंबवधे वैशंपायनउ च तां विदित्वा चिरगतां हिडिंबो राक्षसेश्वरः अवतीर्य द्रुमात्तस्मादाजगामाथ पांडवान् १ लो
हिताक्षो महाबाहुरूर्ध्वकेशो महाननः मेघसंघातवर्ष्मा च तीक्ष्णदंष्ट्रो भयानकः २ तमापतंतं दृष्ट्वैव तथा विकृतदर्शनं हिडिं
बोवाच वित्रस्ता भीमसेनमिदं वचः ३ आपतत्येष दुष्टात्मा संक्रुद्धः पुरुषादकः साहं त्वां भ्रातृभिः सार्द्धं यद्ब्रवीमि तथा कुरु ४ अ
हं कामगमा वीर रक्षोबलसमन्विता आरुह मां मम श्रोणिं नेष्यामि त्वां विहायसा ५ प्रबोधयैनान्संसुप्तान्मातरं च परंतप सर्वानेव ग
मिष्यामि गृहीत्वा वो विहायसा ६ भीमउवाच मा भैस्त्वं पृथुसुश्रोणि नैष कश्चिन्मयि स्थिते अहमेनं निष्यामि प्रेक्षंत्यास्ते सुमध्यमे ७ ना
यं प्रतिबलो भीरु राक्षसापसदो मम सोढुं युधि परिस्पंदमथवा सर्वराक्षसाः ८ पश्य बाहू सुवृत्तौ मे हस्तिहस्तनिभाविमौ ऊरू परिघसंकाशौ
संहतं चाप्युरो मम ९ विक्रमं मे यथेंद्रस्य साद्य द्रक्ष्यसि शोभने मावमंस्थाः पृथुश्रोणि मत्वा मामिह मानुषं १० हिडिंबो च नावमन्ये
नरव्याघ्र त्वामहं देवरूपिणं दृष्टप्रभावस्तु मया मानुषेष्वेव राक्षसः ११ वैशंपायनउ च तथा संजल्पतस्तस्य भीमसेनस्य भारत वाचः शुश्रा राम
वताः क्रुद्धो राक्षसः पुरुषादकः १२ अवेक्षमाणस्तस्याश्च हिडिंबो मानुषं वपुः स्रग्दामपूरितशिखं समग्रेंदुनिभाननं १३ सुभ्रूनासाक्षि २६१
केशांतं सुकुमारनखत्वचं सर्वाभरणसंयुक्तं सुसूक्ष्मांबरवाससं १४ तां तथा मानुषं रूपं बिभ्रतीं सुमनोहरं पुंस्कामां शंकमानश्च चुक्रो
ध पुरुषादकः १५ ॥

ह दे

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२८ गमिष्यामि मामपि प्यामि न पिष्यामीति वा पाठः १९ ३० ३१ ३४ ३४ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥

६४

सं क्रुद्धो राक्षसस्तस्या भगिन्याः कुरुसत्तम उत्फाल्य विपुले नेत्रे ततस्तामिदमब्रवीत् १६ को हि मे भोक्तुकामस्य विघ्नं चरति दुर्मतिः न बिभे
षि हिडिंबे किं मत्कोपाद्विप्रमोहिता १७ धिक्त्वामसति पुंस्कामे मम विप्रियकारिणि सर्वेषां राक्षसेंद्राणां सर्वेषामयशस्करी १८ यानि
मानाश्रित्य कार्षीर्विप्रियं सुमहन्मम एषतानद्यैव सर्वान् हनिष्यामि त्वया सह १९ एवमुक्त्वा हिडिंबां स हिडिंबो लोहितेक्षणः वधाया
भि पपातैनान्दंतैर्दंतानुपस्पृशन् २० तमापतंतं संप्रेक्ष्य भीमः प्रहरतां वरः भर्त्सयामास तेजस्वी तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् २१ वैशंपायन उ व
भीमसेनस्ततः स्वाराक्षसं प्रहसन्निव भगिनीं प्रति संक्रुद्धमिदं वचनमब्रवीत् २२ किं ते हिडिंब एतैर्वा सुखसुप्तैः प्रबोधितैः मामासाद
य दुर्बुद्धे तरसा त्वं नराशन २३ मय्येव प्रहरैहि त्वं न स्त्रियं हंतुमर्हसि विशेषतोऽनपकृते परेणापकृते सति २४ नहीयं स्ववशा बाला कामय
त्यद्य मामिह चोदितैषा ह्यनंगेन शरीरांतरचारिणा २५ भगिनी तव दुर्बुद्धे राक्षसां वै यशोहर त्वन्नियोगेन चैवेयं रूपं मम समीक्ष्य च २६ कामय
त्यद्य मां भीरु नैषा दूषयते कुलम् अनंगेन कृते दोषे नेमां गर्हितुमर्हसि २७ मयि तिष्ठति दुष्टात्मन्स्त्रियं हंतुमर्हसि संगच्छस्व मया सार्धमे
केनैको नराशन २८ अहमेको नयिष्यामि त्वामद्य यमसादनं अद्य मद्बलनिष्पिष्टं शिरो राक्षस दीर्यतां कुंजरस्येव पादेन विनिष्पि
ष्टं बलीयसः २९ अद्य गात्राणि ते कंकाः श्येना गोमायवस्तथा कर्षंतु भुवि संहृष्टा निहतस्य मया मृधे ३० क्षणेनाद्य करिष्यामि
इदं वनमराक्षसं पुरा यत्तद्दूषितं नित्यं त्वया भक्षयता नरान् ३१ अद्य त्वां भगिनी रक्षः कृष्यमाणं मया सकृत् द्रक्ष्यत्यद्रिप्रतीका
शं सिंहेनेव महाद्विपं ३२ निराबाधास्त्वयि हते मया राक्षसपांसन वनमेतच्चरिष्यंति पुरुषा वनचारिणः ३३ ॥ ३३ ॥

न्ये ६

३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४ ॥ ३४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री० १६८

४३ लताश्चाकर्षतुः आचकर्षतुः ४४ ४५ अध्यायः प्रवुद्धा ५ जिघांसितुं हंतुं स्वार्थे सन् ६ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

त्त्व ४

हिडिंबरु च गर्जितेनर्याकिंतेकान्छितेनचमानुष कत्वैनत्कर्मिणाम सर्वंकत्छेप्यामाचिरं कृथाः ३४ बलिनं मन्यसे यच्चाप्यात्मानं सपरा
क्रम ज्ञास्यस्य द्य समागम्य मयात्मानं बलाधिकं ३५ नतावदेतान्हिंसिष्ये स्वपंत्वेते यथासुखं एष त्वामेव दुर्बुद्धे निहन्म्यद्याप्रियंवद ३६
पीत्वा तवासृग्गात्रेभ्यस्ततः पश्चादिमानपि हनिष्यामि ततः पश्चादिमां विप्रियकारिणीं ३७ वैशंपायनउ च एवमुक्त्वा ततो बाहुं
प्रगृह्य पुरुषादकः अभ्यद्रवत संक्रुद्धो भीमसेनमरिंदम ३८ तस्याभिपततस्तूर्णं भीमो भीमपराक्रमः वेगेन प्रहितं बाहुं निजग्राह हस
न्निव ३९ निगृह्य तं बलाद्भीमो विस्फुरंतं चकर्ष ह तस्माद्देशाद्धनूंष्यष्टौ सिंहः क्षुद्रमृगं यथा ४० ततः स राक्षसः क्रुद्धः पांडवेन
बलाद्धृतः भीमसेनं समालिंग्य व्यनदद्भैरवं रवं ४१ पुनर्भीमो बलादेनं विचकर्ष महाबलः मा शब्दः सुखसुप्तानां भ्रातॄणां
मे भवेदिति ४२ अन्योन्यं तौ समासाद्य विचकर्षतुरोजसा हिडिंबो भीमसेनश्च विक्रमं चक्रतुः परं ४३ बभंजतुस्तदा वृक्षान् लताश्चा
कर्षतुस्तदा मत्ताविव च संरब्धौ वारणौ षष्टिहायनौ ४४ तयोः शब्देन महता विबुद्धास्ते नरर्षभाः सह मात्रा च ददृशुर्हिडिंबामग्रतः स्थि
तां ४५ इत्यादिपर्वणि हिडिंबवधे वैशंपायनउ च प्रवुद्धास्ते हिडिंबाया रूपं दृष्ट्वातिमानुषं विस्मिताः पुरुषव्याघ्रा बभूवुः पृथया स
ह १ ततः कुंती समीक्ष्यैनां विस्मिता रूपसंपदा उवाच मधुरं वाक्यं सांत्वपूर्वमिदं शनैः २ कस्य त्वं सुरगर्भाभे का चासि वरवर्णिनि
केन कार्येण सुश्रोणि कुतश्चागमनं तव ३ यदि वास्य वनस्य त्वं देवता यदि वाप्सराः आचक्ष्व मम तत्सर्वं किमर्थं चेह तिष्ठसि ४ हि
डिंबो च यदेतत्पश्यसि वनं नीलमेघनिभं महत् निवासो राक्षसस्यैतद्धिडिंबस्य ममैव च ५ तस्य मां राक्षसेंद्रस्य भगिनीं विद्धि भा
विनि भ्रात्रा संप्रेषितामार्ये त्वां सपुत्रां जिघांसितुं ६

नैः ४

पम० १६८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भावेधिते ८ १० व्यपनीतो दूरे नीतः ११ ॐ गंतव्ये सति चिरं स्थातुं न शक्यं २१ २२ विभीषणं विशेषेण भयंकरं पुरा भागो वमायां विकुर्वतो द्भुतो देवसहस्रैर्नतनत्र

स५ शुभं बोधिता १

क्रूरः खड्गैर्हन्तुमेवं वचनादागतास्त्विह अश्रद्धं नैव देहं मा भं न त्वपुत्रो महाबले ७ ततो दृष्ट्वैव मत्तानां भावे विचरतीति वपुत्रस्य मन्त्र ये न वशा
नुगा ८ ततो दृष्ट्वा मायाभिन्नेन तवपुत्रो महाबलः अपनेतुं च यतितो न चैव शशाक तो मयो विशय मायां मायां माज्ञात्वा ततः सपुरुषाहंकः स्वयमे
वागतो हन्तुमिमान्सर्वान्सत्वाल्मजान् १० सत्तेन मम कोऽपि तन तवपुत्रेणाधीमता बलाद्दूर्तो विनिक्षिप्य ष्यव्यपनीतो महात्मना ११ वि
कर्षतो महावेगो गजो मातो परस्परं यथैव तौ पृथिवीक्रान्तौ वेतौ चनरोत्तमौ १२ वैशं तस्यास्त्वं वचनमुत्पातमुधिष्ठिरः अर्जुनो
नकुलश्चैव सहदेवश्च वीर्यवान् १३ ततो दृष्ट्वा पापात्मा वै विकर्षतौ परस्परं कौ मारो जयंचेव सिंहाविव बलोत्कटौ १४ अपास्यो सं
समाक्षिप्य विकर्षतो पुनः पुनः दावाग्निधूमसदृशं च क्रतुल्यार्थिवं रजः १५ वसुधारेणुसंवीतौ वसुधाधरसंनिभौ विभ्राजतुर्यथा
शैलौ नीहारेणाभिसंवृतौ १६ राक्षसेन तदा भीमं क्लिश्यमानं निरीक्ष्य च उवाचेदं वचः पार्थः प्रहसं छन्न कैरिव १७ भीम मा भैर्महा
बाहो न त्वा बुध्यामहे वयं समेतं भीम रक्षसा येनाहं श्रमकर्षिता १८ साहाय्ये स्मि स्थितः पार्थ्यापातयिष्यामि राक्षसं नकुलः सहदेवश्च
मातरं गोपयिष्यतः १९ भीम उवाच उदासीनो निरीक्षस्व न कार्यः संभ्रमस्त्वया न जात्वयं पुनर्जीवेन्मद्बाह्वन्तरमागतः २० अर्जुन उ
वाच किमनेन चिरं भीम जीवता पापरक्षसा गंतव्यं न चिरं स्थातुमिह शक्यमरिंदम २१ पुरा संरज्यते प्राची पुरा संध्या प्रवर्तते रौद्रे मु
हूर्ते रक्षांसि प्रबलानि भवन्त्युत २२ त्वरस्व भीम मा क्रीड जहि रक्षो विभीषणं पुरा विकुरुते मायां भुजयोः सारमर्पय २३ ॥

स्मिन् मा रंबलेश्च पि यपि निपातय ए ने शीघ्रं रक्षो ह्येतद्यथः २३ ॥ २३ ॥ २३ ॥ २३ ॥ · २३ ॥ २३ ॥ २३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री
२६९

२४ आक्राम यत् समंतात् भ्रमितवान् २५ वृथावृद्धो दीर्घकालतः वृथामरणं वा पुरुषे नरक्तस्य स्वर्गकीर्त्योरभावात् २६ २७ क्रोधोद्दीपनाय अर्जुनउवाच परिवेति २८

वैशंपायनउ वु अर्जुनेनैवमुक्तस्तु भीमो रोषाज्ज्वलन्निव बलमाहारयामास यदा योजीगतः क्षये २३ ततस्तस्यांबुदाभस्य भीमो रोषात् रुषा सतु
हिड्याभ्रामयद्देहं तूर्णं शतगुणं तदा २५ भीमउ च वृथामांसैर्व्यापुष्टो वृथा वृद्धो वृथामतिः वृथामरणमर्हस्त्वं वृथा घ्नन् भविष्य
सि २६ रक्षेमम प्रकरिष्यामि पप्यावनमकंटकं न पुनर्मानुषान् हत्वा भक्षयिष्यसि राक्षस २७ अर्जुनउ च परिवामन्यसे भारं त्वमि
मे राक्षसं पुधिक रोमितवमाहाप्यंशीघ्रमेषनिपात्यतां २८ अप्येवाप्यहमेवैनं हनिष्यामि वृकोदर कृतकर्मा परिश्रांतः साधु तावदु
पारम २९ वैशंपायनउ च तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भीमसेनोत्यमर्षणः निष्पिष्यैनं बलात् भूमौ पशुमारममारयत् ३० स मार्यमाणो भी
मेनननादविपुलं स्वनं पूरयंस्तद्वनं सर्वं जलार्द्रइवदुंदुभिः ३१ बाहुभ्यां योक्त्रयित्वा तं कृतवान् पांडुनंदनः मध्ये भंक्त्वा महाबाहुर्हर्षया
मास पांडवान् ३२ हिडिंबं निहतं दृष्ट्वा संहृष्टास्ते तरस्विनः अपूजयन्नरव्याघ्रं भीमसेनमरिंदम ३३ अभिपूज्य महात्मानं भी
मं भीमपराक्रमं पुनरेवार्जुनो वाक्यमुवाचेदं वृकोदरं ३४ न दूरे नगरं मन्ये वनादस्मादहं विभो शीघ्रं गच्छाम भद्रं ते न नो
विद्यात्सुयोधनः ३५ ततः सर्वे तथेत्युक्त्वा मात्रा सह महारथाः प्रययुः पुरुषव्याघ्रा हिडिंबा चैव राक्षसी ३७ इत्यादिपर्वणि हि
डिंबवधः भीमसेनउ च स्मरंति वैरं रक्षांसि मायामाश्रित्य मोहिनीं हिडिंबे व्रज पंथानं त्वमिमं भ्रातृसेवितं १ ॥ ॥

पा१

३१ योक्त्रयित्वा निबध्य उरोदरे रोगरहितो त्वा प्रतीपं विनाम्य यष्टिवन्मध्यदेशे भंक्त्वा त्रोटयित्वा पशुमारं अमारयत् पांडवांश्च हर्षयामास इत्यन्वयः ३२ ३६ राम॰
इति नैलकंठीये भारतभावदीपे आदिपर्वणि हिडिंबवधार्थप्रकाशः स्मरंति भ्रातृसेवितं पंथानं मत्यं ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १॥ १॥॥ २६९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३ अभिवाद्य आर्ये इत्याभाष्य चौरादिकस्य वदे रूपं ४ ११ वहिष्यामि प्रापयिष्यामि आर्षोदूरं वं स्यामीति यद्यपि वहेरेव रूपं शतितां मध्ये देशं १२ आपदस्तरं

प्र१

युधिष्ठिर उ च क्रुद्धोपि पुरुषव्याघ्र भीम मा स्म स्त्रियं वधीः शरीरगुप्त्याभ्यधिकं धर्मं गोपय पांडव २ वधाभिप्रायमायांतमवधीस्त्वं महा
बलं रक्षसस्तस्य भगिनी किं नः क्रुद्धा करिष्यति ३ वैशंपायन उ च हिडिंबा तु ततः कुंतीमभिवाद्य कृतांजलिः युधिष्ठिरं तु कौंतेय
मिदं वचनमब्रवीत् ४ आर्ये जानासि यद्दुःखमिह स्त्रीणामनंगजं तदिदं मामनुप्राप्तं भीमसेनकृतं शुभे ५ सोढं तत्परमं दुःखं म
या कालप्रतीक्षया सोयमभ्यागतः कालो भविता मे सुखाय वै ६ मया ह्युत्सृज्य सुहृदः स्वधर्मं स्वजनं तथा वृतोयं पुरुषव्याघ्रस्त
व पुत्रः पतिः शुभे वीरेणाहं तथानेन त्वया चापि यशस्विनी प्रत्याख्याता न जीवामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ८ तदर्हसि कृपां कर्तुं म
यि त्वं वरवर्णिनि मत्वा मूढेति तन्मां त्वं भक्तां वानुगतेति वा ९ भर्त्रानेन महाभागे संयोजय सुतेन ह तमुपादाय गच्छेयं यथेष्टं दे
वरूपिणं पुनश्चैवानयिष्यामि विश्रंभं कुरु मे शुभे १० अहं हि मनसा ध्याता सर्वान्नेष्यामि वः सदा वृजिने तारयिष्यामि दुर्गेषु च
पृष्ठेन वो वहिष्यामि शीघ्रां गतिमभीप्सतः यूयं प्रसादं कुरुत भीमसेनो भजेत मां १२ आपदस्तरणे प्राणान्धारयेद्ये
न येन वा सर्वमादृत्य कर्तव्यं तद्धर्ममनुवर्तता १३ आपत्सु यो धारयति धर्मं धर्मविदुत्तमः व्यसनं ह्येव धर्मस्य धर्मिणामापदुच्य
ते १४ पुण्यं प्राणान्धारयति पुण्यं प्राणदमुच्यते येन येनाचरेद्धर्मं तस्मिन्गर्हा न विद्यते १५ युधिष्ठिर उ च एवमेतद्यथा त्थ
त्वं हिडिंबे नात्र संशयः स्थातव्यं तु त्वया सत्ये यथा ब्रूयां सुमध्यमे १६ स्नातं कृताह्निकं भद्रे कृतकौतुकमंगलं भीमसेनं भजेथा
स्त्वं प्रागस्तगमनाद्रवेः अहःसु विहरानेन यथाकामं मनोजवा अयं त्वानयितव्यस्ते भीमसेनः सदा निशि १८

गोमूत्र १३ व्यसनं बाधकं १४ ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० २२० ३० शंकुकर्णीति स्त्री याद्य लम्बकर्णी ३१ ३२ दीर्घघोणां दीर्घनासिकं विकटे वक्रे ऽन्वद्धे ऽत्रे पिंडिके जानुगुल्फान्तरः पार्श्वास्थदेशः पिंडिका ते ते यस्याः सं विकटो

पि ८

वैशंपायन उ० च तथेति तत्प्रतिज्ञाय भीमसेनोऽब्रवीदिदं । शृणु राक्षसि सत्येन समयं ते वदाम्यहं १९ यावत्कालेन भवति पुत्रस्योत्पादनं शु
भे तावत्कालं गमिष्यामि त्वया सह सुमध्यमे २० वैशंपायन उ० च तथेति तत्प्रतिज्ञाय हिडिंबा राक्षसी तदा भीमसेनमुपादाय सोर्ध्वमाचक्र
मे ततः २१ शैलशृंगेषु रम्येषु देवतायतनेषु च मृगपक्षिविघुष्टेषु रमणीयेषु सर्वदा २२ कृत्वा च परमं रूपं सर्वाभरणभूषिता संज
ल्पंती सुमधुरं रमयामास पांडवं २३ तथैव वनदुर्गेषु पुष्पितद्रुमसानुषु सरःसु रमणीयेषु पद्मोत्पलयुतेषु च २४ नदीद्वीपप्रदेशे
षु वैडूर्यसिकतासु च सुतीर्थवनतोयासु तथा गिरिनदीषु च २५ काननेषु विचित्रेषु पुष्पितद्रुमवल्लिषु हिमवद्गिरिकुंजेषु गुहासु वि
विधासु च २६ प्रफुल्लशतपत्रेषु सरःस्वमलवारिषु सागरस्य प्रदेशेषु मणिहेमचितेषु च २७ पल्वलेषु च रम्येषु महाशालवनेषु च
देवारण्येषु पुण्येषु तथा पर्वतसानुषु गुह्यकानां निवासेषु तापसायतनेषु च सर्वर्तुफलरम्येषु मानसेषु सरःसु च २९ बिभ्रती परमं
रूपं रमयामास पांडवं रमयंती तथा भीमं तत्र तत्र मनोजवा ३० प्रजज्ञे राक्षसी पुत्रं भीमसेनान्महाबलं विरूपाक्षं महावक्त्रं शंकुक
र्णं विभीषणं ३१ भीमनादं सुताम्रोष्ठं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाबलं महेष्वासं महावीर्यं महासत्वं महाभुजं ३२ महाजवं महाकायं महा
मायमरिंदमं दीर्घघोणं महोरस्कं विकटोद्बद्धपिंडिकं ३३ अमानुषं मानुषजं भीमवेगं महाबलं यः पिशाचानतीत्यान्यान्बभू
वातीव राक्षसान् ३४ बालोपि यौवनं प्राप्तो मानुषेषु विशांपते सर्वास्त्रेषु परं वीरः प्रकर्षमगमद्बली ३५ सद्यो हि गर्भान् राक्ष
स्यो लभंते प्रसवंति च कामरूपधराश्चैव भवंति बहुरूपिकाः ३६ रम २२०

द्धपिंडिकं ३३ ३४ ३५ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६ ॥ ३६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विकचः केशहीनः ३७ घट इति घटस्तादृश्यात् घटः शिरः घटः समासिमेनशिरः रू ऊ केदे घटेतिसेदि नीहस्मर्य अतस्पुत्रस्य उत्कचः विकेशो यतस्ततो घट उत्क
चोपस्थिति योगात् घटोत्कच इति नामाब्रवीत् ३८ अनातनिसः स्ववशः ३९ संवासस्समयः सहवासकालः जीर्णोतीतः पुत्रोत्पत्तिपर्यंतस्य वतस्य कृतत्वात्

न ३

प्रणम्य विकचः पादावाम हत्वा सपितुस्तदा मातुश्च परमेष्वासस्तौ च नामास्य चक्रतुः ३७ घटो हास्योत्कच इति मात्रा तं प्रत्यभाषत
अब्रवीत्तेन नामास्य घटोत्कच इति स्म ह ३८ अनुरक्तश्च तानासीत्पाण्डवान् स घटोत्कचः तेषां च दयितो नित्यमात्मनित्यो वभूव ह
३म ३९ संवाससमयो जीर्णः इत्याभाष्य ततस्तदा हिडिंबा समयं कृत्वा स्वां गतिं प्रत्यपद्यत ४० कृत्स्ने काले उपस्थास्ये पितॄनिति घटो
त्कचः आमन्त्र्य राक्षसश्रेष्ठः प्रतस्थे चोत्तरां दिशं ४१ स हि सृष्टो मघवता शक्तिहेतोर्महात्मना कर्णस्याप्रतिवीर्यस्य प्रतियोद्धा महा
रथः ४२ इत्यादिपर्वणि घटोत्कचोत्पत्तिः वैशं॥ ते वनेन वनं गत्वा घ्नंतो मृगगणान्बहून् अपक्रम्य ययू राजंस्त्वरमाणा महा
रथाः १ मत्स्यांस्त्रिगर्तान्पांचालान्कीचकानंतरेण च रमणीयान्वनोद्देशान्प्रेक्षमाणाः सरांसि च २ जटाः कृत्वात्मनः सर्वे व
ल्कलाजिनवाससः सह कुंत्या महात्मानो बिभ्रतस्तापसं वपुः ३ क्वचिद्वहंतो जननीं त्वरमाणा महारथाः क्वचिच्छंदेन गच्छंत
न १ स्ते जग्मुः प्रसभं पुनः ४ ॥ ॥ ॥
१४० समयमेवाह कृत्स्नेति ४१ घटोत्कचोत्पत्तिप्रयोजनमाह सहीति ४२ अध्यायः ते वनेन वनं स्मात्वं १ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ब्राह्मं वेदं ब्रह्मप्रतिपादकं उपनिषद्गणां ब्राह्मणग्रयोपं वा पितामहं व्यासं ५ १० एकचक्रोन्मुमिगात: तै: सहेति शेष: ११ १२ १३ १४ १५ १६ ॥१॥

श्रा० ब्राह्मं वेदमधीयाना वेदांगानि च सर्वश: । नीतिशास्त्रं च सर्वज्ञा ह्यहतुलोपितामहं ४ ते निवार्य महात्मानं कृष्णद्वैपायनं तदा
२२१ न ह्युः प्रांजलय: सर्वे सह मात्रा परंतपा: ५ व्यास उ च मयेदं व्यसने द्वर्वं विदितं भरतर्षभा: यथानुतैर धर्मेण धार्त्तराष्ट्रैर्वि
वासिता: ६ मां हित्वास्मिमे प्राप्त किंचिकीर्षु: परमं हितं न विषादोत्र क: स्नेहो युष्मासु मम सांप्रतं हीनहर्षं विचिकीर्षामि हितं व
स्तन्निबोधत ७ समाप्तेनेवमे सर्वं द्वयं चेव न संशय: दृष्टान्तो वालत स्रश्चवसिदं कुर्वंति मानवा: ८ तस्मोदम
धिक: स्नेहो युष्मासु मम सांप्रतं हीनहर्षं विकीर्षामि हितं वस्तन्निबोधत ९ इदं नातिभ्याशे रमणीयं निरामयं वसनेह प्रती
क्षत्रामम भागमनं को हिरण: १० वैश एवं मतानुमाम्यास्य व्यास: सत्यवतीसुत: एकचक्रामभिगत: कुंतीमाश्वासयत्प्रभु: ११
व्यास उ च जीवत्पुत्रि सुतस्तेयं धर्मनित्यो युधिष्ठिर: धर्मेणायं पृथिवीं तु त्वां महात्मा पुरुषर्षभ: पृथिव्यां पार्थिवान्सर्वान्प्रशासि
ष्यति धर्मराट् १२ पृथिवीमखिलां जित्वा सर्वां सागरमेखलां भीमसेनार्जुनबलाद्भोक्ष्यत्ययं न संशय: १३ पुत्रास्तव च मा
द्र्याश्च सर्वे एव महारथा: स्वराष्ट्रे विहरिष्यंति सुखं सुमनस: सदा १४ यक्ष्यंति च नरव्याघ्रा निर्जित्य पृथिवीमिमां राजसूया
श्वमेधाद्यै: क्रतुभिर्भूरिदक्षिणै: १५ अनुगृह्य सुहृद्वर्गं भोगैश्वर्यसुखेन च पितृपैतामहं राज्यमिमे भोक्ष्यंति ते सुता: १६ राम०
॥ १६ २२१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१७ १९ अध्यायः एक १ २ पार्थिवानप्यपृथिवीसंबंधिनः ३ भैक्ष्यं भिक्षालब्धमन्नं वेदगर्भ इति त्वं ततः आपदि स्थस्त्रिपर्याप्तितदोषोचिसात ४ ५ परि

वैशं० एवमुक्त्वा निवेश्यैनान्ब्राह्मणस्य निवेशने अब्रवीत्पार्थश्रेष्ठमृषिर्द्वैपायनस्तदा १७ इह मां संप्रतीक्षध्वमागमिष्याम्यहं
पुनः देशकालौ विदित्वैव लप्स्यध्वं परमां मुदं १८ स तैः प्राञ्जलिभिः सर्वैस्तथेत्युक्तो नराधिप जगाम भगवान्व्यासो यथागतमृषि
प्रभुः १९ इत्यादिपर्वणि एकचक्राप्रवेशे व्यासदर्शनं जनमेजय उ० एकचक्रां गतास्ते तु कुन्तीपुत्रा महारथाः अत ऊर्ध्वं
द्विजश्रेष्ठ किमकुर्वत पाण्डवाः १ वैशं० एकचक्रां गतास्ते तु कुन्तीपुत्रा महारथाः ऊषुर्नातिचिरं कालं ब्राह्मणस्य निवेशने २ रमणीया
नि पश्यन्तो वनानि विविधानि च पार्थिवानपि चोद्देशान्सरितश्च सरांसि च ३ चेरुर्भैक्ष्यं तदा ते तु सर्व एव विशांपते बभूवुर्नाग
राणां च स्वैर्गुणैः प्रियदर्शनाः ४ निवेदयन्ति स्म तदा कुन्त्या भैक्ष्यं सदा निशि तया विभक्तान्भागांस्ते भुंजते स्म पृथक्पृथक् ५
अर्धं ते भुंजते वीराः सह मात्रा परंतपाः अर्धं सर्वस्य भैक्ष्यस्य भीमो भुंक्ते महाबलः ६ तथा तु तेषां वसतां तस्मिन्राष्ट्रे म
हात्मनां अथार्जिजं महाशब्दं ब्राह्मणस्य निवेशने ७ भृशमुत्पतितं घोरं कुन्ती शुश्राव भारत ८ रोरूयमाणांस्तान्
स्त्रायीरेव पतत्स्वसा कारुण्यात्साधुभावाच्च कुन्ती राजन्न चक्षमे ९

उ ४

परिदेवयतः विविधं लालप्यमानान ६ ७ ८ ९ श्रीहंसजपहंसजपजपहंस॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ग५

श्रीः ११२

११ १२ गर्हे सुखं दुषिताः दुर्वासःसमृतयइव १ ३ कृतेउपकृतं [illegible] ननश्यति प्रत्युपकारं विना नावसीदति एतावाने वपुरुषो नत्वन्यः १४ १७ सौ

प३

मध्यमानेव दुःखेन हृदयेन पयातदा उवाच भीमंक त्यागिकपान्वितमिदं वचः १२ वसामसुसुखं पुत्र ब्राह्मणास्य निवेश
मे अज्ञातावात्तरी धृत्स्य सत्कृतावीतमन्यवः १२ संविं[illegible]तयेस[illegible]हा पुत्र ब्राह्मणास्य किंचहं प्रियं कुर्यामितिभाहेयत्कु पुरुषि
मे अज्ञातावात्तरी एतावान्पुरुषस्तात कृतं यस्मिन्नवश्यति यावच्च कुर्यादन्योस्य कुर्याद्भ्यधिकं ततः १४ तदिदं ब्राह्मणस्यास्यकु
ताः सुखं १३ एतावान्पुरुषस्तात कृतं यस्मिन्नवश्यति यावच्च कुर्यादन्योस्य कुर्याद्भ्यधिकं ततः १४ तदिदं ब्राह्मणस्यास्य कु
खमापतितं ध्रुवं तत्रास्य परिसाहाय्यं कुर्यामुपकृतं भवेत् १५ भीमसेन उ च ज्ञापतामस्य यद्दुःखं यतश्चैव समुत्थितं विदि
त्वा व्यवसिष्यामि यद्यपि स्यात्सुदुष्करं १६ वैशं एवं तौ कथयंतौ वम् पश्शुश्रुवतुः स्वनं आर्त्तिजं तस्य विप्रस्य सभार्यस्य वि
प्रापते १७ अंतःपुरं ततस्तस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः विवेश त्वरिता कुंती बद्धवत्सेव सौरभी १८ ततस्तं ब्राह्मणं तत्र भार्यया च
न४ सुतेन च दुहित्रा चैव सहितं [illegible] ददर्श विवृतानने १९ ब्राह्मण उ च धिगिदं जीवितं लो
के गतसारमनर्थकं दुःखमूलं पराधीनं भृशमप्रियभागि च २० जीविते परमं दुःखं जीविते परमो ज्वरः जीविते वर्त्तमानस्य दुः
खानामागमो ध्रुवः २१ आत्मा ह्येको हि धर्मार्थौ कामं चैव निषेविते एतैश्च विप्रयोगोपि दुःखं परमनंतकं २२ आहुः के
चित्परं मोक्षं स च नास्ति कथंचन अर्थप्राप्तौ च नरकः कृत्स्न एवोपपद्यते २३ अर्थेप्सुता परं दुःखमर्थप्राप्तौ ततोधिकं
जातस्नेहस्य चार्थेषु विप्रयोगे महत्तरं २४

रमीकामधेनुसंततिर्गो: १८ १९ २० २३ २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ११२

योगंदुयायं २५ २७ भूतह्रवीः स्वंभूतानयद्स्यर्पः २८ ३० मातस्मो आरिह्मिसमोगोसमोयामातागोपीहिजननीगोआस्त्रपाहिम्मिथिमितिमेहिनी
किं

नह्रियोगंस्रपत्स्यामियेनमुच्येयमापदः पुत्रदारेणवासार्द्धं प्राड्वेयमनामयं २५ पतितंवैमयाद्द्वंवैचेत्यक्त्वासरीरानत्स्यो हे संपतस्तातो
गतेत्वयानुमम नश्रुतं २६ इहजातोविरह्यामिपितावापिममेतिवै दुःखवस्यामि दुर्मेधेयाच्यमानामयासकृत् २७ स्वर्गतोपिपिताहेदु
स्त्यामातोचिरंतव वांधवाभूतपूर्वाश्चतत्रवासेतुकारिणः २८ सोपंतेवंधुकामापात्रमप्रावस्यावचोममवधुप्रणाशःसंप्रासोमरहेदुः
खकरोमम २९ अपवामहिनाशोपंनहिशक्ष्यामिंचन परित्यक्तुमहंवंधुंस्वपंजीवन्नरंसवत् ३० सहधर्मचरींदारांतोनिस्समो
दस्मोममं सखायंविहितांदेवैर्नित्यंपरमिकांगतिं ३१ पितामात्राचविहितांमद्गार्हस्थ्यभागिनीं वरपित्वापयान्यापंमंत्रवत्पर
रीपच ३२ कुलीनांशीलसंपन्नांमामपत्यजननीं ममि त्वामहंजीवितस्यार्थेसाधीमस्यपकारिणीं परित्यक्तुंनशक्ष्यामिभार्यानि
त्यमनुव्रतां ३३ कृतएवपरित्यक्तुंसुतंशक्ष्यामहंस्वयं वालमप्राप्तवयसमजातव्यंजनाकृतिं ३४ भर्तुर्न्यासंपनिहितांमान्यासंधा
त्रामहात्मना यंयोर्हेतिजोलोकानाशंसेपितृभिः सह ३५ स्वयमुत्पाद्यतांवालांकथमुत्स्रष्टुमुत्सहे मन्यंतेकेचिदधिकेस्ने
हंपुत्रेपितुर्नराः कन्यायांकेचिदपरेममतु-ल्यावुभौस्मृतौ ३६ यस्यांलोकाःप्रसूतिश्चस्थिताःनित्यमथोसुखं अपापां
तामहंवालांकथमुत्स्रष्टुमुत्सहे ३७ ॥

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२८ ४० अध्यायः नष्टं वैषम्यविपाककः १४ तत्रभर्तृहितनिमित्तो नच प्राणात्यागे पर्वकर्म ५ ६ १६८ ७ १० ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आत्मानमपिवोढारस्त्यक्त्वाप्यपिपरलोकगाः त्यक्ता ह्येते मयाप्यर्कं नेह शक्यं निजीवितुं ३८ एषां वा स्यात्ततस्त्यागो नृशंसो गर्हितो बुधैः आत्म
त्यागे कृते चेमे मरिष्यन्ति मया विना ३९ सकृच्छ्रामहमापन्नो न शक्तस्तर्तुमापदं अहो धिक्कां गतिं त्वद्य गमिष्यामि सबान्धवः सर्वैः सह मृतं
श्रेयो न च मे जीवितं क्षमं ४० इत्यादिपर्वणि बकवधे ब्राह्मण्युवाच न संतापस्त्वया कार्यः प्राकृतेनेव कर्हिचित् नहि संतापकालोयं वैद्यस्य
तव विद्यते १ अवश्यं निधनं सर्वैर्गन्तव्यमिह मानवैः अवश्यंभाविन्यर्थे वै संतापो नेह विद्यते २ भार्या पुत्रोथ दुहिता सर्वमात्मार्थमिष्य
ते व्यथां जहि सुबुद्ध्या त्वं स्वयं यास्यामि तत्र च ३ एतद्धि परमं नार्याः कार्यं लोके सनातनं प्राणानपि परित्यज्य यद्भर्तृहितमाचरेत् ४ तच्च
तत्र कृतं कर्म तवापीदं सुखावहं भवत्यमुत्र चाक्षय्यं लोकेस्मिंश्च यशस्करं ५ एष चैव गुरुर्धर्मो यं प्रवक्ष्याम्यहं तव अर्थश्च तव धर्मश्च
भूयानत्र प्रदृश्यते ६ यदर्थमिष्यते भार्या प्राप्तः सोर्थस्त्वया मयि कन्या चैका कुमारश्च कृताहमनृणा त्वया ७ समर्थः पोष
णे चासि सुतयो रक्षणे तथा न त्वहं सुतयोः शक्ता तथा रक्षणपोषणे ८ मम हि त्वद्विहीनायाः सर्वकामधनेश्वर कथं स्यातां सु
तौ बालौ भवेयं च कथं त्वहं ९ कथं हि विधवानाथा बालपुत्रा विनाकृता मिथुनं जीवयिष्यामि स्थिता साधुगते पथि १० ॥

३४

॥ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अहंकृताः गर्विताः अवधिमाः कर्मक्तिताः अवलेपतुगर्वसाहो पनिंद्युरोपि चेति मेदिनी ११ १३ मार्गस्तु कुलसंबंधरूपे १४ गुरणान्विषादीन् १५।१६

प्रा १ प्रा ३

अहंकृता वलिभिश्चर्ध्यमानापि मां सुतौ अपुत्रे त्वमसंबंधकृपंशास्स्वामिरक्षितु ११ उत्सृष्टमामिषं यो प्रार्थयंति यथा खगाः प्रार्थयंति
जनाः सर्वे पतिहीनां तथा स्त्रियं १२ साहं विचाल्यमाना वै प्रार्थ्यमाना दुरात्मभिः स्थातुं पथि न शक्ता पि मि सज्जनेष्ट द्विजोत्तम १३ कथं तव कु
लस्यैकामिमां वालामनाथां पितृपैतामहे मार्गे नियोक्तुमहमुत्सहे १४ कथं चक्यामि वाले स्मिन् गुणांनाधातु मीप्सितान् अनाथा सर्व
तो लुब्धा यथात्वं धर्मदर्शिवान् १५ इमामपि च ते वालामनाथां परिभूयमां अनर्हाः प्रार्थयिष्यंति शूद्रा वेदश्रुतिं यथा १६ तां चेद
हं न दित्सेयं त्वद्गुणैरुपवृंहितां प्रमथ्येनां हरेयुस्तु हविर्ध्वांक्षा इवाध्वरात् १७ संप्रेक्षमाणा पुत्रं ते नानुरूपमिवात्मनः अनर्ह
वशमापन्नामिमां चापि सुतां तव १८ अवज्ञाता च लोकेषु तथात्मानमजानती अवलिप्तैर्नरैर्ब्रह्मन्मरिष्यामि न संशयः १९
तौ विहीनौ मया वालौ त्वया चैव तवात्मजौ विनश्येतां न संदेहो मत्स्याविव जलक्षये २० त्रितयं सर्वथाप्येवं विनशिष्यत्यसंशयं त्व
या विहीनं तस्मात्त्वं मां परित्यक्तुमर्हसि २१ व्युष्टिरेषा परा स्त्रीणां पूर्वं भर्तुः परां गतिं गंतुं ब्रह्मन्सपुत्राणामिति धर्मविदो विदुः
२२ परित्यक्तः सुतश्चायं दुहिता चेयं तथा मया वांधवाश्च परित्यक्तास्त्वदर्थं जीवितं च मे २३ ॥ ॥ ॥

ध्वांक्षः काकः परास्युषिमहत्प्याश्यं व्युष्टिः फलेसमृद्धौ स्त्रीति मेदिनी २२ २३ ॥ २३ ॥ २३ ॥ २३ ॥ २३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
२७४

यत्नेहते २४ २७ फलार्थीपिविधातव्यमितिसंवंधः २८ आत्मनासममंसर्वमेवेतिएषबुधानांनिश्चयः २९ ३१ त्वत्तस्त्वत्तः प्रसन्निः मंततिः अजीवितंमरणां ३३ सर्व

यत्नेनम्यामिर्नियमेरीनेस्वविविधेष्टया विशिष्यते स्त्रियाभर्तुर्नित्यंप्रियहितेस्थितिः २४ तदिदंयच्चिकीर्षामिधर्मेपरमसंमतं इष्टं
वैवहितंचैवतत्वचैवकुलस्यच २५ इत्यानिचाप्यपत्यानिद्रव्याणिसुहृदःप्रिया आपद्धर्मप्रमोक्षायभार्याचापिसतांमतं २६ आ
पदर्थेधनंरक्षेद्दारान्रक्षेद्धनैरपि आत्मानंसततंरक्षेद्दारैरपिधनैरपि २७ दृष्टादृष्टफलार्थंहिभार्यापुत्राधनंगृहं सर्वमेतद्वि
धातव्यंबुधानामेवनिश्चयः २८ एकतोवाकुलंकृत्स्नमात्मावाकुलवर्द्धनं नसमंसर्वमेवेतिबुधानामेषनिश्चयः २९ सकु
रुष्वमयाकार्यंतारयात्मानमात्मना अनुजानीहिमामार्यसुतौमेपरिपालय ३० अवध्यांहिस्त्रियमित्याहुर्धर्मज्ञाधर्मनिश्चये
धर्मज्ञाराक्षसानाहुर्नहन्यात्त्वंचमामपि ३१ निःसंशयंवधःपुंसांस्त्रीणांसंशयितोवधः अतोमामेवधर्मज्ञप्रस्थापयितुमर्
हसि ३२ भुक्तंप्रियाण्यवाप्तानिधर्मश्चचरितोमहान् त्वत्प्रसूतिःप्रियाप्राप्तानमांतप्स्यतिजीवितं ३३ जातपुत्राचवृद्धाचप्रि
यकामाचतेसदा समीक्ष्यैतद्वदेहंमेव्यवसायंकरोम्यहं ३४ उत्सृज्यापिहिमामार्यप्राप्स्यस्यन्यामपिस्त्रियं ततःप्रति
ष्ठितोधर्मोभविष्यतिपुनस्तव ३५ नचाप्यधर्मःकल्याणबहुपत्नीकतानृणां स्त्रीणामधर्मःसुमहान्भर्तुःपूर्वस्यलंघने ३६
एतत्सर्वंसमीक्ष्यत्वमात्मत्यागंचगर्हितं आत्मानंतारयाद्याशुकुलंचेमौचदारकौ ३७ ॥ ॥

सलंघनेनंविनामंत्रीतारकरो ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥

राम
२७४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३८ अध्यायः तयोः १ २ त्यक्त्वा अवश्यदेयोपरित्यज्य रक्षेदत्वा ३ प्लववत् नौकयेवमपारं चण्डदुःखनदीमतिक्रामसि ४ पुत्रः पुन्नाम्नो नरकात्त्रा

वैशं एवमुक्तस्तया भर्त्ता तां समालिंग्य भारत मुमोच वाष्पं शनकैः सभार्यो भृशदुःखित ३८ इत्यादिपर्वणि बकवधे वैशं तयोर्दुःखितयोर्वा
क्यमतिमात्रं निशम्य तु ततो दुःखपरीतांगी कन्या तावभ्यभाषत १ किमेवं भृशदुःखार्त्तौ रोरूयेतामनाथवत् ममापि श्रूयतां वाक्यं श्रु
त्वा च क्रियतां क्षमं २ धर्मतोहं परित्याज्या युवयोर्नात्र संशयः त्यक्तव्यां मां परित्यज्य त्राहि सर्वं मयैकया ३ इत्यर्थमिष्यते पत्यं तारयि
ष्यति मामिति अस्मिन्नुपस्थिते काले तरध्वं प्लववन्मया ४ इह वा तारयेद्दुर्गादुत वा प्रेत्य भारत सर्वथा तारयेत्पुत्रः पुत्र इत्युच्यते बुधैः
५ आकांक्षंते च दौहित्रान्मयि नित्यं पितामहाः तं तत्स्वयं वै परित्रास्ये रक्षंती जीवितं पितुः ६ भ्राता च मम बालोयं गते लोकममुं त्वयि
अचिरेणैव कालेन विनश्येत न संशयः ७ ताते पि हि गते स्वर्गं विनष्टे च ममानुजे पिंडः पितॄणां व्युच्छिन्नस्ततेषां विप्रियं भवेत् ८
पित्रा त्यक्ता तथा मात्रा भ्रात्रा चाहमसंशयं दुःखाद्दुःखतरं प्राप्य म्रियेयमतथोचिता ९ त्वयि त्वरोगे निर्मुक्ते माता भ्राता च मे शि
शुः संतानश्चैव पिंडश्च प्रतिष्ठास्यत्यसंशयं १० आत्मा पुत्रः सखा भार्या कृच्छ्रं तु दुहिता किल सकृच्छ्रान्मोचयात्मानं
मां च धर्मे नियोजय ११ ॥ ॥

पतद्वति पोगात्पुत्र इत्यर्थः दौहित्रापेक्षया संनिहिताद्दुहितैवाहं तारयामीत्यर्थः १ ६ ७ ८ ९ १० ११ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ फलसंस्थास्य फलमरणात् १३ तत्राहमस्य समीपोऽग्रसवार्यिवंशार्थं १५ १६ आस्तेऽत्र जीवन्तीवरहलोके कीर्तेःसत्वात् १७ इतःप्रदाने आसित्वाहमा

श्री
२१५

अनाथाहपराणावात्मापत्रकाञ्चनगामिनी भविष्यामि त्वयाताऽत विहीनाऽकरणामहा १२ अथवाहं करिष्यामि कुलस्यास्य विमोचनं
आनाथ्याहपराणावात्मापत्रक... भविष्यामि त्वयाताऽत ... पोडिताहं भविष्यामि तरवेहस्त्वमास्य
फलसंस्या भविष्यामि कृत्वाकर्म सुदुष्करं १३ अथवापास्य तेनात्रस्यका मां द्विजसत्तम पीडिताहं भविष्यामि तरवेहस्त्वमासपि
१४ तरस्मद्यधर्मार्थे प्रसवार्थे च सत्तम आत्मानं परिरक्षस्व सकन्यां मां च संत्यज १५ अवश्यकरणीये च मातां कालेऽल्प
गाद्यं किंत्वतः परमं दुःखं यद्पस्थितोऽल्पपि १६ याचमाना यरारत्त्रपरिधावेमहिम्यवत् त्वपित्वरोगोनिर्मुक्तो लोकाद्रस्मा
त्सबांधवे अमत्तेवसतीलोके भविष्यामि सुखान्विता २१ इतःप्रदाने देवाश्चापितरश्चैव तेन श्रुतं त्वयादत्तेन तोयेन भवि
ष्यति हितापये १८ वैश्य एवं बहुविधं तस्यानिशम्य परिदेवितं पितामाता च साचैव कन्या प्रुरुरुद्रुदुःखया १९ ततस्ररुदिता
न्सर्वान्निशम्याथ सुतस्तदा उत्फुल्लनयनो बालः कलमव्यक्तमब्रवीत् २० मा पितःक्रंदमातात मा स्वसस्त्विति चाब्रवीत् प्रहस्य
न्निवसर्वांस्तानेकैकमनुसर्पति २१ ततस्तत्तृणमादाय प्रहृष्टःपुनरब्रवीत् अनेनाहं हनिष्यामि राक्षसं पुरुषादकं २२ तथा
पितेषां दुःखेन परीतानां निशाम्यतत् बालस्य वाक्य...मव्यक्तं हर्षःसुमहानभवन्महान् २३ ॥ ॥

राम०
२१५

हारायकन्याप्रदाने दुर्दीनत्वात् पितृदुर्दैव्युरगाच्च कन्यायादेवा अपितरश्चहितायनेति श्रुतं यद्यपितयापित्वयादत्तेन तोयेन तत्समचाहितायमे भविष्यतीत्यर्थः १८
१९ कलमधुरं २० हे पितःमाहरोदनं माकुरु एतेनबाललीलापि भाविशुभाशुभसूचिके तिसूचितं २१ २३

१४ अध्यायः कुन्तीमूलं कुतऽस्थितमित्यर्थः १ ५ शालिवाहः विंशतिखारीपरिमितशालितंडुलोदनः वाहो विंशतिखारीक इत्युक्तेः ६ वारः पर्यायात् अतो हि वृषः ७ ८
वेत्रकीयगृहे स्थानविशेषे दूतः अदूरे ज्ञाति अपेहत्र नगरेण येन आश्रितः अस्य नाम्नाऽवेक्षां न करोतीत्यर्थः स्वपरास्त्रं हन्तुमशक्तत्वात् उपायमपि अन्यद्वा

अयं काल इति ज्ञात्वा कुंतीममुपसृत्य तान् गत्वा सत्वरं तेनैव जीवयंती समब्रवीत् २४ इत्यादिपर्वणि बकवधे कुंत्यु च कुतो मूलमिदं दु
खं ज्ञातुमिच्छामि तत्वतः विदित्वाप्यपकर्षेयं शक्यं चेदपकर्षितुं १ ब्राह्मण उ च उपपन्नं सतामेतद्यद्ब्रवीषि तपोधने न तु दुःखमिदं श
क्यं मानुषेण व्यपोहितुं २ समीपे नगरस्यास्य बको वसति राक्षसः ईशो जनपदस्यास्य पुरस्य च महाबलः ३ पुष्टो मानुषमांसेन दुर्बुद्धिः पुरु
षादकः रक्षत्यसुरराण्नित्यमिमं जनपदं बली ४ नगरं चैव देशं च रक्षोबलसमन्वितः तत्कृते परचक्राच्च भूतेभ्यश्च न नो भयं ५ वेतनं
तस्य विहितं शालिवाहस्य भोजनं महिषौ पुरुषश्चैको यस्तदादाय गच्छति ६ एकैकश्चापि पुरुषस्तत्प्रयच्छति भोजनं स वारो बहु
भिर्वर्षैर्भवत्यसुकरो नरैः ७ तद्विमोक्षाय ये केचिद्यतंते पुरुषाः क्वचित् सपुत्रदारांस्तान्हत्वा तद्रक्षो भक्षयत्युत ८ वेत्रकीयगृ
हे राजा नायं नयमिहास्थितः उपायं कुरुते यत्नादपि स मंदधीः ९ अनामयं जनस्यास्य येन स्यादद्य शाश्वतं एतदर्हा वयं नूनं वसा
मो दुर्बलस्य ये विषये नित्यमुद्विग्नाः कुराजानमुपाश्रिताः १० ॥ ॥

नावि २ ६२

म १

रान्न कुरुते यत्नो मंदधीः ९ एतदर्हाः एतस्य दुःखस्य योग्या वयं तत्र हेतुः वसाम इत्यादि विषये देशे नित्यवासत्वात् नित्यं वासकर्त्तारः नित्यमुद्विग्नाः इत्यपि पठंति १०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धे २

कस्यकेनहेतुनाकस्यकेनपुंसावक्तव्याः इत्येतामागच्छतीतिवक्तुंशक्याः कृष्यादिकात्विभावात् । अतएवच्छेदश्चारिराणांगौः देशस्यराज्ञोवायस्येतिवासंकरिष्यंति नतुनिर्वेधेत्यर्थः ११ संचयेनसमृध्या । आजकोहिराष्ट्रकृतामार्यायोहार्यास्यात् । अभार्यस्यामनोधनंराजहार्यंस्यात् १२ विपरीतंकुपत्न्येभार्यैर्विदहनात् ।

२४

ब्राह्मणाःकस्यवक्तव्याः कस्यवाछंदचारिणः गुरोरेतेहिवत्स्यंतिकामगाःपच्छिरोयपथा ११ राजानंप्रथमंविंदेत्ततोभार्यांततोधनं
त्रयस्यसंचयेनास्यज्ञातीनपुत्रांश्चतारयेत् १२ विपरीतंमयावेदंत्रयंसर्वमुपार्जितं तदिमामापदंप्राप्यप्रत्यंतत्प्यामहेवयं १३ सोयम
स्यानंतुप्राप्तोवारःकुलविनाशनः भोजनंपुरुषश्चैकःप्रदेयंततयंमया १४ नचमेविद्यतेवित्तंसंक्रेतुंपुरुषंक्वचित् सुहृज्जनंप्रदातुंचनश
क्ष्यामिकदाचन १५ गतिंचैवनपश्यामितस्यामोक्षायपरस्य सः सोहंदुःखार्णवेमग्नोमहत्त्यसत्रकरेभृशं १६ सहैवनिर्गमिष्यामिबांधवैरघराद्
स तेनोनःसहिताःस्तुदःसर्वानेवोपभोक्ष्यति १७ इत्यादिपर्वणिबकवधे कुंत्युः च नविषादस्त्वयाकार्योभयादस्मात्कथंचन उपायःप
रिदृष्टोत्रतस्मान्मोक्षायपरस्य सः १ एकस्तवसुतोबालःकन्याचैकातपस्विनी नचैतयोस्तथायवासागमनंतवरोचये २ ममपंचसुताब्रह्म
न्तेषामेकोगमिष्यति त्वदर्थंबलिमादायतस्यपापस्यपरस्य सः ३ ब्राह्मणउ च नाहमेतत्करिष्यामिजीवितार्थीकथंचन ब्राह्मणस्या
तिथेश्चैवस्वार्थेप्राणान्वियोजयन् नचैतदकुलीनासुनाधर्मिष्ठासुविद्यते ४

उद्वाहानंतरंधनलाभाच्च १३ १४ १५ १६ १७ अध्यायः नविषा १ ३ एतत्कल्हकेंअकुलीनासुअधर्मिष्ठास्वपिप्रजासुनविद्यतेतत्कथंमाहरोषुस्मादिस्यर्थः ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५१

आत्मत्यागे प्रत्यात्मादिर्विसृजेन्नैव आत्मनः श्रेयो मयावबोध्यमिति संबंधः ५ ६ अबुद्धिपूर्वकब्रह्मवधात् बुद्धिपूर्वकृते आत्मवधे स्वल्पं पापं तदपि मम परेणान्

यद्यहं त्यागेऽपि विसृजेदात्मानमपि वात्मजं आत्मनस्तु मया श्रेयो बोद्धव्यमिति रोचये ५ ब्रह्मवध्यात्मवध्यो श्रेयानात्मवधो मम ब्रह्मव
ध्या परं पापं निष्कृतिर्नात्र विद्यते ६ अबुद्धिपूर्वं कृत्वापि वरमात्मवधो मम न त्वहं वधमाकांक्षे स्वयमेवात्मनः शुभं ७ परैः कृते वधे
पापं न किंचिन्मयि विद्यते ८ अभिसंधिकृते तस्मिन् ब्राह्मणस्य वधे मया निष्कृतिं न प्रपश्यामि नृशंसं क्षुद्रमेव च ९ आगतस्य गृ
हे त्यागस्तथैव शरणार्थिनः याचमानस्य च वधान्नृशंसो गर्हितो बुधैः १० कुर्यान्न निंदितं कर्म न नृशंसं कथंचन इति पूर्वे महात्मान
आपद्धर्मविदो विदुः ११ श्रेयांस्तु सहदारस्य विनाशोऽद्य मम स्वयं ब्राह्मणस्य वधं नाहमनुमंस्ये कथंचन १२ कुंती च ममाप्येषा
मतिर्भद्रे विप्रार्थे या इति स्थिरा न चाप्यनिष्टः पुत्रो मे यदि पुत्रशतं भवेत् १३ न चायं गुह्यकः शक्तो मम पुत्रविनाशने वीर्यवान्
मन्त्रसिद्धश्च तेजस्वी च सुतो मम १४ राक्षसाय च तत्सर्वं प्रापयिष्यति भोजनं मोक्षयिष्यति चात्मानमिति मे निश्चिता मतिः १५ समागता
श्च वीरेण दृष्टपूर्वा महाद्युतेः बलवंतो महाकाया निहताश्चाप्यनेकशः १६ न त्विदं केषुचिद्ब्रह्मन् व्याहर्तव्यं कथंचन विप्र
पीडनो हि मे पुत्रान् विप्रकुर्युः कुतूहलात् १७

८३

तेवधेनालीत्याहसर्पिन स्वबुद्धिति ७ ८ अभिसंधिकृते बुद्धिपूर्वकृते विप्रकुर्युः बाधेरन् ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नन्वपममपिताम्चाश्वत्तांवेत्याह गुरुणाचेति आहूयेत्याह वदाचरेत्तक वलयेत्तामममसुतः तत्कार्यंतया नकुर्यात्ता मप्यविपयामिकृपागुवीज्ञयाकुर्यादि

गुरुणाचानतुज्ञातो आहूयेयंमुतोमम नसकुर्यात्तत्तयाकार्यविघयेतिमृतांमतं १८ एवमुक्तस्तुपपयपासविप्रोभार्ययासह इष्टः संस्तत्रपा मासुतद्का ममन्तापम १९ ततः कुंतीचविमश्यमहि त्तावा मिलात्मजं तमब्रूतांकुरुष्वेतिमतपत्स्यब्रवीच्चतां २० इत्यादिपर्वणिवक वधे वैशंपायनउवाच करिष्यइतिभीमेनप्रतिज्ञातेथभारत आजग्मुस्तेततः सर्वेभैक्ष्यमादायपांडवाः १ आकारेणोवृतंज्ञात्वापांडुपुत्रो युधिष्ठिरः रहः समुपविश्यैकस्ततःपप्रच्छमातरं २ युधिष्ठिरउ च किंचिकीर्षत्ययंकर्मभीमोभीमपराक्रमः भवत्यनुमतेकच्चित्स्वयंवाक र्तुमिच्छति ३ कुंत्यु च ममैववचनादेषकरिष्यतिपरंतपः ब्राह्मणार्थमहत्कृत्यंमोक्षायनगरस्यच ४ युधिष्ठिरउ च किमिदंसाहसं तीक्ष्णंभवत्याहुष्करंकृतं परित्यागंहिपुत्रस्यनप्रशंसंतिसाधवः ५ कथंपरसुतस्यार्थेस्वसुतंत्यक्तुमिच्छसि लोकवेदविरुद्धंहिपुत्रत्या गात्कृतंत्वया ६ यस्यबाहूसमाश्रित्यसुखंसर्वेशयामहे राज्यंचापहृतंक्षुद्रैराजिहीर्षामहेपुनः ७ यस्यदुर्योधनोवीर्यंचिंतयन्नमितौजसः नशेतेतरजनीःसर्वाःदुःखाच्छकुनिनासह ८ यस्यवीरस्यवीर्येणमुक्ताजतुगृहाद्वयं अन्येभ्यश्चैवपापेभ्योनिहतश्चपुरोचनः ९

ति १८ १९ २० अध्याय करिष्ये १ २ ३ मोक्षायवकभयादितिशेषः ४ ५ ६ ७ ८ ९ श्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१० १४ विश्वासः असाध्यमपि [illegible]धयेदिति शेषः १५ निष्कुटः बहिर्निष्कासिताः निरुद्धा इति पाठे गुप्ताः रक्षिताः वारणात् वारणावतं तस्य काषपीति शेषः

यस्य वीर्यं समाश्रित्य वसुपूर्णां वसुंधरां इमां मन्यामहे प्राप्तां निहत्य धृतराष्ट्रजान् १० तस्य व्यवसितं त्यागो बुद्धिमान् स्यात् कालवपास्य
त्वत्कृते दुःखे बुद्धिः स्वविलुप्यतां तवेतनः ११ कुंत्यु च युधिष्ठिरं संतापस्त्वया कार्यो वृकोदरे न चोपं बुद्धिदौर्बल्यात् व्यवसायः कृतो
मया १२ इह विप्रस्य भवने वयं पुत्र सुखोषिताः अज्ञाता धार्तराष्ट्राणां सत्कृता वीतमन्यवः १३ तस्य प्रतिक्रिया पार्थ मयेयं प्रसमीक्षिता
एतावानेव पुरुषः कृतं यस्मिन्न नश्यति १४ यावच्च कुर्यादन्योऽस्य कुर्याद्बहुगुणं ततः दृष्ट्वा भीमस्य विक्रांतं तदा जतुगृहे महत् १५
हिडिंबस्य वधाच्चैव विश्वासो मे वृकोदरे बाह्वोर्बलं हि भीमस्य नागायुतसमं महत् १६ येन यूयं गजप्रख्या निर्व्यूढा वारणावतात्
वृकोदरेण सदृशो बलेनान्यो न विद्यते योऽभ्युदीयाद्युधि श्रेष्ठमपि वज्रधरं स्वयं १७ जातमात्रः पुरा चैव ममांकात् पतितो गिरौ
शरीरगौरवादस्य शिला गात्रैर्विचूर्णिता १८ तदहं प्रज्ञया ज्ञात्वा बलं भीमस्य पांडव प्रतिकाराय विप्रस्य ततः कृतवती म
तिं १९ नेदं लोभान्न चाज्ञानान्न च मोहाद्विनिश्चितं बुद्धिपूर्वं तु धर्मस्य व्यवसायः कृतो मया २० अर्थौ द्वावपि निष्पन्नौ
युधिष्ठिर भविष्यतः प्रतीकारश्च वासस्य धर्मश्च चरितो महान् २१ ॥

१६ १८ प्रतिकार्ये शत्रौ मतिं कृतवती प्रतिकर्तुमिति शेषः १९ २० प्रतीकारः प्रत्युपकारः २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दि ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ
१७८

२२ २९ अध्याय उपपन्नं हतेत्रामामिति शेषः १ १ परिग्राहः अनुग्राहः २ ७ भिन्नवक्त्रः विदीर्णवक्त्रः भ्रुकुटिमध्यात् त्रिशिखां त्रिरेखां ८ ॥ ॥ ॥॥

योब्राह्मणस्यसाहाय्यंकुर्यादर्थेषुधर्मवित् क्षत्रियःसुशुभांल्लोकानाप्नुयादितिमेमतिः २२ क्षत्रियस्यैवकुर्वाणःक्षत्रियोवध
मोक्षणं विपुलांकीर्त्तिमाप्नोतिलोकेस्मिंश्चपरन्तप २३ वैश्यस्यार्थेचसाहाय्यंकुर्वाणःक्षत्रियोभुवि ससर्वेष्वपिलोकेषुप्र
जारंजयतेध्रुवं २४ शूद्रंतुमोचयेद्राजाशरणार्थिनमागतं आप्नोतीहकुलेजन्मसद्भ्येराजसत्तमे २५ सर्वंमामभगवान्व्यासः
पुरापौरवनंदन प्रोवाचसुकरप्रज्ञस्तस्मादेवंचिकीर्षितं २६ इत्यादिपर्वणिबकवधे युधिष्ठिरं च उपपन्नमिदंमा
तस्त्वयापद्बुद्धिपूर्वकं आर्त्तस्यब्राह्मणस्यैतदनुक्रोशादिदंकृतं १ ध्रुवमेष्यतिभीमोयंनिहत्यपुरुषादकं सर्वपाब्राह्म
णस्यार्थेयदनुक्रोशाद्वत्स्यसि २ युष्माभिरिदंनविदेयुर्नगरवासिनः तत्पापंब्राह्मणोवाच्यःपौराश्चाप्यथततः ३ वैशं त
तोरात्र्यांव्यतीतायामन्नमादायपाण्डवः भीमसेनोययौतत्रयत्रासौपुरुषादकः ४ आसाद्यतुवनंतस्यरक्षसःपांडवोबली आजु
हावततोनाम्नातदन्नमुपयोजयन् ५ ततःसोराक्षसःक्रुद्धोभीमस्यवचनात्तदा आजगामसुसंक्रुद्धोयत्रभीमोव्यवस्थि
तः ६ महाकायोमहावेगोदारयन्निवमेदिनीं लोहिताक्षःकरालश्चलोहितश्मश्रुमूर्द्धजः ७ आकर्णाद्भिन्नवक्त्रश्च

शंकुकर्णोविभीषणः त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वासंदश्यदशनच्छदं ८

राम
१७८

प ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ पिपासुः गंतुमिच्छुः यमसादनंयमगृहं १० ११ १२ १३ १४ उपदेवत्वाद्राक्षसस्यतत्स्पर्शेपिदोषाभावाद्भुक्तएवेतिभावः २० परिजग्राह आलिंगि

सः१ समभेदं२

भुंजानमन्नंतंदृष्ट्वाभीमसेनंसराक्षसः विवृत्यनयनेक्रुद्धइदंवचनमब्रवीत् ९ कोयमन्नमिदंभुंक्तेमदर्थमुपकल्पितं पश्यतोमम दुर्बुद्धिर्यियासुर्यमसादनं १० भीमसेनस्ततच्छ्रुत्वाप्रहसन्निवभारत राक्षसंतमनादृत्यभुंक्तएवपराङ्मुखः ११ खंकृत्वासमुद्यम्य करावुभौ अभ्यद्रवद्भीमसेनंजिघांसुः पुरुषादकः १२ तथापिपरिभूयैनंप्रेक्षमाणोवृकोदरः राक्षसंभुंक्तएवान्नंपांडवःप रवीरहा १३ अमर्षेणातुसंपूर्णःकुंतीपुत्रंवृकोदरं जघानपृष्ठेपाणिभ्यामुभाभ्यांपृष्ठतःस्थितः १४ तथाबलवताभीमःपाणिभ्यां भृशमाहतः नैवावलोकयामासराक्षसंभुक्तएवसः १५ ततःसभूयःसंक्रुद्धोवृक्षमादायराक्षसः ताडयिष्यंस्तदाभीमंपुनरभ्यद्र वद्बली १६ ततोभीमःशनैर्भुक्त्वातदन्नंपुरुषर्षभ वार्युपस्पृश्यसंहृष्टस्तस्थौयुधिमहाबलः १७ क्षिप्तंक्रुद्धेनतंवृक्षंप्रतिज ग्राहवीर्यवान् सव्येनपाणिनाभीमःप्रहसन्निवभारत १८ ततःसपुनरुद्यम्यवृक्षान्बहुविधान्बली प्राहिणोद्भीमसेनायतस्मै भीमश्चपांडवः १९ तद्वृक्षयुद्धमभवन्महीरुहविनाशनं घोररूपंमहाराजनरराक्षसराजयोः २० नामविश्राव्यतुबकःसम भिद्रुत्यपांडवः भुजाभ्यांपरिजग्राहभीमसेनंमहाबलं २१

तथान २१ श्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विस्फुरंतमिति पुरुत्वंवकनामलिंगापेक्षया २२ २५ शिरोधरांकंधरां २६ चक्रेकृते करिकंधरयोर्योजनेनेत्यपृष्ठंवंशांवभंजेत्यर्थः एवंतमितिखवं

हि
ली २२ सकृष्यमाणोभीमेनकर्षमाणाश्चपांडवं
भीमसेनोपितद्रक्षः परिरभ्यमहाभुजः विस्फुरंतमहाबाहुं विचकर्षबला
समपुज्यततीव्रेणाक्रमेनपुरुषादकः २३ तयोर्वेगेनमहतापृथिवीसमकंपत पादपांश्चमहाकायांश्चूर्णयामासतुस्त
दा २४ हीयमानंततद्रक्षःसमीक्ष्यपुरुषादकं निष्पिष्यभूमौजानुभ्यांसमाजघ्नेवृकोदरः २५ ततोस्यजानुनापृष्ठम
वपीड्यबलादिव बाहुनापरिजग्राहदक्षिणेनशिरोधरां २६ सव्येनचकटीदेशेगृह्यवाससिपांडवः तद्रक्षोद्विगु
णंचक्रेरवंतंभैरवंरवं २७ ततोस्यरुधिरंवक्त्रात्प्रादुरासीद्विशांपते भज्यमानस्यभीमेनतस्यघोरस्यरक्षसः २८ इत्या
दिपर्वणिबकवधे वैशं ततःसभग्नपार्श्वांगोनदित्वाभैरवंरवं शैलराजप्रतीकाशोगतासुरभवद्बकः १ तेनशब्देनवित्र
स्तोजनस्तस्याथरक्षसः निष्पपातगृहाद्राजन्सहैवपरिचारिभिः २ तान्भीतान्विगतज्ञानान्भीमःप्रहरतांवरः सांत्वयामास
बलवान्समयेचन्यवेशयत् ३ नहिंस्यामानुषाभूयोयुष्माभिरितिकर्हिचित् हिंसतांहिवधःशीघ्रमेवमेवंभवेदिति ४ तस्यत
द्वचनंश्रुत्वातानिरक्षांसिभारत एवमस्त्वितितंप्राहुर्जगृहुःसमयंचतं ५ ॥ ॥

तप्रागवस्त्रिणां २७ २८ अध्यायःततःभग्नानियाश्वीनिपश्चावोऽंगानिचहस्तपादादीनियस्यसतथा १ ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ ७ ८ गत्वागतवान् अमेध्योपि दृष्ट्वं ततः इति गमेः क्त्वि प्राप्ते ततोनुनासिकलोपे तुगागमे चैतद्रूपं आचचक्षे ब्राह्मणाः ९ १० १३ १४ १५ आज्ञा

म१

ततः प्रभृति निष्क्रान्ता सौम्या निभारत नगरे मद्रदेशं तत्र नैर्नगरवासिभिः ६ ततो भीमस्त्वमादाय गत्वा सुपुरुषादकं द्वारदेशे विनि
क्षिप्य जगामानुपलक्षितः ७ दृष्ट्वा भीमबलोद्धूतं बकं विनिहतं तदा ज्ञातेयास्तस्य ये चान्ये भीताः प्रतिजग्मुस्ततस्ततः ८ ततः स भीमस्तं
हत्वा गत्वा ब्राह्मणवेश्म तत् आचचक्षे यथावृत्तं राज्ञः सर्वमशेषतः ९ ततो नरा विनिष्क्रान्ता नगरात्कल्यमेव तु ददृशुर्निहतं
भूमौ राक्षसं रुधिरोक्षितं १० तमद्रिकूटसदृशं विनिकीर्णं भयानकं दृष्ट्वा संहृष्टरोमाणो बभूवुस्तत्र नागराः ११ एक
चक्रां ततो गत्वा प्रवृत्तिं प्रददुः पुरे ततः सहस्रशो राजन्नरा नगरवासिनः १२ तत्राजग्मुर्बकं द्रष्टुं सस्त्रीवृद्धकुमारकाः ततस्ते
विस्मिताः सर्वे कर्म दृष्ट्वातिमानुषं दैवतान्यर्चयांचक्रुः सर्व एव विशांपते १३ ततः प्रगणयामासुः कस्य वारोद्य भोजने ज्ञा
त्वा चागम्य तं विप्रं पप्रच्छुः सर्व एव ते १४ एवं पृष्टः स बहुशो रक्षमाणश्च पाण्डवान् उवाच नागरान्सर्वानिदं विप्रर्षभस्
तदा १५ आज्ञापितं मामशने रुदन्तं सह बन्धुभिः ददर्श ब्राह्मणः कश्चिन्मन्त्रसिद्धो महामनाः १६ परिपृष्ट्वा स मां पूर्वं परि
क्लेशं पुरस्य च अब्रवीद्ब्राह्मणश्रेष्ठो विश्वास्य प्रहसन्निव १७ प्रापयिष्याम्यहं तस्मा अन्नमेतद्दुरात्मने मन्निमित्तं भयं चा
पि न कार्यमिति वाब्रवीत् १८

म१

पितं राजकीयैः आज्ञापितः राज्ञा स्वभोजनार्थं १६ १७ १८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ॰ १८० १९ ब्रह्ममहो ब्राह्मणेनाज्ञः सोऽहं त इति श्रुत्वा ब्राह्मणानां मुखाद्यमहं दृष्टवं ब्राह्मणाः पूजनादिकं चक्रुः २० २१ इति बकवधः ॥ तेन प्याषु

सत्तदन्नमुपादाय यातो बकवनं प्रति तेन नन्तं भयदे तत्कर्मलोकहितं कृतं १९ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे हृष्टास्त्रियाश्च सुविस्मिताः वै
श्याश्च शूद्राश्च मुदिताश्चक्रुर्ब्रह्ममहं तदा २० ततो जनपदाः सर्वे आजग्मुर्नगरं प्रति तद्दृष्टुं तत्र महद् दृष्ट्वा पार्थास्तत्रैवचावसन्
२१ इत्यादिपर्वणि बकवधः जनमेजय उ॰ च तेन पाण्डुपुत्र्याघ्नि हत्वा बकराक्षसं अत ऊर्ध्वं ततो ब्रह्मन्किमकुर्वत पांडवाः
१ वैशंपायन उ॰ च तत्रैव न्यवसन्राजन्निहत्य बकराक्षसं अधीयानाः परं ब्रह्म ब्राह्मणस्य निवेशने २ ततः कतिपयाहस्स
ब्राह्मणः शंसितव्रतः प्रतिश्रयार्थी तद्वेश्म ब्राह्मणस्याजगाम ह ३ स सम्यक् पूजयित्वा तं विप्रं विप्रर्षभस्तदा ददौ प्रतिश्रयं त
स्मै सदा सर्वातिथिव्रतः [illegible] ४ ततस्ते पांडवाः सर्वे सह कुन्त्या नरर्षभाः उपासांचक्रिरे विप्रं कथयन्तं कथाः शुभाः ५ कथ
यामास देशांश्च तीर्थानि सरितस्तथा राज्ञश्च विविधाश्चर्यान्देशांश्चैव पुराणि च ६ स तत्राकथयद्विप्रः कथान्ते जनमेजय यां
चालेषु अद्भुताकारं याज्ञसेन्याः स्वयंवरं ७ धृष्टद्युम्नस्य चोत्पत्तिमुत्पत्तिं च शिखंडिनः अयोनिजत्वं कृष्णाया द्रुपदस्य महामखे ८

कृष्ण्या प्राशनि १ परं ब्रह्म उपनिषदं परं अस्मितं अधीयाना इति संबंधः २ शंसितव्रत इति तालव्यापादिः प्रशंसा प्रशंसासे जाँ[नः १] पस्यसः प्रश रा॰म॰
स्यव्रतः स्यर्थः प्रतिश्रयार्थी वासार्थी ३ अतिथिव्रतः अतिथिपूजनैकनिष्ठः ४ ५ ६ याज्ञसेन्या द्रौपद्याः ७ ८ ॥ ॥ १८०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ १० हे विप्र तौ द्रोणद्रुपदौ मित्रौ वैरं प्राप्तौ ११ २ अध्यायः गंगा १ ततोगंगामितिपाठेतुगांगांततः पूर्वंभरद्वाजागमनात् । पूर्वंअभि

तदद्भुततमंश्रुत्वालोकेतस्यमहात्मनः विस्तरेणैवपप्रच्छुः कथंतेपुरुषर्षभाः ९ पांडवाऊचुः कथंद्रुपदपुत्रस्यधृष्टद्युम्नस्यपाव
कात् वेदीमध्याच्चकृष्णायाःसंभवःकथमद्भुतः १० कथंद्रोणान्महेष्वासात्सर्वाण्यस्त्राण्यशिक्षत कथंविप्रसखायौतौमित्रौ
कस्यकृतेनवा ११ वैशं० एवंतैश्चोदितोराजन्सविप्रःपुरुषर्षभैः कथयामासतत्सर्वंद्रौपदीसंभवंतदा १२ इत्यादिपर्वणि
द्रौपदीसंभवे ब्राह्मणाद० च गंगाद्वारंप्रतिमहान्बभूवर्षिर्महातपाः भरद्वाजोमहाप्राज्ञःसततंशंसितव्रतः १ सोभिषे
क्तुंततोगंगांपूर्वमेवागतांसतीं ददर्शाप्सरसंतत्रघृताचीमाप्लुतामृषिः २ तस्यावायुर्नदीतीरेवसनंव्यहरत्तदा अपकृ
ष्टांबरांदृष्ट्वातामृषिश्चकमेतदा ३ तस्यांसंसक्तमनसःकौमारब्रह्मचारिणः हृष्टस्यरेतश्चस्कंदतदृषिर्द्रोणआदधे ४
ततःसमभवद्द्रोणःकुमारस्तस्यधीमतः अध्यगीष्टसवेदांश्चवेदांगानिचसर्वशः ५ भरद्वाजस्यतुसखापृषतोनामपा
र्थिवः तस्यापिद्रुपदोनामतदासमभवत्सुतः ६ सनित्यमाश्रमंगत्वाद्रोणेनसहपार्षतः चिक्रीडाध्ययनंचैवचकारक्षत्रि
यर्षभ ७ ततस्तुपृषतेतीतेसराजाद्रुपदोभवत् द्रोणोपिरामंशुश्रावदित्संतंवसुसर्वशः ८ ॥ ॥

षेक्तुंआगतामित्यर्थः २ व्यहरत् विशेषेणाहृतवान् चकमेकामितवान् ३ कुमाराणांसनत्कुमारादीनांसमरूः कौमारंतत्तुल्यस्सब्रह्मचारिणः
४ ५ ६ ७ ८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ एकतमंएकतरं। अस्त्रसमुदायस्याविच्छिन्नत्वादानमयम् १० ११ समनुज्ञाप्यसमनुज्ञाप्य निशम्य मरणातोषणानिशामने पृच्छेतिविमिलात् प्रश्नःज्ञाप्येत्यपपाठः

वनंतुप्रस्थितंरामंभरद्वाजसुतोऽब्रवीत् आगतंवित्तकामंमांविद्धि द्रोणंद्विजोत्तम ९ राजन् च शरीरमात्रमेवाद्यमयास्मभवशेषितं अस्त्राणिवा
शरीरंवाब्रह्मन्नेकतमंवृणु १० द्रोणाऽ च अस्त्राणिचैवसर्वाणितेषांसंहारमेवच प्रयोगंचैवसर्वेषांदातुमर्हतिमेभवान् ११ ब्राह्मणाऽ च
तथेत्युक्त्वाततस्तस्मैप्रददौभृगुनंदनः प्रतिगृह्यततद्रोणः कृतकृत्योऽभवत्तदा १२ संप्रहृष्टमनाद्रोणोरामात्परमसंमतं ब्रह्मास्त्रंसमनुज्ञाप्यन
रेष्वभ्यधिकोऽभवत् १३ ततोद्रुपदमासाद्यभारद्वाजःप्रतापवान् अब्रवीत्पुरुषव्याघ्रःसखायंविद्धिमामिति १४ द्रुपदऽ चनाश्रोत्रियःश्रोत्रियस्य
नारथीरथिनःसखा नाराजापार्थिवस्यापिसखिपूर्वंकिमिष्यते १५ ब्राह्मणाऽ च सविनिश्चित्यमनसायांचाल्यंप्रतिबुद्धिमान् जगामकुरुमुख्या
नांनगरंनागसाह्वयं १६ तस्मैपौत्रान्समादायवसूनिविविधानिच प्राप्तायप्रददौभीष्मःशिष्यान्द्रोणायधीमते १७ द्रोणःशिष्यांस्ततःसर्वा
निदंवचनमब्रवीत समानीयतुतान्शिष्यान्द्रुपदस्यासुखायवै १८

ति १३ १४ पूर्वसखाऽसिनसखिपूर्वंवाल्येकृतंसख्यंकिंकाङ्क्ष्यतेप्राज्ञैर्नकस्यमपीत्यर्थः वातोहिमैत्र्यादरतुल्येनाभिसख्यमिष्यतेनतुप्राज्ञ इतिभावः १५
प्राप्येत्यपिपठन्ति १६ समादायपहसेगृहीत्वाप्रददौ १७ १८ १८ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पृ

१९ २० ...त्रवत्यां अहि... छत्रे २१ २३ राज्येराज्यार्धं त्वया सह संगम्यति शेषः भागीरथ्याहमिति संधिरार्षः २४ २६ उच्चावचनेनैवमरण्यं कृत्वा नतु मनसा आ

त्मा चार्पि वेतनं किं विष्णु द्विपदं चीते मम कृता स्त्रेतत्पदे यं स्यात्तद्दत्तं वक्षमान घ्याः सोर्जुन प्रमुखैरुक्तः सख्यमाप्त्विति गुरुः त्वया १९ यदा चय पां
डुवाः सर्वे कृतास्त्राः कृतनिश्चयाः ततो द्रोणोब्रवीद्दुर्योधनवनार्पमिदं वचः २० पार्षतो द्रुपदो नाम छत्रवत्यां नरेश्वरः तस्मादानीय तं प्राज्ञं
मम शीघ्रं प्रदीयताम् २१ ततः पांडुसुताः पंचनिर्जित्य द्रुपदं युधि द्रोणाय दर्शयामासुर्बद्ध्वा ससचिवं तदा २२ द्रोणाड च प्रार्थयामि त्वया
सख्यं पुनरेव नराधिप अराजा कि लनो राज्ञः सखा भवितुमर्हति २३ अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन त्वया सह राजासि दक्षिणे कूले भागीर
थ्याहमुत्तरे २४ ब्राह्मणाड च एवमुक्तो द्विपांचाल्यो भारद्वाजेन धीमता उवाचास्त्रविदां श्रेष्ठो द्रोणं ब्राह्मणसत्तमं २५ एवं भवतु भद्रं ते
भारद्वाज महामते सख्यं तदेव भवतु शश्वद्यदभिमन्यसे २६ एवमन्योन्यमुक्त्वा तौ कृत्वा सख्यमनुत्तमं जग्मतुर्द्रोणपांचाल्यौ यथा
गतमरिंदमौ २७ असत्कारः सतु महान्मुहूर्तमपि तस्य तु नापैति हृदयाद्राज्ञो दुर्मनाः सकृशो भवत् २८ इत्यादिपर्वणि द्रौपदी सं
भवे ब्राह्मणाड च अमर्षी द्रुपदो राजा कर्मसिद्धान्द्विजर्षभान् अन्विच्छन्परिचक्राम ब्राह्मणावसथान्बहून् १ पुत्रजन्म परीप्स
न्वै शोकोपहतचेतनः नास्ति श्रेष्ठमपत्यं मे इति नित्यमचिंतयत् २ ॥ ॥

ह्मणस्याद्रोहित्वेपिहत्रियस्य दीर्घद्रोहित्वात् २७ तदेवाह असत्कार इति २८ अध्याय १ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा॰ १८१

पुत्रांश्चैवं श्रधिगित्यब्रवीहि त्वन्नयः ३ ४ कल्मांषीकल्मवर्णा यमुनामभितः गंगांकूले च पारिभ्रमन् कल्माषपादस्य कल्माषीमभितः समीपे इत्यन्वे ५६ पा
मेवब्रह्मणि वेदे वा ष्याानुशीलं यययोस्तौ तारणौ ये कुमारीप्रभायौ धौः करीवत्कालीनौ तरिणि सुमरोगौ पुंसि कुमारीनौ कपोः स्त्रियामिति मेदिनी सूर्यभक्तौ वा त्रा

पा ३

जामास्सुत्रान्स्मृत्ति र्वैरादुद्विग्न इति निशिचाब्रवीत् निःश्वासपरम **श्रामी** त्रोत्तांप्रतिचिकीर्षया ३ प्रभावेविनयं शिक्षांद्रोणास्य चरितानि च
स्मृत्रिणावबलेनास्मि विनयन्सोध्यायन् ४ प्रतिकर्तुं नृपश्रेष्ठो यजमानोपिभारत अभितः सोपकल्माषीं गंगाकूले परिभ्रमन् ५ ब्रा
ह्मणावसथं पुण्यमाससाद महीपतिः तत्र नास्नातकः कश्चिदसन्नासीदव्रतीद्विजः ६ तथैव च महाभागः सोपश्यत्संशितव्रतौ
याजोपयाजौ ब्रह्मर्षी शाम्यंतौ परमेष्ठिनौ ७ संहिताध्ययने युक्तौ गोत्रतश्चापि काश्यपौ तारणौ युक्तरूपौ ब्राह्मणावृषिसत्तमौ
८ सतावामंत्रयामास सर्वकामैरतंद्रितः बुध्वा बलं तपोस्त्र कनीयांसमुपह्वरे ९ प्रपेदे छंदयन्कामैरुपयाजं धृतव्रतं पाद
शुश्रूषणोयुक्तः प्रियवाक् सर्वकामदः १० अर्चयित्वा यथान्यायमुपयाजमुवाच सः येन मे कर्मणा ब्रह्मन्पुत्रः स्याद्द्रोणमृत्यवे
उपयाजकृते तस्मिन्गवां दातास्मि ते र्बुदं ११ यद्वा तेन्यद्द्विजश्रेष्ठ मनसः सुप्रियं भवेत् सर्वं तत्ते प्रदाताहं नहि मे नास्ति संशयः ११

ह्मणौ ब्रह्मविदौ ऋषिसत्तमौ मंत्रदृष्टेषु श्रेष्ठौ ८ उपह्वरे एकांते ९ उपदेशप्रदेशारंभागतवान् १० तस्मिन्कार्ये कृते सति अर्बुदं दशकोटीः गवां रा॰
दातास्मि दास्यामि ११ १२ ॥ ॥ १८१

व्र१

१३ १४ १५ असांप्रतं अयुक्तं। अनुजानन् पश्यं विमर्षविचारं संकरादाने संकरो दोषसंपर्कः। तथुक्तवस्त्वादाने १६ १७ उत्कर्षं उच्छ्रियं १८ अघशील

२२

नम: उपयाजो १

इत्युक्तो नाहमित्येवं तमृषिः प्रत्यभाषत अपाधयिष्यन्नुपह्वः सतपश्चरत्पुनः १३ ततः संवत्सरस्यान्ते तदुपह्वरं द्विजोऽब्रवीत्काले राजन्मधुरया
गिरा १४ ज्येष्ठो भ्राता ममागृह्णाद्धिचर्न्नाहनेवने अपरिज्ञातशौचायां भूमौ नियति तं फलं १५ तदपश्यमहं भ्रातुरसांप्रतमनुव्रजन्।
विमर्षं संकरादाने नायं कुर्यात्कदाचन १६ दृष्ट्वा फलस्य नापश्यद्दोषात्पापानुबंधकान् विविनक्ति न शौचं यः सोऽन्यत्रापि कथं भवेत्
१७ संहिताध्ययनं कुर्वन्वसन्गुरुकुलेच यः भैक्ष्यमुत्सृष्टमन्येषां भुंक्ते स्म च पदा तदा १८ कीर्तयन्गुणमन्यानामघशीच पुनः पुनः। तं वै
वैफलार्थिनं मन्ये भ्रातरं तर्कचक्षुषा १९ तं वै गच्छत्स नृपते स त्वां संयाजयिष्यति जुगुप्समानो नृपतिर्मनसेदं विचिंतयन् २० उपया
जवचः श्रुत्वा याजस्याश्रममभ्यगात् अभिसंपूज्य पूजार्हमथ याजमुवाच ह २१ अयुतानि ददाम्यष्टौ गवां याजय मां विभो द्रोणवै
राभिसंतप्तं प्रह्लादयितुमर्हसि २२ स हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठो ब्रह्मण्यप्यनुत्तमः तस्माद्द्रोणः पराजेष्य मां वै सम्यग्विग्रहे २३

जाहीनः १९ हे नृपते तं गच्छ हे स्वैरे आत्मीयामनसा इदं याजचरितं जुगुप्समानो निंदन्नाविचिंतयन्नस्मानपि चेति शेषः २० १ अष्टावयुतानि ददौ इति पाणिनि
पञ्चपतरा ज्ञानं दैवतागुरुमिति स्मृतेः पायनमात्रमेनं तत्रान दत्ति राः अवुदप्रीतिज्ञानात् २२ पराजेष्य पराजितवान् विपराभ्यां जेरिति तङ् २३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा० तस्मात्तस्माद्यरणीश्रेष्ठं २४ २५ २६ ब्रह्मक्षत्रे इति सार्द्धश्लोकः चोप्यर्थे ब्रह्मतेजः सहिते क्षत्रे तेजसि द्रोणेन तेविहिते श्रेष्ठस्य पिके बलं ब्राह्मं बलं दीयं विशि
१८३ ष्यते क्षात्राद्बलात् अहं तु हीनो ब्राह्मबलेना भीत इति पाठे ब्राह्मात्तद्बलाद्धीनः ब्राह्मं तेजः प्रपेदिवान् कृतवान् शरणं कृतवान् येन पुत्रं लभे येन तत्कर्म कुरु ३० याज्यार्थं

क्षत्रियो नास्ति तुल्योस्य पृथिव्यां कश्चिदग्रणीः कौरवाचार्यमुख्यस्य भारद्वाजस्य धीमतः २४ द्रोणस्य श्रा जालानि प्राणिदेहहराणि च षडर
त्नि धनुष्मास्य दृश्यते परमं महत् २५ स हि ब्राह्मणवेषेण क्षात्रं वेगमसंशयं प्रतिहंति महेष्वासो भारद्वाजो महामनाः २६ क्षत्रोच्छेदाय वि
हितो जामदग्न्य इवास्थितः तस्य ह्यस्त्रबलं घोरमप्रधृष्यं नरैर्भुवि २७ ब्राह्मं संधारयंस्तेजो हुतिरिवानलः समेत्य स दहत्साजौ रा द्रुता ३
त्रं धर्मयुक्तः सदः २८ ब्रह्मक्षत्रे च विहिते ब्राह्मं तेजो विशिष्यते सोहं क्षात्राद्बलाद्धीनो ब्राह्मं तेजः प्रपेदिवान् २९ द्रोणाद्विशिष्ट
मास्माद्भवंतं ब्रह्मवित्तमं द्रोणांतकमहं पुत्रं लभेयं युधि दुर्जयं तत्कर्म कुरु मे राजवितराम्यर्बुदं गवां ३० तथेत्युक्त्वा तु तं याजो याज्या
र्थमुपकल्पयत् गुर्वर्थ इति चाकाममुपयाजमचोदयत् ३१ याजो द्रोणविनाशाय प्रतिजज्ञे तथा च सः ३२ ॥ ॥ ॥

पदस्थपलाध्यननं यागं उपकल्पयत् मनसा तत्प्रयोगं स्मृतवान् अनुभाव आर्षः गुर्वर्थं गुरुः आसाव र्थ इति अतिभारो यं यत् द्रोणहं तु पुत्रस्योत्पादनं इति
हेतोः उपयाजं अकाममप्यचोदयत् उपकल्पने प्रेरितवान् आत्मसमर्थं चेत् इति अपि उपयाजमपि निश्चयार्थं समचोदितवान् ३२ ३१ ॥ छ श्रा० १८३

वैतानं श्रौताग्निसाध्यं आचख्यौ आख्यातवान् ३३ सचेति उपयाज उवाच ३४ वैशंपायन उ॰ च भारद्वाजस्येति आजह्रे कृतवान् कर्मसिद्धये ३५ प्रैहि प्रकर्षे
णागच्छ इह हविर्ग्रहीतुमिति शेषः पृषति पृषतस्य स्नुषे इत्यत एव असंबंधास्तु पोगेऽपि ॥ अन्यस्तु पार्षतीति पाठं कल्पयंति ३६ अवलिप्तं दूषितं [...] त्वादिना पदद्वा
लिप्तत्वादिति भावः अवलेपं तु गर्वे स्यात् लेपने दूषणेपि चेति मेदिनी। गंधान् अंगरागादिजान्॥ अस्नातास्मीति भावः यावद्गतो धावत्येतस्य स्पावसन् पास्या

ततस्तस्य नरेंद्रस्य उपयाजो महातपाः आचख्यौ कर्म वैतानं तदा पुत्रफलाय वै ३३ स च पुत्रो महावीर्यो महातेजा महाबलः
इष्यते यद्विधो राजन्भविता ते तथाविधः ३४ भारद्वाजस्य हंतारं सोभिसंधाय भूपतिः आजह्रे तत्तथा सर्वं द्रुपदः सर्वसिद्धये
३५ याजस्तु हवनस्यांते देवीमाज्ञापयत्तदा प्रैहि मां राज्ञि पृषति मिथुनं त्वामुपस्थितं ३६ राज्ञी च अवलिप्तं मुखं वै
ब्रह्मन्दिव्यान्गंधान्बिभर्मि च सुतार्थेनोपलब्धास्मि तिष्ठ याज मम प्रिये ३७ याज उ॰ च याजेन श्रपितं हव्यमुपयाजाभिमंत्रितं
कथं कामं न संदध्यात्साधु वै प्रैहि तिष्ठ वा ३८ ॥

मित्तस्यात्रमुमारुक इत्याद्युक्तानि स्त्रीरात्रीव्रतं चरेदिति विहितौ अस्पृश्यावस्थामावेतौ तदेवाहं नोपलब्धास्मि उपलब्धुं स्पर्शं योग्या नास्मि तस्मान्मत्तवद्वा
सस्नानसंवदेतेति यास्त्रह संवादस्यापि निषेधात्। अतो हे याज मम प्रियै इष्ट सुतार्थे स्नानरूपे प्रयोजने तिष्ठ मुहूर्तकालं प्रतीक्षस्वेत्यर्थः ३७
श्रपितं पक्वं हे द्रौ रेतः सिंचय विना आवयोः साम्य पूर्णमिथुनमुत्पत्स्यत इत्यर्थः। विप्रो हि दूरं वा गच्छतु तिष्ठतु वा प्रयोगविधिस्तु न विलंबं सहत इत्यर्थः ३८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
१८४

३९ ४० ४१ नेयंसेहेनसोढवंती। अयोनिजस्य धृष्टद्युम्नस्य तेजसो दुःसहत्वादितिभावः ४१ ४५ अमरवर्णिनी देवकुमारी दुष्टवधायोद्यत्ता दुर्गेत्यर्थः ४६

ब्राह्मणाश्च एवमुक्त्वा तु याजेन हुते हविषि संस्कृते उत्तस्थौ पावकात्तस्मात्कुमारो देवसंनिभः ३९ ज्वालावर्णो घोररूपः किरीटी
वर्मचोत्तमं बिभ्रत्सखड्गः सशरो धनुष्मान्विनदन्मुहुः ४० सोध्यारोहद्रथवरं तेन च प्रययौ तदा ततः प्रणेदुः पांचालाः प्रहृष्टाः साधु
साध्विति ४१ हर्षाविष्टांस्ततश्चैतान्नेयं सेहे वसुंधरा भयापहो राजपुत्रः पांचालानां यशस्करः ४२ राज्ञः शोकापहो जात एष द्रोणव
धाय वै इत्युवाच महद्भूतमदृश्यं खेचरं तदा ४३ कुमारी चापि पांचाली वेदीमध्यात्समुत्थिता सुभगा दर्शनीयांगी स्वसितायतलोचना ४४
श्यामा पद्मपलाशाक्षी नीलकुंचितमूर्द्धजा ताम्रतुंगनखी सुभ्रूश्चारुपीनपयोधरा ४५ मानुषं विग्रहं कृत्वा साक्षादमरवर्णिनी नीलोत्पल
समो गंधो यस्याः क्रोशात्प्रधावति ४६ या बिभर्ति परं रूपं यस्या नास्त्युपमा भुवि देवदानवयक्षाणामीप्सितां देवरूपिणीं ४७ तां चापि
जातां सुश्रोणीं वागुवाचाशरीरिणी सर्वयोषिद्वरा कृष्णा निनीषुः क्षत्रियान्क्षयं ४८ सुरकार्यमियं काले करिष्यति सुमध्यमा अस्या
हेतोः कौरवाणां महदुत्पत्स्यते भयं ४९ तच्छ्रुत्वा सर्वपांचालाः प्रणेदुः सिंहसंघवत् न चैतान्हर्षसंपूर्णानियं सेहे वसुंधरा ५० रा०म०

प३

४६ ॥ ४६ ॥ ४६ ॥ ४६ ॥ ४६ ॥ ४६ ॥ ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५१ ५२ धृष्टत्वात् प्रगल्भत्वात् धृष्णुत्वादितिपाठे पालनेशक्तत्वात् असंतं अमर्षं शत्रूत्कर्षासहिष्णुत्वं तद्वत्वात् । द्युम्नं वित्तं तेन च राज्ञा लब्ध
मेव कवचकुंडलादिकं वा सहोत्पन्नं तदादिर्यस्य शस्त्रास्त्रशौर्यैः सा हादेत्स्तत् द्युम्नादि तस्य तद्भवात् उत्कर्षेण गात्यत्रेन ५३ ५४ उपाकरोत् उप

ततोऽब्रवीत् पार्षती याज्ञसेनी द्रौपदी वै सुतार्थिनी । नैव मदन्यां जननीं जानीयातामिमाविति ५२ तथेत्युवाच तं याजो राज्ञः प्रियचिकीर्षया तयो
श्च नामनी चक्रुर्द्विजाः संपूर्णमानसाः ५२ धृष्टत्वादतिधृष्णुत्वाद्द्युम्नाद्युत्संभवादपि धृ धृष्टद्युम्नः कुमारोऽयं द्रुपदस्य भवत्विति ५३
कृष्णेत्येवाब्रुवन् कृष्णां कृष्णाभूत् सा हि वर्णतः । तथा तन्मिथुनं जज्ञे द्रुपदस्य महामखे ५४ धृष्टद्युम्नं तु पांचाल्यमानीय स्वं निवेशनं
उपाकरोदस्त्रहेतोर्भारद्वाजः प्रतापवान् ५५ अमोक्षणीयं दैवं हि भावि मत्वा महामतिः । तथा तत् कृतवान् द्रोण आत्मकीर्त्यनुर
क्षणात् ५६ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीसंभवे वैशं एतच्छ्रुत्वा तु कौन्तेयाः शल्यविद्धा इवाभवन् सर्वे चास्वस्थमनसो बभूवुस्ते महा
बलाः १ ततः कुन्तीसुतान् दृष्ट्वा सर्वांस्तद्गतचेतसः युधिष्ठिरमुवाचेदं वचनं सत्यवादिनी २ कुंती च चिररात्रोषिताः स्मेह ब्रा
ह्मणस्य निवेशने रममाणाः पुरे रम्ये लब्धभैक्षा महात्मनः ३ ॥

कृतवान् अस्त्रहेतोः अस्त्रदानं हेतुना राज्यार्द्धस्य हृतत्वात् तावतैवोपाकरोत् ५५ कीर्त्यनुरक्षणात् अस्मत्पाद्द्रोणो मया न विघातितवानि
त्यकीर्त्तिः स्यात् ५६ अध्यायः एतच्छ्रुत्वा तु कौंतेये निस्पष्टार्थोऽध्यायः १ २ ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ४ ९ १० १२ द्रौपदीसंभवोध्यायश्चसमाप्तः वसन्तु प्रतस्थिरे इत्युक्ते ततः प्रागेवाज गामेत्यर्थः १ ३ अपीतिकोमल्यामंत्रणे ४ ॥ ॥

१८५

यानीह रमणीयानि वनान्युपवनानि च सर्वाणि तानि दृष्टानि पुनः पुनररिंदम ४ पुनर्दृष्टानि तानीह प्रीणयन्ति न नस्तथा भैक्ष्यं च न तथा
वीर लभ्यते कुरुनन्दन ५ ते वयं साधु पाञ्चालान्गच्छाम यदि मन्यसे अपूर्वदर्शनं वीर रमणीयं भविष्यति ६ सुभिक्षाश्चैव पाञ्चालाः
श्रूयन्ते शत्रुकर्षण यज्ञसेनश्च राजासौ ब्रह्मण्य इति शुश्रुम ७ एकत्र चिरवासश्च क्षमो न च मतो मम ते तत्र साधु गच्छामो यदि त्वं पु
त्र मन्यसे ८ युधिष्ठिरउ च भवत्या यन्मतं कार्यं तदस्माकं परं हितं अनुजांस्तु न जानामि गच्छेयुर्नेति वा पुनः ९ वैशं ततः कुन्ती भी स्य५
मसेनमर्जुनं यमजौ तथा उवाच गमनं ते च तथेत्येवाब्रुवंस्तदा १० ततः आमन्त्र्य ते विप्रं कुन्ती राजन्सुतैः सह प्रत[illegible]गरीं रम्यां द्रुप
दस्य महात्मनः ११ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीसंभवे वैशंपायनउ च वसत्सु तेषु प्रच्छन्नं पाण्डवेषु महात्मसु आजगामाथ तान्द्र
ष्टुं व्यासः सत्यवतीसुतः १ तमागतमभिप्रेक्ष्य प्रत्युद्गम्य परंतपाः प्रणिपत्याभिवाद्यैनं तस्थुः प्राञ्जलयस्तदा २ समनुज्ञाप्य ता
न्सर्वानासीनान्मुनिरब्रवीत् प्रच्छन्नं पूजितः पार्थैः प्रीतिपूर्वमिदं वचः ३ अपि धर्मेण वर्तध्वं शास्त्रेण च परंतपाः अपि विप्रेषु राम०
पूजा वः पूजार्हेषु न हीयते ४ ॥ ॥ १८५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विलग्नमध्याकृशमध्या ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ पार्षतीपार्षतदुहिता १४ १५ १६ अध्यायः १६ ॥ ॥ ॥ ॥

भा॰ स्विनीम॥ वरंवरय ३

स्ता

अथ धर्मार्थवद्वाक्यमुक्त्वा स भगवानृषिः विचित्रां अकथयत्तां पुनरेवेदमब्रवीत् ५ व्यास उ च आसीत्तपोवने काचिदृषेः कन्या महा
त्मनः विलग्नमध्या सुश्रोणी सुभ्रूः सर्वगुणान्विता ६ कर्मभिः स्वकृतैः सा तु दुर्भगा समपद्यत नाध्यगच्छत्पतिं सा तु कन्या रूपवती सती
७ तपस्तप्तुमथारेभे पत्यर्थमसुखा ततः तोषयामास तपसा सा किलोग्रेण शंकरं ८ तस्याः स भगवांस्तुष्टस्तामुवाचयं भद्रं ते वरदो
स्मीति शंकरः ९ अथेश्वरमुवाचेदमात्मनः सा वचो हितं पतिं सर्वगुणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः १० तामथ प्रत्युवाचेदमीशा
नो वदतां वरः पंच ते पतयो भद्रे भविष्यंतीति भारत ११ एवमुक्ता ततः कन्या देवं वरदमब्रवीत् एकमिच्छाम्यहं देव त्वत्प्रसादा
त्पतिं प्रभो १२ पुनरेवाब्रवीद्देव इदं वचनमुत्तमं पंच कृत्वस्त्वया ह्युक्तः पतिं देहीत्यहं पुनः १३ देहमन्यं गतायास्ते यथोक्तं तद्भविष्य
ति द्रुपदस्य कुले जज्ञे सा कन्या देवरूपिणी निर्दिष्टा भवतां पत्नी कृष्णा पार्षत्यनिंदिता १४ पंचालनगरे तस्मात्निवसध्वं महाबलाः
सुखिनस्तामनुप्राप्य भविष्यथ न संशयः १५ एवमुक्त्वा महाभागः पांडवानां पितामहः पार्थानामंत्र्य कुंतीं च प्रतिष्ठत महातपाः
१६ इत्यादिपर्वणि ॥ ॥

१६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० २८६

गते १ सोमाश्रयः चेदश्वरोहदः तस्याह्वानेसोम मुयापगां २ ३ उल्मुकंज्वलत्काष्ठं ३ ४ वलवत् अतिशापितं ५ ६ सर्वरात्रागमेषु पश्चिमस्यां दिशि अशी
तिमिताकं मत्वरूमायांसंरज्यते रक्ताभवति - तस्यां मुहूर्ते प्रस्थानकाले अशीतिमिर्लैवैः निमेषाहैर्हीनं प्रचक्ष्यते ७ तदेवमुहूर्तं पक्षादीनां कर्मचारेषु विहितं
अन्यत्र मनुष्याणां कर्मचारेषु इह नमित्यन्वयः ॥

स्युः

वैशंपायन उवाच गतिभगवति व्यासे पांडवा हृष्टमानसाः तेप्रत स्थुः पुरस्कृत्य समातरं पुरुषर्षभाः १ सनैरद्य सुवैमीर्गौपघ्योर्द्दिष्टपरंतपाः तेल
गद्धं त्रहोरात्रात्तीर्थं सोमाश्रयायणं २ आसेदुः पुरुषाव्याघ्रा गंगायां पांडुनंदनाः उल्मुकेनुसमुद्यम्य तेषामग्रे धनंजयः प्रकाशार्थं ययौ त
त्र रक्षार्थं च महारथाः ३ तत्र गंगाजले रम्ये विविक्ते क्रीडयन्स्त्रियः ईर्षुर्गंधर्वराजो वै जलक्रीडामुपागतः ४ शब्दं तेषां स शुश्राव नदीं समुप
सर्पतां तेन शब्देन चाविष्टश्चुक्रोध बलवद्बली ५ स दृष्ट्वा पांडवांस्तत्र सह मात्रा परंतपान् विस्फारयन्धनुर्घोरमिदं वचनमब्रवीत् ६ सं
ध्या संरज्यते घोरा पूर्वरात्रागमेषु या अशीतिमिर्लवैर्हीनां तन्मुहूर्तं प्रचक्षते ७ विहितं कामचाराणां यक्षगंधर्वरक्षसां शेषमन्यन्म
नुष्याणां कर्मचारेषु वै स्मृतं ८ लोभात्प्रचारं चरतस्तासु वेलासु वै नरान् उपक्रांतान्निगृह्णीमो राक्षसैः सह बालिशान् ९
अतो रात्रौ प्राप्नुवतो जलं ब्रह्मविदो जनाः गर्हयन्ति नरान्सर्वान्बलस्थान्नृपतीनपि १० ॥

रा०म०
२८६

अन्यत्र मनुष्याणां कर्मचारेषु सम्यक् नमित्यन्वयः संध्यायाम् अशीतिलवोपरि रात्रौ यक्षादीनामेव संचारकालः । अन्यदहर्मनुष्याणामित्यर्थः ८ जलं प्राप्नुवतो न
रान् ९ १० ॥ ६९ ॥ ६९ ॥

११ १३ नन्वेह स्थाः शृंगिणो वा न चैव देवा जनस्तुतः कुबेरस्य प्रियो लोके किं मां समुपसर्पथेति प्राचीनः पाठे देववो धारि मिथ्यो ख्यातत्वान्नह संति विकसंति तेजस्थाः न
मेनो हस्थाः पिचाते न हस्थाः भक्तानुयाह कांःदेवाः सर्वत्रा प्रतिहतगतयस्ते भवंतोऽपस्थचारत्वात्। कौणपा इति पाठे नुराहस्थाः कपालाकृतयो रूपं नरस्या हृतित्वात् न
कुलस्य इति पाठेपि स एवार्थः कुत्सस्यंति अंततं न पंति ते कुत्सा कुत्सकं टकाइत्यर्थः शृंगिणः कापालिकाः आभोचारिणो वीरसाधनादिपराः ते पि निःशीपे जलम्

घं

आगान्निषवतमाम समीपमुपसर्पत कस्मान्मां नाभिजानीत प्राप्तं भागीरथीजलं १२ अंगारपर्णं गंधर्वं वित्त मां स्वबलाश्रयं अहं हि मानी
चेर्षुश्च कुबेरस्य प्रियः सखा १२ अंगारपर्णमित्येवं ख्यातं चेदं वनं मम अनुगंगां च वासे च चित्रं यत्र रमाम्यहं १३ न कौणपाः शृंगि
णो वा न देवा न च मानुषाः इदं समुपसर्पंति तत्किं समनुसर्पथ १४ अर्जुन उ वच समुद्रे हिमवत्पार्श्वे न घाम स्याच दुर्मते रात्रावह
नि संध्यायां कस्य गुप्त परिग्रहः १५ भुक्तो वाप्यथवाभुक्तो रात्रावहनि खेचर न कालनियमो ह्यस्ति गंगां प्राप्य सरिद्वरां १६ ॥

वेष्णाः न च शृंगाः कपालादिनश्चिह्नरूपाः समुद्र इत्येतेन च देवा जनसुजः देवानां संबंधी नि अंजनो वीनि दिव्यदृष्टिप्रदानि त्वजश्च आकाशादिगतिप्रदाः पे
घुसंति ते गंधर्वप्रस्यादयत्नुत्सुक धारित्वात् जले शाद्वकारत्वाच्च यक्षादि संधविद्यामप्यज्ञानत्वात् कुबेरस्य डहीमीसूपति न दन्मां कथं जानीथेत्यर्थः १४ यत्तु
रात्रौ जलेन स्प्रष्टव्यमित्युक्तं तत्राह समुद्र इति षेमिचो स्मीपं शिरोमंडनमस्तं मां किं समुपसर्पथ देहेल या डपपाव्या पहा कुबेरस्य कुत्सितं शरीरस्य हीनः प्राकेःप
व्यारुडमीषंपःकश्चित्तदेहेलपाडपे [illegible] १५ १६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० अहं हिमानीलुक्कं तत्राह वयमिति । अधृष्यामधर्षितवंतः ७ सप्तधा वस्वोकसारा नलिनी पावनी सीता चक्षुः सिंधुरलकनंदेति सप्तधा गत्वा समुद्रांभः समपद्यते
२८१ तियोजना १८ १९ अपर्युषितपापाः निरोषितपापाः एकं आकाशरूपं वप्रं तटं यस्याः तत् एकवप्रमिति मेदिनी २० २१ असंबाधा निःसंकोचा इतरनदीवत्प्रावृषि

श्री

वयं च शक्तिसंपन्ना अकाले त्वाम शुभ अशक्ता हि रिपो क्रूरं युष्मान्वेत्ति मानवाः ७ पुरा हिमवतश्चैषा हेमशृंगाद्विनिःसृता । गंगा गत्वा
समुद्रांभः सप्तधा समपद्यत १८ गंगां च यमुनां चैव प्लक्षजातां सरस्वतीं रथस्थां शरयूं चैव गोमतीं गंडकीं तथा १९ अपर्युषितपापास्ते न
दीः सप्त पिबंति ये इयं भूत्वा चैकवप्रा शुचिराकाशगा पुनः २० देवेषु गंगा गंधर्वी प्राप्नोत्यलकनंदतां तथा पितॄंश्चैतरणी दुस्तरा पापकर्मभिः गं
गा भवति वै प्राप्य कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत् २१ असंबाधा देवनदी स्वर्गसंपादनी शुभा कथमिच्छसि तां रोद्धुं नैष धर्मः सनातनः २२ अनिवार्यमसं
बाधं तव वाचा कथं वयं नदेवनदी संस्पृशेम यथाकामं पुण्यं भागीरथीजलं २३ वैशं अंगारपर्णस्तच्छ्रुत्वा क्रुद्ध आनम्य कार्मुकं मुमोच बाणा
न्निशितानहीनाशीविषानिव २४ उल्मुकं भ्रामयंस्तूर्णं पांडवश्चर्म चोत्तमं व्यपोहत शरांस्तस्य सर्वानेव धनंजयः २५ अर्जुन उ० च विभीषि
का वै गांधर्व नास्त्रज्ञेषु प्रयुज्यते अस्त्रज्ञेषु प्रयुक्तेयं फेनवत्प्रविलीयते २६

रजस्वलात्वेन दृशामप्यस्पृश्यत्वं प्राप्नोतीत्यर्थः २१ २३ अहीन् सर्पान् आशीविषान् विषदंष्ट्रान् २४ चर्म छत्राकारं आयुधयातत्राणं व्यपोहत अ राम०
पसारितवान् २५ २६ ॥ २८१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मानुषानतिमानुषाधिकान्लक्षये तोद्दिव्येनास्त्रेणायोत्स्ये २७ ३० विसृतं रथाच्युतं त्वां तरएवप्रसह्य ३१ ३४ स्त्रीनाथो रक्षितापस्तं ३५ ३६ त्वं

[illegible]

८३ ५१

मानुषानतिगांधर्वान्सर्वान्गांधर्वलक्ष्ये तस्मादस्त्रेणदिव्येनयोत्स्येहंनतुमायया २७ पुरास्त्रमिदमाग्नेयंप्रादात्किलबृहस्पतिः भरद्वाजा
य गांधर्वगुरुमान्यः शतक्रतोः २८ भरद्वाजादग्निवेश्यअग्निवेश्याद्गुरुर्मम साध्विदंमह्यं ददद्द्रोणोब्राह्मणसत्तमः २९ वैशं इत्युक्त्वा
पांडवः क्रुद्धोगांधर्वायमुमोचह प्रदीप्तमस्त्रमाग्नेयं दहास्यरथंतुतत् ३० विरथं विप्लुतंतंतुसगांधर्वंमहाबलः अस्त्रतेजःप्रमूढंचप्रपतंत
मवाङ्मुखं ३१ शिरोरुहेषुजग्राहमाल्यवत्सुधनंजयः भ्रातॄन्प्रतिचकर्षाथसोस्त्रपातादचेतसं ३२ युधिष्ठिरंतस्यभार्याप्रपेदेशरणार्थि
नी नाम्नाकुंभीनसीनामपतित्राणमभीप्सती ३३ गंधर्व्युवाच त्रायस्वमांमहाभागपतिंचेमंविमुंचमे गंधर्वीशरणंप्राप्तानाम्नाकुंभीन
सीप्रभो ३४ युधिष्ठिरउवाच युद्धेजितंयशोहीनंस्त्रीनाथमपराक्रमं कोनिहन्याद्रिपुंतातमुंचेमंरिपुसूदन ३५ अर्जुनउवाच जीवितंप्र
तिपद्यस्वगच्छगंधर्वमाशुचः प्रदिशत्यभयंतेद्यकुरुराजोयुधिष्ठिरः ३६ गंधर्वउवाच जितोहंपूर्वकंनाममुंचाम्यंगारपर्णतां नचश्लाघे
बलेनाद्यननाम्नाजनसंसदि ३७ साध्विमंलब्धवांल्लाभंयोहंदिव्यास्त्रधारिणं गांधर्व्यामायपेच्छामिसंयोजयितुमर्जुन ३८ ॥ ॥

म्यं२

गारवल्माल्यारंडःस्पर्शेचपर्णं वाहनेरथोयस्यसोंगारपर्णःतस्यभावस्तत्तां ३७ लाभंलाभवत्सुखदंसखायं ३८ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० संस्कृताजितात्तपसा ४० प्रागेवेजपेत्तनकन्यात् ४१ ३ यदिति तत्तधर्मिस्वरूपं परश्येपत्तरायाहयो पठ्नविशिष्टं समान्यतो विशेषतश्च सर्वैः सर्वावस्थं व
२८८ स्तु सर्वदा स्वस्य कल्याणुसारेणा पश्येदित्यर्थः ४४ अनुनेष्यामि यच्चात्मा पयिष्यामि ४५ विशेषिताः विशिष्टः अतिविशिष्य तुल्याः अनुभावस्य श्रा

पा३

अस्त्राग्निना विचित्रोपंदग्धो मेरथस्तमः। सोऽहं चित्ररथो नाम्ना दग्धरथो भवं ३९ संभृता चैव विविधं तपसेह मया पुरा निवेदयिष्ये
नाम धर्मा गुरोर्हाय महात्मने ४० संस्तं भयित्वातरसाजितं शरणमागतं यो रिपुं योजयेत्प्राणैः कल्याणं किं न सोऽर्हति ४१ चाक्षुषी नाम विद्ये
प३ यं सोमाय प्रददौ मनुः ददौ स विश्वावसवे मम विश्वावसुर्ददौ ४२ सेयं कापुरुषं प्राप्य गुरुदत्ता प्रणश्यति आगमोऽस्या मया प्रोक्तो वीर्यं प्रतिनि
बोध मे ४३ यच्चक्षुषा द्रष्टुमिच्छेत् त्रिषु लोकेषु किंचन तत्पश्येद्यादृशं चेच्छेत्तादृशं द्रष्टुमर्हति ४४ एकपादेन षण्मासान् स्थितो विद्यां
लभेदिमां अनुनेष्याम्यहं विद्यां स्वयं तुभ्यं व्रते कृते ४५ विद्यया ह्यनया राजन् वयं नृभ्यो विशेषिताः अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रद
र्शिता ४६ गंधर्वजानामश्वानामहं पुरुषसत्तम भ्रातृभ्यस्तव तुभ्यं च पृथग्दाता शतं शतं ४७ देवगंधर्ववाहास्ते दिव्यवर्णा म
नोजवाः क्षीणा क्षीणा भवंत्येते न हीयंते च रंहसः ४८

काशगमनादयस्तादेः प्रदर्शिनः दर्शनशीलाः ४६ ७ क्षीणाश्च अक्षीणाश्च क्षीणाक्षीणा वृद्धा ह्रस्तरणा वा तेन भवंति रंहसो वेगाच्च न हीयंते इति न रा०
कारानुषंगेणायोज्यं। क्षीणाः क्षीणा इति पाठे समर्थाः समर्था इत्यर्थः ऐश्वर्यार्थस्य क्षपतेः कर्तरि निष्ठायां रूपं क्षीणा लेच्च एते रंहसो वेगातिशया न्न ही २८८
यंते पितु आधिकमधिकं समर्था भवंतीत्यर्थः ४८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अन्योऽप्यस्तीत्याह चतुर्भिः पुरेति ४९ भागीकृतः शरीरीत्वादनेकधा भक्तो वज्रभागः तेषु तेषु स्थानेषु देवैरुपास्यते स्थानान्येव सामान्यतो विशेषतश्चाह लो
के इति यशोधनं उत्कर्षः स्पृहणीयं च सैव वज्रस्य रूपं सैवेति विधेयलिङ्गापेक्षः पाठो ऽत्वात् एवं पयसि दध्यानयति सा वेश्यैव देव्यामितीति वत् ५ ब्राह्म
णस्य पाणिः हविःप्रदत्वात् वज्रः इतरेषां आर्त्विज्याभावेन हविःप्रक्षेप्यानर्हत्वात् अतः स देवैरुपास्यते २ यो हि देवब्राह्मणादिद्वेषिनाशहेतुत्वाद्

पुराकृतं महेन्द्रस्य वज्रं वृत्रनिबर्हणं द्विशाधा शतधा चैव तच्छीर्णं वृत्रमूर्धनि ४९ ततो भागीकृतो देवैर्वज्रभागउपास्यते लोके
यशोधनं किंचित्सा वै वज्रतनुः स्मृता ५० वाग्वज्रो ब्राह्मणस्यास्य क्षत्रं वज्ररथं स्मृतं वैश्या वै दानवज्राश्च कर्मवज्रा यवीयसः
५१ क्षत्रवज्रस्य भागेन अवध्या वाजिनः स्मृताः २ रथांगं वडवा सूते शूराश्चाश्वेषु पेयताः ५२ कामवर्णाः कामजवाः कामतः
समुपस्थिताः इति गांधर्वजाः कामं दूरपिष्यंति मे हयाः ५३

जैर्देवोपास्यं दानकर्मणोरपि ब्रह्मक्षत्रप्रीतिकरत्वाद्वज्रत्वे तेन वज्रत्वं ततो ब्राह्मणादयो देवैरुपजीव्यन्त इत्यर्थः ५१ प्रकृते किमायातं तत्राह क्षत्रेति क्ष
त्रवज्ररूपः तस्य भागेन अंशलेन अवधाः अवधिभूता वाजिनो वेगवंतः २ यस्य वज्रत्वे अश्वो ऽप्युत्कर्षं मुख्यं कारणं वधजादिकमित्यर्थः २ रथांगं र
पवालके अश्वान् वडवा अश्वाप रात्तेचरपांगे रथिनां तुल्या इत्यर्थः ५२ स्त्रीयेषु विशेषमाह कामेति गांधर्वजाः गंधर्वलोकजाः ५३

४८९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० प्रीतेन दत्तमपि प्रतिप्रदानमंतरेणारोचयो दत्तिप्रतिग्र ह्मातिग्रमाख्याति एवति मुक्ते भोजयते चैव षष्ठिं प्रीतिलक्षणामित्युक्तेः अन्यथा त्वगितत्वेममस्यादिति
१९८ भावः पक्षांतरे तु म मयशोहानिः ५२ आद्यपक्षमोदत्तेसंयोगाइत्यादिना ५५ ६ पुष्पम्यःपुष्पमंत्रः पत्रपक्षाद्वितोः ५१ = अनग्नयःदारहीनत्वात् अना

अर्जुन उवाच यदि प्रीतेन मे दत्तं संशये जीवितस्य वा विद्याधनं श्रुतं वापि न तदुर्वशरोचये ५४ गंधर्व उवाच संयोगो वै प्रीतिकरो महत्सु प्रतिदृश्य
ते जीवितस्य प्रदानेन प्रीतो विद्यां ददामि ते ५५ त्वत्तोप्यहं ग्रहीष्यामि अस्त्रमाग्नेयमुत्तमं तथैव योग्यं बीभत्सो चिराय भरतर्षभ ५६ अर्जु
न उवाच त्वत्तोस्त्रेणारणोम्यश्वान्संयोगःशाश्वतस्तुनौ सखेतन्द्रूहि गंधर्व पुष्मा ‍[illegible] [illegible] इयेम वेत ५७ कारणं ब्रूहि गंध
र्व किं तद्येन स्म धर्षिताः यांतो वेदविदः सर्वे संतो रात्रावरिंदमाः ५८ गंधर्व उवाच अनग्नयो नाहुत यो न च विप्रपुरस्कृताः यूयं ततो धर्षिताः
स्थ मया वै पांडुनंदनाः ५९ यक्षराक्षसगंधर्वाः पिशाचोरगदानवाः विस्तरं कुरुवंशस्य धीमंतः कथयंति ते ६० नारदप्रभृतीनां तु दे
वर्षीणां मया श्रुतं गुणान्कथयतां वीर पूर्वेषां तव धीमतां ६१ स्वयं चापि मया दृष्टश्चरता सागरांबरां इमां वसुमतीं कृत्स्नां प्रभावः स्व
कुलस्य ते ६२ वेदे धनुषि चाचार्यमभि जानामि तेर्जुन विश्रुतं त्रिषु लोकेषु भारद्वाजं यशस्विनं ६३ ॥ ॥ ॥ ॥

दुत यः स मावत्तत्वात् आश्रमविशेषहीनो ब्राह्मणोधर्षणीय इत्यर्थः ६३ ॥ ६० ॥ ६० ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ राम० १९८

६४ ६५ मनोबुद्धिंमनःसहितांबुद्धिंसंकल्पनिश्चयौ भाविमात्मनां शोधितचित्तानां ६६ बाहुद्रविणं बाहुद्रविणंबाहुबलं ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

भ स्मा५

धर्मंवायुंचशक्रंचविजानाम्यश्विनौतथा पांडुंचकुरुशार्दूलषडेतान्कुरुवर्धनान् पितॄनेतानहंपार्थदेवमानुषसत्तमान् ६४ दिव्यात्मानो
महात्मानःसर्वशस्त्रभृतांवराः भवंतोभ्रातरःशूराः सर्वेसुचरितव्रताः ६५ उत्तमांचमनोबुद्धिंभवतांभावितात्मनां जानन्नपिचवःपार्थकृ
तवानिहधर्षणां ६६ स्त्रीसकाशेचकौरव्यनपुमान्क्षंतुमर्हति धर्षणामात्मनःपश्यन्बाहुद्रविणमाश्रितः ६७ नक्तंचबलमस्माकंभू
यएवाभिवर्द्धते यतस्ततोमांकौंतेयसदारंमन्युराविशत ६८ सोहंत्वयेहविजितःसंख्येतापत्यवर्द्धन येनतेनेहविधिनाकीर्त्यमानंनिबो
धमे ६९ ब्रह्मचर्यपरोधर्मःसचापिनियतस्त्वयि यस्मात्तस्मादहंपार्थरणेस्मिविजितस्त्वया ७० यस्तुस्यात्क्षत्रियःकश्चित्कामवृत्तः
परंतपाः नक्तंचयुधियुध्येतनसजीवेत्कथंचन ७१ यस्तुस्यात्कामवृत्तोपिपार्थब्रह्मपुरस्कृतः जयेन्नक्तंचरान्सर्वान्सपुरोहित
धूर्गतः ७२ तस्मात्तापत्ययत्किंचिन्नृणांश्रेयइहेप्सितं तस्मिन्कर्मणियोक्तव्यादांतात्मानःपुरोहिताः ७३ वेदेषडंगेनिरताःशु
चयःसत्यवादिनः धर्मात्मानःकृतात्मानःस्युर्नृपाणांपुरोहिताः ७४ जयश्चनियतोराज्ञःस्वर्गश्चतदनंतरं यस्यस्याद्धर्मविद्वा
ग्मीपुरोधाःशीलवाञ्छुचिः ७५

७१ कामवृत्तःकामचारः ७३ ७४ ७५ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ३ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लाभंलब्धंधनं १६ ७७ ७९ अध्यायः तापत्य तं पुरोहितप्रसादादेव तापत्यलब्ध्वा यपितुं तापत्येतिसंबोधनं कृतं तत्र दर्शयन्नाह इति तापत्यइति तापत्यार्थं

प ४

लाभंलब्धुमलब्धंवालब्धंवापरिरक्षितुं पुरोहितंप्रकुर्वीतराजागुणसमन्वितं ७६ पुरोहितमतेतिष्ठेद्यइच्छेद्भूतिमात्मनः प्राप्तुंवसुमतीं
सर्वांसर्वशःसागरांबरां ७७ नहिकेवलशौर्येणतापत्याभिजनेनच जयेदब्राह्मणःकश्चिद्भूमिंभूमिपतिःक्वचित् ७८ तस्मादेवंविजानी
हिकुरूणांवंशवर्द्धन ब्राह्मणप्रमुखंराज्यंशक्यंपालयितुंचिरं ७९ इत्यादिपर्वणितापत्ये अर्जुनउ च तापत्यइतियद्वाक्यमुक्तवानसिमा
मिह तदहंज्ञातुमिच्छामितापत्यार्थंविनिश्चयं १ तपतीनामकाचैषातापत्यायत्कृतेवयं कौंतेयाहिवयंसाधोतत्त्वमिच्छामिवेदितुं २ वै
शंपायनउ च एवमुक्तःसगंधर्वःकुंतीपुत्रंधनंजयं विश्रुतांत्रिषुलोकेषुश्रावयामाससवैकथां ३ गंधर्वउ च हंततेकथयिष्यामिकथा
मेतांमनोरमां यथावदखिलांपार्थसर्वबुद्धिमतांवर ४ उक्तवानस्मियेनत्वांतापत्यइतिपद्दवः तत्तेहंकथयिष्यामिशृणुष्वैकमना
भव ५ यएषदिविधिष्ण्येननाकंव्याप्नोतितेजसा एतस्यतपतीनामबभूवसदृशीसुता ६ विवस्वतोवैदेवस्यसावित्र्यवरजाविभो
विश्रुतात्रिषुलोकेषुतपतीतपसायुता ७ नदेवीनासुरीचैवनयक्षीनचराक्षसी नाप्सरानचगंधर्वीतथारूपेणकाचन ८ छ

तापत्यपर्वार्थ १ २ ३ ४ ५ ६ ५ ६ विस्पंनमंडलेन ६ ७ ८ ॥ ३ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ छ

९ १० संप्रदानंदानयात्रं ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ सुहृदांदुर्हृदामपिमध्येश्रीमान् १९ २० ॥ ≡ ≡ ≡॥≡॥≡॥

सुविभक्तानवद्यांगी स्वसितायतलोचना स्वाचारा चैव साध्वी च सुवेशा चैव भामिनी ९ न तस्याः सदृशं किंचित्त्रिषु लोकेषु भारत भर्तारं स
विता मेने रूपशीलगुणश्रुतैः १० संप्राप्तयौवनां पश्यन्देयां दुहितरं तु तां नोपलेभे ततः शांतिं संप्रदानं विचिंतयन् ११ अथर्क्षपुत्रः
कौंतेय कुरूणामृषभो बली सूर्यमाराधयामास नृपः संवरणस्तदा १२ अर्घ्यमाल्योपहाराद्यैर्गंधैश्च नियतेंद्रियः शुचिः नियमैरुप
वासैश्च तपोभिर्विविधैरपि १३ शुश्रूषुरनहंवादी शुचिः पौरवनंदनः अंशुमंतं समुद्यंतं पूजयामास भक्तिमान् १४ ततः कृत
ज्ञं धर्मज्ञं रूपेणासदृशं भुवि तपत्याः सदृशं मेने सूर्यः संवरणं पतिं १५ दातुमैच्छत्ततः कन्यां तस्मै संवरणाय तां नृपोत्तमाय कौरव्य वि
श्रुताभिजनाय च १६ यथा हि दिवि दीप्तांशुः प्रभासयति तेजसा तथा भुवि महीपालो दीप्त्या संवरणोऽभवत् १७ यथार्चयंति चादि
त्यमुद्यंतं ब्रह्मवादिनः तथा संवरणं पार्थ ब्राह्मणावरजाः प्रजाः १८ स सोममति कांतत्वादादित्यमति तेजसा बभूव नृपतिः श्रीमा
न्सुहृदां दुर्हृदामपि १९ एवंगुणस्य नृपतेस्तथावृत्तस्य कौरव तस्मै दातुं मनश्चक्रे तपतीं तपनः स्वयं २० ॥ ≡ ॥ ≡॥

≡ ॥ ≡॥ ≡॥ ≡ ॥ ≡॥ ॥ ≡॥ ॥ ≡॥ ≡॥ ≡॥ ≡ ॥॥ ॥॥ ॥॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

राम० २७१

२१ २२ २४ २५ २६ २७ रूपगुल्मं रूपशाखं शिफः रूपः २८ २९ ३० ३१ ३२ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

स कदाचिद्वपो राजा श्रीमानमितविक्रमः चचार मृगयां पार्श्वपर्वतोपवने किल २१ चरन्तो मृगयां तस्य क्षुत्पिपासासमन्वितः ममा
राजतः कौन्तेय गिरावप्रतिमो हयः २२ समन्तात्स्य धावत्या [illegible]र्थ्यप्रामेव गिरीन्द्रपः ददर्श स ददर्शी त्रैलोक्ये कन्यामायतलोचनां २३ स
एकएकामासाद्य कन्यां परवलार्दनः तस्यौ नृपतिशार्दूलः पश्यन्नविचलेक्षणः २४ स हि तां तर्कयामास रूपतो नृपतिः श्रियं पु
नः संतर्कयामास रवेर्भ्रष्टामिव प्रभां वपुषा वर्चसा चैव शिखामिव विभावसोः प्रसन्नत्वे च कान्त्या च चन्द्रे रेखामिवामलां २६ गि
रिपृष्ठे तु सा यस्मिन्स्थिता स्वसितलोचना विभ्राजमाना शुशुभे प्रतिमेव हिरण्मयी २७ तस्या रूपेण स गिरिर्वेषेण च विशेषतः
स सवृक्षक्षुपलतो हिरण्मय इवाभवत् २८ अवमेने च तां दृष्ट्वा सर्वप्राणभृतां वपुः अवाप्तं चात्मनो मेने स राजा चक्षुषः
फलं २९ जन्मप्रभृति यत्किंचिद्दृष्टवान्स महीपतिः रूपं न सदृशं तस्यास्तर्कयामास किंचन ३० तया बद्धमनश्चक्षुः
पाशैर्गुणमयैस्तदा न चचाल ततो देशाद्बुबुधे न च किंचन ३१ अस्या नूनं विशालाक्ष्याः सदेवासुरमानुषं लोकं निर्मथ्य
धात्रेदं रूपमाविष्कृतं कृतं ३२

राम० २७१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३३ ३५ ३८ मत्तेवकाशतशतिमत्तकाशिनी ३९ ४० ४२ वनजपत्राक्षीजलजपत्राक्षी ४३ ४४ अध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एवंसतर्कयामासरूपद्रविणसंपदा कस्मामसदृशीलोकेनृपःसंवरणस्तदा ३३ तांचदृष्ट्वैवकल्याणींकल्याणाभिजनोनृपः
जगामंमनसाचिंतांकामबाणेनपीडितः ३४ दह्यमानःसतीव्रेणनृपतिर्मन्मथाग्निना अप्रगल्भांप्रगल्भस्तांतदोवाचमनोहरा
३५ कासि[illegible]कस्यासिरंभोरु किमर्थंचेहतिष्ठसि कथंचनिर्जनेरण्येचरस्येकाशुचिस्मिते ३६ त्वंहिसर्वानवद्यांगी
सर्वाभरणभूषिता विभूषणमिवैतेषांभूषणानामभीप्सितं ३७ नदेवीनासुरींचैवनयक्षीनचराक्षसी नचभोगवतीमन्येन
गंधर्वीनमानुषी ३८ याहिदृष्टामयाकाश्चिच्छ्रुताश्चापिवरांगनाः नतासांसदृशीमन्येत्वामहंमत्तकाशिनि ३९ दृष्ट्वैवचा
रुवदनेचंद्रात्कांततरंतव वदनंपद्मपत्राक्षिमांमथ्नातीवमन्मथः ४० एवंतांसमहीपालोबभाषेनतुसा[illegible]दा कामार्तंनि न ५४
र्जनेरण्येप्रत्यभाषतकिंचन ४१ ततोलालप्यमानस्यपार्थिवस्यायतेक्षणा सौदामिनीवचाभ्रेषुतत्रैवांतरधीयत ४२ ता
मन्वेष्टुंसनृपतिःपरिचक्रामसर्वतः वनेवनजपत्राक्षीमुन्मत्तवत्तदा ४३ अपश्यमानःसतुतांबहुतत्रविलप्य
च निश्चेष्टःपार्थिवश्रेष्ठोमुहूर्तंसव्यतिष्ठत ४४ इत्यादिपर्वणितापत्ये ॥ ॥

॥४४ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
२७२

अथ १ २ ३ प्रहसन्नसमद्व आविष्कृतप्रख्यातः स्त्रीलिंगया हेतुना आविर्भूतास्मि ४ ५ ६ प्रजहंतिप्रजहति ७ ८ अनाक्रंदे अवान्तरिका

स्तौति ३

गंधर्वेंद्र च अथ तस्यामदृश्यायां नृपतिः काममोहितः पातनः शत्रुसंघानां पपात धरणीतले १ तस्मिन्निपतिते भूमावप्सरा
चारुहासिनी पुनः पीनायतश्रोणी दर्शयामास तं नृपं २ अथावभाषे कल्याणी वाचा मधुरया नृपं तं कुरूणां कुलकरं कामा
भिहतचेतसं ३ उवाच मधुरं वाक्यं तपती प्रहसन्निव उत्तिष्ठ भद्रं ते न त्वमर्हस्यरिंदम ४ मोहं नृपतिशार्दूल गंतुमाविष्कृतः क्षि
तौ एवमुक्तोऽथ नृपतिर्वाचा मधुरया तदा ददर्श विपुलश्रोणीं तामेवाभिमुखे स्थितां ५ अथ तामसितापांगीमावभाषे स पा
र्थिवः मन्मथाग्निपरीतात्मा संदिग्धाक्षरया गिरा ६ साधु त्वमसितापांगि कामार्त्तं मत्तकाशिनी भज स्व भजमानं मां प्राणा हि
प्रजहंति मां ७ त्वदर्थं हि विशालाक्षि मामयं निशितैः शरैः कामः कमलगर्भाभे प्रतिविध्यन्न शाम्यति ८ दष्टमेवमनाक्रंदे
भद्रे काममहाहिना सा त्वं पीनायतश्रोणि मामाप्नुहि वरानने ९ त्वदधीना हि मे प्राणाः किंनरोद्गीतभाषिणि चारुसर्वान
वद्यांगि पद्मेंदुप्रतिमानने १० न त्वहं त्वदृते भीरु शक्ष्यामि खलु जीवितुं कामः कमलपत्राक्षि प्रतिविध्यति मामयं ११
म२ घे१
तस्मात्कुरु विशालाक्षि मय्यनुक्रोशमंगने भक्तं मामसितापांगि न परित्यक्तुमर्हसि १२ ॥

राम०
२७२

ले अनाक्रंदः क्रंदने स्यान्मित्र्यदारुणयोर्द्वयोः आतपयि च पुंसि स्यादिति मेदिनी ९ १० ११ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ रोचते रुचिर्भवति १४ १६ भूपः अधिकं अहारः हृतवानसि १७ तर्हि किंपतां संगशीतिचेत्तत्राहनचेति १८ १९ २० २१ २ अध्यायः ॥ ॥एवं १ अनुयात्रैः शि

भक्तंमां १

त्वं हि मां प्रीतियोगेन त्रातुमर्हसि भामिनि त्वद्दर्शनकृतस्नेहं मनश्चलति मे भृशं १३ न त्वां दृष्ट्वा पुनरन्यां द्रष्टुं कल्याणि रोचते प्रसीद वशगोऽहं ते भज
भाविनी १४ दृष्ट्वैव त्वां वरारोहे मन्मथो भृशमंगने अंतर्गतं विशालाक्षि विध्यति स्म पतत्रिभिः १५ मन्मथाग्निसमुद्भूतं दाहं कमललोचने ५१
प्रीतिसंयोगयुक्ताभिरद्भिः प्रह्लादयस्व मे १६ पुष्पायुधं दुराधर्षं प्रचंडशरकार्मुकं त्वद्दर्शनसमुद्भूतं विध्यंतं दुःसहैः शरैः १७ उपशामय
कल्याणि आत्मदानेन भामिनि गांधर्वेण विवाहेन मामुपैहि वरांगने १८ विवाहानां हि रंभोरु गांधर्वः श्रेष्ठ उच्यते तपत्युवाच नाहमीशात्मनो
राजन्कन्यापितृमती ह्यहं मयि चेदस्ति ते प्रीतिर्याचस्व पितरं मम यथा हि ते मया प्राणाः संगृहीता नरेश्वर दर्शनादेव भूयस्त्वं तथा प्राणान्म
माहरः २० न चाहमीशा देहस्य तस्मान्नृपतिसत्तम समीपं [illegible] नोपगच्छामि न स्वतंत्रा हि योषितः २१ का हि सर्वेषु लोकेषु [illegible] विश्रुता
भिजनं नृपं कन्या नाभिलषेत्त्राणं भर्तारं भक्तवत्सलं २२ तस्मादेवं गते काले याचस्व पितरं मम आदित्यं प्रणिपातेन तपसा नियमेन च २३
स चेत्कामयते दातुं तव मामरिसूदन भविष्याम्यहं ते राजन्सततं तव शवर्त्तिनी २४ अहं हि तपती नाम सावित्र्यवरजा सुता अस्य लोकप्रदीप
स्य सवितुः क्षत्रियर्षभ २५ इत्यादिपर्वणि तापत्ये गंधर्व उवाच एवमुक्त्वा ततस्तूर्णं जगामोर्ध्वमनिंदिता स तु राजा पुनर्भूमौ तत्रैव निपपा
त ह १ अन्वेषमाणः सबलः स्तं राजानं नृपोत्तमं अमात्यः सानुयात्रश्च तं ददर्श महावने १ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ

प२

विरमांशयाहूतैभिः सहितः सा[illegible]नुयात्रः २ ॥ २ ॥ २ ॥ २॥ २ २ २॥ २॥ २॥ ४ राम छ छ छ छ छ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निरस्तंतपत्यातपं ३ आगतसंभ्रमः जातभयः ४ ५ ६ ७ ८ पुंडरीकपुंजेनसुगंधिना उशीरमूलेननिर्मितंमुकुटंराज्ञाऽपनयार्थं राज्ञःशिरसिनिहितमातपत्रं

छि१

स्थितोनिपतितंकालेशक्रध्वजमिवोच्छ्रितं तंहिदृष्ट्वामेहद्यासंनिरस्तंपतितंभुवि ३ बभूवसोऽस्यसचिवःसंप्रदीप्तइवाग्निना त्वरयाचोपसंगम्य
स्नेहादागतसंभ्रमः ४ तंसमुत्थापयामासनृपतिंकाममोहितं भूतलान्मिपालेशंपितेवपतितंसुतं ५ मनसावपसांचेवमृदुःकीर्त्या
नयेनच अमात्यस्तंसमुत्थाप्यबभूवविगतज्वरः ६ उवाचचैनंकल्याणयावाचामधुरयोत्थितं माभैर्मनुजशार्दूलभद्रमस्तुतवानघ ७
क्षुत्पिपासापरिश्रांतंतर्कयामासवैनृपं पतितंपातनंसंख्ये शात्रवाणांमहीतले ८ वारिणाचसुशीतेनशिरस्तस्याभ्यषेचयत् अस्फुटं
मुकुटंराज्ञःपुंडरीकसुगंधिना ९ ततःप्रत्यागतप्राणस्तद्बलंबलवान्नृपः सर्वंविसर्जयामासतमेकंसचिवंविना १० ततस्तस्यातयाराज्ञो
विप्रतस्थेपुनर्महद्बलं सतुराजागिरिप्रस्थेतस्मिन्पुनरुपाविशत् ११ ततस्तस्मिन्गिरिवरेशुचिर्भूत्वाकृतांजलिः अभिराधयिषुःसूर्यंतस्थावू
र्ध्वमुखःक्षितौ १२ जगाममनसाचैवंवसिष्ठमृषिसत्तमं पुरोहितममित्रघ्नंतदासंवरणोनृपः १३ नक्तंदिनमथैकत्रस्थितेतस्मिन्जनाधिपे
अथाजगामविप्रर्षिस्तदाद्वादशमेऽहनि १४ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरा॥ ७२॥

व२

सुकुटंत् विशीर्णासंघः मुखमनुदिश्यर्यः पाठांतरेसप्तोर्ध्वः ९ बलंसैन्यं १० गिरिप्रस्थेशैलशिखरे ११ १२ १३ द्वादशमेद्वादशसंख्यापमिते १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दिव्येनविधिनायोगवलेन १५ १६ पश्यतःसतःपश्यतोर्षिवा १७ १८ १२ विहंगमहेखेचर २३ २४ किमन्यत्श्रेष्ठंअपवर्जनात् [illegible]नात् दानात् २५ २६ ॥ ॥ ॥

ति ३ मु ४ भास्करं २

सविचिंत्यैवनृपतिंतपत्याहृतमानसं दिव्येनविधिनाज्ञात्वाभावितात्मामहानृषिः १५ तथात्तुनियतात्मातंतंनृपंमुनिसत्तमः आबभाषेसधर्मात्मातस्यै
वार्थचिकीर्षया १६ सतस्यमनुजेंद्रस्यपश्यतोभगवानृषिः उर्ध्वमाचक्रमेद्रष्टुंभास्करद्युतिः १७ सहस्रांशुंततोविप्रः कृतांजलिरुपस्थितः वसि
ष्ठोहमितिप्रीत्यासचात्मानंन्यवेदयत् १८ तमुवाचमहातेजाविवस्वान्मुनिसत्तमं महर्षेस्वागतंतेस्तुकथयस्वयथेप्सितं १९ यदिच्छसिमहाभागम
त्तःप्रवदतांवर तत्तेदद्यामभिप्रेतंयद्यपिस्यात्सुदुष्करं २० एवमुक्तःसतेनर्षिर्वसिष्ठः प्रत्यभाषत प्रणिपत्यविवस्वंतंभानुमंतंमहातपाः २१ वसि
ष्ठउ च यैषातेतपतीनामसावित्र्यवरजासुता तांत्वांसंवरणस्यार्थेवरयामिविभावसो २२ सहिराजाबृहत्कीर्तिर्धर्मार्थविदुदारधीः युक्तःसंवरणो
भर्तादुहितुस्तेविहंगम २३ इत्युक्तःसतदातेनददानीत्येवनिश्चितः प्रत्यभाषततंविप्रंप्रतिनंद्यदिवाकरः २४ वरःसंवरणोराज्ञांत्वमृषीणांवरोमु
ने तपतीयोषितांश्रेष्ठाकिमन्यदपवर्जनात् २५ ततःसर्वानवद्यांगींतपतींतपनःस्वयं ददौसंवरणस्यार्थेवसिष्ठायमहात्मने २६ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री·
२९५

२७ २८ ३० कृच्छ्रात्क्लेशात् । द्वादशरात्रमसाध्येसमाहितेसमाधौनियमेसमाप्तेसति ३१ गोपतिंसूर्यं ३२ ३४ ३७ नववर्षराज्ञःक्षमासहस्रावार्षिकज्योतिष्टोमादि

प्रतिज्ञयाददतांकन्यांमहर्षिस्तपतींतदा वसिष्ठोऽथविसृष्टस्तुपुनरेवाजगाममह २७ पचविख्यातकीर्त्तिःसकुरूणामृषभोभवत् सराजामन्मथावि
ष्टस्तद्गतेनांतरात्मना २८ दृष्ट्वाचैवचकन्यांतांतपतींचारुहासिनीं वसिष्ठेनसहायांतींसंहृष्टोभ्यधिकंबभौ २९ रुरुचेसाधिकंसुभ्रूरापतं
तीनभस्तलात् सौदामिनीवविभ्रष्टाद्योतयंतीदिशस्त्विषा ३० कृच्छ्राद्द्वादशरात्रेतुतस्याराज्ञःसमाहिते आजगामविशुद्धात्मावसिष्ठोभग
वानृषिः ३१ तपसाराध्यवरदंदेवंगोपतिमीश्वरं लेभेसंवरणोभार्यांवसिष्ठस्यैवतेजसा ३२ ततस्तस्मिन्गिरिश्रेष्ठेदेवगंधर्वसेविते जग्रा
हविधिवत्पाणिंतपत्याःसनरर्षभः ३३ वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञातस्तस्मिन्नेवधराधरे सोकामयतराजर्षिर्विहर्त्तुंसहभार्यया ३४ ततःपुरेवरा
ष्ट्रेचवनेषूपवनेषुच आदिदेशमहीपालस्तमेवसचिवंतदा ३५ नृपतिंत्वभ्यनुज्ञाप्यवसिष्ठोथापचक्रमे सोपिराजागिरौतस्मिन्विज
हारामरोपमः ३६ ततोद्वादशवर्षेषुकाननेषुवनेषुच रेमेतस्मिन्गिरौराजातयैवसहभार्यया ३७ तस्यराज्ञःपुरेतस्मिन्समाद्वादशस
त्तम नववर्षसहस्राक्षोराष्ट्रेचैवासभारत ३८ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ सम

क्रियालोपात् ३८ रामरा ००० रामराम ०० ०० रामरामराम ० ०० छछ ॥ छ॥ श्रीगछ छ छ ०० ०० ०० ० ००
२९५

६८ अवश्यायः नीहारोऽपि न पपात कुतो वृष्टिरित्यर्थः ४० ४३ तत्र शवभूतैः मृतसदृशैः ४३ ५० इति नैलकंठीये भारतभावदीपे आदिपर्वणि तापत्यार्थप्र-

शं ४

ततस्तस्यामनावृष्ट्यां प्रवृत्तायामरिंदम प्रजाः क्षयमुपाजग्मुः सर्वाः सस्थावरजंगमाः ३९ तस्मिंस्तथाविधे काले वर्त्तमाने सुराहरो नावश्यायः
पपातोर्व्यां ततः सस्यानि नारुहन् ४० ततो विभ्रांतमनसो जनाः क्षुद्भयपीडिताः गृहाणि संपरित्यज्य बभ्रमुः प्रदिशो दिशः ४१ ततस्त
स्मिन्पुरे राष्ट्रे त्यक्तदारपरिग्रहाः परस्परममर्यादाः क्षुधार्त्ता जघ्निरे जनाः ४२ तत्क्षुधार्त्तैर्निराहारैः शवभूतैस्तथा नरैः अभवत्प्रेतराजस्य पु
रं प्रेतैरिवावृतं ४३ ततस्तत्तादृशं दृष्ट्वा स एव भगवानृषिः अभ्यवर्षत धर्मात्मा वसिष्ठो मुनिसत्तमः ४४ तं च पार्थिवशार्दूलमानयामास तत्पुरं
तपत्या सहितं राजन्नुषितं शाश्वतीः समाः ४५ ततः प्रवृष्टस्तत्रासीद्यथापूर्वं सुरारिहा तस्मिन्नृपतिशार्दूले प्रविष्टे नगरं पुनः ४६ प्रववर्ष
सहस्राक्षः सस्यानि जनयन्प्रभुः ततः सराष्ट्रं मुमुदे तत्पुरं परया मुदा तेन पार्थिवमुख्येन भावितं भावितात्मना ४७ ततो द्वादश वर्षाणि पुनरीजे न
राधिपः तपत्या सहितः पत्न्या यथा शच्या मरुत्पतिः ४८ गंधर्व उवाच एवमासीन्महाभागा तपती नाम पौर्विकी तव वैवस्वती पार्थ तापत्यस्त्वं
यया मतः ४९ तस्यां संजनयामास कुरुं संवरणो नृपः तपत्यां तपतां श्रेष्ठ तापत्यस्त्वं यया मतः ५० इत्यादिपर्वणि तापत्यं समाप्तं ॥ ॥

काशः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्गांक १ २ ३ ४ ५ अपराधेनपुत्रशतवधरूपेण ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२ १२

हितः ३

वैशंपायनउवाच सगांधर्ववचःश्रुत्वाततदाभरतर्षभ अर्जुनःपरयाभक्त्यापूर्णचंद्रइवाबभौ १ उवाचचमहेष्वासोगंधर्वंकुरुसत्तमः
जातकौतूहलोतीववसिष्ठस्यतपोबलात् २ वसिष्ठइतियस्यैतदृषेर्नामत्वयेरितं एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंयथावत्तद्वदस्वमे ३ यएषगं
धर्वपतेपूर्वेषांनःपुरो॑ आसीदेतन्ममाचक्ष्वकएषभगवानृषिः ४ गंधर्वउवाच ब्रह्मणोमानसःपुत्रोवसिष्ठोरुंधतीपतिः तप
सानिर्जितौशश्वदजेयावमरैरपि ५ कामक्रोधावुभौयस्यचरणौसंववाहतुः यस्तुनोच्छेदनंचक्रेकुशिकानामुदारधीः विश्वा
मित्रापराधेनधारयन्मन्युमुत्तमं ६ पुत्रव्यसन संतप्तःशक्तिमानप्यशक्तवत् विश्वामित्रविनाशायनचक्रेकर्मदारुणं ७
मृतांश्चपुनराहर्तुंयःशक्तःपुत्रानात्मरूपात् कृतांतंनातिचक्रामवेलामिवमहोदधिः ८ यंप्राप्यविजितात्मानंमहात्मानंनराधिपाः
ऐक्ष्वाकवोमहीपालालेभिरेपृथिवीमिमां ९ पुरोहितमिमंप्राप्यवसिष्ठमृषिसत्तमं ईजिरेक्रतुभिश्चैवनृपास्तेकुरुनंदन १०
सहितानयाजयामाससर्वान्नृपतिसत्तमान् ब्रह्मर्षिःपांडवश्रेष्ठबृहस्पतिरिवामरान् ११ तस्माद्धर्मप्रधानात्मावेदधर्मविदीप्सि
नः ब्राह्मणोगुणवान्कश्चित्पुरोधाःप्रतिदृश्यतां १२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ १४ प्रकरणार्थमुपसंहरन्निनस्मारिति ११ अध्यायः किंनिमित्तं १४ मरुधन्वसुमहत्सुसंतकेष्वल्पजलप्रदेशेषु धन्वातुमरुदेशेनाक्लीवेचापेस्छतेपिवेतिमेदिनी ९

स्वीयेपराभिज्ञातेनपृथिवींजेतुमिच्छता पूर्वंपुरोहितः कार्यःपार्थराज्याभिवृद्धये १३ महीजिगीषताराज्ञाब्रह्मकार्यपुरःसरं तस्मात्पुरोहितः
कश्चिद्गुणवान्विजितेंद्रियः विद्वान्भवतुवोविप्रोधर्मकामार्थतत्त्ववित् १५ इत्यादिपर्वणि अर्जुनउवाच किंनिमित्तमभूद्वैरं विश्वामित्रवसिष्ठ
योः वसतोराश्रमेदिव्येशंसनःसर्वमेवतत् १ गंधर्वउवाच इदंवासिष्ठमाख्यानंपुराणंपरिचक्षते पार्थसर्वेषुलोकेषुयथावत्तन्निबोधमे २
कान्यकुब्जेमहानासीत्पार्थिवोभरतर्षभ गाधीतिविश्रुतोलोकेकुशिकस्यात्मसंभवः ३ तस्यधर्मात्मनःपुत्रःसमृद्धबलवाहनः विश्वामित्रइ
तिख्यातोबभूवरिपुमर्दनः ४ सचचारमहामात्योमृगयांगहनेवने मृगान्विध्यन्वराहांश्चरम्येषुमरुधन्वसु ५ व्यायामकर्षितःसोथम
गलिप्सुःपिपासितः आजगामनरश्रेष्ठवसिष्ठस्याश्रमंप्रति ६ तमागतमभिप्रेक्ष्यवसिष्ठःश्रेष्ठभाग्ऋषिः विश्वामित्रंनरश्रेष्ठंप्रतिज
ग्राहपूजया ७ पाद्यार्घाचमनीयेनस्वागतेनचभारत तथैवपरिजग्राहवन्येनहविषातथा ८ तस्याथकामधुग्धेनुर्वसिष्ठस्यमहात्म
नः उक्ताकामान्प्रयच्छेतिसाकामान्दुदुहेसदा ९

व्यायामकर्षितःश्रमेणग्लानः ६ श्रेष्ठभाक्पूज्यपूजकः ७ परिजग्राहनिमंत्रितवान् ८ ९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री

२९६

ग्राम्याविस्वादयः आरण्याः नीवारादयः षड्रसाः मधुरादयः रसायनं शिग्विदेहतापारकं १० पेयानि क्षीरादीनि भक्ष्याणि खंडखंडुनीयानमपूपादीनि लेह्यानि पा
यसादीनि चोष्याणि इक्षुकांडादीनि ११ सबलः ससैन्यः १२ षडुन्नतामिति शिरोग्रीवासक्थि छस्याः स्तापुच्छमयस्तनाः शुभान्येतानि धेनूनामायतानि

ग्राम्यारण्याश्चौषधीश्च दुदुहे पय एव च षड्रसं चामृतनिभं रसायनमनुत्तमं १० भोजनीयानि पेयानि भक्ष्याणि विविधानि च लेह्यान्यमृ
तकल्पानि चोष्याणि च तथार्जुन ११ रत्नानि च महार्हाणि वासांसि विविधानि च तैः कामैः सर्वसंपूर्णैः पूजितश्च महीपतिः सामात्यः स
बलश्चैव तुतोष सभृत्यस्तदा १२ षडुन्नतां सुपार्श्वीं सद्रथुपंचसमायतां मंडूकनेत्रां स्वाकारां पीनोधसमनिंदितां १३ सुबालधिं श
कुकर्णां चारुशृंगां मनोरमां पुष्टायतशिरोग्रीवां विस्मितः सोऽभिवीक्ष्य तां १४ अभिनंदयन् तां राजचंद्रिनीं गाधिनंदनः उवाचाब्रवीच्च भृ
शं तुष्टः स राजा तमृषिं तदा १५ अर्बुदेन गवां ब्रह्मन् मम राज्येन वा पुनः नंदिनीं संप्रयच्छस्व भुंक्ष्व राज्यं महामुने १६ वसिष्ठश्च दे
वतातिथिपित्रर्थं याज्यार्थं च पयस्विनी अदेया नंदिनी यं वै राज्येनापि तवानघ १७ १७ १७ १७ १७ १७ १

राम

प्रचक्रुते षडुन्नतां षडुपतां तथा पृथुभिः पंचभिरंगैः समायतां पुच्छं ललाटं श्रवणौ विवपनद्धितयं तथा पृथून्येतानि यासां तं धेनूनां पंचसूरिभिः मंडूकस्येव उच्छूने
नेत्रे यस्याः पीनं दृढं क्षीरापोऽशः यस्याः सा तां पीनोधसं १३ सुवालाधिं शोभनपुच्छां शंकुः शरवती सूक्ष्माग्रौ कर्णौ यस्याः सा १४ नंदिनीनामतः १५ १६ १७ २९६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ २१ कशादंडप्रणुदितांकशाघातेनखेदंप्रापितां काल्यमानांरतस्ततोनिरोध्यमानां २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

विश्वामित्रउवाच क्षत्रियोहंभवान्विप्रस्तपःस्वाध्यायसाधनः ब्राह्मणेषुकुतोवीर्यंप्रशांतेषुधृतात्मसु १८ अर्बुदेनगवांयस्त्वंनददासिममे
प्सितां स्वधर्मंनप्रहास्यामिनेष्यामिचबलेनगां १९ वसिष्ठउवाच बलस्थश्चासिराजाचबाहुवीर्यश्चक्षत्रियः यथेच्छसितथाक्षिप्रंकु
रुमात्वंविचारय २० गंधर्वउवाच एवमुक्तस्तथापार्थविश्वामित्रोबलादिव हंसचंद्रप्रतीकाशांनंदिनींतांजहारगां २१ कशादंडप्र २८
णुदितांकाल्यमानामितस्ततः हंभायमानाकल्याणीवसिष्ठस्यथनंदिनी २२ आगम्याभिमुखीपार्थतस्थौभगवदुन्मुखी भृशंचता
ड्यमानावैनजगामाश्रमात्ततः २३ वसिष्ठउवाच शृणोमितेरवंभद्रेविनदंत्याःपुनःपुनः ह्रीयसेत्वंबलाद्भद्रेविश्वामित्रेणनंदिनी किंक
र्तव्यंमयातत्रक्षमावान्ब्राह्मणोह्यहं २४ गंधर्वउवाच साभयान्नंदिनीतेषांबलानांभरतर्षभ विश्वामित्रभयोद्विग्नावसिष्ठंसमुपागम
त् २५ गौरुवाच कशाग्रदंडाभिहतांक्रोशंतींमामनाथवत् विश्वामित्रबलैर्घोरैर्भगवन्किमुपेक्षसे २६ गंधर्वउवाच नंदिन्यामेवंक्रंदं
त्यांधर्षितायांमहामुनिः नचुक्षुभेनधैर्याच्चचचालधृतव्रतः २७ वसिष्ठउवाच क्षत्रियाणांबलंतेजोब्राह्मणानांक्षमाबलं क्षमामांभ
जतेयस्माद्गम्यतांयदिरोचते २८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा॰

२८७

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ पन्हवाद्यो म्लेछविशेषाः मखावात कुधः प्रदेशात् शकृतः गोमपात् ३५ ३६ ३७ ४० ४० ४० ४०

नंदिन्युच किंनुत्यक्तास्मि भगवन्यदेवं त्वं प्रभाषसे अत्यक्ताहं त्वया ब्रह्मन्नेतुं शक्या नवै बलात् २९ वसिष्ठ उवाच न त्वां त्यजामि कल्याणि सन्धी
पतां परिशक्यति हरेत नराश्राव धेष वत्सस्ते कोपतेवलात् ३० गंधर्वेउच स्वीयपतामिति न छुत्वा वसिष्ठस्य पयस्विनी ऊर्ध्वांचितशिरोग्री
वाप्रवभौरौद्रदर्शना ३१ क्रोधरक्ते क्षणासागोर्हभारवघनस्वना विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं प्रद्रावयत सर्वशः ३२ कशाग्रदंडाभिहता काल्य
मानाततस्ततः क्रोधरक्ते क्षणाक्रोधं भूयएव समादधे ३३ आदित्य इव मध्याह्ने क्रोधदीप्तवपुर्बभौ अंगारवर्षं मुंचंती मुहुर्वालधितो मह
त् ३४ असृजत्पह्लवान्पुच्छाच्छकृतः शकान्शकान् योनिदेशाच्च यवनान् शकृतः शबरान्वहून् ३५ मूत्रतश्चासृजत्कांश्चीछवरा
श्चैवपार्श्वतः पौंड्रान्किरातान्यवनान्सिंहलान्बर्बरान्खसान् ३६ चिबुकांश्च पुलिंदांश्च वीणान्हूणान्सकेरलान् ससर्ज फेनतः
सागोम्लेछान्बहुविधानपि ३७ तैर्विसृष्टैर्महासैन्यैर्नानाम्लेछगणैस्तदा नानावरणसंछन्नैर्नानायुधधरैस्तथा ३८ अवाकी
र्यत संरब्धैर्विश्वामित्रस्य पश्यतः एकैकश्चतदा योधः पंचभिः सप्तभिर्वृतः ३९ अस्त्रवर्षेण महता वध्यमानं बलं तदा प्रभग्नं
सर्वतस्त्रस्तं विश्वामित्रस्य पश्यतः ४० ॥श्रीगणेश॥ ॥

५ः ५ः ५ः छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

राम

२८७

४१ ४३ ४५ विश्वमवाप्य ४६ ४७ अध्यायः कल्माष असदृशः नास्तिसदृशस्तुल्योयस्यसः १ २ ३ पाज्यार्थी अपंममपाज्योभवत्विमेतदर्थी ४ एकायनगतः

नचबाणैर्विपुलैस्तेकेचित्तत्रास्यसैनिकाः विश्वामित्रस्यसंक्रुद्धैर्वासिष्ठैर्भरतर्षभ ४१ सागौस्तत्सकलंसैन्यंकालयामासदूरतः विश्वामि
त्रस्यतत्सैन्यंकाल्यमानंत्रियोजनं ४२ क्रोशमानंभयोद्विग्नंत्रातारंनाध्यगच्छत दृष्ट्वातन्महदाश्चर्यंब्रह्मतेजोभवंतदा ४३ विश्वामित्रःक्ष
त्रभावान्निर्विण्णोवाक्यमब्रवीत् धिग्बलंक्षत्रियबलंब्रह्मतेजोबलंबलं ४४ बलाबलंविनिश्चित्यतपएवपरंबलं सराज्यंस्फीतमुत्सृज्यतांचदी
प्तांनृपश्रियं ४५ भोगांश्चपृष्ठतःकृत्वातपस्येवमनोदधे सगत्वातपसासिद्धिंलोकान्विष्टभ्यतेजसा ततापसर्वान्दीप्तौजाब्राह्मणत्वमवाप्त
वान् अपिबच्चततःसोममिंद्रेणसहकौशिकः ४७ इत्यादिपर्वणिवासिष्ठे गंधर्वउवाच कल्माषपादइत्येवंलोकेराजाबभूवह इक्ष्वाकुवंश
जःपार्थतेजसासदृशोभुवि १ सकदाचिद्वनंराजामृगयांनिर्ययौपुरात् मृगान्विध्यन्वराहांश्चचचारिपुमर्दनः २ तस्मिन्वनेमहाघोरेखड्गा
श्चबहुशोहनत् हत्वाचसुचिरंश्रांतोराजानिववृतेततः ३ अकामयत्तंयाज्यार्थेविश्वामित्रःप्रतापवान् सतुराजामहात्मानंवासिष्ठमृषि
सत्तमं ४ तृषार्तश्चक्षुधार्तश्चएकायनगतःपथि अपश्यदजितःसंख्येमुनिंप्रतिमुखागतं ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एकस्यैवः अयनंगमनंयस्मिन्तत्रगतःअतिसंकुचितेमार्गइत्यर्थः ५ = = = = = = = ७

श्रा०

६ पथोमार्गात् ७ धर्मः सनातनः राज्ञः पंथा ब्राह्मणेभ्यो दातव्यः स्मृतः ब्राह्मणस्यैव पंथा इत्यादि शास्त्रविहितः ८ ९ मानात् क्रोधाच्च मुनेर्मार्गात् नापचक्राम अथ हृदा

२९८ शक्तिं नाम महाभागं वसिष्ठकुलवर्द्धनं ज्येष्ठं पुत्रं पुत्रशताद्वशिष्ठस्य महात्मनः ६ अपगच्छ पथोऽस्माकमित्येवं पार्थिवोऽब्रवीत् तथा ऋषिरुवाचैनं सां
त्वयन् श्लक्ष्णया गिरा ७ मम पंथा महाराज धर्म एष सनातनः राज्ञा सर्वेषु धर्मेषु देयः पंथा द्विजातये ८ एवं परस्परं तौ तु पथोऽर्थं वाक्यमूचतुः
अपसर्पापसर्पेति वागुत्तरमकुर्वतां ९ ऋषिस्तु नापचक्राम तस्मिन्धर्मपथे स्थितः नापि राजा मुनेर्मानात् क्रोधाच्चापि जगाम ह १० अमुं
तैं चैंतं पंथानं तमृषिं नृपसत्तमः जघान कशया मोहात् तदा राक्षसवन्मुनिं ११ कशाप्रहाराभिहतस्ततः स मुनिसत्तमः तं शशाप नृपश्रेष्ठं वा
सिष्ठः क्रोधमूर्छितः १२ हंसि राक्षसवद्यस्माद्राजापसद तापसं तस्मात्त्वमद्य प्रभृति पुरुषादो भविष्यसि १३ मनुष्यपिशिते सक्तश्चरि
ष्यसि महीमिमां गच्छ राजाधमेत्युक्तः शक्तिना वीर्यशक्तिना १४ ततो याज्यनिमित्तं तु विश्वामित्रवसिष्ठयोः वैरमासीत्तदा तं तु विश्वामि
त्रोऽन्वपद्यत १५ तयोर्विवदतोरेवं समीपमुपचक्रमे ऋषिरुग्रतपाः पार्थ विश्वामित्रः प्रतापवान् १६ श्रीराराराराराराराः

निशापानंतरं १० १४ ततश्शक्तिं एवं विश्वामित्रः स्वविद्याबलात् शक्तिनृपयोर्वैरमुत्पाद्य तेन पंथाऽपश्यत् विश्वामित्रो न्वपद्यत तदा नृपयोर्वैरमासीदित्यर्थः १५ तयो राम
शक्तिनृपयोः विवदतोः ऋषिः राजर्षिः १६ ॥ ॥ श्री रा रा ७
२९८

पश्चाद्विश्वामित्रागमनानंतरं। ऋषिं शक्तिं १७ ततोत्मानं तत आत्मानं उभौ शक्तिराजानौ अतिचक्राम वंचितवान १८ १९ तस्य राज्ञो भावं शक्तिप्रसादनपरं ज्ञात्वा नरेंद्र

ततः स बुबुधे पश्चात्तमृषिं नृपसत्तमः ऋषेः पुत्रं वसिष्ठस्य वसिष्ठमिव तेजसा १७ अंतर्द्धाय ततो [illegible]त्मानं विश्वामित्रोपि भारत तावुभावतिचक्रा
म चिकीर्षन्नात्मनः प्रियं १८ स तु शप्तस्तदा तेन शक्तिना वै नृपोत्तमः जगाम शरणं शक्तिं प्रसादयितुमर्हयन् १९ तस्य भावं विदित्वा स नृप
तेः कुरुसत्तम विश्वामित्रस्ततो रक्ष आदिदेश नृपं प्रति २० शापात्तस्य तु विप्रर्षेर्विश्वामित्रस्य चाज्ञया राक्षसः किंकरो नाम विवेश नृपतिं त
दा २१ रक्षसा तं गृहीतं तु विदित्वा मुनिसत्तमः विश्वामित्रोप्यपाक्रामत्तस्माद्देशादरिंदम २२ ततः स नृपतिस्तेन रक्षसांतर्गतेन वै बलव
त्पीडितः पार्थ नान्वबुध्यत किंचन २३ ददर्शाथ द्विजः कश्चिद्राजानं प्रस्थितं वनं अयाचत क्षुधापन्नः समांसं भोजनं तदा २४ तमुवा
चाथ राजर्षिर्द्विजं मित्रसहस्तदा आस्स्व ब्रह्मंस्त्वमत्रैव मुहूर्तं प्रतिपालयन् २५ निवृत्तः प्रतिदास्यामि भोजनं ते यथेप्सितं इत्युक्त्वा प्र
ययौ राजा तस्थौ स द्विजसत्तमः २६ ततो राजा परिक्रम्य यथाकामं यथासुखं निवृत्तोंतःपुरं पार्थ प्रविवेश महामनाः २७ ततोर्द्धरात्र उ
त्थाय सूदमानाय्य सत्वरं उवाच राजा संस्मृत्य ब्राह्मणस्य प्रतिश्रुतिं २८

रे रक्षः प्रवेशितवान् २० २२ बलवत् अत्यंतं २३ २४ २५ २६ २७ २८ २८ २८ २८ २८ २८ ७

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ अन्नं नरमांसे। लोलुपाश्चासक्तिः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४० ४० ४० ४० ४

गच्छामुष्मिन्वनोद्देशे ब्राह्मणो मांमयती स्वते अन्नार्थी तं त्वमन्नेन समांसेनोपपादय २९ गंधर्वेउ च एवमुक्तस्ततः सूदः सोन्नाम्यामिषं क्वचित्
निवेदयामास तदा तस्मै राज्ञे व्यथान्वितः ३० राजा तु रुक्षाविष्टः सूदमाह गतव्यथः अप्येनं नरमांसेन भोजयेति पुनः पुनः ३१ तथेत्युक्त्वा त
तः सूदः संस्थानं वध्यघातिनां मत्वा जहार त्वरितो नरमांसमपेतभीः ३२ स तत्संस्कृत्य विधिवदन्नोपहितमाशु वै तस्मै प्रादाद्ब्राह्मणाय क्षुधि
ताय तपस्विने ३३ स सिद्धचक्षुषा दृष्ट्वा तदन्नं द्विजसत्तमः अभोज्यमिदमित्याह क्रोधपर्याकुलेक्षणः ३४ ब्राह्मणउ च यस्माद्भोज्यमन्न
मे ददाति स नृपाधमः तस्मात्तस्यैव मूढस्य भविष्यत्यत्र लोलुपा ३५ सक्तो मानुषमांसेषु यथोक्तः शक्तिना पुरा उद्वेजनीयो भूतानां चरिष्य
ति महीमिमां ३६ द्विरनुव्याहृते राज्ञः स शापो बलवानभूत् रक्षोबलसमाविष्टो विसंज्ञश्चाभवन्नृपः ३७ ततः स नृपतिः श्रेष्ठो रक्षसोप
हतेंद्रियः उवाच शक्तिं तं दृष्ट्वा नचिरादिव भारत ३८ यस्मादसदृशः शापः प्रयुक्तोयं मयि त्वया तस्मात्त्वत्तः प्रवर्तिष्ये खादितुं पुरुषानहं
३९ एवमुक्त्वा ततः सद्यस्तं प्राणैर्विप्रयुज्य च शक्तिणं भक्षयामास व्याघ्रः पशुमिवेप्सितं ४० ॥

राम

रामरामराम॥

१९९

तुमोचपातयामासरुआत्मानंदेहं १

४१ ४२ कौशिकंकृत्रिमोविश्वो ष्ट्रो स्तार्थे शतंमुनीन् जातिविप्रोवसिष्ठस्तुरेवरितोपिरुमापरः ४६ अथापःततोदृष्टा १ २ ३ ३ ३ ३

शा ३

शक्तिरिणंतमृतंदृष्ट्वाविश्वामित्रःपुनःपुनः वसिष्ठस्यैवपुत्रेषुतद्रक्षःसंदिदेशह ४१ सतांश्छन्नावरास्तुत्रान्वसिष्ठस्यमहात्मनः भक्षयामासस
क्रुद्धःसिंहःक्षुद्रमृगानिव ४२ वसिष्ठोघातितान्श्रुत्वाविश्वामित्रेणतान्सुतान् धारयामासतंशोकंमहाद्रिरिवमेदिनीं चक्रेचात्मविनाशायबु
द्धिंसमुनिसत्तमः नत्वेवकौशिकोच्छेदंमेनेमतिमतांवरः ४४ समेरुकूटादात्मानंमुमोचभगवानृषिः गिरेस्तस्यशिलायांतुतूलराशाविवापतत
४५ नममारचपातेनसयदातेनपांडव तदाग्निमिद्धंभगवान्संविवेशमहावने ४६ तंतदासुसमिद्धोपिनददाहहुताशनः दीप्यमानो
प्यमित्रघ्नशीतोग्निरभवत्ततः ४७ ससमुद्रमभिप्रेक्ष्यशोकाविष्टोमहामुनिः बध्वाकंठेशिलांगुर्वीनिपपाततदंभसि ४८ ससमुद्रोर्मिवेगेन
स्थलेन्यस्तोमहामुनिः जगामसततःखिन्नःपुनरेवाश्रमंप्रति ४९ इत्यादिपर्वणिवासिष्ठे गंधर्वे च ततोदृष्ट्वाश्रमपदंरहितंतैः
सुतैर्मुनिः निर्जगामसुदुःखार्तःपुनरप्याश्रमात्ततः १ सोपश्यत्सरितंपूर्णांप्रावृट्कालेनवांभसा वृक्षांस्तुबहुविधान्पार्थहरंतीतीरजा
न्बहून् २ अथचिंतांसमापेदेपुनःकौरवनंदन अंभस्यस्यानिमज्जेयमितिदुःखसमन्वितः ३ ३ ३ ३ ६३ ६३

७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा०

३००

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० वधास्नुषया ११ १२ १३ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४

म १

ततः पाशैस्तदात्मानं गाढं बध्वा महामुनिः तस्या जले महानद्या निमज्जत्सुदुःखितः ४ अथ छित्वा नदी पाशांस्तस्याखिलसद्रन स्थलस्थंतमृषि
कृत्वा विपाशं समवासृजत् ५ उत्ततार ततः पाशैर्विमुक्तः स महानृषिः विपाशेति च नामास्या नद्याश्चक्रे महानृषिः ६ शोकबुद्धिं ततश्चक्रेन
चैकत्र व्यतिष्ठत सोगच्छत्पर्वतांश्चैव सरितश्च सरांसि च ७ दृष्ट्वा स पुनरेवर्षिर्नदीं हैमवतीं तदा चंडग्राहवतीं भीमां तस्याः स्रोतस्यपातयत्
८ सा तमग्निसमं विप्रमनुचिंत्य सरिद्वरा शतधा विद्रुता यस्माच्छतद्रुरिति विश्रुता ९ ततः स्थलगतं दृष्ट्वा तत्राप्यात्मानमात्मना मर्तुं न
शक्यामीत्युक्त्वा पुनरेवाश्रमं ययौ १० स गत्वा विविधाञ्छैलान्देशान्बहुविधांस्तथा अदृश्यंत्याख्यया वध्वा याश्रमेनुसृतोभवत् अथ शुश्रा
व संगत्यावेदाध्ययननिस्वनं पृष्ठतः परिपूर्णार्थैः षड्भिरंगैरलंकृतं ११ अनुव्रजति को न्वेष मामित्येवाथ सोब्रवीत् अहमित्यदृश्यंतीमं
सा स्नुषा प्रत्यभाषत शक्तेर्भार्या महाभाग तपोयुक्ता तपस्विना १२ वसिष्ठ च पुत्रिकस्येष [redacted] सांगस्याध्ययनस्वनः पुरासा
गस्य वेदस्य शक्तेरिव मया श्रुतः १३

स्पवेद १

राम०

३००

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ माभैः माभैषीः गातिस्थेतिसत्रेभ्यरीतिविमेतेरीपग्रहणापत्रेसिचोलुक् २२ २३ २४ तस्माद्योगात् योगजसामर्थ्यात्

अदृश्यंत्युवाच अयंकुक्षौसमुत्पन्नः शक्तेर्गर्भः सुतस्यते समाद्वादशवर्षस्येहवेदानभ्यस्यतोमुने १४ गंधर्वउवाच एवमुक्तस्तयाहृष्टोवसिष्ठः श्रे
ष्ठभागृषिः अस्तिसंतानमित्युक्त्वामृत्योःपार्थन्यवर्तत १५ ततः प्रतिनिवृत्तः सतयावध्वासहानघ कल्माषपादमासीनंददर्शविजनेवने १६
सतुदृष्ट्वैवतंराजाक्रुद्धउत्थायभारत आविष्टोरक्षसोग्रेणइयेषात्तुंतदामुनिं १७ अदृश्यंतीतुतंदृष्ट्वाक्रूरकर्माणमग्रतः भयसंविग्नयावाचावसिष्ठ
मिदमब्रवीत् १८ असौमृत्युरिवोग्रेणदंडेनभगवन्नितः प्रगृहीतेनकाष्ठेनराक्षसोभ्येतिदारुणः १९ तंनिवारयितुंशक्तोनान्योस्तिभुविकश्चन
त्वदृतेद्यमहाभागसर्ववेदविदांवर २० पाहिमांभगवन्पापादस्माद्दारुणदर्शनात् रक्षोसौपापमत्तांवैवेन्नमावांसमीहते २१ वसिष्ठउ च माभै
पुत्रनभेतव्यंराक्षसात्तुकथंचन नैतद्रक्षोभयंयस्मात्पश्यसित्वमुपस्थितं २२ राजाकल्माषपादोयंवीर्यवान्प्रथितोभुवि सएषोस्मिन्वनोद्देशे
निवसत्यतिभीषणः २३ गंधर्वउ च तमापतंतंसंप्रेक्ष्यवसिष्ठोभगवानृषिः वारयामासतेजस्वीहुंकारेणैवभारत २४ मंत्रपूतेनचपुनः स
तमभ्युक्ष्यवारिणा मोक्षयामासवैशापात्तस्माद्योगान्नराधिपं २५

२५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५ २५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यागेवैनत्कुतोनकर्तुमित्यत आह सहीति वसिष्ठस्यशक्तिरूपस्य २६ २७ २८ वृत्तंनिष्पन्नंएततत्त्वयाकर्तव्यं अस्मादिदंविरुद्धकर्मणःपापरूपमुक्तिः।तपेवरस्मिभतेनमम

घ२

सहिह्वारशवर्षाणिवसिष्ठस्यैवतेजसा ग्रस्तआसीद्गृहेणैवपर्वकालेदिवाकरः २६ रक्षसाविप्रमुक्तोथसनृपस्तद्गृहंमहत् तेजसारंजयामाससंध्याभ्र
मिवभास्करः २७ प्रतिलभ्यततःसंज्ञामभिवाद्यकृतांजलिः उवाचनृपतिःकालेवसिष्ठमृषिसत्तमं २८ सौदासोऽहंमहाभागयाज्यस्तेमुनिसत्त
म अस्मिन्कालेपरिप्रेतेब्रूहिकिंकरवाणिते २९ वसिष्ठउ च वृत्तमेतद्यथाकालंगच्छराज्यंप्रशाधिवैब्राह्मणांतुमनुष्येंद्रमावमंस्थाःकदाचन ३०
राजोवाच नावमंस्येमहाभागकदाचिद्ब्राह्मणर्षभान् त्वन्निदेशेस्थितःसम्यक्पूजयिष्याम्यहंद्विजान ३१ इक्ष्वाकूणांचयेनाहमनृणःस्यांद्विजोत्तमे
तत्त्वत्तस्त्वाशुमिच्छामिसंवेदेहविदांवर ३२ अपत्यमीप्सितंमह्यंदातुमर्हसिसत्तम शीलरूपगुणोपेतमिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ३३ गंधर्वउवाच दृत्ता
नीत्येवतंतत्रराजानंप्रत्युवाचह वसिष्ठःपरमेष्वासंसत्यसंधोद्विजोत्तमः ३४ ततःप्रतिययौकालेवसिष्ठःसहतेनवै ख्यातांपुरीमिमांलोकेत्वयो
ध्यांमनुजेश्वर ३५ तंप्रजाःप्रतिमोदंत्यःसर्वाःप्रत्युद्गतास्तदा विपाप्मानंमहात्मानंदिवौकसइवेश्वरं ३६ सुचिरंपमनुष्येंद्रोनगरींपुण्यलक्ष
णां विवेशसहितस्तेनवसिष्ठेनमहर्षिणा ३७ ॥ ॥

पुत्रशतंभविष्यतीतिभावः ३० ३१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३८ ३९ पंथानमित्यर्थःपुंस्त्वं ४० ४१ ४२ संविदंघेकमसंभासंवभूवमिथुनीवभूव दिव्येनस्वर्गेणसा अलोल्येनेत्यर्थः ४३ ४४ ४५ पौरादन्यंपुरंचौरहन्यमितितुपठितंपुरूकं

वि२

ददृशुस्तंमहीपालमयोध्यावासिनोजनाः पुरोहितेनसहितंदिवाकरमिवोदितं ३८ सचतांरञ्जयामासलक्ष्मीवतांवरः अयोध्यांव्योमशीतांशुः श
रत्कालइवोदितः ३९ संसिक्तमृष्टपंथानंपताकाध्वजशोभितं मनःप्रह्लादयामासतस्यतत्पुरमुत्तमं ४० तुष्टपुष्टजनाकीर्णासापुरीकुरुनंदन अशोभत
तदातेनशक्रेणेवामरावती ४१ ततःप्रविष्टेराजर्षौतस्मिंस्तत्पुरमुत्तमं राज्ञस्तस्याज्ञयादेवीवसिष्ठमुपचक्रमे ४२ महर्षिःसंविदंकृत्वासंबभूवतयास
ह देव्यादिव्येनविधिनावसिष्ठःश्रेष्ठभागृषिः ४३ ततस्तस्यांसमुत्पन्नेगर्भेसमुनिसत्तमः राज्ञाभिवादितस्तेनजगाममुनिराश्रमं ४४ दीर्घकालेनसागर्भं
सुषुवेनतुतंयदा देव्याश्मनाकुक्षिंनिर्बिभेदयशस्विनी ४५ ततोपिद्वादशेवर्षेसजज्ञेपुरुषर्षभः अश्मकोनामराजर्षि[illegible]दन्यंयोन्यवेशयत ४६
इत्यादिपर्वणिवासिष्ठे गंधर्वउवाच आश्रमस्थाततःपुत्रमदृश्यंतीव्यजायत शक्तेःकुलकरंराजन्द्वितीयमिवशक्तिणं १ जातकर्मादिकास्तस्यक्रि
याःसमुनिसत्तमःपौत्रस्यभरतश्रेष्ठचकारभगवान्स्वयं २ परासुःसयतस्तेनवसिष्ठःस्थापितोमुनिः गर्भस्थेनततोलोकेपराशरइतिस्मृतः ३ ३

श्लो ३

आदिविकारेवाचोरनंनिशामनंतरद्दैवोढनमितिभाषयाप्रसिद्धं ४६ अध्यायः आश्रम १ परासुरिति परासोराशंसनं अवस्थानंयेनसपराशरः परा आङ्पूर्वात्शासेउ
रन्प्रत्ययःकल्प्यः २ ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा॰

३०२

४ ५ ६ ७ ८ ९ मैत्रावरुणिर्मित्रावरुणयोः पुत्रः अंत्यधीः । अंते सिद्धांते साध्वी अंत्या धीर्यस्य सोंत्यधीः १० ११ १२ १३ १४ १५ १५ १५ १५

श्री

अमन्यत स धर्मात्मा वसिष्ठं पितरं मुनिं जन्मप्रभृति तस्मिंस्तु पितरीवान्ववर्त्तत ४ स तात इति विप्रर्षिं वसिष्ठं प्रत्यभाषत मातुः समक्षं कौंतेय अदृश्यंत्याः
परंतप ५ तातेति परिपूर्णार्थं तस्य तन्मधुरं वचः अदृश्यंत्यश्रुपूर्णाक्षी शृण्वती तमुवाच ह ६ मा तात तात तातेति न ब्रूह्येनं पितरं पितुः रक्षसा भक्षि
तस्तात तव तातो वनांतरे ७ मन्यसे यं तु तातेति नैष तातस्तवानघ आर्य एष पिता तस्य पितुस्तव यशस्विनः ८ स एवमुक्तो दुःखार्त्तः सत्यवागृषिसत्त
मः सर्वलोकविनाशाय मतिं चक्रे महामनाः ९ तं तथा निश्चितात्मानं स महात्मा महातपाः ऋषिर्ब्रह्मविदां श्रेष्ठो मैत्रावरुणिरंत्यधीः १० वसिष्ठो
वारयामास हेतुना येन तच्छृणु वसिष्ठस्तु च कृतवीर्य इति ख्यातो बभूव पृथिवीपतिः याज्यो वेदविदां लोके भृगूणां पार्थिवर्षभ ११
सतानग्रभुजस्तात धान्येन च धनेन च सोमांते तर्पयामास विपुलेन विशांपते १२ तस्मिन्नृपतिशार्दूले स्वर्यातेथ कस्मिंश्चन बभूव
तत्कुलेयानां द्रव्यकार्यमुपस्थितं १३ भृगूणां तु धनं ज्ञात्वा राजानः सर्व एव ते याचिष्णवोभिजग्मुस्तांस्तातो भार्गवसत्तमान् १४ भूमौ तु निदधुः राम
केचिद्भृगवो धनमक्षयं ददुः केचिद्द्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयं १५ ॥

३०२

२६ २७ २१ तद्गर्भं तस्याः गर्भे उपलभ्य ब्राह्मणी या काचित् भयार्दिता ज्ञातस्यापि गर्भस्य किमिति गोपनं कृतमिति हेतोर्भीता उपह्वरे समीपे २२ दुद्रुवुस्तामनिंदितामि

भगवस्तु ददुः केचित्तेषां वित्तं प्रयोक्षितं क्षत्रियाणां तदा तात कारणांतरदर्शनात् १६ ततो महीतलं तात क्षत्रियेण यदृच्छया खनताधिगतं वित्तं के
नचिद्भृगुवेश्मनि १७ तद्वित्तं ददृशुः सर्वे समेताः क्षत्रियर्षभाः अवमन्य ततः क्रोधाद्भृगूंस्तां छरणागतान् १८ निजघ्नुः परमेष्वासाः सर्वांस्ता
न्निशितैः शरैः आगर्भादनुकृंतंतश्चेरुः सर्वां वसुंधरां १९ तत उछिद्यमानेषु भृगुष्वेवं भयात्तदा भृगुपत्न्यो गिरिं दुर्गं हिमवंतं प्रपेदिरे २० ता
सामन्यतमा गर्भं भयाद्दध्रे महौजसं ऊरुणैकेन वामोरुर्भर्तुः कुलविवृद्धये २१ तद्गर्भमुपलभ्याशु ब्राह्मणी सा भयार्दिता गत्वैका कथयामास
क्षत्रियाणामुपह्वरे २२ ततस्ते क्षत्रिया जग्मुस्तं गर्भं हंतुमुद्यताः ददृशुर्ब्राह्मणीं तेथ दीप्यमानां स्वतेजसा २३ अथ गर्भः स भित्वोरुं ब्राह्मण्या
निर्जगाम ह मुष्णन्दृष्टीः क्षत्रियाणां मध्याह्न इव भास्करः २४ ततश्चक्षुर्विहीनास्ते गिरिदुर्गेषु बभ्रमुः ततस्ते मोहमापन्ना राजानो नष्टदृष्टयः
ब्राह्मणीं शरणं जग्मुर्दृष्ट्यर्थं तामनिंदितां २५ ऊचुश्चैनां महाभागां क्षत्रियास्ते विचेतसः ज्योतिः प्रहीणा दुःखार्ताः शांतार्चिष इवाग्नयः २६
भगवत्याः प्रसादेन गच्छेत्क्षत्रं सचक्षुषं उपारम्य च गच्छेम सहिताः पापकर्मिणः २७ ॥

तिपापं हंतुमिति शेषः २३ २६ उपारम्य पापान्निवृत्तिं कृत्वा पापकर्मिणोपि वयं २७ २७ २७ २७ २८ २८ २८ २८

श्रा॰ २८ अध्यायः नाहंभीतातात: १ आत्मानिआत्मानिरररानेसहपं ३ ४ ५ तन्ता हेताता:संबोधनार्थोनिपातोवापं ६ ७ ऊरुतउत्पन्न और्वइतिनिरुक्तिमाह अनेने

३०३

सपुत्रात्वंमसारंन: कर्त्तुमर्हसिशोभने पुनर्दृष्टिप्रसादेनराज्ञ:संत्रातुमर्हसि २८ इत्यादिपर्वणिपौवे आह्मएपु च नाहंगृह्णामिवस्तात दृष्टीनास्मि
रुषान्विता अयंतुभार्गवोनूनमरुजः कुपितोधवः १ तेनचक्षूंषिवस्तातायुक्तंकोपान्महात्मना स्मरतानिहतान्बंधूनादत्तानिनसंशयः २ गर्भा-
नपियदान्तनमरुणांघ्नतपुत्रकाः तदायमरुणागर्भमियावर्षशतंधृतः ३ षडंगश्चाखिलोवेदस्ममंगर्भस्थमेवह विवेशभगुवंशस्यभूयः प्रियचि
कीर्षया ४ सोयंपितृवधाद्व्यक्तंक्रोधाद्वोहंतुमिच्छति तेजसातस्यदिव्येनचक्षूंषिमुषितानिवः ५ तमिमंतातयाचध्वमौर्वंमं अयंवःप्रणिपातेनतु
ष्टोदृष्टी:प्रमोक्ष्यति ६ वसिष्ठउवाच राघवमुक्तास्ततः सर्वेराजानस्तेतमरुजं ऊचुःप्रसीदेतितदाप्रसादंचचकारसः ७ अनेनैवचविख्या
तोनाम्नालोकेषुसत्तमः सऔर्वइतिविप्रर्षिरुरुंभित्वाव्यजायत ८ चक्षूंषिप्रतिलब्धाचप्रतिजग्मुस्ततोनृपाः भार्गवस्तुमुनिर्मेनेसर्वलोकप
राभवं ९ सचक्रेतातलोकानांनाशायमहामनाः सर्वेषामेवकार्त्स्न्येनमनःप्रवणमात्मनः १० इच्छन्नपचितिंकर्त्तुंभृगूणांभृगुनंदनः सर्व
विना १ लोकविनाशायतपसामहतान्वितः ११

ति ८ आत्मनोमनः सर्वेषांअपचितिंकर्तुंप्रवणंउन्मुखंइच्छतस्वमनोपचितिंकर्त्तुंयोजयतीत्यर्थः १० ११ ॥

राम

३०३

१२ १५ विकृष्टेन अतिहरणेनवहुनाद्रुचिपे निभिन्नमात्रैः १६ १९ आत्मेहेति एतेनमयुतेनारिनामरणांग्राझ्नणेतरविषयंदर्शितं २० १ मावधीरितिरुचियानत

तापयामासतांल्लोकान्सदेवासुरमानुषान् तपसोग्रेणमहतांवरष्णिप्रपितामहान् ततस्तेपितरस्तातविज्ञाय भृगुनंदनं पितृलोकादुपागम्यसर्वेऊचुरिदंव
चः १३ पितरऊचुः और्वदृष्टः प्रभावस्तेतपसोग्रस्यपुत्रक प्रसादंकुरुलोकानांनियच्छक्रोधमात्मनः १४ नानीशैर्हितदातातभृगुभिर्भावितात्मभिः व
धोप्युपेक्षितः सर्वैः क्षत्रियाणांविहिंसतां १५ आयुषाविप्रकृष्टेनयदानः खेदआविशत् तदास्माभिर्वधस्तातक्षत्रियैरीप्सितः स्वयं १६ निखातंयच्चवैवि
त्तं केनचिद्भृगुवेश्मनि वैरायैवतदान्यस्तंक्षत्रियान्कोपयिष्णुभिः १७ किंहिवित्तेननः कार्यंस्वर्गेप्सूनांद्विजोत्तम यदस्माकंधनाध्यक्षः प्रभूतंधनमाहरत्
१८ यदातुमृत्युरादातुंननः शक्नोतिसर्वशः तदास्माभिरयंदृष्टउ पायस्तातसंमतः १९ आत्महाचपुमांस्तातनलोकाँल्लभतेशुभांस्ततोस्माभिः समीक्ष्ये
वंनात्मनात्मानिपातितः २० नचैतन्नः प्रियंतातयदिदंकर्तुमिच्छसि नियच्छेदंमनः पापात्सर्वलोकपराभवात् २१ मावधीः क्षत्रियांस्तातनलोकान्स
प्तपुत्रक दूषयंतंतपस्तेजः क्रोधमुत्पतितंजहि २२ इत्यादिपर्वणोर्वे॥ ॥

इतिपंतत्वेनानपराधिनः सप्तलोकान्भराहीश्चमावधीः किंतुनः संभूतंतेजोदूषयंतंक्रोधंजहिपाठांतरमुपेक्ष्यं २१ अध्यायः ॥ २२ २१ २२ २२२२२२

आ० उक्तः १ अनिस्तीर्णः अकृतकार्यः २ वृथोत्पन्नः क्रोधो जेतव्यः नतु सकारणः कस्मात्द्पोहीति ३ क्रोधकारणमप्याह अशिष्टानामिति स्वस्थानेपुक्तं । ४ तद्विपरीतं रुत्त्रियाम्
कुरित्याह अक्रोधमिति ६ क्रांतः उपक्रांतः ६ तर्हि रुत्त्रिपाएववध्याः नतु लोकास्तत आह संस्पर्शेति द्वाभ्यां कोशोजरायुरूपा मांसपेशी संस्पर्शः कोशो मासांतेः परिपक्क्वा

३०५

और्वउवाच उक्तवानस्मिपत्क्रोधात्पतितांपितरस्तदा सर्वलोकविनाशायनसामेवितथामवेत् १ वृथारोषप्रतिज्ञोवैनाहंभवितुमुत्सहे अनिस्तीर्णो
हिमांरोषारहेदग्निरिवारणिं २ योहिकारणतः क्रोधंसंजातंरुद्धुमर्हति नालंसमनुजः सम्यक्त्रिवर्गंपरिरक्षितुं ३ अशिष्टानांनियंताहिशिष्टानां
परिरक्षिता स्वस्थानेरोषः संप्रयुक्तः स्यान्नृपैः सर्वजिगीषुभिः ४ अक्रोधमहमरुष्यागर्भशय्यागतस्तदा आरावंमातृवर्गस्यभृगूणांक्षत्त्रियैर्वधे ५ सं
हारोहियदालोकेभृगूणांक्षत्त्रियाधमैः आगर्भोच्छेदनात्क्रांतस्तदामामन्युराविशत् ६ संस्पर्शशोकाः किलमेमातरः पितरस्तथा भयात्सर्वे
षुलोकेषुनाधिजग्मुः परायणं ७ तान्भृगूणांपदारान्कश्चिन्नाभ्युपपद्यत मातानदाक्षाघोरपमर्देलोकेनमांशुभा ८ प्रतिषेद्धाहिपापस्ययदा
लोकेषुविद्यते तदासर्वेषुलोकेषुपापकर्त्तोपपद्यते ९ ॥ ॥

भोरत्यर्थः क्रोधोर्थस्सचपेमांसपेश्यामिति विस्पष्टः । संस्पर्श कोशात्यपिपपदंति । लोकैः सत्यपिसामर्थ्येमन्मातृणां त्राणं नकृतमतस्तेपिवध्याएवेत्यर्थः ७ ८ एतदेवोपपाद
पादयति प्रतिषेद्धेति । प्रतिषेद्धरिसति पापकर्त्तैवनोपलभ्यते असति तु सर्वोपिपापएवभवतीत इतिश्लोकद्वयार्थः ९ ॥ ३०५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१० पापंपापकारिणां ११ १३ किल्बिषात अशासनजात १५ १६ आपहातुंउच्छंतुं १७ आपोमपाइति काराभिताासपुरग्धासुलोका अपिग्धमा यारत्पर्णः १८

श१

परातुमतिषेद्धारंपापोनलभतेक्वचित तिष्ठंतिवरत्वोलोकेतरापापेषुकर्मसु १० जानन्नपिचयःपापंक्रिमात्रनिपच्छति ईशःसन्नोपितेनैवकर्मणासं
मपुज्यते ११ राजभिश्चश्वरैश्चैवपरिवैपितरोमम शक्तेनेशक्तिनाह्यातुमिछंमत्वेहजीवितं १२ अतएषामहंक्रुद्धोलोकानामीश्वरोघहे भवतांच
वचोनालमहंसमभिवर्त्तितुं १३ ममापिचेमन्वेरवमीश्वरस्यसतोमहत उपेक्षमाणस्यपुनर्लोकानंकिल्बिषाद्भयं १४ पश्चापंमन्युजोमेग्निर्लो
कानाशातुमिच्छति दहेदेषचमामेवनिगृहीतःस्वतेजसा १५ भवतांचविजानामिसर्वलोकहितेप्सुतां तस्माद्विद्धंयच्छेयोलोकानांममचेश्व
राः १६ यन्मन्युजस्तेग्निर्लोकानाशातुमिच्छति अस्तुतंमुंचभद्रंतेलोकास्वप्सुप्रतिष्ठिताः १७ आपोमपाःसर्वरसाःसर्वमापोमयंजगत त
स्मारप्सुविमुंचेमंक्रोधाग्निंद्विजसत्तम १८ अपंतिष्ठतुतेविप्रयदीच्छसिमहोरधो मन्यु[illegible]जोग्निर्दहत्त्वापोलोकाह्यापोमपाःस्मृताः १९ एवंम
तिस्तासतेषंतवानघभविष्यति नचैवंसोमरणालोकागमिष्यंतिपराभवं २० वसिष्ठउ व ततस्तंक्रोधजंतात और्वाग्निंवरुणालये उत्ससर्जस
चैवापउपयुंकेमहोरधौ २१

१९ २० २१ उपयुंकेभस्रूपति २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ २१ ७

श्री॰ हृपशिरः व?वामुखं २२ २३ अध्यायः एवं १ २ ३ मामांकुमनाशयेयं ४ ५ शुश्रोणापपितांनिग्रहोनिर्मलेनातेनयज्ञेनयज्ञियेनदह्यमानेन ६ ७

३०५

महद्दयापरोभत्वापन्नेदेहविसोविदुः तमीघ्रमुख्रिरन्वद्भातिवत्सापोमहोरथो २१ तस्मात्वमपिभद्रंतेनलोकान्हंतुमर्हसि पराशरपांल्लोकान्दानन्ता
नवतांवर २३ इत्यादिपर्वणपेर्वे गंधर्वेऽ च एवमुक्तः सविप्रर्षिर्वसिष्ठेनमहात्मना न्यपछरात्मनःक्रोधंसर्वलोकपराभवात् १ ईजेचसमहते
ज्ञाः सर्ववेदविदांवरः ऋषीणारूसत्तत्रेणशान्त्यैयोयपराशरः २ ततोवृद्धांस्त्वबालांश्च [illegible] रारूसान्समहामुनिः रराहविततेयज्ञेशक्तेर्वेध
मनुस्मरन् ३ नहितंवारयामासवसिष्ठोरक्षसांवधं द्वितीयामस्यमांभूत्वप्रतिज्ञामितिनिश्चयात् ४ त्रयाणांपावकानांचसत्रेतस्मिन्महामु
निः आसीत्पुरस्तात्दीप्तानांचतुर्थइवपावकः ५ तेनयज्ञेनशुभ्रेणदह्यमानेनशक्तितः तद्विदीपितमाकाशंरूपेणौवघनात्यये ६ तेव
सिष्ठादयः सर्वेमुनयस्तत्रमेनिरे तेजसादीप्यमानंवैद्वितीयमिवभास्करं ७ ततः परमदुःसापमन्येकेषिदुरारधीः समंमापपिषुः सत्रेनमवि
ःसमुपागमत् ८ तथापुलस्त्यःपुलहःक्रतुश्चैवमहाक्रतुः तत्रायुपुरमिवगृहंरक्षसांजीवितेप्सया ९ पुलस्त्यस्तुवधात्तेषांरक्षसांभरतर्षभ
उवाचेदंवचः पार्थपराशरमरिंदमं १० सा१

जे२

८ ९ १० ॥ राम छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

राम ३०५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अपविद्धंतेमतमितिशेषः अजानतामितिपापमविकृत्वानंदसीतिसाधिक्षेपप्रश्नः ११ मत्थंमम १२ १३ शक्तिंचेतिपुत्रद्रोषेणपितानशप्तोसुतं १४ शापात्शक्तिनाशमोराज्ञाशक्तिमेवभक्षि

कच्चित्तमास्सविदितंतेकच्चित्त्वंशक्तिपुत्रक अजानतामयेषाणांसर्वेषांरक्षसांवधात् ११ प्रजोच्छेदमिमंमत्थंनहिकर्तुंत्वमर्हसि
नैषन्यातद्विजातीनांधर्मोदृष्टस्तपस्विनां १२ शमएवपरोधर्मस्तमाचरपराशर अधर्मिष्ठंवरिष्ठःसन्कुरुषेत्वंपराशर १३ शक्तिंचापि
हिधर्मज्ञंनातिक्रान्तुमिहार्हसि प्रजायास्त्वमयोच्छेदंनचैवंकर्तुमर्हसि १४ शापाद्धिशक्तेर्वासिष्ठतदातदुपपादितं आत्मजेनसदो
षेणशक्तिर्नीतइतोदिवं १५ नहितंराक्षसःकश्चिच्छक्तोभक्षयितुंमुने आत्मनैवात्मनस्तेनदृष्टोमृत्युस्तदाभवत् १६ निमित्तमा
न त्रंतत्रासीद्विश्वामित्रःपराशर राजाकल्माषपादश्चदिवमारुह्यमोदते १७ येचशक्त्यवराःपुत्रावसिष्ठस्यमहामुने तेचसर्वेमुदा
युक्तामोदन्तेसहिताःसुरैः १८ सर्वमेतद्वसिष्ठस्यविदितंवैमहामुने रक्षसांचसमुच्छेदएषतातततपस्विनां १९ निमित्तभूतस्त्वं
चात्रक्रतौवासिष्ठनन्दन तत्सत्रंमुंचभद्रंतेसमाप्तमिदमस्तुते २० गन्धर्वउवाच एवमुक्तःपुलस्त्येनवसिष्ठेनचधीमता तदासमा
पयामाससत्रंशाक्तोमहामुनिः २१ सर्वराक्षससत्रायसंभृतंपावकंतदा उत्तरेहिमवत्पार्श्वेउत्ससर्जमहावने २२

तवानस्यतःशक्तेर्वायमपराधोनरक्षसामितिसर्थः १५ १६ मोदतेशक्तिः १७ १८ समुच्छेदएषःत्वंनिमित्तमात्रमतरतियोजना १९ मुंचसत्र २० २१ २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० प ३०६

२३ अध्यायःऔर्वसमाप्तं गता १ अगम्यात्काव्यात्स्मृतात् २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ अकृतार्थौअकृतपुत्रत्वात् १० ११

सतत्राप्याश्रमांस्तिश्चक्षाननस्मिन्नेवच भक्षयन्दृश्यतेवन्हिःसहापर्वणिपर्वणि ४१ इत्यादिपर्वणिपौर्वंसमाप्तं अर्जुनउवाच राज्ञा
कल्माषपादेनगुरौब्रह्मविदांवरे कारणंकिंपुरस्कृत्यभार्यावैसन्नियोजिता १ जानतावैपरंधर्मंवसिष्ठेनमहात्मना अभ्यागमनंकस्मा
त्कृतंतेनमहर्षिणा २ अधर्मिष्ठंवसिष्ठेनकृतंचापिपुरासखे एतन्मेसंशयंसर्वंछेत्तुमर्हसिपृच्छतः ३ गंधर्वउवाच धनंजयनिबोधे
दंयन्मात्वंपरिपृच्छसि वसिष्ठंप्रतिदुर्धर्षंतथामित्रसहंनृपं ४ कथितंतेमयासर्वंयथाशप्तःसपार्थिवः शक्तिनाभरतश्रेष्ठवासिष्ठेन
महात्मना ५ सतुशापवशंप्राप्तःक्रोधपर्याकुलेक्षणः निर्जगामपुराद्राजासहदारःपरंतपः ६ अरण्यंनिर्जनंगत्वासदारःपरिचक्रमे
नानामृगगणाकीर्णंनानासत्वसमाकुलं ७ नानागुल्मलताछन्नंनानाद्रुमसमावृतं अरण्यंघोरसंनादंशापग्रस्तःपरिभ्रमन् ८
सकदाचित्क्षुधाविष्टोमृगयन्भक्ष्यमात्मनः ददर्शसुपरिक्लिष्टःकस्मिंश्चिन्निर्जनेवने ९ ब्राह्मणंब्राह्मणींचैवमिथुनायोपसंगतौ
तौतंवीक्ष्यसुवित्रस्तावकृतार्थौप्रधावितौ १० तयोःप्रद्रवतोर्विप्रंजग्राहनृपतिर्बलात् दृष्ट्वागृहीतंभर्तारमथब्राह्मण्यभाषत ११

राम ३०६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ ॥

शृणुराजन्ममवचोयत्वांवक्ष्यामिसत्तम इक्ष्वाकुवंशप्रभवस्त्वंहिलोकेपरिश्रुतः १२ अप्रमत्तस्थितोधर्मेगुरुशुश्रूषणेरतः
शापोपहतदुर्धर्षनपापंकर्तुमर्हसि १३ ऋतुकालेतुसंप्राप्तेभर्तृव्यसनकर्षिता अकृतार्थाह्यहंभर्त्राप्रसवार्थंसमागता १४
प्रसीदनृपतिश्रेष्ठमत्तर्हिंमेविसृजतां एवंविक्रोशमानायास्तस्यास्तुसनृशंसवत् भर्तारंभक्षयामासव्याघ्रोमृगमिवेप्सितं तस्याः
क्रोधाभिभूतायायान्यश्रूण्यपतन्भुवि सोग्निःसमभवद्दीप्तस्तंचदेशंव्यदीपयत् १६ ततःसाशोकसंतप्ताभर्तृव्यसनकर्षिता
कल्माषपादंराजर्षिमशपद्ब्राह्मणीरुषा १७ यस्मान्ममाकृतार्थायास्त्वयाक्षुद्रनृशंसवत् प्रेक्षंत्याभक्षितोमेद्यप्रियोभर्तामहा
यशाः १८ तस्मात्त्वमपिदुर्बुद्धेमच्छापपरिविक्षितः पत्नीमृतावनुप्राप्यसद्यस्त्यक्ष्यसिजीवितं १९ यस्यचर्षेर्वसिष्ठस्यत्वयापु
त्राविनाशिताः तेनसंगम्यतेभार्यातनयंजनयिष्यति २० सतेवंशकरःपुत्रोभविष्यतिनृपाधम एवंशप्त्वातुराजानंसातु
आंगिरसीशुभा तस्यैवसंनिधौदीप्तंप्रविवेशहुताशनं २१ वसिष्ठश्चमहाभागःसर्वमेतदवैक्षत ज्ञानयोगेनमहता
तपसाचपरंतप २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्था०प
३०७

मद्दयंत्यामहिष्या २३ २६ अध्यायः वासिष्ठंसमाप्तं अस्माकं १ २ ३ ४ ५ ६ प्रतिजग्राहसर्वगोचकार ७ पांचालींचलब्धामाशंसिरे ८

मुक्तशापस्सराजर्षिःकालेनमहतातनः ऋतुकालेभिपतितोमदयंत्यानिवारितः २३ नहिसस्मारसनृपस्तंशापंकाममोहितः
देव्याःसोथवचश्रुत्वासंभ्रांतोनृपसत्तमः २४ तंशापमनुसंस्मृत्यपर्यतप्यद्भृशंतदा २५ एतस्मात्कारणाद्राजावसिष्ठंसंन्ययोजयत्
स्वदारेषुनरश्रेष्ठशापदोषसमन्वितः २६ ॥ इत्यादिपर्वणिवासिष्ठंसमाप्तं अर्जुनउवाच अस्माकमनुरूपोवैयस्स्याद्गंधर्ववेद
वित् पुरोहितस्तमाचक्ष्वसर्वंहिविदितंतव १ गंधर्वउवाच यवीयान्देवलस्यैषवनेभ्रातातपस्यति धौम्यउत्कोचकेतीर्थेतंवृ
णुध्वंयदीछथ २ वैशंपायनउवाच ततोर्जुनोस्त्रमाग्नेयंप्रददौतद्यथाविधि गंधर्वायतदाप्रीतोवचनंचेदमब्रवीत् ३ त्वय्येव
तावत्तिष्ठंतुहयागंधर्वसत्तम कार्यकालेग्रहीष्यामःस्वस्तितेस्त्वितिचाब्रवीत् ४ तेन्योन्यमभिसंपूज्यगंधर्वःपांडवाश्चह रम्या
द्भागीरथीतीराद्यथाकामंप्रतस्थिरे ५ ततउत्कोचकंतीर्थंगत्वाधौम्याश्रमंतुते तंवव्रुःपांडवाधौम्यंपौरोहित्यायभारत ६ तान्
धौम्यःप्रतिजग्राहसर्ववेदविदांवरः वन्येनफलमूलेनपौरोहित्येनचैवह ७ तेसमाशंसिरेलब्धांश्रियंराज्यंचपांडवाः ब्राह्मणं
तंपुरस्कृत्यपांचालींचस्वयंवरे ८

एम
३०७

९ १० ११ १२ द्रौपदीस्वयंवरोध्यायः ततस्ते १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

पुरोहितेन तेनाथ गुरुणा संगतास्तदा नाथवंतमिवात्मानं मेनिरे भरतर्षभाः ९ स हि वेदार्थतत्त्वज्ञस्तेषां गुरुरुदारधीः
तेन धर्मविदा पार्था याज्या धर्मविदा कृताः १० वीरांस्तु स हि तान्मेने प्राप्तराज्यान्स्वधर्मतः बुद्धिवीर्यबलोत्साहैर्युक्तान्देवानिव
द्विजः ११ कृतस्वस्त्ययनास्तेन ततस्ते मनुजाधिपाः मेनिरे सहितागंतुं पांचाल्यास्तं स्वयंवरं १२ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्व
यंवरे वैशंपायन उवाच ततस्ते नरशार्दूला भ्रातरः पंच पांडवाः प्रययुर्द्रौपदीं द्रष्टुं तं च देशं महोत्सवं १ ते प्रयाता नरव्याघ्राः
सह मात्रा परंतपाः ब्राह्मणान्ददृशुर्मार्गे गछतः संगछतः २ तऊचुर्ब्राह्मणा राजन्पांडवान्ब्रह्मचारिणः क्व भवंतो गमिष्यंति
कुतो वाभ्यागता इह ३ युधिष्ठिर उवाच आगतानेकचक्रायाः सोदर्यानेकचारिणः भवंतो वै विजानंतु सह मात्रा द्विजर्षभाः
४ ब्राह्मणा ऊचुः गछताद्यैव पांचालान्द्रुपदस्य निवेशने स्वयंवरो महांस्तत्र भविता सुमहाधनः ५ एकसार्थप्रयाता
स्म वयं तत्रैव गामिनः तत्र ह्यद्भुतसंकाशो भविता सुमहोत्सवः ६ यज्ञसेनस्य दुहिता द्रुपदस्य महात्मनः वेदीमध्यात्स
मुत्पन्ना पद्मपत्रनिभेक्षणा ७ दर्शनीयानवद्यांगी सुकुमारी मनस्विनी धृष्टद्युम्नस्य भगिनी द्रोणशत्रोः प्रतापिनः ८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा० प०
३०८

८१

९ १३ दृष्यान्देयानिताने वाहूधनमित्यादि १४ १५ नटाः वेषभेदकारिणः वैतालिकाः मंगलपाठकारिणः नर्तकाः प्रसिद्धः सूताः पौराणिकाः मागधाः वंशस्तवकाः नियोधकाः मल्लाः

धा२

योद्धानः कवची खड्गी सशस्त्रः शरासनः ससमिद्धे महाबाहुः पावके पावकोपमः ९ समागतस्य नवघ्रांगो द्रौपदी तनुमध्यमा
नीलोत्पलसमो गंधो यस्याः क्रोशात्प्रवर्तति १० यज्ञसेनस्य तनयां स्वयंवरकृतक्षणां गच्छाम देवयं द्रष्टुं तं च दिव्यं महोत्सवं ११
राजानो राजपुत्राश्च यज्वानो भूरिदक्षिणाः स्वाध्यायवंतः शुचयो महात्मानो यतव्रताः १२ तरुणा दर्शनीयाश्च नानादेशसमा
गताः महारथाः कृतास्त्राश्च समुपैष्यंति भूमिपाः १३ ते तत्र विविधान्दायान्विजयार्थं नो भुजाः प्रदास्यंति धनं गाश्च भक्ष्यं भो
ज्यं च सर्वशः १४ प्रतिगृह्य च तत्सर्वं दृष्ट्वा चैव स्वयंवरं अनुभूयोत्सवं चैव गमिष्यामो यथेप्सितं १५ नटा वैतालिकास्तत्र नर्त
काः सूतमागधाः नियोधकाश्च देशेभ्यः समेष्यंति महाबलाः एवं कौतूहलं कृत्वा दृष्ट्वा च प्रतिगृह्य च सहास्माभिर्महात्मानः
पुनः प्रतिनिवर्त्स्यथ १७ दर्शनीयांश्च वः सर्वान्देवरूपानवस्थितान् समीक्ष्य कृष्णा वरयेत्तं गत्यैकतमं वरं १८ अयं भ्रा
ता तव श्रीमान्दर्शनीयो महाभुजः नियुज्यमानो विजयेत्तं गत्या द्रविणं बहु १९ युधिष्ठिर उवाच परमं भो गमिष्यामो
द्रष्टुं चैव महोत्सवं भवद्भिः सहिताः सर्वे कन्यायास्तं स्वयंवरं २० ॥ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे ॥ ॥ ॥

१६ १७ मंगलार्थं वयोगेन १८ १९ परमं यथेष्टं २० अध्यायः ॥

स्व०
३०८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवं १ २ ३ ४ ५ स्कंधावारं राजगृहाकारं लोके समहस्थानं वा स्कंधः स्यात्तु पनावेसेसां परापसमूहपोरीतिमेदिनी ६ नगरे शिरेनशालवंतः ७ ८ अन्नात मध्यं नमपि तमशकों
६ वेहायसं अंतरिक्षगत यंत्रेनीत्रवेगवतया भ्रमतो नलक्ष्यमार्गसंकोचकं अंतएव दृढं समितं यंत्रच्छिद्रद्वारा उपलक्षितं लक्ष्यमपि वेहायसमिसर्थः अलक्षिभिर्भार्याएकेनार्जुनेनैव लक्ष्य

ए ३

वैशंपायन उवाच एवमुक्ताः प्रपानास्ते पांडवा जनमेजय राज्ञा द्रुपदिना पांचाल्येनानुपदेनाभिरक्षितान् १ ततस्तेषु महात्मानं सुद्धा
त्मानमकल्मषं दृहशुः पांडवा वीरा भगिनीद्वैपायनं नरा २ तेभ्यः पूजां प्रयुक्तां कालं कृत्वा तेन च सत्कृताः कथांते चाभ्यनुज्ञाताः प्रययुर्द्रुपदस्य
यं ३ पश्यंतो रमणीयानि वनानि च सरांसि च तत्र तत्र वसन्तस्ते शनैर्जग्मुर्महारथाः ४ स्वाध्यायवंतः शुचयो मधुराः प्रियवादिनः
आनुपूर्व्येण संप्राप्ताः पांचालान्पांडुनंदनाः ५ ते तु दृष्ट्वा पुरं तच्च स्कंधावारं च पांडवाः कुंभकारस्य शालायां निवासं चक्रिरे तदा ६
तत्र भैक्ष्यं समाजह्रुर्ब्राह्मणीं वृत्तिमाश्रिताः तांश्च प्राप्तांस्तथा वीरान्जज्ञिरे न नराः क्वचित् ७ यज्ञसेनस्य कामस्तु पांडवाय किरीटिने
कृष्णां दद्यामिति सदा न चैतद्विवृणोति सः ८ सोन्वेषमाणः कौंतेयं पांचाल्यो जनमेजय दृढं धनुरनायम्यं कारयामास भारत ९
यंत्रं वैहायसं चापि कारयामास कृत्रिमं तेन यंत्रेण समितं राजा लक्ष्यं चकार सः १० ॥ ॥ ॥

लक्ष्यपातनं कृतं अतः स एव चतुर्लयं यंत्रद्वारा लक्ष्यं भेत्स्यतीति नाम्यइति तदन्वेषणायायं पांचालो द्रुपदेन कृतः यद्यपि कर्णस्याप्येतत्करं तथापि हीनकुलत्वात्तस्य परिहार्य इति भावः १०

भा० ३०९

सज्यं धनुः कृत्वा एरिः यंत्रमतीत्य लक्ष्यं यो वेद्धा वेद्धुं समर्थः ११ २४ उपोपविष्टाः पार्श्वतः तार्थाद्युपेत्य स्थाः इति अममुपोह्य शरात् इति १५ शिशुमारो जलजंतुः तदाकारो स्थलमहत्मस्तको विस्म

द्रुपद उवाच इदं सज्यं धनुः कृत्वा सज्यैरेभिश्च सायकैः अतीत्य लक्ष्यं यो वेद्धा स लब्धा मत्सुतामिति ११ वैशंपायन उवाच इति स द्रुप
दो राजा स्वयंवरमघोषयत् तच्छ्रुत्वा पार्थिवाः सर्वे समीयुस्तत्र भारत १२ ऋषयश्च महात्मानः स्वयंवरदिदृक्षवः दुर्योधनपुरोगाश्च स
कर्णाः कुरवो नृप १३ ब्राह्मणाश्च महाभागा देशेभ्यः समुपागमन् तेऽर्चिता राजगणा द्रुपदेन महात्मना १४ उपोपविष्टा मंचे
षु द्रष्टुकामाः स्वयंवरं ततः पौरजनाः सर्वे सागरोद्धूतनिःस्वनाः १५ शिशुमारशिरः प्राप्य न्यविशंस्ते च पार्थिवाः प्रागुत्तरेण नगराद्भू
मिभागे समे शुभे समाजवाटः शुशुभे भवनैः सर्वतो वृतः १६ प्राकारपरि[illegible]पेतो द्वारतोरणमंडितः वितानेन विचित्रेण सर्वतः स
मलंकृतः १७ तूर्यौघशतसंकीर्णः परार्घ्यागुरुधूपितः चंदनोदकसिक्तश्च माल्यदामोपशोभितः १८ कैलासशिखरप्रख्यैर्नभस्त
लविलेखिभिः सर्वतः संवृतः शुभ्रैः प्रासादैः सुकृतोच्छ्रयैः १९ सुवर्णजालसंवीतैर्मणिकुट्टिमभूषितैः सुखारोहणसोपानैर्महासन

संवृतः१ खे३ परिच्छदैः २०

तस्य शिरः प्रदेशे देशात् प्राक् शिशिरस्तत एव सा च पराजिता दिक् तां दिशं प्राप्य न्यविशन् तामेव दिशन् तामेव दिशमाह प्रागिति प्रागुत्तरेण प्राचीचोरं नरोत्ते नगरात्समीपे एतत् समाजस्य
महद्वेपं चम्पसेनवंजमिदं १६ १७ १८ १९ २०

एम० ३०९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ २२ विमानेषु सप्तभूमिगृहेषु विमानो व्योमयाने च सप्तभूमिगृहेऽपि चेति मेदिनी २३ परिस्तीर्य दर्भैः परितस्तीर्त्वा २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

अग्राम्यसमवच्छन्नैरगुरूत्तमवासितैः हंसांशुवर्णैर्बहुभिरायोजनसुगंधिभिः २१ असंबाधशतद्वारैः शयनासनशोभितैः
बहुधातुपिनद्धांगैर्हिमवच्छिखरैरिव २२ तत्रनानाप्रकारेषु विमानेषु स्वलंकृताः स्पर्धमानास्तदान्योन्यं निषेदुः सर्वपार्थि
वाः २३ तत्रोपविष्टान्ददृशुर्महासत्वपराक्रमान् राजसिंहान्महाभागान्कृष्णागुरुविभूषितान् २४ महाप्रसादान्ब्रह्म
ण्यान्स्वराष्ट्रपरिरक्षिणः प्रियान्सर्वस्य लोकस्य सुकृतैः कर्मभिः शुभैः २५ मंचेषु च परार्ध्येषु पौरजानपदा जनाः कृष्णादर्श
नसिद्ध्यर्थं सर्वतः समुपाविशन् २६ ब्राह्मणैस्ते च सहिताः पांडवाः समुपाविशन् ऋद्धिं पांचालराजस्य पश्यंतस्तामनुत्तमां
२७ ततः समाजो ववृधे स राजन्दिवसान्बहून् रत्नप्रदानबहुलः शोभितो नटनर्तकैः २८ वर्तमाने समाजे तु रमणीये
ऽह्नि षोडशे आप्लुतांगी सुवसना सर्वाभरणभूषिता २९ मालां च समुपादाय कांचनीं समलंकृतां अवतीर्णा ततो रंगं द्रौ
पदी भरतर्षभ ३० पुरोहितः सोमकानां मंत्रविद्ब्राह्मणः शुचिः परिस्तीर्य जुहावाग्निमाज्येन विधिवत्तदा ३१ संतर्पयि
त्वा ज्वलनं ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य च वारयामास सर्वाणि वादित्राणि समंततः ३२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा॰
३९०

३३ इदंधनुः इदंवलक्ष्यं इमेचबाणाः चलयन्त्रछिद्रेण गगनयन्त्रपंचबाणान्लक्ष्येषुः समर्पयतितस्याद्यभार्याभगिनीममेयमितिद्वयोः संबंधः व्योमचरैः बाणैः ३४ ३५ तान्युवाचेति ३६

निःशब्देतुकृतेतस्मिन्धृष्टद्युम्नोविशांपते रंगमध्यगतस्तत्रमेघगंभीरयागिरा वाक्यमुच्चैर्जगादाग्र्यंश्लक्ष्णमर्थवदुत्तमं ३३ इदंधनु
र्लक्ष्यमिमेचबाणाः शृण्वंतुमेभूपतयः समेताः छिद्रेणयंत्रस्यसमर्पयध्वंशरैः शितैर्व्योमचरैर्दशार्धैः ३४ एतन्महत्कर्मकरोतियोवै
कुलेनरूपेणबलेनयुक्तः तस्याद्यभार्याभगिनीममेयंकृष्णाभवित्रीनमृषाब्रवीमि ३५ तानेवमुक्त्वाद्रुपदस्यपुत्रः पश्चादि
दंतांभगिनीमुवाच नाम्नाचगोत्रेणचकर्मणाचसंकीर्तयन्भूमिपतीन्समेतान् ३६ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे धृष्टद्युम्न
उवाच दुर्योधनोदुर्विषहोदुर्मुखोदुःप्रधर्षणः विविंशतिर्विकर्णश्चसहोदुःशासनस्तथा १ युयुत्सुर्वायुवेगश्चभीमवेगर
वस्तथा उग्रायुधोबलाकीचकरकायुर्विरोचनः २ कुंडकश्चित्रसेनश्चसुवर्चाःकनकध्वजः नंदकोबाहुशालीचतुहुंडोविक
टस्तथा ३ एतेचान्येचबहवोधार्तराष्ट्रामहाबलाः कर्णेनसहितावीरास्त्वदर्थंसमुपागताः ४ असंख्याताममहात्मानः
पार्थिवाः क्षत्रियर्षभाः शकुनिःसौबलश्चैववृषकोथबृहद्बलः ५ एतेगांधारराजस्यसुताःसर्वेसमागताः अश्वत्थामाचभो
जश्चसर्वशस्त्रभृतांवरौ ६

अध्यायः दुर्योधनोदुरस्यादिसप्तार्थ्योग्रंथः १ २ ३ ४ ५ ६ ॥

एम
३९०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

समवेतो महात्मानो लक्षयध्वं समलंकृता । श्रुतंजो मणिमांश्चैव दंडधारश्च पार्थिवः ७ सहदेव जयत्सेनो मेघसंधिश्च पार्थिवः विराटः
सहपुत्राभ्यां शंखेनैवोत्तरेण च ८ वार्धक्षेमिः सुशर्मा च सेनाबिंदुश्च पार्थिवः सुकेतुः सहपुत्रेण सुनाम्ना च सुवर्चसा ९ सुचित्रः
सुकुमारश्च वृकः सत्यधृतिस्तथा सूर्यध्वजो रोचमानो नीलश्चित्रायुधस्तथा १० अंशुमांश्चेकितानश्च श्रेणिमांश्च महाबलः
समुद्रसेनपुत्रश्च चंद्रसेनः प्रतापवान ११ जलसंधः पितापुत्रौ विदंडो दंड एव च पौंड्रको वासुदेवश्च भगदत्तश्च वीर्यवान १२
कलिंगस्ताम्रलिप्तश्च पत्तनाधिपतिस्तथा मद्रराजस्तथा शल्यः सहपुत्रो महारथः १३ रुक्मांगदेन वीरेण तथा रुक्मरथेन च
कौरव्यः सोमदत्तश्च पुत्रश्चास्य महारथः १४ समवेतास्त्रयः शूरा भूरिर्भूरिश्रवाः शलः सुदक्षिणश्च कांबोजो दृढधन्वा च पौरवः
१५ बृहद्बलः सुषेणश्च शिबिरौशीनरस्तथा पटच्चरनिहंता च कारुषाधिपतिस्तथा १७ संकर्षणो वासुदेवो रौक्मिणेयश्च वी
र्यवान सांबश्चारुदेष्णश्च प्राद्युम्निः सगदस्तथा अक्रूरः सात्यकिश्चैव उद्धवश्च महामतिः कृतवर्मा च हार्दिक्यः पृथुर्विपृथु
रेव च १८ विदूरथश्च कंकश्च शंकुश्च सगवेषणाः आशावहोनिरुद्धश्च समीकः सारिमेजयः १९ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२० २१ २२ २३ २४ २५ अध्यायः तेलंकृताःस्पर्द्धि १ २ संकल्पजेनकामेन ३ ४ ५

वीरोवानपतिस्तैव मल्लीपिंडारकस्तथा उशीनरश्च विक्रांतो ब्रह्मण्यस्ते प्रकीर्त्तिताः २० भगीरथो बृहत्क्षत्रः सैंधवश्च जयद्रथः बृ
हद्रथो बाह्लिकश्च श्रुतायुश्च महारथः २१ उलूकः कैतवो राजा चित्रांगदशुभांगदौ वत्सराजश्च मतिमान्कोसलाधिपतिस्तथा २२
शिशुपालश्च विक्रांतो जरासंधस्तथैव च एते चान्ये च बहवो नाना जनपदेश्वराः २३ त्वदर्थमागता भद्रे क्षत्रियाः प्रथिता भुवि
एते वेत्स्यंति विक्रांता त्वदर्थे लक्ष्यमुत्तमं २४ विध्येत पर्वलक्ष्यं वरयेथाः शुभेद्यतं इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे वैशंपा
यन उवाच तेलंकृताः कुंडलिनो युवानः परस्परं स्पर्द्धमाना नरेंद्राः अस्त्रं बलं चात्मनि मन्यमानाः सर्वे समुत्पेतुरहंकृतास्ते १
रूपेण वीर्येण कुलेन चैव शीलेन वित्तेन च यौवनेन समिद्धदर्पा मदवेगभिन्ना मत्ता यथा हैमवता गजेन्द्राः २ परस्परं स्पर्द्धया प्रेक्ष
माणाः संकल्पजेनाभिपरिप्लुतांगाः कृष्णा ममैवेत्यभिभाषमाणा नृपासनेभ्यः सहसोदतिष्ठन ३ ते क्षत्रिया रंगगताः समेता जि
गीषमाणा द्रुपदात्मजां तां चकाशिरे पर्वतराजकन्यामुमां यथा देवगणाः समेताः ४ कंदर्पबाणाभिनिपीडितांगाः कृष्णागतैस्ते
हृदयैर्नरेंद्राः रंगावतीर्णा द्रुपदात्मजार्थं द्वेषं प्रचक्रुः सुहृदोपि तत्र ५
द्रा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ ७ ८ अभितः पद्मालङ्कार्यो यो येनानामसंगताहं दृष्टानिमर्थः अनिपापानि तिपाठे विपर्यार्थः अनिमत्तानि सपाठः ९ १० आपच्छमानाः आपृच्छमानाः चक्षुःप्रहार्यकृत्स्नामेव प्रभुर्नयां

स्थापयुर्देवगणा विमानैः हृष्टास्थिता वसवो याश्विनौ च साध्याश्च सर्वे मरुतस्तथैव यमं पुरस्कृत्य धनेश्वरं च ६ हंसाः सुपर्णाश्च महोर-
गाश्च देवर्षयो गुह्यकाश्चारणाश्च विश्वावसुर्नारदपर्वतौ च गन्धर्वमुख्याः सहसाप्सरोभिः ७ हल्लीपुष्पत्तत्र जनार्दनश्च सुरस्य रूपं च कोष्ठे
वपुष्मान् प्रक्षिप्य च कृत्स्न्यं पुंगवास्तत्र स्थिताश्च कृत्स्नस्य मतो महात्मनः ८ दृष्ट्वा तदानन्तनगेन्द्रदुष्प्राप्यमत्राभिप्रायानि दधाराणां सु-
ने भास्वन्ति तोयानि वहन्ममर्यादकालः प्रत्यापतुर्वीरमुख्याः ९ शनैः समाय युधिष्ठिरं सभीमं सजिष्णुं च यमौ च वीरौ शनैः शनैस्ता
न्प्रसमीक्ष्य जनार्दनं प्रीतमना ददर्श १० अभ्यागतान्पाण्डुपुत्रान्पौत्राः कृत्स्नागतैर्नेत्रमनः सभावैः आपच्छमाना ददृशुर्न तत्रा
नेतं रथं रेतद्धृताग्रनेत्राः ११ तथैव पार्थाः पृथुबाहवस्ते वीरोऽयमो चैव महानुभावौ तां सैप्ययन्त्रदहत्सु सर्वेकर्षवाणाभिहता
वभवुः १२ देवर्षि विधसमाकुलं तत्सुपर्णनागासुरसिद्धजुष्टं हिमेन नगेनसमाकुलं च हिमे सपुष्पैरवकीर्यमाणं १३
महात्मनैर्दुन्दुभिनादिते भवनस्तस्य कु[illegible]मंतरिक्षं विमानसंबाधमभूत्समन्तात्सवेणुवीणापणवानुनादं १४ १५

उवाच ११ तथैव पार्थः इतिकामाभिमतत्वात् मकृत्स्मारीनवदृश्यत इति भावः १२ १३ विमानसंबाधं विमानसंकीर्णं १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ १६ १७ संहननोपपन्नं त्वसंतं कार्ष्णिनेन युक्तं स्फुरतानामपि तैः अस्त्रामर्षितकारिभिः सकोपैः तया । अतएव विक्षिप्यमाणाः इति अनेन योगः धनुषा धनं कोपाद् शमयांबभूविरे इति

ततस्ते राजगणाः क्रमेण कृष्णानिमित्तं कृतविक्रमाश्च सकर्णदुर्योधनशाल्वशल्यद्रोणायनिक्राथसुनीथवक्राः १५ कालिंगवंगा
धिपपाण्ड्यपौंड्रा विदेहराजोपवनाधिपश्च अन्ये च नानानृपपुत्रपौत्रा राष्ट्राधिपाः पंकजपत्रनेत्राः १६ किरीटहारांगदचक्रवालैर्विभू
षितांगाः पृथुबाहवस्ते अनुक्रमं विक्रमसत्वयुक्ता बलेन वीर्येण च वर्द्धमानाः १७ तत्कार्मुकं संहननोपपन्नं सज्यं न शेकुर्मनसापि
कर्तुं ते विक्रमंतः स्फुरता दृढेन विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेंद्राः १८ विचेष्टमाना धरणीतलस्था यथाबलं शैक्ष्यगुणक्रमाश्च गतौ
जसः स्रस्तकिरीटहारा विनिश्वसंतः शमयांबभूवुः १९ हाहाकृतं तद्धनुषा दृढेन विस्रस्तहारांगदचक्रवालं कृष्णानिमित्तं विनि
वृत्तकामं राज्ञां तदा मंडलमार्त्तमासीत् २० सर्वान्नृपांस्तान्प्रसमीक्ष्य कर्णो धनुर्द्धराणां प्रवरो जगाम उद्धृत्य तूर्णं धनुरुद्यतं तत्सज्यं
चकाराशु युयोज बाणान् २१ दृष्ट्वा सूतं मेनिरे पांडुपुत्रा भित्वा नीतं लक्ष्यवरं धरायां धनुर्धरा रागकृतप्रतिज्ञमत्यग्निसोमार्कमथा
र्कपुत्रं २२ दृष्ट्वा तु तं द्रौपदी वाक्यमुच्चैर्जगाद नाहं वरयामि सूतं सामर्षहासं प्रसमीक्ष्य सूर्यं तत्याज कर्णः स्फुरितं धनुस्तत् २३

टी॰ संबंधः १८ १९ चक्रवालं मंडलं २० २१ २२ सामर्षहासं नीचकुलयोगात्सामर्षः सर्वापणवजलानहासः २१ २२ २३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२४ धनुरादायमानः परीक्षमाणः देहशोधनेस्वरूपं २५ अभ्यासंसमीपं २६ धनुषा आकृष्यमाणेन २७ आरोप्यमाणः सज्जीकर्तुमिच्छन् २८

एवंतेषुनिवृत्तेषुक्षत्रियेषुसमंततः चेदीनामधिपोवीरोबलवानंतकोपमः २४ दमघोषसुतोवीरःशिशुपालोमहामतिः धनु
रादायमानस्तुजानुभ्यामगमन्महीं २५ ततोराजामहावीर्योजरासंधोमहाबलः धनुषोभ्यासमागत्यतस्थौगिरिरिवाचलः २६
धनुषापीड्यमानस्तुजानुभ्यामगमन्महीं ततउत्थायराजासस्वराष्ट्राण्यभिजग्मिवान् २७ ततःशल्योमहावीर्योमद्रराजोम
हाबलः तदप्यारोप्यमाणस्तुजानुभ्यामगमन्महीं २८ तस्मिंस्तुसंभ्रांतजनेसमाजेनिक्षिप्तवादेषुजनाधिपेषु कुंतीसुतोजि
ष्णुरियेषकर्तुंसज्यंधनुस्तत्सशरंप्रवीरः २९ इत्यादिपर्वणिस्वयंवरे वैशंपायनउ च यदानिवृत्ताराजानोधनुषःसज्यकर्म
णः अथोदतिष्ठद्विप्राणांमध्याज्जिष्णुरुदारधीः १ उदक्रोशन्विप्रमुख्याविधुन्वंतोजिनानिव दृष्ट्वासंप्रस्थितंपार्थमि
न्द्रकेतुसमप्रभं २ केचिदासन्विमनसः केचिदासन्मुदान्विताः आहुःपरस्परंकेचिन्निपुणाबुद्धिजीविनः ३ यत्कर्ण
शल्यप्रमुखैःक्षत्रियैर्लोकविश्रुतैः नानतंबलवद्भिर्हिधनुर्वेदपरायणैः ४ तत्कथंत्वकृतास्त्रेणप्राणतोदुर्बलीयसा बटु
मात्रेणशक्यंहिसज्यंकर्तुंधनुर्द्विजाः ५ ॥

निक्षिप्तवादेषुत्यक्तधनुरुद्यमनकेषु २९ अध्यायः यदाजिष्णुरर्जुनः १ प्राणतः शक्तितः शक्तितः २ ३ ४ ५ ॥ ॥ ॥ ॥॥

आ०
३१३

६ दर्पात् गर्वात् हर्षात् औत्सुक्यात् चापलात् अनवस्थितत्वात् ७ ८ ९ १० लोकेषु ब्रह्मलोकांतेषु नषुपुरुषे संस्थानचारिषु देवासुरा

अवहास्याम विष्यंति ब्राह्मणाः सर्वराजसु कर्मण्यस्मिन्न संसिद्धे चापलाद्दर्पशोभिते ६ यद्येवं दर्पाद्दुर्योप्य ब्राह्मणा वाप
लात् प्रस्थितो धनुरायन्नं वा यैतों साधु मा गमत ७ ब्राह्मणा ऊचुः नावहास्याम विष्यामो न च लाघवमास्थिताः न च
विद्विष्टं तो लोके गमिष्यामो महीक्षितां ८ केचिदाहुर्युवा श्रीमान् नागराजकरोपमः पीनस्कंधोरुबाहुश्च धैर्येण हिमवानि
व ९ सिंहखेलगतिः श्रीमान्मत्तनागेन्द्रविक्रमः संभाव्यमस्मिन्कर्मेदमुत्साहाच्चानुमीयते १० शक्तिरस्य महोत्सा
हा न ह्यशक्तः स्वयं व्रजेत् न च तद्विद्यते किंचित्कर्म लोकेषु यद्भवेत् ब्राह्मणानामसाध्यं च नृषु संस्थानचारिषु ११
अब्भक्षा वायुभक्षाश्च फलाहारा दृढव्रताः दुर्बला अपि विप्रा हि बलीयांसः स्वतेजसा १२ ब्राह्मणो नावमंतव्यः
सदसद्वा समाचरन् सुखं दुःखं महद्ध्रस्वं कर्म यत्समुपागतं १३ जामदग्न्येन रामेण निर्जिताः क्षत्रिया युधि पी
तः समुद्रोऽगस्त्येन अगाधो ब्रह्मतेजसा १४ तस्माद्ब्रुवंतु सर्वेऽत्र वटुरेष धनुर्महान् आरोपयतु शीघ्रं वै तथेत्यूच
र्द्विजर्षभाः १५

चाकर्मैश्वरस्तु तत्कर्म न विद्यते यद्ब्राह्मणानामसाध्यं ११ १२ महत्तद्ध्रस्वं महदपि ह्रस्वं भवति यत्र तत्कर्म १३ तदेवोदाहरति जामदग्न्येने राम०
ति १४ ब्राह्मणा वचसा रुद्रेणामपि महत्कर्म किं तु शक्यमित्यभिप्रेत्य सर्वे प्येकमत्यमाहुस्तस्मादिति १५ ॥ ३१३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१६ १७ १८ राधेयः कर्णः १९ २२ विव्यधुः विजयध्वजवदुत्क्षिप्तवंत विलक्षिताः विषमंलक्ष्यछिन्नं दृष्ट्वा ईर्ष्यां प्राप्तास्तेन प्राभृताः शस्त्रबलव्यापारा विनाकृता वा २३ शतां

एवं तेषां विलपतां विप्राणां विविधा गिरः अर्जुनो धनुषोभ्याशे तस्थौ गिरिरिवाचलः १६ स तद्धनुः परिक्रम्य प्रदक्षिणमथाकरोत्
प्रणम्य शिरसा देवमीशानं वरदं प्रभुं १७ कृष्णं च मनसा कृत्वा जगृहे चार्जुनो धनुः यत्पार्थिवै रुक्मसुनीथवक्त्रै राधेयदुर्यो
धनशल्यशाल्वैः तदा धनुर्वेदपरैर्नृसिंहैः कृतं न सज्यं महतोपि यत्नात् १८ तदर्जुनो वीर्यवतां सदर्पस्तदैंद्रिरिंद्रावरजप्रभा
वः सज्यं च चक्रे निमिषांतरेण शरांश्च जग्राह दशार्द्धसंख्यान् २० विव्याध लक्ष्यं निपपात तच्च छिद्रेण भूमौ सहसातिविद्धं त
तोंतरिक्षे च बभूव नादः समाजमध्ये च महान्निनादः २१ पुष्पाणि दिव्यानि ववर्ष देवः पार्थस्य मूर्ध्नि द्विषतां निहंतुः चेलानि
विव्यधुस्तत्र ब्राह्मणाश्च सहस्रशः विलक्षितास्ततश्चक्रुर्हाहाकारांश्च सर्वशः न्यपतंश्चात्र नभसः समंतात्पुष्पवृष्टयः २३ शतां
गानि च तूर्याणि वादकाः समवादयन् सूतमागधसंघाश्चाप्यस्तुवंस्तत्र सुस्वराः २४ तं दृष्ट्वा द्रुपदः प्रीतो बभूवारिनिसूदनः स
ह सैन्यैश्च पार्थस्य साहाय्यार्थमियेष सः २५ ॥ ॥

अनंतानि अंगानि [illegible] नखांगुलिदंडधनुःस्त्रीवक्त्रादीनि वादनोपाया येषां तानि अंगं गात्रांतिकोपायप्रतीकेष्विति विश्वः २४ साहाय्यार्थी। द्रौपदीलाभा
त्स्वैरन्यपार्थिवैर्युद्धप्रसक्तौ सत्यां २५ ॥

६१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रा०
३१४

२६ उत्स्मयंतीऽन्तम यतित्वामादत्संतंगंर्वकुर्वेती २७ = अध्यायः तस्मै १ २ अवरोप्यितस्यव्याख्या अयंहीतिवहितश्लोकेन ३ ४ ५ ६ ७ ८

तस्मिंस्तु शब्दे महति प्रवृत्ते युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः आवासमेवोपजगाम शीघ्रं सार्धं यमाभ्यां पुरुषोत्तमाभ्यां २६ विद्धं तु लक्ष्यं प्र समीक्ष्य कृष्णा पार्थं च शक्रप्रतिमं निरीक्ष्य आदाय शुक्लं वरमाल्यदाम जगाम कुंतीसुतमुत्स्मयंती २७ सतामुपादाय विजि त्यरंगे द्विजातिभिस्तैरभिपूज्यमानः रंगान्निरक्रामदचिंत्यकर्मा पत्न्यातया चाप्यनुगम्यमानः २८ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंव रे वैशं तस्मै दित्सति कन्यां तु ब्राह्मणाय तदा नृपे कोप आसीन्महीपानामालोक्यान्योन्यमंतिकात् १ अस्मान्पमतिक्रम्यत त्रीकृत्य च समागतान् दातुमिच्छति विप्राय द्रौपदीं योषितां वरां २ अवरोप्येह वृक्षं तु फलकाले निपात्यते निहन्मैनं दुरात्मानं योऽस्म स्मान्नमन्यते ३ नह्यर्हत्येष सन्मानं नापि वृद्धक्रमं गुणैः हन्मैनं सहपुत्रेण दुराचारं नृपद्विषं ४ अयं हि सर्वानाहूय सत्कृत्य च नरा धिपान् गुणवद्भोजयित्वान्नं ततः पश्चान्न मन्यते ५ अस्मिन्राजसमावाये देवानामिव संनये किमयं सदृशं किंचिन्नृप तिं नैव दृष्टवान् ६ न च विप्रेष्वधीकारो विद्यते वरणं प्रति स्वयंवरः क्षत्रियाणामितीयं प्रथिता श्रुतिः ७ अथवा यदि कन्ये यं न च किंचिद्बुभूषति अग्नावेनां परिक्षिप्य याम राष्ट्राणि पार्थिवाः ८ ॥ ॥

रम०
३१४

९ १२ संत्रासात्ब्राह्मणकोपेन सर्वैः कृतं न तस्यैव दिशि शंकोत्पातभयात् १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ब्राह्मणोपरि चापल्यात्क्रोधाद्वा कृतवानिदं विप्रियं पार्थिवेंद्र सानैष वध्यः कथंचन ९ ब्राह्मणायेहि नो राज्यं जीवितं हि व
सूनि च पुत्रपौत्रं च पशवान्यदस्माकं विघ्नते धनं १० अवमानभयाच्चैव स्वधर्मस्य च रक्षणात् स्वयंवराणामन्येषां मामहं देवं
विधाणतिः ११ इत्युक्त्वा राजशार्दूला हृष्टाः परिघबाहवः द्रुपदं तु जिघांसंतः सायुधाः समुपाद्रवन् १२ तानन्दीतशरीवापा
कुद्धानापततो बहून् द्रुपदो वीक्ष्य संत्रासाद्ब्राह्मणां शरणं गतः १३ वेगेनापततस्तांस्तु प्रभिन्नानिव वारणान् पांडुपुत्रौ
महेष्वासौ प्रतिपातौ वीरौ दमौ १४ ततः समुत्पेतुरुदायुधास्ते महीक्षितो बद्धगोधांगुलित्राः जिघांसमानाः कुरुरा
जपुत्रावमर्षयंतोर्जुनभीमसेनौ १५ ततस्तु भीमोद्भुतभीमकर्मा महाबलो वज्रसमानसारः उत्पाघ दोर्भ्यां द्रुममेकवीरो निःपत्र
यामास यथा गजेंद्रः १६ तं वृक्षमादाय परिघ्रमाथी दंडीव दंडं पितृराजउग्रं तस्थौ समीपे पुरुषर्षभस्य पार्थस्य भीमः पृथु
दीर्घबाहुः ७ तत्प्रेक्ष्य कर्मातिमनुष्यबुद्धिर्जि ः सहभ्रातुरचिंत्यकर्मा विसिस्मिये चापि भयं विहाय तस्थौ धनुर्ध्यम्य महें
द्रकर्मा १८ ततः प्रेक्ष्य कर्मातिमनुष्यबुद्धिर्जिष्णुः सहभ्रातुरचिंत्यकर्मा दामोदरो भ्रातरमुग्रवीर्यं हलायुधं वाक्यमिदं बभाषे १९

ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ श्री ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ३१५ २० २१ २२ घोरागनास्त्रा २३ कार्त्तिकेयाविवत्सभूतोपमा २४ अध्यायः अजिनानि १ २ ३ शुल्कावाप्तं पर्णागं ४ ५ ॥ ॥ ॥

यएषसिंहर्षभखेलगामीमहद्धनुः कर्षतितालमात्रं एषोऽर्जुनोनात्रविचार्यमस्ति यद्यस्मिन् संकर्षणवासुदेवः २० यत्स्वेषवन्हंतनमाव
भज्यराज्ञानिकारेसहसाप्रवृत्तः वृकोदरान्नान्यइहैतदेवकर्तुं समर्थः समरे पृथिव्यां २१ योसौपुरस्तात्कमलायताक्षस्तनुर्महासिं
हगतिर्विनीतः गौरः प्रलंबोज्वलचारुघोणोविनिःसृतः सोच्युतधर्मपुत्रः २२ यौतौकुमाराविवकार्त्तिकेयौद्वावाश्विनेयाविति मे वितं
स्मा र्कः मुक्ताहितौ जतुवेश्मदाहान्मयाश्रुताः पांडुसुताः पृथायाः २३ तमब्रवीन्निर्जलतोयदाभोहलायुधोनेनरजंप्रतीतः प्रीतोस्मिदृ
ष्ट्याहिपितृष्वसांपृथांविमुक्तां सहकौरवाग्र्यैः २४ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे वैशं अजिनानिविधुन्वंतः करकांश्चद्विजर्ष
भाः ऊचुस्तेभीर्नकर्तव्यावयंयोत्स्यामहेपरान् १ तानेवंवदतोविप्रानर्जुनः प्रहसन्निव उवाचप्रेक्षकाभूत्वायूयंतिष्ठतपार्श्वतः २
अहमेनानजिह्माग्रैः शतशोविकिरन्शरैः वारयिष्यामिसंक्रुद्धान्मंत्रैराशीविषानिव ३ इतितद्धनुरानम्य शुल्कावाप्तंमहाबलः भ्रा
त्राभीमेनसहितस्तस्थौगिरिरिवाचलः ४ ततः कर्णमुखान्दृष्ट्वाक्षत्रियान्युद्धदुर्मदान् संपेततुरभीतौतौगजौप्रतिगा
जानिव ५ ॥ ॥

राम ३१५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ ७ ८ ९ १० ११ विजिगीषिणौ विजिगीषमाणौ १२ शूराणां अर्थवद्भिर्वचनैः शूरार्थवचनैः १३ १४ प्रतिहत्य प्रतिहत्य वा ल्यपीति पक्षे तु

मु ५ दु १

ऊचुश्चैवं वचः परुषान्ते राजानो युयुत्सवः आहवे हि द्विजस्यापि वधो दृष्टो युयुत्सतः ६ इत्येवमुक्त्वा राजानः सहसा दुद्रुवुर्द्विजान् त
न्नं करोमि मद्यास्ति नाजि संप्रतिपद्यौरसो ७ युद्धार्थी वासितानाहे तानागजः प्रतिगाजं यथा भीमसेनं ययौ शल्यो मद्राणामीश्वरो बली ८ दुर्यो
धनादयः सर्वे ब्राह्मणैः सह संगताः मृदुपूर्वमयत्नेन प्रत्ययुध्यंस्तदाहवे ९ ततोर्जुनः प्रत्यविध्यदापतंतं शितैः शरैः कर्णं वैकर्तनं श्रीमान्वि
कृष्य बलवद्धनुः १० तेषां शराणां वेगेन शितानां तिग्मतेजसां विध्यमानो राधेयो यत्नात्तमनुधावति ११ तावुभावप्यनिर्देश्यौ लाघवाज्जय
तां वरौ अयुध्येतां सुसंरब्धावन्योन्यविजिगीषिणौ १२ कृते प्रतिकृतं पश्य पश्य बाहुबलं च मे इति शूरार्थवचनैरभाषेतां परस्परं १३
ततोर्जुनस्य भुजयोर्वीर्यमप्रतिमं भुवि ज्ञात्वा वैकर्तनः कर्णः संरब्धः समयोधयत १४ अर्जुनेन प्रयुक्तांस्तान्बाणान्वेगवतस्तदा प्र
तिहत्य ननादोच्चैः सैन्यानि तदपूजयन् १५ कर्ण उ च तुष्यामि ते विप्रमुख्य भुजवीर्यस्य संयुगे अविषादस्य चैवास्य
शस्त्रास्त्रविजयस्य च १६ किं त्वं साक्षाद्धनुर्वेदो रामो वा विप्रसत्तम अथ साक्षाद्धरिहयः साक्षाद्वा विष्णुरच्युतः १७ ॥

नासिकलोपाभावान्नतुक्नतत्प्रतिहननं १५ १६ १७ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० मन्येत्वांयस्मात्त्वंमांप्रतियुध्यसे १८ २२ वनोद्देशेरंगद्दशंनिवासस्थानोवनंननपुंसकंनीरेनिवासाययकाननेइतिमेदिनी २३ ४ प्रकर्षणंदूरेनोदनं।आ
३१६ कर्षणंअर्वाक्कर्षणं।अभिमुखमास्फालनं।विकर्षणंतिर्यक्पातनं २५ २६ समुत्क्षिप्यक्रोडफलवद्द्रागपातयत् २७ २८ ॥ ॥

आत्मप्रच्छादनार्थंवाहुवीर्यमुपाश्रितः विप्ररूपंविधायेदंमन्येमांप्रतियुध्यसे १८ नहिमामाहवेक्रुद्धमन्यःसाक्षाच्छचीपतेः
समानोयोधयितुंशक्तःपांडवाद्वाकिरीटिनः १९ तमेवंवादिनंतत्रफाल्गुनःप्रत्यभाषत नास्मिकर्णोधनुर्वेदोनास्मिरामःप्रतापवान् २०
ब्राह्मणोस्मियुधांश्रेष्ठःसर्वशस्त्रभृतांवरः ब्राह्मेपौरंदरेवास्त्रेनिष्ठितोगुरुशासनात् २१ स्थितोस्म्यद्यरणेजेतुंत्वांवैवीरस्थिरोभ
वे वैशं०एवमुक्तस्तुराधेयोयुद्धात्कर्णोन्यवर्तत ब्राह्मंतेजस्तदाजय्यंमन्यमानोमहारथः अपरस्मिन्वनोद्देशेवीरौशल्यवृकोदरौ
वलिनौयुद्धसंपन्नौविद्ययाचवलेनच २३ अन्योन्यमाह्वयंतौतुमत्ताविवमहागजौ मुष्टिभिर्जानुभिश्चैवनिघ्नंतावितरेतरं २४
प्रकर्षणाकर्षणाभ्यामभ्याकर्षविकर्षणैः आचकर्षतुरन्योन्यंमुष्टिभिश्चापिजघ्नतुः २५ ततश्चटचटाशब्दःसुघोरोह्यभव
त्तयोः पाषाणसंपातनिभैःप्रहारैरभिजघ्नतुः २६ मुहूर्तंतौतदान्योन्यंसमरेपर्यकर्षतां ततोभीमःसमुत्क्षिप्यवाहुभ्यांश
ल्यमाहवे अपातयत्कुरुश्रेष्ठोब्राह्मणाजहसुस्तदा २७ तत्राश्चर्यंभीमसेनश्चकारपुरुषर्षभः यच्छल्यंपातितंभूमौ
नावधीद्बलिनंवली २८ ॥

राम०
॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ॥ ३१६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२९ ३० ३३ अव्यवहार्योयुद्धाविवर्जनं ३४ सापराधाअपीतिसंधिरार्षः अथवाकालान्तरेउपलभ्य ३५ सेयुगेनत्कर्मकृत्वान्नलभ्यतावितिशेषः ३६ ३७

सम्पः ४

पातितेभीमसेनेनशल्येकर्णेचशंकिते शंकिताःसर्वराजानःपरिवव्रुर्वृकोदरं २९ ऊचुश्चसहितास्तत्रसाधिमौब्राह्मणर्षभौ वि
ज्ञायेतांक्वजन्मानौक्वनिवासौतथैवच ३० कोहिराधासुतंकर्णंशक्तोयोधयितुंरणे अन्यत्ररामाद्द्रोणाद्वापांडवाद्वाकिरीटिनः ३१
कृष्णाद्वादेवकीपुत्रात्कृपाद्वापिशरद्वतः कोवादुर्योधनंशक्तः प्रतियोधयितुंरणे ३२ तथैवमद्राधिपतिंशल्यंबलवतांवरं बल
देवादृतेवीरःपांडवाद्वावृकोदरात् ३३ वीराद्दुर्योधनाद्वान्यःशक्तःपातयितुंरणे क्रियतामवहारोस्माद्युद्धाद्ब्राह्मणसंयुतात् ३४ ब्राह्मणा
हिसदारक्ष्याःसापराधापिनित्यदा अथैनानुपलभ्येहपुनर्योत्स्यामहृष्टवत् ३५ तांस्तथावादिनःसर्वान्समीक्ष्यक्षितिनोभ्यगात् ग्र
घामासुरुषाश्चापिविक्षत्वात्तत्कर्मसंयुगे ३६ वेशं तत्कर्मभीमस्यसमीक्ष्यकृष्णः कुंतीसुतौतौपरिशंकमानः निवारयामासमहीपतीं
स्तान्धर्मेणलब्धेत्यनुनीयसर्वान् ३७ एवंतेविनिवृत्तास्तुयुद्धाद्युद्धविशारदाः यथावासंययुःसर्वेविस्मिताराजसत्तमाः ३८ वृत्तोब्र
ह्मोत्तरोरंगःपंचालीब्राह्मणैर्वृता इतिब्रुवंतःप्रययुर्येतत्रासन्समागताः ३९

३८ ब्रह्मब्राह्मणजातिः उत्तरंउत्कृष्टंयस्मिन्सब्रह्मोत्तरः ३९ ॥ श्रीः ॥ ० ॥ ॥ ६९ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्या० ३१८

४९ अभिगच्छतितुपस्थितेसति ५० ५२ भार्गववेश्मकुलालगृहं ५३ अध्यायःगत्वातु १ २ अधर्मोबहुर्मतनारूपस्तस्माद्वीगा ३ ३

मतं४ न्चि४

ब्राह्मणैरोस्तुप्रविष्टौवीरौरवाजिनवासिभिः कृच्छ्रेणाजग्मतुस्तौतुभीमसेनधनंजयौ ५० विमुक्तौजनसंबाधाच्छत्रुभिःपरिविक्षतौ
कृष्णयानुगतौतत्रनृवीरौसंतौविरेजतुः ५१ पौर्णमास्यांघनैर्मुक्तौचंद्रसूर्याविवोदितौ तेषांमातावहुविधंविनाशंपर्यचिंतयत् ५२
अनागच्छत्सुपुत्रेषुभैक्ष्यकालेभिगच्छति धार्तराष्ट्रैर्हतानसुर्विज्ञायकुरुपुंगवाः ५३ मायाविभिर्वारक्षोभिःसुघोरैर्दृढवैरि
भिः विपरीतंमतंजातंव्याससापिमहात्मनः ५४ इत्येवंचिंतयामाससुतस्नेहावृतापृथा ततःसुप्तजनप्रायेदुर्दिनेमेघसंप्लुते ५५
[illegible]महत्यथापराह्णेतुघनैः सूर्यइवावृतः ब्राह्मणैःप्राविशत्तत्रजिष्णुर्भार्गववेश्मतत् ५३ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे
वैशंपायनउवाच गत्वातुतौभार्गवकर्मशालांपार्थौपृथांप्राप्यमहानुभावौतांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतौभिक्षेत्यथावेदयतांनराग्र्यौ
१ कुटीगतासात्वनवेक्ष्यपुत्रौप्रोवाचभुंक्तेतिसमेत्यसर्वे पश्चाच्चकुंतीप्रसमीक्ष्यकृष्णांकष्टंमयाभाषितमित्युवाच २ साधर्म
भीतापरिचिंतयंतीतांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतां पाणौगृहीत्वोपजगाममकुंतीयुधिष्ठिरंवाक्यमुवाचचेदं ३ ॥ ॐ ॥ राम० ३१८

ममममममममममममममम ॥ ॥ ० ॥ ७

पुनः १

अधर्मो बहुभर्तृताख्यः विप्रमेच्छतेनाधर्मेण तिर्यग्योनौ पुनर्विशेषेण भ्रमेत ५ ६ ७ नधर्मोयंदृष्टः अयंकः पुमान्भवान् आशिष्टसासितवा

कुंत्युवाच इयंतुकन्याद्रुपदस्यराजंस्तवानुज्ञामेवामपिसंनिसृष्टा यथोचितंपुत्रमयापिचोक्तेसमेसमुक्तेनिनृपप्रमादात् ४ म
केयोथेनान्ततमु[illegible]क्रमधर्मभवेत्कुरूणामम्बमब्रवीहि पंचालराजस्यसुतामधर्मोनचोपपद्येतनविप्रमेच्छ ५ वैशं स
सवमुक्तोमतिमानवीरोमात्रामुहूर्त्तंत्वचिंत्यराजा कुंतीसमाश्वास्यकुरुप्रवीरोधनंजयंवाक्यमिदंबभाषे ६ त्वयाजितापाल्गुन
याज्ञसेनीत्वयैवशोभिष्यतिराजपुत्री प्रज्वाल्यतामग्निरमित्रसाहगृहाणपाणिंविधिवत्त्वमस्याः ७ अर्जुनउवाच मामांनरेंद्र
त्वमधर्मभाजंकृथानधर्मोयमशिष्टदृष्टः भवान्निवेश्यःप्रथमंततोयंभीमोमहाबाहुरचिंत्यकर्मा ८ अहंततोनकुलेनंतरामेप
श्चादयंसहदेवस्तरस्वी वृकोदरोहंचयमौचराजन्निंपचकन्याभवतोनियोज्या ९ एवंगतेयत्करणीयमत्रधर्म्यंयशस्यंकुरुतद्विचिं
त्य पंचालराजस्यहि[illegible]तंचयत्स्यात्प्रशाधिसर्वे[illegible]स्मवशेस्थितास्ते १० वैशं जि[illegible]ष्णोर्वचनमाज्ञायभक्तिस्नेहसम
न्वितं दृष्टिंनिवेशयामासुः पांचाल्यांपांडुनंदनाः ११ दृष्ट्वातेतत्रपश्यंतीसर्वेकृष्णांयशस्विनीं संप्रेक्ष्यान्योन्यमासीनाहृदयेस्ता
मधारयन् ॥ २२ ॥ ० ॥

निवेशपःविवाहः १२ ॥ समसमसमसमसमसमसमसमसमसम समनाम ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ १५ भेदभयेयस्यद्रौपदीनस्येनरेशाश्रवः स्युरितिभेदः १६ १७ रौहिणीयोवलदेवः १८ १९ २० २१ २२ ॥ छ ॥

तेषांतुद्रौपदींदृष्ट्वासर्वेषाममितौजसां संप्रमथ्येंद्रिययामंप्रादुरासीन्मनोभवः कांम्यंहिरूपंपांचाल्याविधात्राविहितंस्वयं
वभूवाधिकमन्याभ्यः सर्वभूतमनोहरं १४ तेषां [illegible] माकारधर्मज्ञः कुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः द्वैपायनवचः कृत्स्नं
सस्मारमनुजर्षभः १५ अब्रवीत्सहितान्भ्रातृन्मिथोभेदभयान्नृपः सर्वेषांद्रौपदीभार्याभविष्यतिहिनःशुभा १६ वैशं०
भ्रातुर्वचस्तत्समीक्ष्यसर्वेज्येष्ठस्यपांडवास्तमेवार्थंध्यायमानामनोभिःसर्वेचतेतस्थुरदीनसत्वाः १७ वृ
ष्णिप्रवीरस्तुकुरुप्रवीरानाशंसमानः सहरौहिणेयः जगामतांभार्गवकर्मशालां यत्रासतेतेपुरुषप्रवीराः १८ तत्रोप
विष्टंपृथुदीर्घबाहुंददर्शकृष्णः सहरौहिणेयः अजातशत्रुंपरिवार्यतांश्चाप्युपोपविष्टान्ज्वलनप्रकाशान् १९ ततोब्र
वीद्वासुदेवोभिगम्यकुंतीसुतंधर्मभृतांवरिष्ठं कृष्णोहमस्मीतिनिपीड्यपादौयुधिष्ठिरस्याजमीढस्यराज्ञः २० तथै
वतस्याप्यनुरौहिणेयस्तौचापिहृष्टाःकुरवोभ्यनंदन् पितृष्वसुश्चापियदुप्रवीरावगृह्णतांभारतमुख्यपादौ २१ अजा
तशत्रुश्चकुरुप्रवीरःपप्रच्छकृष्णंकुशलंविलोक्य कथंवयंवासुदेवत्वयेहगूढावसंतोविदिताश्चसर्वे २२ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शत्रुसाहाः शत्रुवेगस्य सोढारः २४ यत्र भद्रं गुहायां बुद्धे वो निहितं तद्वोस्तु अध्यायः २५ छ छ :१ अज्ञायमानः पांडवैरितरैश्च आरात् समीपे २

तमब्रवीद्वासुदेवः प्रहस्य गूढोप्यग्निर्ज्ञायत एव राजन् तं विक्रमं पांडवेयानतीत्य कोन्यः कर्ता विद्यते मानुषेषु २३ दिष्ट्यास्सर्वे
पावकाद्विप्रमुक्ता दिष्ट्या घोरात्सांडवाः शत्रुसाहाः दिष्ट्या पापो धृतराष्ट्रस्य पु[illegible]त्रः सहामात्यो न सकामो भविष्यत् २४ भद्रं वो सुनिहि
तं यद्गुहायां निवर्द्धध्वं ज्वलना इवैधमानाः मा वो विदुः पार्थिवाः केचिदेव यास्यावहे शिबिरायैव तावत् २५ सोनुज्ञातः पांडवेनाव्ययः श्रीः प्रा
याच्छीघ्रं बलदेवेन सार्द्धं इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे वैशंपायन उवाच धृष्टद्युम्नस्तु पांचाल्यः पृष्ठतः कुरुनंदनौ अन्वगच्छत्तदा यांतौ
भार्गवस्य निवेशनं १ सोज्ञायमानः पुरुषानवधाय समंततः स्वयमारान्निलीनोभूद्भार्गवस्य निवेशने २ सायं च भीमस्तु रिपुप्रमाथी
जिष्णुर्यमौ चापि महानुभावौ भैक्षं चरित्वा तु युधिष्ठिराय निवेदयांचक्रुरदीनसत्वाः ३ ततस्तु कुंती द्रुपदात्मजां तामुवाच काले वचनं व
दान्या त्वमग्रमादाय कुरुष्व भद्रे बलिं च विप्राय च देहि भिक्षां ४ ये चान्नमिच्छंति ददस्व तेभ्यः परिश्रिता ये परितो मनुष्याः ततश्च शेषं प्रवि
भज्य शीघ्रमर्द्धं चतुर्द्धा मम चात्मनश्च ५ ॥ ० ॥

३ अग्रं प्रथममादाय बलिं कुरुष्व भिक्षां च देहि ४ परिश्रिताः अन्नेनोपजीविनः चतुर्द्धा मम चात्मनश्चेत्यर्द्धं [illegible]षोढा अर्द्धं भीमायेत्यर्थः ५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संहननोपपन्नः दृढः पुरुषश्च ६ साधुविशोकमाना सस्पृह्येयस्तर्कयंती शंकात्रासेवितर्केचेतिमेदृिनी ७ ८ आस्येनशास्ता शिशिना नोदद्भिरणो
अभितः सर्वे पिद्भिरणा शिरसः पुरस्तान्शिरोदेशस्यैवपादांतरे पादसमीपप्रदेशे ९ पादोपधानीव सर्वेषां पादस्पर्शं लभमाना कुशेषु कुशासने १० एतं नाधिकाराः ते

भी

अर्द्धं तु भीमाय चदेहि मद्देयस्त्वनागर्षभतुल्यरूपः गौरोयुवासंहननोपपन्नः एषोहि वीरो बहुभुक्सदैव ६ सात्स्पृहरूपेव तु राजपुत्रीन स्पा
वचः साधुविशंकमाना यथावदुक्तं प्रचकार साध्वी तेचापि सर्वे बुभुजुस्तदन्नं ७ कुशैस्तु भूमौ शयनं चकार माद्रीपुत्रः सहदेवस्तरस्वी य
थास्वकीयान्यजिनानि सर्वे संस्तीर्य वीराः सुषुपुर्धरण्यां ८ अगस्त्यशास्तामभितो दिशं तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानां कुंती पुरस्तात्तु बभूव
तेषां पादांतरे वाथ बभूव [illegible] कृष्णा ९ अशेत भूमौ सह पांडुपुत्रैः पादोपधानीव कृता कुशेषु नतत्र दुःखं मनसापि तस्या न वाव मेने कु
रुपुंगवांस्तान् १० तेतत्र शूराः कथयां बभूवुः कथा विचित्राः पृतनाधिकाराः अस्त्राणि दिव्यानि रथांश्च नागान्खड्गान्गदाश्चापि परश्वधांश्च
११ तेषां कथास्ताः परिकीर्त्यमानाः पंचालराजस्य सुतस्तदानीं सुश्राव कृष्णां च तदा निषण्णां तेचापि सर्वे ददृशुर्मनुष्याः १२ धृष्टद्युम्नो राज
पुत्रस्तु सर्वं वृत्तं तेषां कथितं चैव रात्रौ सर्वं राज्ञे द्रुपदायाखिलेन निवेदयिष्यंस्त्वरितो जगाम १३ पांचालराजस्तु विषण्णरूपस्तान्पांडवानप्र
तिविंदमानः धृष्टद्युम्नं पर्यपृच्छन्महात्मा क्व सा गता केन नीता च कृष्णा १४ ९२

नाधीशयोग्या ॥ ११ १२ १३ अप्रतिविंदमानः अजानन् ॥ १४ १४ ॥ १४ ॥ ० ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मूर्द्धिपदं हीनवर्णयोगात् वैश्यपक्षेतु तत्पातित्वं शूद्रपक्षेतु पशुवाणेन तत्स्मशाने पक्षच्छेद इति स्पष्टं इदं सपादयुक्तश्मशानत्वश्रुतेः तत्र मालावतसुकुमारीवा
लानपतितेति स्पष्टमुक्तं २५ सवर्णप्रवरः क्षत्रियश्रेष्ठः उद्रिक्तवर्णो ब्राह्मणः मूर्द्धिपादस्तु वेषणामात्रेण ब्राह्मणत्वान्निस्त्रपानशौर्यस्य च करणं क

द्वि

कच्चिन्न शूद्रेण न हीनजेन वैश्येन वा कर्द्दितोपपन्ना कच्चित्संदं मूर्ध्नि न पंककदिग्धं कच्चिन्न माला पतिताश्मशाने २५ कच्चित्सवर्ण
प्रवरो मनुष्य उद्रिक्तवर्णोप्युत एव कश्चित् कच्चिन्न वामो मम मूर्ध्नि पादः कृष्णाभिमर्षेण कृतोद्य पुत्र २६ कच्चिन्न तस्ये परमप्र
तीतः संयुज्य पार्थेन नरर्षभेण वदस्व तत्त्वेन महानुभाव कोसौ विजेता दुहितुर्ममाद्य २७ विचित्रवीर्यस्य सुतस्य कच्चित्कुरुप्रवीर
स्य ध्रियंति पुत्राः कच्चित्तु पार्थेन यवीयसाद्य धनुर्गृहीतेन निहत्य लक्ष्यं २८ इत्यादिपर्वणि द्रोपदीस्वयंवरे वैशं ततस्तथोक्तः प
रिहृष्टरूपः पित्रे शशंसाथ स राजपुत्रः धृष्टद्युम्नः सोमकानां प्रबर्हो वृत्तं यथा येन हृता च कृष्णा १ धृष्टद्युम्न उवाच योसौ यु
वा ताम्रलोहिताक्षः कृष्णाजिनी देवसमानरूपः यः कार्मुकाग्र्यं कृतवानधिज्यं लक्ष्यं च यः पातितवान्पृथिव्यां २ ॥०॥

पु२

त्वयोः स्वतस्त्रद्वयोरपि हृष्टत्वात् संभावितः २६ कच्चिदिति कामप्रवेदने पार्थेन संयुज्य परमप्रतीतोसि तत्र हृष्टोसि तादृशशौर्यस्यासत्त्वासंभ
वात् २७ ध्रियंति जीवंति २८ अध्यायः ततःप्रबर्हः उत्तमः १ २ २ २ २

श्री॰ ३२०

३ ४ महीप्ररोहं ५ ६ ७ उक्तानाम्यामितिशेषः ८ ब्राह्मणसात् ब्राह्मणाधीनं ९ दर्भाणां अजिनानां उपर्येजिनेचतदास्तरणंचेति

अपूज्यमानश्चततस्तस्स्वीहनोद्विजाग्र्यैरभिपूज्यमानः चकामरत्न्यौयदिने सुनेषुसर्वेष्वदेवैर्ऋषिभिश्चनुष्टः ३ कस्मापुरस्या
जिनमन्वयात्तेनागेयथानागवत्सः प्रत्यषाः अमृष्यमाणोपुनराधिपेषु कुद्देषुवेनत्रसमापनस्तु ४ ततोपरः पार्थिवसंघम
ध्येप्रवृद्दमारुज्यमहीप्ररोहं प्रकालयन्नेवसपार्थिवौघान्क्रुद्धोंतकः प्राणभृतोयथैव ५ तौयाधिवानोमिषतांस्तेरंदृक्कस्मामु
पाहायगतोनराय्यौविभ्राजमानाविवचंद्रसूर्यौवात्योपुरश्लगवक्रमशाल्लं ६ ततोपविष्टाञ्छिरिवानलस्यतेषांजनित्रीतिमम
प्रतर्कः तथाविधैरेवनरप्रवीरैरुपोयविष्टैस्त्रिभिरग्निकल्पैः ७ तस्मात्ततस्तावभिवाघपाहोउक्ताचकस्मात्वमिवाहयेति
स्थितोचतंचैवनिवेधकस्मोभिहाप्रवीराययतानराग्र्याः ८ तेषांतुभैक्षप्रतिगृह्यकस्मांदत्वावलिंब्राह्मणसाच्चकृत्वा तौचे
वहस्तोपरिवेष्यतोश्चनरप्रवीरायन्त्वयमप्यनुंक्त ९ सुप्तास्तुतेपार्थिवसर्वएवंकस्माचरणोपधाने आसीत्स्थित्वाशयनं
चतेषांदर्भाजिनाग्र्यास्तरणोपपन्नं १० तेनर्दमानाइवकालमेघाः कथाविचित्राः कथयांबभूवुः नैवैश्यशूद्रोपयिकीः क
थास्तानचद्विजानांकथयंतिवीराः ११ तेषांच२

समासः ॥ छ छ छ छ छ छ ॥ ॥ ॥

एम॰ ३२०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वे१
१२ १३ विद्यामेववेदितुमिच्छाम १४ १६ १५ १६ आख्यातकथयत १७ १८ १९ २० २० २० २०

भाष्ट्र
निःसंशयेरुत्रियपुंगवास्तेयथाहियुद्धंकथयंतिराजन् आशाहिनोव्यक्तमियंसमृद्धामुक्ताहियाथौंछ्रगुसोग्निदाहात् १२ यथा
हिलक्ष्यंनिहतंधनुश्चसज्यंकृतंतेनेनतथाप्रसत्य यथाचभाषंतिपरस्परंतेछन्नेवतेप्रचरंतिपार्थाः १३ ततः सराजाद्रुपदः
प्रहृष्टःपुरोहितंप्रेषयामासतेषां विद्यामयुष्मानितिभाषमाणोमहात्मानःपांडुसुतास्तुकच्चित् १४ गृहीतवाक्योनृपतेःपुरोधाग
त्वाप्रशंसामभिधायतेषां वाक्यंसमग्रंनृपतेर्यथावदुवाचचानुक्रमविक्रमेण १५ विज्ञातुमिच्छत्यवनीश्वरोवः पांचालराजोवरदोवरा
र्हाः लक्ष्यस्यवेद्धारमिमंहिदृष्ट्वाहर्षस्यनांतंप्रतिपद्यतेसः १६ आख्यातचज्ञातिकुलानुपूर्वीपदेशिरःसुद्विषतांकुरुध्वं प्रह्लादयध्वं
हृदयंममेदंपंचालराजस्यसहानुगस्य १७ पांडुर्हिराजाद्रुपदस्यराज्ञःप्रियःसखाचात्मसमोबभूव नस्यैषकामोदुहितामभेयंस्नुषांप्रदा
स्यामिहिकौरवाय १८ अयंहिकामोद्रुपदस्यराज्ञोहृदिस्थितोनित्यमनिंदितांगाः यदर्जुनोवैपृथुदीर्घबाहुर्धर्मेणविंदेतसुतांममेतां
१९ कृतंहितत्स्यात्सुकृतंममेदंयशश्चपुण्यंचहितंतदेतत् अथोक्तवाक्यंहिपुरोहितंस्थितंततोविनीतंसमुदीक्ष्यराजा २० ॥
तद
२० २० २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २०

२१ २२ शुल्कं मल्पपणं तेनैवअनुसृत्ताअनुसृता २३ नदेवाहकृतेनेति २४ सोमकिर्द्रुपदः २५ संप्राप्यरूपांअस्मांकयोगपस्वरूपां २८ २८ ॥

आ०
३२१

समीपतोभीममिदंशशासपरीयतोपापघमर्षनथास्मै मान्यःपुरोधाद्रुपदस्पराज्ञस्तस्मैप्रयोज्याम्पधिकाहिरज्ञा २१ भीमस्तनस्तत्कृतवा
न्नरेंद्रतांचैवरज्जांप्रतिगृह्यहर्षान् सुखोपविष्टंतुपुरोहितंततदायुधिष्ठिरोब्राह्मणमित्युवाच २२ पांचालराजेनसुतानिसृष्टास्वधर्म
हष्टेनपथानकामात् प्रदिष्टशुल्काद्रुपदेनराज्ञासानेनवीरेणनथाचवृत्ता २३ ततत्रवर्णेषुकृतानिवक्तानचापिशीलेनकुलेनगोत्रे
कृतेनसज्जेनहिकार्मुकेनविद्धेनलक्ष्येणाहिविप्रकृष्टा २४ सेयंतथानेनमहात्मनेहकृष्णाजितापार्थिवसंघमध्ये नैवंगतेसोम
किराघराजासंतापमर्हत्यसुखापकर्तुं २५ कामश्वयोसौद्रुपदस्यराज्ञः सवापिसंपत्स्यतिपार्थिवस्य संप्राप्यरूपांहिनरेंद्रकन्यामिमा
मंब्राह्मणसाधुमन्ये २६ नतदुर्तुमैहवलेनशक्यं मोर्व्यासमायोजयितुंतथापि नचाकृतात्वेणनहीनजेनलक्ष्यंतथापातयितुंहिश
क्यं २७ तस्मान्ननापेडुहितुर्निमित्तंपचालराजोर्हतिकर्तुमघ नचापितत्पाननमन्यथेहकर्तुंहि[illegible]शक्यंभुविमानवेन २८
एवंब्रुवसेव युधिष्ठिरेतुपंचालराजस्यसमीपतोमः अन्नाजगामाशुनरोद्वितीयोनिवेदयिष्यन्निहसिद्धमन्नं २९ इत्यादिपर्वणिश्रेप
दीस्वयंवरे ॥ ७ ॥ ० ॥

एम०
३२१

४ ॥ ४ ॥ ॥ ॥ श्री ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जन्मार्थं। वरप्रहीपजनार्थं। कस्मांवनत्तैवानुवधं यागिग्रहणविधिना कस्माच्चेतिपाठे आश्रोतव्यं त्वं भवद्दीपत्वात्तभवद्भिः संहेदेवेतिभावः १ २ परिपाप्य
३ पुनः क्षत्रियत्वे परीक्षितु इत्याग्युपसंजहार राकत्रकृत्वारशिनवान् ४ फलं[illegible]मगल्यहीनिकर्माद्ये वर्णिकयोग्यानि ५ कसानिकु[illegible]नी[illegible]छेदनेस्मा न

हृत उवाच जन्मार्थमंत्रं द्रुपदेन राज्ञा विवाहहेतोरुपसंस्कृतं च नदाग्नुवध्वं कृतसर्वकार्याः कस्मांच नैवविरं न कार्ये १ इमे
रथाः कांचनपद्मचित्राः सदश्वयुक्ता वसुधाधिपार्हाः एतान्समारुह्य परैरेत सर्वे पांचालराजस्य निवेशनं तत् २ वेशं ततः प
याताः कुरुपुंगवास्ते पुरोहितं तं परिपाप्य सर्वे आस्थाय यानानि महांति तानि कुंती च कस्माच्च सहैकयाने ३ श्रुत्वा तु वाक्यानि पुरो
हितस्य यान्युक्तवान्भारत धर्मराजः जिज्ञासयैवाथ कुरूत्तमानां द्रव्याण्यनेकान्युपसंजहार ४ फलानि माल्यानि च संस्कृता
नि वर्माणि चर्माणि तथासनानि गाश्चैव राजंस्त्वथ चैव रज्जुर्बीजानि चान्यानि कृषीनिमित्तं . ५ अन्येषु शिल्पेषु च यान्यपि स्युः स
र्वाणि कृत्स्नान्यखिलेन तत्र क्रीडानिमित्तान्यपि यानि तत्र सर्वाणि तत्रोपजहार राजा ६ ॥०॥ ॥ ॥०॥ ॥

कव्यशिल्पितां प्रहरणानि वासांसि हीनि। क्रीडानिमित्तानि। युद्धेषु सहोरं जनादि स्यायास्वरणं क्षत्रियादीनां क्रीडाः तासां साधनानि अन्यानि यज्ञपात्राणि
कृत्रिमा दीनि संरंगपद्मानि च तत्र देशे तत्र काले। तत्र परीक्षणे निमित्ते ॥६॥ ६॥ ६॥ ६॥ ॥ ॥०॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
३२२

उत्तमवस्त्रनिरलरखचितंतोरणलधानीप्रमनीनितंद्वति मत्तोर्मेस्पर्वत्वेच्यार्थं ८ ९ गूढोत्तरांसानगूढजत्रून् १० ११ १२ सुमृष्टःश्रम्यंजनवासोलं

वस्तु २

वर्माणिचर्माणिचभानुमंतिखड्गामहांतोश्वरथाश्चचित्राः धनूंषिचाग्र्याणिशराश्चचित्राः शक्त्यृष्टयःकांचनभूषणाश्च ७ प्रासाभुशुंड्य
श्चपरश्वधाश्चसांग्रामिकंचैवतथेहसर्वं शय्यासनान्युत्तमवंतितत्रतथैववासोविविधंचतत्र ८ कुंतीतुकृष्णांपरिगृह्यसाध्वीमंतःपुरंद्रुप
दस्याविवेश स्त्रियश्चतांकौरवराजपत्नींप्रत्यर्चयामासुरदीनसत्वाः ९ तान्सिंहविक्रांतगतीन्निरीक्ष्यमहर्षभाक्षानजिनोत्तरीयान् गूढो
त्तरांसान्भुजगेंद्रभोगप्रलंबवाहून्पुरुषप्रवीरान् १० राजाचराज्ञःसचिवाश्चसर्वेपुत्राश्चराज्ञःसुहृदस्तथैव प्रेष्याश्चसर्वेनिखिलेनचरा
जन्हर्षंसमापेतुरतीवतत्र ११ तेतत्रवीराःपरमासनेषुसपादपीठेष्वविशंकमानाः यथानुपूर्व्यंविविशुर्नराग्र्यास्तथामहार्हेषुनवि
स्मयेनः १२ उच्चावचंपार्थिवभोजनीयंपात्रीषुजांबूनदराजतीषु दासाश्चदास्यश्चसुमृष्टवेषाःसंभोजकाश्चाप्युपजह्रुरन्नं १३ तेतत्र
भुक्त्वापुरुषप्रवीरायथात्मकामंसुभृशंप्रतीताः उत्क्रम्यसर्वाणिवसूनितत्रसांग्रामिकंतेविविशुर्नृवीराः १४ तल्लक्षयित्वाद्रुपदस्यपु
त्रोराजाचसर्वैःसहमंत्रिमुख्यैः समर्चयामासुरुपेत्यहृष्टाःकुंतीसुतान्पार्थिवराजपुत्रान् १५ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे ॥ ॥

करणादिभिःसम्यक्परिष्कृतः पौडवानांवेषोपैस्ते सुमृष्टवेषाः नेचसंभोजकाश्चयथायोगंपनोरणलाद्धिकमरपादिकंचान्नमहनीयेश्पाजह्रुः स्व०
१३ १४ १५ अध्यायः॥छ॥ ३२२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ततः ब्राह्मणो ब्राह्मणा धर्मसूचितेन अमुत्माना दिना प्रतिग्रहेण आतिथ्येन १५ इत्थं पाणिगृहीता पूर्वं वा प्यादि नव धर्म लिंग संन शेष घच सर्वयाः सर्गः १२ ॥

वैशं ततआहूयपंचाल्योराजपुत्रंयुधिष्ठिरं परिग्रहेणब्राह्मेणपरिगृह्यमहाद्युतिः १ पर्यपृच्छदीनात्माकुंतीपुत्रंसुवर्चसंकथंजानी
मभवतःक्षत्रियान्ब्राह्मणानुत २ वैश्यान्वागुणसंपनानथवाशूद्रयोनिजान् मायामास्थायवासिद्धांश्चरतःसर्वतोदिशं ३ कृ
ष्णाहेतोरनुप्राप्तान्देवाःसंदर्शनार्थिनः ब्रवीतुनोभवान्सत्यंसंदेहोह्यत्रनोमहान् ४ अपिनःसंशयस्यांतेमनःसंतुष्टिमावहेत् अपि
नोभागधेयानिशुभानिःस्युपरंतप ५ इच्छयाब्रूहितत्सत्यंसत्यंराजसुशोभते इष्टापूर्तेनचतथावक्तव्यमनृतंनतु ६ श्रुत्वाह्यमरसंका
शतववाक्यमरिंदम ध्रुवंविवाहकरणमास्थास्यामिविधानतः ७ युधिष्ठिरउवाच माराजन्विमनाभूस्त्वंपांचाल्यप्रीतिरस्तुते ईप्सित
स्तेध्रुवःकामःसंवृत्तोयमसंशयं ८ वयंहिक्षत्रियाराजन्पांडोःपुत्रामहात्मनः ज्येष्ठंमांविद्धिकौंतेयंभीमसेनार्जुनाविमौ ९ आ
भ्यांतवसुताराजन्निर्जिताराजसंसदि यमौचतत्रकुंतीचयत्रकृष्णाव्यवस्थिता १० व्येतुतेमानसंदुःखंक्षत्रियाःस्मोनरर्षभ पद्मिनी
वसुतेयंतेह्रदादन्यंह्रदंगता ११ इतितथ्यंमहाराजसर्वमेतद्ब्रवीमिते भवानहिगुरुरस्माकंपरमंचपरायणं १२ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ:
३२३

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ क्षणां देवपूजादिपर्वोत्सवं विवाहात्प्राक्कालीनं कुलधर्मोक्षणाः पर्वोत्सवे यस्मात्त्व पाञ्चाल्यौ नेष्यते ह सह इति मेदिनी २० २१

वैशं ततः सद्रुपदो राजा हर्षव्याकुललोचनः प्रतिवक्तुं मुदा युक्तो नाशकत्तं युधिष्ठिरं १३ यत्नेन तु स तं हर्षं संनिगृह्य परंतपः अनुरू
पं तदा वाचा प्रत्युवाच युधिष्ठिरं १४ पप्रच्छ चैनं धर्मात्मा यथा ते प्रद्रुताः पुरात् स तस्मै सर्वमाचख्यावानुपूर्व्येण पांडवः १५ तच्छ्रु
त्वा द्रुपदो राजा कुंतीपुत्रस्य भाषितं विगर्हयामास तदा धृतराष्ट्रं नरेश्वरं १६ आश्वासयामास च तं कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं प्रतिजज्ञे च रा
ज्याय द्रुपदो वदतां वरः १७ ततः कुंती च कृष्णा च भीमसेनार्जुनावपि यमौ च राज्ञा संदिष्टं विविशुर्भवनं महत् १८ तत्र ते न्यवसन् राज
न् यज्ञसेनेन पूजिताः प्रत्याश्वस्तांस्ततो राजा सह पुत्रैरुवाच तं १९ गृह्णातु विधिवत्पाणिमद्यायं कुरुनंदनः पुण्येऽहनि महाबाहु
रर्जुनः कुरुतां क्षणं २० वैशं तमब्रवीत्ततो राजा धर्मात्मा च युधिष्ठिरः ममापि दारसंबंधः कार्यस्तावद्विशांपते २१ द्रुपद उवाच ॥
भवान्वा विधिवत्पाणिं गृह्णातु दुहितुर्मम यस्य वा मन्यसे वीर तस्य कृष्णामुपादिश २२ युधिष्ठिर उवाच सर्वेषां महिषी राजन्द्रौपदी
नो भविष्यति एवं प्रव्याहृतं पूर्वं मम मात्रा विशांपते २३ अहं चाप्यनिविष्टो वै भीमसेनश्च पांडवः पार्थेन विजिता चैषा रत्नभू
तासुता तव २४

२२ २३ अनिविष्टः अकृतविवाहः २४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

राम०
३२३

समयोनियमः २५ ज्वलनेज्वलनसमीपेकरात्गृह्णातु पंचपाणिग्रहणानिकरोतु २६ पुंसःपुमांसः यद्वापुंसः वेदकर्त्तुः परमात्मनः सकाशात्त्रयं
ने। तस्मान्नैकाद्द्रौपतीविंदनइतिवेदविरुद्धंच अविहितेनिषिद्धेचेनदिसेर्थः २७ २८ सूक्ष्मः नैकस्यैवबहवः सहपतयइतिश्रुतासहेतियुगपद्बहुप

नम १

एषनः समयोराजन्नलसस्सहभोजने नचतेहातुमिच्छामसमयेराजस २५ सर्वेषांधर्मतःकृस्नामहिषीनोभविष्यति आनुपू
र्व्येणसर्वेषांगृह्णातुज्वलनेकरान् २६ द्रुपदउवाच एकस्यबह्व्योविहितामहिष्यःकुरुनंदन नैकस्याबहवःपुंसःश्रूयंतेपतयः
क्वचित् २७ लोकवेदविरुद्धंत्वंनाधर्मंधर्मविच्छुचिः कर्तुमर्हसिकौंतेयकस्मात्तेबुद्धिरीदृशी २८ युधिष्ठिरउवाच सूक्ष्मोधर्मोमहा
राजनास्यवि[illegible]वयंगतिं पूर्वेषामानुपूर्व्येणयातंवर्त्मानुयामहे २९ नमेवागनृतंप्राहनाधर्मेधीयतेमति एवंचैवंवदत्येवाममचैव
तन्मनोगतं ३० एषधर्मोध्रुवोराजंश्चरैनमविचारयन् माचशंकातत्रतेस्यात्कथंचिदपिपार्थिव ३१ द्रुपदउवाच त्वंचकुंतीच
कौंतेयधृष्टद्युम्नश्चमेसुतः कथयंत्वितिकर्तव्यंश्वःकालेकरवामहे ३२ वैशं तेसमेत्यततःसर्वेकथयंतिस्मभारत अथ द्वै
प्तौ पायनोराजन्नभ्यागच्छद्यदृच्छया ३३ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे ॥

तियुगपद्बहुपतित्वनिषेधोविहितः ननुसमयभंगेनतत्राप्यनिषिद्धंमात्रासमेतस्मुंक्तेतिआज्ञप्तंचनलंघनीयं पित्रोराज्ञयानिषिद्धमपिकर्तव्यंपरशुरा
मकृतमातृवधवत्किमुतानिषिद्धमितिभावः पूर्वेषांप्रचेतःप्रभृतीनांतैर्यातंवर्त्मबहूनामेकपत्नीत्वंअनुयामहे तच्चआनुपूर्व्येणरौचनत्वक्रमेण २९
अध्यायः ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ततस्तेकृष्णमव्यासे १ २ ३ ४ ५ विप्रलब्धेप्रतिगृह्णंतपाशास्त्रीयेनकापद्येमहते अनस्यवलोकवेदविरोधके ६ ७ ८ क्रियांप्रतिव्यवसायंनिश्चयं

आ०

३२५

महा२

वैशं ततस्तेपांडवाः सर्वेपांचाल्यश्चमहायशाः प्रत्युत्थायमहात्मानंकृष्णंद्वैपायनमवंदयन् १ प्रतिनंद्यसतान्मानीपृष्ट्वाकुशलमंततः आसने
कांचनेशुभ्रेनिषसादमनाः २ अनुज्ञातास्तुतेसर्वेकृष्णेनामिततेजसा आसनेषुमहार्हेषुनिषेदुर्द्विपदांवराः ३ ततोमुहूर्तान्मधुरांवाणीमु
च्चार्यपार्षतः पप्रच्छतंमहात्मानंद्रौपद्यर्थेविशांपते ४ कथमेकाबहूनांस्याद्धर्मपत्नीनसंकरः एतन्मेभगवान्सर्वंप्रब्रवीतुयथातथं ५ व्या
सउवाच अस्मिन्धर्मेविप्रलब्धेलोकेवेदविरोधके यस्ययस्यमतंयद्यच्छ्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ६ द्रुपदउवाच अधर्मोयंममतोविरुद्धोलोक
वेदयोः नह्येकाविद्यतेपत्नीबहूनांद्विजसत्तम ७ नचाप्याचरितःपूर्वैरयंधर्मोमहात्मभिः नचाप्यधर्मोविद्वद्भिश्चरितव्यःकथंचन ८ त
तोहंनकरोम्येनंव्यवसायंक्रियांप्रति धर्मःसदैवसंदिग्धःप्रतिभातिहिमेत्वयं ९ धृष्टद्युम्नउवाच यवीयसःकथंभार्यांज्येष्ठोभ्राताद्विजर्षभ
ब्रह्मन्समभिवर्तेतसद्वृत्तःसंस्तपोधन १० नतुधर्मस्यसूक्ष्मत्वाद्गतिंविद्मःकथंचन अधर्मोधर्मइतिवाव्यवसायोनशक्यते ११ कर्तुमस्म
द्विधैर्ब्रह्मंस्ततो नव्यवसाम्यहं पंचानांमहिषीकृष्णाभवत्विति कथंचन १२

एम०

३२४

ते १० ११ ११ ११ ११ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥

नमेइत्तिवक्तुन्वेवाचएवधर्मोनपुरुषस्यनिर्वेकस्यअनउक्तेमेवागिनि एवंमतिमनसोरपिज्ञेयं वागादीनांवक्तृत्वादिधर्मेवनोअसंगेनपुंसासंबंधस्तुनवास्तवः
संभवति अतएवोक्तंनिः संगस्यसंगेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मानोनात्मनायोगोवास्तवोनोपपद्यतेइतिअत्रपंचानामेकपत्नीत्वे १३ १४ १५

युधिष्ठिरउवाच नमेवागनृतंप्राहनाधर्मेधीयतेमतिः वर्त्ततेहिमनोमेत्रनैषधर्मःकथंचन १३ श्रूयतेहिपुराणेपिजटिलानामगौत
मी ऋषीनध्यासितवतीसर्वधर्मभृतांवरा १४ तथैवमुनिजावार्क्षीतपोभिर्भाविनात्मनः संगताभूद्दशभ्रातृनेकनाम्नःप्रचेतसः १५
गुरोर्हिवचनंप्राहुर्धर्म्यंधर्मज्ञसत्तम गुरूणांचैवसर्वेषांमातापरमकोगुरुः १६ साचाप्युक्तवतीवाचंभैक्ष्यवद्भुज्यतामिति तस्मादेतदहं
मन्येपरंधर्मंद्विजोत्तम १७ कुंत्युवाच एवमेतद्यथाप्राहधर्मचारीयुधिष्ठिरः अनृतान्मेभयंतीव्रंमुच्येहमनृतात्कथं १८ व्यासउवाच
अनृतान्मोक्ष्यसेभद्रेधर्मश्चैषसनातनः नतुवक्ष्यामिसर्वेषांपांचालशृणुमेस्वयं १९ यथायंविहितोधर्मोयतश्चायंसनातनः यथा
चप्राहकौंतेयस्तथाधर्मोनसंशयः २० वैशं ततउत्थायभगवान्व्यासोद्वैपायनःप्रभुः करेगृहीत्वाराजानंराजवेश्मसमाविशत् २१
पांडवाश्चापिकुंतीचधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः विविशुर्यत्रतंत्रैवप्रतीक्षंतेस्मतावुभौ २२ २२ २२ २२ २२ ॥

१६ १७ १८ १९ २० राजानंद्रुपदं २१ उभौव्यासद्रुपदौ २२ २२ २२ २२ २२ २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अत्र यत देवा ददृशुरि साक्षिनात्रिपथगामानदी मित्यनेनाग्रयगुणउपाख्यानं ग्रंथो ध्यायद्वयात्मकः कश्चित्पुस्तके पठ्यते १३ अध्यायः पुरा शमितायज्ञे पशुवधं कर्त्तौ
नस्य कर्म शामित्रे १ यमो दीक्षितः सत्रे हि ये यजमानास्त ऋत्विजः सर्वे यां तेषां दीक्षास्ति यजमानत्वात् कालानिपातात् मरणकालातिक्रमात् १ पञ्चप्रजा

ततो द्वैपायनस्तस्मै नरेंद्राय महात्मने आचख्यौ तद्यथा धर्मो बहूनामेकपत्निता २३ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे व्यास उवाच पुरा वै नै
मिषारण्ये देवाः सत्रमुपासते तत्र वैवस्वतो राजन् शामित्रमकरोत्तदा १ ततो यमो दीक्षितस्तत्र राजन्नामारयत् किंचिदपि प्रजानां ततः प्रजास्ता बहु
लाबभूवुः कालातिपातान्मरणप्रहीणाः २ ततस्तु शक्रो वरुणः कुबेरः साध्या रुद्रा वसवो याश्विनौ च प्रणेतारं भुवनस्य प्रजापतिं समाजग्मुस्त
त्र देवास्तथान्ये ३ ततो ब्रुवँल्लोकगुरुं समेता भयात्तीव्रान्मानुषाणां विवृद्ध्या तस्माद्भयादुद्विजंतः सुखेप्सवः प्रयाम सर्वे शरणं भवंतं ४ पितामह
ह उवाच किं वो भयं मानुषेभ्यो यूयं सर्वे यदामराः मा वो मर्त्यसकाशाद्वै भयं वै विभ्यंतुमर्हति ५ देवा ऊचुः मर्त्या अमर्त्याः संवृत्ता न विशेषोस्ति कश्चन
अविशेषादुद्विजंतो विशेषार्थमिहागताः ६ भगवानुवाच वैवस्वतो व्यापृतः सत्रहेतोस्तेन त्विमे न म्रियंते मनुष्याः तस्मिन्नेकाग्रे कृतसर्व
कार्ये तत एषां भवितेवांतकालः ७ । ७ ०॥

पतिस्तत्र सोमादयः समाजग्मुः ३ ६ तस्मिन्कृतसर्वकार्ये समापितयज्ञे सति एषां लोकानामंतकालो भविता ७ ७ ॥० स्क०
३२५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अतः वैवस्वतस्यैवतनुः प्रहृष्ट्यायोगबलेनविपुलाद्बहुधाभावंगतासती साएषा अंतोविनाशोभविताबीर्यदेवतासाम्यं ८ ९ १० ~ तस्याः अश्रुबिंदुः संधिरार्षः ११

वैवस्वतस्यैवतनुर्विभूषितावीर्येणताःपुरुषानाकमृताःप्रहृष्टाः सेषामंतोभविताअंतकालेनतत्रवीर्यंभवितानेरेषु ८ व्यासउवाच ततस्तेपूर्व
जेदेववाक्यंश्रुत्वाजग्मुर्यत्रदेवायजंते समासीनास्तेसमेतामहाबलाभागीरथ्यांददृशुःपुंडरीकं ९ दृष्ट्वाचतद्विस्मितास्तेबभूवुस्ते
षामिंद्रस्तत्रशूरोजगाम सोपश्यद्योषामथपावकप्रभांयत्रदेवीगंगासततंप्रसूता १० सातत्रयोषारुदतीजलार्थिनीगंगांदेवीं
व्यवगाह्यअतिष्ठत् तस्याश्रुबिंदुःपतितोजलेयस्तत्पद्ममासीदथतत्रकांचनं ११ तदद्भुतंप्रेक्ष्यवज्रीतदानीमपृच्छत्तांयोषितमंति
कात्स्कात्वंभद्रेरोदिषिकस्यहेतोः वाक्यंतथ्यंकामयेहंब्रवीहि १२ स्त्र्युवाच त्वंवेत्स्यसेमामिहयास्मिशक्रयदर्थंचाहंरोदिमि
मंदभाग्या आगच्छराजन्पुरतोगमिष्येद्रष्टासितद्रोदिमियत्कृतेहं १३ व्यासउवाच तांगच्छंतीमन्वगच्छत्तदानींसोपश्यदारात्तरुणंद
र्शनीयं सिंहासनस्थंयुवतीसहायंक्रीडंतमक्षैर्गिरिराजमूर्ध्नि १४ तमब्रवीद्देवराजोममेदंत्वंविद्धिविश्वंभुवनंवशेस्थितं ईशो
हमस्मीतिसमन्युरब्रवीद्दृष्ट्वातमक्षैःसुभृशंप्रमत्तं १५ क्रुद्धंचशक्रंप्रसमीक्ष्यदेवोजहासशक्रंचशनैरुदैक्षत संस्तंभितोभूद
थदेवराजस्तेनेक्षितःस्थाणुरिवावतस्थे १६ ॥

कामयेश्रोतुं १२ १३ युवतीसहायंरुद्रं १४ अक्षैः हेतुभिः प्रमत्तंअसावधानं १५ संस्तंभितः वज्रमोक्तुंउद्यतः सन्ना अत एव स्थाणुरिव १६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रीडयापर्यागंक्रीडासमाप्ता १७ १८ स्तंनविलहारेरोधिनंत्क्षाद्गुराजंनिवर्त्तयकुरुद्दरी। यथावलादिकंतवाप्रमेयंतथानिवर्त्तय १९ २० ततः शैलंसप्रवेशगोद्दितोः

ग्रं२

यदानुपर्याप्तमिहास्यक्रीडयातदादेवीरुदतींतामुवाच आनीयतामेषयतोहमारोत्रैवंद पेः पुन रप्पाविशत १७ ततः
शक्रः स्पृष्टमात्रस्तपातुरैस्तैरशैः पतितोभूद्धरण्यां तम वीभ्दगवानुपैतोजैमेवंपुनः शक्रस्तथाः कथंचित १८ निवर्त्तये
नंचमहाद्रिराजं वलंचवीर्यंचतथाप्रमेयं छिद्रस्यचैवाविषमध्यमस्यपत्रासतेत्वद्विधाः सूर्यभासः १९ सतद्विवस्यविवरंमहागिरि
स्तुल्यघुतांश्चतुरोमान्ददर्शसतानभिप्रेक्ष्यवभूव दुःखितः कश्चिन्नाहंभविताचैवयथेमे २० ततोदेवोगिरिशोवज्रपाणिविवस्त्र
नेत्रेकुपितोमुवाच दरीमेतांप्रविशात्वंशतक्रतोपश्मावाल्याद्दवंमस्थाः पुरस्तात २१ उक्तस्त्वेवंविभुनादेवराजः प्रावेपतार्तो
स्पर्शमेवाभिषंगात स्नैरस्तैरशैरनिलेननुन्नमश्वत्थपत्रंगिरिराजमूर्द्धि २२ सप्रांजलिर्वैवृषवाहनेनप्रवेपमानः सहसैवमुक्तः उ
वाचदेवंवहुरूपमुग्रंद्रष्टाशेषस्यभुवनस्यत्वंमवाद्य २३ तमब्रवीदुग्रवर्चाः प्रहस्यनैवंशीलाः शेषमिहासुवंति एतेप्येवंभविता
रः पुरस्तात्तस्माद्देतांदरीमाविशस्वशेष २४ तत्रस्त्वेवंभवितारोनसंशयोयोनिं सर्वेमानुषीमाविशध्वं तत्रप्रूपंकर्मकृत्वाविषह्यं
वहूनन्यान्निधनंप्रापयित्वा २२ ॥ २२ ॥२२ ॥२२ ॥२१

२१ २२ स्वंदरींप्रविशेत्युक्तः उवाचेदंभवस्त्वघतंत्वशेषस्यभुवलस्यत्वघपतिरसि। अधैस्यनेनमांजित्वैवनत्वमर्थितिसुचितं २३ शेषंप्रसारं शेषः संकर्षणोवेध अनेनेनाप्रसा
देचेतिमेदिनी २५ २५

२६ दुराधर्षो दुःप्रापः २७ वीर्येणाभुक्त्वाहारापुरुषं अंशभूतं स्वयं तु स्वाधिकारिकत्वादिहैव निष्ठेयमिति भावः २८ तेजस्वी इंद्रः २९ सन्निसर्गात सुखभा

क १

मे आगंतारः पुनरेवेंद्रलोकं स्वर्गमेराणाः पूर्वजितं महार्हं सर्वं मया भाषितमेतदेवं कर्तव्यमन्यद्धि विधाय युक्तं २६ एवं देवा ऊचु
गमिष्यामो मानुषं देवलोका दुराधर्षो विहितो यत्र मोक्षः देवास्तस्मान्नारदश्चीरं जनन्या धर्मो वायुर्मघवानश्विनौ च २७ अ
स्त्रैर्दिव्यैर्मानुषान्योधयित्वा आगंतारः पुनरेवेंद्रलोकं व्यास उवाच एतच्छ्रुत्वा वज्रपाणिर्वचस्तु देवश्रेष्ठं पुनरेवेदमाह वीर्येणा
हं पुरुषं कार्यहेतोर्दद्यामेषां पंचमं मत्प्रसूतं २८ विश्वभुग्भूतधामा च शिविरिंद्रः प्रतापवान् शांतिश्चतुर्थस्तेषां वै तेजस्वी पंचमः
स्मृतः २९ तेषां कामं भगवानुग्रधन्वा प्रादादिष्टं सन्निसर्गाद्यथोक्तं तां चाप्येषां योषितं लोककांतां श्रियं भार्यां व्यदधन्मानुषे
षु ३० तैरेव सार्द्धं तु ततः स देवो जगाम नारायणमप्रमेयं अनंतमव्यक्तमजं पुराणं सनातनं विश्वमनंतरूपं ३१ स चापि
तद्व्यदधात्सर्वमेव ततः सर्वे संबभूवुर्धरण्यां स चापि केशौ हरिरुद्बबर्ह शुक्लमेकमपरं चापि कृष्णं ३२ ॥ ॥ ॥

वांताश्रियमिति द्रौपदी स्वर्गश्रीः तां ३० तैः विश्वभुगादिभिः सहैव देवो महादेवः ३१ व्यदधात् विहितवान् आज्ञप्तवानित्यर्थः। उद्बबर्ह। उद्धृतवान् ३२ ३२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अत्र केशावेवावतीर्णौ रूपौ पाण्डवानामिव रामकृष्णयोरपि प्रकरणासंगतत्वं साक्षादेवावतीर्णत्वेन स्वस्वरूपवक्तव्यत्वात् अत एव देवक्यां रोहिण्यां च साक्षात्केशप्रवेशाउ
क्तेन ननु वसुदेवे तथा सति तु देवानां रेतो वर्षं वर्षं स्मरेत श्रीमधयदित्यादि श्लोकप्रमाणात् सदा दिव्यत्वयोरपि सत्व धानेन देवप्रभवत्वं स्यात् तथा च एतन्नानावताराणां मिथ्या
त्वबीजमव्ययमिति भगवतः साक्षान्मत्स्याद्यवतारबीजत्वमुच्यमानं विरुध्येत अपि च केशरेतसोर्देहजत्वे समानेऽपि रेतःप्रभवत्वे द्वौ कुरूनाविलेन मनुष्यत्वं पुत्रत्वं च स्यात्

तौ चापि केशौ निर्विशेतां यदूनां कुले स्त्रियौ देवकीं रोहिणीं च तयोरेको बलदेवो बभूव योऽसौ श्वेतस्तस्य देवस्य केशः कृष्णो
द्वितीयः केशवः संबभूव केशो योऽसौ वर्णतः कृष्ण उक्तः ३३ ये ते पूर्वं शक्ररूपा निबद्धास्तस्मिन्दर्यां पर्वतस्योत्तरस्य इहैव ते।
पाण्डवा वीर्यवन्तः शक्रस्यांशः पाण्डवः सव्यसाची ३४ एवमेते पाण्डवाः संबभूवुर्ये ते राजन्पूर्वमिन्द्रा बभूवुः लक्ष्मीश्चैषां पू
र्वमेवोपदिष्टा भार्या यैषा द्रौपदी दिव्यरूपा ३५ कथं हि स्त्री कर्मणोऽन्ते महीतलात्समुत्तिष्ठेदन्यतो दैवयोगात् यस्या रूपं सोमसू
र्यप्रकाशं गन्धश्चास्याः क्रोशमात्रात्प्रवाति ३६ ॥ ॥ ॥ ॥

तथा च कृष्णस्तु भगवान्स्वयमिति श्रीमद्भागवतोक्तिः संगच्छते नन्वेवं केशोद्भवत्वे कृष्णस्यांशत्वप्रतीपत्तिरिति वाच्यं केशस्य देहावयवत्वाभावात् तस्मान्न
मुचिवधे कर्तव्ये अपथ्यापं फेनवज्वस्य प्रवेशाद्वदेवकीरोहिणीजठरप्रवेशे कर्तव्ये केशद्वये न दोषः एतेन भगवतः कार्त्स्न्येनैवाविर्भावस्य दृष्टव्य इति युक्तं ३६

दिव्यं द्योतमानं रविविहितं वासा वेन्न प्रलोतान् ३० तस्मरात्तः तस्मैराज्ञे ३८ वहूपीडानपरिहिताः लंकारानानालमात्रान्ता लक्ष्मप्रमाणान् ३४   ३५   ३६

ददं चान्यत्प्रीतिपूर्वं नरेंद्र दर्शनिते दिव्यमतुलं तच्च दिव्यं चक्षुः पश्य कुंतीसुतांस्त्वं पुरोपरिस्थैः शूर्वदेहैरुपेतान् ३७ वैशं ततोव्या
सः परमोदारकर्मा श्रुचिर्विप्रस्तपसा तस्मै राज्ञः चक्षुर्दिव्यमदात्तास्त्व सर्वान्स मीयस्यपस्पर्व देहैर्यथावत् ३८ ततो सद्दिव्या क्षेमकिरी
टमालिनः शक्रमरुत्सान्यावकादित्यवर्णान् वहूपीडाश्चारु रूपांश्च दृष्ट्वा भूदारस्कां स्तालमात्रान्ददर्श ३९ दिव्यैर्वस्त्रैरजोभि
सुगंधैर्माल्यैश्चाग्र्यैः शोभमानानतीव साक्षात्प्रक्षाच्चावसं स्थापित्र द्रानादित्यान्वासवं गुरोणायन्त्वान् ४० तान्पूर्वेद्रा
नभिवीक्ष्याभिरूपान् शुभ्रकांतमजं चैवरूपं निशम्य प्रीतोराजा तुपदोविस्मितश्च दिव्यां मायां तामवेक्ष्याप्रमेयां ४१ तां चैवाग्र्यां स्त्रियम
तिरूपयुक्तां दिव्यां साक्षात्सोमवह्निप्रकाशां योग्यां तेषां रूपतेजोयशोभिः पत्नीं मत्वा दृष्टवान्पार्थिवेंद्रः ४२ सतद्दृष्ट्वा महदा
श्चर्यरूपं जग्राह पादौ सत्यवत्याः सुतस्य नैतच्चित्रं परमर्षे त्वयीति प्रसन्नचेताः स उवाच चैनं ४३ व्यास उवाच आसीत्तपोवने का
चिदृषेः कन्या महात्मनः नाध्यगच्छत्पतिं सा तु कन्या रूपवती सती ४४ तोषयामास तपसा वै सोत्युग्रेण शंकरं तामुवाचेश्वरः
प्रीतो वृणु काममिति स्वयं ४५

३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ अध्यायः अश्रुत्वा विहितस्येदेवोपस्थापितस्य अपपानं उपेक्षा तेदेवविधानं आकृतं अपपानं कर्तुं युक्तं १ ग्रंथिग्रंथ

सैवमुक्ताब्रवीत्कन्या देवंवरदमीश्वरं पतिंसर्वगुणोपेतमिच्छामीतिपुनःपुनः ४६ ददौतस्यैसदेवेशस्तंवरंप्रीतमानसः पंचतेपतयो भद्रेभविष्यंतीतिशंकरः ४७ साप्रसादयतीदेवमिदंभूयोभ्यभाषत एकंपतिंगुणोपेतंत्वत्तोर्हामीतिशंकर ४८ तांदेवदेवःप्रीतात्मापुनःप्राहशुभंवचः पंचकृत्वस्त्वयोक्तोहंपतिंदेहीतिवैपुनः ४९ तत्तथाभविताभद्रेवचस्तद्भद्रमस्तुते देहमन्यंगतायास्तेसर्वमेतद्भविष्यति ५० द्रुपदस्यैषाहिसाजज्ञेसुतावैदेवरूपिणी पंचानांविहितापत्नीकृष्णापार्षत्यनिंदिता ५१ स्वर्गश्रीःपांडवार्थंतु समुत्पन्नामहामखे सेहतप्त्वातपोघोरंदुहितृत्वंतवागता ५२ सैषादेवीरुचिरादेवजुष्टापंचानामेकास्वकृतेनेहकर्मणा सृष्टा स्वयंदेवपत्नीस्वयंभुवाश्रुत्वाराजन्द्रुपदेष्टंकुरुष्व ५३ इत्यादिपर्वणिस्वयंवरे वैवाहिके पंचेंद्रोपाख्यानं द्रुपद उवाच अश्रुत्वैवंवचनंतेमहर्षे समपार्थं पतितंसंविधातुं नैवशक्यंविहितस्यापघातं तदेवेदमुपपन्नंविधानं १ दिष्टस्यग्रंथिरनिवर्तनीयः स्वकर्मणाविहितंनेहकिंचित् कृतंनिमित्तंहिवरैकहेतुस्तदेवेदमुपपन्नंविधानं २ ॥ ॥ २ ॥ ॥

५१

नास्वकर्मणा इदानीं तेनेन विहितं सिद्धं निमित्तं तपः २ २ २ २ २ २

३ योग्यं पुष्यस्पर्शेनेति तन्न तु पुष्यं तस्यौ वैवाहिकत्वात् योऽयमिति पाठे पुष्यादि हितं वक्रसंगति प्रदर्शितस्वर्थः ३ आघेरेन्नेश ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

यथैव वक्रश्लोकवती पुरस्तान्नैकाम्पत्नीन्मे भगवान्ददातु सचाप्येवं वरमित्यब्रवीत्तां देवो हि वेत्ता परमं परत्र ३ यदि चैवं विहितः शंकरे
ण धर्मोऽधर्मो वा नात्र ममापराधः गृह्णन्तु इमे विधिवत्पाणिमस्या यथोपजोषं विहितैषां हि कृष्णा वैशं ततोऽब्रवीद्भगवान्धर्मराज
मद्यैव पुण्याहमुत त्वं पाण्डवेयाः अद्य पौष्यं योगमुपैति चन्द्रमाः पाणिं कृष्णायास्त्वं गृहाणाद्य पूर्वं ४ ततो राजा यज्ञसेनः सपुत्रो ज
न५ न्यार्थमुक्तं वचनं [illegible] समानयामास सुतां च कृष्णामाप्लाव्य रत्नैर्बहुभिर्विभूष्य ५ ततस्तु सर्वे सुहृदो नृपस्य समाजग्मुः सहिता
मन्त्रिणश्च द्रष्टुं विवाहं परमप्रतीता द्विजाश्च पौराश्च यथाप्रधानाः ६ ततोऽस्य वेश्माग्र्यजनोपशोभितं विस्तीर्णपद्मोत्पलभूषिताजि
रं बलौघरत्नौघविचित्रमाबभौ नभो यथा निर्मलतारकाचितं ७ ततस्तु ते कौरवराजपुत्रा विभूषिताः कुण्डलिनो युवानः महार्हव
स्त्राम्बरचन्दनोक्षिताः कृताभिषेकाः कृतमंगलक्रियाः ८ पुरोहितेनाग्निसमानवर्चसा सहैव धौम्येन यथाविधि प्रभो क्रमेण
सर्वे विविशुस्ततः सदो महर्षभा गोष्ठमिवाभिनन्दिताः ९ ततः समाधाय स वेदपारगो जुहाव मंत्रैर्ज्वलितं हुताशनं युधिष्ठिरं चाप्यु
पनीय मंत्रविन्नियोजयामास सहैव कृष्णया १० प्रदक्षिणं तौ प्रगृहीतपाणी समानयामास स वेदपारगः ततोऽभ्यनुज्ञाय तमाजिशो
भिनं पुरोहितो राजगृहाद्विनिर्ययौ ११ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० १२ १३ चतुर्युजांअश्वचतुष्टययुजां हेममयंखलीनंअश्वमुखस्थनियामकं लगामइतिभाषयाप्रसिद्धं रथप्रसंगा[illegible]द्धाखलीनंयुगंतेनमालिनां १४ पद्मानिगजो

३२९

क्रेणाचानेनननराधिपात्मजावासिन्नियस्तेजगदूतमहाकरं अहमहमुत्तमरूपधारिणोमहारथाः कौरववंशवर्द्धनाः ११ इदंचत
आस्तुतरूपमुत्तमंजगाद्देवर्षिरनीवमानुषं महानुभावाकिलसासुमध्यमावभूवकन्यैवगते [illegible]गतेहनि १३ कृतेविवाहेद्रु
पदोधनंददौमहारथेभ्योवहुरूपमुत्तमं शतंरथानांवरहेममालिनांचतुर्युजां[illegible]हेमखलीनमालिनां १४ शतंगजानामपिपद्मि
नीतथाशतंगिरीणामिवहेमशृंगिणां तथैवदासीशतमग्र्ययौवनंमहार्हवेषाभरणांवरस्रजं १५ पृथक्पृथग्दिव्यदृशांपुनःद्
दौतदाधनंसौमकिरग्निसाक्षिकं तथैववस्त्राणिविभूषणानिप्रभावयुक्तानिमहानुभावः १६ कृते विवाहेतुततस्तुपांडवा २४
:प्रभूतरत्नामुपलभ्यतांश्रियं विजह्रुरिंद्रप्रतिमामहाबलाः पुरेतुपांचालनृपस्यतस्यह १७ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीविवा
हः वैशंपायनउच पांडवैः सहसंयोगंगतस्यद्रुपदस्यह नवभूवभयंकिंचिद्देवेभ्योपिकथंचन १ कुंतीमासाद्यतानार्यो
द्रुपदस्यमहात्मनः नामसंकीर्त्तयंत्यस्याः जग्मुःपादौस्वमूर्द्धभिः २ ॥ ॥ ॥ ॥

त्तमलक्षणानितद्वतांपद्मिनां श्रीमतांवा यद्वाहेमशृंगिणामितिदृष्टांतानुगुणपात्रपद्मपद्माकारंगजपल्याणांअष्टकोणमष्ट[illegible]स्तंभशिखरकलशादियुक्तंतद्वतां १५ राम०

१६ १७ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीविवाहः पांडवैः ३१ २ २ २ ३२९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुमाश्वनतीताद्दिकारमनवत्नमं सौ ३ ४ ५ ६ जीवसूः आयुष्मत्ततिमस्तः ७ ८ अभिषिच्यस्वअभिषेकंप्राप्नुहि नृपतिंपद्मामिषिक्तंराजानमनु ९ १० ११

क्षमाचक्षौमसंवीताकृतकौतुकमंगला कृताभिवादनाश्वश्रूनस्थौप्रह्वाकृतांजलिः ३ रूपलक्षणसंपन्नांशीलाचारसमन्वितां
द्रौपदीमवदत्प्रेम्णापृथाशीर्वचनंस्नुषां ४ यथेंद्राणीहरिहयेस्वाहाचैवविभावसौ रोहिणीचयथासोमेदमयंतीयथानले ५
यथावैश्रवणेभद्रावसिष्ठेवाप्यरुंधती यथानारायणेलक्ष्मीस्तथात्वंभवभर्तृषु ६ जीवसूर्वीरसूर्भद्रेबहुसौख्यसमन्विता सुभ
भगाभोगसंपन्नायज्ञपत्नीपतिव्रता ७ अतिथीनागतान्साधून्वृद्धान्बालांस्तथागुरून् पूजयंत्यायथान्यायंशश्वद्गच्छंतुतेसमा
:८ कुरुजांगलमुख्येषुराष्ट्रेषुनगरेषुच अनुत्वमभिषिच्यस्वनृपतिंधर्मवत्सला ९ पतिभिर्निर्जितामुर्वीविक्रमेणमहाबलैः
कुरुब्राह्मणसात्सर्वामश्वमेधेमहाक्रतौ १० पृथिव्यांयानिरत्नानिगुणवंतिगुणान्विते तान्याप्नुहित्वंकल्याणिसुखिनीश
रदांशतं ११ यथावलाभिनंदामिवध्वपक्षौमसंवृतां तथाभूयोभिनंदिष्येजातपुत्रांगुणान्वितां १२ वेशं ततस्तुकृतदा
रेभ्यः पांडुभ्योहरिरोहरिः वैदूर्यमणिचित्राणिहैमान्याभरणानिच १३ वासांसिचमहार्हाणिनानादेश्यानिमाधवः कं
बलाजिनरत्नानि स्पर्शवंतिशुभानिच १४

हेवधु अघ १२ १३ १४ १४ १४ १४ १४ १४ १४ १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रेष्याः दासीः १५ १६ भद्रान्भद्रजातीयान् १७ अकृतकं नावकुनदं साकरेणुभिः नारिकास्त्रनुमादिनं वीथीकृतं धान्यराशिवत्पृथक्पृथक् मालपाणीकृतं ॥

आ०
३३०

शयनासनयानानि विविधानि महांति च वैडूर्यवज्रचित्राणि शतशो भाजनानि च १५ रूपयौवनदाक्षिण्यैरुपेताश्च स्वलंकृताः
प्रेष्याः संप्रददौ कृष्णो नानादेश्याः स्वलंकृताः १६ गजान्विनीतान्भद्रांश्च सदश्वांश्च स्वलंकृतान् रथांश्च दान्तान्सौवर्णैः
शुभ्रैः पट्टैरलंकृतान् १७ कोटिशश्च सुवर्णं च तेषामकृतकं तथा वीथीकृतममेयात्मा प्राहिणोन्मधुसूदनः तत्सर्वं प्रति
जग्राह धर्मराजो युधिष्ठिरः मुदा परमया युक्तो गोविंदप्रियकाम्यया १८ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरः समाप्तः वैशं
ततो राज्ञां चरैराप्तैः प्रवृत्तिरुपनीयत पांडवैरुपसंपन्ना द्रौपदी पतिभिः शुभा १ येन तद्धनुरायम्य लक्ष्यं विद्धं महात्म
ना सोऽर्जुनो जयतां श्रेष्ठो महाबाणधनुर्धरः यः शल्यं मद्रराजं वै प्रोक्षिप्यापातयद्बली २ ॥ ॥ ॥

राम०
३३०

वीथीकृतमितिपाठे घूरितमघीरितं च १८ १९ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूनोः श्रीनीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे आदिपर्वणि द्रौपदी
पिंडीकृतं कृत्वा कृतमिति पाठे १ स्वयंवरान्तर्गतार्थप्रकाशः ततो राज्ञां चरैः राज्ञेरित्यादि चरैः चारैः १२ २ २ २ १ २

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सेनांगानांरथगजाश्वानांपातनः ३ ४ विस्मयेहेतुमाहसपुत्रेति ५ ८ अवीरुरुविशिष्टदःवीडान्निमेवपाठः अन्य ९ १० ११

त्रासयामाससंक्रुद्धोरक्षिणःपुरुषान्गिरा नचास्मिंस्तत्क्रमःकश्चिदासीत्तत्रमहात्मनः ३ सभीमोभीमसंस्पर्शःशत्रुशेनागण
तनः ३ अल्परूपधराच्छुत्वाप्रणतान्पांडुनंदनान् कौंतेयान्मनुजेंद्राणांविस्मयःसमजायत ४ सपुत्राहिपुराकुंतीदग्धाजतु
गृहेश्रुत्वा पुनर्जातामिवचतांतेमन्यंतनराधिपाः ५ धिगकुर्वंस्तदाभीष्मंधृतराष्ट्रंचकौरवं कर्मणातिनृशंसेनपुरोचनकृते
नैव ६ वृत्तेस्वयंवरेचैवराजानःसर्वएवते यथागतंविप्रजग्मुर्विदित्वापांडवान्वृतान् ७ अथदुर्योधनोराजाविमनाभ्रातृभिः
सह अश्वत्थाम्नामातुलेनकर्णेनचकृपेणच ८ विनिवृत्तोवृतंदृष्ट्वाद्रौपद्याश्वेतवाहनं तंतुदुःशासनोव्रीडन्मंदंमंदमिवाब्रवीत्
९ यद्यसौब्राह्मणोनस्याद्विंदेतद्रौपदींनसः नहितंतत्वतोराजन्वेदकश्चिद्धनंजयं १० दैवंचपरमंमन्येपौरुषंचाप्यनर्थकं धि
गस्तुपौरुषंतात ध्रियंतेयत्रपांडवाः ११ एवंसंभाषमाणास्तेनिंदंतश्चपुरोचनं विविशुर्हास्तिनपुरंदीनाविगतचेतसः १२
त्रस्ताविगतसंकल्पादृष्ट्वापार्थान्महौजसः मुक्तान्हव्यभुजश्चैवसंयुक्तान्द्रुपदेनच १३ धृष्टद्युम्नंतुसंचिंत्यतथैवचशिखं
डिनं द्रुपदस्यात्मजांश्चान्यान्सर्वयुद्धविशारदान् १४ १५ १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ १६ वैचोर्थेकृष्णाभूषणं १७ १८ यत्नमरिधानायेमानीयतामित्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ गतश्रीःनष्टश्रीःकःभवेनऐश्वर्येणाश्रीनबुभूषेत्

विदुरस्त्वथतांश्रुत्वाद्रौपदींपांडवैर्वृतां व्रीडितांधार्तराष्ट्राणांभग्नदर्पानुपागतान् १५ ततःप्रीतमनाःक्षत्ताधृतराष्ट्रंविशांपते
उवाचदिष्ट्याकुरवोवर्द्धंतइतिविस्मितः १६ वैचित्रवीर्यस्तुनृपोनिशम्यविदुरस्यतत् अब्रवीत्परमप्रीतोदिष्ट्यादिष्ट्येतिभा
रत १७ मन्यतेसवृतंपुत्रंज्येष्ठंद्रुपदकन्यया दुर्योधनमविज्ञानात्प्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरः १८ अथत्वाज्ञापयामासद्रौपद्याभू
षणंबहु आनीयतांवैकृष्णेतिपुत्रंदुर्योधनंतदा १९ अथास्यपश्चाद्विदुरआचख्यौपांडवान्वृतान् सर्वान्कुशलिनोवी
रान्पूजितान्द्रुपदेनह २० तेषांसंबंधिनश्चान्यान्बहून्बलसमन्वितान् समागतान्पांडवैस्तैस्तस्मिन्नेवस्वयंवरे २१ धृत
राष्ट्रउवाच यथैवपांडोःपुत्रास्तुतथैवाभ्यधिकाममयथाचाभ्यधिकाबुद्धिर्ममतान्प्रतितच्छृणु २२ यत्तेकुशलिनोवीरा
मित्रवंतश्चपांडवाः तेषांसंबंधिनश्चान्येबहवश्चमहाबलाः २३ कोहिद्रुपदमासाद्यमित्रंक्षत्तःसबांधवं नबुभूषेद्भवेना
र्थीगतश्रीरपिपार्थिवः २४ वैशं तंतथाभाषमाणंतुविदुरः प्रत्यभाषत नित्यंभवतुतेबुद्धिरेवंराजंछतंसमाः २५ ततो
दुर्योधनश्चापिराधेयश्चविशांपते धृतराष्ट्रमुपागम्यवचोवृत्तामिदंतदा २६ ॥ ॥ ॥

नमवितुमिच्छेत्स्यापितुसर्वोपीच्छेत् २४ २५ २६ २६ २६ २६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२७ सम्यग्बुद्धिं तेत्वत्कृतां ... शुद्धिमितिपाठः स्वच्छः हे वरश्रेष्ठ द्वियत्तां द्वियतः मारत् २८ २९ प्राप्तकालस्य कर्मणः चिकीर्षा कर्तव्यता ३० अध्यायः अहं विवेक्तुं मतीक

सन्निधौ विदुरस्य त्वां दोषं वक्तुं न शक्नुमः विविक्तमिति वक्ष्यामः किं तवेदं चिकीर्षितं २७ सपत्नवृद्धिं यत्तात मन्यसे वृद्धिमात्मनः अ
भिष्टौषि च यत्क्षत्तुः समीपे द्विषतां वर २८ अन्यस्मिन्नृप कर्तव्ये त्वमन्यत्कुरुषेनघ तेषां बलविघातो हि कर्तव्यस्तात नित्यशः २९
ते वयं प्राप्तकालस्य चिकीर्षां मंत्रयामहे यथा नो न ग्रसेयुस्ते सपुत्रबलबांधवान् ३० इत्यादिपर्वणि धृतराष्ट्र उवाच अहमप्येवमेवैतां
मि४ श्चिकीर्षामि यथा युवां विवेक्तुं नाहमिच्छामि त्वाकारं विदुरं प्रति १ ततस्तेषां गुणानेव कीर्तयामि विशेषतः नावबुध्येत विदुरो ममाभि
प्रायमिंगितैः २ यच्च त्वं मन्यसे प्राप्तं तद्ब्रवीहि सुयोधन राधेय मन्यसे यच्च प्राप्तकालं वदाशु मे ३ दुर्योधन उवाच अद्य तान्कुशलै
र्विप्रैः सुगुप्तैराप्तकारिभिः कुंतीपुत्रान्भेदयामो माद्रीपुत्रौ च पांडवौ ४ अथवा द्रुपदो राजा महद्भिर्वित्तसंचयैः पुत्राश्चास्य प्रलो
भ्यंतामामात्याश्चैव सर्वशः ५ परित्यजेद्यथा राजा कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं अथ तत्रैव वा तेषां निवासं रोचयंतु ते ६ इहैषां दोषव
द्वासं वर्णयंतु पृथक्पृथक् ते भिद्यमानास्तत्रैव मनः कुर्वंतु पांडवाः ७ अथवा कुशलाः केचिदुपायनिपुणा नराः इतरेतर
से४ न्तः पार्थान्भेदयंत्वनुरागतः ८ ॥

तं १ इंगितैरभिप्रेतैः २ यच्च कर्तव्यं ३ आप्तकारिभिः अवंचकैः ४ ५ ६ भिद्यमानाः असन्तः पृथग्वंतः ८ ॥ ॥

मुख्यापनं तु सुखमस्त्हरणं त्यागः स॰ चवङ्कलेद्दोषेरासुकरः अथवेति तस्याः भर्तृषु वैषम्यं प्रदर्श्य पाण्डवानेव वा तस्याः भेदयं तु ततश्चतो लप्स्यामहे इति शेषः ९ १० ११।१२

सुख्यापयं तु वा तत्क्षां वङ्कलात्सुकं रहितं तत् अथवा पाण्डवा तस्यां भेदयं तु ततश्चतां ९ भीमसेनस्य वा राजन् उपायकुशलैर्नरैः
मत्युर्विधीयतां छन्नैः सहितेषां बलाधिकः १० तमाश्रत्स हि कौन्तेयः पुरा चास्मान्न मन्यते सहितो ह्यसाध्यः शूरश्चतेषां चैव प
रायणं ११ तस्मिंस्त्वभिहते राजन् हतोत्साहा हतौजसः यतिष्यन्ति राज्याय स हि तेषां व्यपाश्रयः १२ अजेयो ह्यर्जुनः संख्ये
पृष्ठगोपे वृकोदरे तमृते फाल्गुनो युद्धे राधेयस्य न पादभाक् १३ ते जानाना स्तु दौर्बल्यं भीमसेन ॰॰ मृते महत् अस्मान्बा
लवतो ज्ञात्वा न पतिष्यति दुर्बलाः १४ इहागतेषु वा तेषु निदेशवशवर्तिषु प्रवर्तिष्यामहे राजन् यथाशास्त्रं निवर्हणं १५
अथावा दर्शनीयाभिः प्रमदाभिर्विलोभ्यतां एकैकस्तत्र कौन्तेयस्ततः कृष्णा विरज्यतां १६ प्रेष्यतां चैव राधेयस्तेषामागमना
यैव तैस्तैः प्रकारैः सन्नीय पात्यतामाप्तकारिभिः १७ एतेषामप्युपायानां यस्ते निर्दोषवान्मतः तस्य प्रयोगमातिष्ठ पुरा
कालोतिवर्तते १८ यावद्ध्यकृतविश्वासा द्रुपदे पार्थिवर्षभे तावदेवा घ्यते शक्या न शक्यास्तु ततः परं १९ एषाम
ममतिस्तात निग्रहाय प्रवर्तते साध्वी वा यदि वासाध्वी किं वा राधेय मन्यसे २० इत्यादिपर्वणि ॥ ॥ ॥

रा०
३३२

नपाद्भाकुन चतुर्थांशानुल्यः १३ १४ एकैकः कौन्तेयः प्रलोभनीयः तत्र तेषु ततः प्रलोभनात् १६ संनीय एकं नीत्वा १७ १८ शक्याः घातयितुं ॥ ॰मिति शेषः १९
२० इत्यादिस्वध्याय ॥ ॥

दुर्योधन १ २ जातपक्षाः सहायवंतः तदन्ये अजातपक्षाः ३ ४ दिष्टकृतेन दैवनिर्माणेन शकिताः शक्तिमंतः जतुगृहादिभ्य आत्मानं मोचयितुं शक्ताः अन्यद्विस्पष्टार्थः

कर्ण उवाच दुर्योधन तव प्रज्ञा न सम्यगिति मे मतिः न ह्युपायेन ते शक्याः पांडवाः कुरुवर्द्धन १ पूर्वमेव हि ते सूक्ष्मैरुपायैर्यतितास्त्व
या निग्रहीतुं तदा वीर नैव शकितास्त्वया २ इहैव वर्त्तमानास्ते समीपे तव पार्थिव अजातपक्षाः शिशवः शकिता नैव बाधितुं ३ जा
तपक्षा विदेशस्था विवृद्धाः सर्वशोऽद्य ते नोपायसाध्याः कौंतेयाः ममैषा मतिरच्युत ४ न च ते व्यसनैर्योक्तुं शक्या दिष्टकृतेन च
शकिताश्चेप्सवश्चैव पितृपैतामहं पदं ५ परस्परेण भेदश्च नाधातुं तेषु शक्यते एकस्यां ये रताः पत्न्यां न भिद्यंते परस्परं ६ न चापि कृ
ष्णा शक्येत तेभ्यो भेदयितुं परैः परिद्यूनान्वृतवती किमुताद्य मृजावतः ७ ईप्सितश्च गुणः स्त्रीणामेकस्या बहुभर्तृता तं च प्रा
प्तवती कृष्णा न सा भेदयितुं क्षमा ८ आर्यवृत्तश्च पांचाल्यो न स राजा धनप्रियः न संत्यक्ष्यति कौंतेयान्राज्यदानैरपि ध्रुवं ९
तथास्य पुत्रो गुणवाननुरक्तश्च पांडवान् तस्मान्नोपायसाध्यांस्तानहं मन्ये कथंचन १० इदं त्वद्य क्षमं कर्तुमस्माकं पुरुषर्षभ
यावन्न कृतमूलास्ते पांडवेया विशांपते तावत्प्रहरणीयास्ते तुभ्यं तात रोचतां ११ अस्मत्पक्षो महान्यावत्तावत्पांचाल
को लघुः तावत्प्रहरणं तेषां क्रियतां मा विचारय १२

प ६ परिद्यूनान् शोच्यान्भिक्षाभोजित्वादिना मृजावतः सुवेषान् लघुः स्वल्पकः ७ ८ ९ १० ११ १२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०

३३३

१३ १४ १५ १६ १७ १८ आनयामसर्वगं १९ २० २१ २२ २३ २४

वाहनानिप्रभूतानिमित्राणिचकुलानिच यावन्नैतेषांगांधारेत्तावद्विक्रमपार्थिव १३ यावन्नराज्ञापांचाल्येनोद्यमेकुरुतेमनः सहपुत्रै
र्महावीर्यैस्तावद्विक्रमपार्थिव १४ यावन्नायातिवार्ष्णेयः कर्षन्यादववाहिनीं राज्यार्थेपांडवेयानांपांचाल्यसदनंप्रति १५ वसूनि
विविधान्भोगान्राज्यमेवचकेवलं नात्याज्यमस्तिकृष्णस्यपांडवार्थेकथंचन १६ विक्रमेणामहीप्राप्ताभरतेनमहात्मनां विक्रमेण
चलोकांस्त्रीन्जितवान्पाकशासनः १७ विक्रमंचप्रशंसंतिक्षत्रियस्यविशांपते स्वकोहिधर्मः शूराणांविक्रमः पार्थिवर्षभ १८
तेबलेनवयंराजन्महताचतुरंगिणा प्रमथ्यद्रुपदंशीघ्रमानयामेहपांडवान् १९ नहिसाम्नानदानेनभेदेनचपांडवाः शक्या
साधयितुंतस्माद्विक्रमेणैवतान्जहि २० तान्विक्रमेणजित्वेमामखिलांभुंक्ष्वमेदिनीं अतोनान्यंप्रपश्यामिकार्योपायंजनाधि
प २१ वैशं श्रुत्वातुराधेयवचोधृतराष्ट्रः प्रतापवान् अभिपूज्यततः पश्चादिदंवचनमब्रवीत् २२ उपपन्नंमहाप्राज्ञेकृ
तास्त्रेसूतनंदने त्वयिविक्रमसंपन्नमिदंवचन[illegible]मीदृशं २३ भूयएवतुभीष्मश्चद्रोणोविदुरएवच युवांचकुरुतंबुद्धिं
भवेद्यानः सुखोदया २४ ॥ ॥

एम०

३३३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२५ अध्यायः नरोचते १ २ ३ ४ ५ ६ ७ मधुरेणामीत्सा ८ ९ १० ११ ११ १

ततस्त्वानाय्य तान्सर्वान्मंत्रिणः सुमहायशाः धृतराष्ट्रो महाराजमंत्रयामास वै तदा २५ इत्यादिपर्वणि भीष्म उवाच नरोचते वि
ग्रहो मे पांडुपुत्रैः कथंचन यथैव धृतराष्ट्रो मे तथा पांडुरसंशयः १ गांधार्याश्च यथा पुत्रास्तथा कुंतीसुता मम यथा च मम ते रक्ष्या
धृतराष्ट्र तथा तव २ यथा च मम राज्ञस्य तथा दुर्योधनस्य ते तथा कुरूणां सर्वेषामन्येषामपि पार्थिव ३ एवं गते विग्रहं तैर्न रोचये संधाय
वीरैर्दीयतामर्द्धभूमिः तेषामपीदं प्रपितामहानां राज्यं पितुश्चैव कुरूत्तमानां ४ दुर्योधन यथा राज्यं त्वमिदं तात पश्यसि मम पै
तृकमित्येवं तेपि पश्यंति पांडवाः ५ यदि राज्यं न ते प्राप्ताः पांडवेयाः यशस्विनः कुत एव तवापीदं भारतस्यापि कस्यचित् ६ अ
धर्मेण राज्यं त्वं प्राप्तवान्भरतर्षभ तेपि राज्यमनुप्राप्ताः पूर्वमेवेति मे मतिः ७ मधुरेणैव राज्यस्य तेषामर्द्धं प्रदीयतां एतद्धि पुरु
षव्याघ्र हितं सर्वजनस्य च ८ अतोन्यथा चेत्क्रियते न हितं नो भविष्यति तवाप्यकीर्त्तिः सकला भविष्यति न संशयः ९
कीर्त्तिरक्षणमातिष्ठ कीर्त्तिर्हि परमं बलं नष्टकीर्त्तेर्मनुष्यस्य जीवितं ह्यफलं स्मृतं १० यावत्कीर्त्तिर्मनुष्यस्य न प्रणश्यति कौ
रव तावज्जीवति गांधारे नष्टकीर्त्तिस्तु नश्यति ११

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri.

आ० ३३४

१२ प्रियंतेजीवंति। सकामोनासीत्। स्वसयंनाशं १३ १४ दोषेणगुरुंगच्छतिजानाति १५ समंतत्वंसमंतकत्वं १६ १७ अधर्मेणराजनुग्रहहारिणा १८ १९ अथा

तमिमंसमुपातिष्ठधर्मेकुरुकुलोचितं अनुरूपंमहाबाहोपूर्वेषामात्मनःकुरु १२ दिष्ट्याप्रियंतेपार्थोहिदिष्ट्याजीवतिसारथ्या
दिष्ट्यापुरोचनःपापोनसकामोस्तयंगतः १३ यदाप्रभृतिदग्धास्तेकुंतिभोजसुतासुताः तदाप्रभृतिगांधारेनशक्नोम्यभिवीक्षि
तुं १४ लोकेमारारतांकंचिद्बहुलाकुंतीतथागता नचापिदोषेणतथालोकोमन्येपुरोचनं यथालंपुरुषव्याघ्रलोकोदोषे
णागच्छति १५ नहिदंजीवितंतेषांत विकिल्बिषनाशनं समंतत्वंमहाराजपांडवानांवदर्शनं १६ नचापितेषांवीराणांजीवतांकु
रुनंदन पित्र्योंशःशक्यस्त्वादातुमपिवज्रभृतास्वयं १७ तेसर्वेववस्थिताधर्मेसर्वेचैवैकचेतसः अधर्मेणनिरस्ताश्चतुल्येराज्येपवि
शेषतः १८ यदिधर्मस्त्वयाकार्योयदिकार्योयदिकार्यंप्रियंचमे क्षेमंचयदिकर्तव्यंतेषामर्द्धंप्रदीयतां १९ इत्यादिपर्वणि द्रो।
णउवाच मंत्रायसमुपानीतैर्धृतराष्ट्रहितैरपि धर्म्यमर्थ्यंयशस्यंचवाच्यमित्यनुशुश्रुमः १ ममाप्येषामतिस्तातयाभीष्म
स्यमहात्मनः संविभज्यास्तुकौंतेयाधर्मएषसनातनः २ प्रेष्यतांद्रुपदायाशुनरःकश्चित्प्रियंवदः बहुलंरत्नमादायतेषामर्थाय

यःमंत्रायहितैर्मित्रैः २० तेषांपांडवानां १ २ ३ ३ ३ ३

राम० ३३४

मिथः कृतं सांबंधिकवरपक्षीयैर्वधूलंकारादिकन्यायपक्षीयैर्वरालंकारादितस्मैदुपदापतये एतेनमिथः कृतेरवस्वशुरेणामात्रदायं गृह्णीयात्नान्यथेतिसिद्धं हृद्धिं चेति तत्संयोगात्स्माकं महत्लाभिर्जितनिधनरष्ट्रादुर्योधनश्चममतरतितत्रवक्तव्यमित्यर्थः ४ ५ योगस्यसंबंधस्य ६ संप्रयच्छतत्वदीयोमात्यादिः ७ ~तथास्माभ

मिथः कृतं चतस्मैसम्प्रदायवसुगच्छतु वृद्धिं चपरमांब्रूयात्तत्संयोगोभवंतानथा ४ संप्रीयमाणस्तांब्रूया द्राजंदुर्योधनंततः अस
कृदुपेदैवधर्मयुधिष्ठिरचभारत ५ उचितंत्वप्रियंतच्चसंयोगस्यापि वर्णयेत् पुनः पुनस्त्वकौंतेयान्माद्रीपुत्रौचसंलपन् ६ हिरण्म
यानिशुभ्राणिवस्त्राभरणानिच वचनात्तवराजेंद्रद्रौपद्याः संप्रयच्छतु ७ तथाद्रुपदपुत्राणांसर्वेषांभरतर्षभ पांडवानांचसर्वे
षांकुंत्यायुक्तानियानिच ८ एवंसांत्वसमायुक्तंद्रुपदंपांडवैः सह उक्त्वाऽनंतरंब्रूयात्तेषामा गमनंप्रति ९ अनुज्ञातेषुवी
रेषुबलंगच्छतुशोभनं दुःशासनोविकर्णश्चाप्यानेतुंपांडवानिह १० ततस्तेपांडवाः श्रेष्ठाः पूज्यमानाः सदात्वया प्रकृतीनाम
नुमतेपदंस्थास्यंतिपैतृकं ११ एतत्तवमहाराजपुत्रेषुतेषुचैवहि वृत्तमौपयिकंमन्येभीष्मेणसहभारत १२ कर्णउवाच
योजितावर्थमानाभ्यांसर्वकार्येष्वनंतरौ नमंत्रयेतांत्वच्छ्रेयः किमद्भुततरंततः १३ १३

दृश्यानिप्रयच्छेतिस्वयनुमत्य प्रत्येकद्रुपदपुत्राणामित्यादिस्पष्टार्थम् ८ ९ १० ११ औपयिकंस्वरूपकर्तव्यं १२ अनंतरौअंतरंगौभीष्मद्रोणौ १३ १३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा०
३३५

नन्वंतरंगो चेत्कथं मद्द्वेष्यो नानुमंत्रयेत् मित्रत्वाशंकांतरंगांसा ॥ विमोनंत्वंतरंगत्वविस्माह दुष्टेनेति। दुष्टेन मित्रद्रोहवता मनः संकल्पेन मद्रूपेन न प्राज्ञचुहितेषुनापि साभिहित
वद्याभासमानेन नन्वेनरात्मनानुध्यायः रूपान्मत्र सतां साधूनां स्वामिनां मंत्रं तद्द्रूपं निः अयसंकल्पाणां कथं कुर्यात् न कथमिति शठमित्रं हि पातयत्येव न हि तोयेत्सर्थः १४
ननु शठमित्रत्वत्वमप्याशं केतनथा च सर्वत्रानाश्वासप्रसंगदृत्साशंकावैरेव मेवमुत्सर्गं वृद्धि ज्ञासादि हेतुरित्याह न मित्राणीति। मित्राणि ... साधूनि स्वर्थं रूपं श्रुका

दुष्टेन मनसा यो वै प्रच्छन्नेनांतरात्मना। ब्रूयान्निःश्रेयसं नाम कथं कुर्यात्सतां मतं १४ न मित्राण्यपथं केचित्‌श्रेयसे वेतरेण वा। वि
धिः पूर्वं हि सर्वस्य दुःखं वा यदि वा सुखं १५ कृतप्रज्ञोऽकृतप्रज्ञो वालो वृद्धश्च मानवः। ससहायो सहायश्च सर्वं सर्वत्र विंदति १६ श्रूयते
हि पुराणेषु कश्चिद्‌बृवीच स्तीश्वरः। आसीद्राजगृहे राजा मागधानां महीक्षितां १७ स हीनः करणैः सर्वैरुच्छ्रासपरमो नृपः। अमात्य
संस्थः सर्वेषु कार्येष्वेवाभवत्तदा १८ तस्यामात्यो महाकर्णी र्वभूवैकेश्वरस्तदा। स लब्धवलमात्मानं मन्यमानो वमन्यत १९

यसंकरेष्वश्रेयसे इतरापत्वा शायवान प्रभवंतीति हियस्मात्तविधिः पूर्वपुण्यपापोपेकहेतुकः सर्वं सुखादिकं १५ एतदेव स्वरूपयन्निकृतेनेति। सर्वं दैवोपनीतं सर्वत्र देश काले
च १६ अत्राख्यायिकामाह श्रूयत इति। ईश्वरः समर्थः राजगृहे नाम के नगरे १७ करणैश्चक्षुरादिभिर्हीनो विकलः उच्छ्वासएव परमो जीवनीतिज्ञानहेतुर्यस्य सः रा०
अमात्यसंस्थः अमात्याधीनः १८ अवमन्यते राजानमिति शेषः १९ ॥ ३३५

२० २१ न शशाक हर्तुमिति शेषः २२ आत्मापि कान्तात्पर्येमाह किमिति। तस्य ग्रं अब्रुवीच स्वसाधुरुषैरिंद्रतात तन्नरैर्दुर्लंघं निहितविधिमाश्रवनतु फलसंपादिता किमन्यदृह

सागरपैउपभोग्यानि स्त्रियो रत्नानि च आरिदम सर्वशो भूरि ऐश्वर्यं च लप्स्यसे नराः २० नराद्राप्यचलुब्धस्य लाभाह्योनोप्यवर्द्धत तथा हि सर्वेमा
द्रायराज्यमस्य जिहीर्षति २१ हीनस्य करणैः सर्वैर्दुष्कृतपरमस्य च यतमानोपि नत्राप्तं नष्टशाकेति नः श्रुतं २२ किमन्यद्धि हितं नृ
नतस्य साधुरुषैरिंद्रता यदि ते विहितै राज्यं भविष्यति विशांपते २३ मिषतः सर्वलोकस्य स्थास्यते त्वपि तद्ध्रुवं अतोन्यथा चेद्धि हि
तयतमानो न लप्स्यसे २४ एवं विद्वन्नुपादत्स्व मंत्रिणां साधुसाधुतं दुष्टानां चैव वोद्धव्यमदुष्टानां च भाषितं २५ द्रोण उवाच।
विद्यते भावदोषेणाय यद्यं मिदमुच्यते दुष्यंतं वहेनोत्वद्दोषमात्स्यापयस्युत २६ हितं तु परमं कर्णब्रवीमि कुलवर्द्धनं अथ त्वम
न्यसे दुष्टं ब्रूहि यत्परमं हितं २७ अतोन्यथा चेत्क्रियते यद्ब्रवीमि परं हितं कुरवो वै विनंक्ष्यंति न चिरेणैव मे मतिः २८ इत्यादिपर्व
णि विदुर उवाच राजन्निःसंशयं श्रेयो वाच्यस्त्वमसि बांधवैः न त्वशुश्रूषमाणेषु वाक्यं संप्रतितिष्ठति १ प्रियं हितं च तद्वाक्यमुक्त
वान्कुरुसत्तमः भीष्मः शांतनवो राजन्प्रतिगृह्णासि तत्र च २ तथा द्रोणेन बहुधा भाषितं हितमुत्तमं तच्च राजासुतः कर्णो मन्यते न
हितं तव ३

श्चात्मरायणामास्ति न किमपीति भावः प्रकृतेयोजयतियदीतिः २३ २४ २५ नेतनवमंतं विद्धि भावदोषेण २६ २७ अहं यद्ब्रवीमि स्वतोन्यथा २८ अध्यायः राजन

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
३३६

अस्मांभीष्मद्रोणाभ्यांपंचभ्यंतमिदं ४ ५ अनवैरौश्रेष्ठौ ६ अनयोःएतोभ्यांकर्त्तरिषष्ठी ७ ८ ९ यश्चसंश्रितंतअन्यतरस्मैचहितं १० ११ तेषुपाडवेषु १२

चिंतयंश्चनपश्यामिराजंस्तवसुतंत्तमं आभ्यांपुरुषसिंहाभ्यांपोवास्मात्प्रज्ञयाधिकः ४ इमौहिवृद्धौवयसाप्रज्ञयाच्श्रुतेनच समौच
त्वपिराजेंद्रतथापांडुसुतेषुच ५ धर्मेणानुपमौराजन्सत्तापांचभारत एमाराद्शरथेश्चैवगयौचैवनसंशयः ६ नचोक्तवंतावश्रेयः
पुरस्ताद्पिकिंचन नचाप्ययकृतंतकिंचिदनयोर्लक्ष्यतेत्वयि ७ तावुभौपुरुषव्याघ्रावनागसिनरपत्वयि नमंत्रयेतांत्वछ्रेयः कथंस
सपराक्रमौ ८ प्रज्ञावंतौनरश्रेष्ठावस्मिंलोकेनराधिप त्वन्निमितमतोनेमौकिंचिज्जिह्मंवदिष्यतः ९ इतिमेनैष्ठिकीबुद्धिर्वर्त्तते
कुरुनंदन नचार्थहेतोर्धर्मज्ञौरक्ष्यतःपक्षसंश्रितं १० तेषुचेरहितंकिंचिन्मंत्रयेयुरतद्विदः मंत्रिणास्तेनचश्रेयः प्रपश्यंतिविशे
षतः १२ अथतेत्वद्यंराजविशेषसंस्थुवर्त्तते अंतरस्थंविवृण्वानाः श्रेयःकुर्युर्नतेध्रुवं १३ ॥ ॥

एम०

तेतवमंत्रिणः तवअंतरस्थंविशेषविवृण्वानाः तेध्रुवंशास्त्रंतहितंकुर्युः।तवैवैषम्यदोषमेवैतेप्रकाशयिष्यंतीत्यर्थः १३ १३ ३३६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एतदर्थं पांडवानां श्रेयोर्थं विदुरं निसृष्टं विकृतं निति पापं प्रहर्तुं । एवं पांडवानां श्रेयो भवतीति एवं रूपः हि राईंनतत्र तस्यैव प्रतीतिं प्रमाणयति १४ यच्चेति अशक्यतां निवपुरस्तात्पश्चा

एतदर्थमिमौ राजन्नसहात्मानौ महाद्युती नोचतुर्विकृतं किंचिन्न हो एतत्तवनिश्चयः १४ यच्चाप्यशक्यतां तेषामाहतुः पुरुषर्षभौ तत्त
था पुरुषव्याघ्रतवतन्दृढमस्तु ते १५ कथं हि पांडवः श्रीमान्सव्यसाची धनंजयः शक्यो विजेतुं संग्रामे राजन्मघवतापि हि १६ भीमसेनो
महावाहुर्नागायुतबलो महान् कथंस्म युधि शक्येत विजेतुममरैरपि १७ तथैव कृतिनौ युद्धे यमौ यमसुताविव कथंचिन्न तु शक्यौ तौ रा
णे जीवितुमिच्छता १८ यस्मिन्धृतिरनुक्रोशः क्षमा सत्यं पराक्रमः नित्यानि पांडवे ज्येष्ठे सजीयेत रणे कथं १९ येषां पक्षधरो रा
मो येषां मंत्री जनार्दनः किं नु तैरजितं संख्ये येषां पक्षे च सात्यकिः २० द्रुपदः श्वशुरो येषां येषां श्यालाश्च पार्षताः धृष्टद्युम्नमुखा
वीरा भ्रातरो द्रुपदात्मजाः २१ सोऽशक्यतां च विज्ञाय तेषामग्रे च भारत दायाद्यतां च धर्मेण सम्यक्तेषु समाचर २२ इदं नि
र्दिष्टमयशः पुरोचनकृतं महत् तेषामनुग्रहेणाद्य राजन्प्रक्षालयात्मनः २३ तेषामनुग्रहश्चायं सर्वेषां चैव नः कुले जीवितं च प
रं श्रेयः क्षत्रस्य च विवर्द्धनं २४ ॥

हतुरितिसंबंधः तद्दृढमस्तु ते न तत्त्वेनम्यः पांडवेभ्योऽनेन तत्त्वमदृढमस्तु कुद्धाः पांडवाः सर्वसेनानुद्यान्मा हिंस्युरिति भावः १५ १८ २१ अथेपेत्य पितुरेव पांडोः राज्यभागित्वका
लेऽदायाद्यतां पितृधनभाजनार्हतां २४

२५ २६ २७ बलवत्त अत्यंतं २८ २९ ३० अध्यायः भीष्मः १ २ ३ ४ ५ ६

दुपदेपिमहाबाजाकृतवैरश्चनः पुरा तस्यसंग्रहणंराजन्स्वपक्षस्यविवर्द्धनं २५ बलवंतश्चदाशार्हावहवश्चविशांपते यतः
कृष्णस्ततः सर्वेयतः कृष्णस्ततोजयः २६ यच्चसाम्नैवशक्यंतकार्यंसाधयितुंनृप कोदैवशप्तस्तत्कार्यंविग्रहेणसमाचरेत् २७
श्रुत्वाचजीवतः पार्थान्पौरजानपदाजनाः बलवद्दर्शनेगृध्नास्तेषांराजन्प्रियंकुरु २८ दुर्योधनश्चकर्णश्चशकुनिश्चापिसौबलः
अधर्मयुक्ताः दुःप्रज्ञाबालामैषांवचः कृथाः २९ उक्तमेतत्पुराराजन्मयागुणवतस्तव दुर्योधनापराधेनप्रजेयंवैविनंक्ष्यति ३०
इत्यादिपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच भीष्मः शांतनवोविद्वान्द्रोणश्चभगवानृषिः हितंचपरमंवाक्यंत्वंचसत्यंब्रवीषिमां १ यथैवपां
डोस्तेवीराः कुंतीपुत्रामहारथाः तथैवधर्मतः सर्वेममपुत्रानसंशयः २ यथैवममपुत्राणामिदंराज्यंविधीयते तथैवपांडुपु
त्राणामिदंराज्यंनसंशयः ३ क्षत्तरानयगच्छैतान्सहमात्रासुसत्कृतान् तयाचदेवरूपिण्यापाकृष्णयासहभारत ४ दिष्ट्याजीव
तिपार्थोदिष्ट्याजीवतिसापृथा दिष्ट्याद्रुपदकन्यांचलब्धवंतोमहारथाः ५ दिष्ट्यावर्द्धामहेसर्वेदिष्ट्याशांतः पुरोचनः दि
ष्ट्याममपरंदुःखमपनीतंमहाद्युते ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पे१

८ २ न्याय्यं तेऽपेक्षानुक्रमेण संयुक्तं आलिंगननमस्कारादिना मिलितं ९ १० ११ १२ १४ १५ १६ १७ १८

वैशंपायन उवाच ततो जगाम विदुरो धृतराष्ट्रस्य शासनात् सकाशं यज्ञसेनस्य पांडवानां च भारत ८ समुपादाय रत्नानि वसूनि वि
विधानि च द्रौपद्याः पांडवानां च यज्ञसेनस्य चैव ह २ तत्र गत्वा स धर्मज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः द्रुपदं न्यायतो राजन् संयुक्तमुपतस्थिवा
न् ९ सचापि प्रतिजग्राह धर्मेण विदुरं ततः चक्रतुश्च यथान्यायं कुशलप्रश्नसंविदं १० ददर्श पांडवांस्तत्र वासुदेवं च भारत स्नेहात्प
रिष्वज्य स तान्पप्रच्छानामयं ततः ११ तैश्चाप्यमितबुद्धिः स पूजितो हि यथाक्रमं वचनाद्धृतराष्ट्रस्य स्नेहयुक्तं पुनः पुनः १२ पप्रच्छा
नामयं राजंस्ततस्तान्पांडुनंदनान् प्रददौ चापि रत्नानि विविधानि वसूनि च १३ पांडवानां च कुंत्याश्च द्रौपद्याश्च विशांपते द्रुप
दस्य च सुपुत्राणां यथादत्तानि कौरवैः १४ प्रोवाच चामितमतिः प्रश्रितं विनयान्वितः द्रुपदं पांडुपुत्राणां संनिधौ केशवस्य च
१५ विदुर उवाच राजञ्छृणु सहामात्यः सपुत्रश्च वचो मम धृतराष्ट्रः सपुत्रस्त्वां सहामात्यः सबांधवः १६ अब्रवीत्कुशलं राजा
न्प्रीयमाणः पुनः पुनः प्रीतिमांस्ते दृढं चापि संबंधेन नराधिप १७ तथा भीष्मः शांतनवः कौरवैः सह सर्वशः कुशलं त्वां म
हाप्राज्ञः सर्वतः परिपृच्छति १८ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१९ मन्यतेत्मानंनेत्थात्मानमितिछेदः २० २१ २५ निस्स्वेषुष्वनुज्ञातेषु २६ अध्यायः एवं १ २ ३ ३ २ ३

भारद्वाजोमहाप्राज्ञोद्रोणः प्रियसखस्तव समाश्लेषमुपेत्यत्वां कुशलंपरिपृच्छति १९ धृतराष्ट्रश्चवंयांचाल्यत्वयासंबंधमीपिवान् कृता
र्थंमन्यतेत्मानंतथासर्वेपिकौरवाः २० नतथाराज्यसंप्राप्तिस्तेषांप्रीतिकरीमता यथासंबंधकंप्राप्यपज्ञसेनत्वयासह २१ एतद्वि
दित्वातुभवान्प्रस्थापयतुपांडवान् दृष्टुंहिपांडुपुत्रांश्चत्वरंतिकुरवोभृशं विप्रोषिताद्दीर्घकालमेतेचापिनरर्षभाः उत्सुकानगरंद्र
ष्टुंभविष्यंतितथाध्रुवं २३ कृष्णामपिचपांचालींसर्वाः कुरुवरस्त्रियः द्रष्टुकामाः प्रतीक्षंतेपुरंचविषयाश्चनः २४ सभवान्
पांडुपुत्राणामाज्ञापयतुमाचिरं गमनंसहदाराणामितस्त्वमतंमम २५ निसृष्टेषुत्वयाराजन् पांडवेषुमहात्मसु ततोहंप्रेषयि
ष्यामिधृतराष्ट्रस्यशीघ्रगान् २६ आगमिष्यंतिकौंतेयाः कुंतीचसहकृष्णया इत्यादिपर्वणि द्रुपदउवाच एवमेतन्महाप्रा
ज्ञयथात्थविदुराद्यमां ममापिपरमोहर्षः संबंधेस्मिन्कृतेप्रभो १ गमनंचापियुक्तंस्यादृढमेषांमहात्मनां नतुतावन्मयायु
क्तमेतद्वक्तुंस्वयंगिरा २ यदातुमन्यतेवीरः कुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः भीमसेनार्जुनौचैवयमौचपुरुषर्षभौ ३ ३ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० सविहारंसलीलं ११ प्रतिमहायमसुक्रमनाय १२ १३ १४ कौतूहलेनदर्शनेच्छया १५ १५

रामकृष्णौचधर्मज्ञौतदागच्छतुपांडवाः एतौहिपुरुषव्याघ्रौवेषांप्रियहितेरतौ ४ युधिष्ठिरउवाच एवंनोवयंराजंस्त्वपिसर्वेमहानु
गाः यथावक्ष्यसिनः प्रीत्यातत्करिष्यामहेवयं ५ वैशं ततोब्रवीद्वासुदेवोगमनंरोचतेमम यथावामन्यतेराजाद्रुपदः सर्वधर्मवि
त् ६ द्रुपदउवाच यथैव[illegible]मन्यतेवीरोदाशार्हः पुरुषोत्तमः प्राप्तकालंमहाबाहुः साबुद्धिर्निश्चितामम ७ यथैवहिम
हाभागाः कौंतेयाममसांप्रतं तथैववासुदेवस्यपांडुपुत्रानसंशयः ८ नतद्ध्यायतिकौंतेयः पांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः यथैषांपुरु
षव्याघ्रः श्रेयोध्यायतिकेशवः ९ वैशं ततस्तेसमनुज्ञाताद्रुपदेनमहात्मना पांडवाश्चैवकृष्णश्चविदुरश्चमहीपते १० आ
दायद्रौपदींकृष्णांकुंतींचैवयशस्विनीं सविहारंसुखंजग्मुर्नगरंनागसाह्वयं ११ श्रुत्वाचाप्यागतान्वीरान्धृतराष्ट्रोजनेश्वरः प्रति
ग्रहायपांडूनांप्रेषयामासकौरवान् १२ विकर्णंचमहेष्वासंचित्रसेनंचभारत द्रोणंचपरमेष्वासंगौतमंकृपमेवच १३ तैस्तैः
परिवृतावीराः शोभमानामहाबलाः नगरंहास्तिनपुरंशनैः प्रविविशुस्तदा १४ कौतूहलेननगरंदीप्यमानमिवाभवत्
तत्रतेपुरुषव्याघ्राः शोकदुःखविनाशनाः १५ १५ श्रीरामरामरामरामरामरामरा

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१६ १७ १८ किंनुनः प्रियंनकृतं अपितु सर्वं कृतमेव किंतु इति पादरतु शब्दो वाक्यालंकारे एवं नः शब्दार्थः किंपुनर्नः कृतं अपितु सर्वं कृतमेवेति पूर्वंवदर्थः १९ २० २१ नगरे

ततउच्चावचावाचः पौरैः प्रियचिकीर्षुभिः उदीरिता अश्रूयंत तेपांडवान् स्पृशंगमाः १६ अयंस पुरुषव्याघ्रः पुनरायाति धर्मवित् योनः
स्वानिवरक्षापारान् धर्मेणाभिरक्ष्यति १७ अद्यपांडुर्महाराजोवनादिवजनप्रियः आगतः प्रियमस्माकं चिकीर्षुर्नात्रसंशयः १८ किं
नुनाथकृतं तात सर्वेषां नः परंप्रियं यन्नः कुंतीसुतावीरानगरं पुनरागताः १९ यदिदत्तं यदिष्टं च विद्यते यदि नस्तपः तेन तिष्ठंतु नग
रेपांडवाः शरदांशतं २० ततस्ते धृतराष्ट्रस्य भीष्मस्य च महात्मनः अन्येषां च तदर्हाणां चक्रुः पादाभिवंदनं २१ कृत्वा तु कुशलप्र
श्नं स सर्वेण नगरेण च न्यविशंतार्थवेश्मानि धृतराष्ट्रस्य शासनात् २२ विश्रांतास्ते महात्मानः कंचित्कालं महाबलाः आहूता धृत
राष्ट्रेण राज्ञा शांतनवेन च २३ धृतराष्ट्र उवाच भ्रातृभिः सह कौंतेय निबोध गदतो मम पुनर्नो विग्रहो माभूत् खांडवप्रस्थमाविश
२४ न च वो वसतां तत्र कश्चिच्छक्तः प्रबाधितुं संरक्ष्यमाणान् पार्थेन त्रिदशानिव वज्रिणा अर्द्धंराज्यस्य संप्राप्य खांडवप्रस्थमावि
श वैशंपायन उवाच प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं नृपं सर्वे प्रणम्य च प्रतस्थिरे ततो घोरं वनं तन्मनुजर्षभाः २६ ॥ ॥

तासह कुशलप्रश्नं कृत्वा नगरेणाविकृतं कुशलप्रश्नाः २२ २३ २४ पार्थेन अर्जुनेन २५ घोरं वनमिति भूमेः रहसस्यशून्यो देशः पांडवेभ्यो दत्तः इति ज्ञायते २६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२७ तेद्वैतत्तद्घोरं वनं सत् स्वर्गवत्मंडयांचक्रिरे २८ तेद्रवाहनगरं मापयामासुरित्यादिना २९ ३० भोगवतीमिवेति प्रथमार्थे द्वितीयाईमिति निपातने भोगवती भोगवतीयथे
सर्पैरक्षितमप्रमाद्यादेवा ३१ निर्विद्धैः अच्छिद्रैः अभेद्यैर्वा ३२ शक्तिभिर्हस्तक्षेप्याभिर्लोहमयीभिः ३३ तीक्ष्णाग्रैरंकुशाग्रैः शतघ्न्यस्ताभिः आग्नेयोषधवले

अर्द्धराष्ट्रस्य संप्राप्य खांडवप्रस्थमाविशन् ततस्ते पांडवास्तत्र गत्वा कृष्णपुरोगमाः २७ मंडयांचक्रिरे तद्वै पुरं स्वर्गवदच्युताः ततः पुण्ये
शिवे देशे शांतिं कृत्वा महारथाः २८ नगरं मापयामासुर्द्वैपायनपुरोगमाः सागरप्रतिरूपाभिः परिखाभिरलंकृतं २९ प्राकारेण च संपन्नं दि
वमावृत्य तिष्ठता पांडुराभ्रप्रकाशेन हिमरश्मिनिभेन च ३० शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवतीमिव द्विपक्षगरुडप्रख्यैर्द्वारैः सौधैश्च शोभि
तं ३१ गुप्तमभ्रचयप्रख्यैर्गोपुरैर्मंदरोपमैः विविधैरतिनिर्विद्धैः शस्त्रोपेतैः सुसंवृतैः शक्तिभिश्चावृतं तद्धि द्विजिह्वैरिव पन्नगैः तल्पै
श्चाभ्यासिकैर्युक्तं शुशुभे योधरक्षितं ३३ तीक्ष्णांकुशशतघ्नीभिर्यंत्रजालैश्च शोभितं आयसैश्च महाचक्रैः शुशुभे तत्पुरोत्तमं
३४ सुविभक्तमहारथ्यं देवताबाधवर्जितं विरोचमानं विविधैः पांडुरैर्भवनोत्तमैः ३५ तत्त्रिविष्टपसंकाशमिंद्रप्रस्थं व्यरोचत
मेघवृंदमिवाकाशे विद्धं विद्युत्समावृतं ३६

नउत्क्षिप्तेन हस्तसिंदे नयाः स्थगयत्शतं सहस्रं वा मनुष्याहीन ध्नंतिताभिः शतघ्नीभिर्दुर्गाहत्यभिः ३४ ३५ विद्धं मिथः श्लिष्टं ३६ ॥ ३६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प१
स्येवोपमंगृहोपमं ३७ ३९ ४१ ४२ ४३ ४४ अजगतिपर्वतैः नृपलीलापात्रौघैः कृत्रिमैः पर्वतैः अजस्त्राणेगहीरेब्रह्मविल्वस्मरहेरन्येपगतिः स्त्रीमार्गदृश्यो दान्तेपाञ्छकायपो

न१ ज१
तत्ररम्येशिवेदेशेकौरवस्यनिवेशनं शुशुभेधैंसंपूर्णंधनाध्यक्षस्येवोपमं ३७ तत्रागछन्द्विजाग्र्यान्सर्वेवेदविदांवराः नित्यंसंयेयचयंतिस्मस
वैभाषाविदस्तथा ३८ वणिजश्चाययुस्तत्रनानादिग्भ्योधनार्थिनः सर्वशिल्पविदस्तत्रवासायाभ्यागमंस्तदा ३९ उद्यानानिचरा
म्याणिनगरस्यसमंततः आम्रैराम्रातकैर्नीपैरशोकैश्चंपकैस्तथा ४० पुन्नागैर्नागपुष्पैश्चलकुचैः पनसैस्तथा शालतालत तमा
लैश्चवकुलैश्चसकेतकैः ४१ मनोहरैः सुपुष्पैश्चफलभारावनामितैः प्राचीनामलकैर्लोध्रैरंकोलैश्चसुपुष्पितैः ४२ जंबूभिः
पाटलाभिश्चकुब्जकैरतिमुक्तकैः करवीरैः पारिजातैरन्यैश्चविविधैर्द्रुमैः ४३ नित्यपुष्पफलोपेतैर्नानाद्विजगणायुतैः मत्तबर्हि
णसंघुष्टंकोकिलैश्चसदामदैः ४४ गृहैरादर्शविमलैर्विविधैश्चलतागृहैः मनोहरैश्चित्रगृहैस्तथाजगतिपर्वतैः ४५ वापीभि
र्विविधाभिश्चपूर्णाभिः परमांभसा सरोभिरतिरम्यैश्चपद्मोत्पलसुगंधिभिः ४६ हंसकारंडवयुतैश्चक्रवाकोपशोभितैः रम्याश्चवि
विधास्तत्रपुष्करिण्योवनावृताः न[illegible]ग्गाविचरम्याणिरुहंतिसुबहूनिच ४७ ॥ ॥

रितिमेदिनी ४५ ४६ वनावृताः वनैः आरामैः आवृताः जलपूर्णा वा ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुरोपजनैरुपेतं ४८ राज्ञा धृतराष्ट्रेण धर्मस्य युधिष्ठिरस्य परीतेन प्रायेण ४९ ५० ५१ इति नैलकंठीये भारतभावदीपे आदिपर्वणि युधिष्ठिरराज्यलाभांतग्रंथार्थप्रकाशः

तेषां पुरापजनोपेतं राष्ट्रमाविशतां महत् पांडवानां महाराज शश्वत्प्रीतिरवर्द्धत ४ तत्र भीष्मेण राज्ञा च धर्मप्रणयने कृते पांडवाः समप
द्यंत खांडवप्रस्थवासिनः ४९ पंचभिस्तैर्महेष्वासैरिंद्रकल्पैः समन्वितं शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवती यथा ५० तान्निवेश्य ततो
वीरो रामेण सह केशवः ययौ द्वारवतीं राजन् पांडवानुमते तदा ५१ इत्यादिपर्वणि २०१ राज्यलाभः जनमेजय उवाच एवं संप्राप्य
राज्यं तदिंद्रप्रस्थे तपोधन अत ऊर्द्ध्वं महात्मानः किमकुर्वत पांडवाः १ सर्व एव महासत्वा मम पूर्वपितामहाः द्रौपदी धर्मपत्नी च क
थं तानन्ववर्त्तत २ कथं च पंच कृष्णायामेकस्यां ते नराधिपाः वर्त्तमाना महाभागा नाभिद्यंत परस्परं ३ श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्वं विस्तरेण
तपोधन तेषां चेष्टितमन्योन्यं युक्तानां कृष्णया सह ४ वैशं धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाताः कृष्णया सह पांडवाः रेमिरे खांडवप्रस्थे प्राप्तराज्या
ः परंतपाः ५ प्राप्य राज्यं महातेजाः सत्यसंधो युधिष्ठिरः पालयामास धर्मेण पृथिवीं भ्रातृभिः सह ६ जितारयो महाप्राज्ञाः सत्य
धर्मपरायणाः मुदं परमिकां प्राप्तास्तत्रोषुः पांडुनंदनाः ७

एवं १ २ ३ ४ ५ ६ तत्रोषुः तत्र इंद्रप्रस्थे ऊषुर्वासं कृतवंतः ७ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आसांचक्रुः स्थिरासनावनद्धुः पार्थिवेषु राजसंबंधिषु आसनेषु अधिकारविशेषेषु ८ १२ १३ सुसंवीता सम्यक्कृतावगुंठना: १४ १९ १९ १९ १९

कुर्वाणाः पौरकार्याणि सर्वाणि पुरुषर्षभाः आसांचक्रुर्महार्हेषु पार्थिवेष्वासनेषु च ८ अथतेषूपविष्टेषु सर्वेष्वेव महात्मसु नारदस्त्वथदे
वर्षिराजगामयदृच्छया आसनंरुचिरंतस्मैप्रददौस्वंयुधिष्ठिरः ९ देवर्षेरुपविष्टस्यस्वयमर्घ्यंयथाविधि प्रादाद्युधिष्ठिरोधीमान्राज्यंतस्मै
न्यवेदयत् १० प्रतिगृह्यतुतांपूजामृषिः प्रीतमनास्तदा आशीर्भिर्वर्द्धयित्वाचतमुवाचास्यतामिति ११ निषसादाभ्यनुज्ञातस्ततो।
राजायुधिष्ठिरः प्रेषयामासकृष्णायैभगवंतमुपस्थितं १२ श्रुत्वैवद्रौपदीचापिशुचिर्भूत्वासमाहिता जगामतत्रयत्रास्तेनारदः पा
ंडवैः सह १३ तस्याभिवाद्यचरणौदेवर्षेर्धर्मचारिणी कृतांजलिः सुसंवीतास्थिताथद्रुपदात्मजा १४ तस्याश्चापिसधर्मात्मास
त्यवागृषिसत्तमः आशिषोविविधाः प्रोच्यराजपुत्र्यास्तुनारदः १५ गम्यतामितिहोवाचभगवांस्तामनिंदितां गतायामथकृष्णायांयु
धिष्ठिरपुरोगमान् विविक्तेपांडवान्सर्वानुवाचभगवानृषिः १६ नारदउवाच पांचालीभवतामेकाधर्मपत्नीयशस्विनी यथावोनात्र
भेदःस्यात्तथानीतिर्विधीयतां १७ सुंदोपसुंदौहिपुराभ्रातरौसहितावुभौ आस्तामवध्यावन्येषांत्रिषुलोकेषुविश्रुतौ १८ ए
कराज्यावेकगृहावेकशय्यासनाशनौ। तिलोत्तमायास्तौहेतोरन्योन्यमभिजघ्नतुः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अन्योन्यप्रीतिभावकं।परस्परप्रीत्याभावोवृद्धिर्यस्यतत्तथा २० अग्रतांरत्नवंतौ २१ कस्यदेवस्यकन्या २२ २३ अध्यायः शृणु १२ ३ निरंतरंमतिभेदंविना ४५६ ७८

रक्षनांसोद्भदंतस्मादन्योन्यप्रीतिभावकं यथावोनाचभेदस्यात्तत्कुरुष्वयुधिष्ठिर २० युधिष्ठिरउवाच सुंदोपसुंदावसुरौकस्यपुत्रौमहामुने
उत्पन्नश्चकथंभेदः कथंचान्योन्यमघ्नतां २१ अप्सरादेवकन्यावाकस्यचैषातिलोत्तमा यस्याःकामेनसंमत्तौजघ्नतुस्तौपरस्परं २२
एतत्सर्वंयथावृत्तंविस्तरेणतपोधन श्रोतुमिच्छामहेब्रह्मन्परंकौतूहलंहिनः २३ इत्यादिपर्वणि २०१ नारदउवाच शृणु
मेविस्तरेणममितिहासंपुरातनं भ्रातृभिःसहितःपार्थयथावृत्तंयुधिष्ठिर १ महासुरस्यान्ववायेहिरण्यकशिपोःपुरा निकुंभोना
मदैत्येंद्रस्तेजस्वीबलवानभूत् २ तस्यपुत्रौमहावीर्यौजातौभीमपराक्रमौ सुंदोपसुंदौदैत्येंद्रौदारुणौक्रूरमानसौ ३ तावेकनिश्च
यौदैत्यावेककार्यार्थसंमतौ निरंतरमवर्तेतांसमदुःखसुखावुभौ ४ विनान्योन्यंनभुंजातेविनान्योन्यंनजल्पतुः अन्योन्यस्यप्रि
यकरावन्योन्यस्यप्रियंवदौ ५ एकशीलसमाचारौद्विधैवैकोभवत्कृतः तौविवृद्धौमहावीर्यौकार्येष्वप्येकनिश्चयौ ६ त्रैलोक्य
विजयार्थायसमाधायैकनिश्चयं दीक्षांकृत्वागतौविंध्यंतावुग्रंतेपतुस्तपः ७ तौतुदीर्घेणकालेनतपोयुक्तौबभूवतुः क्षुत्पिपा
सापरिश्रान्तौजटावल्कलधारिणौ ८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रा०
३४२

९ १० ११ १२ १३ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २१

शि१

मलोपचितसर्वांगौ वायुभक्षौ बभूवतुः आत्ममांसानि जुह्वंतौ पादांगुष्ठाग्रधिष्ठितौ ऊर्द्ध्वबाहू चानिमिषौ दीर्घकालं धृतव्रतौ ९ तयो
स्तपः प्रभावेणादीर्घकालं प्रतापितः धूमं प्रमुमुचे विंध्यस्तदद्भुतमिवाभवत् १० ततो देवा भयं जग्मुरुग्रं दृष्ट्वा तयोस्तपः तपोविघातार्थम
थो देवा विघ्नानि चक्रिरे ११ रत्नैः प्रलोभयामासुः स्त्रीभिश्चाभौ पुनः पुनः न चैतौ चक्रतुर्भंगं व्रतस्य सुमहाव्रतौ १२ अथ मायां पुनर्दे
वास्तयोश्चक्रुर्महात्मनोः भगिन्यो मातरो भार्या [illegible] स्तयोश्चात्मजनस्तथा १३ प्रपात्यमाना विस्रस्ताः शूलहस्तेन रक्षसा अस्ताभर
णकेशान्ता अस्ताभरणवाससः १४ अभिभाष्य ततः सर्वास्त्राहीति विचुक्रुशुः न चैतौ चक्रतुर्भंगं व्रतस्य सुमहाव्रतौ १५ यदा क्षोभं
प नोपयाति नार्त्तिमन्यतरस्तयोः ततः स्त्रियस्ता भूतं च सर्वमंतरधीयत १६ ततः पितामहः साक्षादभिगम्य महावरौ वरेणाच्छंदयामास
सर्वलोकहितः प्रभुः १८ ततः सुंदोपसुंदौ तौ भ्रातरौ दृढविक्रमौ दृष्ट्वा पितामहं देवं तस्थतुः प्रांजली तदा १९ ऊचतुश्च प्रभुं
देवं ततस्तौ सहितौ तदा आवयोस्तपसानेन यदि प्रीतः पितामह २० मायाविदावस्त्रविदौ बलिनौ कामरूपिणौ उभावप्यमरौ
स्याव प्रसन्नो यदि नौ प्रभु २१

एम०
३४२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येनामरत्वमुल्लंभवेत्ताहशविधानंहशीतंज्ञापयत २२ प्रभविष्याव:प्रभुत्वमैश्वर्यंकरिष्याव: यत्कामोपहारमेतत्समापोनरेवलभतेनामृरिस्पर्धे: २३ ४ यथावद्भाय

ब्रह्मोवाच ऋतेमरत्वंयुवयो: सर्वमुक्तंभविष्यति अन्यद्वृणीतंमृत्योश्चविधानममरै: समं २२ प्रभविष्यावइतियन्महदभ्युद
तंतयः युवयोर्हेतुनानेननामरत्वंविधीयते २३ त्रैलोक्यविजयार्थायभवद्भ्यामास्थितंतपः हेतुनानेनदैत्येंद्रौनवांकामंकरोम्यहं
२४ सुंदोपसुंदावूचतुः त्रिषुलोकेषुयद्भूतंकिंचित्स्थावरजंगमं सर्वस्मान्नोभयंनस्यादृतेन्योन्यंपितामह २५ पितामहउवाच ये
त्प्रार्थितंयथोक्तंचकाममेतंददामिवां मृत्योर्विधानमेतच्चयथावद्वांभविष्यति २६ नारदउवाच ततः पितामहोदत्वावरमेतत्तदातौ
यो: निवर्त्यतपस्तौचब्रह्मलोकंजगामह २७ लब्ध्वावराणिदैत्येंद्रावथतौभ्रातरावुभौ अवध्यौसर्वलोकस्यस्वमेवभवनंगतौ
२८ तौतुलब्धवरौदृष्ट्वाकृतकामौमनस्विनौ सर्वः सुहृज्जनस्ताभ्यांप्रहर्षमुपजग्मिवान् २९ ततस्तौतुजटाभित्वामौलिनौसं
बभूवतुः महार्हाभरणोपेतौविरजोंबरधारिणौ ३० अकालकौमुदींचैवचक्रतुःसार्वकालिकीं नित्यप्रमुदितःसर्वस्तयोश्चै
वसुहृज्जनः ३१ भक्ष्यतांभुज्यतांनित्यंदीयतांरम्यतामिति गीयतांपीयतांचेतिशब्दश्चासीद्गृहेगृहे ३२ ३२

हा २

यावदेव २१ २६ मौलिनौकिरीटवंतौमौलि: किरीटेधम्मिल्लेइतिमेदिनी। वीरवादिनीव्रीरवादिरत्नादिति: ३१ ३२ ३२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तल्लनादितैः करनलध्वनिभिः वाद्यघोषैर्वा ३३ समाः वह्निवर्षाणि एकंदिनमिवाभूत् ३४ स्वध्यायः उत्सवे १ मघास्वगमनार्थे निषिद्धेपि नक्षत्रे त्रैस्वासुरत्वात्पयातुः

स्का० ३५३

तत्रतत्रमहानादैरुत्सवतल्लनादितैः हृष्टप्रमुदितैःसर्वैर्देवानामभवत्पुरं ३३ तैस्तैर्विहारैर्बहुभिर्देवानांकामरूपिणां समाः संक्रीड
तांतेषामहरेकमिवाभवत् ३४ इत्यादिपर्वणि नारदउवाच उत्सवेवृत्तमात्रेतुत्रैलोक्याकांक्षिणावुभौ मंत्रयित्वाततः सेनांत्वावाज्ञा
पयतांतदा १ सुहृद्भिरप्यनुज्ञातौदैत्यैर्वृद्धैश्चमंत्रिभिः कृत्वाप्रास्थानिकंरात्रौमघास्वपयतुस्तदा २ गदापट्टिशधारिण्यापृथुलमुद्गर
हस्तया प्रस्थितौसहधर्मिण्यामहत्यादैत्यसेनया ३ मंगलैः स्तुतिभिश्चापिविजयप्रतिसंहितैः चारणैः स्तूयमानौतौजग्मतुः प
रयामुदा ४ तावंतरिक्षमुत्पत्यदैत्यौकामगमावुभौ देवानामेवभवनंजग्मतुर्युद्धदुर्मदौ ५ तयोरागमनंज्ञात्वावरदानंचतत्प्र
भोः हित्वात्रिविष्टपंजग्मुर्ब्रह्मलोकंततःसुराः ६ ताविंद्रलोकंनिर्जित्ययक्षरक्षोगणांस्तदा खेचराण्यपिभूतानिजघ्नतुस्तीव्रवि
क्रमौ ७ अंतर्भूमिगतान्नागान्जित्वातौचमहारथौ समुद्रवासिनीः सर्वाम्लेच्छजातीर्विजिग्यतुः ८ ततः सर्वांमहींजेतुमारब्धा
वुग्रशासनौ सैनिकांश्चसमाहूयसुतीक्ष्णांवाक्यमूचतुः ९ राजर्षयोमहायज्ञैर्हव्यकव्यैर्द्विजातयः तेजोबलंचदेवानांवर्द्धयंतिश्रि
यंतथा १०

राम० ३५३

२ ३ विजयप्रतिसंहितैः विजयकथकैः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० १० १०

११ १४ नाक्रामंततयाप्यंतः तयोः तौ कमगिवप्ती १५ १८ अदृश्यविह्नितहितैः ऋषिभिर्हेतुभूतैस्तै विकुर्वाते विविधानि सिंहव्याघ्रादीनि रूपाणि जगह्रहोतेति शेषः

तेषामेवं प्रवृत्तानां संभवामसुरद्विषां संभूय सैवैरस्माभिः कार्यः सर्वात्मना वधः ११ एवं सर्वान्समादिश्य पर्वते तीरे महोदधेः क्रूरां मतिं
समास्थाय जग्मतुः सर्वतोमुखौ १२ यज्ञैर्यजंति ये केचिद्याजयंति च ये द्विजाः तान्सर्वान्प्रसभं हत्वा वलिनौ जग्मतुस्ततः १३ आश्र
मेष्वग्निहोत्राणि मुनीनां भावितात्मनां गृहीत्वा प्रक्षिपंस्तप्सु विश्रब्धं वै सनिकायोः १४ ते योधनेभ्ये चक्रुर्दैः शापा उक्ता महात्म
भिः नाक्रामंत तयोस्तेपि वरदान निराकृताः १५ नाक्रामंत यदा शापा वारणा मुक्ताशिलास्विव नियमान्सं परित्यज्य प्रद्रुवंते हि
जातयः १६ पृथिव्यां ये तपः सिद्धा दांताः शमपरायणाः तयोर्भयात्तद्रुद्रुवुस्ते वैनतेयादिवोरगाः १७ मथितैराश्रमैर्भग्नैर्विकी
र्णकलशस्त्रुवैः शून्यमासीज्जगत्सर्वं कालेनेव हतं तदा १८ ततो राजन्नदृश्यद्भिः ऋषिभिस्तौ महासुरौ उभौ विनिश्चयं कृत्वा
विकुर्वाते वधैषिणौ १९ प्रभिन्नकरटौ मत्तौ भूत्वा कुंजररूपिणौ संलीनमपि दुर्गेषु निन्यतुर्यमसादनं २० सिंहौ भूत्वा पुन
र्व्याघ्रौ पुनश्चांतर्हितावुभौ तैस्तैरुपायैस्तौ क्रूरावृषीन्हत्वा निजघ्नतुः २१ २१ २१ २१

यततस्तदृष्पाहानानप्रकटान्मुनीन्गजादिरूपौ निजघ्नतुरित्यर्थः १९ तेद्द्वाहप्रमित्रेति प्रभेदनप्रभिन्नो करटौ कोगंडौ रेशौ ययोस्तौ। संलीनमपि मुनिं २० २१ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उत्सवोपात्तविवाहादिः २२ निवृत्तविपणाः क्रयविक्रयादिव्यवहारशून्याः आपणाः हट्टाः २३ अस्थीनि हस्त्यादिसंबंधीनि कंकालाः देहसंधास्थीनि पार्श्वादिसहितानि २४

निवृत्तयज्ञस्वाध्याया भग्नाहतपतितद्विजाः उत्सन्नोत्सवयज्ञा च बभूव वसुधा तदा २२ हाहाभूता भयार्त्ता च निवृत्तविपणापणा निवृत्तदेव
कार्या च पुण्याहाहविवर्जिता २३ निवृत्तकृषिगोरक्षा विध्वस्तनगराश्रमा अस्थिकंकालसंकीर्णा भूर्भृशमुग्रदर्शना २४ निवृत्तपितृ
कार्या च निर्वषट्कारमंगला जगत्प्रतिभयाकारा दुःप्रेक्ष्यमभवत्तदा २५ चंद्रादित्यौ ग्रहास्तारा नक्षत्राणि दिवौकसः जग्मुर्विषादं तत्कर्म द
दृष्ट्वा सुंदोपसुंदयोः २६ एवं सर्वा दिशो दैत्यौ जित्वा क्रूरेण कर्मणा निःसपत्नौ कुरुक्षेत्रे निवेशमपि चक्रतुः २७ इत्यादिपर्वणि २०४
नारद उवाच ततो देवर्षयः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः जग्मुस्तदा परामार्तिं दृष्ट्वा तत्कदनं महत् १ तेभिजग्मुर्जितक्रोधा जितात्मानो
जितेंद्रियाः पितामहस्य भवनं जगतः कृपया तदा २ ततो ददृशुरासीनं सह देवैः पितामहं सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव समंतात्परिवारितं ३
तत्र देवो महादेवस्तत्राग्निर्वायुना सह चंद्रादित्यौ च शक्रश्च पारमेष्ठ्यास्तथर्षयः ४ वैखानसा वालखिल्या वानप्रस्था मरीचिपाः
अजाश्चैवाविमूढाश्च तेजोगर्भास्तपस्विनः ५ ऋषयः सर्व एवैते पितामहमुपागमन् ५ ५

२५ ग्रहाः कुजादयः ताराः सप्तर्ष्यादयः नक्षत्राणि अश्विन्यादीनि २६ ७ अध्यायः ततो १५ १५ १५ १५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ ७ ८ ९ १० १५ नतस्याः गात्रे सूक्ष्ममपि तदंगं नास्ति यच्छरस्तदर्थे रूपसंपदा हेतुभूतया यत्र नियुक्ता निरीक्षतां दृष्टिर्न सज्जतीति संबंधः १६ १७ १८

ततोभिगम्य ते दीनाः सर्व एव महर्षयः सुंदोपसुंदयोः कर्म सर्वमेव शशंसिरे ६ यथा हृतं यथा चैव कृतं येन क्रमेण च न्यवेदयंस्ततः सर्वम
खिलेन पितामहे ७ ततो देवगणाः सर्वे ते चैव परमर्षयः तमेवार्थं पुरस्कृत्य पितामहमचोदयन् ८ ततः पितामहः श्रुत्वा सर्वेषां त
द्वचस्तदा मुहूर्तमिव संचिंत्य कर्तव्यस्य च निश्चयं ९ तयोर्वधं समुद्दिश्य विश्वकर्माणमाह्वयत् दृष्ट्वा च विश्वकर्माणं व्यादिदेश पिताम
हः सृज्यतां प्रार्थनीयेका प्रमदेति महातपाः ११ पितामहं नमस्कृत्य तद्वाक्यमभिनंद्य च निर्ममे योषितं दिव्यां चिंतयित्वा पुनः पुनः
१२ त्रिषु लोकेषु यत्किंचिद्भूतं स्थावरजंगमं समानयद्दर्शनीयं तत्तत्रसर्ववित् १३ कोटिशश्चैव रत्नानि तत्स्या गात्रे न्यवेशयत् तां
रत्नसंघातमयीमसृजद्देवरूपिणीं १४ सा प्रयत्नेन महता निर्मिता विश्वकर्मणा त्रिषु लोकेषु नारीणां रूपेणाप्रतिमाभवत् १५
नतस्याः सूक्ष्ममप्यस्ति यद्गात्रे रूपसंपदा नियुक्ता यत्र वा दृष्टिर्न सज्जति निरीक्षतां १६ सा विग्रहवतीव श्रीः कामरूपा वपु
ष्मती जहार सर्वभूतानां चक्षूंषि च मनांसि च १७ तिलं तिलं समानीय रत्नानां यद्विनिर्मिता तिलोत्तमेति तत्स्या नाम चक्रे
पितामहः १८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ३४५

१९ प्रलोभनं अर्थात्सुंदोपसुंदयोरेव २० ताभ्यां तयोः २१ मंडलं समुदायं २२ भगवान्विष्णुः प्राङ्मुखो भागादिनोनेयामपितत्रमोहोद्योतितः २३ २४ द्रष्टुकामस्य स्थाणोः

ब्रह्माणं सा नमस्कृत्य प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् किं कार्यं मयि भूतेश येनास्म्यद्येह निर्मिता १९ पितामह उवाच गच्छ सुंदोपसुंदाभ्यामसु
राभ्यां तिलोत्तमे प्रार्थनीयेन रूपेण कुरु भद्रे प्रलोभनं २० त्वत्कृते दर्शनादेव रूपसंपत्कृतेन वै विरोधः स्याद्यथा ताभ्यामन्योन्येन त
था कुरु २१ नारद उवाच सा तथेति प्रतिज्ञाय नमस्कृत्य पितामहं चकार मंडलं तत्र विबुधानां प्रदक्षिणं २२ प्राङ्मुखो भगवानास्ते
दक्षिणेन महेश्वरः देवाश्चैवोत्तरेणासन्सर्वतस्त्वृषयोऽभवन् २३ कुर्वत्यास्तु तया तत्र मंडलं तत्प्रदक्षिणं इंद्रः स्थाणुश्च भगवान्धै
र्येण प्रत्यवस्थितौ २४ द्रष्टुकामस्य चात्यर्थं गतायाः पार्श्वतस्तया अन्यदंचितपक्ष्मांतं दक्षिणं निःसृतं मुखं २५ पृष्ठतः परिवर्त्तं
त्याः पश्चिमं निःसृतं मुखं गतायाश्चोत्तरं पार्श्वमुत्तरं निःसृतं मुखं २६ महेंद्रस्यापि नेत्राणां पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतः रक्तांतानां विशा
लानां सहस्रं सर्वतोऽभवत् २७ एवं चतुर्मुखः स्थाणुर्महादेवोऽभवत्पुरा तथा सहस्रनेत्रश्च बभूव बलसूदनः २८ तथा देवनि
कायानां महर्षीणां च सर्वशः मुखानि चाभ्यवर्त्तंत येन याति तिलोत्तमा २९ तस्या गात्रे निपतिता दृष्टिस्तेषां महात्मनां सर्वेषामे
व भूयिष्ठमृते देवं पितामहं ३० ॥

आ० ३४५

२५ २८ देवनिकायानां देवसंघानां येन देशेन मार्गेण सा याति तत्र मुखानि अभ्यवर्त्तंत २९ ३० ३१ ३०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ ३२ अध्यायः जित्वा कृत्वा स्वाधीनं त्रैलोक्यं विविधं विशेषं यथा स्यात्तथा १२ ३ ४ ५ प्रस्थस्य शिखरे ६ ७ ८ वेषं शृंगारं आधाय साक्षिप्तं

गच्छं साधुतया सैवं देवाश्च परमर्षयः कृतमित्येव तत्कार्यं मेनिरे रूपसंपदा ३१ तिलोत्तमायां तस्यां तु गतायां लोकभावनः
सर्वान्विसर्जयामास देवान्ऋषिगणांश्च तान् ३२ आदिपर्वणि सुंदोपसुंदोपाख्याने नारदवाक्ये जित्वा तु पृथिवीं दैत्यौ निः
सपत्नौ गतव्यथौ कृत्वा त्रैलोक्यमव्यग्रं कृतकृत्यौ बभूवतुः १ देवगंधर्वयक्षाणां नागपार्थिवरक्षसां आदाय सर्वरत्नानि
परां तुष्टिमुपागतौ २ यदा न प्रतिषेद्धारस्तयोः संतीह केचन निरुद्योगौ तदा भूत्वा विजह्रातेऽमराविव ३ स्त्रीभिर्माल्यैश्च गं
धैश्च भक्ष्यभोज्यैः सुपुष्कलैः पानैश्च विविधैर्हृद्यैः परां प्रीतिमवापतुः ४ अंतःपुरे वनोद्याने पर्वतेषु वनेषु च यथेप्सितेषु देशेषु
विजह्रातेऽमराविव ५ ततः कदाचिद्विंध्यस्य प्रस्थे समशिलातले पुष्पिताग्रेषु शालेषु विहारमभिजग्मतुः ६ दिव्येषु सर्वका
मेषु समानीतेषु तावुभौ वरासनेषु संहृष्टौ सह स्त्रीभिर्निषेदतुः ७ ततो वादित्रनृत्याभ्यामुपातिष्ठंत तौ स्त्रियः गीतैश्च स्तुतिसंयु
क्तैः प्रीत्यासमुपजग्मिरे ८ ततस्तिलोत्तमा तत्र वने पुष्पाणि चिन्वती वेषं साक्षिप्तमाधाय रक्तेनैकेन वाससा ९ नदीती
रेषु जातान्सा कर्णिकारान्प्रचिन्वती शनैर्जगाम तं देशं यत्रास्तां तौ महासुरौ ॥ १०॥

क्षेपेण मनोविक्षेपं तेन सह यथा स्यात्तथा सूक्ष्मैकवाससा धारितत्वात् विविक्तावयवत्वेन जनं व्याकुलयंतीमर्थः ॥ ९॥ १०॥ ७॥ ७ ७ ७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वा० ३४६

यथितोकामेन ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

तौ तु पीत्वा वरं पानं मदरक्तान्तलोचनौ दृष्ट्वैव तां वरारोहां यथितो संबभूवतुः ११ तां तु स्थायामनार्हित्वा जग्मतुः पत्रमास्थिता उभौ च का
मसंतप्तनावुभौ प्रार्थयतस्तदा ताम् १२ इङ्गितानि ततां केशेस्वभ्रं सुदृशन्या हस्पाणिना उपसंहृत्यमितया हृत्वामपातालिलोत्तमां १३ वरमहानमैत्ता
तौ वीरसेनवलेनच धनरत्नमहाभागं वसुपापानमहेन्द्र १४ सवैवैतमेहमैत्ता वस्मोसंभकुटीकृतौ मदकाम समाविष्टौ
परस्परमथोचतुः १५ मम भार्या तव गुरुरितिमहेशम्भाषत मम भार्या तव वधूरुपसंहृत्याम्भाषत १६ नैषा तव मम मे
षेतित तस्मौ मन्युराविशत् तस्या रूपेणसंपन्नावितिगतस्नेहसौहृदौ १७ तस्याहेतोर्गदे भीमे संगृह्य तौ तामुभौ तदा म
हस्त्वगदे भीमे तस्यां तौ काममोहितौ १८ अहं पूर्वमहं पूर्वमितिसन्योन्यंनिजघ्नतुः तौ गदाभिहतौ भीमौ पेततुर्धरणीतले
१९ रुधिरेणावसिक्ताङ्गौ गाङ्गाविवाकौ नभश्च्युतौ ततस्तावित्तिता नार्यः सर्वेहे सगणास्तथा २० पातालमगमत्सर्वे विष्णु
दृश्य पंकपित्तः ततः पितामहस्तत्र महर्षिभिर्वै भिभिः आजगाम विशुद्धात्मा पश्यन्तिलोत्तमां २१ शोकाच्छंस्यामासभगवान्
पितामहः वरं दत्त्वा सततेवनां प्रीतः प्राह पितामहः २२ ॥ ७ :॥ ७ :॥ ७ :॥ ७ श्रीमहारुद्रायनमः

६२

राम० ३४६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेजसाऽर्कं च सदृशं तस्मात् सुहृदृष्टां सम्यग्दर्शनं न करिष्यति कश्चित् २४ २५ २६ २७ २८ ३० ३१ इति नैलकंठीये भारतभावदीपे त्रयस्त्रिं

स्वाहितस्य विहितांल्लोकान्विचरिष्यसि मा विभि तेजसा च सुदृष्टां तां न करिष्यति कश्चन २३ एवं तस्मै वरं दत्त्वा सर्वलोकपितामहः
हंसैर्युक्तो लोकसमाधाय ब्रह्मलोकं गतः प्रभुः २४ नारद उवाच एवं तौ सहितौ भूत्वा सर्वार्थेष्वेकनिश्चयौ तिलोत्तमार्थं संक्रुद्धावन्योन्य
मभिजघ्नतुः २५ तस्माद्ब्रवीमि वः स्नेहात्सर्वान्भरतसत्तमाः यथा वो नात्र भेदः स्यात्सर्वेषां द्रौपदीकृते २६ तथा कुरुत भद्रं वो मम चे
त्प्रियमिच्छथ २७ वैशंपायन उवाच एवमुक्ता महात्मानो नारदेन महर्षिणा समयं चक्रिरे राजंस्तेन्योन्यवशमागताः २८ समक्षं तस्य दे
वर्षेर्नारदस्यामितौजसः द्रौपद्या नः सहासीनानन्योन्यं योभिदर्शयेत् २९ स नो द्वादशवर्षाणि ब्रह्मचारी वने वसेत् कृते तु समये त
७१ स्मिन्पाण्डवैर्धर्मचारिभिः नारदोप्यगमत्प्रीत इष्टं देशं महामुनिः ३० एवं तैः समयः पूर्वं कृतो नारदचोदितैः न चाभिद्यन्त ते सर्वे तदान्यो
न्येन भारत ।। ३१ इत्यादिपर्वणि सुन्दोपसुन्दोपाख्यानं समाप्तं वैशंपायन उवाच एवं ते समयं कृत्वा न्यवसंस्तत्र पाण्डवाः वशे शस्त्र
प्रतापेन कुर्वन्तोन्यान्महीक्षितः १ तेषां मनुजसिंहानां पञ्चानाममितौजसां बभूव कृष्णा सर्वेषां पार्थानां वशवर्तिनी ।२ ७ ७ ।।

वाख्यानां [illegible]र्थप्रकाशः एवं १२ २ २ २ २ २७ ।। ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्का०
३५७

नागैर्गजैः सरस्वतीबहुमस्यैकाग्वनस्थलो साहि गजैर्युक्ता मैन्दैर्हनुमदाद्या तथा च राजानो बलिनः एवं तेषि योद्धि हि हतवस्मर्थः ३ ९ हस्तधारणक्षिपतांश्च

हेमृपतेषश्च वीरैः पतिभिः सह पंचभिः बभूव परमप्रीता नागैरिव सरस्वती ३ वर्तमाने युधिष्ठिरे पांडवेषु महात्मसु अवर्द्धत कुरु
वः सर्वे हीनदोषाः सुखान्विताः ४ अथ दीर्घेण कालेन ब्राह्मणस्य विषांपते कस्यचित्तस्करा नष्टुः केचिद्धा नृपसत्तम क्षिपमाणे धनेत
स्मिन् ब्राह्मणः क्रोधमूर्छितः आगम्य खांडवप्रस्थमुत्क्रोशत्पांडवान् ६ ह्रियते गोधनं क्षुद्रैर्नृशंसैरकृतात्मभिः प्रसह्य चास्मद्विष
यात्पार्था धावत पांडवाः ७ ब्राह्मणस्य प्रशांतस्य हविर्ध्वांक्षैः प्रलुप्यते शार्दूलस्य गुहां शून्यां नीचः क्रोष्टाभिमर्शति ८ अरक्षितारं राजा
नं बलिषड्भागहारिणं तमाहुः सर्वलोकस्य समग्रं पापचारिणं ९ ब्राह्मणस्वे हृते चौरैर्धर्मार्थे च विलोपिते रोरूयमाणे च मयि
क्षिपतां हस्तधारणम् १० वैशंपायन उवाच रोरूयमाणस्याभ्याशे भृशं विप्रस्य पांडवः तानि वाक्यानि शुश्राव कुंतीपुत्रो धनंजयः ११
श्रुत्वैव च महाबाहुर्माभैरित्याह तं द्विजं आयुधानि च यत्रासन् पांडवानां महात्मनां कृष्णया सह तत्रास्ते धर्मराजो युधिष्ठिरः १२ संप्रवे
शाय चाशक्तो गमनाय च पांडवः तस्य चार्तस्य तैर्वाक्यैश्चोद्यमानः पुनः पुनः १३ आक्रंदे तत्र कौंतेयश्चिंतयामास दुःखितः ह्रियमा
णे धने तस्मिन् ब्राह्मणस्य तपस्विनः १४॥

सपत्नीपतापिनिसर्गः १० ११ १२ १३ १४ १५ १५

रा०म०
३५७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उपेक्षणाज्जः उपेक्षाजनः अधर्मः इति शेषः १५ अनास्तिक्यं आस्तिक्याभावः रक्षणेऽविषये १६ प्रतितिष्ठेत स्थिरः स्यात् तेन च नोऽस्माकं अधर्मश्च महान् भवेत् राज्ञा
न सम्लोकं आपृच्छागारस्थं मतिमपि गतेऽसति १७ अनुमेयेऽत्र एकस्मिन्नाश्रितपामहरममागं अप्रमत्तेऽत्रागमेन १८ अमतत्व वनवासमाहिकं परिहर्तं तुच्छं। धर्मगणानु अधर्मो

पि३

अस्मत्प्रमादजेनैतस्य कर्तव्यमिति निश्चयः उपेक्षणाज्जोऽधर्मः सुमहान्स्यान्महीपतेः १५ यद्यस्य रुदतो ह्यद्य न करोम्यह
रक्षणं अनास्तिक्यं च सर्वेषामस्माकमपि रक्षणे १६ प्रतितिष्ठेत लोकेस्मिन्नधर्मश्च वनो भवेत् अनादृत्य तु राजानं गते म
पि नमंडाय: १७ अज्ञातशत्रोर्नृपतेर्मम चैवानृतं भवेत् अनुमेये शारान्तस्क वनवासो भवेन्मम १८ सर्वमन्यत्परिहृत्तं धर्म
णात्तु महीपते: अधर्मो वै महानस्तु वने वा मरणं मम शरीरस्य विनाशेन धर्म एव विशिष्यते १९ एवं विनिश्चित्य ततः
कुंतीपुत्रो धनंजयः अनुप्रविश्य राजानमापृच्छ्य च विशांपते २० धनुरादाय संहृष्टो ब्राह्मणं प्रत्यभाषत ब्राह्मणाग
म्यतां शीघ्रं यावत्परधनैषिणः न दूरे ते गताः क्षुद्रास्तावद्गच्छावहे सह २१ यावन्निवर्तयाम्यद्य चौरेभ्यस्ताद्धनं तव ।।७

६१

महान्वा शत्रुस्याद्वीर्य येनाधर्मेण मम वने मरणमिव स्मात् स एवास्त पतोस्मात्त ब्राह्मस्य रक्षणाज्जोऽधर्मः स्यात् १९ आपृच्छ्य अनुज्ञाप्य २० २१

समुपाकृसा भ्रमाघस्य पुरं आजगामेतिद्धितोयेनान्वयः २३ २५ समयः अनुप्रवेश दुष्टेः इत्राणयिकोषनवासनियमः २६ मज्जमानयासत्वलंसा २७ २९ अनु

न१

सोनुस्मृत्य महाबाहुर्वेलोके भीरथो धनंजयो शरैर्विध्वस्य तांश्चोरान्निजित्य सर्वं गोधनं ब्राह्मणस्य समुपाकृस यशः प्राप्य पुरं ययुः २३
ततस्ते [illegible] धनं पार्थो दत्त्वा तत्सैः द्विजातये आजगाम पुरं वीरः सव्यसाची धनंजयः २४ सोऽभि
वाद्य गुरून्सर्वान्सर्वैश्चाप्यभिनंदितः धर्मराजमुवाचेदं व्रतमादिश्यतां मम २५ समयः समतिक्रांतो भवत्संदर्शनं मया वनवा
धामि ४ संगमिष्यामि यत्स्येष नः कृतः २६ इत्युक्तो धर्मराजस्तु सहसा वाक्यमप्रियं कथमित्यब्रवीद्वाचा शोकार्तः सज्जमानया २७ युधिष्ठि
रो गुडाकेशं भ्राता भ्रातरमच्युतं उवाच दीनो राजा च धनंजयमिदं वचः २८ प्रमाणमस्मि यदि ते मत्तः शृणु वचोऽनघ अनुप्रवेशे
यद्वीर कृतवांस्त्वं ममाप्रियं २९ सर्वं तदनुजानामि व्यलीकं न च मेऽस्ति हि गुरोरनुप्रवेशो हि नोपघातो यवीयसः यवीयसोऽनुप्रवे
शो ज्येष्ठस्य विधिलोपकः ३० निवर्तस्व महाबाहो कुरुष्व वचनं मम न हि ते धर्मलोपोऽस्ति न च ते धर्षणा कृता ३१ अर्जुन
उवाच न व्याजेन चरेद्धर्ममिति मे भवतः श्रुतं न सत्याद्विचलिष्यामि सत्येनायुधमालभे ३२ वैशं० सोऽभ्यनुज्ञाप्य राजानं वनचर्याय
दीक्षितः वने द्वादश वर्षाणि वासायोपजगाम ह ३३

प१

ज्ञानामि ब्राह्मणार्थं तेन गुणाते नैवां गोक रोतिस्म लीकं चाप्रियं यातो निषः विधिलोपकः धर्मघ्नः ३० तद्वेतलक्ष ३३ ३३ ३ ३ ७ एमजीरामजी

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अध्यायः तं प्र १ भैक्षाः भिक्षाजीविनो यतयो ब्रह्मचारिणश्च वैखानसा इति पारंपर्यो द्विजो योगी तैर्युक्तः तथातीर्थस्नानशीलो योऽसौ तपोरतिर्मतिमान्दीक्षितो ब्राह्मणो वैखानसः पातः २ श्रमणाः

इस्मादिपर्वणि अर्जुनतीर्थयात्रायां वैशं तं प्रयांतं महाबाहुं कौरवाणां यशस्करं अनुजग्मुर्महात्मानो ब्राह्मणा वेदपारगाः १ वे
दवेदांगविद्वांसस्तथैवाध्यात्मचिंतकाः भैक्षाश्च भगवद्भक्ताः सूताः पौराणिकाश्च ये २ कथकाश्चापरे राजन् श्रमणाश्च वनौ
कसः दिव्याख्यानानि ये चापि पठंति मधुरं द्विजाः ३ एतैश्चान्यैश्च बहुभिः सहायैः पांडुनंदनः वृतः श्लक्ष्णकथैः प्रायान्मरुद्भिरिव
वासवः ४ रमणीयानि चित्राणि वनानि च सरांसि च सरितः सागरांश्चैव देशानपि च भारत ५ पुण्यानि चैव तीर्थानि ददर्श भरत
र्षभः स गंगाद्वारमाश्रित्य निवेशमकरोत्प्रभुः ५. तत्र तस्याद्भुतं कर्म शृणु त्वं जनमेजय कृतवान्यद्विशुद्धात्मा पांडूनां प्रवरो हि सः ६
निविष्टे तत्र कौंतेये ब्राह्मणेषु च भारत अग्निहोत्राणि विप्रास्ते प्रादुश्चक्रुरनेकशः ७ तेषु प्रबोध्यमानेषु ज्वलितेषु हुतेषु च कृतपुष्पो
पहारेषु तीरांतरगतेषु च ८ कृताभिषेकैर्विद्वद्भिर्नियतैः सत्पथि स्थितैः शुशुभेतीव तद्राजन् गंगाद्वारं महात्मभिः ९ तथा पर्या
कुले तस्मिन्निवेशे पांडवर्षभः अभिषेकाय कौंतेयो गंगामवततार ह १० तत्राभिषेकं कृत्वा स तर्पयित्वा पितॄन् पितामहान् उत्त
त्तितीर्षुर्जलाद्राजन्नग्निकार्यचिकीर्षया ११ ॥ ११ ॥

पु: ४

ऊर्ध्वरेतसः पतयो ब्रह्मचारिणः ३ ४ ५ १० अग्निकार्यचिकीर्षयेति पत्नीसांनिध्याभावेपि प्रवसता श्रौतस्मार्ताग्निहोमः कर्तव्य इति दर्शितं ११ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ०
३४९

अवकृष्टः पनीतः कामयानपातं पतिमिच्छंती सा ११ १३ अशंकमानेन आपद्धर्मे निश्चयपवनाविस्मयरहितेन १४ १७ समुद्रगां गंगां १८ अनंगग्लपि

अपकृष्टो महाबाहुर्नागराजस्य कन्यया अंतर्जले महाराजन्नुलूप्या कामयानया १२ ददर्श पांडवस्तत्र पावकं सुसमाहितः कौरव्य
स्याथ नागस्य भवने परमार्चिते १३ तत्राग्निकार्यं कृतवान् कुंतीपुत्रो धनंजयः अशंकमानेन हुतस्तेनातुष्यद्धुताशनः १४ अग्नि
कार्यं स कृत्वा तु नागराजसुतां तदा प्रहसन्निव कौंतेय इदं वचनमब्रवीत् १५ किमिदं साहसं भीरु कृतवत्यसि भाविनि कश्चायं सुभगो देशः
पं४ का त्वं कस्य चात्मजा १६ उलूप्युवाच ऐरावतकुले जातः कौरव्यो नाम पन्नगः तस्यास्मि दुहिता राजन्नुलूपी नाम पन्नगी १७ साहं त्वा
मभिषेकार्थमवतीर्णं समुद्रगां दृष्ट्वैव पुरुषव्याघ्र कंदर्पेणाभिमूर्छिता १८ तां मामनंगग्लपितां त्वत्कृते कुरुनंदन अनन्यां नंदय
स्वाद्य प्रदानेनात्मनोनघ १९ अर्जुन उवाच ब्रह्मचर्यमिदं भद्रे मम द्वादशवार्षिकं धर्मराजेन चादिष्टं नाहमस्मि स्वयंवशः २० त
व चापि प्रियं कर्तुमिच्छामि जलचारिणि अनृतं नोक्तपूर्वं च मया किंचन कर्हिचित् २१ कथं च नानृतं मे स्यात् तव चापि प्रियं भवेत् न
च पीड्येत मे धर्मस्तथा कुर्यां भुजंगमे २२ उलूप्युवाच जानाम्यहं पांडवेय यथा चरसि मेदिनीं यथा चेते ब्रह्मचर्यमिदमादिष्टवा
न्गुरुः २३॥

तां कामेन पीडितां १९ २२ जानाम्यहं पांडवेय सादिनास्य स्य अतींद्रियं ज्ञानं दर्शयंती द्रौपदीनिमित्तमेव तत्र ब्रह्मचर्यं नान्यस्त्रीसाह्या अत एवाग्निपरिचर्यागतस्य
मद्रूपैः पाणिग्रहणं न संगच्छते २३ २३२३

२४ २६ २८ ३० ३३ परिसज्जमुनिसमाजेतविसस्ज ३४ ३५ अध्यायः ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५३५

पुरस्य संकर्त्तमानानतुपद्रस्यात्मज्ञांप्रति योनोनुप्रविष्टोन्मोहात्सैवेह्यादस्त्रावाषिकं २४ वदेवेरतञ्चयश्चपेमितिवः सममपः
कृताः तस्मिंस्त्रीपरीहेतोरमोनस्यप्रयामनं २५ ह्यतवांस्तत्रधर्मार्थमन्नधर्मोनतुष्यति परित्राणंभकर्त्तव्यमार्त्तानां पृथुलोचन
२६ कृत्वाममपरित्राणांनवधर्मोनलुप्यते पश्चिवाण्यस्यधर्मस्यसत्क्षमोपिस्याद्यतिक्रमः २७ सर्वेतेधर्म [illegible]श्वस्याद्धृत्वाप्रा
णान्समाजुन भक्तांवभजमांपार्थमतामेतन्मतंमभो २८ नकरिष्यसिचेद्वंसतांमामुपधारय प्राणान्द्वानान्महाबाहो
वरधर्मसमन्वितम् २९ शरणांचप्रयन्नामिन्तामयपुरुषोत्तम ह्येनानननायानक्कौंतेयपरिरक्ष्यमिनिसशः साङ्गस्यरामममैमि
तेरवीमिवह्नः स्थिता ३० यामेतांवाभिकामाहंतस्मात्कुरुममप्रियं सत्यमात्मप्रदानेनमतकोमांकर्त्तुमर्हसि ३१ वैद्यांपापवत्
वान्व एवमुक्तस्तुकौन्तेयः पद्मगेन्द्रकमया कृतवांस्तत्तथासर्वधर्ममुद्दिश्यकारणं ३२ सनागभवनेरात्रिंतामुषित्वाप्र
तापवान् उदितेभ्युत्थितः सर्पकोरव्यस्यनिवेशनात ३३ आगतस्तुपुनस्तत्रगंगाद्वारंतपासह पौलस्यगतासाध्वीउलू
पीनिजमंदिरं ३४ इत्वामनवरेपत्तंजलेसर्वेत्रभारत साध्याञ्जलचराः सर्वेभविष्यंतिनसंशयः ३५ आदिपर्वणिअर्जुनतीर्थयात्रायां॥ ६ ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथयित्वा २ भृगुतुंगे ३ नानाप्रकारतीर्थसिद्ध्य ४ निवेशान् गृहाणि ३ ४ ५ ६ महानदीं गयाख्यां विरजां ७ ८ ९ राष्ट्रद्वारेषु पर्वतसंधिमार्गेषु कालिंगस्य

वैशंपायन उवाच कथयित्वा च तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यः स भारत प्रययौ हिमवत्पार्श्वं ततो वज्रधरात्मजः १ अगस्त्यवटमासाद्य वसि
ष्ठस्य च पर्वतं भृगुतुंगे च कौंतेयः कृतवाञ्छौचमात्मनः २ प्रददौ गोसहस्राणि सुबहूनि च भारत निवेशांश्च द्विजातिभ्यः सोऽदद
त्कुरुसत्तम ३ हिरण्यबिंदोस्तीर्थे च स्नात्वा पुरुषसत्तमः दृष्टवान् पांडवश्रेष्ठः पुण्यान्यायतनानि च ४ अवतीर्य नरश्रेष्ठो ब्राह्मणैः
सह भारत प्राचीं दिशमभिप्रेप्सुर्जगाम भरतर्षभ ५ आनुपूर्व्येण तीर्थानि दृष्टवान्कुरुसत्तमः नदीं चोत्पलिनीं रम्यामरण्यं
नैमिषं प्रति ६ नंदामपरनंदां च कौशिकीं च यशस्विनीं महानदीं गयां चैव गंगामपि च भारत ७ एवं तीर्थानि सर्वाणि प
श्यमानस्तथाश्रमान् आत्मनः पावनं कुर्वन्ब्राह्मणेभ्यो ददौ च गाः ८ अंगवंगकलिंगेषु यानि तीर्थानि कानिचित् जगाम ता
नि सर्वाणि तीर्थान्यायतनानि च ९ दृष्ट्वा च विधिवत्तानि धनं चापि ददौ ततः कलिंगराष्ट्रद्वारेषु ब्राह्मणाः पांडवानुगाः अभ्यनु
ज्ञाप्य कौंतेयमुपावर्तंत भारत १० स तु तैरभ्यनुज्ञातः कुंतीपुत्रो धनं [illegible] जयः सहायैः स्वल्पकैः शू
रः प्रययौ यत्र सागरः ११ स कलिंगानतिक्रम्य देशानायतनानि च हर्म्याणि रमणीयानि प्रेक्षमाणो ययौ प्रभुः ॥ १२

तीर्थानामनतिप्रज्ञास्तत्वात् । उपावर्तंत परावृत्ताः १० ११ १२ १२ १२ १ १ १

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३१ १५ येनत्रयाहमीं विन्नवाहनमस्मद्दुहितरं १६ १७ २१ २३ हेतु लविधिनापुत्रहेतोः पुत्रिकायामपि पुत्रशब्दप्रयोगविधानात् लिंगलंजीवनमिति वता तथाच

न्या १

महेन्द्रपर्वतं दृष्ट्वा तापसैरुपशोभितं समुद्रतीरेण शनैर्मणिपूरं जगाम ह १३ तत्र सर्वाणि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च अभिगम्य
महाबाहुरभ्यगच्छन्महीपतिं १४ मणिपूरेश्वरं राजन् धर्मज्ञं चित्रवाहनं तस्य चित्रांगदा नाम दुहिता चारुदर्शना १५ तां ददर्श पुरे त
स्मिन् विचरन्तीं यदृच्छया दृष्ट्वा च तां वरारोहां चकमे चैत्रवाहिनीं १६ अभिगम्य च राजानमवदत्स्वं प्रयोजनं देहि मे खल्विमां राजन्
क्षत्रियाय महात्मने १७ ततस्तत्त्ववेदी ज्ञात्वा कस्य पुत्रोसि नाम किं उवाच तं पार्थ वीरोहं कुंतीपुत्रो धनंजयः १८ तमुवाचाथ
राजा स सांत्वपूर्वमिदं वचः राजा प्रभंजनो नाम कुलेस्मिन् संबभूव ह १९ अपुत्रः प्रसवेनार्थी तपस्तेपे स उत्तमं उग्रेण तपसा
तेन देवदेवः पिनाकधृक् २० ईश्वरस्तोषितः पार्थ देवदेवमुमापतिः स तस्मै भगवान् प्रादादेकैकं प्रसवं कुले २१ एकैकः प्रस
वस्तस्माद्भवत्यस्मिन् कुले सदा तेषां कुमाराः सर्वेषां पूर्वेषां मम नृपजिरे २२ एका च मम कन्येयं कुलस्योत्पादनी भृशं पुत्रो ममा
यमिति मे भावना पुरुषर्षभ २३ पुत्रिणा हेतु विधिना संज्ञिता भरतर्षभ तस्मादेकः सुतो योस्यां जायेत भारत त्वया २४ ॥ छ

न्या २

लिंगं पुमांसम एव मे पुत्रा जायेरन्निति नितेन पुत्रा अपि पुत्रसंज्ञिता २४॥ ॥ २४ २५ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

(c) Dharmarth Trust, Digitized By eGangotri

भा० ३५१

मुक्तमौल्यं अद्यापि पुत्रिकापुत्रिका फुल्लैश्चवरालमिति दितिश्च हिरण्यकोरल्येषा ब्राह्मणरादृढरूपते २५ समाः वर्षाणि इमाः इति योगपि दैवमंत्रश्रेणा। सम्बन्धो लक्ष्मीः परश्रम

एतच्छ्रुत्वाऽभवत्तस्याः कुलक्षत्रापतामिह एतेन समयेनेमां प्रतिगृह्णीष्व पाण्डव २५ मतेय्यति प्रतिज्ञाय तां कन्यां प्रतिगृह्य च उवास वनगोरेतस्मिन्
तिस्रः कुन्तीसुतः समाः २६ तस्यां सुते समुत्पन्ने परिष्वज्य वराङ्गनां आमन्त्र्य नृपतिं तत्तु जगाम परिवर्तितुं २७ अष्टिपर्वे राजपत्नीं नतीर्थ
यात्रायां वैदूर्यपर्वतं च ततः समुद्रतीर्थानि दक्षिणे भरतर्षभः अभ्यगच्छत्सुपुण्यानि शोभनानि तपस्विभिः १ वर्जयन्ति स्म तीर्थानि तत्र पञ्च
स्म तापसाः अवकीर्णानि पञ्चानि समन्तुरस्तात्तु त... पस्विभिः २ अगस्त्यतीर्थं सौभद्रं पौलोमं च सुपावनं कारन्धमं प्रसन्नं च हयमेधफलं च तत् ३
भारद्वाजस्य तीर्थं तु पापप्रशमनं महत् एतानि पञ्च तीर्थानि ददर्श कुरुसत्तमः ४ विविक्तान्युपलक्ष्याथ तानि तीर्थानि पाण्डवः दृष्ट्वा च
वर्ज्यमानानि मुनिभिर्धर्मबुद्धिभिः ५ तपस्विनस्ततोऽपृच्छत्प्राञ्जलिः कुरुनन्दनः तीर्थानीमानि वर्ज्यन्ते किमर्थं ब्रह्मवादिभिः ६ तापसास्तु तं
ग्राहाः पञ्च वसन्त्येषु हरन्ति च तपोधनान् तत एतानि वर्ज्यन्ते तीर्थानि कुरुनन्दन ॥ ॥ ॥
पो १

त्वा शतं हि मा इति वैहंस्ययोगात्र २६ २७ अध्यायः ततः १ पञ्चतीर्थानि आगस्त्यसौभद्रपौलोमकारन्धमभा रद्वाजानीत्यानि पञ्चतीर्थानि २२ ४ धर्मबुद्धिभिः
उग्रैर्ग्राहैस्तीर्थेषु नाप्लवितानां पश्यद्भिः

वन० ३५१

८ ९ १० उत्क्षश्चवनुद्भुतमात्रः १२ १३ १४ १५ १६ १८ १९ २० २० २१ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९ १९

वैशंपायनउवाच तेषांकृत्वामहाबाहुर्वार्यमाणस्तपोधनैः जगामतानितीर्थानिहृष्टपुरुषसत्तमः ८ ततःसोभ
द्रमासाद्यमहेष्वासोथमुत्तमं विगाह्यमहाशूरः स्नानंचक्रेपरंतपः ९ अथतंपुरुषव्याघ्रमंतर्जलचरोमहान् जग्रा
हस्तमोक्षितेनयशस्विना बभूवनारीक चरोग्राहः कुंतीपुत्रंधनंजयं १० सतमादायकौंतेयोविस्फुरंतंजलेचरं
उदतिष्ठन्महाबाहुर्बलिनांवलिनांवरः ११ उत्कृष्टएवग्राहस्तुसोर्जुनेनयशस्विना बभूवनारीकल्याणीसर्वाभरणभूषि
ता १२ दीप्यमानाश्रियाराजन्दिव्यरूपामनोरमा तदद्भुतंमहद्दृष्ट्वाकुंतीपुत्रोधनंजयः १३ तांस्त्रियंपरमप्रीतइ
दंवचनमब्रवीत् कावैत्वमसिकल्याणिकुतोवासिजलेचरी १४ किमर्थंचमहत्पापमिदंकृतवतीपुरा नार्युवाच
अप्सरास्मिमहाबाहोदेवारण्यविहारिणी इष्टाधनपतेर्नित्यंवर्गानाममहाबल १६ ममसख्यश्चतस्रोन्याः सर्वाःकाम
गमाःशुभाः ताभिःसार्धंप्रयातास्मिलोकपालनिवेशनं १७ ततःपश्यामहेसर्वाब्राह्मणंसंशितव्रतं रूपवंतमधीयानमेक
मेकांतवासिनं १८ तस्यवयंतपसाराजन्संतप्तंतेजसावृतं आदित्यइववत्तंदेशंकृत्स्नंसर्वंव्यकाशयत् १९ तस्यदृष्ट्वातपस्ता
दृग्रूपंचाद्भुतमुत्तमं अवतीर्णाःस्मतंदेशंतपोविघ्नचिकीर्षया ॥२०॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्मा० ३५२

२१ २२ २३ अध्यायः ततोऽयं अपामपतवत्सः १२ मलोधुंमलोऽभिपितुं ३ वृद्धं वृद्धस्व ४ मैत्रः सर्वभूतसुकृतप्रवाहः मैत्रीव्राह्मणाः सुखिनः ५६७शानस

५३

अहं वैमोरमेपिवसमीवो वृद्धहालता पोगपघेनतंविप्रम म्मगद्धाममभारत २१ गायंतो यह संसम्बलोभयिनावतेद्विजं सव
नामस्मासुकृतवा मनोवाचकथंचन २२ नाकंपत्रमहातेजाः स्थितस्तपसिनिर्मले सोः शप्तकुपितोः स्मा सुब्राह्मणाः कृतिपर्षभ २३
याहभूतान्नतंपूर्वंवाप्यैशातसमाः २३ आसिपर्वंणपर्जुनयात्रायां वैरोवाच ततोवपंप्रव्यथिताः सर्वेभरतसत्तम अपामशरणंवि
मंतंतपोधनमच्युतं १ रूपेणाववुपसोचैवकंरैपेणवहर्पिताः अपुत्रकंकृतवत्सः सहंतुमर्हसिनोद्विज २ एवमेववधोस्माकं सुपर्याप्त
स्तपोधन पद्दपुंसद्विशतात्मानंमलोधुंतामिहागताः ३ अवध्यास्तु स्त्रियः सृष्टाम संतेधर्मवादिनः तस्माद्धर्मेणवर्द्धत्वंना
स्मान्हिंसितुमर्हसि ४ सर्वभूतेषुधर्मज्ञमैत्रोब्राह्मणउच्यते सत्योभवतुकल्याणएवंवाद्गमनीषिणां ५ शरणंचप्रपन्नानांशिष्टाः कुर्वं
तिपालनं शरणंत्वांप्रपन्नास्मतस्मात्वंक्षंतुमर्हसि ६ वैशंपायनउवाचएवमुक्तः सधर्मात्माब्राह्मणः शुभकर्मकृत प्रसादंकृतवान्वी
रविसोमसमप्रभः ७ ब्राह्मणउवाच शतंसहस्रंविश्वंतुसर्वमक्षय्यवाचकं परिमाणंशतंतेतन्नेदमक्षय्यवाचकं ८॥७॥ ०७७

हस्तादयः शाख्यन्तवाचकाः इहतुशातशाद्वाः शातमेववक्तीत्यर्थः ८॥७ ७ ७ ७७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७७ स्म० ३५२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यद्यपीति उत्कर्षेणमेवावधिर्नशतसंख्येतिभावः ९ १० १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २० २०

काश्मि १

यदाचवीयाहमृतागङ्गातीः पुरुषाननेन उत्कर्षतिजलात तस्यलंपुरुषसत्तमः ९ तदापूर्वंपुनः सर्वाः स्वंस्वंसंप्रति
पत्स्यथ अन्तर्हितंनोत्कर्षधर्मेणस्मताःपितृदाहवन १० तानिसर्वाणितीर्थानिततः प्रभृतिचैवहि नैशीतार्थाविनाम्निहि ख्यातियास्य
तिसर्वेशाः पुण्यानिचभविष्यन्तिपावनानिमनीषिणां ११ भगवान् ततोभिक्षायतंविप्रंहन्ताचापिमहद्धिरणं आर्गचिंतया
मोपवस्यतस्माद्धिशास्त्रदुःखिताः १२ कृत्तुनामद्यपर्वाः कालेनाल्पेनतंमहं समागच्छेमयानन्तरूपमुपादेयेसुनः १३ ता
वर्यचिंतयित्वेनमुहूर्त्तोहिविभारत दृष्ट्वासोमहाभागंदेवर्षिमुल्लनारदं १४ संमेत्याः सतंदृष्ट्वादेवर्षिममितद्युतिं अभिवाद्यचतं
पार्थस्थितामञ्जूडितामनाः १५ मनोःपृष्ठतस्तु खमूलमुक्तवंसोदयंभंतं कृत्वातत्रयथाहत्तमिदंवचनमब्रवीत १६ ह
ह्रिणामार्गनूपयचतोयोनिसंतिवे पुण्यानिरमणीयानिर्गच्छतमाचिरं १७ तत्रार्जुपुरुषसाद्यः पांडवेयोधनंजयः मो
क्षयिष्यतिमुञ्चत्वादुःखाहस्मात्रमंत्रायः १८ तमस्यवाचयंबीरस्कालावाकामितागताः तदिदंमसमेवाघमोक्षिताहंत्वयानघ १९
एतास्त्वममताः मत्व्यज्ञातस्थाः मात्रले ताः कुरुकर्मशुभंवीरएताः सर्वाविमोक्षय २० ॥ ७ ॥

स्थि तत्र २

२१ २२ २३ २४ आदिपर्वणिअर्जुनतीर्थयात्रायांअध्यायः सोपरांतेषुपश्चिमसमुद्रतीरेषु १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ॥ ७ ७ ७ ७ ७७ ७७

५३

वैशंपायनउवाच ततस्ताः पांडवश्रेष्ठः सर्वाएवविशांपते तस्माच्छापाद्दीनात्मामोक्षयामासवीर्यवान् २१ उत्थायचजलात
तस्मात्तिलमथ पुंसकं तास्तदासरसोराजन्नदृश्यंतयथापुरा २२ तीर्थानिशोधयित्वातुतथानुज्ञाप्यताः प्रभुः चित्रांगदांपुनर्द्रष्टुंम
णिपूरंपुनर्ययौ २३ तस्यामजनयत्पुत्रंराजानंबभ्रुवाहनं तांदृष्ट्वापांडवोराजन्गोकर्णमभितोगमत् २४ आदिपर्वणिअर्जुनतीर्थ
यात्रायां वैशंपायनउवाच सोपरांतेषुतीर्थानिपुण्यान्यायतनानिच सर्वाण्येवानुपूर्व्येणजगामामिततविक्रमः १ समुद्रेपश्चि
मेयानितीर्थान्यायतनानिच तानिसर्वाणिगत्वासप्रभासमुपजग्मिवान् २ प्रभासदेशंसंप्राप्तंबीभत्सुमपराजितं सुपुण्यंर
मणीयंचशुश्रावमधुसूदनः ३ ततोभ्यगच्छत्कौंतेयंसखायंतत्रमाधवः ददृशातेतदान्योन्यंप्रभासेकृष्णपांडवौ ४ तावन्योन्य
समाश्लिष्यपृष्ट्वाचकुशलंवने आस्तांप्रियसखायौतौनरनारायणावृषी ५ ततोर्जुनंवासुदेवस्तांचर्यांपर्यपृच्छत किं
मर्थंपांडवैतानितीर्थान्यनुचरस्युत ६ ततोर्जुनोयथावृत्तंसर्वमाख्यातवांस्तदा श्रुत्वोवाचचवार्ष्णेयएवमेतदितिप्र
भुः ७ तौविहृत्ययथाकामंप्रभासेकृष्णपांडवौ महीधरंरैवतकंवासायैवाभिजग्मतुः ८॥ ७ ः॥ ७ ४४ ४४४४४४।

५२

आ०
३५३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ १४ कांचनं भोगिनं स्वर्गं मध्ये चाद्रिस्थिता १५ निष्कुटेष्वपि रम्येष्वपि स्वलंकृता किमुत्तानमार्गाशिषु १६ १७ १८ १९ २० २० ४४ ४४ ४४ ४४४४

पूर्वमेव तु कृष्णस्य स्वर्गवनांतं महीधरं पुरुषायमरूपांच कुरुसत्तम कुरुश्रेष्ठ भोजनं प्रतिमल्लाज्जुनः मर्वेमुपमुख्यपांडवः महेंद्रवा
मुद्दिष्टेन दृष्टवान्नटनं तत्काल १० अमनुज्ञायतान् सर्वान् नर्वेपि लाचपांडवः सत्वतेजायनं दिव्यमभ्यगच्छन्महामतिः ११ ततस्त
त्र महाबाहुः शयानः शयने शुभे नद्दीनां पल्वलानां च पर्वतानां तथैव च आपगानां वनानां च कथयामास सात्वते १२ एवं स कथयं स्ते
षु नित्यं पार्थ जनमेजय कौंतेयोपि स्वतस्तस्मिन् शयनं स्वर्गसंनिभं १३ मधुरेणैव गीतेन वीणाशब्देन चैव ह प्रबोध्यमानो बुबुधे
स्तुतिभिर्मंगलैस्तथा १४ स कृत्वावश्यकार्याणि वार्ष्णेयेनाभिनंदितः रथेन कांचनांगेन द्वारकामभिजग्मिवान् १५ अलंकृता द्वार
का तु वभूव जनमेजय कुंतीपुत्रस्य पूजार्थमपि निष्कुटकेष्वपि १६ दिदृक्षवश्च कौंतेयं द्वारकावासिनो जनाः नरेंद्रमार्गमाज
ग्मुस्तूर्णं शतसहस्रशः १७ अवलोकेषु नारीणां सहस्राणि शतानि च भोजवृष्ण्यंधकानां च समवायो महानभूत् १८ स तथा
सत्कृतः सर्वैर्भोजवृष्ण्यंधकात्मजैः अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वैश्च प्रतिनंदितः १९ कुमारैः सर्वशो वीरः सत्कारेणाभिचोदितः समा
नवयसः सर्वानाश्लिष्य स पुनः पुनः २० ॥४

२२ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४४४

स्का०
३५४

२१ स्त्र्याप: तत: क: गिरि: मेरुपर्वते देवसेनुस्तव २३४ चतुर्युगे तेरेहाण्येत ५६ कौबेरामधुमत: ७८ ९ १० ११॥ ४४ ४४ ॥४४ ४४ ४४

कस्मस्य भगवेने यस्य सर्वभाजस समाहते तयामस्य रुकस्येन बहुलासत्त्वचार्ववरी: ११ आदिपर्वण्यपत्तुनतीर्थयात्रायां वेशं तत:
कतिपयाहस्य तस्मिन्नेव तत्कोगिरौ वृक्षमंधकानामभवत्स्वलवीवाद्यसत्तम १ तत्र स्थानं रुदुवीरावासरोधः सहस्रशः भोजवृक्षमं
धकाश्चैव महतस्यागिरिस्तदा २ मामौ द्वलाचित्रश्च गिरिस्तस्य समंतत: भेरीकुः शोभितौ राजजन्कलस्य हस्तेश्च सर्वशः ३ गायित्राव ए ३
तत्राभेवा रक्का: समगाहयन् नन्नतुर्नर्तकाश्चैव नगुंगायाभिगायना: ४ अलंकृता: कुमारश्च कृस्मीनां समुभे होस्तरा पानेश्चरक
चित्रेश्च संवृतैस्तस्य सर्वशः ५ पौराश्च पादचारेणपाने भद्राश्चैवैस्तथा महाराः सानुयात्राश्च शतशोथ सहस्रशः ६ ततो हलधरः
क्षीवो रेवतीसहितः प्रभुः अनुगम्यमानो गंधर्वैश्चचरत्तत्र भारत ७ तथैव राजा वृष्णीनामुग्रसेनः प्रतापवान् अनुगीयमानो गंधर्वैः
स्त्रीसहस्रसहायवान् ८ रौक्मिणेयश्च सांबश्च प्रमत्तौ समरदुर्मदौ दिव्यमाल्यांवरधरौ विजह्राते मराविव ९ अक्रूरः सारणश्चैव
गदो वभ्रुर्विदूरथः निशठश्चारुदेष्णश्च पृथुर्विपृथुरेव च १० सत्यकः सात्यकिश्चैव भंगकारमहारवौ हार्दिक्य उद्धवश्चैव ये चा
स३ न्ये नानुकीर्तिताः ११ एमन्ये महाप्रभराप्यहे

४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ११

हीवी २

एस

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ वक्ष्यामि पितरं स्वयमिति कृष्णेन यदाप्यप्युक्तमिति तस्यवितेपिद्मातेलुक उपाय इति पृष्टो ऽर्जुनः प्रतिपद्यते नानुमतः इति

पितृमेदि ४

एते परिवृताः स्त्रीभिर्गन्धर्वैश्च पृथक्पृथक् तमुत्सवं रैवतके शोभयांचक्रिरे तदा ॥१२॥ चित्रकौतूहले तस्मिन्वर्तमाने महाशुभे वासुदेव
१३ श्च पार्थश्च सहितौ परिजग्मतुः तत्र चंक्रममाणौ तौ वसुदेवसुतां शुभां अलंकृतां सखीमध्ये भद्रां ददृशतुस्तदा ॥१४॥ दृष्ट्वैव तामर्जुनस्य कं
दर्पः समजायत तं तदैकाग्रमनसं कृष्णः पार्थमलक्षयत ॥१५॥ अब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः प्रहसन्निव भारत वनेचरस्य किमिदं कामेनालोड्यते म
नः ॥१६॥ ममैषा भगिनी पार्थ सारणस्य सहोदरा सुभद्रा नाम भद्रं ते पिता सुता ॥१७॥ यदि ते वर्तते बुद्धिर्वक्ष्यामि पितरं स्वयं अर्जुन उ
वाच दुहिता वसुदेवस्य वासुदेवस्य च स्वसा रूपेण चैव संपन्ना कमिवैषा न मोहयेत् ॥१९॥ कृतमेव तु कल्याणं सर्वं मम भवेद्ध्रुवं यदि स्या
न्मम वार्ष्णेयी महिषीयं स्वसा तव ॥१८॥ प्राप्तौ तु क उपायः स्यात्तं ब्रवीहि जनार्दन आस्थास्यामि तदा सर्वं यदि शक्यं नरेण तत् ॥२०॥ वासुदेव
उ च स्वयंवरः क्षत्रियाणां विवाहः पुरुषर्षभ स च संशयितः पार्थ स्वभावस्यानिमित्ततः ॥२१॥ प्रसह्य हरणं चापि क्षत्रियाणां प्रशस्यते वि
॥ वाहहेतोः शूराणामिति धर्मविदो विदुः ॥२२॥

गम्यते २० स्वभावस्यानिमित्ततः स्त्रीचित्तस्यैश्यर्यपांडित्यायनपेक्षत्वात् स्त्रियो ऽल्पपरीक्षितेष्वपि पुंसि आपाततो रमणीये स्वयं सक्ता भवंतीति भावः ॥२१॥
२२ २२४४ ४४४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२२४ अनुज्ञातस्त्वनुज्ञातवान् २५ अध्यायः ततः तस्मिन विवाहसंदेशे १ इतिकृत्यतांश्चैतनीइतिकर्त्तव्यतां २३४ ५ ६ ७ ८ ९ ७ ७ ७ ७ः

अ० २५५

मताम् ४

सत्वमर्जुन कल्याणीं प्रसह्य भगिनीं मम हर स्वयंवरे ह्यस्याः को वै वेद चिकीर्षितं २२ ततोर्जुनश्च कृष्णश्च विनिश्चित्येतिकृत्यतां
शीघ्रगान्पुरुषान्राजन्प्रेषयामासतुस्तदा २४ धर्मराजाय तत्सर्वमिंद्रप्रस्थगताय वै श्रुत्वैव च महाबाहुरनुजज्ञे स पांडवः २५ अ०
२१३ वैशंपायन उवाच ततः संवादिते तस्मिन्ननुज्ञातो धनंजयः गतां रैवतके कन्यां विदित्वा जनमेजय १ वासु
देवाभ्यनुज्ञातः कथयित्वेतिकृत्यतां कृष्णस्य मतमादाय प्रययौ भरतर्षभः २ रथेन कांचनांगेन कल्पितेन यथाविधि शैब्यसुग्रीव
युक्तेन किंकिणीजालमालिना ३ सर्वशस्त्रोपपन्नेन जीमूतरवनादिना ज्वलिताग्निप्रकाशेन द्विषतां हर्षघातिना ४ संन
द्धः कवची खड्गी बद्धगोधांगुलित्रवान् मृगयाव्यपदेशेन प्रययौ पुरुषर्षभः ५ सुभद्रा त्वथ शैलेन्द्रमभ्यर्च्य सह रैवतं दैवतानि च सर्वा
णि ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य च ६ प्रदक्षिणं गिरेः कृत्वा प्रययौ द्वारकां प्रति ततः स पुरुषव्याघ्रस्तामासाद्य शुचिस्मितां रथेन कौ
तामभिद्रुत्य कौन्तेयः प्रसह्यारोपयद्रथं ७ सुभद्रां चारुसर्वांगीं कामबाणप्रपीडितः ततः स पुरुषव्याघ्रस्तामादाय शुचिस्मितां रथेनका
ञ्चनांगेन प्रययौ स्वपुरं प्रति ८ ह्रियमाणां तु तां दृष्ट्वा सुभद्रां सैनिका जनाः विक्रोशन्तोद्रवन्सर्वे द्वारकामभितः पुरीं ९ ११ १ १४४ अ० २५५

२४ गा ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ २४

१० भेरीं दुन्दुभिं सान्नाहिकीं संनद्धाः सर्वे भवतेति स्म च पतंतौ ११ १२ १३ १४ सद्मोपसमुद्ययो १५ १६ १७ १८ २२ ४४ ४४

ते समासाद्य सहिताः सुधर्मामभितः सभां सभापालास्ततस्तत्र सर्वे माचख्युः पार्थविक्रमं १० तेषां श्रुत्वा सभापालो भेरीं सान्नाहिकीं ततः समा
जघ्ने महाघोषां ज्ञानशब्दप्रतिकृतां ११ क्षुब्धास्तेनाथ शब्देन भोजवृष्ण्यन्धकास्तदा अन्नपानमपास्याथ समापेतुः समन्ततः १२ तत्र जाम्बूनदाङ्गानि स्प
ष्टान्यास्तरणवन्ति च मणिविद्रुमचित्राणि ज्वलिताग्निप्रभाणि च १३ भेजिरे पुरुषव्याघ्रा वृष्ण्यन्धकमहारथाः सिंहासनानि शतशो धिष्ण्यानीव हुताशनाः
२४ तेषां समुपविष्टानां देवानामिव संनये आचख्यौ चेष्टितं जिष्णोः सभापालः सहानुगः १५ तच्छ्रुत्वा वृष्णिवीरास्ते मदसंरक्तलोचनाः अम
र्षमाणाः पार्थस्य समुत्पेतुरहंकृताः १६ योजयध्वं रथानाशु प्रासानाहरतेति च धनूंषि च महार्हाणि कवचानि बृहन्ति च १७ सूतानुच्चुक्रुशुः
केचिद्रथान्योजयतेति च स्वयं च तुरगान्केचिद्युञ्जन् हेमभूषितान् १८ रथेष्वानीयमानेषु कवचेषु ध्वजेषु च अभिक्रन्दे नृवीराणां तदासीत्
तुमुलं महत् १९ वनमाली ततः क्षीबः कैलासशिखरोपमः नीलवासा मदोत्सिक्त इदं वचनमब्रवीत् २० किमिदं कुरुथ प्रज्ञास्तूष्णीं भू
ते जनार्दने अस्य भावमविज्ञाय संक्रुद्धा मोघगर्जिताः २१ एष तावदभिप्रायमाख्यातु स्वं महामतिः यदस्य रुचिरं कर्तुं तत्कुरुध्वमतन्द्रिताः २२

४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः ४४ः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री० ३५६

कृत्वा पार्थस्य विक्रमं कृत्वा चार्त्यं गृहीत्वा रूपं उपदेशात्मकमालोक्य २३ २२ २७ भवेत्वनेश्वर्येण १८ ३१ अन्वपद्यंत अनुमोदितवंतः ३२ अध्यायः ३

परन्तपः २

ततस्ते तद्वचः श्रुत्वा ग्राम्यरूपं हलायुधात् तूष्णींभूतास्ततः सर्वे साधु साध्विति चाब्रुवन् २३ समं ब्रुवति शौर्ये बलदेवे महाधी
मतः पुनरेव सभामध्ये सर्वे ते समुपाविशन् २४ ततोऽब्रवीद्वासुदेवो रामः किमवागुपविष्टोऽसि प्रेक्षमाणो जनार्दन २५ सत्कृतस्तेन
ते पार्थः सर्वैरस्माभिरच्युत न च सोऽर्हति तां पूजां दुर्बुद्धिः कुलपांसनः २६ को हि तत्रैव भुक्त्वान्नं भाजनं भेत्तुमर्हति मन्यमानः कुलेनात्मात्मा
नं पुरुषः क्वचित् २७ इच्छन्नेव हि संबंधं कृतं पूर्वं च मानयन् को हि नाम भवेनार्थी साहसेन समाचरेत् २८ सोवमन्यत यास्माकमनादृत्य च केशवा
बंधमत्यक्तवान् घसुभद्रां मृत्युमात्मनः २९ कथं हि शिरसो मध्ये कृतं तेन पदं मम मर्षयिष्यामि गोविंद पादस्पर्शमिवोरगः ३० अद्य निष्को
रवामेकः करिष्यामि वसुंधरां न हि मे मर्षणीयोऽयमर्जुनस्य व्यतिक्रमः ३१ तं तथा गर्जमानं तु मेघदुंदुभिनिःस्वनं अन्वपद्यंत ते सर्वे भोजवृष्ण्यंध
कास्तथा ३२ इत्यादिपर्वणि सुभद्राहरणे वैशंपायन उवाच उक्तवंतो यथावीर्यमसकृत्सर्ववृष्णयः ततोऽब्रवीद्वासुदेवो वाक्यं धर्मार्थसंयुतं
नावमानं कुलस्यास्य गुडाकेशः प्रयुक्तवान् संमानोऽभ्यधिकस्तेन प्रयुक्तोऽयं न संशयः २॥ ७ ७ ७ ॥ ७ ७ ॥ ७ ७॥

श्लो: २ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४७ ४४॥ ७४४ ४४ ४४

रा० ३५६

अनाश्वध्यंकमालामानियमाह्नाश्यं ३ प्रदानंप्रतिग्रहोनीवंकोपसर्यः ४ ५ ६ वृषभेतमुमिछेत ७ अयनिश्चावाम्सुकं तत्राह नेचतिअहंतुम तोवतननिनो

अर्थलुब्धाअवः पार्थोमन्यतेमा ततान्सह स्वयंवरमनाश्वध्यंमन्यतेवापिपांडवः ३ प्रदानमपिकन्यायाः पशुवत्कोनुमन्यते विक्रयंचाप्यपत्यस्य कः कु
र्यात्पुरुषोभुवि ४ एतान्दोषांस्तु कौंतेयोदृष्टवानितिमेमतिः। अतः प्रसह्यहृतवान्कन्यांधर्मेणपांडवः ५ उचितश्चैवसंबंधः सुभद्राचयशस्विनी एषचापी
दृशः पार्थः प्रसह्यहृतवानिति ६ भरतस्यान्वयेजातंशांतनोश्चयशस्विनः कुंतिभोजात्मजापुत्रंकोबुभूषेतनार्जुनं ७ नचपश्यामियःपार्थं विक्रमेण रणेज
यात् वर्जयित्वाविरूपाक्षं भगनेत्रहरंहरं ८ अपिसर्वेषुलोकेषुसेंद्ररुद्रेषुमारिष मत्वनामरथस्ताहृक्ममशीघ्राश्चवाजिनः ९ योद्धापार्थश्चशीघ्रा
स्त्रः कोनुतेनसमोभवेत तमभिद्रुत्यसांत्वेनपरमेणधनंजयं सर्वन्तेपतस्तष्टामेमपायममामतिः १० यदिनिर्जित्यवःपार्थोबलाद्गच्छेत्स्वकंपुरं प्रणश्येद्दो
यशः सद्योनतुसांत्वेपराजयः ११ तच्छ्रुत्वातुवासुदेवस्यतथाचक्रुर्जनाधिप निवृत्तश्चार्जुनस्तत्रविवाहंकृतवान्प्रभुः १४ उषित्वातत्रकौंतेयः संवत्सरपराः
क्षपाः विहृत्यचयथाकामंपूजितोवृष्णिनंदनैः १२ पुष्करेतुततः शेषकालंवर्तितवान्प्रभुः पूर्णेतुद्वादशेवर्षेखांडवप्रस्थमागतः १४ १४१४

सिपरिशेषात्प्रवतस्तिवाद्वानामेहतिभावः ८ ९ १० १२ संवत्सरपराः संवत्सरादधिकाः १३ शेषंद्वादशवर्षेशरगां १४ १४ १४ १४१४

१५।१६ अथा यतेहरतेरेव संधांतेरमति १७ १८ गोपालिकावपुः वद्धा वेविषं गोपालकृतम्मतंबंधाता यदमीट्सीवेषेरागेह्य पयाः कोपीमाभूदिति १९ भद्रामुभद्रा

ज्ञे२

अभिगमचरान्नानंनियमेन समाश्रितः अभ्यर्च्यम्रात्मणा सार्थोद्दोपदेशमभिमनम्पिवान् १९ तद्दोपदेशमत्सुवाचमरणयाकुरुनंदन तेनैवगच्छकों तेयपवन्नमासात्ततात्मना १६ सुवद्धमपिभारस्यपूर्वेवंधः अथापते तयाचहृविधंकृत्स्नांविलपंतीधनंयः मांलयामासभूपश्चकृमयामासचा मकृत १८ सुभद्रांलरमाणाश्चरक्तकौशेयवासिनी पार्थः मस्थापयामासकृत्वागोपालिकावपुः १९ साधिकंतेनरूपेणशोभमानायशस्वि नी भवनंश्रेष्ठमासाद्यवीरपत्नीवरांगना २० ववंदेपृथुताम्राक्षीपृथांभद्रायशस्विनी २० तांकुंतीचारुसर्वांगी मूर्ध्निजघ्रतमह्लेनि प्रीत्यापरमयायु क्ताआशीर्भिर्युनितांतुलां ततोभिगम्यत्वरिताप्रेणेंदुसदृशानना ववंदेद्रौपदींभद्राप्रेष्याहमितिचाब्रवीत २२ प्रत्युत्थायततःकृष्णास्वसारंमाधवस्य च परिष्वज्यावदत्प्रीतानिःसपत्नोस्तुतेपतिः २३ तथैवमुदितामद्रातामुवाचैवमस्त्विति ततस्तेह्रष्टमनसः पांडवेयामहारथाः २४ कुंतीचपरम प्रीताबभूवजनमेजय श्रुत्वातुपुंडरीकाक्षःसंप्राप्तंस्वपुरोत्तमं २५ इंद्रप्रस्थगतंतदा आजगामविशुद्धात्मासहरामेणकेशवः

पा४

२० पुंजत अपुंक्त २१ २२ २२ २४ २५ २६ २६ २६ ३ ३ ३ ३।। ३।। ४४४४ ४४ ४४ ४४

४४ ४४ ४ ४ ४४ ४४ ४ ४ ४ ४ः ः श्रीहेवीजीमहाराज।। रामजीमहाराज

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महामात्रैः श्रेष्ठैः २७ ज्ञानपतिरित्स्क्रूरस्सैवकर्मनाम २८ ३० १ हरणां प्रीतिरीपं ३२ प्रतिग्रहार्थं सन्मानेन सम्भावेतु ३३ ३४ ३५ ३६ प्रतिपेदे महा

ह्रस्वं धकमहामात्रैः महावीर्यैर्महारथैः आत्मभिश्च कुमारैश्च अपोधैश्च बहुभिर्वृतः २७ सैन्येन महता शौरिरभिगुप्तः परंतपः तत्र ज्ञानपतिर्श्रीमानाज
गाममहायशाः २८ अक्रूरो हस्मि वीराणां सेनापतिरिरिंदमः अनाधृष्टिर्महातेजास्तत्र ज्येष्ठश्च महायशाः २९ सात्यकिर्हृदिकस्सुतः शिष्यो महाबुद्धिर्महाम
नाः मालकः मालकिश्चैव वक्रतश्च मोदमालतः ३० प्रद्युम्नश्चैव ज्ञांवश्चानिरुद्धः शंकुरेव च चारुदेष्णश्च विक्रांतो मिलितो विश्रुथुरेव च सारणा
श्च महाबाहुर्गदस्य च विदुषां वरः ३१ एते चान्ये च वहवो यो हस्मि भोजांधककास्तथा आजग्मुः स्वां वनस्थमात्रयदृशां वृकु ३२ ततो युधिष्ठिरो रा
जा श्रुत्वा माधवमागतं प्रतिग्रहार्थं कृष्णस्य यमौ प्रास्थापयत्तदा ३३ ताभ्यां प्रतिगृहीतं तु हस्मि वक्रं महर्द्धिमत् विवेशाखांडवप्रस्थं पताका
ध्वजशोभितं ३४ संमृष्टसिक्तपंथानं पुष्पप्रकरशोभितं चंदनस्य रसैः शीतैः पुण्यगंधैर्निषेचितं ३५ दह्यता गुरुणा चैव देशे देशे सुगंधिना त
त्र पुष्टजनाकीर्णं वणिग्भिरुपशोभितं ३६ प्रतिपेदे महाबाहुः सहरामेण केशवः वृष्ण्यंधकैस्तथा भोजैः समेतः पुरुषोत्तमः ३७ संपूज्यमानः
पौरैश्च ब्राह्मणैश्च सहस्रशः विवेशाभवनं राज्ञः पुरंदरगृहोपमं ३८ ॥ ७ ॥ ७ : ॥ ७ : ॥ ७ : ॥ ७ : ॥ ७ : ॥ ७ : ॥ ७

वान्यरां स्वप्रच्छमितिसंबंध ३७ ३८ ३८ ३८ ३८ ३८ ॥ ७ ॥ ७ : ४४ ४४ ४४ ४४ ४४४ ४४ ४४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री०रि० ३९ ४१ जन्मार्थेजनीवध्रस्तामद्दैतोजन्माः वरपञ्चीयाः तेषामर्थे ४२ चतुर्युजांवाहचतुष्कयुक्तं ४३ सहस्रंरथानांगवांदोग्ध्रीणां ४४
३५८ वडवानांसुस्थानां ४५ ६ गौरीणांसहस्रजन्मां ४७ सुवर्णोज्ञातेसुवर्णोमणिज्ञातेकंरेपासां तासांसुरोमाणांसुनुद्विजरोमावलीनांस्वलंकृतांसु

युधिष्ठिरस्तत्रमेराससमागच्छयथाविधि मूर्छितेकेशवमाघ्रायबाहुभ्यांपर्यषस्वजे ३८ तमीपमाणोगोविंदोविनयेनाभ्युपजपन्सीमंसुच
रूपमाघ्रोविधिवलसमुपजपत ३९ तांश्चवृष्ण्यंधकश्रेष्ठानकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः मतिजग्राहसत्कारैर्यथाविधिपयागतं ४० गुरुवत्पूजयामा
नेषां सकांश्चिद्वयस्यवत कांश्चिरुमवद्स्नेमूगोकांश्चिरप्यभिवादितः ४१ तेषांददौहृषीकेशोजन्मार्थेधनमुत्तमं हरणंवैसुभद्रायाज्ञातिदेयंम
हायचाः ४२ रथानांकांचनांगानांकिंकिणीजालमालिनां चतुर्युजामुपेतानांसूतैः कुशलशिक्षितैः ४३ सहस्रंप्रददौकृष्णोगवा
मयुतमेवच श्रीमन्माथुरदेश्यानांदोग्ध्रीणांपुण्यवर्चसां ४४ वडवानांचशुद्धानांचंद्रांशुसमवर्चसां ददौजनार्दनःप्रीत्यासह
स्रंहेमभूषितं ४५ तथैवाश्वतरीणांवदांतानांवातरंहसां शतान्यंजनकेशीनांश्वेतानांपंचपंचच ४६ स्नानपानोत्सवेचैवप्रयुक्तंव
यमानिवत स्त्रीणांसहस्रंगौरीणांसुवेषाणांसुवर्चसां ४७ सुवर्णशतकंठीनामरोमाणांस्वलंकृतां परिचर्यासुदक्षाणांप्रददौपुष्करेक्ष
णः ४८ पृष्ठ्यानामपिचाश्वानांबाल्हिकानांजनार्दनः ददौदशसहस्राख्यंकन्याधनमनुत्तमं ४९॥ एमत्रीमहाशतिलोः

तरामलंकृतानां ४८ पृष्ठ्यानांपृष्ठवाहिनांबाल्हिकानांवल्लीकरेच्छाज्ञानां ४९ ४९ ४९ श्रीगणेशायनमः॥ एमत्रीमहाशमर एम० ३५८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हता हतस्य हतेच्याकर्ण्संधमनादिना माधिमं अहतंतांतू नहंस्वतः सिद्धं तस्य ५० प्रभिन्नानां मत्तानां त्रिधागंउगुल्यकर्णमूलेः ५१ ५२ सरलो

५३

हताहतस्य मुख्यस्य कनकस्याग्निवर्चसः मनुष्यभारान् हाज्वारोहैर्हैर्शहस्रजनार्हनः ५० गजानांतुप्रभिन्नानां त्रिधाप्रस्रवतां मदं गि
रिकूटनिकाशानां समरेष्वनिवर्तिनां ५१ कृमानांप्रयुधं ह्यानां वारुणांहेममालिनां हस्योरोहैरुपेतानांसहस्रंसारसंमितं ५२ राम
प्राणिग्रहणिकं हरोपाथीयलांगली प्रियमाणोहलधरः संबंधप्रतिमानयन् ५२ समहाधनरत्नौघोवस्त्रकंबलफेनवान् महागज
ग्राहः महा पताकाशैवलाकुलः ५४ पांडुसागरमाविद्धः प्रविवेशमहाधनः पूर्णामापूर्यंस्तेषांद्विषच्छोकावहोभवत ५५ प्रतिजग्राहततः सर्वं
धर्मराजोयुधिष्ठिरः पूजयामासतांश्चैववृष्णंधकमहारथान् ५६ ...पूर्णामापूर्यंस्तेषांद्विषच्छोकावहोभवत ५५
प्रतिजग्राहततः सर्वं धर्मराजोयुधिष्ठिरः पूजयामासतांश्चैववृष्णंधकमहारथान् ५६ तेसमेतामहात्मानः कुरुवृष्ण्यंधकोत्तमाः
विजह्रुरमरावासेनराः सुकृतिनोयथा ५७ तत्रतत्रमहानाहैरुत्कृष्टतलवादितैः यथायोगंयथाप्रीतिविजह्रुः कुरुवृष्णयः ५८ एवमु
त्तमवीर्यास्तेविहृत्यदिवसान्बहून् पूजिताः कुरुभिर्जग्मुः पुनर्द्वारवतींप्रति ५९ रामंपुरस्कृत्ययपुर्वृष्ण्यंधकमहारथाः रत्नान्यादायशुभ्रा
णिदत्तानिकुरुसत्तमैः ६० वासुदेवस्तुपार्थेनतत्रैवसहभारत उवासनगरेरम्येशक्रप्रस्थेमहात्मना ६१ ॥ ७ः॥ ७ः॥ ७

५४

यःपांडुसागरंप्रविवेशइतिसंबंधः आविद्धः सर्वतोविप्रकीर्णः महाधनोबहुमौल्यः ५४ ५५ ५६ ५७ तत्रेति तलस्तंत्रीनादः पाप्यतेतोवाद्यंतत्रविजह्रुरित
र्थः ५८ ५९ ६० ६१ ॥ रामकृष्णमहारथ ॥ ७

ग्रा०
३५८

[illegible] ६२ ६३ ६४ अभिद्रुत्य स्वबलमाधें मम्मुमानक्रोधवानत्यतिभूरस्तद्यः ६५ शमीगर्भो

अचरयमुनातीरेसगयांसमहायत्राः मृगानविघ्नवराहांश्चरेमसांडुकिरीटिना ६२ ततः सुभद्रा सौभद्रं केशवस्य प्रियास्वसा
जयंतमिवपौलोमीख्यातमंतमजीजनत् ६३ दीर्घबाहुं महोरस्कं वृषभाक्षमरिंदमं सुभद्रा सुषुवे वीरमभिमन्युं नरर्षभं ६४ अभी
श्च मन्युमांश्चैव ततस्तमरिमर्दनं अभिमन्युमितिप्राहुरार्जुनिं पुरुषर्षभं ६५ समात्यसामतिरथः संबभूव धनंजयात् मंथेनेव निर्मथ्य
नेनेव शमीगर्भाद्धुताशनः यस्मिन्जाते महातेजाः कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः अयुतं गा द्विजातिभ्यः प्रादान्निष्कांश्च भारत ६६ द्रौप
तोवासुदेवस्य बाल्यात्प्रभृति चाभवत् पितृणामिव सर्वेषां प्रजानामिव चंद्रमाः ६७ जन्मप्रभृति कृष्णश्च चक्रे तस्य क्रियाः शुभाः
स चापि ववृधे बालः शुक्लपक्षे यथा शशी ६८ रामजी महाराज॥ श्रीगणेशाय नमः॥ देवीजी महाराज॥ इति श्रीदेवीमहा

तस्यामीशगर्भेजाताशस्त्वस्यात् निर्मथ्येन नस्त्र धरा रणां म्रियपुत्रेण अश्वत्थाम्नस्य वरर्जनुः तस्याद्दौवारणं अस्यात्मपरलीति कृतेरघस्याद्वे ६६ रूप
लाटधराणीवलसुभद्रा अग्निवद्दभिमन्युरतिमान्सं ६६ निष्कान्सुवर्णमणिमालाः ६७ ६८ क्रियाः लालनपा
लनालंकरणादिकाः ६९ राम०
३५८

मोक्षणे विनिवर्तनं स्थाने मुष्टिः प्रयोगश्च प्रायश्चित्तानि मण्डलं २९ रथचेति दशधा धनुर्वेदाङ्गमिष्यते आदाने वाणस्पर्शनिषंगात् संधाने ४

चतुष्पादमिति। मंत्रमुक्तं पाणिमुक्तं मुक्तामुक्तं तथैव च अमुक्तं च धनुर्वेदश्चतुष्पाच्छस्त्रमीरितं पञ्चप्रयोगरूपास्ति न तु पञ्चसंज्ञा स्त्रशब्दो वाणादि द्वितीयं। प्रयोगोपसं हारादिप्रयुक्तं तृतीयं चतुर्थं मंत्रसाधितं ब्रह्मास्त्रादि। यद्दृष्टानादिकं शस्त्रं चैव पलायन्ते यन्त्रस्त्रशिक्षा प्रयोगरहस्यानीति पञ्चतादिग्रंथपाठः दशविधं ग्रंथार्थानुष्ठा नेपथ्या आदानमथ संधानं मोक्षप्रयोगः मोक्षणं लक्ष्ये निपातनं। विनिवर्तनं हीनस्य शीलक्ष्ये पातितस्यास्त्रस्य प्रसावर्तनं स्थानं मध्यं उपमध्यं वा धनुषो ज्यायां आधारणे शरसंधाने च। मुष्टिः अंगुलिः चतुरंगुलिर्वा प्रयोगमर्जनोमध्यमयोः मध्यमांगुष्ठयोर्वा मध्ये नवाणसंयोजनं प्रायश्चित्तानि स्वतः परतो वा प्राप्तस्य माम

चतुष्पादं दशविधं धनुर्वेदमरिंदमः अर्जुनाद्वेदवेदज्ञा कृत्स्नं सकलं दिव्यमानुषं ७० विज्ञानेष्वपि चास्त्राणां सौभद्रे च महाबलः क्रि-
यास्वपि च सर्वासु विशेषानभ्यशिक्षयत् ७१ आगमे च प्रयोगे च चक्रे तुल्यमिवात्मना तुतोष पुत्रं सौभद्रं प्रेक्षमाणो धनंजयः ७२

स्वघातमाघातञ्चरथातादिरभिघातार्थोस्त्रलक्षणाप्रसङ्गस्यादिविधयः मंडलानि चक्रवद्भ्रमतां रथेन अश्वमुमारणस्थलञ्च स्वव्यधः रहसंज्ञा द्वादिविधोपा गपदविवेके स्थूलसूक्ष्मेषु शरघातदुस्तादिद्विधं प्रसाद्यास्त्रादिमानुषं ब्रह्मास्त्रादि ७० अस्त्राणां अकाले प्रयोगानां विज्ञाने विशिष्टज्ञाने सौभद्रे च अभिमन्यौ प्रयोगपटुत्वे क्रियासु शारीरेषु उत्सर्पणप्रसर्पणादिषु विशेषात् आधिक्यानि। अभितः साकल्येनाशिक्षयत् अर्जुनः पुत्रं ७१ आगमे शास्त्रे प्रयोगे अनुष्ठाने ७२॥

श्रीगणेशाय नमः॥ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ३६० सर्वसंहननोपेतं सर्वैः संहननैः पराभिभावकैः गुणैरुपेतं ७३ ७४ क्रमस्य इति नराणां मातुलक्रमं इति मायेने इतः मत्कुन्तिस्यं क्रमस्य व्यापितेन वा क्रमस्य समस्त दृष्ट्वा

सर्वसंहननोपेतं सर्वलक्षणलक्षितं दुःसहं ऋषभस्कंधं व्यात्ताननमिवोरगं ७३ सिंहदर्पं महेष्वासं मत्तमातंगविक्रमं मेघदुंदुभिनिर्घोषं पूर्णचंद्रनिभानननं ७४ क्रमस्य सदृशं शौर्ये वीर्ये रूपे तथाकृतौ दृष्ट्वा पुत्रं वीभत्सुर्मघवानिव तं पथा ७५ पांचाल्यपि तु पंचभ्यः पतिभ्यः शुभलक्षणा लेभे पंच सुतान्वीरान्श्रेष्ठान्पंचाचलानिव ७६ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यं सुतसोमं वृकोदरात् अर्जुनाच्छ्रुतकर्माणं शतानीकं च नाकुलिं ७७ सहदेवाच्छ्रुतसेनमेतान्पंच महारथान् पांचाली सुषुवे वीरानादित्यानदितिर्यथा ७८ शास्त्रतः प्रतिविंध्यं तमूचुर्विप्रा युधिष्ठिरं परप्रहरणज्ञाने प्रतिविंध्यो भवत्वयं ७९ सुते सोमसहस्रे तु सोमार्कसमतेजसं सुतसोमं महेष्वासं सुषुवे भीमसेनतः ८० श्रुतं कर्म महत्कृत्वा निवृत्तेन किरीटिना जातः पुत्रस्तवेत्येवं श्रुतकर्मा ततोभवत् ८१ शतानीकस्य राजर्षेः कौरव्यस्य महात्मनः चक्रे पुत्रं नामानं नकुलः कीर्तिवर्द्धनं ८२ ततस्त्वजीजनत्कृष्णा नक्षत्रे वह्निदैवते सहदेवात्सुतं तस्माच्छ्रुतसेनेति यं विदुः ८३ एकवर्षांतरास्ते तु द्रौपदेया यशस्विनः अन्वजायंत राजेंद्र परस्परहितैषिणः ८४॥ छ छ छ ॥ छ

टी ३

तेष्वर्जुनं यथा मघवान् ७५ ७८ परप्रहरणज्ञाने शत्रुकृतप्रहारे वैरेनायां विंध्यः वनिर्विन्नान इति प्रतिविंध्यः ७९ सप्ताश्वं समस्त ८० ८१ ८२ ८३ आ० ३६०

४४ ८४॥ ८४ ८४॥४४

आरंभकाणि

८५ ८७ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे आदिपर्वणि अन्तर्गतार्थेपा
त्रास्तुभद्राहत्रंशात्तदर्थप्रकाशः इत्यष्टसप्ततितमोऽध्यायः ७८ १ पुण्यानि सुक्षणानि उर्द्धरेखादिचिह्नानि गर्भोपार्जितानि च कर्माणि क्रियमाणानि च यस्य तं २ समंप
रस्परावीरुध्या ३ तेषामिति यथा अन्येषां प्रमाणानां चतुर्णां जातौ प्राधान्येन भाति यथा वा धर्मार्थकामानां त्रयाणां चतुर्थः मोक्षः स्वरूपस्थात्मावश्यकाणाम्येन भा
ए

प्रीतत्वा

जातकर्माण्यथानुपूर्व्येण उपनयनानि च चकार विधिवद्धौम्यस्तेषां भरतसत्तम ८५ कृत्वा च वेदाध्ययनं ततः सुचरितव्रताः जगृहुः सर्वमिष्व
स्त्रमर्जुनात्स्वमानुषं ८६ दिव्यगर्भोपमैः पुत्रैर्व्यूढोरस्कैर्महारथैः अन्विता राजशार्दूल पांडवा मुमुदुः प्रभुः ८७ इत्यादिपर्वणि संभ
वपर्वणि पाण्डवोत्पत्तौ नाम अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ७८ वैशं उवाच दर्शनीयांस्ततः पुत्रान् पाण्डुः पञ्च महावने तान् पश्यन् पर्वते रेमे स्वबाहुबलपालितान् १ सुपुष्पितवने काले कदाचिन्मधुमाधवे भूतसंमोहने राजा सभार्यो व्यचरद्वनम् २
कोवमत्सुखं पुण्यफलं स्मर्ताकर्मणांसदेहमिवेहरिनः २ समममंधर्मकामार्थानृषिभिर्वभरतर्षभ त्रोनिवात्मसमानंधृत्कालिमाविवमानय
न ३ तेषां समविभक्तानां क्षितौ देहवतामिव वभौ धर्मार्थकामानां चतुर्थ इव पार्थिवः ४ अध्येतारं परं वेदान्प्रयोक्तारं महाध्वरे
रक्षितारं शुभान्लोकान्लेभिरे तं जनाधिपं ५ अधिष्ठानवतीलक्ष्मीः परायणवती मतिः वंधुमानोः खिलाधर्मस्तेनासीत् पृथिवीक्षिता ६

तितत्वेनंधर्मोस्यः स्वयमुपतिष्ठंतीत्यर्थः ४ परं श्रेष्ठतारं परस्य ब्रह्मकर्मनीतिनिश्चमितिविशेषणात्रयार्थः ५ अधिष्ठानेति चलापि लक्ष्मीर्देहा
सहभूत परायणं परा काष्ठा तद्वती तां प्राप्तेत्यर्थः ६ ॥ रामजीमहाशतिरितिरामचरीत ॥ ४४ राम राम ४४ ४४ ४४ ४४

लोमऋषितीर्थारूत्तर

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री०
३६१

महानत्र यद्वै विहीनं तत्र तत्कर्मागोपासनापृक्तः ऋगपनुः मामसाध्योनोतिष्ठामाशिः ८ तुल्यं पुगयत् तुल्यमिमत्र घुसतिपादे घुसाने त्राणिभीसा ल्ठ्या निवेशिरे
इत्यन्वयः ९ देवनेद्विवोराज्ञा तत्कर्मणोपालनेनकेवलेरे अपितुभावेन भक्त्यातत्रेहेतुः यद्दितोमनः क्वांतमनोरमंमज्ञानां १० कर्मणाप्रियकरत्वमुक्त्वावास्मन

नासत्यं ३

भ्रातृभिः सहितो राजा चतुर्भिरधिकं बभौ प्रद्युम्नमानैर्विबुधैर्विवमहाध्वरः ७ तंतुधौम्यादयोविप्राः परिवार्य यतस्थिरे बृहस्पति
समामुख्याः प्रजापतिमिवामराः ८ धर्मराजे स्वतिप्रीसा पूर्णचंद्र इवामलं प्रजानां नेत्रेभिरेतुल्यं नेत्राणि ल्ठयानिव ९ नतुकेवलेदेवेन
प्रज्ञाभाविनेरेमिरे यद्बभूवमनः कांतंकर्मणामवकारतत् १० नत्वयुक्तं नवामसत्वं नवाप्रियं भाषितंगास्याष्मन्तेपार्थस्य धीमतः ११
सहिसर्वस्य लोकस्यहितमात्मन एवच चिकीर्षन्सुमहातेजारेमे भरतसत्तम १२ तथातुमुदिताः सर्वेपार्शगा विगतज्वराः स्वकर्मनुष्ठितो
पालांस्तापयतः स्वतेजसा १३ ततः कतिपयाहस्यबीभत्सुः कृष्णमब्रवीत् उष्मानिकृष्ण वर्त्तेतेगम्यतायमुनांप्रति १४ सुहृज्जनवृतो
तत्रविहृत्यमधुसूदन सायाह्नेपुनरेष्यावोरोचतांतेजनार्दन १५ १५ १५ ४४ ४४ ४४ ४४ ४४

साम्यामपितदाहृह्याम्यांनहीति समस्यांदुः स्वदं ब्राहितमितिपादेपि सएवार्थः अप्रियंभीसतुसादृक्कं भाषितंवचनं जत्नोभ्रूर्धर्वभूव ११ १२ १३ .
उष्मानिति १४ १५ १५ द्वितीयोध्यायहतिः॥ ७

राम०
३६१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कुंतीमाताप्रस्थितिहे कुंतीमातः हेऽर्जुन १६ १७ गृहेष्वथ्यसुर्वनिर्मितेः क्रीडागार्य्यस्थियुक्तेः १८ भक्ष्याद्यैर्युक्तंविहारस्थानं विविज्ञांतः पुरंकौतू

गृहे ३

वासुदेवउवाच कुंतीमातर्ममाप्येतद्रोचतेपद्मर्यन्तले सुरत्नानवृताः पार्थविहरेमयथासुखं १६ वैशंपायनउवाच
आमंत्र्यतौधर्मराजमनुज्ञाप्यचभारत जग्मतुः पार्थगोविंदौसुहृज्जनवृतौततः १७ विहारदेशंसंप्राप्यनानाद्रुमवदुत्तमं गृहैः
रुच्चावचैर्युक्तंपुरंदरपुरोपमं १८ भक्ष्यैर्भोज्यैश्चपेयैश्चरसवद्भिर्महाधनैः माल्यैश्चविविधैर्युक्तंवासैमयपार्थयोः १९ विवेशांते
ः पुरंतूर्णंरत्नैरुच्चावचैः शुभैः यथोपजोषंसर्वश्चजनश्चिक्रीडभारत २० स्त्रियश्चविपुलश्रोण्यश्चारुपीनपयोधराः मद
स्खलितगामिन्यश्चिक्रीडुर्वामलोचनाः २१ वनेकाश्चिज्जलेकाश्चित्काश्चिद्वेश्मसुचांगनाः यथारेहं पृथापार्थौतिचिक्रीडुःप्री
यकं स्मयाः २२ द्रौपदीचसुभद्राचवासांस्याभरणानिच प्रायच्छतांमहाराजस्त्रीणांतेस्ममदोत्कटे २३ काश्चित्प्रहृ
ष्टानन्नृतुश्चुक्रुशुश्चतथापराः जहसुश्चपरानार्यःपपुश्चान्यावरासवं २४ रुरुधुश्चापरास्तत्रप्रजघ्नुश्चपरस्परं मंत्रया
मासुरन्याश्चरहस्यानिपरस्परं २५ वेणुवीणामृदंगानांमनोज्ञानांचसर्वशः शब्देनपूर्यतेहर्म्यं तद्वनंसमृद्धिमत् २६
तस्मिंस्तथावर्तमानेकुरुदाशार्हनंदनौ समीपंजग्मतुःकंचिद्देशंसुमनोरमं २७

हृद्यैर्युक्तं १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ उद्देशंप्रदेशं २७ २७ २७ २७ २७ राजस्त्रीमहाराजेतिनभुजगाः

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्का०
३६२

२८ ३० हरिपिंगनीलपीतादिलांगः ज्वलत्सूक्ष्मः ज्वालाधरपीतश्मश्रुः तथा ३१ २ उपसृष्टंसमीपागतं उपलक्ष्य उत्सस्थासनात् ३३

तत्र गत्वा महात्मानौ कृष्णौ परपुरंजयौ महार्हासनयोराजन्संतस्थौ मंत्रिणौ हरेः तु २८ तत्र पूर्वव्यतीतानि विक्रांतानि तथा शौच

बहूनि कथयित्वा तौ रेमाते पार्थमाधवौ २९ तत्रोपविष्टौ मुदितौ नाकपृष्ठे स्थिताविव अभ्यागच्छत्तदा विप्रो वासुदेवधनंजयौ ३०

वृहच्छालप्रतीकाशः प्रतप्तकनकप्रभः हरिपिंगोज्वलश्मश्रुः प्रमाणायामतः समः ३१ तरुणादित्यसंकाशः चीरवासा जटाधरः प

द्मपत्राननः पिंगस्तेजसा प्रज्वलन्निव ३२ उपसृष्टं तु तं कृष्णौ भ्राजमानं द्विजोत्तमं अर्जुनो वासुदेवश्च तूर्णमुत्सस्थतुः ३३

सोपि पूर्वणिरवांऽस्वहाहे वेद्यावापनउवाच सोब्रवीत्कृष्णमर्जुनं वेदवासुदेवं च सात्वतं लोकप्रवीरौ तिष्ठेतां खांडवस्य समीपतः १ ब्राह्म

णो बहुभोक्तास्मि भुंजे परिमितं सदा भिक्षे वार्ष्णेय पार्थौ वामेकां तृप्तिं प्रयच्छतां २ एवमुक्तौ तमब्रूतां ततस्तौ कृष्णपांडवौ केनान्ने गं४

न भवांस्तृप्येत स्यात्तस्य यतावहे ३ एवमुक्तः स भगवानब्रवीत्तावुभौ ततः भाषमाणौ तदा वीरौ किमन्नं क्रियतामिति ४ ब्राह्मण

उवाच नाहमन्नं बुभुक्षे वै पावकं मां निबोधतं यदन्नमनुरूपं मे तद्युवां संप्रयच्छतं ५ इदमिंद्रः सदा दावं खांडवं परिरक्षति न वडाक्षोम्य

हं दग्धुं रक्ष्यमाणं महात्मना ६ ॥ ७ ४४ ४४

अध्यायः सोत्र १ वांमिहे कृष्णं वां दृष्ट्वा तु समर्थौ प्रार्थये २ तस्मात्तस्य दाने ३ क्रियतामिति भाषमाणौ तौ प्रति अग्निरब्रवीत् इति ४ ५ ६ ६ ४४

गम०
३६२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

७ भूतानि वस्यिन्निगं तु कामानि ८ १९ २६ महायज्ञैः पंचभिर्देवयज्ञादिभिः स्मार्तैः क्रतुभिः श्रौतैः सोमतिष्टोमादिभिः महामेत्रीरितिपोगमन्त्रमन्त्रराजं लोकमभिद्रुः ७

पा २

वसमन्त्रमस्वातमस्तकक्क पन्नगः महा भगवानस्तक्षेत्र हाचंपीरस्तुतिवन्नभते ७ तत्र भूतान्यनेकानि रक्षितो मम संगता तं दृष्ट्वा कुर्वे त्राक्रो
मिरगर्धं त्राक्रमस्तेनसा ८ समां प्रज्वलितं दृष्ट्वा मेधाभोगिभिः प्रवर्षति ततो दुग्धं नैकोपि मिरधक्तुं त्रामयाश्रितं ९ सपुत्रा भांमहाया भ्याम
स्वविद्यासमागतः दृष्टेयं तारवं हावभितरत्रं हतं मया १० पुत्रांस्तुरक्षाणस्त्रा भूतानि च मम ततः उत्तमास्त्वयि दिस मम कुसर्व तावार
पिष्ठ्यः ११ जनमेजय उवाच किमर्थं भगवानग्निः खांडवं दग्धुमिच्छति रक्ष्यमाणं महेन्द्रेण नानाजीवसमायुतं १२ नैतत्कारणं सत्व
ब्रह्मन्तन्मे संप्रति भाति मे यद्दाह सुसंक्रुद्धः खांडवं हव्यवाहनः १३ एतद्विस्तरशो ब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः खांडवस्य पुरा दाहो
यथा सम भवन्मुने १४ वैशंपायन उवाच हंत ते कथयिष्यामि पौराणीमृषिसंस्तुतां कथामिमां नरश्रेष्ठ खांडवस्य विनाशिनीं १५ पौराणः
श्रूयते राजन्राजा हरिहयोपमः श्वेतकिर्नाम विख्यातो बलविक्रमसंयुतः १६ यज्वा दाता च मतिमान्यथा नान्योस्ति कश्चन ईजे सम
हायज्ञैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः १७ तस्य नान्या भवद्बुद्धिर्दिवसे दिवसे नृप सत्रे क्रियासमारंभे दानेषु विविधेषु च ९ १० १०
व्यामि ३

मंत्रपंडे ९ ९ ९ १० १० रामाज्ञीमहाश्च ॥ सीताराम जी महा ॥ ७ १० १० १० १०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री०
२६३

१९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

आलिभिः सहितो धीमान् सर्वधर्मज्ञभूमिपः ततस्तु आलिनस्यास्य धूम्राकुललोचनाः १९ कालेन महता खिन्नास्ततस्तु
स्तं नराधिपं ततः संचारयामास आलिनस्तान्महीपतिः वतुर्विकेलतां मातानमे पुत्र्यतेकृतं २० ततस्तेषामनुमते तत्र विप्रैस्तु
नराधिपः सन्न्यसमापयामास आलिभिः परैः सह २१ तस्यैवं वर्त्तमानस्य कस्मिंश्चित्कालपर्यये सन्न्यासार्थं तु कामस्य संवत्सरद्वातं कि
ल २२ आलिजो नाम पप्रच्छ तस्मात्संनुं महात्मनः सर्वराज्ञां कोशगं मह्यं तं समुद्यजनः २३ प्रणिपातेन सांत्वेन दानेन न च महायशाः
आलिनो नु नयामास भूयो भूयः स्वतं स्थितः २४ ते चापि तमभिप्रायं न चक्रुः शमितोत्तमः सर्वाश्रमस्थानं रक्षितस्तानुवाच स भाषितः २५
यद्यहं पतितो विप्राः शुश्रूषायां न च स्थितः आसुसाज्यामि युष्माभिः क्रोशन्प्रज्ञ गुप्सितः २६ ते नाहं अथ कृतं तु अत्रभ्या याप्त पितुर्म घतो
अस्थाने वा प्रविशाग्नं कर्तुमिच्छत सत्तमाः २७ प्रपन्न एव वो विप्राः मया हं कर्तुमर्हथ सांत्वदानादिभिर्वाक्यैस्ततस्तः कार्यवत्तया २८
मया हं पितावच्यामि यतः कार्यं द्विजोत्तमाः अथवा हं परित्यक्तो भवद्भिर्द्वेषकारणात् २९ आलिनो मानामि यत्तं त्वा थैं द्विजोत्त
माः एतावदुक्त्वा वचनं विरराम स पार्थिवः ३०

१९ ३० काशीविश्वेश्वरजी ॥ ४४ ४४ ४४४४४ रामजी सहाय छे ॥

ए०
२६३

३१ ३२ बुद्धिमोहं बुद्धिवैकल्यं त्वरासंभावितः त्वरावज्ञः अस्मदीयश्च मातानादिसर्वः ३३ ३६ ३७ ३८ ४२

यज्ञानशेकुरानानं याजनार्थं परंतप ततस्तेयाजकाः क्रुद्धास्तमूचुर्नृपसत्तमं ३१ तव कर्माण्यनुसर्वेषु वर्तते पार्थिवोत्तम त
तो वयं परिश्रान्ताः मततं कर्मवारितः ३२ श्रमाद्दुस्मान्परिश्रान्तान्स्तत्वन्न सकुमर्हसि बुद्धिमोहं समास्थाय त्वरासंभावितो नव ३३
गच्छ रुद्र सकाशं त्वं सहितां याजयिष्यति मा विश्रेयं वचः श्रुत्वा मंक्रुद्धः श्वेतकिः नृपः ३४ कैलासं पर्वतं गत्वा तपस्तेपे समास्थि
तः आराधयन्महादेवं नियतः संशितव्रतः उपवासपरो राजन्दीर्घकालमतिष्ठत ३५ कदाचित् द्वादशे काले कदाचिदपि षो
डशे आहारमकरोद्राजा मूलानि च फलानि च ३६ ऊर्ध्वबाहुस्त्वनिमिषस्तिष्ठन्स्थाणुरिवाचलः षण्मासानभवद्राजा श्वे
तकिः सुसमाहितः ३७ तं तथा नृपशार्दूलं तप्यमानं महत्तपः शंकरः परमप्रीतः दर्शयामास भारत ३८ प्रीतोस्मि नरशार्दूल तपसा
ते परंतप वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्त्वमिच्छसि पार्थिव ३९ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रस्यामिततेजसः प्रणिपत्य महात्मानं राजर्षिः प्रत्यभाषत ४०
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रेणातिप्रभाषितम् उवाच भगवान्प्रीतः स्मितपूर्वमिदं वचः ४२ ॥ राम ॥ श्रीमहादेवप्रभ

४२ ४४ ४४ श्रीगणेशाय नमः ॥ काशीविश्वेश्वरस्तीर्थमहादेवतिनीजनेषु रक्षार्थलक्ष्मीमनसीतासंग ॥ ७७ ७७

यदि मे भगवान्प्रीतः सर्वलोकनमस्कृतः स्वयं मां देवदेवेश याजयस्व सुरेश्वर ४१

आ०
२६४

पात्तनं प्रति पात्रेन उद्विग्नपतपा च हुमहत्त्तपस्तम्रं एतयाजनं अस्माकं विषये न वर्त्तते वयं तु याजने नैधिकारिणः इत्यर्थः ४२ सततं त्वाज्यधाराभिः अच्छिन्नया

त्वं २

नास्माकमेतद्विषये वर्त्तते याजनं प्रति त्वया च सुमहत्सत्रं तपो राजन्वरार्थिना ४३ याजयिष्यामि राजंस्त्वां सम्मेयेन परंतप रुद्रं उवा
च समा द्वादश राजेन्द्र ब्रह्मचारी समाहितः सततं त्वाज्यधाराभिर्यदि स्तर्पयसेऽनलं ४४ कामं प्रार्थय मे यन्मनः प्राप्स्यसि त्वं नृप एवमु
क्तस्तु रुद्रेण श्वेतकिर्मनुजाधिपः ४५ तथा च कार तत्सर्वं यथोक्तं शूलपाणिना पूर्णे तु द्वादशे वर्षे पुनरायान्महेश्वरः ४६ हृष्टश्चै
व महाराजानं शंकरो लोकभावनः उवाच परमप्रीतः श्वेतकिं नृपसत्तमं ४७ तोषितोऽहं नृपश्रेष्ठ त्वयेहानेन कर्मणा याजनं ब्राह्म
णानां तु विधिदृष्टं परंतप ४८ अतोऽहं त्वां स्वयं नाद्य याजयामि परंतप ममांशस्तु क्षितितले महाभागो द्विजोत्तमः दुर्वासा इति विख्या
तः स हि त्वां याजयिष्यति ४९ मन्नियोगान्महातेजाः संभाराः संभ्रियंतु ते एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रेण समुदाहृतं ५० स्वपुरं पुनराग
म्य संभारान्पुनरार्जयत् ततः संभृतसंभारो भूयो रुद्रमुपागमत् संभृता मम संभाराः सर्वोपकरणानि च त्वत्प्रसादान्महादेव श्वो मे दीक्षा

स १

भवेदिति ५२ ५२ ५२

आज्यधारया । बहुत्वं पूर्वाभिप्रायं ४४ ४७ अविधिदृष्टं नादिवेदबाधितेन निषिद्धं दृष्टं ब्राह्मणानामिदं हविरिति चेतुर्थ्ये करणमंत्रलिंगात्प्रमितवि
धिदृष्टं ४८ स्वयं यज्ञभोक्तामत्वात्क्वतिस्मान मंगभयात् स्वयं न याजयामीत्यर्थः ४९ ५२

अव १

राम०
२६४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५३ ५६ दीक्षिताः कर्मसु निष्णाताः ५७ ५९ प्रकृतिस्वभावं ६० ६१ वसोर्धारापात्रविशेषः येन स्रुवमानं यत्तद्रूपं संततधारारूपेणाज्यं द्रवति तेन कृतं हविर्याहुतं

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं तस्य राज्ञो महात्मनः दुर्वाससं समाहूय पुरोधा वचनमब्रवीत ५३ एष राजा महाभागः स्वेन किं द्विजसत्तम एतं याजय विप्रेन्द्र म
न्नियोगेन भूमिपं ५४ बाढमित्येव वचनं रुद्रत्वं विरुवाचह ततः सत्रं समभवत्तस्य राज्ञो महात्मनः ५५ यथाकामं यथोक्तं च सत्रं स्रुवकृद
क्षिणं तस्मिन् परिसमाप्ते तु राज्ञः सत्रे महात्मनः ५६ दुर्वाससाभ्यनुज्ञाता विप्रास्तु स्वयाजकाः येत्र दीक्षिताः सर्वे सदस्याश्च महौजसः ५७
सोपि राजन् महाभागः स्वपुरं प्राविशत्तदा ततो भगवतो वह्नेर्विकारः समजायत ५८ तेजसा विप्रहीणाश्च ग्लानिश्चैनं समाविशत स लक्ष
यित्वा चात्मानं तेजोहीनं हुताशनः ५९ जगाम सदनं पुण्यं ब्रह्मणो लोकपूजितः तत्र ब्रह्माणमासीनमिदं वचनमब्रवीत ६० तेजसा विप्र
हीणोस्मि बलेन च जगत्पते इच्छेयं त्वत्प्रसादेन स्वात्मनः प्रकृतिं स्थिरां ६१ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं भगवान् सर्वलोककृत हव्यवाहमिदं वा
क्यमुवाच प्रहसन्निव ६२ त्वया द्वादशवर्षा[illegible]णि वसोर्धारा हुतं हविः उपयुक्तं महाभाग तेन त्वां ग्लानिराविशत ६२ तेजसा विप्रहीणा
न ६३ त्वात्सहसा हव्यवाहनः मागमस्त्वं यथा वह्ने प्रकृतिस्थो भविष्यसि ६४

मेव वसोर्धारां जुहोतीत्युपक्रम्य घृतस्य तस्य वा एनमेषा धारेति वाक्यशेषात उपयुक्तं ६२ मागमः ग्लानिनिमित्तविपरिणामेनानुषज्यते यथेत्यस्य यथा एवमि
त्यर्थः ६३
भुक्तम

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्ततत्खांडवमित्याकांक्षयंएराकृतंस्मारयतिपुरेति ६४ ६५ किल्बिषातग्लानिरुत्पात ६६ ६८ ७० नानाप्रहरणौघमैः नाना विधैः प्रहरणैःपांसुमद्दे पैर्वंद्द्रशाखा

पुरादेवनियोगेनयत्वयाभस्मसात्कृतं आलयंदेवशत्रूणांसुघोरंखांडवंवनं ६४ तत्रसर्वाणिसत्वानिनिवसंति विभावसो तेषांत्वंमेदसा
तृप्तःप्रकृतिस्थोभविष्यसि ६५ गच्छशीघ्रंप्रदग्धुंत्वंततोमोक्ष्यसिकिल्बिषात एतच्छ्रुत्वातुवचनंपरमेष्ठिमुखाच्च्युतं ६६ उत्तमंजवमास्था
यप्रदुद्राववहुताशनः आगम्यखांडवंदावमुत्तमंजवमास्थितः सहसाप्राज्वलच्चाग्निः क्रुद्धोवायुसमीरितः ६७ प्रदीप्तंखांडवंदृष्ट्वायेस्युस्त
त्रनिवासिनः परमंयत्नमातिष्ठन्पावकस्यप्रशांतये ६८ करैस्तुकरिणःशीघ्रंजलमादायसत्वराः सिषिचुःपावकंक्रुद्धाःशतशोथसहस्रशः
६९ वहुशीर्षास्ततोनागाःशिरोभिर्जलसंततिं मुमुचुःपावकाभ्यासेसत्वराःक्रोधमूर्छिताः ७० तथैवान्यानिसत्वानिनानाप्रहरणोघमैः
विलयंपावकंशीघ्रमनयंतभरतर्षभ ७१ अनेनतुप्रकारेणभूयोभूयश्चप्रज्वलन सप्तकृत्वःप्रशमितःखांडवेहव्यवाहनः ७२ आ
दिपर्वणिखांडवदाहे वैशंपायनउवाच सतुनैरा[illegible]श्यमापन्नःसदाग्लानिसमन्वितः पितामहमुपागच्छत्संक्रुद्धोहव्यवाहनः १ त
च्चसर्वंयथान्यायंब्रह्मणोसन्यवेदयत उवाचचैनंभगवान्मुहूर्तंसविचिंत्यतु २ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

ताडनादिभिश्च उघमैजलसेकादिभिश्च ७१ ७२ अध्यायः सप्त १२२२२२ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मिषतः परपतः २ ४ ८ ९ शतक्रतोः संबंधि १० ११ १२ १३ १४ १५

उपायः परिदृष्टो मे यथा त्वं धक्ष्यसेऽनघ खांडवं दावमद्यैव मिषतोऽस्य शचीपतेः ३ नरनारायणौ देवौ तौ पूर्वदेवौ विभावसो संप्राप्तौ मानुषे लो
के कार्यार्थं हि दिवौकसां ४ अर्जुनं वासुदेवं च यौ तौ लोकोऽभिमन्यते तावेतौ सहितौ वह्निं खांडवस्य समीपतः ५ तौ त्वं याचस्व साहाय्ये दा
हार्थं खांडवस्य च ततो धक्ष्यसि तं दावं रक्षितं त्रिदशैरपि ६ तौ तु सत्वानि सर्वाणि यत्नतो वारयिष्यतः देवराजं च सहितौ तत्र मे ना
स्ति संशयः ७ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं त्वरितो हव्यवाहनः कृष्णपार्थावुपागम्य यमर्थं त्वभ्यभाषत ८ तत्ते कथितवानस्मि पूर्वमेव नृपोत्तम
तच्छ्रुत्वा वचनं त्वग्नेर्बीभत्सुर्जातवेदसं ९ अब्रवीन्नृपशार्दूल तत्कालसदृशं वचः दिधक्षुं खांडवं दावमकामस्य शतक्रतोः १० अ
र्जुन उवाच उत्तमास्त्राणि मे संति दिव्यानि च बहूनि च यैरहं शक्नुयां योद्धुमपि वज्रधरान् बहून् ११ धनुर्मे नास्ति भगवन् बाहुवीर्येण सं
मितं कुर्वतः समरे यत्नं वेगं यद्विषहेन्मम १२ शरैश्च मेऽर्थो बहुभिरक्षयैः क्षिप्रमस्यतः न हि वोढुं रथः शक्तः शरान्मम यथेप्सितान् १३
अश्वांश्च दिव्यानिच्छेयं पांडुरान्वातरंहसः रथं च मेघनिर्घोषं सूर्यप्रतिमतेजसं १४ तथा कृष्णस्य वीर्येण नायुधं विद्यते समं येन नागान्
पिशाचांश्च विहन्यान्माधवो रणे १५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

करणानियुद्धसाधनानिधनुरादीनि १७ अध्यायः एवं १ आदित्यंआदितेःपुत्रं २ प्रतिगृह्यपूजादिनासत्कापत्नीकृत्य ३ ४ ५ ६ महामात्रंअतिप्रमाणंसमन्तंप्रधानंच ७ ८

उपायंकर्मसिद्धौचभगवन्वक्तुमर्हसि निवारयेयमयेनेंद्रंवर्षमाणंमहावने १६ पौरुषेणतुयत्कार्यंतत्कर्त्तास्मिपावक करणानिसमर्थानिभगवन्दातुमर्हसि १७ आदिपर्वणिखांडवदाहे वैशंपायनउवाच एवमुक्तःसभगवान्धूमकेतुर्हुताशनः चिंतयामासवरुणंलोकपालंदिदृक्षया १ आदित्यमुदकेदेवंनिवसंतंजलेश्वरं सचतंचिंतितंज्ञात्वादर्शयामासपावकं २ तमब्रवीद्धूमकेतुःप्रतिगृह्यजलेश्वरं चतुर्थंलोकपालानांदेवदेवंसनातनं ३ सोमेनराज्ञायद्दत्तंधनुश्चैवेषुधीचते तत्प्रयच्छोभयंशीघ्रंरथंचकपिलक्षणं ४ कार्यंचसुमहत्पार्थोगांडीवेनकरिष्यति चक्रेणवासुदेवश्चतन्ममाद्यप्रदीयतां ५ ददानीत्येववरुणःपावकंप्रत्यभाषत तदद्भुतंमहावीर्यंयशःकीर्तिविवर्धनं ६ सर्वशस्त्रैरनाधृष्यंसर्वशस्त्रप्रमाथिच सर्वायुधमहामात्रंपरसैन्यप्रधर्षणं ७ एकंशतसहस्रेणसंमितंराष्ट्रवर्धनं चित्रमुच्चावचैर्वर्णैःशोभितंश्लक्ष्णमव्रणं ८ देवदानवगंधर्वैःपूजितंशाश्वतीःसमाः प्रादाच्चैवधनूरत्नमक्षय्यौचमहेषुधी ९ रथंचदिव्याश्वयुजंकपिप्रवरकेतनं उपेतंराजतैरश्वैर्गंधर्वैर्हेममालिभिः १०

९ राजतैःरजतवर्णैः १० १० १० १० ॥ ॥ १० ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

११ भानुमन्तं दीप्तिमन्तं भौमनो विश्वकर्मा १२ १३ शक्रायुधसमौ देहद्वासच्छविभ्यां नीलपिसंगवर्णौ १४ तापनीया सौवर्णी सिंहशार्दूलवद्भयंकरः केतनः कायो यस्य सः

ग्र १

पाण्डुराभ्रप्रतीकाशे मनोवायुसमे जवे सर्वोपकरणैर्युक्तमजय्यं देवदानवैः ११ भानुमन्तं महाघोषं सर्वरत्नमनोरमं ससर्ज यं सुतपसा भौ
मनो भुवनप्रभुः १२ प्रजापते[r]निर्देश्यं यस्य रूपं रवेरिव यस्मिन्सोमः समारुह्य दानवानजयत्प्रभुः १३ नवमेघप्रतीकाशं ज्वलन्तमिव
च श्रिया आश्रितौ तं रथश्रेष्ठं शक्रायुधसमावुभौ १४ तापनीया सुरुचिरा ध्वजयष्टिरनुत्तमा तस्यां तु वानरो दिव्यः सिंहशार्दूलकेत
नः १५ दिधक्षन्निव तत्रस्म संस्थितो मूर्ध्न्यशोभत ध्वजे भूतानि तत्रासन्विविधानि महान्ति च १६ नादेन रिपुसैन्यानां यस्य श्रुत्वा स
ञ्ज्ञा प्रणश्यति स तं नानापताकाभिः शोभितं रथसत्तमं प्रदक्षिणमुपावृत्य दैवतेभ्यः प्रणम्य च १७ सन्नद्धः कवची खड्गी ब
द्धगोधाङ्गुलित्रकः आरुरोह तदा पार्थो विमानं सुकृती यथा १८ तच्च दिव्यं धनुः श्रेष्ठं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा गाण्डीवमुपसंगृह्य बभू
व मुदितोऽर्जुनः १९ हुताशनं पुरस्कृत्य ततस्तदपि वीर्यवान् जग्राह बलमास्थाय ज्यया चायुयुजे धनुः २० मौर्व्यां तु योज्यमाना
यां बलिना पाण्डवेन ह येऽशृण्वन्कूजितं तत्र तेषां वै व्यथितं मनः २१ लब्ध्वा रथं धनुश्चैव तथाक्षय्यौ महेषुधी बभूव कल्यः कौन्ते
यः प्रहृष्टः सस्यकर्मणि २२

केतनं लाञ्छने काये इति विश्वः १५ १६ नादेन येषां १७ १८ ज्यया मौर्व्या २० २१ कल्यः समर्थः सस्यकर्मणि सहायके २२ २२ २२ २२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ० ३६७

वज्रं वरत्रासानामोयस्यनत स्ववद्दूश कुनिवत्पुनः प्रयोक्तुर्हस्तमायाती त्वथः वज्रं त्रयुवरत्रयोरितिमिरिनी अजनए वाग्नेयं अस्त्रमिवाक्ले २३ २४ २५ नेदेवाहिसंप्रांस्मि

वज्रनाभं ततश्चक्रं ददौ कृष्णाय पावकः आग्नेयमस्त्रं दयितं स च कल्पोऽभव त्तदा २३ अब्रवीत्पावकश्चैवमेतेन मधुसूदन अमानुषा
नपि रणे जेष्यसि त्वमसंशयं २४ अनेन तु मनुष्याणां देवानामपि चाहवे रक्षःपिशाचदैत्यानां नागानां चाधिकस्तथा २५ भ
विष्यसि न संदेहः प्रवरोऽपि निबर्हणे क्षिप्तं क्षिप्तं रणे चैव त्वया माधव शत्रुषु हत्वाप्रतिहतं संख्ये पाणिमेष्यति ते पुनः २६ व
रुणश्च ददौ तस्मै गदामशनिनिस्वनां दैत्यान्तकरणीं घोरां नाम्ना कौमोदकीं प्रभुः २७ ततः पावकमब्रूतां प्रहृष्टौ कृष्णार्जुनौ
तौ कृतास्त्रौ शस्त्रसंपन्नौ रथिनौ ध्वजिनावपि २८ कल्यौ स्वो भगवन्योद्धुमपि सर्वैः सुरासुरैः किं पुनर्वज्रिणैकेन पन्नगा
र्थे युयुत्सता २९ अर्जुन उवाच चक्रपाणिर्हृषीकेशो विचरन्युधि वीर्यवान् चक्रेण भस्मसात्सर्वं विसृष्टेन तु वीर्यवान्
३० त्रिषु लोकेषु तं नास्ति यन्न कुर्याज्जनार्दनः गाण्डीवं धनुरादाय तथाक्षय्ये महेषुधी अहमप्युत्सहे लोकान्विजेतुं युधि
पावक ३१ सर्वतः परिवार्यैव दावमेतं महाप्रभो कामं संप्रज्वलाद्यैव कल्पौ स्वः साह्यकर्मणि ३२ एवमुक्तः स भगवान्
दाशार्हेणार्जुनेन च तैजसं रूपमास्थाय दावं दग्धुं प्रचक्रमे ३३ ॥ ओं३

एम० ३६७

मिति १६ १७ १८ युयुत्सुनायोद्धुमिच्छता २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सप्तार्चिः कालीकरालीप्रभृतिसप्तजिह्वावान् ३४ ३५ दह्यतः दह्यमानस्य ३६ अध्याय: तोरथाभ्यामिति आश्रितो तंरथश्रेष्ठमिति द्वयोरेकरथस्थं तं प्रागुक्तं तद्भामा त्रं भा

सर्वतः परिवार्याथ सप्तार्चिर्ज्वलनस्तथा ददाह खांडवं दावं युगान्तमिव दर्शयन् ३४ प्रविश्य सहसा विश्वं पततः हूं नभस्तलम मेघस्तनि
त घोषः सर्वभूतान्यकंपयत् ३५ दह्यतस्तस्य च वभौ रूपं दावस्य भारत मेरोरिव नगेंद्रस्य कीर्णस्यांशुमतोंऽशुभिः ३६ इत्यादिपर्वणि
खांडव दाहे तौ रथाभ्यां रथश्रेष्ठौ दावस्योभयतः स्थितौ दिक्षु सर्वासु भूतानां चक्राते कदनं महत् १ यत्र यत्र च दृश्यंते प्राणिनः खां
डवालयाः पलायंतः प्रवीरौ तौ तत्र तत्राभ्यधावतां २ छिद्रं न सम्प्रपश्यंति रथयोराशुचारिणोः आविद्धावेव दृश्येते रथिनौ तौ र
थोत्तमौ ३ खांडवे दह्यमाने तु भूतानि शतसंघशः उत्पेतुर्भैरवान्नादान्विनदंतः समंततः ४ दग्धैकदेशा बहवो निष्टप्ताश्च तथा
परे स्फुटिताक्षा विशीर्णाश्च विप्लुताश्च तथापरे ५ समालिंग्य सुतानन्ये पितॄन्भ्रातॄनथापरे त्यक्तुं न शेकुः स्नेहेन तत्रैव निध
नं गताः ७ संदष्टदशनाश्चान्ये समुत्पेतुरनेकशः ततस्तेऽतीवघूर्णंतः पुनरग्नौ प्रपेदिरे दग्धपक्षाक्षिचरणा विचेष्टंतो महीत
ले तत्र तत्र स्म दृश्यंते विनश्यंतः शरीरिणः ८ जलाशयेषु तप्तेषु क्वाथ्यमानेषु वह्निना गतसत्वाः स्म दृश्यंते कूर्ममत्स्याः समंत
तः ९ ॥ ॥

सुपायोगसूचनार्थाद्दहतुरित्यग्रग्रथस्थावेवेतिज्ञेयं १२ आविद्धावेव अलातचक्रवद्भ्रमिताविव ३ ४ निष्टप्ताश्च नितप्ताः विशीर्णाः कर्कटीफलवद्विदीर्णाः विप्लु
ताः भयाद्विद्रुताः ७ ८ ९ ९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शरीरैर्लोहप्रतिमावदग्धंततः १० वसुरेतसिवन्हौ ११ १२ मथ्यतः मथ्यमानस्य १३ १४ १५ १६ अक्षः रथचक्रद्वयसंधानकाष्ठंतत्प्रमाणा अक्षमात्राः १९ २०

आ०
३९८

दं१

शरीरैरपरैर्दीप्तैर्देहवंतस्त्वाग्नयः अदृश्यंतवनेतत्रप्राणिनः प्राणसंक्षये १० कांश्चिदुत्पततः पार्थः शरैः संछिद्यखंडशः पातयामासविहगा
न्प्रदीप्तेकृष्णवर्त्मनि ११ तेशराचितसर्वांगानिनदंतोमहारवान् ऊर्ध्वमुत्पत्यवेगेननिपेतुः खांडवेपुनः १२ शरैरभ्याहतानांचसंघशः स्मव
नौकसांविरावः शुश्रुवेघोरः समुद्रस्येवमथ्यतः १३ वह्नेश्चापिप्रदीप्तस्यखमुत्पेतुर्महार्चिषः जनयामासुरुद्वेगंसुमहांतंदिवौकसां १४ तेना
र्चिषासुसंतप्तादेवाः सर्षिपुरोगमाः ततोजग्मुर्महात्मानः सर्वएवदिवौकसः १५ शतक्रतुंसहस्राक्षंदेवेशमसुरार्दनं देवाऊचुः किंत्वि
मेमानवाः सर्वेदह्यंतेचित्रभानुना कच्चिन्नसंक्षयः प्राप्तोलोकानाममरेश्वर १६ वैशंपायनउवाच तच्छ्रुत्वावृत्रहातेभ्यः स्वयमेवान्ववे
क्ष्यच खांडवस्यविमोक्षार्थंप्रययौहरिवाहनः १७ महतारथवृंदेननानारूपेणवासवः आकाशंसमवाकीर्यप्रववर्षसुरेश्वरः १८ ततोक्ष
मात्राव्यसृजन्धाराः शतसहस्रशः चोदितादेवराजेनजलदाः खांडवंप्रति १९ असंप्राप्तास्तुताधारास्तेजसा जातवेदसः खएव
समशुष्यंतनकाश्चित्पावकंगताः २०

राम०
३९८

श्रीकृष्णजयकृष्णजयजयकृष्ण ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ २२ अध्यायः तस्याथ १ ४ ६ निगीर्यतेयावत्ताकालेवत्तावतेवनिगीर्यमाणाऽर्जुनेनहन्यमानासतीअक्रामत्क्रांतवतीखमितिशेषः मुमुक्षयामोचनेच्छया ७ ८ ९

ततोनमुचिहाक्रुद्धोभृशमर्चिष्मतस्तदा पुनरेवमहामेघैरंभांसिव्यसृजद्बहु २१ अर्चिर्धाराभिसंबद्धंधूमविद्युत्समाकुलं बभूवतद्वनंघोरस्त
नयित्नुसमाकुलं २२ आदिपर्वणिखांडवदाहे वैशं तस्याथवर्षतोवारिपांडवः प्रत्यवारयत् शरवर्षेणबीभत्सुरुत्तमास्त्राणिदर्शयन् १
खांडवंचवनंसर्वंपांडवोबहुभिः शरैः प्राच्छादयदमेयात्मानीहारेणेवचंद्रमाः २ नचस्मकिंचिच्छक्नोतिभूतंनिश्चरितुंततः संछाद्यमा
नेखेबाणैरस्यतासव्यसाचिना ३ तक्षकस्तुनतत्रासीन्नागराजोमहाबलः दह्यमानेवनेतस्मिन्कुरुक्षेत्रंगतोह्यसौ ४ अश्वसे
नोभवत्तत्रतक्षकस्यसुतोबली सयत्नमकरोत्तीव्रंमोक्षार्थंजातवेदसः ५ नशशाकसनिर्गंतुंनिरुद्धोऽर्जुनपत्रिभिः मोक्षयामासतं
मातानिगीर्यभुजगात्मजा ६ तस्यपूर्वंशिरोग्रस्तंपुच्छमस्यनिगीर्यते निगीर्यमाणासाक्रामत्सुतंनागीमुमुक्षया ७ तस्याः
शरेणतीक्ष्णेनपृथुधारेणपांडवः शिरश्चिच्छेदगच्छंत्यास्तामपश्यच्छचीपतिः ८ तंमुमोचयिषुर्वज्रीवाततवर्षेणपांडवं मोहया
मासतत्कालमश्वसेनस्त्वमुच्यत ९ तांचमायांतदादृष्ट्वाघोरांनागेनवंचितः द्विधात्रिधाचखगतान्प्राणिनःपांडवोच्छिनत् १०

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अप्रतिष्ठोनिराश्रयः अग्निसंततिर्वा ११ १७ निष्प्रतीकारंबलवद्वाश्रयात्मभाविग्लानिहीनंतदृष्टंदैर्घायस्वसः १८ २० २१ २२

आ०
३६९

शशापतंचसंक्रुद्धोबीभत्सुर्जिह्मगामिनं पावकोवासुदेवश्चाप्यप्रतिष्ठोभविष्यसि ११ ततोजिष्णुः सहस्राक्षंखंविविक्तंसमाश्रितः शरैः
योधयामाससंक्रुद्धोवंचनांतामनुस्मरन् १२ देवराजोपितंदृष्ट्वासंरब्धंसमरेर्जुनं स्वमस्त्रमसृजत्तीव्रंछादयित्वाखिलंनभः १३ त
तोवायुर्महाघोषः क्षोभयन्सर्वसागरान् वियत्स्थोजनयन्मेघान्जलधारासमाकुलान् १४ ततो शनिमुचोघोरांस्तडित्स्तनितनि
स्वनान् तद्विघातार्थमसृजदर्जुनोप्यस्त्रमुत्तमं १५ वायव्यमभिमंत्र्याथप्रतिपत्तिविशारदः तेनेंद्राशनिमेघानांवीर्यौजस्तद्वि
नाशितं १६ जलधाराश्चताःशोषंजग्मुर्नेशुश्चविद्युतः क्षणेनचाभवद्व्योमसंप्रशांतरजस्तमः १७ सुखशीतानिलवहंप्रकृ
तिस्थार्कमंडलं निष्प्रतीकारहृष्टश्चहुतभुग्विविधाकृतिः १८ सिच्यमानोवसौघैस्तैः प्राणिनांदेहनिःसृतैः प्रजज्वालार्थसो
र्चिष्मान्स्वनादैःपूरयन्जगत् १९ कृष्णाभ्यांरक्षितंदृष्ट्वातंचदावमहंकृताः खमुत्पेतुर्महाराजसुपर्णाद्याःपतत्रिणः २० गरुत्मा
न्वज्रसदृशैःपक्षतुंडनखैस्तथा प्रहर्तुकामोपततदाकाशात्कृष्णपांडवौ २१ तथैवोरगसंघाताः पांडवस्यसमीपतः उत्सृजं
तोविषंघोरंनिष्पेतुर्ज्वलिताननाः २२

एम०
३६९

२३ २४ अयः कराय: कणानलोहगुलिकाः पिबन्तीति तथाविधं आग्नेयौषधबलेन गर्भे संभृताः लोहगुलिकाः नारकाश्चविकीर्यन्ते येन तद्घनं अयःकणायं लोहमयं तथा चक्राश्मसंज्ञं यस्यन्त्रमिव बलेन महान्तोऽपि पाषाणाः अतिदूरे क्षिप्यन्ते तत्काष्ठमयं यन्त्रं भुशुण्डी चर्मरज्जुमयं यन्त्रं पाषाणक्षेपणमेव तैः उद्यताः बाहवो येषां ते असुरादयः अयःकरायच

तांश्चकर्त शरैः पार्थः सरोषाग्निसमुक्षितैः विविशुश्चापि तं रौद्रं देहाभावाय पावकं २३ ततोऽसुराः सगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः उ
त्सेतुर्नादमतुलमसृजंस्ते रणार्थिनः २४ अयः कराय वक्राश्मभुशुण्ड्युद्यतबाहवः कृष्णपार्थौ जिघांसन्तः क्रोधसंमूर्छितौजसः
२५ तेषामतिमाहरतां शस्त्रवर्षं च मुञ्चतां प्रममाथोत्तमाङ्गानि बीभत्सुर्निशितैः शरैः २६ कृष्णश्च सुमहातेजाश्चक्रेणारि
विनाशनः दैत्यदानवसंघानां चकार कदनं महत् २७ अथापरे शरैर्विद्धाश्चक्रवेगेरितास्तथा वेलामिव समासाद्य व्यतिष्ठन्न
मितौजसः २८ ततः शक्रोऽतिसंक्रुद्धस्त्रिदशानां महेश्वरः पाण्डुरं गजमास्थाय तावुभौ समुपाद्रवत् २८ ॥ ॥

क्राश्मभुशुण्ड्युद्यतदीर्घबाहवः क्रोधसंमूर्छितौजसः क्रोधेन संवर्धिततेजसः २५ अतिमाहरतां कथ्यमानानां २६ २७ यथा चक्रवेगेन जलावर्तप्रवाहेरितास्तृणादयोऽन्तं प्राप्य विशिष्टतलं स्तब्धं प्राप्य निष्ठन्ति एवं चक्रवेगेनास्खलत्स्वजवेनेरिता असुरौघाः कृष्णार्जुनौ प्राप्य व्यतिष्ठन्निस्पन्दाः चक्रान्तो किरस्सुपक्रम्य कुम्भेकारोपकरणास्त्रयो
:जलावर्तेऽपीतिमेदिनी २८ २९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री०
३७०

३० ३१ गदां चैवेत्यत्र शिविकामितिपाठे शिविकाग्रे इति पाठः शिविकेति सानुस्वारपाठे तु तत्स्वरूपमीषद्वक्रं सायुधं इति सुत पलेन च शिरः छेवै इतेषु प्रसिद्धं दारुमयं लोहमयमपि वलवन्तु

ग ५

वेगेनाशनिमादाय वज्रमस्त्रं वसोऽसृजत् हतो वेत्तावितिप्राह सुराननु सुरसूदनः ३० ततः समुद्यतां दृष्ट्वा देवेंद्रेणामहाशनिं जगृहुः सर्वश
स्त्राणि स्वानि स्वानि सुरास्तथा ३१ कालदंडं यमो राजन् गदां चैव धनेश्वरः पाशांश्चानन्तवरुणो विचित्रां च तथाशनिं ३२ स्कंदः
शक्तिं समादाय तस्थौ मेरुरिवाचलः अश्विनौ दीप्यमानाश्च जगृहाते गदां स्थिरौ नासत्यावपि ३३ जगृहे च धनुर्दीप्तां मुशलं तु जयस्तथा पर्व
तं चापि जग्राह क्रुद्धस्त्वष्टा महाबलः ३४ अंशस्तु शक्तिं जग्राह मृत्युर्देवः परश्वधं प्रगृह्य परिघं घोरं विचचारार्यमापि ३५
मित्रश्च क्षुरपर्यन्तं चक्रमादाय तस्थिवान् पूषा भगश्च संक्रुद्धः सविता च विशांपते ३६ आत्तकार्मुकनिस्त्रिंशाः कृत्स्नपार्थौ
प्रदुद्रुवुः रुद्राश्च वसवश्चैव मरुतश्च महाबलाः ३७ विश्वेदेवास्तथा साध्या दीप्यमानाः सुतेजसा एते चान्ये च वहवो देवास्ते
पुरुषोत्तमौ कृत्स्नपार्थौ नियोऽसन्तः प्रतीयुर्विविधायुधाः ३८ तत्राद्भुतान्यदृश्यन्त निमित्तानि महाहवे युगान्तसमरूपाणि भूत
संमोहनानि च ३९

संभाव्यत एव ३२ ३३ न्पर्वतं चापीत्यत्र विच कंपरीति पाठे त्रिचक्रं त्रिशूलं ३४ अर्यमात्रापीत्यत्र संधिरविवक्षितः ३५ ३६ ३७ निमित्तानि सूचकानि उल्कापातादीनि
३९

एम०
३७०

४० ४१ ४४ ४७ ४९ गिरेः गिरिशृंगस्य ५० शैलेनविलासमहेहनकरणेनशृंगेणाकर्त्तोऽध्यायः ५१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तथादृष्ट्वासुसंरब्धंशक्रंदेवैः सहाच्युतौ अभीतौ युधिदुर्द्धर्षौतस्थतुः सज्यकार्मुकौ ४० आगच्छतस्ततोदेवानुभौयुद्धविशारदौ अताड
येतांसंक्रुद्धौशरैर्वज्रोपमैस्तदा ४१ असकृद्भग्नसंकल्पाः सुराश्चबहुशः कृताः भयाद्रणंपरित्यज्यशक्रमेवाभिशिश्रियुः ४२ दृष्ट्वा
निवारितान्देवान्माधवेनार्जुनेनच आश्चर्यमगमंस्तत्रमुनयोनभसिस्थिताः ४३ शक्रश्चापितयोर्वीर्यमुपलभ्यासकृद्रणे बभूवप
रमप्रीतोभूयश्चैतावयोधयत् ४४ ततोश्मवर्षंसुमहद्व्यसृजत्पाकशासनः भूयएवतदावीर्यंजिज्ञासुः सव्यसाचिनः ४५ तच्छरै
रर्जुनोवर्षंप्रतिजघ्नेऽत्यमर्षितः विफलंक्रियमाणंतत्समवेक्ष्यशतक्रतुः ४६ भूयः संवर्द्धयामासतद्वर्षंपाकशासनः ४६ सो
श्मवर्षंमहावेगैरिषुभिः पाकशासनिः विलयंगमयामासहर्षयन्पितरंतथा ४७ ततउत्पाट्यपाणिभ्यांमंदराच्छिखरंमहत् सद्रुमंव्य
सृजच्छक्रोजिघांसुः पांडुनंदनं ४८ ततोर्जुनोवेगवद्भिर्ज्वलिताग्रैरजिह्मगैः शरैः विध्वंसयामासगिरेः शृंगंसहस्रधा ४९ गि
रेर्विशीर्यमाणस्यतस्यरूपंतदाबभौ सार्कचंद्रग्रहस्येवनभसः परिशीर्यतः ५० तेनाभिपततादावंशैलेनमहताभृशं शृंगेणनि
हतास्तत्रप्राणिनः खांडवालयाः ५१ आदिपर्वणिखांडवदाहे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री०
३७१

तथा तरक्षवः स्वल्पव्याघ्राः ऋक्षाः भल्लाः १ प्रभिन्नाः मदच्युताः केसरिणः उत्पन्नकेसराः युवानः स्पष्टार्थः २ द्रावं वनं उत्पातनादाः निर्घाताद्यः तच्छब्देन संत्रासितेन वनेइतिशेषः

वैशंपायन उवाच तथा शैलनिपातेन भीषिताः खांडवालयाः दानवाराक्षसानागास्तरक्षवर्क्षवनौकसाः १ द्विपाः प्रभिन्नाः शार्दूलाः
सिंहाः केस[illegible]रिणस्तथा समुद्दिग्ना विससृपुस्तथान्यान्यपिजातयः २ तद्दावं समुदैक्षंत कृष्णौ चाभ्युद्यतायुधौ
उत्पातनादशब्देन संत्रासितइवस्थिताः ३ तेवनंप्रसमीक्ष्याथ दृश्यमानमनेकधा कृष्णमभ्युद्यतास्तत्र नादं मुमुचुरुल्वणं ४ तेन नादे
नघोरेण तारेण च विभावसोः रासभमनेकृत्स्नमुत्पातजलदैरिव ५ ततः कृष्णो महाबाहुः स्वतेजोभास्वरं महत् चक्रं व्यसृजत्तेभ्यो
नाशाय केशवः ६ तेनार्त्ताजातयः क्षुद्राः सदानवनिशाचराः निकृत्ताः शतशः सर्वेनियंतुरनलेक्षणात् ७ तत्रादृश्यंततेदैत्याः
कृष्णचक्रविदारिताः वसारुधिरसंपृक्ताः [illegible] संध्यापामिवतोयदाः ८ पिशाचान्पक्षिणोनागा पशूंश्चैवसहस्रशः निघ्नंश्चरतिवा
र्ष्णेयः कालवत्तत्रभारत ९ क्षिप्तंक्षिप्तंपुनश्चक्रं कृष्णस्यामित्रघातिनः छित्वानेकानिसत्वानिपाणिमेतिपुनः पुनः १० तथातुनि
घ्नतस्तस्यपिशाचोरगराक्षसान् बभूवरूपमत्युग्रं सर्वभूतात्मनस्तदा ११ समेतानांतु सर्वेषां दानवानांचसर्वशः विजेतानाभवत्कश्चित्कृष्णपांडवयोर्मृधे १२
तं

संचारितेइतिपाठेपिसएवार्थः ३ ४ रासभशब्दं कृतवान् ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १२

राम०
३७१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ ॥ ॥

तेपार्वलास्सरित्रातुंतंचदंचपरासुराः नाशक्नुवनशमयितुंतदाम्यवम्पराङ्मुखाः १३ शतक्रतस्ततःसंप्रेक्ष्यविमुखानमरांस्तथा बभूव
मुदितोराजन्प्रशंसन्केशवार्जुनौ १४ निवृत्तेष्वथदेवेषुवायुवन्वाशरीरिणी शतक्रतुंसमाभाष्यमहागंभीरनिस्वना १५ नैनस
ख्वासंनिहितस्तस्यकोभुजगोत्तमः दाहकालेखांडवस्यकुरुक्षेत्रंगतोह्यसौ १६ नचशक्यौयुधाजेतुंकथंचिदपिवासव वासुदेवा
र्जुनावेतौनिबोधवचनान्मम १७ नरनारायणावेतौपूर्वदेवौदिविश्रुतौ भवानप्यभिजानातियद्वीर्यौयत्पराक्रमौ १८
नैतौशक्योदुराधर्षौविजेतुमजितौयुधि अपिसर्वेषुलोकेषुपुराणावृषिसत्तमौ १९ पूजनीयतमावेतावपिसर्वैः सुरासुरैः
यक्षराक्षसगंधर्वनरकिन्नरपन्नगैः २० तस्मादितः सुरैः सार्द्धंगंतुमर्हसिवासव दिष्टंचाप्यनुपश्यैतत्खांडवस्यविनाशनं
२१ इतिवाक्यमुपश्रुत्यतथ्यमित्यमरेश्वरः क्रोधामर्षौसमुत्सृज्यसंप्रतस्थेदिवंतदा २२ तंप्रस्थितंमहात्मानंसमवेक्ष्यदि
वौकसः सहिताः सेनयाराजन्ननुजग्मुः पुरंदरं २३ देवराजंतदायांतसहदेवैरवेक्ष्यतु वासुदेवार्जुनौवीरौसिंहनादंविनेदतुः
२४ देवराजेगतेराजन्प्रहृष्टौकेशवार्जुनौ निर्विशंकंवनंवीरौदाहयामासतुस्तदा २५ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२६ २९ ३१ गंगोदधिचरा इति स्वनिर्दरस्योपलक्षणं ३२ ३ एकायनगताः संधीभूताः ३४ ७ हुतांदत्तां सुधांमांसभोजनं ३८

स्या०
३७२

समाकृत इवाम्नाणि नाशयित्वार्जुनः सुरान् अधमर्घ्यसंघोत्तेर्दितः खांडवालयान् ३६ नचस्मकिंचिच्छक्नोति भूतं तस्मिरितुं ततः
संछिद्यमानमिषुभिरस्यता सव्यसाचिना २७ नाशक्नुवंश्च भूतानि महोत्सपरिणार्जुनं निरीक्षितुममोघास्त्रं योद्धुं चापि कुतो रणे
२८ शतैश्चैकेन विद्याधशतैनैकपतत्रिणा असवन्तः पतन्त्योसाक्षात्कालहताइव २९ नचालंभं तस्तेशर्मरोधः सुविष्णुच शर्म ३
पितरैवानिवासेषु संतापश्चाप्यजायत ३० भूतसंघाश्च बहवो दीनाश्चक्रुर्महास्वनं रुरुदुर्वारणाश्चैव तथा मृगतरक्षवः ३१
तेन शब्देन वित्रेसुर्गंगोदधिचरा झषाः विद्याधरगणाश्चैव ये च तत्र वनौकसः नैवार्जुनं महाबाहो नापि कृष्णं जनार्दनं निरीक्षि
तुं वैशक्नोति कश्चिद्योद्धुं कुतः पुनः ३३ एकायनगता ये पि निष्पेतुस्तत्र केचन राक्षसा दानवा नागा जघ्ने चक्रेण तान् हरिः
३४ ते तु भिन्न शिरोदेहाश्चक्रवेगाद्गतासवः पेतुरन्ये महाकायाः प्रदीप्ते वसुरेतसि ३५ समांसरुधिरौघैश्च वसाभिश्चापि
तर्पितः उपर्याकाशगो वह्निर्विधूमः समपद्यत ३६ दीप्ताक्षो दीप्तजिह्वश्च संप्रदीप्तमहाननः दीप्तोर्ध्वकेशः पिंगाक्षः पिबन्प्रा
णभृतां वसां ३७ तां सकृष्णार्जुनकृतां सुधां प्राप्य हुताशनः बभूव मुदितस्तृप्तः परां निर्वृतिमागतः ३८ ३९ ॥

राम०
३७२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ शार्ङ्गकान्पक्षिविशेषान ४६ अध्यायः किमर्थे १२३ ॥

तथासुरंमयंनामतक्षकस्यनिवेशनात विप्रद्रुवंतंसहसाददर्शमधुसूदनः ३९ तमग्निःप्रार्थयामासदिधक्षुर्वातसारथिः
शरीरवान्जटीभूत्वानर्दन्निवबलाहकः ४० जिघांसुर्वासुदेवस्तंचक्रमुद्यम्यधिष्ठितः सचक्रमुद्यतंदृष्ट्वादिधक्षंतंचपा
वकं ४१ अभिधावार्जुनेत्येवंमयस्त्राहीतिचाब्रवीत तस्यभीतस्वनंश्रुत्वामाभैरितिधनंजयः ४२ प्रत्युवाचमयंपार्थोजी
वयन्निवभारत तंनभेतव्यमित्याहमयंपार्थोदयापरः ४३ तंपार्थेनाभयेदत्तेनमुचेभ्रातरंमयं नहंतुमैच्छद्दाशार्हःपावकोन
ददाहच ४४ वैशंपायनउवाच तद्वनंपावकोधीमान्दिनानिपंचदशच ददाहकृष्णपार्थाभ्यांरक्षितःपाकशासनात ४५
४५ तस्मिन्वनेदह्यमानेषडग्निर्नददाहच अश्वसेनंमयंचैवचतुरःशार्ङ्गकांस्तथा ४६ आदिपर्वणिखांडवदाहे जन
मेजयउवाच किमर्थंशार्ङ्गकानग्निर्नददाहतथागते तस्मिन्वनेदह्यमानेब्रह्मन्नेतत्प्रचक्ष्वमे १ अदाहेह्यश्वसेनस्य
दानवस्यमयस्यच कारणंकीर्तितंब्रह्मन्शार्ङ्गकाणांनकीर्तितं २ तदेतदद्भुतंब्रह्मन्शार्ङ्गकाणामनामयं कीर्तयस्वा
ग्निसंमर्देकथंतेननविनाशिताः ३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आ
२७३

४ ८ आवृताः प्रतिषिद्धभोगाः ९ १२ प्रजायस्व प्रजने छांकुरु १३ अपत्यसंताने संतते रविच्छेदे १४ १५ ॥

वैशं यदर्थं शार्ङ्गकानग्निर्न ददाह तथागते तत्ते सर्वं प्रवक्ष्यामि यथाभूतमरिंदम ४ धर्मज्ञानां मुख्यतमस्तपस्वी
संशितव्रतः आसीन्महर्षिः श्रुतवान्मंदपाल इति श्रुतः ५ स मार्गमास्थितो राजन्नृषीणामूर्ध्वरेतसां स्वाध्यायवान्
धर्मरतस्तपस्वी विजितेंद्रियः ६ स गत्वा तपसः पारं देहमुत्सृज्य भारत जगाम पितृलोकाय न लेभे तत्र तत्फलं ७ स लो
कानफलान्दृष्ट्वा तपसा निर्जितानपि पप्रच्छ धर्मराजस्य समीपस्थान्दिवौकसः ८ मंदपाल उवाच किमर्थमावृ
ता लोका ममैते तपसार्जिताः किं मया न कृतं तत्र यस्यैतत्कर्मणः फलं ९ तत्राहं तत्करिष्यामि यदर्थमिदमावृतं फ
लमेतस्य तपसः कथयध्वं दिवौकसः १० देवा ऊचुः ऋणिनो मानवा ब्रह्मन्जायंते येन तच्छृणु क्रियाभिर्ब्रह्मचर्ये
ण प्रजया च न संशयः ११ तदपाक्रियते सर्वं यज्ञेन तपसा श्रुतैः तपस्वी यज्ञकृच्चासि न च ते विद्यते प्रजा १२ त इमे
प्रसवस्यार्थे तव लोकाः समावृताः प्रजायस्व ततो लोकानुपभोक्ष्यसि पुष्कलान् १३ पुन्नाम्नो नरकात्पुत्रस्त्रायते
पितरं श्रुतिः तस्मादपत्यसंताने यतस्व ब्रह्मसत्तम १४ वैशंपायन उवाच तच्छ्रुत्वा मंदपालस्तु वचस्तेषां दिवौक
सां क्व नु शीघ्रमपत्यं स्याद्बहुलं चेत्यचिंतयत् १५ ॥ रा॰
२७३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जरितांनामभार्यां १६ लपितांनामापरांभार्यां १७ तान्बालानपास्येतिसंबंधः १८ २२ सुखमितिजीवरूपेणभोक्तृत्वं गूढइतिब्रह्मरूपेणागोचरत्वं २३ त्रिविधंदिव्यंभौमंऽरु

सचिंतयन्नभ्यगच्छत्सुव[illegible]हुप्रसवान्खगान् शार्ङ्गिकांशार्ङ्गिकोभूत्वाजरितांसमुपेयिवान् १६ तस्यांपुत्रानजनयच्चतुरो
ब्रह्मवादिनः तानपास्यसतत्रैवजगामलपितांप्रति १७ बालान्सतानंडगतान्मात्रासहमुनिर्वने तस्मिन्गतेमहाभागेलपि
तांप्रति[illegible]भारत १८ अपत्यस्नेहसंयुक्ताजरिताबह्वचिंतयत् तेनत्यक्तानसंत्याज्यानृषीनंडगतान्वने १९ नजहौपुत्रशोका
र्ताजरिताखांडवेसुतान् १९ बभारचैतान्संजातान्स्ववृत्त्यास्नेहविक्लवा ततोग्निंखांडवंदग्धुमायांतंदृष्टवानृषिः मंदपालश्चरंस्त
स्मिन्वनेलपितयासह २० तंसंकल्पंविदित्वाग्नेर्ज्ञात्वापुत्रांश्चबालकान् सोभितुष्टावविप्रर्षिर्ब्राह्मणोजातवेदसं २१ पुत्रान्प्रति
वदन्भीतोलोकपालंमहौजसं मंदपालउवाच त्वमग्नेसर्वलोकानांमुखंत्वमसिहव्यवाट् त्वमंतःसर्वभूतानांगूढश्चरसिपावक २३
त्वामेकमाहुःकवयस्त्वामाहुस्त्रिविधंपुनः त्वामष्टधाकल्पयित्वायज्ञेवाहमकल्पयन् २४ त्वयिविश्वमिदंसृष्टंवदंतिपरमर्षयः
त्वदृतेहिजगत्कृत्स्नंसद्योनश्येद्धुताशन २५

यंच अष्टधायंचभूतात्मनासूर्यचंद्रयजमानरूपेणचयज्ञवाहंयज्ञनिर्वाहकं २४ त्वयासन्नूपेणविनानश्येद्दर्शनंगच्छेत् . निरधिष्ठानकस्त्रमायोगादित्यर्थः २५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रीः कर्मिणां त्वमेव गतिरित्याह त्वामिति २६ पालनं संहारश्च तवैव कर्मणी इत्याह त्वामिति हेतयं ज्वालाः २७ जगत्सृष्टिस्त्वत्त एवेत्याह जातवेदइति तवैवेति कर्म विधाय
३७४ कोवेदोपि तवैव वाक्यं निश्वसितमेतद्वेदइत्यादिश्रुतेः २८ आपइति मूर्तां तनोरुपलक्षणं त्वयि अधिष्ठाभो[illegible]त्वेन फलदातृत्वेन च त्वमेवेत्याह त्वयीति २९ ३० ३१ ३२

तु मं हुत्वा नमो विप्राः स्वकर्मविजितां गतिं गच्छंति सह पत्नीभिः सुतैरपि च शाश्वतीं २६ त्वामग्ने जलदानाहुः खे विषक्तान्सविद्युतः दहंति सर्वभूतानि त्वत्तो निष्क्रम्य हेतयः २७ जातवेदस्त्वयैवेदं विश्वं सृष्टं महाद्युते तवैव कर्म विहितं भूतं सर्वं चराचरं २८ त्वयापो विहिताः पूर्वं त्वयि सर्वमिदं जगत् त्वयि हव्यं च कव्यं च यथावत्संप्रतिष्ठितं २९ त्वमेव दहनो देव त्वं धाता त्वं बृहस्पतिः त्वमश्विनौ यमौ मित्रः सोमस्त्वमसि चानि[illegible]लः ३० वैशं एवं स्तुतस्ततस्तेन मंदपालेन पावकः तुतोष तस्य नृपते मुनेरमिततेजसः ३१ उवाच चैनं प्रीतात्मा किमिष्टं करवाणि ते तमब्रवीन्मंदपालः प्रांजलिर्हव्यवाहनं ३२ प्रदहन्खांडवं दावं मम पुत्रान्विसर्जय तथेति तत्प्रतिश्रुत्य भगवान्हव्यवाहनः खांडवे तेन कालेन प्रजज्वाल दिधक्षया ३३ आदिपर्वणि खांडवदाहे वैशं ततः प्रज्वलितेव ह्रीः शार्ङ्गकास्ते सुदुःखिताः व्यथिताः परमोद्विग्ना नाधिजग्मुः परायणं १ ॥

खांडवे वने तेन हेतुना काले दाहवेलायां शार्ङ्गकाणां दिधक्षया न प्रजज्वाल ३३ अध्यायः ततः परायणं त्रातारं १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ३७४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निशम्य आलोच्य १ कक्षं वनं ३ कर्षयंति पीडयंति अवर्हाः अजातपक्षाः परायणम् आत्रातारः ४ सरोगमने ५ तरितुं वनं लंघितुं निःसारयितुम् अंततः इति पाठे अंततः

निशम्य पुत्रकान्बालान्माता तेषां तपस्विनी जरिता दुःखशोकार्त्ता विललाप सुदुःखिता १ जरितोवाच अयमग्निर्दहन् कक्ष
मित आयाति भीषणः जगत्संदीपयन्भीमो मम दुःखविवर्द्धनः २ इमे च मां कर्षयंति शिशवो मंदचेतसः अवर्हाश्चरणैर्हीनाः पूर्वेषां
नः परायणाः ३ त्रासयंश्चायमायाति लेलिहानो महीरुहान् अजातपक्षाश्च सुता न शक्ताः सरणे मम ४ आदाय च न शक्नोमि
पुत्रांस्तरितुमात्मना न च त्यक्तुमहं शक्ता हृदयं दूयतीव मे ५ कं नु जह्यामहं पुत्रं कमादाय व्रजाम्यहं किं नु मे स्यात्कृतं कृत्वा किं वा म
न्यत पुत्रकाः ७ चिंतयंती विमोक्षं वो नाधिगच्छामि किंचन छादयिष्यामि वो गात्रैः करिष्ये मरणं सह ८ जरितारौ कुलं ह्येतत्
ज्येष्ठत्वेन प्रतिष्ठितं सारिसृक्कः प्रजायेत पितॄणां कुलवर्धनः ९ स्तंबमित्रस्तपः कुर्यात् द्रोणो ब्रह्मविदां वरः इत्येवमुक्त्वा प्रययौ
पिता वो निर्घृणः पुरा १० कमुपादाय शक्येयं गंतुं कष्टापदुत्तमा किं नु कृत्वा कृतं कार्यं भवेदिति च विह्वला ११ नापश्यत्स्वधि
या मोक्षं स्वसुतानां तदानलात् वैशं एवं ब्रुवाणां शार्ङ्गास्ते प्रत्यूचुरथ मातरं स्नेहमुत्सृज्य मातस्त्वं पत यत्र न हव्यवाट् १२ अ
स्मासु हि विनष्टेषु भवितारः सुतास्तव त्वयि मातर्विनष्टायां न नः स्यात्कुलसंततिः १३ ॥ ॥ ॥

निरग्निरेशो ६ किं नु किं कृत्वाहं कृतकृत्या स्यामित्यर्थः ७ ८ प्रजायेत प्रजा स्यात्स एषोत्पद्येत ९ १० गंतुं लंघितुं ११ पतगच्छ १२ १३ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१४ नोस्माकं सर्वविनाशाय सर्वेषां विनाशाय सुतेषु त्वे हेमा कार्षीरिति च संबंधः १५ १७ विहंतुं दूरीकर्तुं वादो वचनं १८ क्रव्यादाखुः मांसादः उंदुरः पश्यमाना पश्यंतः १९ मोघः

अन्ववेक्ष्यैतद्रुमयं क्षमं स्यात्तव कुलस्य नः तद्धि कर्तुं परः कालो मा नाशो भवेन्नव १४ मा त्वं सर्वविनाशाय स्नेहं कार्षीः सुतेषु नः नही
दं कर्म मोघं स्याल्लोककामस्य नः पितुः १५ जरितोवाच इदमाखोर्बिलं भूमौ वृक्षस्यास्य समीपतः तदाविशध्वं त्वरिता वह्नेरत्र न वो भ
यं १६ ततोहं पांसुना छिद्रमपिधास्यामि पुत्रकाः एवं प्रतिकृतं मन्ये ज्वलतः कृष्णवर्त्मनः १७ तत एष्याम्यतीतेग्नौ विहंतुं पांसुसंच
यं रोचतामेष वो वादो मोक्षार्थं वहुताशनात् १८ शार्ङ्गा ऊचुः अवर्हान्मांसभूतान्नः क्रव्यादाखुर्विनाशयेत् पश्यमाना भयमिदं प्र
वेष्टुं नात्र शक्नुमः १९ कथमग्निर्न नो धक्ष्येत्कथमाखुर्न नाशयेत् कथं न स्यात्पिता मोघः कथं माता ध्रियेत नः २० बिल आखो
र्विनाशः स्यादग्नेराकाशचारिणां अन्ववेक्ष्यैतदुभयं श्रेयान्दाहो न भक्षणं २१ गर्हितं मरणं नः स्यादाखुना भक्षिते बिले शि
ष्टादिष्टः परित्यागः शरीरस्य हुताशनात् २२ इत्यादिपर्वणि खाण्डवदाहे जरितोवाच अस्माद्बिलान्निष्पतितमाखुं श्येनो जहार तं
क्षुद्रं पद्भ्यां गृहीत्वा च यातो नात्र भयं हि वः १ शार्ङ्गा ऊचुः न हृतं तं वयं विद्मः श्येनेनाखुं कथंचन अन्येपि भवितारोत्र तेभ्योपि
भयमेव नः २ ॥

निःफलापत्योपि ध्रियेत जीवनेन २१ शिष्टैरादिष्टः शिष्टादिष्टः इति भारतभावदीपे अध्यायः २२९ श्लोकसंख्या ८३५५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वह्निरागच्छेदित्यत्र संशयः यतो वायोः सकाशाद्वह्निनिवर्त्तनं दृष्टं ३ ५ ६ दिवं आस्थाय निरमित्रः अशत्रुर्भव अक्षयः स्वर्गस्थ इति भावः हिरण्मयः दिव्यदेहः
७ प्रत्युपायां प्रत्यागतवत्यस्मि ८ ९ १० ११ न विद्मेति अस्माकं स्वल्पकोऽयं तु मिथ्यैव मा अलं विश्रब्धे वा यमुपचारः न वाऽस्त्यत इति भावः समाकुलेषु संदिग्धेषु ज्ञानेषु ज्ञात

संशयो वह्निरागच्छेद्दृष्टं वायोर्निवर्त्तनं मृत्युर्नो बिलवासिभ्यो बिले स्यान्नात्र संशयः ३ निःसंशयात्संशयितो मृत्युर्मातर्विशि
ष्यते चर खे त्वं यथान्यायं पुत्रानाप्स्यसि शोभनान् ४ जरितोवाच अहं वेगेन तं यान्तमद्राक्षं पततां वरं बिलादाखुं समादाय श्ये
नं पुत्रा महाबलं ५ तं पतन्तं महावेगात्त्वरिता पृष्ठतोऽन्वगां आशिषोऽस्य प्रयुञ्जाना हरतो मूषिकं बिलात् ६ यो नो द्वेष्टारमादाय
श्येनराज प्रधावसि भव त्वं दिवमास्थाय निरमित्रो हिरण्मयः ७ स यदा भक्षितस्तेन श्येनेनाखुः पतत्रिणा तदाहं तम
नुज्ञाप्य प्रत्युपायां पुनर्गृहे ८ प्रविशध्वं बिलं पुत्रा विश्रब्धा नास्ति वो भयं श्येनेन मम पश्यन्त्या हृत आखुर्महात्मना ९ शा
र्ङ्गा ऊचुः न विद्महे हृतं मातः श्येनेनाखुं कथंचन अविज्ञाय न शक्यामः प्रवेष्टुं विवरं भुवः १० जरितोवाच अहं तमभि
जानामि हृतं श्येनेन मूषिकं नास्ति वोऽत्र भयं पुत्राः क्रियतां वचनं मम ११ शार्ङ्गा ऊचुः न त्वं मिथ्योपचारेण मोक्षयेथा भ
यादिनः समाकुलेषु ज्ञानेषु न बुद्धिकृतमेव तत् १२ ॥

(तत्या१) स्वकार्येषु तत्र बिलप्रवेशने बुद्धिकृतं बुद्धिमहा[?]चरितं नैव बिले शत्रुसद्भावशंकायां सत्यां बलात्तत्र प्रवेशो न युक्त इति भावः १२ २२ १२ ॥ ४ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आः ३७६ नेनेतिअस्मान् अग्नेवाउपकर्त्तुंसमर्थामावयुपकारास्पत्यात्किमितिविमर्षिवयंतवकेनकेपीत्यर्थः त्वंवासतीअस्मानकापित्यमात्संबंधस्य अग्नौतिकल्पितत्वादि
त्यर्थः १३ १४ आया आगच्छेःनःअस्मान् १५ ततइतिअग्निदाहात्प्रागेवतक्षककवत्तुरितापिगता अतःदाहात्तषंडेवमुक्ताइतिपूर्वोक्तिंनविरुद्धं १७ १८

नचोपलभ्यतेस्माभिर्निर्वासस्माविकेल्पेवयं पीड्यमानाविमर्षस्मानकासिविवेकवयंतव १३ तरुणीदर्शनीयासिसमर्थाभ
र्तुरेषणे अनुगच्छपतिंमातः पुत्रानाप्स्यसिशोभनान् १४ वयमग्निंसमाविश्यलोकानाप्स्यामशोभनान् अथास्मान्नदहेद
ग्निरायात्वंपुनरेवनः १५ वैशं एवमुक्तातनःशार्ङ्गीपुत्रानुत्सृज्यखांडवे जगामत्वरितादेशंक्षेममनग्नेरनामयं १६ ततस्ती
क्ष्णार्चिरभ्यागात्वरितोहव्यवाहनः यत्रशार्ङ्गावभूवस्तेमंदपालस्यपुत्रकाः १७ ततस्तंज्वलितंदृष्ट्वाज्वलनंतेविहंगमाः ज
रितारिस्तेतोवाक्यंश्रावयामासपावकं १८ इत्यादिपर्वणिशार्ङ्गोपाख्याने जरितारिरुवाच पुरस्तात्कृच्छ्रकालस्यधीमान्
जागर्तिपूरुषः सकृच्छ्रकालंसंप्राप्यव्यथांनैवैतिकर्हिचित् १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अध्यायःपुरस्तादिति अत्रसंसाराटव्यांमहामोहानलव्याप्तायांमातापितत्रातुंसमर्थाकिंतुसर्वेस्वार्थकामा एवेतिसंसृत्यब्रह्मलिप्सएवसर्वानत्रातुंसमर्थइत्यस्मिन्न
ध्यायेर्थो कथापक्षेतुस्पष्टएवार्थः तत्रजरितारिर्नामशिशुतकापादिशत्रुगणाश्राहपुरस्तादितिमरणान् प्रागेवसानार्थ पतितवानस्यमरणव्यथांनानीनम गम० ३७६
प्रोति ततसप्राणाउत्क्रामंतत्रैवसमभवतीयंतइतिश्रुतेरित्यादिपुरुषाकतत्वं कृच्छ्रकालोमरणकालः व्यथांप्राणोत्क्रमणपीडां १ ॥ ॥
७२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एतदेवव्यतिरेकमुखेनाह यस्त्विति विचेता ःअजितचित्तः अथितोदेहान्तेरनित्यात्मकमरणावशीकृतोमहत्तभ्रेयोनोश्नुं २ उक्तमन्यथा
नोक्तःसत्त्वंगारेवभवतीसच्चव्यतिरेकाभ्यामाहद्वाभ्यां धीरइति धीरोध्यानवान मेधावीऊहापोहकुशलः अतस्त्वमेवास्मान्माहीतिभावः
३ त्वदनुग्रहंविनानास्तितरणोपायइत्याह ज्येष्ठइति ४ द्रोणवाक्येभयंपरंहअध्यात्मेत्यहान्तोनिहिरण्यंविषपवासनामेवरेतोवीजंप

यस्त्वकृच्छ्रमनुप्राप्तंविचेतानावबुध्यते सकृच्छ्रकालेव्यथितोनश्रेयोविंदतेमहत् २ सारिसृक्कउवाच धीरस्त्वमसि
मेधावीप्राणकृच्छ्रमिदंचनः प्राज्ञःशूरोवहूनांहिभवत्येकोनसंशयः ३ स्तंवमित्रउवाच ज्येष्ठस्त्राताभवतिवैज्येष्ठो
मुञ्चतिकृच्छ्रतः ज्येष्ठश्चेन्नप्रजानातिकनीयान्किंकरिष्यति ४ द्रोणउवाच हिरण्यरेतास्त्वरितोज्वलन्नायातिनः
क्षयं सप्तजिह्वाननःक्रूरोलेलिहानोविसर्पति ५ वैशं एवंसंभाष्यतेःसोन्यंमंदपालस्यपुत्रकाः तुष्टुवुःप्रयताभू
त्वायथाग्निंभृणुपार्थिव ६ ॥

यसः मोहः मरणकालिकः क्षयंदेहगेहं एतिमप्तजिह्वः कालीमनोजवाचधूम्राकालीलोहिमानथा स्फुलिंगिनीविश्वरुचिःसप्तजिह्वा
विभावसोःपक्षेपंचेंद्रियाणिवुद्धिमनसीचतद्युक्तं आननंमुखंभोगसाधनंयस्यसः लेलिहानोग्रसिष्यन्विसर्पतिप्राप्नोति अतःस्वमो
क्षोपायत्वमेवपतितयामितिभावः ५ एवमिति ६

एवमधिकारिणामुत्थाप्य अग्निस्तुतिमाने ननत्वमुपदिशति यद्धितेनपात तं तत्वं पेसुसंहारो ऽग्निवाकात न च मुख्य ब्रह्मविद्याधिकारं ये समष्टुं मनांजरी
तारिणीहद्याभ्यां वायोःसर्वात्मनः वायुर्वैगौतमतत् त्वं वायुरेव व्यष्टिर्वायुः समष्टिरिति श्रुतेः आत्मा स्वरूपमसि शरीरमसि धर्मिसिविराडात्मा त्वमुक्तं । वी
रुधां योनिः पृथ्वी आपस्त्वं तेन वसुक्तं बीजं त्वद्रूपं अग्नेरापः अद्भ्यः पृथिवी तिवश्रुतेः आपत्वेनशुक्रमितसप्या योनिस्त्वमसि चां भस इति यद्वा
वायोरात्मा अन्तरिक्षं चित्रादितं वीरुधां योनिः पृथ्वी मरशादिना यन्तृथिव्या अधस्तात्तदापः यदिवउपरिष्टात्तदम्भः तयाच लोकसृष्टिकर्त्ता भवति । अ

उत्तानाङ्गिरुवाच आत्मासि वायो ज्वलन शरीरमसि वीरुधां योनिरापस्त्वमेव शुक्रं योनिस्त्वमसि चांभसः ७ ऊर्ध्वं चाधस्त्वमसि पृष्टे
पृष्ठतः पार्श्वतस्तथा अर्चिषस्ते महावीर्य रश्मयः सवितुर्यथा ८ मारिचकउवाच माता पुत्रं नष्टा पितरं निविघ्नः पश्चाज्जातानि
वनो धूमकेतो नतत्त्वानाविद्यते वै त्वदन्यस्तस्मादस्मांस्त्राहि बालांस्त्वमग्ने ९ यदग्नेते शिवं रूपं ये च तेसप्त हेतयः तेन नः परि
पाहि त्वमार्त्तान्नः शरणैषिणः १०

रोंभः परेणारेणादिवं द्यौः प्रतिष्ठान्तरिक्षं मरीचयः पृथिवी मरो या अधस्तात्ता आप इत्येतरेयश्रुत्या लोकसृष्टिकर्त्ता भवति सइमांल्लोकानसृजत अं
भोमरीचीमरमापइति उपक्रम्यात्र लोकात्मत्वेन स्तुतिर्ल्लोककर्तृत्वेनेत्यन्तः समष्ट्युपासनायामेव तत्त्वायामेव तत्सार्प ७ ८ अत्रानधिकारी सारिसी
सृक्के । स्तु क्रिणीगर्भाणौपस्यसत्ता ।रसृक्कवात्यभोगासक्तः यदिरूपमेवाग्निं प्रार्थयते मातेति पुत्रनष्टात्स्वदर्शनेगता ९ शिवंशान्तं लोकहितं हेतयोज्वालाः
पर्वोक्ताः १० राम०
३७७

गोपुरविरचितमुपविशिषत्वमेवेत्यर्थः परेणास्मात्तस्मान्नो हरेप्रेहि परेणतेस्येनवंतं ११ एवं व्यष्ट्युपासनाभिप्रायस्मासार्वात्म्योपासनां संवृत्य
त्मिरंब्रह्मैसादिशास्त्रप्रसिद्धाशांडिल्यविद्यादिरूपात्त्वमित्याख्यः सर्वप्राणिसमुदायस्यात्माहंसर्वमित्यादिना त्वमेदर्कं न केकुंडलो
दिवत् १२ बहुधाकार्यरूपेण एकधाकारणरूपेण १३ त्रीन्लोकानितिब्रह्मांडोपलक्षणांपचसिसंहरसि समिद्धः तमोगुणेनप्र

त्वमेवैकस्तपसेजातवेदोनान्यस्त्वन्माविद्यतेगोप्तृदेव अधीनस्मात् [illegible] बालकान्पालयस्वपरेणास्मान्नेहिवैहव्यवाह ११
त्वंवमित्रउवाच सर्वमग्नेत्वमेवैकस्त्वपिसर्वमिदंजगत त्वंधारयसिभूतानिभुवनंत्वंबिभर्षिच १२ त्वमग्निर्हव्यवाहस्त्वं
त्वमेवपरंमहद्विः मनीषिणास्त्वांजानंतिबहुधाचैकधापिच १३ सृष्ट्वालोकांस्त्रीनिमान्हव्यवाहकालेप्राप्तेपचसिपुनः
समिद्धः त्वंसर्वस्यभुवनस्यप्रसूतिस्त्वमेवाग्नेभवसिपुनः प्रतिष्ठा १४ ॥ ॥७॥ ॥

यद्धः अत्रहेतुंश्रौतंदर्शयति त्वंसर्वस्येति प्रसूतिरुत्पत्तिस्थानं प्रतिष्ठालयस्थानं एतेनएषयोनिः सर्वस्यप्रभवाप्ययौहिभूता
नामितिश्रुतेरर्थोदर्शितः १४ १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री० प०
३७८

यत्नुनांतः प्रवृत्तिमित्यादिश्लोकेनिप्रसिद्धं तु[illegible]पंचनिर्विशेषं ब्रह्मरेतत द्रोणो ब्रह्मविदां वरः स्वपक्वमात्रपेसेन ज्ञात्वा ततमेतत्पग्निना पिद्रो[illegible]णमेवत्क्तत्वा
त्वद्रोणवाक्यस्य विषय इति ज्ञापते अत्रवचनांतः अज्ञादिवाक्यार्थोन हृदयतेः ततः कष्टमेतन्न इत्यतिबलेनैव सृष्टीकुर्मः त्वमन्नमिति हे जग
त्पतेत्वं अत्र अद्यतेति च भूतानि तस्मादन्नं तदुच्यत इति श्रुतेर्विराडसि किमस्मोनितः नेत्याह प्राणिभिर्भुक्तमिति प्राणाः सत्वात्मास उपा
सतेनान्यं येषां ते प्राणिनः सत्वोपासकाः ते भुक्तं उपसंहृतं एतेन स्थूलस्य सूक्ष्मे लय उक्तः तथा अन्नमयभूतानि सत्वशरीरारंभकाणि

द्रोण उवाच त्वमन्नं प्राणिभिर्भुक्तमंतर्भूतो जगत्पते
नित्यं प्रवृद्धः पचसि त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं १५

अपंचीकृतविषयादीनि पचसि अंतर्भूतोसि भूतलयस्थानमप्यसि एतेन सूक्ष्मस्य कारणे विलापनमुक्तं अत एव जगतः स्थूलसूक्ष्म
कार्यस्य पतेः सृष्टिसंहारयोः स्वतंत्र। त्वं नित्यं प्रवृद्धोसि कार्यकारणब्रह्मणोः सोपाधिकयोरुपाधिनिरोधाद्याविर्भावानुसारेण प्रवृद्धं निरुपाधिक
स्वरूपनित्यमेव तत् त्वयि पश्चात्प्रतिष्ठितं सर्वं कार्यकारणात्मकं ज्ञानमितोगारि कर्मीभूतं त्वं पचसि संहरसि एवं वचनांतः प्रवृत्तेन वहिः प्रज्ञतो भय
तः प्रज्ञमित्यादिश्रुतेरर्थः स्थूलसूक्ष्मकारणरूपातीतं विनिष्कलं शिवशब्दाभिधेयं प्रतिपादितं १५ १५ राम०
३७८

स्पर्शइति हेमुकुमुक्कसर्वोपाधिकालुष्यहीन त्वंसर्पोभूत्वारसानारायपुनरुत्तरज्यकालेभावयसी।तिसंबंधः त्वमंमाहीनांरसानिश्चा
रायसंहृत्यसर्पैः कारणात्माभूत्वाबीजमाच्छत्पेणस्थित्वापुनः प्रबोधकालेरुक्म्या विन्सापरानेनपृथिव्यारीनिजनयसीत्यर्थः १६
रसस्यब्रह्मसत्तापाश्चाप्यमत्वनहत्पमानाः सत्तहितिप्रसयविषयभूतावीरुधारपः जडपहीर्थाश्चपित्वनए बोसत्राइत्यर्थः तेनप्रधा
नाहेः कारणात्वंनिरस्तं सभद्रस्येत्यत्रमुद्रस्येतिपाठमहोदधिशावेनमहांनिब्रह्माडोंहर्दिः स्थिता नितरकानिनिधीयंतेस्मिंनितिमुत्स

सर्पोभूत्वाशिमभिजीनवेदो भूमेंरमाभूमिजानानरसांश्च विश्वानारायपुनरुत्तरज्यकालेवृस्माविश्वाभावयसीह
मुक्क १६ त्वतएताः पुनःमुक्कवीरुधोहरिलच्छदाः जायंतेपुष्करिणश्चसभद्रस्यमहोदधिः १७ इदंवैसप्रतिगामो
णोवहणस्यपरायणांशिवस्त्राताभवास्माकंमास्मानघविनाशय १८ पिंगाक्षलोहितग्रीवकृष्णवर्त्मन्हुताश
न पोरात्प्रैहिमुंचास्मानसागरस्यगृहानिव १९ ॥छ॥ ॥ ॥छ॥ ॥ ॥छ॥

सा ऽनेकब्रह्मांडशुक्तिसंपुटाश्रयभूतोजलावरणरूपः समुद्रोयात्यः तद्यावाणांतरणाममपलक्षणं १७ एवंपरापरब्रह्मरूपेण
ग्निंस्तुत्वोडपच्छिन्नभयनिवर्तिप्रार्थयतेइदमिति हेतिग्मांशोतीक्ष्णकराः वह्ने।त्वमेवसप्तशारीरंवरुणस्परसनेंद्रियाधिपतेःपरय
णाश्चसतालंबनं पश्चिदेहेनाहंसर्वरसास्वादोलभ्यते अतस्त्वंशिवः अंतरात्माऽस्माकंत्राताभव १९ सागरस्यगृहानिवनदी
प्रवाहोनिवच्च्रनभिभाव्यानस्वाभिभावकांस्त्रातात्वामेव १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रतीतात्मात्रष्टः २० २१ मत्यंमम २२ २५ अथाप:मंद्रा:उक्ताममपुत्रान्मादहेतिप्रार्थ्यापि १ नारणोगृहे। कथंतनकथमपि ३ ४

५३

वैशंपा० एवमुक्तोजातवेदाद्रोणेनब्रह्मवादिना द्रोणमाहप्रतीतात्मामंदपालप्रतिज्ञया २० अग्निरुवाच ऋषिद्रोणस्त्वमसिवैब्रह्मैतद्यातृतंत्वया ईप्सितंतेकरिष्यामिनचतेविद्यतेभयं २१ मंदपालेनवेयूयंममपूर्वंनिवेदिता: वर्जयेःपुत्रकान्मह्यंदहन्दावमितिस्मह २२ तस्यतद्वचनंद्रोणयापश्चेहभाषितं उभयंमेगरीयस्तद्ब्रूहिकिंकरवाणिते भृशंप्रीतोस्मिभद्रंतेब्रह्मंस्त्राणमनम २३ द्रोणउवाच इमेमार्जारका:शुक्रनित्यमुद्वेजयंतिनः एतान्कुरुषदंष्ट्रांस्त्वंहुताशनसंबाधवान्त २४ तथातत्कृतवानग्निरभ्यनुज्ञायशार्ङ्गकान् ददाहखांडवंदावंसमिद्धोजनमेजय २५ आदिपर्वणिखांडवदाहेशार्ङ्गोपाख्यानेवैशं मंदपालोपिकौरव्यचिंतयामासपुत्रकान् उक्तोप्युक्तस्तिग्मांशुनेवशर्मोधिगच्छति १ संतप्यमानःपुत्रार्थेलपितामिदमब्रवीत् कथंत्वशक्ता:शरणेलपितेममपुत्रकाः २० वर्द्धमानेहुतवहे वातेचाशुप्रवापंति असमर्थाविमोक्षायभविष्यंतिममात्मजाः ३ कथंतुशक्तात्राणायमातातेषांतपस्विनी भविष्यतिहिशोकार्तापुत्रत्राणमपश्यती कथमुड्डीयनेशक्तान्पतनेचममात्मजान् संतप्यमानावहुधावाश्यमानाप्रधावति ५ उड्डीयनेऊर्ध्वपतने पातनेतिर्यग्गमने वाश्यमानारुदंती ५ ॥७॥ ॥७॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६ ८ परीताःत्रापिताः ९ समक्षमिति हेस्वस्थतेनवमानमंतेनहेतुनावंधुक्रत्वलक्षणेरक्षणोममक्षंस्त्रभिश्रवंन १० किंतुनानेवंतिसग्रंथे ११
नहीति पक्षंवनासहायवना सहज्ज्ञेनेनिर्वेहेननिनाएंस्त्रेहवनाश केनवपीड्यमानस्त्रात्माश्रत्रदारांरुपंःकथंचनउपद्रुश्रुंत्रपेक्षितंनहिन्याय्यं १२

जरितारिःकथंपुत्रःसारिसृक्कःकथंचमे स्तंबमित्रःकथंद्रोणःकथंसाचतपस्विनी ६ लालप्यमानंतमृषिंमंदपालंतथावने
लपिताप्रत्युवाचेदंसासूयमिवभारत ७ नतेपुत्रेष्वपेक्षास्तियानृषीनुक्तवानसि तेजस्विनोवीर्यवंतोनतेषांज्वलनाद्भ
यं ८ तथाग्नौतेपरीताश्चस्वयंहिममसंनिधौ प्रतिश्रुतंतथावेतिज्वलनेनमहात्मना ९ लोकपालोनतांवाचमुक्त्वा
मिथ्याकरिष्यति समर्थास्तेवक्तुंतेनतेस्वस्थमानसं १० तामेवतुममामित्रींचिंतयन्परितप्यसे ध्रुवंमयिनतेस्नेहो
यथातस्यांपुराभवत् ११ नहिपक्षवतान्याय्यंनिःस्नेहेनसुहृज्जने पीड्यमानउपद्रष्टुंशक्तेनात्माकथंचन १२ गच्छत्वं
जरितामेवयदर्थंपरितप्यसे चरिष्याम्यहमप्येकायथाकुपुरुषाश्रिता १३ मंदपालउवाच नाहमेवंचरेलोकेयथात्व
मभिमन्यसे अपत्यहेतोर्विचरेतच्चकृच्छ्रगतंमम १४ भूतंहित्वाचभाव्यर्थेयोवलंवेतमंदधीः अवमन्येतलोकोपयथेच्छ तो१
सितथाकुरु १५

अनलस्त्वंजरितेमेवगच्छेत्यधिक्षिप्याहयच्छेति १३ एवंकामयुक्तोनाहंवोनचरामि १४ मंतंजरितापाममसंभाव्यर्थेत्वपिजनपितवंत्रपसे १५

आ० पर्व० ३८४

२६ जरितानामतः जाणसंज्ञातान्त्रसाः सगिता सर्वेद्विपव्याकुला १७ १८ २४ २५ स्त्रीणांस्त्रसमत्रपरलोके पुरुषांनएहतैसापलं

एषहिप्रज्वलनग्निर्लेलिहानोमहीरुहान् आविग्नैस्तुरिसंतापंजनयत्सशिवंतथा १६ वैशं नस्मादृशादतिक्रांतेज्वलने

जरितापुनः जगामपुत्रकानेवजरितापुत्रगृद्धिनी १७ सातान्कुशलिनःसर्वान्निर्मुक्तान्जातवेदसः रोरुयमाणान्ददर्शवै न४

नेपुत्रान्निरामयान् १८ अश्रूणिमुमुचेतेषांदर्शनात्सापुनःपुनः एकैकंचैताञ्चवीक्ष्यक्रोशमानान्वपद्यते १९ ततोभ्य

गच्छत्सहसामंदपालोपिभारत अथतेसर्वएवैनंनाभ्यनंदन्तस्तनतः २० लालप्यमानमेकैकंजरितांचपुनःपुनः चैवो

वुस्तदाकिंचित्तमृषिंसाध्वसाधुवा २१ मंदपालउवाच ज्येष्ठःसुतस्तेकतमः कतमस्तस्यचानुजः मध्यमः कतमश्चैवक

नीयान्कतमस्तुते २२ एवंब्रुवंतंदुःखार्तंकिंमानप्रतिभाषसे कृतवानस्मिहव्यवाहंनैवशांतिमितोलभे २३ जरितोवाच

किंनुज्येष्ठेनतेकार्यंकिमनंतरजेनते किंवामध्यमजातेन किंकनिष्ठेनवापुनः २४ यांत्वमामसर्वतोहीनामुत्सृज्यासिगतः

पुरा तामेवलपितांगच्छतरुणींचारुहासिनीं २५ मंदपालउवाच नस्त्रीणांविद्यतेकिंचिदमत्रपुरुषांतरात् सापत्नक

मृतेलोकेनान्यदर्थविनाशनं २६

कंचकनेःस्मत। ततीयंत्र्यर्थनाशनंपुरुषार्थविनाशनानि २६ २६ ॥छ॥ ॥छ॥ राम० ३८०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वृद्धमपंनिंदंतिवैराग्रीति एतच्चापीर्ह्यापसतीनामपीत्याहस्वैरेति २७ २८ निभिन्नमकुर्कुलसर्पामिवपत्रपतिकपटेन अतएवनाभिहत्यापुष्ठ
त्रैवषा तेनहेतुनालक्ष्याःलक्षाच २९ इष्टंत्र्प्राप्य तथाः हंधतीवचांकमानात्वमिवस्रापितथैवमपिअपत्यहेतोर्व्याकुलेसतिमालपिनापितथैव

वैराग्निदीपनंचैवभृशामुद्वेगकारिच सुव्रताचापिकल्याणीसर्वभूतेषुविश्रुता २७ अरुंधतीमहात्मानंवसिष्ठंपर्यशंकत
विशुद्धभावमत्यंतंसदाप्रियहितेरतं २८ सप्तर्षिमध्यगंवीरमवमेनेचतंमुनिं अपध्यानेनसातेनधूमारुणसमप्रभा २९
लक्ष्यालक्ष्यानाभिरूपानिमित्तमिवपश्यति अपत्यहेतोःसंप्राप्तंतथात्वमपिमामिह इष्टमेवंगतेहित्वसातथैवाद्यवर्त्तसे ३०
नहिभार्येतिविश्वासःकार्यःपुंसाकथंचन नहिकार्यमनुध्यातिनारीपुत्रवतीसती ३१ वैशंपायनउवाच ततस्तेसर्वएवैनं
पुत्राःसम्यगुपासते सचतानात्मजान्सर्वानाश्वासयितुमुद्यतः ३२ इत्यादिपर्वणिशार्ङ्गोपाख्याने मंदपालउवाच युष्माक
मपवर्गार्थंविज्ञाप्तोज्वलनोमया। अग्निनाचतथेत्येवंप्रतिज्ञातंमहात्मना १ अग्नेर्वचनमाज्ञायमातुर्धर्मज्ञतांवचः भवतां
चपरंवीर्यंपूर्वंनाहमिहागतः २

वर्त्तते ३० अन्तःस्त्रीणामाप्तोनास्तीत्याह नहीति कार्यंभर्तृपुत्रादि अनुध्यातिमनसिकरोति ३२ अध्यायः युष्माकं १ मातुर्धर्मज्ञतां
वचःमातुःवःयुष्माकंसंवर्धितपाधर्मज्ञतां [illegible]युष्माकंवीर्यंपरधर्मज्ञानंमातुरस्तीतिविज्ञायेत्यर्थः २

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ब्रह्मतत्त्व वेदांतप्रसिद्धं ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

श्रु० २

नमंतापोस्तिवः कार्यः पुत्रकान्हरिमांप्रति ऋषीन्वेदहुताशोपि ब्रह्मतद्विदितंचवः ३ वैशंपायनउवाच एवमाश्वा
सितान्पुत्राञ्जरितांभार्यामादायसद्विजः मंदपालस्ततोदेशादन्यंदेशंजगामह ४ भगवानपितिग्मांशुः समिद्धः खांडवं
ततः ददाहसहकृष्णाभ्यांजनयन्जगतोहितं ५ वसामेदोवहाः कुल्यास्तत्रपीत्वाचपावकः जगामपरमांतृप्तिंद
र्शयामासचार्जुनं ६ ततोंतरिक्षाद्भगवानवतीर्यपुरंदरः मरुद्गणैर्वृतः पार्थंकेशवंचेदमब्रवीत् ७ कृतंयुवाभ्यां
कर्मेदममरैरपिदुष्करं वरंवृणीतंतुष्टोस्मि दुर्लभंपुरुषेष्विह ८ वैशंपायनउवाच पार्थस्तुवरयामासशक्रादस्त्रा
णिसर्वशः प्रदातुंतच्चशक्रस्तुकालंचक्रेमहाद्युतिः ९ यदाप्रसन्नोभगवान्महादेवोभविष्यति तदातुभ्यंप्रदास्या
मिपांडवास्त्राणिसर्वशः १० अहमेवचतंकालंवेत्स्यामिकुरुनंदनः तपसामहताचापिदास्यामिभवतोप्यहं ११
आग्नेयानिचसर्वाणिवायव्यानिचसर्वशः मदीयानिचसर्वाणिग्रहीष्यसिधनंजय १२ वासुदेवोपिजग्राहप्रीतिंपा
र्थेनशाश्वतीं ददौसुरपतिश्चैववरंकृष्णायधीमते १३ एवंदत्वावरंताभ्यांसहदेवैर्मरुत्पतिः हुताशनमनुज्ञाप्यजगाम
त्रिदिवंप्रभुः १४

वि ४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१५ १६ चरंतंयत्रवांछितमित्यनेनाप्रतिहतगतित्वंद्वयोरपिदत्तंमयेत्यर्थः १७ १८ १९ इतिश्रीमत्सदवाक्यप्रमाणज्ञमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंश

पावकश्चतदादावंदग्ध्वासमृगपक्षिणं अहानिपंचचैकंचविरराममस्ततर्पितः १५ जग्ध्वामांसानिपीत्वाचमेदांसिरुधि
राणिच युक्तः परमयाप्रीत्यातावुवाचाच्युतार्जुनौ १६ युवाभ्यांपुरुषाग्र्याभ्यांतर्पितोस्मियथासुखं अनुजानामि
वांवीरौचरंतंयत्रवांछितं १७ एवंतौसमनुज्ञातौपावकेनमहात्मना अर्जुनोवासुदेवश्चदानवश्चमयस्तथा
१८ परिक्रम्यततः सर्वेत्रयोपिभरतर्षभ रमणीयेनदीकूलेसहिताः समुपाविशन् १९ ॥ ॥इतिश्रीमहा
भारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांआदिपर्वणिखांडवदाहः समाप्तः ॥छ॥ ॥छ॥

वंतमपोविंदसूरिसूनोः श्रीनीलकंठसूरेर्भारतभावदीपेआदिपर्वणिखांडवदाहार्थप्रकाशः समाप्तश्चायंआदिपर्वणिभावदीपः ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ॐ

आदपर्वपत्रे ३८८ श्रीरमदनाथजी रघुनाथ [illegible] वश्री

जोगमेतका श्री श्री वजीरमत जंमें कीॐ नमजीमहाय

आदिपर्व
३८२

मामाधिका ३८२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गोपीजनवल्लभाय नमः ॥ ॥ श्रीमद्गोपालनाम्नस्य श्रीलक्ष्मणपदानुगः श्रीनीलकण्ठो भावदीपं कुरुते शान्तिपर्वणि १ यस्माद्धनेषु सुहृत्स्वर्थमिति
सोपमीरितः धर्मार्थकाममोक्षास्ते सम्यगत्र निरूपिताः २ धर्मादित्रयमर्थकामकरणप्रीत्यर्थमित्यल्पकाः धीशुद्धिकृतुजीवनार्थकतया मुक्त्यर्थमि
मुत्तमाः स तत्पाण्डवधार्तराष्ट्रचरितव्याजिषाद्दर्शितं येनामौ निजवाक्यजातहृदयं महेद्वान्नादरात् ३ तत्र तावद्वक्ष्यमाणो राजधर्माख्याः कोऽसत्त्रयः क्र
भेरणविश्वस्यापन्नस्य विरक्तस्य चोपकारकोऽस्ति धर्म्याहितत्वात्प्रथमं राजधर्माणां राजशब्दार्थश्चात्र प्रकरणात्तरोऽस्तारंजनकाम्यते यतिवक्ष्य
माणनिर्वचनानुसारेण च समानप्रकारेण सर्वो रंजयति प्रजा इति मनूक्तेर्यानो नृपतेर्धर्मं च वक्ष्यामि हितकाम्यपतिवृद्धपराशरेणापि

ॐ ॥ ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् १ वैशंपायन उवाच
कृतोदकास्ते सुहृदां सर्वेषां पाण्डुनन्दनाः विदुरो धृतराष्ट्रश्च सर्वाश्च भरतस्त्रियः २ ॥ ॥ ॥

र्ववर्णसाधारणानृपतिशब्दप्रयोगाद्यः प्रजारंजनं करोति स एव बोध्यः स च क्षत्रियोऽक्षत्रियो वा उत्पादनेन सदा पुत्रोत्पादिना वक्ष्यमा
णान् उत्पानादीन्धर्माननुतिष्ठेत् तत्रापि यः कामलोभादिहीनोऽसंततनिर्विण्णः केवलं प्रजापालनं जैधर्ममात्रं कामयते स एव राज्यार्हः इ
युधिष्ठिरोदाहरणेन प्रथमं निरूपयति कृतोदकास्ते सुहृदामित्यादिना नमो धर्माय महते इत्यतः प्राक्तनेन ग्रन्थेन कृतोदकाः कृतप्रेततर्पणाः
हृदामित्यनेनैव दुर्योधनादीनामपि ग्रहणं मरणान्तानि वैराणीति न्यायेन तेषामपीदानीं सुहृत्त्वात् १ ॥ ॥ ॥ राम॰

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ब्रह्मास्त्रमिति रहस्यं तत्प्रमादनविधिः निवर्त्तनं उपसंहारः ताभ्यां सहितं सरहस्यनिवर्त्तनं ११ ब्रह्मास्त्रमिति त्वं तु ब्रह्मक्षत्रेतरत्वान्न विधार्हइत्यर्थः १२ ॥

ब्रह्मास्त्रं वेत्तुमिच्छामि सरहस्यनिवर्त्तनं अर्जुनेन समं चाहं युद्ध्येयमिति मे मतिः ९ समः शिष्येषु च स्नेहः पुत्रे चैव तव ध्रु
वं त्वत्प्रसादान्न मां ब्रूयुरकृतास्त्रं विचक्षणाः १० द्रोणस्तथोक्तः कर्णेन सापेक्षः फाल्गुनं प्रति दौरात्म्यं चैव कर्णस्य वि
दित्वा तमुवाच ह ११ ब्रह्मास्त्रं ब्राह्मणो विद्याद्यथावच्चरितव्रतः क्षत्रियो वा तपस्वी यो नान्यो विद्यात्कथंचन १२
इत्युक्तोंगिरसां श्रेष्ठमामंत्र्य प्रतिपूज्य च जगाम सहसा रामं महेंद्रं पर्वतं प्रति १३ स तु राममुपागम्य शिरसाभिप्र
णम्य च ब्राह्मणो भार्गवोस्मीति गौरवेणाभ्यगच्छत १४ रामस्तं प्रतिजग्राह पृष्ट्वा गोत्रादि सर्वशः स उक्तः स्वाग
तं चेति प्रीतिमांश्चाभवद्भृशं तत्र कर्णस्य वसतो महेंद्रे स्वर्गसंमिते १५ गंधर्वै राक्षसैर्यक्षैर्देवैश्चासीत्समागमः
स तत्रेष्वस्त्रमकरोद्भृगुश्रेष्ठाद्यथाविधि १६ प्रियश्चाभवदत्यर्थं देवदानवरक्षसां स कदाचित्समुद्रांते विचचा
राश्रमांतिके १७ एकः खड्गधनुःपाणिः परिचक्राम सूर्यजः सोग्निहोत्रप्रसक्तस्य कस्यचिद्ब्रह्मवादिनः १८
जघानाज्ञानतः पार्थ होमधेनुं यदृच्छया तदज्ञानकृतं मत्वा ब्राह्मणायन्यवेदयत् १९ कर्णः प्रसादयंश्चैवमिदमित्यब्र
वीद्वचः २० ॥

गुरुरेव पिता त्वमिति संधायाह ब्राह्मणो भार्गवोस्मीति १६ समुद्रांते दक्षिणसमुद्रसमीपे १८ होमधेनुकर्णपर्वे व्यक्ता दिशा ॥ वेसवत्से पुत्रात्रं धेनुर्वधो

शां० २६ अव्याहृतंमेव्याहृतंतुसुगमः पाठः अनुक्तंतद्वदन्त्येतदर्थः केवलंतत्संबंधीय यास्मात्तया यत्तेकार्यंतद्वासमाचरेत्यर्थः २८ द्वितीयोध्यायः कर्ण
५

अबुद्धिपूर्वंभगवन्धेनुरेषाहतातव मयातत्रप्रसादंचकुरुष्वेतिपुनःपुनः २१ तंसविप्रोऽब्रवीत्क्रुद्धोवाचानिर्भर्त्सयन्निव दुरा
चारवधार्हस्त्वंफलंप्राप्नुहिदुर्मते २२ येनविस्पर्द्धसेनित्यंयदर्थंघटसेऽनिशं युध्यतस्तेनतेपापचक्रंभूमिर्ग्रसिष्यति २३
ततश्चक्रेमहीग्रस्तेमूर्द्धानंतेविचेतसः पातयिष्यतिविक्रम्यशत्रुर्गच्छनराधम २४ यथेयंगौर्हतामूढप्रमत्तेनत्वया मि४
मम प्रमत्तस्यतथाऽरातिःशिरस्तेपातयिष्यति २५ ततःप्रसादयामासततस्तंद्विजसत्तमं गोभिर्धनैश्चरत्नैश्चसचै
नंपुनरब्रवीत् २६ नहिमेव्याहृतंकुर्यात्सर्वलोकोपिवैमृषा गच्छवातिष्ठवायद्वाकार्यंतेतत्समाचर २७ इत्युक्तो
ब्राह्मणेनाथकर्णोदैन्यादधोमुखः राममभ्यगमद्भीतस्तदेवमनसास्मरन् २८ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्व
णिराजधर्मेकर्णशापः १ नारदउवाच कर्णस्यबाहुवीर्येणप्रश्रयेणदमेनच तुतोषभृगुशार्दूलोगुरुशुश्रूष
यातथा १ तस्मैसविधिवत्कृत्स्नंब्रह्मास्त्रंसनिवर्तनं प्रोवाचाखिलमव्यग्रंतपस्वीतत्तपस्विने २ विदि
तास्त्रस्ततःकर्णोरममाणोश्रमेभृगोः चकारवैधनुर्वेदेयत्नमद्भुतविक्रमः ३

सितिप्रश्रयेणेतिपाठः तुशोगरागाद्दमेनइंद्रियजयेन १ कृत्स्नंसरहस्यंनतुमंत्रमात्रं अखिलंअंगप्रत्यंगदेवताराधनसहितं अव्यग्रंप शां०
थास्यात्तथातपस्वीएकाग्रचित्तः २ अश्रमेश्रमवर्जितआश्रमेइत्यर्थः ३ ५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विस्रंभो विश्वासः ६ क्षेप्तुं दूरीकर्तुं भयात् निद्राभंगभयात् ९ सूचीभिरिव तीक्ष्णैः रोमभिः संवृतं संनिरुद्धांगं त्रासेन संकुचितांगं नामप्रसिद्धं नाम

ततः कदाचिद्रामस्तु चरन्नाश्रममंतिकात् कर्णेन सहितो धीमानुपवासेन कर्षितः ४ सुष्वाप जामदग्न्यो वै विस्रं
भोत्पन्नसौहृदः कर्णस्योत्संगआधाय शिरः क्लांतमना गुरुः ५ अथ कृमिः श्लेष्ममेदोमांसशोणितभोजनः दारु
णो दारुणस्पर्शः कर्णस्याभ्याशमागतः ६ स तस्योरुमथासाद्य बिभेद रुधिराशनः न चैनमशकत्क्षेप्तुं हंतुं वापि गुरो
र्भयात् ७ संदश्यमानस्तु तदा कृमिणा तेन भारत गुरोः प्रबोधनाशंकी तमुपैक्षत सूर्यजः ८ कर्णस्तु वेदनां धैर्या
दसह्यां विनिगृह्य तां अकंपयन्नव्यथयन् धारयामास भार्गवं ९ यदास्य रुधिरेणांगं परिस्पृष्टं भृगूद्वहः तदाबु
ध्यत तेजस्वी संत्रस्तश्चेदमब्रवीत् १० अहोऽस्म्यशुचितां प्राप्तः किमिदं क्रियते त्वया कथयस्व भयं त्यक्त्वा याथा
तथ्यमिदं मम ११ तस्य कर्णस्तदाचष्ट कृमिणा परिभक्षणं ददर्श रामस्तं चापि कृमिं सूकरसन्निभं १२ अष्ट
पादं तीक्ष्णदंष्ट्रं सूचीभिरिव संवृतं रोमभिः संनिरुद्धांगमलर्कं नाम नामतः १३ स दृष्टमात्रो रामेण कृमिः प्राणानवा
सृजत् तस्मिन्नेवासृजि क्लिन्नस्तदद्भुतमिवाभवत् १४ ततोऽन्तरिक्षे ददृशे विश्वरूपः करालवान् राक्षसो लोहित
ग्रीवः कृष्णांगो मेघवाहनः १५

तेनाप्लुतः १३ असृजि शोणिते १४ विश्वरूपः कामरूपी करालवान् भीषणरूपवान् मेघवाहनो मेघोपरिस्थः १५ १५ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१८ देवपुंगमते २३ नकुशलंचमंगलं २४ कामपास्वरसेन २५ ब्रह्मक्षत्रयोरंतरेअन्यत्रजातं तदेवाहमस्तुतेमांविद्धीति २७ कथंतर्हिब्रा

सणमंप्रांजलिर्भूत्वावभाषेघूर्णमानसः स्वस्तितेभृगुशार्दूलगमिष्यामियथागतं १६ मोक्षितोनरकादस्मात्त्वं
तात्मुनिसत्तम भद्रंचतेस्तुवंदेत्वांप्रियंमेभवताकृतं १७ तमुवाचमहाबाहुर्जामदग्न्यःप्रतापवान् कस्त्वंक
स्माच्चनरकंप्रतिपन्नोब्रवीहितत् १८ सोब्रवीदहमासंप्राग्दंशोनाममहासुरः पुरादेवयुगेतातभृगोस्तुल
वयाइव १९ सोहंभृगोःसुदयितांभार्यामपहरंबलात् महर्षेरभिशापेनकृमिभूतोपतंभुवि २० अब्रवीद्धि
समांक्रोधात्तवपूर्वपितामहः मूत्रश्लेष्माशनःपापनिरयंप्रतिपत्स्यसे २१ शापस्यांतोभवेद्ब्रह्मन्नित्येवं
तमथाब्रुवं भविताभार्गवाद्रामादितिमामब्रवीन्भृगुः २२ सोहमेतांगतिंप्राप्तोयथानाकुशलस्तथा त्वया
साधोसमागम्यविमुक्तःपापयोनितः २३ एवमुक्त्वानमस्कृत्यययौरामंमहासुरः रामःकर्णंचसक्रोधमि
दंवचनमब्रवीत् २४ अतिदुःखमिदंमूढनजातुब्राह्मणःसहेत् क्षत्रियस्यैवतेधैर्यंकामयामस्यमुच्यतां २५
तमुवाचततःकर्णःशापभीतःप्रसादयन् ब्रह्मक्षत्रांतरेजातंमस्तुतंमांविद्धिभार्गव २६ राधेयःकर्णइतिमांप्रवदंति
जनाभुवि प्रसादंकुरुमेब्रह्मन्नस्त्रलुब्धस्यभार्गव २७ पितागुरुर्नसंदेहोवेदविद्याप्रदःप्रभुः अतोभार्गवइत्युक्तं
ह्मरणोभार्गवोस्मीतिमिथ्यावचनंत्वयोक्तमित्यतआहपितागुरुरिति १८ ॥ ॥ ॥ मयागोत्रंतवांति १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मादिति हेभ्रष्टतेतवबधकालादन्यत्रब्रह्मास्त्रंनप्रतिभास्यतीतिनकिंतुवधकालएवनप्रतिभास्यति कालांतरेतुप्रतिभास्यत्येवेत्यर्थः ३० सदृशेऽर्जु
नादौघोरेयुद्धरतःस्थितेसमेमृधःयुध्यमानस्यममिमन्यात्रिसमिधयुधइतिसंपूर्वस्याद्भूगोयुद्धापेलदर्शनात ३१ क्षत्रंधर्मणावधिनतिष्ठेत ब्रह्मब्रह्मास्त्रं ३२

तमुवाचमृगुश्रेष्ठः सरोषःप्रसहन्निव भूमौनिपतितंदीनंवेपमानंकृतांजलिं २९ यस्मान्मिथ्योपचरितोह्यस्त्रलोभादिह
त्वया तस्मादेतद्धितेमूढब्रह्मास्त्रंप्रतिभास्यति ३० अन्यत्रवधकालात्तेसदृशेनसमेयुधः अब्राह्मणेनहिब्रह्मध्रुवंति
ष्ठेत्कदाचन ३१ गच्छेदानीनतेस्थानमनृतस्येहविद्यते नत्वयासदृशोयुद्धेक्षत्रियोभविताभुवि ३२ एवमुक्तःसरामेण
न्यायेनोपजगाममह दुर्योधनमुपागम्यकृतास्त्रोस्मीतिचाब्रवीत ३३ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिराजधर्मेकर्णास्त्रप्राप्तिः
तृतीयोध्यायः ३४ नारदउवाच कर्णस्त्वस्त्रमवाप्यैवंरामाद्भार्गवनंदनात दुर्योधनेनसहितोमुमुदेभरतर्षभ १ ततः कदा
चिद्राजानःसमाजग्मुःस्वयंवरे कलिंगविषयेराजनराज्ञश्चित्रांगदस्यच २ श्रीमद्राजपुरंनामनगरंतत्रभारत राजा
नःशतशस्तत्रकन्यार्थसमुपागमन ३ श्रुत्वादुर्योधनस्तत्रसमेतान्सर्वपार्थिवान रथेनकांचनांगेनकर्णेनसहितो
ययौ ४ ततःस्वयंवरेतस्मिन्संप्रवृत्तेमहोत्सवे समापेतुर्नृपतयः कन्यार्थेनृपसत्तम ५ ॥ ॥ ॥

न्यायेनअभिवंदनादिपूर्वकंउपजगामहृष्टंदेशमितिशेषः ३३ तृतीयःकर्णास्त्रसमवाप्यास्त्रमितिअध्यायःस्पष्टार्थः १ विषयेदेशे २ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शां० ७

१२ वर्षधरःषंटः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १८ ॥ ॥

शिसुपालोजरासंधोभीष्मकोचक्रएवच कपोतरोमानीलश्चरुक्मीचदृढविक्रमः ६ शृगालश्चमहाराजः स्त्रीराज्या
धिपतिश्चयः अशोकःशतधन्वाचभोजोवीरश्चनामतः ७ एतेचान्येचबहवोदक्षिणांदिशमाश्रिताः म्लेछाचार्याश्चराजा
नःप्राच्योदीच्याश्चभारत ८ कांचनांगदिनःसर्वेशुद्धजांबूनदप्रभाः सर्वेभासुरदेहाश्चव्याघ्राइवबलोत्कटाः ९
ततःसमुपविष्टेषुतेषुराजसुभारत विवेशरंगंसाकन्याधात्रीवर्षधरान्विता १० ततः संश्राव्यमानेषुराज्ञांनामसु
भारत अत्यक्रामद्धार्त्तराष्ट्रंसाकन्यावरवर्णिनी ११ दुर्योधनस्तुकौरव्योनामर्षयतलंघनं प्रत्यषेधच्चतांक
न्यामसत्कृत्यनराधिपान् १२ सवीर्यमदमत्तत्वाद्भीष्मद्रोणावुपाश्रितः रथमारोप्यतांकन्यामाजहारनराधिपः
१३ तमन्वयाद्रथीखड्गीबद्धगोधांगुलित्रवान् कर्णःशस्त्रभृतांश्रेष्ठः पृष्ठतः पुरुषर्षभः १४ ततोविमर्दः सुमहान्
राज्ञामासीद्युयुत्सतां सन्नह्यतांतनुत्राणिरथान्योजयतामपि १५ तेभ्यधावंतसंक्रोधाः कर्णदुर्योधनावुभौ
शरवर्षाणिमुंचंतोमेघाः पर्वतयोरिव १६ कर्णस्तेषामापततामेकैकेनशरेणह धनूंषिचशरांश्चैवान्पातयत्
मासभूतले १७ ततोविधनुषःकांश्चित्कांश्चिदुद्यतकार्मुकान् कांश्चिदुद्वहतोबाणान्रथशक्तिगदास्तथा १८ शांप० ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१९ व्यपेयुः व्यपगताः २१ चतुर्थः आविद्धेतेति २३ बाहुकंटकयुद्धेन बाहुकंटकेकेतकपत्रेणत्द्वद्धत्रबलिना दुर्बलस्य शरीरं पाद्यतेतद्बाहुकंटकेना

लाघवादाकुलीकृतयकर्णः प्रहरतांवरः हतस्ततांश्चभूयिष्ठान्सविजिग्येनराधिपान् १९ तेस्वयंवाहयंतोश्वान्याहि
याहीतिवादिनः व्यपेयुस्तेरणंहित्वाराजानोभग्नमानसाः २० दुर्योधनस्तुकर्णेनपाल्यमानोभ्ययात्तदा हृष्टःक
न्यामुपादायनगरंनागसाह्वयं २१ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांशांतिपर्वणिराजधर्मेदुर्योधनस्वयंवरः नारदउवाच
आविष्कृतबलंकर्णंज्ञात्वाराजाथमागधः आह्वयद्द्वैरथेनाजौजरासंधोमहीपतिः १ तयोःसमभवद्युद्धंदिव्यास्त्रवि
दुषोर्द्वयोः युधिनानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षतोः २ क्षीणबाणौविधनुषौभग्नखड्गौमहीगतौ बाहुभिःसमसज्जे
तामुभावपिबलान्वितौ ३ बाहुकंटकयुद्धेनतस्यकर्णोथयुध्यत बिभेदसंधिंदेहस्यजरयाश्लेषितस्यहि ४ सवि
कारंशरीरस्यदृष्ट्वान्रपतिरात्मनः प्रीतोस्मीत्यब्रवीत्कर्णंवैरमुत्सृज्यभारत ५ प्रीत्याददौसकर्णायमालिनींनगरी
मथ अंगेषुनरशार्दूलसराजासीत्सपत्नजित ६ पालयामासचंपांचकर्णःपरबलार्दनः दुर्योधनस्यानुमतेतवापि
विदितंतथा ७ एवंशस्त्रप्रतापेनप्रथितःसोभवत्क्षितौ त्वद्धितार्थंसुरेंद्रेणभिक्षितेवर्मकुंडले ८ ॥ ॥

मयुद्धं यथोक्तं एकांजंघांपदाक्रम्यपरामुद्धम्यापाद्यतेकेतकीपत्रवच्चतुर्युद्धंतत बाहुकंटकमिति जरासंधस्यसंबंधीयोदेहस्तस्यसंधिंविभेद
४ विकारंपाटनरूपं ५ ८ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा० ८ ११ रणपस्याद्धीनुकीर्त्तनातशल्याच्चतेजोवधादितिमेवध: १५ पंचम: एतावदुक्त्वेति दध्यौन्मात्वधजंदोषंचिंतितवान् १ पर्यश्रुनयन: परितो

मद्दिव्यसहजेप्रादात्कुंडलेपरमार्च्चिते सहजंकवचंचापिमोहितोदेवमायया ८ विमुक्त: कुंडलाभ्यांचसहजेन
चवर्मणा निहतोविजयेनाजौवासुदेवस्यपश्यत: १० ब्राह्मणस्याभिशापेनरामस्यचमहात्मन: कुंत्याश्चवर
दानेनमाययावशतक्रतो: ११ भीष्मावमानात्संख्यायांरथस्याद्धीनुकीर्त्तनात शल्यात्तेजोवधाच्चापिवासुदेवन
येनच १२ रुद्रस्यदेवराजस्ययमस्यवरुणस्यच कुवेरद्रोणयोश्चैवकृपस्यचमहात्मन: १३ अस्त्राणिदि
व्यान्यादाययुद्धेगांडीवधन्वना हतोवैकर्त्तन: कर्णोदिवाकरसमद्युति: १४ एवंशप्तस्तवभ्राताबहुभिश्चा
पिवंचित: नशोच्य:सनरव्याघ्रोयुद्धेहिनिधनंगत: १५ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिराजधर्मेकर्णवीर्यकथ
नेपंचमोध्याय: ५ वैशंपायनउवाच एतावदुक्त्वादेवर्षिर्विरराममनारद: युधिष्ठिरस्तुराजर्षिर्दध्यौशोकपरिप्लुत:
१ तंदीनमनसंवीरमधोवक्त्रंशोकोपहतमातुरं निश्वसंतंयथानागंपर्यश्रुनयनंतथा २ कुंतीशोकपरीतांगीदु:खोपहत
चेत[illegible]ना अब्रवीन्मधुराभाषाकालेवचनमर्थवत् ३ युधिष्ठिरमहाबाहोनैनंशोचितुमर्हसि जहिशोकंमहा
प्राज्ञश्रृणुचेदंवचोमम ४ ॥

श्रुनयने १ मधुराभाषाभाषतोंयथा:सातथा २ एनंकर्णो ४ ॥ रा० ८

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पतितः प्रवर्त्तितः नचतुप्संस्त्राज्यंस्त्रातुः कर्मकनिष्ठानांपरिपालनंज्ञापयितुंत्वयासौस्त्रात्रंयुधिष्ठिरादिभ्यः प्रदर्शनीयमित्यर्प्यर्पितइति ६ प्रसक्तुनेतंशमयि
तु ७ कालपरीतःमृत्युग्रस्तः उद्धरशोशत्रूणांनिः शेषनाशेनउन्मूलने १० मृतोजेति कर्मणिषष्ठ्यो उद्विग्नहृदयः। उद्विग्नचेतनोवभूवध्यामतीवले

पतितःसमयापूर्वंस्त्रात्रंज्ञापयितुंतव भास्कोरेणचदेवेनपित्राधर्मभृतांवर ५ यद्वाच्यंहितकामेनसुहृदाहित
मिच्छता तथादिवाकरेणोक्तःस्वप्नांतेममचाग्रतः ६ नचैनमशकन्दानुरहेवास्तेहकारणैः पुराप्रत्यनुनेतुंवाग
तुंवाप्यकतांत्वया ७ ततःकालपरीतःसवेरस्योद्धरणेरतः प्रतीपकारीयुष्माकमितिचोपेक्षितोमया ८ इत्युक्तो
धर्मराजस्तुमात्रावाष्पाकुलेक्षणः उवाचवाक्यंधर्मात्माशोकव्याकुलचेतनः ९ भवत्यागूढमंत्रत्वात्पीडितोस्मी
श ८ त्युवाचतांशशापचमहातेजाःसर्वलोकेषुयोषितः १० नगुह्यंधारयिष्यंतीत्येवंदुःखसमन्वितः सराजापुत्रपौत्रा
णांसंबंधिसुहृदांतथा स्मरन्नुद्विग्नहृदयोवभूवोद्विग्नचेतनः ११ ततःशोकपरीतात्मासधूमइवपावकः निर्वेदम
गमद्धीमानराजासंतापपीडितः १२ इतिश्रीमहाभारतेराजधर्मेस्त्रीशापः षष्ठोध्यायः वैशंपायनउवाच युधिष्ठि
रस्तुधर्मात्माशोकव्याकुलचेतनः सुशोचदुःखसंतप्तःस्मृत्वाकर्णंमहारथं १ ॥ ॥
॥ ॥

लापतीवेतिस्मृतेः वुद्धोध्यायसांचेतनोपिध्यायतीवेत्यादिवर्षः ११ निर्वेदंराज्यादौवैराग्यं १२ षष्ठः युधिष्ठिरस्तु १ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शां० दुःखंदेहेंद्रियादीनांतापः शोकस्तत्कृतंवैकल्यं ताभ्यांआविष्टोव्याप्तः कर्शितः कृशीकृतः १ यत्यदिमैक्ष्यमाचीर्णंस्यात्तर्हिज्ञातिवधजाद्दुर्गतिर्नप्राप्ता
९ स्यादित्यर्थः लिङ्निमित्तेलृङ्क्रियातिपत्तौ २ यतोवयंवृत्तार्थाः संक्षिप्तपुरुषार्थाः ज्ञातिवधेनहतभागधाः स्मस्ततोनोअस्माकंअमित्राः समृद्धा
र्थाइत्यर्थः ज्ञातिवधोप्यस्माकंधर्मएवेत्याशंक्याहात्मानमितिधर्मफलंयशः स्वर्गंकिंअक्षमः उभयमपिनास्तीत्यर्थः ४ सत्यपिशास्त्रदृष्टे

आविष्टोदुःखशोकाभ्यांनिःश्वसंश्चपुनःपुनः दृष्ट्वार्ज्जुनमुवाचेदंवचनंशोककर्षितः १ युधिष्ठिरउवाच यन्द्वैक्ष्य
माचरिष्यामवृष्ण्यंधकपुरेवयं ज्ञातीन्निःपुरुषान्कृत्वानेमांप्राप्स्यामदुर्गतिं २ अमित्रानःसमृद्धार्थावृत्तार्थाःकुरवः
कृताः आत्मानमात्मनाहत्वाकिंधर्मफलमाप्नुमः ४ धिगस्तुक्षात्रमाचारंधिगस्तुबलपौरुषं धिगस्त्वमर्षंयेनेमामा
पदंगमितावयं ५ साधुक्षमादमःशौचंसवैराग्यंह्यमत्सरः अहिंसासत्यवचनंनित्यानिवनचारिणां ६ वयंतुलोभा
न्मोहाच्चदंभंमानंचसंश्रिताः इमामवस्थामापन्नाराज्यलाभबुभुक्षया ७ त्रैलोक्यस्यापिराज्येननास्मान्कश्चित्प्र
हर्षयेत् बांधवान्निहतान्दृष्ट्वापृथिव्यांविजयैषिणः ८

फलेबीभत्सत्वान्निंद्यस्यवापंधर्मइत्याहधिगिति बलंसहायादि पौरुषंपराक्रमः अमर्षःक्रोधः येनआचारादिना आपदंशोकः ५ त
र्हिकोधर्मःश्रेष्ठइत्यतआहसाध्विति क्षमादिकमेवश्रेष्ठमित्यर्थः ७ ननुयुद्धेजयश्चेद्राज्यलाभोमृत्युश्चेत्स्वर्गलाभइत्युभयलोकहितंयुद्धमित्याशं शां० ९
क्याहनिरस्यतित्रैलोक्यस्येति ८ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

९ हीनार्थत्वमेवाह आमिषइति आमिषे राज्ये निमित्ते अशुभं स्वाति दोहारवां शुनामिवइतरेषां भवति नोहि अस्माकं तु आमिषं च आमिषस्य विव
र्जनेन चेति द्वयमपीष्टं एतद्देवविभजते १० नपृथिव्याइति पृथिव्यादेरामिषस्य वर्जनं इष्टं एवं धुरूपं त्वामिषमिष्टमेव वधं नामर्षेत् सर्वं त्याज्यमित्यर्थः ११
कामेति मृत्युयानं मृत्युमार्गं युद्धं मृतानां स्वर्गोपि नास्ति किंतु कामाद्याक्रांतत्वान्नरकएवास्तीत्यर्थः १२ एवं हत्वा रणे पापं हतानां नरकं चोपपाद्य
पा

तेवयंपृथिवीहेतोरवध्यान्पृथिवीसमान् संपरित्यज्यजीवामोहीनार्थाहतबांधवाः ९ आमिषेगृध्यमा
नानामशुभंनःशुनामिव आमिषंचैवनोहीष्टमामिषस्यविवर्जनं १० नपृथिव्यासकलया नहिरण्यस्यराशिभिः
नगवाश्वेनसर्वेणतेत्याज्याय इमेहताः ११ काममन्युपरीतास्तेक्रोधहर्षसमन्विताः मृत्युयानंसमारुह्यगता
वैवस्वतक्षयं १२ बहुकल्याणमिच्छंतिपितरःसुतान् तपसाब्रह्मचर्येणसत्येनचतितिक्षया १३
उपवासैस्तथेज्याभिर्व्रतकौतुकमंगलैः लभंतेमातरोगर्भांस्तान्मासान्दशबिभ्रति १४ यदिस्वस्तिप्रजायंतेजा
ताजीवंतिवायदि संभाविताजातबलास्तेदद्युर्यदिनःसुखं १५ इहचामुत्रचैवेतिकृपणाःफलहेतुकाः ता
सामयंसमारंभोनिर्वृत्तःकेवलोफलः १६ यदासांनिहताःपुत्राःयुवानोमृष्टकुंडलाः अभुक्त्वापार्थिवान्भोगा
नृणान्यनपहायच १७ पितृभ्योदेवताभ्यश्चगतावैवस्वतक्षयं॥ ॥ ॥ ॥

हतसंबंधिनांशोकंचव्युत्पादयतिबहुकल्याणेत्यादिना १३ व्रतानिगौरीव्रतादीनि कौतुकानिदुर्गोत्सवादीनिमंगलानिलक्ष्मीनारायणशिलादी
नितैः १६ अनपहायपरिकृत्यअनवदायेतिपाठे अपरिशोध्यपितृभ्यइतिषष्ठ्यर्थेचतुर्थी १८ ॥ ॥ ॥

स्त्री० यद्देषामिति। अर्ज्जुनेन सह वर्त्तन्त्यपि मे [illegible] हितं मा मातरं उक्त्वा धर्म्मसंवादाय [illegible] संबोधयति हे अंबेति पितरौ माता पितरौ गांधारीधृतराष्ट्रौ यद्दैव जातकामौ
१० तद्दैवतेन नृपाः दुर्योधनप्रभृतयो हताः १९ संयुक्ताविति कामार्थस्याभिलाषः मन्युर्लब्धलाभे दैन्यं क्रोधः कामप्रतिबंधे मन्युनम्रता हर्षो लाभे मन्युकुल्ल
अ३ ताते: अ[illegible] संजसाः ऋस्वपाठे समंजस इति सकारांतः शब्दः विषमाः ये पुरुषास्ते जयफलं भूमेः स्वर्गस्य वा जयेन यत्फलं तत्र भोक्तारो न भोक्ष्यंति जातुक
दाचित् जीवने मरणे वा कर्हिचित् न कश्चिद्देश इह परत्र वा २० ननु ये हतास्ते स्वर्गं भोक्ष्यंते एवेत्याशंक्याह पांचालानामिति ये हतास्ते हता एव न तु स्वर्गं ग

यद्देषां मे व पितरौ जातकामावुभावपि संजातबलरूपेषु तद्दैव निहता नृपाः १९ संयुक्ताः काममन्युभ्यां क्रोधहर्षासमंजसाः
नेते जन्मफलं किंचिद्भोक्तारो जातु कर्हिचित् २० पंचालानां कुरूणां च हता एव हि मे हताः न चेत्सर्वान्नयं लोकान्न परस्य
तस्य कर्मणा २१ वयमेवास्य लोकस्य विनाशकारणं स्मृताः धृतराष्ट्रस्य पुत्रेण निकृतायां चितावयं २२ सदैव निकृति
प्रज्ञो द्वेष्यो मायोपजीवनः मिथ्यावृत्तश्च सततमस्मास्वनपकारिषु २३ ॥ ॥ ॥

ताः कामाद्युपेतत्वात् युक्तेहेतोः एवं न चेत् अयं हतास्तैनैव कर्मणा निमित्तेन न स्वर्गगतान् तान् तान्न पश्येत न च पश्यतीति लोकायतमतमाश्रित्यो
क्तं २१ तत्र सर्वविनाशकारणत्वं प्रतिपन्नस्याति पर्यवस्यतीति वयं राज्यलोभाद्धि नाशः वांतस्कारणं मुख्यं कारणं तु अस्मदाद्युपहारात् धार्त्तराष्ट्र
स्येति भावः २२ एतदेवाह सदैवेत्यादिना निकृतिर्वंचनं तन्निष्ठैव प्रज्ञा यस्येति निकृतिप्रज्ञः मायाकपटद्यूतादि तदेवोपजीवनं यस्य स तथा स्त्री० १०
मिथ्याविनीतश्च धृतराष्ट्रस्य वा य्याख्य: सर्वं म्लत्वात् २३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५१

पुष्यतांल्लोकद्वयनाशमुपपापौघौसंहरन्मेद्देन नसकामा इति २४ भुक्तवतां पंडितानांरत्नानीत्यादौ भुक्तानीत्यादिर्यथालिंगंशेषः २५ त
त्रेहेतरस्मदितिहरिणःपांडुरः २७ तथागतोवृद्धमुनिःक्षणिकबुद्धिरिति यावत् यथाहंअनवस्थितबुद्धिस्तथा धृतराष्ट्रोपीत्यर्थः २८

नसकामावयंतेचनचास्माभिर्नतैर्ज्जितं नैनैर्भुक्तंयथवानिर्न्नानार्यैर्गीतवादितं २४ नामात्यसुहृदंवाकंन
चश्रुतवतांश्रुतं नदत्तानिपरार्ध्यानिनभुक्तंद्रविणागमः २५ अस्मद्द्वेषेणसंतप्तः सुखंनस्तेषुविंदति बुद्धिम
स्मात्तुतांदृष्ट्वाविवर्णोहरिणःकृशः २६ धृतराष्ट्रश्चनृपतिःसौबलेननिवेदितः तेपितापुत्रगृद्धित्वादनुमेनेनयोस्य
तं २७ अनवेक्ष्यैवविदुरंगांगेयंचमहामतिं असंशयंक्षयंराजायथैवाहंतथागतः २८ अनियम्याप्रवृत्तिंलुब्धंपुत्रंकाम
वशानुगं पतितोयशसोदीप्तान्घातयित्वामहोदरान् २९ इमौहिवृद्धौशोकाग्नौप्रक्षिप्यमसुयोधनः असमद्द्वेष
संतप्तःपापवुद्धिःसदैवहि ३० कोहिवंधुःकुलीनःसंस्तथावृयात्सुहृज्जने ३२ यथामउक्तवान्वाक्यंयुयुत्सुः
कृष्णसन्निधौ आत्मनोहिवयंदोषाद्विनष्टाःशाश्वतीःसमाः प्रदहंतोदिशःसर्वाभास्कराइवतेजसा ३२ ॥

सततफलमाह अनियम्येति २९ प्रक्षिप्यगताइतिशेषः ३० युयुत्सुर्योद्धुकामः वाक्यं असमद्द्वेषात्पांडवानष्टाइत्येवंरूपं ३१ तदेवा
पीतआह आत्मनइतिदुर्योधनेप्युपचारादात्मपदप्रयोगः आत्मनोदुर्योधनस्य ३२

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्मा३४

रा० ११ मग्रहं हृष्ट्वं बंधनंगतः प्राप्तः नोस्माभिः ३३ अवध्यानां अवध्यकल्पानां भीष्मादीनां गुरुत्वाद्वा वधानर्हाणां ३४ विषयः आमिषं ३५ नोऽस्माकं सर्वेषां
मन्युः क्रोधः स्मात् न हत्वा विगतः मां त्विकं शोको लं धपति तृष्णाद्विरोधपति इति वा वृ क्रोध्य लं धपतीति प्रयोगो वक्तुर्वैल्क व्यं सूचयति कल्याणेन उपकारेण
३६ निवृत्यात्यागेन ३७ एतेषु त्यागेषु एव प्रशंसा तिंगवानिति श्रुति त्यागेनैके अमृतत्व मानशुरिति यदा यत आह ३८ तस्मात्प्राप्तवर्त्मी व

सोऽस्माकं वैरपुरुषो दुर्म्मतिः प्रग्रहं गतः दुर्योधनकृते ह्येतत् कुलं नो विनिपातितं ३३ अवध्यानां वधं
कृत्वा लोके प्राप्ताः स्म वाच्यतां कुलस्यास्यान्तकरणाद् दुर्म्मतिं पापकारिणं ३४ राजा राष्ट्रेश्वरं कृत्वा
क्षतराष्ट्रो घ शोचति हताः शूराः कृतं पापं विषयः स्वो विनाशितः ३५ हत्वा नो विगतो मन्युः शोको मां क
र्षयत्यसौ धनंजय कृतं पापं कल्याणेनोपहन्यते ३६ ख्यापनेनानुतापेन दानेन तपसापि वा निवृत्या
तीर्थगमनात् श्रुतिस्मृतिजपेन वा ३७ त्यागवांश्च पुनः पापं नालं कर्तुमिति श्रुतिः त्यागवान् जन्मम
रणो नाप्नोतीति श्रुतिर्यदा ३८ प्राप्तवर्त्मा कृतमतिर्ब्रह्म संपद्यते तदा स धनंजय निर्द्वंद्वो मुनिर्ज्ञानसम
न्वितः ३९

त्ययोगमार्गः कृतमतिः श्रवणमननादिना अहं ब्रह्मास्मीति निश्चितबुद्धिः ब्रह्म अखंडानंदं संपद्यते केन प्राप्नोति स इति निर्द्वंद्वः त्यागफलं जानन्न हंनि राम० ११
र्द्वंद्वः परिग्रहशून्यः मुनिर्ध्याननिष्ठः ज्ञानेन ब्रह्मात्मैक्यविषयेण समन्वितो भवितुमिच्छुः ३९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

समन्वितः सन्नेवावनं गमिष्यामीत्युक्तं कृत्स्नो धर्मः योगेनात्मदर्शनमित्याह याज्ञवल्क्यः इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्यायकर्मणां अयं तु परमो धर्मो यद्योगेना
त्मदर्शनमिति। कृत्स्नतमो धर्मः सकलपापनिकंदी जीवन्मुक्तिसुखं ४० परिग्रहवतां गृहस्थेन मोक्षः शक्योऽपि तेन याज्ञवल्क्यादिवत्तस्यापि विद्वत्संन्या
सेऽधिकारो दर्शितः ४१ परिग्रहसत्त्वे दोषमाह परिग्रहसंगात्पापकरणेन ततश्च जन्मादिहेतोर्मोहस्य पुनः प्राप्तिरित्यर्थः अत्र श्रुतिः तत्त्वेन मय्य

वनमामंत्र्य वः सर्वान् गमिष्यामि परंतप न हि कृत्स्नतमो धर्मः शक्यः प्राप्तुमिति श्रुतिः ४० परिग्रहवता तन्मे प्रत्यक्ष
मरिसूदन मपास्य हेतु पापं हि परिग्रहमभीप्सता ४१ जन्मक्षयनिमित्तं च शक्यं प्राप्तुमिति श्रुतिः स परिग्रहमु
त्सृज्य कृत्स्नं राज्यं तथैव च ४२ गमिष्यामि विनिर्मुक्तो विशोको विज्वरस्तथा प्रशाधि त्वमिमामुर्वीं क्षेमां निहतकंट
कां ४३ न ममार्थोऽस्ति राज्येन भोगैर्वा कुरुसत्तम इत्येवमुक्त्वा वचनं धर्मराजो युधिष्ठिरः उपारमत्ततः पार्थः
कनीयानभ्यभाषत ४४ इति श्रीमहाभारते शांतिपर्वणि राजधर्मे युधिष्ठिरपरिदेवनं सप्तमोऽध्यायः वैशं
पायन उवाच अथार्जुन उवाचेदमधिक्षिप्त इवाक्षमी अभिनीततरं वाक्यं दृढवादपरिग्रहं १ ॥ ॥

विदुषोऽमन्त्वानस्यात्तदेव ब्रह्ममयं हेतुर्विदुषोऽपि अमन्त्वानस्य ध्यानस्य मूलस्येति श्रुत्यर्थः फलितमाह इति ४३ गमिष्यामीति विक्षेपराध्यानसि
ध्यर्थं कचिदिति सात्तदेशत्वं दर्शितं ४३ सप्तमः अथार्जुनः दृढो युक्तिशक्त्युपेतो वादपराक्रमो यस्य स तथा १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ऽ१

रा० २ अमानुषमितिच्छेदः दुःखं स्वजनवधात् कृच्छ्रं परवीरमर्द्दयात् वैक्लव्यं मोहं धर्मलक्षस्यासाहादित्याहा ३ शत्रूनिति शत्रून् शातयितॄन् परान् हत्वाघ
१२ विनाशपशत्रून् शातयितव्यान् स्वीयान् हत्वा घातयितेति वद्वयोरेकेनवाक्येन संग्रहः एतदेव स्पष्टयति ४ क्लीवस्यस्वीयवधे कातरस्य दीर्घसूत्रस्य
परवधेऽलसस्य एवं चेत् महीपालान् उभयपक्षीयान् किमर्थमवधीः अतो विक्लवोसीत्यर्थः ५ योहीतिमार्थश्लोकोवाक्यो हि प्रसिद्धं यः पुमान् इह

दर्शयन्स तदात्मानमुग्रमुग्रपराक्रमः स्मयमानो महातेजाः सृक्किणी परिसंलिहन् १ अर्ज्जुन
उवाच अहो दुःखमहो कृच्छ्रमहो वैक्लव्यमुत्तमं यत्कृत्वामानुषं कर्म त्यक्त्वेच्छसि श्रियमुत्तमां २
शत्रून् हत्वा महीं लब्ध्वा स्वधर्मेणोपपादितां एवंविधं कथं सर्वं त्यजेथा बुद्धिलाघवात् ३ क्ली
वस्य हि कुतो राज्यं दीर्घसूत्रस्य वा पुनः किमर्थं च महीपालानवधीः क्रोधमूर्छितः ५ यो ह्याजिजी
विषुर्भैक्ष्यं कर्म्मणा येन केनचित् समारम्भान्बुभूषेत हतस्वस्तिरकिंचनः सर्वलोकेषु विख्यातो
न पुत्रपशुसंहितः ६ कापालीं नृप पापिष्ठां वृत्तिमास्थाय जीवतः संत्यज्य राज्यमृद्धं ते लोको यं किं
वदिष्यति ७ ॥

तस्वस्तिः नष्टकल्याणः अकिंचनो दरिद्रः अतएव कर्मात् सर्वलोकेषु न विख्यातः पुत्रपशुसंहितः पुत्रादिभिरश्लिष्टश्चवनमवतिष्ठते भैक्ष्यं च आजिजी
विषता उपजीवितुमिच्छेत् स कर्मणा पौरुषेण कस्यचिदपि परस्य समारम्भं तदिति समारम्भान् यः पोस्तानन्नेव बुभूषेत नेव प्राप्तुमिच्छेत् सैतु प्राप्तक राम०
ल्याणः संपन्नः स्यात् पुत्राद्याश्लिष्टश्च पौरुषेण यो लब्ध्वा भैक्षेण जीवितमिच्छसीति विपर्यस्तबुद्धिरसीति भावः ६ कापालीं भिक्षापात्रव १२
तामिमां वृत्तिं जीविकां राज्यं संत्यज्य जीवतस्ते इति संबंधः ७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वारंभान् सर्वार्थान् धर्मादीन् प्राकृतवत् मूढवत् ८ धर्महानिं व्युत्पादयति यदीति अस्माकं राज्ञो ऽनधिकारात् अधिकारिणस्तव वैधधर्मलोपजं किल्बिषं भवती
त्यर्थः १० अर्थस्य धर्मादीनां चतुर्णामपि मूलमिति सर्वथा सन्त्याज्य इत्याह आकिंचन्यमित्यादिना आकिंचन्यं मुनीनां च राज्यादप्यधिकं मतमिति एतद्वा
क्यं तदुद्दिश्य नहुषो राजा अधनतामिह धिगस्त्विति अब्रवीत् अधने धनाभावे निमित्ते सति अगम्यस्पर्शापात्रस्पर्शाभाववदशायां नृशंसं कर्म निर्दयं भीमसेना

सर्वारंभान्परित्यज्य हतस्वस्तिरकिंचनः कस्मादाशंससे भैक्ष्यं कर्तुं प्राकृतवत्प्रभो ८ अस्मिन्राजकुले जातो जित्वा कृ
त्स्नां वसुंधरां धर्मार्थावखिलौ हित्वा वनं मौढ्यात्प्रतिष्ठसे ९ यदीमानि हवींषीह विमथिष्यंत्यसाधवः भवता वि
प्रहीणानि प्राप्तं त्वामेव किल्बिषं १० आकिंचन्यमनाशंस्यमिति वै नहुषो ऽब्रवीत् कृत्वा नृशंसं ह्यधने धिगस्त्वधनतामिह
११ अश्वस्तनमृषीणां हि विद्यते वेद तद्भवान् यमिमं धर्ममित्याहुर्धनादेष प्रवर्तते १२ धर्मं संहरते तस्य धनं हरति य
स्य यः ह्रियमाणे धने राजन्वयं कस्य क्षमेमहि १३ अभिशस्तं प्रपश्यंति दरिद्रं पार्श्वतः स्थितं दारिद्र्यं पातकं लोके कस्
तच्छंसितुमर्हति १४

दिमनुष्यग्रासरूपं कर्म कृत्वा दारिद्र्यं पापहेतुत्वान्निंदितवानित्यर्थः ११ एतदपि ऋषीणामेवोचितं न राज्ञामित्याह अश्वस्तनमिति वृत्तेरेवाप्यलोकस्यावि
नाशकारणं स्मृता इति यदुक्तं तत्राह यमिमित्यादि १२ वयं क्षत्रियाः कस्य भ्रातुः पितुर्वा ऽपराधं क्षमेमहि न कस्यापीत्यर्थः १३ क्षमायां दोषमाह अभिशस्तव
दिति शंसितुं प्रशंसितुं १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शां० १६ प्राणेति मुमुक्षूणां प्राणयात्रापि अर्थाधीनेति मोक्षोप्यर्थादेव भवतीत्याशयः २३ कृशाश्वः क्षीणाश्वः २४ यत्तूक्तं ज्ञातीनां परस्पर सुहृद्धतानां
१३

पतितः शोचते राजन्निर्धनश्चापि शोचते विशेषं नाधिगच्छामि निर्धनस्य वरस्य च १५ अर्थेभ्यो हि विवृद्धेभ्यः संभृतेभ्यस्त
तस्ततः क्रियाः सर्वाः प्रवर्त्तंते पर्वतेभ्य इवापगाः १६ अर्थाद्धर्मश्च कामश्च स्वर्गश्चैव नराधिप प्राणयात्रापि लोके
स्य विनार्थेन प्रसिध्यति १७ अर्थेन हि विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः विच्छिद्यंते क्रियाः सर्वाः ग्रीष्मे कुसरितो यथा
१८ यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बांधवाः यस्यार्थाः स पुमान् लोके यस्यार्थाः स च पंडितः १९ अधने
नार्थकामेन नार्थः शक्यो विवित्सता अर्थैरर्थानिबध्यंते गजैरिव महागजाः २० धर्मः कामश्च हर्षश्च क्षतिः क्रोधः श्रु
तं मदः अर्थादेतानि सर्वाणि प्रवर्त्तंते नराधिप २१ धनात्कुलं प्रभवति धनाद्धर्मः प्रवर्द्धते, नाधनस्यास्त्ययं लोको न
परः पुरुषोत्तम २२ नाधनो धर्मकृत्यानि यथावदनुतिष्ठति धनाद्धर्मः प्रभवति शैलादभि नदी यथा २३ यः कृशा
श्वः कृशगवः कृशभृत्यः कृशातिथिः स वै राजन्कृशो नाम न शरीरकृशः कृशः २४ अवेक्षस्व यथान्यायं पश्य
देवासुरं यथा राजन्किमन्यज्ज्ञातीनां वधादृध्यंति देवताः २५ न चेद्धर्त्तव्यमन्यस्य कथं तद्धर्ममारभेत् एतावानेव
तौ तो वेदेषु निश्चयः कविभिः कृतः २६ ॥ वध

हं तौ रांच श्रेयो नास्तीति तत्तच्छिष्टाचारप्रदर्शनेन दूषयति अवेक्षस्वेत्यादिना २५ अन्यस्य परस्य धनं चेन्न हर्त्तव्यं तर्हि राजा कथं धर्ममाचरेत् तस्य वृत्त्यंतरा शां० १३
भावान्न कथंचिदित्यर्थः २६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आहार्यं स्वधर्मेणार्जनीयं तस्य च प्रयोजनं यष्टव्यं इत्युक्तं २६ ननु परद्रव्यापहारे दोषोस्तीत्याशंक्याह कृत्स्नमिति यदेव धनं राजानः परस्मादाददते तदेव
तेषां श्रेयः श्रेयस्करं अन्यथाऽनपकृतं अपकारवर्जितं धनं राज्ञां नास्त्येवेत्यर्थः यज्ञार्थपशुबीजादिवधादिवत्परद्रव्यापहारादपि राज्ञां न दोषोस्तीति भावः

अध्येतव्या त्रयी नित्यं भवितव्यं विपश्चिता सर्वथा धनमाहार्यं यष्टव्यं चापि यत्नतः २७ द्रोहाद्देवैरवाप्तानि दि
विस्थानानि सर्वशः द्रोहात्किमन्यत् ज्ञातीनां गृध्यंते येन देवताः २८ इति देवा व्यवसिता वेदवादाश्च शाश्वताः
अधीयतेऽध्यापयंते यजंते याजयंति च २९ कृत्स्नं तदेव च श्रेयो यदप्याददतेऽन्यतः न पश्यामोऽनपकृतं धनं किं
चित्क्वचिद्वयं ३० एवमेव हि राजानो जयंति पृथिवीमिमां जित्वा ममेयं ब्रुवते पुत्रा इव पितुर्धने ३१ राजर्ष
योपि ते स्वर्ग्या धर्मो ह्येषां निरुच्यते यथैव पूर्णादुदधेः स्यंदंत्यापो दिशो दश ३२ एवं राजकुलाद्वित्तं पृथि
वीं प्रतितिष्ठति आसीदियं दिलीपस्य नृगस्य नहुषस्य च ३३ अंबरीषस्य मांधातुः पृथिवी सा त्वयि स्थि
ता स त्वां द्रव्यमयो यज्ञः संप्राप्तः सर्वदक्षिणः ३४ तं चेन्न यजसे राजन्प्राप्तस्त्वं राजकिल्बिषं येषां राजा

३१ निरुच्यते उत्कृष्टत्वेन कीर्त्यते स्यंदंति प्रस्रवंति ३२ किंच अश्वमेधेन यजते दक्षिणावता उपेत्य तस्यावभृथं पूताः सर्वे भवंति ते ३५
परवित्तापहारोऽस्य परोद्धरणार्थ एवेत्याह येषामिति येषां मांडलिकानां प्रत्नादीनां च द्रव्यापहर्त्ता राजा यजते ते सर्वे तदवभृथे पूता भवंतीत्यर्थः ३५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शां० १४

विश्वरूपइति ब्रह्मरोब्राह्मणामालभततइत्यादिशास्त्रात्तब्राह्मणादीनांभूतानांस्वदेहस्यचहोमःयज्ञार्थंक्रियतेतत्रकिंमान्द्रव्यापहारइतिभावः २६ एव
मन्यादिरनंतश्चायंपन्थिाः पंथाइत्याहशाश्वतइति दाशरथः एकः प्रभुः द्यौपत्नीयजमानोत्रयोवेदाःचत्वारऋत्विजइतिदशरथाश्चप्रचरंतियस्मिन्सदशरथःस
एवदाशरथः २७ अष्टमःसहूर्त्तं त्वमपिमद्वक्तेविरक्तिमार्गमपिस्मृत्वामुहूर्त्तंअंतरात्मनिहृदयपुंडरीकेमनःश्रोत्रेवाह्यांस्ततःकरणंधारयनस्थिरीकुर्वन्ता

विश्वरूपोमहादेवःसर्वमेधेमहामखे जुहावसर्वभूतानितथैवात्मानमात्मना २६ शाश्वतोयंभूमिपथोना
स्यांतमनुशुश्रुम महानदाशरथःपंथामाराजन्कुपथंगमः २७ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिराजधर्मेअ
र्जुनवाक्येअष्टमोध्यायः युधिष्ठिरउवाच मुहूर्त्तंतावदेकाग्रोमनःश्रोत्रेऽतरात्मनि धारयस्वेतितच्छ्रुत्वा
रोचेतवचनंमम १ साधुगम्यमहंमार्गंनजातुत्वत्कृतेपुनः गच्छेयंतंगमिष्यामिहित्वाग्राम्यसुखान्युत २ क्षेम्य
श्चैकाकिनागम्यःपंथाःकोस्तीतिपृच्छमां अथवानेच्छसिप्रब्रूहिपृच्छत्त्वमपिमेमृषा ३ ॥ ॥ ॥

वदादौएकाग्रोभवेतिशेषः पश्चात्ममवचनंतुभ्यंरोचेततद्धुचयेमवेत अंतर्मुखस्यैवनिवृत्तिमार्गोमिष्टोनवहिर्मुखस्येतिभावः श्रोत्रेंतरितिसंधिरार्षः १
साध्विति उतअपिचाहंग्राम्यसुखंहित्वासाधुगम्यंमार्गंगच्छेयं नपुनस्त्वत्कृतेजातुराज्यंगमिष्यामिस्वीकरिष्यामि २ राज्यमेवसाधुगम्यामार्गइ
तिचेत्तत्राहक्षेम्यइति २ ३ ॥ शां० १४

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्रतावद्वनस्थधर्माननुष्ठास्यइत्याहहित्वेत्यादिना ४ पेशलानरम्यान ११ पतेर्धर्मानुष्ठानंप्रतिजानीतेऽथवेति १४ आत्मारामः योगेनात्मन्येवरममाणः

हित्वाग्राम्यसुखाचारंतप्यमानोमहत्तपः अरण्येफलमूलाशीचरिष्यामिमृगैःसह ४ जुह्वानोग्निंयथा
कालमुभौकालावुपस्पृशन कृशःपरिमिताहारश्चर्मचीरजटाधरः ५ शीतवातातपसहःक्षुत्पिपासाश्रम
क्षमः तपसाविधिदृष्टेनशरीरमुपशोषयन ६ मनःकरीसुखानित्यंशृण्वन्नुच्चावचा॰गिरः मुदितानामर गि३
ण्येषुवसतांमृगपक्षिणां ७ आजिघ्रन्पेशलानगंधानफुल्लानांवृक्षवीरुधां नानारूपाण्वनपश्यनरम
णीयान्वनौकसः ८ वानप्रस्थजनस्यापिदर्शनंकुलवासिनां नाप्रियाणाचरिष्यामिकिंपुनर्ग्रामवा
सिनां ९ एकांतशीलीविमृशन्पक्वापक्वेनवर्तनं पितृन्देवांश्चवन्येनवाग्भिरद्भिश्चतर्पयन १० एवमा
रण्यशास्त्राणामुग्रमुग्रतरंविधिं सेवमानःप्रतीक्षिष्येदेहस्यास्यसमापनं ११ अथवैकोहमेकाहमेकैक
स्मिन्वनस्पतौ चरन्भैक्षंमुनिर्मुंडःक्षपयिष्येकलेवरं १२ पांसुभिःसमभिछन्नःशून्यागारप्रतिश्रयः वृक्षमू
लनिकेतोवासकामवीप्रियाप्रियः १३ नशोचन्नप्रहर्षंश्चतुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः निराशीर्निर्ममोभूत्वानिर्द्व
द्वोनिःपरिग्रहः १४ आत्मारामःप्रसन्नात्माजडांधबधिराकृतिः अकुर्वाणःपरैःकांचित्संविदंजातुकैरपि १५

प्रसन्नात्माशुद्धसत्वःकेनचिन्निमित्तेनसंविदंसंवादनंनकुर्वाणःकृत्याभावात १५ ॥ ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा॰ चतुर्विधात्वजंगमस्यजरायुजांडजस्वेदजभेदेन त्रैविध्यात् स्वधर्मस्याःप्रगाह्न्तःइंद्रियोषकास्तप्रजाःप्रतिसमइत्यन्वयः १७ केवचिन्मोर्गेणा १८
१५ एवंपत्याश्रमधर्मानुक्त्वाऽस्याश्रमधर्ममाह ऋजुरिति कामक्रोधादिशून्यःप्रणिहितांतःसुखःचरत्यतीतिसंभयादिधर्मकेलिंगशरीरंमरणकालेऽत्रे
वतिष्ठतीतिस्थावरंस्थूलशरीरंतपार्वडीकःस्थूलसूक्ष्मशरीराभिमानशून्यइत्यर्थः १९ एवंरूपस्यकपंदेहयात्रानिर्वाहइत्याशंक्याह स्वभावर्शि
स्वभावःदेहादीनांपूर्वसंस्कारःकटवेष्टनवत्प्रारब्धकर्मोपस्थापितदेहनिर्वाहार्थअग्रेव्रजातिपुरस्कृतोभवति नन्वेवंसुषुप्तावपिपात्रास्यादित्या

जंगमाजंगमान्सर्वाननविहिंसंश्चतुर्विधान् प्रजाःसर्वाःस्वधर्मस्थाःसमःप्राणभृतःप्रति १६ नचाप्यवहस
न्कंचितनकुर्वन्भ्रुकुटीःक्वचित् समस्त्ववदनोनित्यंसर्वेंद्रियसुसंयतः १७ अपृछन्कस्यचिन्मार्गंप्रव्रज
न्नैवकेनचित् नदेशंनदिशंकांचिद्गंतुमिछन्विशेषतः १८ गमनेनिरपेक्षश्चपश्चादनवलोकयन् ऋ
जुःप्रणिहितोगछन्त्रसस्थावरवर्जकः १९ स्वभावस्तुप्रयात्यग्रेप्रभवंत्यशनान्यपि द्वंद्वानिचविरुद्धा
नितानिसर्वाण्यपचिंतयन् २० अल्पंवास्वादुभोज्यंवापूर्वलोभेनजातुचित् अन्येष्वपिचरल्लाभमलाभे
समस्यरयन् २१

शंकाह्प्रभवंत्यशनान्यपीतियथाप्रसुप्तःशिशुःस्तनंपिबतिसंस्काराद्यावृत्तएवंदेहद्वयाभिमानहीनोहमपिभोजनादिकंकरिष्यामीत्यर्थः द्वंद्वादि
षुयानिविरुद्धान्यपमानाल्पभोज्यादीनितान्यचिंतयन् २० पूर्वलाभेनपूर्वस्मिन्गृहेलाभेनहेतुनाजातुचित्अन्येष्वपिगृहेषुलाभमलब्ध्वाम राम॰
न्नेचरन्नभक्षयन् २१ ॥ १५

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भैक्ष्यकालमाहविधूमेइतिगृहेइतिशेषः २२ त्रीनगृहान् २३ जिजीविषुवत्धनादिसंग्रहंमुमूर्षुवत् अन्नादित्यागं २४ वासीतक्षायुधंतया २५ या
इतिनिमेषोन्मेषाशनपानादिशरीरनिर्वाहमात्रकर्मणापवस्थितइत्यर्थः २६ तेष्वपिकर्मसुअसक्तिः अपरित्यक्तः नित्यंवशीकृतःसंकल्पोमनःक्रियाये
न दृढमनाइत्यर्थः नास्तिपरित्यक्तःसंकल्पोयस्मादन्यइतिवा सुनिर्णिक्तात्मकल्मषःसम्यक्दूरीकृतधीमलः २७ वागुराःस्नेहपाशान् २८ वि

विधूमेन्यस्तमुशलेव्यंगारेभुक्तवज्जने अतीतपात्रसंचारेकालेविगतभिक्षुके २२ एककालंचरन्भैक्षंत्रीनथ
द्वेचपंचवा स्पृहापाशंविमुच्याहंचरिष्यामिमहीमिमां २३ अलाभेसतिवालाभेसमदर्शीमहातपाः नजिजीविषु
वत्किंचिन्नमुमूर्षुवदाचरन् २४ जीवितंमरणंचैवनाभिनंदन्नवद्विषन् वास्यैकंतक्षतोबाहुंचंदनेनैकमुक्षतः ना
कल्याणंनकल्याणंचिंतयन्नुभयोस्तयोः २५ याःकाश्चिज्जीविताशक्याःकर्तव्यमभ्युदयक्रियाः सर्वास्ताःस
मतिक्रम्यनिमेषादिष्ववस्थितः २६ तेषुनित्यमशक्तश्चत्यक्तसर्वेंद्रियक्रियः अपरित्यक्तसंकल्पःसुनिर्मुक्ता
त्मकल्मषः २७ विमुक्तःसर्वसंगेभ्योव्यतीतःसर्ववागुराः नवशेकस्यचित्तिष्ठन्सधर्मामातरिश्वनः २८ वीतरा
गश्चरन्नेवंतुष्टिंप्राप्स्यामिशाश्वतीं तपसायाहिमहतापमस्तानादस्मिकारितः २९ कुशलाकुशलान्येकेकृत्वा
कर्माणिमानवाः कार्यकारणसंश्लिष्टंस्वजनंनामबिभ्रति ३०

कीर्षितमाहवीतरागइति २९ एकेमूढाःकार्यकारणसंश्लि ॥
एवंस्वसुखेननिमित्तभूतेनमंगल्यंस्त्र्यादिकंबिभ्रतिआत्मोपकारकत्वेनपुष्णंति तथाचश्रुतिः नवाअरेपत्युःकामायपतिःप्रियोभवत्यात्मनस्तुकामा
यपतिःप्रियोभवतीति ३० ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शा०
१६
अनात्मीये चात्मीयत्वबुद्ध्या तस्पोषणार्थं कृतं कर्म तु मरणान्ते पि न मुंचतीत्याह आयुष इति ३१ व्याविद्धेत्यस्य मारोणां समेतिसंयोगमेति ३२ अस्वस्थ्य आत्मनि
अध्यासं विनाऽरक्तां भुजंगवद्विषमानं ३३ ऐहिकापि नीत्या गेस्सुखमुक्का ऽमुष्मिकाणामपि त्यागे तदस्ती त्याह दिवृ इति भवेन स्वर्गैश्वर्येणाकारणामविघात
स्यास्त्वं दुःखमयत्वं तद्वित ३४ कृत्वा हि इति विविधं सामाद्युपायवत् विविधलक्षणं नानाविधं कपटादिरूपं कर्म कृत्वा स्वल्पैः पार्थिवैः क्षुद्रराजभिर्नृपतिर्महा

आयुषोंते प्रहायेदं क्षीणप्रायं कलेवरं प्रतिगृह्णाति तत्पापं कर्तुः कर्म्मफलं हि तत् ३१ एवं संसारचक्रेस्मिन्
व्याविद्धे रथचक्रवत् समेति भूतग्रामोयं भूतग्रामेणकार्यवान् ३२ जन्ममृत्युजराव्याधिवेदनाभिरभिद्रुतं अपा
रमिव चास्वस्थं संसारं त्यजतः सुखं ३३ दिवः पतत्सु देवेषु स्थानेभ्यश्च महर्षिषु कोहि नाम भवेनार्थी भवेत्कार
णतत्त्ववित् ३४ कृत्वा हि विविधं कर्म्म तत्तद्विविधलक्षणं पार्थिवैर्नृपतिः स्वल्पैः कारणैरेव वध्यते ३५ तस्मा
त्प्रज्ञामृतमिदं चिरान्मां प्रत्युपस्थितं तत्प्राप्य प्रार्थये स्थानमव्ययं शाश्वतं ध्रुवं ३६ एतया सततं धृत्या चरन्ने
वं प्रकारया जन्ममृत्युजराव्याधिवेदनाभिरभिद्रुतं देहं संस्थापयिष्यामि निर्भयं मार्गमास्थितः ३७ इति श्रीम
८२ हाभारते शांतिपर्व्वणि राजधर्म्मेषु युधिष्ठिरवाक्ये नवमोध्यायः ॥

राज्ञो वध्यते कारणैः स्वापमानादिभिर्हेतुभिः बहवो मिलित्वा एकं महान्तं घ्नन्तीत्यर्थः ३५ यस्माद्दुःखमयं क्षयिष्णु चरैश्वर्यं तस्मात् स्थानं मोक्षं अव्ययं
अपक्षयशून्यं शाश्वतं अनादि ध्रुवं सदैकरूपं ३६ संस्थापयिष्यामि समापयिष्यामि ३७ नवमोध्यायः ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ शा०म०
१६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रोत्रियस्य वेदपाठकस्य मंदत्वादेवाविपश्चितः अर्थज्ञानशून्यस्य अनुवाकेन विसपाठे न हता नष्टा १ आलस्ये एवं वक्तुपरमार्थे कृतचित्तस्य तव २ त्वदं
तरे त्वत्तोन्यत्र ५ प्राणस्य प्राणावतो वलिष्ठस्य इदं सर्वं अन्नमिवान्नं भोग्यं वीरभोग्या वसुंधरेति स्मृतेः अत एव तस्यैव भोजनं भुज्यते पाल्यत इति युक्तत्वापा

भीमसेन उवाच श्रोत्रियस्येव ते राजन्मंदकस्याविपश्चितः अनुवाकहता बुद्धिर्नैषा तत्त्वार्थदर्शिनी १ आ
लस्ये कृतचित्तस्य राजधर्मानसूयतः विनाशे धार्तराष्ट्राणां किं फलं भरतर्षभाः २ क्षमानुकंपाकारुण्य
मानृशंस्यं न विद्यते क्षात्रमाचरतो मार्गमपि बंधोस्त्वदंतरे ३ यदीमां भवतो बुद्धिं विद्याम वयमीदृशी शस्त्रं
नैव ग्रहीष्यामो न वधिष्याम किंचन ४ भैक्ष्यमेवाचरिष्याम शरीरस्याविमोक्षणात न चेदं दारुणं युद्ध
मभविष्यन्महीक्षितां ५ प्राणस्यान्नमिदं सर्वमिति वैकवयो विदुः स्थावरं जंगमं चैव सर्वं प्राणस्य भोज
नं ६ आददानस्य चेद्राज्यं ये केचित्परिपंथिनः हंतव्यास्त इति प्राज्ञाः क्षत्रधर्मविदो विदुः ७ ते सदोषा
हतास्माभी राज्यस्य परिपंथिनः तान्हत्वा भुंक्ष्व धर्मेण युधिष्ठिर महीमिमां ८ यथा हि पुरुषः खात्वा कूप — खा ते
लनीयमिदं यद्यप्येतन्मारणोपासनाप्रकरणोक्तं तत्पापि सर्वस्य॥ मप्राप्य चोदकं पंकदिग्धो निवर्तेत कर्मेदं नस्तथोपमं ९
त्वार्थत्वमित्यंशेन सामान्यादुदाहृतं ७ हतास्माभिरिति तिमेधिराषः तान्धर्मेणाहत्वा निघ्नन्वेराज्यं भुंक्ष्व हे तेरन्येभ्योपि दृश्यत इति कनिश्च अनुनासिकलोपः ह्रस्व
स्येति तुक् ८ तेन प्रकारेण उपमीयत इति तथोपमं ९ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा०
९७

पतनगच्छत् १४ अशक्ताः शक्तिहीनाः १५ अगतीकगतीननाथपरीक्षकान् दैर्घ्यं आर्षं ईदृशानपिनष्टार्थानिद्रव्यार्जनाइतरेपि अर्थसिद्धये क
थंनानुपश्येयुरपितु आलोचयेयुरेव एततत्तथादृशममवचनंतादृशंपश्यतयुक्तमयुक्तंवेतिपरीक्षेतेत्यर्थः समर्थैः स्वार्थसिद्ध्यर्थंपतितत्वमेवेतिभावः
१६ ननुसंन्यासराघवनः श्रेयानित्युक्तंतत्राह आपदीति व्यंसितेनदुर्गतिंप्रापितेन १७ इहक्षत्रयोनोत्यागंचरन्मोक्षंमुनिर्मुंडइत्युक्तं विधंसन्या

तथात्मसमहावृक्षमपहत्यततोमधु अप्राश्यनिधनंगच्छेत्कर्मेदंनस्तथोपमं १० यथामहांतमध्वानमाशयापु
रुषोव्रजन् सनिराशोनिवर्तेतत्कर्मेदंनस्तथोपमं ११ यथाशत्रून्घातयित्वापुरुषःकुरुनंदन आत्मानंघातयेत्पश्चात्क
र्मेदंनस्तथाविधं १२ यथान्नंक्षुधितोलब्ध्वानभुंजीयाद्यदृच्छया कामीचकामिनींलब्ध्वाकर्मेदंनस्तथोपमं
१३ वयमेवात्रगर्ह्याहियद्वयंमंदचेतसः त्वांराजन्ननुगच्छामोज्येष्ठोयमितिभारत १४ वयंहिवाहुबलिनःकृत
विद्यामनस्विनः क्लीवस्यवाक्येतिष्ठामोयथैवाशक्तयस्तथा १५ अगतीकगतीनस्मान्नष्टार्थानर्थसिद्धये
कथंवैनानुपश्येयुर्जनाःपश्यतयादृशं १६ आपत्कालेहिसंन्यासःकर्तव्यइतिशिष्यते जरयाभिपरीतेनशत्रुभि
र्व्यंसितेनवा १७ तस्मादिहकृतप्रज्ञास्त्यागंनपरिचक्षते धर्मव्यतिक्रमंचैवमन्यंतेसूक्ष्मदर्शिनः १८ ॥ ॥

संनपरिचक्षतेनप्रशंसंति तत्रहेतुःधर्मेति मुखजानामयंधर्मोविस्पष्टलिंगधारणं बाहुजानांतुजातानांनायंधर्मोविधीयतइतिस्मृतेःक्षत्रियस्य राम०
मौंड्यादिकंनिषिद्धंतस्माचरणेधर्मव्यतिक्रमोस्त्येवेतिभावः १८ ॥ ॥ ९७.

ननुहिंस्रोऽयंक्षत्रधर्मोनिंद्यएवेत्याशंक्याहकथमिति हिंसार्थमुत्पन्नाहिंस्रयोनौजाताःहिंसैकजीवनास्तदेवतस्यैवहिंस्रधर्मस्यनिं
दांकथंभाषेयुः कथंवातत्रधातातस्यधर्मस्यस्रष्टाननिंदेत धातृविहितत्वात्सहजत्वाच्चनासौधर्मोनिंद्यइत्यर्थः यदाहभगवान्सदोषमपिकौंतेयस
हजंकर्मनत्यजेदिति १९ कथंतर्हिजाबालोपनिषदित्रयपरिव्राट्मुंडोविवर्णोवासाइत्युपक्रम्यभरतोवनकभ्रमरायोऽतुन्मत्ताउन्मत्तवदाचरंतइतिभरतो
दीनांक्षत्रियाणांमौढ्यमुन्मत्तचर्याचश्रूयतइत्याशंक्याहत्रियेति ऋचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुतेःत्रियाल्प्याविद्ययाहीनैः

कथंतस्मात्समुत्पन्नास्तन्निष्ठास्तदुपाश्रयाः तदेवनिंदांभाषेयुर्धातात्रनगर्ह्यते १९ त्रियाविहीनैरधनैर्ना
स्तिकैःसंप्रकीर्तितं वेदवादस्यविज्ञानंसत्याभासमिवानृतं २० शक्यंतुमौढ्यमास्थायविभ्रतात्मानमात्मना
धर्मच्छद्मसमास्थायच्यवितुंनतुजीवितुं २१

अधनैर्लक्ष्म्याचहीनैःइदमनृतंप्रवर्तितं वेदयतीतिवेदोविधिस्तस्यवादोऽर्थवादस्तत्संबंधिविज्ञानं संन्यासविधिस्तत्रत्यंभरतादिकीर्तनंप्रता
पतिवयोवत्वेननवदर्थवादोनतुतावतामौढ्यंक्षत्रियस्याधिकारःसिध्यतीतिभावः २० यत्तूक्तंप्रणिहितोगच्छन्निष्पत्याश्रमत्वंतत्रदूषयति श
क्यमिति आत्मानंदेहमात्मनास्वेनैवविभ्रतानिश्चलेनस्यापयता धर्मच्छद्मकपटयोगंआस्थायच्यवितुंतुमेवशक्यंनजीवितुं केवलप्राणधाने
नशरीरनाशोभवेदित्यर्थः २१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यत्तुस्वभावस्त्क्षत्रजन्मग्रइतिमुख्यवालस्तनपानवेदेहपात्रामिद्धिरुक्तानांदूषयति ॥ दृश्यांशकां पुनरिति पुत्राद्यमरणेनपश्यसामेनचतत्रापिदे
षामीत्यर्थः अथेत्यतःशब्दार्थेतेराकचरं अनेनप्रकारेणाएकचर्यांविनावपुराणश्रेयांसे आङ्कुःसाचमनोप्यस्तीतिनतयोर्विशेषइतिभावः २२ सन्यासेपु
त्तमेकाकित्वमपिनिरस्यतिद्वाभ्यांपदीति २५ ननुपश्चादयःकर्मयोनयोनभवंतिकिंतुपूर्वकृतमेवतेभुंजतेअहेतुकर्माविकृताःस्वयंतेनक्षवंपदंप्रा

शकापुनररणेषुसुखमेकेनजीवितुं अविस्त्रनापुत्रपौत्रान्देवर्षीनतिथीन्पितॄन् २२ नैमेमृगाःस्वर्गजितोनव
राह्नानपक्षिणः तथानेनप्रकारेणापुराणमाद्कुर्वतेजनाः २३ यदिसंन्यासतःसिद्धिंराजन्कश्चिदवाप्नुयात् पर्वता
श्चद्रुमाश्चैवक्षिप्रंसिद्धिमवाप्नुयुः २४ एतेहिनित्यसंन्यासादृश्यंतेनिरुपद्रवाः अपरिग्रहवंतश्चसततंब्रह्मचारि
णः २५ अथचेदात्मभाग्येषुनान्येषांसिद्धिमश्नुते तस्मात्कर्मैवकर्तव्यंनास्तिसिद्धिरकर्मणः २६ औदकाःसृष्ट
यश्चैवजंतवःसिद्धिमाप्नुयुः येषामात्मैवभर्तव्योनान्यःकश्चनविद्यते २७ ॥ ॥ ॥ ॥

स्यामीतिचेत्तत्राह आत्मभाग्येषुस्वसंपत्सु अन्येषांसिद्धंपरकर्मार्जितफलंनाप्नोतेकिंतुस्वकर्मार्जितमेवाप्नोतितर्हिकर्मैवकुर्वित्यर्थः सिद्धिर्मोक्षः
२६ ननुमुमुक्षूणांदेहभरणाव्यतिरिक्तंकर्मणापेक्षितमित्यतआह औदकाइति उदकेभवाःमीनादयःसृष्टयःस्थावरास्तेषामपिदेहआत्मैवदे
हएवभर्तव्योनान्यइतितेपिमुच्येरन् २७ ॥

लोकदृष्ट्यापि कर्मैव कर्तव्यमित्याह अवेक्षस्वेति १८ दशमोऽध्यायः एवं संन्यासः श्रेयानिति धर्मस्य पक्षः गार्हस्थ्यं श्रेय इति भीमस्य पक्षः तत्राद्यस्य श्रेष्ठं मत्वावि
कारिकं संन्यासं पक्ष्यन्ता गार्हस्थ्यमेव श्रेय इत्याख्यायिकामुखेन समर्थयन्नर्जुन उवाच अत्रैवेत्यादिना १ प्रवव्रजुः पुनर्गृहं प्रति न गता अमिति प्रकर्षेण गता

अवेक्षस्व यथा स्वैः स्वैः कर्मभिर्व्यापृतं जगत् तस्मात्कर्मैव कर्त्तव्यं नास्ति सिद्धिरकर्म्मणः १८ इति श्रीमहाभारते
शांतिपर्वणि राजधर्मे भीमवाक्यं दशमोऽध्यायः अर्ज्जुन उवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं तापसैस्सह
संवादं शक्रस्य भरतर्षभ १ केचिद्गृहान्परित्यज्य वनमभ्यागमन्द्विजाः अजातश्मश्रवो मंदाः कुलेजाः प्रवव्रजुः ता: ३
२ धर्मोऽयमिति मन्वानाः समृद्धा ब्रह्मचारिणः त्यक्त्वा भ्रातॄन्पितॄंश्चैव तानिंद्रोन्वकृपायत ३ तानाबभाषे भगवा
न्पक्षी भूत्वा हिरण्मयः सुदुष्करं मनुष्यैश्च यत्कृतं विघसादिभिः ४ पुण्यं भवति कर्मेदं प्रशस्तं चैव जीवितं सिद्धा
र्थास्ते गतिं मुख्यां प्राप्ता धर्म्मपरायणाः ५ ऋषय ऊचुः अहो बतायं शकुनिर्विघसाशान्प्रशंसति अस्मान्नू
नमयं शास्ति वयं च विघसाशिनः ६

इत्यर्थः ३ विघसाशिभिः महायज्ञावशिष्टभोजिभिः ५ शास्ति ज्ञापयति विगतो घसोऽन्नं यस्य तदन्नं विघसं शीर्णमृणपर्णफलादिकं तदन्न
शीला स्तद्वयमेवातो विघसाशिनः श्रेयांसः स्म इति मे निरिद्रत्यर्थः ६

(c) Dharmarth Trust: Digitized By eGangotri

रा० पंकदिग्धान्रजस्वलानित्यागंतुकस्वाभाविकदोषयुक्तत्वमुक्तं क्रमेण उच्छिष्टभोजिन इति प्रायेणाशीर्णगतदशापर्णफलानि मृगकीटपक्ष्युच्छि
१९ ष्टानि भवंतीति तद्भोजिनो मंदान्मूढान् ७ तत्तव वचइति शेषः श्रद्दधानेवक्तात्मा शक्तितात्पर्यतात्मेति इत्याक्षेपे वाक्यविभागो विषममभागद्वयं

शकुनिरुवाच नाहं युष्मान्प्रशंसामि पंकदिग्धान्रजस्वलान् उच्छिष्टभोजिनो मंदान्नैवो विघसाशिनः
७ ऋषय ऊचुः इदं श्रेयः परमिति वयमेवाभ्युपास्महे शकुने ब्रूहि यच्छ्रेयो भृशं वै श्रद्दधामहे ८ शा
कुनिरुवाच यदि मां नाभिशंकध्वं विभज्यात्मानमात्मना ततोहं वः प्रवक्ष्यामि याथातथ्यं हितं वचः ९ ऋ
षय ऊचुः शृणुमस्ते वचस्तात पंथानो विदितास्तव नियोगे चैव धर्मात्मन्स्थातुमिच्छाम शाधि नः
१० शकुनिरुवाच चतुष्पदां गौः प्रवरा लोहानां कांचनं वरं शब्दानां प्रवरो मंत्रो ब्राह्मणो द्विपदां वरः ११
मंत्रोयं जातकर्मादि ब्राह्मणस्य विधीयते जीवतो यो यथाकालं श्मशाननिधनादिभिः १२ कर्माणि वैदिका
न्यस्य स्वर्गः पंथाः कृतात्मनः कर्माणि सर्वकर्माणि मंत्रसिद्धानि चक्रिरे १३

यदि सूत्तानभविष्यतेत्यर्थः । ९ पंथानः श्रेयोमार्गाः १० मंत्रो मंत्रोक्तसंस्कारः श्मशानेतिपदं पतितनिधनव्यावृत्त्यर्थं १२ कर्माणि स्वर्गः पंथा इ
तिनैत्यत्रहिकं पंथे मेमत्समक्षं मदर्थं वा कर्माणि चक्रिरे प्राचः स्वर्गार्थिन इति शेषः अतस्तानि स्वर्गप्रापकाणि भवंतीति भावः मंत्रसिद्धानि मंत्रैः प्रकाशितानि रामु०
१३ १९

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आत्मानमिति हठवादी हठनिश्चयः पुमान्यथात्मानं इति स्तुतिगुणाभावश्च आर्षः यो देवतारूपं जानीते अयमहमस्मि सोऽवशिवइतितथैवेहलोके शास्त्रे वासिद्धिस्तद्देवताता दात्म्यरूपा इष्यते तथा पापयोपासते तथैव प्रत्यक्षभवतीति स्मृतेः अयागमोपायो देवतां निराहत स्यात्मान्द्वाध्यमनुभवतीति स्मृतेश्च तत्र कतिप्रकारा सिद्धिरित्यत आह मासेति माघादिभिर्मासैः मुक्त्यर्द्धमासैः शिशिरादिभिर्ऋतुभिश्च आदित्यमार्गप्राप्तिरूपा रकासिद्धिः क्रममुक्तिस्थानभूतब्रह्मलोकावाप्तिफला तथाश्रावणादिभिर्मासैः कृष्णार्द्धमासैः वर्षादिभिर्ऋतुभिः शशिमार्गप्राप्तिरूपा द्वितीयासिद्धिः पुनरावृ

आत्मानं हठवादीति तथा सिद्धिरिहेष्यते मासार्द्धमासा ऋतवश्च आदित्यशशितारकं १४
ईहिते सर्वभूतानि तदिदं कर्मसंज्ञितं सिद्धिक्षेत्रमिदं पुण्यमयमेवाश्रमो महान् १५ ॥

त्तिस्थानभूतस्वर्गलोकावाप्तिफला तथा मार्गद्वयानपेक्षा आध्यात्मिकमार्गेणेति कं वा ऽ विमुक्तमुपासीनानां देहान्ते तारकब्रह्मावाप्तिरूपा तृतीया सद्योमुक्तिफला तथा च श्रुतयः स एतान्ब्रह्म गमयति न स पुनरावर्त्तते इति तथा स्तमेवाध्वानं पुनर्निवर्त्तते इति तथा ऽ त्र हि जन्तोः प्राणेषूत्क्रममाणेषु रुद्रस्तारकं ब्रह्म व्याचष्टे येनासावमृती भूत्वा मोक्षी भवतीति च क्रमेणाज्ञेयाः १४ ईहितइति तदिदं आदित्यशशितारकात्मकं सिद्धित्रयं कर्मसंज्ञितं कर्मफलत्वेनाभिहितं ईहिते कामयन्ते सर्वभूतानि तस्मात्कर्माधिकारस्थानं गार्हस्थ्यमेव सिद्धिक्षेत्रं पुण्यश्चाप्ययमाश्रयो महांश्च १५ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रा०
२०

अन्यपादोषमाहाय्येति निंदातः निंदांकृत्वा कापथंत्वदुक्तंत्यागमार्गंयेगताः तेषांएनः पापंविद्यते १६ आदिशशितारकारव्यसिद्धित्रयानादे
दुर्गतिमाहदेवेति वंशइववंशोऽचिरादिपर्वापितत्वात्मार्गः देववंशोदेवयानमार्गः तथापितृवंशः पितृयानमार्गः ब्रह्मवंशोब्रह्मावाप्तिमार्गः तत्रास्युपाप
वहुत्वात्प्रत्येकंवहुवचनाएषांत्यागेन अश्नुतीपथंक्षुद्रंदंदशूकादियोनिंयांति श्रुतीतिदैर्घ्यमार्षं १७ एततत्कर्मवःपुष्पाकमस्मात्तत्त्वतयोयु
क्तंउपासनायुक्तंउपासनाचात्रद्विविधाऽध्यात्मातत्रयज्ञोऽग्न्यादेर्विराड्दृष्टिरूपावात्रश्वसमेधस्यशिरइत्यादिनाविहितात्या आघत्ववि

अपयेकर्म्मनिंदंतोमनुष्याः कापथंगताः मूढानामर्थहीनानांतेषामेनस्तुविद्यते १६ देववंशा
न्पितृवंशानब्रह्मवंशाश्चशाश्वतान संत्यज्यमूढाववर्ततेततोयांत्यश्रुतीपथं १७ एतद्वोस्तुतयोयु
क्तंददामीत्यृषिचोदितम् तस्मात्तत्त्वस्यानंतपस्वितपउच्यते १८ ॥ ॥

मुक्तोपासनामोविमुक्तउपास्यइत्युपक्रम्यकतमश्चास्यस्यानंभ्रुवोर्घ्राणस्यत्रयः संधिरित्यादिनाविहिता एते नद्विविधाप्युपासनाकर्म
समुच्चितैवकर्त्तव्येतिदर्शितं किंभूतंएतत्कर्म्मददामीतिऋषिरागमंत्रेणचोदितं तथाचंद्रवाक्यंकर्मकांडेदेहिमेददामितइति देवतोद्देश
नद्रव्यत्यागरूपंयागंकुरुत्वंचाहंपुत्रपश्वस्वर्गादिकंफलंदास्यामीतिमंत्रार्थः यस्मादेवंतस्मात्तत्त्वतत्रतत्रमार्गव्यवस्यानंनिष्काम
विकास्थितिः तदेवतपस्विनस्तपइत्युच्यतेनात्कायशोषणादि १८ राम०
२०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवेति अंगोपाङ्गयुक्तं वा केवलं वा विमुक्तो पाङ्गयुक्तं वा देववंशादिशब्दोपलक्षितं कर्म गुरोः चर्यां संविभज्य परस्मात्साविशेषेण नदिनमाडी
विभागेन नित्यं क्रियमाणं दुष्करं हुः साधनमुच्यते विद्वद्भिः इत्ययमेव कर्तव्यमिति भावः १९ एतदेव पुरस्कृत्य दृष्टपतिर्देवा इति २० तपः
कर्मैव प्रजानां मूलमतः श्रेष्ठयतः अनेन नष्टो दोषपदृष्टेन कुटुंबविधिना कुटुंबेषु चोद्देशः स्वाध्यायमधीयानइत्यादिना यस्मिन्गृहस्थक

देववंशान्ब्रह्मवंशान्पितृवंशांस्तथा शाश्वतान् संविभज्य गुरोश्चर्यां तद्वै दुष्करमुच्यते १९ देवा वै दुष्करं कृत्वा विभू
तिं परमां गताः तस्माद्गार्हस्थ्यमुद्वोढुं दुष्करं प्रब्रवीमि वः २० तपः श्रेष्ठं प्रजानां वै मूलमेतन्न संशयः कुटुंबवि
धिनानेन यस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम् २१ एतद्विदुस्तपो विप्रा द्वन्द्वातीता विमत्सराः तस्माद्व्रतं मध्यमं तु लोकेषु तप उच्य
ते २२ दुराधर्षं पदं चैव गच्छन्ति विघसाशिनः सायंप्रातर्विभज्यान्नं स्वकुटुंबे यथाविधि २३ दत्वातिथिभ्यो देवे
भ्यः पितृभ्यः स्वजनस्य च अवशिष्टानि येऽश्नन्ति तानाहुर्विघसाशिनः २४ तस्मात्स्वधर्ममास्थाय सुव्रताः स
त्यवादिनः लोकस्य गुरवो भूत्वा ते भवन्त्यनुपस्कृताः २५ त्रिदिवं प्राप्य शक्रस्य स्वर्गलोके विमत्सराः वसन्ति
शाश्वतान्वर्षाञ्जना दुष्करकारिणः २६

स्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं तथा च सूत्रं कृत्स्नभावात्तु गृहिणोपसंहार इति सर्वेषामाश्रमा
णां धर्मा गृहे एव संतीति न तत्र स्वत्रेति हेतोः मध्यो दोषे पकुटुंबइत्यादिसूत्रस्य गृहिणो वविघापसंहारः कृत इति सूत्रार्थः २१ एतद्ब्रह्मचर्यापेक्षया
तमध्ययनं मध्यमं च तद्गृहितयज्ञादि व्रतपः शब्देनोच्यते २२ तयोर्द्वितीयं तदाह दुराधर्षमिति विघसाशिपदं व्याचष्टे सायमिति सार्द्धेन
२३ अनुपस्कृताः निःसंशयाः २६ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शा० तत इति तेतत्त्यागःसन्यासश्चिकीर्षवः उत्सृज्यनास्तीतिगताः आश्रमांतरेसिद्धिर्नास्तीतितदुत्सृज्यगताइतियोज्यं २७ फलितमाहतस्मादिति २८
२१ राजधर्मार्थप्रकाशेएकादशः एवमर्जुनवाक्यात्कर्मणामवश्यकर्तव्यत्वंसिद्धंसंगकर्तृत्वाभिमानंफलाशांचत्यक्त्वातानिकर्तव्यानीतिनकुलवाक्ये
नप्रतिपादयिष्यन्नारभते अर्जुनस्येत्यादि १ तास्त्रास्यंदुःखेनविवर्णमुखः २ विशाखयूपेक्षेत्रविशेषे देवानांदेवैः अग्रय अग्नयस्थाप

अर्जुनउवाच ततस्तेतद्वचःश्रुत्वाधर्मार्थसहितंहितं उत्सृज्यनास्तीतिगतागार्हस्थ्यंसमुपाश्रिताः २७ तस्मा
त्त्वमपिधर्मज्ञधैर्यमालंब्यशाश्वतं प्रशाधिपृथिवींकृत्स्नांहतामित्रांनराधिप शांतौमोक्षधर्मेषु वैशंपायनउ
वाच अर्जुनस्यवचःश्रुत्वानकुलोवाक्यमब्रवीत राजानमभिसंप्रेक्ष्यसर्वधर्मभृतांवरः १ अनुरु
ध्यमहाप्राज्ञोभ्रातुश्चित्तमरिंदमः व्यूढोरस्कोमहाबाहुस्ताम्रास्योमितभाषिता २ नकुलउवाच वि
शाखयूपेदेवानांसर्वेषामग्नयश्चिताः तस्माद्विद्धिमहाराजदेवाःकर्मफलेस्थिताः ३ अनास्तिका
नांभूतानांप्राणदाःपितरश्चमे तेपिकर्मैवकुर्वंतिविधिंसंप्रेक्ष्यपार्थिव ४ ॥ ॥ ॥

५ नापीतिस्थंडिलानिचिताः इष्टकाभीरचिताः अथापिदृश्यंतेतेनदेवत्वमपिकर्मफलमेवस्पष्टं कर्मणापितृलोकोविद्यायादेवलोकइतिश्रुतेः
स्वयनाश्रितविद्यावलात्ब्रह्मलोकंगतायतेत्रदेवाः ३ तपाश्चेकेवलकर्मणास्वर्लोकंगतायेतेअपितरइतिबोध्यं आनास्तिकोनां
आस्तिकभूतानामपिप्राणंतेरस्पष्टोर्थःप्राणदाःवृष्टिद्वाराअन्नप्रदाः अन्नंहप्राणाइतिश्रुतेः विधिंअग्निवीअकामयतेत्यादिंअस्मादिभाव शा०
स्यकर्मसाधनत्वज्ञापकं ४ ॥ २१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वेदवादोऽपविद्धस्त्यक्तोयैस्तान् ५ देवयानेनमार्गेण पृष्ठंउपरिभागंब्रह्मलोकमित्यर्थः अयंगृहाश्रमः सर्वानाश्रमान् अतिक्र
तिक्रांतः तेभ्यः श्रेष्ठइत्यर्थः ६ तान्ब्राह्मणान्गत्वानिबोधबुध्यस्व अवासृजेनसमर्पयन् ७ कृतात्माजितचित्तः अहंममाभिमानशून्यइ
त्यर्थः सत्यागीसात्त्विकइतिशेषः ८ सुखादानंगार्हस्थ्यसुखभोगं ऊर्ध्वंवनादौ प्रतिष्ठितोनिष्ठावान्स्तत्यः आत्मत्यागीदेहत्यागीस

वेदवादापविद्धांश्चतान्विद्धिभृशनास्तिकान् नहिवेदोक्तमुत्सृज्यविप्रःसर्वेषुकर्मसु ५ देवयानेननाक
स्यपृष्ठमाप्नोतिभारत अत्याश्रमानयंसर्वानित्याहुर्वेदनिश्चयाः ६ ब्राह्मणान्श्रुतिसंपन्नांस्तान्निबोध
जनाधिप वित्तानिधर्मलब्धानिक्रतुमुख्येष्ववासृजन् ७ कृतात्मासमहाराजसवैत्यागीस्मृतोनरः अनवेक्ष्य
सुखादानंतथैवोर्ध्वंप्रतिष्ठितः आत्मत्यागीमहाराजसत्यागीतामसःप्रभो ९ अनिकेतःपरिपतन्वृक्षमूलाश्र
योमुनिः अपाचकःसदायोगीसत्यागीपार्थभिक्षुकः १०

तामसोमतः अनधीत्यद्विजोवेदाननुत्पाद्यसुतानपि अनिष्ट्वाशक्तितोयज्ञैर्मोक्षमिच्छन्व्रजत्यधइतिमनूक्तत्वनमिश्रत्वात्तामसोयंत्या
गीतिभावः ९ परिपतन् भिक्षार्थंपर्यटन् पततःपावकः योगीनिरुद्धसर्ववृत्तिः भिक्षुकइतियोचाधर्मात्ब्राह्मणाः स्मृतः सोयंब्राह्मणाकल्पः
धर्मः शुभोपिप्रजापरिपालनेक्लेशासहेनक्षत्रियेणाश्रितइतिराजसत्वाद्दोषमूलः तथाचश्रुतिः यदावैक्षत्रियःपापंभवतिब्राह्मण
कल्पोस्यप्रजायामाजायतेइतिमामूवंयाचकोभिक्षुकः १०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सन्यसेत्सर्वकर्माणि वेदं तु न परित्यजेत् नियतो वेदमभ्यस्यन्पुत्रैश्वर्ये सुखं वसेदिति मनूक्तं वेदसंन्यासमकृत्वाऽप्यात्मरतो ऽपि निवस्त्यागी त्यागं करोतीत्याह क्रोधेति विप्र
इत्यनेनायमपि धर्मो ब्राह्मणस्यैव विहितो ऽधिकारादिति दर्शितं तेनायं त्यागो राजसस्त्वं पूर्वं दिति सिद्धं ११ समीक्ष्येति आश्रमांतरेऽस्वर्गं गत्वा पालिनका
मः गार्हस्थ्ये तुल्यमस्ती त्याय मेव गार्हस्थ्ये त्यागी गतिश्चेत्यर्थः १३ इतीति आवश्यककर्मेवेदं ममेति भावे कृत्वाप्यसंगफलेच्छारहितः करोति सत्यागी नान्य इ

क्रोधहर्षावनादृत्य पैशून्यं च विशेषतः विप्रो वेदानधीते यः स त्यागी पार्थ भिक्षुकः ११ आश्रमांस्तुलया सर्वा
न्धृतानाहुर्मनीषिणः एकतस्ते त्रयो राजन्गृहस्थाश्रम एकतः १२ समीक्षते तु लया यः पार्थ कामं स्वर्गं च भारत
अयं पंथा महर्षीणामियं लोकविदां गतिः १३ इति यः कुरुते भावं स त्यागी भरतर्षभ न यः परित्यज्य गृहान्वनमेति वि
मूढवत् १४ यदा कामान्समीक्षेत धर्मवैतंसिको नरः अथैनं मृत्युपाशेन कंठे बध्नाति मृत्युराट् १५ अभिमान
कृतं कर्म नैतत्फलवदुच्यते त्यागयुक्तं महाराज सर्वमेव महाफलं १६ शमो दमस्तथा धैर्यं सत्यं शौचमथार्जवं
यज्ञो धृतिश्च धर्मश्च नित्यमार्षो विधिः स्मृतः १७ पितृदेवातिथिकृते समारंभो ऽत्र शस्यते अत्रैव हि महाराज त्रि
वर्गः केवलं फलं १८ एतस्मिन्वर्तमानस्य विधावप्रतिषेधिते त्यागिनः प्रसृतस्येह नोच्छित्तिर्विद्यते क्वचित् १९

त्यर्थः १४ वनेऽपि कामस्मरणां चेन्मृत्युरेवेत्याह धर्मवैतंसिको धर्मध्वजी १५ अभिमानः कर्ताहमित्येवंरूपस्तेन कृतं कर्म फलवन्नगतिप्रदं
न त्यागयुक्तं अभिमानत्यागोपेतं १६ आर्षः ऋषीणां हितः १७ अत्र गार्हस्थ्ये १८ इह विधौ प्रसृतस्य निष्ठावतः १९ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२१ तच्च कर्म गृहस्थाश्रमिणां विरोधकं निगडवद्विशेषेण रोधकं २२ शश्वत्यागे दोषमाह तदिति २३ अपरे योगिनः महायज्ञानिति वहुवचनं वितर्कविचाराद्यवांतरयोगभेदापेक्षं २५ त्रिष्वपि यज्ञेष्वाद्यौ तीतकालः उपस्थितं तत्र मध्यममुल्लंघ्यांत्यस्य वार्त्तां कुर्वतस्ते नास्तिकोस्मीत्याह स इति २६

असृजद्धि प्रजा राजन्प्रजापतिरकल्मषः मां यक्ष्यंतीति धर्म्मात्मा यज्ञैर्विविधदक्षिणैः २० वीरुधश्चैव वृक्षाश्च यज्ञार्थं वै तथौषधीः पशूंश्चैव तथा मेध्यान्यज्ञार्थानि हवींषि च २१ गृहस्थाश्रमिणां तच्च यज्ञकर्मविरोधकं तस्माद्गार्हस्थ्यमेवेह दुष्करं दुर्ल्लभं तथा २२ तत्संप्राप्य गृहस्था ये पशुधान्यधनान्विताः न यजंते महाराज शाश्वतं तेषु किल्बिषं २३ स्वाध्याययज्ञा ऋषयो ज्ञानयज्ञास्तथापरे अथापरे महायज्ञान्मनस्येव वितन्वते २४ एवं मनःसमाधानं मार्गमातिष्ठतो नृप द्विजातेर्ब्रह्मभूतस्य स्पृहयंति दिवौकसः २५ स रत्नानि विचित्राणि संहृतानि ततस्ततः मखेष्वनभिसंत्यज्य नास्तिक्यमभिजल्पसि २६ कुटुंबमास्थिते त्यागं न पश्यामि नराधिप राजसूयाश्वमेधेषु सर्वमेधेषु वा पुनः २७ ये चान्ये क्रतवस्तात ब्राह्मणैरभिपूजिताः तैर्यजस्व महीपाल शक्रो देवपतिर्यथा २८ राज्ञः प्रमाददोषेण दस्युभिः परिमुष्यतां अशरण्यः प्रजानां यः स राजा कलिरुच्यते २९ अश्वान्गाश्चैव दासीश्च करेणूश्च स्वलंकृताः ग्रामान्जनपदांश्चैव क्षेत्राणि च गृहाणि च ३० ॥

पूर्वं वेदसंन्यासेपि तवाधिकारो नास्तीत्युक्तं इदानीं वेदसंन्यासस्य वनं संभवतीत्याह नेदं नाह कुटुंबमिति कुत्र तर्हि त्यागं पश्यसीत्यत आह राजसूयेति २७ फलितमाह ये चेति २८ प्रमादो राज्याकरणं परिमुष्यतां लुप्यमानानां ३०

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शा०
२३ मात्सर्यवैष्णुद्रोहःदानाभावेनकलिस्वरूपाएववयंजाताइत्यर्थः ३३ अंतरालेपिशाचयोनौ ३४ अंतर्व्यासंगःअहंज्ञातादाताकर्त्ताहि

अप्रदायद्विजातिभ्योमात्सर्याविष्टचेतसः वयंतेराजकलयोभविष्यामविशांपते ३१ अदातारोशरण्याःपापाश्चराज
किल्बिषभागिनः दोषाणामेवभोक्तारोनसुखानांकदाचन ३२ अनिष्ट्वाचमहायज्ञैरदत्वाचपितृस्वधां तीर्थेष्व
नभिसंप्लुत्यप्रव्रजिष्यसिचेत्प्रभो ३३ छिन्नाभ्रमिवगंतासिविलयंमारुतेरितं लोकयोरुभयोर्भ्रष्टोह्यंतरालेव्यव
स्थितः ३४ अंतर्बहिश्चयत्किंचिन्मनोव्यासंगकारकं परित्यज्यभवेत्त्यागीनहित्वाप्रतितिष्ठति ३५ एतस्मिन्व
र्तमानस्यविधावप्रतिषेधिते ब्राह्मणस्यमहाराजनोछिद्येतकदाचन ३६ निहत्यशत्रूंस्तरसासमृद्धान्शक्रोय
थादैत्यबलानिसंख्ये कःपार्थशोचेन्निरतःस्वधर्मेपूर्वैःस्मृतेपार्थिवशिष्टजुष्टे ३७ क्षात्रेणधर्मेणपराक्रमे
णजित्वामहींमंत्रविद्भ्यःप्रदाय नाकस्यपृष्ठेसिनरेंद्रगंतानशोचितव्यंभवताद्यपार्थ ३८ इतिश्रीमहाभारतेशां
तिपर्वणिराजधर्मेनकुलवाक्यंद्वादशोध्यायः १२

र्तेत्यादिशत्रुप्रज्ञावहिर्व्यासंगःपुत्रपश्वादिप्रजाः तयोःकारकंमूलंअहंकारममकारौत्यक्त्वैवत्यागीभवेन्नतुयोगहंहित्वाप्रतितिष्ठति राम०
सइत्यर्थः ३६ ॥ २३

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नवाह्यमिति अहंकारममकारौ त्यक्त्वा विमुक्तं तत्राद्यत्यागे सर्वव्यवहारोच्छेदः स्यादिति ममकारस्य वस्त्वाद्य इत्येतद्दर्शयितुमध्याय आरभ्यते तत्र द्रव्यं ममकारस्य
देहद्विविधं बाह्यं व्यावहारिकं शारीरं शरीरसंभवं मनःकल्पितं च यथा कश्चिद्घटो मन्मयो वामया वा विति तथा च श्रुतिर्विदुषो विदेहकैवल्यकाले बाह्यद्रव्यस्य कारणे लय
पं दर्शयति गताः कलाः पंचदश प्रतिष्ठा इति कलाः प्राणमनः प्रभृतयः प्रतिष्ठाः उपादानकारणानि प्रतिगताः तथा इमाः षोडशकलाः पुरुषायणाः पुरु

महादेव उवाच नवाह्यं द्रव्यमुत्सृज्य सिद्धिर्भवति भारत शारीरं द्रव्यमुत्सृज्य सिद्धिर्भवति वा न वा १ बाह्यद्रव्य
विमुक्तस्य शारीरेषु च गृध्यतः यो धर्मो यत्सुखं वा स्याद्द्विषतां तत्तथास्तु नः २ शारीरं द्रव्यमुत्सृज्य पृथिवीमनु ६
शासतः यो धर्मो यत्सुखं वा स्यात्सुहृदां तत्तथास्तु नः ३ द्व्यक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्त्र्यक्षरं ब्रह्म शाश्वतं ममेति च
भवेन्मृत्युर्न ममेति च शाश्वतं ४ ब्रह्ममृत्यू ततो राजन्नात्मन्येव समाश्रितौ अदृश्यमानौ भूतानि योधयेतां
असंशयं ५ अविनाशोऽस्य सत्त्वस्य नियतो यदि भारत हत्वा शरीरं भूतानां न हिंसा प्रतिपत्स्यते ६ ६ ॥

षं प्राप्यास्तं यंतीति मनःकल्पितानां पुरुषे लयं दर्शयति अतः शारीरमेव द्रव्यं बंधमूलं नवाह्यमिति बाह्यत्यागो व्यर्थः शारीरद्रव्यत्यागेपि मनश्चांचल्यात्तु
नतु पादानेन सिद्धिर्न भवतीति न वेत्यनेन न उक्तं ते न हठत्यागस्य वसिद्धिकृदित्युक्तं अक्षरयोजना स्पष्टा ३ ममेति स्वीकारः न ममेति परित्यागः स्पष्टो मृत्यु
शाश्वतौ संसारमोक्षयोः मूले इत्यर्थः ४ आत्मनि बुद्धौ भूतानि शास्त्रकर्तृत्वे तथा केचित्कर्तात्मा नित्य इति केचिदनित्य इति ५ तत्राद्ये दोषाभाव
माह अविनाश इति ६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गी० सत्वस्य कर्तृत्वधर्मवत्त्वात् बुद्धेः ७ द्वितीये कृतहानादिदोष इत्याह तस्मादिति यस्मात् कर्त्तुर् नाशे मोक्षाभावः नाशे देहात्मवादप्रसंगस्तस्मा
२४ त्तस्य कोटितं च अन्यतरनिश्चयं तत्कामाचायं यास्मान्निध्यात्वपक्ष एवादर्त्तव्यः तेन कल्पितस्य शरीरद्वयस्य स्वात्मत्वे त्यागो युज्यत इत्याशयवाना
ह तस्मादिति निष्फलं वा सद्व्यस्यागे कृत्वांतरद्व्यत्यागमकुर्वन् मूढ एवेत्याह द्वाभ्यां लब्ध्वापीति १० तर्हि भयद्वयत्यागः श्रेयानित्याशंक्याह वा

अथापि च महोत्पातिः सत्वस्य मलयत्तया नष्टे शरीरे न ष्टं स्यात् हृ या च सा क्रिया पयः ७ तस्मादेकांतम
त्स्ङ्गपूर्वैः पूर्वतैरेव यः पंथा निषेवितः सद्भिः स निषेव्यो विजानता ८ लब्ध्वापि दृष्टिं वीक्ष्यत्वां महस्या
वरांगमां न भुंक्ते यो न्त्यः सम्मङ् निष्फलं तस्य जीवितं ९ अथवा वसतो राजन्वने वन्ये न जीवतः द्रव्येषु यस्य
ममतां मृत्योरास्ये स वर्त्तते १० वाह्यांतरं च भूतानां स्वभावं पश्य भारत ये तु पश्यंति तत्त्वं ते मुच्यंते ते महाभया
त् ११ भवान् पिता भवान्माता भवान्भ्राता भवान्गुरुः दुःखप्रलापानार्त्तस्य तस्मात्त्वं क्षंतुमर्हसि १२ ॥ ॥

होतिभूतानां वाह्यमाभ्यंतरं च यत् द्वयं तत्सर्वं स्वभावं स्वस्य प्रत्यगात्मनः भावं सत्तां पश्य जानीहि तदात्मव्यतिरिक्तं नास्तीत्यर्थः तथा च
श्रुति रात्मैवेदं सर्वमिति ये तु पुमांसः तत्सदात्मरूपं भूतं नित्यसिद्धं पश्यंति त्वं तत्त्वमिति पाठेपि स एवार्थः ते महतो भयात् उभयद्वयद्वयं संसा
रान्मुच्यंते कल्पितस्य मरीचिकोदकस्येव मनसैव त्यागः कर्त्तव्यो न स्वरूपतः तस्य नित्यनिवृत्तत्वादिति भावः १२ ॥ ॥ राम०
२४

भर्त्तैवभाषितंनतुज्ञानगर्वेण १३ त्रयोदशः अव्याहरतिवक्तव्याभावात्ननतुक्रोधान्मौर्ख्याद्वा ४ साम्नासांत्ववादेन वल्गुनारमणीयेन ५

तथ्यंवापदिवातथ्यंयन्मयैतत्प्रभाषितं तद्विद्धिपृथिवीपालभक्त्याभरतसत्तम १३ इतिश्रीमहाभारतेशांतौरा
जधर्म्मेसहदेववाक्यं वैशंपायनउवाच अव्याहरतिकौंतेयेधर्मराजे युधिष्ठिरे भ्रातॄणांब्रुवतांतांस्तान्विवि
धान्वेदनिश्चयान् १ महाभिजनसंपन्नाश्रीमत्यायतलोचना अभ्यभाषतराजेन्द्रंद्रौपदीयोषितांवरा २
आसीनमृषभंराज्ञांभ्रातृभिःपरिवारितं सिंहशार्दूलसदृशैर्वारणैरिवयूथपं ३ अभिमानवतीनित्यं
विशेषेणयुधिष्ठिरे लालितासततंराज्ञाधर्म्मज्ञाधर्म्मदर्शिनी ४ आमंत्र्यविपुलश्रोणीसाम्नापरमव
ल्गुना भर्त्तारमभिसंप्रेक्ष्यततोवचनमब्रवीत् ५ द्रौपद्युवाच इमेतेभ्रातरःपार्थशुष्यंतेस्तोककाइव
वावाश्यमानास्तिष्ठंतिनचैनानभिनंदसे ६ नंदयैतान्महाराजमत्तानिवमहाद्विपान् उपपन्नेनवाक्ये
नसततंदुःखभागिनः ७ कथंद्वैतवनेराजन्पूर्वमुक्त्वातथावचः भ्रातॄनेतान्स्मसहितान्शीतवातातपा
र्दितान् ८ वयंदुर्योधनंहत्वामृधेभोक्ष्याममेदिनीं संपूर्णांसर्वकामानामाहवेविजयैषिणः ९ विरथां
श्चरथान्कृत्वानिहत्यचमहागजान् संस्तीर्यचरथैर्भूमिंससादिभिररिंदमाः १० ॥

स्तोककाःचातकाःवावाश्यमानाःपुनःपुनःक्रंदंतः ६ उपपन्नेनयुक्तियुक्तेन ८ सर्वकामानांसमैर्वैरर्थैः १० ॥ ॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

१२ क्लीवः अधीरः १५ प्रतिषेधोदंडः सत्यान्निर्वासनंवा १६ दानंआदानंचेति १७ संकोचेनपांचया १८ त्रिभिरंगैः तिसृभिःशक्तिभिः

यजतोविविधैर्यज्ञैः सम्यग्देशान्प्ररक्षितः वनवासहृतंदुःखंभविष्यतिसुखायवः ११ इत्येतानेवमुक्त्वात्वंस्व
यंधर्म्मसतांवर कथमद्यपुनर्वीरविनिहंसिमतोसितः १२ नक्लीवोवसुधांभुंक्तेनक्लीवोधनमश्नुते नक्ली
वस्यगृहेपुत्रामत्स्याःपंकइवासते १३ नादंडःक्षत्रियोभातिनादंडोभूमिमश्नुते नादंडस्यप्रजाराज्ञःसुखं
विंदंतिभारत १४ मित्रतासर्वभूतेषुदानमध्ययनंतपः ब्राह्मणस्यैषधर्म्मःस्यान्नराज्ञोराजसत्तम १५ असं
तांप्रतिषेधश्चसतांचपरिपालनं एषराज्ञांपरोधर्म्मःसमरेचापलायनं १६ यस्मिन्क्षमाचक्रोधश्चदानादाने
भयाभये निग्रहानुग्रहौचोभौसवैधर्म्मविदुच्यते १७ नश्रुतेननदानेननसांत्वेननचेज्यया त्वयेयंपृथिवील
ब्धानसंकोचेनचाप्युत १८ यत्त्वद्बलममित्राणांतथावीरसमुद्यतं हस्त्यश्वरथसंपन्नंत्रिभिरंगैरनुत्तमं १९ रक्षि
तंद्रोणकर्णाभ्यामश्वत्थाम्नाकृपेणच तत्त्वयानिहतंवीरतस्माद्भुंक्ष्ववसुंधरां २० जंबूद्वीपोमहाराजनाना
जनपदायुतः त्वयापुरुषशार्दूलदंडेनमृदितःप्रभो २१ जंबूद्वीपेनसदृशःक्रौंचद्वीपोनराधिप अपरेणमह
हामेरोर्दंडेनमृदितस्त्वया २२

ताश्चप्रभुशक्तिर्मंत्रशक्तिउत्साहशक्तिस्ताभिरनुत्तमंश्रेष्ठं २१ अपरेणपश्चिमतः २२ ॥२२॥ ॥

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रौंचद्वीपादिवशीकरणांसिद्धाराराजसूये २३ नसमकर्मनासाद्वारोमेषजग्रहणां नष्टेतिपाठेनष्टाःप्रेतास्तद्वायानिवृत्त्यर्थैः रक्षावंधनादिकर्मभिः २४

क्रौंचद्वीपेनसहृशःशाकद्वीपोनराधिप पूर्वेणातुमहामेरोर्दंडेनचदितस्त्वया २३ उत्तरेणामहामेरोःशाकद्वीपे
नसम्मितः भद्राश्वःपुरुषव्याघ्रदंडेनमृदितस्त्वया २४ द्वीपाश्चसांतरद्वीपानानाजनपदाश्रयाः विगा
हसागरंवीरदंडेनमृदितास्त्वया २५ एतान्यप्रतिमेयानिकृत्वाकर्माणिभारत नप्रीयेसमहाराजपू
ज्यमानोद्विजातिभिः २६ सत्वंभ्रातृनिमान्दृष्ट्वाप्रतिनंदस्वभारत ऋषभानिवसंमत्तान्गजेंद्रान्जि
तानिव २७ अमरप्रतिमाःसर्वेशत्रुसाहाःपरंतपाः एकोपिहिसुखायैषांममस्यादितिमेमतिः २८
किंपुनःपुरुषव्याघ्रपतयोमेनरर्षभाः समस्तानींद्रियाणीवशरीरस्यविचेष्टने २९ अनृतंनाब्रवीच्छ्व
श्रूःसर्वज्ञासर्वदर्शिनी युधिष्ठिरस्त्वांपांचालिसुखेधास्यत्यनुत्तमे ३० हत्वाराजसहस्राणिबहून्याशु
पराक्रमः तद्व्यर्थंसंप्रपश्यामिमोहान्नृपजनाधिप ३१ येषामुन्मत्तकोज्येष्ठःसर्वेतस्यानुसारिणः तेवोन्मा
दान्महाराजसोन्मादाःसर्वपांडवाः यदिहिस्युरनुन्मत्ताभ्रातरस्तेनराधिप बध्वात्वांनास्तिकैःसार्धंप्रशासे
युर्वसुंधरां कुरुतेमूढएवंहियःश्रेयोनाधिगच्छति ३२ धूपैरंजनयोगैश्चनस्यकर्मभिरेवच भेषजैःसचिकि

5:

शा० ३५ एतेषांमृतानांनाहृत्वा ३९ चतुर्दशः याज्ञसेन्यावचः १ नाहंक्षत्रियोभातीतिद्रौपद्युक्तिमुपबृंहयति दंडइति ३ उपादत्स्वदंडमितिशेषः

२६ साहंसर्व्वाधमालोकेस्त्रीणांभरतसत्तम तथाविनाकृतापुत्रैर्याहमिच्छामिजीवितुं ३५ एतेषांपृतमानानांनेम

घवचनंमम त्वंतुसर्व्वांमहींत्यक्त्वाकुरुषेस्वपमापदं ३६ यथास्तांसंमतौराज्ञांपृथिव्यांराजसत्तमौ मांधाताचा

वरीषश्चतथाराजन्विराजसे ३७ प्रशाधिपृथिवींदेवीप्रजाधर्म्मेणपालयन् सपर्व्वतवनद्वीपांमाराजन्विमना

भव ३८ यजस्वविविधैर्यज्ञैर्युध्यस्वारीन्प्रयच्छच धनानिभोगान्वासांसिद्विजातिभ्योनृपोत्तम ३९ इतिश्री

महाभारतेशांतिपर्व्वणिराजधर्म्मेद्रौपदीवाक्यंचतुर्दशोध्यायः वैशंपायनउवाच याज्ञसेन्यावचःश्रुत्वापुन

रेवार्ज्जुनोब्रवीत् अनुमान्यमहाबाहुंज्येष्ठंभ्रातरमच्युतं १ अर्ज्जुनउवाचः दंडःशास्तिप्रजाःसर्व्वादंड

एवाभिरक्षति दंडःसुप्तेषुजागर्त्तिदंडंधर्म्मंविदुर्बुधाः २ धर्म्मंसंरक्षतेदंडस्तथैवार्थंजनाधिप कामंसंरक्ष

तेदंडस्त्रिवर्गोदंडउच्यते ३ दंडेनरक्ष्यतेधान्यंधनंदंडेनरक्ष्यते एवंविद्वन्नुपादत्स्वभावंपश्यस्वलौकिकं ४

लौकिकंभावंलोकव्यवहारंपश्यस्वपश्यापद्वाशोभनस्यासौअलौकिकस्वतंभावंशास्त्रैकगम्यमात्मानंत्वंतर्दृष्ट्यापश्यवहिश्चदंडमुपादत्स्व शा०

तेनमहदेवोक्तःअर्थःप्रदर्शितोभवति ४ ॥ २६

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५ सांसिद्धिके पशुवत् दंडार्हस्वभावे ७ दंडशब्दार्थमाह यस्मादिति दमयति ताडनादिना दंडयति वित्तमपहरति ८ भुज्यत इति भुजं भक्तं तत्त्यागात्मार्प
णं वेतनाप्रदानमित्यर्थः दानेराज्ञे द्रव्यार्पणं निर्दंडः दासमेव कारयेन्न तस्य दंडोस्ति शूद्रं तु कारयेद्दास्यमिति मनूक्तेः एतच्चाल्पापराधे ज्ञेयं ९

राजदंडभयादेके पापाः पापं न कुर्वते यमदंडभयादेके परलोकभयादपि ५ परस्परभयादेके पापाः पापं
न कुर्वते एवं सांसिद्धिके लोके सर्वं दंडे प्रतिष्ठितं ६ दंडस्यैव भयादेके न खादंति परस्परं अंधे तमसि मज्जेयु
र्यदि दंडो न पालयेत् ७ यस्माद्दांतान्दमयत्यशिष्टान्दंडयत्यपि दमनाद्दंडनाच्चैव तस्माद्दंडं विदुर्बुधाः ८
वाचा दंडो ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां भुजार्पणं दानदंडः स्मृता वैश्याः निर्दंडः शूद्र उच्यते ९ असंमोहा
९८ य मर्त्यानामर्थसंरक्षणाय च मर्यादास्थापिता लोके दंडसंज्ञा विशांपते १० यत्र श्यामो लोहिताक्षो दं
डश्चरति सूनृतः प्रजास्तत्र न मुह्यंते नेता चेत्साधु पश्यति ११ ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षु
कः दंडस्यैव भयादेते मनुष्या वर्त्मनि स्थिताः १२ नाभीतो यजते राजन्नाभीतो दातुमिच्छति नाभीतः पु
रुषः कश्चित्समये स्थातुमिच्छति १३ नाछित्वा परमर्माणि नाकृत्वा कर्म दुष्करं नाहत्वा मत्स्यघातीव प्रा
प्नोति महतीं श्रियं १४ नाघ्नतः कीर्तिरस्तीह न वित्तं न पुनः प्रजाः इंद्रो वृत्रवधेनैव महेंद्रः समपद्यत १५

श्यामः दृगभिघातेन दंडस्यांध्यजनकत्वात् लोहिताक्षो दंडः पित्तः क्रोधातिशयात् सूनृतः सततं उद्यतः साधु यथापराधं ११ महतो इंद्रलोकादिमतस्म

शां० ८७

श्च

२० व्यालमृगै[illegible]त्र्व्याघ्रः २२ यथा सृष्टः शौर्यन्तिजोधृतिर्दाक्ष्यमित्याद्युक्तस्वभावः क्षत्रियः सृष्टोसि धात्रा २३ विनीतो अपनीतो क्रोध

यस्त्वं देवाहंतारस्तां लोकोर्चयते भृशं हंता रुद्रस्तथा स्कंदः शक्रोग्निर्वरुणोपमः १६ हंता कालस्तथा
मृत्युर्वायुर्वैश्रवणो रविः वसवो मरुतः साध्या विश्वेदेवाश्च भारत १७ एतान्देवान्नमस्यंति प्रतापप्रणता
जनाः न ब्रह्माणं न धातारं न पूषाणं कथंचन १८ मध्यस्थान्सर्वभूतेषु दांतांश्छमपरायणान् यजंते मा
नवाः केचित्प्रशांताः सर्व्वकर्म्मसु १९ न हि पश्यामि जीवंतं लोके कंचिदहिंसया सत्वैः सत्वा हि जीवं
ति दुर्बलैर्बलवत्तराः २० नकुलो मूषिकानत्ति बिडालो नकुलं तथा बिडालमत्ति श्वा राजन् श्वानं व्याल
मृगस्तथा २१ तानत्ति पुरुषः सर्वान्पश्य कालो यथागतः प्राणस्यान्नमिदं सर्वं जंगमं स्थावरं च यत्
२२ विधानं दैवविहितं तत्र विद्वान्न मुह्यति यथा सृष्टोसि राजेंद्र तथा भवितुमर्हसि २३ विनीत क्रोध
हर्षा हि मंदा वनमुपाश्रिताः विना वधं न कुर्वंति तापसाः प्राणयापनं २४ उदके बहवः प्राणाः पृथिव्यां च
फलेषु च न च कश्चिन्न तान्हंति किमन्यत्प्राणयापनात् २५ सूक्ष्मयोनीनि भूतानि तर्कगम्यानि कानिचित्
पक्ष्मणोपि निपातेन येषां स्यात्स्कंधपर्ययः २६ ग्रामान्निष्क्रम्य मुनयो विगतक्रोधमत्सराः वने कुटुंबधर्म्मा
हर्षैर्यैस्ते मेहाः क्षत्रियाः २५ स्कंधपर्ययः देहस्य विपर्ययः २६ २७ ॥ ॥ णो दृश्यंते परिमोहिताः २७ ॥ ॥ शां० ८७

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri